

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN

Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ

SECTION EDITORS

Dil Çalışmaları*Language Studies*

Dr. Leyla BABATÜRK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Din Bilimleri***Theology*

Prof. Dr. Recai DOĞAN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Assoc. Prof. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Nezahat CEYLAN

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - International Balkan University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey

Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - University of Portsmouth / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇIMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALİYEV

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)
+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>
<http://dergipark.gov.tr/mjss>

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
OAJI Open Academic
.net Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ISAM.

TURKIYE DIYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2023

12

1

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Pınar POLAT	Yusufeli'nde (Artvin) Baraj Öncesi Doğal Çevre Özelliklerinin CBS Yöntemleri ile Belirlenmesi ve Ekolojik Hassasiyet, NDVI, NDMI Analizleri <i>Determination of Pre-Dam Natural Environmental Characteristics of Yusufeli (Artvin) with Gis Methods and Ecological Sensitivity, NDVI, NDMI Analysis</i>	1 – 24
Arzu KİYAT	Kırgız Mutfak Kültüründe Kış Hazırlığı: Gıdalar, Kaplar ve Muhafaza Mekânları <i>Winter Preparation in Kyrgyz Cuisine: Foods, Containers and Storage Spaces</i>	25 – 39
Gülsüm TARAKÇI	Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşasında Annelerin Rolü <i>In Ömer Seyfettin's Stories the Role of The Mothers in The Construction of National Identity</i>	40 – 61
Ahmet Buğra İNALÖZ ve Kürşad YILMAZ	Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumları İle Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri Arasındaki İlişkiler <i>The Relationships between Turkish Learning Attitudes and Motivational Barriers to Learning Turkish of Students Who Learn Turkish as a Foreign Language</i>	62 – 76
Asya ÇETİN	Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri Hakkındaki Görüşler <i>Opinions about the Characteristics of Gifted Children</i>	77 – 88
Burcu Seher ÇALIKOĞLU, Hatun YAMAN-GÜLMEZ ve Serhat TEPE	Tasarımsız Mimariler! Türkiye'deki Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okulları <i>Architectures with No Designs! Special Education Practice and Vocational Schools in Turkey</i>	89 – 106
Hüseyin ÇAKIR, Göknur TABAN ve Murat TAŞER	Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Planlaması ve Yönetim Yaklaşımları <i>Distance Education Planning and Management Approaches in the Covid-19 Pandemic Process</i>	107 – 122

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Murat KORUCUK ve Tarkan HAVADAR	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları: Karma Yöntem Araştırması <i>Attitudes of Physical Education and Sports Teacher Candidates towards Teaching: A Mixed Method Research</i>	123 – 138
Murat TAŞDAN, Nuriye KARABULUT ve Ziyaeddin Halid İPEK	Yöneticilerin Bakış Açısından İlköğretim Okullarında Veriye Dayalı Karar Verme <i>Data-Based Decision Making in Primary Schools from the Perspective of Administrators</i>	139 – 160
Rabia ARSLAN, Nihal TUNCA-GÜÇLÜ ve Senar ALKIN-ŞAHİN	Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi <i>Investigation of Teacher Candidates' Occupational Anxiety Levels in Terms of Some Variables</i>	161 – 171
Savaş KAMALI ve Bilgen KIRAL	Eğitim Örgütlerinde Dışlanma <i>Exclusion in Educational Organizations</i>	172 – 186
Atakan ÖZTÜRK, Fatma İPEK ve Bekir KAYACAN	Cittaslow (Sakin Şehir) Yaklaşımının Sürdürülebilir Yerel Kalkınmaya Etkisi: Şavşat Örneği <i>Impact of the Cittaslow Approach on Sustainable Local Development: The Case of Şavşat</i>	187 – 208
Fatıma Zehra İNCİLİ ve Ümmügülsüm AYSAN	Covid-19 Salgınının Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdam ve Çalışma Koşullarına Etkisi <i>The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Employment and Working Conditions of Syrians under Temporary Protection</i>	209 – 223
Metin BAYRAM, Hüseyin BURGAZOĞLU, Selman HIZAL ve Ali GÜLDEN	Yiyecek İçecek Hizmet Kalitesi ile Marka Sadakati ve Marka İmajı Arasında Müşteri Memnuniyetinin Rolü <i>The Role of Customer Satisfaction between Service Quality in Food and Beverage Industry, and Brand Loyalty and Brand Image</i>	224 – 239
Mustafa ALTINTAŞ	Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Davranışına Etkisi: Yükseköğretim Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama <i>The Effect of Broken Windows Theory on Whistleblowing Behavior: An Practice on Higher Education Staff</i>	240 – 257
Refika BAŞARIKAN ve Tolga SEKİ	Boşanma Yaşantısı Olan Bireylerin Yaşamda Anlam ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Travma Sonrası Büyümeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>Analyzing the Relationship between Levels of Meaning in Life and Psychological Resilience of Those Individuals with a Background of Divorce and Their Post-traumatic Growth</i>	258 – 269
Erhan TECİM, Fatih YILMAZ ve Murat KARAKOYUNLU	Metafor ve Olgusal Gerçeklik Olarak Kripto Para Algısı <i>Perception of Cryptocurrency as Metaphor and Factual Reality</i>	270 – 289
Adem DURLU ve Burak BİNGÖL	Erzurum/Aşkale Turaç Kaleleri <i>Erzurum/Aşkale Turac Castles</i>	290 – 313
Ceenbek ALIMBAEV	İktidarı Meşrulaştırmada Soy Mitolojisinin Yeri “Hokand Hanlığı Dönemi Örneği” <i>The Place of Genealogical Mythology in the Legitimation of Power on the “Example of the Kokand Khanate”</i>	314 – 322

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Özlem ALKAN	Ardahan İli Çıldır İlçesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Sengertepe <i>An Important Urartian Fortress in the Çıldır District of Ardahan: Sengertepe</i>	323 – 340
Ahmet Gökhan KILIÇ ve Kansu GENÇER	Aidiyet Duygusu ile Ekoturizm Algısı İlişkisi: Amasya Örneği <i>Relationship Between Sense of Belonging and Ecotourism Perceptions: Case of Amasya</i>	341 – 352
Cem GÜRLER	Ülkelerin Turizm Potansiyellerine Göre K-Ortalamalar Yöntemi Kullanılarak Kümelenmesi <i>Clustering of Countries According to Tourism Potentials Using K-Means Method</i>	353 – 363
Özden ÖZLÜ	Sustainability Communication: Analysis of Sustainable Development Goals 2030 Practices of the Hotel Chains in Turkey <i>Sürdürülebilirlik İletişimi: Türkiye'deki Otel Zincirlerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Uygulamalarına Yönelik Bir Analiz</i>	364 – 376
Esra YILDIZ ÜSTÜN ve Mustafa Tayfun ÜSTÜN	Yunanistan'ın Düzensiz Göçle Mücadelesinde Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri <i>Human Rights Violations in Greece's Struggle against Irregular Migration</i>	377 – 388
Derleme Makale / Review Paper		
Reha BAYANSAR ve Mehmet Akif ÖZER	Türk Kamu Yönetiminin Yakın Dönem Tarihsel Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler <i>Evaluations on the Recent Historical Development of Turkish Public Administration</i>	389 – 406

Yusufeli’nde (Artvin) Baraj Öncesi Doğal Çevre Özelliklerinin CBS Yöntemleri ile Belirlenmesi ve Ekolojik Hassasiyet, NDVI, NDMI Analizleri

Pınar POLAT¹

Öz

Karadeniz Bölgesi’nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde bulunan Yusufeli, Çoruh Nehri Havzası’nın Orta Çoruh kesiminde yer almaktadır. Kuzeyden Altıparmak Dağları, güneyden ise Mescit Dağları ile sınırlandırılan sahanın matematik konumu ise 41°08’- 41°54’ Doğu boylamları ile 40°33’- 41°06’ Kuzey enlemleri arasındadır. Yusufeli, Doğu Karadeniz Bölümü ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş sahası olduğundan, her iki bölgenin özelliklerini de taşıyan özel bir konuma sahiptir. Bu çalışmada Yusufeli ve yakın çevresinin baraj öncesi jeolojik, jeomorfolojik, topoğrafik, iklimatik ve doğal bitki örtüsü gibi doğal çevre özellikleri ele alınarak sahanın baraj öncesi durumu ortaya konulmuş, barajın su tutulumundan itibaren gelecek birkaç yıl içerisinde doğal çevre özelliklerinde ne gibi değişimlerin ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Çalışmamızda yükselti, eğim, bakı, ekolojik hassasiyet, NDVI, NDMI analizleri gibi çeşitli analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Ülkemizdeki diğer barajlar gibi Yusufeli Barajı’nın da doğal çevre üzerinde oluşturacağı olumlu ve olumsuz etkiler zaman içerisinde kendini gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, CBS, Ekolojik Hassasiyet, NDVI ve NDMI Analizleri

Determination of Pre-Dam Natural Environmental Characteristics of Yusufeli (Artvin) with GIS Methods and Ecological Sensitivity, NDVI, NDMI Analysis

Abstract

Yusufeli district is located within the borders of the Eastern Black Sea Section of the Black Sea Region. Located in the Middle Çoruh section of the Çoruh River Basin, the district is surrounded by the Altıparmak Mountains in the north and the Mescit Mountains in the south. Its mathematical location is between 41°08’- 41°54’ East longitudes and 40°33’- 41°06’ North latitudes. Since it is a transition area between the Eastern Black Sea Section and the Eastern Anatolia Region, it has a special characteristic that has the features of both regions. In this study, natural environmental characteristics such as pre-dam geological, geomorphological, topographic, climatic, edaphic, and natural vegetation of Yusufeli and its surroundings are discussed. The pre-dam conditions of the site are presented, and it is foreseen what changes will occur in the natural environmental characteristics in the next few years from the impoundment of the dam. In the study, the existing natural environmental features were evaluated, and the results obtained using various analysis methods such as elevation, slope, exposure, ecological sensitivity, NDVI, and NDMI analyzes were interpreted. Like other dams in our country, the positive and negative effects of the Yusufeli Dam on the natural environment will emerge over time.

Key Words: Yusufeli, GIS, Ecological Sensitivity, NDVI and NDMI Analysis

Atf İçin / Please Cite As:

Polat, P. (2023). Yusufeli’nde (Artvin) baraj öncesi doğal çevre özelliklerinin CBS yöntemleri ile belirlenmesi ve ekolojik hassasiyet, NDVI, NDMI analizleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 1-24. doi:10.33206/mjss.1199989

Geliş Tarihi / Received Date: 05.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.12.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ptaskiran@erzincan.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5846-0454

Giriş

Yusufeli, Doğu Karadeniz Bölümü ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında bir geçiş sahası olduğundan, her iki bölgenin özelliklerini de taşıyan özel bir konuma sahiptir ve doğal çevre özellikleri bakımından kendine özgü bir durum sergilemektedir. Bu çalışmada Yusufeli ve yakın çevresinin jeolojik, jeomorfolojik, topoğrafik, iklimik, edafik ve bitki örtüsü özellikleri gibi doğal çevre özellikleri ele alınmıştır. Özellikle Yusufeli Barajı'nın su tutulumundan önce bu parametrelerin değerlendirilmesi, baraj sonrası bu parametrelerde meydana gelecek olumlu ya da olumsuz değişimleri ortaya koyabilmek ve karşılaştırma yapabilmek açısından önem arz etmektedir. İnceleme alanının derin ve büyük bir baraj gölü haline gelmesi çevrede birçok değişime neden olacaktır. Bu çalışmada, mevcut verilerden yararlanılarak ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak yapılan analizlerde bir takım öngörüler ortaya konulmuştur.

Baraj dolulduğundan ortalama beş-yedi yıl kadar sonra mevcut parametrelerin yeniden değerlendirilerek doğal çevrede meydana gelen değişimlerin karşılaştırmalı olarak tekrar ele alınması planlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma bir ön değerlendirme niteliğindedir. Bu bağlamda, Yusufeli ile ilgili şimdiye kadar yapılmış olan farklı disiplinlerdeki diğer akademik çalışmalar da oldukça önemlidir. Yusufeli ve yakın çevresi ile ilgili yapılmış olan diğer çalışmalar; "Yusufeli ve Yakın Çevresinin Coğrafi Etüdü" (Tıraş, 1994) ve "Yusufeli (Artvin) Yöresinin Jeolojisi, Jeotektoniği, Mağmatik-Metamorfik Kayaçların Jeokimyası ve Petrojenezi" (Dokuz, 2000) başlıklı doktora tezleri geniş ve genel kapsamlı çalışmalardır. Artvin Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan Çevre Durum Raporu'na göre (2019) saha ile alakalı önemli veriler içermektedir. Ayrıca makale olarak yayınlanmış birçok çalışma da bulunmaktadır (Koday ve Erhan, 2010, s. 231-241; Tüfekçioğlu ve Yavuz, 2016, s. 188-199; Akyıldırım Beğen ve Emrah, 2018, s. 17-23; Türker ve Öztürk, 2001, s. 1-15; Güngör ve Cengiz, 2006, s. 69-80; Kırış, Anlar ve Alıç, 2010, s. 153-164; Yavuz, 2011, s. 1-44; Eminağaoğlu, 2015, s. 1-116; Küçükbaşol, 2015, s. 133-158; Albayrak ve Yılmaz, 2021, s. 19-36; Hanifi ve Maraş, 2021, s. 382-398; Yüksel ve Beğen, 2018, s. 34-40; Bulut, Sevindi, Yürüdü, Hadimli ve Artvinli, 2004, s. 117-131; Bahçalı, Arda ve Kahraman, 2017, s. 107-125; Bakırcı, 2012, s. 71-85; Kayadibi, 2015, s. 29-54; Bulut, Kopar ve Zaman, 2013, s. 11-24; Akıncı, Özalp ve Özalp, 2017, s. 83-95; Kopar ve Çakır, 2013, s. 46-66; Tıraş, 1995, s. 396-412; Yılmam ve Turgut, 2020, s. 431-450; Surat, Yılmaz ve Surat, 2015, s. 61-88; Eminağaoğlu, Beğen ve Aksu, 2018, s. 93-113).

Çalışmamızın odağını oluşturan ve Yusufeli Barajı'nın inşa edildiği Çoruh Vadisi birçok endemik hayvan ve bitki türünü barındıran özel bir ekosistem alanıdır. Aynı zamanda topoğrafik, hidrografik ve iklimik avantajları nedeni ile hidroelektrik enerjisinin verimli bir şekilde üretilebileceği bölgelerden birisidir. Fakat baraj ile ortaya çıkabilecek çevresel kayıpları en aza indirgeyebilecek planlamaların gerekliliği kaçınılmazdır. Yusufeli Barajı çevresel anlamda kayıplara neden olabileceği gibi, bölgesel bazda bazı doğal çevre parametreleri üzerinde olumlu etkilerin ortaya çıkmasına da imkân verecektir. Her iki durumda da mevcut ortam koşullarının iyi analiz edilmesi ve gelecekte ne gibi farklılıkların ortaya çıkacağı, üzerinde durulması gereken bir konudur. Buna dayanarak yerleşim yerinin değişmesi ve Yusufeli Barajı'nda su tutulumunun başlamasından itibaren, Yusufeli ve yakın çevresinin doğal ortamında meydana gelebilecek olumlu ve olumsuz muhtemel değişimler şöyle sıralanabilir:

Olumsuz anlamda ortaya çıkabilecek muhtemel değişimler,

- Endemik bitki türlerinin kaybı
- Endemik hayvan türlerinin kaybı
- Jeolojik ve jeomorfolojik özel yapı örneklerinin kaybı
- Doğal turizm değerlerinin kaybı
- Bazı önemli tali akarsuların ve su kaynaklarının kaybı
- Çoruh Vadisi'ndeki az eğimli, tarıma elverişli alanların kaybı
- Eğim değeri yüksek yamaçlarda erozyona bağlı toprak kaybı
- Mevcut doğal yeşil alanların kaybı
- Yamaç statüsünün bozulması

Olumlu anlamda ortaya çıkabilecek muhtemel değişimler,

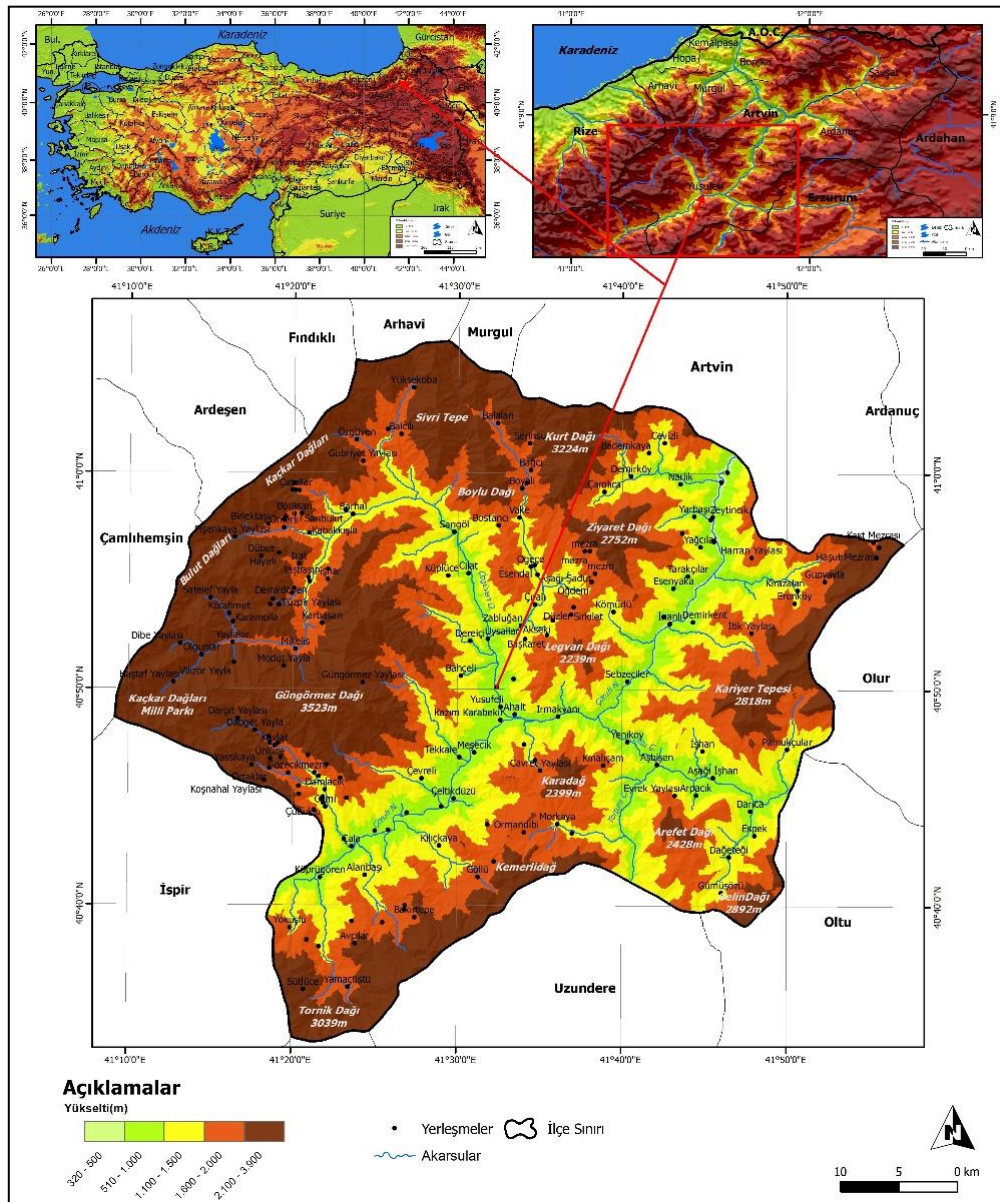
- Nem ve yağış değerlerinde artış
- Sulak alan potansiyelinde artış
- Sucul canlı türlerinde artış
- Doğal bitki varlığındaki artış

- Göl ekosistemindeki artış
- Tarım ürünleri çeşitliliğinde artış
- Su varlığına bağılı turizm çeşitliliğinde artış şeklinde sıralanabilir.

Elbette mevcut duruma göre öngörülen bu değişimlerin gelecekte ne kadarının ne oranda ortaya çıkacağı ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarla net bir şekilde ortaya konacaktır.

Araştırma Sahasının Konumu ve Doğal Çevre Özellikleri

Yusufeli, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Çoruh Nehri Havzası'nın Orta Çoruh kesiminde bulunan saha, kuzeyden Altıparmak Dağları, güneyden ise Mescit Dağları ile sınırlandırılmıştır. Matematik konumu ise 41°08'- 41°54' Doğu boylamları ile 40°33'- 41°06' Kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Çalışma alanının yüzölçümü 2327 km²'dir ve bu yüzölçümü ile Artvin ili toplam arazisinin (7436 km²) % 31,3' ünü oluşturmaktadır. Artvin il merkezinin güneybatısında yer alan Yusufeli, kuzeybatıdan Ardeşen ve Fındıklı, kuzeyden Artvin, Arhavi ve Murgul, doğudan Uzundere, Oltu ve Olur, batı ve güneybatıdan ise İspir ile komşudur (Şekil 1).

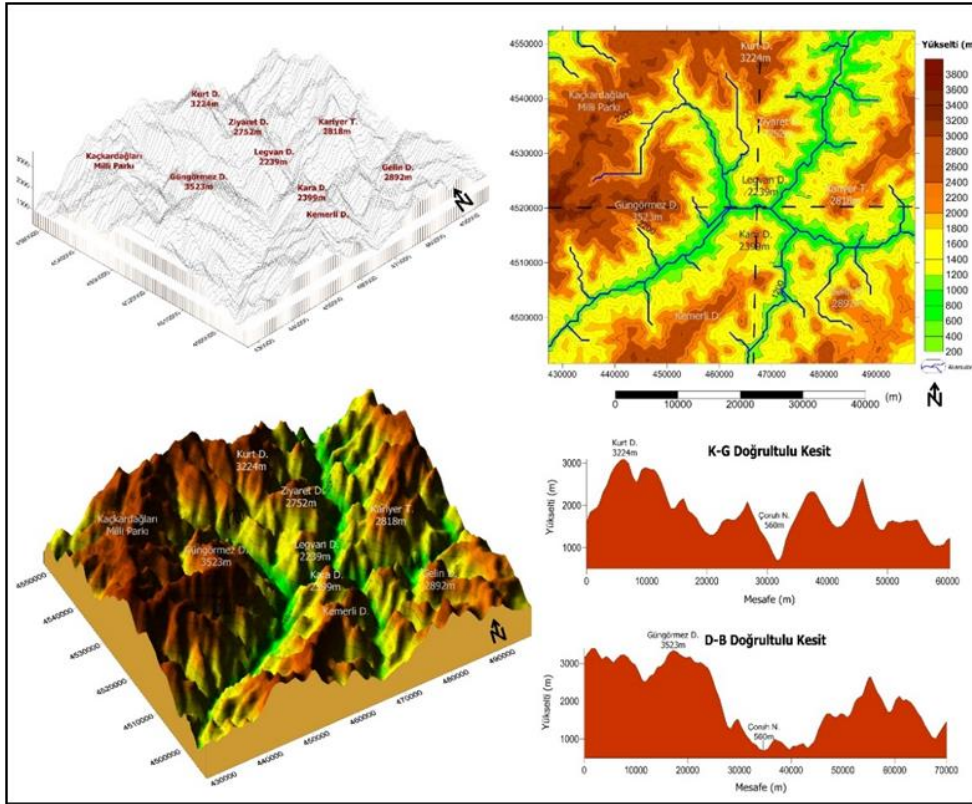
Şekil 1. Yusufeli Yakın Çevresinin Lokasyon ve Fiziki Haritası

Yusufeli ve çevresi oldukça engebeli bir topoğrafyaya sahiptir. İnceleme alanında yer alan dağlar ve bunlar arasına yerleşmiş dar ve derin vadiler, ana jeomorfolojik görünümü oluşturmaktadır. Çalışma

alanının en alçak kesimi kuzeyde Artvin merkez ilçe sınırında deniz seviyesine göre yaklaşık 400 metredir. Çalışma sahasının en yüksek yeri batıda Kaçkar Dağları'nda 3937 metre civarındadır. Yusufeli ilçesi, Çoruh Nehri ile Barhal Çayı'nın birleştiği bir noktada, deniz seviyesinden yaklaşık 550 metre yükseklikte kurulmuştur (Fotoğraf 1). Yusufeli ilçesinin yerleşmiş olduğu Çoruh Vadisi yaklaşık 1500 - 2000 metre derinliğiyle Türkiye'nin en derin vadisi olma özelliğini taşımaktadır (Şekil 2), (Koday ve Erhan, 2010, s. 232).

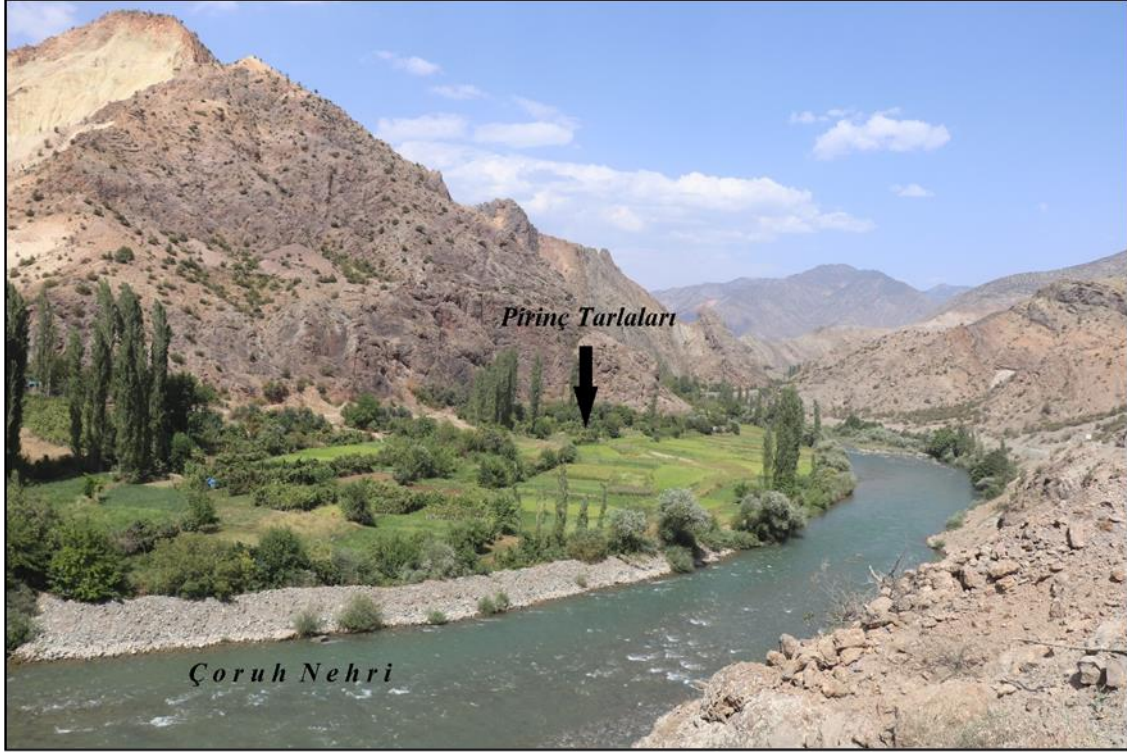

Fotoğraf 1. Çoruh Nehri ile Barhal Çayı'nın birleştiği alanda yer alan Yusufeli ilçesinin baraj öncesi görüntüsü (Drone Fotoğrafı çekim tarihi: 01.09.2022). Yusufeli Barajı'nın su tutulumundan sonra Yusufeli ilçe merkezi ve birçok yerleşim alanı baraj suları altında kalacaktır

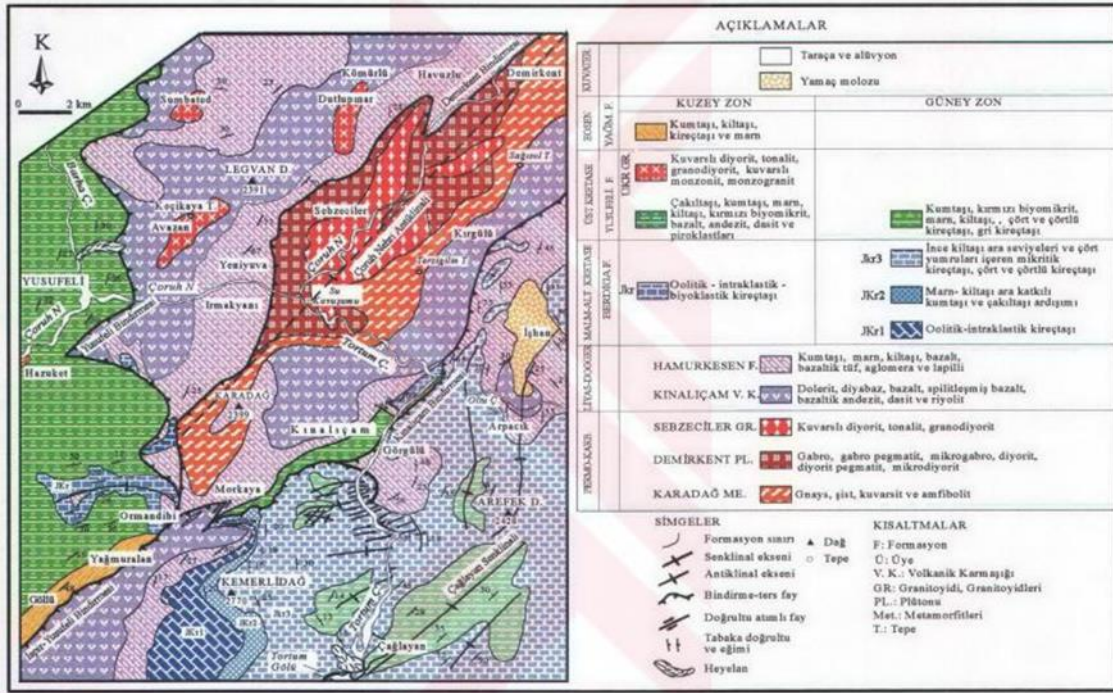
Şekil 2. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi Topoğrafik Yapısını Gösteren 3D Modellemeleri ve K-G, D-B Yönlü Profil Diyagramları

Bölge yüksek eğim değerleri nedeni ile hemen hemen tamamen etkin bir aşınım sahası olduğu için, aşınma-taşınma ve birikme süreçleri morfoloji üzerinde önemli bir role sahiptir. Yamaçlarda yüksek oranda aşınma ve taşınma aktivitesi meydana gelirken, nehirlerin vadi yataklarında birikime imkân verecek düzeyde eğimin azaldığı görülmektedir. Çalışma sahasından geçen Çoruh Nehri'nin birikime müsait kesimi ise ilçe merkezinden itibaren yatak çevresidir. Bununla birlikte diğer akarsu vadilerinde de alüvyonların biriktiği alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar oldukça eğimli olan arazi yapısında, sınırlı düzlükleri oluşturduğundan tarım faaliyetleri için kullanılmaktadır. Özellikle nehir yataklarının hemen kıyısında yer alan bu düzlükler, yörenin birincil tarım ürünü olan çeltik (pirinç) bitkisi için en uygun arazilerini meydana getirmektedir (Tıraş, 1994, s. 5-6), (Fotoğraf 2).

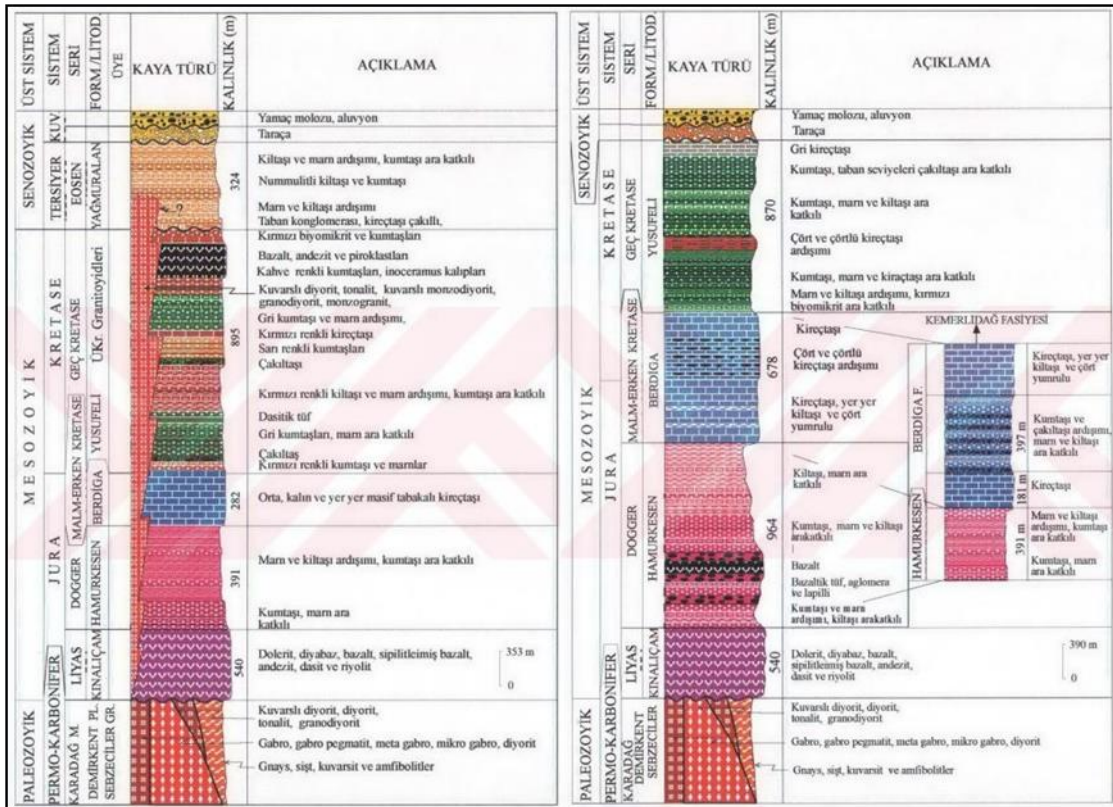

Fotoğraf 2. Çoruh Nehri kıyısında çeltik (pirinç) tarımının yapıldığı, az eğimli alüvyon düzlükleri (Çekim, 01.09.2022)

İnceleme alanı jeolojik olarak kendine özgü bir yapıya sahiptir. Sahanın oluşumu genel anlamda tektonik bir yapı göstermektedir ve kökeni Eosen başlarına ve Mesozoyik öncesine rastlamaktadır. Saha son şeklini ise Oligosen’de almıştır. İnceleme alanının andezit-trakit birimlerine yer veren yapısı, lavların yüzeye çıkmasını sağlayan fay sistemlerinin oluşumunu takiben meydana gelmiştir. İnceleme alanında Paleozoyik, Mesozoyik ve Senozoyik yaşlı birimler yüzeylenmektedir. Stratigrafik sınıflandırmaya göre Paleozoyik döneme ait yapılar saha sınırları içerisinde gnays, amfibolit ve mikaşist kayalar ile kendini göstermektedir (Baydar, 1969, s. 4-67; Tıraş, 1994, s. 6-7; Dokuz, 2000, s. 15). Sahada Triyas döneme ait formasyonlara rastlanmamakla birlikte Alt Jura yaşlı birimler çok dar bir alanda göze çarpar. Bunlar kireçtaşı ve kömür ara katkılı kayalar olarak kendini göstermektedir. Kretase yaşlı formasyonlar ise daha çok kumtaşı ve konglomera ardalanmasından meydana gelmiştir. Yer yer homojen karbonat çökelimlerine de rastlanmaktadır. Çoruh Vadisi'nin iki yamacında da Eosen yaşlı birimleri temsil eden flişler yer almaktadır. Eosen birimlerinin en yaygın litolojik temsilcisi ise volkanik kayalardır. Yusufeli ve çevresinde Kuvaterner döneme ait oluşumlar genellikle vadi tabanlarında ve ana akarsulara birleşen derelerin ağız kesimlerinde birikinti konileri ve yamaç molozları şeklinde görülmektedir. Ayrıca dağların yüksek kesimlerinde buzul aşındırması sonucu meydana gelmiş olan morenler ve moloz birikintileri de Kuvaterner’e ait oluşumlar olarak kendini göstermektedir (Tıraş, 1994, s. 5; Gattinger, 1962, s. 9) (Şekil 3-4). Araştırma sahasının jeoçeşitlilik derecesinin yüksek olmasında tektonik ve litolojik yapının büyük rolü olmuştur. Karbonifer-Kuvaterner aralığında pek çok formasyonun yüzeylendiği sahada faylar, bindirmeler ve kıvrımlar en önemli makro-tektonik yapılar olarak yerini almıştır. Sahanın litolojik özelliklerinin farklı olması, tektonik rejimin yanı sıra flüviyal etmen ve süreçlerin karşılıklı mücadelesiyle görsel kalite değeri yüksek yer şekilleri meydana gelmiştir (Kopar ve Çakır, 2013, s. 49-50).

Şekil 3. Yusufeli Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası (Dokuz, 2000, s. 16)

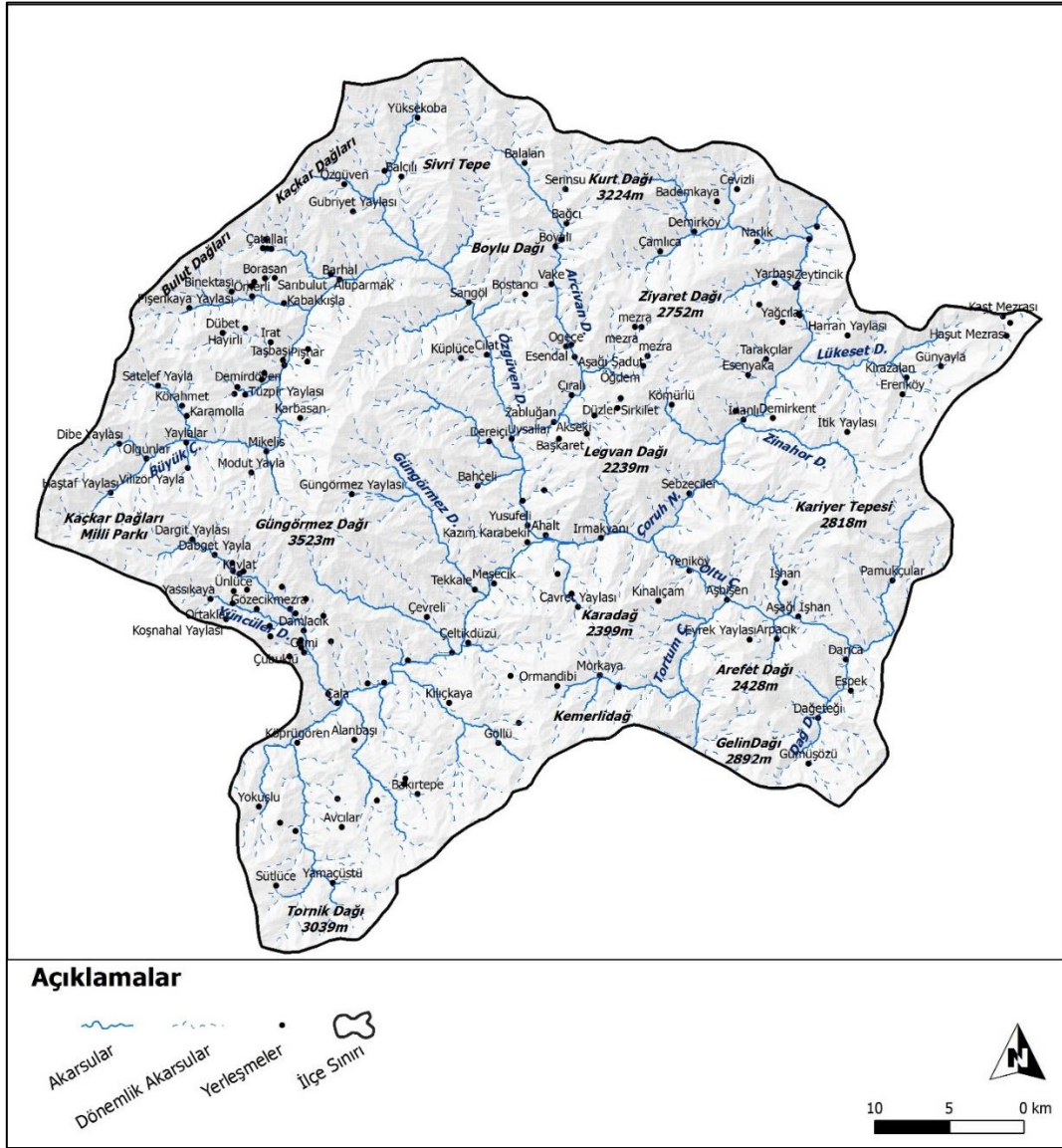

Şekil 4. Yusufeli Yakın Çevresinin Stratigrafik Kolon Kesiti (Dokuz, 2000, s. 17-18)

Yusufeli'nin iklim özellikleri çevresine göre farklılıklar göstermektedir. Yusufeli Meteoroloji İstasyonu'nun verilerine göre (1965–2020) yıllık ortalama sıcaklık 14,0 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 320 mm civarındadır. Çevresine oranla oldukça düşük ortalama yağış değerine sahip olması, Yusufeli'nin etrafındaki yüksek dağlardan dolayı yağmur gölgesinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Kış mevsiminde

Çevredeki yüksek dağlık alanlarda dondurucu soğuklar görülmesine rağmen, çevresine göre oldukça alçakta yer alan oruh Vadisi tabanında Şiddetli soğuklar görülmemektedir.

Çalışma sahasının en büyük akarsuyu olan oruh Nehri, Mescit Dağı'nın (3255 m.) batı yamaçlarından doğar. Nehir, kaynağından itibaren Bayburt'a kadar doğu-batı doğrultusunda akar, sonra bir yay çizerek doğuya yönelir ve Yokuşlu köyünde Yusufeli sınırlarına girer. Yusufeli ilçe merkezinde Barhal ayı ile birleşir (Fotoğraf 1). Barhal ayı kaynağını Altıparmak Dağları ve Kaçkar Dağları'ndan (3937 m.) almaktadır. Çoruh Nehri Yusufeli ilçe merkezini geçtikten kısa bir süre sonra Su Kavuşumu (Günalp Kayası) olarak bilinen noktada Oltu ayı ile birleşir ve buradan itibaren tamamen kuzeye yönelir. Berta ayı ile birleşerek Artvin il merkezini geçer ve sonra Borçka ilçe merkezine girmeden Murgul ayı ile birleşir. Borçka ilçe merkezini geçtikten sonra Borçka'ya bağlı eski bucak merkezi Muratlı'da ülke sınırlarını terk ederek Batum'da (Gürcistan) Karadeniz'e dökülür (Şekil 5). Engebeli bir topoğrafyanın hâkim olduğu sahada eğimin ve dolayısıyla Şiddetli aşınma ve taşınmanın etkisiyle çoğu yerde ana kaya açığa çıkmıştır. Bununla birlikte toprak örtüsünün kısmen bulunduğu sahalarda hâkim toprak türünü kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır. Vadiler boyunca akarsu kenarlarında akarsuların taşımış olduğu malzemenin birikmesiyle oluşan aliviyal topraklar genel toprak yapısını meydana getirmektedir (Koday ve Erhan, 2010, s. 233-234).

Şekil 5. Yusufeli Yakın evresinin Baraj ncesi Hidroğrafya Haritası

Çoruh Nehri'nin derin vadisi boyunca eğimin fazla olması ve yağış değerlerinin düşük olması nedeniyle genel olarak bitki örtüsünden yoksun yamaçlar görülmektedir. Bu yamaçlarda seyrek olarak yetişmiş çalı türleri hâkim bitki örtüsünü meydana getirirken, yükselti arttıkça karışık ve iğne yapraklı ağaç toplulukları yer yer orman görüntüsü oluşturmaktadır. Vadi tabanında ise akarsu yanı bitkileri vadi boyunca yeşil bir görünüm sunmaktadır. Sahada karasal iklimin hâkim bitki örtüsü genel formasyonu oluşturmakta fakat zeytin, nar, sandal, karaçalı, incir gibi bazı Akdeniz bitki elemanlarına da Çoruh Vadisi'nde sıkça rastlanmaktadır (Koday ve Erhan, 2010, s. 233), (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Çoruh Vadisi'nde Akdeniz bitki elemanlarından zeytin, incir, nar gibi türler yaygın olarak yetişmektedir (Fotoğraflar 2020 yılı Eylül ve Ekim aylarında çekilmiştir)

Yöntem

Bu makale ofis ve arazi çalışmaları olmak üzere iki aşamada hazırlanmıştır. Çalışmanın ofis aşamasında sahayla ilgili literatüre ulaşılmış, konuyla ilgili veriler toplanarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Harita Genel Komutanlığı'ndan (HGK) 1/25.000 ölçekli topografya haritaları ile Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nden (MTA) 1:100.000 ve 1:500.000 ölçekli jeoloji haritaları temin edilmiştir. Bu haritalar ArcGIS 10.4.1 yazılımında işlenerek sayısal yükseklik modeli (DEM) ve diğer temel haritalar hazırlanmıştır. Google Earth ve Arc Earth uydu görüntüleri üzerinden ArcGIS harita çizim ve analiz programları kullanılarak çeşitli analizler yapılmıştır. Çalışma sahasının baraj öncesi mevcut doğal çevre özelliklerini ortaya koyabilmek adına üretilen temel haritalar; topoğrafya, hidroğrafya, eğim, bakı, yükselti, izohips, sıcaklık ve yağış dağılışı haritalarıdır. Analiz programında ise çalışma konumuza ait beş temel analiz yöntemi uygulanmıştır. Bu analizlerden ilki sahanın eğim değerlerini ve bakı durumunu ortaya koyan analizlerdir. Eğim ve bakı analizinde orta çözünürlükteki (30m) Aster-GDEM sayısal yükseklik (Digital Elevation Model) verisi kullanılmıştır. İkinci analiz ise bitkisel yoğunluk durumunu ortaya koymak adına NDVI (Normalized Difference Vegetation Index-Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi) analizidir. NDVI analizinde ise USGS Earth Eksploratör sitesinden elde edilen 30/07/2019 tarihli Landsat 8 uydu görüntüleri kullanılmıştır (URL 1; URL 2). Eğim analizi sonucunda eğim değerleri, NDVI analizi sonucunda bitki yoğunluk indeks değerleri gruplandırılmıştır. Bununla birlikte ArcGIS v. 10.5 programında eğim grupları ve NDVI indeks gruplarının alanları km² cinsinden hesaplanarak grupların çalışma alanı içerisindeki oranları belirlenmiş ve haritalar oluşturulmuştur. Bir diğer analiz ise NDMI (Normalized Difference Moisture Index - Normalize Edilmiş Fark Nem İndeksi) analizidir. Normalize Edilmiş Fark Nem İndeksi (NDMI), NDVI ile benzer şekilde hesaplanır, ancak kırmızı dalga boyları yerine kısa dalga kızılötesi (SWIR) kullanır. NDMI, su stresi sorunları olan yeşil alan veya tarım alanlarını anında belirlemeyi mümkün kılar. NDMI da -1 ile 1 arasında değer alır ve 1'e yaklaştığında yeterli suyun olduğunu, su stresinin olmadığını ifade eder (Yılmaz, Demirel ve Balçık, 2022, s. 77-80). Diğer analizimiz ise sahanın ekolojik duyarlılığa sahip alanlarının belirlenmesi için uyguladığımız Ekolojik Hassasiyet Analizidir. Ekolojik hassasiyeti değerlendirmek amacıyla etken faktörlerin ve bunların ağırlıklarının belirlenmesi, bu parametrelerin kendi içerisinde sınıflandırılması, mekânsal dağılışı ve kapsamlı ekolojik değerlendirmesi Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) teknolojilerinin yardımıyla yapılmıştır. CBS ekolojik hassasiyet ve risklerin değerlendirilmesinde büyük kolaylık sağlamaktadır. Güçlü mekânsal veri ve hesaplama yeteneği, ekolojik karmaşık ilişkiler için sağladığı kullanışlı araç ve teknikler, kolay analiz süreçleri ile doğru ve hassas sonuçlar ortaya koymaktadır. Böylece ekolojik hassasiyete sahip alan planlamalarında CBS' nin etkinliğini ve bilimselliğini artırmaktadır (Cai et al. 2011, p. 5250-5255). UA ve CBS tabanlı ekolojik hassasiyet çalışmaları bölgesel gelişme planları, endüstriyel dağılım, bölgesel geniş

kapsamlı çevre değerlendirmelerine bilimsel bir temel sağlamaktadır (Cai vd., 2011, p. 5250-5255; Ersayın, 2016, s. 25-35; Gao ve Zhang, 2011, s. 251-254). Yusufeli ve yakın çevresinin ekolojik duyarlılık analizinin gerçekleştirilmesinde AHS tekniğinden yararlanılmıştır. Bunun nedeni AHS tekniğinin, birden fazla sayıda parametrenin birlikte ve bir bütün olarak ele alınabildiği bir sayısal ortam sağlamasıdır. Ekolojik duyarlılık analizi için farklı çalışmalar incelenerek ana kriterler (Tablo 1) ve bu kriterlere ait alt kriterler (Tablo 2) belirlenmiştir. Bu kriterler sayısal değerler yardımıyla saptanarak sonuca ulaşılmış ve ekolojik duyarlılığı olan alanların harita üzerinde dağılışları verilmiştir (Düzgüneş ve Demirel, 2016, s. 139).

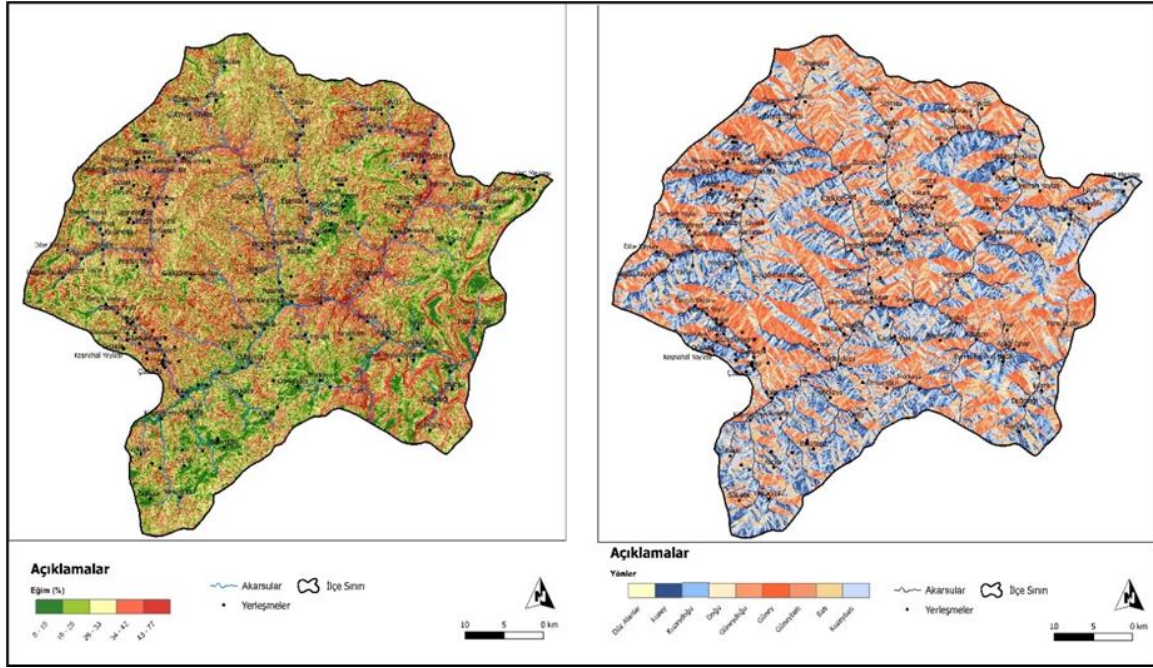
Bulgular

İnceleme alanında arazi gözlem ve veri değerlendirme yöntemleri ile birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu alışmalar birlikte değerlendirilerek çeşitli fakat birbiri ile bağlantılı bulgular ortaya çıkmıştır. Öncelikle sahayı etkileyecek olan Yusufeli Barajı'nın yapısal özellikleri ve etki durumundan bahsedilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde analiz sonuçları değerlendirilmiş ve sahanın mevcut durumuna göre yorumlanmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan sonuçlara göre de barajın su tutulumundan itibaren gelecek birkaç yıl içerisinde doğal çevre özelliklerinde ne gibi değişimlerin ortaya çıkacağı belirlenmeye çalışılmıştır. Mevcut durumdan yola çıkılarak elde edilen sonuçların ve gelecek için yapılan tahminlerin ne kadarının sahada gerçekleşmiş olacağı ilerleyen yıllarda yapılacak olan, çalışmanın devamı niteliğindeki incelemelerle ortaya konulacaktır.

İnceleme alanını doğal çevre özellikleri bakımından etkileyecek olan Yusufeli Barajı projesi, Artvin ilinin yaklaşık 40 kilometre güneybatısında ve oruh Nehri zerindeki Yusufeli ilçe merkezinin 10 km'lik akaçlama alanında yer almaktadır. Türkiye sınırları içinde oruh Nehri'nin uzunluğu 390 km ve su toplama alanı 19,750 km²'dir (Küçükbaşol, 2015, s. 134). Çoruh Nehri üzerinde yapımı devam eden Yusufeli Barajı 2,13 milyar m³ rezervuar depolama hacmi ile oruh Havzası baraj projeleri içerisinde en yüksek depolama hacmine sahiptir ve kaya dolgu gövde özelliği göstermektedir. Barajın temelden yüksekliliği 270 metredir. Bu özelliği ile dünyanın en yüksek barajları arasında yer almaktadır. Baraj tamamlandığında maksimum su seviyesi 507 m, minimum su seviyesi ise 499 m'ye ulaşacaktır. Barajın yapımı ile ilçe merkezi ve 18 köy sular altında kalacaktır. Bu köyler Alanbaşı Köyü, Arpacık Köyü, Bahçeli Köyü, Bostancı Köyü, eltikdz Köyü, evreli Köyü, Darıca Köyü, Dereiçi Köyü, İrmakyanı Köyü, Küplüce Köyü, Kılıçkaya Beldesi, Kınalıçam Köyü, Morkaya Köyü, Mutlugün Köyü, Sebzeciler Köyü, Tekkale Köyü ve Yeniköy' den oluşmaktadır (Yılmam, 2020, s. 432-433).

Eğim ve Bakı Analizleri

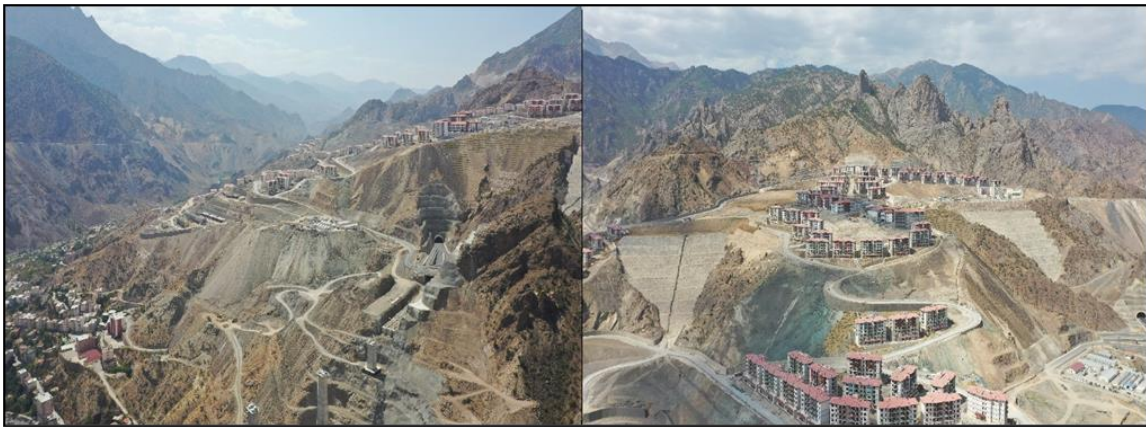
Çalışma alanı içerisinde yer alan oruh Nehri, oldukça dar ve derin bir vadi içerisinde akmaktadır. Bölgenin dağlık ve engebeli yapısı hem oruh Nehri'nin hem de yan kollarının aşındırma aktiviteleri ile daha da engebeli bir görünüm kazanmıştır. Zaten bölgede mevcut olan Karadeniz coğrafyasının bu belirgin zor arazi yapısı, Yusufeli ve yakın çevresinde de kendini göstermektedir. Arazinin oluşumundan ve sonraki dış etken ve süreçlerin etkisi ile sahada, eğim değerleri yakın mesafede değişen bir topoğrafya ortaya çıkmıştır. İnceleme alanının geneline hakim olan engebeli yapı, uzunluğu 1520 km olan nehir yatağının hemen kenar kesimlerinde nispeten daha az olsa da vadi yamaçlarından itibaren dağlık sahalara doğru eğim Şiddetle artmaktadır. Vadi kenarlarında % 15'e kadar olan eğim, yamaçlarda ve zirvelere doğru % 70'lerin üzerine çıkmaktadır (Şekil 6). Çoruh Nehri'nin vadi tabanında oldukça dar olan düzlükler genellikle yerleşim alanı, yol ve tarım arazisi olarak kullanılmaktadır.

Şekil 6. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi Eğim ve Bakı Haritaları

İnceleme alanının geneline hâkim olan dağlık ve engebeli yapı bakı durumu üzerinde de belirleyici olmaktadır. Engebenin çok fazla oluşu, yamaç yönlerinde kısa mesafede farklılaşmaya neden olmaktadır. Bu farklılık inceleme alanında, fiziksel parçalanma ve kimyasal ayrışma aktivitelerini de etkilemektedir. Ayrıca bakı yönüne göre günlenme, günlük sıcaklık farkları, nem durumu, toprak ve bitki örtüsü gibi yerel özellikler kısa mesafelerde değişebilmektedir (Şekil 6).

Yusufeli Barajı'nın tamamen dolması ile Çoruh Nehri'nin inceleme alanı içerisindeki yatağı baraj sularının altında kalacaktır. Bu da vadi kenarındaki düzlüklerin ve yamaçların bir bölümünün ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Baraj kenarında, doğal topoğrafyaya dokunulmadığı takdirde eğimin hemen baraj kıyısında kademeli olarak artacağı bir gerçektir. Fakat beşeri müdahalelerle yerleşim alanı dâhilinde, baraj kıyısında düzlük alanların oluşturulacağı muhtemel bir durumdur. Sonuç olarak, Yusufeli ve yakın çevresinin mevcut morfolojik yapısı, baraj sonrasında antropojenik morfolojinin bir örneğini oluşturacaktır (Fotoğraf 4).

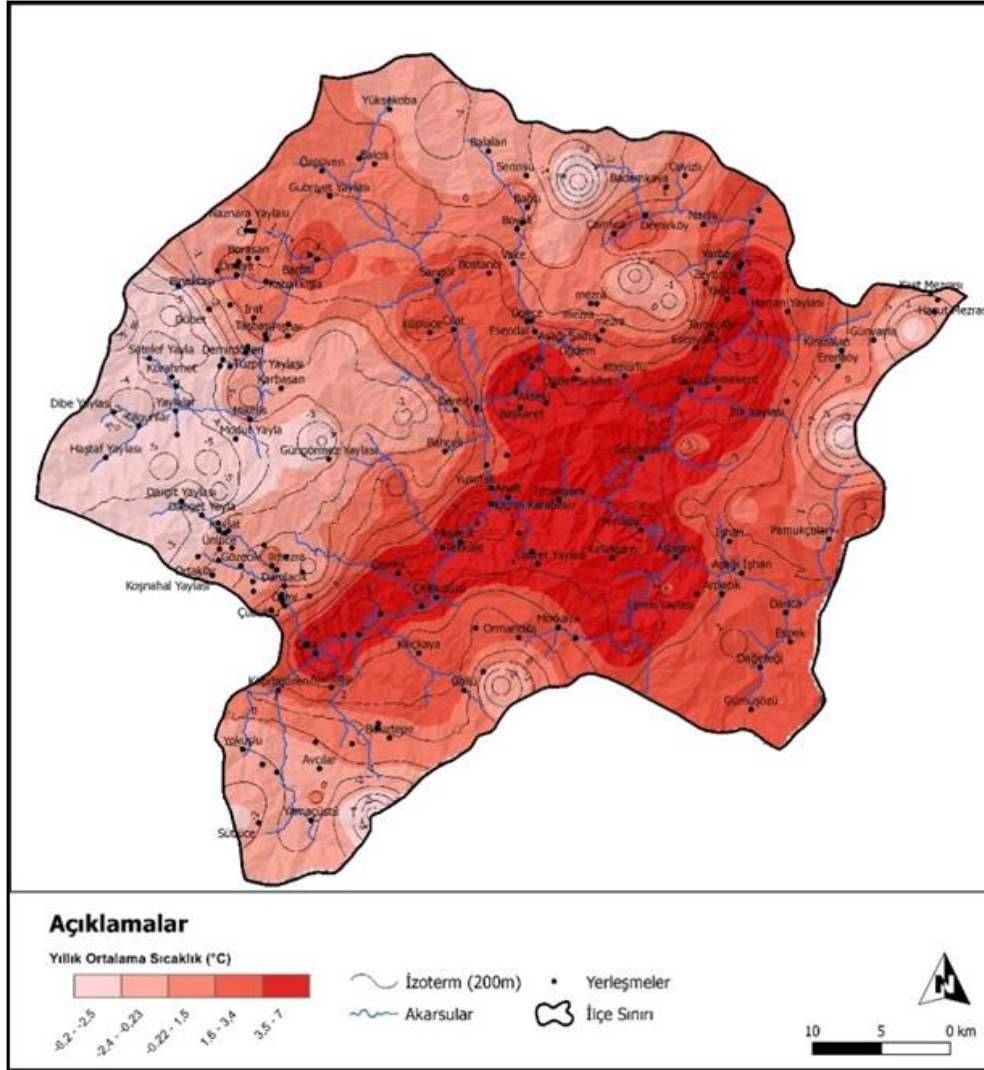
Fotoğraf 4. Kaçkar Dağları'nın Çoruh Vadisi'ne dönük eğimli yamaçları Yusufeli yeni yerleşim alanının inşası için düzleştirilmiş, yamaç eğim değerleri değişmiştir (Drone Fotoğrafı çekim tarihi: 01.09.2022)

Sıcaklık ve Yağış Dağılımı Analizi

Yusufeli yakın çevresinde genel anlamda Karadeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi hâkimdir. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlı geçer. İlçe merkezi ve yakın çevresi ile Çoruh Nehri'ne yakın yerlerde Akdeniz iklimine benzer, kurak-az nemli, birinci dereceden mezotermal ve su fazlası kış mevsiminde orta derecede olan iklim tipi görülür. Vadinin nispeten yüksek kesimlerinde yazları

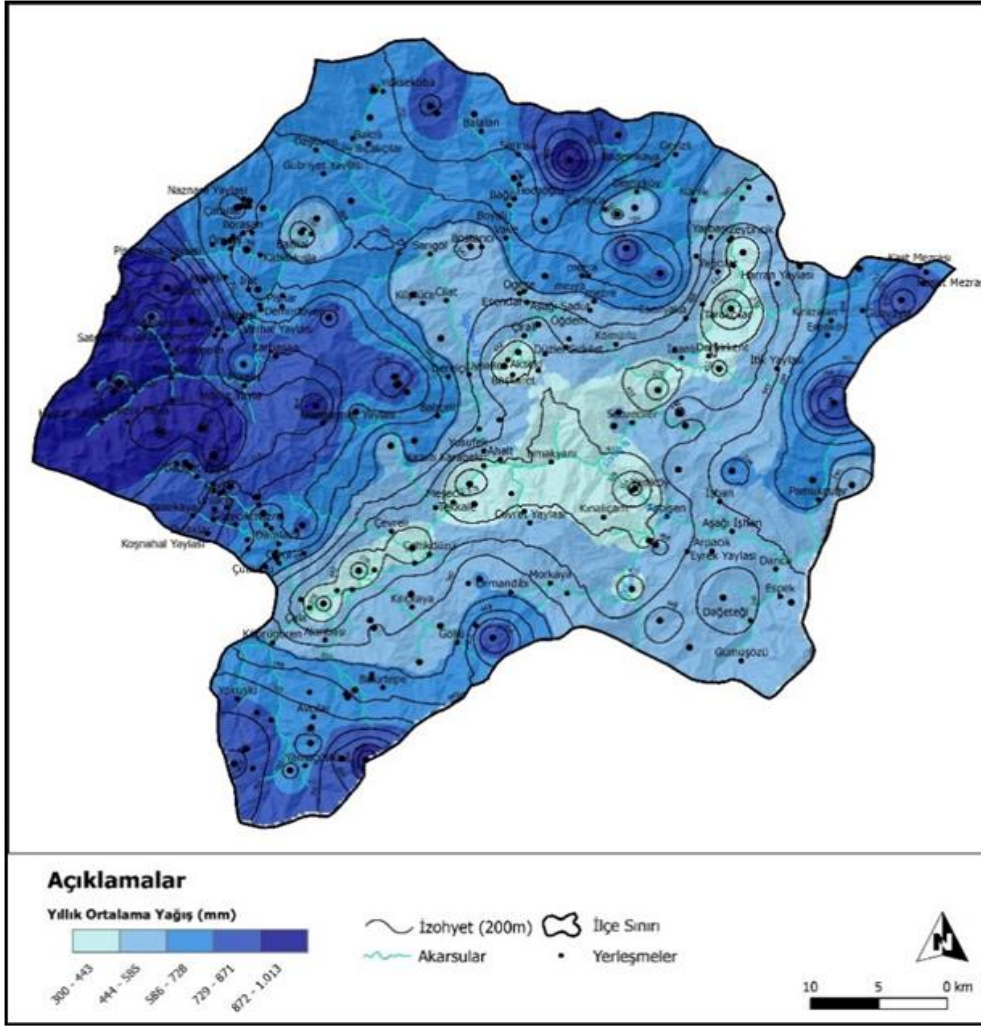
serin, kışları soğuk ve yağışlı olan karasal iklim etkilidir. Yağışlar genelde ilkbahar sonu ve yaz başlarında görülür (Demirel, 1997, s. 59-60; Surat, Yılmaz ve Surat, 2015, s. 67).

Araştırma sahasının sıcaklık dağılış durumuna bakacak olursak, meteorolojik rasat verilerine göre uzun yıllar yıllık ortalama sıcaklığın 14°C'ler civarında seyrettiği görülür. Karadeniz kıyısından itibaren sıcaklık değerinin, daha iç kesimlerde yer alan Yusufeli'ne doğru yer yer artış yer yer ise azalışlar göstermesinin nedeni ise topoğrafik yapıdır. Özellikle inceleme alanının Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında sıkışmış olması önemli bir faktördür. Karadeniz üzerinden gelen nemli-ılık hava sahanın kuzeyindeki yüksek dağlık saha nedeni ile Yusufeli'ne ulaşamamakta, aynı zamanda Doğu Anadolu'nun soğuk-kurak hava kütleleri de güneydeki dağlar nedeni ile inceleme alanını çok fazla etkilememektedir. Bu nedenle inceleme alanında kendine özgü, daha yerel koşullar taşıyan bir sıcaklık dağılış durumu ortaya çıkmaktadır. Sahanın genelindeki sıcaklık dağılışı incelendiğinde, Çoruh Vadisi ve yakın kıyılarında sıcaklığın çok daha fazla olduğu görülür. Yüksek kesimlere doğru ise sıcaklık değerleri kademeli olarak düşmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi Uzun Yıllar Yıllık Ortalama Sıcaklık Dağılış Haritası

Yusufeli ve yakın çevresinin yağış özellikleri de çevresindeki diğer alanlara göre farklılık göstermektedir. Meteoroloji verilerine göre sahada yıllık ortalama yağış miktarı 320 mm'ler civarındadır. Bu değer Karadeniz'e oldukça yakın mesafede olan bir saha için düşük bir yağış ortalamasıdır. Bu durumun nedeni yine topoğrafik yapı ile açıklanabilir. Karadeniz kıyısının hemen güneyindeki Kaçkar ve Altıparmak dağları Karadeniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerinin iç kesimlere sokulmasını engellemektedir. Bu özelliği ile de inceleme alanı, Çoruh Havzası'nın en az yağış alan kesimini oluşturmaktadır. Yağış dağılış haritası incelendiğinde, vadi yakınlarında nispeten daha az olan yağış değerleri, yükseklere çıkıldıkça artış göstermektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi Uzun Yıllar Yıllık Ortalama Sıcaklık Dağılışı Haritası

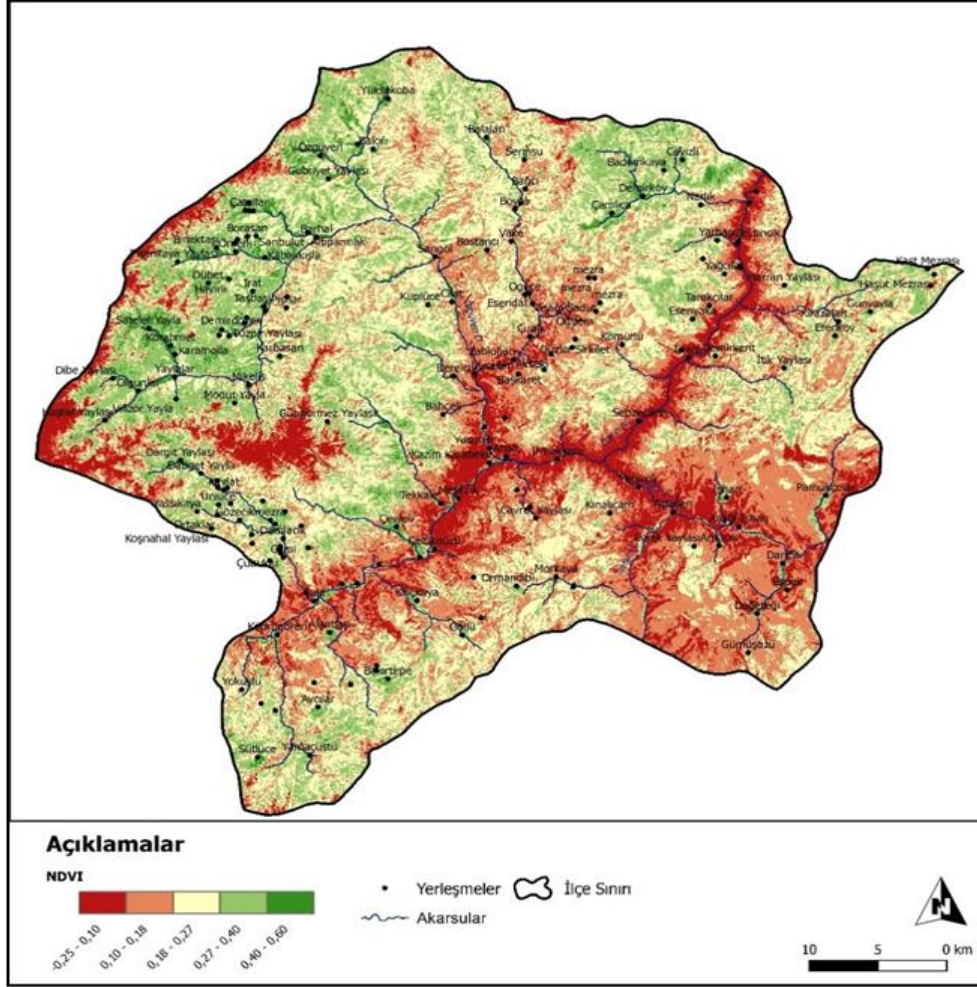
Yusufeli Barajı'nda su tutulmaya başlandıktan sonra, baraj gölünün çevre ikliminde bazı değişikliklere neden olması ve çevre ekosisteminde birtakım farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak baraj gölünün iklim üzerinde ne gibi farklılıklar meydana getireceğinin önceden rakamlarla ifade edilmesi çok güçtür fakat tahmini birtakım fikirler ortaya konabilir. Baraj gölünün oluşması ile çalışma sahası yakın çevresinin sıcaklık ve nem oranında artış olacağı bir gerçektir. Bu durum iklimsel değişimin olumlu bir sonucu olarak ormanlık ve ağaçlık alanlarda artış ve doğal bitki örtüsünde çeşitlilik şeklinde kendini gösterecektir. Göl yüzeyinden buharlaşarak yukarılara doğru çıkacak olan nemli hava, yükseklerde soğuyarak sahanın yağış olasılığını da pozitif yönde etkileyecektir (Sever, 2010, s. 196-197).

NDVI Analizi

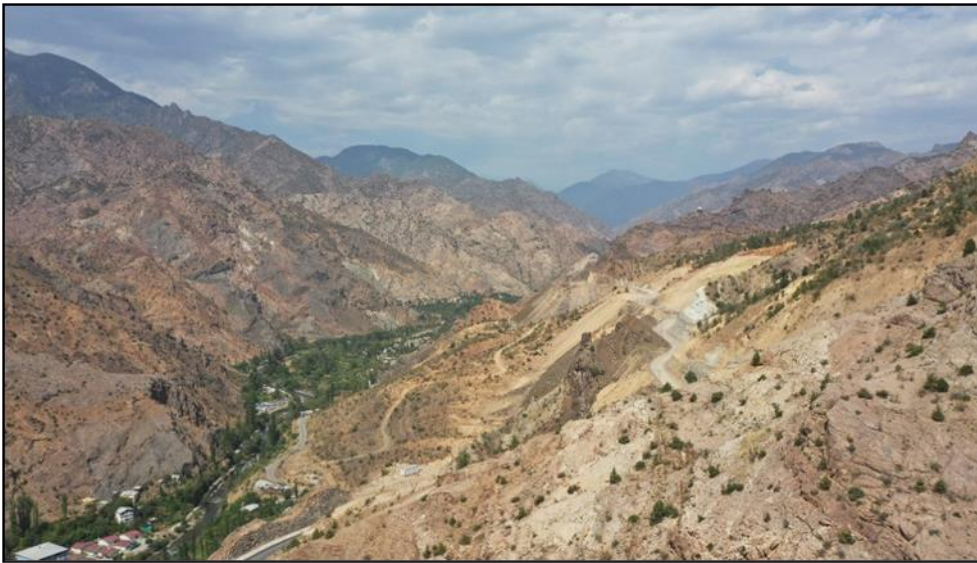
NDVI analizi herhangi bir alanda yer alan bitki örtüsünün yoğunluğunu, dağılımını, sağlıklı veya sağlıklı olmama durumunu ortaya koyan bir indekstir. Bu çalışmada analiz sonuçları dikkate alınarak ve beraberinde sahanın doğal çevre özellikleri göz önünde bulundurularak inceleme alanının doğal bitki örtüsü değerlendirilmiştir. Çalışma alanı, Avrupa-Sibirya ve İran-Turan olmak üzere iki ana fitocoğrafya bölgesi içerisinde kalmaktadır. Alanda bitki örtüsü iklimik farklılığa ve topoğrafik yapıya, aynı zamanda litolojik ve edafik özelliklere bağlı olarak şekillenmiştir. Çoruh Vadisi ve yan kolları boyunca doğu-batı yönünde uzanan oldukça dik ve kayalık alanlarda iğne ve geniş yapraklı çalı formasyonu, kuzey - güney yönünde uzanan alanlarda ise yer yer iğne yapraklı ve karışık orman toplulukları görülmektedir. Bu yükseltilerden alpin çayırların başladığı yükseltilere kadar ise yine yer yer iğne yapraklı, karışık veya geniş yapraklı orman alanları bulunur (Demirel, 2002, s. 281-285).

İnceleme alanında bitki örtüsü yoğunluğu, akarsu boyunda suya yakınlık nedeni ile fark edilir yoğunlukta olsa da vadi kenarından itibaren yüksek eğimli yamaçlarda aynı yoğunluğu görmek mümkün değildir (Fotoğraf 5). Eğim, erozyon, su kaynağından uzaklaşma ve yamaçların bakı ve yağmur gölgesinde

kalma gibi durumları bitki yoğunluğunun azalması üzerinde etkili faktörlerdir. Fakat daha yükseklere çıkıldıkça nem ve yağış oranının artması ile doğal bitki örtüsünün tekrar yoğunlaştığı gözlemlenmektedir (Şekil 9).

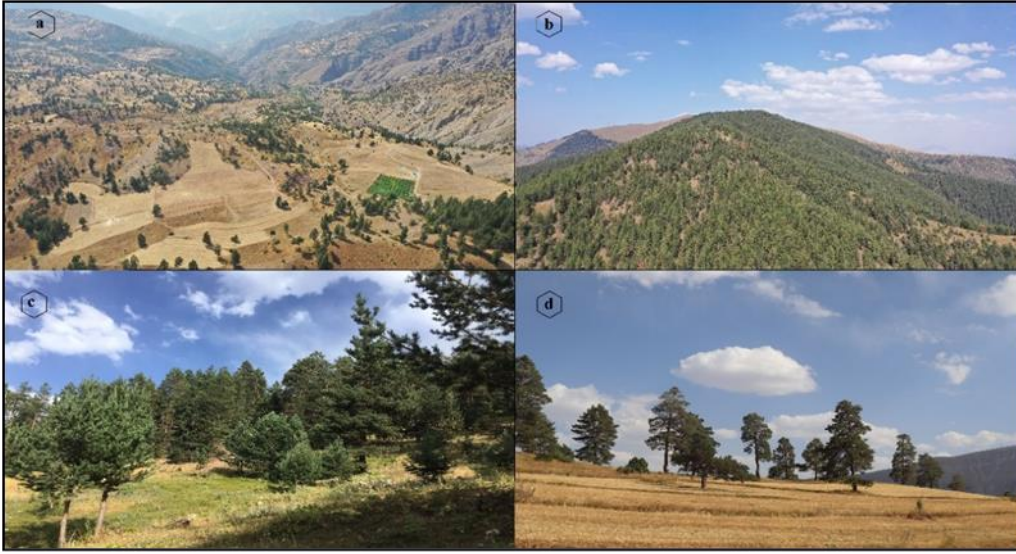
Şekil 9. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi NDVI (Normalized Difference Vegetation Index-Normalize Edilmiş Fark Bitki Örtüsü İndeksi) Haritası

Fotoğraf 5. Çoruh Nebri Vadisi boyunca bitki örtüsü suya yakınlık nedeni ile fark edilir yoğunlukta olsa da akarsudan uzaklaştıkça bitki örtüsü bozkır ve çalı formasyonuna dönmektedir (Drone Fotoğrafı çekim tarihi: 01.09.2022)

Çoruh Vadisi, Akdeniz iklimine ait relikt bitki türleri ile bütün Kafkasya Ekolojik Bölgesi içerisinde eşsiz bir özellik göstermektedir. Pleyistosen dönemde yaşanan son buzul çağı Würm'de meydana gelen Avrupa buzullaşmasına bağlı soğuma sırasında, buzulların güney bölgelere doğru hareket etmesiyle buradaki bitki örtüsü de soğuk iklime uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Soğuma ile birlikte daha soğuk kuşakların orman örtüsü bölgede hâkim duruma geçmiştir. Ancak Çoruh ve Barhal vadileri yarattıkları sıcak mikroklima etkisi ile soğumanın etkisini nispeten azaltmış ve bu alanın bitki örtüsünün korunmasını sağlamıştır. Bu yüzden de bugün bu bölgede Akdeniz'e ait türlerden oluşan bir bitki örtüsü ve ekosistem görülmektedir (Muluk vd., 2009, s. 14-21; Demirel, 2002, s. 281-285).

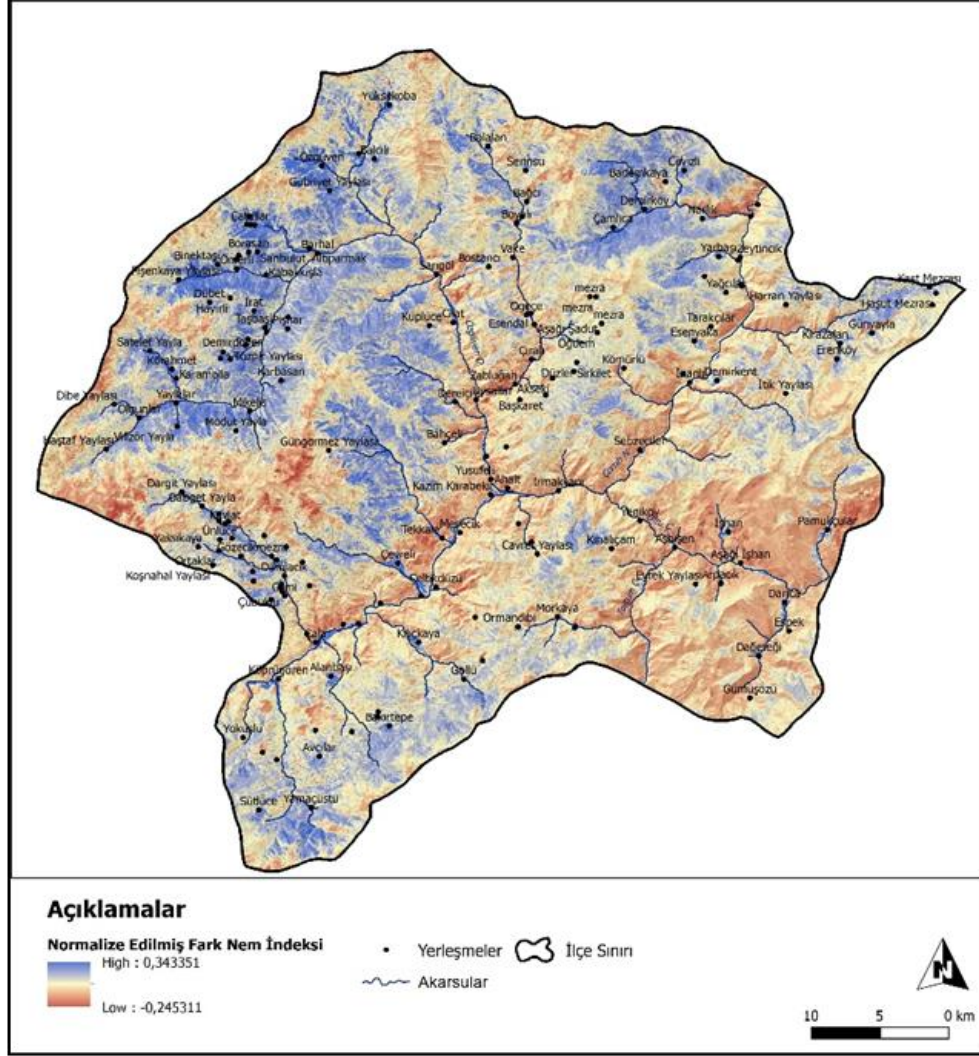
Çalışma alanı zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir. İklim ve topoğrafik yapı bu çeşitlilik üzerinde doğrudan etkilidir. Çoruh Vadisi tabanından yükseklerle doğru çıkıldıkça yükselti basamaklarına göre sırasıyla akarsu boyu vejetasyonu, karışık Akdeniz kökenli maki türleri, Gürgen-Meşe toplulukları, Meşe-Ardıç toplulukları, Gürgen, Meşe, Ardıç, Ladin, Sarıçam ormanları, Ladin, Sarıçam ormanları, seyrek Ardıç ormanları ve 2000 metrenin üzerindeki alanlarda Alpin çayır formasyonu görülmektedir (Yılmam, 2020, s. 435), (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. a) Yusufeli Çeltikdüzü Köyü Merze Yaylası'ndan ardiç, meşe, sarıçam ve step formasyonları, **b)** Karadağ sarıçam ormanları ve alpin çayırları, **c)** Karadağ Öküzayağı mevkesinde ardiç, meşe, sarıçam karışık ormanları, **d)** Karadağ eteklerinde iyi boylanmış sarıçamlar (Drone Fotoğrafi çekim tarihi: 01.09.2022)

NDMI Analizi

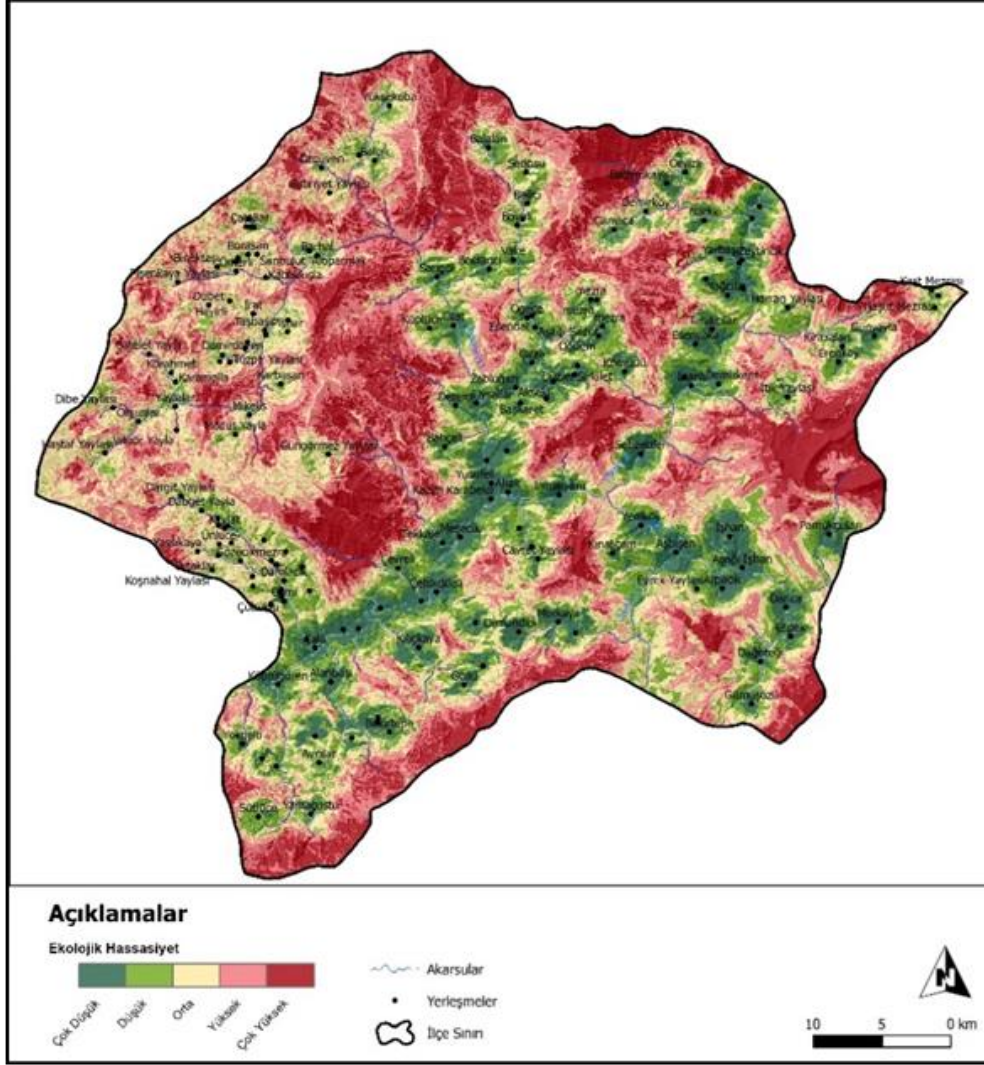
NDMI (Normalized Difference Moisture Index) Normalize Edilmiş Fark Nem İndeksi'dir. NDVI analizi ile benzer şekilde hesaplanır ve su stresi sorunları olan yeşil alanları belirlemeyi mümkün kılar. NDMI hesaplanırken -1 ile 1 arasında değer alır ve 1'e yaklaştığında yeterli suyun olduğunu, su stresinin olmadığını ifade eder (Yılmaz, Demirel ve Balçık, 2022, s. 77-80). Aksi durumda ise sahada su stresinin olduğu söylenebilir. Analiz sonuçlarına göre oluşturduğumuz haritayı (Şekil 10) incelediğimizde, çalışma sahasında genel anlamda bir su stresinin olmadığı görülmektedir. Yüksek eğim derecesine sahip yamaçlar hariç tutulduğunda, arazinin geriye kalan kesimleri ortalama bir nem değerine sahiptir. Meteorolojik veriler ile de kıyaslandığında sahanın en yüksek nem ortalamasına sahip olan kış mevsiminde nem değerleri yaklaşık % 50-60 civarında seyretmektedir. Tüm mevsimlerin yıllık ortalama nem değeri ise yine % 51 ile ortalama bir değer sergilemektedir. Şekil 8 ile karşılaştırdığımızda sahanın bitki örtüsü ve nem oranı dağılışı arasındaki tutarlılık bu varsayımı kanıtlar niteliktedir. Yusufeli Barajı su tutulumundan itibaren, inceleme alanı ve yakın çevresinin nem değerlerinde görülecek pozitif yöndeki değişim ile doğru orantılı olarak bitki örtüsü dağılışının da değişeceğini belirtmek gerekmektedir.

Şekil 10. Yusufeli Yakın Çevresinin Baraj Öncesi NDMI (Normalized Difference Moisture Index-Normalize Edilmiş Fark Nem İndeksi) Haritası

Ekolojik Hassasiyet Durumu

Yusufeli Barajı tamamlandığında ve su tutulumu gerçekleştiğinde Çoruh Nehri ve yan kollarının yıllık akım-rejim değerleri değişecektir. Bu durum baraj çevresindeki karasal alanların ve su ekosisteminin önemli ölçüde farklılaşmasına neden olacaktır. Hem karada hem de sulak alanlarda ortam sıcaklığı, oksijenlenme durumu, nem değerleri gibi faktörler artı ve eksi yönde değişeceğinden sahada yaşayan flora ve fauna bu durumdan önemli ölçüde etkilenecektir. Birçok canlının ortam istekleri bozulacağından yaşamları da tehlikeye girecektir. Fakat bunun yanında değişen ortam koşulları ile birlikte bölgeye yeni türler uyum sağlayabilecek ve hatta bazı türler areallerini genişletebileceklerdir. Bölgede baraj öncesi ortam koşullarına uyum sağlayarak varlığını sürdürmekte olan endemik ve relik türlerin yok olma olasılığı en önemli risklerdendir. Dolayısı ile bu türler yok olmadan ilgili kurumlarca kayıt altına alınmalıdır. Ayrıca Çoruh Vadisi boyunca akarsu boyu bitki ve ağaçları da olumsuz etkilenecektir. Bazı canlı türlerinin habitat alanları daralacağından başka yerlere göç etmek zorunda kalacaklardır. Buna bağlı olarak ekolojik dengeler değişecek, sahanın canlı varlığı farklılaşacaktır (Sever, 2010, s. 196-197).

Şekil 11. Yusufeli Yakın Çevresinde Baraj Öncesi Ekolojik Hassasiyete Sahip Alanlar

Baraj öncesi Yusufeli ve yakın çevresinde neredeyse her alan yüksek ölçekte ekolojik hassasiyete sahiptir. Ekolojik çeşitliliğin fazla olması genel olarak sahanın jeolojik, topoğrafik, iklimik ve hidrografik yapısı ile doğrudan ilişkilidir (Tablo 1). Ayrıntıda ise bu unsurların yüzdelik durumları ekolojik hassasiyetin şiddeti üzerinde etkili olmaktadır (Tablo 2). Sahanın doğal yapısını oluşturan bu unsurların barajla birlikte değişecek olması doğal olarak ekolojik dengeyi ve hassasiyet durumunu da değiştirecektir. Çalışma alanının ekolojik hassasiyete sahip alanları çok düşük ve çok yüksek değerler arasında sınıflandırıldığında (Şekil 11) yükseklere çıkıldıkça hassasiyetin alçak alanlara göre daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak dağlık alanların günlük sıcaklık değişimleri, bakı ve günlenme durumları, yağış ve nemlilik oranları sayılabilir.

Tablo 1. *Ekolojik Hassasiyet Analizinde Kullanılan Ana Kriterler*

KATMANLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	AĞIRLIK	YÜZDE
Arazi Kullanımı	1	2	2	2	2	3	3	4	0,239	23,9
Akarsuya Yakınlık Durumu		1	2	2	2	3	3	4	0,200	20,0
Bitki Örtüsü (NDVI)			1	2	2	2	2	3	0,149	14,9
Yerleşmelere Yakınlık Durumu				1	2	2	2	3	0,126	12,6
Karayollarına Yakınlık Durumu					1	2	2	3	0,107	10,7
Yükselti						1	1	2	0,069	6,9
Eğim							1	2	0,069	6,9
Bakı								1	0,042	4,2
Lambda Değeri	8,247982788									
CI	0,35426									
CI/CR	0,025124903									

Yusufeli Barajı öncesi çalışma alanında 112 farklı bitki taksonunun bulunduğu tespit edilmiştir. Bu türlerden 62'sinin endemik olduğu belirlenmiştir. Diğer türler ise dar alanlarda yayılış gösteren nadir taksonlardır. Uzmanlar tarafından gerçekleştirilen kırmızı listeye göre bu taksonlardan toplam 91'inin nesli ulusal ölçekte tehlike altında, 21 taksonun (alanda bulunan türlerin %19'u) nesli kritik tehlike altında (CR), 16 taksonun (alanda bulunan türlerin %14'ü) nesli tehlikede (EN) (*Acer divergens* var. *Divergens*, *Centaurea woronowii*, *Helichrysum artvinense*, *Hieracium artvinense*, *Hieracium diaphanoidiceps*, *Hieracium foliosissimum*, *Sedum euxinum* *Allium oltense*, *Allium rollovii*, *Lilium carniolicum ponticum* var. *Artvinense*, *Verbascum gracilescens*, *Onosma circinnatum*, *Silene scythicina*), 54 taksonunsa (alanda bulunan türlerin % 48'i) nesli duyarlı (VU) durumda olduğu tespit edilmiştir (Surat, Yılmaz ve Surat, 2015, s. 67-69). Çoruh Nehri'nde yaşayan Alabalık, Sazan, Bıyıklı Balık, Yayın Balığı gibi türlerin de yaşam alanları değişimden etkilenecektir. Yusufeli Barajı su tutulumundan sonra tüm bu bitki ve hayvan türlerinin ne kadarının yaşamlarını devam ettirebileceği konusunda tahminde bulunmak mümkün değildir.

Tablo 2. Ekolojik Hassasiyet Analizinde Kullanılan Alt Kriterler

Katmanlar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ağırlık	Yüzde
Arazi Kullanımı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ağırlık	Yüzde
Çeşitli Orman Alanları	1	1	2	2	3	3	3	4	5	6	0,201	20,1
Bitki Değişim Alanları		1	2	2	3	3	4	4	5	6	0,177	17,7
Doğal Çayırıklar			1	1	2	3	4	4	5	6	0,159	15,9
Seyrek Bitki Alanları				1	2	2	3	3	4	5	0,129	12,9
Çeşitli Su Kütleleri					1	2	3	4	4	5	0,107	10,7
Çıplak Alanlar						1	2	3	3	4	0,076	7,6
Mera Alanları							1	2	3	4	0,059	5,9
Çeşitli Tarım Alanları								1	2	3	0,042	4,2
Maden Çıkarım Alanları									1	2	0,03	3
Kesikli Şehir Yapısı										1	0,022	2,2
Bitki Kapallığı (NDVI)	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
0,40-0,60	1	2	3	4	5	0,421	42,1					
0,27-0,40		1	2	3	4	0,266	26,6					
0,18-0,27			1	1	2	0,13	13					
0,10-0,18				1	2	0,115	11,5					
(-0,25) - 0,10					1	0,068	6,8					
Yerleşmelere Yakınlık(m)	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
2000+	1	2	3	6	7	0,441	44,1					
1500-2000		1	2	5	6	0,289	28,9					
1000-1500			1	2	3	0,145	14,5					
500-1000				1	2	0,075	7,5					
0-500					1	0,049	4,9					
Karayollarına Yakınlık	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
4000+	1	2	3	5	7	0,431	43,1					
3000-4000		1	2	5	6	0,293	29,3					
2000-3000			1	2	3	0,147	14,7					
1000-2000				1	2	0,079	7,9					
0-1000					1	0,049	4,9					
Akarsuya Yakınlık	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
0-20	1	2	3	5	6	0,435	43,5					
21-50		1	2	3	5	0,265	26,5					
51-100			1	2	3	0,154	15,4					
101-150				1	2	0,090	9					
150+					1	0,055	5,5					
Yükselti	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
2000-3900	1	2	3	5	7	0,436	43,6					
1500-2000		1	2	4	6	0,283	28,3					
100-1500			1	2	3	0,149	14,9					
500-1000				1	2	0,083	8,3					
320-500					1	0,05	5					
Eğim	1	2	3	4	5	Ağırlık	Yüzde					
30-77	1	2	3	5	6	0,439	43,9					
20-30		1	2	3	4	0,255	25,5					
12--20			1	2	3	0,156	15,6					
6--12				1	2	0,092	9,2					
0-6					1	0,058	5,8					
Bakı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ağırlık	Yüzde	
Kuzey	1	1	2	3	3	4	5	6	7	0,241	24,1	
Kuzeybatı		1	2	2	3	4	5	6	7	0,229	22,9	
Kuzeydoğu			1	2	3	3	4	4	5	0,16	16	
Batı				1	2	2	3	4	5	0,117	11,7	
Doğu					1	2	2	3	4	0,084	8,4	
Güneybatı						1	2	2	3	0,062	6,2	
Güneydoğu							1	2	3	0,048	4,8	
Güney								1	2	0,034	3,4	
Düz Alanlar									1	0,024	2,4	

Tartışma, Sonuç ve neriler

Yusufeli, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında bir geçiş sahası durumundadır. Bu nedenle her iki bölgenin de birçok özelliğini barındırmaktadır. Dolayısıyla Yusufeli, yeryüzü Şekillerinin doğal bir sonucu olarak dar bir sahada konumlanmış olsa da kültürel, tarihi, coğrafi ve ekolojik olarak zengin bir coğrafyadır. Yusufeli'nin özel konumu birçok açıdan sahayı akademik anlamda çalışılmaya uygun kılmış ve hakkında çok yönlü çalışmalar yapılmıştır. Coğrafi olarak da çalışmalara konu olan Yusufeli, baraj projesi ile daha da dikkat çeken bir saha durumuna gelmiştir. Öyle ki dünyanın sayılı barajları arasında yer alacak olan Yusufeli Barajı, doğal evre üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Çalışmamızın fikir odağını da doğal çevrede meydana gelecek muhtemel değişimler oluşturmuştur. Ancak bu değişimleri ortaya koyabilmek için öncelikle sahanın baraj öncesi doğal evre özelliklerinin belirlenmesi uygun grlmüştur. Bu nedenle alışmamızda, Yusufeli ve yakın çevresinin baraj öncesi doğal evre özellikleri coğrafi bilgi sistemleri (CBS) kapsamında, çeşitli uzaktan algılama ve analiz yöntemleri kullanılarak ortaya konulmuştur. Bundaki amaç mevcut durumu kayıt altına alarak, barajın su tutulumundan sonra doğal çevrede meydana getireceği değişimleri baraj öncesi ile karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmektir.

Bu çalışmada inceleme alanı fiziki coğrafya konuları kapsamında ele alınmıştır. Genel anlamda sahanın jeolojik, jeomorfolojik, topoğrafik, klimatik, hidroğrafik ve ekolojik yönleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çeşitli haritalar oluşturulmuş ve yeni nesil analizler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar hem harita ve analizlerin hem de literatürde yer alan farklı çalışmaların değerlendirilmesi ile yorumlanmış, ortaya somut veriler çıkmıştır. Çalışma sahasının baraj öncesi doğal evre özelliklerinin belirlenmesi, barajın çevreye ne katacağı ve çevreden neleri eksilteceği konusunda önem taşımaktadır. Bu anlamda çalışmamız dāhilinde birtakım öngörülerde bulunulmuştur. Fakat tam olarak değişimin ortaya konulabilmesi için uzun sayılabilecek bir zamana ihtiyaç vardır. Öyle ki barajla birlikte Yusufeli ilçe merkezi ve 18 köy sular altında kalacaktır. Bu yerleşmelerin yerine yeni yerleşme alanlarının inşası hızla devam etmektedir. Yeni yollar, tüneller, viyadük ve köprüler, konutlar, evre düzenlemeleri yapılmaktadır. Çünkü barajlar, özellikle enerji üretimi için inşa edilmişse, önemli bir ekonomik değerdir. Yusufeli Barajı da oruh Nehri zerine yapılmış, ilçe için yüksek ekonomik potansiyele sahip barajlardan biridir. Özellikle yenilenebilir enerji üretimi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için oldukça avantajlıdır. Fakat diğer tüm doğal kaynaklarımızın olması gerektiği gibi akarsularımızın da enerji amaçlı kullanımında zen gösterilmesi gereken durumlar vardır. Öncelikle iyi bir planlama kaçınılmazdır. Doğal evre üzerinde oluşabilecek hasarların minimum düzeye indirgenmesi gerekmektedir. lkemizdeki diğer barajlar gibi Yusufeli Barajı'nın da doğal evre üzerinde oluşturacağı olumlu ve olumsuz etkiler zaman içerisinde kendini gösterecektir. nemli olan yalnızca doğal çevrede meydana gelecek değişimler değildir elbette. Bununla birlikte tarihi mirasın, geleneksel mesken dokusunun ve kültürel yaşam tarzının, tarımsal işleyişin de mümkün olduğunca korunması gerekmektedir. Yusufeli ve baraj etkisinde kalacak olan yakın çevresinde doğal ve beşeri unsurların en azından bir kısmının korunması, yok olacak olanların da mümkün olduğunca kayıt altına alınması gerekmektedir. Bunun için ilgili kurum ve kuruluşlar ile yetki mercileri gayret göstermelidir.

Etik Beyan

"Yusufeli'nde (Artvin) Baraj ncesi Doğal evre zelliklerinin CBS Yöntemleri ile Belirlenmesi ve Ekolojik Hassasiyet, NDVI, NDMI Analizleri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Makale için etik kurul izni zorunluluğu bulunmamaktadır.

Teşekkür

Çalışmaya vermiş olduğu katkılarından dolayı Murat Gm'e teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akıncı, H., zalp, A. Y. ve zalp, M. (2017). Investigating impacts of large dams on agricultural lands and determining alternative arable areas using GIS and AHP in Artvin, Turkey. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(1), 83-95.
- Akyıldırım Beğen, H. ve Emrah, Y. (2018). The flora of Alanbaşı and Bakurtepe villages (Yusufeli, Artvin, Turkey) and its surroundings. *Turkish Journal of Biodiversity*, 1(1), 17-23.
- Albayrak, L. ve Yılmaz, C. (2021). Çoruh vadisinde geleneksel eltik tarımı (Artvin-Yusufeli). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(45), 19-36.

- Bahçalı, S., Arda, B. ve Kahraman, S., Ö. (2017). Hes'lerin nüfus ve yerleşme hareketlerine etkileri: Yusufeli Barajı örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26(2), 107-125.
- Bakırcı, M. (2012). Kırsal yerleşmelerde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesinde turizmin etkisi: Yaylalar Köyü örneği (Yusufeli/Artvin). *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 71-85.
- Baydar, O. (1969). *Yusufeli, Öğdem, Madenköy, Tortum Gölü ve Ersis arasındaki bölgenin jeolojisi*, Ankara: MTA Enstitüsü Yayını, s. 4-67.
- Bulut, İ., Sevindi, C., Yürüdü, E., Hadimli, H. ve Artvinli, E. (2004). Erzurum-Artvin Karayolu'nda (Uzundere-Yusufeli arası) doğal afetlerin (kaya düşmesi ve çamur seli) ulaşımına etkileri. *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(33), 117-131.
- Bulut, İ., Kopar, İ. ve Zaman, M. (2013). Mezra Gölü (Kılıçkaya-Yusufeli-Artvin) ve yüzen adaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 11-24.
- Cai, Z., Zhong, S., Jiang, W. ve Lei, M. (2011). A schema of ecological environment sensitivity evaluation based on GIS. *2011 International Conference on Multimedia Technology*, pp. 5250–5255.
- Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2019). Artvin ili 2018 yılı çevre durum raporu, s. 1-101, Artvin Valiliği, Artvin.
- Demirel, Ö. (1997). *Çoruh Havzası (Yusufeli Kesimi) Doğal ve Kültürel Kaynak Değerlerinin Turizm ve Rekreasyon Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. Karadeniz Teknik Üniversitesi, (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Demirel, Ö., (2002). Çoruh Havzası (Yusufeli Kesimi-Kaçkar Dağları) doğal ve kültürel kaynak değerlerinin doğa turizmi ve kırsal rekreasyon planlaması açısından değerlendirilmesi. *Türkiye Dağları 1. Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s. 281-285, Kastamonu.
- Dokuz, A. (2000). *Yusufeli yöresinin jeolojisi, jeotektoniği, magmatik-metamorfik kayaların jeokimyası ve petrojenezi* (Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Düzgüneş, E. ve Demirel, Ö. (2016). Milli parkların koruma yapısının ekolojik duyarlılık analizi ile ortaya konması: altındere vadisi milli parkı (Trabzon/Türkiye) Örneği. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 16(1), 135-146.
- Eminağaoğlu, Ö. (2015). *Barhal florası (Yusufeli, Artvin-Türkiye)*. Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri, proje no : 2013.f10.01.04, s. 1-116, Artvin.
- Eminağaoğlu, Ö., Beğen, H. A. ve Aksu, G. (2018). Karadağ florası (Yusufeli, Artvin-Türkiye). *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 19(1), 93-113.
- Ersayın, K. (2016). *Kızılırmak Deltası'nda ekolojik hassasiyet ve risk değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gao, C. ve Zhang, J. (24-26 June 2011). Ecological sensitivity analysis in Wuhan city based on RS and GIS. *2011 International Conference on Remote Sensing, Environment and Transportation Engineering*, pp. 251–254, Nanjing, China.
- Gattinger, T. E. (1962). *1:500.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası Trabzon Paftası*, M.T.A. yayınları, s. 9, Ankara.
- Güngör, S. ve Cengiz, T. (2006). Artvin ilinin iklim konforuna sahip rekreasyon ve turizm alanları. *Kafkas Üniversitesi, Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 69-80.
- Hanifi, A. ve Maraş, E. (2021). Dağlık, engebeli arazilerde insansız hava araçları ile fotogrametrik veri üretiminde doğruluk araştırması: Yusufeli Barajı örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(2), 382-398.
- Kayadibi, Ö. (2015). Landsat 7 ETM+ ve ASTER görüntüleri ile Yusufeli-Tekale (Artvin-KD Türkiye) çevresindeki hidrotermal alterasyonların incelenmesi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 58(2), 29-54.
- Kırış, R., Anlar, H. C. ve Alç, N. (2010). Artvin orman bölge müdürlüğü örneğinde korunan alanlara farklı bir bakış. *III. Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi*, 20-22 Mayıs, Cilt: I, s. 153-164, Trabzon.
- Koday, Z. ve Erhan, K. (2010). Yusufeli ilçesinin idari coğrafya analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 231-241.
- Kopar, İ. ve Çakır, Ç. (2013). Tortum Gölü-Tortum Boğaz Vadisi ve yakın çevresinin (Uzundere-Erzurum ve Yusufeli-Artvin) Serrano ve Ruiz-Flaño yöntemiyle jeoçeşitlilik derecesinin belirlenmesi. *Coğrafya Dergisi*, (27), 46-66.
- Küçükbaşol, Y. (2015). Çoruh Nehri ve Yusufeli Barajı toplumsal, ekonomik ve çevresel etkileri bakımından bir baraj incelemesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 133-158.
- Muluk, Ç. B., Turak, A., Yılmaz, D., Zeydanlı, U. ve Bilgin, C. C. (2009). Hidroelektrik santral etkileri uzman raporu: Barhal Vadisi, s. 14-21.
- Sever, R. (2010). Yusufeli Barajı ve bazı çevresel etkileri. *Geçmişten geleceğe Yusufeli sempozyumu bildirileri kitabı*, s. 193-204, Yusufeli, Artvin.
- Surat, H., Yılmaz, H., ve Surat, B. (2015). Yusufeli ve yakın çevresinin ekoturizm kullanım potansiyeli üzerine bir araştırma. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(34), 61-88.
- Tıraş, M. (1994). *Bölgesel coğrafya açısından bir araştırma Yusufeli ve yakın çevresinin coğrafi etüdü* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tıraş, M. (1995). Yusufeli (Artvin) kasabasında yerleşme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 1(1), 396-412.
- Tüfekçioğlu, M. ve Yavuz, M. (2016). Yusufeli mikro havzasında (Artvin) yüzey erozyonu toprak kaybının tahmin edilmesi ve erozyon risk haritasının oluşturulması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(2), 188-199.

- Türker, M. F. ve Öztürk, A. (2001). Artvin ili ekonomisinde ormancılık sektörünün yeri ve önemi. *Kafkas Üniversitesi Artvin Orman Fakültesi Dergisi*, 1, 1-15.
- URL 1. <https://asterweb.ipl.nasa.gov/gdem.asp/>
- URL 2. <https://earthexplorer.usgs.gov/>
- Yavuz, S. (2011). *Artvin-Yusufeli yöresinde karaçamın (Pinus nigra subsp. pallasiana) dikim başarısının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Artvin.
- Yılmam, B. ve Turgut, H. (2020). Yusufeli Barajı antropojenik etkilerinin peyzaj planlama açısından değerlendirilmesi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 6(2), 431-450.
- Yılmaz, B., Demirel, M. ve Balçık, F. (2022). Yanmış alanların Sentinel-2 MSI ve Landsat-8 OLI ile tespiti ve analizi: Çanakkale/Gelibolu orman yangını. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(1), 76-86.
- Yüksel, E. ve Beğen, H. A. (2018). The flora of Dereiçi village (Yusufeli, Artvin, Turkey) and its surroundings. *Türk Biyoçeşitlilik Dergisi*, 1(1), 34-40.

EXTENDED ABSTRACT

Since Yusufeli district is a transition area between the Eastern Black Sea Region and the Eastern Anatolia Region, it is in a special location having the properties of both regions and exhibits a unique character in terms of natural environmental features. In this study, natural environmental features such as geological, geomorphological, topographic, climatic, edaphic, and natural vegetation characteristics of Yusufeli and its surroundings are discussed. In particular, the evaluation of these parameters before the impoundment of the Yusufeli Dam is important in terms of revealing and comparing the positive or negative changes that will occur in these parameters after the dam. The fact that the study area will become a deep and large dam lake will cause many changes in the environment. In this study, some predictions are put forward in the analyzes made by using existing data and geographic information systems.

The Çoruh River and its valley, on which the Yusufeli Dam, the subject of this study, is built, has a special ecosystem that hosts many endemic animal and plant species. This is also one of the areas where hydroelectric energy can be produced most efficiently due to its topographic, hydrographic, and climatic advantages. However, it is inevitable to make plans that can minimize the environmental losses of the region. While Yusufeli Dam may cause some environmental losses, it will probably have some positive effects on natural environmental parameters on a regional basis. In both cases, it is necessary to analyze the current environmental conditions well and focus on what differences will arise in the future.

Yusufeli is located within the borders of the Eastern Black Sea Section of the Black Sea Region. Located in the Middle Çoruh part of the Çoruh River Basin, the area is surrounded by the Altıparmak Mountains in the north and the Mescit Mountains in the south. Its mathematical location is between 41°08'- 41°54' East longitudes and 40°33'- 41°06' North latitudes. The study area constitutes 31.3% of the total land (7436 km²) of Artvin province with its 2327 km² surface area. Yusufeli, located in the southwest of Artvin city center, is adjacent to Ardeşen and Fındıklı in the northwest, Artvin, Arhavi, and Murgul in the north, Uzundere, Oltu, and Olur in the east, and Ispir in the west and southwest (Figure 1).

In the region, which exhibits a very rough topography morphologically, the mountains and the narrow and deep valleys located between them constitute the existing geomorphological structure. The lowest point of the study area is 400 meters above sea level at the border of the central district of Artvin in the north, while the highest point is 3937 meters in the Kaçkar Mountains in the west. Yusufeli district center was established at the confluence of the Çoruh River and the Barhal Stream, at an altitude of about 550 meters, on the edge of the river. The valley where Yusufeli district is located is the deepest valley in our country with a depth of 1500 - 2000 meters (Figure 2), (Koday & Erhan, 2010, pp. 232-234).

The current study was carried out in two stages: office and field works. During the office work of the study, the literature related to the field was examined and the relevant data were collected and evaluated. Accordingly, 1/25,000 scaled topography maps were obtained from the General Command of Mapping (HGK) and 1: 100,000 and 1: 500,000 scaled geological maps from the Mineral Research and Exploration Institute (MTA). These maps were processed in ArcGIS 10.4.1 software and the digital elevation model (DEM) and other base maps were prepared. Various analyzes were made using the ArcGIS map drawing and analysis programs on Google Earth and Arc Earth satellite images. The basic maps produced to reveal the natural environmental characteristics of the study area before the dam are topography, hydrography, slope, aspect, elevation, contour line, temperature, and precipitation distribution maps. In the analysis program, five basic analysis methods were applied in this study. The first of these analyzes reveals the slope values and exposure conditions of the field. Medium resolution (30m) Aster-GDEM digital elevation (Digital Elevation Model) data were used for slope and exposure analysis. The second analysis is

the NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) analysis to reveal the vegetative density status. The Landsat 8 satellite images dated 30/07/2019 obtained from the USGS Earth Explorer site were used in the NDVI analysis (URL 1; URL 2). While the slope values were grouped with the slope analysis, the same was done for the plant density index values with the NDVI analysis. Following these procedures, the areas of slope groups and NDVI index groups were calculated in km² with the ArcGIS v. 10.5 program, the ratios of the groups within the study area were determined, and thematic maps were created. NDMI (Normalized Difference Moisture Index) is another analysis method used in the study. The Normalized Moisture Index (NDMI) is calculated similarly to NDVI but uses infrared (SWIR) waveforms instead of red wavelengths. NDMI makes it possible to instantly identify green or agricultural areas with water stress problems. NDMI takes a value between -1 and 1, and when it approaches 1, it indicates that there is sufficient water and there is no water stress (Yılmaz, Demirel & Balçık, 2022, pp. 77-80). The other analysis is the Ecological Sensitivity Analysis, which is applied to identify fields that are currently ecologically sensitive. Determination of relevant factors and their weights to assess ecological sensitivity, the classification, spatial distribution, and comprehensive ecological evaluation of these parameters was carried out with the help of Geographic Information Systems (GIS) and Remote Sensing (RS) technologies. GIS provides great convenience in ecological sensitivity and risk assessments. Strong spatial data and computational ability, useful tools and techniques for complex ecological relations, easy analysis processes, and accurate and clean results increase the effectiveness of GIS in ecological sensitivity area planning (Cai et al., 2011, pp. 5250-5255). This is better understood when the factors affecting the sensitivity, the interaction of the factors, and the complexity of numerical calculations are considered. RS and GIS-based ecological sensitivity studies provide a scientific basis for regional development plans, industrial distribution, and regional environmental assessments (Gao & Zhang, 2011, pp. 251-254; Cai et al., 2011, pp. 5250-5255; Ersayın, 2016, pp. 25-35). The AHP method was used in the ecological sensitivity analysis of Yusufeli and its surroundings. The reason for this is that the AHP technique provides a digital environment where multiple criteria and perspectives can be considered together as a whole. The main criteria (Table 1) and sub-criteria for these criteria (Table 2) were determined by examining different kinds of literature for ecological sensitivity analysis. These criteria were determined with the help of numerical values and the result was reached and the distributions of ecologically sensitive areas were shown on the map (Düzgüneş & Demirel, 2016, pp. 139).

Several studies have been carried out in the study area with field observation, forecasting, and data evaluation methods. These studies were evaluated together and findings that varied but were related to each other were revealed. First, the structural features of Yusufeli Dam that affect the area and aspects of the possible impact were mentioned.

The Yusufeli project is located approximately 40 kilometers southwest of Artvin province and 10 kilometers downstream of the Yusufeli district center on the Çoruh River. The length of the Çoruh River within the borders of our country is 390 km and the catchment area is 19,750 km² (Küçükbaşol, 2015, pp. 234). Yusufeli Dam, which is being built on the Çoruh River, has the highest storage volume among the Çoruh Basin projects with a reservoir storage volume of 2.13 billion m³. The dam features a rockfill body. The height of the dam is 270 meters from the foundation. With this feature, it is among the highest dams in the world. When the dam is completed, the maximum water level will reach 507 m and the minimum water level will reach 499 m. With the construction of the dam, the district center and 18 villages will be flooded. These villages are Alanbaşı, Arpacık, Bahçeli, Bostancı, Çeltikdüzü, Çevreli, Darıca, Dereiçi, Irmakyanı, Küplüce, Kılıçkaya, Kınalıçam, Morkaya, Mutlugün, Sebzeçiler, Tekkale and Yeniköy (Yılmaz, 2020, pp. 432-435).

Çoruh River, located in the study area, flows in a very narrow and deep valley. The mountainous and rough structure of the region has gained a rougher appearance with the erosion activities of both the Çoruh River and its tributaries. This distinctively challenging terrain of the Black Sea region, which is already present in the study area, is also evident in Yusufeli and its surroundings. A topography has emerged with the slope values of the field changing at close distances with the effect of the formation of the land and the subsequent external factors and processes. Although the rough structure that dominates the study area is relatively less along the immediate sides of the riverbed with a length of 1520 km, the elevation increases strongly from the valley slopes towards the mountainous areas. The slope, which is up to 15% on the sides of the valley, rises to over 70% towards the slopes and peaks. The plains, which are squeezed into narrow areas at the bottom of the Çoruh River, are generally used as residential areas, roads, and agricultural land. The mountainous and rugged structure, which dominates the study area in general, is also determinative on the exposure. The extremely rough structure causes differentiation in the slope directions at short distances. This difference also affects physical disintegration and chemical weathering

activities in the study area. In addition, local characteristics such as daylighting, diurnal temperature differences, humidity, soil, and vegetation may differ over short distances.

Although there is a transitional climate type between the Black Sea climate and the continental climate throughout the district, the summers are hot and dry, and the winters are warm and rainy in the district center and its surroundings and places close to the Çoruh River. A dry-less humid, first-degree mesothermal climate with moderate excess water in winter is dominant in the region. It resembles the Mediterranean climate. Continental climate prevails in the higher parts of the valley. It is cool in summer and cold and rainy in winter. Precipitation usually occurs in late spring and early summer. While a transitional climate type between the Black Sea climate and continental climate prevails throughout the district, a dry-less humid, first-degree mesothermal climate type with moderate excess water in winter is dominant in the district center and its immediate surroundings and places close to the Çoruh River (Demirel, 1997, pp. 59-60; Surat, Yılmaz & Surat, 2015, pp. 67-69).

The NDVI analysis is an index that reveals the density of vegetation in any area by also analyzing whether it is healthy or unhealthy. In this study, the natural vegetation of the area was evaluated by considering the results of this analysis and considering the geographical features of the area. Accordingly, the study area falls within two main phytogeographical regions of Europe-Siberia and Iran-Turan. The vegetation in the area has been shaped depending on the lithological and edaphic features as well as the climatic difference and the topographic structure. Coniferous or broad-leaved shrub formations are observed in the steep and rocky areas extending in the east-west direction along the Çoruh Valley and its tributaries, and broad-leaved forest communities are seen in the areas extending in the north-south direction. From these elevations to the elevations where alpine meadows begin, there are also occasionally needle, mixed, or broad-leaved forest areas (Demirel, 2002, pp. 281-285). Although the vegetation density in the study area is at a noticeable level due to the proximity to the water along the stream, it is not possible to see the same density on the high slopes from the valley edge. Situations such as slope, erosion, being away from the water source, being in the shadow of the slopes and lack of rain are effective factors in the decrease in vegetation density. However, as it is gone higher, it is seen that the natural vegetation becomes denser again with the increase in humidity and precipitation.

The NDMI is the Normalized Difference Moisture Index. It is calculated similarly to the NDVI and makes it possible to identify green areas or agricultural areas with water stress problems. When calculating NDMI, it takes a value between -1 and 1, and when it approaches 1, it means that there is enough water and there is no water stress (Yılmaz, Demirel & Balçık, 2022, pp. 77-80). Otherwise, it can be said that the area has water stress. The map created according to the results of the analysis shows that there is no general water stress in the study area. Excluding slopes with a high degree of slope, the remaining sections of the land have an average humidity value. When compared with the meteorological data, the humidity values are around 50-60% in the winter season, which has the highest average humidity of the field. The annual average humidity value of all seasons, on the other hand, shows an average value of 51%. The consistency between the vegetation cover and moisture content of the site proves this assumption. Following the water retention in Yusufeli Dam, changes in the vegetation distribution are expected in direct proportion to the positive change in the humidity values of the study area and its immediate surroundings.

Before the dam construction, almost every area in Yusufeli and its surroundings had high ecological sensitivity. High ecological diversity is generally directly related to the geological, topographic, climatic, and hydrographic structure of the site. In detail, the percentages of these elements affect the severity of ecological sensitivity. The fact that these elements that make up the natural structure of the Area will change with the dam will naturally change the ecological balance and sensitivity. When ecologically sensitive parts of the study area are classified between very low and very high values, it turns out that the sensitivity is higher in higher areas compared to the lower ones. The diurnal temperature differences of mountainous areas, exposure and sunshine conditions, precipitation, and humidity rates can be shown as the reasons for this.

Yusufeli reflects the characteristics of a transition area between the Black Sea and Eastern Anatolia regions. Therefore, it has many characteristics of both regions. Therefore, although Yusufeli is settled in a narrow area as a natural result of landforms, it is a rich area culturally, historically, geographically, and ecologically. The special location of Yusufeli has made the area worth studying academically in many respects, and many studies have been carried out on it. Yusufeli, which is the subject of various studies geographically, has become an area that attracts even more attention with the dam project. The Yusufeli Dam, which will be among the few dams in the world, will have a significant impact on the natural environment. Possible changes in the natural environment are the subject of the present study. However,

it is considered appropriate to first determine the natural environmental characteristics of the area before the dam to reveal such changes. Therefore, in this study, the natural environmental characteristics of Yusufeli and its surroundings before the dam are revealed by using various remote sensing and analysis methods within the scope of geographic information systems (GIS). The aim is to record the current situation and evaluate the changes in the natural environment after the impoundment of the dam in comparison with the conditions before the dam.

The study area was discussed in terms of physical geography in this study. In general, the geological, geomorphological, topographic, climatic, hydrographic, and ecological aspects of the area were evaluated. In this context, various maps were created, and new generation analyzes were carried out. The results obtained were interpreted by evaluating both maps and analyzes and different studies in the literature, and concrete data were obtained. Determining the natural environmental characteristics of the study area before the dam is important in terms of what kind of contributions the dam will make to the environment and what kind of negative effects it will cause. In this sense, some predictions have been made in this study. However, a long time is needed for the change to be fully revealed. The Yusufeli district center and 18 villages will be flooded by the dam. The construction of new settlement areas instead of these settlements continues rapidly. New roads, tunnels, viaducts and bridges, residences, and landscaping are being done. Because dams create an important economic value, especially if they are built for energy production. Yusufeli Dam, which was built on the Çoruh River, is one of the dams with high economic potential for the country. Renewable energy generation provides economic advantages for developed and developing countries. However, as it should be in all our other natural resources, some situations should be considered in the use of our rivers for energy purposes. First, good planning is inevitable. It is necessary to minimize the damage that may occur in the natural environment. Like other dams in our country, the positive and negative effects of the Yusufeli Dam on the natural environment will emerge in time. Certainly, not only the changes that will occur in the natural environment are important. It is also necessary to preserve as much as possible the historical heritage, traditional residential style, cultural lifestyle, and agricultural functioning. It is necessary to protect at least some of the natural and human elements in Yusufeli and its immediate surroundings, which will be affected by the dam, and those that will disappear should be recorded as much as possible. For this, relevant institutions and organizations, and authorities should make necessary efforts. Therefore, all academic studies before and after the dam around Yusufeli are important.

Kırgız Mutfak Kùltüründe Kış Hazırlığı: Gıdalar, Kaplar ve Muhafaza Mekânları

Arzu KİYAT¹

Öz

İnsanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan yeme eylemi ve alışkanlığı temel ihtiyaç olmasının yanı sıra kültürel bir yön de taşımaktadır. Her toplumun beslenme stili, yiyeceklerin pişirilmesi ve saklanma koşulları kendine has özelliklere sahiptir. Mutfak kùltürü toplumdan topluma, bölgeden bölgeye farklılık göstermekte ve zamanla değişime uğramaktadır. Teknolojinin, yaşam koşullarının bu değişimde payı büyüktür. Uzun süre konargöçer bir halk olarak yaşam süren Kırgızlarda gıdaların saklanması ve çeşitli oluşu dikkat çekmektedir. Kırgızların mutfak kùltürünün önemli bir unsuru olan kış hazırlıkları geleneğinin ve günümüz teknolojisinin sentezinden meydana gelmektedir. Bu çalışmayla Kırgızların kış hazırlığını değerlendirmek ve ortaya koymak amaçlanmıştır. Kış hazırlığında kültürel devamlılık, geçmiş ve bugünün sentezi, geleneksel yaşamının izleri ve başka kùltürlerin etkisi belirlenmiştir. Kış için hangi gıdaların hangi koşullarda hazırlandığı, ne şekilde muhafaza edildiği, hangi saklama yöntemlerinin kullanıldığı ve hangi aletlerin kullanıldığı sorularına cevap aranmıştır. Çalışma nitel bir çalışmadır. Çalışmanın verileri Kırgızistan'ın yedi bölgesinde görüşme ve gözlem yöntemi ile gerçekleştirilen alan araştırmasından ve literatürden elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız mutfak kùltürü, Yemek kùltürü, Kış hazırlığı, Kaplar, Muhafaza mekânları.

Winter Preparation in Kyrgyz Cuisine: Foods, Containers and Storage Spaces

Abstract

Eating habit is necessary for human life and has a cultural aspect as well as a basic need. Each society has its characteristics in terms of nutrition style, cooking, and storage conditions of food. Besides, cuisine differs from society to society, region to region, and it changes over time. Both technology and living conditions have a great effect on this change. The storage and variety of food of Kyrgyz people, who lived as nomad for a long time. Preparing for winter is an important element of Kyrgyz cuisine and includes the synthesis of tradition and today's technology. The present study aims to examine and identify winter preparation among the Kyrgyz people. Besides, it investigates the cultural continuity, the synthesis of the past and the present, the traces of traditional life, and the influence of other cultures in the winter preparation of the Kyrgyz people. The answers to the following questions were sought: Which foods were prepared for the winter and under what conditions? How were they stored? Which storage methods and which tools were used? The data of this qualitative study were collected in seven regions of Kyrgyzstan through interviews and observations as well as the literature review.

Key Words: Kyrgyz cuisine culture, Food culture, winter preparation, Containers, Storage spaces.

Atıf İçin / Please Cite As:

Kiyat, A. (2023). Kırgız mutfak kùltüründe kış hazırlığı: gıdalar, kaplar ve muhafaza mekânları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 25-39. doi:10.33206/mjss.1168049

Geliş Tarihi / Received Date: 29.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 31.10.2022

¹ Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, arzu.kiyat@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-8248-8817.

Giriş

Beslenme ihtiyacı insan yaşamının önemli bir parçasıdır. Her mevsim yetişen sebze ve meyvelerin tüketimi insan sağlığı açısından ciddi öneme sahiptir. Bu sebeple yaz mevsiminde yetişen ürünlerin kış mevsiminde de tüketilebilmesi amacıyla birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Türk kültüründe bu hazırlıklar dayanışma ve paylaşma ekseninde gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle kış hazırlığı insanlar arasındaki sosyal bağları kuvvetlendirme önemini de taşımaktadır. Coğrafya, iklim şartları ve kültürel unsurlar insanların kışlık hazırlıklarına doğrudan etki etmektedir. Bu bakımdan Kırgızistan coğrafyasında yapılan kış hazırlıklarını ortaya koymak önemli görülmektedir.

Dünyada mutfakları birbirinden ayıran unsurlar, din, inanış ve kısıtlamalar, bölgeye özgü hayvan ve bitki çeşitliliğidir. Toplumların ekonomik yapısı gündelik hayat pratiklerini ve mutfak kültürünü doğrudan etkileyen unsurların başında gelir. Örneğin, konargöçer yaşam sürdüren ve hayvan besleyen topluluklarda et ve süt ürünleri ağırlıktadır. İnsanların yer değiştirmelerine uygun olarak besinlerin de saklanması gerekir (Beşirli, 2010, s. 160). Kırgızistan bu örnek ile doğrudan ilintili bir ülkedir. Ülkenin temel geçim kaynağının ciddi oranını hayvancılık ve tarım oluşturur. Günümüzde yerleşik hayata geçen Kırgızların yaşamlarını sürdürmesinde bu iki geçim kaynağı hâlâ önemini korumaktadır.

Kırgızistan'ın yedi bölgesinde birbirinden farklı sebze ve meyveler yetişmektedir ve her bölgeye ait önde gelen yiyecekler bulunmaktadır. Buğday, mısır, pirinç gibi tahıllar; lahanalar, patlıcan, patates, salatalık, kabak domates vb. sebzeler; üzüm, karpuz, kavun, böğürtlen, incir, ahududu, çilek, elma vb. meyveler (İnce, Gök, Samatova vd. 2020, s. 365) ülkede yetişen besinlere örnek olarak verilebilir. Söz gelimi, güneyde yer alan Batken Bölgesi'nde çok miktarda kayısı yetiştirilirken Talas'ta fasulye ön plandadır. Dolayısıyla iklime ve coğrafyaya ilişkin özellikler insanların kışlık hazırlıklarını şekillendiren etmenler olarak değerlendirilmelidir. Zira yiyecekler ve yemekler sosyo-kültürel anlam taşıyan kültür öğeleridir. Bununla birlikte yemek, topluluk düzenini, disiplin ve onuru kuran sembolik bir mahiyete sahiptir (Ögel, 1982, s. 16). Kültürel ve toplumsal ortamlar ise insanların yemek yeme alışkanlığı, yiyeceklerin üretim-tüketim ve hazırlanması, gelenekler, inançlar ve tabular ile ilintilidir (Yolcu, 2018, s. 8). Bundan hareketle ortaya konulan çalışma, Kırgızistan'ın Çüy, Calal-Abad, Oş, Batken, Issık Göl, Talas ve Narın bölgelerinde yaşayan Kırgızların kış hazırlıklarını kültürel süreklilik, kültürel değişim ve kültürel miras konularına odaklı bir incelemeden oluşmaktadır. Bu çalışmayla Kırgızların kış hazırlığını değerlendirmek ve ortaya koymak amaçlanmıştır. Kış hazırlığında kültürel devamlılık, geçmiş ve bugünün sentezi, geleneksel yaşantının izleri ve başka kültürlerin etkisi belirlenmiştir. Kış için hazırlanan gıdaların ne olduğu, bu gıdaların nasıl ve nerede muhafaza edildiği, hangi saklama yöntemlerinin kullanıldığı ve kışlık yiyeceklerin hazırlık ve saklama aşamasında hangi alet ve kapların kullanıldığı incelenerek değerlendirilmiştir. Böylelikle Kırgız maddi ve mutfak kültürü içerisinde kışlık hazırlığın yeri saptanmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın Türk dünyası maddi kültürü ve mutfak kültürü üzerine yapılacak başka çalışmalar için bir fayda sağlayacağı umulmaktadır.² Zira Kırgızlar özelinde irdelenen problemin esasında Türk dünyası mutfak kültürüne ve tarihî geçmişe dair izler taşınması, kültürel süreklilik arz eden geleneğin işlevselliğinde ve sürdürülebilirliğinde açıkça görülmektedir.

Kırgızların Geleneksel Kış Hazırlıkları

Kırgız mutfak kültürü değerlendirildiğinde Kırgızistan'da yaşayan Kırgız Türklerinin beslenme alışkanlıkları, tükettikleri yiyecekler, bu yiyeceklerin hazırlanma aşaması, pişirilmesi, muhafaza edilmesi, hazırlık-pişirme ve kullanılan aletler anlaşılmalıdır. Kış hazırlığı ise, insanların çeşitli yiyecekleri kış aylarında tüketmek üzere yaz veya güz mevsiminde doğal yöntem ve pratikler doğrultusunda hazırlanması manasını taşır. Bu gelenek çoğunlukla yardımlaşma ve dayanışma üzerine kuruludur.

Kış hazırlığı, toplumun yaşamını daha kolay hâle getirmesi ve konfor alanını koruması ile de ilintilidir. Bu hazırlık temelde geleneksel bir yön taşımaktadır. Anadolu'da eskiden beri yaygın olan kış hazırlığı geleneği, Kırgız Türkleri için de özel bir anlam taşımaktadır. Zira yemek hazırlığının aşamaları esasen sosyal ve kültürel mesajların aktarılmasını sağlar (Goode, 2005, s. 172). Toplumsal bir simge olan yemek, biyolojik olmaktan ziyade kültürel bir olgudur (Beşirli, 2010, s. 159). Bu yönüyle aynı zamanda kolektif kimliğin bir parçası olan birey için edimsel bir kimlik kazandırır (Fırat, 2014, s. 129). Dolayısıyla bu kültürel olgunun önemi, Kırgızlar için anlamı ve geçmişten günümüze yaşanan sosyo-kültürel süreçlerin etkisi detaylıca ortaya konmalıdır. Kırgızların sosyo-kültürel yapısı, inanç ve uygulamaları, kültürel unsurları kış

² Her ne kadar Kırgız mutfak kültürü temelli bir çalışma ortaya konulsa da bu çalışmada önemli bir husus ortak bir Türk kültürünün izlerinin de görülmesidir.

hazırlıklarında açıkça görülebilir. Bu bağlamda Kırgızların kış hazırlığı hayvansal ve bitkisel gıdalar olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilecektir.

Hayvansal Gıdalarla Hazırlanan Kış Hazırlıkları

Türk toplumu hayvancılığa ve tarıma dayalı bir toplumdur. Dolayısıyla Kırgızların kış hazırlığında konargöçer kültürün ve tarım toplumu olmalarının izini görmek mümkündür. Kırgızlar için temel besinlerin başında et ve süt ürünleri gelmektedir. Kırgız mutfak kültürü değerlendirildiğinde, Kırgızistan'ın her bölgesinde sofralardan eksik olmayan gıdaların et ve süt ürünleri oluşu durumu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla vazgeçilmez bu gıdaların yaz-kış her mevsim tüketilebilmesi amacıyla birtakım hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Geleneksel yöntemler ile geleneksel gıdaların hazırlanması ve bu hazırlığın bilhassa komşu, akraba ve aile üyeleri ile gerçekleştirilmesi kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli rol oynar. Kültürel kimliğin korunması, bu hazırlıkların gerçekleştirilmesindeki devinim ile de sağlanır. Geleneksel yaşantının devamı olarak modern hayatın içerisinde Kırgızların sürdürdüğü kış hazırlığı geleneği, toplumun geçmiş ile bağlantı kurmasını sağlamakta ve geleneği günümüze aktarmaktadır. Goody'nin (2013, s. 67), yiyeceğin hazırlanma aşamasında "kim, kiminle, kimin için yemek yapıyor" şeklinde belirttiği hususlar kışlık gıdaların hazırlanması bakımından da önemlidir. Zira kadınların aile bireyleri ve komşuları ile gerçekleştirdiği hazırlık, kültürel sürekliliği sağlayan ve geleneği aktaran bir ritüel niteliğindedir. Söz konusu aşamalar paylaşarak öğrenilir ve nesilden nesile aktarılır. Fischler'e göre modernite ile yiyeceklerin hazırlık ve tüketim aşamaları dönüşmüş ve değişmeye başlamıştır. Geleneksel mutfak sistemleri bireysel bir hâl almış ve geçmiş-gelenek unutulmaya başlamıştır (1988, s. 291). Ancak Kırgızlar için durum tam olarak böyle değildir. Özellikle hammaddesi hayvansal ürünlerden meydana gelen kışlık yiyecekler kültürel sürekliliği imleyen bir nitelik taşımaktadır. Bu yiyecekler, geçmişten günümüze önemini korumaya devam ederek mutfakların vazgeçilmez ürünleri olmayı sürdürmektedir.

Kırgızlar kültürel ve toplumsal yapılarına uygun olarak daha çok hayvansal gıdalara öncelik veren bir topluluktur. Kış aylarında ineklerin sütünün azalması sebebiyle hayvansal gıdaların hazırlığı yazın ve güzün gerçekleştirilir. Kırgız mutfak kültürünün önemli bir parçası olan bu yiyecekler *çöbögö*, *sarı may*, *süzümö*, *kurut* ve *kımız* olarak örneklendirilebilir. Süt ve süttten hazırlanan bu yiyecekler geleneğin sürdürülmesinde, modernite ile birlikte oluşan yeni kültüre uyum sağlanmasında ve kültürün aktarılmasında önemli rol oynar. Zira örneklenen besinler Kırgız sofralarının yaz-kış vazgeçilmezidir ve özellikle kadınlar tarafından kültürel miras olarak gelecek nesillere aktarılır. Bu gıdaların anne ve kız, komşu ve akrabalar ile bir araya gelerek hazırlanması ve aile içerisinde yenmesi, akrabalara, komşulara ikram edilmesi ile kültürel sürekliliğe katkı sağlanmış olunur.

Çöbögö³, süttten hazırlanan bir yiyecektir. Süt sağıldıktan sonra üzerinde kaymak oluşana kadar ısıtılır. Isıtılan süt, *süt makinesine*⁴ konur ve bu makinenin bir tarafından süt diğer tarafından kaymak çıkar. Elde edilen kaymakların kazanda kaynatılması sonucu hazırlanan sarı mayın dibinde kalan kısım çöbögö olarak adlandırılır. Kazanın üst tarafında sarı may, altında ise çöbögö oluşur (KK2, 5). Çöbögö Aksı'da *tıp* (KK2), Talas'ta *tıbt* (KK9), Calal-Abad'da ise *sıcak* ve *tıbt* olarak adlandırılır (KK4).

Sarı may⁵ ise Kırgız mutfak kültüründe en önemli gıdaların başında gelir. Kendileri ve misafirleri için sıradan veya özel günlerde yaz-kış sofralarından eksik etmedikleri sarı mayın kış hazırlığında yer alması da bu özel anlamı ile ilişkilidir. Sarı mayı hazırlamak için ilk önce inek sağılır. Süt çok az ısıtılır. Bu ısıtma süttün kaymağı oluşana kadar devam eder. Ardından ısıtılan süt, süt makinesine konur. Bu makinenin bir tarafından kaymak bir tarafından ise süt çıkar. Kaymaklar toplanır. Toplanan kaymaklar kazanda kaynatılır ve böylelikle sarı may elde edilir (KK2, 6). Sarı may bazen hazır da alınabilir. Bunun için Suusamır gibi yaylalar daha fazla tercih edilmektedir. Zira bu yerlerde daha taze ürünler bulunmaktadır (KK5). Ancak çoğunlukla sarı mayı kendileri hazırlayan Kırgızlar için sarı may, gündelik hayatta, bayramlarda, özel günlerde sofralarda muhakkak bulunması gereken bir yiyecek olarak geleneksel bir yön taşır. Bu yönüyle kış hazırlığının olmazsa olmazlarından biridir. Bu sebeple sarı mayın muhafaza edilmesi de ayrıca üzerinde durulması gereken bir meseledir. Sık kullanımı ve yaz-kış tüketilmesi sebebiyle yazın hazırlanan sarı may, çoğunlukla koyunun karnı (ışkembesi), plastik veya cam şişeler gibi kaplara konularak saklanmaktadır (KK2).

³ Çöbögö örneği için bk. Fotoğraf 8.

⁴ Süt makinesi örneği için bk. Fotoğraf 19.

⁵ Sarı mayın hazırlanması ile ilgili olarak bk. Fotoğraf 1.

Süzmö de en az sarı may kadar sık tüketilen bir yiyecektir. Kırgız Türkleri süzmöyü tek başına tükettikleri gibi içecek yapımında da kullanırlar. Kışın süzmöden *çagir* içeceği yapılır. Kaynatılan suya süzmö, sarı may eklenir. Arzu edenler soğan ve ekme de ekleyebilir. Bu içeceğe asıl lezzeti veren yufkadır (KK4). Dolayısıyla süzmö Kırgızlar için bir yoğurttan daha fazla anlam taşımaktadır. Sonbaharda ineklerin yayladan gelmesiyle sağılan sütlerden ilk olarak yoğurt yapılır ve *kaltu* adı verilen küçük küçük delikli kumaşa yoğurt konur. Süzmönün suyu bu delikli kumaşta iyice süzdürülür ve daha sonra kavanozlara konularak kış için saklanır. Ancak süzmö sadece yazın veya güzün hazırlanmaz. Kışın da hazırlanabilmektedir. Bu sebeple kış hazırlığının içinde yer alsa da her zaman hazırlanabiliyor oluşu ile Kırgız Türklerinin mutfak kültüründe kolay hazırlama ve daima edinebilir olma özelliği ile yer edinen bir gıdadır. Zira yalnızca yiyecek olarak değil, içecek olarak da tüketilmesi durumu örnekler. Süzmönün saklama koşulları ise geçmişte ve günümüzde farklılık gösterir. Önceden süzmöler oğlak derisinden yapılan *çanaçta*⁶ saklanırken günümüzde şişelerde saklanmaktadır. Süzmönün uzun ömürlü olması için içine tuz eklenerek muhafaza edilmesi gerekir (KK1, 2, 4).

Kurut⁷ süzmöden yapılmaktadır. Türk dünyasında ve Anadolu coğrafyasında yaygın olarak tüketilen kurut, ekşi yoğurdun kurutulması sonucu elde edilir. Bu şekilde yoğurdun bozulmaması sağlanır ve dayanıklılığı artırılır. Esasen kurutarak gıdaları saklama konargöçer kültürden gelen bir yöntemdir (Alçay, Yalçın, Bostan vd. 2015, s. 87). Buna bağlı olarak Kırgızistan'ın hemen hemen her bölgesinde hazırlanan kurut özellikle güz mevsiminde ineklerin yayladan gelmesiyle yapılır. İlk olarak delikli beze konan yoğurdun tüm suyu süzdürülür. Kalan süzmö (yaklaşık 5-10 litre) ve yoğurt (yaklaşık 5-10 litre) kazana konularak bu içerik kaynayana kadar karıştırılarak pişirilir. İyice kaynatıldıktan sonra biraz şeker eklenir ve ocaktan alınır.⁸ Kavanozlara konulan kurut, ekme üzerine sürülerek yendiği gibi boş olarak da yenebilir. Ramazan ayında üzerine kaynar su ve sarı may ekleyerek çorba gibi içilmektedir. Kısaca kurutun bu hâli özellikle kış ve Ramazan ayı için hazırlanmaktadır (KK1). Kuru hâli ise evlerde hazırlanmasının yanı sıra Kırgızistan'da pazarlarda, yol kenarlarında, dükkânlarda da satılmaktadır.

Kımız⁹ Türklerin ortak içeceği olarak bilinmektedir.¹⁰ Dîvânu Lugâti't-Türk'te "Kısrak sütü, tulumda bekletilerek ekşitilir, sonra içilir." (Atalay, 1985, s. 365) şeklinde tanımlanan kımız, at sütünden yapılan fermente bir süt ürünüdür (Yangılar, Oğuzhan ve Çelik, 2012, s. 124).¹¹ Fotoğraf 18'de görüldüğü şekilde *pişkek-bişkek*¹² adı verilen tahtadan sopalarla belli aralıklarla çalkalanarak elde edilir. Kımızın iyi oluşu atın bulunduğu coğrafyaya, onun beslenmesine, kımızın hazırlanma şekline ve muhafaza edilme biçimine bağlıdır. Kış hazırlığı için yapılan kımız, *çapma kımız* olarak adlandırılır ve çoğunlukla güz mevsiminde hazırlanır (KK5). Esasen kımız yalnızca bu tahtadan fiçilerde hazırlanmamaktadır. Geçmişten gelen bir gelenek olarak deriden yapılan *çanaç* (koyun, keçi derisi) ve *sabalarda* (calkı derisi) bişkekle ara sıra karıştırılarak hazırlandığı da görülür.¹³ Nitekim bu yöntemin hâlâ tercih ediliyor oluşu kültür aktarımı ve kültür sürdürücülüğü bakımından dikkate değerdir. Ancak bununla birlikte günümüzde fiçilerin kullanımı da yaygın bir hâl almıştır. Bazıları bu yöntemi daha steril ve uygun bulmaktadır. Kımızın iyi şekilde muhafaza edilmesi de önemlidir. Bu sebeple Kırgızlar at sütünden elde ettikleri kımızı üç litrelik cam kavanozlarda veya plastik şişelerde saklayarak tüketmektedir (KK4).¹⁴ Fakat her durumda kımızın

⁶ Tulum, kımız, ayran gibi bazı içecekler için koruyucu olarak kullanılan bütün olarak yüzülmüş daha çok keçi derisinden yapılan alet (Akmataliyev vd., 2015, s. 635). Geleneksel yaşantının içinde önemli bir yere sahip olan çanaçlar, tarlada vb. işlerde çalışan kişilerin yaşadığı evlerde çalışan kişi sayısı kadar bulundurulmuş bir kaptır. Fonksiyonel oluşu onun hâlâ günümüzde kullanılagelen bir kap olmasını sağlamıştır.

⁷ Kurutun hazırlanması ile ilgili olarak bk. Fotoğraf 2.

⁸ Kaşgarlı Mahmûd'un Dîvânu Lugâti't-Türk'te "Keş, yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri, çökelek" şeklinde tanımladığı kurut (Atalay, 1985, s. 357), Anadolu'da çoğunlukla yağsız yoğurttan yapılır. Günümüzde özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yapılmaya devam eden geleneksel bir gıda olan kurut bazı bölgelerde "keş yoğurt/keş" olarak adlandırılmaktadır. Buna göre yoğurt ve tuzun karışımından meydana gelen keş, kurutulmuş elde edilir. Bazı bölgelerde tereyağı ve kaymak da eklenir. Zira kurutun yapımında bölgeler arası farklılıklar da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Patr ve Ateş 2002, s. 786; Coşkun, Bayrak, Çakır vd. 2008, s. 42-48; Alçay vd., 2015: 87; Say, Çayır ve Güzeler, 2020, s. 883-884).

⁹ Kımızın yapılışı ve muhafaza edilmesine örnek olarak bk. Fotoğraf 3.

¹⁰ Kımız bazı Türk coğrafyalarında unutulsa da çoğunluğunda önemini sürdürmeye devam etmektedir. Türk kültür hayatında önemli görülen kımızdan Herodot ve Hippokrates'e ait kaynaklarda bahsedilmekle beraber, Çin tarihleri ve Dîvânu Lugâti't-Türk gibi çeşitli kaynaklarda kımıza dair bilgiler yer almaktadır. Kımızın Türk kültür yaşantısındaki yeri hakkında detaylı bilgi için bk. (Aktaş, 2016, s. 69-70).

¹¹ Kımız üretiminde nelerin kullanıldığı ve at sütünün bileşenlerine ilişkin detaylı bilgi için bk. (Tegin ve Gönülalan, 2014, s. 24-27).

¹² Literatürde bişkek için mili adının da kullanıldığı görülür (Tegin ve Gönülalan, 2014, s. 26).

¹³ Pişkek-bişkek örneği için bk. Fotoğraf 18.

¹⁴ Kımız kültürlerinin muhafaza edilmesi ise farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bir yıl boyu muhafaza edilen kımızın kullanılmasının yanı sıra daha eski zamanlarda kımız kültürlerinin *ımp* adı verilen bir kıvama getirilmesi sonucu korunduğu da

muhafaza edildiği kap, özel bir yöntemle sterilize edilir. Örneğin, çapma kımızın hazırlanmasından sonra bir kazanda iç yağ eritilir ve bu yağ saba veya çanaçın içine sürülür. Kısa süre içinde donan yağ ile kımızın uzun süre korunması sağlanır. Bu tür geleneksel kapların temizliğinde ise *arça*/tütsü kullanılır (KK5). Ayda bir kez tüsülenen kapların sterilizasyonunda arçanın kullanılması, geleneksel Kırgız Türklerinin kültürünü, inanış ve uygulamalarını gündelik yaşantının her alanında gözlemlenmenin mümkün olduğunu somutlar.

Kırgızların kutsal olarak gördüğü atın¹⁵ bir binek hayvanı olarak öneme sahip olmasının yanında, sütünden de faydalanmaları önemlidir. İnsana güç ve sağlık veren bir içeriğe sahip olan kımız, Türkleri geçmişten beri yaşam şartlarının olumsuzluklarına karşı korumuştur. Bu bakımdan kımızın bir em olarak kullanılması insan bağışıklığını güçlendiren bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶ Nitekim yılın belli dönemlerinde insanlar kımız içerek hastalıktan arınır veya hastalıklara karşı korunur. Yalnızca Kırgızistan'da değil, Batı Avrupa'da çeşitli ülkelerde de at sütünün sağaltıcı özelliği kullanılmaktadır (Tegin ve Gönülalan, 2014, s. 31). Kırgızistan'da ise durumun yaygın olduğu bilinmektedir. Bu sebeple yaz mevsiminde taze olan kımızın kış mevsiminde de benzer şekilde içilebilmesi için muhafaza edilmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak kımız kış hazırlığı içerisinde diğer gıdalara nazaran daha farklı bir öneme sahiptir.

Bitkisel Gıdalarla Hazırlanan Kış Hazırlıkları

Kırgız Türklerinin mutfak kültüründe bitkisel gıdalardan yapılan kış hazırlığı, hayvansal gıdalara kıyasla daha az yaygındır. Sofralarında sıklıkla yer alan ve geleneksel yiyeceklerin yanında servis edilen salataların günümüzde Kırgızların kış hazırlıklarından biri olduğu görülür. Bundan başka kurutmalık yiyecekler, turşular, çeşit çeşit reçeller de günümüzde oldukça tercih edilen kışlık yiyecekler arasındadır. Reçel, turşu ve kurutmalık gıdalar günümüz Kırgız pazarlarında satılan ve kent kültürünün bir parçası hâline gelen besinlerdendir. Hayvansal gıdalardan yapılan kış hazırlığından ziyâde daha çok bitkisel gıdalara dayalı hazırlıklarda kültürel süreç içerisinde birtakım değişmelerin meydana geldiği dikkat çekmektedir. Kırgızlar günümüz pişirme ve saklama yöntemlerini de uygulamalarına ekleyerek bitkisel gıdalardan kış hazırlığını gerçekleştirmektedir.

Günümüz mutfak kültüründe Kırgızlar için *salatalar* önemli bir yere sahiptir. Pek çok geleneksel Kırgız yemeğinin yanında servis edilen salataların bir kısmı yaz veya güz mevsiminde hazırlanır ve kış mevsiminde yenir. Kış için hazırlanan salatalar *baklacan*, *ikra*, *priprava*, *kuurma*, *dımdama*, *leço*, *perets*, *zimniy salat* vb. olarak örneklendirilebilir (KK2). Kırgızlar salatalarına genellikle domates, biber, patlıcan, havuç, pirinç gibi yiyecekleri ekler. Geçmişte konargöçer bir yaşam sürmelerinden ötürü kışlık yiyecek olarak çoğunlukla eti saklayan Kırgızların günümüzde salata gibi aperatif besinleri hazırlaması dikkate değerdir. Bu değişikliğin sebebi kuşkusuz modern yaşantı ve Rus kültürünün etkisidir. Bu çıkarıma salata adlarına çoğunlukla Rusça karşılık vermelerinden de ulaşmak mümkündür. Örneğin, *kapusta salat* lahanadan yapılır. Kış için hazırlanan bu salata, cam kavanozlarda muhafaza edilir (KK7). *Kuurma salat*¹⁷ ise salata lahanaya, havuç, soğan, salatalık, domates, biber, yeşillikler ile hazırlanır. İlk önce kazana yağ konur. Ardından soğan kavrulur. Soğanın kavrulmasından sonra havuçla lahanaya uzun bir süre kavrulur. Diğer yiyecekler eklenir ve eklenen yiyecekler hafif kavrulduktan sonra tüm karışım sterilize edilmiş kavanozlara konularak muhafaza edilir (KK2). *İkra salat* için ise, ilk önce kazana biraz yağ konur. Kazana soğan atılır ve kavrulur. Havuç, biber, patlıcan sırasıyla eklenir. Ardından en son olarak domates konur. Bu karışım iyice kaynatıldıktan sonra sterilize edilmiş kavanozlara konur. Kapağı ise *zakırvaşka*¹⁸ ile sıkıca kapatılır (KK1) ve bu şekilde kışa kadar muhafaza edilir. *Priprava* için domates, biber, sarımsak ve havuç gereklidir. Tüm malzemeler robottan (myasorubka) geçirilir. Kazana yağ ve soğan eklenir. Bu karışıma robottan geçirilmiş malzeme eklenir ve bir süre kavrulur. Salatayı acı sevenler tercihen biber ekleyebilir.

bilinmektedir. Bunun dışında çanaç veya sabaların dininde meydana gelen çökeltilerin kurutulması muhafaza edilmesi de söz konusudur (Tegin ve Gönülalan, 2014, s. 27).

¹⁵ Kırgızlar için at dört *tüлік hayvan* (keçi, sığır, koyun, at ve deve)dan biridir. Kırgız kültüründe en önemli hayvanlardan biri olan at, dört tüлік hayvanın içinde en akıllı ve güçlüsü olarak bilinir. Atın sütü, derisi, kuyruğu ve diğer uzuvları da kendi gibi kutsal ve önemli görülmektedir. Buna bağlı olarak at ile ilişkili çeşitli inanışlar geliştirilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Dıykanbayeva, 2017, s. 133-135).

¹⁶ Kımızın çeşitli hastalıklara iyi geldiği konusuna önemli bir örnek olarak Saadetin Yağmur Gömeç *Tarih-i Reşidî*'yi verir. Buna göre dizanteri rahatsızlığına kımızın iyi geldiği belirtilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Duğlat, 2006, s. 225-226; Gömeç, 2016, s. 193). Dikkate değer başka bir örnek ise *Dede Korkut Hikâyeleri*'dir. *Dirse Han Oğlı Bogac Han Boyı*'nda kımızın çocuksuzluk sorununa bir çare olarak görülmesi söz konusudur. Dolayısıyla kımız ruhsal ve bedensel olarak arınma bakımından önemli bir sağaltıcı görevi görmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Aktaş, 2016, s. 65-78).

¹⁷ Kuurma salat örneği için bk. Fotoğraf 4.

¹⁸ Zakırvaşka için bk. Fotoğraf 15.

Daha sonra hazır olan salata kavanoza konur ve kavanozun ağzı kapatılır. Hazırlanan priprava kışın etin, soğanın ve patatesin kavrulmasıyla birlikte lagmanın hazırlığında kullanılmaktadır. Pripravanın muhafaza edilmesi için kavanozun ve kapağın steril olması gerekir.¹⁹ Aksi hâlde kavanozun patlaması mümkündür. Bu sebeple kavanozu kapatmak için kullanılan aletin de iyi olması gerekir. Kavanozun hava alması durumunda salata kışa kadar muhafaza edilemez ve bozulur (KK1). Priprava hazırlandıktan sonra söz konusu kavanozlar da serin bir yerde saklanır. Özellikle *podval* adı verilen kilerlerde muhafaza etmek pripravanın uzun ömürlü olmasını sağlar (KK2). **Tuzduu perets** ise kırmızı biberden elde edilir. Kırmızı biber iyice temizlendikten sonra yağ ile kavrulur. İçine şeker eklenir.²⁰ Böylelikle tuzduu perets hazır olur. Kış için kavanozlarda muhafaza edilir (KK5). Kış hazırlığı için yapılan bir diğer salata ise **zimniy salatı**. Zimniy salat sebzelere yapılır. Domates, patlıcan, sarımsak vb. sebzeler kavrulur. Salatanın muhafaza edileceği kavanoz ve kapak buharda sterilize edilir. Ardından hazırlanan salata kavanozlara konur (KK9).

Eski zamanlarda yiyeceğin zamana karşı dayanıklılığını sağlama amacıyla yapılan salamura, kürleme, tütsüleme gibi yöntemlerden bir diğeri ise turşu kurmadır (Goody, 2013, s. 284). Türk mutfak kültürünün önemli bir parçası olan turşu, dünya mutfağının da bir parçasıdır (Memiş ve Ersoy, 2007, s. 877). Kırgızlar kış hazırlığı için Anadolu Türklerine benzer olarak **turşu** kurar. Salatalık, lahanaya, acı biber, domates gibi sebzelerden turşu yapan Kırgız Türkleri, turşuları türlerine göre *tuzdalğan pomidor*/domates turşusu, *tuzdalğan badıran (solyonnye ogurtsı)*²¹/salatalık turşusu, *krasnaya kapusta*/lahana turşusu gibi adlarla adlandırır. Turşuların kurulumu hemen hemen benzerlik gösterir. Örneğin, salatalık turşusu için salatalıklar tertemiz yıkanır ve sterilize edilmiş kavanozlara sarımsak, salatalık ve baharat atılır. Kuru defne yaprağı eklenir. Bunların üzerine kaynayan su konur. Su eklendikten sonra on beş dakika beklenir ve su soğutulur. Ardından su bir kaba veya yere dökülür. Bu işlem iki defa tekrarlanır. Üçüncü kaynamada tuz, şeker, sirke eklenir ve kavanozun kapağı kapatılır. Hazırlanan turşular soğuk bir yerde muhafaza edilmelidir (KK1, 6).

Kırgızların kış hazırlığında Anadolu'da olduğu gibi **reçeller** de önemli bir yer tutar. Reçel kavramını Rusça *varенье* ile karşılayan Kırgızlar kış hazırlığı olarak ahududu, kayısı, çilek, vişne, frenk üzümü, ayva gibi meyvelerden reçeller yaparlar. Reçellerin yapımında farklı uygulamalar bulunmaktadır. Eskiden reçel şeker ve meyvenin kaynatılmasıyla hazırlanırdı (KK5) günümüzde daha çok meyveler taze iken şekerle karıştırılıp şişelere konularak hazırlanır (KK3). Bu pratiklerden ilkinde göre meyvenin temizce yıkanmasından sonra çekirdekleri ayırılır. Ayrılan çekirdekler de reçele katılır. Malzemeler kazana konur ve şeker eklenir. Karışım kısa süre kaynatılır ve reçel sterilize edilmiş kavanozlara konur (KK4). İkinci pratikte ise, taze olan meyveye şeker eklenir ve ardından bu karışım kavanoza konur. Hazırlanan reçel daha sonra buzlukta muhafaza edilir. Bu şekilde meyvenin tazeliği yitirilmemiş olunur (KK5). Ancak bu uygulama ahududu gibi meyvelerde daha sık uygulanır. Diğer meyvelerden yapılan reçeller çoğunlukla kaynatılarak hazırlanır. Reçellerin muhafaza edilmesi için eski zamanlarda kullanılan şişelerin kapakları bulunmadığında kavanozun ağzına hamur kapatıldığı bilinmektedir. Bu şekilde yapılarak kavanozun ağzının hava almaması sağlanır. Günümüzde ise, tek kullanımlık kapaklar kullanılmaktadır (KK4). Hazırlanan reçeller kilerde veya buzdolabında saklanmaktadır.

Kırgızlarda **tomat/salça** tüketimi ve yapımı ise Anadolu'ya kıyasla daha azdır. Bununla birlikte kış hazırlığı olarak domates salçası yapan kadınlar da bulunur. Kırgızlar salçayı güneşte kurutmazlar. Onların salça adını verdiği yiyecek Anadolu Türklerinin de hazırladığı domates sosuna benzemektedir. Domates kazana konularak kaynatılır ve kabuğu soyulur. Ardından domates ezilir ve salça hâlini alır. Genellikle delikli bir bezden geçirilen domatesler hazır olduktan sonra sterilize edilmiş kavanozlarda muhafaza edilir (KK2, 6).²²

Kırgızlar **kurutmalık** değeri bulunan pek çok meyve ve sebze kuruturlar. Kurutmalık geleneği esasında saklama koşullarının elverişli olmadığı dönemlerden kalan ve insanın doğadan öğrenerek uyguladığı bir gelenektir. Etin kurutulması ve tuzlanması ise geleneğin ilk örneklerinden birisidir. Bu şekilde yiyeceğin daha dayanıklı olması sağlanır ve et uzun süre tüketilir (Goody, 2013, s. 284). Buna rağmen Kırgız Türkleri geçimlerini büyük ölçüde hayvancılıkla sağladıkları için eti genelde yiyecekleri zaman keserler. Günümüzde etin kurutulması nadirdir. Ancak Narın Bölgesi'nde etin kurutulduğu bilinmektedir. Özellikle topuz ve atı keserek elde edilen etler tuzlanır ve kaplarda saklanır. Bazı kişiler tuzun dışında çeşitli baharatlar da ekleyerek eti tatlandırır (KK5, 8). Kırgızlar **sebze** olarak özellikle biber, patlıcan, domatesi kurutur. Kurutulan sebzeler kışın yemeklere katılarak tüketilir. Domatesler ikiye bölünerek kurutulurken (KK4), acı

¹⁹ Priprava örneği için bk. Fotoğraf 5.

²⁰ Tuzduu perets örneği için bk. Fotoğraf 6.

²¹ Tuzdalğan badıran örneği için bk. Fotoğraf 9.

²² Domates salçası örneği için bk. Fotoğraf 11.

biberler çoğunlukla ipe dizilerek kurutulur (KK5). Kurutulan ürünlerin raf ömrü, dayanıklılığı daha fazla olduğu için kurutma tercih edilen saklama yöntemlerinden biridir. Kurutma geleneği günümüzde hâlâ Anadolu'da devam etmektedir.²³ **Meyveler**in kurutulması ise daha yaygındır. Çoğunlukla elma, kayısı, armut, ayva, ceviz, üzüm, kiraz, kavun öne çıkar. Üzüm, kiraz, kavun gibi meyvelerin pek çoğu kurutulularak kışın kompostoya da katılmaktadır. **Kak**²⁴ adı verilen kuru meyveler bölgede yaygın olan taze meyvelerden elde edilir. Kak için elmalar küçük küçük doğranıp gölgelik yere serilir (KK5). Örneğin, Aksı'da çoğunlukla elma, kayısı, armut, ayva kurutulur. Sonbaharda ceviz toplanır ve kurutulur. Erik çekirdeği çıkarılıp kurutulur (KK2). Batken Bölgesi ise, Türkiye'nin Malatya şehrine benzer olarak Kırgızistan'da kayısının en çok yetiştiği bölgedir. Dolayısıyla Batken'de daha çok kayısı kurutulmaktadır. Kayısının hafif kurumasının ardından çekirdekleri çıkartılır ve iyice kurumaya bırakılır. Bu şekilde bölgede ekonomik gelir kaynağı olan kuru kayısı evlerde kış hazırlığı olarak ağzı kapalı beş litrelik cam şişelerde muhafaza edilmektedir (KK1). Kış hazırlığı için Batkenliler kayısından **pastila** adı verilen, Anadolu mutfak kültüründe pestil olarak bilinen yiyecekte de hazırlar. Pestil kurutulmuş kayısından yapılır. Kayısı *myasorubka*/robot adlı makineden geçirilir ve böylelikle pestil elde edilir. Kayısından başka erikten de pestil yapılmaktadır. Yağlanmış naylonun üzerine ezilmiş kayısı/erik serilir ve kurumaya bırakılır. Bu şekilde pestil hazırlanmış olunur (KK1).

Kırgızlar meyve ve sebzelerin kurutulması dışında çeşitli **bitkileri** de kurutmaktadır. *Dolono*/akdiken ağacının çiçeği, *romaşka*/papatya, *çalkan*/ısırgan, *börü karagat*/diken üzümü, *malina*/ahududunun yaprakları, *calbız*/nane, *kejiye*/kekik, *it murun*/kuşburnu, *çigörünüün çaçı*/mısırın saç kurutulan bitkilere örnek olarak verilebilir. Bu kuru bitkiler kışın kaynatılarak içilir (KK2). Örneğin, papatya çay olarak tüketilmektedir. Yeşilliklerden ise maydanoz, nane, reyhan gibi bitkilerin kurutulduğu görülür. Kurutulan yeşillikler yemeklere, salatalara katılır. Kuruyan sebzeler poşetlere konularak *zamorozka* adı verilen şoklama uygulaması yapılır ve buzlukta muhafaza edilir (KK1).

İçecekler de kış için önemli hazırlıklardandır. Kırgız Türkleri kış için *sok* ve *kompot* adını verdikleri içecekleri hazırlarlar. Sok olarak adlandırılan meyve suları, kayısı, şeftali, elma, vişne, frenk üzümü gibi meyvelerden yapılır. Örneğin, kayısından yapılan içeceğin hazırlanması için ezilen kayısılar iyice yıkanır ve çekirdekleri çıkarılır. Büyük bir tencereye su konur. Kayısı elle biraz ezilir. Elle ezilen kayısılar delikli bezden veya kevgirden geçirilir. Arta kalan sıvı kazana konur. Şeker eklenir ve kaynatılır. Kaynatılan ürün sterilize edilmiş kavanozlara eklenir ve kavanozun ağzı kapatılır (KK6). Kompot ise kayısı, şeftali, erik, vişne, karadut, elma gibi çeşitli meyvelerden yapılır. Kompotun hazırlanması ise şöyledir: Su kaynatılır ve ardından kaynayan suya şeker atılır. Ardından hangi çeşit meyveyle kompot yapılacaksa o meyve eklenir. Karışım belli süre kaynatıldıktan sonra sterilize edilmiş kavanozlara konur ve sonrasında kışa kadar kilerde muhafaza edilir (KK1, 6). Her iki içeceğin yapımı birbirinden farklılık gösterir. Kompot taze meyvelerden elde edilirken sok meyvelerin ezilmesi ile hazırlanır. Meyveler robottan geçirilir. Kompot bazen kuru meyvelerden de yapılır. Örneğin, elmadan yapılan kaklar veya kavun, üzüm, kiraz gibi kuru meyveler kompot için sıklıkla kullanılır (KK5). Bazı insanlar meyveleri kaynatmaz. Bu uygulamalara göre temizlenen meyveler, iki yüz gram şekere eklenir ve üzerine kaynar su dökülür. Kapağı kapatıldıktan sonra kompot hazır olur (KK9). Kompotun diğer bir türü ise *assortidir*.²⁵ Assorti çeşitli meyvelerin bir araya gelmesinden oluşur. Buna örnek olarak ise şeftali, kiraz, limon gibi meyvelerden hazırlanan kompotlar verilebilir.

Kaplar ve Muhafaza Mekânları

Kışlık yiyeceklerin saklanması için kullanılan kaplar ve mekânların geçmişten günümüze yaşadığı dönüşüm ve değişim kültürel bellek ve mekân ilişkisi bakımından dikkat çekmektedir. Kışlık yiyeceklerin muhafaza edildiği **kaplar** ait olduğu kültürün dönüşerek yaşatılmaya devam etmesi hususunda o topluma dair izler taşımaktadır. Bu bakımdan önemli bir maddi kültür unsurlarıdır. Bu unsurların modern hayatın içerisindeki durumunun tasviri ve tetkiki ise çalışmanın önemini daha da anlaşılır kılmakta ve gelenek-modernite unsurları arasındaki ilişkinin Kırgızların kış hazırlığındaki durumunu ortaya koymasına bakımından önemli görülmektedir.

Goody'nin (2013, s. 67) yiyeceğin hazırlama aşamasında “yemek pişirme teknolojisi (ocak, kaplar, araçlar, fırın, şiş ve yakıtlar)” şeklinde vurguladığı hususların içerisinde yer alan kaplar ve araçlar kışlık hazırlık için önemli unsurlardan biridir. Zira geçmişte kullanılan bir kabın günümüzde kullanılmaya devam

²³ Günümüzde ortaya çıkan yeni saklama yöntemleri ve teknolojik ürünlerin yanı sıra kurutma geleneği hâlâ devam etmesi ile önem taşımaktadır. Kurutma yöntemi ve kurutmalık gıdalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Alçay vd., 2015, s. 83-93).

²⁴ Kak eski Türkçeden itibaren kuru meyve ve et için kullanılan bir adlandırma olarak Çağdaş Kıpçak lehçelerinde de yaygın olarak kullanımını sürdürmektedir (Yıldırım ve Özyetkin, 2019, s. 377).

²⁵ Assorti kompot örneği için bk. Fotoğraf 13.

etmesi veya yaygınlığını yitirmesi kültürün ve geleneğin günümüzdeki durumunu tespit etmede önemli veriler sunar. İnsanın yemek masasında oturması, yemek paylaşımı ve o esnadaki sosyalleşme süreci toplumların kültürel kimliğinin bir göstergesi olduğu gibi (Beşirli, 2010, s.168) yiyeceklerin hazırlık aşaması ve saklama malzemeleri de benzer şekilde yiyecekleri koruyan ve aynı zamanda hapseden bir bellek alanıdır. Yemek ve kaplar arasında mekân ve bellek bakımından doğrudan bir ilişki söz konusudur.

Kış hazırlığında hem bireysel hem de kültürel bellek gelişir. İnsanın geleneği uygulama esnasında geliştirdiği iletişim, belleğin gelişimini de doğurur. Bu iletişimdeki herhangi bir aksaklık, belleğin de aksamasına sebep olur ve unutma ile yüz yüze kalınır (Assmann, 2015, s. 45). Ancak Kırgız Türklerinin kış hazırlığı geleneğinde geçmişten günümüze kullanageldikleri kaplar ve yiyecekleri sakladıkları mekânlar, kültürel belleğin daima aktive olduğu alanlara örnek teşkil etmektedir. Zira Jan Assmann belleğin şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden örgütlendiğini ifade eder (2015, s. 50). Bu sürekliliğin izlerini Kırgızların kışlık gıdaları saklama biçimlerinde, kullandıkları kaplarda ve saklama mekânlarında gözlemlemek mümkündür. Bir anlamda gıdaların saklanması ile bellek arasında bir özdeşleşme kurulabilir. Söz konusu aşamaları gerçekleştiren kişiler, bu geleneğin belirsiz bir hatırlama grubunu oluşturmaktadır. Zira kültürel bellek törensel bir yön taşır. Günümüz ile ilgili deneyimler çoğunlukla geçmiş hakkındaki bilgilerin üzerine oturur ve geçmişe dair imgeler aslında toplumsal düzeni şekillendirir. Bu doğrultuda toplumsal bellek ritüelistik biçimde yinelenir ve geçmiş deneyimlerden yola çıkılarak bugünün bilgisi gelişir (Connerton, 2014, s. 11-27). Dolayısıyla kış hazırlığının aile bireyleri, komşular, akrabalar gibi çeşitli sosyal gruplarla bir arada gerçekleştirilmesi bu geleneğin kültürel belleğe katkısını örneklemektedir.

Hazırlık aşamasından sonra gıdaların muhafaza edilmesi için hangi kapların tercih edileceği geleneğin ve günümüz teknolojisinin bir arada olmasını ortaya koymaktadır. Bu anlamda Kırgız Türkleri kış için hazırladıkları gıdaları muhafaza etmek için büyük ölçüde cam kavanoz kullanırlar. Bu kavanozların sterilize edilmesi önemlidir. Kadınlar çoğunlukla kavanozları buhar ile sterilize etmektedir. Sterilize edilen kavanozlara yiyeceklerin konulması ve kapağının hava almayacak şekilde kapatılması yiyeceğin kışa kadar dayanıklı olabilmesini belirleyen önemli bir ölçüttür. Bu sebeple Kırgızlar, Türkiye'deki kavanoz kapaklarına göre biraz daha ince kavanoz kapağı kullanırlar. Bu kapağı kapatmak için özel bir alet bulunmaktadır. Bazı yiyecekler cam dışında plastik şişelerde de muhafaza edilir. Özellikle turşu, bal, sarı may, kıymız gibi gıdaların plastik şişelerde saklandığı görülür. Sıralanan gıdaları cam şişelerde muhafaza etmeyi tercih eden bireyler de mevcuttur. Anadolu'da turşuların kurulduğu veya peynirlerin salamura olarak saklandığı bidonlara Kırgız Türklerinin bal koyduğu ve kış hazırlığı için balı bu bidonlarda muhafaza ettikleri görülmektedir (KK5). Kıymız ise *çanaç*²⁶ (keçi derisinden yapılan) ve *saba* (cılka derisinden yapılan) adı verilen bir kapta veya *boçka/çığaç idiş*²⁷/fıçılarda hazırlanmaktadır. Çanaçlar ve sabalar, geçmiş zamandan günümüze gelen önemli geleneksel kaplardır. Bu kapların kullanımının devam etmesi ve bunun yanında başka aletlerin de kullanılmaya başlaması kültürün sürekliliğini ve kültürel belleğin canlılığını ortaya koymaktadır. Ancak çanaç yalnızca kıymız için kullanılmamaktadır. Çanaçın, sabaya kıyasla daha küçük olması tüm içeceklerin muhafaza edildiği bir kap olarak kullanılmasını sağlamıştır. *Süzümö, maksım, ayran* gibi çeşitli içecekler de çanaçlarda saklanır (KK5). Yaz veya kış fark etmeksizin hazırlanan kaymakla elde edilen sarı may ise kaymak makinesinde yapılır. Bu makine süt ürünlerinin elde edilmesinde ve kış hazırlığında önemli bir alettir.

Kışlık yiyeceklerin başlıca *muhafaza mekân*²⁸ ise kilerdir. Mekânlar, önemli bellek alanlarıdır ve Kırgız toplumu içerisinde ortak kültürel mekânlar olarak değerlendirilmelidir. Bu mekânların kullanılabilmesi tekrarlama eylemini ifade eder (Assmann, 2015, s. 99). Bu tekrarlama, belleği aktive eder. Dolayısıyla kışlık gıdaların hazırlanması ve saklanması geleneğe katkı sağlayan bir yön taşır. Bu katkının kuşaklararası paylaşımlar yoluyla gerçekleşir ve bu şekilde mutfak kültürüne dair bilgiler, öğretiler, yöntemler aktararak bellekte kayıt altına alınmış olur.

Kilerin ismi Kırgız Türkçesinde *cer tölö/pogreb/podval* kavramları ile karşlanır. Kırgızların pek çoğu, evlerinde kışlık yiyecekleri muhafaza etmek için özel bir oda bulundurmaktadır. Çoğunlukla müstakil evlerin zemin katlarının serin olması sebebiyle bu yerler kiler olarak kullanılmaktadır. Evlerde kilerin bulunmadığı durumlarda ise, evin serin bölümleri kiler olarak kullanılır. Nitekim kışlık yiyecekler için serin ve gölgelik alanların olması yeterlidir. Günümüzün değişen şartları sebebiyle bazı kışlık yiyeceklerin

²⁶ Çanaç örneği için bk. Fotoğraf 16.

²⁷ Boçka/Çığaç idiş/Fıçı örneği için bk. Fotoğraf 17.

²⁸ Kışlık yiyeceklerin muhafaza mekânları ile ilgili örnek için bk. Fotoğraf 20.

buzdolabı/dondurucularda saklanması dünyanın çeşitli ülkelerinde görülen bir durum olduğu gibi Kırgızlarda da yaygınlaşmaya başlayan bir saklama biçimidir.²⁹ Ancak turşu, kımız gibi çeşitli bazı gıdaların sadece serin yerlerde muhafaza edilmesi gereklidir. Kurutmalıklar, kaynatılmadan hazırlanan reçeller veya doğrudan dondurulmuş meyveler Türkiye’de de olduğu gibi dondurucularda da muhafaza edilmektedir.

Sonuç

İnsan yaşamının en temel gereksinimlerinden olan beslenme, kültürden kültüre farklı içeriklere sahip bir alandır. Kırgız Türkleri et ve süt ürünleri ile beslenmelerinin yanı sıra çeşitli sebze ve meyveleri de tüketmektedir. Bu sebeple kışlık yiyecekler taze ve sağlıklı oluşu, hızlı pişirme ve kolay hazırlanma olanağı sağlaması gibi hususiyetlerden ötürü rağbet görmektedir. Kırgızlarda pek çok toplumda olduğu gibi yaz ve sonbahar mevsimlerinde kış için hazırlıkta bulunurlar. Bu hazırlıklar Kırgız Türklerinin geleneksel yaşantısından izler taşır. Nitekim bitkisel ve hayvansal gıdalardan oluşan hazırlıkların içeriği ve yapım aşaması değerlendirildiğinde kültüre ait unsurları gözlemek mümkündür. Günümüzde, Kırgızların modernleşmenin yarattığı imkân ve teknolojiye, tüketim odaklı anlayışa rağmen kışın hazır paketli gıdaları yemek yerine, geleneksel yöntemlerle hazırlanan gıdaları tüketmeyi yeğlemeleri kültür aktarımı, kültür sürdürümcülüğu ve toplumsal hafıza bakımından ehemmiyet taşımaktadır. Örneğin, kımıza bağlı geleneklerin sürdürülmesi ve günümüze taşınması yönüyle kültürel sürekliliğin bilhassa hammaddesi hayvansal ürünlerden meydana gelen gıdalarda devam ettiği görülmektedir.

Kırgız Türkleri, Türk kültürünün çeşitli hususiyetlerini bünyesinde taşıyan ve bunun yanı sıra Rus dili ve kültüründen de izler barındıran bir mutfak kültürüne sahiptir. Bu husus kışlık hazırlıklara ve kavramların adlandırılmalarına doğrudan yansımıştır. Geleneksel Türk kültürünün izlerinin görüldüğu kışlık hazırlıklarda Rus tesiri daha çok salata, reçel ve içecekte ön plana çıkmaktadır. Özellikle son zikredilen gıdaların adlarında Rusçanın tercih edilmesi durumun somut örneğidir. Bundan başka Kırgızlar, hemen hemen her besin grubundan gıdalarla kış hazırlığını gerçekleştirirken hammaddesi hamur olan gıdaları taze olarak tüketmeyi yeğlerler.

Esasen kışlık hazırlığın en önemli tarafı toplumun bir arada olmasını vurgulaması ve dayanışmayı pekiştirmesidir. Kışlık hazırlık daha çok komşu ve akrabalarla ortak şekilde evde gerçekleştirilirken günümüzde tüketim toplumu hâlini alan yaşantıdan ötürü pazarlarda/dükkanlarda salça, reçel, turşu gibi kışlık yiyeceklerin satılması da ülke mutfak kültürü ile Anadolu sahası arasındaki benzer bir husus olarak dikkat çeker. Buna rağmen evinde kışlık hazırlığını olmazsa olmaz olarak gören önemli bir kesimin var olduğunu belirtmekte fayda vardır. Günümüzde teknolojik aletlerin artışı, üretimden tüketim toplumuna geçiş, hızlı yaşam ve hazır gıdaların yaşantıya girişı gibi hususlar geleneksel kış hazırlıklarının önünde bir engel teşkil etse de diğer alanlarda olduğu gibi geleneksel mutfak kültürüne ilişkin hususları Kırgız Türkleri dönüştürerek sürdürmeye devam etmektedir. Organik beslenmenin ön planda olduğu günümüz toplumunda taze besinlerin çeşitli şartlarda hazırlanarak saklanması ve doğallığını kaybetmeden kış aylarında tüketilmesi insan sağlığı açısından da kıymetlidir. Elbette geçmişte saklama koşulları ve aletleri günümüzün sunmuş olduğu imkânlar kadar elverişli değildir. Günümüzde teknoloji ile hayatımıza giren robot, blender, fritöz, derin dondurucu vb. aletler kışa hazırlık yapmak isteyen insanlara kolaylık sağlamıştır. Ancak kullanılan aletler değerlendirildiğinde Kırgız Türklerinin hâlâ geleneksel aletleri kullanmaya devam ettiği ve bu kullanımın çoğunluğu oluşturduğu gözlemlenmiştir. Esasında bu durum Kırgızların maddi kültür ve mutfak kültüründeki kültürel devamlılığu öne çıkarır. Kırgızların sosyo-kültürel, ekonomik yapısına ve bireylerin kişisel özelliklerine bağlı olarak sürdürülmeye devam eden kış hazırlıkları, günümüz Kırgız mutfak kültürü hakkında da çeşitli bilgiler sunmaktadır.

Kışlık ürünlerin hazırlığında öne çıkan kurutma, ateşte pişirme, kaynatma, dondurma gibi yöntemler üründen ürüne, bireyden bireye farklılık göstermektedir. Bu yöntemler kendi içerisinde uygun koşullara sahip olmalıdır. Söz gelimi, besinlerin kurutulması için ısı, hava, nem vb. faktörlerin oluşması gerekmektedir. Çünkü nem kurumaya engel teşkil eder. Dolayısıyla nemli bölgelerde kurutmalık gıdalar daha azdır. Bu bağlamda besinlerin hazırlanmasında iklimin önemli bir husus olduğu görülmektedir. Diğer bir husus ise, coğrafi özellikler ve bölgesel farklılıklardır. Kültüre ait ortak besinlerin dahi adları bölgeden bölgeye değiştii gibi hazırlık ve saklama koşulları da değişmektedir.

²⁹ Saklama kültürel bir değerdir. Ancak günümüzde teknolojiyle beraber ortaya çıkan kolaylık saklama şekillerinde de değişikliğe sebep olmuştur. Derin dondurucu tekniği teknolojinin doğurduğu kolay saklama şekillerinin başında gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Mertol ve Sayđı 2018: 770).

Etik Beyan

“Kırgız Mutfak Kültüründe Kış Hazırlıkları: Gıdalar, Kaplar ve Muhafaza Mekânları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Çalışmanın etik kurul onayı, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 25 Nisan 2022’de gerçekleştirilen 2022-4 sayılı 10 Karar No’lu toplantısı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Akmataliyev, A., Kadırmambetova, A., Abduvaliyev, İ., Kasımgeldiyeva, M., Semyonova, C., Cayloobayev, B., İsabekova, A., Marazikov, T., Musayev, S., Olcobayev, S., Osmonova C., Tolubayev, M., Şatmanov, S. ve Konurbayeva, R. (2015). *Kırgız dilinin sözdüğü*, II. Tom. Bişkek: Avrasiya Press.
- Aktaş, E. (2016). “Dirse Han Oğlu Bogaç Han Boyı”ndaki “göl gibi kırmızı sagdur-” ifadesi üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(1), 65-78.
- Alçay, Ü. A., Yalçın, S., Bostan, K. ve Dinçel, E. (2015). Orta Asya’dan Anadolu’ya kurutulmuş gıdalar. *ABMYO*, 40, 83-93.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Millî Folklor*, 22(87), 159-169.
- Connerton, P. (2014) *Toplumlar nasıl anımsar?* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşkun, H., Bayrak, A., Çakır, İ., Akoğlu, İ. T., Kıralan, M., İşleyen, F., ve Gökçöy, B. (2008). Bolu ve çevresinde üretilen ve geleneksel bir süt ürünü olan keşin yapılışı. *Dünya Gıda Dergisi*, 13, 42-48.
- Goode, J. (2005). Yemek. *Millî Folklor*, 17(67), 172-176.
- Goody, J. (2013). *Yemek, mutfak, sınıf* (Çev: M. Günay Güran). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Gömeç, Y. S. (2016). Kök Türk Yazıtları ve Divanü Lûgat-it-Türk’te yiyecek ve içecekler. *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 187-195.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgızlarda “tört tülük” hayvanla ilgili inanış ve uygulamalar. *Millî Folklor*, 115, 133-140.
- Duğlat, M. H. (2006). *Tarih-i Reşidî*, (Çev. O. Karatay). İstanbul.
- Fırat, M. (2014). Yemeğin ideolojisi ya da ideolojinin yemeği: kimlik bağlamında yemek kültürü. *Folklor/Edebiyat*, 20(80), 129-140.
- Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social Science Information*, 27, 275-293.
- Memiş, E. ve Ersoy, Y. (2007). Geleneksel gıda muhafaza yöntemleri. *ICANAS-38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. 10-15.
- Mertol, H. ve Saygı, B. (2018). Kültürel bir değer olarak besin saklama. *SETSCI*. 3. 769-771.
- Ögel, B. (1982). Türk mutfağının gelişmesi ve Türk tarihi gelenekleri. *Türk mutfağı sempozyumu bildirileri*. 15-18. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- İnce, C., Gök, T., Samatova, G., Turganbayeva, N. ve İsakova, D. (2020). Kırgızistan’da gastronomi haritası. *SAKTAD*, 3(3), 360-382.
- Tegin, R. A. ve Gönülalan, Z. (2014). Bütün yönleriyle doğal fermente ürün, kırmızı. *MANAS Journal of Engineering*, 2(1), 23-34.
- Say, D., Çayır, M. S. ve Güzeler, N. (2020). Hatay Bölgesinde hammaddesi yoğurt olan süt ürünleri. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(4), 882-888.
- Patır, B. ve Ateş, G. (2002). “Kurut”un mikrobiyolojik ve kimyasal bazı nitelikleri üzerine araştırmalar. *Turkish Journal of Veterinary Animal Sciences*, 26(4), 785-792.
- Yangılar, F., Oğuzhan, P. ve Çelik, P. (2013). Eşsiz bir içeceğimiz: kırmızı. *EÜFBED*, 6(1), 123-134.
- Yıldırım, D. K. ve Özyetkin, M. A. (2019). Memlûk-Kıpçak sahasındaki Türk mutfak kültürü ile ilgili sözcük üzerine: kurutma ve saklama yöntemiyle oluşan yiyecekler. *ASOS Journal*, 95, 372-385.
- Yolcu, M. A. (2018). Nevşehir yöresinde ailelerin geleneksel kış hazırlıkları. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 7-22.

Sözlü Kaynaklar

- KK1: Nafisa Ormanova, 1975, Batken
- KK2: Nazgül Aytibek Kızı, 1995, Aksı/Calal-Abad
- KK3: Elmira Atiyeva, 1966, Capalak/Oş
- KK4: Miyaser Dooronkulova, 1966, Taş Kömür/Calal-Abad
- KK5: Aida Cusubaliyeva, 1974, Kara Balta/Çüy
- KK6: Kencegül Kasımalıyeva, 1973, Karakol/Issık Göl
- KK7: Nina Abdıramanova, 1946, At Başı/Narın
- KK8: Sabırbek Kızırmışev, 1977, Ottuk Ayılı/Narın
- KK9: Baktıgül Cumanaliyeva, 1978, Keleş Ayılı/Talas

Ek-1: Fotoğraflar³⁰

Fotoğraf 1. Sarı Mayın yapılışı

Fotoğraf 2. Kurutun hazırlanması

Fotoğraf 3. Kımızın yapılışı ve muhafaza edilişi

³⁰ Bu bölümdeki fotoğraflar *Arzu Kıyat Özel Arşivinde* bulunmaktadır.

Fotoğraf 4. *Kaurma Salat*

Fotoğraf 5. *Priprava*

Fotoğraf 6. *Tuzduu Perets*

Fotoğraf 7. *Kurutulucak etler*

Fotoğraf 8. *Çöbögö*

Fotoğraf 9. *Tuzdalğan Badran*

Fotoğraf 10. *Kayırsı reçeli (kaynatılan ve kaynatılmadan hazırlanan)*

Fotoğraf 11. *Domates salçasının hazırlanışı, delikli bezden geçirilerek süzülmesi ve kazanda kaynatılması*

Fotoğraf 12. Kayısı Kompotunun hazırlanışı

Fotoğraf 13. Assorti Kompot

Fotoğraf 14. Baharda Sterilasyon

Fotoğraf 15. Zakırwışka

Fotoğraf 16. ana

Fotoğraf 17. Boçka/ Cıga İdiş/ Fıçı

Fotoğraf 18. Pişkek-Bişkek

Fotoğraf 19. Süt makinesi

Fotoğraf 20. Kışlık yiyeceklerin muhafaza yeri: Kiler/ Podval/ Bodrumda muhafaza edilen kış hazırlıkları

EXTENDED SUMMARY

Being one of the most basic requirements of human life nutrition has different contents that vary from culture to culture. The storage and variety of food among the Kyrgyz Turks, who lived as nomadic people for a long time. Kyrgyz cuisine refers to the nutritional habits of the Kyrgyz Turks living in Kyrgyzstan, the food they consume, the preparation phase of these foods, cooking, preservation, preparation, and the tools used during the preservation. On the other hand, preparing for winter is the preparation of various foods in summer or autumn so people may consume them in winter months. This tradition is mostly based on cooperation and solidarity. Preparing for winter consists of the synthesis of tradition and today's technology. This study examines cultural continuity, the synthesis of the past and the present, the traces of traditional life, and the influence of other cultures on the winter preparation of the Kyrgyz Turks. Hence, the classification and determination of preparations are important in terms of transferring the culture to future generations and at the same time recording and preserving the national memory. The data of this qualitative study were collected in seven regions of Kyrgyzstan through interviews and observations as well as the literature review.

The main means of living in Kyrgyzstan are animal husbandry and agriculture. Different vegetables and fruits are grown in seven regions of Kyrgyzstan, and there are prominent foods from each region. Some foods grown in the country include cereals (e.g., wheat, rice), vegetables (e.g., cabbage, eggplant, potato, tomato), and fruits (e.g., watermelon, melon, raspberry, strawberry, apple). For example, while a large amount of apricot is produced in the Batken Region, beans are at the forefront in Talas. Therefore, these climatic and geographical features should be considered as the factors that shape people's preparation for winter.

As there is a decrease in the milk of the cows in winter, Kyrgyz Turks prepare the foods obtained from milk in summer. These foods are *çöbogö*, *yellow meringue*, *suzmö*, *kurut*, and *kumis*, which Kyrgyz Turks always use. Regarding winter preparation, dairy products are common in the cuisine culture of Kyrgyz Turks compared to phytonutrient. Salads such as *kuurma salat*, *ikra salat*, *priprava*, *zımmiy salat*, *kapusta salat*, and *tuzduu perets* are among the winter foods. Besides, jams are made from fruits such as raspberry, apricot, strawberry, cherry, currant, and quince. The sauce is prepared. Vegetables, fruits, and herbs are dried.

Food storage and tools used in winter preparation also vary. The storage containers and places are selected according to the type of food. Containers such as glass jars, plastic bottles, cans, *boçka/cigaç idis*/barrels, *saboo*, and *bowl*s are mostly used. It is important that all these containers are sterilized and that they are closed in an airtight manner after the winter food is potted. For example, glass jars are sterilized by steam and closed with a slightly thinner jar lid than the jar lids used in Anatolia. A special tool called *zakrivashka* is used for this closing process. Foods such as pickles, honey, and yellow meringue can be stored in plastic bottles as well as glass jars. *Kumiss*, on the other hand, is prepared and preserved in a bowl called *saboo* (made of cilki skin) and *çanak*(made of goat skin) or in wooden barrels called *boçka/cigaç idid*. *Saboo* and *çanak* are important traditional products as kumiss making tools from the past to the present. However, to preserve the kumiss for the winter, the internal fat is melted and put into the storage container. The fat frozen in this way acts as a protective shield for *kumiss*. The *yellow meringue* obtained with cream prepared regardless of summer or winter is made in a cream machine.

A cellar is the main storage place for winter foods. The cellar is equivalent to *cer tölö/pogreb/podval* in Kyrgyz Turkish. In houses without a cellar, the ground floors of the houses are used because these places are cool. Houses with cellars are mostly *cer üy*/detached houses. Most of the Kyrgyz Turks have special rooms in their homes to store winter food. Due to today's changing conditions, many countries store some winter foods in refrigerators/freezers, which has also become widespread among Kyrgyz Turks.

The methods such as drying, cooking on fire, boiling, and freezing, which are applied while preparing winter products, differ from product to product and from person to person. These methods must have appropriate conditions themselves. For example, the process of drying foods requires factors such as heat, air, and humidity. Because moisture prevents drying. Therefore, dried foods are less in humid regions. This underlines the importance of “climate” in preparing foods. Another issue is “geographical features” just like the regional differences. Even the names of common foods in culture, their preparation and storage conditions change from region to region.

Preparing for winter is mostly carried out at homes with neighbors and relatives. However, as a result of being a consumer society, selling winter foods such as tomato paste, jam, pickles, and honey in the markets/shops is a similar issue between the cuisine culture of the country and Anatolia. These foods are sold in today's Kyrgyz markets and have become a part of the urban culture. Despite this, preparing for preparation is a must for most people. The cuisine culture of Kyrgyz Turks includes various features of Turkish culture, as well as traces of Russian culture. This aspect is also directly reflected in winter preparation. In Turkish culture, these preparations are carried out in the context of solidarity and sharing. With this aspect, preparing for winter also carries the nature of strengthening the social ties between people.

Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşasında Annelerin Rolü

Gülsüm TARAKÇI¹

Öz

Türk edebiyatında seçkin bir yere sahip olan Ömer Seyfettin, gerek hikâyelerinde gerekse makalelerinde millî şuurun önemi üzerinde durur. Olması gerekeni kimi zaman olumsuz örnekler üzerinden veren kimi zaman da olduğu gibi kurgu dünyasına taşıyan ve Türk milleti adına doğruyu/iyiyi/güzeli okura sezdirmeye çalışan Ömer Seyfettin, millî şuurun millî hafızayı canlı tuttuğuna ve kimlik inşasının oluşmasına katkı sağladığına inanır. Bu bağlamda onun hikâyelerinde kimlik inşasının gerçekleşmesine katkı sağlayan en önemli unsurlardan birisi, annelerdir. Anneler, çocuğu dünyaya getirmenin ötesinde kültürel belleğin taşıyıcısı ve aktarıcısı olmaları nedeniyle değer taşırlar. Çalışmada üzerinde durulacak hikâyeleriyle çocuğa dil, tarih ve din şuurunu veren ya da veremeyen, çocuğu ait olduğu toplumun maddî ve manevî değerleriyle yetiştiren veya yetiştiremeyen, çocuğa millî ve dinî aidiyet duygusunu kazandıran ya da kazandıramayan anneler üzerinden kimlik inşasında annelerin taşıdığı önemi ve rolü vurgulayan Ömer Seyfettin, aynı zamanda Türk ve yabancı kadınlarla yapılan evliliklerin çocuğun kimlik inşasında ne derece etkili olup olmadığı üzerinde de durur. *İlk Namaz*, *Fon Sadriştayn'ın Karısı*, *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* ve *Piç* hikâyelerinin ele alındığı bu çalışmada hikâyelerdeki anneler ve çocuklar arasında yapılacak olan karşılaştırmalarla anne-çocuk-kimlik inşası arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî şuur, millî kimlik, kültür unsurları, kimlik inşası, anneler, Ömer Seyfettin

In Ömer Seyfettin's Stories the Role of The Mothers in The Construction of National Identity

Abstract

Ömer Seyfettin, who has a distinguished place in Turkish literature, emphasized the importance of national consciousness in both his stories and articles. Ömer Seyfettin, who sometimes exemplifies what should happen with falsely and sometimes carries it into the world of fiction and tries to make the reader sense the right/good/beautiful on behalf of the Turkish nation, believes that national consciousness keeps the national memory alive and contributes to the identity formation. In this context, one of the most important factors that contribute to the realization of identity formation in his stories is mothers. Mothers are valued for being carriers and relays of cultural memory beyond bringing the child into the world. Ömer Seyfettin emphasizes the importance and role of mothers in the identity formation through mothers who give or cannot give the child language, history and religion consciousness, raise or raise the child with the financial and spiritual values of the society he or she belongs, and who cannot give or gain a sense of national and religious belonging to the child, and also emphasizes the importance and role of mothers in the identity formation through mothers who cannot give or give the child the consciousness of language, history and religion, and also emphasizes the extent to which marriages with Turkish and foreign women are effective in the formation of the child's identity. In this study, which focuses on the stories of *İlk Namaz*, *Fon Sadriştayn'ın Karısı*, *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* and *Piç*, the connection between mother-child-identity formation will be tried to be revealed with comparisons between mothers and children in the stories.

Key Words: National consciousness, national identity, cultural elements, identity building, mothers, Ömer Seyfettin

Atıf İçin / Please Cite As:

Tarakçı, G. (2023). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde millî kimlik inşasında annelerin rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 40-61. doi:10.33206/mjss.1191444

Geliş Tarihi / Received Date: 19.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.11.2022

¹ Dr. Öğr. Üy. Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, tggulsum@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-1150-981X

Giriş

Ömer Seyfettin'e Göre Millî Şuur ve Millî Kimlik

*Milletleri uyandırır uykudan,
Bir ateştir.. Alevi var, külli yok!
Hainlerin ödü kopar korkudan
Kurtulunca yayından bu ateş ok...
(Ömer Seyfettin, 2017, s.163)*

1789 Fransız Devrimi ile başlayan milliyetçilik hareketleri zaman içinde gelişir, bütün dünyayı sarar ve nihayet Osmanlı Devleti'ni de etkisi altına alır. Yüz yıllar boyunca farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı ve ardından Islahat Fermanı'yla verilen ayrıcalıklar azınlıklara yeterli gelmez; Avrupa'nın da kışkırtmalarıyla onlarda da kıpırtılar görölmeye başlanır. 1908'den sonra ardı ardına girilen savaşlar devleti zayıflatırken azınlıkların cesaretlenmesine sebep olur. Kaybedilen topraklar üzerinde hak iddialarıyla ihanetler başlar, din ve ırk ayrımı gözetmeyen devlet politikası artık değişen dünya şartlarına cevap veremez hale gelir. Öte yandan Osmanlıcılık ideolojisini kendilerine kalkan yapan azınlıklar, alttan alta özgürlükleri için mücadele ederler. *Millî Tecrübelerden Çıkarılmış Amelî Siyaset* (Ömer Seyfettin, 2018, s.441-458) başlıklı makalesinde azınlıkların bu tavırlarını ikiye bölme olarak nitelendiren Ömer Seyfettin Şöyle der:

“-Biz samimî Osmanlılarız..

diye Türkleri kandırıyorlar, Türklere lisanlarını, edebiyatlarını, hatta fennî ve ilmî kitaplarını bozduruyorlar, hatta coğrafya ve tarih kitaplarından ‘Türk ve Türkiye’ kelimelerini sildiyorlardı. Türkler kendi milliyetlerini inkâr ederek Osmanlılık mevhuemesine düştükçe bilâkis bu Hristiyan unsurlar patrikhanelerinin etrafında emsali görölmemiş bir salâbet ve hamiyetle toplanıyorlar ve millî vahdetlerine daha bariz bir Şiddet veriyorlardı.” (s.445)

1909-1911 yılları arasında asker olarak Balkanlar'da bulunan Ömer Seyfettin, orada yaşanan siyasî ve sosyal gelişmelerin birebir tanığıdır. Osmanlı karşıtı milliyetçilik hareketleriyle bölgede yapılan baskı ve zulümler, yıllarca içlerinde sakladıkları kını kusmaya başlayan azınlıkların, Türkleri Balkan coğrafyasından silme faaliyetleridir.

“Evet biz Türkler, Rumeli'den kovulduk. (...) ‘Rumeli'nden Türklerin sürölüp çıkarılması’ faciasından Arnavut, Bulgar, Sırp, Rum Osmanlıların müteessir olacaklarına aklım ermiyor. Bilâkis Türklerin Rumeli'nden kovulması onlar için büyük bir bayram oldu. Arnavutlar bir kral kazandılar, Bulgar Osmanlılar Türk vatandaşlarını çoluk çocuk demeyip kestiler. Sırp ve Rum Osmanlılar Rumeli şehirlerinde ve köylerinde kalan son Türkleri bitirmek için bütün kuvvetleriyle hâlâ uğraşıyorlar.”(Ömer Seyfettin, 2018, s.324) diyen Ömer Seyfettin, devletin can çektiği bu süreçte “Osmanlı Devleti'nin mozayık yapısında Türklük için yegâne kurtuluş yolu[nun] Türklük Őuurunun uyanması, kendi millî varlığına sahip çıkması”(Enginün, 2012, s.169) olduğuna inanır. Kendisinin gördüğü gerçekleri bütün bir milletin de görmesini ister. Balkan coğrafyasında geçen olayları anlattığı *Beyaz Lâle, Bomba, Nakarat, Tubaf Bir Zulüm* hikâyelerinde Bulgarların tavrını ve yaptıkları zulmün boyutlarını gözler önüne serer. Bir taraftan da bu hikâyelerle Türklere millî Şuuru uyandırmaya çalışır.

Her milletin bir ideali, kendi ifadesiyle bir mefkûresi olduğunu söyleyen Ömer Seyfettin, Osmanlı Devleti'ndeki Türklerin bir mefkûreye sahip olamadıklarını, bu Şuura erişemediklerini belirtir ve Türklüğün parçalanmasına sebep olan bu durumun *millî gafletten*² kaynaklandığını ifade eder. Ona göre, “[b]u kuvvete karşı uğraşmak, bugün bütün milliyetini idrak etmiş Türkler için bir farzdır. Türk âlimleri, Türk edipleri, Türk şairleri, Türk sanatkarları bu gaflet kuvvetine karşı birleşmeli, onu öldürmeli[dir.]” (Ömer Seyfettin, 2018, s.533) Millî gafletten ölümlüğüyle uyanışa geçecek olan bir millet, millî Şuura kavuşabilecektir. Millî Şuur, bir milleti ayakta tutan en önemli güçtür. Çünkü “[h]ürriyeti değil, ancak Şuurunu kaybeden millet mahvolur. Benliğini unutmayan, tarihini tahkir etmeyen bir cemiyet, esir olsa da yaşıyor demektir.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.568)

Şuura erebilmenin ilk şartı, kim olduğunu bilmektir. Varlığının sorgulanması anlamına gelen ‘Ben kimim?’ sorusuna verilecek cevap, kişinin kendisini nasıl tanımladığını gösterir ki, bu tanım onun

² Ömer Seyfettin'in *Tubaf Bir Zulüm* ile *Nakarat* hikâyelerini millî gaflet bağlamında değerlendiren Bilge Ercilasun, Türk milletin çeşitli zaaf ve kusurlarından kaynaklanan gafletinin *Dede Korkut Hikâyeleri* ile *Orhun Abideleri*'nde de dile getirildiğini söyleyerek millî gafletin sebep ve sonuçlarını bu metinlerden verdiği örneklerle açıklar. (bk. Ercilasun, 2013, s.262-284)

kimliğidir. “[İ]nsanın ‘kendisini ne olarak/neye dayanarak tanımladığı’ ya da ‘kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu’ sorularına” (Yıldız, 2007, s.9) cevap vererek yaptığı bu tanımlama, “kişinin kendi hakkında bilinçsizce oluşan algılayışının bilince çıkması” (Assmann, 2015, s.139) anlamına gelmektedir.

İnsan, hem bireysel hem de sosyal bir varlıktır. Onun, içinde yaşadığı ve bir parçası olduğu “[t]oplum, bireyin karşısında ayrı bir varlık olarak değil, onun kimliğinin kurucu bir unsuru olarak ortaya çıkar.” (Assmann, 2015, s.141). Toplum ve birey arasındaki bu etki tek taraflı değildir. Bilinçlilik halindeki bireyler de, “biz bilincinin ‘taşıyıcısı’ olan toplumun oluşmasını sağlar[lar].” (Assmann, 2015, s.141). ‘Ben kimim?’ sorusuyla kendi farkındalığının bilincine varan bireyin ‘Biz kimiz?’ sorusuna cevap verebilmesi, onun toplumla arasındaki mesafesiyle açıklanabilir. Bu mesafeyi belirleyen de aidiyet duygusudur. Bu mesafenin yakınlığına ya da uzaklığına bağlı olarak aidiyet duygusunun derecesi ya artar ya eksilir veya hiç olmaz. Bilinçlilik halindeki bireyin ben’den biz’e evrilebilmesi, diğer bir ifadeyle bütünü parçadan daha önemli ve önde olması, aidiyet duygusunun bilinçaltından bilince çıkmasıyla mümkün olur. Böylece millî bilince sahip farklı bireysel kimlikler, biz kimliği, ortak kimlik, millî kimlik ortak paydasında bütünleşebilirler. *Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi* (Ömer Seyfettin, 2018, s.459-468) başlıklı makalesinde Ömer Seyfettin şöyle der:

“..Biz insanlarız, doğarız, büyürüz ve ölürüz. Ne kadar çok yaşasak ömrümüz yüz seneyi geçmez. Bu bizim şahsî hayatımızdır, fanidir. Akıllı olan, bu fani hayata o kadar çok ehemmiyet vermez. Şahsî hayatımızdan başka bir de umumî ve millî hayatımız vardır ki o ezelidir. Milliyetimiz bozulmazsa o hiç ölmez. Dünyalar durdukça durur. İşte bu mensup olduğumuz milliyet ‘Türklük’tür. Demek ki Türklerin iki türlü hayatları vardır:

1. Şahsî..yani her Türkün ayrı ayrı hayatı.
2. Umumî.. yani bütün Türklerin hep birlikte geçirdiği millet hayatı, Türklük..” (s.459)

Millî hayatın özünü oluşturan millî kimlik, bireyleri bütünleştirerek millet olabilmelerini sağlar. Millet in ebedî olarak yaşayabilmesi, gerektiğinde fertlerin şahsî hayatlarından vazgeçmesine bağlıdır. “Şahsî ve ferdî arzularla yaşayan Türkler milliyetlerini idrak edememiş bir takım hayvancıklardır. Bu hayvancıklar biraz düşünebilseler kendi milliyetlerini idrak ederler ve cemaatlerinin millî ve muazzez bağlarına sarılırlar.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.455) diyen Ömer Seyfettin’in kahramanları çocuklar olan *Primo Türk Çocuğu* ve *Bir Çocuk Aleko* hikâyeleri, millî varlığın nasıl korunabileceğini göstermesi açısından önemlidir. *Primo Türk Çocuğu*’nda Primo’nun (Oğuz’un) sonunun ne olduğu belirtilmese de okur muhayyilesinde hikâyeyi tamamlar. Buna karşılık millî şuurun kendisine verdiği sorumluluk bilinciyle milletin istikbalini kendi varlığından üstün tutan Aleko, canlı bomba olarak hem milleti için kendini feda eder hem de yaptığı bu kahramanlıkla vatan savunmasında yaşına rağmen büyük bir hizmette bulunur. O, tarihselliğini kavramış bir çocuk³ olarak “atalarının sesini, gücünü ve yaratıcı dehasını, bir özgürlük hamlesi için ödünçle[miş]” (Korkmaz, 2016, s.83) ve ideali uğruna canını hiçe sayarak millî ruhu yaşanır kılmıştır. Ömer Seyfettin’e göre, bir Türk çocuğu, “[ş]ahsî hayatının fâni, fakat milliyetinin, Türklüğünün ebedî olduğunu aklından çıkarmaz. Herkes mezara girecek ve ölecektir. Tarihe giren kahramanlar ölmezler. Milletlerinin kalbinde yaşarlar. Milliyetperver olmak isteyen her çocuk da nasıl olursa olsun iyi bir nam ile Türk tarihine girmeye çalışır. Dünyada tarihe girip şanlı bir hatıra bırakmak kadar âli ve gıpta olunacak bir şey yoktur.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.468) Aleko da, kurgu dünyasındaki gerçekliğiyle millî hafızanın bir parçasıdır, denilebilir.

Asırlar boyunca milletin hayatındaki tecrübelerle yoğrularak varlığını mit, efsane, destan gibi anlatılarda görünür kılan millî ruh, kendisini gerçekleştirecek olan bireyler ve toplumlar için “bir olanaklar gömüsüdür.” (Korkmaz, 2016, s.83) Geçmişin bir anlam kazanarak var olması ve âna taşınması, kolektif bilinç dışının su yüzüne çıkması, bireyin ve toplumun geçmişte kendi kimliğiyle ilgili bilince ulaşmasına ve kendisini tanımasına vesile olacaktır. Zira tarihî gerçekliğini bilmeyen bir toplumun hayatta kalma şansı yoktur. “Bir ulus, sadece geçmişini yaşatarak yaşar.” (Assmann, 2015, s.142) Ömer Seyfettin de, *Mażî İhya Mı Edilir? İade Mi?* (Ömer Seyfettin, 2018, s.513-515) başlıklı makalesinde, geçmişin iade değil, ihya edilmesi gerektiğine inanır ve mazinin hatıralar halinde yaşatılması gerektiğini söyler.

³ Primo ile Aleko’nun Oğuz Kağan tipiyle benzerlik gösterdiğini söyleyen Şahika Karaca şöyle der: “Ali henüz çocuk olmasına rağmen yetişkin bir insan kimliğine bürünerek büyük kahramanlık yapmak ister. Ali de tıpkı Primo gibi tarihi bir destan kahramanı olan Oğuz Kağan’a dönüşmeye çalışır. Bu sebeple Oğuz Kağan’ın temsil ettiği kahraman tipiyle Primo ve Aleko benzerlik göstermektedir. Her iki kahraman da Oğuz Kağan tipinin çocuk kimliğine dönüşmüş hâlidir. Böylece Oğuz Kağan prototipi millî duyarlığın yüksek olduğu Balkan Savaşları döneminde Primo ve Aleko ile tekrar canlanır.” (bk. Karaca, 2013, s.139)

Milleti, “[b]ir lisan konuşan, bir din, bir terbiye, bir maarifle birbirine merbut insanların mecmuu” (Ömer Seyfettin, 2018, s.435) olarak tanımlayan Ömer Seyfettin, bu tanımla bir milleti meydana getiren unsurların neler olduğunu belirtir.

“-Onun ana dili ne?

-Türkçe!

-Dini?

-İslâm..

O halde bu adam ‘halis Türk’ demelisiniz.....

...

Bugünkü ‘millet telakkisi’nin en büyük şiarı köylümüzün lisanında mevcuttur:

‘Dini dinime uyan,

Dili dilime uyan” (Ömer Seyfettin, 2018, s.635)

diyen Ömer Seyfettin, Türk kimliğini ise Türkçe ve İslam ile birleştirir. Aynı şekilde, “Dinleriyle dilleri bir olan Türkler de bir millettir. Türk milletinin dini İslam’dır. Dili Türkçedir.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.533) der. “Bir ferdin Türk olmak için Türkçe konuşması, Müslüman olması, Türk terbiye ve örfünün içinde yaşaması kâfidir.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.437) diyerek de dil ve din unsurlarına ek olarak Türk’ün geçmişten süzülüp gelen yaşayış tarzını da millî kimliğin belirleyici öğeleri arasında sayar.

Anadil, millî kimliğin temel belirleyicisidir, milletleri birbirinden ayıran en temel farktır. “[R]uhlarımızın barınağı olan ve içinde bireysel ve toplumsal kimliğimizin dokunduğu, örüldüğü ve onandığı anadile tutuna[n]” (Korkmaz, 2016, s.175-176) bireyler ve toplumlar ancak varlıklarını sürdürebilirler. Bütün kültür unsurlarının taşıyıcısı olarak geçmişi bugüne, bugünü de geleceğe bağlayacak olan dil, böylelikle geçmişin sırrını ve ruhunu zaman ve mekânları aşarak yaşatmaya ve millî şuurunu diri tutmaya devam eder. Milleti sevmenin lisanını sevmekle olabileceğini inanan Ömer Seyfettin, bu sevginin daha çocuklukta anadili öğrenmeye başlarken filizleneceğini söyler. Bu nedenle çocuklarını modaya uyup da Fransız okullarına verenleri eleştirir. Daha kendi dilini öğrenmeden farklı bir milletin dilini öğrenmeye başlayan bu çocukların ruhlarının derinliklerinde anadillerine karşı hissetmeleri gereken sevgiden mahrum kaldıklarını ifade eder. Ayrıca yabancı dille beraber aldıkları kültürün etkisiyle bu çocukların kendi milletinden ve milliyetinden uzaklaştıklarını, ileride meslek hayatına atıldıklarında da içinde yaşadıkları toplumun gerçekleriyle uyuşamayacaklarını belirtir ve *Çocuklarımız- I* (Ömer Seyfettin, 2018, s.170-173) başlıklı makalesinde şöyle der:

“Memur olsun, sanatkâr olsun, tüccar olsun, ne olursa olsun böyle hatakâr bir terbiyenin mahsul-i bigünahı olan çocuk ne kendine, ne de cemiyete faydalı olur. Gülünç ve münasebetsiz bir hayat geçirir. Hayatın beşeriyete mükâfâtı olan hissî sahnelere bigâne kalır. Hissî bir hüviyetsizlik onu o kadar sükût ettirir ki daima ufkun öbür tarafını tahayyül eder; vezaif-i vicdaniyemizin önümüze açtığı feza-yı tefekkür, bulutlu gözlerine bir zulmet, bir gecedir. Bir şey göremez. Ve görenlere:

‘Ah işte bir sommet dieu count!’ der.” (s.172-173)

Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi başlıklı makalesinde de, “Bir çocuk nasıl Türk milliyetperveri olur?” sorusuna ilk olarak “Konuştuğu Türkçeyi sever. Konuştuğu lisanı yazar. Ve bu güzel İstanbul Türkçesini herkese öğretmeye çalışır.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.467) diyerek cevap veren Ömer Seyfettin, “evlâtlarınıza memleketimizin, müekkil-i terakki ve itilâmız olan lisanı öğretiniz. Asıl ona atf-ı ehemmiyet ediniz; çünkü lisansız bir insan, anlamayan, anlatamayan bir insan neye benzer, bilir misiniz?” (Ömer Seyfettin, 2018, s.176) diyerek de anadilini öğrenmeyen çocukların akıbetlerinin ne olacağına dikkatleri çeker.

Fertlerin manevî bütünleşmesini sağlayarak onları millî kimlik paydasında toplayan bir diğer kültür unsuru da, dindir. Dini, “[d]ilden sonra en mühim içtimâî bağ” (Ömer Seyfettin, 2018, s.447) olarak gören Ömer Seyfettin, Türklerin vatanını millî vatan, dinî vatan ve fiilî vatan olmak üzere üç sınıfa ayırır. Millî vatan, bütün Türklerin yaşadığı yerlerdir ki, bu Turan’dır. Fiilî vatan, Türklerin hâkimiyetinde olan yerlerdir, yani Türkiye’dir. Dinî vatan ise ezan sesinin yükseldiği bütün bir İslam coğrafyasıdır. “Türklükle İslamlığın arasında hiçbir fark yoktur, olamaz da.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.325) diyen Ömer Seyfettin, Türklük ile İslam’ı, milliyet ile dini ferdin hayatında bir bütün olarak değerlendirir. Ona göre “[m]illiyet ile

dinin de farkı yoktur. İkiyi birbirinden ayıramaz. Milletsiz bir din olamadığı gibi, dinsiz bir millet de olmaz. Türklerin hepsi Müslümandır. Türkçe konuşan bütün Müslümanlar Türk'tür. ... Milliyetini seven dinini de sever. Dinini seven milliyetini de sevmelidir. Çünkü din ruh ise, milliyet vücuttur. Vücut sağlam olursa ruh rahat eder.” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 466) Öyleyse vücudun sağlam olabilmesi için öncelikle millî şuurun uyanması gerekmektedir. Bu uyanışla birlikte “Avrupalıların dediği gibi ‘ölüp ölüp ölmeyen’ Türklük” (Ömer Seyfettin, 2018, s.452) ruhu yeni bir doğuş yaşayacak ve böylelikle de bütün Müslümanları kendi önderliğinde esaretten kurtaracaktır.

Yarımkı Turan Devleti (Ömer Seyfettin, 2018, s. 432-440) başlıklı makalesinde, “[b]ir devletin tabii hudutları dağlar ve ırmaklar değil, istinat ettiği milliyetin lisanî ve dinî sınırlarıdır.” (s. 432) diyen Ömer Seyfettin, konuşulan dil dolayısıyla farklı coğrafyalardaki Müslümanlardan millet olma noktasında ayrılacak da aradaki din bağı dolayısıyla onlarla din kardeşi olduğumuzu vurgular ve bütün Müslümanların ümmet çatısı altında toplandığını söyler. İslam ümmetinin bir ferdi olarak da her Türk'ün önce kendi milletine sonra da ümmetine karşı sorumluluk taşıdığını ifade eder. “Türklerin millî mefkûresi, terakki edip kuvvetlenip kan kardeşlerini kurtarmak ve nihayet ‘İttihat-ı İslâm’ı yani beynelmileliyati vücuda getirip Müslüman milletleri Hıristiyan milletlere karşı müdafaa etmektir.” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 447) der.

Müesseseleri, hars, medeniyet ve temeddün olarak üç gruba ayıran (Ömer Seyfettin, 2018, s. 472-474) Ömer Seyfettin, harsı, dili ve dini bir olan milletlerin kendilerine has özellikleri olarak nitelendirir. Medeniyeti, aynı dine bağlı ümmetlere (beynelmileliye) ait ortak değerler bütünü olarak görür. Temeddünün de, farklı ümmetlerin (beynelümüm) yaşanan asırda ortaya koydukları ilmi usuller, fenler ve aletler olduğunu söyler. Görüldüğü üzere bu üç müesseseyi birbirinden ayıran özellikler dil, din ve ilimdir. İlimin bütün milletlere ve ümmetlere açık olduğunu, bu nedenle de Avrupa'dan sadece temeddün alabileceğimizi söyleyen Ömer Seyfettin, İslam medeniyetine mensup olan Türk milletinin asla ve kat'a Avrupa'dan medeniyet almaması gerektiğini vurgular. Çünkü Türklerin beynelmileliyeti İslam'dır. Dolayısıyla Batıdan alınacak medeniyet İslam medeniyetinin özüne ters düşecektir. Ayrıca “Avrupa'nın, yani Hıristiyan beynelmileliyatinin yegâne gayesi ve düşüncesi son İslam hükümeti olan Türkiye'yi ve Türkleri mahvetmek” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 449) olduğu da unutulmamalıdır. Her millet gibi Türklerin de millî harsları olduğundan harsın da hiçbir yerden alınmasına gerek yoktur. Ancak unutulmaya terk edilen bu millî hars aranıp bulunmalı ve millî şuuru alevlendirecek olan bu değere sahip çıkılmalıdır.

“Toplumsal kimlik nosyonunun içine sindiği örf ve adetler” (Korkmaz, 2016, s. 40), ahlak anlayışı, sanat ve estetik zevk, yaşam şekli, giyim kuşam, zaman ve mekanın algılanışı, törenler, semboller, aile hayatı, değer ölçüleri, davranış kuralları, mimari, yaşanan mekân, terbiye,..ferdin hayatını düzenleyen ve nasıl yaşaması gerektiğini belirleyen kültürün, millet hayatına yansıyan ifade alanlarıdır. Doğumdan ölüme uzanan çizgide, çocuga ne isim verileceğinden başlayıp insanın defnediliş anına kadar arada yaşanan koca bir hayat, toplumun belirlediği bu kurallar dairesinde yaşanır. Ait olunan toplumun yıllar içinde kendine has özellikleriyle yoğrulmuş bu değerler bütünü, geçmişten süzülüp gelen ve geçmişi anda temsil eden birer anlam aktarıcı unsurlardır. Kültürel belleği oluşturan bu değerler, yaşanıp yaşatıldığı ölçüde kültürel çözülmenin önüne geçilebilecektir. Millî şuurun zayıflamasıyla başlayacak olan bu kültürel çözülme, bireyin de ötekileşmesine sebep olacaktır. Ötekileşen birey, “düşünce ve eylemlerindeki ‘kendine özgü’lüğü yitirmiş; başka'ya dönüşmüş veya başka'da batmış, kaybolmuş Ben'dir. Düşünsel anlamda ‘şeyleşme’ diye de tanımlayabileceğimiz bu durumda kişi, özünü varlığı arasında aşılmaz engeller yığılmış ve çoğu zaman da bu ‘amaca dönüşmüş engel araçlar’ın tahakkümü altında köleleşmiştir. (...) Ötekileşmenin en trajik boyutu, kişinin kendini var eden değerleri yıkan gücün kendisine dönüşmesidir.” (Korkmaz, 2016, s. 22)

Yukarıda Ömer Seyfettin'in, millî bir harsa sahip olan ve İslam medeniyetine mensup olan Türk milletinin bu millî ve dinî aidiyetinin dışında hiçbir kültür ve medeniyete ait olamayacağını söylediğini belirtmişti. Avrupa'nın, Hıristiyan beynelmileliyatinin, tek gayesinin Türkleri tarihe gömmek olduğunu çok iyi bilen ve bu nedenle Batıdan sadece temeddün, yani ilim ve fen alınması gerektiğini vurgulayan Ömer Seyfettin, böylece millî şuur kaybının, kültür çözülmesinin ve nihayetinde de ötekileşmenin nasıl önüne geçilebileceğinin de reçetesini sunmuş olur. *Tasfiye ve İslah* (Ömer Seyfettin, 2018, s. 344-348) başlıklı makalesinde millî lisanlarına sahip çıkan, milliyetine ve milletinin kültürel değerlerine önem verip onları yaşatan, Batıdan sadece ilim, fen, usul ve âliyat alan Japon gençleri ile Türk gençlerini karşılaştıran Ömer Seyfettin bizdeki durumu şöyle ifade eder:

“Bizde ‘Avrupa görmüş’ demek, son moda esvap giymek, Türkleri, Türklüğü beğenmemek, kalbinde nihayetsiz bir Hıristiyan ve yabancı muhabbeti taşımak, Avrupa'nın modasını yalnız esvapta, yaşayışta, aile hususiyetinde değil hatta saçta, sakalda, bıyıkta bile benimsemektir. Türklerden Avrupa'ya gidenler birçok

Frenk kıymetleri, örfleri getirdi. Bunu inkâr edemeyiz. Fakat hangisi Garb'ın usul ve âliyatını Türkiye'ye getirdi?" (s. 347)

Batılılaşmayla başlayan bu kültürel çözümlenin ötekileşmeyle sonlanacak hikâyesi, aynı zamanda bir milletin yok oluş hikâyesidir de. Var olabilmek için millî kimliğe ait değerlerin korunup yaşatılması gerektiğine inanan Ömer Seyfettin, bunun için de öncelikle millî şuurun uyandırılması gerektiğine işaret eder. “[B]ireysel çözülmeyi engelleyen ve millî bütünleşmeyi sağlayan bir varlık güvencesi niteliğ[de]” (Eliuz, 2012, s. 335) olan millî şuur, bireyin önce kendi farkındalığını bilmesiyle, ardından da ait olduğu milletin var oluş kodlarından oluşan kültürel belleği bilinç dışına çıkarmasıyla harekete geçirilmiş olacaktır. Böylece bireyin taşıdığı isimde, konuştuğu dilde, yaşadığı mekânda, o mekâna şekil veren düzende, sanat anlayışında, tutum ve davranışlarında, giyim kuşamında, değer ölçülerinde, aile hayatında, manevî dünyasında, geçmiş ve geleceği yorumlayışında, kısacası hayatının her ayrıntısında yankısını bulacak olan millî şuur, bireyin millî kimliğini inşa edecektir.

Ömer Seyfettin'e Göre Millî Kimlik İnşasında Kadının/Annenin Rolü

'Beşığı sallayan el, dünyaya hükmeder.'

(Halide Edip)

Millî kimliğin inşası, öncelikle toplumun en küçük birimi olan ailede temellenir. Daha beşikteyken söylenen ninnilerle başlayan, çocukluk döneminde olgunlaşarak devam eden ve en nihayet kendi farkındalığının şuuruna erişmesiyle tamamlanan kimlik bilinci, bireyin ölümüne kadar hayatına yön verir. Aile içinde temelleri atılacak olan bu bilinç ne kadar sağlam inşa edilirse bireyin yaşadığı topluma duyacağı aidiyet hissi de o kadar güçlü olur.

Erkek karakter niteliği taşıyan milliyetçilik hareketinin ve ataerkil bir yapıya sahip olan Türk milletinin 'baba' figüründen ayrı düşünülmesi elbette mümkün değildir. Ancak aile içinde “[ç]ocukla en çok meşgul olan şahıs olarak anne, çocuğa ilk terbiyeyi verir. Annenin çocuğu eğitmesi toplum değerlerinin ev içinden başlayarak korunması ve sonraki nesillere aktarılması anlamını taşır. Bu görev birinci derecede anne[ye]” (Sınar, 1997, s. 33) düşer. Ancak anne millî şuura ne derece vakıf ise, ortaya koyacağı eser de dışarıdan gelecek tehlikelere karşı o derece güçlü olacaktır. Aile içinde ilk elden kültürel belleğin aktarıcısı olan anne, elbette ki, bâtulla karışmayan öz değerleri saf haliyle verebilecek donanımda olmalıdır. Bununla birlikte millî şuurunu vererek kimlik inşasını gerçekleştirecek olan annelerin değişen dünya şartlarına bağlı olarak da kendilerini yetiştirmeleri zorunludur.

Bu bağlamda kadınların eğitimi meselesinin önemine vurgu yapan Ömer Seyfettin, *Müstakbel Validelerine* (Ömer Seyfettin, 2018, s. 199-201) başlıklı makalesinde bu konu üzerinde durur. Geleceğin neslini yetiştirmekte kadınların vazifeli olduğunu söyleyen Ömer Seyfettin, asrın kadınlarının, batıl fikirlere ve ananelere saplanıp kalan büyük annelerinden ilme gösterecekleri ehemmiyetle ayrılacaklarını, bunun çağın getirdiği bir zorunluluk olduğunu söyler ve “Emin olunuz ki artık en küçük bir lâkaydînin vicdan-ı içtimaî huzurunda büyük bir cinayet olacaktır.” (s. 199) diyerek de meselenin ciddiyetine dikkatleri çeker. O, “Evvvelâ kadınlığı hevaî ve muhayyel şeklinden biraz sarsarak yükseltmek, fen ve hakikatle perverde etmek, onu müdrük ve müfit bir hâle irca etmek lâzımdır.” (s. 199) dese de, kadınların devrin şartlarına göre yetiştirilmemelerinin, ihmal edilmelerinin, cahil bırakılmalarının sebebi olarak da erkekleri görür. *Kadınlar ve Maarif* (Ömer Seyfettin, 2001, s.97-98) başlıklı makalesinde de, kadınlara “alet-i velût” nazarıyla bakan, onları “gençlerin eğlencesi, çocuklarla ihtiyarların hizmetçisi”(s. 98) olarak nitelendiren ve Kur'an hükümlerini kendilerince yorumlayıp kendilerini her daim yaradılış olarak kadınlardan üstün gören ve bunu ezici bir şekilde de icra eden erkeklerin artık kendilerine gelmeleri, aileyi kuracak olan *bu* “iki unsur-ı mühimmin, kadınlarla erkeklerin vazife ve hak nokta-i nazarından yekdiğerine karşı, hiçbir sebab-i harice inzimam etmeyerek bir rüçhaniyet-i fitrîsi, bir insaniyet-i cibillîsi”(s. 98) olmadığını idrak etmeleri gerekmektedir. Öyleyse denilebilir ki, kendilerini hor gören bu erkekleri yetiştiren yine bir kadın olduğuna göre, toplumda yerleşen bu yanlış algıları ve tutumları ortadan kaldırmak da, erkeklere rağmen, yine kadınların gayretleriyle olacaktır. Bunun için de, bir milletin hayat sebebi olan kadınların çağın gerekleriyle donatılmış bir eğitime sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü “[k]adınları neyyir-i maariften mahrum olan milletler, henüz bir hâb-ı sıklette puyan olan milletlerdir.” (Ömer Seyfettin, 2001, s. 95) Ömer Seyfettin, kadınların, dolayısıyla da geleceği yetiştirecek olan annelerin eğitimi halinde milletin istikbalini kazanacağını söyler ve şöyle der: “Hırslardan, heveslerden, ezvak denilen yorgunluklardan biraz bıkalıp masum ve muntazır beşiklere mânâdar ninniler nefholunursa, çocuklara ilk mektep, narin ve muazzez kucaklarınız olursa seviye-i içtimaîmiz yüksелеcek, beşeriyet-i müstakbele birçok zekâ, birçok şule kazanmış

olacaktır” (Ömer Seyfettin, 2018, s. 201). Böylece medenî milletlerdeki gibi Türk toplumunda da kadınlar erkeklerin yanında yer alacak, ilerleme yolundaki engeller kadınlarla birlikte aşılabacaktır.

Millî kimliğin inşasında kadının⁴ millet hayatı için taşıdığı önemi Hülya Argunşah şöyle ifade eder:

“[K]adınlar, milletin sadece biyolojik üretimiyle sınırlandırılmamışlardır. Biyolojik üretim, yani nüfusun çoğalması, milletin devamlılığı açısından önemlidir. Ancak en az bunun kadar önemli olan bir başka boyut, milletin kültürel anlamdaki devamlılığıdır. Millet denilen homojen topluluğun maddi ve manevi devamlılığı bu durumda kadında birleşir. Başka bir söyleyişle kadınlar bir yandan milleti oluşturan anlatıları ve mitik değerleri aktararak kalabalıkları, aynı anlatılarla beslemiş ortak duyuş tarzlarına sahip düzenli bir topluluk/millet hâline getirerek ‘milletin annesi’ olurlar. Sakladıkları, taşıdıkları ve aktardıkları, ‘kolektif bilinç dışı’yla ‘biz’ olanı ve bu paralelde ‘öteki’ni tanımlayan sınırları çizdikleri gibi, milletin tanık olduğu bütün mücadele süreçlerinin içinde sürekli ve fedakâr bir katılımı gerçekleştirirler.” (Argunşah, 2017, s. 59-60)

Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemi anlatılarında milletin annesi olabilecek ve öteki’ye karşı biz’i koruyabilecek donanımda bir anne modeli çıkmaz karşımıza.⁵ Ayrıca çocuğun aile içinde alacağı eğitim ve terbiyeyle ilgili olarak ilk dönem romanlarında işlenen konulardan birisi, çocuğun annesi tarafından değil, yabancı bir mürebbiye tarafından yetiştirilmesi meselesidir.⁶ Hikâyelerinde kimlik inşasında çocuklar üzerinde annelerin etkisinin büyük olduğuna vurgu yapan Ömer Seyfettin ise, “olması gerekeni/beklentisini, olmaması gereken üzerinden anlatmayı seç[er]” (Argunşah, 2017, s. 65) ve kimi

⁴ Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde kadınlar üzerinde yapılmış olan çalışmalar için bk. Uğurcan, 2012, s.268-283, Argunşah, 2017, s.55-79, Karabulut, 2017, s.64-90, Kanter, 2015, s.1607-1615, Uslucan, 2017, s.965-972.

⁵ *İntibah* romanında Ali Bey, iyi bir terbiye almış olmasına rağmen Mahpeyker’le tanıştıktan sonra sefahat âlemine düşer. Babasını kaybetmiş birisi olarak önünde kendisine yol gösterecek bir klavuz, figür yoktur. Annesi ise oğlunu bu kötü kadından kurtarabilmek için eve Dilâşub’u getirtmeyi bir çözüm olarak düşünebilir ancak *Araba Sedası*’ndaki Bihruz Bey de, babasını kaybettikten sonra kalan parayı hesapsızca tüketmeye başlar. İyi bir eğitimi de yoktur, doğruyu yanlış ayırt edebilecek izanda değildir. O da Ali Bey gibi düşünün bir kadına, Periveş Hanım’a âşık olur. Annesi ise oğlunu şımartmaktan başka bir şey yapmaz. Eldeki avuçtaki para böylece tükenir. *Zehra* romanındaki Suphi de, babasını kaybetmiştir. Zehra’yla evlendikten sonra annesi Münire Hanım’ın kendilerine yardımı olsun diyerek iyi niyetle eve aldığı Sırrıccemal, ailenin yıkılmasına sebep olacak olayların başlamasına neden olur. Böylece babalarını kaybeden evlatlarının başında olan anneler, hiçbir şekilde onlara kılavuz olamazlar. Annelerin romandaki işlevleri, çocuklarının üzerinde hiçbir işleve sahip olmamalarıdır, diyebiliriz.

Mai ve Sıyal’ta ise, yine babasını kaybetmiş Ahmet Cemil’i görürüz. Ama o, diğer roman kahramanları gibi yanlış meyletmez ve erkek çocuk olarak sorumluluk alıp evin geçimini üstlenir. O, annesi ve kız kardeşinin mutluluğunu gaye edinmiş ve hayalleri olan birisidir. Ancak kız kardeşinin ölümü, sevdiği kız Lamia’ya kavuşamayacak olması, parasızlık ve edebiyatçı olma hayallerinin yıkılması, onu hayata küstürür. Onu ayakta tutan tek şey, annesinin varlığıdır. Bu romanda, oğluna sevgiyle bağlı olan ve manevî desteğiyle onu kucaklayan bir anne vardır sadece. *Eylül* romanında da Necip’le yaşadığı yasak aşkla okurun karşısına çıkan Suad, çocuğunu kaybetmiş bir kadındır. Yeniden çocuk sahibi olmayı göze alamaz, korkar. Ama sonradan eksikliğinin bir çocuğa sahip olmamak olduğunu düşünür. Dolayısıyla o anne olarak değil, çocuksuz kadın olarak karşımıza çıkar. *Aşk-ı Memnu*’da da, Bihter karakterine anne rolü verilmez, o Bülent ile Nihal’in üvey annesidir. O da, Behlül’le yaşadığı yasak aşkla ön plandadır ve Suad gibi onun da sonu ölüm olur. Diğer taraftan Bihter’in annesi Firdevs Hanım da bir anne olarak olumlu özelliklere sahip değildir. O ahlâki zaafiyeti olan dul bir kadındır. Çocuklarına karşı sevgi ve şefkat göstermeyen bu kadının çocukları üzerinde hiçbir olumlu etkisi de yoktur.

⁶ *Aşk-ı Memnu* romanında Adnan Bey’in karısının hasta yatağında kızı Nihal için Matmazel de Courton’a söylediği ‘Nihal size yetim kalmış bir çocuk hükmünde bırakılıyor demektir. Siz onun için bir muallimeden ziyade bir valide olacaksınız.’ cümlesi, bir annenin çocuğunu kendi kültür ve medeniyet dairesinin dışına bir yabancıya ‘anne’ rolüyle teslim ettiğini belirtmesi açısından önemlidir. “Batılı yaşayış ve kültür unsurlarının Türk evlerine kadar girip yayılmasında en etkili faktörlerden biri[ş] yabancı mürebbiyeler[dir.] (...) Yabancı mürebbiyeler arasındaki en büyük ortak nokta, kendi milletlerinin dil, terbiye, kültür ve zevklerini Türk çocuklarına aşılaktır.” (Kavcar, 1995, s.190-191) Böylece özellikle yabancı dil eğitimi için tutulan bu mürebbiyeler, Türk çocuklarının kendi değerlerinden uzaklaşmalarına sebep oldukları gibi Türk aile hayatının da bozulmasına neden olurlar. Çocukları anne şefkatiyle kucaklayan Matmazel de Courton olumlu mürebbiye tipi olarak çizilse de Hüseyin Rahmi’nin *Mürebbiye* romanındaki Anjel karakteri tam bir facia sebebidir. Annesi gibi bir fahişe olan Anjel, İstanbul’a geldiğinde Dehri Efendi’nin konağında mürebbiye olarak çalışmaya başlar. Kendisini iffetli bir kadın gibi gösteren bu kadın, Şem’î’yi, Amca Bey’i, Sadri’yi ve Dehri Efendi’yi baştan çıkarır. Anjel, düşünün bir kadın olsa da, yatağının başucunda haç bulundurmayı da ihmal etmez. Dehri Efendi’nin çocuklarını Anjel’in yanında yatırmasının sebebi, bu haçtır. Çocukların haçı görerek zamanla Hıristiyan ibadetlerini öğrenmelerinden endişe duyan Dehri Efendi, Anjel’in ağına düşmekten ise kendini kurtaramaz.

Türk aile hayatını, dolayısıyla da kültürel değerleri erozyona uğratan mürebbiyeler, Ömer Seyfettin’in de *Mürebbiye* (Ömer Seyfettin, 2017c, s.324-327) adlı hikâyesinin de konusu olur. Yine *Babar ve Kelebekler* (Ömer Seyfettin, 2017a, s.169-180) hikâyesinde de, doksan yedi yaşındaki ihtiyar nine ile on sekiz yaşındaki torununun torunu genç kızın diyaloguna yer veren Ömer Seyfettin, hayattan zevk almayan, yaşadığı evi hapishane olarak gören, yüzü hiç gülmeyen, elinde ‘[s]evinç ve saadetten mahrum kadınlar’ (s.171) diyerek Türk kadınlarını anlatan Pierre Loti’nin kitabına gömülmüş torununa ihtiyar kadının ağzıyla zamane kızları/kadınlarının neden mutsuz olduklarının sebebini şöyle açıklar: ‘Şimdi siz Frenk mürebbiyeler elinde büyüyor, kendi lisanımızın güzelliğini tanımıyor; başka memleketlerin, başka şeylerini öğreniyorsunuz. Onlara benzemek istedikçe kendi benliğinizden uzaklaşıyor, etrafınızdan nefret ediyorsunuz, hakikaten sevinç ve saadetten mahrum kalıyorsunuz.’ (s.172) Mürebbiyeler aracılığıyla özüne yabancı bir kültürün değerlerini öğrenen, onlara özenen ve dolayısıyla da kendi kültürel değerlerine sırtını dönen insanların kimlik bunalımı yaşamaları ve hayattan tat alamamaları kaçınılmaz olacaktır.

hikâyelerinde doğrudan, kimi hikâyelerinde ise satır aralarında, Türk kadınına/annesine önemli bir rol biçer.⁷ Bu çalışmanın amacı da, metnin derin yapısında ifade bulan bu rolü ve etkiyi ortaya çıkarmak olacaktır.

Bu çalışmada, millî kimlik inşası bağlamında anne-çocuk ilişkilerinin görüldüğü *İlk Namağ* (Ömer Seyfettin, 2017a, s. 58-63), *Fon Sadriştayn'ın Karısı* (Ömer Seyfettin, 2017b, s.253-266), *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* (Ömer Seyfettin, 2017b, s.305-320) ve *Piç* (Ömer Seyfettin, 2017a, s.284-296) hikâyeleri üzerinde durulacaktır. Konuyla ilgili olduğu oranda dipnotlarla Ömer Seyfettin'in diğer hikâyelerinden de söz edilecektir. İncelenecek hikâyelerdeki annelerin özellikleri belirlenip kimlik inşası noktasında çocuk üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkisi vurgulanacak, anne ve çocukların karşılaştırılmaları yapılarak aralarındaki farklılıklar ve ortak noktalar tespit edilmeye çalışılacaktır.

“Sanatkârlar, kolektif bilinç dışını bilince taşıyarak yazılı metne dönüştürürler. Aynı zamanda, bu millî nağmeyi yeni neslin bilincine taşıyarak millî hafızayı oluştururlar. Milletın devamlılığı bu değerlerin yaşanılan zamana aktarılmasıyla mümkündür.” (Özcan, 2012, s.193) Bu bağlamda, Ömer Seyfettin'in hikâyeleri de Türk çocuğuna/gencine/okuruna millî hafızayı taze tutarak onların kimlik inşasına hizmet edecek birer gömü değerindedir, denilebilir.

Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşasında Annenin Rolü ve Etkisi

Ömer Seyfettin'in, millî kimliğin inşasında annenin taşıdığı önemi ifade ettiği en güzel örnek, otobiyografik nitelik taşıyan *İlk Namağ* (Ömer Seyfettin, 2017a, s.58-63) hikâyesidir.

İlk Namağ hikâyesinde, Müslüman bir anne profili çıkar okurun karşısına. Çocuğuna ilk dinî eğitimi sabırla ve şekatle veren, dinî eğitimle birlikte millî aidiyet duygusunu da çocuğuna öğreten bir annedir bu. Aradan on beş yıl geçmesine rağmen anlatıcının hatıralarında hâlâ canlılığını koruyan bu namaza ilk kalkış anısı, aslında namaz sonrası edilen duayla birlikte büyük bir anlam taşımaktadır. Nasıl dua etmesi gerektiğini bilemeyen bir çocuğa öğretilen bu dua, bir anlamda bir çocuğa millî kimlik bilincinin nasıl verilebileceğinin en güzel örneğidir:

Evvvela İslam olduğum için ey cenab-ı vacibü'l-vücut hazretleri, sana hamd ederim, de.. Sonra vatanımızın düşmanlarını perişan etmeni senden istirham ederim, de.. Sonra da bütün eziyet çeken, hasta olan, felakette bulunan, fakir olan Müslümanların selamet ve sıhhatini senden temenni ederim, de.. En sonra kendin için, kendi iyi olman ve şeytanın yalanlarına aldanmaman için dua et!...sonra fatiha...’ (s. 61)

Bir Türk çocuğunun diliyle ve gönlüyle şükretmesi gereken ilk şey, İslam üzere olduğunun ve olması gerektiğinin bilincinde olmasıdır. Bu bilinç, edilen duanın ilk cümlesiyle çocuğa telkin edilmektedir. Çocuğun millî kimlik bilincinin oluşmasında vatan ve millet anlayışının ve sevgisinin verilmesi de, onda millî aidiyet duygusunun kazandırılmasında çok önemlidir. Bir çocuğun duasında Yaradan'dan vatan düşmanlarını perişan etmesini dilemesi, ileride vatan ve millet müdafaasında şuurulu bir neslin doğumunu hazırlayacaktır. Müslüman bir Türk için önemli olan ve yine duada ifadesini bulan bir diğer husus da, mazlum ve sıkıntıda olan Müslümanlara bigâne kalmamak; onların refaha ve felaha ulaşabilmesi için gayret göstermektir. Milliyeti farklı da olsa, din kardeşini düşünmek ‘Türk'üm’ diyen herkesin ideali olmalıdır. Ama öncelikli olan kendisinin güçlü olmasını sağlamaktır. Zira güçlü olmayanların güçsüzlere yardım edebilmesi mümkün değildir.

Küçük Ömer'in annesinin telkinleriyle yaptığı duanın son cümlesi de kul olarak bizzat kendisiyle ilgilidir: Şeytanın hilelerine aldanmamak ve doğru yolda olabilmek için Yaradan'dan yardım istemek. Bu duayla da çocuğa verilmek istenen mesaj şudur: Doğru yolda olanların yardımcısı Allah'tır. Şeytana uyanlar

⁷Ömer Seyfettin'in millî kimliğin kadında saklandığına inandığını belirten Hülya Argunşah, Seyfettin'in “[k]olektif bilinç dışının saklanması ve aktarılması konusunda milliyetçiler gibi kadına değer vermesine rağmen, kimliğin inşası gibi ciddi bir görevi yetersizlikleri yüzünden Türk kadınına vermez.” (Argunşah, 2017, s.76) der. Onun hikâyelerinde millî kimliğe sahip olan kadınların, sadece yabancılar olduğunu ve dolaylı da olsa bu kadınların, *Primo Türk Çocuğu* ve *Fon Sadriştayn* hikâyelerindeki gibi, erkeklerin/babaların uyanışlarına vesile olduklarını söyler. Buna karşılık Türk kadınlarını eğitim konusunda yetersiz gören, bu nedenle alaturka kadınların taassup içinde olduklarına inanan, alfrangalığa özenen kadınları ise zaten millî bulmayan Ömer Seyfettin'in, Türk kadınına karşı “*derin bir güvensizlik*” (Argunşah, 2017, s.76) içinde olduğunu belirtir ve Seyfettin'in günlüğünde yer alan sözlerine yer verir. Bu güvensizliğinin temelinde özel hayatında yaşadığı olumsuzlukların da yatabileceğini ifade eden Argunşah, bu güvensizliğin bir yansıması olarak, onun hikâyelerinde çocuk üzerinde kimlik inşası görevini kadınların değil, erkeklerin gerçekleştirdiğini (*Primo Türk Çocuğu*'nda Primo, *Fon Sadriştayn'ın Oğlu*'nda Orhan) söyler. Aynı şekilde çocukların millî kimlik kazanamamalarında da yine babanın/ların etkili olduğunu (*Fon Sadriştayn'ın Oğlu*'nda Hasip, *Piç*'te Ahmet Nihat) ifade eder. (bk. Argunşah, 2017, s.55-79)

ise, yanlışa saptıklarından Allah'ın yardımından mahrum kalırlar. Doğru yolda olanlar, İslam üzere hareket edeceklerinden milliyetlerine ve dinlerine, yani Türk ve Müslüman kimliklerine de bağlı kalıp yaşayacaklardır.

Müslüman olduğu için şükretmek, vatani ve milleti düşmanlardan korumak, sıkıntıda olan din kardeşlerine yardım etmek ve doğru yolda olup şeytanın hilelerinden kendini muhafaza etmek. Bunlar, bir Türk çocuğunun millî ve dinî mefkûresinin ne olması gerektiğini ve bireysel hayatını nasıl yaşaması gerektiğini belirleyen esaslardır.

İlk Namaz hikâyesinde, nasıl abdest alıp namaz kılacağı, nasıl dua edeceği, elifbâyı nasıl okuyacağı gibi ilk dinî eğitimiyle birlikte millî ve dinî aidiyet duygusunu da küçük yaşta çocuğuna şefkat ve sabırla ilmek ilmek işleyen, çocuğuna millî kimlik şuurunu vermeye çalışan Müslüman bir Türk annesi karşımıza çıkmaktadır. Bu anne, bizzat dinî yaşayışıyla da çocuğa örnek olan bir annedir.

Millî kimlik inşasında annenin önemini vurgulandığı bir diğer hikâye de, *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* (Ömer Seyfettin, 2017b, s. 305-320) adlı hikâyedir. Bu hikâye, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* (Ömer Seyfettin, 2017b, s. 253-266) adlı hikâyenin devamıdır. *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinde, Türk kadınlarına karşı Alman kadınlarının övüldüğü yolunda yapılan eleştirilere karşı, Ömer Seyfettin bu hikâyeyi bir anlamda özür dilemek amacıyla kaleme alır.⁸

⁸*Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesini *Yeni Mecmua*'da 3 Kânûn-ı Sâni 1918'de (3 Ocak 1918) neşreden Ömer Seyfettin, hikâye dolayısıyla aldığı tepkileri 17 Kânûn-ı Sâni 1918 tarihliyle günlüğüne şöyle not düşer: "Fon Sadriştayn'ın Karısı'nı Yeni Mecmua'da neşrettim. Büyük bir gürültü yaptı. Yalnız kadınlar arasında değil, Almanlar arasında da.. Bir hafta evvel Celâl Sahir'le yemeğe gitmişim.

-Almanlar da anlamıyorlar, dedi, dün telefonla Ömer Seyfettin neden bizi tahkir ediyor? diye bana soruyorlar.

Kadınlar hep ayağa kalktı. Boyuna eve telefon ediyorlar, mektuplar da alıyorum. Nilüfer Sârâ isminde bir hanım bana 'Seyfiştayn!' diyordu. Beni Alman propagandacılığı ile itham ediyor. Vakit gazetesinin başmuharriri Ahmet Emin, dün vapurda beni gördü:

-Size yazılmış bir cevap var. Darülfünun talebesi hanımlardan, dedi." (Ömer Seyfettin, 2018, s.1068)

Öte yandan ilginç olan şudur ki, *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinin sonunda anlatıcının, tüm olumsuz tavırlarına rağmen, Türk kadınları lehine bir söylemde bulunsa da, Türk kadın okurlarının *Horoz* (Ömer Seyfettin, 2014, s.104-110) ve *Dünyanın Nizamı* (Ömer Seyfettin, 2014, s.111-116) hikâyelerine karşı aynı eleştirel tavrı göstermemiş olmalarıdır. *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinden sonra yayınlanan (*Horoz*- 22 Aralık 1919, *Dünyanın Nizamı*- 27 Aralık 1919) ve birbirinin devamı olan bu iki hikâye, geleneksel hayat anlayışının, yani erkek otoriter aile hayatının bir anlamda savunuculuğunun yapıldığı bir kurguya sahiptir: Kümesteki horozun tavuklara hiçbir şekilde dirlik vermediğini düşünen ve '[k]ümesin bu mağrur kralı[nu] zulümden başka hiçbir şeyden tat almayan müstebit bir Neron' (s.105) olarak gören hikâyenin adı belirtilmeyen anlatıcısı genç kız, acıma, şefkat, merhamet yoksunu olarak gördüğü babası ile kümeslerindeki horoz arasında bir ilişki kurar ve 'koca denen mabudun ruhunu' (s. 104) horozla özdeşleştirir. Ona göre babası gibi bütün erkekler kümeslerindeki horozdan farksızdır. Bu düşüncelerle, 'Ben horozsuz bir kümes, kocasız bir ev istiyorum' (s.110) diyerek evlenmeyi reddeder. Her ne kadar annesi 'Dünyanın nizamı böyle kurulmuş! Kadın, kadın! Erkek efendil. Namuslu insanlar bu kaidenin dışına çıkmazlar.' (s.109) diyerek itaatkâr kadın tavrıyla öğütler verse de, genç kız hiçbir surette böyle bir hayatı yaşamayı kabul etmez. Bir anlamda, bütün erkeklerden, babasından intikam almak istercesine horozu boğarak öldürür. Kendince bütün kadınlar, kümesteki tavuklar böylece erkek zulmünden kurtulmuştur. Ancak boğarak öldürdüğü horozun rüyasına girmesiyle hayata bakışı ve düşünceleri tamamen değişir. Rüyasında kendisini neden öldürdüğünü soran horozu, tavuklara yaptığı eziyetler sebebiyle diyerek cevap verir genç kız. Oysa horozu göre, '[b]u zulüm, tavuklara lütuftur. Nimettir. Lezzettir.' (s.113), 'Yorgunsuzluk rahat dünyanın en ağır azabıdır.' (s.113) Kendisinin yokluğunda kümeste nizamın bozulacağını, tavukların bir köşede pinekleyip duracaklarını söyledikten sonra da tavuklara yaptığı gibi genç kızın gagalamaya başlar. Genç kız ne kadar kaçmaya çalışırsa çalışsın horozun elinden kendisini bir türlü kurtaramaz. Korku ve dehşet içinde uyanır, adeta bütün kemikleri kırılmış gibi hisseder. Ama tuhaf bir şekilde de, 'acının, korkunun, zulüm görmenin, dayak yemenin, gaganmanın, didiklenmenin pek başka bir lezzeti' (s.114) olduğunu düşünür. Kümeste tavukların miskin miskin oturduklarını ve uzun zamandır da yumurtlamadıkların görünce, rüyasında horozun söylediklerinin doğruluğuna inanır ve 'Ben sözde tavukları semirtmek için zavallı zulüm efendilerini öldürmüştüm. Hâlbuki onun zulmü aynı lütuftur!' (s.115), 'Yani.. yani işte..horozsuz kümes mezarlığa benziyor vesselam!' (s.116) diye düşünerek annesinin öğütündeki gibi dünyanın nizamını bozmamaya karar verir ve artık evleneceğini söyler.

Anlaşılan o ki, erkek otoritesinin hüküm sürdüğü bir aile hayatını onaylayan *Horoz* ve *Dünyanın Nizamı* hikâyelerine ses çıkarmayan Türk kadınları, kendilerinin yabancı bir milletin kadınlarına mukayese edilmesine, daha doğru bir ifadeyle bir Türk kadınının aile hayatının çöküşüne sebep olurken Alman bir kadının aile saadetini tesis etmesine, bir hikâye de olsa, tahammül edememişlerdir. Bu durum, o dönem için Ömer Seyfettin'in makalelerinde vurguladığı eğitim meselesinin önemini somut bir örneği olarak da düşünülebilir. Yani *Fon Sadriştayn'ın Karısı* hikâyesinin derinindeki anlamı çözemeyen Türk kadınlarının kat edebilecekleri daha uzun bir yol vardır.

Öte taraftan, Türk toplumunda kendilerini kadınlardan üstün gören erkeklerin kadınları horlayıp onlar üzerinde tahakküm kurmalarını eleştiren Ömer Seyfettin'in, makalelerinde ortaya koyduğu düşüncelerine ters düşen bu durumu, iki hikâyesiyle örneklemesi ise bir çelişki gibi görünmektedir. Bu da, her ne kadar kadınları erkeğin yanında görmek istese de, Ömer Seyfettin'in, yetiştiği kültürden, geleneksel anlayıştan yine de kopamadığını, çocukluğundan itibaren bilinçaltında bazı şeylerin yer ettiğini göstermektedir. Sert mizaçlı bir babaya sahip olan Ömer Seyfettin, her ne kadar asker olduğu için yanlarında pek bulunamasa da, baba otoritesinin hâkim olduğu bir ailede büyümüştür. *Kaşığı* (Ömer Seyfettin, 2017c, s.380-384) hikâyesinde, 'Babam pek sertti. Bir bakışından ödümüz kopardı.' (s.383) dediği babası ile *Horoz* ve *Dünyanın Nizamı* hikâyelerindeki genç kızın babası arasında hiç fark

Fon Sadriřtayn'ın Karısı hikâyesinde Türk kadını ile Alman kadını arasında yapılan mukayese dikkat çekicidir. Hikâyede, '*Almanların sıbhatini[n], saadetini[n] neşelerini[n]*' (s. 254) ve hatta bütün Almanya'yı Almanya yapan temel gücün Alman kadını olduğu; bu gücü de, Alman kadınının '*iktisat fażileti[yle]*' (s. 264) sağladığı Lida karakteriyle örneklendirilir. Buna karşılık Türk kadını, müsrif, idaresiz, sorumsuz özelliklere sahip olarak çizilir ve bu özellikleriyle de o, her anlamda sefaletin, tükenmişliğin, huzursuzluğun sebebi olarak gösterilir. Bu zıtlık, hikâyede Sadrettin karakterinin yaşadığı iki farklı evlilik hayatıyla okurun dikkatlerine sunulur. Netice Alman kadınının lehine kazanılmış bir üstünlük gibi algılansa da, hikâyedeki asıl mesele, sebep ne olursa olsun, yabancı kadın/larla yapılan evliliğin yanlışlığıdır. Nitekim hikâyenin sonunda, bu yöndeki bir tercihin yanlışlığı anlatıcı tarafından okura şöyle hissettirilir:

'Fon Sadriştayn'ın uzvî istirahatinden, her anına mantıkla hesap karışan saadetinden, çamaşır yıkayan, yemek pişiren, tahta silen, kundura boyayan aşkından tiksiniyordum. Ta orada... şu küçük yalıcıkta müsrif, hesap bilmez, saz benizli, narin, şık bir kadınla borç içinde, manevî maddî ıstıraplar içinde... tabiatın uyuşuk sükûnu karşısında sessiz, mahmur yaşamak daha tatlı değil miydi?' (s. 266)

Yabancı bir kadınla yapılan evliliğin neden yanlış olduğu *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* hikâyesinde cevabını bulmakta, Türk ya da Alman bir kadınla evli olmak bu hikâyede önem ve anlam taşımaktadır. Çünkü Lida ve adı belirtilmeyen Sadrettin'in ilk eşi, bu hikâyede anne kimlikleriyle karşımıza çıkmaktadırlar.

Lida, mensubu olduğu Alman milletinin kültürüne bağlı bir kadındır. Genç yaşta kendi milletine yabancı bir adamla evlenmesine rağmen kırk beşine merdiven dayamış bir kadın olarak hâlâ geleneklerine sahip çıkmakta, millî ve dinî bayramlarını kutlamaktadır. Aldığı terbiyeyle, yirmi sekiz yıllık evlilik hayatında yaşam düzenini de hiç değiştirmemiştir. Günlük hayat onun belirlediği programa göre işler ve bu düzenin dışına çıkmaz. Her şey saati saatine yapılır. Öyle ki, eşi isteyken evde kendi başına doğum yapan Lida, yemek sırasında odadan bebeğin ağlama sesini duyan Sadrettin'in masadan kalkıp çocuğunu görmesine bile müsaade etmez. Çünkü yemek saatidir ve ancak yemekten sonra Sadrettin çocuğunu görebilir.

Bir Alman kadınından beklenen her şeyi de yapmaktadır Lida. Yemek, temizlik, çamaşır, alış veriş ve evle ilgili her iş onun sorumluluğundadır. Evde adeta programlanmış bir robot gibi çalışır. En önemli sorumluluğu da, eve giren paranın hesabıdır. Evin temel ihtiyaçları dışında özel hiçbir şey için harcama yapmaz. Ona göre mobilyalarla donatılmış bir köşkte oturmak ve hizmetçi tutmak boşa yapılan israftır. Sadrettin'in ilk eşiyle oturduğu evden eşyaları sattırarak çıkması ve yirmi sekiz yıl iki göz odalı bir apartman dairesinde yaşaması hep bu iktisat hırsının sonuçlarıdır. Bastonunu unutan kocasına bastonu unutmasından dolayı hesap sorması da bu hırsın ne boyutta olduğunu göstermektedir. Bu hırs, bankada büyük bir servetin birikmesini de sağlamıştır.

Evin ve paranın idaresini elinde tutan Lida, Sadrettin'in üzerinde otoritesini kurmuş bir karakterdir. Bunun da ötesinde, Sadrettin'in Alman geleneklerine uymasını da sağlamıştır. Sadrettin her ne kadar can u gönülden istemese de, Lida'nın millî bayramlarına nezaket gereği iştirak etmiş; ancak Lida, yirmi sekiz yıldır Türkiye'de bir Türk'le evli olmasına rağmen Türk'e ait hiçbir kültürel değerın takipçisi ve uygulayıcısı olmamıştır. Millî kimliğine bağlı bir kadın olarak Lida'nın evlilik hayatında muvaffak olamadığı tek şey, oğlu Hasip'e bir Alman ismi verememiş olmasıdır, denilebilir. Ancak para endişesinden asude bir şekilde yemeye ve bira içmeye başlayan kocası Sadrettin'i görünüşüyle tam bir Alman'a benzetmeyi başarmış ve bunun sonucu olarak da, onun, millî kimliğin en önemli göstergesi olan isminin herkes tarafından Fon Sadriştayn olarak benimsenmesinde etkili olmuştur.

Hikâyede, Alman kültürünün temsilcisi olan Lida, bir anne olarak oğlu Hasip üzerinde önemli bir rol modeldir. Hayatını paranın hesabını yaparak geçiren bir annenin elinde yetişen bir çocuk için, elbette para önemli bir unsur olarak ortaya çıkacaktır. Para arttırmak için yapılan ince hesaplar, bir çocuğun daha küçük yaşta zihninde yer edecek ve onun kişiliğinin oluşmasında etkili olacaktır. İsmiyle müsemma olan Hasip'in, denilebilir ki, hayatı boyunca hesap ettiği tek şey, para ve kendi çıkarları olmuştur. Ailesinin yirmi beş yılda bir servet eden birikimini hiç düşünmeden çalacak kadar paraya tapan Hasip, kendi çıkarları için yine ailesini daha küçük yaşta kullanmaktan çekinmez. Böylece hodgâm, bencil bir kişiliğe sahip olur. İki farklı kültürün içinde büyümesi de, onun daha çocuk aklıyla bu durumu kendi lehine kullanılacak bir fırsat olarak değerlendirmesine sebep olur. Annesine Alman, babasına Türk olduğunu söyleyerek yalan konuşup riyakârca davranır; annesiyle konuştuklarını babasına, babasıyla konuştuklarını annesine karşı birer şantaj unsuru olarak kullanır. Hasip'e bu imkânı veren, ruhların birbirine yabancılaşmasına sebep olan anne ve

yok gibidir. Bu da, Ömer Seyfettin'de teori ile pratiğin, düşünceleri ile ortaya koyduğu ürünlerin aldığı terbiyeye bağlı olarak zaman zaman birbirlerinden farklılıklar gösterdiğini düşündürmektedir.

babası arasındaki kültürel uyumsuzlukta aslında. Her ne kadar kültürel farklılıkları bir dereceye kadar Sadrettin tolere etmeye çalışsa da, kendi millî değerlerinden taviz vermeyen bir anne olarak Lida, içinde yaşadığı toplumun değerlerine sırtını döner ve oğlu Hasip'e de bu anlamda olumlu hiçbir katkıda bulunmaz. Dolayısıyla bu kültürel uyumsuzluk, Hasip'in millî kimlik bunalımını yaşamasına neden olmuş, ne Türk ne Alman olabilmemiş, kendini bir yere ait hissetmeyen kimliksiz bir isim olarak ortaya çıkmıştır. Tahsili için ne kadar çaba ve özen gösterilse de, Hasip'te eksik bırakılan taraf millî kimlik inşası meselesi olmuştur. Daha küçük yaşta ailenin içinde, annenin elinde millî terbiyeyle yetişmeyen bir çocuk için okulda verilmeye çalışılan eğitimin çok da bir anlamı, önemi ve faydası olmayacaktır. Sonuçta da, hayatın maddî kaygılarını ve değerlerini önde tutarak manevî cepheyi ve değerleri ihmal eden bir annenin elinde Hasip gibi kim olduğunu ve hangi millete ait olduğunu bilemeyen bir çocuk, ferdi ve günü birlik hesaplar peşinde koşacak, sadece kendisi için yaşayacak ve sonuçta da koca bir serveti çalarak ailesini yüz üstü bırakıp Amerika'ya kaçacaktır.⁹

İlk Namaz hikâyesindeki Ömer ile Hasip mukayese edildiğinde karşımıza çok önemli farkların çıktığı görülür. Aynı zamanda bu farklar, bir çocuğun millî kimliğinin inşasında annenin ne derece önemli olduğunu da göstermektedir:

Ömer, dinî eğitim alarak büyüyen bir çocuktur. İslam dininin gerekleri öğretilerek yetiştirilmekte ve Müslüman olmanın şükürünü bilmektedir. Dolayısıyla dinî aidiyet duygunu kazanmış bir çocuktur. Hasip'in ise dinî bir eğitim aldığı söylenemez. Dolayısıyla da dinî aidiyet duygusundan yoksun olarak büyümüştür.

Ömer, Türk olduğunu ve Türk milletinin bir mensubu olduğunu bilerek yetişmiş bir çocuktur. Kim olduğunu bilen şuurlu bir çocuk olarak vatanının ve milletinin düşmanlardan korunması için dua edebilmektedir. Dolayısıyla millî aidiyet duygusuna sahiptir. Hasip ise, iki farklı medeniyet ve kültüre ait fertlerin izdivacının bir meyvesi olarak kim olduğunun ve hangi milletten olduğunun bilincinde değildir. Dolayısıyla da millî aidiyet duygusundan yoksundur.

Ömer'e, kendisini ve milletini düşündüğü kadar bütün din kardeşlerini de düşünmesi gerektiği öğretilmiştir. Dolayısıyla o, Müslümanların kardeş olduğu inancıyla ümmet bilincine sahiptir. Dinî eğitim aldığı söylenemeyecek olan Hasip ise, çocukluğundan itibaren kendisinden başkasını düşünmeyen birisi olmuştur. Değil bir başkası için endişelenip üzülme, kendi anne babasını düşünmeyerek onlara hayatlarının en büyük darbesini indirecek kadar bencil bir karakterdir. Dolayısıyla aile kavramının ne anlam ifade ettiğinin bilincinde dahi değildir.

Ömer, doğruluktan sapmamak ve şeytanın hilelerine aldanmamak için çabalamak ve Allah'a sığınmak gerektiğinin telkinleriyle yetişmektedir. Dolayısıyla nasıl dürüst, temiz ahlâklı, günah ve yanlıştan sakınan bir insan olunacağını küçük yaşta öğrenmeye başlamıştır. Hasip ise, küçük yaşta başladığı yalan ve riyakârlığa, yirmi yedi yaşında ailesinin bütün servetini çalana kadar devam eder ve ortadan kaybolur. Lida'nın oğlu Hasip için '*Şeytan alsın, şeytan alsın; onun yüzünü bir daha bize gösterme Allah'ım!*' (s. 313) bedduası, Hasip'in aslında kime kul olduğunun annesinin ağzıyla ifşasıdır.

Fon Sadriştayn'ın Karısı ve *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* hikâyelerinde, millî kimliğin inşasında bir anne olarak Lida'nın rolü ve etkisi şöyle özetlenebilir: Kendi millî değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir Alman olan Lida, bir Türk'le evli olmasına rağmen asla Türk'e ait hiçbir unsuru benimsememiş ve dolayısıyla da oğlu Hasip'i Türk milletinin değerlerine göre yetiştirmemiştir. Bununla birlikte oğlunu Alman kültürüne göre de yetiştirmemiş ve sonuçta ona bir kimlik kazandıramamıştır. Bu nedenle, Hasip, kimliksiz bir birey olup çıkmıştır.

Tersten bir okumayla bu iki hikâyeden şu sonuç çıkarılabilir: Bir Türk erkeğinin farklı medeniyet ve kültüre mensup bir kadınla yapacağı evlilikte doğacak çocuk/ların Türk kimliğinden yoksun yetiştirilmeleri gibi büyük bir tehlike söz konusu olduğundan Türk aile yapısının ve millî değerlerin muhafazası için yabancı kadınlarla evlilik yapılmamalıdır. Aksi halde dünyaya gelecek olan çocuk/lar, gayr-ı meşru çocuk/lar gibi ortada kalacaktır.

⁹*Millî Tecrübelerden Çıkarılmış Amelî Siyaset* başlıklı makalesinde, 'Siyasî ve içtimai millî müessesesinden uzak kalmış mefkûresiz Türklerin üç ruhiyeti vardır.' diyen Ömer Seyfettin, bu üç sınıfa 'bedkârlık', 'bedhahlık' ve 'bedbinlik' olarak adlandırır. Hasip'i, aile bağlamında bedkârlık ruhuna sahip grubun içinde yorumlayabiliriz: 'Bu gürhunun milliyetten, dinden haberi olmadığı için kendilerinin şahsî ve ferdi menfaatleri için en mukaddes şeylerini ayaklarının altına almaktan çekinmezler. Hayırsızlık ederler, adam öldürürler, şantaj yaparlar, en yüz kızartacak namussuzlukları irtikâp ederler. Ve yine insanların arasında rahat rahat gezmek isterler. Ve adaletin pençesine geçince darağacına çıkarlar. (..) Kurnaz davranıp bu âli pençeden yakayı sıyrabilirse soluğu hariçte alırlar.' (Ömer Seyfettin, 2018, s.456)

Fon Sadriştayn'ın Karısı ve Fon Sadriştayn'ın Oğlu hikâyelerinde karşımıza çıkan bir diğer anne örneği de, Sadrettin'in adı belirtilmeyen ilk eşidir. İlk hikâyede gayet müsrif, ev idaresinden ve ev işlerinden anlamayan, gezip tozmaktan ve sık giyinmekten başka meşguliyeti olmayan, Alafranga hayata özlem duyan ve hatta Frenk özentisi bir adama âşık olarak tanıtılan bu Türk kadını, ikinci hikâyede olumlu ve takdir edilen meziyetlerle okura sunulur. Öyle ki, evliyken başka bir adama âşık olduğu ikinci hikâyede bir iftara olarak nitelendirilerek yalanlanır. Bu farklılığın sebebi, hikâyenin ilk yayınlandığında aldığı eleştirilerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

İkinci hikâyede anne olarak okurun karşısına çıkan bu Türk kadını, Sadrettin'den sonra ikinci evliliğini yapmış ve çok genç yaşta eřini¹⁰ Çanakkale'de şehit vererek dul kalmıştır. Eşini kaybettikten sonra tek meşgalesi yetim kalan oğlu Orhan'ı büyötmek olmuştur. Dini bütün bir kadındır. Orhan'a da dinî eğitimi küçük yaşlarından itibaren vermeye başlamıştır. Türk milletinin bir ferdi olarak milletine duyduğu kalbî bağlılıkla oğluna da millî değerleri öğretmiş, millî duyguları aşılamıştır. Varlığını oğluna adayan bu annenin milletine karşı en büyük görevi, millî kimliğinin bilincinde olan ve bu bilinçle milletinin istikbaline hizmet edecek bir evlat yetiştirmektir. Annesinin elinde millî ve manevî değerlerle adeta bir hamur gibi yoğrulan Orhan, artık bir yetişkin olarak kendi yolunu ve hedefini belirlemiştir. Dinî terbiyesinin getirdiği lirizm ile milletinin diliyle, millî hislerle ve millî konularla ait olduğu milletin tercümanlığını bir şair olarak yapacaktır. Yirmi yedi yaşında, sadece İstanbul'da ve Anadolu'da değil, bütün Türk dünyasında 'millî şair' olarak kabul edilmesi, annesinin, bir Türk annesi olarak sorumluluğunu yerine getirdiğinin, Orhan'ın da Türklük mefkûresine hizmet ettiğinin ve edeceğinin göstergesidir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus da, Orhan'ın yetiştiği, içinde büyüdüğu evdir. Çamlıca'da annesiyle birlikte bir köşkte yaşayan Orhan, bu köşkün insanın ruhunu okşayan havası içinde büyömuş, bu mekân, onun şair ruhunu da ortaya çıkarmıştır. Köşkün bahçesindeki ağaçlar arasından geçilen yol ve etrafa kokular yayan çeşit çeşit çiçekler, şakiyan bülbüller, mermer bir havuz ve havuzun ardında pencerelerinde beyaz tülleriyle köşk. Köşkün içinde sedirin, duvarın, perdelerin, halının, tavandaki işlemlerin birbirleriyle olan ahenkli uyumu. Ünlü Türk ressamlarının millî estetik zevki yansıtan tablolarıyla süslenmiş duvarlar. Bu noktada, Orhan'ın annesinin giyim kuşamına gösterdiği özeni, sıklığına gösterdiği ihtimamı yaşadığı evin içine de gösterdiğini ve evini Türk kültürüne uygun ayrıntı ve dekorla döşediğini söylemek yanlış olmaz. Ayrıca Çanakkale'de şehit düşen eşinin, Orhan'ın babasının asker üniformalı resminin de duvarda asılı olması, yine Orhan'ın millî kimliğini kazanmasında önemli bir unsurdur. Çocuklara kültürel belleğin birer unsuru olan tarihî olayların ya da millî destan ve hikâyelerin anlatılması, onların millî duygularla büyömelerinde, tarih şuuru kazanmalarında büyük rol oynar. Kaldı ki Orhan için tarihî şahsiyetlerden, destan ya da hikâyelerden çok en büyük iftihar kaynağı bizzat babası olacaktır. Babasının kim olduğunu anlatmasının yanında duvara astığı tabloyla geçmişini, babasının suretini unutmamasını sağlamak, Orhan'ın annesinin, çocuğunun kimlik bilincinin oluşmasında taşıyıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir.¹¹ Zira geçmişi unutmak ya da yeni nesillere aktarmamak, millî hafızayı zayıflatacak ve nihayetinde millî hafızanın yok olmasına sebep olacaktır.

¹⁰ Tahir Alangu, Orhan'ın annesiyle tanışmaya giden Fon Sadriştayn'ın "dâhî genç .. vaktile anasına bıraktığı kendi oğludur." (Alangu, 1968, s.392) diyerek Orhan'ın babasının Fon Sadriştayn olduğu yorumunda bulunur. Ardından da, "Bu kuruluşa göre Ömer Seyfettin, ilk hikâyesinde bu kadını yanlış bir açıdan ele alıp tasvir etmiş olduğunu da kabul etmiş olduğu kadar, hangi tip kadına özlem duyduğunu da anlatmış oluyordu." (s.392) der. Ancak hikâyede sadece iki cümleyle verilen ayrıntıyla bu yorumun yanlışlığı görölmektedir: 'Orhan gibi mükemmel bir şahsiyet yalnız annesine kalmış bir yetimdi. Hayatının hikâyesine bakılırsa, daha kendi bir yaşında iken ölen babası Çanakkale'de şehit düşmüştü.' (s.311) Öte yandan hikâyelerini çarpıcı sonlarla bitiren Ömer Seyfettin'in, bu hikâyesini böyle sürpriz bir netice ile bitirmesi okur üzerinde daha tesirli olacağı şüphesizdir. Ama Alangu'nun ifade ettiği gibi böyle bir neticenin ipuçları en azından Fon Sadriştayn ile anne arasında geçen konuşmada sezdirilirdi kanaatindeyiz. Oysa Orhan'ın annesinin Fon Sadriştayn'a sorduğu tek şey, yirmi beş sene evvel namusu hakkında yapılan iftiranın sebebi olur sadece.

¹¹ Aynı durum, *Forsa* (Ömer Seyfettin, 2017c, s.217-222) hikâyesinde de karşımıza çıkmaktadır. Malta korsanlarının eline esir düşmüş kahraman Türk forsası Kara Memişi kırk yıl süren esaretten kurtaran, oğlu Turgut Reis'tir. Baba ile oğulun birbirini tanımaları ve kavuşmaları tek bir ayrıntıda gizlidir:

'-Sen Kaptan Kara Memişi misin?

-Evet!

-Hızır aleyhisselamın geçtiği yerlerden geçen sen misin?

-Benim.

-Doğru mu söylüyorsun?

-Ne yalan söyleyeceğim?

-Aç bakayım sağ kolunu!

İhtiyar kaftanının altından kolunu çıkardı. Sivadı. Beye uzattı. Pazısında haç şeklinde derin bir yara izi vardı. Bu yarayı, gecesi altı ay süren bir adadan karısını kaçırdırmıştı. Bey ellerine sarıldı. Öpmeye başladı.

-Ben senin oğlunum!

Orhan, *İlk Namağ* hikâyesindeki Ömer'le karşılaştırıldığında her iki hikâye kahramanının da millî kimlik bilincine sahip oldukları görülür. Dolayısıyla Orhan ile Hasip arasındaki fark, Ömer ile Hasip arasındaki farkla aynıdır. Ömer ve Orhan millî ve manevî değerlerine bağlı, Türklük şuuruna sahipken Hasip, kimliksiz bir hiçtir.

Fon Sadriştayn'ın Oğlu hikâyesinde Orhan ile Hasip arasındaki fark hikâye kişilerinden Sadrettin'in bakış açısıyla da okura sunulur. Oğlu Hasip ile Orhan'ı mukayese eden Sadrettin, aynı yaşta olan bu iki gencin aralarındaki büyük farkın sebebini '[H]er dâhi gibi onu da annesi yaratmıştı.' (s.314) diyerek belirtir. Orhan'ın annesinin '[o]ğlunu ilhamın, bayatın, hakikatin tabii menbalarına götüren koca bir millete balaskâr yapacak kadar millî terbiye veren [bir]kadın' (314) olduğunu anlar. Ayrıca hikâyede annenin kimlik inşasında çocuk üzerindeki etkisi hikâye kişilerinden Orhan¹² tarafından da şöyle vurgulanır:

'Ben her şeyi annemden öğrendim. Annem beni dinî bir vecd içinde büyüttü. Şiirimde duyduğunuz 'lirizmin' menbai ondan aldığım dinî terbiyenin heyecanlarıdır. Şiirlerimi, hikâyelerimi, trajedilerimi evvela masal halinde ondan işittim. Onun halktan olan ruhu bana halk sevgisini, halk aşkını nefyetti. Bundan dolayıdır ki kafiyelerim halkın tabirleri, musikim halkın dilindeki ahenktir.' (s.312)

Millî kimlik inşasında annenin rolünü ve etkisini görebildiğimiz bir diğer hikâye ise *Primo Türk Çocuğ'u*dur (Ömer Seyfettin, 2017a, s.224-250). Primo, Türk bir baba ile İtalyan bir annenin çocuğudur.

Fon Sadriştayn'ın Karısı ve *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* hikâyelerinde karşımıza çıkan Lida karakterinin yerini *Primo Türk Çocuğ'u*nda Grazia alır. Bu iki hikâye karakteri bir Türk'le evli olmaları noktasında ortak paydada birleşseler de aralarındaki farklar çok daha büyüktür.

Bir Alman olarak Lida millî kültürüne ne derece bağlı ise bir İtalyan olarak Grazia da kendi kültürüne hatta çok daha sıkı bir şekilde bağlıdır. İyi bir eğitimi olmadığını anladığımız Lida'ya karşılık Grazia, mühendis bir babanın kızı olarak iyi bir eğitim almıştır. Bu noktadan değerlendirilecek olursa Grazia, her konuda Lida'dan çok daha bilinçlidir, denilebilir.

Lida için bir Türk'le evlenmek sorun teşkil etmezken Grazia için bu imkânsız bir durumdur. Çünkü Türkler barbar, vahşi ve gayr-ı medenîdirler. Fakat ona göre, Paris'te tahsil görmüş, Avrupaî terbiyeye sahip, Yunan medeniyetinin sanat eserlerine hayran olan *Kenan asla bir Türk değildir. Ve asla bir Türk olamaz.*' (s.233) Bu nedenle onun bir Rum olabileceği düşüncesini kolaylıkla benimseyebilmiştir.

Lida, ev, çamaşır, yemek, alış veriş gibi günlük telaşlar peşinde koşup âni kurtarmaya çalışırken Grazia siyâsî gelişmeleri ve dünyada yaşananları takip ederek yarını ve yarından sonrasını düşünür. İtalyanların Trablus'a saldırdığından haberdardır. Gazete okur, tanıdığı bir tercümandan da Trablus olayı sonrasında yaşanacaklar hakkında '[b]iç kimsenin bilmediği, gazetelerin yazmadığı havadisleri öğren[ir]' (s.240) Avrupalıların Şark meselesiyle Türkiye'yi parçalamayı başaracaklarını, ancak Genç Türklerin elinde olan hükûmetin bu teşebbüse engel olmaya çalışabileceklerini, bu nedenle hükûmetin devrilmesi gerektiğini, yeni oluşacak kabinenin de Avrupa'da eğitim görmüş, Avrupa terbiyesi almış, liberal görüşe sahip, milliyetçilik taassubundan azade mebuslardan oluşacağını bilir.

Lida, millî kimliğinden taviz vermez; ama geleceğe dair millî bir ideali de yoktur. Grazia ise millî kimliğinden taviz vermediği gibi millî kimliğine hizmet ettiği bir ideale de sahiptir. Onun dokuz yıldır Selanik'teki İtalyan Mason Locası'na mensup olan eşi Kenan Bey'in mason olarak hizmet etmesine bir İtalyan olarak etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Lida, kocası Sadrettin üzerinde baskın bir rol oynar; fakat Grazia'nın Kenan Bey üzerindeki etkisi çok daha güçlü ve derindir. Kenan Bey'in aşkını kullanarak onun İstanbul'daki bütün mülklerini sattıran Grazia, bir anlamda onun İstanbul'a gitme ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Akrabalarıyla görüşmemesini şart koşarak Kenan Bey'i hem yakın çevresinden koparmış hem de bir milletin yaşayan hafızası olan geleneklerinden onu uzaklaştırmıştır. Böylece Kenan Bey'in geçmişini, dinî ve millî değerlerini onun hafızasından silmeyi başarmış, onu beden ve ruhen millî kimliğini inkâr eden, özüne yabancılaşmış bir

-Turgut musun?

-Evet...'(s.221)

Hikâyede sadece iki yerde varlığı ifade edilen bu kadın, kırk beş yıl öncesine ait bir hatırayı, ki bu son derece önemli ve büyük bir ayrıntıdır, oğluna nakleden, oğlunu babasının kahramanlıklarını anlatarak büyüten, oğlunun babası gibi bir Türk denizcisi olmasına vesile olan bir annedir. Türk olmadığını anladığımız bu anne, Türk kimliğini benimseyip yaşatması yönüyle de dikkat çekicidir. Sonuç olarak millî hafızayı unutturmayarak nakleden bu anne, Turgut'un millî kimliğinin inşasında önemli bir yere ve etkiye sahiptir.

¹² Hikâyede Orhan, savunduğu dil ve sanat anlayışıyla Yeni Lisan hareketinin kurgu dünyasındaki temsilcisidir, denilebilir.

kukla haline getirmiştir. Ayrıca kendisine ve babasına beş bin lira vermesini sağlayarak onu maddi olarak da esir almıştır.

Lida, oğlu Hasip'i Alman kùltürüyle yetiştirmeyi başaramaz; ancak Grazia oğlu Primo'yu tam bir İtalyan olarak yetiştirir. Her şeyden önce oğluna İtalyan ismi verir, onu İtalyan terbiyesiyle büyütür ve İtalyanca öğretilir. Evde konuşulan dil İtalyancadır. Osmanlı toprakları olan Selanik'te Primo'ya fes yerine ecnebi olduğunu ispatlayan şapka ve kısa pantolon giydirir. Evi de İtalyan kùltürüne ait mobilyalarla, perdelerle donatır. Duvarları İtalya Kralı Victor Emmanuel'in ve İtalyan General Garibaldi'nin resimleri, Vatikan ve Napoli şehirlerinin manzaraları ile mitolojik resimler ve Roma ve Yunan medeniyetine ait tablolar süsler.

Primo Türk Çocukęu hikâyesinde, millî kimliğin inşasında annenin çocuk üzerindeki etkisi ve neticesi Grazia karakteri üzerinden şöyle ifade edilebilir: şuurlu bir İtalyan anne olarak Grazia, kendi milletinin değerlerine göre Primo'yu yetiştirse de, ona İtalyan kimliğini kazandıramaz. Çünkü Kenan Bey'in yaşadığı değişim gibi Primo da gerçeklerle arasındaki perde kalkınca Türk olduğunu kabul eder. Bir farkla: Kenan Bey, kaybettiklerinin farkına varıp duyduğu pişmanlıkla, kendisiyle girdiği çatışma sonunda yeni bir doğuş yaşarken Primo, kim olduğunu, özünün ne olduğunu daha yeni öğrenir¹³. Üstelik bu özü biliş, annesi aracılığıyla değil, arkadaşı aracılığıyla gerçekleşir. Bu noktada, Primo'nun bu kendini bilme eyleminin gerçekleşmemiş olduğu düşünülecek olursa yani tersten bir okuma yapılırsa şunlar söylenebilir:

Annesinin elinde, bir anlamda çekirdekten yetiştiği için Primo'nun ileride, değişim öncesindeki haliyle babası Kenan Bey gibi, kim olduğunun şuuruna varması mümkün olamayacaktır. Daha dokuz yaşında bir çocuk olarak o, fikirleri henüz oturmadığından Orhan'ın anlattıklarını hayranlıkla dinlemiş ve kabul etmiştir. Aksi halde geleneklerini yaşamayan, dilini konuşmayan, kan bağı olan hiç kimseyle görüşmeyen bir babanın yanında ve Türk düşmanı bir annenin kùltürüyle ve anlattıklarıyla büyüyecek olan Primo'nun ileride babası gibi *'taassup ve hayvanlık denilen Türklükten nefretiyle, Türklüğe yani medeniyetsizliğe karşı olan garazıyla, Avrupa muāseret kaidelerindeki vukuf ve maharetiyle, nazikliğiyle'* (s.225) tanınması kaçınılmaz olacaktır. Ayrıca Primo'nun, kendisine kim olduğunu anlatacak çocukluğuna dair babası Kenan Bey gibi bir hatırası da yoktur. Kenan Bey'in Bursa'daki baba evi, o evin Türk ruhunu yansıtan her bir çizgisi, yeşil baş örtüsüyle annesindeki iman, kız kardeşindeki iffet ve babasındaki mertlik ve cesaret Kenan Bey'in özüne dönmesine yardımcı olur.¹⁴ Yine duvarda asılı olan kılıçların üzerindeki düşman kanı ve bir levhada yazılı olan satırlar, ona hayatta kim olması, nasıl olması ve ne için yaşaması gerektiğinin mesajlarını verir. Özellikle levhada yazılı olan satırlar, *İlk Namaz* hikâyesindeki Ömer'in annesiyle birlikte yaptığı duayı hatırlatmaktadır:

'Geçme namert köprüsünden, ko aparısın su seni!

Korkma düşmandan, ki ateş olsa yakmaz seni!

Müstakim ol, Hazreti Allah utandırmaz seni! (s.238)

Buna karşılık Primo'nun çocukluğuna dair hatırlayacakları ise, İtalyan çizgisiyle döşenmiş bir ev, yaşayışıyla kimliğini inkâr eden bir baba, kendisini bir İtalyan gibi yetiştiren ve Türklere kin kusan bir anne olacaktır. Ayrıca dinî kimliği simgeleyen Vatikan tablosu ile eski Roma ve Yunan medeniyetinden izler taşıyan resimler ve millî kimliği vurgulayan İtalya kralı ile generalinin resimleri ve mitolojik resimler, Primo'nun mazarına ait yaşatacağı izler olarak kalacaktır. Dolayısıyla bu izler, Primo'nun maddi ve manevî bütün kùltürel değerlerinin temellerini oluşturacaktır. Orhan aracılığıyla kim olduğunu öğrenen Primo'nun Selanik'te babasıyla beraber kalacağını söyledikten hemen sonra duvardaki İtalyan Kralı Victor Emmanuel ile İtalyan General Garibaldi'nin resimlerini kırması, onun kendisine sunulan bu değerleri kabul etmediğini ve kendisine ecdâd olarak İtalyanları seçmediğini göstermektedir.

¹³ Primo'nun yaşadığı değişim süreciyle ilgili olarak bk. Burcu, 2004, s.141-149.

¹⁴ Yahya Kemal, *Eşansız Semtler* (Beyatlı, 2014, s.101-104) başlıklı yazısında Müslüman diyarlarda doğup ezan sesiyle büyüyen, Müslüman bir ailenin içinde yetişen, Kur'an sesini duyup Kur'an'a dokunan ve onun kokusunu içine çeken, bayramlarda, kandillerde camiye koşup o manevî atmosferi teneffüs eden çocukların Türk kimliğini kazanabileceklerini söyler. Bursa gibi Türklüğün ve Müslümanlığın izlerini yaşatan bir şehirde ve Müslüman bir ailenin içinde yetiştiğini anladığımız Kenan Bey ile oğlu Primo arasındaki en büyük fark da, yaşanılan muhit ve içinde yetişilen ailedir. Dolayısıyla insanı maziye bağlayacak olan en büyük bağ, hatıralardır. Bu hatıralar, Kenan Bey'deki gibi, kimi zaman unutulsa da, bilince çıkmalarıyla insana yeniden kim olduğunu hatırlatacak, millî kimlik bilincinin yeniden oluşmasını sağlayacak en önemli değerlerdir, bir öze dönüş izleğidir. Yahya Kemal'in ifadesiyle, "Biz ki minareler ve ağaçlar arasında ezan seslerini işiterek büyüdük. O mübarek muhitten çok sonra ayrıldık, biz böyle bir sabah namazında anne millete tekrar dönebiliriz. Fakat minaresiz ve ezansız semtlerde doğan, Frenk terbiyesiyle yetişen Türk çocukları dönecekleri yeri hatırlayamayacaklar!" (s.104) Yahya Kemal'in işaret ettiği bu çocuklardan birisi de, Primo'dur, denilebilir.

İnanç, gelenek, soy birliği, terbiye, ahlâk gibi maddî ve manevî değerleri içinde yaşatan mazinin hâl ve geleceğe sağlam aktarılmasıyla millî kimlik yaşayabilir. Anne, kültürel belleğin devamlılığı sağlayan en önemli unsurdur. Beşikten başlayan kültür aktarımı, çocukluk döneminde yavaş yavaş bilince ve ileride de sağlam bir şuura dönüşebilir. Çocuğun yetiştirilmesinde atılacak sağlam temeller, onun yanlış meyletse de bir vesile ile yine özüne dönmesine vesile olacaktır. Kenan Bey, bunun örneğidir. Nitekim hikâyede, Grazia'nın Kenan Bey için söylediği *'Bunlar koyun derisine saklanmış kurtlardır. İnanmaya gelmez. Ne kadar Avrupa'da okusalar, terbiye görseler, yine bir gün dişlerini çıkarır, insanı parçalarlar.'* (s.248) cümlesi, Kenan Bey'in özüne dönüşünün ifadesidir. Bir Türk'ün kim olduğunu hatırlaması, Türk düşmanı bir Batılı için elbette kurdun dişini çıkarması ve insanı parçalaması olarak nitelendirilecektir. Türk düşmanı İtalyan bir annenin elinde millî hafızaya sahip olamadan yetişecek olan Primo için ise ileride böyle bir dönüş mümkün olamayacaktır.

Fon Sadriştayn'ın Karısı ve *Fon Sadriştayn'ın Oğluluk* hikâyelerinde olduğu gibi *Primo Türk Çocuğu*'nda da, yabancı kadınlarla yapılan evliliğin yanlışlığı üzerinde durulmaktadır. Her üç hikâyede de, yabancı kadınlarla yapılan evlilikte annenin millî kimlik inşasında çocuğa Türklük şuurundan yoksun bir terbiye vereceği gösterilerek asıl olması gerekenin ne olduğu sezdirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yanlış anlatılarak doğrunun bulunması sağlanmaktadır. Nitekim Kenan Bey, Grazia ile evliliğini kendisine önceleri *'iftihar edilebilecek bir mümtazlık gibi'* (s.232) gördüyse de, o da Sadrettin'in Lida'yla evlenmekten duyduğu pişmanlığın aynısını yaşar.

Çocuğun millî kimliğinin inşasında annenin taşıdığı önemin vurgulandığı bir diğer hikâye de *Piç*'tir (Ömer Seyfettin, 2017a, s. 284-295). Çerkez bir anne ile Fransız bir babanın gayr-ı meşru çocuğu olarak dünyaya gelen Ahmet Nihat, yirmi beş yıl bu gerçekten habersiz bir şekilde yaşar.

Hikâyede millî kimliğini inkâr edenler ironik bir şekilde eleştirilmektedir. Türk bir anne ve babadan dünyaya gelen, Türkçe konuşulan bir aile içinde büyüyen, damarlarında Türk kanı taşıyan; ancak Türk ruhundan, terbiyesinden ve değerlerinden uzaklaşan ve şekli taklitlerle¹⁵ kendisini bir Avrupalı gibi göstermeye çalışan Türkler, gayr-ı meşru bir ilişki neticesinde dünyaya gelen piç/lere teşbih edilir. Böylece millî kimliği inkâr, bir çocuk/yetişkin için dünyadaki en ağır lekelerden birisiyle, piç ile, özdeşleştirilir. Türk aile hayatının kutsallığı, bu kutsallığı taçlandırılan kadının namusu ve Batılılaşmayla beraber Türk toplumunda başlayan yozlaşma ile bu yozlaşmanın aile hayatında sebep olacağı hazin neticelerin neler olabileceğinin vurgulandığı *Piç* hikâyesinde, Ahmet Nihat'ın ve annesinin öyküsü, verilmek istenen mesaj için sadece bir temsildir.

Türk edebiyatında daha çok cariye olarak gördüğümüz Çerkez kadın¹⁶, bu hikâyede Türk'le evli bir eş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok genç yaşta evlenen bu kadın, evlendiği günden itibaren cefalar çekmiş, kocası tarafından özellikle çocuğu olmadığı için hor görülüp azarlanmış, hakarete uğramış, kimi zaman da

¹⁵*Millî Jimnastik* (Ömer Seyfettin, 2018, s. 237-248) başlıklı makalesinde, terakkimize engel olan temel sebebin taklitçiliğimiz olduğunu söyleyen Ömer Seyfettin, gençler arasında görülmeye başlayan Batı taklitçiliğini ve bu taklitçiliğin millette meydana getirdiği tahribatı şöyle dile getirir: "Taklit, milletimizin maneviyatını esaslı bir surette sarsmıştır. Bizde, Türk gençliğinde başka bir ruh peydah olmuş.. Yüzde doksan dokuzumuz Levanten.. Evet Levanten.. Garplılara benzemeye karşı tuhaf olduğu kadar şedit ve mukavemet olunamaz bir meylimiz var. Esvaplarımızla, kalbimizle, ruhumuzla, tavrımızla, tarzlarımızla Garpli olmaya çalışıyoruz. Başımızda yalnız öksüz ve muzdarip fesimiz kalıyor. Irkı gururumuz mahvoluyor. Türklüğü ayıp addediyor, nesildaşlarımıza hakaretle bakıyoruz. Tahsilimiz biraz ilerleyince her türlü milliyet fikri zihnimizden çıkıyor. Irkı gururun iflası, şahsî gururun kuvvetini çoğaltmıyor. Kabarıyor, kabarıyor, bulutlara çıkıyor, bazen düştüğümüzün bile farkında olmuyor, bir rüya içinde hâlâ yükseldiğimizi zannediyoruz. Memleketimizdeki ecneblerle –ki bunlar hemen umumiyetle Levantenlerdir- görüşmeyi, onlarla düşüp kalkmayı, onları taklit etmeyi, onların musahabetinden lezzet almayı, hâsılı tıpkı onları temessül etmeyi cana minnet addediyoruz. İşte bir milletin sukut dakikalara, ihtizar saniyeleri.. (..) İstanbul gençleri, Levantenlere tapıyor, onların karşısında secde ediyor, zavallı büyük Türklüğün bu vefasız evlatları milletlerin kıymetlerini takdir edemiyorlar. Kozmopolit olmak bir şeref sayılıyor. Koca bir maziden, kanlı şanlarla parlayan koca bir tarihten, binlerce senelik azametli tarihiyle yaşayan yüz milyonluk bir soya; saf, sade olduğu kadar muazzam olan bir nesle mensubiyetinden gafil, utanmadan, sıkılmadan 'Ben biraz Rum, biraz Ermeni, biraz Bulgar, biraz Sırp, biraz Yahudi, biraz Fransız, biraz İngiliz, biraz Rus, biraz İspanyol, biraz Alman, biraz bilmem neyim...' diyenler çıkıyor. En kıymetsiz, şansız, şerefsiz, tarihsiz bir millete malik olan Çingenelerin bile irtikâp etmediği bir zillete katlanıyor. Çünkü körü örne nuhâ bir taklit ile milliyet fikrinin sukutu, onu esasından neslinden kaçmak için her türlü mantıksızlığa, vicdansızlığa müstait bir hale koymuştur.

(...)

Bu taklitçileri, bu Levantenleri büyük Türklükten gafletle ayıran yalnız fasile ismi Türk kalan vefasızları tavsif eden bir kelime var: Züppe.. Züppe, Türklüğünden, esasından tamamıyla ayrılmıştır. Sükût ve itidal, cesaret ve fazilet, bütün bu hassaten Türklüğe ait hasletler onda iflas etmiştir." (s.239)

¹⁶ Mesela *Felâh Bey*'le *Rakım Efendi*'de Canan, *Sergüzeşt*'te Dilber, *Zebra*'da Sırrıccemal, *Jöntürk*'te Dilşinas Hanım, cariye olan Çerkez kadınlarıdır. Canan iyi bir eğitim verip kendisini yetiştiren Rakım Efendi'yle, eğitimi olmamasına rağmen iyi bir terbiyeyle büyümüş olan Dilşinas Hanım da *Gazanfer Bey*'le evlenir. (Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Serarşlan, 2000)

hırpalanmış bir kadındır.¹⁷ Kocasının baskın otoritesi karşısında pasif, sessiz ve zavallıdır. Kocasına karşı hiç olumlu hisler beslemez; hatta ondan nefret eder. Kocasının eksikliği nedeniyle hamile kalamadığı anlaşılan bu kadın, en sonunda gördüğü muamelelere dayanamaz ve hastalanarak yatağa düşer. Tedavisi için gelen Fransız Doktor Dubois'le yaşadığı yasak aşk sonunda hamile kalması, onun bir anlamda kocasının baskılarından kurtuluşu demektir. Nihayetinde kocasının kendisinden bildiği Ahmet Nihat'ı dünyaya getirir ve böylece baskılardan ve zulümden kurtulur. Bu kurtuluş, Türk aile yapısının ve kutsallığının da bozulması anlamına gelir ki, bu noktada dikkat çeken husus, hikâyede bu sonuç Türk kadını üzerinden örneklendirilerek verilmaz. Yani *Piçhikâyesinde* Türk aile hayatının namusuna hâlel getiren bir Türk kadını değil, Çerkez kadınıdır.¹⁸

Ölüm döşeginde bile unutamadığı Fransız aşığına büyük bir sadakatle bağlı olan bu kadın, oğlu Ahmet Nihat'ı Türk kültürüyle yetiştir(e)mediği gibi Çerkez kültürüyle de yetiştir(e)mez. Türkler gibi aynı dine mensup olan Osmanlı'nın bu unsuru, gelenekler noktasında farklılıklar gösterse de büyük oranda

¹⁷*Müstakbel Validelerine* başlıklı makalesinde “Biz sizi kendimizden pek cahil bıraktık. Size bir alet-i velût dedik.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.200) diyen Ömer Seyfettin, yıllarca toplumun kadını sadece bir doğum makinası olarak değerlendirdiğini söyler ve bu bakış açısını eleştirir. Yine *Kadınlar ve Maarif* başlıklı makalesinde, aile hayatında eşlerin birbirlerine karşı hiçbir üstünlükleri olmadığını, ancak erkeklerin, menfaatlerine öyle geldiği için, kadınlar üzerinde tahakküm kurduklarını belirtir ve kadınların haklarını savunma cesaretlerinin olamayışı sebebiyle de bu yanlış tutumun devam ettiğini söyler. Toplumun bu yanlışta diretmesini ise, ‘Er-ricâlü kavvâmüne ale'n-nisâ...’ ayetinin yanlış yorumlanmasına bağlar. Toplumun batıla sürükleyen bu yanlış yorumlamayla erkekler bencilliğin en üst noktasına kadar yüceltilmiş, buna mukabil kadınlar hor görülüp alçaltılmışlardır. Vicdan sahiplerine seslenen Ömer Seyfettin, hakikati anlamayan ve anlamak istemeyen erkekler için gerçeklerin artık söylenmesi gerektiğini belirtir ve erkeklerin hangi konuda kadınlardan daha üstün olduklarını ironik bir şekilde şöyle dile getirir: “Evet, erkekler kadınlara karşı mukavimdirler.. Kadınlar! Zavallı valideler, bedbaht zevceler, mahur-ı felâket hemşireler! Siz daima âcizsiniz.. Sizin acziniz mukadderat-ı ezeliyesini tekemmül edecek olan erkeklerdir.. Erkekler, o fitraten kaba mesâi ve ikdamatın en ağır olanlarını bazı-yı şîraneleriyle icraya münhasır, dikenli, katı mahlûklardır.” (Ömer Seyfettin, 2001, s.98)

¹⁸ Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde aile namusuna önem vermeyenlerin yabancı kadınlar olduğunu söyleyebiliriz. Mesela *Devletin Menfaati Uğruna* hikâyesindeki Kraliçe ile *Koleksiyon* hikâyesindeki Madam Durant evli olmalarına rağmen namus kavramına değer vermezler. Üstelik Madam Durant ile eşi, kızları Altın Peri'nin yaptıklarına göz bile yumarlar, onu teşvik ederler. Bununla birlikte Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde yanlış yolda olan Türk kadınlarını da görürüz. Mesela *Zeytin Ekmeği*'teki Sabire, *Uçurumun Kenarında*'ki Raika ve *Yemin*'deki Matlube gibi. Ancak bu düşmüş kadınlar ya duldur ya da evli değildir. Yani bu isimler aile kurumunun içinde yer almayan kadınlardır. *Zeytin Ekmeği*'teki Sabire ve *Uçurumun Kenarında*'ki Peride, evli kadınlardır; ancak onlar, sebepler farklı da olsa neticede yanlış yola düşmekten kendilerini korurlar. Bu örnekler, Ömer Seyfettin'in evli Türk kadınlarına aile namusuna leke getirecek böylesi bir tavır yakıştıramadığını, belki de bu nedenle, her türlü hizmet için cariye olarak evlere alınan ve kimi zaman bir Türk'le evlenip yuva da kuran Çerkez kadınlarını, bir temsil olarak hikâyesine taşıdığını ve böylelikle ailenin namusuna bir Türk kadınının eliyle hâlel getirtmemeye özen gösterdiği düşünülebilir.

Ömer Seyfettin'in, *Piç* hikâyesinde anne rolünü bir Çerkez'e vermesinin sebebi Çerkez milliyetçiliğine yönelik bir eleştirel tavır olarak da okunabilir. Öncelikli olarak şu noktayı belirtelim: Milliyetçilik hareketlerinin devleti bölceğine inanan ve İslamcılık ideolojisinin sözcülüğünü yapan *Sebilürreşat Dergisi*, bir yayınında Ömer Seyfettin'in Çerkez olduğunu ve bir Çerkez olarak da Türkçülük ideolojisinin savunuculuğunu yaptığını söyleyerek onu eleştirir. Bunun üzerine Ömer Seyfettin, “375 numaralı nüshanızda bara ‘Çerkez’ diyorsunuz. Ben milliyeti ‘ırk’ diye anlamam. Milliyet ‘din, lisan, ırk’ birliğidir. Bununla beraber ‘Çerkez’ değilim. Pederim (...) Ömer Şevki Efendi'dir. Kendisi bir kelime Çerkezce bilmez, Kafkasyalı bir Türk'tür. (...) İstanbullu olan annem de meşhur Haseki Mustafa'nın torunudur.” (Ömer Seyfettin, 2018, s.1017) diyerek Çerkez olduğu yönündeki iddiayı reddeder. Öte yandan Ömer Seyfettin, gayr-i Müslim tebaada görülmeye başlayan milliyetçilik hareketlerinin Çerkezleri de sarmasından büyük rahatsızlık duyar. Ona göre, “Ferden bir Çerkez, Çerkez'dir. Tabii mensup olduğu ırkı inkâr edemez. Lâkin Türk vilayetlerinde oturursa Türkçe konuşmaya, Türkçe okumaya, Türk beldesinin âdetlerini kabul ve Türk mefkûresini takip etmeğe mecburdur. Çerkezler Türkiye'de bir Çerkez milliyeti iddia edemezler. Şayet Çerkezliği seviyor ve Çerkezliğe bir tarih yapmak istiyorlarsa kavmi ve mahallî vatanlarına, Kafkasya'ya gitmeli, vatanlarını zapt eden Ruslara karşı bu gayreti gütmelidirler. Onlar muhacir olmuşlar, demek Türkiye'nin ve Türklerin mukadderatına iştirak için bizim vatanımıza, Anadolu'ya gelmişlerdir. Maksudlarına, muhacirlik selikasına hıyanet edip Türklükten gayri bir zümre teşkiline kalkışmak asla muvafık ve makul değildir.” (Seyfettin, 2018, s.446)

Seyfettin'in *Bir Kayışın Tesiri* (Ömer Seyfettin, 2017c, s. 202-205), *Cesaret* (Ömer Seyfettin, 2017b, s. 321-328) ve *Efruz Bey* hikâyelerinde Çerkez milliyetçiliğinin eleştirilerini görebilmek mümkündür. *Bir Kayışın Tesiri*'nde, ‘[g]ümüş savatlı tokaları ağır, kayış sîyaba yakın koyu lacivert’ (s.204) bir Çerkez kayışıyla milliyetini unutan, Kafkasya'yı öz vatani kabul eden, Çerkez bir kızla evlenen, tek kelime Çerkezce bilmemesine rağmen taklit ettiği Çerkez şivesiyle ‘*Adige propagandası yapmaya baş[layan]*’ (s.204), ‘*Kastamonulu paşa babasından kalan serveti ‘Çerkez tarihi’ni yazacak muharririne ada[yan]*’ (s.204) ve artık Çerkez Mahmut olarak anılan hikâyeye kişisi üzerinden Türkiye'de yaşayan ancak milliyetçilik hareketiyle bu topraklara ihanet eden Çerkezler eleştirilir. Aynı şekilde *Cesaret* hikâyesinde de, başında kocaman bir Çerkez kalpağı, belinde gümüş bir Çerkez kayışı olan ve kayışında ‘*Karadağ tabanca[sı]*’ (s.327) ile ‘*irili ufaklı kama, hançer*’ (s.323) takılı olan, bakışlarıyla, palabıyıklarıyla insanı titreten, heybetiyle ‘*ferkalbeşer [bir] dev[î]*’ andıran (s.324) ve ‘*[E]fke granitten canlanmış bir cesaret âbidesini andır[an]*’ (s.324) bir Çerkez'in bir at sineğinden nasıl korktuğu mizahi olarak anlatılır.

Bu iki hikâyeye kişisinin dışında, hâl ve tavırları, düşünce ve eylemleriyle Ömer Seyfettin'in yerden yere vurduğu Efruz Bey de, bir Çerkez'dir. Efruz Bey gibi bir cahili yetiştiren, daha doğrusu yetiştiremeyen, annesi de *Hürriyet'e Lâayık Bir Kabraman* (Ömer Seyfettin, 2014, s.49-95) hikâyesinde okura şöyle tanıtılır: ‘*Hanımefendi, otuz senedir İstanbul'da oturduğu halde Türkçe konuşmasını öğrenmemiş bir Çerkezdi.*’ (s.65)

Türklerle aynı kültürel terbiyeye sahiptirler. Ama zaten pasif ve edilgen bir yapıda olan bu Çerkez anne, oğluna millî terbiye verebilecek bir idrâke ve yeterliliğe sahip de görünmemektedir.

Çerkez annenin oğluna millî terbiyeyi ver(e)memesinin bir sebebi de, Fransız aşığına verdiği sözü hiç unutamamasıdır, denilebilir. Nitekim oğlu, babası Dubois'e çok benzemekte ve bu benzerlik her gün bu Çerkez anneye Fransız aşığına verdiği sözü hatırlatmaktadır. Bu da, büyüdüğünde oğlunu aşığına göndereceğine dair ettiği yeminle annenin oğlunu millî terbiyeden yoksun yetiştirmesine sebep olur. Nitekim Türk ya da Çerkez kimliğiyle yetişmiş olsa, Ahmet Nihat hangi sebeple Dubois'e gönderilebilecektir?

Toplumda Batılılaşma hareketiyle birlikte görülmeye başlayan Avrupa hayranlığı ve onlara benzeme çabaları annenin ilgisizliği, yetersizliği, belki de kocasına duyduğu nefret sebebiyle, millî terbiye ve millî kimlik şuuruyla yetiştirilmeyen Ahmet Nihat için de kaçınılmaz bir son olur. Daha küçük yaşlarında başlayan Batı hayranlığı, onun Türk'e ait bütün değerlerden tiksınmesine, dinini ve milliyetini değiştirmeyi düşünecek kadar Türklükten iğrenmesine ve Fransız olarak doğmuş olamamanın büyük ezikliğini hissetmesine sebep olur.

Çocuğun millî kimliğinin inşasında annenin etkisi bu hikâyedeki Çerkez anne üzerinden değerlendirilecek olursa şöyle söylenebilir: Türk kocasından nefret eden, Fransız aşığına büyük bir aşkla bağlı olan bu kadın, oğlunu Türk kimliğiyle yetiştir(e)mez, ona millî şuur ver(e)mez.

Kadın/anne ve aile kutsallığı noktasında *Piç* hikâyesindeki anne, diğer hikâyelerdeki anne örneklerinden çok farklıdır: *İlk Namağ*'daki Ömer'in annesi ile *Fonsadriştayn'ın Oğlu* hikâyesindeki Orhan'ın annesi, Türk örf ve adetlerine bağlı, dinî kimlikleri ön planda olan ve Türk aile kurumunun kutsallığına saygı gösteren annelerdir. *Primo Türk Çocuğu*'ndaki İtalyan anne ile *Fonsadriştayn'ın Oğlu* hikâyesindeki Alman anne de, Batılı olmalarına rağmen Batının bozuk ahlâk anlayışına meyletmeyen, aksine kendi milletlerinin değerlerine sıkı sıkıya bağlı ve aynı zamanda aile kutsiyetine önem veren annelerdir. Öte yandan bu Çerkez anne, diğer hikâyelerdeki anneler gibi her anlamda bilinçli bir anne de değildir. Erkek otoriter bir aile içinde susturulmuş, bastırılmış, kendisi olamamış bir annedir bu. Buna rağmen bir yıldan uzun bir süre bir ecnebiyle gizli aşk yaşayabilme cesaretini gösterebilmiş bir annedir de.

Ahmet Nihat'ın annesinin bir Fransız'la yaşadığı bu yasak ilişki, anlatıcının '*Türk hareminin erişilmez namusu hakkında beslediğim iman, bu masum ve mukaddes hayal artık kırılmış, artık perişan olmuştur!*' (s.295) demesine ve ardından da Ahmet Nihat gibi '*Türklüğünü inkâr eden, Türklükten nefret eden, Türklüğü bakır görüp bütün varlıklarıyla Avrupalılaşmaya çalışan uzun tırnaklı, son moda esvaplı, tek göz'lüklü şüppeleri*' (s.295) düşünerek '*Acaba bunların da hepsi piç mi? Hepsinin anneleri Beyoğlu'nda mı gebe kaldı?*' (s.295) şüphesini ve endişesini duymasına sebep olur. Anlatıcı için bu şüphenin en korkunç neticesi de haç'ın hilâl'i yere sermesi olacaktır.

Ahmet Nihat diğer hikâyelerdeki çocuk örnekleriyle mukayese edilecek olursa:

İlk Namağ hikâyesindeki Ömer ve *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* hikâyesindeki Orhan ile taban tabana zıt bir mizaca ve hayat anlayışına sahiptir Ahmet Nihat. Ömer ve Orhan'ın aksine o, Türk'e ait millî ve dinî hiçbir değeri kabul etmez; Türk ve Müslüman olmaktan utanç duyar. O, Türkçe konuşulmayan, Türk kültürüne dair hiçbir değerle yetiştirilmeyen; fakat Türklerin tarihine ait öğrendiği birkaç bilgiyle Türklere büyük bir hayranlık duyarak Türk olduğunu kabul eden dokuz yaşındaki bir çocuktan, Primo'dan da, bu noktada ayrılır.

Ahmet Nihat'a mizacına ve hayat anlayışına en yakın isim, *Fon Sadriştayn'ın Oğlu* hikâyesindeki Hasip'tir. O da Hasip gibi bencildir, menfaatine düşkündür. Hasip gibi Ahmet Nihat'ın da hayatının merkezinde sadece kendisi, yani çıkarlarıyla şekillenen bireysel hayatı vardır. Paris'teyken annesinin ölüm döşeğinde kendisini görmek istemesini umursamaz bile. Gelememesi halinde mirastan mahrum kalacağı yönünde gelen ikinci telgraf üzerine İstanbul'a döner ancak. İşin ucunda para vardır çünkü. Dolayısıyla aile, Hasip gibi Ahmet Nihat için de hiçbir anlam ifade etmez. Onun annesinin cenazesinde bulunmaması, kendisini dünyaya getiren annesine son vazifesini yerine getirmeyecek kadar değer vermediğini gösterir ki, Hasip de yıllarca annesinin biriktirdiği parayı hiç düşünmeden çalarak hayatını iktisat hırsıyla yaşayan bir anneye en büyük acıyı yaşatır.

Hasip'in annesi Lida, evde baskın olan bir karakterdir. Bu nedenle Hasip'in nazarında Fon Sadriştayn'ın baba figürü olarak etkin bir rolü yoktur. Ahmet Nihat'ın ise babası bildiği kişi evde otorite sahibidir; ancak annesinin kocasına duyduğu nefret Ahmet Nihat'ın nazarında bu adamı baba figürü olarak değersiz bir konuma getirir. Dolayısıyla Hasip'in de Ahmet Nihat'ın da baba figürüne verdikleri değeri annelerinin tavırları belirler. Parayı kazanan Fon Sadriştayn olmasına rağmen paranın hesabını yapanın

Lida oluşu, Hasip'i paraya tapan ve para uğuruna ailesini soyan bir insan; Çerkez annenin kendisine dirlik vermeyen kocasına duyduğu kin ise Ahmet Nihat'ı babası nezdinde tım Türklerden nefret eden, kimlik arayışı içine giren Batı hayranı bir genç olmasına sebep olur.

Hasip'in de Ahmet Nihat'ın da kendilerinden başka hiç kimseyi düşünmedikleri bir dünyada yaşamaları, annelerinin ilgisizliği/cahilliği/idealsizliği/şuursuzluğu sebebiyledir. Lida için önemli olan paranın hesabını yapmak ve kurulmuş bir saat gibi programlı yaşamaktır. Çerkez anne için ise sadece itaatkâr ve neslin devamını sağlayacak bir kadın olmak yeterlidir. Dolayısıyla bu iki annenin ne kadın olarak kendilerine ait bir dünyaları vardır ne de çocuklarına millî bir şuuru vermenin önemine sahiptirler. Lida, Hasip'i kendi benimsemediği için Türk kültürüyle yetiştirmediği gibi Alman kültürüyle de yetiştirmez. Ortaya ne Türk ne Alman olabilmis, kimliksiz bir hiç çıkar. Çerkez annenin ise böyle bir endişesi dahi yoktur. Oğlunun dinlediği operalara, görüştüğü Laventan arkadaşlarına, Avrupa zentisi hallerine hiç sessini çıkarmaz bile. Böylece Ahmet Nihat, içinde bulunduğu çevrenin de etkisiyle Batı hayranlığının yozlaştırdığı bir genç olur çıkar. Ahmet Nihat'ın öz babasının bir Fransız olması, yani genetik özelliklerin etkisi, bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak görülebilir. Ancak özellikle annesinin her anlamda pasif bir konumda olması ve babası bildiği adama duyduğu nefret, Ahmet Nihat'ın evden kopmasına ve hayatı yozlaşmış bir çevrede aramasına neden olmuştur ki, bu arayış onun doğal olarak Fransız hayranı bir insan olmasıyla neticelenir.

Hasip gibi Ahmet Nihat da, Türkçe konuşulan bir ailede büyümesine ve bir Türk muhitinde yetişmesine rağmen yaşadıkları çevreden apayrı bir dünyada hayatlarına devam ederler. Hasip Amerika'ya kaar, Ahmet Nihat Fransa'ya yerleşir. Öyleyse denilebilir ki, Hasip ve Ahmet Nihat, özellikle anneleri tarafından daha çocukluklarından itibaren insanın manevî dünyasını şekillendiren millî, dinî ve ahlk hiçbir değerle donatılmadıklarından hayatın maddî planında kalmış ve Batının maddeci anlayışını benimseyip doğdukları topraklardan koparak soluğu Türkiye'nin dışında almışlardır.

Çocuğun millî kimliğinin oluşmasında annenin etkisine ve önemine dair *Piç* hikâyesinin satır aralarında şunları bulabiliriz: Toplumun temelini oluşturan aile, millî, dinî ve ahlk değerlere bağlı ve bu değerleri çocuğuna verebilecek şuurda sağlam karakterli kadınların/annelerin varlığıyla güçlü temeller üzerinde vücut bulabilir ancak.

Sonuç

Ömer Seyfettin, bir şir, bir yazar ve fikir adamı olarak Türk milletine eserleriyle ve düşünceleriyle yön vermiş önemli bir isimdir. Gerek edeb eserlerinde gerekse makalelerinde bir milleti meydana getiren unsurların neler olduğuna işaret eden mer Seyfettin, kültürel belleği edeb form içinde sunduğu hikâyeleriyle Millî Edebiyatın önde gelen isimleri arasındadır. Millî benliğe dönüş hareketini, dil meselesi ile başlatan mer Seyfettin'in, millî lisanla ördüğü metinleri hem edebiyat hem de Türk milliyetçiliği için eşsiz bir kaynak niteliğindedir. Onun hikâyelerinde, tarih şuuru, dil bilinci, din duygusu, mitik ögeler, millî ruhu yansıtan mekânlar, semboller, değer yargıları bütün canlılığıyla tazeliğini korur ve geçmişten süzülüp yaşanan na taşınır. Böylece kolektif bilinç dışını kurmaca dünyayla okurlarına sunan mer Seyfettin, millî şuuru uyandırarak millî hafızayı diri tutar ve kimlik inşasına katkı sağlar.

Onun hikâyelerinde kimlik inşasının gerçekleşmesine katkı sağlayan en önemli unsurlardan birisi, annelerdir. Anneler, çocuğu dünyaya getirmenin ötesinde kültürel belleğin taşıyıcısı ve aktarıcısı olmaları nedeniyle değer taşırlar. Ekilen bir tohumun filizlenmesi gibi, çocuğun ruhuna dil, tarih ve din şuurunu ekerek onu ait olduğu toplumun değerleriyle yetiştirir, yavaş yavaş veilmekilmek ona millî ve dinî aidiyet duygusunu işlemeye başlar. Çocuğun, farkındalığının bilincine varmasıyla ekilen bu tohum fidana, millî mefkreye sahip bir birey olmasıyla da artık köklü bir ağaca dönüşüverir.

Çocuğun millî kimliğin inşasında annenin rolünün ve etkisinin ne olduğuna dair üzerinde durulan dört hikâye özetle şöyle tablolaştırılabilir:

Tablo 1. Millî Kimlik-Anne-Çocuk Bağlamında Dört Hikâyenin Karşılaştırılması

Hikâyenin Adı	Anne	Baba	Çocuk	Millî (Türk) kimlik inşasında annenin rolü ve etkisi	Sonuç
<i>İlk Namaz</i>	Türk	Türk	Ömer	Anne, oğlu Ömer'e millî ve dinî değerleri vererek onun Türk kimliğinin mimarı olmuştur.	Türklük şuuruna sahip Türk çocuğu
<i>Primo Türk Çocuğu</i>	İtalyan	Türk	Primo	Anne, oğlu Primo'yu sadece İtalyan kültürüyle yetiştirmiş ve ona Türk kimliği kazandırmamıştır.	(Orhan'ın etkisiyle değişmeden önce) Kimlik bilinci henüz oturmamış bir çocuk (Değişimden sonra-Oğuz)
<i>Fonsadıştayn'ın Oğlu</i>	Türk	Türk	Orhan	Anne, oğlu Orhan'a millî ve dinî değerleri vererek onun Türk kimliğinin mimarı olmuştur.	Türklük şuuruna sahip Türk genci- 'millî şair'
<i>Fonsadıştayn'ın Oğlu</i>	Alman	Türk	Hasip	Anne, oğlu Hasip'i ne Türk ne de Alman kültürünün değerleriyle yetiştirmiş, ona hiçbir kimlik kazandırmamıştır.	Hangi millete mensup olduğunu bilmeyen bir 'kimliksiz'
<i>Piç</i>	Çerkez	Fransız	Ahmet Nihat	Anne, gayr-ı meşru olan oğlu Ahmet Nihat'ı Osmanlı (Çerkez ya da Türk) kimliğiyle yetiştir(e)mez.	Katolik bir Fransız- Pierre Dubois

Tabloda da görüleceği üzere, *Piç* hikâyesi dışındaki hikâyelerde karışımıza çıkan dört aile örneğinde ortak payda, babaların Türk olmasıdır. Bu ortak paydaya rağmen bu dört aileden ikisinde çocuklar (Ömer, Orhan) millî kimlik bilincini kazanırlarken diğer ikisinde çocuklar (Primo, Hasip) millî kimlik bilincini kazanamazlar. Bu farklılığın sebebi, ilk gruptakilerin babaları gibi annelerinin de Türk olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, ikinci gruptakilerin annelerinin Türk olmayışıdır. O halde çocukların millî kimlik bilincinin oluşmasında ya da oluşmamasındaki temel etken, annelerin kimliğidir, diyebiliriz.

Orhan ve Ömer, Türk bir anne ve babadan dünyaya gelmiş çocuklardır. Damarlarında Türk kanı akan, Türk kültürünü yaşatan bir aile içerisinde Türkçe konuşarak büyümüşlerdir. Orhan babasını küçük yaşta kaybetmesine rağmen millî hassasiyetlere sahip olan annesinin elinde tamamen millî bir ruhla yetiştirilmiştir. Türkçenin inceliklerini ve güzelliğini, Türk milletinin sınırları aşan büyüklüğünü, Türk tarihinin şanını ve babasının kahramanlığını annesinin anlatmalarıyla öğrenir. Ömer de, ilk dini eğitiminin yanında millî ve dinî aidiyet duygusunu annesinin telkinleriyle alır. Ümmet bilincini ve dürüst bir insan olmanın gerekliliğini yine annesinin verdiği eğitimle kazanır.

Primo, Türklerden nefret eden bir İtalyan annenin elinde bir kelime Türkçe bilmeden, Türk'ün tarihini ve kültürünü öğrenmeden, Müslümanlığın anlamını bile bilmeden tam bir İtalyan terbiyesiyle yetiştirilir. Dokuz yaşındaki Primo için babası Kenan Bey'in, annesinden bir farkı yoktur. O, Hasip gibi iki farklı medeniyete mensup bir anne ve babaya sahip olsa da, evdeki düzen tek bir medeniyetin hâkimiyeti altındadır. Dolayısıyla Primo'nun yaşayacağı bir çatışma yoktur ve doğal olarak kabul edip benimsediği kültür, annesinin mensubu olduğu İtalyan kültürüdür. Hasip ise, iki farklı medeniyetin bir evde bulunduğu ve bu medeniyetlerin birbirlerine zıt olduğu gerçeğini daha küçük yaşta algılayan ve söylediği yalanlarla, yaptığı şantajlarla bunu ortaya koyan bir çocuktur. Denilebilir ki, Sadrettin ile Madam Sadrıştayn'ın yirmi sekiz yıl süren evliliği, aslında birbirlerini kandırmaktan ibaret olan, sadece maddî endişelerle kurulmuş bir birlikteliktir. Ortak hiçbir paylaşımın olmadığı, mekanik bir hayatın yaşandığı bu evlilikte, Hasip her ne kadar Türk bir muhitte ve Türkçe konuşulan bir evde yaşasa da, ne babadan ne de anneden hiçbir kültürün terbiyesini almamış, bir anlamda başıboş bırakılmıştır. Ama sonuçta hayatı iktisat hırsıyla yaşayan, para biriktirme derdiyle dünyaya bakan bir annenin elinde Batının maddeci zihniyeti ruhuna işlemiştir.

Ahmet Nihat ise, Türkçe konuşulan bir muhitte ve ailede büyümesine rağmen ailenin kutsallığı gibi önemli bir değeri hiçe sayan, dolayısıyla da toplumun değer yargılarına ters davranan, millî değerleri hayatında yaşanır kılmayan ve millî şurdan yoksun bir annenin elinde yetiştiği için daha okul yıllarında Batılı hayata özenmeye başlamıştır. O da Hasip gibi başıboş bırakılmıştır. Ne babası bildiği adam ne de annesi onunla ilgilenmiş, odasında dinlediği operalara ve görüştüğü Levantan arkadaşlarına ses çıkarmışlardır. Zaten kocası tarafından horlanan ve değer görmeyen annesi, bir anlamda kendi elleriyle Ahmet Nihat'ı öz babasının dünyasına bırakmıştır. Onun Ahmet Nihat'ı bir Türk olarak yetiştir(e)memesini, nefret ettiği kocasının değerlerine bağlı ve ona benzeyecek bir çocuk yetiştirmek istemediğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Öyleyse bu tavır, sevgiden mahrum bir kadının, nefret ettiği kocasına karşı gösterdiği bir tepkidir de, denilebilir. Diğer taraftan, Ahmet Nihat'ın kendisini her zaman bir Fransız gibi hissetmesi genlerinin getirdiği doğal bir netice gibi düşünülebilecekse de, ondan önce, evli

Müslüman bir kadının ailenin kutsallığını bir Fransız için göz ardı etmesi dünyaya gelecek çocuk noktasında anneyi öncelikli olarak sorumlu bir konuma taşır. Çocuğu dünyaya getirmesinden ve çocuğu millî şuurla yetiştirmesinden evvel bir kadının taşıdığı en büyük sorumluluk da, Ömer Seyfettin'e göre budur. Nitekim Seyfettin'e göre, Türk'ün kutsal değerlerinden olan aile kurumunun böyle bir yolla yara alması, hilâl'in haç'ın ayaklarının altında çiğnenmesi anlamına gelecektir ki, bu da yüz yıllarca Batıya karşı verilen savaşı İslâm dünyasının kaybetmesi demektir.

Çocuğa millî şuru veren/verecek, onun millî kimlik inşasını gerçekleştiren/gerçekleştirecek olan annelerin, sahip olduğu/sahip olması gereken özellikler de incelenen dört hikâyeden hareketle şöyle sıralanabilir:

- Türk olacak.
- Müslüman olacak.
- Türkçe konuşacak.
- Aciz bir kadın olmayacak. Kul değil, bir birey olarak aile içinde kendine yer edinecek.
- İffetli olacak. Kendi namusunu, ailenin ve milletin namusu bilip koruyacak.
- Hayatta tek başına kalsa da ayakta dimdik durabilecek cesareti, özgüveni olacak.
- Sevginin kuşattığı, huzur içinde olduğu bir aile hayatı olacak.
- Millî ve dinî değerleri bizzat yaşayan, onları aktararak yaşatan ve devamlılığını sağlayan olacak.
- Yaşadığı mekâna Türk ruhunu sindirecek. İster tek gözlü bir ev, ister köşk olsun, millî sanat zevkini yansıtan tablolarla süs olarak kullanılan eşyalara, perdeden halıya kadar her şey Türk hayatından izler taşıyacak.
- Tarihi şura sahip olacak. Millî hafızayı canlı tutacak.
- Çocuğa Türk ve Müslüman olduğunu öğretecek.
- Çocuğa millî ve dinî aidiyet duygusunu kazandıracak.
- Çocuğa karşı müşfik ve sevecen olacak.
- Çocuğa millî kimlik bilinci kazandırma sorumluluğunu taşıyacak.
- Çocuğa millî mefkûre kazandırabilecek bir ufka sahip olacak.
- Çocuğun mazi ve istikbal çizgisinde varlığının ne anlam ifade ettiğini anlamasını sağlayacak.
- Çocuğa dürüst, ahlaklı ve erdemli olmasını öğretecek.
- Çocuğa maddî değerleri değil manevî değerleri aşılacaktır.
- Çocuğa yardıma muhtaç mazlumlara yardım etmesi gerektiğini öğretecek. Bencil olmasını sağlayacak.
- Çocuğa Türkiye'nin dışındaki Türkleri ve din kardeşlerini kendi milletinden ayrı görmemesi gerektiğini öğretecek.

Etik Beyan

"Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Millî Kimlik İnşasında Annelerin Rolü" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alangu, T. (1968). *Ömer Seyfettin bir ülkücü yazarın romanı*. İstanbul: May Yayınları.
- Argunşah, H. (2017). Ömer Seyfettin'de millî kimliğin inşasında kadın. *Uluslararası Türk dili ve edebiyatında kadın sempozyumu bildiri kitabı*, Amasya, s.55-79.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek..* Ayşe Tekin (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beyatlı, Y.K. (2014). *Azık İstanbul*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Burcu, E. (2004). Ömer Seyfettin'den millî benliğe dönüş çağrısı: Primo Türk çocuğu. *Bilig*, 30, 141-149.
- Eliuz, Ü. (2012). Ömer Seyfettin metinlerinde aydınlanma ve millî bilinç. *Turkish Studies*, 7(4), 329-336.
- Enginün, İ. (2012). Ömer Seyfettin'in hikâyeleri. *Yeni Türk edebiyatı araştırmaları-I*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013). Balkanlarla ilgili iki hikâye ve bir yorum. *Türk roman ve hikâyesi üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları. s.262-284.
- Kanter, M. F. (2015). Ömer Seyfettin hikâyelerinde değer aktarımı bağlamında kadınlar. *Teke*, 4(4),1607-1615.

- Karabulut, R. (2017). Ömer Seyfettin hikâyelerinde kadınlar dünyası. *Çukurova Üniversitesi Türkojî Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2, s.64-90.
- Karaca, Ş. (2013). *Millî kimlik inşası (1900-1923) Türk edebiyatında çocuk*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kavcar, C. (1995). *Batılılaşma açısından servet-i fünûn romanı*. Ankara: Özyurt Matbaacılık.
- Korkmaz, R. (2016). *Aytmatov anlatılarında ötekileşme sorunu ve dönüş izlekleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özcan, T. (2012). Bellek mekânı olarak Ömer Seyfettin hikâyeciliği. 100. yılında Yeni Lisan hareketi ve Millî Edebiyat çalıştay bildirileri. (Hülya Argunşah, Oğuzhan Karaburcu Haz.). *Türk Edebiyatı Vakfı*, s.190-204.
- Seraslan, H. (2000). *Câriyelik ve Türk romanında bazı câriye tipleri*. Konya: Sel-Ün Vakfı Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2017). *Şâir Ömer Seyfettin*. (Nazım Hikmet Polat Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2018). *Ömer Seyfettin bütün nesirleri*. (Nazım Hikmet Polat Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2001). *Ömer Seyfettin makaleler 1*. (Haz: Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2017a). *Ömer Seyfettin hikâyeler 1*. (Haz: Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2017b). *Ömer Seyfettin hikâyeler 2*. (Haz: Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2017c). *Ömer Seyfettin hikâyeler 3*. (Haz: Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (2014). *Ömer Seyfettin hikâyeler 4*. (Haz: Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sınar, A. (1997). *Hikâye ve romanımızda çocuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Uğurcan, S. (2012). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde kadın tipleri. *Edebiyatımız II yazmalar, meseleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uslucan, F. (2017). Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde yabancı kadınlar. *Uluslararası Türk dili ve edebiyatında kadın sempozyumu bildiri kitabı*, Amasya, s. 965-972.
- Yıldız, S. (2007). Kimlik ve ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği. *Millî Folklor*, 19(74), 9-16.

EXTENDED ABSTRACT

Ömer Seyfettin, who says that every nation has an ideal, states that the Turks in the Ottoman Empire could not have an ideal and could not reach this consciousness, and that this situation, which caused the fragmentation of Turkism, was caused by national heedlessness. A nation that will awaken with the killing of national heedlessness will be able to attain national consciousness. National consciousness is the most important force that sustains a nation. According to Omar Seyfettin, a nation that loses consciousness, not freedom, will perish. A society that does not forget who it is, that does not despise its history, is alive even if it is captive.

The first condition to reach consciousness is to know who you are. The answer to the question 'Who am I?' which means questioning one's existence shows how one defines oneself, which is one's identity. The fact that an individual who becomes conscious of his own awareness with the question of "Who am I?" can answer the question "Who are we?" can be explained by his distance from society. It is the sense of belonging that determines this distance. Depending on the proximity or distance of this distance, the degree of sense of belonging increases or decreases, or does not happen at all. The individual's evolution from self to us, in other words, the whole being more important and ahead of the part, is possible when the sense of belonging emerges from the subconscious to the consciousness. Thus, different individual identities with national consciousness can integrate the common denominator of our identity, common identity, and national identity.

National identity, which constitutes the essence of national life, enables individuals to become a nation by integrating them. The mother tongue is the basic determinant of national identity, the most fundamental difference that distinguishes nations from each other. The language, which will connect the past to the present and the present to the future as the carrier of all cultural elements, thus continues to keep the secret and spirit of the past alive by transcending times and places and keeping the national consciousness alive. Ömer Seyfettin, who believes that loving the nation can be achieved by loving its language, says that this love will germinate when one begins to learn the mother tongue in childhood. For this reason, he criticizes those who give their children to French schools. He states that these children, who begin to learn the language of a different nation before they even learn their own language, are deprived of the love they should feel for their mother tongue in the depths of their souls. He also states that these children have moved away from their own nation and nationality due to the influence of the culture they have taken with the foreign language and that they will not be able to match the realities of the society they live in the future.

Another cultural element that ensures the spiritual integration of individuals and gathers them in the denominator of national identity is religion. Ömer Seyfettin emphasizes that although we differ from Muslims in different geographies in terms of being a nation due to the language spoken, we are religious brothers with them due to the religious bond between them and says that all Muslims are gathered under the roof of the ummah. As a member of the Islamic Ummah, he states that every Turk bears responsibility first to his own nation and then to his ummah.

Customs and customs, understanding of morality, art and aesthetic pleasure, lifestyle, clothing, perception of time and space, ceremonies, symbols, family life, values, behavioral rules, architecture, living space, upbringing regulate one's life and determine how one should live. On the line from birth to death, starting from what name will be given to the child and until the moment of burial of the person, a whole life lived in between is lived in this circle of rules determined by society. This set of values, which have been kneaded with their own characteristics over the years of the society to which they belong, are meaning-transferring elements that filter from the past and represent the past in the present. These values, which constitute cultural memory, will be able to prevent cultural disintegration to the extent that they are lived and kept alive. This cultural disintegration, which will begin with the weakening of national consciousness, will also lead to the othering of the individual.

The story of the cultural disintegration that began with Westernization and will end with othering is also the story of the disappearance of a nation. Ömer Seyfettin, who believes that the values of national identity must be protected and kept alive in order to exist, points out that for this reason, the national consciousness must first be awakened. National consciousness will be activated by the individual's first knowing his own awareness and then revealing the cultural memory consisting of the existing codes of the nation to which he belongs. Thus, the national consciousness, which will find its echo in the name that the individual carries, in the language he speaks, in the space he lives, in the order that shapes that space, in his understanding of art, in his attitudes and behaviors, in his clothing style, in his value measures, in his family life, in his spiritual world, in his interpretation of the past and the future, in short, in every detail of his life, will build the national identity of the individual.

The construction of national identity is based primarily on the family, the smallest unit of society. The consciousness of identity, which begins with lullabies sung while in the cradle, continues to mature during childhood and is finally completed with the attainment of the consciousness of one's own awareness, directing the life of the individual until his death. The more solidly this consciousness, the foundations of which will be laid in the family, is built, the stronger the individual's sense of belonging to the society he lives in.

Of course, it is not possible to think of the nationalist movement, which has a male character, and the Turkish nation, which has a patriarchal structure, separately from the 'father' figure. However, the mother, who is most busy with the child in the family, gives the child the first national upbringing. The mother's education of the child means that the values of the society are protected starting from the home and transferred to the next generations. This task falls primarily on the mother. However, the more the mother is aware of the national consciousness, the stronger the work she will put forward against the dangers that will come from outside. The mother, who is the transmitter of first-hand cultural memory in the family, must of course be equipped to give the self-values that do not interfere with the superstition in their pure form. However, it is imperative that mothers who will build their identity by giving national consciousness raise themselves depending on the changing world conditions.

In this study, the stories of İlk Namaz (The First Prayer), Fon Sadriştayn'ın Karısı (Fon Sadrishtayn's Wife), Fon Sadriştayn'ın Oğlu (Fon Sadriststein's Son) and Piç (Bastard), in which mother-child relations are seen in the context of national identity building, are emphasized. The characteristics of the mothers in the examined stories were determined and the positive or negative effect on the child at the point of identity formation was emphasized, and the differences and common points between the mothers and children were tried to be determined by making comparisons.

In these stories, Ömer Seyfettin emphasizes the importance and role of mothers in identity formation through mothers, who give the child the consciousness of language, history, and religion, raise the child with the material and spiritual values of the society to which he belongs, and give the child a sense of national and religious belonging. In addition, since children are likely to be deprived of national upbringing in marriages with foreign women, Ömer Seyfettin also gives the reader the message that marriages with foreign women should not be made.

Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumları İle Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri Arasındaki İlişkiler

Ahmet Buğra İNALÖZ¹ ve Kürşad YILMAZ²

Öz

Bu araştırmada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların görüşleri ilk önce betimlemiş, çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmış, son olarak da iki değişken arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. İlişkisel tarama modelindeki araştırmanın örnekleminde 342 üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Araştırmanın verileri "Türkçe Öğrenme Tutum Ölçeği" ve "Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri Anketi" ile toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t-testi, tek yönlü varyans analizi ve Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, katılımcılar yüksek düzeyde bir Türkçe öğrenme tutumuna sahiptir. Katılımcılar sıra ile en yüksek tutuma bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlarda sahiptir. Katılımcıların, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel tutumları cinsiyete; duyuşsal tutumları eğitim alanına göre farklılaşmaktadır. Öğrenciler genel olarak düşük düzeyde bir motivasyon engeli hissetmektedir. En çok motivasyon engeli hissedilen konular sırasıyla, öğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri, öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller, iletişim engelleri ve yetersiz materyal kullanımı ile ilgilidir. Katılımcıların öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller, iletişim engelleri ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri cinsiyete; öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri ana dile; yetersiz materyal kullanımı ile ilgili görüşleri eğitim alanına göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Katılımcıların Türkçe öğrenme tutumu ve alt boyutları ile motivasyon engelleri ve alt boyutları arasında orta ve düşük düzeyde, ters yönde, anlamlı ilişkiler vardır.

Anabtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Türkçe Öğrenme Tutumu, Motivasyon Engelleri

The Relationships between Turkish Learning Attitudes and Motivational Barriers to Learning Turkish of Students Who Learn Turkish as a Foreign Language

Abstract

The study aims to determine the relationship between Turkish language learners' attitudes toward learning Turkish as a foreign language and their motivational barriers to learning Turkish. The views of participants were first described and then compared according to various variables, and finally, the relationship between the two variables was tried to be determined. The sample of the correlational survey model research included 342 university students. The data of the study were collected with the "Turkish Learning Attitude Scale" and "Motivation Barriers Questionnaire for Turkish as a Foreign Language Learners". Descriptive statistics, t-test, one-way analysis of variance, and Pearson correlation coefficient was used to analyze the data. According to the results, the participants have a high level of attitude toward learning Turkish. The participants have the highest attitudes in cognitive, affective, and kinesthetic dimensions respectively. The cognitive, affective, and kinesthetic attitudes of the participants differed according to gender; affective attitudes differed according to the field of study. Students generally felt a low level of the motivational barrier. The most commonly perceived motivational barriers were related to teachers' competence and teaching styles, barriers related to students' feelings, communication barriers, and inadequate use of materials. Participants' views on the total score of barriers related to students' feelings, communication barriers, and motivational barriers differ statistically according to gender; their views on the total score of barriers related to students' feelings and motivational barriers differ statistically according to mother tongue; and their views on inadequate use of materials differ statistically according to the field of education. There are significant relationships between the participants' attitudes toward learning Turkish and its sub-dimensions and motivational barriers and its sub-dimensions at medium and low levels, in the opposite direction.

Key Words: Teaching Turkish as a Foreign Language, Turkish Learning Attitude, Motivational Barriers

Atıf İçin / Please Cite As:

İnalöz, A. B. ve Yılmaz, K. (2023). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasındaki ilişkiler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 62-76. doi:10.33206/mjss.1101078

Geliş Tarihi / Received Date: 09.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.07.2022

¹ Okutman - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, ahmetbugra.inaloz@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0001-7928-1770

² Prof. Dr. - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kursad.yilmaz@dpu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3705-5094

Giriş

Yabancı dil öğretimi, yalnızca hedef dilin dil bilgisi ile kelimelerini öğretmekle sınırlı değildir. Bu süreçte hedef dile ait her şey tüm yönleriyle öğrenene aktarılmaktadır. Bu bağlamda dile ve millete ait kültürel öğeler, yaşayış biçimleri, dünyadaki diğer ülkelerle olan benzerlikler veya ayrılıklar dil öğretilirken hem kullanılacak birer materyale hem de amaca dönüşebilir. Bu yönleri ile ele alındığında yabancı dil öğretimi karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşık yapıda öğrencilerin hedef dili öğrenmeye yönelik tutumları önemli bir yere sahiptir.

Öğrenme durumlarına yönelik tutumlar; bireyin, “dilini öğretildiği bağlamla ilişkili herhangi bir şeye verdiği tepki”yi ifade etmektedir (Masgoret ve Gardner, 2003, 127). Smith’e göre (1971) yabancı dil öğretiminde önemli bir unsur olan tutum, öğrencinin hedef dili kolay ya da zor öğrenmesinde önemli bir etmendir. Ancak bu etmen eğitim sırasında herhangi bir sorun çıkmadıkça genellikle göz ardı edilmektedir (Akt: Karatay ve Kartallıoğlu, 2016, 205). Bu çalışmada; Türkçe öğrenmeye yönelik tutum, tutumun temel boyutlarına uygun bir sınıflandırma olduğu için “Bilişsel Tutum” (Öğrenme İlgisi), “Duyuşsal Tutum” (Öğrenme Güdüsü) ve “Devinişsel Tutum” (Edim Kaygısı) boyutlarıyla incelenmiştir. Araştırmanın amacı açısından daha işlevsel olduğu için Karatay ve Kartallıoğlu’nun (2016) çalışmasında kullandığı bu boyutlandırma kullanılmıştır. Boyutlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Bilişsel Tutum (Öğrenme İlgisi). İnsanların çevrelerindeki uyarıcılara ilişkin bilgi ve inançlara dayalı olarak oluşmaktadır (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016, 205). Karatay ve Kartallıoğlu (2016) bu boyutu, öğrenmeye olan ilgi olarak ele almış ve hedef dili öğrenme konusundaki düşünsel algıyı ifade etmiştir. Hedef dili öğrenmeyi sıkıcı bulmamak, güzel bulmak, iyi düzeyde öğrenmeyi istemek ve hedef dili öğrenirken mutlu olmak bu boyut ile ilgilidir.

Duyuşsal Tutum (Öğrenme Güdüsü). İnsanların tutum ifade eden durumu sevip sevmemesi ya da beğenip beğenmemesi durumudur. Bir nesneye ya da bir olaya karşı olumlu tutuma sahip olan bir birey, bunlara karşı olumlu duygular sergileyecektir (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016, 205). Bu boyut, kişinin farklı kültürden insanlarla iletişim kurmaktan mutlu olması, hedef dili konuşurken kendini iyi hissetmesi; kişinin sosyal etkinliklere katılmasını ve başkalarıyla iletişim kurmasını sağlaması ile ilgili olarak ele alınmıştır.

Devinişsel Tutum (Edim Kaygısı). Bireyin tutum nesnesine yönelik davranışta bulunma durumudur. Bir duruma karşı olumlu tutuma sahip olan birey, bu duruma karşı olumlu davranmaya, yakınlık göstermeye yönelik hareket edecektir (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016, 206). Karatay ve Kartallıoğlu (2016) bu boyutu edim kaygısı ile ilişkilendirmiş ve kişinin hedef dili konuşurken alay edilmesinden korkması ya da korkmaması, hedef dili yazarken yanlış yapmaktan korkması ya da korkmaması, hedef dili konuşurken yanlış şeyler söylemekten korkması ya da korkmaması ile ilgili olarak ele almıştır.

Açıklanan üç boyutta da görülebileceği gibi dil öğretiminde ya da öğreniminde öğrenci başarısı sadece onların öğrenme gücü ile ilgili değildir, aynı zamanda öğrencilerin dil eğitimine yönelik tutumları da bu konu ile yakından ilişkilidir. Bu sebeple yabancı dil eğitiminde öğrencilerin öğrenecekleri dile karşı tutumlarının belirlenmesi, motive olmaları için alınacak önlemlerde çok önemlidir (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016). Yapılan bazı araştırmalarda (Karatay ve Kartallıoğlu, 2012; 2016; Alyılmaz, Biçer ve Çoban, 2015; Aydın, 2017; Şengül, 2016; 2017; Karatay, Güngör ve Çangal, 2018; Vargelen-Akcin, 2019; Coşkun, 2019; Yaprak ve Uslu-Üstten, 2021; Yaşar-Arslan ve Batur, 2021) yabancı dil olarak Türkçe öğrenen kişilerin Türkçe öğrenme tutumlarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Yeni bir dil öğrenen kişinin o dil ile ilgili olumlu bir tutuma sahip olması önemlidir ve bu olumlu tutum kişilerin motivasyonunu da olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, öğrenilen yabancı dile karşı olumsuz tutum, dil öğrenmede önemli bir motivasyon engelidir (Dörnyei, 2001).

Türk Dil Kurumu’na göre (2022) motivasyon “isteklendirme, güdüleme” demektir. Motivasyon, en basit tanımı ile harekete geçirme anlamına gelmektedir (Koçel, 1995). Motivasyon, kişiyi harekete geçiren ve davranışlarının yönünün belirleyen, onların, düşünceleri, umutları, inançları, kısaca arzu; ihtiyaç ve korkularındır (Örücü ve Kanbur, 2008, 86). Hem içsel hem de dışsal motivasyon kaynakları öğrencilerin akademik performans ve başarıları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Motivasyonun öğrenme sürecindeki rolünü inceleyen pek çok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar; yeterince motive olan öğrencilerin hedefleri doğrultusunda davranışlarını şekillendirebildiğini, öğrenme sürecine uygun davranışlar sergilediklerini, beceri geliştirmede başarılı ve öğrenmek için kararlı olduklarını ortaya koymaktadır (Sevim, 2019, 569). Motivasyonun yabancı dil öğrenme sürecinde öğrenciyi güdülediği ve hedef dili kullanmadaki kararlılığı artırdığı yadsınamaz bir gerçektir (Ahmed, 1989 Akt: Sevim, 2019, 569).

Öğrenenlerin dil öğretim süreçlerindeki motivasyonları, dil öğretiminin başarısını doğrudan etkilemektedir. Bu anlamda bilginin davranışa dönüşmesi motivasyonla ilişkilidir. Öğrenme sürecinde motivasyon ne kadar yüksekse, genel olarak başarının da o derece yüksek olması beklenen bir durumdur (Li, Yigitcanlar, Erol ve Liu, 2021, 6). Derse ilgi duyma, bir konu üzerine odaklanma, anlatılanları dikkatle dinleme, karşılaşılan güçlüklerle mücadele etme, ön hazırlık yapma, aktif katılım sağlama, öğrenme için çaba gösterme ve gerekli zamanı ayırma, öğrenmekten vazgeçmeme, ısrarlı ve kararlı olma gibi önemli davranışlar yeterli motivasyonun sağlanması ile ilişkilidir (Dilekmen ve Ada, 2005; Kardeş ve Tunagür, 2018).

Öğrencilerin öğrenme sürecinde hem olumlu hem de olumsuz güçler olmasına rağmen, geçmiş motivasyon araştırmaları tipik olarak olumsuz güdülerini gözden kaçırmış ve motivasyonu bir tür teşvik, yani bir süreklilik içinde değişen bir kuvvet olarak ele almıştır (Dörnyei, 2005, 89). Ancak eylemin enerjisini kesen motivasyonel etkiler oldukça yaygındır ve bu durum öğrencilerin ve öğretmenlerin sınıf deneyimleriyle uyumlu değildir (Dörnyei, 2001, 140). Dörnyei'ye göre (2001, 143) motivasyon engeli, davranışsal niyetin ya da devam eden eylemin bir motivasyonel temelini azaltan “belirli dış güçlerdir.” Motivasyonu bozulmuş bir öğrenci, bir zamanlar motive olmuş ancak herhangi bir nedenle bağlılığını/ilgisini kaybetmiş kişidir (Dörnyei ve Ushioda, 2011, 138). Bu bağlamda motivasyon engelleri genel olarak, herhangi bir yeni öğrenme durumunda yeni öğrenmeyi engelleyen her türlü motivasyon ögesi olarak tanımlanabilir.

Dil öğretim süreçlerinde öğrenenlerin karşılaştıkları çevresel ve psikolojik faktörler motivasyon engeli olarak ele alınabilir. Bununla birlikte öğrencilerin yeni bir dil öğrenme korkularını ne derece yenebildikleri, öğrenme stratejilerini ne sıklıkla kullandıkları, hedef dili konuşan kişilerle ne kadar etkileşimde buldukları, kültürler arası öğrenmeyi ne ölçüde sağladıkları, hedef dilde ne kadar girdi aldıkları, müfredatla ilgili başarı testlerinde ne kadar başarılı oldukları, genel yeterlilik seviyelerinin ne kadar yükseldiği ve dil eğitimi bittikten sonra dil becerilerini ne kadar sürdürdükleri motivasyonlarıyla yakından ilişkilidir (Cohen ve Norst, 1989; Günaydın vd., 2020; Lumsden, 1994; Oxford ve Shearin, 1994 Akt: Erol, 2021).

Daha önceki araştırmalarda, motivasyonu azaltan 6 ana faktör ortaya konulmuştur (Han, Takkaç-Tulgar ve Aybirdi, 2019, 57): 1) Öğretmenin tutumu, öğretmen yeterliliği, öğretim tarzı gibi öğretmen temelli faktörler, 2) kelime ve dil bilgisi temelli öğretim, monoton dersler, sınav merkezli öğretim gibi sınıf özellikleri, 3) hayal kırıklığı yaratan test sonuçları ve anlayamama hissi gibi başarısızlık durumları, 4) sınıf atmosferi, aktif olmayan sınıflar, sınıf arkadaşlarının tutumları, görsel-işitsel materyallerin yetersiz kullanımı, 5) sınıf materyalleri ve 6) ilgi eksikliği. Han, Takkaç-Tulgar ve Aybirdi (2019, 56) araştırmalarında yabancı dil öğrenen öğrencilerin motivasyon engelleri olarak “sınıf arkadaşlarının olumsuz tutumları, öğretmenle ilgili faktörler, kişisel sorunlar, sınıf özellikleri, sınav kaygısı, başarısızlık deneyimleri ve eğitim sistemi” olarak belirlemiştir.

Literatürde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde motivasyon engelleri ile ilgili bazı çalışmalar (Akbaş, 2018; Doğan ve Geçim, 2018; Erol, 2021) bulunmaktadır. Bu araştırmalarda Kikuchi ve Sakai (2009) tarafından geliştirilen, Altunkaya ve Boylu (2018) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri Anketi” kullanılmıştır. Anket “Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller, Yetersiz Materyal Kullanımı, İletişim Engelleri ve Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri” olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu çalışma daha sonra makale olarak (Altunkaya ve Boylu, 2020) yayınlanmıştır. Bu boyutlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Öğrencilerin Hisleri ile İlgili Engeller. Bu boyut öğrencinin hedef dile olan ilgisini, hedef dili konuşan biri olma amacını kaybetmesi, sınıf arkadaşlarını sevmemesi, arkadaşlarının hedef dili sevmemesi, sınavlarda soruların açık ve net cevapları olmaması ile ilgilidir.

Yetersiz Materyal Kullanımı. Hedef dili öğrenme sürecinde derslerde dil öğrenmeyi kolaylaştıracak araç gereç, internet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmaması; ders kitabından ve ek kaynaklardan çok sayıda okuma ödevi verilmesi; öğretmenlerin sık sık ders kitaplarındaki cümleleri ezbere zorlaması, bu boyutla ilgilidir.

İletişim Engelleri. Bu boyut, öğretmenlerin açıklamalarını anlamının kolay olmaması; öğretmenlerin öğrencilerin yanlışlarıyla alay etmesi; öğretmenlerin öğrencilere bağırması veya kızması; öğretmenlerin tek yönlü açıklamaları çok sık yapması ile ilgilidir.

Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri. Bu boyutta, derslerin çoğunda dil bilgisi anlatılması; derslerin çoğunun kur geçme sınavına yönelik olması; öğrencilerden hedef dili, dil bilgisi açısından doğru kullanmanın beklenmesi; derslerin çoğunun çeviri odaklı anlatılması ile ilgilidir.

Göröldüğü gibi yeni bir dili öğrenen kişilerin tutumları ile ilgili önemli konulardan biri öğrenenlerin motivasyonları veya algıladıkları motivasyon engelleridir. Bu araştırmada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak için şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları nasıldır?
2. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları “cinsiyet, ana dil ve eğitim alanına (sosyal-fen/matematik-dil)” göre farklılaşmakta mıdır?
3. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşleri nasıldır?
4. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşleri “cinsiyet, ana dil ve eğitim alanına (sosyal-fen/matematik-dil)” göre farklılaşmakta mıdır?
5. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasında bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu çalışma ilişkisel tarama modelindedir. İlişkisel tarama modeli araştırmalarda değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişme varsa bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2021). Bu çalışmada da Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasındaki ilişkiler belirlenmeye çalışıldığından ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evreninde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda Türkçe dil hazırlık eğitimi alan 1050 öğrenci bulunmaktadır. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde Cochran'ın (1962) örneklem büyüklüğü belirleme formülü kullanılmış (Akt: Balcı, 2009) ve buna göre araştırmanın örnekleminin % 95 güven düzeyinde 281 kişiden oluşması gerektiği belirlenmiştir. Ancak kayıplar ve kullanılamayacak durumda olan ölçekler olabileceği düşünülerek 350 kişiye ölçek uygulanmış ve kullanılabilir durumdaki 342 anket ile analizler yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcılar İle İlgili Demografik Bilgiler (n=342)

Değişken	Düzy	n	%
Cinsiyet	Kadın	225	65,8
	Erkek	117	34,2
Eğitim alanı	Sosyal Bilimler	171	50,0
	Fen /Matematik	114	33,3
	Dil	57	16,7
Ana Dili	Kırgız Türkçesi	291	85,1
	Diğer	51	14,9

Tablo 1'de de göröldüğü üzere katılımcıların önemli bir kısmı kadın ve anadili Kırgız Türkçesi olan öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların yarısı sosyal bilimler alanında eğitim görecektir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri Türkçe Öğrenme Tutum Ölçeği ve Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri Anketi ile toplanmıştır.

Türkçe Öğrenme Tutum Ölçeği Karatay ve Kartallıoğlu (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 13 madde 3 alt boyuttan oluşmaktadır. “Bilişsel Tutum (Öğrenme İlgisi) boyutunda 6 madde, Duyuşsal Tutum (Öğrenme Güdüsü) boyutunda 4 madde ve Devinişsel Tutum (Edim Kaygısı) boyutunda 3 madde bulunmaktadır. Ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.78, bu çalışma için de 0.78 olarak belirlenmiştir. Ölçekte her bir maddenin karşısında tutumun sıklığını belirtmek için eşit aralıklı beş seçenek verilmiştir. Bunlar (1-5) arasında puanlanmaktadır. Ölçekte yer alan 8 madde olumlu, 5 madde ise olumsuz olarak puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanın yükselmesi o boyuta ilişkin olumlu tutuma işaret etmektedir.

Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri Anketi, Kikuchi ve Sakai (2009) tarafından geliştirilmiş, Altunkaya ve Boylu (2018; 2020) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda değişkenler toplam açıklanan varyansı %49.61 olan 4 faktör altında toplanmıştır. Ölçek, “Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller – 6 madde; Yetersiz Materyal Kullanımı – 7 madde; İletişim Engelleri – 4 madde ve Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri – 5 madde” alt ölçeklerinden ve 22 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizler neticesinde ölçeğe ait Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.86 olarak bulunmuştur. Mevcut araştırma için belirlenen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ise 0.79’dur. Ölçek “1-Doğru değil, 2-Genellikle doğru değil, 3-Doğru da değil, yanlış da değil, 4-Biraz doğru, 5-Doğru” seçenekleri ile cevaplanan Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi o boyutta daha fazla motivasyon engeli hissedildiğine işaret etmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kullanılacak olan test türlerinin parametrik mi non-parametrik mi olacağına belirlenmesi için dağılımın normalliğine bakılmıştır. Ölçeklerden elde edilen puanların dağılımının normalliğini test etmek amacıyla Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır. Ölçeklerden elde edilen gruplara ait puanlar normal dağılım göstermektedir [$Z_{(\text{Türkçe Öğrenme Tutumu})}=0,76$, $p>.05$; $Z_{(\text{Motivasyon Engelleri})}=0,06$, $p>.05$]. Araştırmada kişisel bilgilerin belirlenmesinde ve ölçeklere verilen yanıtların değerlendirilmesinde betimsel istatistikler; görüşlerinin karşılaştırılmasında ise t-testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizleri; ilişkilerin belirlenmesinde ise Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Tek yönlü varyans (ANOVA) analizinde anlamlı çıkan F değerleri için, farkın kaynağını belirlemek adına çoklu karşılaştırma testlerinden Sidak testi kullanılmıştır. Sidak testi, özellikle LSD (Least Significant Difference) testinin barındırdığı I. tip hatayı yok etmek üzere geliştirilmiş bir test olup hata miktarlarına karşı daha sıkı sınırlamalar getirebilmektedir. Ayrıca karşılaştırma yapılan grupların farklı eleman sayılarına sahip olmaları yapılan istatistik uygulanmasına engel olmamaktadır (Kayri, 2009). Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.69-0.30 arasında olması orta; 0.29-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde ilişki olarak tanımlanmıştır (Büyüköztürk, 2002).

Bulgular

Bu kısımda ilk önce katılımcıların Türkçe öğrenmeye yönelik tutumları belirlenmiş ve çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Daha sonra araştırmaya katılan öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşlerinin genel durumu belirlenmiş daha sonra da çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmıştır. Son olarak katılımcıların Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşleri arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Tablo 2’de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumları (n=342)*

<i>Türkçe Öğrenme Tutumu</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>
Bilişsel Tutum (Türkçe öğrenme ilgisi)	4,25	0,57
Duyuşsal Tutum (Türkçe öğrenme güdüsü)	3,90	0,65
Devinişsel Tutum (Türkçe edim kaygısı)	3,36	1,01
Türkçe Öğrenme Tutumu Toplam Puan	3,93	0,51

Tablo 2’de de görüldüğü üzere katılımcıların Türkçe öğrenme tutumları (AO=3,93) oldukça yüksektir. Katılımcılar en yüksek tutuma sırası ile bilişsel tutum (Türkçe öğrenme ilgisi), duyuşsal tutum (Türkçe öğrenme güdüsü) ve devinişsel tutum (Türkçe edim kaygısı) boyutlarında sahiptir. Katılımcıların bilişsel boyutta, Türkçeyi çok iyi düzeyde öğrenmek istediğini (AO=4,59), Türkçe öğrenmeyi sevdiğini (AO=4,44) ve Türkçe öğrenmeyi çok güzel bulduğunu (AO=4,40) belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğrenciler duyuşsal boyutta farklı kültürden insanlarla iletişim kurmaktan mutlu olmakta (AO=4,21) ve Türkçe konuşurken kendilerini iyi hissetmektedir (AO=3,93). Devinişsel boyutta katılımcılar, Türkçe konuşurken alay edilmesinden (AO=3,55) ve yanlış yapmaktan az da olsa (AO=3,30) korku duymaktadırlar.

Tablo 3’te Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumlarının cinsiyete göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (n=342)*

<i>Türkçe Öğrenme Tutumu</i>	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Bilişsel Tutum (Türkçe öğrenme ilgisi)	1) Kadın	225	4,30	0,56	340	2,41	.01
	2) Erkek	117	4,14	0,58			
Duyuşsal Tutum (Türkçe öğrenme güdüsü)	1) Kadın	225	3,97	0,64	340	2,77	.00
	2) Erkek	117	3,76	0,67			
Devinişsel Tutum (Türkçe edim kaygısı)	1) Kadın	225	3,25	1,02	340	2,76	.00
	2) Erkek	117	3,56	0,95			
Türkçe Öğrenme Tutumu Toplam Puan	1) Kadın	225	3,96	0,52	340	1,05	.29
	2) Erkek	117	3,89	0,51			

Tablo 3'te de görüldüğü gibi katılımcıların Türkçe öğrenme tutumu toplam puandaki görüşleri [$t_{(340)}=1,05$, $p>.05$] cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Ancak katılımcıların bilişsel tutum (Türkçe öğrenme ilgisi) [$t_{(340)}=2,41$, $p<.05$], duyuşsal tutum (Türkçe öğrenme güdüsü) [$t_{(340)}=2,77$, $p<.05$] ve devinişsel tutum (Türkçe edim kaygısı) [$t_{(340)}=2,76$, $p<.05$] boyuttaki tutumları cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Bilişsel tutum ve duyuşsal tutum boyutlarında kadın öğrenciler daha olumlu bir tutuma sahiptir, devinişsel tutum boyutunda erkek katılımcılar daha olumlu bir tutuma sahiptir.

Tablo 4'te Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumlarının ana dile göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumlarının Ana Dile Göre Karşılaştırılması (n=342)*

<i>Türkçe Öğrenme Tutumu</i>	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Bilişsel Tutum (Türkçe öğrenme ilgisi)	1) Kırgız Türkçesi	291	4,26	0,57	340	1,45	.14
	2) Diğer	51	4,14	0,54			
Duyuşsal Tutum (Türkçe öğrenme güdüsü)	1) Kırgız Türkçesi	291	3,92	0,66	340	1,24	.21
	2) Diğer	51	3,79	0,63			
Devinişsel Tutum (Türkçe edim kaygısı)	1) Kırgız Türkçesi	291	3,38	1,00	340	1,11	.26
	2) Diğer	51	3,21	1,04			
Türkçe Öğrenme Tutumu Toplam Puan	1) Kırgız Türkçesi	291	3,95	0,53	340	1,72	.08
	2) Diğer	51	3,82	0,42			

Tablo 4'te de görüldüğü gibi katılımcıların bilişsel tutum (Türkçe öğrenme ilgisi) [$t_{(340)}=1,45$, $p>.05$], duyuşsal tutum (Türkçe öğrenme güdüsü) [$t_{(340)}=1,24$, $p>.05$], devinişsel tutum (Türkçe edim kaygısı) [$t_{(340)}=1,11$, $p>.05$] ve Türkçe öğrenme tutumu toplam puandaki tutumları [$t_{(340)}=1,72$, $p>.05$] ana dile göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 5'te Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumlarının eğitim alanına göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumlarının Eğitim Alanına Göre Karşılaştırılması (n=342)*

<i>Türkçe Öğrenme Tutumu</i>	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>Anlamlı Fark (Sidak)</i>
Bilişsel Tutum (Türkçe öğrenme ilgisi)	1) Sosyal Bilimler	171	4,22	0,57	2-341	1,67	.18	--
	2) Fen/Matematik	114	4,22	0,60				
	3) Dil	57	4,37	0,49				
Duyuşsal Tutum (Türkçe öğrenme güdüsü)	1) Sosyal Bilimler	171	3,80	0,64	2-341	4,60	.01	1-3
	2) Fen/Matematik	114	3,97	0,69				
	3) Dil	57	4,07	0,59				
Devinişsel Tutum (Türkçe edim kaygısı)	1) Sosyal Bilimler	171	3,27	1,01	2-341	2,90	.06	--
	2) Fen/Matematik	114	3,54	0,99				
	3) Dil	57	3,24	1,01				
Türkçe Öğrenme Tutumu Toplam Puan	1) Sosyal Bilimler	171	3,87	0,52	2-341	2,46	.09	--
	2) Fen/Matematik	114	3,98	0,53				
	3) Dil	57	4,02	0,46				

Tablo 5'te de görüldüğü gibi katılımcıların bilişsel tutum (Türkçe öğrenme ilgisi) [$F_{(2-341)}=1,67$; $p>.05$], devinışsel tutum (Türkçe edim kaygısı) [$F_{(2-341)}=2,90$; $p>.05$] boyutlarındaki ve Türkçe öğrenme tutumu toplam puandaki [$F_{(2-341)}=2,46$; $p>.05$] tutumları eğitim alanına göre istatistiksel olarak farklılaşmamakta; duyuşsal tutum (Türkçe öğrenme güdüsü) [$F_{(2-341)}=4,60$; $p<.05$] boyutundaki tutumları eğitim alanına göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Duyuşsal tutum (Türkçe öğrenme güdüsü) boyutundaki farklılık, bu boyutta en yüksek ortalamaya sahip olan dil alanı öğrencileri ile en düşük ortalamaya sahip olan sosyal bilimler alanı öğrencileri arasındadır.

Tablo 6'da Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 6. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri İle İlgili Görüşleri (n=342)*

<i>Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>
Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri	2,52	0,78
Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller	1,70	0,55
İletişim Engelleri	1,59	0,63
Yetersiz Materyal Kullanımı	1,38	0,48
Motivasyon Engelleri Toplam Puan	1,92	0,47

Tablo 6'da da görüldüğü üzere, katılımcıların Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşleri (AO=1,92) “genellikle doğru değil” yanıtına karşılık gelmektedir. Katılımcılar alt boyutlar arasında en yüksek motivasyon engelini, öğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri ile ilgili engeller (AO=2,52) konusunda yaşamaktadır. Bu cevap “genellikle doğru değil” yanıtına karşılık gelmektedir. Katılımcılar daha sonra sırası ile “öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller, iletişim engelleri ve yetersiz materyal kullanımı ile ilgili engeller” yaşadıklarını belirtmiştir. Ancak bu üç boyuttaki yanıtlar “doğru değil” yanıtına karşılık gelmektedir.

Katılımcılar, “*öğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri*” ile ilgili motivasyon engelleri arasında en yüksek motivasyon engelini “Derslerin çoğunda dil bilgisi anlatılması (AO=3,08-Doğru da değil, yanlış da değil)” konusunda yaşarken, en düşük motivasyon engelini ise “Derslerin hızının kur takvimine uygun olmaması (AO=1,97-Genellikle doğru değil)” konusunda yaşamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin, *öğrencilerin hisleri* ile ilgili motivasyon engelleri arasında en yüksek motivasyon engelini “Sınavlardaki soruların açık ve net cevaplarının olmaması (AO=2,03-Genellikle doğru değil)” konusunda yaşamaktadır. Bu boyutta en az motivasyon engeli ise “Sınıf arkadaşlarımı sevmeme (AO=1,51-Doğru değil)” konusunda yaşanmıştır.

Katılımcılar, “*iletişim engelleri*” ile ilgili motivasyon engelleri arasında en yüksek motivasyon engelini “Öğretmenlerin tek yönlü açıklamaları çok sık yapması (AO=1,78-Doğru değil)” konusunda yaşamıştır. Bu boyuttaki en az motivasyon engeli ise “Öğretmenlerin öğrencilere bağırması veya kızması (AO=1,37-Doğru değil)” konusunda yaşanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin *yetersiz materyal kullanımı* ile ilgili motivasyon engelleri arasında en yüksek motivasyon engeli yaşadığı konu “Ders kitabından ve ek kaynaklardan çok sayıda okuma ödevi verilmesi (AO=2,54-Genellikle doğru değil)” konusudur. Bu boyutta en az motivasyon engeli yaşanan konu ise “Derslerde video ve DVD gibi görsel materyal kullanılmaması (AO=1,49-Doğru değil)” konusudur.

Tablo 7'de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşlerinin cinsiyete göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri İle İlgili Görüşlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması (n=342)*

<i>Puanlar</i>	<i>Değişken</i>	<i>n</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri	1) Kadın	225	2,47	0,82	340	1,66	.09
	2) Erkek	117	2,62	0,71			
Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller	1) Kadın	225	1,65	0,51	340	2,53	.01
	2) Erkek	117	1,81	0,62			
İletişim Engelleri	1) Kadın	225	1,52	0,59	340	2,82	.00
	2) Erkek	117	1,72	0,69			
Yetersiz Materyal Kullanımı	1) Kadın	225	1,37	0,47	340	0,87	.38
	2) Erkek	117	1,42	0,48			
Motivasyon Engelleri Toplam Puan	1) Kadın	225	1,87	0,45	340	3,05	.00
	2) Erkek	117	2,04	0,48			

Tablo 7’de de görüldüğü gibi katılımcıların öğretmenlerin yetkinliğı ve öğretme stilleri [$t_{(340)}=1,66$, $p>.05$] ve yetersiz materyal kullanımı [$t_{(340)}=0,87$, $p>.05$] ile ilgili görüşleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Katılımcıların öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller [$t_{(340)}=2,53$, $p<.05$], iletişim engelleri [$t_{(340)}=2,82$, $p<.05$] ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri toplam puandaki [$t_{(340)}=3,05$, $p<.05$] görüşleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Üç puanda da erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre daha olumsuz görüşlere sahiptirler.

Tablo 8’de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşlerinin ana dile göre karşılaştırılması amacıyla yapılan t-testi analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 8. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri İle İlgili Görüşlerinin Ana Dile Göre Karşılaştırılması (n=342)*

Puanlar	Değişken	n	AO	S	sd	t	p
Öğretmenlerin Yetkinliğı ve Öğretme Stilleri	1) Kırgız Türkçesi	291	2,49	0,77	340	1,78	.07
	2) Diğer	51	2,70	0,82			
Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller	1) Kırgız Türkçesi	291	1,67	0,54	340	2,16	.03
	2) Diğer	51	1,85	0,60			
İletişim Engelleri	1) Kırgız Türkçesi	291	1,58	0,62	340	0,26	.79
	2) Diğer	51	1,61	0,69			
Yetersiz Materyal Kullanımı	1) Kırgız Türkçesi	291	1,36	0,47	340	1,72	.08
	2) Diğer	51	1,49	0,47			
Motivasyon Engelleri Toplam Puan	1) Kırgız Türkçesi	291	1,90	0,46	340	2,50	.01
	2) Diğer	51	2,08	0,49			

Tablo 8’de de görüldüğü gibi katılımcıların öğretmenlerin yetkinliğı ve öğretme stilleri [$t_{(340)}=1,78$, $p>.05$], iletişim engelleri [$t_{(340)}=0,26$, $p>.05$] ve yetersiz materyal kullanımı [$t_{(340)}=1,72$, $p>.05$] ile ilgili görüşleri ana dile göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Katılımcıların öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller [$t_{(340)}=2,16$, $p<.05$] ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri toplam puandaki [$t_{(340)}=2,50$, $p<.05$] görüşleri ana dile göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. İki puanda da ana dili Kırgız Türkçesi dışında başka bir dil olan katılımcılar ana dili Kırgız Türkçesi olan katılımcılara göre daha olumsuz görüşlere sahiptirler.

Tablo 9’da Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile ilgili görüşlerinin eğitim alanına göre karşılaştırılması amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 9. *Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri İle İlgili Görüşlerinin Eğitim Alanına Göre Karşılaştırılması (n=342)*

Puanlar	Değişken	n	AO	S	sd	F	p	Anamlı Fark (Sidak)
Öğretmenlerin Yetkinliğı ve Öğretme Stilleri	1) Sosyal Bilimler	171	2,55	0,82	2-341	0,43	.64	--
	2) Fen/Matematik	114	2,51	0,72				
	3) Dil	57	2,44	0,80				
Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller	1) Sosyal Bilimler	171	1,69	0,56	2-341	0,16	.84	--
	2) Fen/Matematik	114	1,72	0,57				
	3) Dil	57	1,68	0,50				
İletişim Engelleri	1) Sosyal Bilimler	171	1,56	0,61	2-341	1,45	.23	--
	2) Fen/Matematik	114	1,66	0,68				
	3) Dil	57	1,50	0,56				
Yetersiz Materyal Kullanımı	1) Sosyal Bilimler	171	1,33	0,46	2-341	5,60	.00	1-2
	2) Fen/Matematik	114	1,50	0,51				
	3) Dil	57	1,29	0,39				
Motivasyon Engelleri Toplam Puan	1) Sosyal Bilimler	171	1,90	0,46	2-341	1,81	.16	--
	2) Fen/Matematik	114	1,99	0,48				
	3) Dil	57	1,86	0,44				

Tablo 9’da da görüldüğü gibi katılımcıların öğretmenlerin yetkinliğı ve öğretme stilleri [$F_{(2-341)}=0,43$; $p>.05$], öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller [$F_{(2-341)}=0,16$; $p>.05$], iletişim engelleri [$F_{(2-341)}=1,45$; $p>.05$] ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri toplam puandaki [$F_{(2-341)}=1,81$; $p>.05$] görüşleri eğitim alanına göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır. Ancak katılımcıları yetersiz materyal kullanımı ile ilgili engeller [$F_{(2-341)}=5,60$; $p<.05$] ile ilgili görüşleri eğitim alanına göre istatistiksel

olarak farklılaşmaktadır. Buradaki farklılık yetersiz materyal kullanımı ile ilgili engelleri en çok hisseden fen/matematik alanı öğrencileri (AO=1,50) ile en az hisseden dil alanı öğrencileri (AO=1,29) ve sosyal bilimler alanı öğrencileri (AO=1,33) arasındadır.

Tablo 10'da Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri ile Türkçe öğrenme tutumları arasındaki ilişkileri belirlemek amacı ile yapılan Pearson korelasyon katsayısı analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 10. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumları ile Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri Arasındaki İlişkiler (n=342)

Türkçe Öğrenme Tutumu	Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri				
	Öğrencilerin Hisleri İle İlgili Engeller	Yetersiz Materyal Kullanımı	İletişim Engelleri	Öğretmenlerin Yetkinliği ve Öğretme Stilleri	Motivasyon Engelleri Toplam Puan
Bilişsel Tutum (Türkçe öğrenme ilgisi)	-.38**	-.20**	-.25**	-.08	-.31**
Duyuşsal Tutum (Türkçe öğrenme güdüsü)	-.28**	-.11	-.19**	-.03	-.21**
Devinişsel Tutum (Türkçe edim kaygısı)	-.16**	-.14**	-.16**	-.06	-.17**
Türkçe Öğrenme Tutumu Toplam Puan	-.37**	-.21**	-.28**	-.08	-.31**

Tablo 10'da da görüldüğü gibi katılımcıların, bilişsel tutumları ile öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere ilişkin görüşleri [$r=-.38^{**}$, $p<.05$] ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri [$r=-.31^{**}$, $p<.05$] arasında orta düzeyde, ters yönde ve anlamlı; iletişim engelleri [$r=-.25^{**}$, $p<.05$] ve yetersiz materyal kullanımına [$r=-.20^{**}$, $p<.05$] ilişkin görüşleri arasında ise düşük düzeyde, ters yönde ve anlamlı ilişkiler vardır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin duyuşsal tutumları ile öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere ilişkin görüşleri [$r=-.28^{**}$, $p<.05$], iletişim engelleri ile ilgili görüşleri [$r=-.19^{**}$, $p<.05$] ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri [$r=-.21^{**}$, $p<.05$] düşük düzeyde, ters yönde ve anlamlı ilişkiler vardır.

Katılımcıların, devinişsel tutumları ile öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere ilişkin görüşleri [$r=-.16^{**}$, $p<.05$], yetersiz materyal kullanımına ilişkin görüşleri [$r=-.14^{**}$, $p<.05$], iletişim engelleri [$r=-.16^{**}$, $p<.05$] ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri [$r=-.17^{**}$, $p<.05$] düşük düzeyde, ters yönde ve anlamlı ilişkiler vardır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumu toplam puandaki tutumları ile öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere ilişkin görüşleri [$r=-.37^{**}$, $p<.05$] ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri [$r=-.31^{**}$, $p<.05$] arasında orta düzeyde, ters yönde ve anlamlı; iletişim engelleri [$r=-.28^{**}$, $p<.05$] ve yetersiz materyal kullanımına [$r=-.21^{**}$, $p<.05$] ilişkin görüşleri arasında ise düşük düzeyde, ters yönde ve anlamlı ilişkiler vardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenme tutumları ile Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon engelleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk önce katılımcıların Türkçe öğrenme tutumları belirlenmiştir. Katılımcılar Türkçe öğrenme konusunda oldukça yüksek bir tutuma sahiptir. Öğrenciler en yüksek tutuma bilişsel boyutta, en düşük tutuma ise devinişsel boyutta sahiptir. İnalöz, Babatürk ve Yılmaz (2022) farklı bir ölçek kullanarak yaptıkları araştırmalarında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda Türkçe dil hazırlık eğitimi alan öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumlarının oldukça yüksek olduğunu belirlemiştir. Bu anlamda iki araştırmanın bulguları örtüşmektedir. Buna göre Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda Türkçe dil hazırlık eğitimi alan öğrencilerin Türkçe öğrenmeye büyük bir ilgilerinin olduğu söylenebilir. Bu durum Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi açısından son derece olumlu bir durum olarak görülebilir. Çünkü olumlu tutuma sahip öğrenciler Türkçeyi daha kolay öğrenebilecek ya da en azından daha fazla çaba sarf edeceklerdir.

Öğrencilerin olumlu düşünsel tutumun en önemli sebebi öğrencilerin Türkçe öğrenmek zorunda olmaları olabilir. Çünkü öğrencilerin üniversite eğitimlerine başlayabilmeleri için dil hazırlık eğitimini tamamlamaları gerekmektedir. Ancak katılımcılar bilişsel olarak sahip oldukları bu tutumu davranışlarına tam olarak yansıtmadıkları söylenebilir. Çünkü katılımcıların devinişsel tutumları bilişsel ve duyuşsal

tutumlarına göre daha düşük düzeydedir. Katılımcıların verdikleri cevaplarda da grldği gibi, ğrenciler Türkçeyi çok iyi düzeyde öğrenmek istemekte, Türkçe ğrenmeyi sevmekte, Türkçe ğrenmeyi çok güzel bulmakta ancak Türkçe konuşurken alay edilmesinden ve yanlış yapmaktan az da olsa korku duymaktadırlar.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin tutumları ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda, *Kırgız* (Karatay ve Kartallıoğlu, 2012; Alyılmaz, Biçer ve oban, 2015); *zbek* (şengül, 2017; Akhmadjonov, 2019); *Bosna Hersekli* (Karatay, Güngör ve angal, 2018); *Türk Cumhuriyetleri* (Vargelen-Akcın, 2019); *Slovak* (Yaşar-Arslan ve Batur, 2021); *farklı lkeler* (Karatay ve Kartallıoğlu, 2016; şengül, 2016; Aydın, 2017; Coşkun, 2019; Yaprak ve Uslu-stten, 2021) gibi çok farklı gruplardan veri toplanmış olmasına rağmen Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin genellikle olumlu bir tutum içerisinde oldukları belirlenmiştir.

Katılımcıların, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel tutumları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Bilişsel tutum ve duyuşsal tutum boyutlarında kadın öğrenciler daha olumlu bir tutuma sahipken, devinişsel tutum boyutunda erkek katılımcılar daha olumlu bir tutuma sahiptir. Buna göre kadın öğrencilerin düşünsel ve duygusal olarak daha olumlu tutuma sahip oldukları, erkeklerin ise davranışa dönüştürme konusunda daha başarılı oldukları söylenebilir. Vargelen-Akcın de (2019) rneklemindeki Kırgız ğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenimine ilişkin tutumlarının cinsiyete göre farklılaştığını belirlemiştir. Bu farklılık kadın öğrenciler lehinedir. Bazı araştırmalarda (Akhmadjonov, 2019; Coşkun, 2019; Yaprak ve Uslu-stten, 2021) ise araştırmalarında Türkçeye yönelik tutumda cinsiyete göre fark belirlememiştir.

Katılımcıların bilişsel, duyuşsal ve devinişsel tutumları ve genel olarak Türkçe ğrenme tutumları ana dile göre farklılaşmamaktadır. Ana dili Kırgız Türkçesi olan öğrenciler bütün boyutlarda daha yüksek bir tutuma sahiptirler, ancak aradaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre katılımcıların Türkçe ğrenmeye yönelik tutumlarının ana dilden etkilenmediği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin duyuşsal tutumları eğitim alanına göre farklılaşmaktadır. Buradaki farklılık en olumlu tutuma sahip olan dil alanında eğitim alacak olan öğrenciler ile en olumsuz tutuma sahip olan sosyal bilimler alanında eğitim alacak öğrenciler arasındadır. Dil alanında eğitim alacak olan öğrencilerin duyuşsal olarak daha olumlu bir tutuma sahip olması normaldir. Ancak sosyal bilimler alanında eğitim alacak öğrencilerin fen/matematik alanında eğitim alacak öğrencilerden daha olumsuz bir tutuma sahip olması ilginç bir bulgudur.

Öğrenciler genel olarak düşük düzeyde bir motivasyon engeli hissetmektedir. En çok motivasyon engeli hissedilen konular sırasıyla, *ğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri*, *ğrencilerin hisleri ile ilgili engeller*, *iletişim engelleri ve yetersiz materyal kullanımı* ile ilgilidir. Daha nce Altunkaya ve Boylu'nun (2018) Yabancı Dil Olarak Türkçe ğrenenlere Yönelik Motivasyon Engelleri Anketi kullanılarak yapılan araştırmalarda da (Akbaş, 2018; Doğar ve Geçim, 2018; Erol, 2021) benzer bulgular elde edilmiştir. Örneğin Akbaş (2018) araştırmasında Gürcistan'da yabancı dil olarak Türkçe ğrenenlerin dil öğrenme ihtiyaçları ile motivasyon engelleri arasındaki ilişkiyi araştırmış ve katılımcıların düşük düzeyde engel hissettiğini belirlemiştir. Araştırmaya göre katılımcılar en çok "ğretmenlerin yetkinliği ve ğretim stilleri, yetersiz materyal kullanımı, iletişim engelleri ve öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller" boyutlarında engel hissetmektedir. Doğar ve Geçim de (2018) araştırmalarında da yabancı dil olarak Türkçe ğrenenlerin düşük düzeyde bir motivasyon engeli hissettiği belirlenmiştir. Araştırmaya göre göre en çok engel hissedilen konular sırasıyla "ğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri, yetersiz materyal kullanımı, öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller ve iletişim engelleri" şeklinde ve düşük düzeydedir. Erol (2021) ise araştırmasında katılımcıların orta düzeyde bir motivasyon engeli hissettiğini belirlemiştir. Araştırmaya göre göre en çok engel hissedilen konular sırasıyla "ğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri, yetersiz materyal kullanımı, iletişim engelleri ve öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller" şeklinde ve orta düzeydedir.

Bu araştırmada ve daha önce yapılan araştırmalarda katılımcıların en çok engel hissettiği konu *ğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri* ile ilgilidir. Bu boyut, derslerin çoğunda dil bilgisi anlatılması; derslerin çoğunun kur geçme sınavına yönelik olması; öğrencilerden hedef dili, dil bilgisi açısından doğru kullanmanın beklenmesi; derslerin çoğunun eviri odaklı anlatılması ile ilgilidir. Bu anlamda buradaki genel sorunun derslerde dil bilgisi ağırlıklı bir tarz olması olabilir. Mevcut araştırmada katılımcıların, öğretmenlerin yetkinliği ve öğretme stilleri boyutunda derslerin çoğunda dil bilgisi anlatılmasını önemli bir motivasyon engeli olarak belirtmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Katılımcıların bu ifadeye verdikleri yanıtların ortalamasının "Doğru da değil, yanlış da değil" yanıtına karşılık gelmesi bu konuda bazı sorunlar olduğuna işaret etmektedir ve bu konu dil ğretimi açısından önemsenmesi gereken bir konudur. Çünkü

dil öğretimini sadece dil bilgisi kurallarına indirgemek, dil öğretiminin doğası ve yararlılığı açısından son derece sorunlu bir bakış açısıdır. Ancak bu konu ihmal edilecek bir konu da değildir. Öğrenciler yararlı bir bakış açısıyla sadece konuşmaya dönük olarak Türkçe öğrenmek isteyebilirler. Alanyazında da (Karababa ve Karagül, 2013; Yıldız, 2004; 2015; Yılmaz, 2014) yabancı öğrencilerin en çok ihtiyaç duyduğu ve en çok geliştirmek istedikleri becerinin konuşma becerisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bir dil mutlaka kuralları ile öğrenilmelidir. Çünkü bu öğrenciler o dilde eğitim almak, o dilde kendini ifade etmek, sınav sorularına cevap vermek, ödevler ya da sunular hazırlamak ve benzeri daha birçok etkinlikte o dili kullanmak için eğitim almaktadırlar.

Katılımcıların öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller, iletişim engelleri ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Fark belirlenen bütün boyutlarda erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre daha yüksek motivasyon engeli hissetmişlerdir. Akbaş (2018) ve Erol (2021) araştırmalarında cinsiyete göre fark belirlemediği. Bu anlamda mevcut araştırmanın bulguları daha önceki araştırmaların bulguları tutarlılık göstermemektedir.

Katılımcıların öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller ve motivasyon engelleri toplam puandaki görüşleri ana dile göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Bu iki boyutta da ana dili “diğer diller” olan öğrenciler ana dili “Kırgız Türkçesi” olan öğrencilere göre daha fazla motivasyon engeli hissetmektedirler. Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesi benzer kelimelere ve gramer yapısına sahip diller olduğu için ana dili Kırgız Türkçesi olan öğrenciler daha az motivasyon engeli hissetmiş olabilirler. Ancak Akbaş’ın (2018) araştırmasının örnekleminde ana dili Azerbaycan Türkçesi olan katılımcılar olmasına rağmen ana dile göre fark belirlemediği. Akbaş’ın (2018) araştırmasında ana dile göre fark belirlenmemesine rağmen öğrencilerin hisleri ile ilgili engeller ve motivasyon engelleri toplam puanda en az engel hisseden grup ana dili Azerbaycan Türkçesi olanlardır. Bu sonuç, yukarıdaki yorumu doğrulamaktadır.

Katılımcıların, yetersiz materyal kullanımı ile ilgili görüşleri eğitim alanına göre istatistiksel olarak farklılaşmaktadır. Fen/matematik alanında üniversite eğitimi görececek olan öğrenciler, dil ve sosyal bilimler alanlarında üniversite eğitimi görececek olan öğrencilere göre materyal kullanımı konusunda daha fazla yetersizlik hissetmiştir. Bunun sebebi fen/matematik alanında üniversite eğitimi görececek olan öğrencilerin bu konuda daha fazla beklenti içinde olmaları olabilir. Fen/matematik alanların dil ve sosyal bilimler alanlarına göre daha fazla malzeme, materyal, araç-gereç ile eğitim yapıyor olması öğrencileri böyle bir düşünceye itmiş olabilir.

Katılımcıların “Türkçe öğrenme tutumu ve alt boyutları” ile “motivasyon engelleri ve alt boyutları” arasında orta ve düşük düzeyde, ters yönde ve anlamlı ilişkiler vardır. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye yönelik bilişsel tutumlarındaki olumlu durum arttıkça öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere, motivasyon engellerine, iletişim engellerine ve yetersiz materyal kullanımına ilişkin olumsuz görüşleri azalmaktadır. Katılımcıların, Türkçe öğrenmeye yönelik duyuşsal tutumlarındaki olumlu durum arttıkça öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere, iletişim engellerine ve motivasyon engellerine ilişkin olumsuz görüşleri azalmaktadır. Öğrencilerin, Türkçe öğrenmeye yönelik devinişsel tutumlarındaki olumlu durum arttıkça öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere, yetersiz materyal kullanımına, iletişim engellerine ve motivasyon engellerine ilişkin olumsuz görüşleri azalmaktadır. Katılımcıların, Türkçe öğrenme tutumu toplam puandaki olumlu durum arttıkça öğrencilerin hisleri ile ilgili engellere, yetersiz materyal kullanımına, iletişim engellerine ve motivasyon engellerine ilişkin olumsuz görüşleri azalmaktadır. Burada karşılıklı bir artma-azaltma durumu olduğundan verilen açıklamaların tersi bir durum da söz konusu olabilir. Örneğin öğrenciler motivasyon engellerini daha düşük düzeyde algıladıkça Türkçe öğrenmeye yönelik tutumları da daha olumlu hale gelebilir. Ancak teorik olarak olumlu tutumun motivasyon engelini azaltması daha doğru görünmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre yabancılara Türkçe öğretiminde dil bilgisi kuralları ile diğer alanlar arasında denge kurulması, materyal kullanımının artırılması, önerilebilir. Katılımcıların tutumlarındaki artışın motivasyon engeli algısını azalttığı düşünüldüğünde, öğrencilerin olumlu tutumlarını artıracak çalışmaların yapılması önerilebilir. Bu makalede nicel araştırma geleneğine uygun olarak araştırma soruları ölçeklerden elde edilen sonuçlar aracılığıyla analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda daha önce yapılmış nicel ve nitel araştırmaların varlığı düşünüldüğünde, artık karma desenli, gözleme dayalı ya da veri çeşitliliğini artıran araştırmaların yapılması önerilebilir.

Etik Beyan

“Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Tutumları İle Türkçe Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Engelleri Arasındaki İlişkiler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 28.02.2022 tarih ve 2022-2 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akbaş, Ö. (2018). *Gürcistan’da yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin dil ihtiyaçları ile motivasyon engelleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi.
- Akhmadjonov, K. (2019). *Özbekistan’daki üniversitelerde Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkçe öğrenmeye ilişkin tutum ve motivasyonları (Tashkent örneği)* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Altunkaya, H. ve Boylu, E. (2018). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri ölçęęi: Türkçeye uyarlama çalışması. 1. Kaşgarlı Mahmud Yabancılar Türkçe Öğretimi Sempozyumu. 3-5 Mayıs 2018, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Altunkaya, H. ve Boylu, E. (2020). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yönelik motivasyon engelleri ölçęęi: Türkçeye uyarlama çalışması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(29), 186-203.
- Alyılmaz, S., Biçer, N. ve Çoban, İ. (2015). Atatürk Üniversitesinde öğrenim gören Kırgız öğrencilerin Türkçe ve Türkiye’ye yönelik görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 328-338.
- Aydın, G. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkiye ve Türkçeye ilişkin algılarının incelenmesi (ADÜ-TÖMER örneği). *Journal of Awareness, (Uluslar Arası Farkındalık Konferansı Özel Sayısı)*, 141-164.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler* (7. Baskı) Ankara: Pegem A Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.
- Coşkun, K. (2019). *Kastamonu’daki yabancı öğrencilerin Türkçeye yönelik tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dilekmen, M. ve Ada, Ş. (2005). Öğrenmede güdülenme. *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 113-123.
- Doğar, B. ve Geçim, H. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin motivasyon engelleri üzerine bir araştırma (Kayseri-ERÜ TÖMER Örneği). I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi, 7-9 Kasım 2018. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman. ss. 175-186.
- Dörnyei, Z. (2001). *Teaching and researching motivation*. Harlow: Longman.
- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Dörnyei, Z. ve Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation*. Longman, Harlow.
- Erol, S. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin karşılaştıkları motivasyon engelleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 270-281. DOI: 10.17240/aibuefd.2021.21.60703-855304.
- Han, T., Takkaç-Tulgar, A. ve Aybirdi, N. (2019). Factors causing demotivation in EFL learning process and the strategies used by Turkish EFL learners to overcome their demotivation. *Advances in Language and Literary Studies*, 10(2), 56-65. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.10n.2p.56>.
- İnalöz, A. B., Babatürk, S. ve Yılmaz, K. (2022). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen üniversite öğrencilerinin Türkçeye yönelik tutumları. *13th International Congress on New Trends in Education*. Eğitimde Mükemmellik Derneği ve University of Prizren. 12-15 Mayıs 2022, Türkiye.
- Karababa, C. Z. ve Karagül, S. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe Öğrenenlere yönelik gereksinim çözümlemesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170).
- Karasar, N. (2021). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karatay, H. ve Kartallıoğlu, N. (2012). Kırgız öğrencilerin Türkiye Türkçesi öğrenmeye ilişkin tutumları. *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-11.
- Karatay, H. ve Kartallıoğlu, N. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenme tutumu ile dil becerileri edimi arasındaki ilişki. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 203-214.
- Karatay, H., Güngör, H. ve Çangal, Ö. (2018). Bosna Hersekli öğrencilerin Türkçe öğrenme amacı, tutumu ve öğrenme becerileri. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(16), 18-31.
- Kikuchi, K. ve Sakai, H. (2009). Japanese learners’ demotivation to study English: A survey study. *JALT Journal*, 31(2), 183-204.
- Koçel, T. (1995). *İşletme yöneticiliği, yönetici geliştirme, organizasyon ve davranış*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Li, W., Yigitcanlar, T., Erol, I. ve Liu, A. (2021). Motivations, barriers and risks of smart home adoption: From systematic literature review to conceptual framework. *Energy Research & Social Science*, 80, 102211.
- Masgoret, A. M. ve Gardner, R. C. (2003). Attitudes, motivation, and second language learning: A meta-analysis of studies conducted by Gardner and associates. *Language Learning*, 53(1), 167-210.

- Örücü, E. ve Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma: Hizmet ve endüstri işletmesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 85-97.
- Sevim, O. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenmeye yönelik motivasyon: bir ölçek geliştirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65, 567-586.
- Şengül, K. (2016). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil öğrenme stratejilerine dayalı etkinliklerin anlama becerileri ile dil bilgisine yönelik başarıya, kalıcılığa ve Türkçeye yönelik tutuma etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şengül, K. (2017). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Afganistanlı Özbek Türklerinin Türkiye Türkçesine yönelik görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 91-100.
- Vargelen-Akcin, H. (2019). *Türk Cumhuriyetlerinde ana diline ve Türkiye Türkçesi öğrenimine ilişkin tutum (Üniversite öğrencileri örneğinde)* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yaprak, E. ve Uslu-Üstten, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkiye Türkçesine ilişkin tutumu: Gazi TÖMER Örneği. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri dergisi*, 6(1), 27-36.
- Yaşar-Arslan, G. ve Batur, Z. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin Türkçe, Türkiye ve Türk kültürüne ilişkin görüşleri: Slovakya Matej Bel Üniversitesi örneği. *International Journal of Turkish Teaching as a Foreign Language*, 4(1), 4-30.
- Yıldız, Ü. (2004). *Beyaz Rusya Minsk Devlet Dilbilim Üniversitesi yabancılar için Türkçe dil eğitimi programının değerlendirilmesi üzerine bir alan çalışması* (Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Ü. (2015). An investigation into European learners' needs with regards to Turkish as a foreign language. *Anthropologist*, 19(3), 585-596.
- Yılmaz, F. (2014). An investigation into students' Turkish language needs at Jagiellonian University in Poland. *Educational Research and Reviews*, 9(16), 555-561.

EXTENDED ABSTRACT

Foreign language teaching is not limited to teaching only the grammar and vocabulary of the target language. In this process, everything about the target language is transferred to the learner in all its aspects. In this context, cultural elements of language and nation, ways of life, and similarities or differences with other countries in the world can turn into both a material to be used and a purpose while teaching the language. Analysing these aspects, foreign language teaching has a complex structure. This complex structure, students' attitudes toward learning the target language have an important place. In this study, since the attitude toward learning Turkish is a classification suitable for the basic dimensions of the attitude, it is examined with the dimensions of "Cognitive Attitude, Affective Attitude, and Psychomotor Attitude".

It is important for a person learning a new language to have a positive attitude towards that language, and this positive attitude also positively affects motivation. In addition, a negative attitude towards the learned foreign language is an important motivational barrier in language learning (Dörnyei, 2001). The motivation of learners in language teaching processes directly affects the success of language teaching. In this sense, the transformation of knowledge into behavior is related to motivation. The higher the motivation in the learning process, the higher the overall success is expected (Li, Yigitcanlar, Erol, & Liu, 2021).

Although there are both positive and negative forces in the learning process of students, past motivational research has typically overlooked negative motivations and treated motivation as a kind of incentive, that is, a force that changes on a continuum (Dörnyei, 2005, p. 89). However, motivational effects that cut off the energy of action are quite common and this situation is not compatible with the classroom experiences of students and teachers (Dörnyei, 2001, p. 140). According to Dörnyei (2001, p. 143), motivational barriers are "certain external forces" that reduce a motivational basis of behavioral intention or continued action. In these studies, the "Motivational Barriers Questionnaire for Learners of Turkish as a Foreign Language", which was developed by Kikuchi and Sakai (2009) and whose validity and reliability studies were conducted by Altunkaya and Boylu (2018), was used. The questionnaire consists of four sub-dimensions: "Barriers Related to Students' Feelings, Inadequate Material Use, Communication Barriers, and Teachers' Competence and Teaching Styles".

This study, it was aimed to determine the relationships between the attitudes of students learning Turkish as a foreign language towards Turkish and their motivational barriers to learning Turkish. To achieve this general aim, answers to the following questions were sought:

1. What are the attitudes of the students who learn Turkish as a foreign language towards learning Turkish?

2. Do the attitudes of students learning Turkish as a foreign language towards learning Turkish differ according to "gender, mother tongue and field of education (social-science/mathematics-language)"?
3. What are the opinions of the students who learn Turkish as a foreign language about the motivational barriers to learning Turkish?
4. Do the opinions of the students who learn Turkish as a foreign language differ according to their "gender, mother tongue and field of education (social-science/mathematics-language)" about motivational barriers to learning Turkish?
5. Is there a relationship between the attitudes of students learning Turkish as a foreign language towards learning Turkish and their motivational barriers?

There are 342 university students in the sample of the research in which the relational survey model is used. The data of the research are collected with the "Turkish Learning Attitude Scale" developed by Karatay and Kartallıoğlu (2016) and the "Motivational Barriers Questionnaire for People Learning Turkish as a Foreign Language" developed by Kikuchi and Sakai (2009) and adapted into Turkish by Altunkaya and Boylu (2018; 2020). Descriptive statistics, t-tests, one-way analysis of variance, and Pearson correlation coefficient are used to analyze the data.

According to the results, the Turkish learning attitudes of the participants ($M=3.93$) are quite high. Participants have the highest attitudes in cognitive attitude (Turkish learning interest), affective attitude (Turkish learning motivation), and psychomotor attitude (Turkish performance anxiety) dimensions, respectively.

Participants' Turkish learning attitudes [$t(340)=1.05$, $p>.05$] do not differ statistically according to gender. However, participants' cognitive attitudes (Turkish learning interest) [$t(340)=2.41$, $p<.05$], affective attitudes (Turkish learning motivation) [$t(340)=2.77$, $p<.05$], and psychomotor attitudes (Turkish performance anxiety) [$t(340)=2.76$, $p<.05$] differ statistically according to gender. While female students have a more positive attitude in the cognitive attitude and affective attitude dimensions, male participants have a more positive attitude in the psychomotor attitude dimension.

Participants' cognitive attitudes (Turkish learning interest) [$t(340)=1.45$, $p>.05$], affective attitudes (Turkish learning motivation) [$t(340)=1.24$, $p>.05$], psychomotor attitudes (Turkish performance anxiety) [$t(340)=1.11$, $p>.05$], and Turkish learning attitude [$t(340)=1.72$, $p>.05$] do not differ statistically according to mother tongue.

Participants' cognitive attitudes (Turkish learning interest) [$F(2-341)=1.67$; $p>.05$], psychomotor attitudes (Turkish performance anxiety) [$F(2-341)=2.90$; $p>.05$], and Turkish learning attitudes [$F(2-341)=2.46$; $p>.05$] do not differ statistically according to the field of education, but affective attitudes (Turkish learning motivation) [$F(2-341)=4.60$; $p<.05$] differ statistically according to the field of education. The difference in the affective attitude (Turkish learning motivation) dimension is between the language field students who have the highest average in this dimension and the students of the social sciences who have the lowest average in this dimension.

Participants' views on motivational barriers to learning Turkish ($M=1.92$) correspond to the answer "generally not correct". The participants experience the highest motivation barrier among the sub-dimensions regarding teachers' competence and teaching styles ($M=2.52$). The participants then stated that they experienced "barriers related to students' feelings, barriers to communication, and barriers related to inadequate material use", respectively. However, the answers in these three dimensions correspond to the "not correct" answer.

Views of the participants about teachers' competence and teaching styles [$t(340)=1.66$, $p>.05$] and inadequate material use [$t(340)=0.87$, $p>.05$] do not differ statistically according to gender. But participants' views about barriers related to students' feelings [$t(340)=2.53$, $p<.05$], communication barriers [$t(340)=2.82$, $p<.05$], and motivational barriers to learning Turkish [$t(340)=3.05$, $p<.05$] differed statistically according to gender. In all three dimensions, male participants have more negative opinions than female participants.

Participants' views regarding teachers' competence and teaching styles [$t(340)=1.78$, $p>.05$], communication barriers [$t(340)=0.26$, $p>.05$], and inadequate material use [$t(340)=1.72$, $p>.05$] do not differ statistically according to their mother tongue. But participants' views about barriers related to students' feelings [$t(340)=2.16$, $p<.05$], and motivational barriers to learning Turkish [$t(340)=2.50$, $p<.05$] differed statistically according to mother tongue. In both dimensions, participants whose mother tongue is other than Kyrgyz Turkish have more negative opinions than participants whose mother tongue is Kyrgyz Turkish.

Participants' views regarding teachers' competence and teaching styles [$F(2-341)=0,43$; $p>.05$], barriers related to students' feelings [$F(2-341)=0,16$; $p>.05$], communication barriers [$F(2-341)=1,45$; $p>.05$], and motivational barriers to learning Turkish [$F(2-341)=1,81$; $p>.05$] do not differ statistically according to the field of education. However, barriers related to inadequate material use by participants [$F(2-341)=5,60$; $p<.05$] differ statistically according to the field of education. The difference here is between science/mathematics students ($M=1,50$) who feel the barriers related to inadequate material use the most, and language students ($M=1,29$) and social science students ($M=1,33$) who feel the least.

There was a moderate level, negative and significant relationship between the participants' cognitive attitudes and their views on the barriers related to students' feelings [$r=-.38^{**}$, $p<.05$], and their views on the motivational barriers to learning Turkish [$r=-.31^{**}$, $p<.05$]. On the other hand, there were low-level, negative, and significant relationships between the participants' cognitive attitudes and their views on communication barriers [$r=-.25^{**}$, $p<.05$] and inadequate material use [$r=-.20^{**}$, $p<.05$].

There was a low-level, negative and significant relationship between the participants' affective attitudes and their views on the barriers related to students' feelings [$r=-.28^{**}$, $p<.05$], their views on the communication barriers [$r=-.19^{**}$, $p<.05$], and their views on the motivational barriers to learning Turkish [$r=-.21^{**}$, $p<.05$].

There was a low-level, negative and significant relationship between the participants' psychomotor attitudes and their views on the barriers related to students' feelings [$r=-.16^{**}$, $p<.05$], their views on inadequate material use [$r=-.14^{**}$, $p<.05$], their views on the communication barriers [$r=-.16^{**}$, $p<.05$], and their views on the motivational barriers to learning Turkish [$r=-.17^{**}$, $p<.05$].

There was a moderate level, negative and significant relationship between the participants' Turkish learning attitudes and their views on the barriers related to students' feelings [$r=-.37^{**}$, $p<.05$], and motivational barriers to learning Turkish [$r=-.31^{**}$, $p<.05$]. On the other hand, there was a low-level, negative, and significant relationship between the participants' Turkish learning attitudes and their views on the communication barriers [$r=-.28^{**}$, $p<.05$], and their views on inadequate material use [$r=-.21^{**}$, $p<.05$].

Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri Hakkındaki Görüşler

Asya ÇETİN¹

Özet

Bu çalışmada üstün yetenekli çocukların özellikleri hakkındaki görüşleri belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma grubu 5 öğretmen, 4 öğrenci, 3 hemşire, 3 işçi, 3 araştırma görevlisi, 2 doktor, 1 mümessil, 2 ev hanımı, olmak üzere toplam 23 kişiden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak üstün yeteneklilerin özellikleri ile ilgili görüşleri ortaya koymak için toplam 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler nitel veri analizi türlerinden betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Düzenlenmiş veriler gerekli yerlerde örneklem grubunun ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre katılımcılar, üstün yeteneklilerin hızlı ve kolay algılayabilme, çabuk ve kolay öğrenme yeteneğine ve geniş sözcük dağarcığına sahip oldukları, içine kapanık ve asosyal oldukları, yalnız hissettikleri ve daha duygusal oldukları, akranları tarafından dışlandıkları, kabul görmedikleri şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Üstün yeteneklilik, Üstün yetenekli çocuk, Gelişimsel özellikler

Opinions about the Characteristics of Gifted Children

Abstract

In this study, it is aimed to determine the opinions about the characteristics of gifted children. The study group consists of 5 teachers, 4 students, 3 nurses, 3 workers, 3 research assistants, 2 doctors, 1 representative, 2 housewives, a total of 23 people. As a data collection tool, a semi-structured interview form which consisting of 7 questions was used to reveal the views on the characteristics of the gifted. The data were analyzed with the descriptive analysis method, which is one of the qualitative data analysis types. The edited data were supported, where necessary, by direct quotations from the statements of the sample group. According to the results obtained, the participants stated that gifted people have the ability to perceive quickly and easily, learn quickly and easily, have a wide vocabulary, are introverted and asocial, feel lonely and more emotional, are excluded by their peers, and are not accepted.

Key Words: Giftedness, Developmental characteristics, Opinions

Atıf İçin / Please Cite As:

Çetin, A. (2023). Üstün yetenekli çocukların özellikleri hakkındaki görüşler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 77-88. doi:10.33206/mjss.1103185

Geliş Tarihi / Received Date: 13.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.10.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, asyacetin@karabuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2756-5322

Giriş

Dünya da ve ülkemizde son yıllarda çeşitli disiplinlerden olan uzmanlar tarafından üstün yeteneklilik kavramı, üstün yetenekli çocukların normal gelişim gösterenlerden farklı olup olmadıkları, üstün yetenekli çocukların gelişimsel özelliklerinin neler olduğuna ilişkin sorulara cevaplar verilmeye çalışılmaktadır (Çağlar, 2004, s. 112). Toplumların değerleri, geçirmiş oldukları süreçler, deneyimleri ve ihtiyaçlarının farklı olması, yetenek ve zekâ kavramlarına ilişkin algı ve yorumların farklılaşmasına (Özdemir ve Demirel, 2012, s. 79) ve dolayısıyla bu sorulara verilen cevapların toplumdan topluma değişmesine neden olmaktadır.

Literatür incelendiğinde üstün yeteneklilik ile ilgili ilk yapılan tanımların ölçülü ve dar kapsamlı olduğu görülmektedir. Bu tanımlar hem yetenek alanını hem de yetenek düzeyini (IQ gibi) belirten tanımlardır. Daha sonra, çoklu zekâ kuramını dikkate alan, daha geniş kapsamlı tanımlamalar ortaya çıkmıştır (Jones, 2013, s. 44). Ülkemizde Özel Eğitim Konseyi, Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri Komisyon Raporu'nda üstün zekâ ve üstün özel yetenek "üstün yetenek" başlığı altında toplanmış ve tanımı şu şekilde yapılmıştır: "Üstün yetenekliler, genel ve/ veya özel yetenekleri açısından, yaşlarına göre yüksek performans gösterdiği konunun uzmanları tarafından belirlenmiş kişilerdir. Üstün yetenekliler, bu yeteneklerini geliştirmede normal eğitim programlarının yetersiz kaldığı, kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda farklılaştırılmış programlara gereksinim duyan gruptur" (1. Özel Eğit. Kons. 1991).

Zekâ düzeylerine göre çocuklar belirli yaşlarda belirli davranış özellikleri gösterirler (Sak, 2010, s. 57). Bu nedenle üstün yeteneklilik konusunda araştırmalar yapan uzmanlar üstün yetenekli çocuklara has gelişimsel özellikleri belirlemek için vaka incelemeleri (çocuğun gelişim öyküsü ve aile geçmişi), çocukla ilgili tutulan çeşitli kayıtların incelenmesi, anketler, gözlemler vb. ilmi yöntemler ve Grup Zekâ Testleri, Grup Başarı Testleri, Bireysel Zekâ Testleri, Yaratıcılık Testleri, Kritik Düşünme Testleri, Resim, Müzik gibi alanlar için özel testler (Bildiren ve Uzun, 2007, s. 33) gibi çeşitli ölçekler kullanmışlardır. Bu testler, ölçekler ve teknikleri kullanan uzmanlar elde ettikleri sonuçları normal çocuklarla mukayese ederek üstün yetenekli çocukların normal gelişim gösteren akranlarından farklı özelliklere sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Lewis Terman'ın dahililik ile ilgili yapmış olduğu genetik araştırmaları üstün yeteneklilerin özellikleri, üstün yetenekliliğin avantaj ve dezavantajları ile ilgili yapılan ilk ampirik çalışmadır. Terman (1947) 1500 üstün yetenekli birey ile yapmış olduğu bir çalışmada genel nüfus içerisinde üstün yetenekli olan ve üstün yetenekli olmayan bireylerin iyi oluşları arasında bir fark olmadığını ve sosyal-duygusal dalgalanmaların üstün zekâ ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Jones, 2013, s. 45).

Özellikle okulöncesi döneminde olan üstün yetenekli çocukların motor becerileri, özellikle küçük kas motor becerileri genellikle bilişsel kavramsal yeteneklerinin gerisindedir (Webb and Kleine, 1993). Bu durum yoğun hayal kırıklığı ve duygusal patlamalara neden olabilir. Okulöncesi dönemde olan ya da birinci sınıf düzeyinde olan üstün yetenekli çocuklar insanları ve durumları organize etme girişiminde bulunabilirler. Karmaşık oyunlar icat edip oyun arkadaşlarını yönlendirmeye, kontrol etmeye çalışabilirler (Webb, 1994, s. 529). Davis (1996) yetenekli çocukların özgüvenlerinin yüksek seviyelerde olması ve depresyondan daha az etkilenmeleri dolayısıyla üstün yetenekli olmayan akranlarına göre daha avantajlı durumda olduklarını vurgulamıştır. Yetenekli bireylerin sosyal ve duygusal işleyişi ile ilgili alternatif görünüm üstün yetenekli bireylerin bilişsel kapasitelerinin bir sonucu olarak, kişilerarası çatışmalarda daha duyarlı olduğunu ve akranlarına göre yabancılaşma ve stres durumlarını yüksek derecede tecrübe ettiklerini varsayar (Neihart, 1999, s. 10).

Üstün yetenekli çocukların duygusal özelliklerini inceleyen çalışmalardan farklı bulgular elde edilmiştir (Gottfried vd., 1994, s. 1). Literatürü araştıran Neihart (1999) üstün yetenekliliğin dayanıklılığı arttırdığı ve üstün yetenekliliğin insanlara karşı savunmasızlığı arttırdığına ilişkin iki zıt görüşün var olduğunu destekleyecek kanıtlar bulmuştur. İlk görüş, üstün yetenekli çocukların bilişsel kapasiteleri sayesinde kendileri ve başkalarını daha iyi anlama yeteneğine sahip olmaları nedeniyle üstün yetenekliliğin çocukları uyumsuzluktan koruduğunu, stres ve çatışma durumlarıyla akranlarına göre daha iyi baş ettiklerini varsaymaktadır (Neihart, 1999, s. 10).

Her çocuğun gelişimi benzersizdir. Ancak üstün yetenekli çocukların tipik gelişim gösteren çocuklara göre bedensel, bilişsel, dil ve sosyal/duygusal alanlarda gelişimsel farklılıkları vardır (Manning, 2006, s. 67). Bakır (2015) çalışmasında üstün yeteneklilerin yürüme, koşma ve diğer motor becerilerinin akranlarından daha erken dönemlerde gerçekleştiğini saptamıştır. Silverman (1992, s. 5), çocuğu üstün yetenekli tanısı almış ebeveynlerle yaptığı bir çalışmada, çocukların erken yaşlarda benzersiz bir hafızaya ve doyumuz bir merak duygusuna sahip olduklarını bildirmiştir. Bildiren (2018, s. 1003) çalışmalarında 0-2 yaş arasındaki üstün yetenekli çocukların erken konuşma ve yürüme, algılama, hafıza, çizim becerileri ve zengin kelime

dağarcığı gibi özellikler sergilediklerini belirlemişlerdir. Clark'a (2002) göre üstün yetenekli çocuklar 0-3 yaş arasında geniş bir kelime hazinesine sahiptir ve karmaşık cümle yapıları kullanırlar. Von Karolyi (2006) ilkokul 1-3. sınıftaki çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada, üstün yetenekli çocukların sosyal ve duygusal alanlarda tipik gelişim gösterenlere göre daha erken farkındalık geliştirdiklerini ortaya koymuştur. Avcı (2005) çalışmasında üstün yetenekli bireylerin birçok sosyal problemle karşılaştıklarını ve bunlara uygun çözüm yolları bulduklarını belirlemiştir.

Tüm toplumlar nitelikli ve yetenekli bireylere ihtiyaç duymaktadırlar bu nedenle üstün yetenekli çocuklar bir ülkenin geleceği için çok büyük bir önem taşımaktadırlar. Üstün yetenekli bireyler, tüm özelliklerinin doğru bilindiği ve ona göre muamele gördükleri toplum içinde uyumlu, yararlı ve mutlu bir bireyler olarak gelişirler. Bu çalışmada eğitim ve sağlık alanında çalışanların üstün yetenekli çocukların gelişim özellikleri hakkındaki görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma, halk arasında üstün yeteneklilik ve üstün yetenekli bireylerin özelliklerine ilişkin yaygın olan bakış açısını ortaya koyup ve bu konuda bilinen yanlışları tespit ederek üstün yetenekliler ile ilgili yapılacak olan diğer çalışmalara ışık tutacaktır. Bu nedenle bu çalışmada üstün yetenekli çocukların bedensel, bilişsel, dil, sosyal, duygusal özelliklerine; anne babaların üstün yetenekli çocuklarından beklentileri, bu çocukların yaşayabilecekleri problemler ve ebeveynlerinin yaşayabilecekleri problemlere ilişkin görüşleri belirlemek amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamlarda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu araştırmada katılımcıların bireysel algılarını, deneyimlerini ve bakış açılarını doğrudan öğrenme, mevcut durumları anlama ve açıklama amacıyla nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008, s. 23). Nitel araştırmalarda veri toplamak için gözlemler, sözel ifadeler, görüşmeler, kayıtlar, fotoğraflar, resimler, video ve ses kayıtları, hatıra defteri gibi birçok kaynak kullanılır (Nahcivan, 2014). Görüşme, insanların neler düşündüğünü saptayarak onların duygu, deneyim ve tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan bir veri toplama tekniğidir (Ekiz, 2003). Bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları bir görüşme formu şeklinde hazırlar. Ancak görüşmenin gidişatına göre araştırmacı farklı ya da alt sorularla cevaplayan kişinin yanıtlarını detaylandırmasını ve genişletmesini sağlayabilir (Türnüklü, 2000, s. 547).

Çalışma Grubu

Araştırmada diğer araştırma yöntemlerine göre daha ekonomik olması ve zaman kaybını önlemek amacıyla amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme seçimine gidilmiştir. Bu araştırma yönteminin kullanıldığı durumlarda örnekleme, araştırmacının rahatlıkla ulaşabileceği katılımcılardan oluşur (Şimşek, 2012, s. 122). Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 5 öğretmen, 4 öğrenci, 3 hemşire, 3 işçi, 3 araştırma görevlisi, 2 doktor, 1 mümessil, 2 ev hanımı, olmak üzere toplam 23 kişi çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen katılımcılar belirlenirken üstün yeteneklilik ile ilgili herhangi bir yaşantı ve deneyime sahip olmamaları ölçüt olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form içeriğinde katılımcıların üstün yeteneklilerin gelişimsel özellikleri, ebeveynlerinin beklentileri ve yaşanabilecek problemler ile ilgili görüşlerini ortaya koymak için toplam 8 açık uçlu soru yer almaktadır. Nitel araştırmalarda geçerliği sağlamak için aktarılabirlik ve ayrıntılı rapor etme ile ilgili olup iç geçerlik, araştırmacının ölçmek istediği veriyi, kullandığı araç ya da yöntemle gerçekten ölçüp ölçemeyeceğine ilişkindir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 289).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya başlamadan önce Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'dan onay alınmıştır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu aracılığı

ile her biri ortalama 20-25'er dakika süren yüz yüze görüşmelerle toplanmıştır. Yapılan görüşmelerin ses kayıtları alınmış ve yazılı metne dökümü yapıldıktan sonra, rastlantısal olarak seçilen beş katılımcıya görüşmelerde toplanan veriler gösterilerek doğrulukları için onay alınmıştır.

Araştırma nitel veri analizi türlerinden betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Betimsel analiz için araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından oluşturulan bu çerçeveye göre elde edilen veriler sınıflandırılmış, anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmiştir. Düzenlenmiş veriler gerekli yerlerde örneklem grubunun ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Görüşme formu oluşturulurken ilgili konuya dair alanyazın taraması yapılmıştır. Hazırlanan soru formu için üç uzmandan görüş alınmış uzmanların geri bildirimleri dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek için pilot uygulama yapılmış ve anlaşılmayan sorularda düzenlemeye gidilerek görüşme sorularına son şekli verilmiştir. Geçerliliğin sağlanabilmesi amacıyla araştırma süreci araştırmanın yöntemi, deseni, çalışma gurubu, verilerin toplanması ve analizi başlıkları altında detaylı olarak açıklanmıştır. Araştırmanın soruları ile sonuçları karşılaştırılması yoluyla da geçerliliğin sağlanabilmesi amacıyla özen gösterilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamış, bunun yerine her bir katılımcı G1, G2, G3... şeklinde kodlanmış ve çalışmada bu kodlar kullanılmıştır. Güvenirliğin sağlanması amacıyla temalara ilişkin bazı katılımcı görüşleri doğrudan verilmiştir.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı 2013-2014 yılında üstün yetenekli bireylerin ilkökul döneminde tanınması ve devam eden süreçte desteklenmesi amacıyla hizmet veren Karabük Üniversitesi Üstün Yetenekliler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde görevlendirme ile çalışmıştır. Karabük Üniversitesi Çocuk Gelişimi bölümünde "Üstün Zekalı ve Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi" dersini yürütmüştür. Üstün yeteneklilik konusunda alanyazında çalışması bulunmaktadır.

Bulgular

Verilerin analizi ile üç tema ortaya çıkmıştır:

- 1) Üstün yetenekli çocukların gelişimsel özellikleri
- 2) Ebeveynlerin üstün yetenekli çocuklarına yönelik beklentileri
- 3) Üstün yetenekliliğe ilişkin yaşanabilecek problemler

Üstün Yetenekli Çocukların Gelişimsel Özellikleri

Üstün yetenekli çocukların gelişimsel özelliklerine yönelik görüşler incelendiğinde bedensel, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri boyutu olmak üzere beş alt tema ortaya çıkmıştır. Alt temalar Tablo 1, 2, 3, 4 ve 5'te sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Üstün Yeteneklilerin Bedensel Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Normal gelişim gösteren bireylerle aynıdır	12
Daha hareketli, yerinde duramayan, yaramaz	6
Gözlüklü	2
Anlamlı bakışları olan	2
Çelimsiz	1
Kısa boylu	1
Temiz, bakımlı	1
Gelişimsel geriliği olan	1
Dik duruşa sahip	1
Yeni doğan döneminde daha uzun ve kilolu	1
Motor becerileri gelişmemiş	1

Tablo 1'de çalışma grubunun üstün yeteneklilerin bedensel özelliklerine ilişkin düşünceleri görülmektedir. Bu konuda örneklem grubunu oluşturan katılımcıların 12'si üstün yeteneklilerin bedensel özelliklerinin, normal gelişim gösteren bireylerle aynı olduğunu, 6'sı daha hareketli ve yaramaz olduklarını,

2'si gözlüklü olduklarını belirtmiştir. Çalışma grubunu oluşturanların 2'si üstün yeteneklilerin anlamlı bakışlarının olduğunu belirtmiştir. G15 bu konudaki görüşlerini “Gözlerinden zekâ fışkırıyor...” şeklinde ifade etmiştir. 1'er kişi de çelimsiz, kısa boylu olduklarını bildirmiş olup G7 bu konudaki görüşlerini “Genellikle çevremize baktığımızda gözlüklü, tıfıl, kısa boylu, pasif oldukları görülür. Diğerlerine göre daha az spor yaptıkları için daha küçük görünürler.” şeklinde bildirmiştir. Üstün yetenekli bireylerin gelişimsel geriliği olduğunu düşünen 1 kişi ise bu konudaki görüşünü “Çok farklı kabiliyeti olan bir birey bedensel özelliklerini kullanmak istemeyebilir bu sebeple gelişimleri geri kalabilir.” ifadesiyle belirtmiştir.

Tablo 2. Çalışma Grubunun Üstün Yeteneklilerin Bilişsel Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Hızlı ve kolay algılayabilme, çabuk ve kolay öğrenme yeteneğine sahiptir.	12
Problem çözme ve muhakemeye yeteneğine sahiptir	8
IQ skorları yüksektir	5
Meraklıdır, soru sorar, sürekli bilgi edinmek ister	5
Başkalarının fark etmediği detayları hızlı fark eder	4
Yaştlarına göre daha erken okuyup-yazar	4
Çok yönlü hızlı düşünür	3
Güçlü hafızaya sahiptir	3
Hayal güçleri gelişmiştir.	2
Üretkendir	2
Yaştlarına göre daha geç okuyup-yazar	2
Yaratıcılıkları yüksektir	1
Algılamada güçlük yaşarlar	1

Tablo 2’de çalışma grubunun üstün yeteneklilerin bilişsel özelliklerine ilişkin düşünceleri incelendiğinde, 12 kişinin üstün yeteneklilerin hızlı ve kolay algılayabilme, çabuk ve kolay öğrenme yeteneğine, 8 kişinin ise üstün yeteneklilerin problem çözme ve muhakeme yeteneğine sahip olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bunun dışında 5 kişi IQ skorlarının yüksek olduğunu, 5 kişi meraklı olduklarını, sürekli bilgi edinmek istediklerini belirtmiştir. G3 bu konudaki görüşlerini “Meraklıdır her şeyi sorgular ...” G11 “Normal çocukların merak etmediği şeyleri merak ediyorlar”, G12 ise “Çevresini, dünyayı, vücudunun işleyişini merak eder.” şeklinde ifade etmiştir. Çalışma grubunda yer alan 4 kişi başkalarının fark etmediği detayları hızlı fark ettiklerini, 4 kişi yaştlarına göre daha erken okuyup-yazdıklarını, 3 kişi çok yönlü hızlı düşündüklerini belirtmiştir. 3 kişi güçlü hafızaya sahip oldukları yönünde görüş bildirmiş olup G16 bu konuyu “Edindikleri bilgiyi uzun süre saklarlar” şeklinde dile getirmiştir. 2 kişi hayal güçlerinin gelişmiş olduğunu bildirmiştir. G1 bu konuda “3 boyutlu hayal güçleri daha geniştir” ifadesini kullanmıştır. 2’şer kişi üretken olduklarını ve yaştlarına göre daha geç okuyup-yazdıklarını, 1 kişi yaratıcı olduklarını bildirmiştir. 1 kişi ise algılamada güçlük yaşadıklarını “Algılamaları bozuk olabilir... Ben şeye inanıyorum, zeki insanlara bediye olarak Allah tarafından bir psikiyatrik hastalık verildiğine inanıyorum... Gerçeklerle hayalleri karıştırabilirler.” şeklindeki ifadeleriyle dile getirmiştir.

Tablo 3. Çalışma Grubunun Üstün Yeteneklilerin Dil Gelişimi Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Geniş sözcük dağarcığına sahiptir	9
Kendini açık ve net ifade eder	8
Düzenli cümleler kurar	7
Yaştlarına göre daha erken konuşur	5
Kısa ve öz cümleler kullanırlar	4
Kendini ifade etme güçlüğü yaşar	1
Kelime ve cümleleri toparlayamazlar,	1
Kekeleme görülür	1
Normal gelişim gösteren bireylere göre dil gelişimleri daha geridir	1

Tablo 3’e göre çalışma grubunun 9’u üstün yeteneklilerin geniş kelime dağarcığına sahip oldukları, 8’i kendilerini açık ve net ifade ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. 7’si düzenli cümleler kurduklarını ifade etmiştir. G16 bu konudaki görüşlerini deneyimlerinden örnek vererek şu şekilde dile getirmiştir: “Yeni öğrendikleri bir kelimeyi daha çabuk kaptı hızlı bir şekilde yerinde kullanabiliyorlar. Türkçe dersinde biz çocuklarla yeni öğrendikleri kelimelerle cümle çalışması yapıyoruz. Çocuğa kelimenin anlamını kavratıyorsun ama çocuk o anlama uygun cümle kuramıyor mesela onlar hemen anlamını kavrayıp düzenli cümleler kurabiliyorlar.” 5’i yaştlarına göre daha erken konuştukları yönünde görüş bildirmiştir. 4 ‘ü kısa ve öz cümleler kullandıklarını ifade etmiştir. G6 bu konudaki görüşünü “Onlar daha kısa ve net cümleler kurarlar, belki karşı taraf onu anlamayabilir, onun içinde o ortamlara girmemeye çalışır” şeklinde ifade etmiştir. 1’er kişi kendilerini ifade etmede güçlük yaşadıklarını, kelime ve cümleleri toparlayamadıklarını belirtmiştir. Çalışma grubundan 1 kişi ise “Konuşmayı ve iletişim

kurmayı gereksiz görebilirler çünkü kendi dünyalarında yaşarlar. Bu nedenle normal bireylere göre dil gelişimleri daha geri olabilir” şeklindeki ifadesiyle üstün yeteneklilerin dil gelişimlerinin normal gelişim gösteren bireylere göre daha geri olduğunu belirtmiştir. 1 kişi ise üstün yeteneklilerin kekelediklerini “*Beyin ona çok fazla hükmüyor ve bildiğim kadarıyla çok fazla çalışmak zorunda kalıyor beyin, o yüzden kafalarını toparlayamıyorlar ve bu durum konuşmalarına yansıyor daha çok kekeleyerek konuşuyorlar.*” şeklindeki ifadeleriyle dile getirmiştir.

Tablo 4. Çalışma Grubunun Üstün Yeteneklilerin Sosyal Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
İçekapanıktır	8
Asosyaldir	6
Diğer bireylerle iletişimleri kopuktur	5
Kendilerinden yaşça büyüklerle iyi anlaşılır	4
Arkadaşlık ilişkileri güçlüdür	4
Dışadönüktür	3
Ebeveynlerine saygılıdır	2
Empati kuramaz	2
Bencil, ukaladır	2
Liderlik yeteneği vardır	1
Kavgacıdır	1
Sıkılgandır	1
Özgüven problemi yaşar	1

Tablo 4’te çalışma grubunun üstün yeteneklilerin sosyal özelliklerine ilişkin düşünceleri verilmiştir. Çalışma grubunun 8’i üstün yeteneklilerin içekapanık olduklarını belirtmiştir. G7 “*kız çocuklarında içe kapanıklık daha fazla görülür*”, G17 “*Bazıları kendilerini ifade edemedikleri için içe kapanık olabiliyor*”, G8 ise “*Kişilere ihtiyaç duymadıklarını düşünüyorum*” şeklindeki ifadeleriyle bu konudaki görüşlerini belirtmişlerdir. 6’sı asosyal olduklarını, 5’i diğer bireylerle iletişimlerinin kopuk olduğunu ifade etmiştir. G1 bu konudaki görüşünü “*Zevkleri ayrı şeylerdir, anlaşamazlar*”, G16 ise “*Bence tıp fakültesini bitiren adam üstün yeteneklidir. Tıp fakültesini birincilikle bitiriyor ama sosyal yönden zayıf, toplumla diyalogları yok*” şeklinde ifade etmiştir. 4’ü kendilerinden yaşça büyüklerle iyi anlaştıklarını belirtmiş olup G4 bu konuya ilişkin “*Kendi yetenekleri fazla olduğu için yaşatları onlara yetemiyor ve daha büyüklerle daha iyi geçindiklerini gördüm*” şeklinde yorum yapmıştır. 4’ü arkadaşlık ilişkilerinin güçlü olduğunu, 3’ü dışadönük olduklarını belirtmiştir. 2’ser kişi ebeveynlerine saygılı olduklarını, empati kuramadıklarını, bencil, ukala olduklarını ifade etmişlerdir. 1’er kişi ise liderlik yeteneklerinin olduğunu ifade etmiştir. 1 kişi kavgacı olarak algılanabileceklerini belirtmiştir. G12 bu konudaki görüşünü “*Kendilerini çok savunmaları bazen susmamaları nedeniyle arkadaşları tarafından bencil ve kavgacı olarak algulanabilirler*” şeklinde ifade etmiştir. 1 görüşmeci üstün yetenekli bireylerin sıkılgan olduklarını “*Belli bir zaman sonra yeni bilgiye ulaşamadıklarında aynı şeyleri yapmaktan sıkıldıklarını biliyorum*” cümlesiyle dile getirmiştir. 1 kişi “*Bu çocuklar aileleri tarafından üstün yetenekli olarak görüldükleri için kendilerinin yeteneklerinden dolayı sevildiklerini düşünürler bu nedenle bunları yaparsam ailem beni daha çok sever diye özgüven problemi ve sıkıntı yaşarlar.*” şeklindeki görüşüyle üstün yetenekli bireylerin özgüven sorunu yaşadıklarını dile getirmiştir.

Tablo 5. Çalışma Grubunun Üstün Yeteneklilerin Duyusal Özelliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Yalnızlık hisseder	7
Yaştlarına göre daha duygusaldır	6
Savaşçı, mücadeleci ruhları vardır	3
Hassastır	2
Kırılgandır	2
Duyarlıdır	2
Başkalarının duygularını önemsemez	2
Daha sert ve daha güçlüdürler	1
Kaygısızdırlar	1

Tablo 5’e göre çalışma grubunun 7’si üstün yeteneklilerin yalnızlık hissettikleri, 6’sı yaştlarına göre daha duygusal olduklarını dile getirmiştir. Bu konuda G2 görüşünü “*Daha duygusaldırlar çünkü normal çocuklara göre her şeyi daha ayrıntılı düşündükleri için daha duygusaldırlar*”, G10 ise “*Ayrıntıcı olmaları onları aşırı duygusal yapıyor olabilir*” şeklinde ifade etmiştir. 3’ü savaşçı, mücadeleci bir özelliğe sahip olduklarını, 2 kişi duyarlı olduklarını belirtmiştir. Çalışma grubundan 2 kişi hassas olduklarını ifade etmiştir. G17 kodlu görüşmeci bu konuda sınıfında yaşadığı bir durumu şöyle ifade etmiştir: “*Yaşadığım bir örneği söyleyeyim. Sınıfta hiç bilmedikleri bir konuda bir şey sorduğumda kalkan bir fikir beyan ettiğinde diğer öğrencilerde olmaz öyle şey diye çıkış yaptığında göz yaşlarını tutamayıp ağlardı. Çok hassastırlar.*” 2 kişi başkalarının duygularını önemsemedikleri

yönünde görüş bildirmiş olup G12 bu konuda “Karşıdaki kişi kırıldım dediğinde önemsemeyiz ama ben yalan söyleyemedim doğrıyı söyledim der. Bir de çevresindeki kişilerin onunla ilgili olumsuz düşüncelerini çok fazla takmıyorlar...düşünsün ben öyle değilim ki deyiş geçiyorlar” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir. 2 kişi kırılğan olduklarını ifade etmiştir. G4 bu konuda görüşünü “Egoları daha fazla gelişmiş olduğı için kendilerine gelen tepkilerde çabuk kırılırlar çünkü daha iyi olduklarını düşünürler” şeklinde ifade etmiştir. Çalışma grubundan 1 kişi ise daha sert ve daha güçlü oldukları yönündeki görüşünü “Toplumdan soyutlandıkları için daha gelişmiş, daha güçlü olabilir” şeklinde dile getirmiştir. 1 kişi ise kaygısız oldukları yönünde görüş bildirmiştir.

Ebeveynlerin Üstün Yetenekli Çocuklarına Yönelik Beklentileri

Çalışma grubunun, ebeveynlerin üstün yetenekli çocuklarından beklentilerine yönelik görüşleri bir alt tema altında toplanmıştır. Alt tema Tablo 6.’da sunulmuştur.

Tablo 6. Çalışma Grubunun, Anne Babaların Üstün Yetenekli Çocuklarından Beklentilerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
İyi bir kariyer sahibi olmaları (bilim adamı, üst düzey yönetici vb.)	10
Normal gelişim gösteren bireyler gibi olmaları	5
Yüksek akademik başarı göstermeleri	5
Çocuğun durumunu övgü kaynağı olarak kullanmak	3
Her konuda bilgili olmaları	2

Tablo 6’da çalışma grubunun, anne babaların üstün yetenekli çocuklarından beklentilerine ilişkin görüşleri verilmiştir. Buna göre çalışma grubunun 10’u üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin beklentilerinin iyi bir kariyer sahibi olmaları (bilim adamı, üst düzey yönetici vb.), yönünde olduğuna dair görüş bildirmiştir. G1 bu konudaki görüşlerini “İyi bir kariyer yapmaları...ama çocuğun yeteneğine göre etkide bulunmaları, çocuğun zevkine ve ilgi alanına göre desteklemeleri gerekir.”, G16 ise “Bizim ailelerimizin beklentisi çocuğumuz doktor olsun çok para kazansın, işin maddi boyutundalar, insanlığa faydası olsun diye düşünmezler” şeklinde dile getirmiştir. 5’i üstün yeteneklilerin ebeveyn beklentilerinin onların normal gelişim gösteren bireyler gibi olmaları yönünde olduğuna dair görüş bildirmiştir. G8 bu konuda “Eğer anne babanın eğitim düzeyi çocuğun karşılamıyorsa çocuğunun normal olmasını bekleyecektir. Çocukları onlara acayip gelebilir onu değiştirmeye çalışırlar”, G11 ise “Üstün yeteneklilerin durumu farklı olduğu için sürekli bir şikâyet olabiliyor öğretmenleri tarafından, veliye bir sorunla gelebiliyor öğretmen, tabi bu aileyi rahatsız ediyor haliyle, oğlum neden oturmuyorsun, öğretmenini dinlesene, bak arkadaşların ne güzel boyamış sen de onlar gibi yaparsaydın gibi beklentileri olabilir.” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. 5’i yüksek akademik başarı göstermeleri, 2’si ise her konuda bilgili olmaları yönünde ebeveyn beklentisinin olduğunu ifade etmiştir. G6 bu konuya ilişkin “anne baba soru bankası çocuk cevap anahtarı şeklindedir. Her şeyi bilmesini isterler. Bu çocuk için boğucu olabilir.” G12 ise “Her konuda bilgili olmaları beklenir. Bir yarış içine sokuluyor çocuk, bak şu seni geçti çok da iyi değilmişsin deniyor çocuğa” şeklinde görüş bildirmiştir.

Üstün Yetenekliliğe İlişkin Yaşanabilecek Problemler

Çalışma grubunun üstün yetenekliliğe ilişkin yaşanabilecek problemlere ilişkin görüşleri incelendiğinde üstün yetenekli çocuklar ve ebeveynlerinin yaşayabilecekleri problemler boyutu olmak üzere iki alt tema ortaya çıkmıştır. Alt temalar Tablo 7 ve 8’de sunulmuştur.

Tablo 7. Çalışma Grubunun Üstün Yetenekli Çocukların Yaşayabilecekleri Problemlere İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Akranları tarafından dışlanma, kabul görmeme	13
Günümüz eğitim sistemi müfredat programının, onların eğitsel ihtiyaçlarını karşılamaması	11
Tanılanmanın gecikmesi	8
Ebeveynleri tarafından istemedikleri bir alana yönlendirilme, baskılanma	7
Gereksinimlerinin giderilmemesi (bilgi açlığı, uygun eğitim ortamı vb.)	5
Yalnızlık	4
Kıskanılma	4
Başkaları tarafından anlaşılma kaygısı	4
Aynı seviyede olmayan bireylerle iletişim problemi yaşama	4
Ebeveynin yüksek beklentileri	3
Ebeveynleri tarafından ihmal edilme	1

Tablo 7’ye göre çalışma grubunun 13’ü üstün yetenekli bireylerin akranları tarafından dışlanma, kabul görmeme sorunu ile karşılaşabileceklerini ifade etmiştir. Bu konuda G7 ve G18 görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir: “Toplumda başkaları tarafından bu sınıri zeka diye algılanıp, dışlanabilirler”, “Bizim okul birincimiz vardı, üstün yetenekli...İlk başta biz onun kendini bizden soyutladığını düşünürdük ama fark ettik ki aslında biz onu dışlıyorduk. Biz farklı olanları toplum olarak dışlıyoruz.” Çalışma grubunun 11’i günümüz eğitim sistemi

müfredat programının, onların eğitsel ihtiyaçlarını karşılamaması sorunu ile karşılaşabileceklerini belirtmiştir. G5 bu konudaki görüşlerini “Yönlendirme ile ilgili sorunlar yaşayabilirler bu çocuklar normal düzeydeki bireyler arasında kaybolabilir.”, G22 “Nobel ödüllü alan doktorumuzun yurt dışında olması...beyin göçünün olmaması için bunlara uygun fırsatlar tanınmalı bunun için bir devlet ve eğitim politikası olmalı.”, G12 ise “Klasik öğrenme etkinlikleri onlara basit gelebiliyor” şeklinde belirtmiştir. 8’i üstün yetenekli bireylerin tanılanmanın süreçlerinin gecikmesinin bir sorun olduğu yönünde görüş bildirmiştir. G9 bu konudaki görüşlerini “O çocuğun keşfinde de sorun olabilir. Bazen insanlar üstün yetenekli olduğunu anlamayabilirler”, G13 ise “Eğer ki çocuk iyi belirlenip tespit edilip iyi bir eğitim almazsa, hep böyle bir çatışma sorun yaşanursa ileride bir suçlu da yetişebilir.” cümleleriyle ifade etmişlerdir. 7’si ebeveynleri tarafından istemedikleri bir alana yönlendirilme, baskılanma sorunu ile ilgili düşüncelerini bildirmiştir. G17 bu konudaki görüşlerini “Aile dinsel düşünüyorsa çocukları biraz daha bilimsel düşünüyorsa çocuklarıyla ters düşebilir, kavgaya tutuşabilirler” şeklinde ifade etmiştir. 5’i gereksinimlerinin giderilmemesi (bilgi açlığı, uygun eğitim ortamı vb.), 4’er kişi de yalnızlık, kıskanılma, başkaları tarafından anlaşılma, aynı seviyede olmayan bireylerle iletişim problemi yaşama ile ilgili konularda sorun yaşayabileceklerini ifade etmişlerdir. 3 kişi ebeveynin yüksek beklentilerinin üstün yetenekli çocuklar için ciddi sorun teşkil edebileceğini ifade etmiştir. G17 bu konuda karşılaştığı örnek bir durumu şöyle aktarmıştır: “Tanıdığım biri var üniversiteyi bıraktı, ailenin beklentisi onu sıktı, onu farklı görüp çevreye de böyle empoze etmeye başladılar. Köyüne gittiği zaman 18 yaşındaki çocuğun karşısında 60 yaşındaki adam ayağa kalkmaya başladı, çocuk bunları kaldıramadı.” 1 kişi de “Çocuğa çok güvendikleri için tek başına da bırakabilir aile, desteğini göstermeyebilir nasılsa zaten bu çocuk her şeyi kendi başına hallediyor diye düşününüp ihmal edebilirler” şeklindeki görüşleri ile üstün yetenekli bireylerin ebeveynleri tarafından ihmal edilme konusunda sorun yaşama durumlarının olası olduğunu belirtmiştir.

Tablo 8. Çalışma Grubunun Üstün Yetenekli Çocukların Ebeveynlerinin Yaşayabilecekleri Problemlere İlişkin Görüşleri

Görüşler	Frekans
Çocuğun gelişimsel sürecinde yeterli olamamak	11
Çocuğa uygun eğitim kurumları bulamamak	6
Maddi gereksinimler nedeniyle çocukların isteklerini yerine getirememek	5
Çocukla çatışmak	3
Çocukla ilgili şikayetlerin gelmesi	3
Diğer ebeveynler ile problemler yaşamak	2
Çocuğun toplum tarafından kabulü ile ilgili sorunlar yaşamak	2
Çocuk tarafından yargılanmak	1

Tablo 8’e göre çalışma grubunun üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin yaşayabilecekleri problemlere ilişkin görüşleri verilmiştir. 11’i ebeveynlerin çocuğun gelişimsel sürecinde yeterli olamayacağı duygusu ile başa çıkmak zorunda olmalarının, 6’sı çocuğun eğitsel ihtiyaçlarını karşılayabilecek uygun eğitim kurumları bulamamanın ebeveynler için problem durumlar arasında yer alabileceğini belirtmiştir. G7 bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Toplumumuzda üstün yeteneklilerin eğitim alması sağlayacak yeteri kadar imkân olmadığını düşünmüyorum. Bir ekip çalışmasıyla bunun düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum.” 5 kişi maddi gereksinimler nedeniyle çocukların isteklerini yerine getirememenin ciddi bir sorun olduğunu dile getirmiş olup G16 bu konudaki görüşlerini “İmkanları olmadığında aile çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanabilir.” şeklinde ifade etmiştir. Çalışma grubunu oluşturanların 3’ü ebeveynin çocukla çatışma durumlarının onlar için sorun teşkil eden durumlar arasında olabileceğini ifade etmiştir. G6 bu konuya ilişkin “Evladıyla gurur duyuyor dahi olsa belki içten içe ben neden öyle değilim diye düşünebilir ve bu nedenle çocukla çatışabilir. Eğitimle alakalı bir şey...” şeklinde görüş bildirmiştir. 2 kişi ebeveynlerin çocuğun toplum tarafından kabulü ile ilgili sorunlar yaşayabileceğini belirtmiştir. G8 ve G12 bu konudaki görüşlerini şu cümlelerde ifade etmiştir: “Özel bir çocuğa sahip olduğunu kendisi kabullense bile halıyla etrafa da kabul ettirmek zorunda kalacak ve bu onu sıkıntıya sokacaktır.”, “Sürekli üstün yetenek vurgusu yapıldığında kendileri de farklı davranmaya başlıyor, toplumda onlara farklı gözle bakıyor”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın temel amacı yetişkinlerin üstün yetenekli çocukların özellikleri ile ilgili görüşlerinin belirlenmesidir. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların üstün yeteneklilerin bedensel özelliklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, çoğunun tipik gelişim gösteren bireylerle aynı olduğu görüşünde oldukları saptanmıştır. Bununla birlikte bazı katılımcıların bu bireylerin anlamlı bakışlarının olduğu, kısa boylu oldukları ve dik durdukları, uzun ve kilolu oldukları ve motor becerilerinin gelişmemiş olduğu görüşünde oldukları da belirlenmiştir. Buna göre dış görünüme ait özelliklerin üstün yetenekliliğin belirgin bir işareti olarak görülmeceği söylenebilir. Ataman (2003), üstün yetenekli çocukların doğum boyu ve kilolarının

ortalamanın üstünde olduğunu, beklenenden erken dönemde yürüdüklerini ifade etmiştir. Davaslıgil (2004) genel sağlık ve fiziksel yapı açısından normalin üstünde olduklarını öne sürmüştür. Ancak Aral ve Gürsoy (2012) ise bu çocukların normal ve normalin altında ölçülere sahip olunabileceklerini ve bu nedenle fiziksel özellikleri üstün yeteneklilik ile ilişkilendirmenin mümkün olamayabileceğini ifade etmişlerdir. Bu bilgilerden yola çıkarak dış görünüşe ait özelliklerin üstün yetenekliliğin belirgin bir işareti olarak görülmeyeceği söylenebilir.

Çalışma grubunun üstün yeteneklilerin hızlı ve kolay algılayabildikleri, IQ skorlarının yüksek olduğu, çabuk ve kolay öğrenme yeteneğine sahip oldukları, problem çözme ve muhakemeye yeteneğine sahip oldukları, meraklı oldukları ve sürekli sorular sorup yeni bilgiler edinmek istedikleri görüşünde oldukları belirlenmiştir. Buna göre üstün yeteneklilerin merakları, geniş ilgi alanları, hızlı öğrenmeleri, sorgulayıcı tutumları ve ısrarcı soruları ile bilişsel alanda tipik gelişim gösteren akranlarından farklılıklar gösterdikleri söylenebilir. Ruff (2005, s. 32) üstün zekâlı olmayı geçerliliği ve güvenilirliği yüksek olan zekâ testlerinden 130 ve daha yukarı zekâ bölümü sağlayan, kendi akranlarına göre daha üstün özelliklere sahip olma şeklinde tanımlamıştır. Webb'e (1994, s. 527) göre üstün yetenekli çocuklar araştırma, sorgulama ve merak etme gibi özelliklere sahiptir. Silverman (1993, s. 5) üstün zekâlı bireylerin ortak özelliklerinin farklı ve karmaşık düşünme becerilerine sahip olma, hızlı öğrenme, öğrenmeye karşı aşırı bir ilgi, merak ve olağanüstü hayal gücü olduğunu belirtmiştir. Robinson ve Clinkenbeard (1989) yaşları aynı fakat IQ skorları farklı olan çocuklarla yaptıkları çalışmalarında üstün zekâyâ sahip olanların akılda tutma ve akıl yürütme becerilerinin daha iyi olduğu, etkin stratejiler geliştirdikleri ve bildiklerini daha iyi organize ettikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Katılımcıların çoğunlukla üstün yeteneklilerin geniş sözcük dağarcığına sahip olma, açık ve anlaşılır konuşma, kurallı ve düzgün cümleler kurma, erken sözcük üretme becerilerine sahip oldukları görüşünde oldukları belirlenmiştir. Buna göre üstün yeteneklilerin ileri düzey dil becerilerine sahip oldukları söylenebilir. Smutny, Walker ve Meckstroth (2000, s. 2) üstün yeteneklilerin özelliklerini belirtirken dil konuşma becerilerine yönelik geniş bir sözcük hazinesine sahip oldukları ve karmaşık cümle yapılarını kullandıkları, kendilerini iyi ifade ettikleri, yeni bir hikâye oluşturma ve anlatmada yetenekli olduklarını belirtmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguya benzer şekilde Perleth vd. (1993) üstün yetenekli çocukların tipik gelişim gösterenlere göre daha erken konuştukları, daha zengin bir sözcük dağarcığına sahip oldukları ve farklı cümle yapılarını kullandıklarını rapor etmişlerdir. Freeman'e (1993, s. 670) göre dili net olarak anlamaktadırlar ve erken yaşta hızlı gelişen alıcı dil becerileri zihinsel gelişimlerinin bir göstergesidir

Sosyal gelişim özellikleri konusunda ise içe dönük, sosyal olarak daha izole oldukları ve yaşça büyüklerle daha iyi iletişim kurdukları; duygusal gelişim özelliklerine yönelik ise yalnızlık hissettikleri, daha duygusal oldukları görüşünde oldukları belirlenmiştir. Bu bulguların alan yazında yer alan üstün yetenekli çocuklardan beklenebilecek sosyal-duygusal özelliklerle kısmen tutarlı olduğu dolayısıyla üstün yetenekli çocukların akranlarına göre duygusal ve sosyal olarak farklı oldukları söylenebilir. Üstün yetenekli çocukların bilişsel ve fiziksel gelişimleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan farklı sosyal ve duygusal ihtiyaçları ve bunlardan kaynaklanabilecek sorunlar yıllardır üzerinde çalışılan bir konudur (Terrassier, 2009, s. 1604). Üstün yeteneklilerin sosyal-duygusal gelişim açısından yaşadıkları durumlardan biri yalnız olmalarıdır. Eş zamanlı olmayan gelişimleri, farklı algılama biçimlerine sahip olmaları, bazı konularla ilgili farkındalık düzeylerinin çok yüksek olması, tepkilerinin keskin olması ve talepkâr olmaları yaşadıkları yalnızlık duygusunu arttıran ve insan ilişkilerinde sorunlar yaşayabilmelerine neden olan faktörlerdendir. Bu nedenle başkaları ile arkadaşlık ilişkileri kurmaları daha da zorlaşmaktadır (Kline ve Meckstroth, 1985, s. 25). Koçal vd. (2009) çalışmasında üstün yetenekli öğrencilerin sağlıklı iletişim kurma becerileri edinebilmeleri konusunda yetkili kişilerin rehberliğine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulguyu destekler nitelikte Freeman (2001, s. 13) üstün yeteneklilerin kendinden büyüklerle zaman geçirmeyi sevdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Halsted (1994) yeteneklerinin ileri düzeyde olmasına bağlı olarak kendilerinden büyük kişilere yönelebileceklerini ifade etmiştir. Levent (2011) çalışmasında öğretmenlerin üstün yetenekli öğrencilerin kendilerini sosyal hayattan soyutlayabileceklerini ifade ettikleri sonucunu elde etmiştir. Stuart ve Beste (2008) üstün yeteneklilerin sezgisel ve hassas olmaları, hislerini ve bildiklerini açıklama veya ifade etmenin yolunu bulmada zorlanmaları nedeniyle başkaları ile iletişim kurmakta zorlandıklarını öne sürmüşlerdir. Yıldırım (2012) çalışmasında üstün yeteneklilerin sosyal işlevsellik becerilerinin tipik gelişim gösteren akranlarına göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çalışma grubunun, anne babaların üstün yetenekli çocuklarının tipik gelişim gösteren bireyler gibi olmaları ve bununla birlikte yüksek akademik başarı göstermeleri ve iyi kariyer sahibi olmalarına ilişkin beklentileri olduğu ortaya konmuştur. Buna göre ebeveynlerin çocuklarının eğitim ve meslek hayatına

yönelik beklentilerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çalışmadan elde edilen diğer bulgular ve literatür bilgilerinden yola çıkarak üstün yetenekli çocukların sahip oldukları karakteristik özellikler (bilişsel, dil, sosyal, duygusal) nedeni ile çeşitli sorunlar yaşadıkları ve dezavantajlı duruma düştükleri bu nedenle ebeveynlerinin çocuklarının tipik gelişim göstermesi beklentisi içinde oldukları söylenebilir. Çalışmanın bulgusunu destekler nitelikte yapılan araştırmalarda anne babalarının akademik başarı ve mesleki seçimler konusunda yüksek beklentileri olduğu ortaya çıkmıştır (Kawamura, Frost ve Harmatz, 2002, s. 319; Kornblum ve Ainley, 2005, s. 232). Toplumdaki zekâ dağılım eğrisine baktığımızda bu eğrinin bir ucunda zihinsel yetersizliği olan bireylerin diğer ucunda ise üstün yeteneklilerin yer aldığını görmekteyiz. Üstün yetenekliler doğuştan itibaren farklılıkları ile dünyaya gelmektedirler. Katılımcıların çoğunlukla üstün yeteneklilerin akranları tarafından dışlandığı, kabul görmediği, günümüz eğitim sistemi müfredat programının, onların eğitsel ihtiyaçlarını karşılamadığı ve tanılanmanın geciktiğini belirttiği saptanmıştır. Webb (1994, s. 2) üstün yeteneklilerin iç ve dış kaynaklı nedenlere bağlı bazı sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir. Üstün yetenekliler akranlarına kıyasla bilişsel özellikler açısından daha yeteneklidirler. Bu nedenle bu durum onların küçük yaşlardan itibaren farklı ve uygun öğrenme deneyimleri edinmelerini gerektirir (Kleine ve Webb, 1992). Karakuş (2010, s. 142) üstün yeteneklilerin öğrenim gördükleri okullardaki idareci ve öğretmenlerin yetersiz oldukları, bu okulların onlar için yeterli alt yapıya sahip olmadıkları, yetenekleri doğrultusunda yönlendirilemediklerini ve eğitim programının ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmiştir.

Tüm bu sonuçlar doğrultusunda üstün yeteneklilerin farklı gelişim özelliklerine sahip oldukları söylenebilir. Bu farklılıklara saygı duymak ve uygun davranmak bu bireylerin ruh sağlığına katkı sağlayacak ve en nihayetinde toplum kazançlı çıkacaktır. Bu çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yeteneklerine ve özelliklerine ait göstergelerinin önce aileler, onlara hizmet edecek kişiler ve daha sonra da toplumdaki diğer bireyler tarafından bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle üstün yetenekli çocukların özellikleri, tanılanması, eğitimleri, yaşadıkları sorunlar ile ilgili eğitim programları düzenlenebilir Yapılacak bilgilendirmelerde eğitimin etkinliğini artırmak için film, kitap, afiş, broşür gibi materyallerden yararlanılması etkili olabilir. Dernekler ve kuruluşların bahsi geçen konularda sempozyumların, kongrelerin düzenlenmesi önerilebilir. Üstün yetenekli çocuklara sağlanan eğitim olanak ve hizmetlerinin yetersiz olduğu sonucuna dayalı olarak ebeveynlerin bu konudaki beklentilerinin daha çok hangi kategorilerde yoğunlaştığının tespitine yönelik bilimsel çalışmalar planlanıp yürütülebilir.

Etik Beyan

“Üstün Yetenekli Çocukların Özellikleri Hakkındaki Görüşler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 01.04.2022 tarih ve 2022/03 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2012). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Morpa Yayıncılık.
- Ataman, A. (2003). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Avcı, A. (2005). *Anne ve babaların üstün yetenekli çocuklarını farkındalıklarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bakır, B. (2015). *Üstün zekalı olan ve üstün zekalı olmayan öğrencilerin benlik algısı ve ebeveynlerinin çocuk yetiştirme stilleri üzerine bir yapısal eşitlik modellemesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Bildiren, A. ve Uzun, M. (2007). Üstün yetenekli öğrencilerin belirlenmesine yönelik bir tanılama yönteminin kullanılabilirliğinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 31-39.
- Bildiren, A. (2018). Developmental characteristics of gifted children aged 0–6 years: parental observations. *Early Child Development and Care*, 188(8), 997-1011.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Clark, B. (2002). *Growing up gifted: Developing the potential of children at home and at school* (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill-Prentice Hall.
- Çağlar, D. (2004) Üstün zekâlı çocukların özellikleri. M. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu ve A. E. Bilgili. (Eds.), *Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s. 111-125). İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Davashgıl, Ü. (2004). Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı. Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri. Ön Rapor. Ankara.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Anı Yayıncılık.

- Freeman, J. (1993). Parents and families in nurturing giftedness and talent. K. Heller, F. J. Mönks, A. H. Passow (Ed.), *International handbook of research and development of giftedness and talent* (pp. 669- 683) Oxford, UK: Pergamon Press.
- Freeman, J. (2001). *Gifted Children Grown Up*. London: David Pulton Publishers.
- Gottfried, A. W., Gottfried, A. E., Bathurst, K., ve Guerin, D. W. (1994). *Gifted IQ: Early developmental aspects: The Fullerton longitudinal study*. New York, NY: Plenum.
- Halsted, J. W. (1994). *Some of my best friends are books guiding gifted readers*. Dayton: Ohio Psychology Pres.
- Jones, T. W. (2013). Equally cursed and blessed: Do gifted and talented children experience poorer mental health and psychological well-being? *Educational and Child Psychology*, 30(2), 44-66.
- Karakuş, F. (2010). Üstün yetenekli çocukların anne babalarının karşılaştıkları güçlükler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 127-144.
- Kawamura K. Y., Frost R. O. ve Harmatz M. (2002). The relationship of perceived parenting styles to perfectionism. *Personality and Individual Differences*. 2002; 32(2): 317-27.
- Koçal Z. D., Kanar E., Ermiş S. ve Pınar Kanar K. (2009). Bilim ve sanat merkezine devam eden üstün yetenekli öğrencilerin temel ihtiyaçları: Amasya örneği. *Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi*. Mart 25-27; Eskişehir.
- Kornblum M. ve Ainley M. (2005). Perfectionism and the gifted: a study of an Australian school sample. *International Education Journal*, 6(2), 232-9.
- Kline, B. A. ve Meckstroth, E.A. (1985). Understanding encouraging the exceptionally gifted. *Roeper Review*, 8, 24-30.
- Kleine, P. A. ve Webb, J. T. (1992). *Community links as resources. in challenges in gifted education: developing potential and investing in knowledge for the 21st century*. Columbus, OH: Ohio Department of Education.
- Levent, F. (2011). *Üstün yeteneklilerin eğitiminde görüş ve politikaların incelenmesi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Manning, S. (2006). Recognizing gifted students: A practical guide for teachers. *Kappa Delta Pi Record*, 42, 64-68
- Neihart, M. (1999). The impact of giftedness on psychological well-being: What does the empirical literature say. *Roeper Review*, 22, 10-17.
- Özdemir, N. N. ve Demirel, Ş. (2012). Üstün zekâ kavramları: Sosyokültürel bakış açıları. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 2(1), 77-82.
- Perleth, C., Lehwald, G. ve Broeder, C. S. (1993). Indicators of high ability in young children. K. Heller, F. J. Mönks ve A. H. Passow (Edt.), *International handbook of research and development of giftedness and talent*, (pp. 283-310). Oxford, UK: Pergamon Press.
- Ruf, D. L. (2005). *Losing Our Minds: Gifted children left behind*. Scottsdale, AZ: Great Potential Press.
- Sak, U. (2010). *Üstün zekâlılar özellikleri tanılanmaları eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Silverman, L. K. (1992). Early signs of giftedness. Retrieved March 9, 2021 from <http://australiangiftedsupport.com/ccmword/wp-content/uploads/2014/12/1352283166.pdf>
- Smutny, J. F., Walker, S. Y. ve Meckstroth, E. A. (2000). Teaching young gifted children in the regular classroom. ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education.
- Stuart, T. ve Beste, A. (2008). *Farklı olduğumu biliyordum: üstün yeteneklileri anlayabilmek* (Çev: A. Gönenli). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Terrassier J. C. (2009). Intellectually precocious children. *Arch Pediatr*, 16:1603–1606.
- Tümüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24, 543-559.
- Webb, J. T. ve Kleine, P.A. (1993). Assessing gif ted and talented children. In J. L. Culbertson ve D. J. Willis (Eds.), *Testing young children* (pp. 383-407). Austin, TX: Pro-ed.
- Webb, J. T. (1994). Nurturing social-emotional development of gifted children. In K. A. Heller, F. J. Mönks, & A. H. Passow (Eds.), *International handbook of research and development of giftedness and talent* (pp. 525-538). Elmsford, NY: Pergamon.
- Von Karolyi, C. (2006). Grappling with complex global issues. Issue awareness in young highly gifted children: “Do the claims hold up?” *Roeper Review*, 28, 167-174.
- Yıldırım F (2012). *Üstün yetenekli çocuklar ve ailelerinde duygusal ve davranışsal özellikler* (Uzmanlık tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (13. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

All societies need qualified and talented individuals; therefore gifted children are of great importance for the future of a country. Gifted individuals develop as harmonious, useful and happy individuals in a society where all their characteristics are correctly known and treated accordingly. In this study, it is aimed to examine the views of those working in the field of education and health on the developmental characteristics of gifted children. The study will shed light on other studies on giftedness by revealing the common point of view regarding giftedness and the characteristics of gifted individuals among the public and by identifying known mistakes in this regard. Therefore, this study deals with the physical, cognitive, language, social and emotional characteristics of gifted children. The aim of this study is to determine the

expectations of parents from their gifted children, the problems that these children may experience, and their views on the problems that their parents may experience.

This research was carried out within the framework of qualitative research approach. Qualitative research is the research in which qualitative data methods such as observation, interview and document analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in natural environments (Yıldırım & Şimşek, 2006). In this research, qualitative research approach was used in order to directly learn the individual perceptions, experiences and perspectives of the participants, to understand and explain the current situations (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2010). In qualitative research, many sources such as observations, verbal expressions, interviews, recordings, photographs, pictures, video and audio recordings, and a diary are used to collect data (Nahcivan, 2014). In this study, semi-structured interview technique was used.

In order to be more economical than other research methods and to prevent time loss, an easily accessible sampling method was chosen among the purposeful sampling methods. The study group consists of a total of 23 people, 5 teachers, 4 students, 3 nurses, 3 workers, 3 research assistants, 2 doctors, 1 representative, 2 housewives, who agreed to participate in the study voluntarily.

A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. In the content of the form, there are a total of 8 questions in order to reveal the opinions of the participants about the characteristics of the gifted. For the questionnaire prepared by the researcher, opinions of 2 experts were taken and necessary corrections were made by taking the feedbacks of the experts into account. In order to evaluate the clarity of the questions, a pilot application was made and the questions that were not understood were edited and the interview questions were finalized.

Before starting the research, approval was obtained from the Social and Human Sciences Research Ethics Committee of Karabuk University. The data of the research were collected through face-to-face interviews, each lasting 20-25 minutes on average, through the interview form developed by the researcher. Audio recordings of the interviews were taken and transcribed into the written text.

When the views of the participants in the sample group regarding the physical characteristics of the gifted are examined, they are the same as the individuals with normal development (n=12), they are active and mischievous (n=6), they have glasses (n=2), they have meaningful looks (n=2), they are frail. (n=1), clean (n=1), short (n=1), upright (n=1), undeveloped motor skills (n=1), tall and overweight at birth (n=1) conclusions have been reached. Gifted people can perceive their cognitive features quickly and easily, have the ability to learn quickly and easily (n=12), have problem solving and reasoning skills (n=8), have high IQ scores (n=5), are curious, ask questions. It was seen that they answered they were people who constantly wanted to obtain much more information (n=5). It was concluded that the participants mostly stated that gifted people have a large vocabulary (n=9), express themselves clearly (n=8), form neat sentences (n=7), and speak earlier than their peers (n=5) has been reached. Introverted (n=8), asocial (n=6), disconnected from others (n=5), they get along well with older people (n=4); On the other hand, it was seen that they gave the answers to feel lonely (n=7) and to be more emotional (n=6) than their peers, much more towards emotional development characteristics. When the views of the study group on the expectations of parents from their gifted children were examined, they mostly stated that they should have a good career (n=10), be like individuals with normal development (n=5) and show high academic achievement (n=5). Participants mostly stated that gifted people may experience the problems of being excluded by their peers, not being accepted (n=13), the current education system curriculum not meeting their educational needs (n=11), and delayed diagnosis (n=8).

In line with all these results, it can be said that gifted people have different developmental characteristics. Respecting these differences and behaving appropriately will contribute to the mental health of these individuals and ultimately the society will gain.

Tasarımsız Mimariler! Türkiye'deki Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okulları

Burcu Seher ÇALIKOĞLU¹, Hatun YAMAN-GÜLMEZ² ve Serhat TEPE³

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının mimari açıdan değerlendirmelerini yaparak ülke profilini ortaya koymaktır. Keşfedici araştırma niteliğindeki bu çalışmada, yakınsak paralel karma (NİC + NİT) desenden yararlanılmıştır. İlk olarak, mimari erişilebilirliğin özel gereksinimliler bağlamındaki çerçevesi (1) güvenlik, (2) bağımsızlık ve (3) sosyallik özellikleri ile yapılandırılmıştır. Çalışmanın nicel verilerini, bu üç özelliği kapsayan 65 maddelik *Özel Eğitim İçin Mimari Yeterlilikler Gözlem Formu* (ÖEMYGF), nitel verilerini ise okul binalarının fotoğrafları sağlamıştır. ÖEMYGF, İzmir'deki bir devlet üniversitesinde "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" adlı dersi alan öğrenciler tarafından, Akdeniz Bölgesinde Antalya'da 2, Mersin'de 1, Osmaniye'de 1; Doğu Anadolu Bölgesinde Muş'ta 1, Şırnak'ta 1, Van'da 1; Ege Bölgesinde Balıkesir'de 1, Denizli'de 1, İzmir'de 5; Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Batman'da 1, Bitlis'te 1, Diyarbakır'da 1, Mardin'de 1, Şanlıurfa'da 2; İç Anadolu Bölgesinde Ankara'da 1, Yozgat'ta 1 olmak üzere 22 okulda uygulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında, ülkemiz özel eğitim mimarisinin yeterliliğini orta düzeyde sağladığı (ort=35,31); en çok *güvenlik* (ort=12,96); en az *bağımsızlık* (ort=10, 59) özelliğine önem verilerek yapılandığı gözlemlenmiştir. Bina konfigürasyonu ile mimari yeterlilik arasındaki ilişkinin zayıf düzeyde ($r=0,38$) olduğu hesaplanmıştır. Özel eğitimi kimliksizleştiren fabrikasyon yapıların azaltılmasına yönelik bir vizyon geliştirilmesi amacıyla, Eğitim ve Mimarlık Fakültelerindeki lisans programlarına değer odaklı okul mimari ve tasarımlarına yönelik derslerin yerleştirilmesine ve bu derslerin sayılarına ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli, Okul, Mimari, Güvenlik, Bağımsızlık, Sosyallik

Architectures with No Designs! Special Education Practice and Vocational Schools in Turkey

Abstract

This study aims to reveal the profile of Turkey by evaluating architectural designs of special education practice and vocational schools. In the exploratory study, a convergent parallel mixed (NIC + NIT) methodology was utilized. First, the framework of architectural accessibility in the context of people with special needs is structured by (1) safety, (2) independence, and (3) sociability. The quantitative data of the study was provided by the 65-item Architectural Competence Observation Form for Special Education (OEMYGF) covering these three characteristics, and the qualitative data was provided by photographs of the school buildings. Including these features, 65-item Architectural Competence Observation Form for Special Education (OEMYGF) was implemented by students who took the course titled "Observation in Special Education Institutions" at one of the state universities in İzmir, across the Regions of Mediterranean, Eastern Anatolia, Aegean, South East, and Central Anatolia, totally in 22 schools. It has been concluded that the special education architecture in Turkey meets the requirements (average=35.31) at a moderate level. School architectures were structured by giving importance most to security (average=12.96) but least to independence (average = 10, 59). It was calculated that the relationship between building configuration and architectural competence is weak ($r=0.38$). In order to develop a vision for the reduction of fabricated structures that de-identify special education, intensifying courses about value-oriented school architecture and design in undergraduate programs in Education and Architecture Faculties have been recommended.

Key Words: Special needs, School, Architecture, Safety, Independence, Sociability

Atf İçin / Please Cite As:

Çalıkoğlu, B. S., Yaman-Gülmez, H. ve Tepe, S. (2023). Tasarımsız mimariler! Türkiye'deki özel eğitim uygulama ve/veya meslek okulları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 89-106 . doi:10.33206/mjss.1145172

Geliş Tarihi / Received Date: 18.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.10.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İzmir Demokrasi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, burcu.calikoglu@idu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4085-8330

² İzmir Demokrasi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, yamanhatunn@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-0002-4972

³ İzmir Demokrasi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, serhatgospel@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1049-2104

Giriş

Bireylerin nasıl hareket edebileceğine etki eden en temel özellik mimaridir. Winston Churchill “Önce biz binaları şekillendiririz, ardından binalar bizi şekillendirir” derken, bir bina tasarlamaktan çok yaşam alanı oluşturmaktan söz etmiştir. Söyler (1996, s. 7), Barselona’da 19. UIA Genel Kurulunda sunduğu bildiride “Bir sanatçı dünyayı değiştirmeye soyunmaz mı? Dünyaya kör ve sağır olan biri, onu nasıl değiştirebilir?” sözüyle, mimarlığın, birey ihtiyaçları ve yetilerine göre mekânları düzenleyen (Demirarslan, 2018, s. 250; Sirel vd., 2012, s. 54) aktif bir alan olduğunu ima etmektedir.

Belirli yetilerin kazanılacağı ön koşul alan eğitim kurumlarıdır. Eğitim kurumlarının birey yaşamındaki yeri, Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğünün (2018, s.1) 24301423-918.99-E.8310247 sayılı genelgesinde,

“Okullarımız, öğrencilerin sosyalleştiği, bilgi ve beceriler kazandığı ve tüm yönleriyle hayata hazırlandığı kurumlardır. Zamanlarının çok büyük bir kısmını okullarda geçiren öğrencilerimizin mutlu, başarılı bir eğitim ortamı ve öğrenme süreci geçirmeleri hedeflenmektedir. Bu amaçla, okullarımızda sağlıklı ve güvenli bir eğitim öğretim ortamı oluşturulması için gerekli koruyucu ve önleyici tedbirlerin aksatılmadan alınması, velilerimizin gönül rahatlığıyla çocuklarını okullara göndermeleri önem arz etmektedir.”

şeklinde ifade edilmiştir.

Eğitim kurumlarının, muhatabı olan herkesi maksimum fayda ile donatabilmesi için tüm muhataplarını adil haklar ve erişilebilirlik imkânlarıyla karşılaması amacıyla yasal düzenlemelerde bulunulmuştur (Sirel vd., 2012, s. 54). Engellilerin gereksinimlerini karşılamak üzere Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Bildirisinde (1975) bireylerin medeni, sosyal ve siyasi hakları belirtilmiş; eğitim, tedavi, ulaşım haklarına erişmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekli görülmüştür. 2006 yılında taraf devletlerce imzalanan BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi ile engellilerin topluma bağımsız ve aktif bir şekilde katılımlarını sağlamak için bilgiye ve ilgili hizmetlere erişilebilirliğin sağlanmasına yönelik hükümler aynı hedef olarak sürdürülmektedir.

Kanun iyileştirme ve geliştirme çalışmaları günümüzde devam etmesine rağmen, özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler; mekân tasarımlarının yeterince iyi düzenlenmemiş olmasından ötürü bu haktan eşit düzeyde yararlanamamaktadır. Çevrenin gerçekte bir karakter yaratımı olduğu da düşünüldüğünde, mekân tasarımlarındaki kısıtlayıcı unsurlar, fiziksel ve psikolojik engeller yaratabilmekte (Yılmaz Çakmak, 2005, s. 74); bu da belirtilen grup açısından eğitime erişimi ve dolayısıyla öngörülen birey-toplum hedeflerinin kazanılmasını aksatabilmektedir. Uluslararası bağlayıcılığı olan ve ülkemiz yasasında da bulunan düzenlemeler, günlük yaşam pratiklerinde denetimsizlik ve ihlaller nedeniyle bozulmaya uğramaktadır.

Erişilebilirlik açısından eksiklikleri bulunan alanların varlığı sonucunda, halihazırda günlük yaşamda yeteri kadar alan kullanamayan bu gruplar için mekân fazlaca önemlidir. İyi tasarlanmış bir yapı, kullanıcıya “hoş geldin”, “burada isteniyorsun” ve “önemlisin” (Kitchin 1998, s. 349) demektedir. Özel gereksinimli grupların eğitim gördüğü alanlar eğer kullanıcıyı huzursuz eden unsurlar barındıran bir tasarıma sahipse (Arcan ve Evcı, 1992, s. 72) yapıyla bütünleşme sağlanmayacağından eğitim amaçlarına ulaşılması da güçleşecektir.

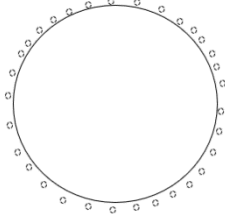
Bazı engeller mimari bir müdahale olmadan giderilebilmektedir. Örneğin, Atriyal Septal Defekt (bir tür kalp hastalığı) sebebiyle merdiven çıkamayan öğrencinin giriş kattaki bir sınıfta sınava alınması inisiyatif alınarak çözülebilir. Ancak her özel durum için yönetsel düzenleme yeterli olmamaktadır. Fiziki yetersizliği bulunan birey, gerekli güvenlik tedbirleri alınmadığında kendine göre düzenlenmemiş alanlarda akış sağlarken kendi çabasıyla korunamayacak ve can güvenliği tehlikeye girecektir. Benzer şekilde, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu tanısı almış bir çocuğun eğitim aldığı ortamda kırmızı rengin kullanılması, kendisini olumsuz etkileyebileceği için aldığı eğitim tam hedefine ulaşamayacaktır. Otizm Spektrum Bozukluğunda yer alan bir birey için herhangi bir kontrol kaybı durumunda duvarların ve zeminin yumuşak halde bulunmaması kendisine zarar verme ihtimalini doğuracaktır. Bunların genel bir sonucu olarak, asgari düzeyde mimari altyapı mümkün olmadığında, diğerleri olarak atfedilen bireylerin evlerinde sessiz, kopuk ve kırılğan bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerine göz yumulmuş olmaktadır.

Özel Eğitim Mimarisinde Erişilebilirlik

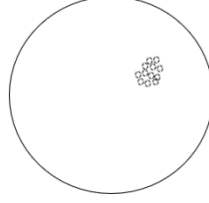
Mimari yapıların genellikle “çoğunluğun” taşıdığı özellikler dikkate alınarak tasarlanmış olması azınlıkta kalan bireylerin yaşama alanlarını daraltmaktadır. Bir diğer deyişle, çoğunluğun dışında yer alan azınlık grubundaki bütün bireyler ortak alanların kullanımında engellendirilmektedir (Balçık, 2019, s. 60;

Yılmaz akmak, 2005, s. 74). Bu, ortak kullanım alanlarına ait genel bir problemi teşkil etmekteyse eğer, sadece özel gereksinimli bireylere özgü inşa edilmiş olan okul binaları ne durumdadır?

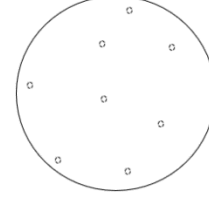
Ülkemizde özel gereksinimli bireyler için üç türde eğitim hizmeti sağlanmaktadır: Bunlar, (1) özel eğitim uygulama ve meslek okulları, (2) özel eğitim sınıfları ve (3) kaynaştırma/bütünleştirme yaklaşımı altında okullarda yetersizliği bulunmayan öğrencilerle birlikte Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı desteği şeklindedir (Aksoy, 2016 s. 116; Bkz. Şekil 1).

(1.a) Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okulları

(1.b) Özel Eğitim Sınıfı

(1.c) Kaynaştırma/Bütünleştirme

Şekil 1. Özel Eğitim için Eğitim Hizmetleri

Şekil 1’de yer alan üç tür eğitim hizmetinden mimari açıdan en kritik düzeyde erişilebilir olması beklenen (1.a.) özel eğitim uygulama ve meslek okulları olmaktadır. Buna dayanarak araştırma “konu alanı özelleştikçe bina uygunluğu da özelleşiyor mu?” problemi ile şekillenmektedir.

Mimaride erişilebilirlik, engellilere tanınması gereken pozitif ayrımcılık meselesinden yola çıkarak gündeme gelmektedir (Saltoğlu ve Öksüz, 2016, s. 154). Erişilebilirlik, “kendi kendine veya bir araç kullanarak hareket edebilen her bireyin tüm mekânlar ve yerlere ulaşılabilmesi, erişebilmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Hacıhasanoğlu, 2003, s. 94). Ancak, burada erişilebilir olmanın olası anlamları tam manasıyla açık değildir.

Özel gereksinimli bireyler neye veya nelere erişebilir olmalıdır? Bu soru, ancak özel gereksinimli bireylerin gereksinim alanları belirlendiği zaman görünürlüğe kavuşabilmektedir. Söz konusu gereksinimler temel olarak *güvenlik, bağımsızlık ve sosyallik*’tir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Özel Eğitimde Mimari Erişilebilirliğin Alt Özellikleri

Simge	Kavram	Tanım
	Güvenlik	Tehlike arz eden görünmez kazalara karşı önlemi önceden alan tasarımların var olmasıdır.
	Bağımsızlık	Yetersizlik durumunu ortadan kaldırmaya ve bireyin bireysel olma ihtiyaçlarını karşılamaya dönük özellikleri kapsamaktadır.
	Sosyallik	İnsan etkileşimini ayırt etmeden en kaliteli seviyeye getirmeyi amaçlayan tasarımları temsil etmektedir.

Güvenlik, tehlike arz eden görünmez kazalara karşı önlemi önceden alan tasarımların var olması ile ilgilidir. Özel gereksinimli bireylerin algı ve fiziksel özelliklerine bağlı olarak daha yavaş hareket edebileceği düşünöldüğünde, tehlike anları karşısında davranış kısıtlılığı bireyi mekân karşısında iki kere dezavantajlı yapmaktadır. Fiziksel yetersizliği olan bir bireyin okula giderken güvenliğini sağlamak için yaya yollarındaki rampaların %6’lık açı eğikliğinde düzenlenmesi (Balçık, 2019, s. 83) bu konuya bir örnek olarak verilebilir.

Bağımsızlık, yetersizlik durumunu ortadan kaldırmaya ve bireyin bireysel olma ihtiyaçlarını karşılamaya dönük özellikleri kapsamaktadır. Bağımsızlaşan veya yetersizliği olmayan bir bireyin genellikle sosyalleşebileceği düşünülse de mekân buna izin vermediği sürece bu gerçekleşmemektedir. Bunun bir örneği, görme yetersizliği olan bir bireyin *bağımsızlığını* sağlamak için harekete duyarlı sensörlü kapıların monte edilmesidir.

Sosyallik ise, insan etkileşimini ayırt etmeden en kaliteli seviyeye getirmeyi amaçlayan tasarımları temsil etmektedir. Örneğin, Otizm Spektrum Bozukluğunda yer alan bireyler için duvarlarda yumuşak doku ve rengin tercih edilmesi veya öğrencilerin güvenli bir şekilde *sosyalleşmelerini* desteklemek için spor sahasının zemininin yumuşak yapılmış olması gereklidir.

Özel Eğitim Okullarının Mimari Tasarımı

16. yüzyılda formüle edilen mekanik dünya görüşünün 20. yüzyılda Max Planck, Albert Einstein, Niels Bohr, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger ve Ralph H. Fowler gibi ünlü bilim adamları sayesinde kırılması (Yayla, 2006, s. 79) ve 17. yüzyılda en nüfuzlu filozoflardan John Locke ve Charles Louis Montesquieu'nun etkisiyle yönetim biçimi olan demokrasinin yaygınlaşması (Esgerova, 2018, s. 168) ile artan hak ve adalet çalışmaları özel gereksinimli bireylerin eğitiminin bugünkü şeklini almasında da etkili olmuştur. Engellilik, zaman içerisinde “normal olan” ile “normal olmayan” şeklinde ayrılan tıbbi anlayıştan; 19. yüzyılda çevrenin insan üzerindeki etkileri tanımlanmaya başlanarak, engelliliğin çevresel ve ekonomik faktörleri göz önünde bulunduran toplumsal anlayışa evrilmiştir. (Meşe, 2014, s. 88). Scherrer (2001), “Herhangi bir yetersizliği olan kişi, ulaşılabilirliği olan bir mekânda engelli değildir. Fakat sağlam bir kişi, ulaşılabilirliği olmayan bir mekânda engellidir” görüşü ile sorunu birey üzerinden çevreye yöneltmiştir.

Dünya'da özel gereksinimliler mimarisinin iki şekilde gelişim gösterdiği söylenebilmektedir. Biri, mimarinin toplumun yaşlı, bebek arabalı anne, hamile, obez bir insandan yüksek derecede engelli bireylere kadar herkes için gittikçe daha kapsayıcı yaklaşımın (Chatawaya, Hanlina ve Kaplinsky, 2014, s. 33-54) benimsenmeye başlanmış olması; diğeri ise özel gereksinimlilerin kendilerine özgü özellikleri düşünülerek inşa edilen ve mimarisiyle dikkatleri çeken okullardır. “Mimarlık” ve “özel eğitim” olmak üzere birbirlerinden ayrı iki disiplinin demokratik ve eşitlikçi görüşlerde kesişmeleri, konu için güçlü bir altyapı sağlamaktadır.

İlk defa 1960'lı yıllarda, mimar Ronald L. Mace hiçbir ek düzenlemeye ve adaptasyona gerek kalmadan tamamının herkes tarafından eşit şekilde kullanılabilmesi felsefesini içeren *evrensel tasarım* yaklaşımını ortaya koymuştur. “Evrensel” kelimesi, “kim için? -herkes”, “nerede? -her yerde”, “ne zaman? -her daim” soru ve cevaplarına atıfta bulunmaktadır (Hacıhasanoğlu, 2003, s. 96; Story, Mueller ve Mace, 1998, s. 127).

Bu anlayışın politik yansımalarının 1990'lı yıllara tekabül ettiği gözlemlenmektedir. Engelli Amerikalılar Yasası [Americans With Disabilities Act of 1990]; oteller, mağazalar, restoranlar, tiyatrolar ve arenalar dâhil olmak üzere kamuya açık konaklama yerlerinin tam ve eşit kullanımında engellilik nedeniyle ayrımcılığı yasaklamıştır (Dunlap, 1997, s. 27). Avrupa Mimarlar Konseyi (ACE) ve Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) mimarlık belgelerinde çevreci, kamu yararı, azınlık hakları, duyarlı ve kapsayıcı kelimelerin vurgu yapılmıştır.

Dünyada evrensel standartlar kılavuzundaki asgari yeterliliklerini sağlamanın ötesinde mimari tasarımları ile dikkatleri üzerlerine çeken birçok özel eğitim okulu bulunmaktadır. *Avusturalya*'da Kuzey Otizm Okulu (Northern Autism School) 2013 CEFPI Eğitim Tesisleri Ödülü'nün sahibidir. Dünya Mimarlık Haber Ödülleri Eğitim Kategorisi'nde Final 16'da uzun listeye, Victoria Mimarlık Ödülleri Sürdürülebilirlik Kategorisi'nde kısa listeye alınmıştır. Otizm spektrum bozukluğunda yer alan öğrenciler için inşa edilen bu okul, öğrenme alanlarını merkezi bir avlu etrafında toplayan, bu alanların tamamına doğrudan bireysel erişimler sağlayan ve kuzey güneşinin tüm odalara girmesine izin veren tasarımın ürünüdür. Öğrenme alanları, dikkat dağınıklığını azaltmak için öğrenme alanlarıyla etkileşimli olmayan kavisli dolaşım yolları etrafında toplanmıştır. Güvenli dış mekân oyun alanları, sakinleştirici alanlar, doğal aydınlatma ve kontrollü küçük öğrenme alanlarının bulunması okulun elverişli özelliklerindedir. Kampüsünde oyun terapi odası, müzik odası, üç jimnastik salonu, iş terapi odası, görsel sanatlar odası, öğrenci mutfağı, çok-amaçlı oda, öğrenci kütüphanesi ve iç bahçesi olan sınıflar bulunmaktadır. Toplamda 144 öğrencisi bulunan okulda, öğretmenin öğrenciye oranı 1:3 şeklindedir (Mostafa, 2020, s. 482; Northern School for Autism, t.y.; Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Farklı Bakış Açılarında Kuzey Otizm Okulu (Northern School for Autism, t.y.).

Japonya Chikuma’da 2008 yılında inşa edilen Inariyama Özel Eğitim Okulu, “bir kasaba olarak okul” kavramı üzerinden yola çıkmıştır. Okulun kendisi bir kasabadır ve çevredeki kasabaya bağlanmaktadır. Çocukları ve tüm toplumun etkinliklerini teşvik etmek için, avlular, açık alanlar ve küçük sebze tarlaları ile çevrili birkaç okul binasından oluşmaktadır. Okulun ana kapısını ve açık bir alanı planlanırken, önceden var olan Jizo [çocukların koruyucu tanrısı] tapınağı ve beş büyük kiraz çiçeğı ağacı korunmuştur. Mimari atmosferi, ışık ve rüzgâr geçişi ile çeşitliliğe önem veren bir topluluğı simgelemek amacıyla tasarlanmıştır. Binanın yapısı için ne metalik malzemeler ne de yapıştırılmış lamine ahşap kullanılmıştır. Japon geleneksel ahşap yapım tekniğı sayesinde üretim sürecinden kaynaklanan enerji tüketimini ve CO2 egzozunu minimuma indirilmiştir (Inariyama Special Education School, t.y.; Bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Farklı Bakış Açılarında Inariyama Özel Eğitim Okulu (Inariyama Special Education School, t.y.).

Venezuela’da “Voz Alta” Otistik Vakfı’nın genel merkezi ve eğitim binası olan FAVA, Baruta’nın Karakas belediyesinde yer almaktadır. Okul, otizmlı çocuklara hem okul öncesi hem de ilköğretim sınıflarında uzmanlaşmış eğitim verilmektedir. Toplamda, yaklaşık 80 öğrenci için 10 derslik içermektedir. Sınıflar, iyi bir aydınlatma ve havalandırma sağlamak için kuzey-güney yönelimli merkezi bir veranda etrafına yerleştirilmiştir. Tasarım, binanın dış çevresini saran ana dikey sirkülasyon olarak bir rampaya sahiptir. Bu alternatif rampa sirkülasyonu, kamusal ve özel işlevleri birleştirirken, çocukların günlük fiziksel aktivitelerini korumalı bir ortamda yapabilecekleri bir alan yaratmaktadır. Hem rampa hem de daha özel dikey merdivenler, bina genelinde havalandırma ve aydınlatmaya izin veren, ancak daha da önemlisi, halka açık koridorlardaki çocuklar için ek bir güvenlik unsuru ekleyen modüler bir çelik kafes cephe ile kaplanmıştır (Paul, t.y.; Bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Farklı Bakış Açılarında FAVA (Paul, t.y.).

Polonya'da Pawlikowski Özel Eğitim Okulu (Pawlikowski Special Education School), bir özel okulun özel eğitim odaları ve pedagojik tesisleri ile bir spor salonunun birleştirilmesi ve mevcut binalara yeni arsa eklenmesi sayesinde oluşturulmuştur. Tüm öğrencilerin spor salonuna ve duysal bahçelere doğrudan erişimi sağlanmıştır. Farklı engelleri nedeniyle birbiriyle çatışma yaşama olasılığı göz önünde bulundurularak; ağır, orta ve hafif zihinsel yetersizliği olmak üzere üç işlevsel bölgenin ayrı kullanımı tahsis edilmiştir. Ancak, sınıflar ve öğrenciler arasında bir tampon görevi gören yemek odası, spor salonu ve özel odalar da dâhil olmak üzere bazıları ortak kullanım için düzenlenmiştir. Ayrıca, iyi aydınlatılmış ve doğa ile yakın temasta oldukları için atriyumla ayrılmış sınıflar vardır. İç avlular ve dış teraslar şeklindeki yeşillik unsurları, sınıfları doğal olarak bölerken ve odalara ışık sağlarken terapötik bir işlev de görmektedir (Zory, 2018; Bkz. Şekil 5).

Şekil 5. Farklı Bakış Açılarından Pawlikowski Özel Eğitim Okulu (Zory, 2018)

Rusya'da Körler Okulu (Blind School) "normal" çocuklar kadar aktif olun" anlayışı ile çocukları dış dünyayla yüzleşmeye hazırlamayı amaç edinmiştir. Yangın, gaz kaçağı, duman vb. acil durumları hissetmelerini sağlamak, bilgisayar kullanmayı, Braille öğrenmeyi, spor ve farklı sanatlarda yetkin olmayı öğretmek üzerine kurgulanmıştır. Kampüste, koku, dokunma ve işitme duyuları göz önünde bulundurularak öğrencilerin binalarda hareket etmeye teşvik edilmesi sağlanmıştır. Bunun yön duygularını, bir boşlukta gezinme yeteneklerini geliştireceği sağlanarak uzun vadede güvenlerini artıracacağı düşünülmüştür. Okulun girişinin, araç trafiğinin daha az olduğu doğu tarafından sağlanması bu küçük çocukların içeri girmelerini kolaylaştırmaktadır. Binanın formu, az gören çocuklarda görmeyi canlandırmak ve egzersiz yapmak için çok fazla doğal ışığı içeri alan ve çocukların etrafta koşup oynaması için hoş bir alan oluşturan iki merkezi bölge şeklindedir. Açık ve kapalı spor alanları öğrencileri aktif tutmaktadır. Kantin ve yemek alanı, gökyüzüne açık olmak üzere iki alana açılan büyük ve iyi aydınlatılmış bir alandır. İçlerinden geçen su kanallarının sesi çocukların mekânda gezinmesine yardımcı olmaktadır. Duvarlara basılan desenli karolar, Braille yazılar ve kabartma haritalar bina boyunca onlara rehberlik etmektedir. Hidroterapi ve bahçevanlık terapi alanları, ruh sağlığını geliştirmektedir. Sınıfların hepsinde, hava müsait olduğunda açık havada öğrenime izin vermek için açık balkonlar bulunmaktadır. Diğer bir avantaj ise, bu uzmanlık sınıflarının öğrencilerin konuyu anlamalarına yardımcı olmak için çok donanımlı olmasıdır (Akshat, t.y; Bkz. Şekil 6)

Şekil 6. Farklı Bakış Açılarından Körler Okulu (Akshat, t.y).

Araştırma Problemi

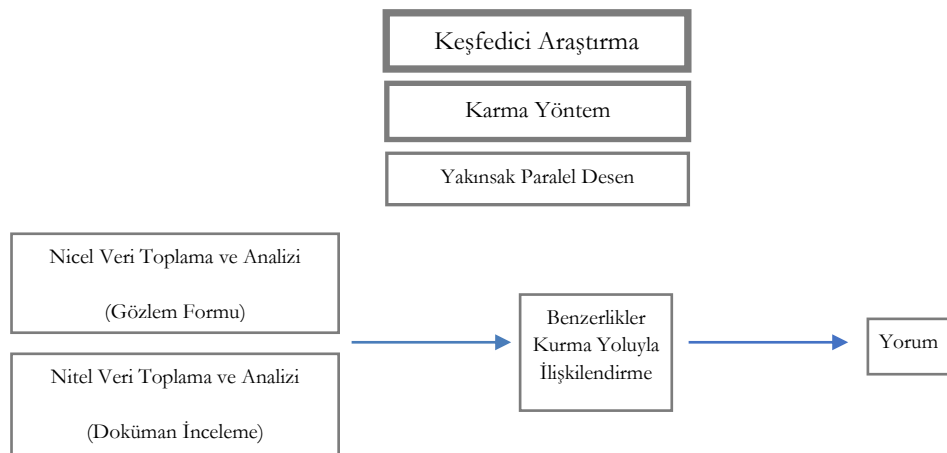
Avusturalya (Mostafa, 2020; Northern School for Autism, t.y.), Japonya (Inariyama Special Education School, t.y.), Venezuela (Paul, t.y.), Polonya (Zory, 2018) ve Rusya (Akshat, t.y) olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinden seçilen okulların kendi iklim, kaynak ve ihtiyaçları doğrultusunda inşa edildiği gözlemlenmektedir. *Avusturalya*'daki Kuzey Otizm Okulu, *Japonya*'daki Inariyama Özel Eğitim Okulu, *Venezuela*'daki "Voz Alta" Otistik Vakfı'na ait olan FAVA, *Polonya*'da Pawlikowski Özel Eğitim Okulu ve *Rusya*'da Körler Okulunun her birinin mimaride yakaladığı ayrı ayrı özgünlükler, özel eğitimde mimari konusunun incelenmesini daha da cazip hale getirmektedir. Bu türde bir özgünlüğe erişmek için asgari düzeyde mimari yeterliliğin sağlanmış olması önceliklidir.

Georgetown Üniversitesinin Sağlık Politikaları Enstitüsünün yayımladığı 21. yüzyılda uzun vadeli bakım ihtiyaçlarına dönük yapılan bir çalışmada, önümüzdeki 15 yıl içinde uzun vadeli ihtiyacı olan insan sayısı ve bakımın yüzde 30 artması beklendiği açıklanmıştır (Friedland, 2004, s.3-4). Tıbbi ve biyolojik faktörlerin yanı sıra, dünyada gittikçe artan olumsuz sosyo-ekonomik koşullara da bağlı (Natsun, 2019, s. 201) olduğu düşünölen engellilik artış hızı karşısında ölkemizdeki mimari yapılanma yeterlilik sağlayabilmekte midir? Bu durum, ölkede profiline ortaya konmasını acil ve önemli hale getirmektedir. Bu doğrultuda çalışmaya hizmet eden alt problemler sırayla aşağıdaki şekilde belirlenmiştir. Örnekleme dâhil edilen özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının,

- Genel olarak mimari özellikleri ile yeterli düzeyde midir?
- Okul çevresi, okul içi bina dışı ve bina içi olmak üzere mimari özellikleri yeterli düzeyde midir?
- Bina konfigürasyonları ile mimari yeterlilikleri arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Mimari yeterlilikleri güvenlik, bağımsızlık ve sosyallik özellikleri bakımından ne düzeydedir?
- Mimari bakımından en sık kullanılan olumlu özellikleri hangileridir?
- Mimari bakımından en sık rastlanılan olumsuz özellikleri hangileridir?

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, ölkemizdeki özel eğitim okullarının mimari açıdan değerlendirmesini yaparak ölkede profiline ortaya çıkarmaktır. Keşfedici niteliğindeki araştırmada, yakınsak paralel karma (NİC + NİT) desenden yararlanılmıştır. Bu desende nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmakta, farklı şekillerde analiz edilerek sonuçlar karşılaştırma veya ilişki kurma yoluyla değerlendirilmektedir (Creswell, 2014, s. 80). Okulların genel, okul çevresi, okul içi bina dışı ve bina içi olmak üzere fiziksel mimari özellikleri ile güvenlik, bağımsızlık ve sosyallik olmak üzere mimari yeterlilikleri nicel; bina konfigürasyonları nitel özelliktedir. Çalışmanın nicel verileri Özel Eğitim için Mimari Yeterlilikler Gözlem Formu (ÖEMYGF); nitel verileri ise çekilen okul fotoğraflarıdır (Bkz. şekil 7).

şekil 7. Araştırma Metodolojisinin Akış şeması

Evren - Örneklem

Araştırmanın verileri, ülkemizin çeşitli şehirlerindeki özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının mimari anlamda nicel ve nitel özelliklerinin gözlemlenmesi yoluyla elde edilmiştir. Buna dayanarak, araştırmanın evreni Türkiye'deki özel eğitim uygulama ve/veya meslek okulları; örneklemine ise “uygun veya elverişlilik (convenience) örnekleme” metodu tercih edilerek seçilmiş okullar oluşturmaktadır. Gözlemlenen okullar, İzmir’de bir devlet üniversitesinde özel eğitim lisans programında ikinci sınıfta öğrenim gören Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem dersine kayıtlı olan öğrencilerin kendi şehirlerinde kolaylıkla iletişim kurabilecekleri kurumlardır.

Tablo 1. *Örnekleme Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okulların Bölge ve Şehirlere Göre Dağılımı*

Bölge	Şehir	Okul Türü	Kademe
Akdeniz	Antalya	Meslek	Veri yok
	Antalya	Uygulama	I ve II
	Mersin	Uygulama	II
	Osmaniye	Uygulama	I
Doğu Anadolu	Muş	Uygulama	II
	Şırnak	Uygulama	I
	Van	Uygulama	I ve II
	Balıkesir	Meslek	Veri yok
Ege	Denizli	Uygulama	I
	İzmir	Meslek ve Uygulama	I, II, III
	İzmir	Uygulama	I
	İzmir	Uygulama	I, II, III
	İzmir	Meslek ve Uygulama	III
	İzmir	Uygulama	I, II, III
	Batman	Uygulama	I ve II
Güney Doğu Anadolu	Bitlis	Uygulama	I ve II
	Diyarbakır	Uygulama	I
	Mardin	Uygulama	II
	Şanlıurfa	Uygulama	I
İç Anadolu	Şanlıurfa	Uygulama	I
	Ankara	Meslek	Veri yok
	Yozgat	Uygulama	II

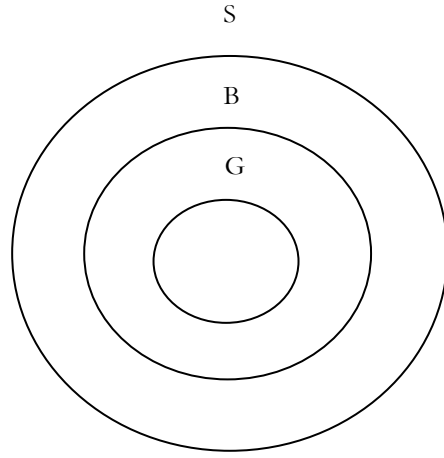
Tablo 1’de görüldüğü üzere, Türkiye’deki özel eğitim okullarından; Akdeniz Bölgesinde 3, Doğu Anadolu Bölgesinde 3, Ege Bölgesinde 7, Güney Doğu Anadolu Bölgesinde 5 ve İç Anadolu Bölgesinde 2 olmak üzere toplamda 22 özel eğitim okulu dâhil edilmiştir. Toplamda, bu okulların 17’si uygulama, 3’ü meslek, 2’si meslek ve uygulama türündedir. Okulların sadece üçünün kademe bilgisi elde edilememiş olmakla birlikte, 7’si I., 4’ü II., 1’i III., 4’ü I. ve II. ve 3’ü I., II. ve III. kademe düzeyinde öğrenim sunmaktadır. Çalışmanın örnekleme, Akdeniz Bölgesinden Antalya, Doğu Anadolu Bölgesinden Muş, Şırnak ve Van; Ege Bölgesinden Balıkesir, Denizli ve İzmir; Güney Doğu Anadolu Bölgesinden Batman, Bitlis, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa ve İç Anadolu Bölgesinden Ankara ve Yozgat şehirleri dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Özel Eğitim için Mimari Yeterlilikler Gözlem Formu (ÖEMYGF): Özel eğitimde mimari yeterlilik, “var” ya da “yok” şeklinde iki seçeneğe sahip 65 maddelik bir anket aracılığıyla değerlendirilmiştir. Anketin 59’u olumlu, 6’sı olumsuzdur. ÖEMYGF, kavramsal olarak, (1) güvenlik (n=27), (2) bağımsızlık (n=32) ve (3) sosyalleşme (n=6) özelliklerini birbirleri arasında Şekil 8’de gösterilen bağlantıları kurarak kapsamaktadır.

Bağımsız bir birey kendi iradesi ile sosyalleşmeyebilir, ancak sosyalleşme ortamı için *bağımsız* davranması şart olmaktadır (Bkz. Şekil 8). *Sosyallik* hem *güvenlik* hem de *bağımsızlık* özelliklerinin her ikisiyle de ilişkilidir. Bir diğer deyişle, güvenlik şartlarının sağlanmadığı ve bireyin bağımsız olarak hareket edebileceği düzenlemelerin eksik kaldığı ortamlarda sosyalleşmenin oluşması oldukça güçtür. Ankette *bağımsızlığa* atfedilen maddenin en yüksek olmasının (n=32) en önemli nedeni, erişilebilir mimarinin temelinde özel gereksinimli bireylerin bağımsız hareket etmelerini sağlaması olmasıdır, sosyallığın en

düşük sayıda (n=6) yer bulmasının nedeni, geri kalan iki özelliği kapsayan daha karmaşık bir beceri olmasıdır.

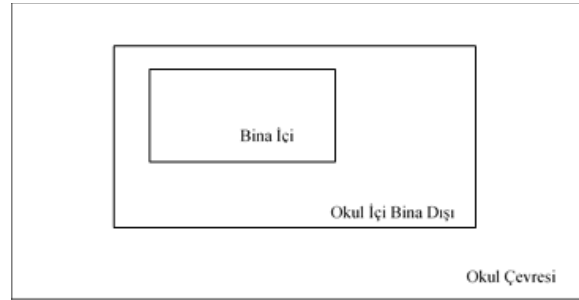

- Bağımsızlık için sosyalleşme gerekli değildir ancak sosyalleşme için bağımsızlık gerekmektedir.
- Güvenlik için bağımsızlık gerekli değildir ancak bağımsızlık için güvenlik gerekmektedir.
- Güvenlik için sosyalleşme ve bağımsızlık gerekli değildir ancak sosyalleşme için güvenlik gerekmektedir.

G: Güvenlik, B: Bağımsızlık, S: Sosyalleşme

Şekil 8. Güvenlik, Bağımsızlık ve Sosyalleşme arasındaki bağlantılar

Bir okul; yapısal olarak okulun dış çevresi, okul içi bina dışı ve bina içi olmak üzere üçe ayrılabilir. Buna paralel olarak, ÖEMYGF yapısal kategorilendirildiğinde, (a) okul çevresi (n=11), (b) okul içi bina dışı (n=12) ve (c) bina içi (n=42) olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Bkz. Şekil 9). Kavramsal olarak, güvenlik, bağımsızlık ve sosyalleşme bağlamındaki gereksinimler en dış ortamdaki doğru farklılaşmaktadır.

Şekil 9. Kuşbakışı ile Okul

Maddeler, planlamada asgari yönlendiriciliği sağlayan Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu, İç Mekan Düzenlenmesinde Engellilere Yönelik Çözüm Önerileri (Mülayim, 2017), Herkes İçin Tasarım: Erişilebilir Mimarlık (Enginöz, 2015), Mimarlık Öğrencilerinin “Bütünleşik Fiziksel Aktivite Merkezi” Örneğinde Mekan Tasarım Deneyimleri (Belir, 2019), Bedensel Engelli Çocukların Temel Eğitim Okullarında Eğitim Alabilmesi İçin Gereken Mimari Düzenlemeler (Çakmak, 2005), Görme Engelli Kişiler İçin Konut Tasarımında Ulaşılabilirlik (Bilge, 2017) ve Türkiye’de Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi Engelsiz Okul Modeli Standartlar ve Performans Göstergeleri (2013) kaynaklarına başvurularak oluşturulmuştur.

Okul Dış Çevresi

Engelliler İçin Evrensel Standartlar Kılavuzuna göre, farklı yapıları birbirine bağlayan yaya yolları ve kaldırımların bulunması, bireylerin okula daha güvenli erişim sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Yaya geçitlerinde sesli ve ışıklı uyarı sistemlerinin bulunması görme yetersizliği bulunan bireyler için daha güvenli olmaktadır. TS 12576 (1999, s.5)’de “yaya kaldırımlarının genişliği kullanma yoğunluğu ile yol sınıfına ve grubuna göre boyutlandırılmalı ve TS 7937’ye uygun olarak yapılmalı” denerek ifade edilmiştir. Yaya yolları ve kaldırımlar birbirine rampalar ile bağlanmalı, rampaların tasarımı TS 12576’ya uygun olmalıdır. Yaya yollarında yüzeysel suların uzaklaştırılması için tasarlanan rögar kapakları yaya ve özel gereksinimli bireylerin güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde yerleştirilmelidir. Kaldırım ve yaya yolları üzerinde tabela, levha, direk, korkuluk gibi malzemeler hareket kabiliyetini azaltıp tehlike oluşturacağından

bu alanlarda bulunmamalıdır. Okul çevresinde yoğun trafik bulunan taşıt yollarında TS 9111'e uygun alt veya üst geçit yapılmalıdır. Caddeye açılan okul giriş çıkışlarına hız kesici yol kasileri yerleştirilmelidir (MEB Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Kılavuzu, 2015, s.60).

Okul İçi Bina Dışı

Okulun etrafını saran ve çevresini belirleyen çitler, okulun dışarıdan rahat görünebilir ve gözlenebilir olmayacak şekilde ve tırmanılması mümkün olmayacak şekilde düzenlenmelidir (MEB Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Kılavuzu, 2015, s.58). Okul bahçesinde doğal afet ve acil durumlar sonrası toplanma alanları bulunmalıdır. Toplanma alanları, yetersizliği bulunan bireylerin kolayca erişebileceği şekilde tasarlanmalıdır. Okul binası girişlerinde merdiven bulunması durumunda engelli rampası bulunmalı, rampa TS 9111 standartlarına uygun özellikler taşımalıdır. Merdiven basamaklarının her birinde kaymayı önleyici bantların bulunması öğrencilerin *güvenliği* açısından önemlidir. Okul bahçesinde bulunan oyun alanlarının zeminleri yumuşak malzeme kullanılarak tasarlanmalı, bu malzemeler tekerlekli sandalye kullanımına uygun olmalıdır.

Görme yetersizliği bulunan öğrencilerin okul içerisinde *bağımsız* hareket edebilmesini sağlamak ve bahçe içerisinde bulunan bölümlere ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla hissedilebilir zemin uygulamaları bulunmalıdır. Bahçe zemininde yükseklik farkı bulunmamalı, yükseklik farkının bulunduğu yerlerde rampa tasarlanmalı ve rampaların tasarımı TS 12576'ya uygun olmalıdır.

Öğrencilerin *sosyalleşmeleri* için oyun alanları tasarlanırken çevrenin özellikleri dikkate alınmalı, oyun aletleri tüm kullanıcılara hitap edebilecek şekilde tasarlanmalı ve esneklik var olmalıdır. Çocukların gelişimsel özellikleri de oyun alanlarında hesaba katılmalıdır (Vicente, 2013, s.2). Oyun alanındaki oyuncaklar ve spor aletleri tüm yetersizlik grubundaki öğrencilerin motor gelişimlerini destekleyecek niteliklere sahip olmalıdır.

Bina İçi

Farklı yetersizliğe sahip öğrencilerin acil durumlarda *güvenliğini* sağlamak ve yönlendirmesini kolaylaştırmak için Acil Durum Eylem Planları oluşturulmalı bu planlar tüm öğrencilerin görebileceği şekilde okul panolarında yer almalıdır. Acil durumlar için acil çıkış kapıları bulunmalı, çıkış kapılarının önünde herhangi bir engel bulunmamalıdır. Örneğin, radyatör veya yangın söndürücü gibi malzemeler koridor duvarlarında içe gömülü olarak yerleştirilmelidir (Bilge, 2017, s.159). Öğrencilerin okul koridorunda daha güvenli hareket etmesini sağlamak amacıyla dolaplar duvara sabitlenmeli, duvara sabitlenmeyen nesnelere koridorlardan kaldırılmalıdır. Elektrik prizleri yerden 40 cm yukarıda olmalı, öğrencilerin güvenliğini sağlamak için üzerinde güvenlik kilidi bulunmalıdır.

Okul içinde düşey ve yatay erişimin *bağımsız* şekilde sağlanabilmesi için bina katları arasında ulaşımı sağlayan asansör veya merdivenlere monte edilebilen engelli lifti bulunmalı ve döner basamaklı merdivenlerden kaçınılmalıdır. Asansör TS EN 81-70 standartlarına uygun özellikler taşımalıdır. Okul koridorları ve dolaşım alanlarında görme yetersizliği ve fiziksel yetersizliği bulunan öğrencilerin bağımsız hareket edebilmesini desteklemek için demir tutamaklar bulunmalıdır. Bina içinde giriş ve çıkışlar zıt renkli tabelalarla belirtilmeli, okul içindeki birimlere ulaşım yön tabelaları ile desteklenmelidir. Özel gereksinimli bireylerin öz bakım ihtiyaçlarını bağımsız şekilde giderebilmesi için tuvalet ve lavabolar TS 9111'e uygun şekilde tasarlanmalıdır. Lavabolardaki havluluk, sabunluk ve su bataryasının sensörlü olması fiziksel yetersizliğe sahip bireylerin kullanımı açısından daha işlevsel olmaktadır. Tuvalet gibi kolaylıkla manevra yapılamayan dar yerlerde sürme veya menteşeli kapılar kullanılmalıdır (TS 9111, 2011). Dış ve iç kapılara kapı hidroliği takılması, görme engelliler açısından faydalı olmaktadır. (Bilge, 2017, s.163). Kapı girişleri, tüm engel gruplarını kapsayacak şekilde düzenlenmelidir (Mülayim, 2017, s.71). Okul içindeki birim (sınıf, tuvalet, etkinlik odası) tabelalarının Braille alfabesiyle de yazılmış olması görme yetersizliğine sahip bireylerin okul içinde bağımsız hareket etmelerine olanak sağlayacaktır.

Okulda resim, müzik gibi etkinlik odalarının bulunması öğrencilerin *sosyalleşmesine* katkı sağlayacaktır. Aydınlatılması iyi yapılmış sınıf ve koridorlar özel gereksinimli bireylerin güvenliği açısından önemlidir. Sınıf pencereleri güneş ışığından maksimum düzeyde verim alacak şekilde tasarlanmalı, güneş ışığının yetersiz kaldığı durumlarda sınıf içi aydınlatma elemanları bulunmalıdır. Okul ve sınıf duvarlarında öğrencilerin dikkatlerini dağıtmayan, yaratıcılıklarını ortaya çıkaran açık renk boyalar tercih edilmelidir. Ortamlarda koyu renk yerine açık renk kullanmak ışığın yansımalarını sağlayarak ortamın daha aydınlık görünmesine katkıda bulunur. (Özbudak, 2003, s.5) açık renk seçiminin koyu renge göre ışığın yansımalarını

artırarak ortamdaki aydınlığı daha fazla sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca, yemekhaneler öğrencilerin beslenme ihtiyaçlarının karşılayabilmeleri için bir araya gelinen sosyal mekânlardır (MEB Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Kılavuzu, 2015, s.30). Okul içerisinde yemekhane bulunması, öğrencilerin beslenme ihtiyaçlarını en erişilebilir şekilde gidermesini sağlamaktadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, *Özel Eğitim için Mimari Yeterlilikler Anketine* var ise 1, yok ise 0 puanın verilmesi yoluyla oluşmuştur. Olumsuz şekilde yapılandırılan 6 soru olumluya dönüştürülmüştür. Bu şekilde elde edilen veriler, Microsoft 365 Aps 2201 versiyonu Excel programı yardımıyla çözümlenmiştir.

Bulgular

Aşağıda, Tablo 2’de belirtildiği üzere, çatısız ve sadece beton binadan oluşan okullar *oldukça sıradan*, çatısı ve bahçesi olup, bahçesinde ağacı az olan okullar *sıradan*; bol ağaçlı, geniş bahçeli ve çatısı olan okullar *yeterli*, yeşil alan ve bina kompleksinin uyum içerisinde, bulunduğu şehre entegre ve neredeyse bir tesise veya kampüse benzeyen okul ise *özgün* şeklinde tanımlanmıştır. Buna göre, örnekleme dâhil edilen 22 özel eğitim uygulama ve/veya meslek okulunun bina konfigürasyonlarına ilişkin 7’si oldukça sıradan, 7’si sıradan, 5’i özgün, 3’ü oldukça özgün olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Örnekleme Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okullarının Bina Konfigürasyon Göre Kategorilendirilmesi

Bina Konfigürasyonu	Resim	Tanım	n	%
1. Oldukça Sıradan		Çatısız ve sadece beton binadan oluşan yapı	7	31,81
2. Sıradan		Çatısı ve bahçesi olan, bahçesinde ağacı çok az olan yapı	7	31,81
3. Yeterli		Bol ağaçlı ve geniş bahçeli, çatılı yapı	5	22,72
4. Oldukça Özgün		Yeşil alan ve bina kompleksinin uyum içerisinde; şehre entegre, neredeyse bir tesise veya kampüse benzeyen yapı	3	13,63

Not. 0-1: oldukça klasik, 1-2: klasik, 2-3: yenilikçi, 3-4: oldukça yenilikçi

Örnekleme dâhil edilen özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının genel mimari özelliklerin gözlemlendiği 65 maddelik Özel Eğitim için Mimari Yeterlilikler Gözlem Formundan (ÖEMYGF) elde edilen veriler sonucunda, en yüksek 49, en düşük 21, genişlik 28 ve testin ortalaması 35,31 değerinde hesaplanmıştır. Toplam 11 maddeden oluşan ÖEMYGF Okul Çevresi bölümü için, en yüksek 7, en düşük 0, genişlik 7 ve ortalama 4,36’dır. Toplam 12 maddeden oluşan ÖEMYGF Okul İçi Bina Dışı Bölümü için, en yüksek 11, en düşük 4, genişlik 7 ve ortalama 7,5’tir. Toplam 42 maddeden oluşan ÖEMYGF Bina İçi Bölümü için, en yüksek 33, en düşük 16, genişlik 17 ve ortalama ise 23,45’tir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Örneklemeye Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okullarının Genel Mimari Özellikler Bakımından Puan Değerleri

	<i>Mak.</i>	<i>Min.</i>	<i>Genişlik</i>	<i>Ort.</i>
Genel	49	21	28	35,31
Okul Çevresi	7	0	7	4,36
Okul İçi Bina Dışı	11	4	7	7,5
Bina İçi	33	16	17	23,45

Örneklemeye dâhil edilen özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının bina konfigürasyon puanları ile ÖEMYGF Puanları arasındaki ilişkinin $r=0,38$ olduğu hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Örneklemeye Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okullarının Bina Konfigürasyon Puanları ile ÖEMYGF Puanları Arasındaki İlişki

<i>Özellikler</i>	<i>Pearson Korelasyon</i>	<i>N</i>	<i>p</i>
	ÖEMYGF Toplam Puanları		
Bina Konfigürasyon Puanları	0,38	22	0,52

ÖEMYGF Güvenlik bölümü için, en yüksek 21, en küçük 1 genişlik 20 ve ortalaması 12,96; ÖEMYGF Bağımsızlık bölümü için, en yüksek 21, en düşük 1, genişlik değeri 20 ve ortalaması 10,59; ÖEMYGF Sosyallik bölümü için en yüksek 21, en küçük 3, genişlik 18, ortalaması 12,5 şeklinde hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Örneklemeye Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okullarının Erişilebilirlik Alt-Özelliklerine Göre Puan Dağılımları

<i>Özellikler</i>	<i>Mak.</i>	<i>Min.</i>	<i>Genişlik</i>	<i>Ort.</i>
Güvenlik	21	1	20	12,96
Bağımsızlık	21	1	20	10,59
Sosyallik	21	3	18	12,50

Tablo 6'da gözlemlendiği üzere, örneklemeye dâhil edilen 22 özel eğitim uygulama ve/veya meslek okulunda en yüksek oranda görülen ilk beş özellik, sırasıyla, (1) okul bahçesinin duvarları gerekli (tel, demir vb.) desteklerle korunaklı olması ($n=21$); (2) sınıfta fiziksel engelli bireyin rahatça manevra yapabileceği alanın olması ($n=20$); (3) okulda özel gereksinimli bireylerin düşmelerini önlemek için merdivenlerde korkuluk olması ($n=20$); (4) okul koridorlarında çocukların düşüp yaralanmasına neden olabilecek bariyerlerin olmaması ($n=20$); (5) okul koridorunda özel gereksinimli bireylerin çarpıp üzerlerine düşürebileceği sabit olmayan nesnelere (cam bardak, heykel vb.) olmamasıdır ($n=20$).

Tablo 6. Örneklemeye Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okullarının Mimari Bakımdan Taşıdığı En Olumlu İlk Beş Özellik

<i>Alt Özellik</i>	<i>Madde</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Güvenlik	B21 Okul bahçesinin duvarları gerekli (tel, demir vb.) desteklerle korunaklı olması	21	95,5
Bağımsızlık	C40 Sınıfta fiziksel engelli bireyin rahatça manevra yapabileceği alanın olması	20	90,9
Güvenlik	C44 Okulda özel gereksinimli bireylerin düşmelerini önlemek için merdivenlerde korkuluğun olması	20	90,9
Güvenlik	C45 Okul koridorlarında çocukların düşüp yaralanmasına neden olabilecek bariyerlerin olmaması	20	90,9
Güvenlik	C46 Okul koridorunda özel gereksinimli bireylerin çarpıp üzerlerine düşürebileceği sabit olmayan nesnelere (cam bardak, heykel vb.) olmaması	20	90,9

Tablo 7’de gözlemlendiği üzere, örnekleme dâhil edilen 22 özel eğitim uygulama ve/veya meslek okulunda en düşük oranda görülen ilk beş özellik, (1) yaya geçidinde görme yetersizliği bulunan bireyler için sesli uyarının olması (n=1); (2) okul içinde sesli yönlendirmenin olması (n=1); (3) kapılarda harekete duyarlı sensörün olması (n=3); (4) okulda öğrenciler musluğa ulaşamadığı için suyu açık bırakmalarını önleyici sensörlü musluğun olması (n=3); (5) okul bahçesinde kabartma kaldırımın (görme engelliler için) olması (n=3) durumlarıdır.

Tablo 7. Örnekleme Dâhil Edilen Özel Eğitim Uygulama ve/veya Meslek Okulların Mimari Bakımdan Taşıdığı En Olumsuz İlk Beş Özellik

Alt Özellik	Madde	n	%
Güvenlik	A12 Yaya geçidinde görme yetersizliği bulunan bireyler için sesli uyarının olması	1	4,55
Bağımsızlık	C75 Okul içinde sesli yönlendirmenin olması	1	4,55
Bağımsızlık	C36 Kapılarda harekete duyarlı sensörün olması	3	13,16
Bağımsızlık	C57 Okulda öğrenciler musluğa ulaşamadığı için suyu açık bırakmalarını önleyici sensörlü musluğun olması	3	13,16
Bağımsızlık	B24 Okul bahçesinde kabartma kaldırımın (görme engelliler için) olması	3	13,16

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Örnekleme dâhil edilen özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının genel mimari özelliklerin gözlemlendiği 65 maddelik Özel Eğitim için Mimari Yeterlilik Gözlem Formundan (ÖEMYGF) elde edilen veriler sonucunda, testin ortalaması 35,31 şeklinde hesaplanmıştır (Bkz. Tablo 3). Bu ortalama değer, okulların mimari düzenlemelere ilişkin yeterlilikleri tam anlamıyla sağlayamadığını göstermektedir. Ayrıca, (1) okul çevresi (n=11, ort=4,36), (2) okul içi bina dışı (n=12, ort=7,5) ve (3) bina içi (n=42, ort=23,45) olmak üzere üç yerleşimin puanları ayrı ayrı incelendiğinde, en düşük mimari yeterliliğin okul çevresine ait olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, okul çevresinin diğer iç alanlara göre müdahale edilmesinin veya kontrol edilmesinin daha çetrefilli ve düzenleme yapılacaksa bile prosedürel işlemlerinin daha uzun olmasından kaynaklı olabilmektedir.

Okullarımızda mimari yeterliliğin ortalama veya ortalama altı olmasının bir nedeni, engelliler için “erişilebilirlik” kavramı ile ilgili ilk yasal düzenlemenin henüz yirmi beş sene önce yapılmış olmasıdır. 3194 Sayılı İmar Yasasında yer alan “Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda Türk Standartları Enstitüsü’nün (TSE) ilgili standartlarına uyulması zorunludur” ek-1 maddesi 1997 yılında getirilmiştir (Enginöz, 2015, s.382). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu’na (2014, s.17) göre, herhangi bir yapı erişilebilirliğe uygun hale getirilmemişse, yasada idari para cezalarının uygulanacağı belirtilmiştir (Toplumsal Haklar ve Araştırmaları Derneği, 2014).

Ancak, bu düzenleme ile yasal yaptırımların uygulanması konusunda ciddi problemler yaşanmış ve hâlâ yaşanmaya devam etmektedir. Yasal standartlara uymayan üst geçitlerin inşa edilmesi (Çoban ve Korkmaz, 2020), yasal standartlara uygun inşa edilen mekânların ise engeli olmayanlar tarafından ihlal edilmesi (Kenarlı, Uyanık ve Cemal, 2014) gibi kameralara yansıyan haberlerin sıklığı, yasaların verimli yürütülemediğini göstermektedir. Yazılı kanunların uygulanması, iki tarafın göstereceği çaba ile mümkün olabilmektedir. Yüksek bir toplumsal bilinç oluşmadıkça suçun önlenmesi için ceza kesmek etkili görünmemektedir.

Bu çalışmada, özel gereksinimli bireyler için mimari erişilebilirlik, (1) güvenlik, (2) bağımsızlık ve (3) sosyallik özellikleri üzerinden tanımlanmıştır. Bu tanımlar, çalışma için geliştirilen ÖEMYGF’da kullanılmıştır. Mimari erişilebilirliğin en temelinde *güvenlik* özelliği bulunmaktadır ve diğer iki özelliği kendisine bağlamaktadır. 22 okulun ÖEMYGF güvenlik (n=27; ort=12,96), bağımsızlık (n=32; ort=10,59) ve sosyallik (n=6; ort=12,5) özelliklerinin değerleri (Bkz. Tablo 5) incelendiğinde, en yüksek oranla en önem verilen özelliğin *güvenlik* olduğu gözlemlenmektedir. Kuşkusuz, bir ortamda güvenlik olmadığında bağımsızlık ve sosyallikten söz etmek mümkün olmamaktadır.

Özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarında rastlanan en yüksek ilk beş özellik, sırasıyla, (1) okul bahçesinin duvarları gerekli (tel, demir vb.) desteklerle korunaklı olması (n=21); (2) sınıfta fiziksel engelli bireyin rahatça manevra yapabileceği alanın olması (n=20); (3) okulda özel gereksinimli bireylerin düşmelerini önlemek için merdivenlerde korkuluk olması (n=20); (4) okul koridorlarında çocukların düşüp

yaralanmasına neden olabilecek bariyerlerin olmaması (n=20); (5) okul koridorunda özel gereksinimli bireylerin çarpıp üzerlerine düşürebileceği sabit olmayan nesnelere (cam bardak, heykel vb.) olmamasıdır (n=20) (Bkz. Tablo 6). Bu özelliklerin dördü öğrencinin *güvenliğini* sağlama amaçlıyken, sadece biri öğrenciye *bağımsızlığını* kazandırma ile ilgilidir.

Buna paralel olarak, gözlemlenen en düşük ilk beş özellik, (1) yaya geçidinde görme yetersizliği bulunan bireyler için sesli uyarının olması (n=1); (2) okul içinde sesli yönlendirmenin olması (n=1); (3) kapılarda harekete duyarlı sensörün olması (n=3); (4) okulda öğrenciler musluğa ulaşamadığı için suyu açık bırakmalarını önleyici sensörlü musluğun olması (n=3) ve (5) okul bahçesinde kabartma kaldırımının (görme engelliler için) olmasıdır (n=3) (Bkz. Tablo 6). Bu özelliklerden sadece *ilki güvenlik*, diğer *dördü* ise bağımsızlık ile ilgilidir.

Yüksek ve düşük tasarımsal özellikler incelendiğinde; okullar, çocukların sosyalleşebilmeleri için önemli ortamlar olmasına rağmen, bunun için mimari açıdan oldukça az çaba gösterilmiş olduğu gözlemlenmektedir. Bunun bir nedeni, sosyallığın sağlanması için okulda oyun parkının olması gibi daha fazla mekâna ihtiyaç duyulması olabilir. Sosyalleşmenin sağlanması olduğundan çok daha fazla ekonomik gücü gerektirmektedir. Bir diğer açıdan; kuralları anlama, bunlara uygun davranma, bağımsız hareket etme, arkadaşlık kurma, adaletli olma ve sabretme gibi karmaşık süreçleri gerektirmesi nedeniyle sosyalleşmenin, çoğunluğunu zihin yetersizliği oluşturan özel gereksinimli bireyler için en sonda yer aldığı düşünülen beceri olarak görülmesi, bunu göz ardı etmeye neden olabilmektedir.

Ülkemizde, özel gereksinimli öğrenciler, neredeyse bütün dünya ülkelerinde alınan eğitimin demokratikleşmesi eğilimi (Parker, 2012, s. 5) ve kararı (Osgood, 2005, s. 142) ile çoğunlukla kaynaştırma yaklaşımı altında eğitim görmektedir. Kaynaştırma uygulamasına geçilmesiyle birlikte, özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının kapanmasına veya kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına (Çakır, 2008) ya da ad değiştirerek genelleştirilmesine (Yıldız Sağır Okulu, 2008) neden olmuştur. Bu durum, Şekil 1.c'de gösterilen kaynaştırma yaklaşımının yaygınlaşacağını ve 1.a.'da "eşit ama ayrı" anlayışıyla inşa edilen özel eğitim okullarının sayısının azalabileceğini göstermektedir. Bu noktada genel eğitim veren okulların bütünlendirici özelliklerde inşa edilmesini diğer acil ihtiyaç olarak ortaya çıkarmaktadır.

Burada genellikle gözden kaçırılan nokta, sınıflarda bireysel farklılıkların ve çeşitliliğin sağlanması ile demokratik atmosferin sağlandığı düşüncesidir. Halbuki, demokrasi, *sosyallik* (İlhan, 2008, s.316; Sakarkaya, Eğilmez ve Engür, 2019, s. 35; Klaassen, 1996, s. 377) ve *bağımsızlık* (Demirbolat, 1999, s.230; Shanks ve Molloy, 2017, s. 56; Ural, 1999, s. 453) özellikleri arasında sıkı bağlar kurmaktadır. Bir davranışın karşısındaki göre nasıl şekilleneceği, bir düşüncenin nasıl ortak bir amaç haline getirileceği veya bireyin kendi menfaatlerinden hangi durumlarda sıyrılması gerekeceği gibi vasıflar, öğrenciler ancak bir aradayken ve aktif rol alırlarken meydana gelmektedir. Bir arada olma *sosyalleşmenin*, aktif rol alma ise *bağımsızlaşmanın* göstergeleridir. Bu çalışmada gözlemlendiği üzere, özel gereksinimli öğrenciler için yapılan mimari düzenlemelerde az gözlemlenen *sosyallik* ve *bağımsızlık* özelliklerinin demokratik atmosfer oluşturma adına nasıl yer alabileceği üzerinde ayrıca detaylı olarak çalışılması gerekmektedir.

Çalışmada yer alan özel eğitim uygulama ve/veya meslek okullarının bina konfigürasyonları incelendiğinde, 7'si oldukça sıradan, 7'si sıradan, 5', yeterli, 3'ü özgün şekilde değerlendirilmiştir (Bkz. Tablo 2). Tablo 2'de gösterilen tanımlara göre atanan bina konfigürasyon puanları ile ÖEMYGF arasındaki korelasyon (r=0,38), bina görünümleri ile mimari yeterlilikler arasında zayıf düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bkz. Tablo 4). Konunun başka bir gerçeği, mimari yeterlilikleri tamamlamanın mimari stilin oluşması için yeterli olmamasıdır. Bir diğer deyişle, mimari gereksinimlerin karşılanması, okul binalarının klasik biçimde sıra sıra dizilmiş kutu-beton görünümüne sahip olmaktan kurtarmayabilmektedir. Fabrikasyon okul yapısının birey ruhunu aynılaştırıp ve zamanla kimliksizleştiren etkisi tek tip birey yetiştirme anlayışını pekiştirmektedir (Ünver, 2013, s.7). Bu durum, bireylerin özelliklerinin birbirlerinden farklı olduğu baştan kabul edilen özel eğitim felsefesine ters düşmektedir. Özel gereksinimliler için eğitim verilen okul binalarının da birey ruhunu "fabrikasyon" şekilde işleyen değil, kalıp yapılardan sıyrılmış, kendilerine özgü ortaya koyabilen yenilikçi tasarımlarıyla özerk bir eğitim gerçekleştirdiğini hissettirmesi özel eğitim felsefesi açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan, Avustralya (Mostafa, 2020; Northern School for Autism, t.y.), Japonya (Inariyama Special Education School, t.y.), Venezuela (Paul, t.y.), Polonya (Zory, 2018), ve Rusya (Akshat, t.y) gibi dünyanın birçok ülkesindeki okul örneklerin ayrıntılarıyla incelemenin anlamlı bir adım olduğu düşünülmektedir.

Ülkemizde "Türkiye'de Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi" (2013), "Engelsiz Okul Modeli Standartlar ve Performans Göstergeleri", "Engelsiz Okul Modeli Yol Haritası" adları ile eğitimcilerin

anlayabileceği kılavuzlar geliştirilmiştir. Bu kılavuzların hayata geçirilmesinde öğretmenlerin, müdürlerin ve velilerin daha aktif rol almasına ihtiyaç duyulmaktadır. İlköğretimden itibaren “birlikte yaşamaya” ilişkin içeriklerin geliştirilmesi, başta Özel Eğitim Öğretmenliği bölümü olmak üzere, bütün Eğitim Fakültesi lisans programlarına “Herkes için Tasarım” konusunun en az iki ders saat şeklinde yerleştirilmesi, Mimarlık Fakültelerinde değer-duyarlı mimarilere ilişkin ders yoğunluğunun artırılması gibi değişikliklerin bilinç düzeyinde artışın sağlayabileceğini düşündürmektedir. Lisans programlarında, eğitim ve mimarlık olmak üzere her iki disiplinin benzer dersleri alması, multi-disipliner veya entegre çalışabilmenin niteliğini geliştireceğinden mimari erişilebilirliğin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında kolaylaştırıcı rol oynayabilecektir.

Demokratik toplum üretme amacı çerçevesinde yeniden düzenlemeye ilişkin ihtiyaçlar karşılarken, ayrımcılığı destekleyen dil kullanımının mekâna yansımaları olabilmektedir. Sosyal yaşam alanlarının bir köşesinde “engelliler için” işaretlerinin bulunması, mekâna eşitlik düşüncesinin yansımaları engellemekte ve “bizden farklı diğerleri” kavramının oluşmasını kuvvetlendirmektedir (Olguntürk ve Demirkan, 2009, s.124) “Engelli dostu mimari”, “engelsiz tasarım” gibi kavramların kaldırılarak, ayrımcı dil üretiminin “herkes için tasarım” şeklinde kapsayıcı dile dönüştürülmesi önemli bir ayrıntıdır.

Etik Beyan

“Tasarımsız mimariler: Türkiye’deki özel eğitim okulları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırmanın yürütülmesi için 24/05/2022 tarihli 2022/05-08 sayılı karar ile İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayın ve Etik Kurulu onay izni alınmıştır.

Kaynakça

- Akshat, B. (t.y). *Blind School: Designing for the visually impaired*. Körler Okulu. 10 Nisan 2022 tarihinde <https://uni.xyz/journal/blind-school-desc-designing-for-the-visu> adresinden erişilmiştir.
- Aksoy, V. (2016). Özel eğitim. *Ankara: Pegem Akademi*.
- Arcan, E. F. ve Evcı, F. (1992). *Mimari Tasarıma Yaklaşım*, 2K Yayınevi.
- Balçık, B. (2019). Zihinsel Engelliler İçin Özel Eğitim Yapılarının Mimari Açıdan İncelenmesi: Bursa İli Alan Çalışması (Doctoral Dissertation, Bursa Uludağ University).
- Belir, Ö. (2019). Mimarlık öğrencilerinin “Bütünleşik fiziksel aktivite merkezi” örneğinde mekân tasarımı deneyimleri. *Modular Journal*, 2(1), 46-56.
- Bilge, B. (2017). Görme Engelli Kişiler İçin Konut Tasarımında Ulaşılabilirlik. *Ijasos-International E-Journal Of Advances In Social Sciences*, 3(7), 152-166.
- Chataway, J., Hanlin, R. ve Kaplinsky, R. (2014). Inclusive innovation: an architecture for policy development. *Innovation and Development*, 4(1), 33-54.
- Creswell, J. W. (2014). *A concise introduction to mixed methods research*. SAGE publications.
- Çakır, B. (2008, 17 Eylül). MEB’in Kapattığı Niğe Körler Okulu İçin Kampanya Başladı. <https://m.bianet.org/kurdi/toplum/109769-meb-in-kapattigi-nigde-korler-okulu-icin-kampanya-basladi>
- Çoban, C., Korkmaz M (2020, 2 Aralık). Engellilere üst geçit engeli. *Demirören Haber Ajansı [DHA]*. <https://www.dha.com.tr/gundem/engellilere-ust-gecit-engeli-1801165>
- Demirarslan, Ü. S. (2018). Otizm ve Özel Eğitime Yönelik Tasarlanmış Mekân Gereksinimi. *Turan-Sam*, 10(37), 245-251.
- Demirbolat, A. O. (1999). Demokrasi ve demokratik eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(18), 229-244.
- Dunlap, D. W. (1997). Architecture in the Age of Accessibility. *New York Times*, 1, 1.
- Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu (t,y). 14 Nisan 2022 tarihinde <https://www.scribd.com/doc/219143511/engelliler-icin-evrensel-standartlar-kilavuzu> adresinden edinilmiştir.
- Enginöz, E. B. (2015). Herkes İçin Tasarım: Erişilebilir Mimarlık. *Mimarlık Dergisi*, (381), 48-52.
- Esgerova, Z. (2018). Demokrasinin Geçtiğ Tarihi Tekamül Yolu. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 4(7), 163-175.
- Türkiye’de Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi (2013). Engelsiz Okul Modeli standartlar ve Performans Yol Göstergeleri Yol Haritası. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/36808483/engelsaz-okul-modela-edirne-milli-eaitim-ma-1-4-da-1-4-rla-1-4-aa-1-4-4->
- Friedland, R. E. (2004). Caregivers and long-term care needs in the 21st century: Will public policy meet the challenge?. *Health Policy Institute, Georgetown University*.
- Hacıhasanoğlu, I. (2003). Evrensel tasarım. *Tasarım+ Kuram*, 2(3), 93-101.
- İlhan, L. (2008). Eğitilebilir zihinsel engelli çocuklarda beden eğitimi ve sporun sosyalleşme düzeylerine etkisi. *Kastamonu eğitim dergisi*, 16(1), 315-324
- Inariyama Special Education School . (t.y). *Inariyama Special Education School*. Inariyama Özel Eğitim Okulu. 10 Nisan 2022 tarihinde <https://archello.com/story/2923/attachments/photos-videos/10> adresinden erişilmiştir.

- Klaassen, C. A. (1996). Socialization for moral democracy. In *Democracy, socialization and conflicting loyalties in East and West* (pp. 376-385). Palgrave Macmillan, London.
- Kenarlı, G., Uyanık, H, Cemal Y. (2014, 7 Ağustos). İstanbul'da skandal görüntüler! Engelliler için eziyete dönüştü. *Demirören Haber Ajansı [DHA]*. <https://www.dha.com.tr/gundem/gorme-engellilerin-yollarini-masa-sandalye-beton-saksi-araclarla-iskal-ettiler-1697702>
- Kitchin, R. (1998). 'Out Of Place','Knowing One's Place': Space, Power And The Exclusion Of Disabled People. *Disability & Society*, 13(3), 343-356.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33).
- MEB (2015). MEB Eğitim Yapıları Asgari Tasarım Standartları. 14 Nisan 2022 tarihinde http://iegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_08/17032245_2015asgaritasarmklavuzu.pdf adresinden edinilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2018). Okullarda Güvenlik Önlemlerinin Alınması. 24301423-918.99-E.8310247 Sayılı Genelge. 14 Nisan 2022 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1935.pdf> adresinden edinilmiştir
- Mostafa, M. (2020). Architecture for autism: Built environment performance in accordance to the autism ASPECTSS design index. In *Autism 360°* (pp. 479-500). Academic Press.
- Mülayim, A. (2017). İç Mekan Düzenlemesinde Engellilere Yönelik Çözüm Önerileri. *Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 3(1), 68-94.
- Natsun, L. N. (2019). The increase in the number of disabled population in European countries as an indicator of the effectiveness of their health policies. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 12(4), 200-219.
- Northern School for Autism (t.y.). *Northern School for Autism*. Kuzey Otizm Okulu. 10 Nisan 2022 tarihinde <https://hedearchitects.com.au/Northern-School-for-Autism/#:~:text=This%20project%20is%20a%20school,plus%20covered%20outdoor%20learning%20space> adresinden erişilmiştir.
- Olguntürk, N. ve Demirkan, H. (2009). Ergonomics and universal design in interior architecture education. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 123-138
- Osgood, R. L. (2005). The history of inclusion in United States. Gallaudet University Press.
- Özbudak, Y. B., Gümüş, B. ve Çetin, F. D. İç Mekan Aydınlatmasında Renk Ve Aydınlatma Sistemi İlişkisi. II. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu Elektrik Mühendisleri Odası, 8-10.
- Parker, W. C. (2012). Democracy, diversity, and schooling. *The encyclopedia of diversity in education*, 613-620.
- Paul, I. (t.y.). *FAVA. School for Autistic Children*. Otistik Çocuklar için Okul. 10 Nisan 2022 tarihinde <https://uni.xyz/journal/blind-school-desc-designing-for-the-visu> adresinden erişilmiştir.
- Sakarkaya, S., Eğilmez, H. O. ve Engür, D. (2019). Müzik Eğitiminin Hafif Düzey Zihinsel Engelli Öğrencilerin Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 35-43.
- Saltoğlu, S. ve Öksüz, Y. (2016). Bir İktidar ve İdeoloji Sorunu Olarak Mimaride “Engel” Kavramı.
- Scherrer, V. (2001). “Herkes için Ulaşılabilirlik”, Seminer Notları (Seminar of Design for all notes) , OFD Publications, İstanbul, Cem Ofset, pp.38- 42.
- Sirel, B., Boyacıgil, O., Duymuş, H., Konaklı, N., Altunkasa, F. ve Uslu, C. (2012). Çukurova Üniversitesi Yerleşkesi Açık Alanlarının Fiziksel Engelliler Bakımından Ulaşılabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 27(1), 53-72.
- Shanks, R. ve Molloy, C. (2017). Democracy in schools, Dewey and the referendum on Scottish independence. *Education in the North*.
- Söyler, F. (1996). Dünyanın Gerçeklerini Görmemekte Israrlı, Kör ve Sağır Mimarların Var Olabileceğine İnanmıyorum. UIA Genel Kurulunda Sunduğu Bildiri, Mimarlık, 270.
- Story, M.F., Mueller, L.J. ve Mace, L.R. (1998). The universal design file. Designing for people of all ages and abilities. The Centre For Universal Design Press: USA
- The Center For Universal Design. (1997). The Principles of Universal Design. 14 Nisan 2022 tarihinde https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciplestext.htm adresinden edinilmiştir.
- Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (2014). *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu*. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/471>
- Türk Standartları Enstitüsü (1999). Şehir İçi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları. 14 Nisan 2022 tarihinde <https://www.tofd.org.tr/Images/ts-12576.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Türk Standardı 9111 (2011). Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri. 17 Nisan 2022 tarihinde <https://www.tofd.org.tr/Images/ts-9111-2011.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Ural, Ş. (1999). Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 451-459.
- Ünver, B. (2013, 3-5 Nisan). *Kimliksizleşen mekanların kent insanı ile etkileşimi* [Bildiri Sunumu] Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 3. Ulusal İç Mimarlık Sempozyumu, İstanbul.
- Vicente, O. (2013). The Outdoor Environments of Elementary Schools: A Study of Schoolyards and Playgrounds in Windsor And Essex County.

- Yayla, H. (2006). Mekanik dūřünceden ekolojik dūřünceye: Yeni bir insan-doęa iliřkisi tasarımınnın doęuđu. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (34), 67-82.
- Yıldız Sağırlar Okulu (2022, 18 Nisan). *Wikipedia* içinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C4%B1ld%C4%B1z_Sa%C4%9F%C4%B1rlar_Okulu
- Yılmaz akmak, B. (2005). Bedensel Engelli ocukların Temel Eęitim Okullarında Eęitim Alabilmesi İçin Gereken Mimari Dūzenlemeler. *Selçuk Üniversitesi Műhendislik-Mimarlık Fakűltesi Dergisi*, 20(3), 73-84.
- Zory, U. M. (2018, 8 Ocak). *Pawlikowski Special Education School Zory, Poland*. Pawlikowski zel Eğitim Okulu. 10 Nisan 2022 tarihinde <https://www.e-architect.com/poland/pawlikowski-special-education-school-zory> adresinden erişilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

The most fundamental feature affecting how individuals act is architecture. Many spaces are organized according to individual needs and abilities (Demirarslan, 2018, p. 250; Sirel et al., 2012, p.254). Educational institutions are the prerequisites for gaining specific competencies in life. In order to meet the needs of the disabled, the civil, social, and political rights of individuals were specified firstly in the United Nations Declaration of the Rights of Persons with Disabilities (1975) by deeming making necessary arrangements for them to access education, treatment and transportation. Since 1975, the regulations in a country and international context are still under development. These are internationally our country's laws binding and are subject to deterioration in daily life practices due to lack of control and violations.

Architectural structures have been generally designed by taking into account the characteristics of the "majority," which narrows the living spaces of the minority individuals (Balçık, 2019, p.60; Yılmaz akmak, 2005, p. 74). If this is a general problem, what about the buildings built just for individuals with special needs? Then, what does architectural accessibility for children with special needs mean? For this study, architectural accessibility was defined based on the requirements of such children, which are safety, independence, and sociability (See Table 1).

Table 1. *Architectural Accessibility in Special Education*

<i>Symbol</i>	<i>Concept</i>	<i>Definition</i>
	Safety	The existence of designs that take precautionary measures against dangerous invisible accidents
	Independence	Covers the features aimed at eliminating the inadequacy and meeting the individual's individual needs
	Sociability	Represents designs that aim to bring human interaction to the highest quality level without distinguishing it

This study reveals the country's profile by evaluating architectural designs of special education practices and vocational schools in Turkey. In the exploratory study, a convergent parallel mixed (NIC + NIT) methodology was utilized. First, the framework of architectural accessibility in the context of people with special needs is structured by (1) safety, (2) independence, and (3) sociability. The quantitative data of the study was provided by the 65-item Architectural Competency Observation Form for Special Education (OEMYGF) covering these three characteristics for three structures: (a) "school surroundings," (2) "inside the school, outside the building" and (3) "inside the building" (See Table 1 and Figure 1), and the qualitative data was provided by photographs of the school buildings. OEMYGF was implemented by students who took the course titled "Observation in Special Education Institutions" at one of the state universities in İzmir, across the Mediterranean, Eastern Anatolia, Aegean, South East, and Central Anatolia Region, totally 22 schools.

It has been observed that special education architecture in Turkey meets the requirements (average=35.31) at a moderate level. School architectures were structured by giving importance most to *safety* (avg=12.96) but least to *independence* (average = 10, 59). It has been calculated that the relationship between building configuration and architectural competence is at a weak level ($r=0.38$).

The highest five features found in special education practice and vocational schools are, respectively, (1) the walls of the school garden being protected with necessary (wire, iron, etc.) supports (n=21); (2) a

space where the physically disabled person can maneuver comfortably in the classroom (n=20); (3) the presence of handrails on the stairs to prevent people with special needs from falling (n=20); (4) the absence of barriers in school corridors that could cause children to fall and be injured (n=20); (5) The absence of unstable objects (glass cups, statues, etc.) in the school corridor that individuals with special needs can bump into and drop on them (n=20).

The lowest five characteristics observed are (1) the presence of an audible stimulus for visually impaired individuals at the pedestrian crossing (n=1); (2) voice guidance in school (n=1); (3) the presence of motion sensors in the doors (n=3); (4) the school has faucets with sensors to prevent the students from leaving the water on because they cannot reach the tap (n=3); (5) the relief pavement (for the visually impaired) in the schoolyard (n=3).

The primary reason for the moderate level of development in special education requirements is that the first legal regulation regarding the concept of "accessibility" for the disabled was made just twenty-five years ago with the zoning law numbered 3194. According to the law, administrative fines will be applied if any building is not made suitable for accessibility (Social Rights and Research Association, 2014). However, implementation of the written laws is possible with the efforts of both parties. Unless there is high social awareness, imposing a penalty under the law to prevent crime may not be effective.

Generally, school architectures in Turkey were structured by giving importance most to *safety* (avg=12.96) but least to *independence* (average = 10, 59). The first reason for this is economic power. Secondly, since socialization requires complex processes such as understanding the rules, acting according to the rules, acting independently, making friends, acting justly, and being patient, it is considered the last skill for individuals with special needs, most of whom are intellectually disabled.

There is a close connection between democratization and socialization (İlhan, 2008, p. 316; Sakarkaya, Eğilmez, & Engür, 2019, p. 35; Klaassen, 1996, p. 77) with independence (Demirbolat, 1999, p. 230; Shanks, & Molloy, 2017, p. 56; Ural, 1999, p.453). Apart from the feature of security, it turns out that less-observed features of sociability and independence need to be studied in detail.

Another fact of the matter is that completing the architectural qualifications is inadequate for developing an architectural style. The current study showed that it had been calculated that the relationship between building configuration and architectural competence is at a weak level ($r=0.38$). The transformation of students into "similar forms" is contrary to the philosophy of special education, in which it is accepted from the beginning that the characteristics of all individuals are different. The effect of the fabricated school structure, which makes the individual spirit homogeneous and de-identified over time, reinforces the understanding of raising a single type of individual (Ünver, 2013, p. 7). In this case, the philosophy of special education needs to develop a vision for the reduction of fabricated structures.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Planlaması ve Yönetim Yaklaşımları

Hüseyin ÇAKIR¹, Göknur TABAN² ve Murat TAŞER³

Öz

Dünya ve Türkiye gündemine 2019 yılı sonu itibariyle giren Covid-19 salgınının etkisi halen devam etmektedir. Salgının kontrol altına alınması ve günlük hayata ilişkin asgari yaşam şartlarının sağlanması, ülkelerin gündemlerini meşgul etmektedir. Söz konusu salgın başta ekonomi olmak üzere, sosyal hayat ve eğitim alanlarında etkisini göstermiştir. Eğitim alanında yaşanan problemlerin üstesinden gelebilmek için ülkeler bazında farklı politikalar uygulanmış, uzaktan eğitim planlamaları yapılmıştır. Bu çalışma, gelişmiş ülkelerin salgın sürecindeki eğitim uygulamalarını, uzaktan eğitim planlanması ve yönetim yaklaşımları temelinde ele almaktadır. Çalışmaya kaynaklık edecek örneklem büyük olduğu için gelişmiş ülkelere beş tanesi (Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, Kanada) seçilerek sınırlar belirlenmiştir. Çalışmaya ait veriler kaynak tarama (Alan Araştırması) yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırma sürecinde istenen bilgilere ulaşmak için ikincil veri kaynakları (istatistikler, kitaplar, raporlar, makale, gazete, belge, tutanak) kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Uzaktan Eğitim, E-öğrenme, Hibrit Eğitim

Distance Education Planning and Management Approaches in the Covid-19 Pandemic Process

Abstract

The impact of the Covid-19 epidemic, which entered the world and Türkiye at the end of 2019, continues. Controlling the epidemic and ensuring minimum living conditions for daily life occupy the agenda of countries. The epidemic influenced the economy, social life, and education. To solve these problems experienced in the field of education, different policies have been applied based on countries, and distance education plans have been made. This study deals with the educational practices of developed countries during the epidemic process, based on distance education planning and management approaches. Since the sample to the source of the study is large, and we selected five developed countries like Germany, Belgium, France, England, and Canada). We used the literature review method to obtain the study's data (Field Research). As secondary data sources (statistics, books, reports, articles, newspapers, documents, and minutes) we used to reach the desired information during the research process.

Key Words: Covid-19, Pandemic, Distance Education, E-learning, Hybrid Education

Atıf İçin / Please Cite As:

Çakır, H., Taban, G. ve Taşer, M. (2023). Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim planlaması ve yönetim yaklaşımları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 107-122. doi:10.33206/mjss.1093160

Geliş Tarihi / Received Date: 25.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.10.2022

¹ Doç. Dr. - Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, hcakir@gazi.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9424-2323

² Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, gtaban2000@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6054-4964

³ Dr. - Pamukkale Üniversitesi Sağlık Araştırma Uygulama Merkezi, mtaser@pau.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6871-4171

Giriş

Çin'in, Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde kaynağı bilinmeyen, gizemli bir solunum yolu rahatsızlığının ortaya çıktığını 31 Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütü'ne bildirmesiyle yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) dünyaya duyurulmuştur. Covid-19 Pandemisinin başlaması ile birlikte dünya genelinde yayılmanın önlenmesi için en fazla tercih edilen önlemlerden biri de ülke seviyesinde tüm okulların kapatılması olmuştur. Çocukların ve gençlerin Covid-19'dan en az etkilenen grup olduğu bilinmesine rağmen taşıyıcı olmaları durumunda virüsü aile bireylerine, özellikle de yaşlı kişilere bulaştırma riskinden dolayı dünya genelinde birçok ülkede tüm okulların kapatılma kararı uygulanmıştır (Ak, Şahin, Çiçekler ve Ertürk, 2020, s. 895). UNESCO'nun 16.02.2020 tarihi itibarıyla tuttuğu kayıtlara göre en yüksek kapanma oranı 01 Nisan 2020 tarihinde görülmüştür. Küresel olarak bakıldığında (Şekil 1) 172 ülkede okulların ülke genelinde kapalı olduğu görülmektedir.

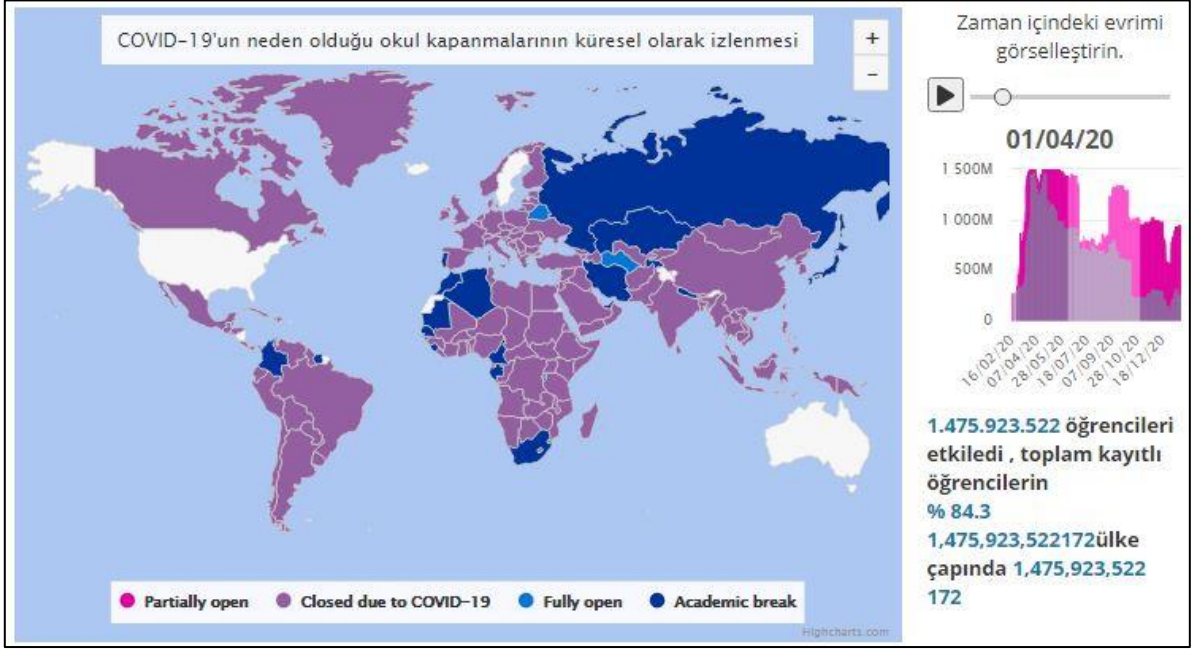
Hayatın her alanını etkileyen Covid-19, özellikle eğitime yönelik bakış açısını da yeniden değerlendirmeyi gerektiren sonuçlar doğurmuştur. Tüm dünyada bu süreçte eğitim alanında yeni stratejiler geliştirilmiş, dijital çözümler kullanıma sunulmuştur. Küresel salgının artış hızının paralelinde dünyada okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar tüm düzeylerde yüz yüze eğitimler yerini uzaktan eğitime bırakmıştır. Birçok ülkede okullar uzaktan eğitim sistemlerini hızlı bir şekilde hayata geçirmek zorunda kalmışlardır.

Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerde, yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime yapılan hızlı geçiş süreci Türkiye'de de yaşanmıştır. İlk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerde ilk vakanın görülmesinin (11 Mart 2020) hemen ardından 16 Mart 2020 tarihi itibarıyla eğitime ara verilmiştir. Yüz yüze eğitime verilen 1 haftalık aranın ardından 23 Mart 2020 tarihinden itibaren ilkökul, ortaokul ve lise öğrencileri için TRT-EBA TV ile Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden "uzaktan eğitim" dersleri başlamıştır. Ayrıca eba.gov.tr üzerinden öğrencilerin ders konularını takip edebilecekleri içerikler, videolar, etkinlikler, sınavlar vb. paylaşımlar ile eğitimin sürdürülmesi sağlanmıştır. Mayıs 2020 tarihi itibarıyla de Eğitim Bilişim Ağı (eba.gov.tr) üzerinden canlı ders uygulaması ile çevrimiçi (online) ders sunumları gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Pandemi Öncesi Uzaktan Eğitim

Uzaktan eğitim yaklaşımı, gerçek anlamda ilk kez on dokuzuncu yüzyılda kullanılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Birleşik Krallık'ta bazı kuruluşlar, yazışmalı öğretim gereci kullanarak öğretim yapmışlardır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde Avustralya'daki Queensland Üniversitesi ile New England Üniversitesi başta olmak üzere birkaç büyük üniversitede yazışmalı öğretim gereci kullanılarak uzaktan eğitim hizmeti vermeye başlanmıştır. Fakat yirminci yüzyılın ortalarına kadar uzaktan eğitimde fazla bir gelişme olmamıştır (Özer, 1990, s. 570). Uzaktan eğitimin gelişimi, radyo ve televizyonun kullanılmaya başlanmasıyla hız kazanmıştır (Kahraman, 2020, s. 48). Ancak uzaktan eğitimin yaygınlaşması ve gelişmesi için bir dönüm noktasından bahsetmek gerekirse bu internetin ve bilgisayar ağlarının yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmasıdır. Televizyon, bilgisayar, internet ve diğer bilişim sistemleri küresel alanda tüm ülkelerde kullanılan sistemler olarak yerini almıştır. Böylelikle posta yoluyla başlayan uzaktan eğitim farklı boyutlara taşınmıştır (Kırık, 2014, s. 80-81).

İnternetin hayatımızda yoğun bir şekilde yer almaya başlamasıyla dünyada olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan eğitim yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Birçok üniversitede lisans ve lisansüstü düzeylerde uzaktan eğitim programları açılmıştır. 1996 yılından sonra internet ve web teknolojilerindeki gelişmelerle uzaktan eğitim kademeli olarak bilişim tabanlı sistemlerle gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Şekil 1. Covid-19 Nedenli Okul Kapanmalarının Küresel Olarak İzlenmesi (UNESCO, 2020)

Araştırmanın Amacı

Çalışmada, Covid-19 salgın sürecinde gelişmiş ülkelerin uzaktan eğitime ilişkin planlama ve yönetim yaklaşımları incelenmiştir. Bu sayede benzer bir Pandemi veya kriz anında, Türkiye’de ve dünya genelinde, eğitim ve öğretim hayatının sürdürülebilirliğinin sağlanması adına alınması gereken önlemlerin ve hayata geçirilmesi gereken tedbirlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşabilmek için ise aşağıda belirlenen alt problemlere cevap aranmıştır:

- Covid-19 Pandemisinin, çalışmaya konu ülkelerdeki 2019/2020 öğretim yılına etkileri ve buna karşılık alınan önlemler nelerdir? Okullarda enfeksiyon görülme durumunda uygulanan senaryolar nelerdir?
- Ülkelerin 2020/2021 öğretim yılında uyguladıkları eğitim modelleri (yüz yüze/hibrit/uzaktan) nelerdir?
- Ülkelerin uzaktan eğitimde kullanılmak üzere ekipman desteği sunmaya yönelik destek ve hibe programları nelerdir?
- Ülkelerin uzaktan eğitimde kullandıkları dijital uygulamalar ve platformlar arasında gözlemlenen farklılıklar nelerdir?
- Ülkelerde uygulanan uzaktan veya karma eğitim zaman çizelgesi ve ders süreleri nasıl planlanmıştır?

Sınırlılıklar

Araştırma sürecinin sınırlılıkları şunlardır:

- Araştırma, Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve Kanada ülkeleri ile sınırlıdır.
- Okul yönetimlerinin özerk uygulama kararları (ülkelerin ulusal kararlarının rehberliğinde) söz konusu olduğundan bilgiler ulaşılabilen kaynaklarla sınırlıdır.
- Araştırma kapsamında elde edilen bilgiler, enfeksiyon oranlarında ki değişimlere bağlı olarak çalışma süresince değişiklik göstermiştir.

Yöntem

Çalışmanın örneklem grubu belirlenirken İnsani Gelişme Göstergesi’ ne (Human Development Index) göre gelişmiş ülke kriterlerine uyan ülkelere Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve Kanada ülkelerinin seçilmesine karar verilmiştir. Ülkelerin seçimine benzer ekonomik ölçütlere sahip olmaları, eğitim ve yaşam düzeyi standartlarının paralel olması etki etmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. İzinli araştırmalar üzerinden çalışma gerçekleştirildiği için etik kurul kararı gerektirmemektedir. Doküman incelemesi; yazılı, basılı, elektronik materyaller gibi tüm belgelerin incelenmesi, yorumlanması ve değerlendirilmesi için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir (Corbin ve Strauss, 2014, s. 52).

Bu yöntem özellikle doğrudan görüşme ve gözlem yapma imkânı kısıtlı olan durumlarda daha sık kullanılmaktadır. Yöntemde araştırılması planlanan konular hakkında elde edilen tüm yazılı materyaller analiz edilir. Varsa sayısal verilerle araştırma desteklenerek, geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilmeye çalışılır. Özellikle örneklem büyüklüğü, zamana yayılarak inceleme ve nitelik bakımından faydalı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 115).

Veri Toplama Araçları

Çalışmada belirlenen amaçlara ulaşabilmek için kullanılan veriler kaynak tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Verilerin toplanma sürecinde, araştırma örneklemini oluşturan ülkelere ait ilgili mevzuat, genelge ve kılavuzlar incelenmiştir. Bu kaynaklara ülke/bölgelerin resmi kurumlarına ait web sayfalarından ulaşılmıştır. Almanya için Berlin Eğitim Gençlik ve Aile Bakanlığı web sitesinden (<https://www.berlin.de/sen/bjf/>), Belçika için Wallonie - Brüksel Federasyonu Eğitim Portalı web sitesinden (<http://www.enseignement.be/>), Fransa hükümetinin Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı web sitesinden (<https://www.education.gouv.fr/>), İngiltere için Birleşik Krallık hükümetinin eğitim bakanlığı web sitesinden (<https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>), Kanada için Ontario Eğitim Bakanlığı web sitesinden (<https://www.ontario.ca/page/education-and-training>) derlenen bilgiler sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Covid-19 Pandemi sürecinde gelişmiş ülkelerin eğitim uygulamaları çerçevesinde uzaktan eğitim planlanması ve yönetim yaklaşımları ile ilgili incelenen eğitim çalışmaları içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizinin amacı; metni düzenlemek, metinden anlamlı kategoriler oluşturmak, kategorileri karşılaştırmak, kategoriler arasında bağlantı kurmak ve teorik sonuçlar çıkarmaktır (Cohen, Manion ve Morrison, 2017, s. 476). İçerik analizi, birbirlerine benzer verileri belirli kavramlar ve temalar kullanarak belirli kategorilerde bir araya getiren ve okuyucunun anlayacağı biçime dönüştüren yöntemlerdir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2000, s. 472).

Çalışmada Covid-19 pandemisinin gelişmiş ülkelerde meydana getirdiği eğitim politikalarındaki değişiklikler, özellikle uzaktan eğitime yönelik oluşturulan çözümler ülkelerin resmi kaynaklarından incelenmiştir. Yapılan çalışmalar karşılaştırılmış, artı ve eksi yönleri değerlendirilmiştir. Bu şekilde bundan sonra gelişecek benzer salgın durumlarında alınması gereken önlemler, oluşturulması gereken politikalar, kamuoyunun algısının şekillendirilmesi ve bu yönde yapılacak ileri araştırmalara zemin oluşturulması hedeflenmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmada ele alınan alt problemler doğrultusunda elde edilen bulgular sunulmuş ve bulgulara dayanarak yorumlar yapılmıştır.

Pandeminin İlgili Ülkelerdeki 2019/2020 Öğretim Yılına Etkileri ve Alınan Önlemler

Mart 2020 itibarıyla Covid-19 salgınıyla karşılaşan ülkeler acil eylem planları uygulamak zorunda kalmışlardır (Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, 2020a; Fédération Wallonie-Bruxelles, 2020a; Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports, 2021a; Department for Education, 2020; Ministry of Education, 2020). Araştırmanın birinci alt probleminde bu planlamalar kapsamında 2019-2020 eğitim-öğretim yılının geri kalan takviminde hayata geçirilen uygulamalar ülke başlıklarında incelenmiştir. Ülkelerde Covid-19 vakalarının görülmesini takiben salgın yayılımının önlenmesi amacıyla okullarda eğitime ara verilmesi söz konusu olmuştur. Ülkelerde eyaletler bazında bir iki günlük farklar olsa da genel olarak Mart ayı içerisinde eğitime ara verilmiş ve uzaktan eğitim süreci başlamıştır. Tablo 1'de ülkelerin uzaktan eğitime geçiş tarihleri verilmiştir.

Tablo 1. Okulların Uzaktan Eğitime Geçiş Başlangıç ve Bitiş Tarihleri

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Okulların uzaktan eğitime geçiş başlangıç ve bitiş tarihleri	1 Mart 2020 13 Nisan 2020	13 Mart 2020 3 Nisan 2020	16 Mart 2020 11 Mayıs 2020	20 Mart 2020 1 Haziran 2020	12 Mart 2020 6 Nisan 2020

Eğitime verilen beklenmedik bu ara ülkeleri hazırlıksız yakalamıştır. Bu nedenle 2019-2020 eğitim-öğretim yılı hedefleri eğitim anlamında aksamaya uğramıştır. Evde kalmak zorunda kalan öğrencilere uzaktan eğitimin nasıl sağlanacağı konusunda bölgeler ve okullar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu hızlı kapanma sürecinde okullar öğrencilerle iletişim ve etkileşim için var olan sistemleri kullanmak yoluna gitmişlerdir. Tablo 2'de uzaktan eğitim süreci başında kullanılan platformlar ve uygulamalar verilmektedir.

Tablo 2. Uzaktan Eğitim Süreci Başında Kullanılan Platformlar ve Uygulamalar

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Uzaktan eğitim süreci başında kullanılan platformlar ve uygulamalar	E-posta uygulamaları Çevrimiçi görüşme uygulamaları	E-posta Zoom Meeting ve Google Classroom gibi sanal platformlar	"Sınıfım Evde (Ma classe à la maison)" uygulaması EcoleDirecte, Pronote, One uygulamaları	Çevrimiçi görüşme uygulamaları, BBC ders içerikleri	Telefon E-posta uygulamaları, Çevrimiçi görüşme uygulamaları

Okul öğrenci iletişiminin aniden dijital ortama taşınması beraberinde bir takım sorunlar meydana getirmiştir. Aynı anda binlerce öğrencinin çevrimiçi olmaya çalışması nedeniyle bağlantı sorunları yaşanmış ve aksaklıklar meydana gelmiştir. Edinilen bulgulara göre bu süreçte yeni konu işlemek yerine ödevlendirme yoluyla öğrencilerle iletişimi sürdürmek hedeflenmiştir. Öğretmenler çoğu zaman elektronik postayla öğrencilere haftalık veya birkaç gün için ödev göndermiş, öğrenciler de yaptıkları ödevleri elektronik posta yoluyla öğretmenlere iletmıştır. Bu süreçte iletişim için çoğunlukla telefon, e-posta uygulamaları ve çevrimiçi görüşme platformları tercih edildiği görülmüştür.

Ülke Okullarında Enfeksiyon Görülme Durumunda Uygulanacak Senaryolar

Tüm dünyada 2020-2021 öğretim yılı salgının gölgesinde başlamıştır. Salgın seyri ve enfeksiyon görülme durumu değişkenliğinde eğitimde uygulanmak üzere ülkeler alternatif senaryolar hazırlamışlardır. Araştırmanın ikinci alt probleminde bu senaryoları içeren genelge, kılavuz ve planlar incelenmiş Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Eğitim Senaryoları İçeren Genelge, Kılavuz ve Planlar

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Eğitim senaryoları içeren genelge, kılavuz ve planlar	Berlin İlkokulları, Genel Ortaokullar ve Meslek Okulları İçin Adım Adım Corona Planı	2020 Eğitim Yılı'nın Başlangıcı İçin Farklılaştırma ve Okul Terkini Önleme Stratejileri	Eğitim Sürekliliği Planı ve Pedagojik Süreklilik Planı	Uzaktan Eğitim Uygulama Kılavuzu	Uzaktan Öğrenme Gereksinimleri Genelgesi

Berlin (Almanya) okulları için adım adım Corona planı, genel enfeksiyon durumunu sınıflandırır, enfeksiyon durumunda yapılması gerekenlere bir çerçeve sağlar ve daha sonra söz konusu okullarda alınacak önlemleri belirtir. Plana göre, okullar, sorumlu okul denetleme makamına danışarak sorumlu sağlık departmanı tarafından her Perşembe dört kademedeki birine atanır. Sınıflandırma, Berlin'de ilgili bölgedeki genel enfeksiyon durumunu ve ilgili okuldaki özel durumu dikkate alır. Okul toplulukları haftalık değerlendirilmenin sonucunu Cuma günü alır. Önlemler hakkında öğrenciler, veliler ve okul personeli Cuma günü bilgilendirilmelidir. Sınıflandırmadan kaynaklanan her türlü önlem, Pazartesi gününden itibaren uygulanmalıdır. İlkokullar ve genel ortaokullar için belirlenen sınıflandırmada dört seviye bulunmaktadır (Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, 2020a).

Yeşil: Genel olarak geçerli hijyen yönetmeliklerine uygun olarak dersler normal düzende devam eder.

Sarı: Artırılmış hijyen kurallarıyla (zorunlu maske kullanımlı) dersler normal düzende devam eder.

Turuncu: Artırılmış hijyen kuralları (derslerde zorunlu maske kullanma) ile dersler zaman çizelgesine göre yapılmaya devam eder. Düzeltici ve paylaşımlı eğitim sadece mümkün olduğunda sunulur. Çalışma grupları, din ve ideoloji dersleri gibi diğer seçmeli dersler yüz yüze yapılmayabilir.

Kırmızı: Yüz yüze öğretim ve evde rehberli öğrenmenin (uzaktan eğitim) bir kombinasyonudur. İlköğretim düzeyinde, tüm öğrenciler için günde en az üç saat sınıfta öğretim (yüz yüze) sağlanmalıdır. Buna ek olarak, haftalık ders çizelgesi, okul organizasyonunun imkânları dikkate alınarak, iki hafta üst üste asgari düzeyde yüz yüze olarak verilmelidir.

Bir okulun bir seviyeye atanması yapılırken, bölgedeki veya Berlin'deki genel enfeksiyon durumu, spesifik okul enfeksiyon durumu ve çerçeve koşullarının beraber ele alınması gerekmektedir. Wollania Brüksel Federasyonu (Belçika) 18/08/2020 tarihli genelge (2786) ile 2020-2021 öğretim yılında orta öğretimde güncellenmiş önlemler ve organizasyon önerileri ile çeşitli senaryolar planlamıştır. Bu genelgeye göre virüs yayılma düzeyleri tanımlanmıştır (Fédération Wallonie-Bruxelles, 2020a). Uzmanlar, virüsün yayılabilecek 4 düzeyini şu şekilde özetlemiştir:

Yeşil - Sıfır risk: Bir aşı mevcuttur ve/veya aşılara karşı bağışıklık vardır. Tüm temaslar yer alabilir. El hijyeni gereklidir. Yüz yüze eğitim devam eder.

Sarı - Düşük risk: Virüsün sınırlı bulaşması vardır, bu nedenle daha dikkatli olunması önerilir. Potansiyel taşıyıcılar arasındaki temaslar sınırlı olmalıdır. Zorunlu temaslar, geçerli güvenlik önlemlerine tabi olarak devam edebilir. Yüz yüze eğitim devam eder.

Turuncu - Orta risk: Virüsün toplumda sistematik geçişi vardır. İzole salgınlar söz konusudur. Potansiyel virüs taşıyan kişiler ile temaslar kesinlikle gerekli olanlarla sınırlıdır ve risk faktörleri artmıştır. Kısmen karma eğitime geçilir.

Kırmızı - Yüksek risk: Toplumda yaygın enfeksiyonlar ve bulaşma vardır. Olası taşıyıcılar arasındaki temastan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Tamamen karma eğitim uygulanır.

Fransa'da Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında uygulanmak üzere Eğitim Sürekliliği Planı ve Pedagojik Süreklilik Planı yayınlamıştır. Okul müdürleri ve yöneticilerden de ortaya çıkabilecek çeşitli durumların üstesinden gelmek için ekipleriyle birlikte yayınlanmış olan planlar çerçevesinde pedagojik bir süreklilik planı hazırlaması istenmiştir. Ulusal eğitim devamlılık planı iki senaryo içerir (Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports, 2021a).

Durum 1: Daha sıkı sağlık kurallarının uygulanmasını sağlar ve aynı anda barındırılan öğrenci sayısında bir azalmaya gider. Bunu sağlamak için öğrencilerin sınıf düzeyine göre "yarı zamanlı" kabul edilmesi (örneğin, iki günde bir veya iki haftada bir) sağlanabilir. Öğretim yöntemi olarak "hibrit (karma)" model uygulanır. Tüm hafta boyunca farklı öğretim yöntemlerinin organizasyonu (yüz yüze, uzak, eş zamanlı ve eş zamansız) makul ve koordineli olarak planlanmalıdır. Öğrencilerin okulda bulunmadığı hafta boyunca, öğretmenler derslerini (özellikle sanal sınıfları) gerekirse kurumdan görüntülü konferans veya sesli olarak ve kurumun dijital kapasitesine (web kamerası, ağ, Wi-Fi ...) göre verebilir.

Durum 2: Belirli bir coğrafi bölgede okulların, kolejlerin ve/veya liselerin kapatılması durumunda uygulanır. Bu senaryo, yerel durumlara bağlı olarak ara sıra geçerli olabilir. Öğretim tamamen uzaktan öğretimle gerçekleştirilir. Uzaktan eğitim haftasında, organizasyon ve öğrenci konsantrasyonu nedeniyle tüm saatlerin sanal sınıflarda yer alması amaçlanmamıştır. Örneğin, planlanan zamanın 1/3'ü sanal sınıfta ve 2/3'ü kendi kendine öğrenme zamanı olarak planlanabilir.

İngiltere Eğitim Bakanlığı 2 Temmuz 2020'de Uzaktan Eğitim Uygulama Kılavuzunu yayınlamış ve 14 Aralık 2020'de güncellenmiştir. Bu kılavuzda yer alan ilkelerin okullar için oluşturulduğu belirtilmiştir. Eğitim Bakanlığı, çoğu öğrencinin 2020 sonbahar döneminin başında tam zamanlı olarak okula dönmüş olmasına rağmen, yerel korona virüs salgını (Covid-19) veya az sayıda bireysel öğrencinin okula devam edememe riskinin olması sebebiyle okullardan 2020-2021 akademik yılı boyunca olası bir uzaktan eğitim planlaması istemiştir. Okullar, sağlık ve güvenlik mevzuatı kapsamındaki görevlerini yerine getirirken kendi koşullarına uygun bir şekilde risklere yanıt verme esnekliğine sahiptir. Salgın sürecinde karantina sürecini gerektiren durumlarda uzaktan eğitimin yerine getirilmesi okulların sorumluluğundadır. Ancak Bakanlığın yönergeleri çerçevesinde hareket etmeleri beklenmektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitime katılımlarının sağlanması ve takibi yine okulların sorumluluğundadır. Okulların kendi uzaktan eğitimlerini geliştirirken Uygulama Kılavuzunda yer alan aşağıdaki ilkeler bağlamında planlama yapmaları beklenmektedir (Department for Education, 2020).

- Planlı ve iyi düzenlenmiş bir müfredat uygulamak. Böylece amaçlanan bilgi ve beceriler aşamalı olarak inşa edilir ve her konuda öğretilmesi ve uygulanması gerekenler hakkında netlik olur.

- Yüksek kaliteli çevrimiçi ve çevrimdışı kaynaklara ve eğitim videolarına erişim sağlayan ve okulun müfredat beklentileriyle bağlantılı bir müfredat dizisi kullanmak.
- Yüksek kaliteli uzaktan eğitim kaynaklarına erişim sağlamak.
- Etkileşime, değerlendirmeye ve geri bildirim için izin vermek ve personelin kullanımları konusunda eğitildiğinden emin olmak için okul genelinde sürekli olarak kullanılacak çevrimiçi araçları seçmek.
- Uygun çevrimiçi erişimi olmayan öğrenciler için ders kitapları ve çalışma kitapları gibi basılı kaynaklar sağlamak.
- Öğrencileri tanımak ve onların ihtiyaçlarını tespit etmek için aileleri ile işbirliği yapmak.

Ontario Eyaleti Eğitim Bakanlığı (Kanada) 13 Ağustos 2020'de, Uzaktan Öğrenme için yeni minimum gereksinimleri içeren bir Politika/Program bildirisini yayınladı. Bildirinin amacı Ontario'daki öğrencilerin, halk sağlığıyla ilgili acil durumlar, pandemiler, doğal afetler veya diğer planlanmamış olayların yaşanması durumunda, geleneksel yüz yüze öğrenmenin uzun süreli kesintiye uğradığı zamanlarda sınıfların veya okulların uzaktan öğrenmeye tutarlı bir yaklaşım edinmelerini sağlamaktır. Okul kurullarına uzaktan öğrenme gereksinimleri hakkında talimat sağlar. Bu bildiri de yer alan talimatlar aşağıdaki şekildedir (Ministry of Education, 2020).

- Öğrencilerin ve ailelerin kendileri için en uygun kararları vermelerinde desteklenmelerini ve saygı görmelerini sağlamak için, yüz yüze okula katılım 2020/21 öğretim yılı için isteğe bağlı olacaktır. Yüz yüze eğitime katılmazlarsa, öğrencilerin uzaktan eğitime devamları sağlanacaktır.
- Uzaktan öğrenmeyle uğraşan öğrenciler için, okulun günlük protokolüne göre katılım yapılmalıdır. Öğrencilere, 5 saatlik bir öğretim gününe göre, bir öğretmenle sık, canlı temas fırsatları ve eşzamanlı öğrenme beklentileri içeren günlük bir konu/kurs programı sağlanmalıdır.
- Uzaktan eğitimi seçmiş ebeveynler, çocukların yüz yüze eğitime geçmesini istediklerinde değişim için öngörülen dönemler belirlenecektir.
- Tüm okul kurulları, öğrenciler arası temasların sayısını sınırlandırmak için mümkün olduğunca öğrencilerin gruplandırılmasını vurgulayan ikili ders çizelgeleme yöntemlerini benimsemeye teşvik edilmektedir.
- Bulaşma riskini azaltmak ve temas takibini desteklemek için, okul kurulları 1 ile 2 haftalık bir süreyi kapsayan zaman çizelgeleri geliştireceklerdir.
- Dolaylı ve doğrudan öğrenci temaslarını okuldaki yaklaşık 100 öğrenciyle sınırlandırılacak ve ortaokul öğrencileri en fazla iki yüz yüze sınıf grubunda olacak şekilde planlama yapılacaktır (Ministry of Education, 2021a).

Ülkelere ait bulgular incelendiğinde olası durumları göz önünde bulundurarak eğitim bakanlıklarının alternatif senaryolar oluşturdukları, bu senaryolarda alınan kararları baz alarak uygulanacak planlamaların okullar tarafından hazırlanması konusunda yetkilendirme yapıldığı görülmüştür. Almanya ve Belçika enfeksiyon durumlarını seviyelendirerek senaryo oluştururken, Fransa olası durumda uygulanmak üzere pedagojik devamlılık planı oluşturmuş, İngiltere okullara rehberlik edecek bir Uygulama Kılavuzu yayınlamış, Kanada yayınladığı genelge talimatlarını öğretim yılı başından itibaren hayata geçirmiştir. Her okul kurulu (schoolboard) Ontario Eğitim Bakanlığında gelen talimatlara uygun, alınmış kararlar yayınlanmış bildiri ve programlar çerçevesinde 2020-2021 öğretim yılına başlarken kendi Okula Dönüş planlarını hazırlamış ve süreci bu plan doğrultusunda yürütmektedir.

Ülkelerin 2020/2021 Öğretim Yılında Uyguladıkları Eğitim Modeline (Yüz yüze/Karma/ Uzaktan) İlişkin Bulgular

Okullar 2020 yılı yaz tatili sonrası yeni (2020-2021) öğretim yılına, senaryo ve stratejilerde belirlenmiş eğitim modelleri ile başlamışlardır. Yüzde yüz, yüz yüze eğitim hedefi olsa da senaryolarda, olası durum değişikliklerinde uygulanmak üzere eğitim modellerine ait planlamaların yer aldığı görülmüştür. Araştırmanın üçüncü alt probleminde 2020-2021 öğretim yılında okulların açılma stratejileri ülkelerin açılışta uyguladıkları eğitim modelleri incelenmiştir. Öğretim yılında okulların açılma stratejileri Tablo 4' de belirtilmiştir.

Berlin'de (Almanya) öğretim yılının başından itibaren öğrenciler haftalık zaman çizelgesine göre normal yüz yüze eğitime devam edeceklerdir. Fakat Berlin genelindeki vakalar 100.000 kişi başına 200'den fazla yeni enfeksiyon olduğu sürece, bazı sınıflardaki okullar alternatif senaryoda öğretime geçebilir, yani evde rehberli öğretim (uzaktan eğitim) ve yüz yüze öğretim karışımı (hibrit) sunabilir. Bu süreçte ilkokul

sınıflarında her bir öğrencinin günde en az 3 saat yüz yüze eğitim alması sağlanmalıdır. Alternatif senaryodaki derslere geçiş gönüllülük esasına göre gerçekleşir. Öğrencilerin okula dönmesi için alınan önlemler arasında, gruplara bölünmesi de yer almaktadır (Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, 2021a).

Wallonia-Brüksel Federasyonu'nda (Belçika) Eylül 2020 okul yılının başlangıcı sarı seviyede (düşük risk) gerçekleşecektir. Tüm öğrenciler aynı anda okula devam edebilir. Ancak ortaöğretimde dersler 4 gün ile sınırlı olacaktır. Çarşamba günü öğrencilere sınıftaki konularla ilişkilendirilmiş ödevlendirme yapılacaktır. Özel sosyal, eğitimsel veya tıbbi ihtiyaçları olan öğrenciler, onlara yeterli destek sağlamak için beşinci günde okula çağrılabilirler. Turuncu seviyeye (karma) geçildiğinde gruplandırma 1. ve 2. sınıflar haftada 5 gün, 3-7. sınıflar haftada 2,5 gün okula devam edecektir. Kırmızı seviyeye (karma) geçildiğinde ise tüm sınıf grupları haftada 2,5 gün okula devam edecektir (Fédération Wallonie-Bruxelles, 2020b).

Tablo 4. 2020-2021 Öğretim Yılında Okulların Açılma Stratejileri

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
2020-2021 Öğretim yılı açılış eğitim modelleri	Öğretim yılı tüm öğrenciler için yüz yüze eğitimle başladı.	Öğretim yılı tüm öğrenciler için yüz yüze eğitimle başladı.	Öğretim yılı her seviyede öğrenci için yüz yüze eğitimle başladı.	Öğretim yılı yüz yüze eğitimle tam zamanlı olarak başladı.	Öğretim yılı ilkokul ve ortaokul için tam zamanlı olarak başladı.
Yüz yüze eğitim zorunlu mudur?	Okul zorunludur. Alternatif senaryodaki derslere geçiş gönüllülük esasına göre gerçekleşir.	Eğitim zorunludur. (Haftada dört gün)	Eğitim zorunludur. Yüz yüze eğitim, seçime bağlıdır.	Eğitim zorunludur.	Yüz yüze okula katılım gönüllülük esasına dayanır.
Karma eğitime ne zaman geçilir?	Vaka sayısındaki artış durumunda karma (hibrit) eğitime geçilebilir.	Turuncu ve kırmızı seviyelerde karma eğitime geçilir.	Eğitim sürekliliği planının bir parçası olarak, karma (hibrit) öğretim uygulanabilir	Eğitim Uygulama Kılavuzunda belirtilen durumlarda karma eğitime geçilir.	Lise öğrencileri için karma (hibrit) eğitim söz konusudur.

Fransa'da okullar her seviyede öğrenci için yüz yüze öğretimle açıldı. Eğitim zorunludur. Yüz yüze eğitim, ailelerin özgür seçimine dayanmaktadır. Yüz yüze eğitim almayan öğrenciler uzaktan eğitimle devam etmek zorundadır. Ülkede okulların veya kurumların kısmen veya tamamen kapanması durumunda pedagojik süreklilik planı uygulanır. Kuruluş tarafından seçilen eğitim sürekliliği planının bir parçası olarak, karma (hibrit) öğretim uygulanabilir. Karma öğretimde yüz yüze derslerin saati toplam ders saatinin %50'den az olmamalıdır (Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports, 2021a).

İngiltere Hükümeti, Covid-19 salgını sırasında okulların olabildiğince normal şekilde çalışmaya devam etmesini ulusal bir öncelik haline getirmiştir. 2020-2021 öğretim yılı yüz yüze eğitimle tam zamanlı olarak başlamıştır. Eğitim Uygulama Kılavuzu'nda olası uzaktan eğitim durumunda yapılacak düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre öğrencilerin çevrimiçi ve çevrimdışı ders süreleri eşit sürelerde olmalıdır. Öğrencilerin her gün bir dizi farklı konuda anlamlı ve iddialı çalışmaları olması için ödevler belirlenmelidir. Öğrencilerin uzaktan eğitimi okulda alacakları yüz yüze eğitimle eşdeğer olacak şekilde ayarlanmalıdır (Department for Education, 2020).

Ontario Eyaletinde (Kanada) öğretim yılı ilk ve ortaokul öğrencileri için tam zamanlı olarak başladı. Lise öğrencileri ise 15'er kişilik gruplara bölünerek yarı zamanlı çevrim içi ve yarı zamanlı okulda eğitim şeklinde eğitime devam edeceklerdir. Eğitim Bakanlığı tarafından belirtildiği üzere Ontario'da yüz yüze okula katılım gönüllülük esasına dayanır. Hem ilkokul hem de ortaokul öğrencileri için 2020-2021 öğretim yılı öğrenme yöntemi veli seçimine bağlıdır. Ailelerin ya yüz yüze ya da uzaktan öğrenmeyi seçmeleri gerekecektir. Daha sonra yüz yüze öğrenmeden uzaktan öğrenmeye geçiş okul kurullarının belirlediği kurallar çerçevesinde (dönem sonlarında) gerçekleşebilmektedir. Öğrenciler okulda buldukları süre boyunca aynı grupta (Kohortlama) bulunacaklardır. Kohortlama, öğrencileri okul günleri boyunca küçük bir grupta bir arada tutma, birden fazla öğretime veya çok çeşitli sınıf arkadaşlarına sınırlı maruz kalma pratiğini ifade etmektedir (Ministry of Education 2020).

Okullar Ağustos-Eylül 2020 aylarında yeni öğretim yılına başlamıştır. Eğitim tüm ülkelerde zorunludur. Almanya, Belçika ve İngiltere yüz yüze eğitim ile yeni döneme başlamıştır. Fransa ve Kanada

(Ontario Eyaleti) ise seçimi velilere bırakmıştır. Ayrıca olası durum değişiklerinde uygulanmak üzere ulusal kararlar çerçevesinde okulların kendi planlamalarını yapması eğitim bakanlıkları tarafından istenmiştir.

Uzaktan Eğitimde Kullanılmak Üzere Öğrencilere Sağlanan Ekipman Desteği ve Hibe Programları

Salgın sonrası hızla dijitalleşen öğretim yöntemleri donanım ve alt yapı ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Araştırmanın dördüncü alt probleminde gerek okulların gerekse öğrencilerin eksiklerinin tamamlanması için ülkelerin hayata geçirmeyi planladıkları veya gerçekleştirdikleri destek programları ile ilgili planlamaları incelenmiş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Eğitimin karma veya uzaktan olması durumunda sanal sınıflarda öğrenim göreceğ öğrencilerin tümünün uzaktan öğrenme cihazlarına erişimleri ne yazık ki aynı imkânlar dâhilinde olmamaktadır. Hükümetlerin ve eğitim bakanlıklarının dezavantajlı durumda olan bu öğrencilere yönelik dijital donanım desteği konusunda farklı çözümleri ve planlamaları söz konusu olmuştur. Bu çözümlerin arasında öğrencilere cihaz dağıtılması ve ödünç cihaz sağlanması, velilere finansal destek sağlanması, okullara dijital eğitim platformları kurulumu için hibe fonu tahsisinin olduğu görülmüştür. Öğrencilere sağlanan ekipman desteği ve hibe programları Tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilere Sağladıkları Ekipman Desteği ve Hibe Programları

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Öğrencilere ödünç cihaz tahsisi	Öğrencilere ödünç cihaz tahsisi	Öğrencilere ödünç cihaz tahsisi	Ulusal dijital destek ekibi tarafından ekipmanın ödünç sağlanması	Dezavantajlı çocuklar için cihaz tahsisi	Öğrencilere ödünç cihaz tahsisi
Finansman/Hibe desteği	Devlet okulları için 25,7 milyon euro bütçe tahsisi	Ortaöğretim okullarına bilgisayar başına 500€ tutarında sübvansiyon	Ekipman kredisi sağlanması, Yerel yönetimlerden kredi sağlanması,	Ana okuldan 11. sınıfa kadar her öğrenci için 80 sterlin destek	Öğrencilere 200 \$ destek
Finansman/Hibe desteği	Tablet dağıtımı	Ebeveynlere 75\$ finansal destek	Ile-de-France Bölgesinde 100 euro dijital çek dağıtım	Okullara dijital eğitim platformlarını kurabilmeleri için hibe fonu tahsisi	Özel ihtiyaçları olan öğrencilere 250\$ destek

Almanya Berlin Senatosu Eğitim İdaresi çocuklara ve gençlere 30.000'den fazla tablet dağıtımını yapmıştır. 4 Ocak'tan itibaren 20.000 iPad ve 790 Surface Tablet daha dağıtılması planlanmıştır. Senato Eğitim Gençlik ve Aile Dairesi, toplamda okul çocuklarının kullanımına 50.000'den fazla cihaz sunmuş olacaktır. Berlin, federal hükümetin acil ekipman programından (devlet okulları için 22,95 milyon euro dâhil) yaklaşık 25,7 milyon Euro alacaktır. Ayrıca Berlin Senatosu tarafından öğrencilere ödünç cihaz tahsisi yapılması kararının alındığı görülmüştür (Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, 2021b).

Belçika'da Wallonia-Brüksel Federasyonu, orta öğretim okullarının okul nüfusunun en az %5'ine tekabül eden bir bilgisayar stoku edinmesini sağlamak için cihaz başına 500€ tutarında hesaplanacak bir sübvansiyon sağlayacaktır. Ortaokullar, şartnamelere ve kesin direktiflere göre materyal edinebilecektir. Bu bağlamda edinilen ekipman okulun mülkiyetinde kalacak ve okul tarafından belirlenen şartlara göre öğrencilere ödünç verilebilecektir. Zorunlu eğitim okulları, ortaokul 3. ve 7. sınıf arasındaki öğrencilerin ebeveynlerinin, okul tarafından önceden belirlenmiş bir listeden satın alma veya kiralama şeklinde bilgisayar ekipmanı edinmelerini sağlayabilecektir. Ebeveynler, satın alma durumunda Wallonia-Brüksel Federasyonu tarafından ödenecek 75 € (3 yıl için 25 € /yıl) veya kiralama durumunda 18.75 € (4 yıl için) indirimden yararlanacaktır (Fédération Wallonie-Bruxelles, 2020c).

Fransa'da kredi çözümleri haricinde ekipmanı olmayan öğrencilere kurum içinde dijital formatta kurslar sunulması uygulanabilecek çözümler arasında sayılmıştır. Dijital ekip, ekipmana erişimi olmayan öğrencilere pedagojik sürekliliği garanti etmek için, kaynaklara kâğıt formatında erişim sağlayacaktır (Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports, 2021a). İngiltere Eğitim Bakanlığı okulların tam açılma kılavuzunda, bir kullanıcı sözleşmesi ile okulun sahip olduğu dizüstü bilgisayarların ihtiyacı olan öğrencilere dağıtılmasını önermiştir. Eğitim Bakanlığı (DfE) tarafından dezavantajlı çocukları desteklemek için okullara cihaz desteği sağlanacaktır. Evlerinde dijital cihaz olmayan, mevcut tek cihazı akıllı telefon olan, evlerinde birden fazla aile üyesiyle paylaşılan tek bir cihaz kullanan çocuklar dezavantajlı

sayılmaktadır. Okullara verilecek bu destek dezavantajlı öğrenci başına hesaplanacaktır (Department for Education, 2021a).

- Ana okuldan 11. sınıfa kadar her öğrenci için 80 sterlin alacaktır.
- Özel, AP ve hastane okulları, 2020-2021 akademik yılı için her yer için 240 sterlin alacaktır.

Aynı zamanda ilkokul, ortaokul veya özel okullara kendi dijital eğitim platformlarını kurabilmeleri için devlet tarafından finanse edilen hibe fonu tahsisi mevcuttur. Destek almak için aşağıdaki platformlardan biri seçilebilmektedir (The National Archives, 2020).

- Eğitim için G Suite (Google Classroom)
- Office 365 Eğitim (Microsoft Teams)

Hibe fonuna, dijital eğitim platformuna sahip olmayan veya Office 365 Eğitim veya Eğitim için G Suite'e erişimi olan fakat henüz öğrenci kullanımına atanmamış ve iletişim kurmak için ayarlanmamış okullar başvurabilir. Okullar platform kurulumu sonrası, aşağıdaki hibe fonlarını talep edebilir.

- Bireysel ilkokul 1500 £
- Bireysel ortaokul 2.000 £
- Akademi ortaklıkları Okul başına 1.000 £
- Sanal Okul 1500 £

Kanada Ontario Eğitim Bakanlığı okul kurullarının, tüm öğrencilerin uzaktan öğrenme sırasında uzaktan öğrenme cihazlarına ve İnternet'e erişimini sağlamak için ebeveynlerle işbirliği içinde çalışmasını belirtmiştir. Okul kurullarından, erişimi olmayan öğrencilere uzaktan öğrenme cihazları ve internet bağlantısı sağlaması ve bu kaynakların eşitlik temelinde nasıl dağıtılacağına ilişkin politikalar geliştirmesi beklenmektedir. Ontario Hükümeti tarafından 2020-2021 öğretim yılında Covid-19 nedeniyle ek masraflara yardımcı olmak için ailelere finansal destek sağlanacaktır. Başvuru şartlarına uygun niteliklere sahip ebeveynler veya veliler bir kereye mahsus bir ödeme alacaklardır:

- 18 yaşın üzerindeki ortaokul öğrencileri de dâhil olmak üzere 13 yaşından 12. sınıfa kadar her çocuk için 200 \$,
- 21 yaşına kadar özel ihtiyaçları olan her çocuk veya genç için 250 \$ ödeme yapılacaktır (Ministry of Education, 2021b).

Ülkelere ait bulgular incelendiğinde hepsinin süreci verimli kılabilmek için okullara veya velilere destek veya hibe sağladıkları görülmüştür. Bu bağlamda yapılan uygulamalar eyaletler ve okullar bazında farklılıklar gösterebilmektedir. Uygulamalarda kalıcı cihaz tahsisi yerine mülkiyetin okulda olacağı ödünç cihaz dağıtımının çoğunlukla tercih edildiği görülmüştür. Alternatif çözümler arasında öğrencilerin okulda (bilgisayar odası vb.) okul imkânları ile uzaktan eğitimi takip edebilmelerinin sağlanmasına yer verildiği görülmüştür.

Uzaktan Eğitimde Kullanılan Dijital Uygulamalar ve Platformlar

Salgın süreciyle beraber okulların aniden kapatılması ve uzaktan eğitime geçilmesi öngörülemez bir dijital platform gereksinimini meydana getirmiştir. Ülkeler ilk etapta hali hazırda olan sistemlerini devreye sokmuş veya var olan uluslararası yazılımları kullanmışlardır. Süreç boyunca da hızla kendi çözümlerini hayata geçirmişlerdir. Tercih edilen çözümlerin bölgeler, okullar ve hatta öğretmenler bazında bile çeşitlilik gösterebildiğine rastlanmıştır. Araştırmanın beşinci alt probleminde bu çözümlerin neler olduğu incelenmiş Tablo 6'da uygulama ve platformlara ilişkin bulgular verilmiştir.

Lernraum Berlin, Berlin Eyaleti'nin genel okullar için kullandığı merkezi çevrimiçi öğrenme platformudur. Berlin öğrenme alanı etkileşimli öğrenmenin tüm biçimlerini destekler ve dijital medyanın kullanımını teşvik eder. 108.000 kayıtlı kullanıcısı vardır. Platform en azından 600'ün üzerinde Berlin okulunda kullanılmaktadır. Lernraum Berlin projesi 2005 yılından beri tüm Berlin okullarında mevcuttur ve e-Eğitim planının ana projesi olarak yürütülmektedir. Salgının başlangıcından bu yana kayıt sayısı keskin bir şekilde artmıştır (Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie, 2020b). Kullanılan uygulama ve platformlar eyaletler ve okullar bazında farklılık göstermektedir. Okul web sayfaları incelemelerinde SchoolFox, schul.cloud, Web.Untis, LOGINEO NRW Messenger gibi akıllı telefon ve bilgisayar uygulamaları kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 6. Uzaktan/Karma Eğitim Sürecinde Kullanılan Uygulama ve Platformlar

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Uzaktan/karma eğitim sürecinde kullanılan uygulama ve platformlar	Lenraum Berlin (Merkezi çevrimiçi öğrenme platformu)	Happi (pour Hybridation des APPrentissages Interactifs - etkileşimli öğrenmenin organizasyonu)	Eduscol web sitesi	Microsoft Teams/ Google Classroom	Brightspace/ Google Meeting /Google Classroom/ SeeSaw
	Zoom Meeting	E-classe	Sınıfım Evde (Ma classe à la maison)	Google Workspace (G-Suite) Office-365 (Microsoft)	Virtual Commons
	Anton SchoolFox schul.cloud	Zoom Meeting	EcoleDirecte/ ProNote/ One	Oak National Academy	Microsoft Teams
	Web.Untis LOGINEO NRW Messenger	Google Classroom	WhatsApp Microsoft Teams Zoom	FireFly	FreshGrade Khan Academy

Happi Wallonia-Brüksel Federasyonu zorunlu eğitim kurumlarında kullanılmak üzere geliştirilmiş bir uzaktan eğitim platformudur. 24 Haziran 2020 tarihli genelge ile açıklanan Happi kurumların dijital dağıtımı için gerçek destek sunmaktadır. Happi, talep eden kurumlara kendilerine özel bir erişim ortamı sağlar. Eğitici personel, yönetim ve öğrencilerin kullanımı için bir çevrimiçi öğrenme aracıdır. Genel Eğitim İdaresi ve ETNIC (kamu bilişim şirketi) arasındaki işbirliğinin ürünüdür. Bu hibrit veya uzaktan eğitim ortamı, eğitim dünyasında bilinen ve tanınan Moodle yazılımı altında çalışan açık kaynaklı standartlaştırılmış, güvenli ve kararlı bir araçtır (The National Archives, 2020). Bunun yanında Wallonia-Brüksel Federasyonu öğretmenlerin öğretim etkinliklerini geliştirmesinde desteklemeyi amaçlayan “e-classe” eğitim kaynakları platformu da eğitimciler tarafından kullanılmaktadır.

Fransa'nın varlığı 2000 yılına dayanan bir Ulusal Uzaktan Eğitim Merkezi (CNED) vardır. Fransa 2016 yılında, eğitim için dijital plan, müfredat reformu ve Eduscol web sitesini oluşturmuş ve dijital eğitim uygulamalarına başlamıştır. EduScol resmi web sitesi okul eğitimi departmanı tarafından 2020 yılında tamamen revize edilmiştir (Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports, 2021b). Özellikle öğretmenler ve yönetim personeli tarafından kullanılacak olan öğretimle ilgili tüm önemli resmi bilgilere ulaşılabilmesi hedeflenmiştir. Okulların kapalı olduğu süre boyunca dijital uygulamalar, aktiviteleri ve dersleri kapsayarak ilkokul 4. sınıftan ortaokul 3. sınıfa kadar grupların veya öğrencilerin izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlamıştır. Okulların kapanmasının ardından CNED tarafından ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin eğitim sürekliliğini sağlamak için çevrimiçi içeriğe sahip "Sınıfım Evde (Ma classe à la maison)" platformu hayata geçirilmiştir. Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Bakanlığı web sitelerinde de zengin içerikler vardır. Ayrıca öğrenciler, veliler ve öğretmenler arasında bilgi alışverişi platformu olan EcoleDirecte, ProNote, One gibi dijital çalışma alanları (Environnements Numériques de Travail - ENT) kullanılmıştır.

İngiltere'de birçok okul uzaktan eğitim tedariki için Microsoft Teams veya Google Classroom gibi etkileşimli bir platform kullanabilmiştir. Bu ve benzeri sistemleri kullanarak, okulların Yönetim Bilgi Sistemlerinden bilgi çekerek, tüm dersler ve kaynaklar için tek bir erişim noktası sağlamış ve öğretmenlerin hem canlı hem de kaydedilmiş derslere ev sahipliği yapmasına imkân vererek sanal sınıflar oluşturulması yoluna gidilmiştir. Eğitim Bakanlığı Google Workspace (G-Suite) veya Office-365(Microsoft) platformları için hibe fonu tahsisinde bulunmuştur. 11. sınıfa kadar yaklaşık 10.000 ders içeriğine sahip Oak National Academy'den derslerin yanı sıra uzaktan öğretimle ilgili rehberlik, ders planları ve web seminerleri de dâhil olmak üzere uzaktan eğitim kaynaklarına erişilebilir. Araştırma sırasında bazı okulların öğrencilerle okul iletişimini sağlamak, ders yönetimi ve ödev takibi gibi çevrimdışı faaliyetleri yürütmek için FireFly uygulamasını kullandıklarına rastlanmıştır (Department for Education, 2021b).

Ontario Eğitim Bakanlığı eş zamanlı ve eş zamansız öğrenme için örnek olarak Brightspace/Google Meeting/Google Classroom/SeeSaw uygulamalarının kullanılabilceğini ifade etmiştir. Brightspace öğretmenlerin yüz yüze dersleri tamamlamak veya uzaktan eğitim çevrimiçi dersler için talimat vermek üzere ders web siteleri oluşturmasına izin veren öğrenim platformu sağlayıcısıdır. FreshGrade, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ebeveynlerin, öğrencinin okul çalışmalarını izlemek ve yorumlamak için etkileşime girdiği

çevrimiçi bir platformdur. Program ayrıca öğretmenlerin daha sonra araçta izlenecek özel ödevler oluşturmasına ve bunlara not vermesine olanak tanır.

Ülkelerin salgın sürecine dijital platformların güncelliği ve kullanımı konusunda da hazırlıksız yakalandıkları görülmüştür. Almanya ve Fransa hali hazırda bir öğrenme platformlarına sahipken, salgın sonrası bunları hızlı bir şekilde revize etmişlerdir. Belçika, Fransa Eğitim Bakanlıkları ulusal düzeyde kullanılmak üzere yeni platformlar geliştirmişlerdir. Bu süreçte kullanılan öğrenme yönetim sistemlerinin hepsi eğitimciler, ebeveynler, öğrenciler ve okul yönetimi arasında iletişim ağı kurulmasını sağlamıştır. Paydaşların dosyaları birbirleriyle paylaşabildikleri, evdeki görevleri, projeleri ve etkinlikleri koordine edebildiği bir sistem oluşturmuşlardır. Okullar bazında özel öğrenme bilgi sistemleri tasarlanmış olsa da Microsoft Teams, Google Meeting ve Zoom Meeting uygulamalarının özellikle çevrimiçi derslerde sıklıkla tercih edildiğine rastlanmıştır.

Uygulanan/Uygulanacak Uzaktan Eğitim veya Karma Eğitim Zaman Çizelgesi/Ders Süreleri

Ülkeler 2020-2021 öğretim yılı senaryolarında uygulanacak yöntem ve zaman çizelgelerine ait genel planlamalarda bulunmuş ve tavsiye kararları almışlardır. Fakat salgın seyrindeki değişiklikler kararların uygulanmasında farklılıklar meydana getirmiştir. Eyaletler ve okullar bazında farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Araştırmanın altıncı alt probleminde ülkelerin gelinen son durumda uyguladıkları zaman çizelgeleri ve okul örnekleri incelenmiştir. Tablo 7'de Ocak 2021 itibariyle güncel durumlar yer almaktadır.

Tablo 7. Uzaktan Eğitim veya Karma Eğitim Zaman Çizelgesi/Ders Süreleri

	<i>Almanya</i>	<i>Belçika</i>	<i>Fransa</i>	<i>İngiltere</i>	<i>Kanada</i>
Güncel durum (Ocak 2021)	Berlin'de tüm okul seviyeleri uzaktan eğitimde	Temel eğitim (anaokulu, ilkököl) ve ortaöğretim 1.kademe (1-2) öğrencileri yüz yüze eğitim	İlkokul ve orta okul öğrencileri yüz yüze eğitimde	Okullar uzaktan eğitimde	Okullar uzaktan eğitimde
Uzaktan eğitimde standart bir zaman çizelgesi uygulanmıyor	Uzaktan eğitimde standart bir zaman çizelgesi uygulanmıyor	Ortaokul 3. sınıftan itibaren dersler karma	10-12.sınıflar Karma (hibrit)	İlkokullarda günde ortalama 3 saat, küçük çocuklar için daha az (Çevrimiçi)	Okul öncesi 180 dk. 1-3. Sınıflar 225 dk. (Çevrim içi)
Uzaktan/karma eğitimde uygulanan güncel zaman çizelgeleri		Grubun yarısı (A) bir hafta Pazartesi, Salı, Çarşamba, diğer hafta Perşembe, Cuma günü	Grubun yarısı sabah, diğer yarısı öğleden sonra devam ediyor	Ortaokullarda Günde 4 saat (Çevrimiçi)	4 - 8. Sınıflar 225 dk. (Çevrim içi)
		İkinci yarısı B) ilk hafta Perşembe, Cuma, diğer hafta ise Pazartesi, Salı, Çarşamba günleri devam ediyor.	İki haftalık dönüşümlü zaman çizelgesi uygulanıyor	Lise ve kolejlerde Günde 5 saat (Çevrimiçi)	9-12.Sınıflar Her 75 dk. dakikalık ders süresi için 60 dakikadan fazla

Berlin'de tüm okul seviyesinde öğrenciler uzaktan eğitime devam etmektedir. Sadece anne babası çalışmak zorunda olan çocuklar okula yüz yüze devam edebiliyorlar. Okullarda ortak bir zaman çizelgesi uygulanmıyor. Bazı dersler için video kayıtları gönderilirken, bazı dersler çevrimiçi platformlarda yapılıyor.

Belçika'da 7902 sayılı Genelge ile 11 Ocak 2021 sonrası kırmızı seviyeye geçilmiştir. Tüm sınıf grupları gruplara ayrılarak 2,5 gün okula dönüşümlü devam edecektir. Bununla birlikte, bazı öğrenciler sosyal, eğitimsel veya tıbbi ihtiyaçları karşılamak için okula davet edilebilirler.

Fransa'da bazı bölgelerde sınıflar ikiye bölünerek, ikili öğretime geçilmiştir. Derslerin süreleri yüz yüze eğitimde seyreltilmiştir. Uzaktan dersler çevrimiçi ve ödevlendirme yöntemleriyle tamamlanmaktadır. Grupların zaman çizelgeleri haftalık dönüşümlü uygulanmaktadır. Evde uzaktan eğitime erişimi olmayan öğrenciler tam zamanlı olarak okula devam etmektedir.

İngiltere 04.01.2021 tarihi itibariyle sadece kritik çalışanların çocukları ve savunmasız gençler hariç uzaktan eğitime geçmiştir. Bu süreçte uygulanmak üzere yayınlanan rehberde sağlanan uzaktan eğitim süreleri hem çevrimiçi, hem de kayıtlı ders videolarını içerecek şekilde en az olması gerekenler şeklinde belirlenmiştir. Okullar, müzik, dans ve drama derslerinin nasıl sağlanacağına karar verme esnekliğine sahiptir.

Ontario’da eğitim, isteyen öğrenciler için uzaktan eğitim seçeneğiyle Eylül ayından itibaren devam etmektedir. Salgın seyrindeki değişimden dolayı alınan tedbirler kapsamında Noel tatili sonrası ilk ve ortaokul öğrencileri de uzaktan eğitime geçmişlerdir. Eylül ayında yayınlamış Uzaktan Öğrenme için yeni minimum gereksinimleri içeren bir Politika / Program bildirisinde sınıf seviyelerine bağlı olarak eşzamanlı öğrenim sağlanması gereken günlük minimum süre ana hatlarıyla tanımlamıştır. Okul kurulları zaman çizelgelerini bu sürelerle göre planlamaktadırlar.

Ülkelerin uzaktan eğitim uygulamalarında çoğunlukla bir standart olmadığı görülmektedir. Karma eğitim yapan ülkeler özellikle küçük sınıflarda yüz yüze eğitime devam etmektedirler. Karma eğitimde gruplandırma yapılarak dönüşümlü programlar uygulanmaktadır. Tüm ülkelerde uzaktan eğitime devam edemeyen özel durumu olan öğrencilerin okula tam zamanlı olarak devam ettikleri görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

2020 yılı başından itibaren tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgını ülkeleri yönetilmesi güç sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Salgın bir sağlık meselesi olmanın ötesine geçmiş, küresel bir kriz durumu yaratmıştır. Covid-19’un yıkıcı etkisi eğitim alanında da kendini göstermiştir. Bu süreç yaşantımızda yeni normaller adını verdiğimiz zorunlu değişiklikler meydana getirmiştir. Uzaktan eğitim de bu kavramlardan biridir. Salgın öncesi çoğunlukla akademik eğitimde tercih edilen bir yöntem olan uzaktan eğitim salgın sürecinde her okul seviyesinde uygulanmıştır.

Bu çalışmada, Covid-19 salgını sonrası eğitimin uzaktan eğitime dönüşme sürecinde dünyadaki örnekler incelenmiştir. Salgının başından itibaren uzaktan eğitime sıcak bakmayan Almanya, süreç ilk başladığında etkili bir sisteme geçememiş olan Belçika, bu süreçle beraber var olan uzaktan eğitim sistemini yenileyen Fransa, okuldan uzak kalmanın öğrencilerin tüm yaşamları boyunca sahip olacağı yaşam standardını etkileyeceğini belirten İngiltere ve yüz yüze ya da uzaktan öğrenmeyi veli tercihine bırakan Kanada’da konuya ilişkin gerçekleştirilen eylemler ve planlamalar üzerinde durulmuştur. Dünyada birçok ülke salgının başındaki kriz havasıyla okullarda kapanmaya gitmiştir. Beklenmeyen bu durum öğrenci, veli ve öğretmenler başta olmak üzere tüm paydaşları etkilemiştir. İlk kapanma sürecinde öğrencilerin akademik öğrenmelerinin sağlanmasından çok sosyal ve psikolojik desteklenmesi ön planda tutulmuştur. Sonrasında hazırlanan stratejik planlar ve eğitim politikaları rehberliğinde 2020-2021 öğretim yılı çoğu ülkede yüz yüze eğitimle başlamıştır.

Araştırma sürecinde ülkelerin bu tür bir krizi yönetmek için önceden hazırlanmış planlarının ve bu uzaktan eğitimi sağlayacak teknolojik alt yapılarının yeterli olmadığı görülmüştür. Bu süreçte hızlı bir yapılanmaya gidilmiş, dijital platformlar hayata geçirilmiş, teknik alt yapı destekleri sunulmuştur. Uzaktan eğitimden yararlanamayan öğrencilerin yüz yüze eğitime devam edebilmesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Salgın sürecinde yüz yüze, uzaktan ve karma eğitim yöntemleri ülkeler ve okullar bazında uygulanmıştır. Yönetilmesi güç bu süreçte öğrenciler için öğrenme kayıpları yaşanması kaçınılmazdır. Dijital ekipman eksikliğinin meydana getirdiği fırsat eşitsizlikleri tüm ülkelerde söz konusudur. Evde öğrenme sırasında küçük sınıfların ebeveynleri tarafından desteklenmesi gerekliliği ve bunun da ebeveynlerin yetenekleri ile sınırlı olması da göz ardı edilemez bir gerçektir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar rehberliğinde bu ve buna benzer bir kriz anında eğitim öğretimin sürdürülebilirliğini sağlamak için alınması ve hayata geçirilmesi gereken tedbirler için öneriler aşağıda sunulmuştur.

- Ülkelerin farklı kriz durumlarında eğitimde uygulayacakları stratejilerini içeren Eğitimde Acil Durum Uygulamaları planları olmalıdır. Bu planları hazırlayacak ve gerektiğinde uygulanmasını yönetecek yönetim ekipleri kurulmalıdır.
- Uzaktan eğitimi sağlayacak alt yapı ve var olan araçlar tanımlanmalı gereksinimler belirlenmeli ve güncelliği sağlanmalıdır.
- Bir kriz anında süreci yönetmek için okulların süreklilik planları hazır olmalı ve belirli sürelerle revize edilmelidir.
- Hükümetler teknolojik alt yapının ulaşılabilirliğini sağlamalıdır.
- Etkili çevrimiçi platformlar hayata geçirilmelidir.
- Öğretmenlerin dijital araçları kullanma becerisini arttırmak için güncel hizmet içi eğitimler yapılması önerilmektedir.
- Her seviyede öğrenci için uzaktan değerlendirme sistemleri geliştirilmelidir.

- Öğrencilere bireysel öğrenme becerileri kazandırılmadığıdır.

Etik Beyan

“Covid-19 Pandemi Sürecinde Gelişmiş Ülkelerin Eğitim Uygulamaları Çerçevesinde Uzaktan Eğitim Planlanması ve Yönetim Yaklaşımları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ak, M., Şahin, L., Çiçekler, A. N. ve Ertürk, M. A. (2020). Covid-19 küresel salgın sürecinde İstanbul Üniversitesi uzaktan eğitim uygulamalarına genel bir bakış. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(2), 889-930.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2017). *Research methods in education*. Routledge.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2014). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage publications.
- Department for Education (2020). *Guidance for full opening of schools*. <https://www.gov.uk/government/collections/guidance-for-schools-coronavirus-covid-19> adresinden elde edildi.
- Department for Education (2021a). *Who can get laptops and tablets*. <https://www.gov.uk/guidance/get-laptops-and-tablets-for-children-who-can-not-attend-school-due-to-coronavirus-covid-19> adresinden elde edildi.
- Department for Education (2021b). *Interactive platforms*. <https://www.gov.uk/government/publications/remote-education-good-practice/remote-education-good-practice> adresinden elde edildi.
- Fédération Wallonie-Bruxelles (2020a). *Circulaire 7686*. [http://www.enseignement.be/upload/circulaires/000000000003/FWB%20Circulaire%207686%20\(7941_20200925_171125\).pdf](http://www.enseignement.be/upload/circulaires/000000000003/FWB%20Circulaire%207686%20(7941_20200925_171125).pdf) adresinden elde edildi.
- Fédération Wallonie-Bruxelles (2020b). *Circulaire 7625*. [http://www.enseignement.be/upload/circulaires/000000000003/FWB%20%20Circulaire%207625%20\(7878_20200624_165456\).pdf](http://www.enseignement.be/upload/circulaires/000000000003/FWB%20%20Circulaire%207625%20(7878_20200624_165456).pdf) adresinden elde edildi.
- Fédération Wallonie-Bruxelles (2020c). *Pour outiller les élèves*. <http://www.enseignement.be/index.php?page=28295#enshybf> adresinden elde edildi.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2000). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-hill.
- Kahraman, M. E. (2020). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: temel tasarım dersi örneği. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Medeniyet Sanat Dergisi*, 6(1), 44-56.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21,73-94.
- Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports (2021a). *Le plan de continuité pédagogique*. <https://eduscol.education.fr/media/2882/download> adresinden elde edildi.
- Ministre de L'éducation Nationale, de la Jeunesse et des Sports (2021b). *Pratiques pédagogiques avec le numérique*. <https://eduscol.education.fr/157/pratiques-pedagogiques-avec-le-numerique> adresinden elde edildi.
- Ministry of Education (2020). *Policy/Program memorandum No. 164*. <http://www.edu.gov.on.ca/extra/eng/ppm/164.html> adresinden elde edildi.
- Ministry of Education (2021a). *Guide to reopening Ontario's schools*. <https://www.ontario.ca/page/guide-reopening-ontarios-schools#section-8> adresinden elde edildi.
- Ministry of Education (2021b). *About Support for Learners*. <https://www.ontario.ca/page/get-support-learners> adresinden elde edildi.
- Özer, B. (1990). Uzaktan eğitim sisteminin evrensel yapısı. *Kurgu Dergisi*, 8, 569-594.
- Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie (2020a). *Corona-Stufenplan der Berliner Schulen*. https://www.berlin.de/sen/bjf/coronavirus/aktuelles/corona_stufenplan_fuer_berliner_schulen__senbjf.pdf adresinden elde edildi.
- Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie (2020b). *Lernraum Berlin*. <https://www.lernraum-berlin.de/start/> adresinden elde edildi.
- Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie (2021a). *Lernen zu hause leitfaden*. https://www.berlin.de/sen/bjf/coronavirus/aktuelles/schrittweiseschuloeffnung/lernen_zu_hause_bro_en.pdf adresinden elde edildi.
- Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Familie (2021b). *Über 30 000 tablets für schülerinnen und schüler verteilt*. <https://www.berlin.de/sen/bjf/service/presse/pressearchiv-2021/pressemitteilung.1035542.php> adresinden elde edildi.
- The National Archives (2020). *Get funding and support to set up a digital education*. <https://get-help-with-tech.education.gov.uk/digitalplatforms> adresinden elde edildi.
- Unesco (2020). *Global monitoring of school closures*. <https://en.unesco.org/COVID19/educationresponse> adresinden elde edildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The New Coronavirus Disease (Covid-19) was announced to the world when China notified the World Health Organization on December 31, 2019, that a mysterious respiratory disease of unknown origin had appeared in the city of Wuhan, Hubei province. In this process, one of the most preferred strategies worldwide was closing all schools at the country level. Although everybody knows that children and young people are the least affected group by Covid-19, the decision to close all schools has been implemented in many countries around the world due to the risk of transmitting the virus to family members, especially elderly people, if they are carriers. This process has brought about mandatory changes in our lives that we call new norms. Distance education is also one of these concepts. Distance education was a preferred method in academic education before the epidemic, has been applied at all school during the epidemic.

The research studied planning and management approaches of developed countries regarding distance education in the Covid-19 epidemic. It is aimed to identify the measures that need to be taken and the measures that need to be implemented to ensure the sustainability of education and educational life in our country and around the world in the event of a similar pandemic or crisis. To achieve this general goal, the answers to the following sub-problems have been sought:

- What are the studies conducted on the effects of the Covid-19 Pandemic on the 2019/2020 academic year of the countries subject to the study and the interventions carried out?
- What are the scenarios to be applied in case of infection in the country schools subject to the study?
- What educational models are (face-to-face/hybrid /remote) applied by the countries subject to the study in the 2020/2021 academic year?
- What are the support and grant programs of the study subject countries for providing equipment support for use in distance education?
- Is there a difference between the digital applications and platforms used by the countries subject to the study in distance education?
- How are the distance learning or coeducational timetables/course periods applied in the study subject countries planned?

When determining the sample group of the study, it was decided to select Germany, Belgium, France, the United Kingdom, and Canada countries from the countries that meet the developed country criteria according to the Human Development Index. The fact that countries have similar economic criteria for choosing, education, and living standards are parallel has had an impact.

The data used to achieve the objectives determined in the study were obtained by the source scanning method. In the process of collecting the data, the relevant legislation, circulars, and guidelines of the countries constituting the research sample were examined. These resources have been accessed from the web pages of the official institutions of the countries/regions. The information was compiled from the website of the Berlin Ministry of Education Youth and Family for Germany, the Wallonie - Brussels Federation Education Portal website for Belgium, the French government's Ministry of Education Youth and Sports website, the UK government's ministry of education website for the UK, the Ontario Ministry of Education website for Canada is presented.

The unexpected deceleration in education has caught countries unprepared for this break. For this reason, the targets of the 2019-2020 academic year have been disrupted in terms of education. Differences have arisen between regions and schools on how to provide distance education to students who are forced to stay at home. During this rapid closure process, schools have taken the path of using existing systems for communication and interaction with students.

During the research process, it was seen that the countries' pre-prepared plans and technological infrastructure to provide this distance education were not sufficient to manage this kind of crisis. In this process, rapid structuring was carried out, digital platforms were implemented, and technical infrastructure supports were provided. Necessary measures have been taken to ensure that students who cannot benefit from distance education can continue their face-to-face education. In the epidemic process, face-to-face, distance, and coeducational methods were applied based on countries and schools. There will inevitably be learning losses for students in this difficult-to-manage process. The inequalities of opportunity caused by the lack of digital equipment are present in all countries. It is also undeniable fact that during homeschooling, small classes need to be supported by their parents, and it, in turn, is limited by the abilities of the parents.

Guided by the results obtained in the research, recommendations for measures that should be taken and implemented to ensure the sustainability of education and training in a similar crisis are presented below.

- Countries should have Contingency Implementation plans in Education that include strategies that they will implement in education in different crises. Management teams should be established to prepare these plans and, if necessary, manage their implementation.
- The infrastructure and existing tools providing distance education should be defined, requirements should be determined, and updated
- Continuity plans of schools should be ready and revised within given periods to manage the process during crisis.
- Governments should ensure the accessibility of technological infrastructure.
- Effective online platforms should be implemented.
- To increase the ability of teachers to use digital tools, it is recommended to conduct up-to-date in-service training.
- Remote assessment systems should be developed for students at all levels.
- Students should be provided with individual learning skills.

Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları: Karma Yöntem Araştırması

Murat KORUCUK¹ ve Tarkan HAVADAR²

Öz

Bu çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının çeşitli değişkenlere (cinsiyet, öğretmenlik eğitimini alma biçimi, bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada verilerin detaylı bir biçimde değerlendirilmesi için karma araştırma desenlerinden ardışık açıklayıcı desen kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında tarama modelinden yararlanılmıştır. Nitel kısmında ise durum çalışması deseni kullanılmıştır. Çalışmanın nicel araştırma grubu 325 beden eğitimi ve spor öğretmeni adayından oluşmaktadır. Nitel araştırma grubu ise maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulan 12 katılımcıdan meydana gelmektedir. Nicel veri toplama aracı olarak Kahramanoğlu vd. (2018) tarafından geliştirilen "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği-ÖMYTÖ" kullanılmıştır. Nitel veri toplama aracı olarak ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan görüşme formundan yararlanılmıştır. Nicel veri analizinde nonparametrik tekniklerden yararlanılırken nitel veri analizinde betimsel analiz uygulanmıştır. Çalışma sonucunda beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının mesleki tutumlarının olumlu ve yüksek düzeyde olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının bölüm seçme nedenleri, not ortalamaları ve sınıf değişkeni ile öğretmenliğe ilişkin yönelik tutum düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Çalışmada ulaşılan nitel bulguların nicel bulguları desteklediği de tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları kapsamında araştırmacılar ve uygulayıcılar için çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor öğretmenliği, öğretmenlik mesleği, tutum

Attitudes of Physical Education and Sports Teacher Candidates towards Teaching: A Mixed Method Research

Abstract

The research aims to determine the attitudes of prospective physical education and sports teachers towards teaching and examining and whether the professional attitudes of teachers differ according to various variables (gender, type of teacher education, reason for choosing the department, grade point average, class, average monthly income, and parent's education level). In the study, sequential explanatory design, one of the mixed research designs, was used to evaluate the data in detail. In the quantitative part of the study, the survey model was utilized. In the qualitative part, a case study design was used. The quantitative research group of the study consisted of 325 prospective physical education and sports teachers. The qualitative research group consists of 12 participants formed using the maximum diversity sampling method. As a quantitative data collection tool, the "Attitude Towards Teaching Profession Scale (ATTS)" developed by Kahramanoğlu et al. (2018) was used. The interview form developed by the researcher was used as a qualitative data collection tool. While nonparametric techniques were used in quantitative data analysis, descriptive analysis was applied in qualitative data analysis. As a result of the study, it was concluded that the professional attitudes of physical education and sports teacher candidates were positive and at a high level. On the other hand, it was determined that the reasons for choosing the department, grade point averages, and class variables of prospective physical education and sports teachers differed significantly in terms of their attitudes toward teaching. It was also determined that the qualitative findings of the study supported the quantitative findings. Within the scope of the results of the study, various suggestions were presented for researchers and practitioners.

Key Words: Physical education and sports teaching, teaching profession, attitude

Atıf İçin / Please Cite As:

Korucuk, M. ve Havadar, T. (2023). Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları: karma yöntem araştırması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 123-138. doi:10.33206/mjss.1094125

Geliş Tarihi / Received Date: 30.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.10.2022

¹ Dr. - Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Meslek Yüksekokulu, muratkorucuk@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-5147-9865

² Öğr. Gör. - Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, tarkanhavadar@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-3122-0324

Giriş

Toplumların kalkınmasında ve hedeflerine ulaşabilmelerindeki anahtar, istendik özelliklerle donatılmış insan gücüdür. Bu doğrultuda gelişmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler yeni nesillerin yetiştirilmesinde okullara pek çok görev yüklemektedirler. Okullar toplumsal ilerleme ve değişme merkezi olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde okullar birer reform merkezi olarak algılanmalıdır. Okullarda hedeflenen yenilik ve atılımların yapılmasında anahtar rol ise öğretmenlere düşmektedir (Üstüner, Demirtaş ve Cömert, 2009, s. 141). 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu madde 43'e göre öğretmen "Öğretmenlik devletin eğitim öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir." olarak tanımlanmaktadır. Öğretmenlik, öğrenenlerin hedeflenen bilgi-beceri ve duygu düzeyine ulaşabilmeleri için gerekli öğrenme süreçlerinin başlatılmasına, işletilmesine ve düzenlenmesine katkıda bulunan bir meslektir (Üstüner, 2006, s. 110). İlgili alanyazın incelendiğinde öğretmenlik mesleğinin sahip olduğu özellikler; genellikle toplumun sosyo-ekonomik olarak düşük seviyedeki fertleri tarafından yapılan, toplumsal statüsü yüksek olmayan, işverenin sıklıkla devlet olduğu, kadınlar tarafından yoğunlukla tercih edilen, eski ve çok sayıda çalışandan oluşan bir meslek olduğu şeklinde sıralanabilir (Avcı, 2014, s. 752; Çakmak, 2015, s. 10-12; Tezcan, 1996, s. 329-331). Öğretmenlerin taşınması gereken özellikler Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 2017 yılında yayınlanan "Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri"ne göre; 1.Mesleki Bilgi: *Alan Bilgisi, Alan Eğitimi Bilgisi, Mevzuat Bilgisi*, 2.Mesleki Beceri: *Eğitim-Öğretimi Planlama, Öğrenme Ortamları Oluşturma, Öğretmen-Öğrenme Sürecini Yönetme, Ölçme ve Değerlendirme*, 3.Tutum ve Değerler: *Millî, Manevi ve Evrensel Değerler, Öğrenciye Yaklaşım, İletişim ve İşbirliği, Kişisel ve Mesleki Gelişim* olarak açıklanmaktadır (www.oygm.meb.gov.tr). Görüldüğü gibi bir öğretmenin taşınması gereken değerlerden bir tanesi de öğretmenlik mesleğine yönelik sahip olduğu tutum ve değerler olarak belirtilmektedir. Tutum bireyin herhangi bir kişi, nesne ya da duruma ilişkin iyi veya kötü biçimde duygu sahibi olması, düşünmesi ve hareket etmesi şeklinde açıklanabilmektedir (İnceoğlu, 2011, s. 13). Bu noktada eğitim fakültesi ya da diğer öğretmen eğitimi veren okullarda öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının yüksek seviyede olması mesleki başarının elde edilebilmesi için oldukça önemlidir (Ömür ve Nartgün, 2013, s.42). Öğretmen yetiştiren okullarda sadece mesleki bilgi ve beceri sahibi olmak öğretmenlik mesleğinde başarılı olmayı garanti etmemektedir. Bunun yanında öğretmenlik mesleğine yönelik pozitif tutum geliştirilmesi de son derece önemlidir (Demirel ve Ünişen, 2018, s. 998; Wagner ve Imanuel, 2014, s. 36).

Alanyazın incelendiğinde öğretmenlik mesleğine yönelik tutum düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan çok sayıda yerli ve yabancı çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalara örnekler şu şekilde sıralanabilir: Dhara, Barik, Das ve Banerjee tarafından 2021 yılında yapılan çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları değerlendirilmiştir. Çalışmada öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Kuyumcu ve Kaya tarafından 2020 yılında yürütülen çalışmada öğretmenlerin öğretmenliğe ilişkin tutum ve görüşleri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenliğe yönelik tutumun cinsiyet ve yaş gibi çeşitli değişkenlere göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Kinyota ve Kavenuke tarafından 2019 yılında yürütülen çalışmada ise öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının düşük düzey olduğu görülmüştür. Odike ve Nnaekwe tarafından 2018 yılında yapılan çalışmada öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutum düzeyleri incelenmiş ve öğretmenlerin mesleklerine yönelik negatif bir tutum içerisinde oldukları belirlenmiştir. Senthilkumaran ve Muthaiah tarafından 2017 yılında çalışmada öğretmenlerin mesleklerine ilişkin tutum düzeyleri incelenmiş ve sonuç olarak; öğretmenlerin mesleklerine ilişkin tutum düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çakmak tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada lise öğrencilerinin öğretmenliğe ilişkin tutumları incelenmiş ve sonuç olarak; öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilirken; sınıf ve anne-baba eğitim seviyesi arasında anlamlı düzeyde farklılığa rastlanamamıştır. Bhargava ve Pathy tarafından 2014 yılında yayınlanan öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarının incelendiği çalışmada tutumun mesleki başarıda etkili olduğu, öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik orta seviyede bir tutum geliştirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanında öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenlere göre farklılaşabildiği sonucuna varılmıştır. Ömür ve Nartgün tarafından 2013 yılında yapılan çalışmada öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi hedeflenmiş ve çalışma sonucunda öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik tutumlarının yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanında öğretmen adaylarının mesleki tutum düzeylerinin cinsiyet ve pedagojik formasyon alma durumlarına göre farklılaştığı da tespit edilmiştir. Duran tarafından 2009 yılında yapılan araştırmaya göre öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeylerinin orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında öğretmen adaylarının tutum düzeylerinin cinsiyet, anne-baba eğitim durumu

açısından farklılaştığı da görölmüştür. Üstüner, Demirtaş ve Cömert tarafından 2009 yılında yapılan öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının değerlendirildiği çalışmada, öğretmen adaylarının mesleklerini isteyerek seçme durumlarına, cinsiyetlerine, bölümlerine ve sosyo-ekonomik koşullarına göre farklılıklar tespit edilmiştir.

Ele alınan çalışmalar değerlendirildiğinde; araştırmaların yürütöldüğu evren-örneklem genelleme ya doğrudan eğitim fakölteesi öğrencilerinden ya da öğretmenlerden olduğu ve genellikle nicel desenin kullanıldığı görölmektedir. İlgili alanyazında beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarıyla yürütölen karma yöntemli çalışmalarla yeteri düzeyde karşılaşlamamasından dolayı bu çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarından oluşan evren-örneklem ve karma desen tercih edilmiştir. Bunun yanında tutumun başarı ve motivasyona olan etkileri de göz önüne alındığında (Aksoğan ve Özdemir, 2022, s.209); öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun desteklenebilmesi açısından bu çalışma önemlidir. Çünkü bu çalışma sonucunda beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının belirlenmiş ve tutum düzeylerinin desteklenebilmesi için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Özellik hem nicel hem de desenlerden faydalanmasının temel nedeni; nicel desenler ile elde edilen sonuçların nitel veriler açıklanabilmesidir. Bu açıdan da bu çalışmanın benzer diğer çalışmalardan ayrıştığı ifade edilebilir.

Bu kapsamda çalışmadaki amaç; beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının çeşitli değerışkenlere (cinsiyet, öğretmenlik eğitimini alma biçimi, bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Çalışmanın bu amacına ulaşılabilmesi ve derinlemesine bir değerlendirme imkânı bulunabilmesi için beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin görüşlerinin incelenmesi de amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırma amaçlarına ulaşılabilmesi için çözümlenmesi hedeflenen araştırma sorusu: “*Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni (BESÖ) Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları Ne Düzeydedir?*” şeklindedir. Araştırma sorusuna ek olarak belirlenen alt araştırma soruları ise:

1. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi değerışkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
2. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu değerışkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?
3. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Bu çalışmada araştırma verilerinin detaylı bir biçimde değerlendirilmesi, öncelikle nicel verilerle elde edilen bulguların daha sonra nitel veriler kullanılarak çözümlenebilmesi ve nihai aşamada derinlemesine analiz yapılabilmesi için karma yöntemli ardışık-açıklayıcı desenden yararlanılmıştır. Bu çalışmada hem nicel (Tarama Modeli) hem de nitel yöntemin (Durum Çalışması) kullanılmasıyla araştırma problemlerinin detaylı bir şekilde çözümlenmesi amaçlanmıştır. Tarama modeli geçerliği-güvenirliği sınanmış nicel bir ölçme aracıyla kalabalık kitlelerden veri elde edilmesini sağlarken; durum çalışması ise bir durum ile ilgili derinlemesine veri toplama imkânı sunabilmektedir (Fraenkel ve Wallen, 2006, s. 393; Karadeniz, Koşan, Geçgin ve Beyazgül, 2019, s. 330; Subaşı ve Okumuş, 2017, s. 420).

Araştırma Grupları

Nicel Araştırma Grubu

Çalışmanın nicel araştırma grubu oluşturulurken öncelikle evren olan bir devlet üniversitesindeki Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) öğrenci sayısı belirlenmiştir. BESYO öğrenci sayısı 860 olarak belirlenmiş ve basit seçkisiz bir şekilde %95 güvenirlilik, %5 hatayla tespit edilen örneklem sayısı ise 267'dir. Ancak bu çalışmada olabildiğince fazla örnekleme ulaşılmaya çalışılmış ve 325 öğretmen adayından veri elde edilmiştir. Örneklem belirlenmesinde basit seçkisiz davranılmasının temel sebebi olarak; evrendeki her bir bireye eşit şans tanınması ve evreni temsil etme yeteneğinin seçkili olarak yürütölen örnekleme yönteminden daha yüksek olması gösterilebilir (Büyököztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demriel, 2017, s. 88). Tablo 1'de örneklemin cinsiyet, öğretmenlik eğitimini alma biçimi, bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu değerışkenlerine göre dağılımları yer almaktadır.

Tablo 1. Nicel Araştırma Grubunun Araştırma Değişkenlerine Göre Dağılımı

	<i>Değişkenler</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>	Kadın	152	46,8
	Erkek	173	53,2
<i>Öğretmenlik Eğitimini Alma Biçimi</i>	Pedagojik Formasyon Öğrencisi	177	54,5
	Öğretmenlik Öğrencisi	148	45,5
<i>Bölüm Seçme Nedeni</i>	Mecburiyet	49	15,1
	Aile İsteği	40	12,3
	İsteyerek	236	72,6
<i>Not Ortalama</i>	2,00 ve altı	59	18,2
	2,01-2,50	66	20,3
	2,51-3,00	90	27,7
	3,01-3,50	79	24,3
	3,51-4,00	31	9,5
<i>Kaçıncı sınıfsınız</i>	Birinci Sınıf	103	31,7
	İkinci Sınıf	70	21,5
	Üçüncü Sınıf	75	23,1
	Dördüncü Sınıf	77	23,7
<i>Aylık Ortalama Gelir</i>	500 TL ve altı	123	37,8
	501 TL-1000 TL	88	27,1
	1001 TL-1500 TL	33	10,2
	150 TL-2000 TL	34	10,5
	2001 TL-2500 TL	22	6,8
	2501 TL+	25	7,7
<i>Anne Eğitim Durumu</i>	İlkokul	181	55,7
	Ortaokul	58	17,8
	Lise	53	16,3
	Üniversite	33	10,2
<i>Baba Eğitim Durumu</i>	İlkokul	136	41,8
	Ortaokul	79	24,3
	Lise	79	22,5
	Üniversite	37	11,4

Nitel Araştırma Grubu

Nitel araştırma grubu araştırmanın amacı bağlamında derinlemesine veri edilebilmesine imkân sunan (Creswell ve Plano-Clark, 2018, s. 6) seçkili örnekleme yöntemlerinden amaçsal (maksimum çeşitlilik) örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulan 12 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar belirlenirken maksimum çeşitlilik not ortalamasına (dört düşük, dört orta ve dört yüksek ortalamaya sahip katılımcı) ve öğretmenlik eğitimi alma biçimine (altı pedagojik formasyon öğrencisi ve altı öğretmenlik öğrencisi) göre belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Nicel Veri Toplama Aracı

BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları belirlenebilmesi için Kahramanoğlu, Yokuş, Cüçük, Vural ve Şiraz (2018) tarafından geliştirilen “Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği-ÖMYTÖ”nden yararlanılmıştır. ÖMYTÖ 615 öğretmen adayı ile 2018 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki bir üniversitede yürütülen bir ölçek geliştirme çalışması sonucunda tek boyutlu, 12 maddeli ve beşli likert tipi (“5-Kesinlikle Katılıyorum”, “4-Katılıyorum”, “3-Kısmen Katılıyorum”, “2-Katılmıyorum” ve “1-Kesinlikle Katılmıyorum”) bir yapıya sahip ölçme aracıdır. ÖMYTÖ vasıtası ile elde edilen ortalamalar ise 1.00-1.80 arası “Çok Düşük”; 1.81-2.60 arası “Düşük”; 2.61-3.40 arası “Orta”; 3.41-4.20 arası “Yüksek” ve 4.21-5.00 arası “Çok Yüksek” şeklinde değerlendirilmektedir. Kahramanoğlu vd. (2018) tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışmasında ÖMYTÖ’ye ait Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda $\chi^2=112.59$, $sd=46$, $\chi^2/sd=2.45$, SRMR=.050, NFI=.96, AGFI=.91, CFI=.98, RMSEA=.065 olduğu görülmüştür. Bu değerler Schumacher ve Lomax (2004)’a göre ÖMYTÖ’nin tek boyutlu yapısını doğrulamaktadır. Bunun yanında Kahramanoğlu vd. (2018) güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısını .85 olarak ölçmüştür. Bu değerler ışığında ölçek Özdamar’a (2017, s. 183) göre son derece güvenilirdir. Bu çalışmada ise ÖMYTÖ’nin tek boyutlu yapısının tekrar açıklanabilmesi için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve doğrulanabilmesi için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Bu kapsamda ulaşılan veriler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. ÖMYTÖ AFA sonuçları

<i>Maddeler</i>	<i>Faktör Yükler</i>
2. Yakınımdakilere bir şeyler öğretmekten hoşlanırım.	.804
3. Çevremdekilerin yaşadığı problemlerde, kendimi onların yerine koyarak yardımcı olmak isterim.	.801
4. Günlük hayat ile eğitim arasında ilişki kurmaya çalışırım.	.799
12. Öğretmenliğin kişisel gelişimime katkı sağlayan bir meslek olduğunu düşünüyorum.	.789
1. Edindiğimiz bilgilerin paylaşılması gerektiğine inanırım.	.783
11. Öğretmen olma fikri beni heyecanlandırıyor.	.760
7. Eğitimle ilgili kitaplar okumayı tercih ederim.	.754
8. Kitap okurken eğitimle ilgili konular dikkatimi çeker.	.747
5. Eğitim ile ilgili problemlerin öncelikli olarak çözülmesi gerektiğine inanırım.	.746
6. Eğitim ile ilgili filmler izlemekten zevk alırım.	.718
9. Öğretmenlik diğer mesleklere oranla öncelikli tercihimdir.	.705
10. Öğretmenlikte manevi doyumumun maddi doyumundan daha önemli olduğuna inanırım.	.700
KMO	: .931
Barlett Test	: $\chi^2= 2393.814$ p= .000
AÇIKLANAN VARYANS	: 57.699

ÖMYTÖ'ne uygulanan AFA sonucunda ölçeğin tek boyutlu olduğu ve açıkladığı varyans yükünün (57.699) Pallant'ın 2017 yılında belirttiği (varyans yükü en az % 40 olmalıdır) gibi yeterli düzeydedir. Verilere uygulana DFA sonucunda ulaşılan madde faktör yükleri sırasıyla .76, .78, .78, .80, .74, .67, .72, .71, .63, .63, .71, .74 şeklindedir. Faktör değerlerinin .50'nin üzerinde ölçülmesi maddelerin bu çalışmada da ölçek için anlamlı olduğunu göstermektedir. Analiz sonucunda uyum indekslerinin daha uygun bir hale getirilebilmesi için "s1-s2; s2-s3; s6-s7; s9-s10; s11-s12" ile temsil edilen maddeler arasında iyileştirmeye gidilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen uyum indeksleri ise Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Uyum İndeks Değerleri

<i>İndeks</i>	<i>Referanslar</i>		<i>Sonuç</i>	<i>Karar</i>
	<i>İyi Uyum (İU)</i>	<i>Kabul Edilebilir Uyum (KEU)</i>		
CMIN/DF	$0 < \chi^2/sd \leq 3$	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	4.749	KEU
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$.079	KEU
GFI	$.95 < GFI \leq 1$	$.90 < GFI \leq .94$.90	KEU
NFI	$.95 < NFI \leq 1$	$.90 < NFI \leq .94$.91	KEU
CFI	$.95 < CFI \leq 1$	$.90 < CFI \leq .94$.93	KEU
SRMR	$0 \leq SRMR \leq .05$	$0.05 \leq SRMR \leq .10$.093	KEU
TLI	$.95 < TLI \leq 1$	$.90 < TLI \leq .94$.90	KEU
Sd			49	

Tablo 3'te görüldüğü gibi uyum indeksleri $\chi^2/sd=2.749$ ve diğer uyum indeks değerleri de TLI=.90; RMSEA=.079; SRMR=.093; CFI=.93; GFI=.90; NFI=.91 şeklindedir. Bu değerler ilgili literatürdeki (Özdamar, 2017, s. 183; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003, s. 52; Yıldırım ve Naktiyok, 2017, s. 297) referans aralıklarını karşılamaktadır. Diğer bir ifadeyle ÖMYTÖ'nin yapı geçerliği doğrulanmıştır.

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliğinin sınanması için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayı hesaplanmış ve .93 olduğu görülmüştür. Diğer taraftan iki yarı test tekniği de kullanılmış ve ölçeğin birinci kısmı .90 ve ikinci kısmı .88 olarak ölçülmüştür. Ulaşılan veriler ölçeğin yüksek derecede güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

Nitel Veri Toplama Aracı

BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin görüşlerinin belirlenebilmesinde yürütülen görüşme sırasında araştırmanın bir plan dâhilinde ve gerektiğinde esnek davranabilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Form hazırlanırken öncelikle alanyazın değerlendirilmiştir. Daha sonra BESÖ Bölümü'nde doçentliği ve doktora bulunan üç öğretim üyesi ile Eğitim Programları ve Öğretim alanında doktora bulunan bir öğretim elemanına ve bunun yanında on yıllık kıdeme sahip bir Türk Dili Uzmanı'nın görüşlerine başvurulmuştur. Ardından on öğrenci ile ön uygulama yapılarak görüşme formunun son kontrolleri yapılmıştır. Görüşme formunda üç soru ve üç de sondaj soru yer almaktadır. Görüşme formu ile elde edilen veriler değerlendirilirken iki öğretim elemanı birlikte hareket etmiş ve her bir görüş birlikte değerlendirilmiştir. Görüşmelerde ses kayıtları alınmış ve saklanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin elde edilmesinden önce ilgili kurumdan gerekli izinler alınmış ve daha sonra Kafkas Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurul Başkanlığı'nın 07.12.2021 tarih ve 25'e 37 sayılı kararına göre etik kurul izin belgesi alınmıştır.

Nicel Veri Analizi

ÖMYTÖ ile ulaşılan verilerin çözümlenmesinde istatistik paket programları kullanılmıştır. Nicel verilere hangi analizlerin yapılacağına karar vermeden önce verilerin varyans homojenliği ve normalliği kontrol edilmiş ve ulaşılan normallik test değerleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. ÖMYTÖ Normallik Test Değerleri

Ölçek	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk			Çarpıklık	Basıklık
	İstatistik	Sd	p	İstatistik	Sd	p		
ÖMYTÖ	,136	325	,000	,902	325	,000	-1.993	.929

Tablo 4'teki normallik test değerleri verilerin normal dağılmadığı gösterse de dağılım hakkında daha geçerli bir karar verebilmek için çarpıklık-basıklık değerleri ile q-q plot, boxplot ve histogram grafikleri de incelenmiş ve nihai aşamada verilerin normal dağılmadığı anlaşılmıştır. Bunun yanında araştırma verilerine ait Levene test değerleri de analiz edilmiş ve varyans homojenliğinin sağlanmadığı ($p < .05$) tespit edilmiştir. Bu sebeple araştırma verilerine uygulanacak nicel analizlerde nonparametrik tekniklerden yararlanılması uygun görülmüş ve BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi arasındaki farklılıkların incelenmesinde Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu değişkenlerine göre farklılıkların incelenmesinde Kruskal Wallis testinden yararlanılmıştır. Veri analizinde anlamlılık düzeyi ($p = .05$) olarak belirlenmiştir. Ancak Kruskal Wallis testi ile elde edilen farklılıkların hangi çiftler arasında olduğunu belirlemesi ve tip 1 hataların kontrol altına alınabilmesi (Can, 2018, s. 161) için ($p = .05$) değerine Bonferroni düzenlemesi [$p = .05$ çiftler arasında yapılan Mann-Whitney U testi sayısına bölünür: Örneğin; sınıf değişkeninde dört alt (1. Sınıf, 2. Sınıf, 3. Sınıf, 4. Sınıf) grup olmasından dolayı yapılacak test sayısı=6'dır (1-2, 1-3, 1-4, 2-3, 2-4, 3-4). Dolayısıyla $p = .05/6 = .0083$ 'dir. Diğer bir ifadeyle sınıf değişkeninde yeni p değeri=.0083'tür.] yapılması uygun görülmüştür.

Nitel Veri Analizi

Elde edilen nitel verilere betimsel analiz uygulanmıştır. Betimsel analiz yapılırken ilgili temalar belirlenmiş, frekanslar ile tablolaştırılarak sunulmuş ve doğrudan alıntılara sıklıkla yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla ulaşılan verilerin çözümlenmesinde Öğretmen (Öğr.) Adayları (Ad.) ÖğrAd₁, ÖğrAd₂, ÖğrAd₃,..... ÖğrAd₁₂ olarak kodlanmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma soruları sırasıyla çözümlenmiştir. Araştırma sorularından ilk üçü nicel dördüncüsü ise nitel veriler ile çözümlenmiştir.

Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Araştırma sorusunun "BESÖ Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları Ne Düzeydedir?" çözümlenebilmesi için ÖMYTÖ ile elde edilen veriler incelenmiş ortalamalar, standart sapmalar ve bu değerlerin ifade ettiği karşılıklar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. ÖMYTÖ Ait Değerler

Ölçek	n	\bar{X}	ss	Değeri
ÖMYTÖ	325	3,80	,98	Olumlu (Yüksek)

Öğretmen adaylarının ÖMYTÖ'ne ait ortalaması ($\bar{X} = 3,80$, $ss = ,98$) olarak "olumlu - yüksek değer" olarak belirlenmiştir. Bu değer BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının olumlu ve yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Birinci alt araştırma sorusunun “1. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” çözümlenebilmesi için ÖMYTÖ ile elde edilen verilere nonparametrik tekniklerden olan Mann Whitney U testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetleri ve Öğretmenlik Eğitimi Alma Biçimleri İle Öğretmenliğe İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Mann Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	Sıra Ort.	Sıra Toplam	U	z	p
ÖMYTÖ	Kadın	152	165,73	25190,50	12733,500	-,491	,624
	Erkek	173	160,60	27784,50			
ÖMYTÖ	Ped. For. Öğrencisi	177	160,66	28437,00	12684,000	-,491	,623
	Öğretmenlik Öğr.	148	165,80	24538,00			

Öğretmen adaylarının cinsiyetleri ve öğretmenlik eğitimini alma biçimleri ile ÖMYTÖ’ne verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır [(UÖMYTÖ-Cinsiyet=12733.500, z=-.491, p=.624); (UÖMYTÖ-t Öğretmenlik Eğitimi Alma Biçimi=12684.500, z=-.491, p=.623)]. Diğer bir ifadeyle BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi değişkenine göre manidar düzeyde farklılaşmadığı belirtilebilir.

İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

İkinci alt araştırma sorusunun “2. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” çözümlenebilmesi için ÖMYTÖ ile elde edilen verilere nonparametrik tekniklerden olan Kruskal Wallis testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Bölüm Seçme Nedenleri, Not Ortalamaları, Sınıfları, Aylık Ortalama Gelirleri ve Anne-Baba Eğitim Durumları İle Öğretmenliğe İlişkin Tutum Düzeylerine Ait Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Değişkenler	n	Sıra Ort.	S.d.	X ²	p	Fark	
Bölüm Seçme Nedeni	Mecburiyet (1)	49	123,22	2	13,279	,001	3>1, 3>2
	Aile İsteği(2)	40	136,60				
	İsteyerek(3)	236	174,04				
Not Ortalama	2,00 ve altı(1)	59	132,57	4	14,670	,005	2>1, 3>1, 4>1, 2>5, 3>5, 4>5
	2,01 – 2,50(2)	66	169,27				
	2,51 – 3,00(3)	90	169,84				
	3,01 – 3,50(4)	79	184,89				
	3,51 – 4,00(5)	31	131,90				
Kaçıncı sınıfsınız	1. Sınıf(1)	103	151,17	3	2,877	,041	4>1
	2. sınıf(2)	70	169,76				
	3. sınıf(3)	75	162,65				
	4. sınıf(4)	77	183,02				
Aylık Ortalama Gelir	500 TL ve altı(1)	123	168,27	5	1,267	,938	---
	501- 1000 TL(2)	88	157,36				
	1001 – 1500 TL(3)	33	167,26				
	1501 – 2000 TL(4)	34	155,38				
	2001 – 2500 TL(5)	22	169,84				
	2501 TL ve üstü(6)	25	155,66				
Anne Eğitim Durumu	İlkokul(1)	181	170,44	3	6,097	,447	---
	Ortaokul(2)	58	135,82				
	Lise(3)	53	166,98				
	Üniversite(4)	33	163,55				
Baba Eğitim Durumu	İlkokul(1)	136	158,56	3	1,402	,705	---
	Ortaokul(2)	79	173,19				
	Lise(3)	79	163,42				
	Üniversite(4)	37	156,73				

Tablo 7’de öğretmen adaylarının bölüm seçme nedenleri ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyi arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir (X²(2)ÖMYTÖ=13.279, p<.05). Gruplar arasındaki farkın tespit edilebilmesi için çiftler arasında yapılan Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre; öğrenim gördüğü bölümü isteyerek seçen öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri (Sıra Ort.=174.04) ile öğrenim gördüğü bölümü mecburiyetten (Sıra Ort.=123.22) ve aile isteğiyle (Sıra

Ort.=136.60) seçen öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında isteyerek seçen öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında öğretmen adaylarının not ortalamaları ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında da anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiştir ($X^2(4)ÖMYTÖ=14.670$, $p<.05$). Farkın hangi grup lehine olduğunun tespit edilebilmesi için çiftler arasında Mann Whitney U Testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda not ortalaması 2.01-2.50 (Sıra Ort.= 169.27), 2.51-3.00 (Sıra Ort.=169.84) ve 3.01-3.50 (Sıra Ort.=184.89) olan öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri ile 3,51-4,00 (Sıra Ort.=131.90) ve 2.00 ve altı (Sıra Ort.=132.57) ortalamaya sahip öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında ortalaması 2.01-2.50, 2.51-3.00 ve 3.01-3.50 olan öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf değişkeni açısından öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri incelendiğinde de anlamlı düzeyde farka rastlanmıştır ($X^2(3)ÖMYTÖ=2.877$, $p<.05$). Grup çiftleri arasında yapılan Mann Whitney U Testi sonuçları değerlendirildiğinde; 4. Sınıfta (Sıra Ort.=183.02) öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri ile 1. Sınıfta (Sıra Ort.=151.17) öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak bir fark vardır.

Ancak öğretmen adaylarının sahip oldukları aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumları değişkenleri ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı seviyede bir farklılık belirlenmemiştir [$(X^2(5)Aylık Ortalama Gelir=1.267$, $p>.05$); ($X^2(5)Anne Eğitim Durumu=6.097$, $p>.05$); ($X^2(5)Baba Eğitim Durumu=1.402$, $p>.05$)].

Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Üçüncü alt araştırma sorusunun “3. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin görüşleri nelerdir?” çözümlenebilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ulaşılan verilere betimsel analiz uygulanmıştır. Ulaşılan kodlar ile frekans değerleri tablolaştırılarak açıklanmıştır. Bu aşamada sıklıkla doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Birinci görüşme sorusu olan “Öğretmenliğe ilişkin tutumunuzu hakkındaki görüşleriniz nelerdir?”e verilen öğretmen adaylarının cevapları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Birinci Görüşme Sorusuna İlişkin Bulgular

Kod	Katılımcı	Frekans
Hayallerinin mesleğidir ve gençlere yeni bir şeyler öğretebilme fırsatını kendilerine sunan bir meslektir.	ÖğrAd ₁ , ÖğrAd ₂ , ÖğrAd ₃ , ÖğrAd ₄ , ÖğrAd ₇ , ÖğrAd ₈ , ÖğrAd ₉ , ÖğrAd ₁₀ , ÖğrAd ₁₁ , ÖğrAd ₁₂	10
Kutsal, Devlet güvencesi ve esnek çalışma saatleri olan bir meslektir.	ÖğrAd ₅ , ÖğrAd ₆	2

Öğretmen adaylarının birinci görüşme sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Öğretmenlik istediğim bir meslek. Bu yolda çok fedakarlık yaptım ve bu şekilde de devam edeceğim. ÖğrAd₁”

“Benim için öğretmenlik dünyanın en kutsal mesleğidir. Bence herkes öğretmen olamaz ve olmamalı da. Bu bir gönül işidir. Vicdan gerektirir. Aynı zamanda bütün öğrencileri eşit tutmak ve tutarlı davranmak önemlidir. ÖğrAd₅”

“Öğretmenlik devlet güvencesinde olan bir meslektir. Mesai kavramı ve iş yükü çok olmayan sigortası ve emekliliği olan bir iştir. Bu sebeple öğretmenlik mesleğine bakışım olumludur. ÖğrAd₆”

“Bu mesleği çok seviyorum. Küçük yaşlardan beri hayalim olan bir meslektir. ÖğrAd₇”

“Ben sahip olduğum bilgileri paylaşmaktan mutluluk duyarım. Dolayısıyla öğretmenlik mesleği kendimi ifade edebileceğim bir meslek dalıdır. ÖğrAd₉”

Tablo 8’de ve doğrudan alıntılarda öğretmen adaylarının önemli bir kısmı (ÖğrAd₁, ÖğrAd₂, ÖğrAd₃, ÖğrAd₄, ÖğrAd₇, ÖğrAd₈, ÖğrAd₉, ÖğrAd₁₀, ÖğrAd₁₁, ÖğrAd₁₂) öğretmenlik mesleğinin hayallerindeki, saygı duydukları bir meslek olduğu ve bu mesleği gençlere yeni bir şeyler öğretebilme fırsatını kendilerine sunduğu için sevdiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında öğretmen adaylarının bir kısmı (ÖğrAd₅, ÖğrAd₆) öğretmenlik mesleğinin kutsal olduğunu ve devlet güvencesinde (sigortası olan ve iş yükü fazla olmayan) esnek çalışma saatleri olan bir meslek olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmen adayları tarafından birinci görüşme sorusunun ilk sondaj sorusuna “Öğretmenliğe ilişkin yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?” verilen yanıtlar Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. Birinci Görüşme Sorusunun İlk Sondaj Sorusuna İlişkin Bulgular

Kod	Katılımcı	Frekans
COVID-19 pandemisinde uzaktan eğitimle yeteri kadar mesleki bilgi-beceri kazanılmadığı ifade edilmiştir.	ÖğrAd ₁ , ÖğrAd ₄ , ÖğrAd ₅ , ÖğrAd ₆ , ÖğrAd ₇ , ÖğrAd ₈ , ÖğrAd ₉ , ÖğrAd ₁₀ , ÖğrAd ₁₁ , ÖğrAd ₁₂	10
Yeteri düzeyde bilgi birikimine sahip olduklarını ifade etmişlerdir.	ÖğrAd ₂ , ÖğrAd ₃	2

Birinci görüşme sorusunun ilk sondaj sorusundan yapılan doğrudan alıntılar şu şekilde sıralanabilir:

“Evet, öğretmenlik mesleği ile alakalı yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum. ÖğrAd₂”

“Evet, bu mesleğe yönelik yeterli bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum. ÖğrAd₃”

“Öğretmenlik mesleğinde yeterli düzeyde bilgiye sahip olduğumu düşünmüyorum. Çünkü pandemi başladı bu nedenle pek kendimi geliştiremedim daha yeni yeni bir şeyler yapmaya çalışıyorum gelişmek adına. ÖğrAd₅”

“Hayır, kesinlikle düşünmüyorum. Pandemi dolayısıyla istenilen düzeyde bir öğretmenlik mesleği eğitimi alamadık. ÖğrAd₆”

“Hayır. Henüz yeteri kadar mesleki bilgiye sahip değilim. ÖğrAd₇”

“Şu anda aldığım eğitimler göz önüne alındığında bu konuda yetersiz olduğumu düşünüyorum. Ancak daha fazla uygulamalı dersler görerek veya eğitim bilimleri alanında ek dersler alarak bu konuda daha yetkin olabilirim. ÖğrAd₉”

“Hayır, ancak meslek hakkında gerekli olan bilgileri öğrenmek için çabalıyorum. ÖğrAd₁₁”

Tablo 9’da ve doğrudan alıntılarda gösterildiği gibi 10 öğretmen adayı (ÖğrAd₁, ÖğrAd₄, ÖğrAd₅, ÖğrAd₆, ÖğrAd₇, ÖğrAd₈, ÖğrAd₉, ÖğrAd₁₀, ÖğrAd₁₁, ÖğrAd₁₂) öğretmenlik mesleğine yönelik yeteri kadar bilgiye sahip olmadığını ve özellikle COVID-19 pandemisinde uzaktan eğitimle yeteri kadar mesleki bilgi-beceri kazanamadıklarını ve bu sebeple eksiklikleri olduklarını ifade etmiştir. Bunun yanında iki öğretmen adayı (ÖğrAd₂, ÖğrAd₃) ise öğretmenlik mesleğine yönelik yeteri düzeyde bilgi birikimine sahip olduklarını belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının birinci görüşme sorusuna ait ikinci sondaj soruya ait cevapları “Öğretmenliği seviyor musunuz? Neden?” verilen yanıtlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Birinci Görüşme Sorusunun İkinci Sondaj Sorusuna İlişkin Bulgular

Kod	Katılımcı	Frekans
Öğretmenlik mesleği katılımcıların hayallerindeki bir meslektir ve gençlerle vakit geçirme fırsatı sunar.	ÖğrAd ₁ , ÖğrAd ₃ , ÖğrAd ₅ , ÖğrAd ₆ , ÖğrAd ₁₀	5
Öğretmenlik mesleği kutsal bir meslektir.	ÖğrAd ₂ , ÖğrAd ₄ , ÖğrAd ₇ , ÖğrAd ₉ , ÖğrAd ₁₁	5
Öğretmenlik mesleği tatmin edici bir gelir sunan, boş zamanı fazla olan, eğlenceli ve devlet garantili bir meslektir.	ÖğrAd ₈ , ÖğrAd ₁₂	2

Birinci görüşme sorusunun ikinci sondaj sorusundan yapılan doğrudan alıntılar:

“Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum. Çünkü öğrencilerin yeni şeyler öğretmeyi çok isterim. ÖğrAd₁”

“Evet, öğretmenlik mesleği benim için her zaman birinci sırada olmuştur. Bu sebepten dolayı öğretmenlik mesleğini çok seviyorum. ÖğrAd₂”

“Evet seviyorum. Ben öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğunu düşünüyorum. ÖğrAd₈”

“Seviyorum. Çünkü hayalimdeki ve idealimdeki meslek. Öğretmenlik kolay bir meslek boş zamanı fazla olan, çalışma ortamı dinamik ve eğlenceli bir meslektir. Maddi olarak diğer mesleklere oranla tatmin edici olduğunu da düşünüyorum. Ayrıca garanti bir iş olması (İşveren devlettir) ve saygınlığı da olması sevmeme etki eden unsurların başında gelmektedir. ÖğrAd₉”

“Evet seviyorum. Hep hayalimdeki bir meslekti. ÖğrAd₁₁”

Tablo 10 ve doğrudan alıntılar değerlendirildiğinde; öğretmen adaylarının tamamının öğretmenlik mesleğini sevdiği anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğini sevme nedenleri sorulduğunda ise, öğretmenlik mesleğinin hayallerindeki bir meslek olduğu, gençlerle vakit geçirmek ve onlara yeni bir şeyler öğretebilme-öğrenebilme fırsatı sunan bir meslek olduğu (ÖğrAd₁, ÖğrAd₃, ÖğrAd₅, ÖğrAd₆, ÖğrAd₁₀), öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğu (ÖğrAd₈) ve bazı öğrencilerin ise hayalindeki meslek olduğu (ÖğrAd₂, ÖğrAd₄, ÖğrAd₇, ÖğrAd₉, ÖğrAd₁₁) yönünde görüş bildirdikleri anlaşılmıştır. Bunun yanında bazı öğretmen adayları (ÖğrAd₈, ÖğrAd₁₂) ise öğretmenlik mesleğini tatmin edici bir gelir sunduğu, boş zamanı fazla olan, eğlenceli ve devlet garantili saygın bir meslek olduğu için sevdiğini belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının birinci görüşme sorusuna ait üçüncü sondaj soruya ait cevapları “Öğretmenlik mesleğini yapmayı düşünüyor musunuz? Neden?” verilen yanıtlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Birinci Görüşme Sorusunun Üçüncü Sondaj Sorusuna İlişkin Bulgular

Kod	Katılımcı	Frekans
Öğretmenlik mesleğini toplum için iyi bireyler yetiştirmek için yapacaktır.	ÖğrAd ₁ , ÖğrAd ₂ , ÖğrAd ₃ , ÖğrAd ₄ , ÖğrAd ₅ , ÖğrAd ₇ , ÖğrAd ₈ , ÖğrAd ₁₀ , ÖğrAd ₁₁ , ÖğrAd ₁₂	10
Öğretmenlik mesleğini statü ve saygınlık gibi manevi değerleri olduğu için ve sabit maaş gibi ekonomik gelirleri sunduğu için yapacaktır.	ÖğrAd ₉	1
Öğretmenlik mesleğini sektörde aktif bir iş bulamazsa yapacaktır.	ÖğrAd ₆	1

Birinci görüşme sorusunun üçüncü sondaj sorusundan yapılan doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Eğer antrenörlük alanında ilerleyemezsem tabii ki düşünüyorum. ÖğrAd₆”

“Evet düşünüyorum. Gelecekteki öğrencilerime bu mesleği sevdirebilmek için yapmayı düşünüyorum. ÖğrAd₇”

“Evet düşünüyorum. Çünkü aldığım öğretmenlik eğitiminin eksik olduğunu düşündüğüm taraflarını da gidererek bu mesleği icra etmek istiyorum. Elbette öğretmenlik mesleğinin hem maddi hem de manevi getirisinden yararlanmak istiyorum. ÖğrAd₉”

“Evet düşünüyorum. Çok istediğim yıllardan hayalini kurduğum bir meslek ve de kendimi de bu meslek ile geliştirebileceğimi düşünüyorum. ÖğrAd₁₀”

“Düşünüyorum. Çünkü karşımdaki insana kendi bilgilerimi aktarmak beni mutlu ediyor. ÖğrAd₁₁”

“Evet düşünüyorum. Çünkü, toplum için iyi bir nitelik sahibi bireyler kazandırmak istiyorum. ÖğrAd₁₂”

Tablo 11 ve doğrudan alıntılar değerlendirildiğinde; görüşmeye katılan tüm öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini yapmayı istedikleri anlaşılmıştır. Öğretmenlik mesleğini neden yapmak istedikleri sorulduğunda ise öğretmen adayları (ÖğrAd₁, ÖğrAd₂, ÖğrAd₃, ÖğrAd₄, ÖğrAd₅, ÖğrAd₇, ÖğrAd₈, ÖğrAd₁₀, ÖğrAd₁₁, ÖğrAd₁₂) toplum için iyi bireyler yetiştirmek istediklerini bildirmişlerdir. Öte yandan öğretmen adayları (ÖğrAd₉) öğretmenlik mesleğinin statü ve saygınlık gibi manevi değerleri olduğu için ve sabit maaş gibi ekonomik gelirleri sunduğu için de yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında bazı öğretmen adayları (ÖğrAd₆) ise öğretmenlik mesleğini sektörde aktif bir iş bulamazsa yapacağını ifade etmiştir.

İkinci görüşme sorusu olan “Öğretmen olabilmek için sınavlara hazırlık çalışmaları yapıyor musunuz?”e verilen öğretmen adaylarının yanıtları Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. İkinci Görüşme Sorusuna İlişkin Bulgular

Kod	Katılımcı	Frekans
Mesleki yeterlik sınavlarına hazırlık çalışmaları yapıyor.	ÖğrAd ₁ , ÖğrAd ₅ , ÖğrAd ₉	3
Mesleki yeterlik sınavlarına hazırlık çalışması yapmıyor.	ÖğrAd ₂ , ÖğrAd ₃ , ÖğrAd ₄ , ÖğrAd ₆ , ÖğrAd ₇ , ÖğrAd ₈ , ÖğrAd ₁₀ , ÖğrAd ₁₁ , ÖğrAd ₁₂	9

İkinci görüşme sorusuna ait doğrudan alıntılar şu şekildedir:

“Evet KPSS’ye hazırlanıyorum. ÖğrAd₁”

“Hayır, şuan öyle bir hazırlık içersinde değilim. ÖğrAd₃”

“Evet, çalışmaya başladım. ÖğrAd₅”

“Sınavlara hazırlık çalışması henüz yapmıyorum. Ama gelecekte yapmayı planlıyorum. ÖğrAd7”

“Evet, KPSS’ye hazırlanıyorum. Bu işi ciddiye alıyorum. ÖğrAd6”

“Hayır, sınavlara hazırlanmıyorum. ÖğrAd10”

“Hayır, yapmıyorum çalışmaya başlayacağım. ÖğrAd12”

Tablo 12 ve doğrudan alıntılar değerlendirildiğinde; öğretmen adaylarının sadece dörtte birinin (ÖğrAd1, ÖğrAd5, ÖğrAd9) sınavlara hazırlık çalışması yaptığı, dörtte üçünün (ÖğrAd2, ÖğrAd3, ÖğrAd4, ÖğrAd6, ÖğrAd7, ÖğrAd8, ÖğrAd10, ÖğrAd11, ÖğrAd12) ise henüz bir çalışma yapmadığı belirlenmiştir.

Görüşme formunun son sorusu olan “Sizce öğretmenliğin olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir?”e ait öğretmen adaylarının cevapları Tablo 13’te yer almaktadır.

Tablo 13. Üçüncü Görüşme Sorusuna İlişkin Bulgular

Tema	Kod	Katılımcı	Frekans
Öğretmenlik Mesleğinin Olumlu Yönleri	Gençlerin yaşamına katkıda bulunabilir.	ÖğrAd1, ÖğrAd2, ÖğrAd3, ÖğrAd4, ÖğrAd12	5
	Farklı karakterlerle iç içe olabilmek imkânı sunar.	ÖğrAd5, ÖğrAd6, ÖğrAd7	3
	Yeteri miktarda bir geliri olan, devlet garantili bir iştir.	ÖğrAd8, ÖğrAd7	2
	Esnek alışma saatleri olan bir iştir.	ÖğrAd9	1
	Öğretirken öğrenebilmek fırsatı sunan ve toplum tarafından sevgi- saygı gösterilen bir meslektir.	ÖğrAd10, ÖğrAd11	2
Öğretmenlik Mesleğinin Olumsuz Yönleri	Meslek layıkıyla yapılamamaktadır.	ÖğrAd1, ÖğrAd4, ÖğrAd9	3
	Ücreti yetersizdir.	ÖğrAd4, ÖğrAd5, ÖğrAd6, ÖğrAd9, ÖğrAd11, ÖğrAd12	6
	İlk atama zordur.	ÖğrAd7	1
	Zorunlu görev ve tayin hakkında kısıtlar vardır.	ÖğrAd7, ÖğrAd8, ÖğrAd9	3
	İlk atamada memleketten uzağa atanabilmek olasılığı yüksektir.	ÖğrAd9	1
	Gün geçtikçe statüsü zarar görmektedir.	ÖğrAd3, ÖğrAd5, ÖğrAd11	3

Üçüncü görüşme sorusuna ait doğrudan alıntılar:

“Olumlu yönleri çocuklara yeni şeyler öğretmek onların hayatlarını dokunmak, bilgiyi paylaşmak bunlar iyi yönleridir. Olumsuz yönleri mesleğini layıkıyla yapamamak. Örneğin; beden eğitimi dersinde matematik işlemek gibi. ÖğrAd1”

“Öğretmenlik mesleğinin olumsuz yönleri: ücretinin yetersiz olması, atamada tayinin zor olması ve zorunlu görevlerinin olması. İlk atanmanın zor olmasıdır. Olumlu yönleri ise; farklı kişilerle sürekli iç içe olmak, devlet garantili bir mesleğin olması, statü olarak saygın olması olarak sıralayabilirim. ÖğrAd7”

“Öğretmenlik mesleğinin olumlu yönleri: mesleğin saygın olması, mesleğin çalışma koşullarının daha esnek ve kişinin kendisine zaman ayırabileceği nitelikte olması, bireysel olarak kendimi geliştirebileceğim bir meslek olması, maddi koşullarının tatmin edici olması, çalışma saatlerinin düzenli olması olarak sıralayabilirim. Olumsuz yönleri ise; şu an okuduğum bölümün (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği) baki ettiği değeri görememesi, atama sırasında memleketimden uzağa atanabilmek durumu ve atandıktan sonraki yer değişikliğinin zor olması, öğretmenlik maaşının düniümüz koşullarında zaman zaman yetersiz kalabilmesi şeklindedir. ÖğrAd9”

“Daha fazla kişi ile iletişim kurmak, bildiklerimi aktarabilmek, öğretirken öğrenebilmek bence öğretmenlik mesleğinin olumlu yönleridir. Ben bu mesleğin kayda değer bir olumsuzluğu olmadığını düşünmüyorum. ÖğrAd10”

“Olumlu yönleri; mesleğin saygın olması, bir şeyler öğretirken yeni şeyler öğrenebilmek fırsatı sunmasıdır. Olumsuz yönleri: ekonomik açıdan tatmin edici bir geliri olmaması, toplumda önemsenmeyen saygınlığı giderek azalan bir meslek olmasıdır. ÖğrAd11”

“Olumlu yönleri; saygın bir meslek olduğunu düşünüyorum çünkü insan yetiştirilen bir meslek, köy okullarında maddi yönden sıkıntı içerisinde olan öğrencilere dokunabilmek imkânı sunması. Olumsuz yönleri ise, maddi yönden doyurucu olmaması, ücretler daha yüksek olabilir. ÖğrAd12”

Tablo 13 ve doğrudan alıntılar değerlendirildiğinde; öğretmenliğin olumlu yönlerinin gençlerin yaşamına katkıda bulunabilmesi (ÖğrAd1, ÖğrAd2, ÖğrAd3, ÖğrAd4, ÖğrAd12), farklı karakterlerle iç içe olabilmek imkânı (ÖğrAd5, ÖğrAd6, ÖğrAd7), yeteri miktarda bir gelir, devlet garantili bir iş olması (ÖğrAd8, ÖğrAd7), esnek çalışma saatleri (ÖğrAd9), öğretirken öğrenebilmek ile toplum tarafından sevgi

ve saygı gösterilmesi (ÖğrAd₁₀, ÖğrAd₁₁) olduğu görülmüştür. Bunun yanında öğretmen adaylarının öğretmenliğe yönelik olumsuz düşünceleri ise; mesleğin layıkıyla yapılamaması (ÖğrAd₁, ÖğrAd₄, ÖğrAd₉), ücretinin yetersiz olması (ÖğrAd₄, ÖğrAd₅, ÖğrAd₆, ÖğrAd₉, ÖğrAd₁₁, ÖğrAd₁₂), ilk atamanın zor olması (ÖğrAd₇), zorunlu görev ve tayin hakkındaki kısıtlar (ÖğrAd₇, ÖğrAd₈, ÖğrAd₉), ilk atamada memleketten uzağa atanabilme (ÖğrAd₉), gün geçtikçe statüsünün zarar görmesi (ÖğrAd₃, ÖğrAd₅, ÖğrAd₁₁) olarak sıralanırken bazı öğretmen adayları (ÖğrAd₂, ÖğrAd₁₀) ise öğretmenliğin olumsuz bir tarafı olmadığını ifade etmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının belirlenmesi ve bu tutumların çeşitli değişkenlere (cinsiyet, öğretmenlik eğitimini alma biçimi, bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu) göre farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesi amacıyla yürütülen karma desenli bu çalışmada nicel araştırma grubu (n=325) ve nitel araştırma grubu (n=12) olmak üzere iki çalışma grubundan nicel ve nitel verilere ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucunda elde edilen sonuçların araştırma soruları kapsamında açıklanması uygun görülmüştür.

Araştırma sorusu olan “*Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları Ne Düzeydedir?*”in cevaplandırılabilmesi için elde edilen nicel veriler analiz edilmiş ve nihai olarak öğretmen adaylarının ÖMYTÖ’ne ait ortalaması ($\bar{x}=3,80$, $ss=,98$) olarak “olumlu - yüksek değer” olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları olumlu yönde ve yüksek düzeydedir. Yerli ve yabancı alanyazın incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşan farklı çalışmalar olduğu görülebilir. Dhara, Barik, Das ve Banerjee tarafından 2021, Senthilkumaran ve Muthaiah tarafından 2017 ve Ömür ve Nartgün tarafından 2013 yıllarında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları incelenmiş ve araştırmalar sonucunda öğretmen adaylarının mesleki tutumlarının yüksek düzey olduğu tespit edilmiştir. İlgili alanyazında bu çalışmada ulaşılandan farklı sonuçların olduğu da görülmüştür. Bhargava ve Pathy tarafından 2014 ve Duran tarafından 2009 yıllarında yapılan çalışmalara göre öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeylerinin orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Kinyota ve Kavenuke tarafından 2019 ile Odike ve Nnaekwe tarafından 2018 yıllarında yapılan çalışmalarda öğretmenlerin mesleklerine yönelik negatif bir tutum içerisinde oldukları anlaşılmıştır.

Birinci araştırma alt sorusu olan “*1. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?*” çözümlenebilmesi için yapılan analizlerde öğretmen adaylarının cinsiyetleri ve öğretmenlik eğitimini alma biçimleri ile ÖMYTÖ’ne verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Başka bir ifadeyle BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının cinsiyet ve öğretmenlik eğitimini alma biçimi değişkenine göre farklılaşmadığı sonucuna varılmıştır. İlgili alanyazın incelendiğinde bu çalışmada ulaşılandan farklı sonuçlara da varıldığı görülebilir. Kuyumcu ve Kaya tarafından 2020, Çakmak tarafından 2015, Bhargava ve Pathy tarafından 2014, Duran tarafından 2009 ile Üstüner, Demirtaş ve Cömert tarafından 2009 yıllarında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeylerinin cinsiyete göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ömür ve Nartgün tarafından 2013 yılında yapılan çalışmada öğretmen adaylarının mesleki tutum düzeylerinin öğretmenlik eğitimi alma durumlarına (pedagojik formasyon ile-lisans eğitimine ek sertifika programları ya da öğretmenlik bölümü) göre farklılaştığı da tespit edilmiştir.

İkinci araştırma alt sorusu olan “*2. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumları bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?*”a cevap verilebilmesi için yapılan analizler sonucunda öğretmen adaylarının bölüm seçme nedenleri ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyi arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmüş ve öğrenim gördüğü bölümü isteyerek seçen öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri ile öğrenim gördüğü bölümü mecburiyetten ve aile isteğiyle seçen öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında isteyerek seçen öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan öğretmen adaylarının not ortalamaları ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında da anlamlı düzeyde bir fark olduğu tespit edilmiş ve sonuç olarak not ortalaması 2.01-2.50, 2.51-3.00 ve 3.01-3.50 olan öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri ile 3,51-4,00 ve 2.00 ve altı ortalamaya sahip öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında ortalaması 2.01-2.50, 2.51-3.00 ve 3.01-3.50 olan öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Diğer taraftan öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf değişkeni açısından

öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri incelendiğinde de anlamlı düzeyde farka rastlanmış ve 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri ile 1. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları lehine istatistiksel olarak bir fark tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci alt sorusuna ait bu sonuçlara ek olarak öğretmen adaylarının sahip oldukları aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumları değişkenleri ile öğretmenliğe ilişkin tutum düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı seviyede bir farklılık olmadığı anlaşılmıştır. Yerli ve yabancı alanyazın incelendiğinde bu çalışmada ulaşılan benzer sonuçları ortaya koyan farklı çalışmalar olduğu görülebilir. Üstüner, Demirtaş ve Cömert tarafından 2009 yılında yapılan çalışmada, öğretmen adaylarının öğretmenliği isteyerek seçme durumlarına ve bölümlerine göre farklılıklar tespit edilmiştir. Kuyumcu ve Kaya tarafından 2020 ile Bhargava ve Pathy tarafından 2014 yıllarında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının sahip oldukları mesleki tutum düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşabildiği sonucuna varılmıştır. Bhargava ve Pathy tarafından 2014 ile Üstüner, Demirtaş ve Cömert tarafından 2009 yıllarında yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum düzeylerinin gelirlerine göre farklılaşabildiği tespit edilmiştir. Duran tarafından 2009 yılında yapılan çalışmaya göre öğretmen adaylarının mesleki tutum düzeylerinin anne-baba eğitim durumu açısından farklılaştığı; Çakmak tarafından 2015 yılında yapılan çalışmada ise öğretmen adaylarının mesleki tutum düzeylerinin anne-baba eğitim durumu açısından farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Üçüncü araştırma alt sorusu olan “3. BESÖ adaylarının öğretmenliğe ilişkin görüşleri nelerdir?”in cevaplanabilmesi için elde edilen nitel verilere betimsel analiz uygulanmış ve sonuç olarak beden eğitimi ve spor öğretmeni adaylarının önemli bir kısmının öğretmenlik mesleğini saygı duyulan bir meslek olduğu, devlet garantisinde, esnek çalışma saatlerine sahip, yoğun iş temposu olmayan bir meslek olduğu, gençlerle vakit geçirme fırsatı bulabildikleri ve gençlere yeni bir şeyler öğretebilme imkânı sunduğu, eğlenceli ve tatmin edici bir gelire sahip olduğu için olumlu tutum geliştirdikleri görülmüştür. Bunun yanında görüşmeye katılan BESÖ adaylarının tamamının öğretmenliği sevdiği ve ileride bu mesleği yapmak istedikleri tespit edilse de görüşmeye katılan öğretmen adaylarının tamamına yakınının meslek hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç ise görüşmeye katılan BESÖ adaylarının dörtte üçünün öğretmen olabilmek için başarılı olunması gereken sınavlara hazırlık çalışmalarını yapmadıklarıdır.

Çalışma sonucunda ulaşılan nitel verilerin nicel verileri desteklediği görülmüştür. BESÖ adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik yüksek bir tutuma sahip oldukları öğretmen adayları ile yürütülen görüşmelerde de tespit edilmiştir. Bunun yanında BESÖ adaylarının mesleki tutumlarının nasıl desteklenebileceği ve tutumlarında öne çıkan olumlu-olumsuz yönlerin neler olduğu da anlaşılmıştır. Bu kapsamda BESÖ adaylarına göre öğretmenliğe ilişkin sahip oldukları olumlu-olumsuz tutumları da sorulmuştur. Bu sebeple öğretmen adaylarıyla yürütülen görüşmelerde ulaşılan öğretmenlik mesleğinin olumlu yönlerinin; gençlerin yaşamına katkıda bulunabilmesi, farklı karakterlerle iç içe olabilmesi, yeteri miktarda bir gelir sunması, devlet garantili bir iş olması, esnek çalışma saatlerine sahip olması, öğretirken öğrenebilme fırsatı bulunması, toplum tarafından sevgi ve saygı gösterilmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlik mesleğinin olumsuz yönlerinin ise mesleğin layıkıyla yapılamaması, ücretinin yetersiz olması, ilk atamanın zor olması, zorunlu görev ve tayin hakkındaki kısıtlar bulunması, ilk atamada memleketten uzağa atanabilmesi, gün geçtikçe statüsünün zarar görmesi olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada ulaşılan sonuçlarla ilişkili olarak uygulayıcılara ve araştırmacılara katkıda bulunabilmek için öneriler sunulmuştur. Bu öneriler;

- Öğrenim gördüğü bölümü isteyerek seçen öğretmen adaylarının öğretmenliğe ait tutumları, öğrenim gördüğü bölümü zorunluluklar ve aile baskısı gibi sebeplerle seçen öğretmen adaylarından oldukça yüksektir. Bu nedenle benzer şekillerde öğretmenlik mesleğine yönelik düşük tutum düzeyine sahip öğrencilerin mesleki motivasyonlarının desteklenebileceği uygulamalar yürütülmesi önerilebilir.
- 4. sınıfta bulunan öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının diğer sınıflardakilerden yüksek olduğu görülmüştür. Buradan hareketle 1. 2. ve 3. sınıflarda bulunan öğretmen adaylarının da tutum düzeylerinin yükseltilmesi için seminer, kariyer günü ve konferans gibi etkinlikler düzenlenmesi önerilebilir.
- Yapılan analizlerde öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarının not ortalamasına göre (3,51-4,00 ile 2,00 ve altı ortalamaya sahip öğretmen adaylarının aleyhine) farklılaştığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle çok yüksek ve çok düşük ortalamaya sahip öğretmen adaylarının

öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları düşük düzeydedir. Bu durumun nedenlerinin araştırılabileceği ek çalışmalar yapılması önerilebilir.

- Yapılan görüşmelerde öğretmen adaylarının büyük bir bölümünün öğretmen olarak atanabilmeyi çok istedikleri ancak öğretmen olabilmek için başarılı olunması gereken sınavlara hazırlık çalışmalarını yürütmedikleri belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının bu konuda bilinçlendirilmeleri ve okul, derslik, kütüphane vb. alanların koşullarının sınavlara hazırlık çalışmalarını destekleyici biçimde düzenlenmesi önerilebilir.
- Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili sahip oldukları ücret yetersizliği, atanma-tayin süreçlerindeki zorluklar, zamanla düşen mesleki statü ve saygınlık gibi olumsuz tutumlara sahip oldukları da belirlenmiştir. Öğretmen adaylarında var olan olumsuz tutumların nedenlerinin araştırılması ve öğretmenlerin sahip oldukları mesleki koşulların iyileştirilmesi önerilebilir.
- Bu çalışmada öğretmen adaylarına ait cinsiyet, öğretmenlik eğitimi alma biçimi, bölüm seçme nedeni, not ortalaması, sınıf, aylık ortalama gelir ve anne-baba eğitim durumu gibi değişkenlerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum düzeyinde farklılaşmaya sebep olma durumları incelenmiştir. Farklı değişkenler kullanılarak benzer çalışmalar yapılabilir.
- Bu çalışma bir devlet üniversitesindeki Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinden veri elde edilerek gerçekleştirilmiştir. Farklı örneklerle çalışmalar yürütülmesi önerilebilir.

Etik Beyan

“Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Adaylarının Öğretmenliğe İlişkin Tutumları: Karma Yöntem Araştırması” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 07.12.2021 tarih ve 25-37 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aksoğan, M., ve Özdemir, O. (2022). Tutum ve motivasyonun akademik başarı üzerindeki etkilerinin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 207-222.
- Avcı, A. (2014). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Elit Kültür.
- Bhargava, A. ve Pathy, M. K. (2014). Attitude of student teachers towards teaching profession. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 15(3), 27-36.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2018). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi* (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2018). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi* (3. Baskı). Y. Dede ve S. B. Demir (Çev. Edt.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çakmak, S. (2015). *Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Demirel, N. ve Ünişen, A. (2018). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 997-1013.
- Dhara, R., Barik, A., Das, A. ve Banerjee, N. (2021). Attitude towards teaching profession of graduate levels students in the State of West Bengal, India. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 8(3), 83-98.
- Duran, O. (2009). *Anadolu öğretmen liselerinde öğrenim gören son sınıf öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları*. (Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. (6thEdt.), New York: McGraw-Hill.
- https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESLEY_GENEL_YETERLILIKLERI.pdf. Erişim Tarihi: 25.03.2022.
- İnceoğlu, M. (2011). *Tutum algı iletişim*. (6.Baskı.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Kahramanoğlu, R., Yokuş, E., Cüçük, E., Vural, S. ve Şiraz, F. (2018). Öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeği (ÖMYTÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 1669-1686.
- Karadeniz, E. Koşan, L., Geçgin, E., ve Beyazgül, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin analizi: Kafkas Üniversitesi Sarıkamış kampüsünde bir araştırma. *Celal Bayar University. Journal of Social Sciences*, 17(2), 325-345.
- Kinyota, M. ve Kavenuke, P. S. (2019). Examining teacher trainees’ attitude towards teaching profession and teaching subjects in Tanzania. *Huria Journal*, 26(2), 49-64.
- Kuyumcu, E. ve Kaya, H.İ. (2020). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7, 333-366. doi:10.30900/kafkasegt.766974.

- Odike, M. ve Nnaekwe, U. K. (2018). Influence of teachers' attitude towards teaching profession on under graduate non-education students perception of teacher education. *International Journal Of Academic Research In Progressive Education And Development*, 7(4), 67-79. DOI: 10.6007/IJARPED/v7-i4/4833.
- Ömür, Y. E. ve Nartgün, Ş. S. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ile güdülenme düzeyleri arasındaki ilişki. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(2), 41-55.
- Özdamar, K. (2017). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi IBM SPSS, IBM SPSS AMOS ve MINTAB uygulamalı*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Pallant, J. (2017). *SPSS kullanma klavuzunu SPSS ile adım adım veri analizi*. S. Balcı ve B. Ahi, (Çev. Edt.). Anı Yayıncılık.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness of fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacher, R. ve Lomax, R. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Senthilkumaran, M. ve Muthaiah, N. (2017). Prospective teachers attitude towards teaching profession. *Indian Journal of Applied Research*, 7(4), 588-589.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 419-426.
- Tezcan, M. (1996). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Üstüner, M. (2006). Öğretmenlik mesleğine yönelik yutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 45, 109-127.
- Üstüner, M., Demirtaş, H. ve Cömert, M. (2009). The attitudes of prospective teachers towards the profession of teaching (the case of Inonu University, faculty of education). *Education and Science*, 34(151), 140-155.
- Wagner, T. ve Imanuel, D. (2014). Are they genuinely novice teachers? Motivations and selfefficacy of those who choose teaching as a second career. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(7), 31-57.
- Yıldırım, F. ve Naktiyok, S. (2017). The mediating role of organizational support in the effect of transformational leadership on employee empowerment. *Polish Journal of Management Studies*, 16(1): 292-303.

EXTENDED ABSTRACT

Attitude can be explained as an individual's feeling, thinking, and acting about any person, object, or situation in a good or bad way (İnceoğlu, 2011, p. 13). At this point, it is important for pre-service teachers who study at education faculties or other teacher training institutions to have a high level of attitude towards the teaching profession to achieve professional success (Ömür & Nartgün, 2013, p. 42). Having only professional knowledge and skills in teacher training schools does not guarantee success in the teaching profession. In addition, it is essential to develop a positive attitude toward the teaching profession (Demirel & Ünişen, 2018, p. 998; Wagner & Imanuel, 2014, p. 36). The teaching of physical education and sports teacher (PEST) candidates in this study to determine the attitudes of teacher candidates attitudes regarding professional and several variables (gender, teacher training format import, chapter selection, because of grade, class, status, average monthly income, and parental education) according to aims to examine whether any different elsewhere.

In the study, a sequential explanatory design from mixed methods was preferred to evaluate the research data in detail. While the survey model was used in the quantitative part of the research; In the qualitative part, a case study design was used. The quantitative research group of the study consists of 325 PEST candidates. The qualitative research group consists of 12 participants using the maximum variation sampling method. As a quantitative data collection tool, Kahramanoğlu et al. (2018) "Attitude Scale Towards Teaching Profession" was preferred. A semi-structured interview form developed by the researcher was used as a qualitative data collection tool. While nonparametric techniques were used in quantitative data analysis, descriptive analysis was applied in qualitative data analysis.

To answer the research question "What level are the attitudes of the PEST candidates towards the teaching profession?", the quantitative data obtained were analyzed and finally, the average of the pre-service teachers' ASTTP ($=3,80$, $sd=,98$) was determined as "positive-high value" was determined. The first research sub-question is "1. Do the attitudes of PEST candidates towards the teaching profession differ in a statistically significant way according to gender and the way they receive teacher education? In the analyzes made to analyze the results, no statistically significant difference was found between the genders of the pre-service teachers and the way they received teacher education and their answers to the ASTTP. The second research sub-question is "2. Do the attitudes of PEST candidates towards the teaching profession differ in a statistically significant way according to the variable of the reason for choosing the department, grade point average, class, average monthly income, and educational status of the parents? It has been observed that there is a significant difference between the reasons for choosing a department, grade point averages, the class variable of the pre-service teachers, and their level of attitude towards the teaching profession. The third research sub-question is "3. To answer the question "What are

the opinions of PEST candidates about the teaching profession?", descriptive analysis was applied to the qualitative data obtained. It has been observed that students develop a positive attitude because it is a profession that does not have a busy schedule, they have the opportunity to spend time with young people and they have the opportunity to teach new things to young people, and they have a fun and satisfying income.

According to the findings of the study, it can be concluded that the attitudes of PEST candidates toward the teaching profession are positive and at a high level. When the domestic and foreign literature is examined, it can be seen that different studies reach similar results. In the studies conducted by Dhara, Barik, Das, and Banerjee in 2021, Senthilkumaran and Muthaiah in 2017, and by Ömür and Nartgün in 2013, the attitudes of teacher candidates towards the teaching profession were examined and as a result of the researches, it was determined that the professional attitudes of teacher candidates were high. It has also been observed in the relevant literature that there are different results than those reached in this study. According to the studies conducted by Bhargava and Pathy in 2014 and by Duran in 2009, it was determined that the attitudes of teacher candidates towards the teaching profession were at a moderate level. In the studies conducted by Kinyota and Kavenuke in 2019 and by Odike and Nnaekwe in 2018, it was understood that teachers have a negative attitude toward their profession. In addition, it was concluded that the attitudes of physical education and sports teacher candidates towards the teaching profession did not differ according to the variables of gender and the way they received teacher education. When the relevant literature is examined, it can be seen that different conclusions are reached than those reached in this study. In the studies conducted by Kuyumcu and Kaya in 2020, by Çakmak in 2015, by Bhargava and Pathy in 2014, by Duran in 2009, and by Üstüner, Demirtaş, and Cömert in 2009, it was determined that the attitudes of teacher candidates towards the teaching profession differed according to gender. In the study conducted by Ömür and Nartgün in 2013, it was determined that the professional attitude levels of teacher candidates differ according to their status of receiving teacher education (pedagogical formation-with additional certificate programs to undergraduate education or teaching department). On the other hand, it has been observed that there is a significant difference between the reasons for choosing the department, grade point averages, class variables, and the level of attitude towards the teaching profession of the physical education and sports teacher candidates. When the domestic and foreign literature is examined, it can be seen that different studies reveal similar results reached in this study. In the study conducted by Üstüner, Demirtaş, and Cömert in 2009, differences were determined according to the pre-service teachers' willingness to choose the teaching profession and their departments. In the studies conducted by Kuyumcu and Kaya in 2020 and by Bhargava and Pathy in 2014, it was concluded that the professional attitude levels of teacher candidates can differ according to the age variable. It has also been determined that the qualitative findings obtained in the study support the quantitative findings. Within the scope of the study results, various suggestions were presented for researchers and practitioners.

Yöneticilerin Bakış Açısından İlköğretim Okullarında Veriye Dayalı Karar Verme¹

Murat TAŞDAN², Nuriye KARABULUT³ ve Ziyaeddin Halid İPEK⁴

Öz

Kars ili ilköğretim okullarındaki veriye dayalı karar verme sürecini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desende yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile belirlenen, Kars ilindeki ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 10 yönetici oluşturmaktadır. Araştırma verileri katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler yolu ile ele edilmiş olup içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre yöneticiler veriye dayalı karar vermeyi tanımlamakta güçlük çekmekle birlikte öğrenci, öğretmen, veli ve okul işleyişine yönelik verileri karar sürecinde dikkate almaktadırlar. Bu veriler genellikle KBS, MEBBİS vb. kamu elektronik veri sistemlerinden yahut görüşme, toplantı, sınav, anket ve gözlem yoluyla yüz yüze ya da telefon, internet ve sosyal medya gibi uygulamalar aracılığı ile konuşma ve yazışma aracılığı yoluyla elde edilmektedir. Verilerin analiz ve değerlendirme sürecinde yöneticiler, çoğunlukla diğer yönetici ve öğretmenlerle işbirliği yapmakta ve basit istatistiksel analizler uygulayabilmektedirler. Doğru, güvenilir ve çok yönlü karar alma, ikna, inisiyatif ve iletişim konularında veriye dayalı karar vermenin yararlı olduğu ifade edilirken sürece ilişkin bilgi ve beceri eksikliği, teknik aksaklıklar, veri güvenliğini sağlayamama, doğru veriye ulaşamama karşılaşılan başlıca zorluklardır. Veriye dayalı karar verme sürecinin kolaylaştırılması için yöneticilerin, birey, okul yönetimi ve üst yönetimlere ilişkin çeşitli beklentileri söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Veri, Karar Verme, Veriye Dayalı Karar Verme, İlköğretim

Data-Based Decision Making in Primary Schools from the Perspective of Administrators

Abstract

This study, which aims to examine the data-based decision-making process in primary schools in Kars province, was carried out in a phenomenological design, one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 10 administrators working in primary schools in the province of Kars, determined by the maximum diversity sampling technique. The research data were handled through in-depth interviews with the participants and analyzed by content analysis. According to the results of the research, although the administrators have difficulty in defining data-based decision making, they take the data about students, teachers, parents and school operation into consideration in the decision process. These data are usually KBS, MEBBİS etc. It is obtained through public electronic data systems or face-to-face through interviews, meetings, exams, surveys and observations, or through speech and correspondence through applications such as telephone, internet and social media. In the data analysis and evaluation process, administrators mostly cooperate with other administrators and teachers and can apply simple statistical analyzes. While it is stated that data-based decision making is beneficial in terms of correct, reliable and versatile decision-making, persuasion, initiative and communication, the main difficulties encountered are the lack of knowledge and skills regarding the process, technical problems, inability to provide data security and access to correct data. To facilitate the data-based decision-making process, administrators have various expectations regarding the individual, school management and senior management

Key Words: Data, Decision Making, Data Driven Decision Making, Primary Schools, K12

Atf İçin / Please Cite As:

Taşdan, M., Karabulut, N. ve İpek, Z. H. (2023). Yöneticilerin bakış açısından ilköğretim okullarında veriye dayalı karar verme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 139-160. doi:10.33206/mjss.1198329

Geliş Tarihi / Received Date: 02.11.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.12.2022

¹ Bu makale 27-30 Ekim tarihlerinde düzenlenen IPCEDU 2021 Kongresinde "İlköğretim Okullarında Veriye Dayalı Karar Verme" başlığıyla sunulan özet bildiri olarak üretilmiştir.

² Prof. Dr. - Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, murattasdan@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8675-6068

³ Dr. Öğr. Üyesi - Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, nuriyekarabulut@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1590-5657

⁴ Arş. Gör. - Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi, ziyahalidi@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-1313-7770

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve özellikle internetin kullanılmasıyla beraber oldukça büyük bir veri çeşitliliği ve hacmi oluşmuş durumdadır. Bu noktada söz konusu bu verileri elde etme, doğru şekilde işleme, yorumlama ve sonuçta veriye dayalı rasyonel kararlar verme birey ve örgütler için giderek önem kazanmaktadır. Karar verme birçok yönetim bilimci tarafından temel bir yönetim süreci olarak kabul edilmektedir. Bursalıoğlu (2008, s. 37) karar vermenin yönetimin kalbi ve diğer yönetim süreçlerinin eksenini olduğunu ifade etmiştir. Yönetim ve yöneticiler için oldukça önemli olan “karar verme” kavramı “bireyin elindeki seçenekleri ele alarak, bunlar arasından birini seçme işlemi” (Aydın, 2011) veya “bir sorunun çözümüne dair mevcut olan seçenekler arasından en iyisinin seçilmesi” olarak ifade edilebilir. Bunların yanında bir amacı gerçekleştirebilmek için bireyin var olan koşullar ve olanaklar arasından en uygun olanını seçmesi de karar verme olarak ifade edilmektedir (Taymaz, 2007). “Karar vermek” Oxford Sözlüğünde (2019) ise “birden çok alternatif arasından bir seçim yapma veya düşünme sonucu mantığa dayalı bir çözüm getirme/sunma olarak tanımlanmaktadır.

Karar verme aşamalarının genel olarak beş düzeyde ele alındığı görülmektedir. Bir karar verme sürecinde ilk olarak problemin ve amacın ne olduğu belirlenir, daha sonra gerekli bilgiler toplanarak süreç hakkında bilgi elde edilir, bu bilgiler ile belli seçeneklerin oluşturulması sağlanır ve daha sonra bu seçenekler arasından biri seçilerek karar verilir. Son aşamada ise karar verildikten sonra kararın uygulanması ve sonuçların değerlendirmesi yapılır (Adair, 1998). Karar verme sürecinin hem ilk aşamasında problemin belirlenmesi hem de daha sonra belirli seçeneklerin oluşturulması için bilgi gerekmektedir. Bu bilginin oluşturulabilmesi için ise veriler büyük önem taşır. Zira Arthur Conan Doyle’un ünlü Sherlock Holmes karakteri de bu durumu şu cümle ile çok güzel şekilde açıklamaktadır: “Veril Veril Veril! Kil olmadan tuğla yapamam” (Doyle, 1970, s. 322). Veri (data) birbiri ile ilişkili ham materyallerdir. Bu bağlamda verinin bilgi ile karıştırılmaması önemlidir. Veriler ham materyaller olarak ele alınırken, bilgi ise anlam ve değer kazanmış veriler olarak tanımlanmaktadır. Yani bilgiler ancak verilerin değerlendirilmesi ve anlamlandırılması ile oluşabilir (Ackoff, 1989). Bu ilişki incelendiğinde şu sonuca varılmaktadır: Veri bilginin olduğu gibi karar vermenin de ham maddesidir (Dean, 2007).

Veriye Dayalı Karar Verme

Veri bilimi, verilerin (otomatik) analizi yoluyla fenomenleri anlamaya yönelik ilkeleri, süreçleri ve teknikleri içerir. Veri biliminin nihai amacı aslında karar vermeyi geliştirmektir (Provost ve Fawcett, 2013). Büyük veri ise geleneksel uygulamalar veya süreçler tarafından kolayca yönetilemeyen büyük ve karmaşık veri kümelerini ifade etmektedir (Reyes, 2015). Büyük verilerin üç temel özelliği bulunmaktadır ve alanyazında 3V olarak ifade edilmektedir. Bunlar, “büyük hacim” (volume), “hız” (velocity) ve “çeşitlilik” (variety) olarak sıralanmaktadır (Fischer vd., 2020). Büyük verilerin hacmi oldukça geniştir; bilgiyi işlemek için tek bir bilgisayar yeterli olamamakta ve genellikle bu işlem için bir bilgisayar kümesine ihtiyaç duyulmaktadır. Veri üretim hızı da son derece yüksektir; dünyadaki tüm verilerin yaklaşık %90’ı son iki yılda oluşturulmuştur. Çünkü veri kaynaklarının çeşitliliği çok artmıştır. Dijital cihazların kullanımı ile ilgili günlük dosyalardan web tarama verileri, sosyal medya verileri, coğrafi konumlu görüntüler ve ses verilerine kadar uzanan farklı kaynaklar bulunmaktadır. Ayrıca taşınabilir ya da giyilebilir bilgisayar araçlarının ve yüz tanıma teknolojilerinin gerçek zamanlı veri akışını hızlandırması beklenmektedir (Wang, 2016).

Veriye dayalı karar verme; verilerin toplanması, verilerin analizi, rapor edilmesi, veri analizinin sonuçlarının paylaşılması, paylaşılan sonuçlar doğrultusunda hedeflerin belirlenmesi, hedefler üzerinden planlar hazırlanması, son olarak ise hazırlanan bu planların geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirmesini kapsamaktadır (Arnold, 2007).

Veriye dayalı karar verme, sezgiden ziyade verilerin analizine dayanarak karar alma sürecini ifade etmektedir. Bununla birlikte veriye dayalı karar verme bir “ya hep ya hiç” uygulaması değildir; örgütler farklı düzeylerde bu sürece katılabilirler. Örneğin yönetici, bir ürünün tanıtımına ilişkin reklam seçimini yalnızca deneyimine ya da neyin faydalı olacağına ilişkin öngörüsüne dayanarak yapabilir yahut seçimini tüketicilerin farklı reklamlara nasıl tepki verdiğine ilişkin veri analizine dayandırabilir ya da bu yaklaşımların kombinasyonunu kullanabilir. Bununla birlikte veriye dayalı karar verme verimliliği artırmaktadır (Provost ve Fawcett, 2013).

Fischer vd. (2020) eğitim alanındaki büyük verileri mikro, orta (meso) ve makro olmak üzere üç düzeyde sınıflandırmaktadırlar. Bu sınıflandırmaya göre mikro düzeydeki büyük veriler, mikro düzeyde büyük veriler, potansiyel olarak milyonlarca öğrenciden bireysel verileri yakalayabilen, eylemler arasında

saniyeler olan, ayrıntılı (fine grained) etkileşim verileridir. Bu tür veriler, öğrenciler ile akıllı öğretim sistemleri, büyük çevrimiçi açık öğretim kursları, simülasyonlar ve oyunlar gibi öğrenme ortamları arasındaki etkileşimler sırasında otomatik olarak toplanmaktadır. Orta düzey veriler, çevrimiçi tartışma platformları, ders ödevleri, sosyal medya etkileşimleri gibi çeşitli ortamlardaki düzenli ve otomatik olarak toplanan öğrenci yazılarını içermektedir. Makro düzeyde büyük veriler ise öğrencilerle ilgili demografik veriler, program, ders giriş ve mezuniyet verileri gibi kurumsal düzeyde toplanan verileri içermektedir (Fischer vd., 2020).

Eğitim Örgütlerinde Veriye Dayalı Karar Verme

Verilere dayalı karar verme pek çok örgüt için kullanılabilen gibi eğitim örgütlerinde ve okullarda da kullanılabilir. Nitekim özellikle Amerika'da 2001 yılında uygulamaya geçen "No Child Left Behind" Yasası ile beraber hesap verebilirlik ve okul geliştirme faaliyetleri dönüşüm geçirmiştir. Özellikle öğrenci performansını takip etme ve iyileştirme konularında okullar üzerindeki hesap verebilirlik talepleri artmış ve bu kapsamda okul yöneticileri daha ayrıntılı veri toplama ve analiz etme baskısını hissetmişler ve sonuç olarak veriye dayalı karar verme eğitim yönetimi ve politikalarında bir odak noktası haline gelmiştir (Luo, 2008). Özellikle öğrencinin devamı ve akademik başarısı ile ilgili notlar, tutum ve davranışları hakkında toplanan veriler önemli kararların verilmesinde kullanışlı olabilmektedir. Bunların yanında okulun diğer paydaşları olan öğretmenler, veliler, okul hizmetlileri vb. hakkında toplanan veriler de okulla ilgili verilen kararlarda yol gösterici olmaktadır (Barry, 2006).

Wang (2016) eğitim alanındaki büyük veri akışının öğrenme analitiği kavramının ortaya çıkmasında ve eğitim politikalarının şekillenmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Öğrenme analitiği öğrenci performansını iyileştirmek ve programlar ile kurumları değerlendirmek için öğrenciler ve ilgili bağlamlar hakkındaki verilerin ölçülmesi, toplanması, analiz edilmesi ve raporlaştırılmasını içeren bir alandır (Wang, 2016). Böylelikle öğrenci ve öğrenme süreçlerinin paydaşlar tarafından daha iyi anlaşılabilir şekilde öğrenci öğrenmesi ve öğrenme çevrelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Poulovassilis, 2016). Öğrenme analitiği sadece yüz yüze öğrenme çevrelerinde değil öğrenme yönetim sistemleri, uyarlanabilir eğitsel hiper ortam sistemleri, bilgisayar destekli işbirlikçi öğrenme ve akıllı öğretim sistemleri gibi bilgisayar temelli eğitimlerde de kullanılmaktadır. Öğrenme analitiği öğrencilerin demografisi, test puanları ve psikolojik ölçekler hakkındaki verileri analiz etmenin yanı sıra bilgisayar fare tıklamaları, çevrimiçi sohbetler, tartışma forumlarına katılımlar, görseller ve yüz tepkileri gibi verilerden de yararlanmaktadır (Wang, 2016). Bunların yanında büyük veriler eğitimle ilgili politikaların geliştirilmesinde ve karar süreçlerine kamuoyunun dâhil edilmesinde etkili bir araç olma potansiyeline sahiptir. Şöyle ki sosyal medya kullanıcıları ya da blog yazarları gibi internet kullanıcılarının Facebook ve Twitter gibi paylaşım platformlarındaki yorum ve mesajları, web aramaları ya da blog yazıları, uygulama programlama arayüzleri (application programming interfaces) ve/veya web kazıma teknolojileri kullanılarak (web scraping technology), otomatik olarak veriye dönüştürülebilir. Bu verilerin zamanında işlenmesi ve analiz edilmesi yoluyla uygulanan eğitim programlarını değerlendirmek ve toplumu problem çözüme sürecine dahil etmek mümkündür (Wang, 2016).

Veriye dayalı karar vermenin sınıf düzeyindeki önemini vurgulayan Dunn vd.'ne (2013) göre veriye dayalı karar verme, bir hesap verebilirlik sisteminden daha fazlasıdır. Veriye dayalı karar verme, öğretim faaliyetlerinin sınıfa ve bireysel öğrenme ihtiyaçlarına göre uyarlanmasına yardımcı olan bilgiler sağlayarak farklılaştırılmış öğretimi destekleyen, öğrenci merkezli bir öğretim aracı olarak işlev görür. Daha açık bir anlatımla, öğretmen, hangi öğrencinin iyileştirmeye, hangisinin sınıf düzeyinde desteğe ve hangisinin zenginleştirmeye ihtiyacı olduğunu belirlemek için verileri kullanır. Örneğin öğrencilerin okuma ihtiyaçlarını karşılamak isteyen bir öğretmen, öncelikle sınıf düzeyine uygun bir tarama testi belirlemeli, uygun sonuçlara erişmeli, öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini belirleyerek sonuçları yorumlamalı ve bu bilgileri bir öğretim planına uygulamalıdır (Dunn vd., 2013).

Alanyazın tarandığında veriye dayalı karar vermenin araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda çeşitli boyutlarla ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmalardan Barry (2006) ile Dean (2007) kırsal okullarda veriye dayalı karar vermeyi ve veri kullanımını incelerken, Miller (2007), Demir (2009), Reyes (2015), Schildkamp, Poortman ve Handelzalts (2016), Gelderblom vd. (2016) ise genel olarak ilköğretim okullarında veriye dayalı karar vermeden bahsetmişlerdir. Açıl (2019), Doğan ve Arslantekin (2016), Fischer vd. (2020), Poulovassilis (2016) büyük veri ve okul ilişkisini ele almışlardır. Agasisti ve Bowers (2017) yüksek öğretimde veriye dayalı karar vermeyi incelerken, Marshall (2017) ise çalışmasında liderlikte veri kullanımını incelemiştir. Dilekçi, Sezgin-Nartgün ve Nartgün (2020), Tabak, Şahin ve Yavuz-Tabak

(2020), Öz ve Arastaman (2021) ve Duman'ın (2021) ise okulda veriye dayalı yönetim ile ilgili yaptığı çalışmaların alanda öne çıktığı görülmektedir. Bu araştırmalarda Tabak ve diğerleri (2020) öğretmen algılarına göre yöneticilerin karar alma yaklaşımlarını; Dilekçi vd. (2020) ise okul yöneticilerinin hızlı, nesnel ve etkili karar alma, mevcut durumun değerlendirilmesi ve okulun geleceği hakkında planlama yapılması konularında veriye dayalı yönetimi incelemişlerdir. Doğan (2021) ise okul yöneticilerinin veri kullanma biçimlerini ele almıştır. Veriye dayalı karar vermenin eğitim politikaları, okul ve sınıf düzeyindeki yararlarına rağmen, uygulama sürecinde pek çok problem görülmektedir. Bunlar kullanılmayan veya erişilemeyen veri koleksiyonları, okul çalışanlarının veri analizi işlemi karmaşık bulması ya da yeterli teknik ve istatistik bilgisine sahip olmaması, yeterli zaman olmaması ve okul kültürüdür (Anderegg, 2007; Miller, 2007).

Okulların karşılaştığı birçok problemin bariz çözümü yoktur. Bununla birlikte, bir konu veya problem üzerinde hızlı hareket etmek gerekse de veri olmadan hareket etmek çoğu zaman etkili değildir. Örneğin, bir okul, belirli bir konu alanında öğrenci başarısını artırmaya çalışmak için pahalı, yeni müfredat materyallerine yatırım yapabilir. Ancak, düşük öğrenci başarısının nedeni veya nedenleri başka bir kaynağa dayanıyorsa (örneğin, belirli öğrenciler için hedeflenen desteğin olmaması), sorun çözülmeden kalır ve hatta daha da kötüleşebilir. Bu tür eylemler, öğrenci performansını artırmamasının yanı sıra zaman ve para kaybına sebep olur. Bu nedenle, iyileştirme önlemleri almadan önce bir sorunun nedenlerini belirlemek için verileri kullanmak önemlidir. Dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde, okullardan performanslarını izlemek için verileri kullanmaları, iyileştirme alanlarını teşhis etmeleri ve eğitim kalitesini verimli ve etkili bir şekilde iyileştirmek için bilinçli kararlar vermek üzere verileri kullanmaları beklenmektedir. Ancak, okul geliştirme için veri kullanımı karmaşık bir süreçtir.

Eğitimde veriye dayalı karar verme, genellikle öğrenci başarısında iyileştirmeler sağlamak için özetleyici değerlendirme verilerinin kullanımına odaklanır. Bununla birlikte, geniş bir gösterge yelpazesinde derinlemesine birçok başka veri kaynağı da mevcuttur. Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin ve öğrencilerin, bir dizi okul iyileştirme hedefindeki çalışmalarını desteklemek için bu çeşitli kaynakları daha fazla ve tam olarak kullanma potansiyeli olmalıdır (Schildkamp, 2019). Alanyazında yapılmış ve yapılan tartışmalardan hareketle veriye dayalı karar vermenin eğitim politikalarının toplumda yarattığı tepkileri ölçme ve paydaşları karar süreçlerine dâhil etme, öğrenci başarısını artırma ve okul geliştirme konularında önemli olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın okullarda veriye dayalı karar verme sürecinin önündeki engellerin saptanması ve okullarda daha fazla veriye dayalı karar verilmesi için karar vericilere ve okul yöneticilerine katkı sağlaması umulmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı ilköğretim okullarındaki veriye dayalı karar verme sürecini incelemektir. Bu çerçevede okul yöneticilerinin veriye dayalı yönetimi nasıl kavramsallaştırdıkları, karar alırken ne tür veriler kullandıkları, verilerin analiz ve yorumlanma aşamalarını nasıl gerçekleştirdikleri, veriye dayalı karar verme sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve zorlukların aşılmasına ilişkin atılacak adımlar konularında detaylı bir betimleme yapmak hedeflenmektedir.

Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Kars ili ilköğretim okullarındaki veriye dayalı karar verme sürecini betimlemeyi amaçlayan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desende yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, temel olarak sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının altındaki nedenleri anlamaya çalışmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2015). Fenomenoloji ise insan olaylarının/olgularının doğasını, bireylerin doğrudan deneyimledikleri kendi gerçek-dünya- bağlamlarında incelemeyi hedefleyen nitel araştırma türüdür (Yin, 2011). Fenomenolojik araştırmalarda bireylerin deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları (Balci, 2015, s. 230) ve söz konusu bu deneyimlerin ortak özellikleri tanımlanmaya çalışılmaktadır (Creswell, 2016, s. 89).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile belirlenen ve Kars ilindeki ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 10 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, az sayıda katılımcının olduğu çalışmalarda heterojenliğin meydana getirdiği farklılıklardan ortak bir örüntü oluşturmakta; ilgili olguya yönelik ortak boyutları ya da temel deneyimleri

keşfetmeyi amaçlamaktadır (Patton, 2002, s. 193). Diğer bir anlatımla maksimum çeşitlilik örnekleme, elde edilecek bulguların farklılıkları ortaya koyma ihtimalini artırmaktadır (Creswell, 2016, s. 108). Bu çerçevede yapılan araştırmada katılımcıların eğitim kademesi, kıdem, yöneticilik görevi ve cinsiyet gibi değişkenler bakımından farklılık göstermelerine dikkat edilmiştir. Çalışma grubuna yönelik betimsel istatistikler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubunu Oluşturan Okul Yöneticilerine İlişkin Betimsel İstatistikler (n=10)

<i>Değişken</i>	<i>Düzy</i>	<i>n</i>
Eğitim Kademesi	İlkokul	6
	Ortaokul	4
Cinsiyet	Kadın	2
	Erkek	8
Yöneticilik Görevi	Müdür	5
	Müdür Baş Yardımcısı	1
	Müdür Yardımcısı	4
Kıdem	1-5 yıl	5
	6-10 yıl	3
	11 yıl ve üzeri	2
Eğitim Durumu	Lisans	7
	Lisansüstü	3

Tablo 1’den anlaşılacağı gibi katılımcıların altısı ilkokul, dördü ise ortaokul kademesindeki okullarda görev yapmaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu erkek olup beşi müdür, biri müdür başyardımcısı ve dördü de müdür yardımcısı olarak yöneticilik görevini yürütmektedir. Tablo 1’de de belirtildiği gibi yöneticilerim yedisi lisans, üçü ise lisansüstü düzeyde eğitim almış olup çoğunluğu 1-5 yıl aralığında yöneticilik kıdemine sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Yöneticilerin ilköğretim okullarındaki veriye dayalı karar verme sürecine ilişkin görüşlerini tespit etmek amacıyla görüşme tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde önceden hazırlanmış çeşitli standart sorular belli bir düzen içinde katılımcılara sorulmakla beraber belli bir ölçüde esneklik de söz konudur. Şöyle ki bu görüşmelerde katılımcılara önceden belirlenmiş soruların yanında ek sorular sorularak daha detaylı bilgiler elde edilebilmektedir (Berg ve Lune, 2019; Merriam, 2009). Bu kapsamda veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “İlköğretim Okullarında Veriye Dayalı Karar Verme Görüşme Formu” kullanılmıştır. Görüşme formu yapılandırılırken öncelikle veriye dayalı karar verme ile ilgili literatürden yararlanarak 14 sorudan oluşan bir taslak form hazırlanmıştır. Sonrasında bu taslak form eğitim yönetimi ve nitel araştırma alanında uzman dört akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda iki soru formdan çıkarılıp iki yeni soru eklenmiş, üç soruda ise ifadeler yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle temel kişisel bilgileri içeren sorular da dâhil olmak üzere 14 sorudan oluşan taslak görüşme formu, çalışma grubuna uygulanmadan önce pilot görüşmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede çalışma grubuna dâhil edilmeyen biri ortaokul müdür yardımcısı, diğerleri ilkokul müdürü olmak üzere iki yönetici ile pilot görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda anlaşılmakta güçlük yaşanan bir soru ifadesi üzerinde değişiklik yapılarak görüşme formuna son hali verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerini toplamak üzere ilköğretim okullarında görev yapan 10 okul yöneticisi ile görüşme yapılmıştır. Yaşanan Covid-19 salgını nedeni ile yöneticilerle yüz yüze görüşme yapılmamıştır. Yöneticilerin istekleri doğrultusunda görüşmeler görüntülü ya da sesli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede öncelikle okul yöneticileri telefonla aranmış, görüşme konusu ve isteği bildirilmiş, araştırmaya katılım konusunda yönelttikleri sorular cevaplanmış ve onların uygunluk durumuna göre görüşme gün ve saatleri belirlenmiştir. Katılımcıların izin ve istekleri doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Daha sonra süreleri 15-46 dakika arasında değişen kayıtlar, deşifre edilerek yazıya aktarılmış ve ikinci kez dinlenerek görüşmelerin yazıya eksiksiz olarak aktarıldığı teyit edilmiştir. Toplamda 94 sayfalık yazılı dosya elde edilmiştir. Katılımcılara ait bu dosyalar gizliliği sağlamak adına yeniden adlandırılmış ve yöneticiler K1-K10 şeklinde kodlanmıştır

Verilerin Analizi

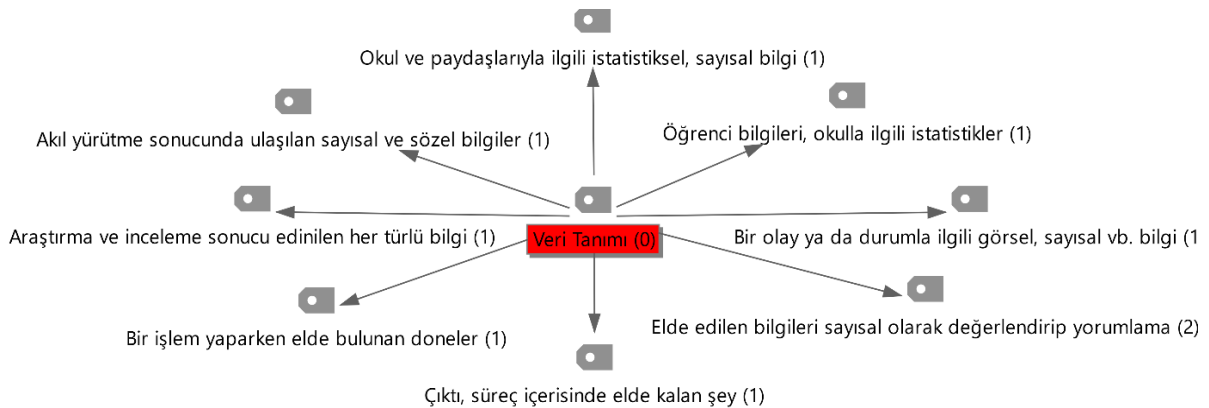
Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, örüntü, tema, varsayım ve anlamlar çıkarma amacıyla toplanan materyal ya da verilerin dikkatli, detaylı ve sistemli bir şekilde incelenmesi ve yorumlanmasını ifade etmektedir (Berg ve Lune, 2019). Bu çalışmada veriler MAXQDA programı ile analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken tümevarım ve tümden gelim yaklaşımları (Patton, 2002) bir arada kullanılmıştır. Bazı sorularda kategoriler önceden belirlenmiş olup, bu kategorilerin altına kodlar yerleştirilmiştir. Bazı araştırma sorularında ise oluşturulan kodlardan yola çıkarak ve literatürdeki çalışmalar da dikkate alınarak kategoriler geliştirilmiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları kapsamında Merriam'ın (2009) vurguladığı (2009) inanılabilirlik (credibility), aktarılabirlik (transferability) ve tutarlılık (consistency) ölçütleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yapılanlar aşağıda belirtilmektedir:

- İnanılabilirlik ölçütü çerçevesinde (Merriam, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 334) veri toplama süreçlerine uygun ve yeterli katılım sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların kendilerini güvende hissedip samimi cevaplar vermeleri için mümkün olduğunca uzun süreli görüşmeler yapılmıştır. Katılımcı görüşlerinin tekrar etmeye başlamasıyla beraber veri toplamada doygunluğa ulaşıldığı anlaşılmış ve araştırma 10 kişi ile sınırlandırılmıştır. Katılımcı teyidini sağlamak amacıyla katılımcıların sorulara verdiği yanıtlar özetlenmiş ve bunların doğruluğuna yönelik görüşleri alınmıştır.
- Aktarılabirlik ölçütü kapsamında (Creswell, 2016 s.262; Punch, 1998, s. 254) öncelikle araştırmaya dâhil edilen çalışma grubunun farklı kademe, kıdem ve cinsiyet gibi parametreler çerçevesinde çeşitlilik göstermesine özen gösterilmiştir. Ayrıca araştırma süreci detaylı bir şekilde raporlanmaya ve bulgular aktarılırken doğrudan katılımcı alıntlarıyla beraber zengin bir betimleme yapılmaya çalışılmıştır. Böylelikle araştırma bağlamı ayrıntılarıyla sunulmuştur.
- Tutarlılık ölçütü çerçevesinde (Creswell, 2016; Merriam, 2009, s. 315) araştırmanın tamamında araştırmacılar işbirliği içerisinde çalışmış, kod ve kategoriler tartışılarak üzerinde uzlaşma sağlanmış ve tutarlı bulgu ve yorumlara ulaşılmıştır. Böylelikle bir noktada dış denetim oluşturularak mümkün olduğu kadar sürecin nesnel olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular veri tanımı, veriye dayalı karar verme (VDKV) tanımı, VDKV'nin uygulanma amacı, okulla ilgili sahip olunan veri türleri, veri kaynakları, verileri depolama ve koruma, verilerin analizi, VDKV'nin yararları, VDKV'nin zorlukları, VDKV sürecini kolaylaştıran etmenler, VDKV sürecini kolaylaştırmak için yapılması gerekenler temalarında raporlaştırılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların veri kavramını ne şekilde tanımladıkları Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Yöneticilerin Veri Kavramına İlişkin Tanımlamaları

Şekil 1'den anlaşılacağı üzere okul yöneticilerinin veri kavramını genellikle sayısal ya da istatistiksel bilgi temelinde tanımlamaktadırlar. Öte yandan bir katılımcı diğerlerinden farklı olarak veriyi çıktı olarak gördüğünü belirtmiş, diğer ikisi ise sayısal verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanmasına vurgu yaparak aslında daha çok veriye dayalı karar vermeye atıfta bulunmuşlardır. Veri tanımına yönelik bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

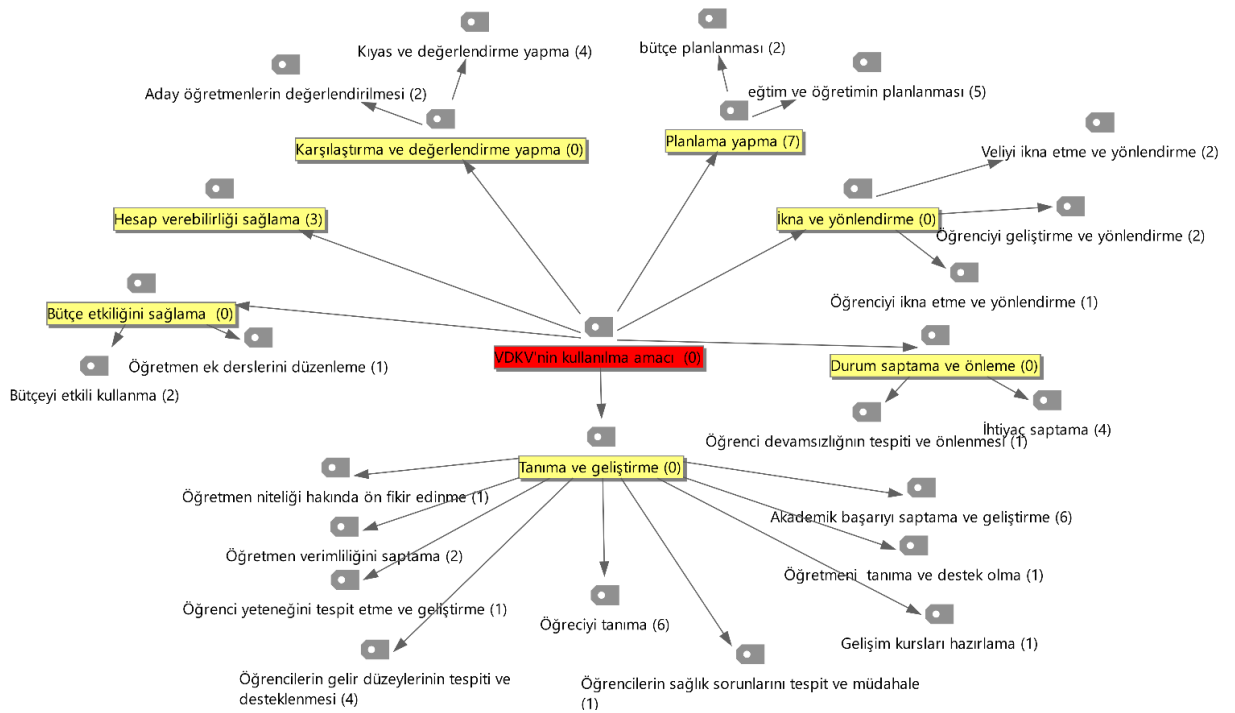
K2: *Veri dediğimiz zaman şoyle, yani okulda öğrenci bilgileri olabilir. Okulda kullanabileceğimiz istatistikler olabilir. Bazın Milli Eğitim de bizden istiyor.*

K6: *Veriyi nasıl kavramsallaştırırım? Yani veri çıktı mı acaba? Süreç sonunda elimizde kalan şey diyelim.*

K3: *İşte elde edilecek bilgilerin olarak sayısal olarak değerlendirilip ondan sonra sayılar üzerinde yorumlama.*

Katılımcıların sadece dördü VDKV'yi tanımlamıştır. Buna göre "Eldeki bilgi ve verilerle yeterli, tarafsız ve doğru karar verme" (K1), "okul ve paydaşlarla ilgili verilerin incelenip değerlendirilmesi"(K3), "verilerin analiz, yorumlama ve değerlendirilerek karar verilmesi" (K7) ve "akıl yürütme yoluyla verileri sentez yapıp karara ulaşma" (K8) şeklinde katılımcı tanımlamaları söz konusudur. Görüldüğü üzere K1, VDKV'nin yararları üzerinden bir tanımlama yaparken diğerleri VDKV'nin süreç ve aşamaları üzerinden tanımlama yapma yoluna gitmişlerdir.

Katılımcıların VDKV'yi kullanma amaçlarına ilişkin belirttikleri görüşler analiz edildiğinde bu görüşlerin yedi kategoride toplandığı görülmüştür. Söz konusu analiz sonuçları ise şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Yöneticilerin VDKV'yi Kullanma Amaçları

Şekil 2'den de anlaşılacağı üzere katılımcılar, VDKV'yi en fazla tanıma ve geliştirme olmak üzere planlama, karşılaştırma ve değerlendirme, ikna ve yönlendirme, durum saptama ve önleme, bütçe etkinliğini ve hesap verebilirliği sağlama amaçlarını gerçekleştirme için kullanmaktadırlar. Bu çerçevede bazı katılımcı görüşleri aşağıda belirtilmektedir:

K1: *Yeni gelen öğretmenlerin adaylık süreçlerinde bir takım veriler elimize geliyor. Veri topluyoruz ya da değerlendirme yapıyoruz bununla ilgili. Aday öğretmen değerlendirme sürecinde de yani bu verileri kullanıyoruz. ... Mesela öğrencilerin sınav sonuçları, bunlara bakarak acaba nasıl uygulamalar geliştirebiliriz? Ek bir kurs vermeli miyiz? ... Ya da sağlıkla alakalı öğrencilere aşı yapılacak. Kaç yaş seviyesinde öğrenciler var? Bizze soruyorlar. ... şu kadar öğrenci var. Onlar geliyor diyelim çocuklara aşı yapıyor. Ya da mesela diyelim ki yardım da yapılacak. İşte kimin ihtiyacı var dediği zaman, tabii biz tek tek verilere bakıyoruz. Buna göre de bir karar veriyoruz... Öğretmen okula kaç gün geldi, rapor aldı mı, gibi veriler doğrultusunda biz onların işte alacakları ücretlerini belirliyoruz. ... Öğrenci diyelim çok uzun süre gelmiyor okula. şimdi öğretmen diyor ki "hocam bu kişi bir haftadır, şu gündür gelmiyor. "Bununla alakalı görüşme yapıyoruz.. Ona göre önlemler alıyoruz.*

K8: *Bu, okulda hem önümüzü görme anlamında hem bir dabaki yıllarda bize fikir olması açısından, bu istatistiki bilgiler bizim işimizi yarıyor. Veya neyi doğru yaptık? Neye yanlış yaptık? Bunu görmemiz açısından bize faydası var. ... şu an sürekli bizden veriler istenmekte, sayısal veriler istenmekte. O yüzden veriler şu an*

okulların olmazsa olmazı. Yani bize gelen yaklaşık evrakların, günlük ortalama on evrak geldiğini düşünürsek yaklaşık yedi sekiz tanesi veri üzerine zaten. O yüzden veri hayatımızın bir parçası şu an. ...Öğrencinin davranış durumu nedir? Öğretmenlerimiz toplanır. Oradaki hani durumu değerlendirir. Burada da sadece başarıyla ilgili olan durumlar değil, okula uyum durumu, bunlar da değerlendirilir. Bunlar da ister istemez kayıt altında tutuluyor.

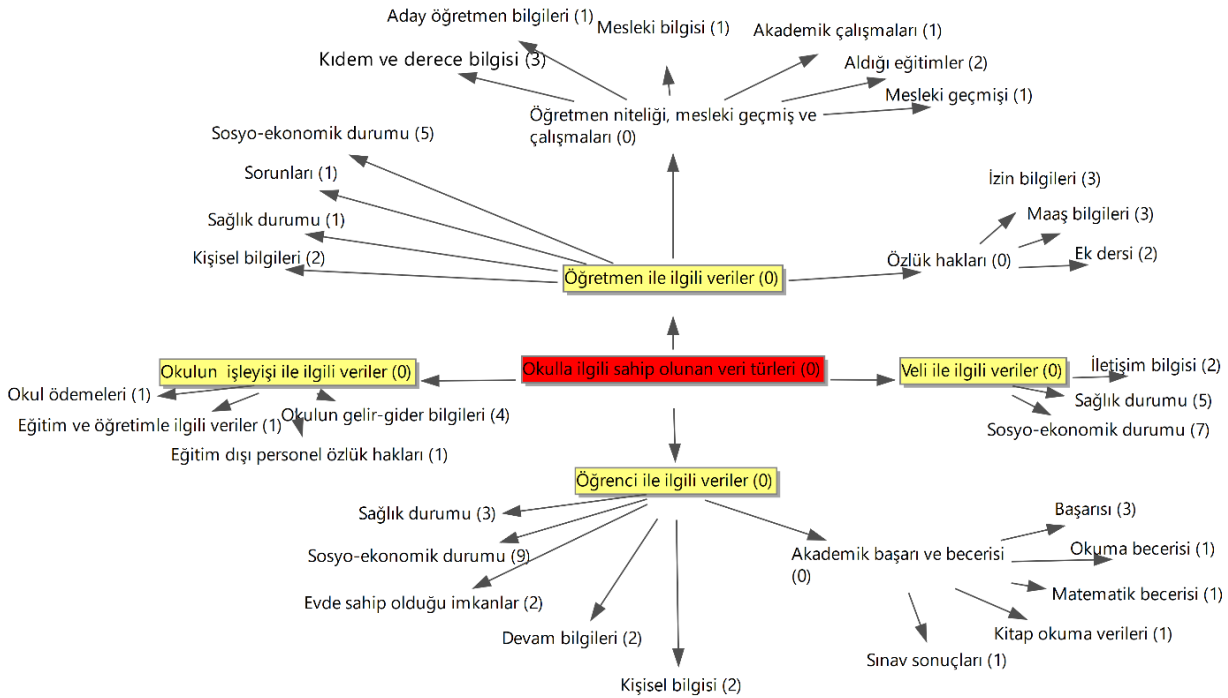
K2: Bizim kurumun yıllık ödenekleri vardır. O ödenekleri tutarlı bir şekilde kullanmak. Tabii kastım daha kullanışlı kılmak için, daha etkin kılmak daha doğru yerlerde harcamak için verilerimizi saklıyoruz. Zaten sistemlerimiz de bize yıl içerisinde yaptığımız harcamalar olsun, onun dışında kullanabilir bakıyemiz olsun, bunları zaten sistemlerimizde de görebiliyoruz ama bu maddi olarak planlama açısından da bizim için çok önemli. ...Öğrenci başarısını arttırmak için diyebiliriz. Öncelikle öğrenciyi tanıma, öğrencinin başarısını artırma, öğrencinin sosyo-ekonomik durumunu gözlemleme.

K4: Planlama yapmak açısından, geçmiş dönemlerle kıyaslamak açısından. Öğrenciden ne beklediğimiz açısından, öğretmenin verimi, yıllar içerisindeki dağılımı, brans brans artmalar, azalmalar. Bunlar açısından önemli yani... Depomuzda birçok temizlik ürünü var. Bakıyoruz hangisi var? Onları yılsonuna düşmemiz gerekiyor. Bütçemizi denkleştirmemiz. Bir sonraki seneye hazırlık yapmamız gerekiyor...

K3: Okulu tanyorsun. Veliyi tanyorsun. Öğrenciyi tanyorsun. Bir tane, iki tane öğretmenimi düşünüyorum mesela. İki öğretmenim de eşlerinden ayrılmış. Öğretmene yaklaşımım da benim farklı oluyor. İşte anne-baba ayrı olan çocuklar kimler? Velayet konusu...

K7: Eğitim ve öğretimin başlaması sürecinde, öğretim yılı başında mutlaka öğrencilerin ön bilgilerinin ölçülmesi için bir seviye sınavı, sene başı bir öğrenci bilgilerinin değerlendirilmesi, hangi aşamada, bir veriye aktarabilirsiniz. ...Ve ona göre bir eğitim planıyla yola devam edersiniz.

Katılımcıların okulla ilgili sahip oldukları veri türlerine yönelik görüşleri analiz edildiğinde bu veri türlerinin dört temel kategoride toplandığı görülmektedir. Bu kategoriler Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3. Yöneticilerin Okulla İlgili Sahip Oldukları Veri Türleri

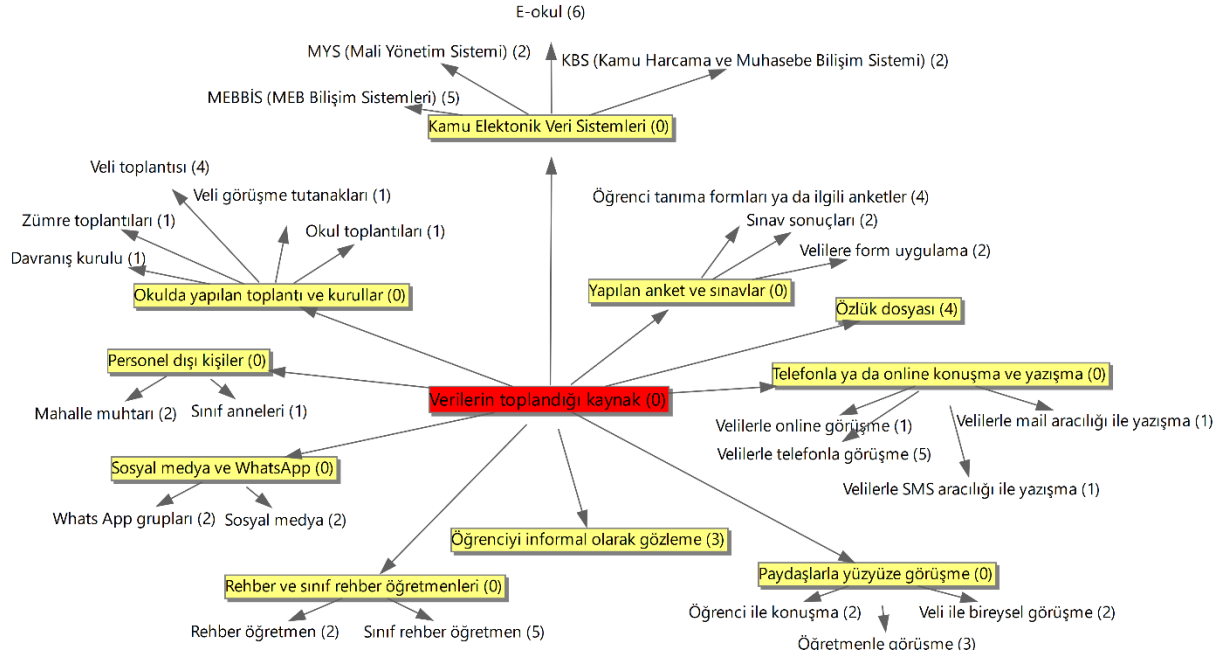
Şekil 3'ten anlaşılacağı üzere öğrencilerin akademik başarı ve becerileri, sağlık ve sosyo-ekonomik durumları yöneticilerin öğrencilerle ilgili sahip oldukları önde gelen verilerdir. Öğretmenlerin niteliği, mesleki geçmiş ve çalışmaları, sosyo-ekonomik durumları ve özlük hakları yöneticilerin öğretmenlerle ilgili sahip oldukları başlıca veri türleridir. Ayrıca velilerle ilgili olarak yöneticilerin iletişim bilgisi, sağlık ve sosyo-ekonomik durum konularında verilere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Yöneticilerin okul işleyişine ilişkin ise daha çok gelir-gider gibi finansal konularda verilere sahip oldukları görülmektedir. Okulla ilgili sahip olunan veri türlerine yönelik başlıca katılımcı görüşleri şöyledir:

K3: ...kullandıkları izinlerdir, özlük baklarıdır, göreve başlama, işte kullandığı yıllık izinler, öğretmenin kan grubuna kadar, yani öğretmenin işte evlilikten ayrılmasına, ondan sonra çocuk sayılarına, öğretmenin göreve başlaması, eğitim durumu. ...öğrencinin kardeş sayısı, öğrencinin işte gelir durumu, boydur, kilodur, kardeş sayısıdır, öğrenciler arasındaki bir başarı olabilir, öğrenci devamsızlığı gibi. Okulla ilgili işte bir yıl boyunca yaptığımız harcamalar, tabii bunların hepsinin dekontları, yani girişleri var. O şekilde sayfa sayfa yine paraya dayalı tüm verileri kullanıyoruz muhasebede.

K1: İşte kademe, dereceleriyle ilgili ya da yaptığı çalışmalarla ilgili, mesela makale yazmışsa ya da başka çalışmaları varsa bununla alakalı veriler olduğu zaman tabii biz bunları Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bildiriyoruz, bu tarz veriler.

K2: ...babanın sürekli hastalığı var mı? Annenin sürekli hastalığı var mı? Herhangi bir özrü var mı? Tabii onlara özellikle öğretmenlerin elindeki öğrenci tanıma fişlerinden ulaşıyoruz. ...öğrencinin özellikle sosyal durumuyla ilgili sosyo-ekonomik durumu, ihtiyaç sahibi olan öğrenciler.

Katılımcıların verileri hangi kaynaklardan topladıklarına dair görüşlerinin analizi sonucunda veri toplama kaynaklarının on temel kategoride toplandığı görülmüştür. Söz konusu bu kategoriler Şekil 4'te belirtilmektedir.

Şekil 4. Yöneticilerin Veri Toplama Kaynakları

Şekil 4'ten de anlaşılacağı gibi yöneticilerin en fazla veri sağladıkları kaynakların başında KBS, e-okul vb. platformları içeren kamu elektronik veri sistemleri gelmektedir. Nitekim birçok katılımcı bu sistemlerin bilgiye ulaşma, bilgiyi geri çağırma ve depolama açısından oldukça işlevsel olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Şekil 4 incelendiğinde yöneticilerin veri toplarken paydaşlarla görüşme, sınav yapma, anket uygulama, gözlem yapma gibi yüz yüze ya da fiziksel faaliyetlerinin yanı sıra telefon ve internet, sosyal medya ve çeşitli uygulamalardan yararlanarak uzaktan ve online olarak da konuşma ve yazışma yoluna başvurdukları anlaşılmaktadır. Yine okulda yapılan kurul ve toplantılar ile öğrenci ve velilerle daha fazla etkileşim içinde oldukları söylenebilecek rehber ve sınıf rehber öğretmenleri de önemli veri kaynakları arasında yer almaktadır. Bir diğer veri kaynağı ise personel dışı kişilerdir. Burada sınıf annelerinin, özellikle ilkokullarda önemli bir veri kaynağı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca okul yöneticilerinin veri toplamak için muhtarlara danışması da oldukça dikkat çekicidir. Bu bulgu yöneticilerin okulun çevresiyle de etkileşim ve işbirliği içinde olduklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aşağıda yöneticilerin veri toplama kaynaklarına ilişkin bazı katılımcı görüşleri yer almaktadır.

K2: Hani şöyle söyleyeyim yani hem gözlem yöntemiyle hem elimdeki verileri kullanarak, bir şekilde ihtiyaç sahibi olsun, işte başarılı öğrenci olsun, başarıya meyilli olan öğrenci olsun, bunları gözlemleyebiliyoruz zaten. Çoğunlukla öğrenciyi de iletişimdeyiz. ... Ama onun dışında genel bir konuya WhatsApp grupları var. WhatsApp grupları aracılığıyla öğrencilere, öğrenci velilerine ulaşır onlardan geri dönüş alabiliyoruz. Yani

WhatsApp grubunu kullanıyoruz o konuda. İhtiyaç dâhilinde bir idareci de o grupta oluyor. Onun dışında, toplantılar yapıyoruz.

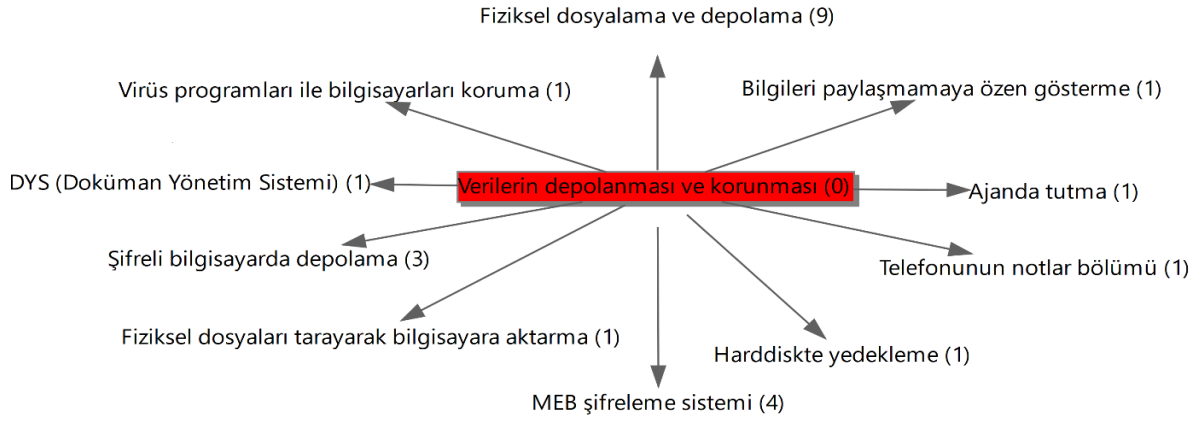
K6: Geçen sene bir şey başlattık, hani sınıf annelerimiz var. Sınıf annelerimizle her hafta biz toplanırız, okul idaresi olarak. Bir de birkaç öğretmenimiz var yine kurulumuzda. Sınıf anneleri de yine her hafta kendi aralarında hani çocukların velileriyle toplanırlar. İletişim kopmasın, sıkıntısı olana yardımcı olalım gibi şeyler yapıyoruz.

K8: ...Anket şeklinde yapıyoruz. Özel durumu olan hani özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler hariç. ... bireysel bir şey yapılması gerekirse hani öğrencilerin genellikle yedi, sekizinci sınıf öğrencilerin ergenlik dönemleri olur. O dönemle ilgili veri elde edilmesi gerekirse veya bir anket yapılması gerekirse sınıf rehber öğretmenlerinin desteğiyle de bu bilgileri elde ediyoruz.

K9: Birinci ağızdan, velilerden, ondan sonra öğrenci görüşmelerimiz oluyor, öğrencilerden. Bir de mahalle muhtarlarıyla görüşüyoruz. Onlarla ilgili onlardan alıyoruz. Bu üç kaynaktan topluyoruz.

K4: E-okul sistemlerine zaten birçok öğrenci bilgisi otomatik düşüyor, kayıt yaptırdığı andan itibaren. Verileri güncelleniyor. Bazılarında sistem üzerinden otomatik çekiyoruz. Penceresine girdiğimiz zaman adres bilgisi, işte yerleşim bilgisi, onlar bize otomatik düşüyor. ...Öğretmen bilgileri de MEBSİS üzerinden, Milli Eğitim Bakanlığının bilişim sistemi var. Oradan bakıyoruz.

Katılımcıların verilerin depolanması ve korunmasına ilişkin görüşlerinin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular Şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 5. Yöneticilerin Verilerin Depolanması ve Korunmasına İlişkin Faaliyetleri

Şekil 5'te de belirtildiği gibi yöneticiler verileri depolamak ve korumak adına en fazla fiziksel dosyalama ve depolama yoluna başvurmaktadırlar. Bu durum yöneticilerin bazı dosyaları hukuki olarak da belli bir süre muhafaza etme zorunluluklarından kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanında yöneticiler şifreli bilgisayarlarda verileri depolamaya çalışmakta, virüs programları ile bilgisayar güvenliğini sağlamaya çalışmakta ve bilgisayarın çökmesi gibi teknik aksaklıklara karşın harddiskte veri yedekleme gibi önlemler almaktadırlar. Ayrıca yöneticilerin, kullandıkları elektronik veri sistemlerinin korunması bağlamında Bakanlığın şifreleme sistemlerine güvendikleri anlaşılmaktadır. Yine yöneticilerden bazılarının verileri depolama ve koruma adına ayrıca ajanda tuttukları ya da telefonlarda yer alan not uygulamaları aracı ile verileri kaydettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcılardan birinin yöneticiler olarak elde edilen verileri paylaşmamaya özen gösterdiklerini ifade etmesi, verilerin gizliliğini sağlama noktasında teknik donanımın yanı sıra kişisel erdem ya da değerlere işaret etmesi bakımından da anlamlıdır. Bu bağlamda çeşitli katılımcı görüşleri şöyledir:

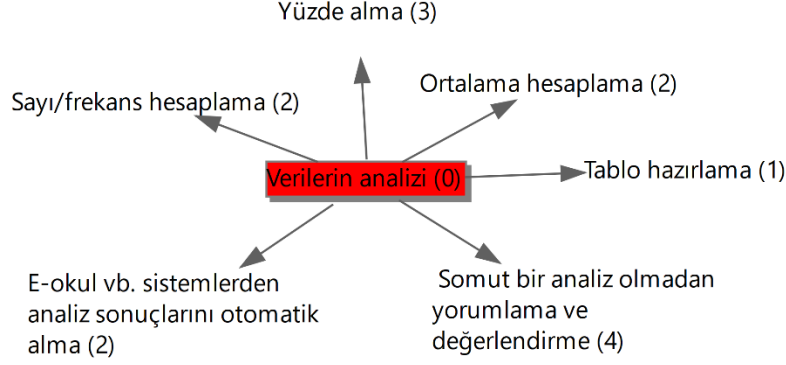
K3: Veriler işte dediğim gibi sistem olarak aslında Bakanlık koruyor. Biz çok bir şey yapamıyoruz. Şöyle koruyor zaten. Mesela diyelim ki öğretmene özel kişisel şifre verilmesi lazım. Kendisi işte MEBSİS'tir, E-okuldur, EBA'sıdır, bir veri depolanmış zaten, bunlara bir şifreyle giriliyor.

K4: Dosyalama ve uzun süre saklayacaksa zarf içine koyuyoruz, üstüne yazıyoruz, arşive kaldırıyoruz. Biz arşiv olmadığı için kilitli dolaplarda muhafaza ediyoruz. Şikâyet durumunda geriye dönük mesela üç yıllık evrak istiyor sizden müfettiş, gösteriyoruz.

K2: Telefonu hani teknolojiyi çok aktif kullanmayı severim. Şu notlar bölümü var. Notları çok aktif kullanıyorum. ... Bazı öğretmenlerle ilgili, öğrencilerle ilgili okuma, hatırlatılması gereken bir şeydir, işte not

alınması gereken bir şeydir. Onları çok özenle not alıyorum. Bir de ajandam var. Özellikle özel durumu olan bazı çocuklar oluyor. İşte annesi vefat etmiş, babası vefat etmiş, bazı konularda öncelik vereceğimiz öğrenciler olur, not alıyorum. ... Verileri dosyalıyoruz. İşte bizim hard diskimiz de var bir tane...

Katılımcıların ellerinde bulunan verilere yönelik uyguladıkları analizlere ilişkin elde edilen bulgular Şekil 6'da gösterilmektedir.

Şekil 6. Yöneticilerin Verilerin Analizine Yönelik Uygulamaları

Şekil 6'da görüldüğü gibi verilerin analizine ilişkin yönetici görüşleri somut bir analiz olmadan yorumlama ve değerlendirme yapma kategorisinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca bazı katılımcılar elektronik veri sistemlerinden analiz sonuçlarını otomatik olarak aldıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında yöneticilerin verileri analiz ederken frekans, yüzde ve ortalama gibi temel istatistiksel analizler yaptıkları ve tablo hazırlama gibi görselleştirme yollarına başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcı görüşleri aşağıda belirtilmektedir:

K6: ...Devamsızlıkları zaten sisteme ben kendim giriyorum. Ondan sonra bir süre sonra raporunu alıyorum. Bizim sistemde her şeyi kaydediyoruz, e-okul üzerinden. Hepsi oradan çıkıyor.

K1: Hani bu görüşleri, bir içerik analizi yapıp kâğıda döküp hani kod çıkarmıyorum, tema çıkarmıyorum. Ama ne yapıyoruz? Bu genel anlamda şimdi öğrenci sayısı çok az olduğu için. Zaten çok sık görüşüyoruz. Hani daha çok zihinsel anlamda. Sıklıkla, diyelim ki öğrencinin okula gidip gelmesi sorun ya da beslenmesini yapmıyor öğrenci. Sürekli veliler bunu söylüyor. Zihnimizde tamam böyle bir şey var. Bu sorunda ne yapabiliriz, diye hani bir yazılı doküman yapmıyoruz hani. ... Sorunları gördükçe bunlara müdahale ediyoruz.

K8: Öğretmenlerimizin yaptığı sınavların analizleri. İşte bu analizlerde de ayrıntılı olarak öğrencinin bir öğretmenin yaptığı sınavda bir soruyu doğru yapma oranı nedir? Özellikle mesela bazı sorularda matematikte olsun, Türkçe'de olsun, fen bilimleri, bu derslerde bazı sorulara bakıyoruz, öğrenciler tarafından yüzde on oranında doğru cevaplandığını görüyoruz. Yani burada ne oluyor, acaba öğrenciler mi konuyu anlayamadı diye.

Verilerin analiz ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak katılımcılardan yedisi bu süreci diğer yönetici ve öğretmen arkadaşları ile işbirliği içinde gerçekleştirdiğini ifade ederken üçü daha çok bireysel olarak süreci yönettiğini belirtmiştir. Buna ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

K6: ... Öğretmenlerimizle birlikte bunları yorumluyoruz. Nasıl yorumluyoruz? İşte bu çocuğun şuna ihtiyacı var. Bu veli işte şu nedenlerden belki çocuğuyla ilgilenmiyor.

K8: ...Analiz esnasında öğretmen arkadaşlarla, rehberlik hocalarıyla iş birliği içerisinde çalışıyoruz... Excele kendim de hâkimimim ama bizim okul müdürü daha çok hâkim, o bize yardımcı oluyor genelde. Bir de aynı zamanda bizim bir idarecimiz de bilgisayar mezunu zaten. Onun dışında bilişim öğretmenimiz var bizim. Herhangi bir konuda takıldığımız yerlerde onlardan da yardım alabiliyoruz.

Katılımcı görüşlerinin analizine göre veriye dayalı karar vermenin sağladığı faydalar Şekil 7'de gösterilmektedir.

Şekil 7. Yöneticilere Göre VDKV'nin Yararları

Şekil 7'den anlaşılacağı üzere VDKV'nin yararları konusunda katılımcı görüşleri en fazla durum ya da sorunun doğru tespit edilmesinde yoğunlaşmaktadır. Durumu çok yönlü ele alma, kararların doğruluğu ve güvenilirliği, işlerin hızlı ve kolay yürütmesi, güven, iletişim, ikna, inisiyatif alma, okul ve paydaşları tanıma konularında da VDKV fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

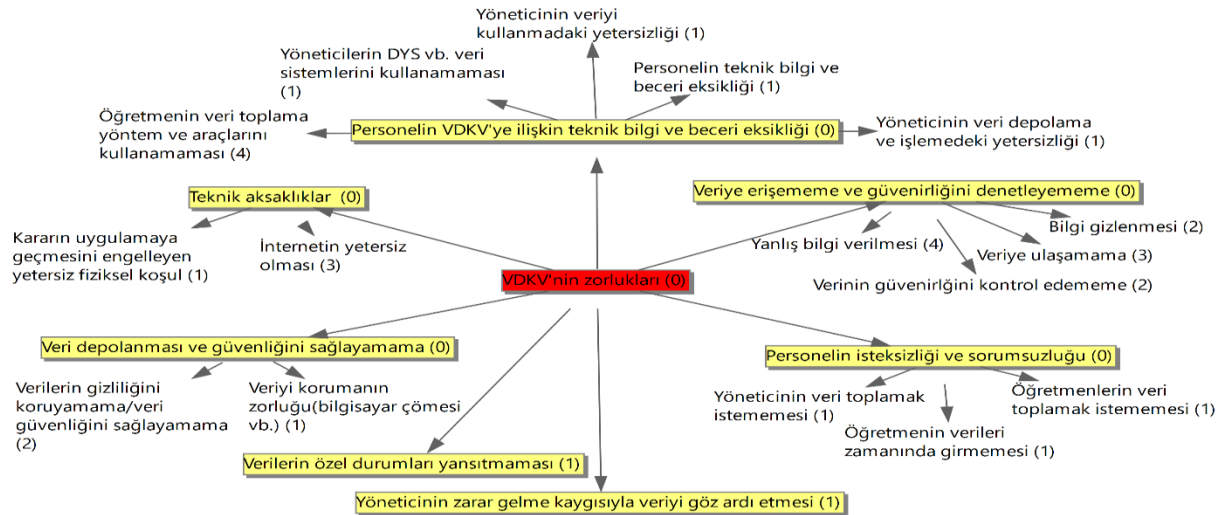
K6: Verileri göstermeden belki veliyi ikna etmemiş zor olabilir. Ama verilerle birlikte hani "bak böyle olmuş süreç içinde" gibi çocuğun gelişimini belki gelişmemesini göstererek veliyi daha kolay ikna edebiliyoruz.

K3: Denetimlerde çok fayda sağlıyor. ...Dediğim gibi hani şimdi çocuğun özel durumlarını bildiğin zaman veya işte veriler elinde olduğu zaman tabii ki yaklaşımın ve beklentilerin de farklılaşabilir. Yoksa bunlarda hep standart kurallar uygulanır. İşte yönetmelik ne yazıyor? Şu şu maddeler, şunların olması lazım. Yani tolerans almanız yani toleranslı davranmanızı da kolaylaştırıyor.

K7: ..okuma yazma matematik temel becerileri olsun, yapılan bu eğitimin yürütülebilmesi için verileri göz önünde bulundurmak lazım veya bir tablo halinde veya bir istatistik halinde toplu olarak görebilmemiz lazım. Yoksa öbür türlü, veriler olmadığı takdirde var olan bir başarı net olarak görülmeyebilir.

K8: Veriler olmadan, herkese, gelen veliyi veya işte Milli Eğitim'den gelen birine veya dışarıdan gelen birine burada günlük cevaplar vermek durumunda kalırız. Ama istatistikler elimizde olduğunda iletişim boyutunda da katkı sağlıyor. Hani daha net bilgiler verebiliyoruz. Kendimizi daha net ifade edebiliyoruz.

VDKV sürecinin zorluklarına ilişkin katılımcı görüşlerinin analizi sonucunda söz konusu bu zorlukların yedi temel kategoride toplandığı görülmektedir. Şekil 8'de bu kategoriler gösterilmektedir.

Şekil 8. Yöneticilere Göre VDKV'nin Zorlukları

Şekil 8’de görüldüğü gibi veriye erişememe ve güvenilirliğini denetleyememe VDKV’nin başlıca zorluğu olarak öne çıkmaktadır. Burada yaşanan zorlukta özellikle veri kaynaklarının dürüst davranıp davranmamasının önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici, öğretmen ya da diğer personelin veri toplama, işleme ve kayıt altına alma gibi VDKV süreçlerine yönelik bilgi ve beceri eksikliği başka bir ifade ile yetersizliği de önde gelen zorluklar arasında yer almaktadır. Şekil 8’de belirtildiği gibi internet yetersizliği gibi teknik aksaklıklar, personelin isteksizliği ve sorumsuzluğu gibi etmenler sürece ket vuran faktörler arasında yer almaktadır. Bir diğer önemli nokta ise katılımcılardan birinin dile getirdiği gibi verilerin özel durumları ya da sosyal gerçeklikleri her zaman tam anlamıyla yansıtmıyor olmasıdır. Bu durumun ise mekanik ya da soruna çözüm sağlamayacak hatalı kararlar doğurma potansiyeli olduğu söylenebilir. Şekil 8’de görüldüğü gibi zarar gelme kaygısı ile veriyi göz ardı etme durumu, yöneticiler gibi karar vericilerin de süreç içerisinde etik davranmalarının gerekliliğine işaret etmesi bakımından anlamlıdır. VDKV’nin zorluklarına yönelik bazı yönetici görüşleri şöyledir:

K1: ...veriyi size sağlamıyor. Mesela konuşmak istiyorsunuz, görüşmek istiyorsunuz. Öğrenciyi alıyorsunuz karşınıza, dostane, arkadaş gibi davranıyorsunuz ona. Hani iletişim kanallarını açıyorsunuz. Ama öğrenci konuşmuyor. Anlatmıyor ya da evde ailesi diyor ki “bayır bak bu konuları bahsetme”. ... İdareci veriyi topluyor ama veriyi ne yapacağını bilmiyor. Ya da veri toplamak istemiyor ya da veriyi görmezden de gelebilir. Mesela şöyle veri var. İşte öğrenciyle alakalı bir sıkıntı var. Ailesi problemlidir. Müdahale etmesi gerekiyor ama bundan kendisine bir sıkıntı doğacağını fark ediyor. Müdahale etmiyor. Yani veriyi kullanmıyor. Bir şekilde göz ardı ediyor. ...Veri toplamakta isteksiz davranır. Ya da veri kaynağı bu veriyi de sağlamayabilir. Güvenilir olmayabilir bize gelen veriler. ..ya da idareci yeteneksiz olabilir. Becerisi yoktur. Bilgisi, tecrübesi yoktur. Bundan da kaynaklanabilir bu zorluk süreci.

K4: Mesela sene sonu e-okulda öğrencinin okuduğu kitap bilgileri var. Bu veriyi, kitap bilgilerini genelde hiçbir öğretmen girmedeği için çok okuyan bir çocuk hiç okumamış gibi görünüyor. Hiç okuyan bir çocuksa çok kitap okumuş gibi sistem tarafından algılanıyor. Bunlar sıkıntı oluşturuyor.

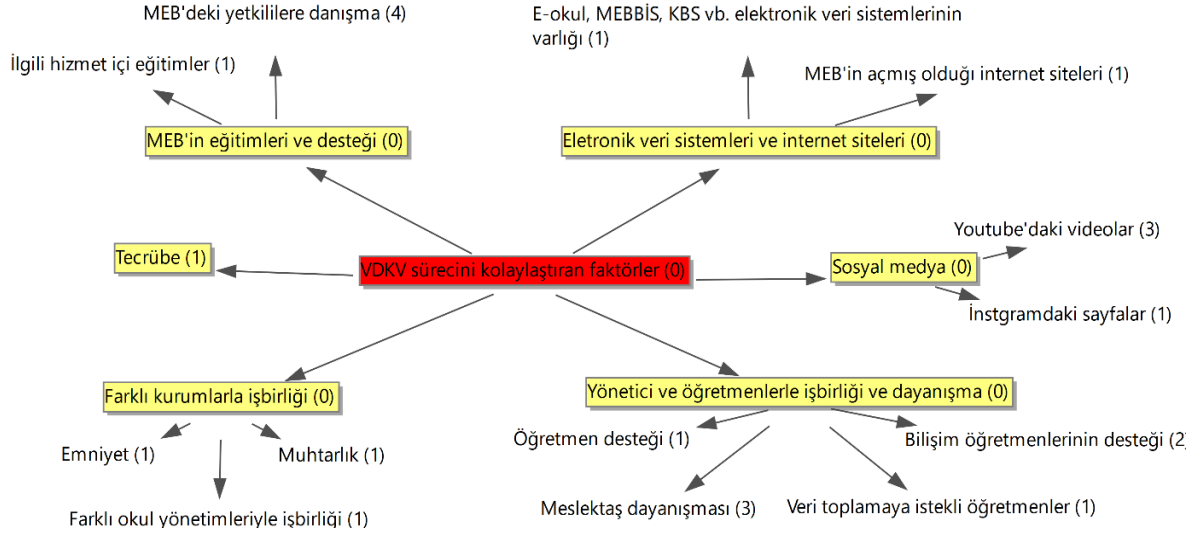
K8: Bizim bir de okul olarak kişisel olarak okulda kullandığımız kişisel bilgisayarlara aktardığımız veriler var. Ha şimdi eskiden dosyalarda, arşivlerde saklama, arşivdeki odayı kitli tutma vardı. Şimdi biz bunları bilgisayar ortamında acaba nereye kadar saklayabileceğiz, ne kadar buna hâkim olabiliriz? Yöneticilerin de değişme durumu var. Gittiğimizde bu veriler ne olacak, nasıl olacak? Bununla ilgili endişeler var bende ara ara. Ama önümüzü görme açısından ha veriler hayatımızda olmazsa olmaz ama veri güvenliği açısından endişe taşıyorum açıkçası. ...Yani şu teknolojinin şu çağında en büyük sıkıntılarımızdan bir tanesi okul yöneticileri olarak hani bir şeyleri birileri veya öğretmenlerimiz aracılığıyla, veliyle, öğrenciyle ilgili bir şeyleri paylaştığımız zaman biraz endişe taşıyoruz açıkçası. Veri güvenliği ciddi sorun.

K6: Hani bu çok basit bir şey belki ama mesela hani ben bu okula geldiğimde önceki yılın tüm bilgileri bilgisayarlardan silinmiş.

K3: Hâlbuki öğretmen tatbikata girmeyen öğrenciyi de girmiş gösteriyor. Hani vay başıma bir şey gelmesin diye, denetimde oluyor ya. Bazen yanıltabiliyor.

K2: Bazen internetimiz gidiyor mesela, çok ilginç. İnternetsiz kaldığımız durumlar da olabiliyor şehir merkezinde. Yani birçok böyle şey sıralayabilirim aslında. Teknik aksaklıklar oluyor.

Katılımcılara göre VDKV sürecinde destek olan ya da bu süreci kolaylaştıran başlıca faktörler Şekil 9’da gösterilmektedir.

Şekil 9. Yöneticilere Göre VDKV Sürecini Kolaylaştıran Faktörler

Şekil 9'dan anlaşılacağı üzere VDKV sürecinde öğretmenlerin özellikle veri toplanması ve analizi aşamalarında yöneticilerle işbirliği yapmaları, yöneticilerin kendi aralarında dayanışma içinde olmaları süreci kolaylaştıran temel faktörler arasındadır. Bunun yanı sıra MEB'in hizmet içi eğitimleri ve yöneticilerin sorularına cevap veren ilgili birimleri de süreci kolaylaştıran önemli etmenlerdir. Sosyal medya, elektronik veri sistemleri ve internet siteleri de veriye ulaşma, işleme ve depolama konularında yöneticilere destek olan bilişim teknolojilerinin sağlamış olduğu kolaylıklardır. Şekil 8'de dikkati çeken bir diğer faktör ise farklı kurumlarla işbirliği kategorisinde görüldüğü gibi yöneticilerin hem eğitim örgütleriyle hem de emniyet ve muhtarlık gibi eğitim dışı kamu örgütleriyle etkileşim içinde olmalarıdır. Bütün bunların dışında yöneticilerin tecrübe ile beraber VDKV sürecini daha kolay yönettikleri anlaşılmaktadır. VDKV sürecini kolaylaştıran etmenlere ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

K4: İşte veri toplamada Milli Eğitim Bakanlığı, işte DYS sistemi, dosya yönetim sistemi çok çok iyi. E-Okul sistemi birçok bilgiye ulaşmamız açısından çok çok iyi. Okulumuzdaki bilişim öğretmeni. Öğretmenlerin işte veri toplamadaki gayretleri. ...Youtube'da zaten sosyal medyada birçok bilgi var. Her şeyle ilgili var. Yani kayıt sistemine, işte gelen bir ürünün nasıl kaydedileceği de var, nasıl çıkış yapılacağı da.

K7: Hizmetçi eğitim programlarına, zaman zaman eğitim sürecinin daha kaliteli bir noktaya varılması için veya kendimizi daha iyi güncellememiz ve yenilememiz için bu tür seminerlere katılıyoruz. Ayrıca yani okulda var olan bir uyum, bir atmosfer. Arkadaşların birbirine destek çıkması, destek olması. Bunlar da yapılan çalışmalarını artırıyor yani.

K2: Şöyle yani sosyal medyadan yararlanıyoruz zaten. Youtube bizim için bazen çoğu zaman kurtarıcı oluyor. Onun dışında Instagramda birkaç sayfa var böyle, okulları ilgilendiren çoğu konularda takip edebildiğimiz. Hazır şablonlar olur. Bu konuyu takip ettiğimiz bazı güzel sayfalar var. ...Milli eğitimdeki görevliler ve memurlar da çoğu zaman takıldığımız konuda onlara da ulaşabiliyoruz, yardımcı oluyorlar. Birebir iletişime geçebiliyoruz o zaman.

K9: Milli Eğitimi kendisi bize destek oluyor bu konuda. Bir de muhtarlıklardan destek alıyoruz. Mahalleler de emniyet bu şiddetle ilgili konularda veri sağlanmasında bize çok destek oluyor.

Yöneticilerin çoğunluğu (f=7) gelecekte teknolojik gelişmelerin de etkisi ile VDKV'nin okullarda giderek yaygınlaşacağını düşünmektedir. Bununla beraber katılımcıların altısı VDKV konusunda kendisini yeterli olarak değerlendirirken dördü yetersiz olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda bazı katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

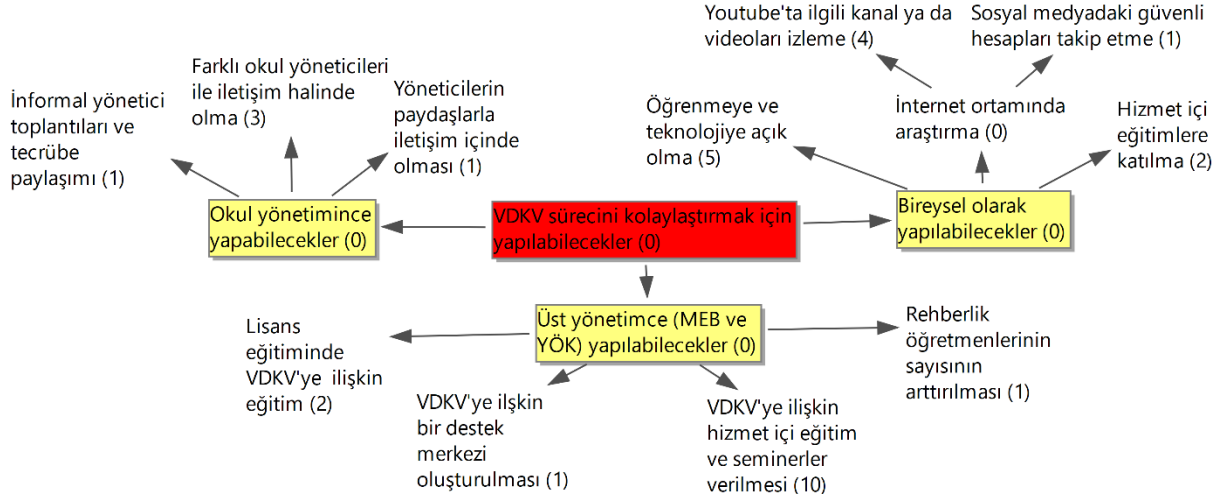
K9: Yeterli sayılır; çünkü artık yıllardır aynı şeyleri yapıp yapıp öğrendik. Yani öğretmen komisyonları kurmuşlar, komisyonların da yardımına başvurarak. Bir de birçok veriye hâkimiz yani. Nerede kullanacağımızı, nasıl kullanacağımızı da biliyoruz.

K8: Biz bu alanda yeterli miyiz desek yeterli değil. Şu an bilgisayarla ilgili, bir programlamayla ilgili tam hâkim değiliz konulara.

K9: *Gittikçe daba çok önem kazanacağını düşünmüyorum. Yani senenin başında okullarla ilgili bütün veriler önümüze koyup ona göre bir yol haritası çizmemiz, ona göre yönetmeniz gerekiyor okulları. Bunları yapmazsak işimiz zor olur.*

K4: *Şimdi bilişim çağındayız. İşte her gün yeni bilgi ortaya çıkıyor. Onların analiz edilmesi gerekiyor. Geçerliliğinin ölçülmesi gerekiyor. Faydalılığının ölçülmesi gerekiyor. Yani her bilgiyi üretmeyeceğimiz gibi geçerliliği ne kadar, bunların tespit edilmesi gerekiyor.*

Katılımcı görüşlerinin analizi sonucunda VDKV sürecinin kolaylaştırılmasına yönelik yapılması gerekenler üç temel kategoride toplanmaktadır. Şekil 10'da bu kategoriler gösterilmektedir.

Şekil 10. Yöneticilere Göre VDKV Sürecini Kolaylaştırmak İçin Yapılması Gerekenler

Şekil 10'da görüldüğü gibi VDKV sürecini kolaylaştırmak için bireyin, okul yönetiminin MEB ve YÖK gibi üst yönetimlerin yapabilecekleri faaliyetler söz konusudur. Katılımcılara göre öğrenmeye ve teknolojiye açık olma ile internet ortamında araştırma yapma ve hizmet içi eğitimlere katılma bireysel boyutta atılacak adımlar arasındadır. Özellikle internet ortamında araştırma yapma veri depolama ve işleme noktasında yardımcı olmaktadır. Şekil 10'dan anlaşılacağı üzere gerek lisans eğitimi gerekse hizmet içi eğitim ve seminerlerde VDKV'ye yönelik eğitimlerin olması, özellikle veri toplanmasında önemli bir aracı olan rehber öğretmenlerin sayısının artırılması üst yönetimlerin yapabilecekleri arasındadır. Yine bu kategorideki "VDKV'ye yönelik destek biriminin oluşturulması" elektronik veri sistemlerinin kullanılması, veri analizi ve raporlaştırılması gibi konularda yöneticilerin doğrudan ve anında ilgili uzmanlardan yardım almalarını sağlayabilecek dikkat çekici bir öneri olarak göze çarpmaktadır. Okul yönetimince yapabilecekler kategorisi incelendiğinde ise yöneticilerin özellikle veriye ulaşmak için paydaşlarla iyi iletişim içinde olmaları gerektiği, hem kendi okul yöneticileri hem de diğer okul yöneticileri ile informal toplantı, tecrübe paylaşımı gibi iletişim ve etkileşim kanalları ile özellikle veri işlenmesi ve analizi gibi konularda süreci kolaylaştırabilecekleri anlaşılmaktadır. VDKV sürecinin kolaylaştırılmasına ilişkin bazı katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir:

K1: *Hem lisansta hem hizmet öncesi eğitimde özellikle idareci olacak kişilere, idarecilere bu veriye dayalı sistem nedir, nasıl karar verilir? Bunun eğitiminin verilmesi gerekiyor.*

K2: *Astında böyle bir veriye ulaşmayı sağlayacak, bir veri merkezi gibi bir yer ya da veriyi kullanırken yardım edebilecek bir merkez, uzmanlık merkezi çok güzel olur. ... En azından şöyle idarecilere açık olabilecek bir şekilde. Çünkü okulu idare eden idarecilerdir.*

K8: *İnternet elimizin altında. Hem Milli Eğitim'in sağladığı internetin yanında birçoğumuzun evinde internet var. Sonuçta Youtube diye bir platform var elimizin altında. Birçok projeye ulaşabiliyoruz. Neyi nasıl yapacağımızı, orada birçok anlatım var. Bugün sistemde ben bir şeyi nasıl depolarım, nasıl yaparım, nasıl tablo yaparım onunla ilgili binlerce video çıkıyor. Emin olun hani şu anda Word, Excel programları kullanmak adına sorun yaşayabiliyor insan bazen. Gerekirse hafta sonu veya okulda uygun olduğu zamanlarda bu şekilde gelişim sağlayabilir.*

K7: *...daba sonra bir araya gelip yapılan çalışmaların veya tecrübelerin paylaşılması. Ondan sonra bu tarz şeyler yani iletişimin olması, yöneticiler arası mutlaka bir şey olması gerekiyor diyalog.*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada okul yöneticilerinin “veri” kavramını genellikle sayılarla ifade edilen ve istatistiksel bir kavram olarak ifade ettikleri saptanmıştır. Bununla birlikte okul yöneticilerinden veriyi “çikti” ve “sayısal verilerin değerlendirilmesi ve yorumlanması” “eldeki bilgi ve verilerle yeterli, tarafsız ve doğru karar verme, akıl yürütme” olarak tanımladıkları ve “öğrenci bilgileri” ile “okul ve paydaşlarıyla” eşleştirenlerin olduğu belirlenmiştir. Okul yöneticileri veri kavramının yararları üzerinden bir tanımlama yaparken, veriye dayalı karar vermeyi süreç ve aşamaları üzerinden tanımlamaya gittikleri görülmektedir. Eğitim alanyazınında ise veri, “sistemik olarak okulların bazı yönlerini temsil etmek için kanıtların toplanması ve organize edilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Lai ve Schildkamp, 2013, s. 10).

Okul yöneticilerinin VDKV’yi en fazla “tanıma, geliştirme ve planlama”, “karşılaştırma ve değerlendirme”, “ikna ve yönlendirme”, “durum saptama ve önleme”, “bütçe etkinliğini ve hesap verebilirliği sağlama” için kullandıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra okul yöneticileri veriye dayalı karar vermeyi; “aday öğretmenleri değerlendirme sürecinde”, “öğrenci sınavlarının değerlendirilmesinde”, “öğrencilerin sağlık ve aşı bilgilerini takip etmek”, “öğrenciler için sosyal yardımları dağıtmak”, “öğretmen ve öğrencilerin işe ve okula takiplerini belirlemek”, “geleceğe ilişkin planlar yapmak”, “öz değerlendirme yapmak”, “öğrencilerin davranış ve uyum durumlarının tespiti etmek”, “yıllık ödenekleri tutarlı kullanmak”, “öğrenciyi tanıma ve başarısını artırmak”, “öğretmen ve malzeme ihtiyacını belirlemek”, “okulu, öğretmeni ve velileri daha iyi tanımak”, “velileri ikna etmek ve doğru bilgilendirmek”, “öğrencilerin hazırbulunusluk seviyelerinin belirlemek” için kullandıklarını belirtmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin karar vermek için çok sayıda nicel ve nitel veri türüne ihtiyaçları olduğu görülmektedir (Lai ve Schildkamp, 2013; Wayman, Jimerson ve Cho, 2012; Akt. Schildkamp, Poortman ve Handelzalts, 2016). Özellikle okulların kalitesini artırmak, okulların gelişimini sağlamak ve eğitim çalışanlarının mesleki gelişimlerinde onlara rehberlik etmek için veriye dayalı karar vermeye ihtiyaç duyulmaktadır (Desimone 2009; Van Veen, Zwart, Meirink ve Verloop, 2010; Akt. Schildkamp vd., 2016). Dilekçi vd.’nin (2020) yaptığı araştırmada ise okul yöneticilerinin büyük çoğunluğunun, özellikle hızlı, nesnel ve etkili karar alma, mevcut durumun değerlendirilmesi ve okulun geleceği hakkında planlama yapılması konularında veriye dayalı yönetimi gerekli gördükleri tespit edilmiştir.

Okul yöneticileri veriye dayalı karar verme sürecinde öğrencilere, okula ve diğer paydaşlara ilişkin çok çeşitli veriler topladıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda “öğrencilerin akademik başarı ve becerileri”, “sağlık ve sosyo-ekonomik durumları”, yöneticilerin öğrencilere yönelik öncelikli olarak sahip oldukları verilerdir. Ayrıca okul yöneticileri öğretmenler hakkında “öğretmenlerin niteliği, mesleki geçmiş ve çalışmaları, sosyo-ekonomik durumları ve özlik bakları” ile ilgili; veliler hakkında “iletişim bilgisi”, “sağlık ve sosyo-ekonomik durum” ile ilgili; okul işleyişi konusunda ise “gelir-gider gibi finansal duruma” yönelik başlıca verilere sahiptirler.

Okul yöneticileri veriye dayalı karar vermek için en çok KBS, E-okul vb. platformları içeren kamu elektronik veri sistemlerini kullanmaktadırlar. Yöneticiler veri toplarken paydaşlarla görüşme, sınav yapma, anket uygulama, gözlem yapma gibi yüz yüze ya da fiziksel faaliyetlerinin yanı sıra telefon ve internet, sosyal medya ve çeşitli uygulamalardan yararlanarak uzaktan ve online olarak da konuşma ve yazışma yoluna başvurmuşlardır. Yine öğrenci ve velilerle daha fazla etkileşim içinde olan rehber öğretmen ve sınıf rehber öğretmenleri de önemli veri kaynakları arasındadır. Bir diğer veri kaynağı ise personel dışı kişilerdir. Burada sınıf annelerinin, özellikle ilkokullarda önemli bir veri kaynağı olduğu ifade edilebilir. Ayrıca okul yöneticilerinin veri toplamak için muhtarlara da danışmaktadır. Bu sonuç, okul yöneticilerinin çevreleriyle etkileşim halinde olduklarını göstermesi bakımından anlamlıdır. Okul yöneticileri WhatsApp grupları aracılığıyla öğrencilere, öğrenci velilerine ulaşıp onlardan dönüt almakta ve sınıf anneleri ile iletişim kurmaktadırlar. Schildkamp ve Poortman’a (2015) göre de okulda hedeflere ulaşmak için toplanan veriler, değerlendirme sonuçları, anketler ve sistemik sınıf gözlemleri gibi sistemik olarak toplanan veriler (bazen resmi veriler olarak adlandırılır) şeklinde olabilir. Bununla birlikte, veriler daha az resmi yollarla da toplanabilir. Bu tür verilere resmi olmayan sınıf gözlemleri ve tartışmalar (bazen resmi olmayan veriler olarak adlandırılır) örnek olarak gösterilebilir. Okulların kullanabileceği üçüncü bir veri kaynağı ise eğitim araştırmalarının sonuçları ve bulgularını içerir (Brown, 2015). Ayrıca son zamanlarda tartışılan “büyük veri” alanındaki son gelişmeler, eğitimde karar verme sürecine yardımcı olmak amacıyla büyük verinin de kullanılabilir iyi bir veri kaynağı olduğunu göstermektedir (Schildkamp, 2019). Tabak ve diğerleri (2020) öğretmen algılarına göre yöneticilerin karar alma yaklaşımlarını inceledikleri araştırmalarında, yöneticilerin genellikle karar almada mevzuatı temel aldıklarını, yasal kuralların dışına çıkmadıklarını, veriye dayalı karar alma yaklaşımını ise oldukça sınırlı şekilde kullandıklarını tespit etmişlerdir. Söz konusu araştırmada, yöneticilerin veriye dayalı karar alırken özellikle işbirliği, tecrübeye başvurma ve çoklu veri kaynaklarından faydalandıkları görülmüştür. Bununla birlikte Doğan’ın (2021) okul yöneticilerinin veri kullanma biçimlerini incelediği

çalışmada, Türkiye’deki okullarda veriye dayalı karar verme sürecinin yeterli ölçüde bilinçli ve nitelikli olarak yürütülmediği saptanmıştır. Diğer yandan Demir’in (2009) araştırmasına göre okul müdürlerinin buldukları okulda öğrenci ile ilgili oldukça fazla veri topladıkları görülmektedir. Bunların genellikle öğrencilerin akademik başarıları ile ilgili olan deneme, öğrenci notları vb. veriler olduğu görülmüş; ancak okullarda öğrenci algı ve tutumları ile ilgili veri toplanmadığı belirtilmiştir. Okulda öğrenci akademik başarıları ile ilgili veriler toplanmasına rağmen bu verilerin etkili bir şekilde değerlendirilmediği de tespit edilmiştir (Demir, 2009).

Okul yöneticileri verileri depolamak ve korumak adına en fazla *fiziksel dosyalama ve depolama* yoluna başvurmaktadırlar. Bu durum, yöneticilerin yasal düzenlemeler gereği bazı dosyaları belli bir süre saklama yükümlülüklerinden kaynaklanıyor olabilir. Bunun yanında yöneticiler *şifreli bilgisayarlarda verileri depolamaya çalışmakta, virüs programları ile bilgisayar güvenliğini sağlamaya çalışmakta ve bilgisayarın çökmesi gibi teknik aksaklıklara karşı harddiskte veri yedekleme* gibi önlemler almaktadırlar. Ayrıca yöneticiler, kullandıkları elektronik veri sistemlerinin korunması bağlamında Bakanlığın şifreleme sistemlerine güven duymaktadırlar. Yine yöneticilerden bazıları verileri depolama ve koruma adına ayrıca ajanda tutmakta ya da telefonlarda yer alan not uygulamaları aracı ile verileri kaydetmektedirler. Ayrıca yöneticiler ellerindeki verileri paylaşmamaya özen göstermektedirler. Bu sonuç, veri gizliliği konusunda teknik önlemlerin yanında kişisel değerlerin önemine işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir. Alanyazında okul yöneticilerinin bu görüşlerini destekleyen sonuçlar olduğu görülmektedir. Marshall’a (2017) göre de verilerin etkin kullanımını desteklemek için okulların uygulayabileceği birçok basit strateji bulunmaktadır. Bu stratejilere, ortak değerlendirme şablonlarının kullanılması, verilerin merkezi olarak depolanması, toplanan bilgilerin tüm personelin kullanımına sunulması, verilerin öğretimi güçlendirmek için kullanılması konusunda mesleki gelişime yatırım yapılması ve verilerin okul içi işbirliğine ve diğer etkilere yönelik tartışmaya zaman ayrılması dâhildir. Gelişen okullar, öğrenci alımı ve koşulları göz önüne alındığında alışılmadık derecede yüksek bir “katma değer” üreten okullar, neyi geliştirmek istediklerini ve başarıyı nasıl ölçeceklerini belirlemelidirler.

Okul yöneticileri elde ettikleri verileri genellikle somut bir analiz olmadan yorumlama ve değerlendirme yapma yoluna gitmektedirler. Ayrıca yöneticiler elektronik veri sistemlerinden analiz sonuçlarını otomatik almakta yahut veriler üzerinde frekans, yüzde ve ortalama gibi temel istatistiksel analizler yapmakta ve tablo hazırlama gibi görselleştirme yollarına başvurmaktadırlar. Verilerin analiz ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak ise yöneticilerin büyük ölçüde diğer yönetici ve öğretmen arkadaşları ile işbirliği içinde süreci yürüttükleri anlaşılmaktadır. Bu çalışmadaki yöneticilerin somut bir analiz yapmama bulgusunu desteleyecek şekilde Öz ve Arastaman’ın (2021) çalışmasında da yöneticiler analiz konusunda yetersiz olduklarını belirtmişlerdir.

VDKV’nin yararları konusunda katılımcı görüşleri en fazla durum ya da sorunun doğru tespit edilmesinde yoğunlaşmaktadır. Durumu çok yönlü ele alma, kararların doğruluğu ve güvenilirliği, işlerin hızlı ve kolay yürütülmesi, güven, iletişim, ikna, inisiyatif alma, okul ve paydaşları tanıma konularında da VDKV fayda sağlamaktadır. Benzer şekilde ilgili alanyazında da eğitim uygulamalarını incelemek için verilerin analiz edilmesi ve yorumlanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Elde edilen bilgilerin eğitim uygulamalarında temel olarak kullanılması ve sonrasında değerlendirilmesi ile ilgili kararların alınması ve öğrenme çıktılarının iyileştirilmesi açısından istenen etkiye sahip olup olmadığının belirlenmesi bakımından gereklidir (Coburn ve Turner, 2011; Coburn, Toure ve Yamashita, 2009).

Veriye erişememe ve güvenilirliğini denetleyememe VDKV’nin başlıca zorluğu olarak öne çıkmaktadır. Burada yaşanan zorlukta özellikle veri kaynaklarının dürüst davranıp davranmamasının önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yönetici, öğretmen ya da diğer personelin veri toplama, işleme ve kayıt altına alma gibi VDKV süreçlerine yönelik bilgi ve beceri eksikliği başka bir ifade ile yetersizliği de önde gelen zorluklar arasında yer almaktadır. İnternet yetersizliği gibi teknik aksaklıklar, personelin isteksizliği ve sorumsuzluğu gibi etmenler sürece ket vuran faktörler arasında yer almaktadır. Bir diğer önemli nokta verilerin özel durumları ya da sosyal gerçeklikleri her zaman tam anlamıyla yansıtmıyor olmasıdır. Bu durumun ise mekanik ya da soruna çözüm sağlamayacak hatalı kararlar doğurma potansiyeli olduğu söylenebilir. Zarar gelme kaygısı ile veriyi göz ardı etme durumu, yöneticiler gibi karar vericilerin de süreç içerisinde etik davranmalarının gerekliliğine işaret etmesi bakımından anlamlıdır. Alanyazın incelendiğinde bu araştırma sonuçlarını destekler nitelikte sonuçlar olduğu görülmektedir. Ifenthaler ve Tracey (2016) ve Slade ve Prinsloo (2013) tarafından yapılan araştırmalara göre eğitim alanında veriye dayalı karar vermenin zorluğunun temelinde etik dışı ve müdahaleci kullanım yatmaktadır. Mahremiyeti tehdit edebilecek veriler ve bununla ilgili sorunlar kişisel verilerin kullanımının nasıl sınırlandırılması gerektiği sorusunu sormaya

sebeptir. Okul yöneticilerinin veriye koruma ve kullanma konusunda etik bilgisi ve duyarlılığının olması gerekmektedir. Verileri toplama, anlama ve bunlara göre hareket etme konusunda çeşitli zorluklar vardır. Yöneticiler ve öğretmenler, bilgi yönetim sistemlerini kullanmada teknolojik engellerle veya sınırlı veri okuryazarlığının bir sonucu olarak sorunları ve çözümleri belirlemede zorluklarla karşılaşabilirler. Okullar için çok önemli bir konu, veri eksikliği değil, öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek ve öğretmenlerin planlamalarına yardımcı olmak için verilerin nasıl etkin bir şekilde kullanılacağıdır. Birçok okul için zorluklardan birisi etkili sistemler ve prosedürler oluşturmaktır. Çoğu okulda, okul raporları, öğretmenler ve bölümler tarafından tutulan not defterleri şeklinde ayrıntılı kayıtlar bulunur; ancak zaman içinde öğrenme ilerlemesine ilişkin düzenli olarak toplanan kanıtları gösteren öğrenci kayıtları yoktur (Marshall, 2017).

VDKV sürecinde öğretmenlerin özellikle veri toplanması ve analizi aşamalarında yöneticilerle işbirliği yapmaları, yöneticilerin kendi aralarında dayanışma içinde olmaları süreci kolaylaştıran temel faktörlerden biridir. Bunun yanı sıra MEB'in hizmet içi eğitimleri ve yöneticilerin sorularına cevap veren ilgili birimleri de süreci kolaylaştıran önemli etmenlerdir. Sosyal medya, elektronik veri sistemleri ve internet siteleri de veriye ulaşma, işleme ve depolama konularında yöneticilere destek olan bilişim teknolojilerinin sağlamış olduğu kolaylıklardır. Diğer faktör ise farklı kurumlarla işbirliği kategorisinde görüldüğü gibi yöneticilerin hem eğitim örgütleriyle hem de emniyet ve muhtarlık gibi eğitim dışı kamu örgütleriyle etkileşim içinde olmalarıdır. Bütün bunların dışında yöneticilerin tecrübe ile beraber VDKV sürecini daha kolay yönettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yöneticiler *veri toplamada Milli Eğitim Bakanlığının e DYS sistemi ve E-Okul sistemini çok beğendiklerini ifade etmişlerdir*. Bunun yanı sıra yöneticiler YouTube ve Instagram'da yer alan sosyal medya kanallarını kullanmaktadırlar. Bu konularda okul yöneticilerinin meslektaşlarından, öğretmenlerden ve milli eğitim müdürlüğündeki çalışanlardan destek aldıkları saptanmıştır.

Yöneticilerin çoğunluğu gelecekte teknolojik gelişmelerin de etkisi ile VDKV'nin okullarda giderek yaygınlaşacağını; ancak bazı yöneticiler veri hazırlama konusunda kendilerini yeterli gördüklerini ifade ederken, bazı okul yöneticileri bu konuda yeterli olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca okul yöneticileri bilgisayar kullanma ve programlama becerileri bakımından çok iyi olmadıklarını belirtmişlerdir; oysa bilişim çağında doğru bilgiye ulaşmak için bu becerilere ihtiyaçları olduğunu ifade etmişlerdir. Dilekçi vd.'nin (2020) yaptığı çalışmada ise okul yöneticilerinin büyük çoğunluğunun, özellikle hızlı, nesnel ve etkili karar alma, mevcut durumun değerlendirilmesi ve okulun geleceği hakkında planlama yapılması konularında veriye dayalı yönetimi gerekli gördükleri tespit edilmiştir. Benzer şekilde Doğan'ın (2021) çalışmasında da okul yöneticilerinin veri kullanımına olumlu yaklaştıkları; bununla birlikte veriye dayalı karar verme sürecinin yeterli ölçüde bilinçli ve nitelikli olarak yürütülmediği saptanmıştır. Dolayısıyla veriye dayalı yönetim sisteminin uygulanabilmesine ilişkin okul yöneticilerinde olumlu bir tutum olmasına karşın bu konuda güçlendirmeye ihtiyaç duydukları söylenebilir.

VDKV sürecini kolaylaştırmak için bireyin, okul yönetimin MEB ve YÖK gibi üst yönetimlerin yapabilecekleri çalışmalarının olduğu belirlenmiştir. Okul yöneticilerine göre öğrenmeye ve teknolojiye açık olma ile internet ortamında araştırma yapma ve hizmet içi eğitimlere katılma bireysel boyutta atılacak adımlar arasındadır. Bu adımlar, özellikle internet ortamında araştırma yapma, veri depolama ve işleme noktasında yardımcı olmaktadır. Gerek lisans eğitimi gerekse hizmet içi eğitim ve seminerlerde VDKV'ye yönelik eğitimlerin olması, özellikle veri toplanmasında önemli bir aracı olan rehber öğretmenlerin sayısının artırılması üst yönetimlerin yapabilecekleri arasındadır. Yine bu kategorideki "VDKV'ye yönelik destek biriminin oluşturulması" elektronik veri sistemlerinin kullanılması, veri analizi ve raporlaştırılması gibi konularda yöneticilerin doğrudan ve anında ilgili uzmanlardan yardım almalarını sağlayabilecek dikkat çekici bir öneri olarak göze çarpmaktadır. Okul yönetimince yapılabilecekler kategorisi incelendiğinde ise yöneticilerin özellikle veriye ulaşmak için paydaşlarla iyi iletişim içinde olmaları gerektiği, hem kendi okul yöneticileri hem de diğer okul yöneticileri ile informal toplantı, tecrübe paylaşımı gibi iletişim ve etkileşim kanalları ile özellikle veri işlenmesi ve analizi gibi konularda süreci kolaylaştırabilecekleri anlaşılmaktadır. Okul yöneticileri bazen çok temel bilgisayar becerileri bakımından sorun yaşadıklarını; hafta sonu ya da hafta içi uygun zamanlarda okul yöneticilerine eğitimler verilerek bu eksikliğin giderilebileceği ifade etmişlerdir. Bu sonuçları destekleyecek şekilde Öz ve Arastaman (2021) tarafından yapılan çalışmada da yöneticiler, VDKV ile ilgili yetersizliklerinin bulunduğunu, özellikle uygulamalı eğitimlere ihtiyaç duyduğunu ve yardımcı personel ve destek hizmetlerinin olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Belirlenen temalar doğrultusunda yöneticilerin görüşleri de değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre yöneticiler en çok "e-Okul" ve "MEBBİS" modüllerine ilişkin verileri kullanmaktadır. Yöneticiler söz konusu verileri karar alma süreçlerinde, üst yönetim birimlerinin taleplerini karşılamak, paydaşlarla

çalışmak, öğrenci başarısını artırmak için kullanır. Yöneticiler, yönetim sürecinde verilerin daha etkin kullanılması için yeterli destek veya yazılım ürününün bulunmadığını belirtirken, bir dizi eğitime ihtiyaç olduğunu ve bu eğitimlerin uygulamalı çalıştaylar şeklinde olması gerektiğini ifade ettiler. Ayrıca veri analizi için yardımcı personel ve destek hizmetlerinin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Verilere erişimde zaman yönetimi ile ilgili sorun yaşadıklarını bildiren yöneticiler, veri analizi konusunda yeterli olmadıklarını ve personelin motivasyonu, kalitesi ve iş yükü ile ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Okul personeli tarafından veriye dayalı karar verme veya veri kullanımına okulların kalitesini artırmak ve çalışanların mesleki gelişmelerini sağlamak için yöneticilere ve karar vericilere rehberlik etmek için acilen ihtiyaç vardır (Desimone 2009; Van Veen vd., 2010, 2012; Akt. Schildkamp vd., 2016). Oysa eğitimde genellikle sadece öğrencinin akademik başarısını geliştirmek amacıyla kullanılsa da diğer okul gelişme faaliyetlerinde de uygulanması gerektiği açıktır (Schildkamp, 2019).

Araştırmalarda okul yöneticilerinin veri kullanımını bir araç olarak teşvik etmelerinin önemli olduğu görülmektedir. Bu kapsamda okul yöneticilerinin veriye dayalı öğretimi desteklemesi, öğretmenlerin verileri kullanması için fırsatlar sağlaması (örneğin öğretmenlere zaman verme), açık bir şekilde öğretmenleriyle verileri tartışması ve öğretmenlerin veri kullanım becerilerini geliştirmeye odaklanması gerekmektedir (Knapp, Copland ve Swinnerton, 2007; Knapp vd., 2006; Wohlstetter, Datnow ve Park, 2008).

Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak okullarda veriye dayalı karar verme sürecine yönelik şu öneriler getirilebilir:

- 1) Okul yöneticilerinin veriye dayalı karar verme hakkında doğru kaynaklara ve yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Gerek bakanlık merkez teşkilatı, gerekse de yerel teşkilatlar aracılığıyla okul yöneticilerine yönelik uygulamalı eğitim programlarıyla çevrimiçi ve yüz yüze eğitimler verilebilir.
- 2) Okullarda veri analizi, güvenliği ve depolanması konularında iyi yetişmiş yardımcı personellerin yetiştirilmesi gerekmektedir.
- 3) Okul yöneticisi, öğretmen, veli ve öğrencilerin teknoloji okuryazarlık durumları geliştirilmelidir.
- 4) Veri toplanması ve analizi aşamalarında okul yöneticilerinin diğer okul yöneticileri ve üst yöneticilerle daha fazla işbirliği yapmaları veriye dayalı karar verme sürecini kolaylaştırabilir.
- 5) Okul yöneticilerinin özellikle veriye ulaşma, işleme ve analiz süreçleri için paydaşlarla iyi iletişim içinde olmaları gerekmektedir. Bu kapsamda okul yöneticilerinin hem kendi okul yöneticileri hem de diğer okul yöneticileri ile informal toplantı vb. etkinliklerle tecrübe paylaşımında bulunmaları ve etkileşimin artması teşvik edilmelidir.
- 6) Yöneticilerin verileri etkili kullanabilmeleri için okulların teknolojik olarak desteklemesi gerekmektedir. Ayrıca bilgisayar yazılım ürünü ve yönetim bilişim sistemleri konusundaki ihtiyaçları karşılanmalıdır.

Okulda veriye dayalı karar verme süreçleri, geleneksel karar ve yönetim süreçlerini çok hızlı değiştirmektedir. Veriye dayalı karar verme konusu ile ilgili tüm öğretim düzeylerinde öğretmen, öğrenci, veli ve diğer paydaşların da algı ve görüşlerini kapsayan nitel ve nicel araştırmalara ihtiyaç vardır. Araştırmacıların veriye dayalı karar vermeyi, hesapverebilirlik, okul başarısı, okul sağlığı ve güvenliği, etik gibi değişkenlerle ilişkilendirerek ele almasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Yöneticilerin Bakış Açısından İlköğretim Okullarında Veriye Dayalı Karar Verme” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 17.11.2022 tarih ve 39 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Ackoff, R. L. (1989). From data to wisdom. *Journal of applied systems analysis*, 16(1), 3-9.
- Açıl, N. G. (2019). *Eğitsel veri madenciliğindeki eğilimlerin çok yönlü incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Adair, J. (1998). *Effective Decision Making*. How to Books Ltd: E-Book.

- Agasisti, T. ve Bowers, A. J. (2017). Data analytics and decision making in education: towards the educational data scientist as a key actor in schools and higher education institutions. In *Handbook of contemporary education economics*. Edward Elgar Publishing.
- Anderegg, C. C. (2007). *Classrooms and schools analyzing student data: a study of educational practice*. Doctoral dissertation, Pepperdine University, UMI Number: 3252719
- Aydın, A. H. (2011). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Seçkin
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeeler* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Barry, M. J. (2006). *A school's use of data for teaching and learning: a case study of data's impact on instruction in an urban school*. Doctoral dissertation, University of Southern California. UMI Number: 3237164
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. A. Arı (Çev. Ed.). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Brown, C., (2015). *Leading the use of research and evidence in schools*. London: Institute of Education Press. [Google Scholar]
- Coburn, C. E. ve Turner, E. O. (2011). Research on data use: A framework and analysis. *Measurement: Interdisciplinary Research & Perspective*, 9(4), 173-206
- Coburn, C. E., Touré, J. ve Yamashita, M. (2009). Evidence, interpretation, and persuasion: Instructional decision making at the district central office. *Teachers College Record*, 111(4), 1115-1161.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (Çev. Edt. M. Büütün, ve S. B. Demir) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dean, J. S. (2007). *A study of decision-making practices by urban Arizona public school principals: Data-driven decision-making praxis* (Doctoral dissertation). Capella University, UMI Number: 3259658.
- Demir, K. (2009). İlköğretim okullarında verilere dayalı karar verme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 59(59), 367-398.
- Dilekçi, Ü., Sezgin-Nartgün, Ş. ve Nartgün, Z. (2020). Okullarda veriye dayalı yönetim. *Sözlü Bildiri Tam Metin, Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi (IPCEDU)*. ss. 232-242
- Doğan, K. ve Arslantekin, S. (2016). Büyük veri: Önemi, yapısı ve günümüzdeki durum. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 56(1), 15-36.
- Doyle, A. C. (1970). *The complete Sherlock Holmes*. New York: Doubleday and Company Inc.
- Duman, E. (2021). *Okul yönetiminde veriye dayalı karar verme sürecinin yönetici görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dunn, K. E., Airola, D. T., Lo, W. J. ve Garrison, M. (2013). Becoming data driven: The influence of teachers' sense of efficacy on concerns related to data-driven decision making. *The Journal of Experimental Education*, 81(2), 222-241. DOI: 10.1080/00220973.2012.699899
- Fischer, C., Pardos, Z. A., Baker, R. S., Williams, J. J., Smyth, P., Yu, R., Slater, S., Baker, R. ve Warschauer, M. (2020). Mining Big Data in Education: Affordances and Challenges. *Review of Research in Education*, 44(1), 130-160. <https://doi.org/10.3102/0091732X20903304>
- Gelderblom, G., Schildkamp, K., Pieters, J. ve Ehren, M. (2016). Data-based decision making for instructional improvement in primary education. *International Journal of Educational Research*, 80, 1-14.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Ifenthaler, D. ve Tracey, M. W. (2016). Exploring the relationship of ethics and privacy in learning analytics and design: Implications for the field of educational technology. *Educational Technology Research and Development*, 64(5), 877-880.
- Knapp, M. S., Swinnerton J. A., Copland, M. A. ve Monpas-Huber, J. (2006). *Data-informed leadership in education*. Seattle: University of Washington, Center for the Study of Teaching and Policy.
- Knapp, M. S., Copland, M. A. ve Swinnerton, J. A. (2007). School district roles and resources: Understanding the promise and dynamics of data-informed leadership. *Teachers College Record*, 109(13), 74-104.
- Lai, M. K. ve Schildkamp, K. (2013). Data-based decision making: An overview. *Data-Based Decision Making in Education*, 9-21.
- Luo, M. (2008). Structural equation modeling for high school principals' data-driven decision making: An analysis of information use environments. *Educational Administration Quarterly*, 44(5), 603-634. <https://doi.org/10.1177/0013161X08321506>.
- Marshall, R. (2017). ACER's Research Conference 2017, Leadership for Improving Learning: Insights from research, from 27 to 29 August at the Melbourne Convention and Exhibition Centre. View the conference proceedings.
- Merriam, S. B (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Miller, J.K. (2007). *The use of data to inform decisions by elementary building principals*. Doctoral dissertation, University of Nebraska, Lincoln, Nebraska, UMI Number: 3293915
- Oxford İngilizce Sözlük (t.y.). Erişim: 3 Ocak 2019. <http://oxforddictionaries.com/search?searchType=dictionary&isWritersAndEditors=true&searchUri=All&q=decide&contentVersion=WORLD>
- Öz, Ö. Z. ve Arastaman, G. (2021). School principals' opinions on data-based school management: A Case Study. *Participatory Educational Research*, 9(3), 132-147.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluative methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Poulovassilis, A. (2016). *Big data and education*. Erişim: 13 Eylül 2021. <https://www.dcs.bbk.ac.uk/oldsite/research/techreps/2016/bbkcs-16-01.pdf>

- Provost, F. ve Fawcett, T. (2013). Data Science and its Relationship to Big Data and Data-Driven Decision Making. *Big Data*, 1(1), 51-59.
- Punch, K. F. (1998). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. London: Sage.
- Reyes, J. A. (2015). The skinny on big data in education: Learning analytics simplified. *TechTrends*, 59(2), 75-80.
- Schildkamp, K. (2019). Data-based decision-making for school improvement: Research insights and gaps. *Educational Research*, 61(3), 257-273.
- Schildkamp, K., Poortman, C. L. ve Handelzalts, A. (2016). Data teams for school improvement. *School effectiveness and school improvement*, 27(2), 228-254
- Slade, S. ve Prinsloo, P. (2013). Learning analytics: Ethical issues and dilemmas. *American Behavioral Scientist*, 57(10), 1510-1529.
- Tabak, H., Şahin, F. ve Yavuz-Tabak, B. (2020). Okul yöneticilerinin karar alma yaklaşımları: Veriye dayalı karar almaya geçiş. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 713-725.
- Taymaz, H. (2007). *Okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Wang, Y. (2016). Big opportunities and big concerns of big data in education. *TechTrends*, 60(4), 381-384. DOI 10.1007/s11528-016-0072-1.
- Wohlstetter, P., Datnow, A. ve Park, V. (2008). Creating a system for data-driven decision-making: Applying the principal-agent framework. *School Effectiveness and School Improvement*, 19(3), 239-259.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative research from start to finish*. New York: Guilford Press

EXTENDED ABSTRACT

The aim of the study is to examine the data-based decision-making process in primary schools. In this context, it is aimed to make a detailed description of how school administrators conceptualize data-based management, what kind of data they use when making decisions, how they perform the analysis and interpretation of data, the difficulties they encounter in the data-based decision-making process and the steps to be taken to overcome the difficulties.

Data science includes principles, processes, and techniques for understanding phenomena through (automatic) analysis of data. The goal of data science is actually to improve decision making (Provost & Fawcett, 2013). Big data refers to large and complex data sets that cannot be easily managed by traditional applications or processes (Reyes, 2015).

Data-based decision making includes collecting data, analyzing, and reporting data, sharing the results of data analysis, determining targets in line with shared results, preparing plans based on targets, and finally developing, implementing and evaluating these prepared plans (Arnold, 2007). Data-driven decision making refers to the decision-making process based on analysis of data rather than intuition. However, data-driven decision making is not an "all or nothing" practice; Organizations can participate in this process at different levels. For example, the manager may choose an advertisement for the promotion of a product based solely on his experience or a prediction of what will be beneficial, or he may base his choice on data analysis of how consumers respond to different advertisements or use a combination of these approaches. However, data-based decision-making increases efficiency (Provost & Fawcett, 2013)

Data-based decision making can be used for many organizations as well as educational organizations and schools. As a matter of fact, with the "No Child Left Behind" Act, which was put into effect in 2001, especially in the USA, accountability and school development activities have been transformed. Accountability demands on schools have increased, especially in terms of monitoring and improving student performance, and in this context, school administrators have felt the pressure to collect and analyze more detailed data, and as a result, data-based decision making has become a focal point in education management and policies (Luo, 2008). In particular, the data collected about the grades, attitudes and behaviors related to the student's attendance and academic success can be useful in making important decisions. In addition to these, other stakeholders of the school, such as teachers, parents, school staff, etc. The data collected about the school also guides the decisions about the school (Barry, 2006).

This research was carried out in a phenomenological design, one of the qualitative research methods. Qualitative research basically tries to understand the underlying causes of social reality and human behavior (Gürbüz & Şahin, 2015). Phenomenology, on the other hand, is a type of qualitative research that aims to examine the nature of human events/phenomena in their own real-world-contexts that individuals directly experience (Yin, 2011). The study group of the research consists of 10 school administrators working in primary schools in the province of Kars, determined by the maximum diversity sampling technique. Maximum diversity sampling creates a common pattern from the differences caused by heterogeneity in studies with a small number of participants; it aims to discover common dimensions or basic experiences about the relevant phenomenon (Patton, 2002). Semi-structured interviews, which is

one of the interview techniques, were conducted to determine the opinions of the administrators on the data-based decision-making process in primary schools. "Data-Based Decision-Making Interview Form in Primary Schools" developed by the researchers was used as a data collection tool. While structuring the interview form, first, a draft form consisting of 14 questions was prepared by using the literature on data-based decision making. The data obtained in the study were analyzed by content analysis. Content analysis refers to the careful, detailed, and systematic examination and interpretation of the material or data collected for the purpose of extracting patterns, themes, assumptions, and meanings (Berg & Lune, 2019).

According to the results of the research, although the administrators have difficulty in defining data-based decision making, they take the data about students, teachers, parents, and school operation into consideration in the decision process. These data are usually KBS, MEBBIS etc. It is obtained through public electronic data systems or face-to-face through interviews, meetings, exams, surveys, and observations, or through speech and correspondence through applications such as telephone, internet, and social media. In the data analysis and evaluation process, administrators mostly cooperate with other administrators and teachers and can apply simple statistical analyzes. While it is stated that data-based decision making is beneficial in terms of correct, reliable, and versatile decision-making, persuasion, initiative and communication, the main difficulties encountered are the lack of knowledge and skills regarding the process, technical problems, inability to provide data security and access to correct data. To facilitate the data-based decision-making process, administrators have various expectations regarding the individual, school management and senior management

Based on the results of the research, the following suggestions can be made for the data-based decision-making process in schools:

- 1) It is seen that school administrators do not have the right resources and sufficient information about data-based decision making. Online and face-to-face training can be provided through applied training programs for school administrators, both through the central organization of the ministry and local organizations.
- 2) It is necessary to train well-trained auxiliary personnel in data analysis, security, and storage in schools.
- 3) The technology literacy of school administrators, teachers, parents, and students should be improved.

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Rabia ARSLAN¹, Nihal TUNCA-GÜÇLÜ² ve Senar ALKIN-ŞAHİN³

Özet

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve kaygı durumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırma tarama modelinde nicel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma evrenini, bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde farklı bölüm ve sınıflarda öğrenim gören 790 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, ‘Öğretmen Adaylarına Yönelik Mesleki Kaygı Ölçeği’ ile toplanmıştır. Verilerin analizinde, betimsel istatistikler, bağımsız örneklem için t testi, tek yönlü varyans analiz ve Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Mesleki kaygı düzeyleri cinsiyete göre incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları, sınıf düzeyine göre, ‘‘Öğrenci / İletişim Merkezli Kaygı’’ boyutunda 1. ve 3. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma vardır; 3. sınıfların öğrenci iletişim merkezli kaygıları daha yüksektir. ‘‘Atanma Merkezli Kaygı’’ boyutunda ise 2. ve 3. sınıflar ile 4. sınıflar arasında anlamlı farklılık vardır. 2. ve 3. sınıflar atanma konusunda daha kaygılıdır. Araştırmanın diğer bir önemli sonucu, öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının bölüme göre anlamlı olarak farklılaşmasıdır. Anlamlı fark çıksın ya da çıkmazın fakültedeki bölümler arasında sözü edilen bütün alt boyutlarda ve toplam puanda en düşük kaygı düzeyine sahip bölüm fen bilgisi öğretmenliğidir. Araştırmanın sonuçlarından biri ise öğretmen adaylarının mesleki kaygı puanlarının hem anne hem de baba eğitim durumuna anlamlı olarak farklılaşmamasıdır.

Anabitar Kelimeler: Öğretmen adayları, Mesleki Kaygı Ölçeği, Ekonomik/Sosyal kaygı, Atanma kaygısı

Investigation of Teacher Candidates' Occupational Anxiety Levels in Terms of Some Variables

Abstract

The main purpose of this study is to examine the occupational anxiety of teacher candidates in terms of several variables. The research is designed with the survey model. The population of the research is 790 teacher candidates attending the faculty of education in the spring semester of the 2021-2022 academic year at a state university. In the study data collection tool is used: ‘‘Occupational Anxiety Scale for Prospective Teachers’’. Independent groups t-test, ANOVA and Kruskal Wallis H test techniques were used for data analysis which was obtained by this study. In the study, it was determined that the occupational anxiety of female teacher candidates was higher than that of males in all sub-dimensions and total scores, except for the task-centered anxiety dimension. On the other hand, there is a significant difference between the 1st and 3rd grades in the dimension of ‘‘Student / Communication-Centered Anxiety’’. Another important result of the research is that the occupational anxieties of teacher candidates differ significantly according to the department. Regardless of whether there is a significant difference or not, the department with the lowest anxiety level in all the sub-dimensions and total scores mentioned between the departments in the faculty is science teaching. One of the results of the study is that the occupational anxiety scores of teacher candidates do not differ significantly in terms of education status of both mothers and fathers.

Key Words: Self, Prospective Teachers, Occupational Anxiety Scale, Economic / Social anxiety, Appointment anxiety

Atıf İçin / Please Cite As:

Arslan, R., Tunca-Güçlü, N. ve Alkin-Şahin, S. (2023). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 161-171. doi:10.33206/mjss.1158406

Geliş Tarihi / Received Date: 05.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.09.2022

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Türkiye-Türkiye Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, arslanrabia0211@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3233-8228

² Doç. Dr. - Türkiye-Türkiye Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, nihal.tunca@dpu.edu.tr

 ORCID: 0000 0002-8512-7478

³ Prof. Dr. - Türkiye-Türkiye Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, senar.alkin@dpu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6644-8682

Giriş

Dünyada yaşanan değişimlere ayak uydurabilen, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilen ve duygularını kontrol edebilen bireyler yetiştirmek eğitim sisteminin bir görevidir. Eğitim sisteminin önemli paydaşlarından olan öğretmenler, ülkelerin kalkınmasında, nitelikli insan gücü yetiştirmede, toplumdaki huzuru ve sosyal barışı sağlamada, bireylerin sosyalleşmesinin yanında toplumsal yaşama hazırlanmasında, bir toplumun sahip olduğu kültür ve değerlerin sonraki nesillere aktarılmasında önemli role sahiptir. Bu rolü yerine getiren öğretmenler, eğitim sisteminin kendilerine yüklediği görevin sorumluluğunu da üstlenirler. Öğretmenlerin bu sorumluluğun üstesinden gelebilmesi için nitelikli bir eğitim almış olmaları ve mesleğe ilişkin olumlu tutumlar geliştirmiş olmaları beklenir.

Öğretmenlik mesleği, bilgi, beceri, ilgi, tutum, değer gibi bilişsel ve duyuşsal alan yeterlilikleri gerektiren bir meslektir (Önen, 2012, s. 312). 21. yüzyılda öğretmenden, öğrenmeyi kolaylaştırma, süreci değerlendirme, sınıfı katılımcı ve demokratik bir yaklaşımla yönetme, öğrencilerine ve topluma rol model olma gibi rollerin yüklenmesine bağlı olarak (Balci, 1991, s. 122) eğitim fakültelerinde yetiştirilen öğretmen adaylarının bilişsel alanda sahip olmaları beklenen bilgi ve beceriler yanında mesleğe ilişkin duyuşsal özellikler de geliştirmeleri beklenmektedir (Doğan ve Çoban, 2009, s. 158). İlgi, kaygı, tutum gibi duyuşsal özellikler nitelikli eğitim almayı ve nitelikli eğitim sağlayabilmeyi doğrudan etkilediği gibi (Mergen vd., 2014) öğretmenlerin karşılaştıkları durumlarda verdikleri tepkilerin belirleyicisi olması (Önen, 2012, s. 314) açısından da öğretmenlik mesleği için oldukça önemlidir.

Öğretmenlik mesleği için önemli duyuşsal özelliklerden biri olan kaygı; öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının baş etmesi gereken duygu durumlarından biridir. Kaygı kavramı, Freud ile birlikte psikoloji literatürüne girmiş ve egonun bir işlevi olarak tanımlanmıştır (Manav, 2011). “Üzüntü, endişe duyulan düşünce ve tasa” (Türk Dil Kurumu, 2022) olarak tanımlanan kavram, günlük yaşamda bireylerin deneyimledikleri, sıkça karşılaşılan bir duygu durumudur. Turner (1988) tarafından belirli olmayan bir dengesizlik hissi olarak da tanımlanan kaygıyı (Gerçek, 2018, s. 299) ortaya çıkaran durumlar, her insanda farklılaşabilir ve her insan farklı düzeyde kaygılanabilir. Fuller (1969, s. 211), öğretmen adaylarının görevlerine ilişkin kaygılarını ben merkezli, görev merkezli ve öğrenci merkezli kaygılar olmak üzere üç başlık altında incelemektedir. Fuller’e göre ben merkezli kaygıların odağında birey vardır. Ben merkezli kaygılara sahip öğretmen adayları, mesleğini başarı ile devam ettirip ettiremeyeceği endişesine kapılması nedeniyle stres altında kalmaktadır. Görev merkezli kaygıların odağında ise öğretmen adayının öğreticiliği vardır. Bu tür kaygıları olan öğretmen adayları, öğrenme sürecini yönetme konusunda oldukça kaygılanmaktadır. Öğrenci merkezli kaygıların odağında ise öğrenciler bulunur. Öğretmen adaylarının öğretim süreci ile ilgili düşünceleri ve tasarımları öğrenci merkezlidir. Öğretmen adayları öğrencilerin zihinsel, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama durumlarını merak etmeye ve bunları araştırmaya başlarlar. Bu araştırmada kullanılan ölçme aracının boyutlarına bağlı olarak dikkate alınan mesleki kaygılar ise Ekonomik/Sosyal Merkezli (EMK), Kişisel Gelişim Merkezli (KMK), Uyum Merkezli (UMK), Görev Merkezli (GMK), Okul Yönetimi Merkezli (OMK), Atanma Merkezli (AMK), Meslektaş ve Veli Merkezli (MMK), Öğrenci / İletişim Merkezli (ÖMK) olmak üzere sekiz başlıkta (Cabı ve Yalçınalp, 2013, s. 91) incelenmektedir.

Kaygı artışı, gelecek için karar verememe, hangi davranışta bulunacağını bilememe ile sonuçlanır. Yüksek düzeydeki kaygı, insanlarda geleceğe ilişkin olumsuz bir durumun çıkmasını bekleme gibi bazı korkular yaratır (Tümerdem, 2007, s. 34). Alışılmadık ve korkutucu bir durumla, bir nesne ya da kişiyle karşılaşmak, karar vermekte güçlük çekmek, iç ve dış çatışmalar yaşamak kaygıya neden olabilir. Her meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğinde de birçok durum kaygıya neden olabilir. Örneğin, Sünbül (2001, s. 229), öğretmen adaylarının en çok öğrenme sürecini nasıl gerçekleştirecekleri konusunda kaygılı olduklarını belirtmektedir. Ülke koşullarında mesleğe başlayabilme koşulları, bu süreçte yaşanan maddi ve manevi sorunlar, mesleğe başlandığında karşılaşılan sorunlar da kaygı durumunu etkilemektedir. Ayrıca lisans programlarından mezun olduktan sonra uygulanan Kamu Personeli Seçme Sınavı ve ardından 2016 yılından itibaren uygulanmakta olan mülakat da öğretmen adaylarının kaygı düzeylerini artıran önemli etmenlerden biri olarak görülmektedir. Kaygı durumunu etkileyen önemli nedenlerden biri de covid19 pandemi dönemidir. Teknolojik, sosyal ve ekonomik açıdan yaşam koşullarının ve alışkanlıklarının değişmesi, her bireyde olduğu gibi öğretmen adaylarının da geleceğe ilişkin kaygı duymalarına neden olmuştur (Atkins ve Danley, 2020, s. 34). Geleceğin bireylerini yetiştirerek topluma yön verme rolü olan öğretmen adaylarının kaygının neden olduğu davranış ya da duygu durumları ile gelecek nesilleri etkilemesini önlemek için öğretmen yetiştiren kurumlara geri bildirim sağlaması açısından öğretmen adaylarının yaşadıkları kaygı durumlarının belirlenmesine gereksinim vardır.

Kayı, içinde bulunulan zaman, koşul ve bağlamdan etkilenen bir duygu durumudur. Alanyazında her ne kadar farklı zaman dilimlerinde öğretmen adaylarının kaygılarının belirlenmesine dönük gerçekleştirilen çalışmalara rastlansa da (Bozdam, 2008; Cabı ve Yalçınalp, 2013; Çubukçu ve Dönmez, 2011; Dadandı, Kalyon ve Yazıcı, 2016; Deniz ve Bilgici, 2016; Deniz ve Tıcan, 2017; Doğan ve Çoban, 2009; Güngör ve Gül, 2019; Köklükaya ve Güven Yıldırım, 2016; Kurtuldu ve Ayaydın, 2010; Öztürk, Şahin, Demir ve Arcagök, 2019; Serin, Güneş ve Değirmenci, 2015; Taşğın, 2006; Türkdöğan, 2014) teknoloji ve bilimdeki gelişmeler, ülkede değişen koşullar, Covid 19 pandemisi gibi dünyayı ve ülkeyi etkileyen ve hazırlıksız yakalanan durumlar, öğretmen eğitiminde ve istihdamında yaşanan gelişmeler, öğretmen adaylarının yaşayabilecekleri kaygı durum ve düzeylerini farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda araştırmada bugünün koşullarında öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve kaygı durumlarının “cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri bölüm, akademik başarı ortalaması, anne ve baba eğitim düzeyi” değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarının, öğretmen adaylarının kaygı durumlarının en aza indirilmesinde, öğretim hizmetinin niteliğini belirleyen değişkenlerden biri olan kaygı konusunda öğretmen yetiştiren kurumların farkındalıklarının artırılmasında ve kaygının azaltılması için önleyici çalışmaların yapılmasında katkı sağlaması umulmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışma tarama modelinde tasarlanmıştır.

Çalışma Evreni

Araştırmada, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği ve Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören gönüllü olan toplam 790 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırma evreninin tamamına ulaşılmış, örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırmaya katılan 790 öğretmen adayının özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adayına İlişkin Kişisel Bilgiler

<i>Değişken</i>	<i>Düzye</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Değişken</i>	<i>Düzye</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Erkek	182	23,0	Günlük ders çalışma süresi	Hiç	90	11,4
	Kadın	608	77,0		1 Saat	301	38,1
Sınıf	1. Sınıf	156	19,7		2 Saat	240	30,4
	2. Sınıf	220	27,8		3 Saat ve üzeri	159	20,1
	3. Sınıf	234	29,6	0-5000 TL	324	41,0	
	4. Sınıf	180	22,8	5.000TL-10.000TL	369	46,7	
Bölüm	Fen Bilgisi Ö.	87	11,0	10.000 TL üstü	97	12,3	
	İlk. Mat. Ö.	110	13,9	YL/Doktora	5	,6	
	Okul Öncesi Ö.	126	15,9	Lisans	55	7,0	
	Sınıf Ö.	186	23,5	Önlisans	19	2,4	
	Sosyal Bilg. Ö.	142	18,0	Lise	152	19,2	
	Türkçe Ö.	139	17,6	Ortaokul	191	24,2	
Mezun olunan lise	Genel Lise	49	6,2	İlkokul	368	46,6	
	Meslek Lisesi	101	12,8	YL/Doktora	10	1,3	
	Fen Lisesi	24	3,0	Lisans	112	14,2	
	Öğretmen L.	30	3,8	Ön lisans	43	5,4	
	Anadolu L.	501	63,4	Lise	215	27,2	
Akademik başarı ortalaması	Diğer	85	10,8	Ortaokul	178	22,5	
	1.00-1.99	25	3,2	İlkokul	232	29,4	
	2.00-2.99	261	33,0	Toplam	790	100	
	3.00-4.00	504	63,8				

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının ¼’ü erkek, ¾’ü kadındır. 2. ve 3. sınıftaki öğretmen adayları 1. ve 2. sınıftaki öğretmen adaylarına göre sayıca daha fazladır. Bölümler açısından en fazla katılımcıyı Sınıf öğretimliğine kayıtlı olan öğrenciler, en az katılımcıyı ise Fen Bilgisi

Öğretmenliğine kayıtlı öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Anadolu lisesi mezunuyken, çok az bir kısmı Fen Lisesi mezunudur. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ortalamaları 3.00-4.00 arasındadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu günlük 1 ya da 2 saat ders çalışmakla birlikte hiç ders çalışmayanların oranı 1/8'dir. Aileleri 0-5000 TL ve 5.000TL-10.000TL arasında aylık gelire sahip olan katılımcılar yaklaşık eşit dağılıma sahipken, 10.000 TL üstü gelire sahip olanların oranı 1/8'dir. Katılımcıların hem anne hem baba eğitim durumları incelendiğinde ise en fazla oran ilköğretim kategorisinde olup, en az oran lisansüstü kategorisindedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Cabı ve Yalçınalp (2013) tarafından geliştirilen 'Öğretmen Adaylarına Yönelik Mesleki Kaygı Ölçeği (MKÖ)' kullanılmıştır. Ölçek toplam 45 maddeden ve "Görev, Ekonomik/Sosyal, Öğrenci/İletişim, Meslektaş ve Veli, Kişisel Gelişim, Atanma, Uyum ve Okul Yönetimi Merkezli Kaygı" olmak üzere sekiz faktörden oluşmaktadır. Faktörler, toplam varyansın %65,72'sini açıklamaktadır. Beşli derecelendirmeye [Çok Kaygılanıyorum (1), Kaygılanmıyorum (5)] sahip Likert tipindeki ölçekte yer alan maddelerin madde-toplam korelasyonları .23 ile .73 arasındadır. Ölçeğin toplamının güvenilirlik katsayısı .95, faktörlere ait Cronbach Alfa katsayıları ise .67 ile .94 arasındadır. Bu araştırmada ulaşılan katılımcılardan elde edilen verilere göre ise ölçeğin toplamının güvenilirlik katsayısı .95, faktörlere ait Cronbach Alfa katsayıları ise .67 ile .86 arasındadır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın ilk alt amacı için öğretmen adaylarının ölçeğe verdikleri yanıtların betimsel istatistikleri hesaplanmıştır. Karşılaştırma analizleri için ise öncelikle katılımcıların ölçeğe verdikleri yanıtların her bir değişkene ilişkin normallik sayıltısı kontrol edilmiştir. Bu incelemelere göre; araştırmada "cinsiyet" değişkenine ilişkin karşılaştırmalarda, bağımsız örneklem için t testi; "sınıf düzeyi ve bölüm" değişkenlerine ilişkin karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve "akademik başarı, anne ve baba eğitim durumu" değişkenlerine ilişkin karşılaştırmalarda Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Farkın çıkması halinde, farkın kaynağının belirlenmesi amacıyla ANOVA'nın kullanıldığı karşılaştırmalarda Tukey HSD Testi, Kruskal Wallis H Testinin kullanıldığı karşılaştırmalarda ise Mann Whitney U Testi kullanılmıştır.

Bulgular

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Toplam puan ve alt boyutlar bazında öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerine ilişkin betimsel istatistikleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek	Boyutlar	N	K	min	max	\bar{X}	S	\bar{X}/K
Mesleki Kaygı	GMK	790	14	14	70	37.18	10.48	2.66
	EMK	790	7	7	35	19.65	5.98	2.81
	ÖMK	790	6	6	30	13.47	5.28	2.24
	MMK	790	5	5	25	11.37	4.66	2.27
	KMK	790	4	4	20	11.18	4.23	2.80
	AMK	790	3	3	15	6.99	3.04	2.33
	UMK	790	3	3	15	8.30	3.15	2.77
	OMK	790	3	3	15	7.71	3.33	2.57
	Mesleki Kaygı Toplam	790	45	45	220	115.85	31.94	2.57

Tablo 2'de görüldüğü gibi, 790 öğretmen adayından oluşan grubun, ölçeğin toplamına ilişkin ortalama puanının $\bar{x}=2,57$ olduğu, alt boyutlara ilişkin ortalama puanlarda ise en yüksek kaygılı oldukları boyutun $\bar{x}=2,81$ ile "ekonomik/sosyal merkezli kaygı", en düşük kaygılı oldukları boyutun $\bar{x}=2,24$ ile "öğrenci/iletişim merkezli kaygı" olduğu dikkat çekmektedir. Tablo 3'te katılımcıların "cinsiyete" göre mesleki kaygı düzeylerinin karşılaştırılmasıyla ilgili t testi sonuçları yer almaktadır.

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Tablo 3'te katılımcıların "cinsiyete" göre mesleki kaygı düzeylerinin karşılaştırılmasıyla ilgili t testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının MKÖ Toplam Puanları ve Alt Boyutları Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Boyutlar	Cinsiyet	n	\bar{x}	S	sd	t	P
GMK	Erkek	182	36.13	9.51578	788	1.54	.12
	Kadın	608	37.49	10.73405			
EMK	Erkek	182	17.78	5.89716	788	4.86	.00
	Kadın	608	20.21	5.89213			
ÖMK	Erkek	182	12.81	5.45438	788	1.92	.05
	Kadın	608	13.66	5.21997			
MMK	Erkek	182	9.75	4.34713	788	5.44	.00
	Kadın	608	11.86	4.64768			
KMK.	Erkek	182	9.70	4.01667	788	5.47	.00
	Kadın	608	11.63	4.20087			
AMK	Erkek	182	5.98	2.64914	788	5.16	.00
	Kadın	608	7.29	3.08744			
UMK	Erkek	182	7.69	3.05409	788	3.02	.00
	Kadın	608	8.49	3.15690			
OMK.	Erkek	182	6.74	3.15732	788	4.54	.00
	Kadın	608	8.00	3.33382			
Mesleki Kaygı Toplam	Erkek	182	106.59	28.88880	788	4.52	.00
	Kadın	608	118.63	32.30923			

Tablo 3'te yer alan t testi sonuçları incelendiğinde, öğretmen adaylarının GMK boyutu [$t(788)= 1.54$; $p>0.05$] dışında diğer tüm alt boyutlarda "EMK [$t(788)= 4.86$; $p<0.05$]", "ÖMK [$t(788)= 1.92$; $p<0.05$]", "MMK [$t(788)= 5.44$; $p<0.05$]", "KMK [$t(788)= 5.47$; $p<0.05$]", "AMK [$t(788)= 5.16$; $p<0.05$]", "UMK [$t(788)= 3.02$; $p<0.05$]", "OMK [$t(788)= 4.54$; $p<0.05$]" ve toplam puanda "[$t(788)= 4.52$; $p<0.05$]", cinsiyete göre anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Farkın anlamlı olduğu bütün alt boyutlarda ve toplam puanda, gruplara ait ortalamalar dikkate alındığında, kadınların ortalamalarının erkeklerden yüksek olduğu, kadınların mesleki kaygılarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının, sınıf düzeyine göre mesleki kaygı düzeyleri toplam puanda "[$F(3)= 2.18$; $p>0.05$]" ve şu alt boyutlarda anlamlı olarak farklılaşmamaktadır: "GMK [$F(3)=1.41$; $p>0.05$]", "EMK [$F(3)=1.05$; $p>0.05$]", "MMK [$F(3)=1.40$; $p>0.05$]", "KMK [$F(3)=1.90$; $p>0.05$]", "UMK [$F(3)=1.77$; $p>0.05$]", "OMK [$F(3)=.98$; $p>0.05$]" Analizler sonucunda, öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre mesleki kaygı düzeylerinin anlamlı olarak farklılaştığı alt boyutlar ise ÖMK [$F(3)=3.49$; $p<0.05$] ve AMK [$F(3)=4.93$; $p<0.05$] boyutlarıdır (Tablo 4). Farkın kaynağını belirlemek üzere uygulanan Scheffe Testi sonuçları incelendiğinde, ÖMK boyutunda 1. ve 3. sınıflar arasındaki farkın anlamlı olduğu; 3. sınıfların kaygı düzeyinin ($\bar{x}=14.20$) 1. sınıflardan ($\bar{x}=12.46$) yüksek olduğu belirlenmiştir. AMK boyutunda ise 4. sınıflar ile 2. ve 3. sınıflar arasındaki farkın anlamlı olduğu; 2. ($\bar{x}=7.30$) ve 3. ($\bar{x}=7.34$) sınıfların atanma kaygılarının 4. sınıflardan ($\bar{x}=6.36$) yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Anlamlı Olarak Farklılaştığı Alt Boyutlar

MKÖ - alt boyutlar	Sınıf düzeyi	n	\bar{X}	S	sd	F	p
ÖMK	1. Sınıf	156	12.46	.41	3	3.49	.02
	2. Sınıf	220	13.52	.35			1-3
	3. Sınıf	234	14.20	.35			
	4. Sınıf	180	13.31	.40			
AMK	1. Sınıf	156	6.71	.24	3	4.93	.00
	2. Sınıf	220	7.30	.20			2-4
	3. Sınıf	234	7.34	.21			3-4
	4. Sınıf	180	6.36	.22			

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Bölüme Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının, bölümlerine göre mesleki kaygı düzeyleri şu alt boyutlarda anlamlı olarak farklılaşmamaktadır: “EMK [F(3)=1.92; p>.05]”, “ÖMK [F(3)=2.01; p>.05]”, “MMK [F(3)=.54; p>.05]”, “KMK [F(3)=1.06; p>.05]”, “AMK [F(3)=1.49; p>.05]”, “UMK [F(3)=2.03; p>.05]”, “OMK [F(3)=1.18; p>.05]”. Anlamlı fark çıkmasa da sözü edilen bütün alt boyutlarda en yüksek kaygı düzeyine sahip bölüm ilköğretim matematik öğretmenliği en düşük kaygı düzeyine sahip bölüm fen bilgisi öğretmenliğidir. Öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre mesleki kaygı düzeyleri GMK [F(3)= 6.01; p<.05] alt boyutunda ve toplam puanda [F(3)= 2.66; p<.05] ise anlamlı olarak farklılaşmaktadır (Tablo 5). Scheffe Testi sonuçları incelendiğinde, GMK boyutunda fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin puanları ile Türkçe Öğretmenliği, Okul Öncesi, İlköğretim Matematik ve Sınıf öğrencilerinin puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu; fen bilgisi öğretmenliğinde eğitim alan öğrencilerin kaygılarının diğerlerinden düşük olduğu belirlenmiştir. Toplam puanda ise fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin puanları ile İlköğretim Matematik öğrencilerinin puanları arasındaki farkın, yine fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin lehine, anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. *Bölüm Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Anlamlı Olarak Farklılaştığı Alt Boyutlar*

MKÖ ve Alt Boyutlar	Bölüm	n	\bar{X}	S	sd	F	p
GMK	Fen Bilgisi Ö.	87	31.93	8.65	5	6.01	.00
	İlk. Mat. Ö.	110	39.00	9.19			
	Okul Öncesi Ö.	126	37.69	10.54			
	Sınıf Ö.	186	37.76	10.47			
	Sosyal B. Ö.	142	36.37	10.09			
	Türkçe Ö.	139	38.60	11.80			
Mesleki Kaygı Toplam puan	Fen Bilgisi Ö.	87	106.26	25.84	5	2.66	.02
	İlk. Mat. Ö.	110	122.59	26.81			
	Okul Öncesi Ö.	126	116.14	29.92			
	Sınıf Ö.	186	117.12	33.66			
	Sosyal B. Ö.	142	115.00	33.59			
	Türkçe Ö.	139	115.44	35.62			

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Akademik Başarıya Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının, akademik başarıya göre göre mesleki kaygı düzeyleri toplam puanda [c2(2)=1.90; p>.05] ve şu alt boyutlarda anlamlı olarak farklılaşmamaktadır: GMK [c2(2)= .67; p>.05], EMK [c2(2)=.70; p>.05], ÖMK [c2(2)=3.49; p>.05], MMK [c2(2)= 2.07; p>.05], AMK [c2(2)=4.01; p>.05], UMK [c2(2)= 1.19; p>.05], OMK [c2(2)=3.54; p>.05]. Anlamlı fark çıkmasa da sözü edilen hemen bütün alt boyutlarda en yüksek kaygı düzeyine sahip öğrenciler, ortalaması en yüksek olan öğrencilerdir. Öğretmen adaylarının KMK alt boyutundan aldıkları puanlar ise akademik başarıya göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır (Tablo 6). Farkın kaynağını belirlemek için Mann Whitney U Testi ile ikili karşılaştırmalar yapıldığında; 2.00-2.99 ile 3.00-4.00 aralığında ortalamaya sahip öğrenciler arasında, 2.00-2.99 ortalama sahip öğrenciler lehine, anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (U=58330, p<.05).

Tablo 6. *Akademik Başarı Değişkenine Göre Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Anlamlı Olarak Farklılaştığı Alt Boyut*

Boyut	Akademik Başarı	n	Sıra Ort.	sd	z	p	Anlamlı Fark (U testi)
KMK	1.00-1.99	25	351.90	2	7.53	.02	2-3
	2.00-2.99	261	367.59				
	3.00-4.00	504	412.12				

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Anne Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının, anne eğitim durumuna göre mesleki kaygı düzeyleri toplam puanda ve alt boyutlarda anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. GMK [c2(3)=3.19; p>.05], EMK [c2(3)=9.2; p>.05], ÖMK [c2(3)=1.27; p>.05], MMK [c2(3)=.89; p>.05], KMK [c2(3)=4.63; p>.05], AMK [c2(3)=7.08; p>.05], UMK [c2(3)=.59; p>.05], OMK [c2(3)=.05; p>.05], MKÖ Toplam [c2(3)=3.54; p>.05].

Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Puanlarının Baba Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Öğretmen adaylarının, baba eğitim durumuna göre mesleki kaygı düzeyleri toplam puanda ve alt boyutlarda anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. GMK [c2(5)=1.42; p>.05], EMK [c2(5)=.91; p>.05], ÖMK [c2(5)=.78; p>.05], MMK [c2(5)=3.09; p>.05], KMK [c2(5)=1.97; p>.05]AMK [c2(5)=.38; p>.05], UMK [c2(5)=3.20; p>.05], OMK [c2(5)=3.18; p>.05], MKÖ Toplam [c2(5)=.51; p>.05].

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin belirlenmesi ve mesleki kaygılarının cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim gördükleri bölüm, akademik başarı ortalaması, anne eğitim ve baba eğitim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Araştırmada öğretmen adaylarının, ölçeğin boyutlarına göre farklılık göstermekle birlikte, orta düzeyde ya da orta düzeyin üstünde kaygılı oldukları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerine ilişkin yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde, bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Bozdam, 2008, s. 28; Bozdam ve Taşgın, 2011, s. 51; Serin, Güneş ve Değirmenci, 2015, s. 33). Araştırmada öğretmen adaylarının en çok kaygı duydukları boyutun “Ekonomik/Sosyal Merkezli” kaygı olduğu belirlenmiştir. Alanyazında öğretmenlik mesleğinin tercih edilme nedenleri, topluma, ülkeye hizmet etme, yararlı olma, öğretmenlik mesleğine ilgi duyma, yetenekli olduğunu düşünme ve çocukları sevmeye, atanma kolaylığı, iş garantisi, tatil ve izin kolaylığı olarak açıklanmaktadır (Bastick, 2000, s. 343; Boz ve Boz, 2008, s. 138; Goldhaber, Krieger, Theobald ve Liddle, 2022, s. 256; Saban, 2003, s. 198). Bastick (2000, s. 348), gelişmekte olan ülkelerde mesleğin tercih edilme nedenlerinin daha çok iş garantisi, sosyal güvence, atanma koşulları olduğunu belirtmektedir. Türkiye’de de yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle bir işe yerleşme konusunda karşılaşılan güçlükler, bireylerin iş garantili gördükleri öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olmuş ve bu da eğitim fakültelerinde yığılmalara neden olmuştur (Yazıcı, 2009, s. 45). Eğitim fakültelerinin öğrenci sayısının artmasına bağlı olarak mezun sayısının artması ve geçmiş yıllara oranla öğretmen atamalarında açılan kontenjan sayılarının düşürülmesi, öğretmen adaylarının, ekonomik açıdan mesleğe ilişkin kaygılarını yükseltmiş olabilir.

Öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının cinsiyete göre karşılaştırılması sonucunda, GMK boyutu dışındaki diğer bütün alt boyutlarda ve toplam puanda cinsiyete göre anlamlı farklılaşmanın olduğu; kadın öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre öğretmen adaylarının kaygı düzeylerini inceleyen alanyazındaki çalışmalar incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının erkeklere göre daha kaygılı olduğu sonucuna ulaşan araştırmalara rastlanmıştır (Akgün, Gönen ve Aydın, 2007, s. 298; Bozdam 2008, s. 28; Dilmaç, 2010, s.64; Saban, Korkmaz ve Akbaşlı, 2005, s. 207; Taşgın 2006, s. 685; Türkdöğen, 2014, s. 93). Alanyazında, kadınların erkeklere göre mesleki kaygının yanında genel kaygı düzeylerinin daha yüksek bulduğuna ilişkin sonuçlar da araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Bal, 2010, s. 71; Sekmenli, 2000, s. 132).

Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları, sınıf düzeyine göre, yalnızca “Öğrenci / İletişim Merkezli Kaygı” boyutunda 1. ve 3. sınıflar arasında anlamlı farklılaşma vardır. 3. Sınıfların öğrenci-iletişim merkezli kaygıları daha yüksektir. 3. sınıf öğrencilerinin üniversiteye girişleri 2019-2020 eğitim öğretim yılında gerçekleşmiştir. 2020 yılının mart ayında gerçekleşen pandemi dönemi nedeniyle üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmesi ve öğrencilerin eğitim öğretim hizmetini iki yıl boyunca evlerinden almaları, 3. sınıf öğrencilerinin kendilerini yetersiz hissetmelerine ve daha kaygılı olmalarına neden olmuş olabilir. “Atanma Merkezli Kaygı” boyutunda ise 2. ve 3. ile 4. sınıflar arasında anlamlı farklılık vardır. 2. ve 3. sınıflar atanma konusunda daha kaygılıdır. Özellikle son yıllarda öğretmen atamalarındaki kontenjanların düşmesi, 2. ve 3. sınıf öğrencilerini atama konusunda daha kaygılandırmış olabilir.

Araştırmanın diğer bir önemli sonucu, öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının bölüme göre, “görev merkezli kaygı boyutunda ve toplam mesleki kaygılarında” farklılaşmasıdır. Anlamlı fark çıksın ya da çıkmasın fakülteadaki bölümler arasında sözü edilen bütün alt boyutlarda ve toplam puanda en yüksek kaygı düzeyine sahip bölüm ilköğretim matematik öğretmenliği iken en düşük kaygı düzeyine sahip bölüm fen bilgisi öğretmenliğidir. Bölümler arasındaki kaygı düzeylerinin farklı olmasının başlıca nedenlerinin sosyal etkinliklerden, öğretim programlarından, dersleri yürüten öğretim üyelerinin öğrencilere yaklaşımından, fakülte/bölüm kültürlerinden, özel ya da devlette iş bulabilme olanaklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Eskiçi’nin (2016, s. 377) ve Türkdöğen’in (2014, s. 92) öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerini belirlemeyi amaçladığı çalışmalarında Fen bilgisi öğretmen adaylarının diğer bölümlere oranla daha düşük kaygı düzeylerine sahip olmalarına ilişkin elde ettikleri bulgu, araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Öğretmen adaylarının, akademik başarıya göre mesleki kaygıları, yalnızca Kişisel Gelişim Merkezli Kaygı boyutunda anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Anlamlı fark çıksın ya da çıkmasın, alt boyutlarda ve toplam puanda, genel olarak akademik başarısı yüksek öğrencilerin kaygıları daha yüksektir. Başarının, zihinsel ve duyuşsal süreçleri ve aktiviteleri arttırdığı (DeShon ve Gillespie, 2005, 1097) dikkate alındığında başarılı olan öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin yüksek olması beklendik bir durumdur. Bireylerin sağlamış oldukları akademik başarı, çevrelerinin ve kendilerinin beklentilerini arttırmış ve bu beklentiyi karşılayamama korkusu da öğretmen adaylarında kaygı düzeyini arttırmış olabilir. İlgili konuda alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde akademik başarının kaygıyı artırdığı çalışmalara da (Türkdoğan, 2014, s. 93) azalttığı çalışmalara da (Akgün vd., 2007, s. 298; Çakmak ve Hevedanlı, 2004, s. 11) rastlanmaktadır.

Araştırmanın önemli bir sonucu da öğretmen adaylarının mesleki kaygı puanlarının anne ve baba eğitim durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmamasıdır. Farkın çıkmamasının olası bir nedeni, her anne ve babanın kişilik özelliklerinin farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Çok iyi eğitim almış bir baba ya da anne kişilik olarak çok kaygılı olabilir ve yaşadığı bu kaygıyı çocuğuna aktarabilir. Devenci vd. (2012), Doğan ve Çoban (2009, s. 167) ve Türkdoğan (2014, s. 94) da ilgili konuda yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin kaygı düzeylerinin anne baba eğitim durumuna göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde, öğretmen adaylarının dünyada ve ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz, pandemi vb. değişkenlere, öğretmen yetiştirme ve istihdamında izlenen değişikliklere göre kaygı durumlarının nasıl ve ne yönde değişim gösterdiğinin belirlenmesini amaçlayan nitel araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilebilir. Gelecek çalışmalarda, öğretmen adaylarının orta düzeyde ya da üstünde yaşadıkları kaygı durumunun nedenleri, nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmalarla derinlemesine incelenebilir. Öğretmen adaylarının yaşadıkları kaygının fakültelerindeki, bölümlerindeki kültürle, öğretim üyesi ve arkadaş çevreleriyle kurdukları etkileşimle ilişkili olduğu dikkate alındığında, farklı eğitim fakültelerinde eğitim gören öğretmen adaylarının kaygı durumlarının incelendiği çalışmaların gerçekleştirilmesi ve sonuçlarının karşılaştırılması Türkiye’de öğretmen adaylarının kaygı durumlarına ve kaygı duydukları alanlara ilişkin daha genel bir tablo ortaya koyacaktır. Ayrıca bu araştırmada kullanılan ya da kullanılmayan farklı değişkenlerle gerçekleştirilecek yeni çalışmalar, öğretmen adaylarının kaygı durumlarında anlamlı farklılığa neden olabilecek değişkenlere ilişkin daha genellenebilir bulgulara ulaşılmasını sağlayacaktır. Araştırmada öğretmen adaylarının en çok kaygılı oldukları boyutun Ekonomik/Sosyal Merkezli kaygı olması, öğretmen yetiştirmede her biri sistem sorunu olarak değerlendirilebilecek atama, kontenjan, gelir düzeyi gibi sorunların çözülmesi/iyileştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Araştırmada sınıf düzeyi bağlamında en kaygılı grubun, eğitim-öğretim hizmetinin çoğunu uzaktan eğitimle alan öğretmen adaylarından oluştuğu yönünde ortaya konan fark, adayların öğretmen olduklarında alacakları hizmet içi eğitimlerde gündeme getirilebilir. Bölümler açısından ortaya konan fark, bölümlerin kendi içinde öğretmen adaylarının kaygılarını nasıl ve ne yönde etkilediğini belirlemeye dönük nitel araştırmaların yapılabileceğine işaret etmektedir. Araştırmada öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının anne-baba eğitim durumu açısından anlamlı olarak farklılaşmaması, bundan sonraki çalışmalarda ilgili değişkenin katılımcılara farklı açılardan da sorulabileceğini düşündürmektedir. Örneğin katılımcının anne babasının ebeveynlik tipini ya da kişilik özelliğini nasıl açıkladığı üzerinden yöneltilecek bir kişisel bilgi sorusu, daha işlevsel olabilir.

Etik Beyan

“Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca araştırmanın etik onayı Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 02.06.2022 tarih ve 2022/06 sayılı kararıyla alınmıştır.

Kaynakça

- Akgün, A., Gönen, S. ve Aydın, M. (2007). İlköğretim fen ve matematik öğretmenliği öğrencilerinin kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 283-299.
- Atmaca, H. (2013). Almanca, Fransızca ve İngilizce öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygıları. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 67-76.
- Ayaydın, A., ve Kurtuldu, M. K. (2010). Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü öğrencilerinin bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin tutumları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1-8.

- Atkins, C. ve Danley, A. (2020). Supporting teacher candidates during COVID-19. *Educational Renaissance*, 9, 31-40. doi:10.33499/edren.v9i1.153
- Bal, U. (2010) *Anksiyete bozukluklarında cinsiyete göre semptom farklılıkları* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Balcı, E. (1991). Öğretmenlerin sosyal statüsü ve ödüllendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6), 121-128.
- Bastick, T. (2000). Why teacher trainees choose the teaching profession: comparing trainees in metropolitan and developing countries. *International Review of Education*, 46(3), 343-349.
- Bilgici, B. G. ve Deniz, Ü. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının mesleki kaygılarının bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 5(1), 53-70.
- Boz, Y. ve Boz, N. (2008) Kimya ve Matematik öğretmen adaylarının öğretmen olma nedenleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 137-144.
- Bozdam, A. (2008). *Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bozdam, A. ve Taşgın, Ö. (2011). Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 13(1), 44-53.
- Cabı, E. ve Yalçınalp, S. (2013). Öğretmen adaylarına yönelik mesleki kaygı ölçeği (MKÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44(44), 85-96.
- Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2004, Temmuz). *Biyoloji öğretmen adaylarının kaygılarını etkileyen etmenler*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayında sunulan bildiri, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Çubukçu, Z. ve Dönmez, A. (2011). The examination of the professional anxiety levels of teacher candidates. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 7(1), 3-25.
- Dadandı, İ., Kalyon, A. ve Yazıcı, H. (2016). Eğitim fakültesinde öğrenim gören ve pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları, kaygı düzeyleri ve öğretmenlik mesleğine karşı tutumları. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 253-269.
- Deniz, S. ve Tıcan, C. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik inançları ile mesleki kaygılarına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(4), 1838-1859.
- DeShon, R. ve Gillespie, J. (2005). A motivated action theory account of goal orientation. *The Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1096-1127.
- Deveci, S. E., Çalmaz, A. ve Yasemin, A. (2012). Doğu Anadolu'da yeni açılan bir üniversitenin öğrencilerinde kaygı düzeylerinin sağlık, sosyal ve demografik faktörler ile ilişkisi. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(2), 189-196.
- Dilmaç, O. (2010). Görsel Sanatlar öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 24, 49-65.
- Doğan, T. ve Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 157-168.
- Eskici, M. (2016). Öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages*, 11, 361-378. doi:10.7827/TurkishStudies.10035
- Fuller, F. F. (1969). Concerns of Teachers: A Developmental Conceptualization. *American Educational Research Journal*, 6(2), 207-226. doi: 10.3102/00028312006002207
- Gerçek, M. (2018). Mesleki kaygı ve kariyer uyumluluğu arasındaki ilişkiler: Öğretmen adayları açısından bir inceleme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 297-312. doi: 312, 27.12.2018
- Goldhaber, D., Krieg, J., Theobald, R. ve Liddle, S. (2022). Lost to the system? A descriptive exploration of teacher candidates' career paths. *Educational Researcher*, 51(4), 255-264 doi: 10.3102/0013189X221077042
- Güngör, C. ve Gül, İ. (2019). Öğretmen adaylarının öz yeterlik algıları ile mesleki kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 774-811.
- Köklükaya, A. N. ve Yıldırım, E. G. (2016). Öğretmenlik mesleğine yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi ve fen bilgisi öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin belirlenmesi. *Journal of International Social Research*, 9(43).
- Manav, F. (2011). Kaygı kavramı. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(9), 201-211.
- Mergen, H., Arslan, H., Mergen, B. E. ve Arslan, E. (2014). Öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik tutum ve kaygıları. *Education Sciences*, 9(2), 162-177.
- Önen, A. S. (2012). Öğretmen adaylarının kişilik özellikleri ve duygusal zekâ düzeylerinin stresle başa çıkmalarına etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(42), 310-320.
- Özden, Y. (1999). Eğitimde dönüşüm eğitimde yeni değerler. Ankara: Pegem Yayınları.
- Öztürk, Y. A., Şahin, Ç., Demir, M. K. ve Arcagök, S. (2019). Temel eğitim bölümünde öğrenimlerini sürdüren öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 107-122.
- Saban, A. (2003). Sınıf öğretmeni adaylarının demografik özellikleri ve mesleki eğilimleri. *Eğitim Araştırmaları*, 10, 91-101. doi: 275, 01.03.2010
- Saban, A., Korkmaz, İ. ve Akbaşlı, S. (2005). Öğretmen adaylarının mesleki kaygıları. *Eurasian Journal of Educational Research*, 17, 198-208. doi: 89, 31.12.2019

- Sekmenli, T. (2000). *Lise 1. sınıf öğrencilerinin mesleki olgunluk düzeyleri ile sürekli kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya
- Serin, M. K., Güneş, A. M. ve Değirmenci, H. (2015). Sınıf öğretmenliği bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile mesleğe yönelik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 4(1) 21-34. doi: 10.30703/cije.321360
- Sünbül, A. M. (2001). Bir meslek olarak öğretmenlik. Özcan Demirel, ve Zeki Kaya (Eds.), *Öğretmenlik mesleğine giriş* (ss. 223-254). Ankara: Pegem.
- Taşgın, Ö. (2006). Beden eğitimi ve spor yüksekokulunda okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 679-686.
- Tümerdem, R. (2007). Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya son sınıf öğrencilerinin kaygılarını etkileyen etmenler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 32-45.
- Türk Dil Kurumu. (2022). Kaygı.
- Türkdoğan, S. C. (2014). *Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörlere göre mesleki kaygıları* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Yazıcı, H. (2009). Öğretmenlik mesleği, motivasyon kaynakları ve temel tutumlar: kuramsal bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(1) 33-46.

EXTENDED ABSTRACT

Increased anxiety results in not being able to decide for the future, not knowing what behavior to take. High levels of anxiety create some fears in people, such as waiting for a negative situation in the future (Tümerdem, 2007; Aytar, & Erkan, 1986). Encountering an unusual and frightening situation, an object or a person, having difficulty in making decisions, and experiencing internal and external conflicts can cause anxiety. As in every profession, many situations can cause anxiety in the teaching profession. For example, Sünbül (2001) states that teacher candidates are mostly concerned about how they will realize the learning process. The conditions of starting the profession in the country conditions, the financial and moral problems experienced in this process, and the problems encountered when starting the profession also affect the state of anxiety. In addition, the Public Personnel Selection Examination applied after graduating from undergraduate programs and the interview that has been applied since 2016 are seen as one of the important factors that increase the anxiety levels of teacher candidates (Atmaca, 2013). One of the important reasons affecting the anxiety situation is the covid19 pandemic period. Technological, social and economic changes in living conditions and habits have caused pre-service teachers to worry about the future, as in every individual (Atkins, & Danley, 2020). It is necessary to determine the anxiety levels of teacher candidates in order to provide feedback to teacher training institutions in order to prevent the behavior or emotional states caused by anxiety and affect future generations.

Anxiety is an emotional state that is affected by the time, condition and context. Although there are studies in the literature to determine the anxiety of teacher candidates in different time periods (Taşgın, 2006; Bozdam, 2008; Doğan, & Çoban, 2009; Kurtuldu, & Ayaydın, 2010; Çubukçu, & Dönmez, 2011; Yıldırım, 2011; Cabı, & Çoban, 2009). Yalçınalp, 2013; Türkdoğan, 2014; Serin, Güneş, & Değirmenci, 2015; Dadandı, Kalyon, & Yazıcı, 2016; Gümrükçü Bilgici, 2016; Köklükaya, & Güven Yıldırım, 2016; Deniz, & Tican, 2017; Öztürk, 2018; Güngör, 2019; Öztürk, Şahin, Demir, & Arcagök, 2019; Sarıtaş 2019) developments in technology and science, changing conditions in the country, situations affecting the world and the country such as the Covid 19 pandemic and caught unprepared, developments in teacher education and employment, anxiety that teacher candidates may experience, status, and levels. In this context, it was aimed to determine the anxiety levels of teacher candidates in today's conditions and to examine whether their anxiety levels differ significantly according to the variables of "gender, grade level, department, academic achievement average, mother's education and father's education level". It is hoped that the results of the research will contribute to minimizing the anxiety of teacher candidates, raising the awareness of teacher training institutions about anxiety, which is one of the variables that determine the quality of teaching service, and making preventive studies to reduce anxiety.

The research is designed with the survey model. The population of the research is 790 teacher candidates attending the Faculty of Education in the 2021-2022 academic year at state university. In the study The 'Occupational Anxiety Scale for Pre-service Teachers' developed by Cabı and Yalçınalp (2013) was used as a data collection tool. Independent groups t-test, ANOVA and Kruskal Wallis H test techniques were used for data analysis which was obtained by this study.

The average score of the group consisting of 790 teacher candidates regarding the total scale was determined as $\bar{x}=2.57$. When the occupational anxiety levels of teacher candidates were compared according to gender, it was seen that the average scores of female teachers were higher. When the

occupational Anxiety Scores of the Teacher Candidates are compared according to the Grade Level, it is seen that the occupational anxiety levels do not differ significantly in the total score. When the Vocational Anxiety Scores of the Pre-service Teachers were compared according to the Department, there was a significant difference between the pre-service science and mathematics teachers. The occupational anxiety scores of teacher candidates studying in mathematics teaching are higher. Teacher candidates' occupational anxiety levels do not differ significantly in the total score according to academic achievement.

In the study, although it differs according to the dimensions of the scale, it was determined that the pre-service teachers were moderately or above moderately anxious, and the dimension they were most worried about was "Economic/Social-centered" anxiety. In all other sub-dimensions and in the total score, it was determined that there was a significant difference according to gender, and the occupational anxiety of female teacher candidates was higher than that of males. The occupational concerns of teacher candidates do not differ significantly in the dimensions of "Economic/Social, Colleague and Parent, Personal Development, Adaptation and School Management" Centered Anxiety according to grade level. On the other hand, there is a significant difference between the 1st and 3rd grades in the dimension of "Student/Communication-Centered Anxiety", the 3rd grades have higher student-communication-centered anxiety. According to the department, while there is no significant difference in the dimensions of "economic/social, student/communication, colleague and parent, personal development and assignment"-centered anxiety, it is the differentiation of "task-centered anxiety and total occupational anxiety". While the occupational anxiety of teacher candidates according to academic success does not differ significantly in the total score and in the dimensions of "Task, Economic/Social, Student/Communication, Colleague and Parent, Appointment, Integration and School Management" centered Anxiety, it differs significantly in the Personal Development-Centered Anxiety dimension. Whether there is a significant difference or not, students with high academic achievement generally have higher anxiety in sub-dimensions and total scores. Another important result of the study is that the occupational anxiety scores of teacher candidates do not differ significantly according to the education level of both parents. Within the framework of the results obtained from the research, it can be suggested to carry out qualitative studies aiming to determine how and in what direction the anxiety levels of teacher candidates change according to variables such as the economic crisis and pandemic in the world and in the country, and the changes observed in teacher training and employment. In future studies, the reasons for the anxiety that teacher candidates experience at a moderate or higher level can be examined in depth with studies using qualitative research methods. The occupational anxiety experienced by pre-service teachers is undoubtedly related to the culture in their faculties, departments, and the interaction they have with their faculty members and friends. In this context, conducting studies examining the anxiety levels of teacher candidates studying in different faculties of education and comparing the results will reveal a more general picture regarding the occupational anxiety levels of teacher candidates in Turkey and the areas they worry about. In addition, new studies to be carried out with different variables used or not used in this research will provide more generalizable results regarding the variables that may cause significant differences in the anxiety states of teacher candidates.

Eğitim Örgütlerinde Dıřlanma¹

Savaş KAMALI² ve Bilgen KIRAL³

Öz

Okullar toplumların aydınlanmasını sağlayan, girdisi ve ıktısı insan olan özel kurumlardır. Dışlanma, okulların enerjisini ve etkinliğini azaltmakta olduğu için dışlanma gibi sosyal olguların iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu araştırmada, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin deneyimlerine dayanarak okullarda dışlanma olgusunu, nedenlerini ve etkilerini betimlemek, dışlanma sonucu ortaya çıkan sorunlarla baş etmeye ilişkin öneriler ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmaya, 2020-2021 akademik yılında Aydın ilinde kamuya bağlı ortaöğretim okullarında görev yapan 15 öğretmen ve beş okul yöneticisi katılmıştır. Araştırma nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji desenine göre yürütölmüştür. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre olumsuz bir deneyim olarak algılanan dışlanma, çoğunlukla gruba kabul edilmeme ve önemsenmeme olarak betimlenmiştir. Dışlama genel olarak öğretmenler arasında ve yöneticiden öğretmene doğru uygulanmakta olup, öğretmenden yöneticiye yönelik de olabilmektedir. Dışlanmanın nedenleri arasında sendikal ayrışmalar, dünya görüşü farklılıkları, okul yönetiminin adil olmaması gibi unsurlar öne çıkmıştır. Dışlanmayla baş etmek için tayin isteme en çok başvurulan yöntem iken; performans düşüklüğu, mutsuzluk, psikolojik problemler gibi örgütsel ve bireysel etkileri olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, okulda dışlanmanın önlenmesi için adil ve hoşgörölü bir okul yönetiminin olması, okul içerisinde yapılacak sosyal etkinlikler ile örgüt kültürünü geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dışlama, Dışlanma, Görmezden gelme, Ayrımcılık, Mobbing

Exclusion in Educational Organizations

Abstract

Schools are private institutions that provide the enlightenment of societies and whose input and output are human. Since exclusion reduces the energy and effectiveness of schools, social phenomena such as exclusion should be understood well. In this research, it is aimed to describe the phenomenon of exclusion in schools, its reasons and affects, and to put forward suggestions for coping with the problems that arise as a result of exclusion which are based on the experiences of teachers and school administrators working in secondary schools who are affiliated to the Ministry of National Education. The participants of the research consist of 15 teachers and five school administrators working in secondary schools in Aydın province in the 2020-2021 academic year. The research was carried out according to the phenomenology design which is one of the qualitative research designs. The data was collected with the interview form developed by the researchers and analyzed with the content analysis method. According to the findings, exclusion is mostly seen as not being accepted into the group and being ignored. It is mainly applied among teachers and from the administrator to the teacher. It is also seen from the teacher to the administrator. Among the reasons for exclusion, factors such as trade union divisions, differences in worldviews, and unfair school management come to the fore. While asking for appointment is the most used method to cope with exclusion, organizational and individual effects such as poor performance, unhappiness, and psychological problems are seen. In order to prevent exclusion at school, a fair and tolerant school administration, social activities to be held in the school and studies aimed at improving the organizational culture come to the fore is given suggestions.

Key Words: Exclusion, be Excluded, Ignoring, Discrimination, Mobbing

Atıf İçin / Please Cite As:

Kamalı, S. ve Kırall, B. (2023). Eğitim örgütlerinde dışlanma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 172-186. doi:10.33206/mjss.1170906

Geliş Tarihi / Received Date: 04.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.11.2022

¹ Bu makale, Savaş KAMALI'nın, Do. Dr. Bilgen KIRAL danışmanlığında hazırlanan "Eğitim Örgütlerinde Dışlanma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Bilim Uzmanı – Milli Eğitim Bakanlığı, savaskamalı10@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-1788-0617

³ Doç. Dr. - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakóltesi, Eğitim Yönetimi ABD, bilgen.kiral@adu.edu.tr,

 ORCID: 0000-0001-5352-8552

Giriş

İnsanlar buldukları ortamları anlamlı hale getirecek sosyal bağlar geliştirmek isterler. Bu durumun sebebi insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Bir grubun içinde olma ve kendini gruba ait hissetme, kişinin sosyal ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaktadır. Grubun dışında kalmamak, kişinin özgüvenini de yüksek tutmaktadır (Sökmen, 2013, s. 34-45). Kişiler bazen bir grup ya da kişi tarafından dışlanma görebilmektedir. Cüceloğlu'na (1994) göre dışlanma, insanda fiziksel acıya eşdeğer bir acı etkisi bırakmaktadır. Williams'a (1997) göre dışlanma kavramı, kişinin başka bir kişi veya grup tarafından sürekli olarak herhangi bir açıklama yapılmaksızın grup dışında tutularak önemsenmemesi, görmezden gelinmesi, soyutlanması olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer tanıma göre dışlanma, bir bireyin diğer kişiler tarafından soğuk davranışlar gösterilerek ötelenmesi yönünde kendini gösteren bir süreçtir (Keklik vd., 2013, s. 351-352). Dışlanma, kişinin benlik saygısını olumsuz etkileyen ve diğer kişilerle iletişiminde kendini iyi hissetmesine engel olan bir olgudur (Sulea vd., 2012, s. 553-570). Yukarıdaki dışlanma tanımlarına bakıldığında dışlanma deneyiminin kişi için üzüntü veren ve acı hissettiren bir duygu olduğu; soyutlanma, dışarıda bırakılma, önemsizleştirme kavramlarının tüm tanımlarda yer aldığı söylenebilir. Bunların dışında dışlanmanın kişiyi mutsuz edeceği vurgulanmakta, kişinin kendini iyi hissedemeyeceği de belirtilmektedir.

Dışlanma kavramının insanlık tarihinin başlangıcından bu yana var olan bir olgu olduğu bilinmektedir. Ortaya çıkışı M.Ö. 500'lü yıllara dayanmaktadır. Eski Atinalılar genellikle siyasi figürlerin ya da herhangi bir toplum üyesinin 10 yıl süreyle sürgün edilmesi için kilden yapılmış taşlara kararlarını yazarak oylamaktaydılar. Bu da kişinin dışlanmasına toplumun hep birlikte karar verdiğini göstermektedir. Ayrıca dışlanmaya maruz kalan kişinin sözel bir sataşma ya da fiziksel bir şiddete maruz kalmamasına rağmen olumsuz bir deneyim yaşadığı söylenmektedir. Bu örnekte de görüldüğü gibi eski devirlerde bile dışlanma yaşadığı görülmektedir (Akın vd., 2016, s. 895-904). Görüldüğü gibi dışlanma kişilerin hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır. Çünkü dışlanma yaşantısını deneyimleyen kişinin gündelik hayatının ve aile hayatının da olumsuz etkilenmesi söz konusudur. Dışlanma başlı başına bir stres sebebidir ve kişiler günlük hayatında bu stres faktörü ile baş etmek zorunda kalmaktadır. Kişiler iş ortamında yaşadıkları dışlanma deneyiminin getirdiği olumsuz duyguları, aile bireyleri ile olan ilişkilerine de yansıtılmaktadır. Dışlanma kişinin benlik saygısını düşürmekle birlikte kendine atfettiği değer duygusunu da örselemektedir (Williams, 1997, s. 133-170). Dışlanma ile ilgili çeşitli kuramsal çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Dışlanma olgusu üzerine açıklamalar getiren en bütüncül model "Psikolojik Dışlanma Modeli" olarak bilinmektedir. Psikolojik dışlanma modeli Williams (1997) tarafından geliştirilmiştir. Psikolojik dışlanma modeli dışlanma yaşantısının kişiler üzerinde bıraktığı etkiler üzerine açıklamalar getirmektedir. Psikolojik dışlanma modelinin esas temelini, dışlanmanın tehdit ettiği ihtiyaçlar ve dışlanma sonucunda ortaya çıkan tepkiler oluşturmaktadır (Eickholt ve Goodboy, 2017, s. 139-157). Örgüt içerisinde kişilerin yaşadığı dışlanma sonucunda kişilerde yılmılık oluşması, iş doyumunun ve örgütsel bağlılığın azalması, işten ayrılma gibi davranışlar görülebilmektedir. Kişilerin işlerine göstereceği özenin azalmasıyla birlikte verimlilik de düşmektedir. Dışlanma neticesinde ortaya çıkan tepkiler refleksif tepkiler, kısa vadede ortaya çıkan tepkiler ve uzun vadede ortaya çıkan tepkiler olmak üzere üç grupta sıralanmaktadır (Williams, 2007). Bu tepkiler kişilerin tehdit altındaki ihtiyaçlarını güçlendirmek için ortaya çıkan tepkilerdir.

Toplumların gelişmesi ve aydınlanması önemli ölçüde toplumu oluşturan bireylerin eğitilmesi ile mümkün olmaktadır (Ertürk, 2016, s. 9). Eğitim örgütleri bu bakımdan önemli yapılar olarak değerlendirilebilir. Eğitim örgütlerinin amaçlarını gerçekeştirebilmesinde öğretmen ve eğitim yöneticilerinin çok büyük önemi bulunmaktadır. Öğretmen ve yöneticilerin okulun amaçlarını gerçekeştirmek için takım halinde çalışmaları, çalıştıkları okula aidiyet duygusu hissetmeleri çok önemlidir (Sarı, 2013, s. 148). Öğretmen ve yöneticilerin meslektaşları ile iş birliğine dayalı sosyal ilişkilere olan gereksinimleri konusunda yaşayacakları olumsuzluklar, onların sosyal hayatları ve örgüt içi yaşantılarında istenmedik deneyimlerin yaşanmasına sebep olabilir. Bu olumsuz deneyimlerden biri de öğretmen ve yöneticilerin okulda iş arkadaşları tarafından soyutlanması, ötekileştirilmesi, dışlanmaya maruz kalması olarak ifade edilebilir. Çünkü dışlanma, eğitim örgütleri olan okullarda da kendini gösterebilmektedir.

İş yeri ortamında kişinin ya da bir grubun, iş arkadaşlarından birisini ya da bir grubu görmezden gelmesi, ilişi ve iletişim kurmaması, önemsememesi (Hitlan vd., 2006, s. 217-236) olan dışlanma, öğretmenlerin örgüt içinde farklı görevleri ve çözüm bulması beklenen sorun alanları olabilmektedir. Bu problemler öğretim etkinliklerini zorlaştırıcı olan öğrenci davranış bozuklukları, velinin okula katılımında yaşanan güçlükler, bürokratik görevler, müfredat değişiklikleri gibi durumlardır. Yaşanan problemler okullarda öğretmen memnuniyetsizliğine neden olmaktadır (Eickholt ve Goodboy, 2017, s. 139-157). Bu sorunların üzerine okulda diğer kişiler tarafından dışlanan öğretmenler, kötü muameleye uğramaktadırlar.

Okulda iş arkadaşları tarafından görmezden gelinen öğretmenler anksiyete düzeylerinin yükseldiğini, benlik saygısı düzeylerinin azaldığını, endişe ve yalnızlık hissettiklerini belirtmektedirler. Örgüt içindeki karar alma süreçlerine yeterince katılmadıklarını ifade etmektedirler (Blase ve Blase, 2004, s. 245-273). Eğitim örgütlerinde dışlanmaya maruz kalan öğretmen ve yöneticilerin ait olma, özsaygı, kontrol gibi ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi azalmaktadır. Bu durumla başa çıkmaya çalışan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine yönelik olumsuz tutum ve inanışlar geliştirdikleri görülmektedir. Mesleğine yönelik memnuniyetsizlik yaşayan öğretmenlerin mesleklerine duyduğu ilgi ve mesleki bağlılıkları azalmaktadır (Eickholt ve Goodboy, 2017, s. 139-157).

Öğretmenler ders dışı görevleri, toplantılar, komisyon çalışmaları, destekleme ve yetiştirme kurslarında görev almaları gibi sebeplerle oldukça uzun bir süre okulda bulunabilmektedirler. Dersler ve diğer görevleri yerine getirmekle geçen zamanın dışında öğretmenlerin diğer kişilerle etkileşmek için kısıtlı süreleri olmaktadır. İş arkadaşları tarafından dışlanan öğretmenler cezalandırıldığını düşünmekte, tecrit edildiği için sıkılmakta, olumsuz duygu durum süreçleri yaşayabilmektedir. Öğretmenlerin iş arkadaşları ve okul yönetimi tarafından kabul ve destek görmesi görevlerini yüksek motivasyon ile gerçekleştirmesine katkı sağlamaktadır (Hakanen vd., 2006, s. 495-513).

Okulda meslektaşları tarafından kabul edilmeyen, desteklenmeyen öğretmenler tükenmişlik sendromu yaşamaktadırlar (Diri ve Kırıl, 2016; Naring vd., 2006). Tükenmişlik ile ilgili yapılan araştırmalar tükenmişlik yaşayan kişilerin dikkat dağınıklığı, yorgunluk, uykusuzluk gibi belirtiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Okulda dışlanan öğretmenlerin gerçekleştirdiği eğitim-öğretim görevlerindeki etkinliği azalmaktadır (Özer, 1998). Dışlanma iş yerinde uygulanan bir zorbalık biçimi olarak da değerlendirilmektedir (Einarsen vd., 2009, s. 24-44). Okulda zorbalığa uğrayan öğretmenler tayin ya da işten ayrılma yoluyla örgütten uzaklaşmayı istemektedirler. Örgütsel zorbalık ile karşılaşmak kişileri gergin ve asabi yapabilmektedir (Lutgen ve Sandvik, 2006, s. 406-433).

Öğretmen ve eğitim yöneticilerinin okulda maruz kalabilecekleri dışlanma sonucu mesleklerine yabancılaşması söz konusu olabilir. Öğretmen ve yöneticilerin uzun süreli bir dışlanma olgusuyla karşılaşması durumunda işleri için sarf ettikleri performanslarında düşüş olmaktadır. İşlerine gösterdikleri özen ve işlerine verdikleri önem azalmaktadır (O'Reilly ve Robinson, 2009, s. 1-7). Chung'a (2018, s. 304-317) göre iş yerinde dışlanmaya maruz kalan kişilerin stres düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Yoğun stres altında iş yaşamını sürdürmeye çalışan kişiler, kaygılarını yönetmekte zorlanmaktadır. Eğitim örgütlerinde yapılan bir diğer araştırmada dışlanma ile karşılaşan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin arttığı görülmektedir (Naz vd., 2017, s. 488-502). İş ortamında yaşanan dışlanma, iş görenlerin örgütsel bağlılığını ve işe odaklılık düzeylerini düşürmektedir. İş yerinde dışlanan kişilerin işten ayrılma düşünceleri, dışlanma hissetmeyen kişilere göre daha yoğun olmaktadır (Lyu ve Zhu, 2017, s. 1083-1095).

Öğretmen ve yöneticilerin uzun süreli bir dışlanma olgusuyla karşılaşması durumunda işleri için sarf ettikleri performanslarında düşüş olmaktadır. İşlerine gösterdikleri özen ve işlerine verdikleri önem azalmaktadır (O'Reilly ve Robinson, 2009, s. 1-7). Chung'a (2018, s. 304-317) göre iş yerinde dışlanmaya maruz kalan kişilerin stres düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Yoğun stres altında iş yaşamını sürdürmeye çalışan kişiler, kaygılarını yönetmekte zorlanmaktadır. Eğitim örgütlerinde yapılan bir diğer araştırmada dışlanma ile karşılaşan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin arttığı görülmektedir (Naz vd., 2017, s. 488-502). İş ortamında yaşanan dışlanma, iş görenlerin örgütsel bağlılığını ve işe odaklılık düzeylerini düşürmektedir. İş yerinde dışlanan kişilerin işten ayrılma düşünceleri, dışlanma hissetmeyen kişilere göre daha yoğun olmaktadır (Lyu ve Zhu, 2017, s. 1083-1095).

Okulda dışlanan öğretmenlerin örgütsel uyumları düşmektedir (Yılmaz, 2018). Okulda uyum problemleri yaşayan öğretmenlerin mesleki ve örgütsel bağlılığı düşük olabilmektedir. Dışlanan öğretmenler zorunlu yasal görevler dışında okulda yürütülen toplam kalite çalışmaları, proje geliştirme süreçleri, hizmet içi eğitim kursları gibi faaliyetlere katılım isteği göstermeyebilirler. Bu isteksizlik öğretmenin mesleki başarısını olumsuz etkileyebilir. Bu bir dizi olumsuz etki öğretmenin mesleğine karşı ilgisizleşmesine, yabancılaşmasına neden olabilir. Karar alma süreçlerine katılmayan öğretmen kendini güçsüz ve korumasız hissedebilir. Dışlanan öğretmenin yaşadığı kişisel problemleri okula yansıtmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Okul yöneticileri olumlu ilişkilerin ve yardımlaşmanın hâkim olduğu destekleyici ve geliştirici bir okul kültürü tesis edebilmek için çalışmalıdır. Paydaşların kendini mutlu ve güçlü hissettiği bir okul ikliminde etik dışı davranışların görülme olasılığının daha düşük olacağı söylenebilir.

Dışlanma bağlamında eğitim örgütleri içerisinde yaşanılan sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri getirebilmek adına yönetici ve öğretmenlerin dışlanma ile ilgili deneyimlerinin incelenmesi oldukça önemli görölmektedir. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu araştırmayla dışlanma olgusu derinlemesine ele alınmış ve okul ortamında yaşanan dışlanma olgusu çeşitli boyutlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmada diğer araştırmalardan farklı olarak okul içinde görölebilecek dışlanma tepkileri ortaya konmuştur. Bu tepkilerin mevcut dışlanma durumunu daha da derinleştireceği göz önüne alındığında, tepkilerin bilinmesinin önemli olduğu düşünölmektedir. Dışlanmanın okullarda önlenbilmesi için güncel önerilere yer verilmiştir. Görüşmeleri gerçekteştiren birinci araştırmacı farklı türdeki resmi ortaöğretim kurumlarında 18 yıldır psikolojik danışman olarak görev yapmaktadır. Bu sebeple okullarda var olan sosyal olguları gözlemlene ve bu olgularla ilgili okul paydaşlarıyla uzun süreye yayılan paylaşımda bulunma imkânı olmuştur. Kişilerin dışlanma olgusu ile ilgili deneyimlerinin ortaya çıkarılmasında, katılımcıların görüşlerini rahatça ifade etmelerinde ve konuyu ifade etmelerinde görüşmeleri yapan araştırmacının psikolojik danışman olmasının büyük katkısı olmuştur. Çünkü rehberlik ve psikolojik danışmanlık mesleğini yapan bir danışman Yılmaz ve Ergene'ye (2021) göre "bireyi tanıma ve anlama becerilerine sahip, etkin dinleme, iletişim kurma, empati kurma, iyi gözlem yapabilme, uygulama deneyimine sahip olma, sabır, hitabet, kişisel fikirlerin rahatça ifade edilmesini sağlama..." gibi özelliklere sahiptirler. Araştırma rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile eğitim yönetimi alanlarının sentezi ve araştırmacıların mesleki bilgi, beceri ve yorumlamalarının bir ürünü olduğu için diğer araştırmalardan farklılık göstermektedir. Yapılan bu araştırma, ortaöğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin dışlanma hakkındaki deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu temel amaç bağlamında araştırmanın alt amaçları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

Ortaöğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin deneyimlerine göre;

1. Dışlanma kavramı nasıl anlamlandırılmaktadır?
2. Dışlanmayla karşılaşma durumu, dışlanmanın nedenleri ve yönü nasıldır?
3. Dışlanmanın öğretmenler ve okul yöneticileri üzerindeki etkileri ve dışlanmaya karşı verilen tepkiler nelerdir?
4. Dışlanmayla baş etme yolları ve okulda dışlanmayı önlemek için yapılması gerekenler nelerdir?

Yöntem

Öğretmen ve okul yöneticilerinin okulda deneyimledikleri ya da tanık oldukları dışlanma yaşantılarına ilişkin görüşlerini anlamayı ve okulda dışlanma olgusunu derinlemesine tanıyarak dışlanmanın önlenmesine yönelik öneriler belirlemeyi hedefleyen bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseninde yürütölmüştür. Fenomenoloji deseninde yürütölen araştırmalarda, katılımcıların araştırılan olgu veya fenomenle ilgili deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Kıral, 2021, s. 101). Fenomenoloji deseni ile yürütölen araştırmalarda kişiler tarafından bilinen veya farkına varılmayan problemler hakkında ayrıntılı ve derinlemesine bir bilgiye sahip olmaya çalışılmaktadır (Seale, 1999, s. 465-478). Bu araştırmada dışlanma olgusu okul ortamında derinlemesine araştırılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Aydın ilinde kamuya bağlı ortaöğretim okullarında görev yapan 15 öğretmen ve beş okul yöneticisi olmak üzere toplam 20 katılımcı ile yürütölmüştür. Bu araştırmanın katılımcılarını belirlemede amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre araştırmaya katılmaya gönüllü olan kişilerle ön görüşmeler yapılmış, dışlanmayı deneyimleyen ya da tanıklık eden kişiler araştırmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmadaki ölçütler katılımcıların ortaöğretim okullarında çalışması, mesleki kıdemlerinin en az 10 yıl olmasıdır. Bunun nedeni öğretmenliği tecrübe etmiş, diğer öğretmenlerin durumlarını gözlemlemiş olmalarındandır. Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmen ve yöneticilerin seçilme nedeni ise ortaöğretim okullarının personel sayılarının daha fazla olması sebebi ile dışlanma olayının nasıl deneyimlendiğinin ortaya çıkarılmak istenmesidir.

Araştırma kapsamında katılımcılar sorulara benzer cevaplar verdiklerinde, görüşmeler kesilmiştir. Bunun sebebi soruların cevaplarının doğunluğa ulaşmış olduğunun düşünölmüştür. Bu sebeple öğretmen sayısı 15'te, yönetici sayısı beş kişide kalmıştır. Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde 11 erkek, dokuz kadın şeklinde olmuştur. Çeşitli branşlarda, farklı yaşlarda ve mesleki kıdem düzeylerinde olan katılımcılardan 13 kişi evli iken yedi kişi bekârdır. Katılımcıların mesleki kıdemleri 10-28 yıl, yaşları ise 32-

52 aralığındadır. Çalışmada görüşlerine başvuru alan öğretmen ve okul yöneticilerine araştırmada kullanılmak üzere, katılımcıların kimliklerini gizleyici Zeynep, Ali, Barış, Lale gibi kod isimler verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmen ve okul yöneticilerinin okulda dışlanma olgusuyla ilgili deneyimlerini belirleyebilmek için araştırmanın amacına ve alt amaçlarına ilişkin soruların sorulduğu görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme yoluyla veri toplama sürecinde araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundan faydalanılmıştır. Esnek bir şekilde sorulan sorularla çalışma grubundan detaylı veriler elde edilmeye çalışılmakta ve katılımcılar serbest tepkiler verebilmektedir (Karasar, 2012, s. 169). Görüşme formu hazırlama sürecinde öncelikle alan yazın incelemesi tamamlanmış, bir öğretmen ve bir müdür yardımcısı ile okulda dışlanmayla ilgili sohbet gerçekleştirilmiş, sonrasında araştırmanın alt amaçlarından yola çıkarak taslak niteliğinde bir soru listesi oluşturulmuştur. Oluşturulan soru listesinin görüşme formuna dönüştürülmesinde uzman görüşüne başvurulmuştur. Pilot görüşme sonrasında görüşme formuna son hali verilmiştir. Veri toplama sürecinde altı görüşme Zoom programı aracılığıyla online olarak, 13 görüşme yüz yüze ve bir görüşme telefonla gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılarla bir ön görüşme yaparak güvene dayalı samimi bir görüşme ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların izni alınarak görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt edilip, önemli veriler not tutularak kayıt altına alınmıştır. Her görüşme süre olarak farklılık göstermiş, görüşmeler ortalama 25 dakika ile 50 dakika arasında gerçekleşmiştir. Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin yazılı dökümü toplam 70 sayfadır. Katılımcının isteği ile bir görüşme tekrar yapılmış, bir katılımcı da görüşmeye ek olarak yazılı görüş bildirmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. İçerik analizi, verileri derinlemesine inceleyip içinde fark edilmeyen birçok gerçeği ortaya çıkarmaya imkân sağlamaktadır (Kurtuluş, 2010, s. 35). Nitel araştırma verilerinin içerik analizinde dört analiz aşaması bulunmaktadır. Bu aşamalar verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Görüşmelerden elde edilen ses kayıtları dinlenip eş zamanlı olarak Word programı kullanılarak bilgisayar ortamında yazılı belge haline getirilmiştir. Analiz yapmaya uygun duruma gelen veri metinleri MAXQDA 2018 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlgili alan yazın dikkate alınarak kodlamalar yapılmış ve kod listesi oluşturulmuştur. Ortaya çıkan kodların ortak yönleri göz önünde bulundurularak alt temalar belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda 414 görüş kodlanmıştır. Kodlar, verilerden çıkarılan kavramlara göre belirlenmiştir. Kodlar 22 alt tema altında toplanmış ve alt temalar araştırmanın alt amaçları göz önüne alınarak sekiz tema altında birleştirilmiştir. Veri analiz sürecinde 414 katılımcı deneyimi, 89 kod, 22 alt tema ve sekiz tema oluşturulmuştur. Bunun için metinler analiz edilmiş ve katılımcı deneyimleri kodlanmıştır. Bu kodlar göz önünde bulundurularak alt temalar ortaya konulmuş, kodlar ilgili oldukları alt temaların altında gruplanmıştır. Alt temalar araştırmanın ana hatlarını belirleyen temaları oluşturmaktadır. Temalar araştırmacılar tarafından betimsel bir yaklaşımla yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların ilgili alan yazın ile uyumlu olduğu görülmüş, temalar ve alt temalar bir düzen içerisinde birbirini tamamlar nitelikte sunulmuştur. Veri toplama aracı olarak kullanılan görüşme formu, eğitim yönetimi alanında uzman olan dört öğretim üyesinin görüşleri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Pilot görüşme uygulaması yapılarak görüşme sorularının açık ve anlaşılır olma düzeyi bir denemeye tabi tutulmuştur. Araştırma sürecinde veriler ikinci bir kodlayıcı tarafından kodlanmış ve veri setleri karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmada Miles ve Huberman (1994) formülü kullanılarak hesaplanan güvenilirlik oranı %88 olmuştur. Görüşmeler katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırma sürecindeki görüşmeler sonucu elde edilen tüm ses kayıtları saklanmaktadır. Ses kayıtları araştırmacılar tarafından görüşmenin yapıldığı aynı gün yazılı metin belgesine dönüştürülerek veri kaybı olmaması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıların görüşleri değiştirilmeden doğrudan alıntılarla sunulmuş, kişisel bilgiler ve okul bilgilerini ortaya çıkaran ifadeler araştırma metninden çıkarılmıştır.

Araştırmacıların Rolü

Araştırmacıların kendi deneyimlerinin ve bakış açısının bulgulara etki etmemesi için katılımcılar kendi kişisel görüşlerini araştırma dışında tutmuşlar, katılımcıları yönlendirmekten özellikle kaçınmışlardır. Araştırmada yazılı görüşme dökümleri katılımcılar ile paylaşılıp, onaylayıp onaylamadıkları, çıkarılmasını

istedikleri bir bölüm olup olmadığı sorularak, teyit alınmıştır. Katılımcıların araştırma esnasında kendilerini rahat ve güvende hissetmeleri, deneyimlerini rahatça belirtmeleri için uygun görüşme ortamı oluşturulmaya gayret gösterilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucu ulaşılan bulgular ve bu bulgulara yönelik yorumlar yer almaktadır. Araştırmanın alt amaçlarına uygun olarak yazılan bulgular temalar halinde düzenlenip tablolarla sunulmuştur. Öğretmen ve yöneticilerin dışlanma deneyimlerini anlamak için “Okulda dışlanma deyince aklınıza neler geliyor?” sorusu sorulmuş katılımcıların verdikleri cevapların analizi sonucunda dışlanmayı bireysel dışlanma ve mesleki dışlanma olarak algıladıkları görülmüştür. Katılımcıların dışlanma deneyimleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Okulda Dışlanma Deneyimleri

<i>Tema</i>	<i>Alt Tema</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f (ö)</i>	<i>f (y)</i>	<i>f (top)</i>
Dışlanma Algısı	Bireysel Dışlanma	Önemszenmeme	7	-	7
		İletişimsizlik	3	-	3
		Soyutlanma	2	1	3
		Psikolojik baskı	-	2	2
		Güçsüzlük	1	-	1
	Mesleki Dışlanma	Gruba kabul edilmeme	9	1	10
		Mobbing	3	3	6
		Görmezden gelinme	3	-	3
		Kötü muamele	2	-	2
		Yıpratma	-	2	2
		Ayrımcılık	2	-	2
		Mesleki çalışmalara dahil edilmeme	2	-	2
		Ötekileştirilme	-	1	1

Tablo 1’e göre öğretmen ve yöneticilerin bireysel dışlanmayı ağırlıklı olarak önemszenmeme olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Bir öğretmen “... değer görmeme, öğretmen arkadaşlarının arasında ve kendi zümresinde etkin bir ses olamama durumunda kalma akluma geliyor.” (Murat Öğretmen) ifadesiyle okulda dışlanmayı nasıl algıladığını belirtmiştir. Mesleki dışlanma alt temasında gruba kabul edilmeme ve mobbing görüşü yoğunlukla öne çıkmaktadır. Bir katılımcı “... uzun yıllar aynı okulda beraber çalışan öğretmenlerin başka bir okuldan yeni gelen bir öğretmeni ya da yöneticiyi kabul etmeleri zor oluyor.” (Aysu Öğretmen) görüşüyle dışlanmayı gruba kabul edilmeme olarak gördüğünü aktarmıştır. Bir diğer katılımcının “... bu kişilere ders programları yapılırken, nöbet görevleri ve diğer görevler dağıtılırken baksızlık yapılıyordu. Mobbing sayılabilecek uygulamalar yapılan öğretmenler bunun sonucunda birçınlaşıyordu ve dışlanıyordu.” (İbrahim Öğretmen) ifadesi dışlanma ile mobbing arasındaki benzerliğe işaret etmektedir. Yeni gelen kişinin de kendini göstermesi, gruba dahil olması haliyle zor oluyor. Mesleki dışlanma deneyimlerinde yer alan diğer ifadeler görmezden gelinme, kötü muamele, yıpratma, ayrımcılık, mesleki çalışmalara dâhil edilmeme ve ötekileştirilme olmuştur. Öğretmen ve yöneticilerin okulda dışlanma deneyimlerine yönelik görüşleri incelendiğinde, dışlanmayı daha çok mesleki dışlanma olarak deneyimledikleri görülmüştür. Okullarda formal ya da informal olarak oluşmuş gruplara kabul edilmemeyi, görmezden gelinip çalışmaların dışında bırakılmayı, mobbinge varan ayrımcı muameleyi mesleki dışlanma olarak algılamışlardır. İş arkadaşları tarafından önemszenmemeyi, etkileşimden mahrum bırakılarak soyutlanmayı, psikolojik baskıya maruz kalmayı bireysel dışlanma olarak görmüşlerdir. Deneyimlenen bu dışlanma biçimlerini yoğun olarak yaşayan öğretmen ve yöneticiler, mesleki ve bireysel açıdan kendilerini değersiz hissedebilir.

Araştırmaya katılan kişilerin tamamı ya dışlanmaya maruz kalmış ya da çevrelerinde dışlanmaya tanık olmuştur. 11 katılımcı okulda dışlanmaya şahit olurken dokuz katılımcı bizzat dışlanmaya maruz kalmıştır. Bu bulgular, okullarda dışlanmanın yoğun olarak yaşandığını göstermektedir. Dışlanmanın nedenlerini anlamak için sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde dışlanmanın birçok sebebi olduğu görülmüştür. Okulda dışlanmanın nedenleri Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Okulda Dışlanmanın Nedenleri

<i>Tema</i>	<i>Alt Tema</i>	<i>Kodlar</i>	<i>f (ö)</i>	<i>f (y)</i>	<i>f (top)</i>	
Dışlanmanın Nedenleri	Dışlanan Kaynaklı Nedenler	Sosyal uyumsuzluk	7	-	7	
		Pasif olmak	4	3	7	
		Cinsiyet	3	2	5	
		Mesleki kıdem	1	3	4	
		Sosyoekonomik düzey	4	-	4	
		Branş	2	-	2	
		Eleştirel olmak	2	-	2	
		Psikolojik sorunlar	2	-	2	
		Çalışkan olmak	2	-	2	
		Yaş	1	-	1	
	Dışlayan Kaynaklı Nedenler	Küçümseme, ego tatmini	5	1	6	
		Önyargılar	4	1	5	
		Yetersizlik	3	1	4	
		Baskın, etkin karakterli olmak	2	1	3	
		Kıskanma, çekememezlik	2	-	2	
		Örgüt Kaynaklı Nedenler	Farklılıklar (dünya görüşü, sendika)	10	4	14
			Adil olmayan okul yönetimi	6	2	8
			Mesleki tembellik	6	-	6
			Okulda yeni olmak	2	2	4
			Baskıcı okul yönetimi	2	-	2
	Kişisel çatışmalar		1	1	2	
Çıkarıcılık	1	1	2			

Tablo 2'ye bakıldığında okulda yaşanan dışlanmanın önemli bir sebebi olarak farklılıklar öne çıkmaktadır. Bir katılımcı bu duruma ilişkin "... sendika farklılığından kaynaklı bu olayda, öğretmenlerin çoğunluğu aynı sendikaya üye durumundaydılar. Farklı sendikaya üye olan öğretmen arkadaşın, kendisi ile ilgili konularda bile fikrine başvurmayarak, grubun dışında tutarak bir bakıma dışlamaktaydılar." (Cankat Öğretmen) şeklinde görüşünü açıklamıştır. Okul yönetimine vurgu yapan başka bir katılımcı "... okul müdürü -ben okulu kişilerle yürütürüm, diğerleri ne olursa olsun- düşüncesi ile okuldaki bazı öğretmenleri önemsizleştirip dışlayabiliyor." (Sertaç, Yönetici) görüşünü ifade etmiştir. Örgütsel nedenlerin öne çıktığı bu duruma yaş, cinsiyet, mesleki kıdem gibi bireysel farklılıklar da eklenebilir. "...okulda yaşanan dışlanma olaylarının bence en önemli sebeplerinden birisi cinsiyetçi yaklaşımlar. Okulda çalışan kadın yönetici ve öğretmenlere, sadece kadın olduğu için dışlanma uygulanabiliyor" (Pelin Müdür) görüşü cinsiyet gibi bireysel özelliklerin dışlanma sebebi olarak görüldüğünü göstermektedir. Eleştirel olmak, çekingen olmak gibi kişilik özellikleri de dışlanmaya neden olmuştur. Bu konuda bir katılımcı "... eleştirel bir bakış açısına sahip olmak idare ve insanları rahatsız edebilir, sizi uzak tutmak isteyebilirler." (Elif Öğretmen) şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Her okulun kendine özel bir kurum kültürü olduğu için dışlanma nedenleri de okuldan okula farklılık gösterecektir. Örgüt içinde yaşanan dışlanmanın nedenlerini anlamak, dışlanmayla mücadele edebilmek için önemli bir avantaj sağlayabilir. Dışlanmayla ilgili örgüt dinamiklerine hâkim olan yöneticiler, dışlanmanın tarafları arasında dengeyi sağlayabilir.

Okulda dışlanmanın kimler arasında yaşandığına bakıldığında sıklıkla öğretmenler arasında ve idarecilerden öğretmenlere yönelik yaşandığı görülmüştür. Görülme sıklığı daha az olmakla birlikte öğretmenlerden idarecilere yönelik gerçekleştiği de belirlenmiştir. Bu konudaki katılımcı görüşleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Okulda Dışlanmanın Yönü

<i>Dışlanmanın yönü</i>	<i>f (ö)</i>	<i>f (y)</i>	<i>f (top)</i>
Öğretmenden öğretmene	10	1	11
Yöneticiden öğretmene	10	-	10
Öğretmenden yöneticiye	3	3	6

Tablo 3'e göre okulda en çok öğretmenler arasında dışlanma yaşandığı görülmüştür. Öğretmenler ders dışı boş saatlerinde öğretmenler odası gibi ortamlarda bir araya gelerek daha çok birbirleriyle ilişki durumunda olurlar ve çeşitli sebeplerle gruplaşmalar, dışlanmalar yaşanabilmektedir. Bu konuda bir katılımcı "... özellikle zümreler kendi içinde bazı öğretmenleri dışlıyor. Örneğin zümreye verilen bir görevin gerçekleştirilmesinde dışlanan öğretmene görev verilmiyor." (Murat Öğretmen) ifadeleriyle görüşünü bildirmiştir. Yöneticilerden öğretmenlere yönelik uygulanan dışlanmanın sıklığı, öğretmenden yöneticiye yönelik olan

dışlanmanın sıklığından daha fazladır. Yöneticilerin öğretmenleri dışladığını belirten bir görüşte şu ifadeler “... idareciler kendilerine yakın görmedikleri ve herhangi bir sebeple boşlanmadıkları öğretmenleri program, nöbet, sınav görevi dağılımlarında olumsuz yönde kayırıyorlar.” (Selin Öğretmen) yer almaktadır. Daha az da olsa öğretmenden yöneticiye yönelik dışlanma olduğu görüşünü bir katılımcı “...okulda idareciler de dışlanmaya maruz kalmaktadır. Örneğin okulda öğretmenlerin boşuna gitmeyen bir uygulama yapıldığında öğretmenler idareciye karşı tavır alabiliyor. Yöneticinin bakılı olup olmadığına bakılmaksızın bu tavır alınıyor” (Nur, Yönetici) sözleriyle belirtmiştir. Öğretmenler diğer öğretmenlere karşı aldıkları karşıt tavırları, yöneticilere karşı aynı rahatlıkta alamayabilirler. Sonuçta okullarda hiyerarşik bir yapı vardır ve yöneticiler otoriteyi temsil etmektedir (Başaran ve Çınkır, 2013). Öğretmenlerden yöneticilere yönelik dışlanmanın daha az olması böyle anlaşılabilir.

Okul yöneticileri ve öğretmenlerin okulda yaşadıkları dışlanma ile baş edebilmek için farklı çözümler geliştirdikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar dışlanmayı kabul ederken, bazı katılımcılar ise dışlanmayı reddedici yöntemlere başvurmaktadır. Dışlanmayla baş etme ile ilgili katılımcı görüşleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Okulda Dışlanma ile Baş Etme

Tema	Alt Tema	Kodlar	f (ö)	f (y)	f (top)
Dışlanmayla Baş Etme	Dışlanmayı bitirmeye yönelik yöntemler	İletişim kanalları arama	6	1	7
		Gruba girmeye çalışma	3	-	3
		Fazladan efor sarf etme	2	-	2
	Dışlanmayı kabul edici yöntemler	Yalnız kalma	6	-	6
		Dışlanmayı önemsememe	4	1	5
		Görünmez olma	3	1	4
		Kendini geri çekme	-	1	1
	Dışlanmayı reddedici yöntemler	Tayin, görevlendirme	5	3	8
		Karşıt tavır alma	5	-	5
		Güçlü görünme	2	2	4
		Kendi grubunu oluşturma	2	2	4

Tablo 4’e göre dışlanmayı bitirmeye yönelik kullanılan yöntemler içerisinde karşı tarafla iletişim kurmaya çalışma öne çıkmaktadır. Bir katılımcı bu konudaki görüşünü “... kendimi doğru ifade edemediğim için dışlanıyorsam kendimi ifade etmenin bir yolunu bulurdum. Dışlayan kişilere gidip bana neden böyle davrandıklarını sorardım.” (Nur, Yönetici) şeklinde ifade etmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında çok sayıda katılımcı maruz kalınan dışlanma karşısında etken durumda olup mücadele ederek dışlanmayla başa çıkılacağını belirtmiştir. Bir katılımcı dışlanmayla mücadelede “... fırsat bulduğumda tayin olmak için fırsat kollardım. Tayin olamazsam ilgili makamlara başvuru yaparak görevlendirme ile başka bir okula gitmeye çalışırdım” (Murat Öğretmen) ifadesiyle tayin isteme yoluna başvurmayı düşünmüştür. Başka bir katılımcı ise “... aşırı tepkilerle hatta provokasyon yaparak durumu değiştirmeye çalışıyorlar. Karşılarındaki kişi ya da grupla mücadeleye başlayıp yıpratmaya çalışıyorlar.” (Kadir Öğretmen) görüşüyle karşıt tavır alma davranışını gözlemlediğini belirtmiştir. Bazı katılımcıların uzlaşmacı, yapıcı tutumlarla dışlanmayla baş etmeye çalıştığı görülmüştür. Dışlanma kaynağı ile iletişim kurup sorunu gidermeye çalışma, grubun bir parçası olmaya çalışma, kendini kabul ettirebilmek için fazladan çalışma ve sosyal çaba gösterme gibi yöntemlerle dışlanmaya son vermeye çalışmışlardır. Bir grup katılımcı ise dışlanmayı kabul edip, bu durumun etkilerinden kaçınmaya çalışarak dışlanmayla baş edebilmeyi düşünmüşlerdir. Bu düşünceyi katılımcılardan biri “... dışlanan kişiler ‘ben böyle iyiyim’ düşüncesiyle yalnız kalmaya devam ediyorlar. Sorunun kendilerinde olmadığını düşünebilmek için bir gruba yaklaşıyorlar ve sonrasında ‘deniyorum ama zaten herkes bana karşı, olmuyor işte’ diyerek yalnız kalmaya devam ediyorlar” (Hakan Öğretmen) görüşüyle desteklemiştir. Katılımcılar dışlanmayla baş etmek için kullanılan yöntemlerin kendileri için çok yorucu ve yıpratıcı olduğunu ifade etmişlerdir.

Okulda yaşanan dışlanmanın etkileri ve sonuçları olması beklenen bir durumdur. Katılımcı görüşlerine göre dışlanmanın bireysel ve örgütsel etkileri olduğu görülmüştür. Dışlanmanın etkilerine ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Dışlanmanın Etkileri

Tema	Alt Tema	Kodlar	f (ö)	f (y)	f (top)
Dışlanmanın Etkileri	Bireysel Etkiler	Üzüntü duyma, mutsuzluk	8	4	12
		Psikolojik problemler	6	1	7
		Ailevi problemler	5	2	7
		Asosyal kişiliğe dönüşme	2	1	3
		Davranış sorunları	1	2	3
		Özgüven kaybı	3	-	3
		Motivasyon kaybı	2	1	3
		Rapor alma	1	-	1
	Örgütsel Etkiler	Performans düşüklüğü	11	3	14
		Okul başarısının düşmesi	9	3	12
		İş motivasyonu kaybı	4	3	7
		Eğitim öğretim faaliyetlerini bozma	5	2	7
		Okulun iklimini bozma	6	1	7
		Takım çalışmasını zorlaştırma	5	1	6
		Aidiyet düzeyinin düşmesi	4	-	4
		Etik sorunlar	2	-	2
Okulla çatışma	1	-	1		

Tablo 5'e göre katılımcılar, yaşadıkları dışlanmanın bireysel etkisi olarak en çok üzüntü duyduklarını ve mutsuzluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu etkiyi bir katılımcı "... ben dışlandığımı hissettiğimde öncelikle büyük bir üzüntü yaşadım. Yalnız kaldığımı hissettim. Herkes keyifle sohbet ederken yalnız olduğumu düşünüp üzülürdüm." (Pelin, Yönetici) şeklinde ifade etmiştir. Dışlanmanın psikolojik problemlere yol açtığını düşünen bir katılımcı "... dışlanmayla beraber sosyal ilişkileri iyice zayıflayan bu kişiler okulda depresyondaymiş gibi hissediyor" (Osman, Yönetici) ifadesiyle düşüncesini aktarmıştır. Bazı katılımcılar okulda dışlanmanın ailevi problemlere neden olduğunu düşünmektedir. Bu görüşlerden birisi "... işyerinde dışlanan ve işten mutsuz çıkan bir kişi bunu sosyal çevresine yansıtıyor. Enerjisi sürekli düşük olan bu kişi ailesine, çocuğuna bu etkiyi yansıtıyor" (Can, Yönetici) şeklindedir. Dışlanmanın örgütsel etkilerine bakıldığında okulda gösterilen performansın düşmesi öne çıkmaktadır. Bir katılımcı performans düşüklüğüne ilişkin "... insanın yaşamının büyük kısmı iş hayatından ve sosyal hayatından oluşuyor. İş hayatında yaşanan dışlama kişinin verimini düşürür." (Ahmet Öğretmen) görüşünü paylaşmıştır. Okul başarısının olumsuz etkilendiği görüşüne bir örnek "... gruplaşmalar oldukça insanlar bana ne düşüncesiyle sorumluluk almıyor. Sonuç olarak dışlanma okul başarısını da düşürecek diye düşünüyorum" (Gül Öğretmen) şeklindedir. Ayrıca okula aidiyet düzeyine tehdit oluşturduğunu düşünen bir katılımcı görüşünü "... dışlanmanın olduğu okulda okula gitmek istemezsin, o ortamda bulunmak istemezsin" (Aysu Öğretmen) şeklinde belirtmiştir. Dışlanma deneyimi hem okulu hem de örgütü olumsuz etkilemektedir. Dışlanmanın bireysel etkilerine bakıldığında birçok patolojik probleme yol açabileceği düşünülebilir. Kişilerin maruz kaldıkları dışlanmadan etkilenme düzeyleri farklı olabilir ve özellikle zorlanma yaşayan kişilerin destek almaları sağlanmalıdır. Dışlanmanın örgüte getireceği birçok olumsuz etkinin tüm paydaşları etkileyeceği söylenebilir. Bu olumsuz durumun önüne geçebilmek için okulun tüm paydaşlarının iş birliği durumunda olması gerektiği düşünülmektedir. Araştırma bulgularına göre dışlanma sonucu verilen tepkiler dışlayan kaynağa yönelik, örgüte yönelik ve kendine yönelik olmaktadır. Kişilerin dışlanma ile baş etme stratejilerinde olduğu gibi dışlanmaya verdikleri tepkiler de farklılaşmaktadır. Dışlanma tepkileri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Dışlanma Tepkileri

Tema	Alt Tema	Kodlar	f (ö)	f (y)	f (top)
Dışlanma Tepkileri	Dışlayan kaynağa yönelik tepkiler	Agresif, kavgacı davranma	8	1	9
		Dışlayanı yok sayma	1	1	2
		Karalama, iftira	2	-	2
		Aşırı fedakârlık	1	-	1
		İletişimi sürdürme	1	-	1
	Kendine yönelik tepkiler	Kendini suçlama	2	-	2
		Gerçek duygularını saklama	1	-	1
		Psikosomatik belirtiler	1	-	1
		Sanal iletişime yönelme	1	-	1
	Örgüte yönelik tepkiler	Kayıtsız görünme	6	2	8
		Okuldan soğuma	4	3	7
		Aykırı, muhalif davranma	2	2	4

Tablo 6'ya göre dışlanma kaynağına yönelik olarak verilen tepkilerde agresif ve kavgacı olma tepkisi öne çıkmaktadır. Bu tepkiye yönelik bir katılımcı "... *aşırı saldırgan tepkiler veriyorlar. Benim üstüme gelmeyin, bana bir Şey sormayın söylemiyle insanları genelde tersliyorlar*" (Murat ğretmen) ifadesini kullanmıştır. Kişilerin dışlanmanın getirdiği olumsuz duygu ve düşünceler nedeniyle dışlanma gördükleri kişilere karşı saldırgan bir tutum içinde oldukları düşünülebilir. Kişiler arası ilişkileri bozucu etkiye sahip olan bu tepkilerin okulun havasına olumlu bir katkı yapmayacağı ortadadır. Kişilerin dışlanma sonucunda kendilerine yönelik verdikleri tepkiler strese ve psikolojik sorunlara yol açabilir. Dışlanan kişilerin kendini suçlama eğiliminde olduğunu düşünen bir katılımcı "... *ben ne yaptım da böyle oldu, bu insanlar neden bana karşılar gibi sorularla kendini sorgulayıp eleştirir*" (Barış ğretmen) ifadesiyle görüşünü ortaya koymuştur. Örgüte yönelik dışlanma tepkileri olarak kayıtsız görünme ve okuldan soğuma tepkileri öne çıkmıştır. Bu iki tepki örgüt içerisinde değerlendirildiğinde ilişkili oldukları düşünülebilir. Bir katılımcı "... *bir an önce geleyim ve gideyim düşüncesi ile davranıp, en kısa zamanda okuldan uzaklaşmaya çalışıyorlar.*" (Can, Yönetici) ifadesiyle okuldan soğuma görüşünü desteklemiştir. Dışlanmanın kayıtsız tepkilere neden olduğunu düşünen bir katılımcı "... *her Şeye sessiz ve tepkisiz kalıyorlar*" (İbrahim ğretmen) Şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Örgütte alışan kişilerin yaşadığı birçok olumsuz duygu, çalışan kişiyi kayıtsızlığa götürmektedir. Örgüte yönelik verilen tepkilerin rgt geliştirici bir etkisinin olmayacağı söylenebilir.

Araştırma bulgularında dışlanmanın okullarda önlenebilmesi için birçok öneri yer almaktadır. Katılımcıların çoğu dışlanmanın önlenebileceği yönünde görüş bildirirken az sayıda katılımcı da dışlanmanın önlenemeyeceğini ileri sürmektedir. Dışlanmanın nlenmesine yönelik veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Dışlanmanın nlenmesi

Tema	Alt Tema	Kodlar	f ()	f (y)	f (top)
Dışlanmanın nlenmesi	Okul yönetimi	Hoşgrl idare	6	2	8
		Adil yönetim	5	2	7
		Arabuluculuk	1	1	2
		Yatay hiyerarşı	1	-	1
		İş analizi	1	-	1
		Rehberlik servisi	-	1	1
	örgüt kültürü alışmaları	Sosyal etkinlikler	3	3	6
		Yardımlaşma	3	1	4
		Takım alışmaları	-	3	3
		Zümre dayanışması	3	-	3
		Ev ziyareti	2	-	2
Diğer görüşler	Oryantasyon	1	-	1	
	nlenemez	2	1	3	
		Psikolojik sağamlık	1	1	1

Tablo 7'ye göre okulda yaşanan dışlanma, yöneticilerin yönetim uygulamaları ve okulda yapılacak okul kültürü çalışmaları ile nlenebilir. Bazı katılımcı görüşlerine göre ise okulda dışlanmayı önlemek mümkün değildir. Okul yönetimi vurgusunda hoşgrl idare ve adil yönetim görüşleri öne çıkmıştır. Bir katılımcı, okul yönetiminin dışlanmayı önleyici rolü olduğunu "... *idare öğretmenlerin inisiyatif alabileceği alanlar bırakmalı ve hoşgrl baba gibi olmalı. İdare karar alırken yönetmeliklerin yanında duyguları, insan ilişkilerini de göz önünde bulundurmalı.*" (Lale ğretmen) söylemiyle desteklemiştir. Katılımcı görüşlerine göre dışlanmanın önlenmesinde okul yönetiminin yönetim anlayışı ve tutumları önem taşımaktadır. "... *okul yönetimi herkese eşit davranırsa, zümreler kendi aralarında eşitlik temelli alışabilirse, ders dağılları ve programları adil olabilirse dışlanma nlenebilir. İnsanlar böyle bir ortamda ortak paydada buluşabilir*" (Ali ğretmen) ifadesi bu görüşü yansıtılmaktadır. Hoşgrl ve anlayışlı bir tutum içinde olan, uygulamalarıyla adil bir yönetim sergileyen okul yönetimine dikkat çekilmiştir. Dönmez'e (2018) göre kişilerin hissettiği örgütsel adalet ve örgütsel destek gibi algılamalar yaşadıkları dışlanmanın etkisini hafifletebilir. Bu destek aracılığıyla dışlanma sonucu yaşanan kişiler arası problemlerde arabuluculuk yapılabilir.

Örgüt kültürü alt teması içinde okulda ya da okul dışında yapılacak sosyal etkinliklere dikkat çekilmiştir. Katılımcılardan biri "... *birlikte yapılacak tiyatro, gezi, kermes faaliyetlerle insanlar birbirlerine daha kolay yaklaşır. Böylelikle dışlanma gibi olumsuz olaylar daha az yaşanır*" (Lale ğretmen) görüşüyle sosyal etkinliklerin önleyici olabileceğini aktarmıştır. Robinson'a (2013) göre kişinin iş yeri dışında psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabileceği kaynaklara sahip olması, dışlanmanın önüne geçecektir. Kişiler, sosyal faaliyetler ve yardımlaşma yoluyla bu kaynaklara erişebilir. Örgüt içinde kişiler arası ilişkilere önem veren

sosyal ortamın sağlanması ve ekip çalışmalarının sürdürülmesi önemli görülmektedir (Chung, 2018). Zümre dayanışmasının önemini belirten bir katılımcı "... okullarda çekirdek ekipler olarak tanımlanabilecek zümre gruplarının duyarlı olması gerekir. Öğretmenin yaşadığı dışlanmayı fark edince okul yönetiminden, okul rehberlik servisinden yardım alabilmesini sağlayabilir. Küçük takım çalışmaları kapsamında öğretmenler birbirleriyle iş birliği yaptıkça, eksikliklerini birlikte gidermek için yardımcı olurlarsa dışlanma oluşmayacaktır" (Behiye Öğretmen) şeklinde görüşünü belirtmiştir. Takım çalışmaları ve zümre öğretmenleri arasındaki dayanışma kişiler arası ilişkileri geliştirip dışlanmayı önleyebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sürecinde dışlanmanın okullarda yaygın olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Öğretmen ve yöneticilerin birçoğunun karşılaştıkları bu olgunun tam olarak farkında olmadıkları da yapılan mülakatlar sırasında görülmüştür. Mülakat öncesinde birçok katılımcı dışlanmayı deneyimlemediğini düşünürken mülakat sırasında bazı deneyimlerinin dışlanma olduğunu fark etmişler, psikolojik danışman olan araştırmacıya bu şekilde ifade etmişlerdir. Bunlar da ses kayıtlarında bulunmaktadır. Buradaki en önemli unsur aslında kişinin yaşadığı durumun dışlanma olduğunu anlamasıdır. Çünkü yapılan bu araştırma eğitim kurumlarında yaşanan dışlanma olgusunu tüm boyutlarıyla derinlemesine analiz edebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların çoğu dışlanmayı; gruba kabul edilmeme, önemsenmeme, mobbinge uğrama gibi olumsuz bir deneyim olarak görmektedir. Alan yazına bakıldığında dışlanmaya maruz kalan kişi sözel bir sataşma ya da fiziksel bir şiddete maruz kalmamasına rağmen olumsuz bir deneyim yaşamaktadır (Akın vd., 2016, s. 895-904). Dışlanmaya maruz kalan ya da tanık olan katılımcılar da herhangi bir sözel, duygusal, fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmemişlerdir. Katılımcıların dışlanma algıları mobbing ile benzerlik göstermektedir. Şerifoğlu (2019) mobbingin çalışanlar üzerindeki etkilerini ortaya koyduğu nitel araştırmada, çalışanların mobbing algılarının üstler ve çalışma arkadaşları tarafından uygulanan olumsuz davranışlar ile psikolojik baskı olduğunu belirtmektedir. Dışlanma da öğretmenler ve yöneticiler tarafından uygulanan olumsuz bir deneyim olarak görülmektedir. Psikolojik baskıya sebep olan dışlanmanın bireylerin ruhsal sağlığını tehdit ettiği görülmüştür. Yıldırıcı bir deneyim olan dışlanma, eğitim örgütlerinde öğretmen ve yöneticiler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaktadır.

Dışlanmanın nedenleri arasında farklı eğitim sendikalarına üye olma durumu, dünya görüşü farklılıkları öne çıkmaktadır. Erdemli ve Kurum (2019) tarafından yapılan çalışmada da okulda yaşanan dışlanmanın başlıca sebebi olarak sendika ve siyasi görüş farklılıkları tespiti yapılmıştır. Yıldız (2018) yaptığı araştırmada sendika üyesi olmanın öğretmenler tarafından psikolojik yıldırma sebepleri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgular sendika üyesi olmanın öğretmenler ve yöneticiler arasında gruplaşmalara, ötekileşmeye sebep olduğunu düşündürmektedir. Berkant ve Gül (2017) öğretmenlerle yaptıkları araştırmada Türkiye’de eğitim sendikalarının siyasi yapılarla çok içli dışlı olduğunu ve bu durumun öğretmenler arasında siyasi kutuplaşmalara yol açtığı bulgusunu ortaya koymuştur. Öğretmenlerin özlük haklarını korumak ve iyileştirmek amacıyla kurulan sendika örgütlerinin, farklılıkları bir kenara bırakıp eğitim çalışanlarını güçlendirici çalışmalarını ön plana çıkarmaları gerektiği düşünülmektedir.

Okul yönetiminin adaletsiz ve baskıcı olması, mesleki çalışmalara hevesli olmama, bazı mesleki çıkar çatışmaları, okulda göreve yeni başlama gibi örgütsel sebeplerin de dışlanmaya neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul yönetiminin uygulamalarıyla öğretmenler arasında adalet duygusunu zayıflatması, çeşitli çıkar çatışmalarına ve gruplaşmalara neden olabilir. Dışlanmanın taraflarına ait çeşitli özelliklerin de dışlanmaya neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal uyumsuzluk gösteren, psikolojik problemleri pasif kişilerin daha çok dışlandığı görülmüştür. Wu vd. (2011) psikolojik problemlerin iş yerinde dışlanma üzerinde anlamlı pozitif etkisinin olduğunu belirtmektedir. Kişilerin mesleki kıdem, yaş, cinsiyet, branş gibi özellikleri de dışlanmalarına neden olmuştur. Dışlama uygulayan kişilerde bulunan küçümseme, önyargılar, çekememezlik, yetersiz hissetme gibi özelliklerin okulda yaşanan dışlanmanın sebebi olduğu tespit edilmiştir. Mlika vd. (2017); dışlama davranışını uygulayan kişilerin örgüt içerisinde sorunlu bir ilişki ağına sahip oldukları belirtmektedir. Bu özellikleri barındıran kişilerin iş birliğine dayalı olumlu ilişkilerin egemen olduğu okul ikliminde dönüşüm gerçekleştirebilecekleri düşünülmektedir.

Okulda yaşanan dışlanmanın sıklıkla öğretmenler arasında ve yöneticilerden öğretmenlere yönelik yaşandığı görülmüştür. Yoğunluğu daha düşük olsa da öğretmenlerden yöneticilere yönelik dışlanma uygulanmaktadır. Dikey hiyerarşiye sahip örgütlerde otoriter yöneticiler çalışanlara dışlama uygulamaktadır (Robinson vd., 2013). Kişilerin ve birimlerin daha eşit yetki ve sorumluluklara sahip olduğu örgüt yapılanmalarında yöneticilerden hissedilen dışlanma düzeyi azalabilir. Dönmez ve Mete’ye (2019) göre

okullarda kişilerin konumuna göre örgütsel dışlanma düzeylerinde bir farklılığa rastlanmamıştır. Bu araştırma bulgularına göre okullarda hangi görevde olursa olsun kişiler resmi ve resmi olmayan etkileşimde bulunmakta ve okul paydaşları arasında dışlanma yaşanabilmektedir.

Araştırma bulgularına göre katılımcılar dışlanmayla baş etmek için en çok tayin isteme, dışlama gördüğü taraf ile iletişim geliştirmeye çalışma, yalnız kalarak yaşadığı dışlanmayı önemsememe yöntemlerine başvurmaktadırlar. Lyu ve Zhu (2017) yaptıkları araştırmada iş yerinde yaşanan dışlanma ile işten ayrılma düşüncesi arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Okuldan tayin isteyerek ya da görevlendirme yoluyla ayrılma katılımcılar açısından daha az maliyetli ve kesin çözüm olarak görülebilir. Katılımcıların iletişim çabası içinde ekstra çaba sarf ederek gruplara girmeye çalıştıkları görülmüştür. Williams'a (2009) göre dışlanan kişiler dışlanma gördüğü kişilerin davranışlarına benzer davranışlar göstererek uyum çabası içine girmektedir. Bunun sonucunda kişiler bir yıpranma süreci yaşayabilir.

Dışlanmanın birçok bireysel ve örgütsel etkisi olduğu görülmüştür. Bireysel olarak en sık görülen etki mutsuzluk olmakla birlikte psikolojik problemler, ailevi problemler, asosyal kişiliğe dönüşme, davranış sorunları, zgven kaybı, motivasyon kaybı ve rapor alma gibi etkiler grlmektedir. Lisans ğrencilerinin katılımıyla yapılan araştırmada (Kandemir, 2011), dışlanmanın olumlu benlik saygısına ve aidiyet duygusuna sahip olma ile kontrol ihtiyacını tehdit etme düzeyi arasında anlamlı fark olup olmadığı ortaya koyulmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre psikolojik dışlanmaya maruz kalan katılımcıların benlik saygısı ve ait olma ihtiyacının tehlike altında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile işyerinde dışlanma ilişkisini araştıran çalışmada, işyerinde dışlanan öğretmenlerin kendini iyi hissetmediği ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin düştüğü grlmektedir (Yakut ve Yakut, 2018). Dışlanma işyerlerinde çalışanların kötü hissetmelerine neden olmakta, çalışanların psikolojik dengelerini bozarak davranış bozukluklarına neden olmaktadır (Liu ve Xia, 2016, s. 199-200). Bir başka araştırmada iş yeri ortamında yaşanan dışlanmanın, çalışanların stres düzeylerini artırdığı bulgusuna rastlanmaktadır (Chung, 2018). Dışlanmanın bireysel etkilerine bakıldığında tümünün yıkıcı nitelikte olduğu söylenebilir.

Dışlanmanın okula olan etkilerine bakıldığında katılımcıların performans düşüklüğü yaşadığı ve okul başarisının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte iş motivasyonu kaybı, eğitim ğretim faaliyetlerini bozma, okulun iklimini bozma, takım çalışmasını zorlaştırma, aidiyet düzeyinin düşmesi, etik sorunlar gibi problemler yaşanmaktadır. Alan yazına bakıldığında dışlanmanın örgüt kültürünü bozduğu (elik ve Koşar, 2014), rgtsel sinizm (Kıral, 2016) ve işe yabancılaşma düzeyini artırdığı (Abalı, 2018), iş doyumunu ve örgütsel bağlılığı düşürdüğü (Ferris vd., 2008) görülmüştür. Dışlanmanın yoğun olarak yaşandığı okulların amaçlarını gerçekleştirmekten uzaklaşacağı söylenebilir. Motivasyonu ve performansı düşen öğretmenleri ve yöneticileri tekrar güdülemek zor olacaktır. Bu yüzden dışlanmayla ilgili okullarda önleyici çalışmaların yapılması gerektiği dşnlmektedir.

Katılımcıların yaşadıkları dışlanma sonrasında gösterdiği tepkiler çeşitlilik göstermektedir. Bu tepkilerin yoğunlukla dışlanma kaynağına ve örgüte yönelik olduğu görülmüştür. Dışlanmaya maruz kalan kişilerin yaşadıkları stresi azaltmak için tepkilerini kendileri dışındaki odaklara yneltiltikleri düşünülebilir. Kişiler dışlama gördükleri odaklara agresif davranma, karalama ve yok sayma gibi olumsuz tepkiler vermektedir. Kandemir'e (2011) göre dışlanan kişi gergin ve öfkeli bir ruh haliyle refleks tepki olarak değerlendirilebilecek saldırganlık davranışını göstermektedir. Dışlanmanın kişilerde kızgınlık ve devamında da saldırganlık duygularını yükselttiği görülmüştür (De Bono, 2011, s. 40). Kişilerin bu duyguların etkisiyle böylesi saldırgan davranışlar sergilediği düşünülebilir. Okula yönelik olan dışlanma tepkilerinde kayıtsız görünme ve okuldan soğuma tepkileri ne çıkmaktadır. Yılmaz'a (2018) göre dışlanma kişilerin örgütsel uyumunu azaltmaktadır. Örgütte ait olma arayışına karşılık bulamayan kişiler gittikçe örgüte karşı yabancılaşma yaşamaktadır (Williams, 2007). Bu araştırma bulgularına göre tespit edilen dışlanma tepkilerinin, kişiler arası ilişkileri daha da bozacağı ve dışlanmayı pekiştireceği görülmüştür. Dışlanma tepkilerinin bireysel olarak kişileri rseleyeceği, rgt etkisizleştireceği söylenebilir.

Araştırma bulgularına göre okullarda dışlanmayı önleyebilmek etkili yönetim uygulamaları ve örgüt kültürü inşa etme çalışmaları ile mümkün olabilmektedir. Dışlanmanın nlenmesinde okul yöneticilerinin çok önemli bir etken olduğu görülmüştür. Okul yönetimi uygulamalarında hoşgrl ve adil yönetim anlayışı dışlanmanın önüne geçilmesinde belirleyici olmaktadır. Açık iletişim yöntemini kullanan ve aşlarıyla samimi bir etkileşimde bulunan yöneticiler, dışlanma yaşayan kişinin durumunu ifade ederek dışlanmanın önlenmesinde önemli olmaktadır (Gkorezis ve Bellou, 2016). Okul yöneticilerinin adaletli

uygulamaları kişilerde güven duygusunu oluşturup dışlanmanın etkisini azaltabilir. Okul yöneticilerinin herkes tarafından ulaşılabilir olması, kişilerin kendilerini rahat ifade edebilme olanağı sağlayacaktır.

Katılımcılara göre örgüt paydaşları ile düzenlenen sosyal etkinlikler, yardımlaşma çalışmaları, takım ve zümre çalışmaları, ev ziyareti ve örgüte yeni katılan kişilere verilecek oryantasyon hizmeti örgüt kültürünü geliştirici çalışmalar olarak dışlanmayı önleyebilir. Robinson'a (2013) göre kişinin iş yeri dışında psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabileceği kaynaklara sahip olması, dışlanmanın önüne geçecektir. Öğretmenler ve yöneticiler, okul içinde ya da dışında düzenlenecek sosyal etkinlikler yoluyla sosyalleşme ihtiyaçlarını giderebilir. Mesai saatleri içerisinde bulamadıkları birbirlerini tanıma fırsatını yakalayabilirler. Hediye sandığı gibi uygulamalarla örgüt içi dayanışmayı sağlayabilirler. Bu yardımlaşma ve iş birliği kişiler arasındaki çatışma, dargınlık, dışlanma gibi olumsuz yaşantıları önleyebilir.

Sonuç olarak dışlanma deneyimi gündelik hayatta, sosyal yaşamda görülebildiği gibi iş yerinde de yaşanabilmektedir. Okulda dışlanan kişiler zamanla psikolojik problemler yaşamaktadır. Okulda mutsuz olan bu kişiler kaygı, stres, depresyon gibi olumsuzluklarla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Dışlanan okul çalışanlarının performansı düşmekte, okuldan soğumakta ve gitgide okula yabancılaşmaktadır. Dışlanmanın sonucu olarak okulun etkinliği azalmakta, örgüt kültürü zayıflamakta ve okul amaçlarını gerçekleştirmekten uzaklaşmaktadır. Bu sonuçların toplumsal bir maliyeti olacaktır. Dışlanma ve mobbing gibi deneyimlerin ortaya çıkmasından önce önleyici okul iklimi oluşturulmalıdır. Okul çalışanlarının psikolojik iyi oluş düzeylerini yükseltmeye yönelik destek çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Yatay hiyerarşik yapıdaki hoşgörülü ve destekleyici bir yönetim anlayışı olumlu iş yeri algısına destek olacaktır. Okullarda dışlanan kişilerin ekip ve komisyonlarda görevlendirme gibi yöntemlerle gruba dâhil olması sağlanmalıdır. Liyakat esaslarına göre seçilen adil okul yöneticileri okulda görülen dışlanma düzeyini azaltabilir. Okula yeni gelen öğretmen ve idarecilerin uyum sürecini kolaylaştırmak için oryantasyon çalışması yapılabilir. Okul dışında informal ortamlar sağlanarak kişilerin birbirlerini daha iyi tanıyabilme fırsatı bulmaları sağlanabilir. Okullarda sendikaların gruplaşmalara, ötekileşmelere neden olduğu algısının kırılması için sendikalar bir araya gelerek okullarda öğretmen güçlendirme, geliştirme çalışmaları yapabilir. Öğretmen ve yöneticilerin katılımıyla sınırlı olan bu araştırmadan farklı olarak öğrenci ve velilerin de katılımcı olduğu araştırmalar yapılabilir. Farklı okul tür ve kademelerinde, özel okullarda dışlanmayla ilgili araştırmalar gerçekleştirilebilir. Dışlanma olgusunu okullarda farklı değişkenlerle ele alan araştırmaların yapılması, dışlanma olgusunun bütünüyle anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Etik Beyan

"Eğitim Örgütlerinde Dışlanma" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu'nun 29.05.2020 tarih ve 2020/07 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Abaslı, K. (2018). *Örgütsel dışlanma, işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm ilişkisine yönelik öğretmen görüşleri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akın, A., Uysal, R. ve Akın, Ü. (2016). Ergenler için ostrasizm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 895-904.
- Başaran, İ. E. ve Çinkır, Ş. (2013). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi* (4. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Berkant, H. G. ve Gül, M. (2017). Sendika üyesi öğretmenlerin sendikalara yönelik algıları ve sendikalardan beklentileri. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(1).
- Blase, J. ve Blase, J. (2004). The dark side of school leadership: implications for administrator preparation. *Leadership and Policy in Schools*, 3(4), 245-273.
- Chung, Y. W. (2018). Workplace ostracism and workplace behaviors: A moderated medication model of perceived stress and psychological empowerment. *Anxiety, Stress & Coping*.
- Cüceloğlu, D. (1994). *Yeniden insan insana* (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, C. ve Koşar, A. (2015). Örgüt kültürü ve işyerinde dışlanma arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 47-62.
- DeBono, A. E. (2011). *Why am I left out? Interpretations of exclusion affect anti-social and pro-social behaviours* (Doctoral Dissertation). New York State University, New York.
- Diri, M. S. ve Kırıl, E. (2016). Ortaokul öğretmenlerinin iş doyumlarının mesleki tükenmişlik düzeylerine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(39), 125-149.
- Dönmez, H. (2018). *Tekirdağ'da görev yapan öğretmenlerin örgütsel dışlanma düzeyi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

- Dönmez, H. ve Mete, Y. A. (2019). Tekirdağ'da görev yapan öğretmenlerin örgütsel dışlanma düzeyi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(2), 350-365.
- Eickholt, M. S. ve Goodboy, A. K. (2017). Investment model predictions of workplace ostracism on K12 teachers commitment to their schools and the profession of teaching. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 32(2), 139-157.
- Einarsen, S., Hoel, H. ve Notelaers, G. (2009). Measuring exposure to bullying and harassment at work: Validity, factor structure and psychometric properties of the negative acts questionnaire-revised. *Work & Stress*, 23(1), 24-44.
- Erdemli, Ö. ve Kurum, G. (2019). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin gözünden okulda dışlanma: Nedenleri ve sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 24.
- Ertürk, S. (2016). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık.
- Ferris, D. L., Brown, D. J., Berry, J. W. ve Lian, H. (2008). The development and validation of the workplace ostracism scale. *Journal of Applied Psychology*, 93(6), 1348-1366.
- Gkorezis, P. ve Bellou, V. (2016). The relationship between workplace ostracism and information exchange: The mediating role of self-serving behavior. *Management Decision*, 54(3), 700-713.
- Hakanen, J. J., Bakker, A. B. ve Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, 43(6), 495-513.
- Hitlan, R. T., Clifton, R.J. ve DeSoto, M. C. (2006). Perceived exclusion in the workplace: The moderating effects of gender on work-related attitudes and psychological health. *North American Journal of Psychology*, 8, 217-236.
- Kandemir, K. B. (2011). *Psikolojik dışlanma, sosyal dışlanma ve sosyal reddedilmenin tehdit edilen ihtiyaçlar ve dışlanma tepkileri üzerindeki etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keklik, B., Saygın, T. ve Kara, N. O. (2013). Akademik camianın çirkin ördek yavruları öyp'lilerde örgütsel dışlanma (ostracism) kavramının incelenmesi. *1. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı*, 15-16 Kasım 2013, Sakarya.
- Kıral, B. (2016). *Öğretmenlerde kayıtsızlık ve güçlendirme*. Ankara: Pegem Akademi
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: Türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Research in Education and Teaching* 10(4), 92-103.
- Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma yöntemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Liu, H. ve Xia, H. (2016). Workplace ostracism: A review and directions for future research. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 4, 197-201.
- Lutgen-Sandvik, P. (2006). Take this job: Quitting and other forms of resistance to workplace bullying. *Communication Monographs*, 73(4), 406-433.
- Lyu, Y. ve Zhu, H. (2017). The predictive effects of workplace ostracism on employee attitudes: A job embeddedness perspective. *Journal of Business Ethics*, 1-13.
- Mlika, M., Khelil, M. B. ve Salem, N. H. (2017). Organizational ostracism: A potential framework in order to deal with it. *Safety and Health at Work*, 8(4), 398-401.
- Naring, G., Briet, M. ve Brouwers, A. (2006). Beyond demand-control: Emotional labour and symptoms of burnout in teachers. *Work & Stress*, 20(4), 303-315.
- Naz, S., Li, C., Khan, S. ve Khan, S.H. (2017). Comparative analytical study of teachers personality type (a and b) to study the consequences of ostracism. *International Journal of Scientific in Science, Engineering and Technology*, 3(5), 488-502.
- O'Reilly, J. ve Robinson, S. L. (2009). The negative impact of ostracism on thwarted belongingness and workplace contributions. *Academy of Management Proceedings*, 1-7.
- Özer, R. (1998). *Reber öğretmenlerde tükenmişlik düzeyi, nedenleri ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Robinson S. L., O'Reilly J. ve Wang, W. (2013). Invisible at work: An integrated model of workplace ostracism. *Journal of Management*, 39(1), 203-231.
- Sarı, M. (2013). Lise öğrencilerinde okula aidiyet duygusu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 147-160.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 5(4), 465-478.
- Sökmen, A. (2013). *Örgütsel davranış*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sulea, C., Filipescu, R., Horga, A., Ortan, C. ve Fichmann, G. (2012). Interpersonal mistreatment at work and burnout among teachers. *Cognition, Brain, Behavior. An Interdisciplinary Journal*, 16(4), 553-570.
- Şerifoğlu, E. (2019). *Mobbingin özel sektör çalışanları üzerindeki etkileri: Bir nitel araştırma* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Williams, K. D. (1997). *Social ostracism. In aversive interpersonal behaviors*, 133-170. Springer, Boston, MA.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review Psychology*, 58, 425-452.
- Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 275-314.
- Wu, L., Wei, L. ve Hui, C. (2011). Dispositional antecedents and consequences of workplace ostracism: An empirical examination. *Frontiers of Business Research in China*, 5(1), 23-44.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, B. B. (2018). *İstanbul ili sendika üyesi kadın öğretmenlerin psikolojik yıldırdı durumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Yılmaz, Ö. (2018). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin örgütsel dışlanma ve örgütsel uyum alguları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Yılmaz, O. ve Ergene, T. (2021). Etkili psikolojik danışmanların özellikleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3), 1198-1217.

EXTENDED ABSTRACT

In this research, it is aimed to describe the phenomenon of exclusion in schools and to put forward suggestions for coping with the problems that arise as a result of exclusion which are based on the experiences of teachers and school administrators working in schools who are affiliated to the Ministry of National Education. The participants of the research consist of fifteen teachers and five school administrators working in secondary education institutions in Aydın province in the 2020-2021 academic year. The research was carried out according to the phenomenology design which is one of the qualitative research designs. In the study, the participants were selected according to the maximum diversity (school type, gender, branch) sampling method, which is one of the purposeful sampling methods. The data was collected by interview method. Semi-structured interview technique was used as data collection tool. The data was analyzed by content analysis technique and research findings were obtained. According to the findings, exclusion is mostly seen as not being accepted into the group and being ignored. It is perceived as a negative experience. Teachers and school administrators are exposed to or witness exclusion in their professional lives. It is mainly applied among teachers and from the administrator to the teacher. It is also seen from the teacher to the administrator. Factors such as trade union divisions, differences in worldviews, unfair school management, shy personality and social incompatibility stand out as the reasons for exclusion. It has been observed that personal characteristics such as gender, professional seniority, branch, age, being critical and hardworking, and having psychological problems also cause exclusion. It was concluded that ego satisfaction, prejudices, inadequacy and jealousy, professional laziness, being new to school, self-interest and personal conflicts lead to exclusion at school. According to these research findings, being appointed to cope with exclusion, seeking a communication channel, choosing to be alone and ignoring the exclusion, and fighting against the exclusionary are among the most frequently used methods. Strategies of seeking ways to enter the excluded group, making extra professional and social efforts, withdrawing from being invisible or, on the contrary, forming one's own group by appearing strong are also used to cope with exclusion. Considering the organizational effects of exclusion, low performance, decreased school success, loss of work motivation, deterioration of educational activities and school climate came to the fore. In addition, organizational effects such as teamwork problems and low sense of belonging, ethical problems and conflict with school were observed. The personal effects of exclusion were sadness and being unhappy, psychological problems, family problems, asocial personality and behavior problems, loss of self-confidence and motivation. Reactions to the organization as a result of exclusion manifested itself as appearing indifferent, being alienated from school, and being opposed to every situation at school. It has also been observed that individual reactions such as quarrelsome behaviors, ignoring the exclusionary source, slander and defamation, and self-blaming are given. It has been found that in order to prevent exclusion at school, there should be a fair and tolerant school administration, the school administration should act as a mediator when necessary and establish a horizontal hierarchical structure. Social activities, cooperation, team and group work, home visits and orientation services to new comers were included in the school culture activities to prevent exclusion.

As a result, the experience of exclusion can be seen in daily life, social life, as well as in the workplace. People who are excluded from school experience psychological problems over time. These people who are unhappy at school have to deal with negativities such as anxiety, stress and depression. The performance of excluded school staff is declining, they are alienated from school and increasingly alienated from school. As a result of exclusion, the effectiveness of the school decreases, the organizational culture weakens and the school moves away from achieving its goals. These consequences will have a societal cost. A preventive school climate should be created before experiences such as exclusion and mobbing occur. Support efforts should be focused on increasing the psychological well-being of school staff.

A tolerant and supportive management approach in a horizontal hierarchical structure will support a positive workplace perception. It should be ensured that people excluded from schools are included in the group through methods such as assignment in teams and commissions. Fair school administrators selected on the basis of merit can reduce the level of exclusion in the school. Orientation work can be done to facilitate the adaptation process of new teachers and administrators to the school. By providing informal environments outside of school, it can be ensured that people have the opportunity to get to know each other better. In order to break the perception that unions cause grouping and marginalization in schools, unions can come together and carry out teacher empowerment and development activities in schools.

Cittaslow (Sakin Şehir) Yaklaşımının Sürdürülebilir Yerel Kalkınmaya Etkisi: Şavşat Örneđi¹

Atakan ÖZTÜRK², Fatma İPEK³ ve Bekir KAYACAN⁴

Özet

Araştırma ile Cittaslow üyeliğinin sürdürülebilir yerel kalkınma üzerindeki etkisinin Şavşat örneğinde sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar dikkate alınarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla iki bileşenli bir araştırma modeli tasarlanmıştır. Araştırmanın ilk bileşeninde yerel halk anketleri kullanılırken, ikinci bileşeninde sakin Şehir üyelik kriterlerinin karşılanma düzeyindeki zamansal değişimin izlenmesine imkân sağlayan kriter bazlı bir puanlandırma sistemi geliştirilmiştir. Anket sonuçlarına göre sakin Şehir hareketinin Şavşat'ın sürdürülebilir yerel kalkınmasını sosyal, ekonomik ve çevresel açılardan olumlu yönde etkilediği, ancak bu etkinin henüz orta düzeyde olduğu görölmüştür. Puanlandırma sistemi sonuçlarına göre 2015-2019 döneminde sakin Şehir üyelik kriterlerinin genel karşılanma düzeyinde yaklaşık %19 oranında bir artış söz konusu iken, artış sürdürülebilirlik boyutları içinde en fazla sosyal boyutta gerçekleşmiştir. Sakin Şehir yaklaşımının Şavşat'ın sürdürülebilir yerel kalkınmasına yönelik olumlu etkilerinin çeşit ve etki düzeyi olarak artırılabilmesi için; sakin Şehir ölçütleri doğrultusunda ve katılımcı bir anlayışla ilçe geneline yönelik planlamaların yapılması ve uygulanması, unvanın halkın tamamı tarafından yeterince sahiplenilmesi için çalışmalar yapılması ve unvanın alınması sürecinde sergilenen kurumlar arası iş birliğinin ve çalışmaların devam ettirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cittaslow (Sakin Şehir), Şavşat, Sürdürülebilir Yerel Kalkınma, Anket

Impact of the Cittaslow Approach on Sustainable Local Development: The Case of Şavşat

Abstract

The aim of the study was to determine the impact of membership in Cittaslow on sustainable local development in the social, economic, and environmental fields, using Şavşat as an example. A two-component research model was designed for the research. In the first component of the research, questionnaires were used for the opinions of the local people. In the second component of the research, a criteria-based scoring system was developed that allows the monitoring of the temporal change in the level of meeting the Cittaslow membership criteria. According to the questionnaire results, it was seen that the Cittaslow movement had a positive effect on the sustainable local development of Şavşat in social, economic, and environmental terms, but this effect was still at a moderate level. According to the results of the criteria-based scoring system, while there was an increase of approximately 19% in the overall level of fulfillment of Cittaslow membership criteria in the 2015-2019 period, this increase was mostly related to the social dimension among the sustainability dimensions. To increase the positive effects of the Cittaslow approach on the sustainable local development of Şavşat in terms of variety and level of impact; it is important to make and implement plans for the entire district in line with the Cittaslow criteria and with a participatory understanding, to make an effort to ensure that the title is sufficiently owned by the all public and to continue the inter-institutional cooperation and works exhibited in the process of obtaining the title.

Key Words: Cittaslow, Şavşat, Sustainable Local Development, Questionnaire

Atıf İçin / Please Cite As:

Öztürk, A., İpek, F. ve Kayacan, B. (2023). Cittaslow (sakin Şehir) yaklaşımının sürdürülebilir yerel kalkınmaya etkisi: Şavşat örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 187-208. doi:10.33206/mjss.1143649

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen "Cittaslow (Sakin Şehir) Yaklaşımının Sürdürülebilir Yerel Kalkınmaya Etkisi: Şavşat İlçesi Örneği" başlıklı projeden (120K011) hazırlanmıştır.

² Prof. Dr. - Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi, atakanozturk@artvin.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5166-928X

³ Uzman - Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı Artvin Yatırım Destek Ofisi, fatma.ipek@doka.org.tr

 ORCID: 0000-0002-7165-1914

⁴ Prof. Dr. - İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, bekirkayacan@istanbul.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6569-8054

Geliş Tarihi / Received Date: 13.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.10.2022

Giriş

Dünya genelinde yaşanan teknolojik, bilimsel, ekonomik ve sosyal gelişmeler sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıpları ile birlikte özellikle doğal kaynaklar ve çevre üzerinde telafisi güç zararlara neden olmaktadır. Çevre kirliliği, iklim değişikliği, ormansızlaşma, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi problemler, insan yaşamını ve kalkınma sürecini her geçen gün daha belirgin bir şekilde etkilemektedir. Bu süreçte sürdürülebilir çevre ve doğal kaynak yönetimi ile yaşanabilir kentlerin inşası gittikçe önem kazanmaktadır. “Sürdürülebilir kalkınma” bu tür sorunların çözümüne yönelik alternatiflerden biri olarak kabul edilmektedir (Yalçın ve Yalçın, 2013, s. 40; Şahin ve Kutlu, 2014, s. 56; Bahçeci ve Görmez, 2019, s. 2301; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 170).

Sürdürülebilir kalkınma Ortak Geleceğimiz isimli raporda “gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneklerini tehlikeye düşürmeden şimdiki kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesini sağlayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır (United Nations General Assembly, 1987, s. 43). Bu temel tanımıyla ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlara işaret eden sürdürülebilir kalkınma yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki karar vericileri yakından ilgilendirmektedir.

Küçük yerleşimlerdeki kaynakların sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda kullanıldığı ve yerel aktörlerin katıldığı karar süreçleriyle şekillenen kalkınma anlayışı “sürdürülebilir yerel kalkınma” (SYK) olarak ifade edilmektedir (Peker-Say vd., 2015, s. 137). Sürdürülebilir kalkınmanın yerleşim ölçeğindeki karşılığı olarak da tanımlanabilecek SYK’ya destek olan yaklaşımlar dünya genelinde her geçen gün önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri de küçük şehirlerde uygulanan ve uygulandığı şehirlerdeki yaşam kalitesini artırmak amacıyla yerel yaşam tarzı ve değerlerine dayalı bir kalkınma modeli olarak 1999 yılında İtalya’da ortaya çıkan Cittaslow^{5*} (sakin şehir) hareketidir. Cittaslow, insanların birbirleriyle iletişimlerinin güçlü olduğu, her konuda sürdürülebilirliğin esas alındığı, doğal ve kültürel değerler ile gelenek ve göreneklerin korunduğu, alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan ve teknolojinin kolaylıklarından yararlanan kentlerden oluşan bir uluslararası kentler ağıdır (“Cittaslow Türkiye”, t.y.a).

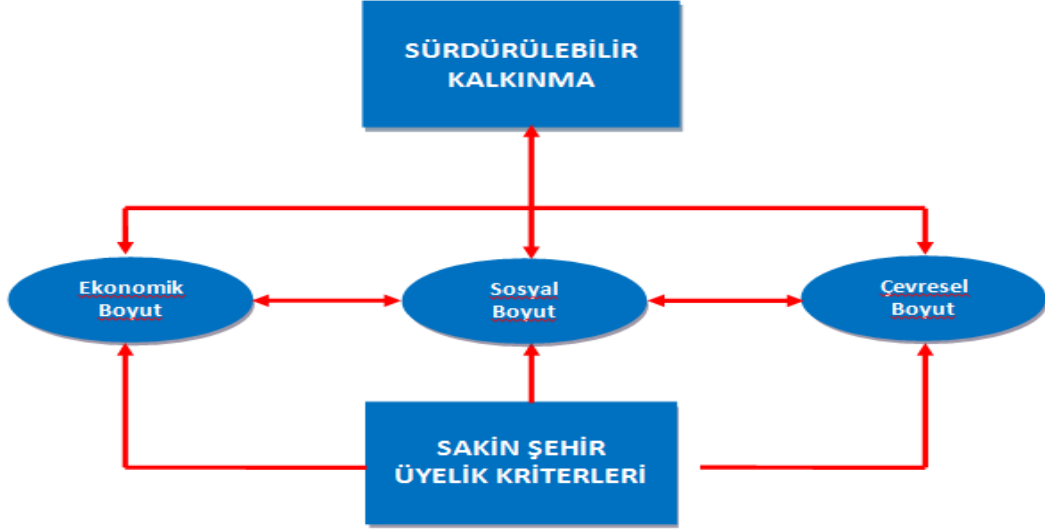
İtalya merkezli olan sakin şehir hareketinin kurumsal yapısını ifade eden Cittaslow Birliği’nin 2022 yılı Haziran ayı itibarıyla 21’i ülkemizde (Ahlut, Akyaka, Arapgir, Eğirdir, Foça, Gerze, Gökçeada, Göynük, Gündül, Halfeti, İznik, Kemaliye, Köyceğiz, Mudurnu, Perşembe, Seferihisar, Şavşat, Uzundere, Vize, Yalvaç ve Yenipazar) olmak üzere 33 ülkede toplam 287 üyesi bulunmaktadır (“Cittaslow”, t.y.). Sadece nüfusu 50.000’in altında olan şehirlerin başvuru yapabildiği birliğe üye olabilmek için; çevre politikaları (12 kriter), altyapı politikaları (9 kriter), kentsel yaşam kalitesi politikaları (17 kriter), tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar (10 kriter), misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar (10 kriter), sosyal uyum (11 kriter) ve ortaklıklar (3 kriter) olmak üzere 7 ana başlık (ana kriter) altında toplanan 72 kritere ilişkin projelerin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir (“Cittaslow Türkiye”, t.y.b). Üyelik aşamasında yürütülen faaliyetleri Cittaslow Birliği’nin ülke temsilciliği tarafından değerlendirilen ve bu faaliyetlerin puanlanması sonucu puanların en az %50’sini alan şehirler birliğe dâhil edilmektedir (Pink, 2008, s. 97).

Sakin şehir üyeliğindeki nihai hedef, üye kentleri “sürdürülebilir yaşamın gerçekleştirildiği platformlar” olarak dizayn etmek olup (Hekimci, 2015, s. 96), üyelik kriterleri bu hedefe ulaşmada kentin kalkınmasına doğrudan ve dolaylı katkılar sağlamaktadır (Kartal, 2019, s. 17). Sakin şehir yaklaşımı, SYK anlayışının sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarına uygun nitelikleriyle öne çıkmaktadır (Şekil 1).

Sakin şehir yaklaşımı, gerek üyelik kriterlerinin çeşitliliği ve gerekse bir yerel kalkınma vasıtası olarak görülmesinden dolayı çok farklı disiplinlerin ilgi alanına girmektedir. Literatürde sakin şehir yaklaşımının bir tür alternatif sürdürülebilir yerel kalkınma modeli olduğu sıkça vurgulanmakta (Mayer ve Knox, 2006, s. 321; Pink, 2008, s. 99; Semmens ve Freeman, 2012, s. 359; Sırım, 2012, s. 119; Yalçın ve Yalçın, 2013, s. 40; Hekimci, 2015, s. 78; Hatipoğlu, 2015, s. 23; Ökten, 2015, s. 210; Zawadzka, 2017, s. 97; Kutluay-Tutar ve Uğur, 2019, s. 3133) ve bu bağlamda sakin şehir yaklaşımının; yerel ölçekte sürdürülebilir kalkınmayı ve kentleşmeyi sağlamayı amaç edinen (Ekincek, 2014, s. 51; Çiçek, 2017, s. 59; Berkün, 2018, s. 204), özellikle yoğun turizm baskısı altında olan ve büyüme eğilimindeki küçük yerleşimler için uygun (Peker-Say

^{5*} İtalyanca “Citta” (şehir) ve İngilizce “Slow” (yavaş) kelimelerinden oluşan Cittaslow, genellikle “sakin şehir” anlamında kullanılsa da (Ergüven, 2011, s. 203) “yavaş şehir” olarak da kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada “Cittaslow” ve “sakin şehir” şeklindeki kullanımları tercih edilmiştir.

vd., 2015, s. 1), yerel kalkınma sağlamak isteyen yerel yönetimler için bir yol haritası özelliği taşıyan (Yalçın ve Yalçın, 2013, s. 38), sağlıklı, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentsel kalkınmaya hizmet eden (Toplu, 2012, s. 86), doğal yaşama zarar vermeden, tarihsel ve kentsel öğeleri koruyarak da kentlerin gelişebileceğini gösteren (Kutluay-Tutar ve Uğur, 2019, s. 3141) bir tür yerel kalkınma modeli olduğu ifade edilmektedir.

Şekil 1. Sakin Şehir Üyelik Kriterleri ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi (Kartal, 2019, s. 14)

Sakin şehir hareketinin sürdürülebilir kalkınmayı olumlu yönde etkilediğine dair literatürde hâkim bir görüş olmasına rağmen, bunun aksi de söz konusudur. Örneğin Şahin ve Kutlu tarafından (2014, s. 61) sakin şehir üyeliğine sadece nüfusu 50.000'nin altında olanların kabul edilmesi dolayısıyla büyük şehirlerin üye olmasının mümkün olmaması ve kent kalkınmasını üyelik kriterlerinin önüne geçiren bir belediye yönetiminin sakin şehir kriterlerini ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını ikinci plana itebilme ihtimali gibi sorun alanlarına işaret edilmektedir. Yine Semmens ve Freeman tarafından (2012, s. 371) Yeni Zelanda'da yürütülen bir çalışmada sakin şehrin gereksiz ek düzenlemeler dayatan ve toplumsal desteği olmayan bir yaklaşım olarak görüldüğü belirtilirken, Polonya'da yapılan bir çalışmada ise katılımcıların çoğunluğunun bu yaklaşımın üye şehirlere sürdürülebilir kalkınma açısından olumlu bir etkisinin olmadığı görüşünde oldukları ifade edilmiştir (Batyk ve Woźniak, 2019, s. 66). Dolayısıyla sakin şehir yaklaşımı, sürdürülebilir yerel kalkınmaya etkileri açısından ilgili şehirler bazında (yerelde) ele alınarak çok yönlü olarak irdelenmelidir.

Türkiye'de son yıllarda sakin şehir hareketini ele alan çalışmaların sayısında artış olmuştur. Türkiye'nin ilk sakin şehri olarak Seferihisar'ın öne çıktığı bu çalışmalarda; sakin şehir ile turizm, sürdürülebilirlik, yerel yönetimler (Türk ve Tokmak, 2017, s. 99; Donat ve Yavuzçehre, 2016, s. 1487), kent pazarlaması (Şahin 2019, s. 2), marka ve yaşam kalitesi ilişkileri ve halkın sakin şehir hakkındaki görüşleri gibi konulara odaklanılmıştır (Özdede ve Hazar, 2020, s. 241; Öztürk ve Kayacan, 2021, s. 10). Buna karşılık Türkiye'deki sakin şehir uygulamalarının yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınmaya etkilerini doğrudan ve bütüncül şekilde ele alan çalışmalar (Uzan, 2018, s. 39; Tabak, 2019, s. 3; Çolak, 2018, s. 85; Özer Tekin, 2018, s. 9) nispeten sınırlıdır.

Bu makale ile sakin şehir yaklaşımının sürdürülebilir yerel kalkınmaya etkilerinin Şavşat ilçesi örneğinde bütüncül bir yaklaşımla belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaca ulaşmak üzere belirlenen alt amaçlar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Sakin şehir üyeliği konusunda yerel halkın genel bilgi, farkındalık ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi,
- Sakin şehir uygulamalarının sosyal, ekonomik ve çevresel etkilerinin yerel halkın görüşleri doğrultusunda nicel olarak belirlenmesi,
- Sakin şehir uygulamalarının etkilerine ilişkin yerel halkın görüşlerinin demografik özelliklere göre değişip değişmediğinin belirlenmesi,
- Sakin şehir üyelik süreci ve sonrasında yürütülen faaliyetlerin üyelik kriterlerini karşılama düzeyini izlemeye bir yönelik puanlandırma sistemi geliştirilmesi.

Yöntem

Araştırma alanı olarak 2015 yılında sakin şehir unvanı alan Şavşat seçilmiştir. Araştırmada kullanılan birincil veriler anketler ve saha gözlemlerinden; ikincil veriler ise araştırma konusuna ilişkin bilimsel çalışmalar ile ilgili kurum/kuruluşlardan ve web sayfalarından elde edilen veri, belge ve raporlardan elde edilmiştir. Çalışma amacına yönelik olarak; yerel halkla uygulanacak anketler ve sakin şehir üyelik kriterlerinin karşılanma düzeylerinin tespiti amacıyla geliştirilecek puanlandırma sistemi olmak üzere iki bileşenli bir araştırma modeli tasarlanmıştır.

Araştırma Alanı

Araştırma alanı olarak seçilen Şavşat, Artvin ilinin kuzeydoğusunda yer almakta olup (Şekil 2) Artvin'e bağlı merkez ilçe hariç sekiz ilçe arasında yüzölçümü itibariyle yaklaşık 1317 km²lik alanı ile Yusufeli'nin ardından ikinci büyük ilçe konumundadır ("Harita Genel Müdürlüğü", t.y.; Orhan, 2015, s. 11). Şavşat'ın coğrafi konumu ve sarp topoğrafik yapısı, ulaşım ağı ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesini kısıtlasa da başlıca ekonomik faaliyetler olarak tarım, hayvancılık ve turizm olarak sayılabilir. Nüfus 2007-2018 döneminde ilçe genelinde %6 ve ilçe merkezinde ise %20 azalmış olup, 2019 yılında nüfus yoğunluğu (13), Türkiye ortalamasının (106,60) oldukça altındadır (TÜİK, 2019).

Şekil 2. Şavşat İlçesinin Konumu

Şavşat'ın sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması açısından; ildeki sekiz ilçe arasında son sırada, TR90 bölgesi (79 ilçe arasında 54. sırada) ve ülke ölçeğinde (970 ilçe arasında 466. sırada) ise oldukça gerilerde yer alması (Berber, Genç ve Baday Yıldız, 2015, s.150; Yılmaz vd., 2019, s.72), Şavşat'ın sürdürülebilir şekilde kalkındırılmasının önemini daha da artırmaktadır.

Yerel Halk Anketleri

Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi

Araştırma evreni Şavşat ilçe merkezinde ikamet eden 18 yaş üstü nüfustan (4906 kişi) oluşmaktadır (TÜİK, 2019). Bu durumda evren büyüklüğü belli olduğu için örneklem büyüklüğü şu formülle hesaplanmıştır (Baş, 2001, s. 45):

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2 (N - 1) + t^2 p q}$$

Eşitlikte; n örneklem büyüklüğünü, N araştırma evreni büyüklüğünü (4906), p ölçmek istenilen özelliğin ana kütlede bulunma ihtimalini (0,8)^{6*} ve q bulunmama ihtimalini (0,2), t ise = 0,05 önem düzeyinde t tablosuna göre bulunan teorik değeri (1,96) ve d örnekleme hatasını (0,05) ifade etmektedir. Eşitlik sonucu anket uygulanacak kişi sayısı (örneklem) 234 olarak belirlenmiş ve bu sayı ilçe merkezindeki üç mahalleye oransal olarak dağıtılmıştır. Anket uygulaması sonunda çeşitli sebeplerle (anketlerin eksik ya da yetersiz doldurulması v.b.) geçersiz kabul edilebilecek anketler de dikkate alınarak, örneklem büyüklüğü %10 artırılarak en az 257 kişiye anket uygulanması hedeflenmiştir (Tablo 1).

^{6*} Pilot çalışmada katılımcıların tamamına yakınının Şavşat'ın sakin şehir üyeliği konusunda bilgi sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Örneklem Büyüklüğünün Dağılımı

Mahalle	Toplam nüfus		18 yaş ve üzeri nüfus		Örneklem büyüklüğü	
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	n	%10 artırılmış n
Armutlu	272	4	228	5	12	13
Söğütlü	621	10	505	10	23	25
Yeniköy	5269	86	4173	85	199	219
Toplam	6162	100	4906	100	234	257

Anket Formunun Geliştirilmesi

Anket soruları daha önceki benzer çalışmalardan (Aydın, 2010, s. 147-156; Andarabi, 2012, s. 104-107; Şen, 2017, s. 173-175; Çolak, 2018, s. 135-136; Özer Tekin, 2018, s. 284-290; Uzan, 2018, s. 120-121 ve Tabak, 2019, s. 122-124) istifade edilerek hazırlanmıştır. Ankette katılımcılara yönelik genel sorular (demografik özellikler, bilgi ve farkındalık vb.) ile üyeliğin ilçenin sürdürülebilir kalkınmasına etkilerini belirlemek için Beşli Likert ölçeğine (1. Kesinlikle katılmıyorum, ..., 5. Kesinlikle katılıyorum) göre hazırlanan 37 önermeye yer verilmiştir. Katılımcıların görüş puanlarının yorumlanmasında, likert ölçeğinde aralıkların eşit olduğu varsayımı (Çınar, 2010, s. 271-272) ile ölçek puan aralığı^{7*} 0,80 olarak hesaplanmış ve etki dereceleri oluşturulmuştur (Tablo 2). Burada 3 puan orta değer olduğundan, görüşlere bağlı olarak 3'ün altına inildikçe olumsuz üstüne çıkıldıkça olumlu etki derecesi artmaktadır.

Tablo 2. Aritmetik Ortalamaların Değerleri

Puan Aralığı	Seçenek	Etki Derecesi
1,00-1,80	Kesinlikle katılmıyorum	Çok Düşük (Olumsuz)
1,81-2,60	Katılmıyorum	Düşük (Olumsuz)
2,61-3,40	Kararsızım (orta)	Orta (Ortada/eşit mesafede)
3,41-4,20	Katılıyorum	Yüksek (Olumlu)
4,21-5,00	Kesinlikle katılıyorum	Çok Yüksek (Olumlu)

Anket Verilerinin Güvenilirliği ve Geçerliliğinin Kontrolü

Likert tipi ölçek için Cronbach Alpha katsayısı (0,985) ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kayış, 2009, s. 405). Verilerin geçerliliği için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır. KMO değerinin 0,5'in üzerinde olması ve değer ne kadar yüksekse veri setinin faktör analizi yapmak için o kadar iyi olduğu söylenebilir (Eroğlu, 2009, s. 322). Buna göre 1. kısım (sosyal etkiler) için KMO değeri 0,684 yani orta, 2. kısım (ekonomik etkiler) için 0,572 yani zayıf ve 3. kısım (çevresel etkiler) için 0,815 yani çok iyi düzeyde bulunmuştur. 2. kısım için geçerliliği düşüren 3 sorunun çıkarılmasıyla çok iyi düzeyde geçerlilik (0,803) elde edilmiş ve anket kalan 37 önerme ile uygulanmaya hazır hale getirilmiştir.

Anketlerin Uygulanması ve Hipotezler

Anketler Şavşat ilçe merkezinde 18 yaş üzeri ve gönüllü olanlara uygulanmıştır (Tablo 1). Toplam 287 kişiye uygulanan anketlerden geçersiz olanlar çıkarılmış ve 274 anket değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda anketlerden sağlanan verilerle test edilecek olan hipotezler şu şekildedir (Tablo 3):

Tablo 3. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotezler	Alt Hipotezler
H1 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sı üzerinde olumlu etkileri olmuştur.	H1a, H1b, H1c
H2 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler katılımcıların cinsiyetine göre değişmektedir.	H2a, H2b, H2c
H3 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler katılımcıların yaşına göre değişmektedir.	H3a, H3b, H3c
H4 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler katılımcıların eğitim durumuna göre değişmektedir.	H4a, H4b, H4c
H5 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler katılımcıların ilçede ikamet süresine göre değişmektedir.	H5a, H5b, H5c
H6 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler katılımcıların mesleğine göre değişmektedir.	H6a, H6b, H6c
H7 Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşler ilçenin sakin şehir ilan edilmesinden memnun olma durumuna göre değişmektedir.	H7a, H7b, H7c

^{7*} Puan aralığı= (En yüksek değer – En Düşük Değer) / 5 = 5-1/5 = 0,80

Alt hipotezlerde a: ekonomik, b: sosyal c: çevresel boyutu ifade etmektedir.

Anket Verilerinin Analizi

Kolmogorov Smirnov Testi sonucu verilerin normal dağılmadığı görüldüğünden, hipotezlerin testinde non-parametrik testlerden; tek örneklemlili değişken için Wilcoxon testi, iki bağımsız örneklemlili karşılaştırmalar için Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla bağımsız örneklemlili karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis Varyans Analizi kullanılmıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005, s. 169-189). Kruskal-Wallis analizleri sonucunda katılımcılar arasında çıkan görüş farklılıklarının hangi öbekler arasında olduğunun tespit edilebilmesi için ise, varyansları homojen dağılanlar için LSD Post-Hoc Testi, varyansları homojen dağılmayanlar için ise Dunnett's C Post-Hoc Testi kullanılarak yorumlamalar yapılmıştır. Tüm bu çözümlenmelerde IBM SPSS Statistics 20 programından istifade edilmiştir.

Kriter Puanlandırma Sisteminin Geliştirilmesi

Araştırmanın bu bileşeninde Cittaslow üyelik kriteri itibarıyla 2015'den 2019'a kadar geçen dönemde Şavşat'taki değişimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla her bir üyelik kriterinin sürdürülebilirliğin hangi boyutuna hizmet ettiğinden hareketle aşağıda açıklanan 5 kriterli örnek bir puanlandırma sistemi geliştirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Sakin Şehir Kriterleri Karşılanma Düzeylerinin Değişimini Tespite Yönelik Yaklaşım

Kriterler (I)	Kriterlerin Sürdürülebilirlik Boyutlarıyla İlişkisi (II)				Puanlandırma (III)									
	Ana Kriter	Kriter	E	S	Ç	Toplam	2015 Yılı				2019 Yılı			
E							S	Ç	Toplam	E	S	Ç	Toplam	
A	A1.			•	1				1	1			2	2
	A2.	•			1	2			2	2			2	2
	Toplam	1		1	2	2		1	3	2		2	4	4
B	B1.	•	•		2	3	0		3	3	1		4	4
	B2.		•	•	2		1	0	1		1	0	1	1
	Toplam	1	2	1	4	3	1		4	3	2		5	5
C	C1.	•	•		2	2	3		5	3	3		6	6
	Toplam	1	1		2	2	3		5	3	3		6	6
Genel Toplam	3	3	2	8	7	4	1	12	8	5	2	15	15	

E: Ekonomik boyut, S: Sosyal boyut, Ç:Çevresel boyut

Puanlandırma sisteminde A1, A2, B1, B2 ve C1 olarak adlandırılan I No'lu bölmedeki temsili sakin şehir kriterlerinin SYK boyutlarından hangisi/hangileriyle ilişkili olduğu II No'lu bölmedeki ilgili hücreye/hücelere (•) işareti konularak belirlenmiştir. II No'lu bölmede belirlenen ilişkilerin (•lar) toplamı kriterlerle boyutlar arasındaki puanlamaya konu edilecek hücre sayısını (Genel Toplam=8) göstermektedir. III No'lu bölmede sakin şehir kriterlerinin sürdürülebilir kalkınma boyutlarıyla ilişkili olduğu hücelere ("•" işaretli hücreler) ilgili kriterlerin gerekliliklerinin yerine getirilme düzeylerine göre 0-3 arasında bir puan verilmiştir. Puanlandırmada ilgili yıl itibarıyla her bir kriter için ilişkili olduğu boyutta sakin şehir kapsamında yürütülen proje ve faaliyetler esas alınarak; hiçbir faaliyet yapılmamışsa 0, bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen uygulamaya dönük sonuç alınamamışsa 1, girişimler sonucu bazı faaliyetlerde bulunulmuş fakat kriter tam olarak karşılanamamışsa 2 ve kriter gerekleri tam manasıyla karşılanmış ise 3 puan olacak şekilde puanlama yapılmıştır.

Puanlandırma sistemine göre kriterlerle sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkili hücre sayısı 8 ve her bir ilişkiden alınabilecek maksimum puan 3 olduğuna göre yapılacak değerlendirmede alınabilecek maksimum puan; $8 \times 3 = 24$ olmaktadır. Yani kriterlerin ilişkili olduğu kalkınma boyutlarının gerekleri tam manasıyla karşılanması durumunda alınacak 24 tam puan ile başarılı bir sürdürülebilirlik sağlanmış olması söz konusudur. Yorumlamada kolaylık sağlamak amacıyla 24 tam puan 100 tam puana çevrildiğinde, III No'lu bölmede 2015 yılı itibarıyla alınan 12 puanın karşılığı 50, 2019 yılında alınan 15 puanın karşılığı ise 62,5 olarak gerçekleşmekte ve buna göre 2015-2019 döneminde ilgili örneğe göre sakin şehir kriterlerinin gereklerini yerine getirme açısından %25'lik olumlu bir değişim söz konusudur. Bu puanlama sistemi ile Şavşat ilçesinde mevcut sakin şehir kriterlerinin (72 kriter) karşılanma düzeyi ve gelişimi sürdürülebilirlik boyutları (ekonomik, sosyal ve çevresel) bağlamında izlenebilecektir.

Sakin şehir kriterlerinin karşılanma ve değişim durumunun tespitine yönelik geliştirilen puanlandırma sisteminin uygulanmasında, sakin şehir üyelik sürecinde Şavşat Belediyesi tarafından hazırlanan başvuru dosyası ile üyelik sonrasında yürütülen proje ve faaliyetlere ilişkin hazırlanan yıllık sakin şehir faaliyet

raporları, Belediye Meclisi kararları, basında ve sosyal medyada yer alan haberlerdeki veri ve bilgilerden istifade edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Sakin Şehir Hakkındaki Genel Bilgi ve Farkındalık Durumu

Genel olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun sakin Şehir kavramını duyduklarında akıllarına sırasıyla; turizmin geliştirilmesi (%18,3), sakin Şehrin salyangozlu logosu (%18,1) ile tarihi ve kültürel dokunun (gelenek ve göreneklerin) korunması (%18) kavramlarının geldiği görölmektedir (Tablo 5). Turizmin geliştirilmesinin ilk sırada çıkmasında ilçenin mevcut ekonomik faaliyet kolları arasında en önemli potansiyelin turizm alanında olması (Orhan ve Doğanay, 2017, s. 322) ve sakin Őehirle birlikte ilçedeki turizm faaliyetlerinin gözle görülür Şekilde artmasının etkili olduğu söylenebilir. Yine salyangozlu logonun ikinci sırada akla gelmesinde ise ilçede yapılmış olan salyangoz tanıtım ve görünürlük faaliyetlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların tamamına yakını (%99,6) Şavşat'ın Cittaslow unvanına sahip olduğuna ilişkin bilgi sahibi iken, bundan duyulan memnuniyet oranı (%89,3) da oldukça yüksektir. Öte yandan, katılımcıların yaklaşık yarısı (%43,5) üyelik sürecinde halkın bilgilendirildiğini beyan ederken, en etkili bilgilendirmenin belediye (%37,5) ile yazılı ve/veya görsel medya (%32,2) olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlasının Şavşat'ın sakin Şehir ilan edilme (%64,4) ve üyelik kapsamındaki faaliyetlere başlanma (%68,3) zamanları konusunda bilgi sahibi olmaları söz konusudur (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların Sakin Şehir Hakkında Genel Bilgi ve Farkındalıkları

Soru	Seçenekler	Sayı	Oran (%)
1- "Sakin Şehir (Cittaslow) kavramını duyunca ilk olarak aklınıza hangisi/hangileri gelmektedir?"	Turizmin geliştirilmesi	131	18,3
	Salyangoz resmi (logosu)	130	18,1
	Tarihi ve kültürel dokunun (gelenek ve göreneklerin) korunması	129	18
	Çevrenin korunması	100	13,9
	Yerel ürünlerin desteklenmesi	85	11,9
	Yerel kalkınmanın desteklenmesi	67	9,3
	Yerel halkın yaşam kalitesinin artırılması	66	9,2
	Diğer	9	1,3
2- "Şavşat'ın "sakin Şehir (Cittaslow)" unvanına sahip olduğunu biliyor musunuz?"	Evet	273	99,6
	Hayır	1	0,4
3- "Şavşat'ın "sakin Şehir (Cittaslow)" üyelik sürecinde halka bilgilendirme yapıldı mı?"	Evet	118	43,5
	Fikrim yok	114	42,1
	Hayır	39	14,4
4- "Şavşat'ın "sakin Şehir (Cittaslow)" olacağından / olduğundan ilk defa nasıl haberdar oldunuz?"	Belediyenin bilgilendirmesinden (Toplantı, afiş vb.)	98	37,5
	Yazılı ve / veya görsel medyadan (Gazete, televizyon vb.)	84	32,2
	Sosyal çevreden (Muhtar, arkadaş vb.)	65	24,9
	Diğer	14	5,4
5- "İlçenizin ne zaman "sakin Şehir (Cittaslow)" ilân edildiğine dair bilginiz var mı?"	Evet	159	64,4
	Hayır	88	35,6
6- "İlçenizde Cittaslow üyeliği için yapılan faaliyetlere (çalışmalara) ilk olarak ne zaman başlandığına ilişkin bilginiz var mı?"	Hayır	185	68,3
	Evet	86	31,7
7- "İlçenizin "sakin Şehir (Cittaslow)" ilân edilmesinden memnun musunuz?"	Evet	242	89,3
	Hayır	29	10,7

Özetle, Şavşat ilçesinde sakin Şehir üyeliği konusunda halkın genel bilgi ve farkındalık düzeylerine ilişkin yukarıda sıralanan bulgular benzer nitelikteki çalışmaların (Şen, 2017, s. 91-115; Balcı, 2019, s. 58-59) bulgularıyla kıyaslandığında, ilçe halkının üyeliğe ilişkin bilgi, farkındalık ve memnuniyet düzeyinin nispeten daha yüksek olduğu ifade edilebilir.

Sakin Şehrin Sürdürülebilir Yerel Kalkınmaya Etkilerine İlişkin Görüşler

Sakin Şehir uygulamalarının ilçenin sürdürülebilir kalkınmasına olan sosyal, ekonomik ve çevresel etkilerine ilişkin ayrıntılı bulgular Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Cittaslow Üyelüğünün Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Etkilerine İlişkin Bulgular

Önermeler	\bar{x}	Etki derecesi
S İlçenin ulusal ve uluslararası tanıtımına katkı sağlamıştır.	3,92	Yüksek
o Sakin şehir unvanı ilçemize değer katmıştır.	3,88	Yüksek
s Gelenek, görenek, tarihi ve kültürel değerlerin korunması teşvik edilmiştir.	3,62	Yüksek
y Sosyal sorumluluk projelerinde artış olmuştur.	3,32	Orta
a Geleneksel yemeklerin / yiyeceklerin korunmasına katkı sağlamıştır.	3,30	Orta
Sosyal etkinliklerde (festival, kültür, sanat, eğlence vb.) artış olmuştur.	3,29	Orta
Engelli, kadın ve çocuklara yönelik faaliyetlerde artış olmuştur.	3,24	Orta
İlçenin daha yaşanabilir hale gelmesine katkı sağlamıştır.	3,14	Orta
Dezavantajlı grupların (yaşlı, engelli vb.) sosyal hayatta aktif rol almalarını sağlamıştır.	3,13	Orta
Yerel halkın kentsel yaşam (sosyal yaşam) kalitesini artırmıştır.	3,09	Orta
İlçede yapılan bilimsel toplantı (panel, çalıştay vb.) ve çalışmaların sayısı artmıştır.	3,03	Orta
İlçe yönetimi ile ilgili kararlarda halkın daha fazla katılımı sağlanmıştır.	2,78	Orta
İlçeye geri dönüşü (tersine göçü) artırmıştır.	2,36	Düşük
İlçeden dışarıya göçü yavaşlatmıştır.	2,31	Düşük
Sosyal etkilere ilişkin tüm önermeler	3,18	Orta
Turizm sektörünün canlanmasını / gelişmesini sağlamıştır.	3,69	Yüksek
Turizme yönelik faaliyetlerin / işletmelerin sayısı artmıştır.	3,61	Yüksek
Turistik işletmelerin (restoran, otel vb.) hizmet kalitesi artmıştır.	3,37	Orta
E Yerel ürünlerin üretimi ve pazarlanma imkânlarında artış olmuştur.	3,26	Orta
k İnşaat / konut piyasasında canlanmaya neden olmuştur.	3,26	Orta
o Kadın girişimci sayısı artmıştır.	3,11	Orta
n Kamu kurumlarınınca (belediye vb.) sunulan hizmetlerin kalitesi artmıştır.	3,10	Orta
o İlçe, yatırımcılar için cazip hale gelmiştir.	3,10	Orta
m Yerel girişimci sayısı artmıştır.	3,07	Orta
i Sakin şehir üyeliği sayesinde diğer şehirlere nazaran rekabet avantajı elde edilmiştir.	3,06	Orta
Yerel üretici ve esnafın geliri artmıştır.	2,94	Orta
Yerel halkın gelir düzeyini artırmıştır.	2,83	Orta
Yörede yeni iş sahalarının açılması ile istihdam artışına katkı sağlamıştır.	2,73	Orta
Ekonomik etkilere ilişkin tüm önermeler	3,17	Orta
İlçenin doğal dokusu korunmaya çalışılmıştır.	3,33	Orta
Yöresel mimari desteklenmiştir.	3,24	Orta
Ç Yöresel kimliği ortaya çıkarmaya yönelik şehir planlama çalışmalarına başlanmıştır.	3,20	Orta
e Yörenin biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakları daha fazla korunmaya başlanmıştır.	3,15	Orta
v Halkta çevreyi ve doğal kaynakları koruma bilinci / hassasiyeti artmıştır.	3,11	Orta
r Görüntü ve gürültü kirliliğini önleme çalışmalarında artış olmuştur.	3,10	Orta
e Şehir içindeki nitelikli yeşil alanların miktarı artmıştır.	2,94	Orta
s Atık yönetimi kapsamında çöplerin ayrıştırılması, geri dönüşüm vb. uygulamalar yapılmıştır.	2,91	Orta
e Çevreyi dikkate alan yeni ulaşım imkânları geliştirilmiş ve mevcutlar iyileştirilmiştir.	2,91	Orta
l Alt yapı sorunları azalmıştır.	2,86	Orta
Çevresel etkilere ilişkin tüm önermeler	3,08	Orta

Sosyal etkilere ilişkin 14 önermenin 3 tanesinde yüksek, 9 tanesinde orta ve 2 tanesinde düşük etki derecesi söz konusudur. "İlçenin ulusal ve uluslararası tanıtımına katkı sağlamıştır." önermesi 3,92 ortalama ile üyeliğin sosyal açıdan ilçeye yönelik yüksek düzeyli etkisine işaret etmektedir. Bu sonuç, sakin şehir üyeliği ve bu kapsamda yürütülen faaliyetlerin ulusal ve küresel ölçekte ilçenin tanıtımına önemli katkılar sağladığı anlamına da gelmektedir.

"İlçeden dışarıya göçü yavaşlatmıştır." önermesi ise 2,31 ortalama ile üyeliğin sosyal açıdan ilçeye yönelik düşük düzeyli etkisini göstermektedir. Bu sonuç, sakin şehrin göçü önlemedeki etkisinin henüz yetersiz olduğuna ya da hâlihazırda sakin şehir üyeliğinin göçü önleme anlamında beklenen etkiyi oluşturmadığına da işaret etmektedir.

Özetle, sosyal etkilere ilişkin 14 önerme topluca değerlendirildiğinde, sosyal etkilerin genel olarak düşük etki ile yüksek etki derecesi arasında (2,31-3,92) değiştiği görülmektedir. Bahse konu önermelerin ortalama puanı (3,18) dikkate alındığında, sosyal etkilerin orta düzey etkiye karşılık geldiği ancak genel

puanın orta değeri temsil eden 3'ün üzerinde olması nedeniyle, olumluya yakın orta düzey bir sosyal etkinin varlığından söz etmek mümkündür

Ekonomik etkilere ilişkin geliştirilen 13 önermenin 2 tanesinde yüksek ve 11 tanesinde orta etki derecesi söz konusudur. “*Turizm sektörünün canlanmasını/gelişmesini sağlamıştır.*” önermesi 3,69 ortalama ile en fazla destek bulmakta ve üyeliğin ekonomik açıdan ilçeye yönelik yüksek düzeyli etkisine işaret etmektedir. Yani sakin şehir üyeliğinin ekonomik etkileri arasında turizm ilk sırada yer almakta ve en önemli etki olarak öne çıkmaktadır.

“*Yörede yeni iş sahalarının açılması ile istihdam artışına katkı sağlamıştır.*” önermesi ise 2,73 ortalama ile en az destek bulan ve üyeliğin ekonomik açıdan en düşük düzeyli etkisini temsil etmektedir. Buna göre sakin şehrin ilçede yeni iş sahalarının açılması ile istihdam artışına orta düzeyde katkı sağlamış olsa da önerme puanının 3'ün altında olması nedeniyle bahse konu etkinin katılımcılar tarafından yeterli bulunmadığı söylenebilir.

Özetle ekonomik etkilere ilişkin 13 önerme topluca değerlendirildiğinde, ekonomik etkilerin orta etki ile yüksek etki düzeyi arasında (2,73-3,69) değiştiği görölmektedir. Ekonomik etkilere ilişkin önermelerin ortalama puanı (3,17) dikkate alındığında, ekonomik etkilerin orta düzey etkiye karşılık geldiği ve ortalama puanın orta değeri temsil eden 3'ün üzerinde olması nedeniyle, sosyal etkilere benzer şekilde olumluya yakın orta düzey bir ekonomik etkiden söz etmek mümkündür.

şavşat özelinde üyeliğin sosyal ve ekonomik etkilerinin orta düzeyde yani nispeten düşük çıkması, ilçenin sakin şehir üyeliği süresinin diğer sakin şehirlere nazaran daha kısa olmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim, Tabak tarafından (2019, s.93) Seferihisar'da sakin şehir üyeliğinden yaklaşık 10 yıl sonra yapılan bir çalışmada, sakin şehir uygulamasına ilişkin önermelerin ortalamasının 3,52 puan olduğu ve buna göre ilçede katılımcılar tarafından ekonomik kalkınma etkisinin olumlu / yüksek göröldüğü tespit edilmiştir. Bu araştırmanın şavşat'ın sakin şehir üyeliğinden yaklaşık 5 yıl sonra gerçekleştirilmiş olduğu düşünöldüğünde, ekonomik ve sosyal etki düzeylerinin Seferihisar'a nazaran düşük çıkmış olması beklentilerle uyumludur.

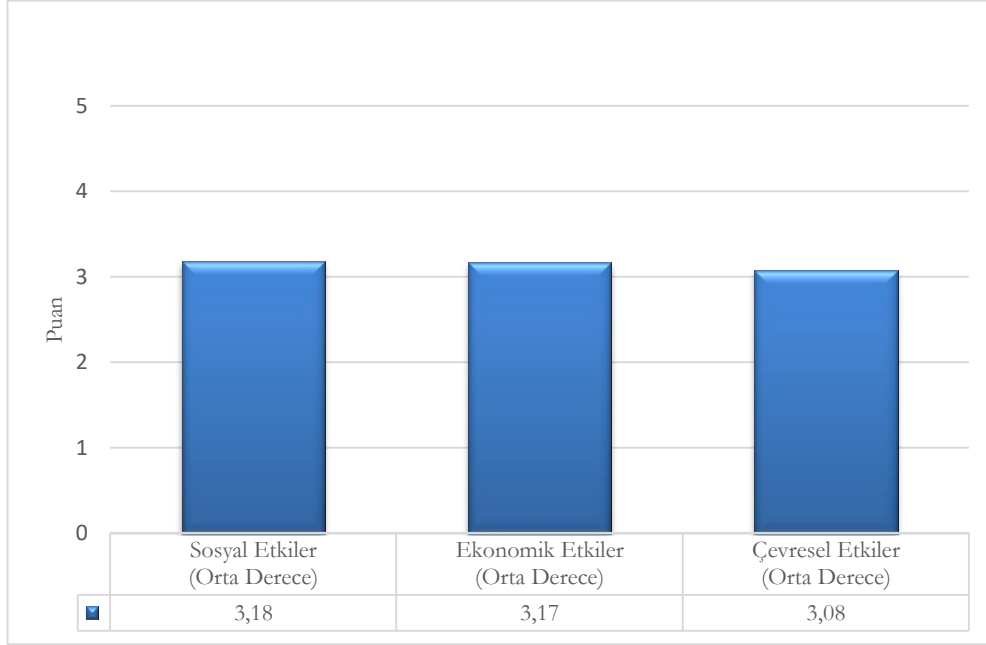
Son olarak çevresel etkilere ilişkin geliştirilen ve katılımcılar tarafından değerlendirilen önermelerin tamamı için orta düzey etki derecesi kanaati öne çıkmıştır. Söz konusu önermeler içinde “*İlçenin doğal dokusu korunmaya çalışılmıştır.*” önermesi 3,33 ortalama ile en fazla destek bulmakta ve üyeliğin çevresel açıdan ilçeye yönelik orta düzeyli etkisine işaret etmektedir. Yani sakin şehir üyeliğinin çevresel etkileri arasında ilçenin doğal dokusunu korumaya yönelik faaliyetler en önemli etki çeşidi olarak öne çıkmaktadır.

“*Alt yapı sorunları azalmıştır.*” önermesi 2,86 ortalama ile en az destek bulan ve üyeliğin çevresel açıdan en düşük düzeyli etkisini göstermektedir. Sakin şehir üyeliği sonrası ilçenin alt yapı sorunlarının azaldığı noktasındaki önerme puanının 3'ün altında olması, bahse konu çevresel etkinin katılımcılar tarafından yeterli bulunmadığına işaret etmektedir.

Çevresel etkilere ilişkin önermelerin puanları topluca değerlendirildiğinde, çevresel etkilerin tamamının orta etki derecesi aralığında (2,86-3,33) seyrettiği anlaşılmaktadır. Yine çevresel etkilere ilişkin önermelerin ortalama puanının (3,08) orta değeri temsil eden 3'e çok yakın olması nedeniyle, olumlu ve olumsuzla eşit mesafede (orta) bir çevresel etkiden söz etmek mümkündür.

Katılımcı görüşleri esas alındığında şavşat özelinde sakin şehir üyeliği ve faaliyetlerinin çevresel etkilerinin derecesi, sosyal ve ekonomik etkilere benzer şekilde ortadır. Ancak aynı etki derecesi sınıfında olsalar da çevresel etkilerin düzeyi ya da büyüklüğü (3,08) ekonomik ve sosyal etkilerden daha düşüktür. Ayrıca bu etki düzeyi şavşat'tan bir yıl sonra birliğe üye olan Uzundere'de, Uzan tarafından (2018, s. 103) yapılan çalışmadaki çevresel etki düzeyine ilişkin 3,44 puanlık (% 68,92) katılımcı görüşlerinden de oldukça düşüktür. Bu farklılığın Uzundere'de üyelik kapsamında yürütölen çevresel faaliyetlerin halkta oluşturduğu olumlu kanaatin şavşat'a nispeten daha fazla olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Ayrıca özellikle şavşat yöresinde yoğun şekilde yürütölen HES çalışmaları ve bunların çevresel zararlarına ilişkin halk nezdinde oluşan kanaatle birlikte halkın çevresel farkındalık ve beklentilerini artırması ve buna bağlı olarak çevresel etkilere ilişkin önermelere katılma eğilimlerini azaltmış olması muhtemeldir.

Sakin şehir uygulamalarının şavşat'ın sürdürülebilir kalkınmasına olan etkileri sürdürülebilir kalkınma boyutları itibariyle etkilerin büyüklüğüne göre sosyal, ekonomik ve çevresel etkiler şeklinde sıralanmakta ve her üç boyut türünde de orta derecede etkinin ortaya çıktığı görölmektedir (şekil 3).

Şekil 3. Cittaslow Olmanın Sosyal, Ekonomik ve Çevresel Etkileri

Hipotez Test Sonuçları

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının ilçenin SYK'sı üzerinde olumlu etki meydana getirdiğine ilişkin geliştirilen hipotezlerin Wilcoxon testi sonuçları incelendiğinde, 3 temel değerine göre, sakin şehrin SYK'ya genel etkileri ile sosyal ve ekonomik etkileri hususunda katılımcı görüşlerinin olumlu yönde anlamlı farklılık ($p < 0,05$) oluşturduğu, çevresel etkiler açısından ise anlamlı farklılık oluşturmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri Wilcoxon Testi Sonuçları

Hipotez	Temel Değere Göre SYK Boyutları	Sıra	Sayı (N)	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
H1a	Temel Değer- Sosyal Etki	Negatif Sıra	163	135,89	22149,50	-3,753	0,000
		Pozitif Sıra	101	127,03	12830,50		
		Eşit	10				
		Toplam	274				
H1b	Temel Değer- Ekonomik Etki	Negatif Sıra	157	141,65	22239,50	-3,074	0,002
		Pozitif Sıra	113	126,95	14345,50		
		Eşit	4				
		Toplam	274				
H1c	Temel Değer- Çevresel Etki	Negatif Sıra	145	127,62	18504,50	-1,617	0,106
		Pozitif Sıra	112	130,79	14648,50		
		Eşit	17				
		Toplam	274				
H1	Temel Değer- SYK'ya Genel Etki	Negatif Sıra	156	143,54	22391,50	-3,069	0,002
		Pozitif Sıra	115	125,78	14464,50		
		Eşit	3				
		Toplam	274				

Buna göre H1 ana hipotezi ile ona bağlı olarak oluşturulan H1a ve H1b hipotezleri kabul edilmiş H1c hipotezi ise reddedilmiştir. İlçedeki sakin şehir uygulamalarının ilçenin SYK'sına etkisinin olumlu yönde olmakla birlikte, henüz orta seviyede olmasının temel sebeplerinden biri, bu uygulamaların başlamasının üzerinden sınırlı bir süre geçmiş olmasıdır.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin katılımcı görüşlerinin cinsiyete göre değiştiğini ifade eden hipotezlerin Mann Whitney U testi sonuçları incelendiğinde, sakin şehrin SYK'ya genel etkilerinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve çevresel etkilere ilişkin kanaatler arasında da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve Cinsiyet Mann Whitney U Testi Sonuçları

Hipotez	SYK Boyutları	Cinsiyet	Sayı (N)	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
H2a	Sosyal Etkisi	Kadın	102	144,75	8032,50	22910,50	-	1,167
		Erkek	172	133,20				
		<i>Toplam</i>	274					
H2b	Ekonomik Etkisi	Kadın	102	138,98	8621,00	23499,00	-	0,238
		Erkek	172	136,62				
		<i>Toplam</i>	274					
H2c	Çevresel Etkisi	Kadın	102	143,76	8133,50	23011,50	-	1,008
		Erkek	172	133,79				
		<i>Toplam</i>	274					
H2	SYK'ya Genel Etkisi	Kadın	102	142,32	8280,50	23158,50	-	0,775
		Erkek	172	134,64				
		<i>Toplam</i>	274					

Bu sonuçlara benzer şekilde, sakin şehirin ilçedeki turist sayısının artması, yörenin kalkınması, hayat kalitesinin yükseltilmesi konuları üzerinde oluşturduğu etkiler (Andarabi, 2012, s. 76) ile ilçenin ekonomik kalkınmasına sağladığı olumlu katkılara (Tabak, 2019, s. 78) ilişkin Seferihisar'da yapılan araştırmalarda da halkın görüşleri arasında cinsiyete göre farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin katılımcı görüşlerinin yaşa göre değiştiğini ifade eden Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre, sakin şehrin SYK'ya sosyal, ekonomik, çevresel ve genel anlamda etkilerine ilişkin görüşler arasında yaş gruplarına göre anlamlı farklılık bulunmadığı ($p>0,05$) görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve Yaş Aralığı Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Hipotezler	SYK Boyutları	Yaş Aralığı	Sayı (N)	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
H3a	Sosyal Etkisi	18-34	108	124,53	4,139	2	0,126
		35-49	104	146,10			
		50-64	59	139,19			
		65 ve üstü	-				
		<i>Toplam</i>	271				
H3b	Ekonomik Etkisi	18-34	108	127,02	2,384	2	0,304
		35-49	104	142,67			
		50-64	59	140,69			
		65 ve üstü	-				
		<i>Toplam</i>	271				
H3c	Çevresel Etkisi	18-34	108	129,36	1,668	2	0,434
		35-49	104	143,24			
		50-64	59	135,41			
		65 ve üstü	-				
		<i>Toplam</i>	271				
H3	SYK'ya Genel Etkisi	18-34	108	125,63	3,240	2	0,198
		35-49	104	144,32			
		50-64	59	140,31			
		65 ve üstü	-				
		<i>Toplam</i>	271				

Sakin şehir uygulamalarının SYK'ya etkilerine ilişkin kanaatlerin yaş grupları itibariyle değişmediğine işaret eden bu sonuçlar, araştırmaya konu farklı yaş gruplarındaki katılımcıların benzer görüşlere sahip olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu araştırmada 18 yaş altındakiler bir yaş gurubu olarak yer almazken, Andarabi (2012, s. 75-90) ile Akpınar'ın (2018, s. 99-101) Seferihisar'da ve Çolak'ın (2018, s.98-99) Yalvaç'ta yaptıkları çalışmalarda ayrı bir yaş grubu olarak dikkate alındığı ve görüş farklılıklarının da bahse konu yaş grubundan kaynaklandığı görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırmaya nispeten daha az yaşam tecrübesine sahip 18 yaş altı katılımcıların da dahil edilmesiyle farklılıkların ortaya çıkma ihtimali olduğu ifade edilebilir.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin katılımcı görüşlerinin eğitim durumuna göre değiştiğini ifade eden hipotezlerin Kruskal-Wallis testi sonuçları incelendiğinde, sakin

şehrin SYK'ya genel etkileri ile sosyal ve çevresel açıdan etkilerine ilişkin kanaatler arasında eğitim durumuna göre anlamlı farklılık bulunduğu ($p < 0,05$) görülmektedir. Dunnett's C Post-Hoc testine göre katılımcılar arasında lise mezunlarının, lisans mezunlarına göre SYK'ya genel etkiler ile sosyal ve çevresel etkilere ilişkin yargılara daha fazla katılım gösterdikleri görülmüştür. Ekonomik etkiler açısından ise, katılımcıların eğitim değişkenine göre istatistiki düzeyde anlamlı bir görüş farklılığı olmadığı ($p > 0,05$) ortaya çıkmıştır (Tablo 10).

Tablo 10. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve Eğitim Durumu Kruskal-Wallis Test Sonuçları

SYK	Eğitim Durumu	Sayı (N)	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
Sosyal Etkisi	İlkokul	9	190,17	17,308	7	0,016
	Ortaokul	5	197,60			
	Lise	67	154,81			
	Ön lisans	45	135,52			
	Lisans	114	120,89			
	Yüksek Lisans	21	133,90			
	Doktora	2	74,50			
	Diğer	11	160,23			
	<i>Toplam</i>	<i>274</i>				
Ekonomik Etkisi	İlkokul	9	171,94	13,808	7	0,055
	Ortaokul	5	200,20			
	Lise	67	153,59			
	Ön lisans	45	136,78			
	Lisans	114	121,84			
	Yüksek Lisans	21	135,71			
	Doktora	2	87,25			
	Diğer	11	160,59			
	<i>Toplam</i>	<i>274</i>				
Çevresel Etkisi	İlkokul	9	180,94	20,497	7	0,005
	Ortaokul	5	192,50			
	Lise	67	162,05			
	Ön lisans	45	135,14			
	Lisans	114	120,84			
	Yüksek Lisans	21	113,48			
	Doktora	2	91,25			
	Diğer	11	164,00			
	<i>Toplam</i>	<i>274</i>				
SYK'ya Genel Etkisi	İlkokul	9	186,06	20,191	7	0,005
	Ortaokul	5	201,60			
	Lise	67	159,38			
	Ön lisans	45	136,43			
	Lisans	114	119,20			
	Yüksek Lisans	21	127,48			
	Doktora	2	77,25			
	Diğer	11	159,50			
	<i>Toplam</i>	<i>274</i>				

Bu bulgular ile Uzundere ve Seferihisar örneklerinde gerçekleştirilen eğitimle sakin şehir bağlamında sosyo-kültürel etkiler ve ekonomik kalkınmaya ilişkin görüşler arasında anlamlı ilişkiler elde edilen çalışmalar (Uzan, 2018, s. 79-86; Tabak, 2019, s. 96) arasında kısmi benzerlikler söz konusudur.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının ilçenin SYK'sına etkilerine ilişkin katılımcı görüşlerinin ilçede ikamet süresine göre değiştiğini ifade eden hipotezlerin Kruskal-Wallis testi sonuçları incelendiğinde, sakin şehrin SYK'ya sadece sosyal etkilerine ilişkin görüşler arasında ikamet süresine göre anlamlı görüş farklılıkları ($p < 0,05$) olduğu görülmüştür. LSD Post-Hoc Testi sonuçlarına göre, katılımcılar arasında nispeten uzun süreli ikamet edenlerin (6-10 yıl ve 15 yıldan fazla), 1-5 yıl arasında ikamet edenlere göre sosyal etkiler boyutuna yönelik yargılara daha fazla katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Ancak genel anlamda SYK'ya etkiler ile ekonomik ve çevresel etkiler yönünden ikamet süreleri itibarıyla herhangi bir görüş farklılığı olmadığı ($p > 0,05$) anlaşılmaktadır (Tablo 11).

Tablo 11. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve İkamet Süresi Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Hipotezler	SYK Boyutları	İkamet Süresi	Sayı (N)	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
H5a	Sosyal Etkisi	1 yıldan az	27	133,63	10,650	4	0,031
		1-5 yıl	56	109,00			
		6-10 yıl	19	149,50			
		10-15 yıl	14	114,82			
		15 yıldan fazla	154	145,62			
		<i>Toplam</i>	<i>270</i>				
H5b	Ekonomik Etkisi	1 yıldan az	27	137,72	5,153	4	0,272
		1-5 yıl	56	115,89			
		6-10 yıl	19	134,87			
		10-15 yıl	14	127,36			
		15 yıldan fazla	154	143,06			
		<i>Toplam</i>	<i>270</i>				
H5c	Çevresel Etkisi	1 yıldan az	27	125,37	5,230	4	0,264
		1-5 yıl	56	120,96			
		6-10 yıl	19	158,13			
		10-15 yıl	14	121,43			
		15 yıldan fazla	154	141,05			
		<i>Toplam</i>	<i>270</i>				
H5	SYK'ya Genel Etkisi	1 yıldan az	27	133,54	8,006	4	0,091
		1-5 yıl	56	112,41			
		6-10 yıl	19	151,24			
		10-15 yıl	14	119,39			
		15 yıldan fazla	154	143,76			
		<i>Toplam</i>	<i>270</i>				

İkamet süresi bulguları, Akpınar'ın (2018, s. 100-103) çalışmasındaki ikamet etme süresine göre katılımcıların sosyal, ekonomik ve fiziksel göstergelere ilişkin görüş puanının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulgularıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin görüşlerin katılımcıların mesleklerine göre değişme durumunu ifade eden hipotezlerin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında, sakin şehrin SYK'ya genel etkilerinin yanı sıra sosyal, ekonomik ve çevresel etkilere ilişkin görüşlerin katılımcıların mesleğine göre değiştiği ($p < 0,05$) görülmektedir. LSD Post-Hoc Testi sonuçlarına göre katılımcılar arasında genel anlamda SYK'ya etkiler açısından ev hanımları, öğrenciler ve esnafların memurlara göre daha fazla katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır (Tablo 12).

Sakin şehir uygulamalarının ilçenin SYK'sına olan etkilerine ilişkin görüşlerin mesleklere göre değişmesinde, üyeliğin etkilerinin henüz tam olarak ilçe geneline yayılmamış olması ve gerçekleşen etkilerin belirli meslek grupları arasında daha fazla hissedilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira bir sonuçtan ziyade süreci ifade eden sakin şehir hareketinde ilgili kriterler doğrultusunda yapılacak çalışmalar zamanla kendisini daha iyi hissettirmektedir. Bu bağlamda Şavşat ilçesindeki yapılan etkinlikler öncelikle ekonomik ve sosyal anlamda etkisini göstermiş ve bu alandaki meslek grupları üyeliğin yansımalarını daha kısa sürede hissedebilmiştir. Ökten tarafından (2015, s. 190) Seferihisar'da yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, üyelik kapsamında ilçede yaşanan gelişmelerden özellikle ekonomik olarak olumlu yönde en çok etkilenen kesimlerin önem sırasına göre esnaflar, ev hanımları ve turizm sektörü çalışanları olduğu dikkat çekmektedir.

Sakin şehir üyeliği / uygulamalarının Şavşat'ın SYK'sına etkilerine ilişkin katılımcı görüşlerinin, ilçenin sakin şehir ilan edilmesinden memnun olma durumlarına göre değişip değişmediğini belirlemek amacıyla geliştirilen hipotezlerin Mann-Whitney U testi sonuçları incelendiğinde, ilçenin sakin şehir ilan edilmesinden memnun olanlar ve memnun olmayanlar arasında sosyal, ekonomik, çevresel etkiler ve genel anlamda SYK'ya etkiler hususunda anlamlı görüş farklılıkları ($p < 0,05$) bulunduğu görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 12. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve Meslek Grupları Kruskal-Wallis Test Sonuçları

Hipotezler	SYK Boyutları	Meslek	Sayı (N)	Mean Rank	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
H6a	Sosyal Etkisi	Memur	153	122,65	17,992	7	0,012
		İşçi	41	140,48			
		Esnaf	26	161,94			
		Serbest Meslek	11	165,14			
		Emekli	8	124,69			
		Ev Hanımı	7	206,57			
		Öğrenci	9	182,56			
		Diğer	16	138,63			
	<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H6b	Ekonomik Etkisi	Memur	153	123,13	14,740	7	0,039
		İşçi	41	141,73			
		Esnaf	26	160,79			
		Serbest Meslek	11	145,36			
		Emekli	8	150,81			
		Ev Hanımı	7	183,07			
		Öğrenci	9	193,28			
		Diğer	16	137,47			
	<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H6c	Çevresel Etkisi	Memur	153	125,97	14,260	7	0,047
		İşçi	41	139,43			
		Esnaf	26	148,60			
		Serbest Meslek	11	148,36			
		Emekli	8	127,00			
		Ev Hanımı	7	196,14			
		Öğrenci	9	202,50			
		Diğer	16	134,97			
	<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H6	SYK'ya Genel Etkisi	Memur	153	122,49	18,604	7	0,010
		İşçi	41	141,35			
		Esnaf	26	162,27			
		Serbest Meslek	11	151,64			
		Emekli	8	136,63			
		Ev Hanımı	7	203,64			
		Öğrenci	9	196,06			
		Diğer	16	134,34			
	<i>Toplam</i>	<i>271</i>					

Tablo 13. Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Etkisi Görüşleri ve Sakin Şehirden Memnuniyet Durumu Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Hipotezler	SYK Boyutları	Memnuniyet Durumu	Sayı (N)	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)
H7a	Sosyal Etkisi	Evet	242	145.96	1098,50	1533,50	-6,046	0,000
		Hayır	29	52.88				
		<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H7b	Ekonomik Etkisi	Evet	242	142.30	1984,50	2419,50	-3,824	0,000
		Hayır	29	83.43				
		<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H7c	Çevresel Etkisi	Evet	242	144.28	1505,50	1940,50	-5,027	0,000
		Hayır	29	66.91				
		<i>Toplam</i>	<i>271</i>					
H7	SYK'ya Genel Etkisi	Evet	242	144.70	1404,50	1839,50	-5,277	0,000
		Hayır	29	63.43				
		<i>Toplam</i>	<i>271</i>					

Buna göre ilçenin sakin şehir ilân edilmesinden memnun olanlar, memnun olmayanlara kıyasla, sakin şehrin ilçenin SYK'sına sosyal, ekonomik, çevresel ve genel anlamda etkilerinin daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Çakıcı, Yenipınar ve Benli tarafından (2014, s. 38) Seferihisar'da yapılan araştırmada da benzer bulgular elde edilmiştir. Bu durumda yerel halka unvanla ilgili bilgilendirme yapmanın ve halkının unvanı sahiplenmesinin ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Sakin Şehir Üyelik Kriterlerinin Karşılanma Düzeylerindeki Değişim

Şavşat ilçesinde sakin Şehir üyelik kriterlerinin karşılanma düzeylerindeki değişimi belirlemeye yönelik Cittaslow üyelik kriterleri ile sürdürülebilirlik boyutları arasındaki ilişkiler Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14'e göre 7 ana kriter altında toplanan 72 adet Cittaslow kriterinin yöntem bölümünde açıklandığı Şekilde (Tablo 4 II No'lu bölme) sürdürülebilirlik boyutları (ekonomik, sosyal ve çevresel) ile ilişkilendirilmesi sonucu elde edilen ilişki sayısı yani kriter puanlaması için baz alınacak tanımlanan boyut sayısı (TS) 147 olmuştur. Bir başka ifadeyle Cittaslow üyelik kriterleri-sürdürülebilirlik boyutları arasında %68,1 oranında bir ilişki oranı (İO) söz konusudur. Bu oran aynı zamanda, SYK'nın sakin Şehir üyelik kriterleri aracılığıyla üye Şehir (Şavşat) özelinde büyük oranda temsil edildiği Şeklinde de yorumlanabilir. Dolayısıyla kriter gerekliliklerinin karşılanma düzeyini belirlemeye yönelik kullanılacak olan bu ilişki seti aynı zamanda SYK'nın gerekliliklerinin karşılanmasında öncelikli müdahale gerektiren hususlara da ışık tutabilecek niteliktedir.

Tablo 14. Cittaslow Kriterleri-Sürdürülebilir Kalkınma Boyutları İlişkisi

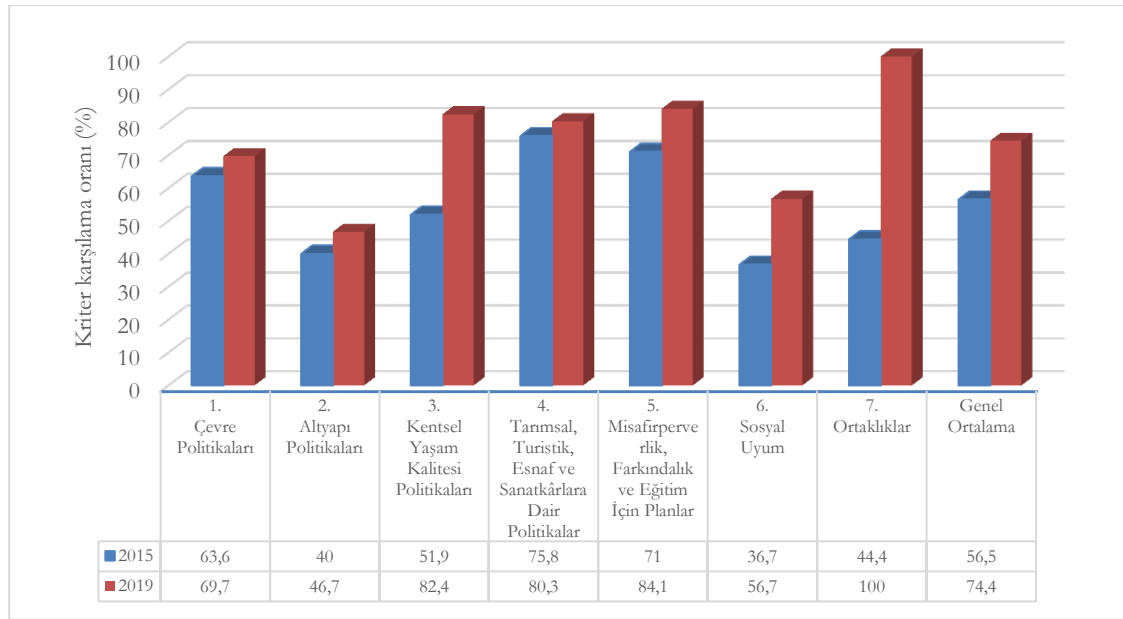
Ana Kriterler	Kriter sayısı (N)	Potansiyel boyut sayısı (PS)	Tanımlanan boyut sayısı (TS)	İlişki oranı (İO)	Kriter Puanları		
					En yüksek puan	2015 ort. puanı	2019 ort. puanı
1. Çevre Politikaları	12	36	22	61,1	66	42	46
2. Altyapı Politikaları	9	27	15	55,6	45	18	21
3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	17	51	36	70,6	108	56	89
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar	10	30	22	73,3	66	50	53
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar	10	30	23	76,7	69	49	58
6. Sosyal Uyum	11	33	20	60,6	60	22	34
7. Ortaklıklar	3	9	9	100,0	27	12	27
Genel Toplam	72	216	147	68,1	441	249	328

PS=Nx3 (Ana kriter altındaki kriter sayısı ile boyut sayısının (3) çarpımıyla elde edilmektedir.)

TS araştırmacılar tarafından her bir kriter ile ilişkili olarak tanımlanan boyut sayısını göstermektedir.

İO=(TS/PS)x100

Sakin Şehir üyelik kriterlerinin 2015 ve 2019 yılları karşılanma oranlarına (%) ilişkin özet bulgular (ana başlıklar itibariyle) Şekil 4'te sunulmuştur.

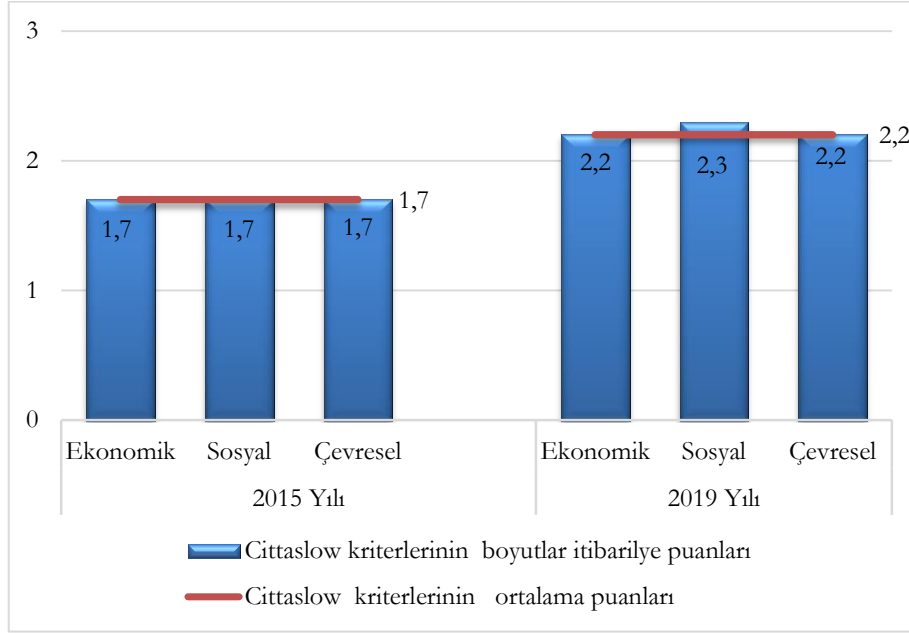

Şekil 4. Sakin Şehir Üyelik Kriterlerinin 2015 ile 2019 Yılları İtibariyle Karşılanma Oranları

Şavşat ilçesi özelinde yapılan puanlandırmada üyelik başvurusunun yapıldığı 2015 yılı itibariyle üyelik kriterlerinin karşılanma oranı %56,5 iken, 2019 yılı sonunda 79 puanlık artışla bu oran %74,4 seviyesine

ulaşmıştır (Şekil 4). Dolayısıyla aradan geçen 5 yıllık süre sonunda ilçede üyelik kriterlerinin karşılanma düzeyi açısından %17,9'luk bir olumlu değişimden söz etmek mümkündür.

Öte yandan, 2015 ve 2019 yılları itibarıyla kriter gerekliliklerini karşılamaya dönük ortalama kriter puanı da 3 tam puan üzerinden 1,7'den 2,2 puana yükselmiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Sakin Şehir Üyelik Kriterlerinin Ortalama Karşılama Puanları

Geliştirilen puanlama sistemi sayesinde kriter gerekliliklerinin karşılanma düzeyindeki değişim sürdürülebilirlik boyutları itibarıyla da değerlendirilebilmektedir (Tablo 15). Bu bağlamda 2015 yılı itibarıyla her üç sürdürülebilirlik boyutunun ortalama kriter puanı 1,7 iken, 2019 yılı itibarıyla sosyal boyut 2,3 puan, ekonomik ve çevresel boyutlar ise 2,2 puan seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla başlangıçta her üç boyut itibarıyla kriter gereklilikleri benzer seviyede karşılanırken, dönem sonunda kriter gerekliliklerinin karşılanmasında tüm boyutlar için artış söz konusu olsa da özellikle sosyal boyutun diğer iki boyuttan biraz daha fazla öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç anketler sonucu yerel halk görüşleri itibarıyla sürdürülebilirlik boyutları arasında öne çıkan sosyal etki boyutu bulgusuyla da örtüşmektedir.

Tablo 15. Üyelik Kriterlerinin Boyutlar İtibarıyla Puanları

Ana Kriterler	2015 Yılı				2019 Yılı			
	Ekonomik	Sosyal	Çevresel	Ort.	Ekonomik	Sosyal	Çevresel	Ort.
1. Çevre Politikaları	1,8	1,8	2	1,9	1,6	2,4	2,2	2,1
2. Altyapı Politikaları	1,5	1,6	0,7	1,2	1,5	1,7	1	1,4
3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları	1,5	1,5	1,7	1,6	2,3	2,5	2,6	2,5
4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatçılara Dair Politikalar	1,5	1,5	1,7	1,6	2,3	2,5	2,6	2,5
5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar	2	2,2	2,2	2,1	2,6	2,5	2,5	2,5
6. Sosyal Uyum	1	1,2	1	1,1	1,6	1,8	1,5	1,7
7. Ortaklıklar	1,3	1,3	1,3	1,3	3	3	3	3
Genel Ortalama	1,7	1,7	1,7	1,7	2,2	2,3	2,2	2,2

Öte yandan, sürdürülebilirlik boyutları arasında sosyal boyutun nispeten öne çıkması ile ana kriterlerin olumlu değişimlerine bağlı öncelik sıralaması da benzerlik göstermektedir. Nitekim 2019 itibarıyla gereklilikleri en fazla karşılanan (%100) ana kriter sosyal boyutla en fazla ilişkisi olan “Ortaklıklar” iken onu sırasıyla; “Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar” (%84,1), “Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları” (%82,4), “Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatçılara Dair Politikalar” (%80,3), “Çevre Politikaları” (%69,7), “Sosyal Uyum” (%56,7) ve “Altyapı Politikaları” (%46,7) takip etmiştir.

İlçe genelinde “Ortaklıklar” ana kriteri kapsamında ortalama kriter karşılama puanı 2015 yılında 1,3 iken, 2019 yılı itibariyle 3 tam puan olmuştur. Özellikle üç alt kriter (7.1. Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek, 7.2. Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek, 7.3. Eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeler için işbirliği yapmak) ile temsil edilen “Ortaklıklar” ana kriterinde ortaya çıkan bu olumlu değişimde; DOKA destekli projeler (tanıtım broşürleri, yerel ürünler için coğrafi işaret başvuruları vb), Cittaslow toplantılarına katılımlar, Çocuk Belediyesi etkinlikleri, yerel ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması vb. uygulanan başarılı faaliyetler etkili olmuştur. “Ortaklıklar” ana kriterinin bir diğer özelliği ise sürdürülebilirlik boyutlarının üçüyle de ilişkili olan ve tüm ilişki boyutlarından tam puan alan yani yürütölen faaliyetlerle kriter gereklilikleri tam olarak karşılanan yegane ana kriter olmasıdır (Tablo 15). Dolayısıyla bu ana kriter bağlamında yürütölen tüm proje ve faaliyetlerin ilçenin SYK’sına tüm boyutlar itibariyle destek sağladığı söylenebilir.

Öte yandan, “2. Altyapı Politikaları” ile “6. Sosyal Uyum” dönem sonunda en düşük kriter gereklilikleri karşılama oranlarına (%46,7 ve %36,7) sahip iken, dönem başında yani 2015 yılı itibariyle de sıraları değişse de yine en düşük oranlara sahip ana kriterler olarak dikkat çekmektedir. Nitekim, “Altyapı Politikaları” ana kriterinin ortalama kriter puanı bu dönemde 1,2’den 1,4’e yükselirken, “Sosyal Uyum” ana kriterinin ortalama kriter puanı ise 1,1’den 1,5’e yükselbilmiştir. Kriter-sürdürülebilirlik ilişkisi bağlamında özellikle çevresel ve sosyal ilişki boyutlarının ön planda olduğu “Altyapı” ana kriteri 9 alt kriterden oluşmaktadır. Bunlar arasında bisiklet yolları ve engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılmasına ilişkin kriterler öne çıkmaktadır. Ancak ilçenin arazi yapısı ve doğal şartlarının zorluğu, bu kriterlerle bağlantılı olarak planlanan çeşitli proje ve faaliyetlerin hayata geçirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla “Altyapı Politikaları” ilçenin üyelik süreci ve SYK’sı açısından en fazla üzerinde durulması gereken ana kriter durumundadır. Yine 11 alt kriterden oluşan ve kriter karşılama düzeyi açısından sonlarda yer alan “Sosyal Uyum” ana kriteri bağlamında ise özellikle; genç neslin istihdamı, gençliğe yönelik faaliyetler, Belediyenin kamu konut yatırımı, azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çıkmalar gibi konularda yeterince mesafe katedilemediği görölmektedir.

Diğer üye şehirlerde olduğu gibi şavşat için de sakin şehir üyeliği kadar bu üyeliğin sürdürülebilir olması da son derece önemlidir. Bu araştırmada yürütölen alan araştırmaları ve izlenimleri sonucu şavşat özelinde öne çıkan en önemli sorunlardan birinin sakin şehir üyelik unvanının sürdürülebilirliği olduğu ifade edilebilir. Üyeliğin sürdürülebilirliği üyelik kriterlerinin gerekliliklerinin karşılanma düzeyi ve bu düzeydeki değişimle yakından ilişkilidir. Puanlama sisteminden elde edilen yukarıdaki bulgular, 2015-2019 döneminde kriterlerin sürdürülebilirlik boyutlarıyla ilişkisi bağlamında kriterlerinin gerekliliklerinin karşılanma düzeyinde ana kriterler itibariyle farklılıklar olsa da genel olarak olumlu bir değişim yaşandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte alt kriterler bazındaki değişimlerin ise özellikle üyelik sürecindeki sorunlu alanlara ışık tutması söz konusudur.

Sonuç ve Öneriler

Sakin şehir üyeliği ve bu bağlamda yürütölen faaliyetlerin yerel halkın görüşlerine bağlı olarak şavşat’ın SYK’sına etkisi en fazla sosyal etkiler bağlamında öne çıkmıştır. Sosyal etkileri sırasıyla ekonomik ve çevresel etkiler izlemiştir.

Yerel halk üyeliğin sosyal açıdan ilçeye en büyük etkisinin ilçenin markalaşması ile birlikte ulusal ve uluslararası tanıtımı ve ilçeye kattığı değer görüşündedir. Üyelik ilçede insanların bakış açılarını kısmen değiştirerek, ilçenin gelenek ve görenekler ile tarihi ve kültürel değerlerine daha çok önem verilmesine Dünya Cittaslow Günü vb. düzenlenen sosyal etkinliklerle katkı sağlamıştır.

İlçede yerel halka göre ekonomik açıdan öne çıkan etki turizme ilişkindir. İlçenin sakin şehir olmasıyla turizm sektöründe yaşanan gelişmeler sonucu yerel ürünlere olan talepteki artış da bir diğer ekonomik etki olarak görölmektedir. Nitekim sakin şehir üyeliğiyle birlikte kurulan yerel ürün pazarındaki üreticilerin ve yerel ürün satan işletmelerin sayısı artmıştır.

Çevresel açıdan yerel ürünler ile tarihi ve kültürel değerlere verilen önemin de etkisiyle, ilçenin biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakları daha fazla korunmaya, yöresel mimari desteklenmeye ve ilçedeki doğal doku korunmaya çalışıldığı görüşü öne çıkmaktadır.

Öte yandan, sakin şehir üyelik kriterlerinin karşılanma düzeylerinin tespiti ve değişimi izlemeye dönük geliştirilen puanlama sistemine göre, sürdürülebilir kalkınma boyutları (sosyal, ekonomik ve çevresel)

Cittaslow kriterleri ile büyük oranda (%68,1) temsil edilmektedir. Bir başka ifadeyle her üç kriterden iki tanesi bir ya da birden fazla sürdürülebilirlik boyutuna doğrudan ya da dolaylı şekilde hizmet etmektedir.

Puanlandırma sisteminden elde edilen sonuçlara göre 2015-2019 döneminde üyelik kriterlerinin genel karşılama düzeyi %55,5'den %74,4'e ve ortalama üyelik kriteri karşılama puanı (maksimum 3 puan) ise 1,7'den 2,2'ye yükselmiştir. Ana kriterler itibariyle farklılıklar olsa da genel olarak ilçe düzeyinde kriterlerin gerekliliklerinin karşılama düzeyinde ve dolayısıyla sürdürülebilir yerel kalkınmada olumlu bir değişim yaşandığı ifade edilebilir. Bununla birlikte özellikle alt kriterler itibariyle yapılacak irdelemelerin sürdürülebilirlik açısından geleceğe dönük sorunlu ya da riskli alanlara ışık tutabileceği ve ayrı ayrı değerlendirmeye konu edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Puanlandırma sistemine göre sakin şehir üyelik kriterlerinin karşılama düzeyindeki olumlu değişim halkın bakış açısını yansıtan anket sonuçlarına paralel şekilde sosyal boyut itibariyle ekonomik ve çevresel boyutlara nazaran daha fazla gerçekleşmiştir.

Araştırma ile elde edilen bulgular ve gözlemler neticesinde Şavşat'ta sakin şehir sürecini etkileyen ve çözülmesi gerekli en temel sorunların altyapı, turizm sektöründeki hizmet kalitesi ile unvanın sürdürülebilirliği konusunda yaşandığı tespit edilmiştir.

Cittaslow yaklaşımı ve uygulamalarının Şavşat'ın sürdürülebilir yerel kalkınmasına olan olumlu etkilerinin artırılması ve olumsuz etkilerinin azaltılması için geliştirilen öneriler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Cittaslow üyelik sürecinin etkin yönetimini sağlamak üzere, Cittaslow kriterleri bağlamında bütüncül bir planlama çalışmasını gerçekleştirecek ve uygulayacak Cittaslow komitesi veya kent konseyi benzeri bir yapılanmaya gidilmesi ve/veya belediye bünyesinde müstakil bir Cittaslow biriminin kurulması düşünülmelidir.
- Sakin şehir uygulamaları ile ilgili olarak halka yönelik bilgilendirme, eğitim ve farkındalık oluşturma faaliyetleri sürekli hale getirilmelidir. Faaliyetlerin etkinliğini artırmak adına özellikle odak grup ya da birebir görüşmeler tercih edilmelidir.
- En önemli ekonomik etki olarak görülen turizmi tüm yıla yayacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle ölü sezon olarak görülen kış aylarında karüstü güreşleri, kızak yarışları vb. alternatif etkinliklerin sayısı ve tanıtımı daha fazla artırılmalıdır.
- Hizmet sektöründe nitelikli eleman istihdamı ve hizmet kalitesinin artırılması için kurslar düzenlenmelidir.
- İlçede yaşanan ulaşım, trafik, park sorunu ve çöp gibi alt yapı sorunlarının çözümüne hız verilmelidir.
- Atık yönetimi çalışmalarına cam ve plastik atıklar da dâhil edilerek ilave faaliyetler yapılmalı ve Katı Atık Bertaraf Tesisinin tamamlanmasına hız verilmelidir.
- Köylerdeki yöresel mimarinin korunması ve betonlaşmanın önüne geçilmesine yönelik başlatılan çalışmalara hız verilmelidir.
- Yerel yönetimlerin Cittaslow kapsamında çalışmalar yürüten dernek, birlik vb. STK'larla daha fazla işbirliği içerisinde olması sağlanmalıdır.
- İlçede öne çıkan etkilerden biri turizm olduğundan, bu çalışmada kapsam dışında tutulan turistlere yönelik sakin şehir algısı ve etkilerini tespit etmeye yönelik araştırmaların yapılması son derece önemlidir. Benzer şekilde Şavşat Çocuk Belediyesinin ve Cittaslow kapsamında çocuklara yönelik faaliyetlerin etkilerinin tespit edilebilmesi bakımından 18 yaş altındaki paydaşlara yönelik çalışmalara da önem verilmelidir. Ayrıca genel olarak; yerel ürünler, turizm, tarım gibi sektörler ve kadınlar, esnaf, turistik tesis işletmecileri, muhtarlar, köylüler, kamu çalışanları, STK'lar gibi öbeklere yönelik sakin şehir odaklı konuları tek başına ve daha ayrıntılı bir şekilde araştıran çalışmalar da planlanmalıdır. Ayrıca sakin şehrin ilçedeki kentsel peyzaj, yöresel mimari, hayat kalitesi, göç, çevre, biyolojik çeşitlilik, yenilenebilir enerji kaynakları gibi konular üzerinde oluşturduğu etkilerin her biri de ayrı ayrı incelenmesi gereken konulardan bazılarıdır.
- Son olarak, ilerleyen yıllarda da ilçede benzer araştırmalar belli aralıklarla yapılarak zaman içerisinde ortaya çıkan değişimlerin takip edilmesi üyeliğin sürdürülebilirliğini sağlamaya katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

Yukarıda Şavşat özelinde sıralanan önerilere ilaveten ülkemizdeki tüm sakin şehirleri ilgilendiren genel nitelikli öneriler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Sakin şehir üyeliğinin yerel kalkınmaya etkileri dikkate alındığında merkezi yönetim tarafından sağlanan desteklerde sakin şehir üyesi ilçelere pozitif ayrımcılık yapılarak, destekleme

oranları/ödemeleri artırılmalı ve üyelik kriterlerini destekleyici yeni / ilave destek programları (yerel üreticilere alım garantisi vb.) geliştirilmelidir.

- Sakin şehir üyeliği siyasi bir oluşum olmaması aksine sadece belediye bünyesinde yürütölen bir çalışma olmasına rağmen, zaman zaman bu oluşumla ilgili ön yargılar ve yaklaşıma mesafeli davranılmasına söz konusu olmaktadır. Bu nedenle ilgili yaklaşımın ulusal ölçeekte, finansal açıdan merkezi ve yerel yönetim tarafından desteklenecek şekilde farklı bir yapı altında yürütölmeli alternatifleri düşünülmelidir.
- Ülke genelindeki tüm sakin şehirlerin takibine yönelik atılacak adımlara ihtiyaç vardır. Cittaslow Türkiye Temsilciği tarafından da yürütölebilecek bu takip sürecinde, üyeliğin etkilerinin / kriterlerin karşılanma düzeylerinin tespitini ve izlenmesini amaçlayan etki analizleri yapılmalıdır. Bu analizler süreklilik arz etmeli ve periyodik (örneğin 5 yılda bir) olarak yenilenmelidir. Bahse konu etki analizlerinin yapılmasında bu araştırma kapsamında geliştirilen puanlandırma sisteminden istifade edilebilir. Bu sayede üyelik kriterleriyle birlikte ilgili şehrin sürdürölebilir yerel kalkınma sürecinin de takip edilmesi mümkün olabilecektir. Ancak puanlandırma sisteminin objektif şekilde uygulanabilmesi için, alanında uzman ve bağımsız kişilerden oluşan bir izleme komitesinin bölgesel ya da ulusal ölçeekte teşkil edilmesi düşünebilir. Bu amaçla ülke ölçeğinde faaliyet gösteren kalkınma ajanslarında görevli uzmanlardan istifade edilebilir.

Etik Beyan

“Cittaslow (Sakin Şehir) Yaklaşımının Sürdürölebilir Yerel Kalkınmaya Etkisi: Şaşat Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Akpınar, O. (2018). *Yavaş Şehirler (Cittaslow) ve kentsel yaşam kalitesi üzerindeki etkileri: Seferihisar halkının algısı üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yildirim, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (4. Basım). Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Andarabi, F. F. (2012). *Cittaslow Markasına sahip şehirlerde yerel halkın turizm yaklaşımı üzerine bir analiz: Seferihisar örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, İ. Z. (2010). *Ekoturizmin Türkiye orman köyleri kalkınmaları üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerinin ölçümü (Artvin-Camili Biyosfer Rezerv Alanı örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Bahçeci, H. I. ve Görmez, K. (2019). Sürdürölebilir kalkınma vs. ekolojik düşünce. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 2299-2323.
- Balcı, E. (2019). *Yavaş Şehir akımına yönelik yerel halkın algısının belirlenmesi: Perşembe örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baş, T. (2001). *Anket*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Batyk, I. ve Woźniak, M. (2019). Benefits of belonging to the Cittaslow Network in the opinion of residents of member cities. *Economic and Regional Studies/ Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 12(1), 56-67.
- Berber, M., Genç, M. C. ve Baday Yıldız, E. (2015). *TR90 Düzey 2 bölgesindeki ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması ve sınıflandırılması*. Trabzon: Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Berkün, S. (2018). Sürdürölebilir Kalkınmanın Sağlanması Yavaş Şehirler. İçinde Kodaman, T. ve Işıklı İ. I. (Edt.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-III*. (ss. 203-221). Ankara: Gece Kitablığı.
- Cittaslow Türkiye. (t.y.a). Cittaslow nedir?. Erişim adresi: <https://cittaslowturkiye.org/tr/sss/>
- Cittaslow Türkiye. (t.y.b). Üyelik süreci ve kriterler?. Erişim adresi: <https://cittaslowturkiye.org/tr/uyelik-sureci-ve-kriterler/>
- Cittaslow. (t.y.). Download Cittaslow List. Erişim adresi: https://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/246/cittaslow_list_june_2022.pdf
- Çakıcı, A. C., Yenipınar, U. ve Benli, S. (2014). Yavaş şehir hareketi: Seferihisar halkının tutum ve algıları ile yaşam doyumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3), 26-41.
- Çınar, O. (2010). Okul müdürlerinin iletişim sürecindeki etkililiği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 267-276.
- Çiçek, D. (2017). *Bir kalkınma modeli olarak Sakin Şehirlerde yerel halkın turizm desteği: Ege-Marmara Bölgesi örneği* (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çolak, E. C. (2018). *Sürdürölebilir kentleşme kapsamında sakın şehir uygulaması: Yalvaç örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Donat, O. ve Yavuzçehre, P. S. (2016). Sakin kent hareketinin Türkiye'deki gelişimi üzerine bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 9(42), 1480-1488.

- Ekincek, S. (2014). *Sakin şehir (cittaslow) yöneticilerinin sakin şehir hareketine ve sürdürülebilirliğe yönelik değerlendirmeleri* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ergüven, M. H. (2011). Cittaslow–yaşamaya değer şehirlerin uluslararası birliği: Vize örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 201-210.
- Eroğlu, A. (2009). Faktör Analizi. İçinde Kalaycı Ş. (Edt.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik uygulamaları* (ss. 319-331). Ankara: Asil Yayınevi.
- Harita Genel Müdürlüğü, (t.y.) HGM Atlas Web Sitesi, Erişim adresi: <https://atlas.harita.gov.tr/#5.96/40.702/43.673>
- Hatipoğlu, B. (2015). Cittaslow: Quality of life and visitor experiences. *Tourism Planning & Development*, 12(1), 20-36.
- Hekimci, F. (2015). Sürdürülebilir yerel kalkınma ve Yavaş Şehirler. *Verimlilik Dergisi*, (4), 77-112.
- Kartal, G. (2019). Sürdürülebilir kalkınma anlayışına farklı bir bakış: Cittaslow “Yavaş Şehir” hareketi ve sürdürülebilir kalkınma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(36), 9-18.
- Kayış, A. (2009). Güvenilirlik Analizi. İçinde Kalaycı Ş. (Edt.), *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik uygulamaları* (ss. 401-419). Ankara: Asil Yayınevi.
- Kutluay-Tutar, F. ve Uğur, F. (2019). Yerel Kalkınma Modeli Olarak Cittaslow: Türkiye Uygulaması. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(37), 3132-3141.
- Mayer, H. ve Knox, P. L. (2006). Slow Cities: sustainable places in a fast World. *Journal of Urban Affairs*, 28 (4), 321-334.
- Orhan, F. (2015). *Şavşat'ın beşeri ve ekonomik coğrafyası*. Ankara: Şavşat Belediyesi.
- Orhan, F. ve Doğanay, H. (2017). Türkiye'nin sakin şehirlerinden biri olan Şavşat'ın turizm potansiyelinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 303-326.
- Ökten, S. S. Ö. (2015). *Bir yerel kalkınma modeli olarak Sakin Şehir (Cittaslow) kavramı: Seferihisar (İzmir) örneği* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Özdede, S. ve Hazar, D. (2020). Sakin şehir markalaşması ardından Şavşat'ta yaşanan sosyo-mekânsal değişimin analizi. İçinde Alptekin M. Y. (Edt.), *Sosyal Bilimlerde 2020 Gündemi-Türkiye ve Doğu Karadeniz* (ss. 229-2552). Trabzon: Serander Yayınları.
- Özer Tekin, N. B. (2018). *Türkiye'de kapitalizmin işleyişi sürecinde sakin şehir hareketi ve sürdürülebilirlik: Seferihisar örneği* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, A. ve Kayacan, B. (2021). Cittaslow (sakin şehir) yaklaşımının sürdürülebilir yerel kalkınmaya etkisi: Şavşat ilçesi örneği (Proje No. SOBAG 120K011), TÜBİTAK, ARDEB Proje Takip Sisteminden erişilen adres: <https://ardeb-ptb.tubitak.gov.tr/pmProjectDetail.htm?id=B1F3jghsr4p25wQSpB5oD4LLtvYkQdKFBnfDtPx-2Bj1KgKyZiRQFQbHIMQ6dxQo38K3FvsQYxrl5-0Avh4Sq3c719rHx8-2B-2B4Uvn-2FBxx3JQ0ZpvW177R86OmLKgyeNdcWheYx7rP-2FmCOmoU-3D#tabs-1>
- Peker-Say, N., Türel, H. S., Güney, M. E., Baykan, M. N., Küçükerbaş, E. V., Yücel, M., Ökten, S. Ö. ve Aysu, A. (2015). *İzmir-Seferihisar'da sakinşehir (cittaslow) kistaslarına uygun alan kullanım önerilerinin geliştirilmesi ve bu kapsamda farklı ulaşım seçeneklerinin değerlendirilmesi* (Proje No. ÇAYDAG 112Y010). TÜBİTAK, Erişilen adres: <https://app.trdizin.gov.tr/proje/TVRVeU16SXk/izmir-seferihisar-da-sakin-sehir-cittaslow-kistaslarına-uygun-alan-kullanım-onerilerinin-gelistirilmesi-ve-bu-kapsamda-farkli-ulasim-seceneklerinin-degerlendirilmesi>
- Pink, S. (2008). Sense and sustainability: The case of the Slow City movement. *Local Environment*, 13(2), 95-106.
- Semmens, J. ve Freeman, C. (2012). The Value of cittaslow as an approach to local sustainable development: A new zealand perspective. *International Planning Studies*, 17(4), 353-375.
- Sırım, V. (2012). Çevreyle bütünleşmiş bir yerel yönetim örneği olarak sakin şehir hareketi ve Türkiye'nin potansiyeli. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 119-131.
- Şahin, İ. ve Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: sürdürülebilir kalkınma ekseninde bir değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 55-63.
- Şahin, H. (2019). *Yavaş Kent hareketi bağlamında kent pazarlama: Şavşat* (Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Şen, U. (2017). *Çevre politikaları kapsamında Sakin Kentlerin çalışanların yaşam tatmini üzerindeki etkileri: Uzundere örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tabak, H. A. C. (2019). *Sakin şehir uygulamasının yerel ekonomik kalkınma üzerine etkisi: Seferihisar örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On birinci kalkınma planı (2019-2023)*. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- Toplu, H. İ. (2012). *Yavaş Şehirler (Cittaslow/Slow Cities) ve halk sağlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Türk, Z. ve Tokmak, M. (2017). Sürdürülebilir yerel kalkınma kapsamında Sakin Şehir (Cittaslow) hareketine yönelik Artvin-Şavşat yöneticileri üzerinde bir uygulama. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9 (36), 97-103.
- TÜİK, (2019). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. Türkiye İstatistik Kurumu web sitesi. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

- United Nations General Assembly. (1987). *Report of the world commission on environment and development: Our common future*. Oslo, Norway: United Nations General Assembly, Development and International Co-operation: Environment
- Uzan, H. A. (2018). *Yerel bakiın Sakin Şehir (Cittaslow) bağlamında Erzurum/Uzundere'yi turizm, ekonomi, sosyo-kultürel ve çevresel açıdan değerlendirmesi* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yalçın, A. ve Yalçın, S. (2013). Sürdürülebilir yerel kalkınma için Cittaslow Hareketi bir model olabilir mi?. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 32-41.
- Yılmaz, F., Gültekin, L., Acar, S., Meydan, M. C., Işık, M., Kazancık, L. B. ve Özsan, M. E. (2019). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017*. Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Zawadzka, A. K. (2017). Making small towns visible in Europe: the case of Cittaslow Network—the strategy based on sustainable development. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 13(SI), 90-106.

EXTENDED ABSTRACT

The understanding of development, which is shaped by the decision processes in which the resources in small settlements are used in line with the sustainability principle and where local actors participate, is expressed as “sustainable local development” (Peker-Say et al., 2015, p. 137). Approaches that support sustainable local development, which can also be defined as the settlement scale equivalent of sustainable development, are gaining importance and becoming widespread throughout the world day by day. One of these approaches is the Cittaslow approach, which is applied in small cities, against the standardization stemming from globalization, and which represents the slow life that emphasizes the local lifestyle and values of each city (“Cittaslow Türkiye”, t.y.a).

The Cittaslow Association, headquartered in Italy, has 287 members in 33 countries around the world as of 2022. 21 districts from Turkey (Ahlat, Akyaka, Arapgir, Eğirdir, Foça, Gerze, Gökçeada, Göynük, Güzül, Halfeti, İznik, Kemaliye, Köyceğiz, Mudurnu, Thursday, Seferihisar, Şavşat, Uzundere, Vize, Yalvaç and Yenipazar) are members of this association. (“Cittaslow”, t.y.). Cities with a population of less than 50000 can become members of the association. In order to become a member of the association, 72 criteria gathered under 7 main headings (1- Environmental policies, 2- Infrastructure policies, 3- Urban quality of life policies, 4- Policies regarding agriculture, tourism, tradesmen and craftsmen, 5- Plans for hospitality, awareness and education. , 6- Social cohesion, 7- Partnerships) projects should be developed and implemented (“Cittaslow Türkiye”, t.y.b).

The Cittaslow approach is of interest to many different disciplines, due to the diversity of membership criteria and the fact that it is seen as a means of local development. In the literature, it is frequently emphasized that the Cittaslow approach is a kind of alternative sustainable local development model (Mayer & Knox, 2006, p. 321; Pink, 2008, p. 99; Semmens & Freeman, 2012, p. 359; Sırım, 2012, p. 119; Yalçın & Yalçın, 2013, p. 40; Hekimci, 2015, p. 78; Hatipoğlu, 2015, p. 23; Ökten, 2015, p. 210; Zawadzka, 2017, p. 97; Kutluay-Tutar & Uğur, 2019, p. 3133).

There has been an increase in the number of studies dealing with the Cittaslow movement in Turkey in recent years. However, it can be stated that studies (Uzan, 2018, p. 39; Tabak, 2019, p. 3; Çolak, 2018, p. 85; Özer Tekin, 2018, p. 9) that directly and holistically address the effects of Cittaslow practices on sustainable development at the local level are relatively limited.

This research was aimed to determine the effects of Cittaslow membership on sustainable local development in social, economic and environmental dimensions, in the case of Şavşat. The sub-objectives determined to achieve this general purpose are as follows:

- Determining the general knowledge, awareness and satisfaction levels of the local people about the cittaslow membership,
- Quantitative determination of the social, economic and environmental effects of Cittaslow practices in line with the views of local people.
- Determining whether local people's views on the effects of Cittaslow practices change according to demographic characteristics.
- Developing a scoring system to monitor the level of meeting the membership criteria of the activities carried out during and after the Cittaslow membership process.

The most important originality of the research is that it deals with the effects of the Cittaslow membership on the sustainable local development of the member city from a holistic perspective. At this point, a scoring system developed for the first time in this study was used to determine the change in the level of meeting the membership criteria together with the opinions of the local people.

A two-component research model was designed for the research. In the first component of the research, questionnaires were used for the opinions of the local people. Questionnaires were applied to

274 people from the local people in Şavşat. In the second component of the research, a criteria-based scoring system was developed that allows the monitoring of the temporal change in the level of meeting the Cittaslow membership criteria.

According to the questionnaire results, it was seen that the Cittaslow movement had a positive effect on the sustainable local development of Şavşat in social, economic and environmental terms, but this effect was still at a moderate level. Socially, it has been seen that Cittaslow mostly contributes to promotion of the district, adds value to the district, and encourages the preservation of traditions, customs, historical and cultural values. Economically, it has been understood that Cittaslow mostly contributed to tourism, there has been an increase in the production and marketing opportunities of local products in the district and the number of women entrepreneurs has increased. Environmentally, it has been seen that with Cittaslow, the natural texture of the district is tried to be preserved, the local architecture is supported, the biological diversity and natural resources of the district are tried to be protected more and the awareness of environmental protection among the people has increased. Considering the results of the criteria-based scoring system, while there was an increase of approximately 19% in the overall level of fulfillment of Cittaslow membership criteria in the 2015-2019 period, this increase was mostly related to the social dimension among the sustainability dimensions.

To increase the positive effects of the Cittaslow approach on the sustainable local development of Şavşat in terms of variety and level of impact; it is important to make and implement plans for the entire district in line with the Cittaslow criteria and with a participatory understanding, to make an effort to ensure that the title is sufficiently owned by the all public and to continue the inter-institutional cooperation and works exhibited in the process of obtaining the title. In addition, the scoring system in this research can be used to monitor the membership criteria requirements at regular intervals in order to ensure the sustainability of the title. However, at the point of further development and objective implementation of the system, the establishment of a regional and/or national scale monitoring committee consisting of experts and independent persons should be considered.

Covid-19 Salgınının Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdam ve Çalışma Koşullarına Etkisi¹

Fatıma Zehra İNCİLİ² ve Ümmügülsüm AYSAN³

Öz

Covid-19 salgınının yayılım hızını azaltmak için alınan tedbirler neticesinde birçok insan iş kaybı yaşamıştır. Devlet iş kaybı ve ekonomik kayıpların önüne geçmek için çeşitli uygulamalar hayata geçirmiş olsa da Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin büyük kısmı bu önlemlerden yararlanamamış ve salgın karşısında tamamen savunmasız kalmışlardır. Çalışmada geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Covid-19 salgını nedeniyle istihdamda yaşadıkları sorunlar ve bunların yaşam şartlarına etkisinin ne şekilde olduğu tespit edilmeye çalışılmış; tüm dünyanın ortak sorunu olan Covid-19 salgını ve mülteci problemi bir arada ele alınarak literatüre katkı sağlamak ve gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturmak amaçlanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, İstanbul’da yaşayan geçici koruma statüsündeki ve çalışma çağında olan 16 Suriyeli ile görüşülmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmada Suriyelilerin Covid-19 salgını nedeniyle yaşadıkları en önemli sorunun gelir kaybı olduğu tespit edilmiştir. Çoğunluğu kayıt dışı çalışan katılımcıların güvensiz çalışma koşullarının, salgının yaşam koşulları üzerindeki olumsuz etkisini daha da artırdığı ortaya konmuştur. Katılımcıların, yaşanan gelir kaybı nedeniyle temel ihtiyaçlarını dahi karşılamada zorlandıkları görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun yaşadıkları gelir kaybını telafi edebilmek için borçlanma yoluna gittiği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre Covid-19 salgını Türkiye’de geçici koruma statüsündeki Suriyelileri hem maddi hem de manevi anlamda daha kırılgan bir hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma, Covid-19, İstihdam, Kayıt Dışı İstihdam

The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Employment and Working Conditions of Syrians under Temporary Protection

Abstract

As a result of the measures taken to reduce the spread of the Covid-19 pandemic, many people have lost their jobs. Although the state has implemented various practices to prevent job loss and economic losses, most of the Syrians with temporary protection status in Turkey have not been able to benefit from these measures and have been completely defenseless against the pandemic. The study aimed to determine the problems experienced by Syrians with temporary protection status during their participation in employment due to the Covid-19 pandemic and how they affected their living conditions; it is aimed to contribute to the literature and to form a basis for future research by considering the two common problems faced by the entire world: the Covid-19 pandemic and the refugee problem. In this study, which was carried out using the semi-structured interview technique, 16 Syrians with temporary protection status and working age living in Istanbul were interviewed. The data obtained were evaluated with the descriptive analysis method. It has been determined that the most important problem faced by Syrians due to the Covid-19 outbreak is income loss. It has been observed that insecure work conditions of the employees mostly in informal employment increased the negative impact of the pandemic on their lives. The participants had difficulties in meeting even their basic needs due to the loss of income. The majority of the participants resorted to borrowing in order to compensate for the loss of income they experienced. According to the results of the study, the pandemic has made Syrians with temporary protection status in Turkey more fragile both materially and emotionally..

Key Words: Temporary Protection, Covid-19, Employment, Informal Employment

Atıf İçin / Please Cite As:

İncili, F. Z. ve Aysan, Ü. (2023). Covid-19 salgınının geçici koruma altındaki Suriyelilerin istihdam ve çalışma koşullarına etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 209-223. doi:10.33206/mjss.1053958

Geliş Tarihi / Received Date: 05.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.09.2022

¹ Bu makale Fatıma Zehra İncili tarafından yazılan “Covid-19 Salgınının Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdamına Etkisi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi – Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü, zehra.incili@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-4177-4171

³ Dr. Öğr. Üyesi - Sağlık Bilimleri Üniversitesi, ummugulsum.aysan@sbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-1855-2578

Giriş

Salgın hastalıklar tarih boyunca milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuş; devletleri, salgınlarla mücadelede toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda tedbirler almaya zorlamıştır. Aralık 2019'da, Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkarak kısa sürede dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınıyla mücadelede de devletler, hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla sosyal mesafe kuralları, seyahat yasakları, okulların kapatılması, birçok iş kolunda faaliyetlerin durdurulması, karantina uygulamaları ve sokağa çıkma yasakları gibi tedbirlere başvurmuştur. Covid-19 kapsamında alınan tedbirler sonucunda pek çok faaliyetin durması, işten çıkarmaların artması gibi nedenlerle salgın, ekonomileri olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluklardan en çok ekonomik alanda özellikle savunmasız olan gençler, yeni mezunlar, yaşlı çalışanlar, kadınlar, serbest meslek sahipleri, geçici işlerde çalışanlar ve göçmenler gibi gruplar etkilenmiştir (ILO, 2020).

Salgın sürecinde Türkiye'de, yaşam koşulları zorlaşan gruplardan biri de geçici koruma statüsündeki Suriyeliler olmuştur. Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sayısı Eylül 2021 itibariyle 3.710.532 kişidir. Bu nüfusun içinde 15-64 yaş arası çalışma çağındaki kişi sayısı ise yaklaşık olarak 2.140.134 kişidir (Göç İdaresi, 2021). Bu verilere bakıldığında Türkiye'de bulunan geçici koruma sağlanan Suriyelilerin önemli bir kısmı çalışma hayatına aktif katılım gösterebilecek yaş aralığındadır. 2016 yılına kadar geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin istihdamı ile ilgili resmi bir izin uygulanmamıştır. Bu tarihe kadar Suriyeliler sanayide, tarımda, küçük çaplı işletmelerde ucuz iş gücü olarak görülmekte ve kaçak olarak çalışmaktaydılar (Diken ve Demirel, 2016, s. 57). 2016 yılında Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik'in yayınlanmasının ardından Suriyeliler çalışma iznine başvurmaya başlamıştır. 2018 yılı itibariyle çalışma izni alan Suriyeli sayısı 34.750'dir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2019). Çalışma izni olanların aktif çalışma çağındaki nüfus içinde oldukça küçük bir grup olduğu açıkça görülmektedir. Ülkemizde Suriyelilerin büyük çoğunluğu hâlâ kayıt dışı istihdamın bir parçası durumundadır.

Covid-19 sebebiyle iş yerlerinin geçici olarak kapatılmasının ardından işten çıkarmaların önlenmesi için Nisan 2020'de üç ay süreyle işten çıkarma yasağı getirilmiş, bu süreçte gelir kaybı yaşayan vatandaşlara yönelik devlet tarafından sosyal yardım uygulamaları faaliyete geçirilmiştir. Ancak, geçici koruma sağlanan Suriyelilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı çalıştıkları için işten çıkarma yasağı, kısa çalışma ödeneği, işsizlik maaşı ve pandemi destek paketlerinden yararlanamamışlardır (Deri, Tekstil ve Kunda İŞçileri Derneği, 2020).

Bu çalışmada, geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Covid-19 salgını nedeniyle istihdamda yaşadıkları sorunlar ve bunların yaşam şartlarına etkisinin ne şekilde olduğu tespit edilmeye çalışılmış; tüm dünyanın ortak sorunu olan Covid-19 salgını ve mülteci problemi bir arada ele alınarak literatüre katkı sağlamak ve gelecekte yapılacak araştırmalara temel oluşturmak amaçlanmıştır.

Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin İstihdam Durumları

Suriyelilerin Türkiye'de istihdam durumu üç kategoride incelenebilir. Bunlardan ilki bağımsız şirket kurma yoluyla işveren olmaktır. Yaşadıkları şehrin imkânlarına göre ticaret ve sanayi şirketleri açan Suriyeliler, şirketlerinde işçi olarak da çoğunlukla Suriyelileri çalıştırmaktadırlar. İkinci grup ise esnaf ya da zanaatkarlık üzerine bağımsız iş yeri açan Suriyelilerdir. Bu kapsamda çoğunlukla gıda sektöründe olmak üzere, kahvehane, berber, kuyumculuk üzerine iş yeri açmaktadırlar. Suriyelilerin istihdamda katılımlarında son ve en yoğun olarak kullandıkları yol ise bağımlı çalışmadır. Özellikle inşaat, tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinde pek çok Suriyeli bağımlı olarak çalışmaktadırlar (Türk Tabipleri Birliği, 2016, s. 43).

ILO (2020) tarafından TÜİK 2017 verileri temel alınarak hazırlanan Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler Raporuna göre, 2017 itibariyle çalışma hayatındaki Suriyeli sayısı 940.921 olarak tespit edilmiştir. Bunların %91,6'sı kayıt dışı istihdam edilmektedir. Suriyelilerin yoğun olarak çalıştıkları sektörler %48,2 imalat, %17,7 ticaret ve konaklama, %13,2 inşaat ve %7,8 tarım olarak tespit edilmiştir. Suriyelilerin %79,1'i kayıt dışı istihdamın yoğun olarak görüldüğü ticaret, inşaat ve imalat sektörlerinde çalışmaktadırlar. Bu üç sektör içinde en çok görülen Suriyeli işçi sayısı ise imalat sektörünün tekstil, giyim, deri ve ayakkabı kolundadır. Yaklaşık olarak üç Suriyeliden biri bu alanda çalışmaktadır.

Çalışma Yaşamında Karşılaşılan Sorunlar

Geçici koruma sağlanan Suriyelilerin iş yaşamında karşılaştıkları çeşitli sorunlar bulunmaktadır. İş seçme şanslarının olmaması, işverenlerde "nasıl olsa bana mecbur" şeklinde bir düşünce yapısının

yerleşmiş olması emek sömürüsüne neden olmaktadır. İşverenler tarafından uzun ve belirsiz çalışma saatleri boyunca sağlıksız çalışma ortamlarında ağır iş yükü altında çalışmaya mecbur bırakılan Suriyeliler, çalıştıkları birçok iş yerinde ücretlerini zamanında alamamakta, bazı iş yerlerindeyse hiçbir şekilde ödeme alamadan işten çıkmak zorunda kalmaktadır (Ağlargoç ve Yardımcı, 2019, s. 554).

Geçici koruma sağlanan Suriyelilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

Emek sömürüsü ve kayıt dışılık: Güvencesiz bir şekilde kayıt dışı çalıştırılan Suriyeli işçiler kabul etmek zorunda kaldıkları kötü çalışma koşulları ile emek sömürüsüne maruz bırakılmaktadırlar.

Çalışma süreleri: Türkiye’de haftalık yasal çalışma süresi 45 saattir. Ancak Suriyelilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı çalıştığından yasal çalışma süresinin çok daha üstünde sürelerde çalışmaktadırlar. ILO (2020) tarafından yürütülen bir araştırmada Suriyelilerin %53,7’si haftada 50 saatten fazla, %34,7’si de haftada 60 saat veya daha uzun süre çalışmaktadırlar.

Düşük ücret ve ücret gaspı: Suriyeli işçiler aynı işi yapan Türk işçilere göre daha düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Ücretlerin düzensiz ödenmesi, kimi zamansa hiç ödenmemesi de Suriyeli işçilerin karşılaştıkları sorunlardandır. ILO (2020) tarafından 2017 TÜİK verileri esas alınarak yürütülen araştırmada Suriyelilerin aylık kazancı 1.302 TL olarak tespit edilmiştir. 2017 yılında asgari ücret tutarı 1,404 TL iken Suriyeliler hem yasal çalışma süresinden daha uzun sürelerde çalıştırılmakta, hem de asgari ücretten daha az kazanmaktadırlar. Dolayısıyla saatlik kazandıkları ücret, asgari ücretin çok daha altında kalmaktadır. Suriyeliler ortalama olarak Türklere göre %63,1 daha az kazanç elde etmektedirler.

Ayrımcılık: Suriyelilerin düşük ücretle, uzun çalışma saatleri boyunca çalışmayı kabul etmek zorunda kalması, işverenlerin yerli işçi yerine Suriyeli işçi tercih etmesine neden olmakta; bu da, Türk çalışanların Suriyelilere karşı negatif tutumlar sergilemesine yol açmaktadır. Suriyelilerin seçim şansı olmamasından yararlanan işverenler, birkaç kişinin yapacağı işi tek bir çalışana yaptırmakta; bunun neticesinde de Türk çalışanlar işlerini kaybetmektedirler. Türk çalışanlar, Suriyelilerin kendilerini işlerinden ettiği gerekçesiyle Suriyeli istihdamına karşı çıkmakta; aynı iş yerinde çalıştıkları Suriyelileri dışlamaktadırlar (Gürsoy ve Aksoy, 2019, s. 18).

Dil sorunu: Türkçe bilmeyen Suriyeliler iş ararken ve/veya iş yaşamında diğer çalışanlarla, işverenlerle çeşitli sorunlar yaşamakta, kendilerini ifade edememekte, haklarını arama ve şikâyetlerini dile getirmede zorlanmaktadırlar.

Covid-19 Salgınının Suriyelilerin İstihdamına Etkisi

Dünya genelinde mültecilerin yaşadığı 134 ülkenin hepsi salgından olumsuz etkilenmiştir. Mültecilerin %86’sı düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadırlar. Bilindiği üzere bu ülkelerde mülteciler çoğunlukla kayıt dışı ekonominin bir parçası olmaktadır. Bu da mültecilerin salgın nedeniyle en çok gelir kaybı yaşayan gruplardan biri olmasına sebep olmaktadır. Mültecilerin salgın öncesinde yaşadıkları dil engeli, yasal haklarından haberdar olmama, diplomalarının denkliğini alamama, vasıflarına uygun işlerde istihdam edilmeme gibi sorunları salgınla daha da ağırlaştırmıştır. Mülteciler salgından önce de ev sahibi ülke vatandaşlarından daha az ücretlerle çalıştırılırken salgınla bu eşitsizliğin boyutu da artmıştır. ILO’nun Lübnan’da yürüttüğü bir araştırmaya göre Suriyeli mültecilerin %60’ı Covid-19 önlemleri kapsamında kalıcı olarak işlerini kaybetmişlerdir. Salgının neden olduğu ekonomik kriz tüm dünyada kayıtlı iş fırsatlarını azaltmakta bu da hem mültecilerin hem de yerel halkın kayıt dışı istihdama sürüklenmesine neden olmaktadır (ILO, 2021).

Dünyada en çok Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye’de de Suriyelilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı ekonominin bir parçası konumundadır. Salgından önce Suriyeli nüfusun yalnızca %18’i işsizken salgınla bu oran %88’e kadar yükselmiştir. Yaşanan bu iş kaybıyla birlikte Suriyelilerin büyük çoğunluğu temel gıda ve hijyen malzemelerine ulaşmada zorlanmakta, mülteci çocuklar gerekli ekipmanlar olmadığı için eğitimlerine devam edememekte (SGDD, 2020). Konya’da yaşayan 500 mülteci ile yapılan bir araştırmaya göre mültecilerin %55’i salgın sürecinde işlerini kaybetmiştir (Arıcıoğlu ve Büyükmumcu, 2020, s. 40).

Mardin’de yaşayan 91 Suriyeli aile ile mülakatlar gerçekleştirilerek toplamda 123 kişiye ulaşılan bir araştırmada katılımcıların tamamının Covid-19 salgını öncesi bir işte çalıştıkları ancak salgın nedeniyle katılımcılardan 78’inin işlerini kaybettiği bilgisine ulaşılmıştır. İşini kaybeden Suriyelilerin çoğunluğunun inşaat, elektrik ve araba yıkama işlerinde çalıştığı salgın nedeniyle bu alanlarda işlerin durdurulması sonucu çalışanların işsiz kaldığı bilgisi edinilmiştir. Salgın nedeniyle Suriyelilerin iş fırsatlarının da azaldığı bunun da

temel ihtiyaçları karşılamada zorlanma, psikolojik sorunlar, aile içinde sorunlar yaşanması gibi sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir. (WHH, 2020, s. 4).

19 ilde 385 hanede yürütülen ve toplamda 2000 mültecinin dahil olduğu bir araştırmaya göre katılımcıların %87'sinin işten çıkarılma, hastalık nedeniyle işe devam edememe gibi nedenlerle salgından önceki işlerine devam edemedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların %91'i salgından ekonomik olarak zarar gördüklerini belirtmiştir (MUDEM, 2020, s. 31).

İstanbul, Hatay, Kilis, Gaziantep, İzmir ve Manisa'da 879 kişiyle yapılan bir diğer araştırmada da katılımcıların %87'sinin iş kaybı yaşadığı ve %81'inin de iş kaybına bağlı olarak temel ihtiyaçlara erişimde zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir (Relief International, 2020, s. 7).

Yöntem

Araştırma Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 01.06.2021 tarihinde verilmiş olan E-46418926-050.01.04--37136 sayılı etik kurul onayı ile nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Evren - Örneklem

Araştırmanın evreni İstanbul'da yaşayan ve geçici koruma sağlanan 15-64 yaş arası çalışma çağındaki Suriyelilerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise kartopu yöntemiyle ulaşılan İstanbul'da yaşayan geçici koruma sağlanan Suriyelilerden çalışma çağındaki olan 16 kişiden oluşmaktadır. Kartopu örnekleme çalışmak istenen evrende yer alan bir kişi rastgele seçilir daha sonra bu kişinin aynı evrende yer alan ve araştırmaya dahil olmak isteyen tanıdığı varsa o da çalışmaya dahil edilir. Bu şekilde istenilen örneklem sayısına ulaşana kadar süreç devam eder (Baltacı, 2018, s. 253).

Örneklem, aktif olarak çalışma hayatında bulunan kişiler arasından seçilmiştir. Çalışma çağındaki olmayan kişiler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Katılımcıların tamamı erkektir

Veri Toplama Araçları ve Süreci

Örneklemin Covid-19 nedeniyle istihdama katılımda yaşadıkları değişimler yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak tespit edilmeye çalışılmış; olası dil sorununun önüne geçmek için görüşmeler tercüman eşliğinde yapılmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat; tam yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olarak üçe ayrılmaktadır. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği araştırmacıya yapılandırılmış mülakat tekniğine göre daha esnek bir çalışma alanı sağlar. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde araştırmacı katılımcılara yönelteceği soruları önceden hazırlar ancak görüşmenin akışına göre sorularda değişiklik yapabilir ve bu şekilde katılımcıların cevaplarını detaylandırmasını sağlayabilir (Türnüklü, 2000, s. 547).

Katılımcılarla mülakatlar 23 Haziran-11 Temmuz 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle görüşmeler internet üzerinden yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz; analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Karataş, 2015, s. 70). Araştırmada elde edilen veriler bu aşamalara uygun olarak önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılmış, veriler arasında neden sonuç ilişkisi kurularak yorumlanmıştır. Bulgular, gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Bulgular

Nitel araştırma metodolojisine uygun olarak gerçekleştirilen bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, araştırmaya katılan çalışma çağındaki ve geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin genel olarak Türkiye'de iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve Covid-19 salgını nedeniyle istihdam alanında yaşadıkları sorunlar incelenmektedir. Gizlilik nedeniyle katılımcıların isimlerine yer verilmemiş olup katılımcılar sırasıyla "K1, K2, K3..." şeklinde kodlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların yaş, medeni durum, aynı hanede bulunan kişi sayısı, Türkiye’de bulunma süreleri, eğitim ve mesleki durumları, şu anda çalıştıkları iş kolu ve çalışma izni durumları verilmiştir:

Tablo 1. Demografik Özellikler

Kod	Yaş	Medeni Durum	Hanede bulunan kişi sayısı	Türkiye’de bulunma süresi	Eğitim Durumu	Meslek	Çalışılan Sektör	Çalışma İzni
K1	25	Bekâr	3	3 yıl	Lise mezunu	Vasıfsız	Elektronik	Yok
K2	42	Evli	6	4,5 yıl	Üniversite mezunu	Elektrik mühendisi	Elektronik	Yok
K3	33	Evli	2	6 yıl	Lise mezunu	Vasıfsız	Elektronik	Yok
K4	24	Evli	5	3 yıl	Yüksekokul mezunu	Vasıfsız	Giyim	Yok
K5	33	Evli	4	5 yıl	Yüksekokul mezunu	Vasıfsız	Elektronik	Yok
K6	25	Evli	4	3 yıl	Üniversite öğrencisi	Öğrenci	Biyomedikal	Yok
K7	33	Evli	2	7 yıl	Yüksekokul mezunu	Vasıfsız	Giyim	Yok
K8	31	Evli	3	4,5 yıl	Üniversite mezunu	Makine mühendisi	Giyim	Yok
K9	25	Evli	3	7 yıl	Lise öğrencisi	Elektrikçi	Teknik personel	Var
K10	26	Bekâr	7	8 yıl	Ortaokul terk	Berber	Elektronik	Yok
K11	22	Bekâr	2	4 yıl	Ortaokul mezunu	Vasıfsız	Elektronik	Var
K12	26	Bekâr	1	6 yıl	Lise terk	Perdecisi	Unlu mamüller	Var
K13	47	Evli	5	8 yıl	Ortaokul terk	Kasap	Bakkal	Yok
K14	29	Evli	4	8 yıl	Ortaokul mezunu	Vasıfsız	Hırdavat	Yok
K15	25	Evli	2	7 yıl	Ortaokul terk	Marangoz	Mobilya	Yok
K16	19	Bekâr	6	8 yıl	İlkokul terk	Tornacı	Sanayi	Yok

Katılımcıların yaş aralığı 19 ile 47 arasında olup yaş ortalaması 29 olarak bulunmuştur. 11’i evli 5’i ise bekârdır. Türkiye’de bulunma süreleri 3 ile 8 yıl arasında değışmekte olup ortalama 5 buçuk yıl olarak tespit edilmiştir. Katılımcılardan sadece bir tanesi yalnız yaşıyor olup diğerkatılımcılar anne baba ve kardeşleriyle yahut eşleri ve çocuklarıyla yaşamaktadırlar.

Eğitim durumlarına bakıldığında katılımcılardan 2’si lisans, 3’ü önlisans, 2’si lise 2’si de ortaokul mezunudur. Bir katılımcı ilkokul terk, bir katılımcı lise terk ve 3 katılımcı da ortaokul terktir. Bir katılımcı açık öğretimden lise eğitimine devam etmekte, bir diğerkatılımcı da lisans eğitimine devam etmektedir. Katılımcıların yarısı herhangi bir meslek sahibi değılken diğerkatılımcıların bir mesleğı vardır ancak katılımcılardan yalnızca 3 tanesi kendi meslekleri ile ilgili işlerde çalışmaktadır. Katılımcılardan sadece 3 tanesinin çalışma izni olup 13 katılımcı çalışma izni olmaksızın çalışmaktadır.

Türkiye’de İş Yaşamında Karşılaştıkları Zorluklar

Katılımcılara Türkiye’de iş ararken ve/veya çalışırken ne gibi zorluklarla karşılaştıkları sorulmuş ve alınan cevaplar şu şekilde kategorize edilmiştir:

Kayıt dışılık

Katılımcıların Türkiye’de çalışma yaşamında karşılaştıkları en önemli sorun kayıt dışılık olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanlardan yalnızca 3 kişi çalışma iznine sahip olup geriye kalan 13 katılımcı çalışma izni olmaksızın kayıt dışı bir şekilde istihdam edilmektedir. Katılımcılara neden çalışma izinleri olmadığı, bunun kendi istekleri ile mi yoksa işveren ile mi ilgili olduğu sorusu yöneltilmiş ve büyük çoğunluktan bunun işverenin seçimi olduğu yanıtı alınmıştır. Katılımcılardan yalnızca bir tanesi ikamet izninin başka şehirde olması ve Kızılaykart yardımının kesilmemesi için çalışma izni almak istemediğini belirtmiştir. Katılımcılardan birkaçı çalıştıkları iş yeri ruhsatsız olduğu için çalışma izni alamadıklarını belirtmiştir. Bu konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çalışma iznim yok. Zaten işverenimin atölyesi ruhsatsız bir atölye, resmi evrakları yok. Daha önce hiçbir işimde de çalışma iznim olmadı, öncekilerde kimliğim bile yoktu.” (K4, 24, 3 yıldır Türkiye’de, giyim).

Önceki iş yerinin ruhsatı olmadığı için çalışma izni alamadığını anlatan bir diğer katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Diş polikliniğinde de çalışma iznim yoktu. Biz orada çalıştıktan bir süre sonra iş yerinin ruhsatı olmadığını öğrendik.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Aynı katılımcı şu an çalıştığı iş yerinde de çalışma izni olmadığını belirtmiş ve bunun nedenini şu şekilde anlatmıştır:

“Patronlarım çalışma izni çıkartmaya karşı. Bazı sivil toplum kuruluşları çalışma izni çıkartmaya çalışıyor. Bir STK (MUDEM) gelmişti ama patronla anlaşamadılar.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Suriyelilerin çalışma şartlarını iyileştirme, hakları ile ilgili bilgilendirme ve savunuculuğunu yapma üzerine faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşları vardır. Bu STK’lardan Suriyelilerin işe yerleştirilmesi, çalışma izni alması gibi konularda çalışma yapanlar işverenleri ziyaret ederek onlara yönelik bilgilendirme faaliyetleri de yürütmektedirler. Ancak bu kurumların herhangi bir yasal yaptırım gücünün olmayışı işverenler tarafından kolaylıkla reddedilmelerine sebep olmaktadır.

Bazı işverenler Avrupa Birliği Türkiye’deki Mülteciler İçin Mali Yardım Programı tarafından fonlanan ve İŞKUR aracılığıyla yürütülen istihdam projesine dâhil olmuş ancak konuyla ilgili çalışanlara bilgilendirme yapmamışlardır. Sigortasının ödendiğini gören ve 6 ay sonunda da çalışma izni alacaklarını düşünen bir katılımcı süre dolduktan sonra çalışma izni başvurusunun yapılmadığını öğrenmiştir. Katılımcının konuyla ilgili anlatımı şu şekildedir:

“Son işimizde bize sigorta yapmadılar. Yapacaklar mı bilmiyoruz söz vermediler. 6 ay İŞKUR tarafından sigorta girişi yapıldı ama süre dolunca iptal edildi.” (K3, 33, 6 yıldır Türkiye’de, elektronik).

İşverenlerin bu tarz projelerin yararlanıcısı olup destek süresi bittiğinde işçiyi işten çıkarmış gibi göstermeleri çok sık başvurulan bir yöntem haline gelmiştir. Bir diğer katılımcı sigortası ödendiği için çalışma izninin de çıkarılacağını düşünmektedir. Konuyla ilgili yorumu şu şekildedir:

“Eski iş yerimde çalışma iznim vardı, şimdiki iş yerimde yok ama sigortam ödeniyor. Ben çok ısrar etmedim, onun için çok sorun teşkil edeceğini sanmıyorum çünkü zaten sigortam ödeniyor, önümüzdeki dönemde bu konuyu tekrar gündeme getireceğim.” (K8, 31, 4.5 yıldır Türkiye’de, giyim).

Katılımcıların bir kısmı ise işverenin çalışma izni çıkartırsa sigorta ve vergi masraflarını maaşlarından keseceğini söylediği gerekçesiyle çalışma izni alamadıklarını ifade etmiştir:

“İşveren (çalışma iznine) hiç yanaşmıyor. Çünkü kendisi için büyük bir maddi yük olacağını düşünüyor. Eğer çalışma izni istiyorsan bunu senden keserim, ona ödeyeceğim sigortayı senin maaşından keserim diyor. Ben şu an 4000 lira alıyorsam çalışma izni yaptırsa 2500 lira falan verecek en fazla. Tabii bu da bizi çok zorluyor çok büyük bir sorun bizim için.” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

“İşveren (çalışma izni) çıkartırsa tüm sigorta giderlerini bizim maaşımızdan kesecek. Aldığımız maaşlar bize zaten yetmiyor bir de kesinti olursa hiç geçinemeyiz. (İşverenin) Hakkı olmadığını biliyoruz ama hiçbir yasa bizim için uygulanmıyor ki sürekli emrivaki var, beğenmiyorsan bu işi bırakırsın diyorlar.” (K15, 25, 7 yıldır Türkiye’de, mobilya).

Çalışma izni başvuru ücreti, sigorta giderleri, vergi ve primlerden işveren tarafından ödenmesi gerekenleri ek maliyet olarak gören işverenler çalışma izni almak isteyen kişilere tüm masrafları maaşlarından keseceğini söylemekte bu da kişilerin çalışma izni almaktan vazgeçmesine neden olmaktadır. Ücretlerin düşüklüğü, hayat pahalılığı gibi etkenler düşünüldüğünde kişilerin maaşlarından yapılacak herhangi bir kesintiyi tolere etme imkânları bulunmamaktadır. Sigortasız işçi çalıştırma ve işveren tarafından ödenmesi gereken giderlerin işçinin maaşından kesilmesinin yasal olarak mümkün olmamasına rağmen başka seçeneği olmayan kişiler işverenin sunduğu şartlara uymak zorunda kalmaktadırlar.

Bir katılımcı da işverenin çalışma izni çıkartmak istediğini ama nasıl yapacağını bilmediği için çalışma izni çıkartmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Patron (çalışma izni) çıkartmak istedi ama nasıl yapılacağını bilmediği için tecrübesiz olduğu için yapamadık” (K16, 19, 8 yıldır Türkiye’de, sanayi).

Suriyeliler için çalışma izni başvurusu sürecinin karışık ve zor olması da Suriyelilerin kayıt dışı istihdam edilmesine neden olmaktadır. Özellikle küçük iş yerlerinde işverenin konu ile ilgili bilgi sahibi

olmaması, danişabileceği birilerinin olmaması ve/veya evrak işlerinin zor ve yorucu gelmesi, bunlarla uğraşmak istememesi gibi nedenlerle de çalışma izni alamayan Suriyeliler vardır.

Düşük ücret ve ücret gaspı

Katılımcıların yarısı haftalık yasal çalışma süresi ve asgari ücretle çalışmaktadırlar. K13 kodlu katılımcı bağımlı çalışma sırasında uğradığı ayrımcılık ve yaşadığı geçim sıkıntısı nedeniyle kendi iş yerini açmıştır. Burada günde 12-13 saat olmak üzere haftanın her günü çalışmaktadır. İş yeri henüz yeni olduğu için fazla para kazanamadığını belirten katılımcı aylık ortalama 2000-2500 lira geliri olduğunu ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise yasal sınırın üzerinde çalışma saatleri boyunca ve asgari ücretin altında ücretlerle çalışmaktadırlar. Bu da kişilerin geçim sıkıntısı yaşamasına ve temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmanın yanı sıra sosyalleşme gibi ihtiyaçları için de zaman ve para bulamamalarına neden olmaktadır.

Suriyelilerin alışma hayatında karşılaştığı bir diğer önemli sorun da ücret gaspı olmaktadır. Katılımcıların yarısından çoğu en az bir kez ücret gaspına maruz kaldığını belirtmiştir. İki katılımcı işverenin ücretlerini vermeme nedeni olarak dolandırdığını öne sürdüğünden bahsetmiştir:

“Önceki alıştığım tarzıde kardeşimle birlikte çalışıyorduk, işveren ortağım parayı aldı katı diyerek bize paramızı vermemişti, onun yanında çalıştığımız son ayın ücretini alamadık, sürekli erteliyordu. Bir hafta sonra, şu kadar gün sonra vereceğim diye, ama vermedi. Hâlâ oradan ücretimizi alamadık, yaklaşık 3000-3500 lira alamadık.” (K4, 24, 3 yıldır Türkiye’de, giyim).

“Üç iş yerinde böyle bir şey (alışıp ücret alamama) yaşadım. İkisinde hiç ücret alamadım. Üçüncü de işverenle anlaştığımız ücretin çok altında bir ödeme aldım ve işten ayrıldım. İlk iş yerinde işveren atöbeyi birine vermişti, makineleri iş yeriyile ilgili her şeyi o hallediyordu, biz de onunla anlaşmıştık. Maaş günü geldiğinde adam ortadan kayboldu. İşveren de ‘adamın nerede olduğunu bilmiyorum benim de paramı çaldı’ dedi. Adamı bulamadık ve paramızı alamadık. İkinci iş yerindeki çok küstah bir şekilde yüzyüme bakarak ‘benden alacağın tek kuruş bile yok’ deyip paramı vermedi. Üçüncü iş yerindeki de ‘senin çalışma tarzını beğenmediğim için ücretini düşük verdim, zamanla kendini geliştirdiçe anlaştığımız ücreti vereceğim’ dedi. Düriist davranmıyorlar, baştan söylemiyorlar, iki üç hafta çalışıp bir siirü emek verdikten sonra almamız gereken para biriktikten sonra söylüyorlar.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Türk çalışanlardan daha az ücretle çalıştıklarını, işe girerken anlaştıkları ücreti alamadıklarını, hak ettikleri parayı istediklerinde işveren tarafından hakarete uğradıklarını ve ellerinden hiçbir şey gelmediği için bu gibi durumlara katlanmak zorunda kaldıklarını anlatan katılımcıların konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Bir iş yerinden yaklaşık 4500 lıramı vermediler. Türklere daha az ücret alıyoruz bu kesin bir şey her yerde oluyor.” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

“Türkiye’ye ilk geldiğimde 2,5 ay birinin yanında çalıştım hakkımı vermedi işten çıktım sürekli yanına gidiyordum paramı ver hakkımı ver diydordum ama vermiyordu. İstiyorsan git şikâyet et hatta istersen ben götüreyim seni polise diyerek alay ediyordu çünkü Türkçe bilmediğimi kendimi savunamayacağımı biliyordu o yüzyden paramı vermedi.” (K13, 47, 8 yıldır Türkiye’de, bakal).

Kayıtsız alışanların işverenler karşısında savunmasız bir durumda oldukları görölmektedir. İşverenlerin Suriyeliler tarafından şikâyet edilemeyeceklerine, olası bir şikâyet durumunda da herhangi bir yaptırımla karşılaşmayacaklarına dair inançları Suriyelilerin savunmasızlığını artırmaktadır.

Ücret gaspı yalnızca Suriyelilerin yaşadığı bir sorun değildir. Bazı işverenler kayıt dışı çalıştırdıkları Türk işçilere de ücretlerini ödememektedir. Türkiye’de nitelsiz iş gücünün ve işsizlik oranlarının yüksek olması işverenlerin işçi bulmakta zorlanmamasına neden olmakta bu da kayıt dışılık, ücret gaspı, kötü çalışma koşulları gibi sorunların boyutunu artırmaktadır.

Ücret gaspı yaşayan ve bunun en kötü tarafının işverenin “bunlar bana muhtaç, benim sayemde yaşıyorlar” şeklinde düşünmesi olduğunu anlatan katılımcının konuyla ilgili yorumu şu şekildedir:

“Bir dönem 6-7 bin lira paramı alamadım. Ben iş getiriyordum. İş bitince patron müşteriyile anlaşamadığı için sorumluluk benim değil sorumluluk senin deyip paramı vermiyordu. Maalesef burada Suriyelilere karşı böyle bir tutum var. Sanki onlar bizi ihya ediyormuş gibi bir düşünceleler. Kendilerini neredeyse Tanrı yerine koyuyorlar. Ben buna iş verirsem çalışır yaşar iş vermezsem açlıktan ölüyor diye düşünüyorlar. Bu bakışla yaklaşıyorlar bize. İşin kötü tarafı bu.” (K15, 25, 7 yıldır Türkiye’de, mobilya).

Ayrımcılık

Katılımcıların yarısı iş arama sürecinde ve/veya çalışırken ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir. Bu katılımcılar iş arama süreçlerinde karşılaştıkları en önemli sorunun Suriyeli olmaları olduğunu anlatmıştır. Konuyla ilgili katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“İş arama sürecinde yaşadığım en büyük sıkıntı Suriyeli olmamdı. Bazıları direkt iş yok diyorlardı, bazıları da işte biraz konuşuyordu Suriyeli olduğumu anlayanca ‘yok biz Suriyeli almıyoruz, iş yok’ deyip gönderiyorlardı Suriyeli olduğum için.” (K8, 31, 4.5 yıldır Türkiye’de, giyim).

“Benim için iş hayatındaki en büyük sorun; girdiğim her işte ırkçılıkla karşılaştım. ‘Suriyeli işe almıyoruz’ çok dediler. Bu olmazsa olmaz bir şey.” (K9, 25, 7 yıldır Türkiye’de, teknik personel).

İş hayatına katılım sağlayabilen Suriyeliler de ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmektedirler. Yapılan araştırmalar Suriyeli işçi çalıştıran bazı işverenlerin bunu lütufta bulunmuşçasına yaptıklarını göstermektedir. Türklerden daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılan Suriyeliler haklarını aradıklarında da ırkçı söylemlere maruz kalmaktadırlar. Konuyla ilgili iki katılımcının anlatımları şu şekildedir:

“Suriyeli işe almıyoruz diyorlar ama bu ırkçılık mı bilmiyorum. Mesela patron geçen gün bana şöyle diyordu ‘şükret ki benim yanında çalışıyorsun, başka yere gitsen sana iş vermezler, bu ücreti vermezler.’ Genelde patron iyi ama böyle söylemleri de oluyor bazen.” (K11, 22, 4 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Eski iş yerimde ırkçılığa uğramıştım. Özellikle maaş konusunda. Patrona soruyorduk neden bize Türkler gibi maaş vermiyorsun diye. ‘Çünkü siz Türk değilsiniz. Şükredin size iş veriyorum. Size ne kadar az maaş versem de siz onunla idare edebilirsiniz’ gibi şeyler söylüyordu.” (K15, 25, 7 yıldır Türkiye’de, mobilya).

Sadece çalışma yaşamında değil hayatın her alanında ayrımcılığa uğradığını belirten bir diğer katılımcının konuyla ilgili yorumu ise şu şekildedir:

“Görüştüğüm iş yerlerinin çoğu ‘ben Suriyeli çalıştırmam, Suriyeli işe almıyoruz’ diyordu. İşe alsam bile çalışma izni çıkartmam diyorlar. Çok fazla ayrımcılığa uğradım, onlarca kez diyebilirim. Sadece iş yerinde değil sokakta yürürken Arapça konuşmaya başladığımızda size insanlar küçümseyerek bakıyorlar ‘sen Suriyeli misin’ bakışı atıyorlar. Bunu sokakta bile yaşıyoruz kaldı ki iş yerinde yaşamayalım.” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

İnsanlar yaşadıkları yerde kendilerini güvende hissetmek isterler. Savaştan kaçıp Türkiye’ye gelen Suriyeliler kaçtıkları korku ortamından yine kendilerini güvende hissedemedikleri belirsizlik ve nefret hâkim olduğu bir ortama gelmişlerdir. Yolda yürümek gibi basit bir eylem sırasında bile ayrımcılığa uğrayabilen kişilerin kendini yaşadıkları toplumun bir parçası olarak görebilmeleri, yaşadıkları topluma uyum sağlayabilmeleri mümkün değildir. Bunun neticesinde de toplumda kutuplaşmalar yaşanmakta ve hem yerel halk hem de Suriyeliler zarar görmektedir.

Dil sorunu

Katılımcıların önemli bir kısmı iş ararken yaşadıkları en büyük sorunun Türkçe bilmemek olduğunu ifade etmiştir. Özellikle yeni geldiği dönemde dil konusunda çok zorlandığını, bu yüzden de Türklerden ziyade Suriyelilerin yanında iş aradığını anlatan bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“İlk geldiğim yıllarda dil çok büyük bir sorundu. O dönemde Türklerin yanında iş aramıyordum. Sadece Suriyelilerin yanında iş arıyordum. Sonra dilimi geliştirdim ve şu an bu sadece küçük bir sorun.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

İş yaşamına katılma sürecinde en büyük sorunun dil olduğu anlatan bir diğer katılımcının yorumu ise şu şekildedir:

“... Zaten en büyük zorluk dil konusunda, mesela iş ararken işverene gidip kendimizi anlatamıyoruz, sunlarda iyiyim bunları iyi yaparım diye kendimizi ifade edemiyoruz dil bariyeri olduğu zaman.” (K4,24, 3 yıldır Türkiye’de, giyim).

Bir başka katılımcı ise Türkiye’de dil eğitimine önem verilmediğini savunmaktadır. Ücretsiz dil kursları mevcut olsa da tüm bireylerin bu kurslardan yararlanmaları mümkün olmamaktadır. Çalışmak zorunda kalan bireyler dil eğitimine zaman ayırmakta zorlanmaktadırlar. Bu durumda kişilerin karşısına iki seçenek çıkmaktadır; ya yalnızca kendileriyle aynı dili konuşan kişilerin yanında çalışarak Türkçe öğrenimden tamamen uzaklaşmakta ya da kendilerini zorlayıp Türkçe konuşulan işlerde ve sosyal

ortamlarda bulunarak Türkçelerini geliştirmektedirler. Diğer ülkelere giden tanıdıklarından oranının dilini öğrenmeden iş yaşamına katılmalarının mümkün olmadığını öğrendiğini belirten bir katılımcı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Dil bariyeri konusu başka ülkelere giden Suriyelilerden bizı ayıran en büyük noktaydı. Çünkü öbür ülkelere gidenlerden duyuyoruz o ülkenin dilini öğrenmeden hiçbir şey yapmana izin vermiyorlar ne çalışabiliyorsun ne başka bir şey yapabiliyorsun. Burada açıkçası dil eğitimine çok fazla önem verilmedi gibi geliyor bana.” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

Türkçe bilmemenin yalnızca iş yaşamında değil hayatın her alanında ciddi bir engel olarak karşısına çıktığını anlatan bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kesinlikle dil çok büyük bir engel. Sadece iş alanında değil hayatın tüm alanlarında öyle. Mesela işveren veya ev sahibi, eğer ortak bir tanıdık yoksa –sonuçta sen yabancısın- sana iş vermek istemiyor ev vermek istemiyor.” (K11, 22, 4 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Ortak bir dilin olmadığı durumlarda taraflar birbirlerine güvenmekte zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla Türkçe bilmeyen Suriyeliler ve Arapça-Kürtçe bilmeyen Türkler arasında sağlıklı ilişkiler kurulması güçleşmektedir. Dil engeli iletişim sorunlara neden olmasının yanı sıra ayrımcılığa da zemin hazırlamaktadır.

Covid-19 Salgınının İstihdam ve Yaşam Şartlarına Etkisi

Katılımcılara Covid-19 salgını nedeniyle iş hayatında yaşadıkları değişimler ve bunların yaşam şartlarına etkisinin ne şekilde olduğuna dair sorular sorulmuş ve alınan cevaplar şu şekilde kategorize edilmiştir:

İş ve gelir kaybı

Katılımcılardan iki tanesi salgın nedeniyle işlerini kaybetmiş iki tanesi de salgınla birlikte işlerinin azalması nedeniyle kendi istekleriyle işten ayrılmışlardır. Salgın nedeniyle iş yerinin kapanması sonucu işsiz kalan katılımcılar durumlarını şu şekilde anlatmışlardır:

“Daha önce dış polikliniğinde çalışıyordum. Covid nedeniyle işimi kaybettim, bir STK’ye başvurduğum orası da şimdiki işime yönlendirdi. Bu süreçte yaklaşık üç ay işsiz kaldım, geçici olarak bir terzide çalıştım.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik)

“Geçen yıl mart-nisan aylarında iş durmuştu bizı de işten çıkardılar. Şu anki işimi bulana kadar çok zorlandım. Yaklaşık dört ay işsiz kaldım.” (K6, 25, 3 yıldır Türkiye’de, biyomedikal).

“Salgın ilk başladığında işler iyice durdu, piyasada hiç hareketlilik yoktu. Evde oturuyorduk ben de maddi sıkıntılar yaşamıyayım diye iş yerimi bıraktım ve iş aramaya başladım. Tam kapanma bitince çıktım kendim iş aradım. Bu süreçte 6 ay işsiz kaldım.” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

Salgın nedeniyle işten çıkarılan ya da ödeme alamadığı için işten çıkmak zorunda kalan katılımcılar iş bulma sürecinde zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Ekonomik durgunluğun yaşandığı ve geleceğin öngörülemediği kapanma dönemlerinde işverenler işe alımlarda kayıt dışı istihdama yönelmiş bu da kayıt dışı çalışanlar arasında rekabeti artırmıştır. Dolayısıyla bu dönemde iş kaybı yaşayan kişilerin yeniden iş bulma süreleri de uzamıştır.

Katılımcıların çoğunluğu salgının şiddetini artırdığı dönemlerde ülke genelinde uygulanan kapanmalar nedeniyle işe gidemediklerini, çalışma izni olmaksızın çalışanlar bu dönemlerde maaşlarının da tamamen kesildiğini belirtmişlerdir. Bu dönemde işlerini tamamen kaybetme korkusu yaşayan katılımcılar olduğu gibi işten çıkarılma korkusu yaşamadığını belirtenler de olmuştur. Uzun süredir aynı iş yerinde çalışan, nitelikli katılımcılar işten çıkarılma korkusu yaşamadıklarını belirtmişlerdir. İşten çıkarılmasalar da gelirleri kesilen katılımcılar bu durumu şu şekilde anlatmışlardır:

“İki dönem işlerimiz durdu, yaklaşık 50 gün boyunca maaş alamadık.” (K3, 33, 6 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“İlk kapanmada 2 ay kadar işler durdu çalışamadık, son kapanmada da 20 gün kadar işler durdu yine çalışamadık, bu süreçte herhangi bir ödeme alamadık.” (K4, 24, 3 yıldır Türkiye’de, giyim).

“Geçen yıl 52 gün iş durdu işe gitmedik tabi o süreçte bize bir kuruş vermediler maaşımızdan. Bu yıl iki defa iş durdu biri 25 biri 21 gün. Bu hiçbir süreçte maaşımızı alamadık.” (K5, 33, 5 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Sosyal korumadan mahrum kalma

Çalışma izni olmaksızın çalışan katılımcılar kayıtlı bir şekilde çalışan Türk çalışanların tam kapanma dönemlerinde devlet tarafından ödenen kısa çalışma ödeneği gibi desteklerden yararlanabildiklerini ancak kendilerinin bu dönemlerde tüm gelirlerinin kesildiğini, salgın süresince güvencesiz çalışmanın hem ekonomik hem de psikolojik olarak neden olduğu zorluklar karşısında tamamen çaresiz kaldıklarını anlatmışlardır.

Bir katılımcı güvencesiz çalışmanın sonucu olarak yaşadığı gelir kaybını şu şekilde ifade etmiştir:

“Çalışma iznim olmadan çalışıyorum. Çalışma izni olan arkadaşlarım kapanma dönemlerinde maaşlarının yüzde seksenini alabiliyorlardı. Biz hiçbir şey alamıyorduk, üstelik maaşımız da kesiliyordu.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

Covid-19 hastalığına yakalanan ve bu nedenle işe devam edemeyen bir katılımcı çalışma izni olsaydı bu dönemde maaşının en azından bir kısmını alabileceğini ama güvencesiz çalıştığı için hastalığı atlattıkça kadar hiç ödeme alamadığını şu şekilde anlatmıştır:

“Salgın başında korona oldum bir buçuk ay çalışmadım. Her işe gittiğimde patron tekrar test yaptır diyordu. Her test yaptırdığımda da bildiğimiz gibi 14 gün karantinaya girmem gerekiyordu. Testler pozitif çıkıyordu. Bir buçuk ay boyunca boş boş oturdum çalışmadım, bir kuruş para da alamadım tabi. Eğer çalışma iznim olsaydı iş yerine gidemediğim dönemde de, o paramı vermeyen insanlar döneminde de bakımı alırdım. Tamamını alamam bile bir kısmını alırdım. Ama çalışma iznim olmadığı için alamadım maalesef.” (K15, 25, 7 yıldır Türkiye’de, mobilya).

Bir yandan ciddi bir hastalıkla mücadele ederken bir yandan da geçim sıkıntısı ile savaşmak kişiler için Covid-19 salgınına olduğundan çok daha zorlayıcı hale getirmektedir.

Temel ihtiyaçların temini ve faturaları ödemede zorlanma

Salgın nedeniyle iş ve gelir kaybı yaşanması, hâkim korku ve belirsizliğin kişilerin stokçuluğa yönelmesine neden olması ve kötüye giden ekonomi nedeniyle artış gösteren ürün fiyatları temel ihtiyaçların dahi temininde güçlük yaşanmasına neden olmuştur. Katılımcılardan bir bölümü temel ihtiyaçlardan ziyade kira ve faturalarına öncelik verdiklerini, evsiz kalma ihtimalinin hastalıktan daha çok korkuttuğunu anlatmışlardır. Covid-19 salgınının yayılım gücünü azaltmak için gerekli olan temizlik malzemelerine dahi ulaşmada güçlük yaşayan kişiler olduğu bilinmektedir; bu kişiler salgın karşısında tamamen çaresiz durumda bırakılmışlardır.

Katılımcıların bir bölümü salgın nedeniyle gelirlerinin azalması sonucu temel gıda ve temizlik malzemelerinin temininde zorlandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar konuyla ilgili durumlarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Para olmadığı için temininde sorun yaşadım. Hem gıda da hem temizlik malzemelerinde bayağı tasarrufa gittik çok dikkatli kullandık.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Biz bu konularda tutumlu davranıyoruz çok gerekli olmayan ihtiyaçları almıyoruz bu şekilde idare ediyoruz.” (K13, 47, 8 yıldır Türkiye’de, bakıcal).

Temel ihtiyaçların yanı sıra faturalarını ödemede zorlanan katılımcılar da vardır. Bazı katılımcılar faturaları ödeyemedikleri için kesinti yaşadıklarını belirtmişlerdir. Genellikle borç alarak faturalarını ödeyen katılımcıların bu konudaki anlatımları şu şekildedir:

“Doğalgaz faturasını birkaç ay ödeyemedik ihtar geldi ve doğalgazımızı kestiler. Borç alarak ödeyip tekrar açtırdım.” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Aldığımız ücretler çok az olduğu için ödeyemediğimiz faturalar çok oluyor. Mesela benim şu an 1500 liralık ödeyemediğim bir doğalgaz faturam var. Doğalgaz özellikle kış aylarında 600-700 geliyor. Bunun elektriği suyu var. İki tane çocuğum var bunların tek başına, yemeden içmeden masrafı çok zaten. Dolayısıyla karın tokluğuna yaşıyoruz.” (K14, 29, 8 yıldır Türkiye’de, hırdavat).

Borçlanma

Düşük ücret, güvencesiz çalışma, hayat pahalılığı gibi nedenlerle katılımcıların birçoğunun birikimi bulunmamaktadır. Özellikle tek çalışanın olduğu haneler yaşanan gelir kaybını telafi etmek için borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmaktadırlar.

Katılımcıların büyük kısmı salgın süresince ihtiyaçlarını karşılayabilmek için arkadaş ve akrabalarından borç almak zorunda kaldığını anlatmıştır. Bu dönemde borçlanan katılımcılardan bazılarının anlatımları şu şekildedir:

“Yurtdışındaki akrabalarımızdan borç aldık, ben de şimdi bu borçları ödemeye çalışıyorum” (K1, 25, 3 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Mahallemdeki markete borlandım, ihtiyaçlarımı borçla aldım. O borç da hala devam ediyor.” (K5, 33, 5 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“ok fazla maddi sorun yaşadık, eş dost akrabadan çok fazla borç aldık. Borçlarla karşılıyordum ihtiyaçlarımı. ” (K7, 33, 7 yıldır Türkiye’de, giyim).

Yardım alma durumu

Türkiye’de Suriyelilerin yardımlarla geçindikleri gibi gerçek dışı bir algı mevcuttur. Bilgi kirliliğinin neden olduğu bu yanlış algı neticesinde toplumda Suriyelilere karşı negatif bir tutum oluşmuş durumdadır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda Suriyelilerin Covid-19 gibi ciddi bir salgın sürecinde dahi yardım almadıkları tespit edilmiştir.

Katılımcılardan sadece iki tanesi bu süreçte yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan biri belediyeden tek seferlik temizlik malzemelerinin olduğu bir yardım kolisi verildiğini söylemiştir. Diğer katılımcı ise her yıl kömür yardımı geldiğinden bahsetmiştir. Katılımcıların tamamına yakını Türkiye’ye geldiklerinden beri herhangi bir kurum ya da kuruluştan yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Sadece iki katılımcı Kızılaykart yardımı aldığını söylemiştir. Katılımcıların yardımlarla ilgili yorumları şu şekildedir:

“Maddi sorunlar yaşadık ama herhangi bir kuruluştan yardım almadık. İki kişi olduğumuz için bize yardım çıkmıyordu. Burada yardım veren sadece Kızılay var ve Kızılay yardımları sadece 4-5 çocuk olursa veriyor dolayısıyla biz yardım alamadık. Bu 50 günlük kapanma sürecinde bizim sigortalı alışan Suriyeli arkadaşlarımız vardı onlar devletten yardım alabildiler ama biz alamadık.” (K3, 33, 6 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Herhangi bir yerden yardım almadık. 2013’ten beri aynı evde yaşıyoruz. Kimse gelip bize yardım etmedi. Çok duyduk yardım var Kızılaykart var diye ama biz almadık hiçbirini. Ama kışları gelip kömür bırakırlar. Ama annemin astımı olduğu için biz o kömürü kullanamayız. Amcam gelir alır o kullanır o kömürü.” (K10, 26, 8 yıldır Türkiye’de, elektronik).

“Bizim maddi zorluklar hep vardı, borçlarımız hep vardı. şükürsüz görünmek istemem ama evimi görseniz iki oda bir evde yaşıyorum. Çok şükür tabi çadırda yaşamaktan iyidir. Üç tane çocuğum var Kızılaykart alıyoruz tabi o da büyük bir para değil ama yardımcı oluyor çok şükür.” (K13, 47, 8 yıldır Türkiye’de, bakkal).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Suriyelilerin alışma yaşamında karşılaştıkları sorunların temelinde kayıt dışı bir şekilde istihdam ediliyor olmaları yatmaktadır. Araştırmaya katılanlardan da yalnızca 3 tanesinin çalışma izni olduğu, diğer katılımcıların çoğunluğunun işverenden sürekli çalışma izni talep etmelerine rağmen kayıt dışı çalıştırılmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalarda da Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kayıt dışı istihdam edildikleri bilgisi edinilmiştir (Kavas, 2020, s. 130; Ak, 2021, s. 182).

Düşük ücretler ve ücret gaspı da sık rastlanan problemlerdendir. Yasal alışma süresinin üstünde çalışma saatleri boyunca asgari ücretin altında ücretlerle çalışma ve Türklere göre daha düşük ücretlerle çalışmaya sıklıkla rastlanmaktadır. Bu bulgu literatürde yer alan Suriyelilerin düşük ücretlerle uzun çalışma saatleri boyunca çalışmak zorunda bırakıldıkları bulgularıyla örtüşmektedir (ILO, 2020; Tümtař, 2018, s.41; Ak, 2021, s. 181; Aėlargoź ve Yardımcı 2019, s. 547). Ücretlerdeki farklılaşmanın yanı sıra ücret gaspı da dikkat çeken bir problemdir. Katılımcıların tamamına yakını en az bir kez ücret gaspına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Ücret gaspına uğrayan katılımcılar işten ayrıldıkları takdirde ücretlerini asla alamayacaklarını düşündükleri için çalışmaya devam ettiklerini ancak birkaç ay geçmesine rağmen hiçbir şekilde ödeme alamayınca işten çıktıklarını belirtmişlerdir. Daha önce yapılan çalışmalarda elde edilen Suriyelilerin ücret gaspına maruz kaldığı verisi bu bulguyu destekler niteliktedir (etin, 2016, s. 1008; Tümtař, 2018, s. 43).

Suriyelilerin de dâhil olduğu birçok göçmen grubun iş yaşamında ayrımcılığa uğradığı tespit edilmiştir (şimşek, 2020, s. 384; Ak, 2021, s. 179). Bu araştırmada da katılımcılardan bir kısmı iş aradıkları süreçte “Suriyeliye iş vermiyoruz” söylemiyle karşılaştıklarını, bazıları da çalışma yaşamına katıldıktan sonra iş arkadaşları tarafından ırkçı yaklaşımlara ve nefret söylemlerine maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların tamamı ücret konusunda ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Suriyelilerin iş ararken ve çalışırken yaşadıklarını belirttikleri bir diğer sorun ise dil engelidir. Yapılan bir araştırmada işverenlerin işçi alımında dil bilmeyi bir kıstas olarak gördükleri, Türkçe bilmeyen işçi istihdam ederek zaman ve iş kaybı yaşamak istemedikleri belirlenmiştir (Ağlargoç ve Yardımcı, 2019, s. 549). Diğer bir araştırmada Suriyelilerin katılımcıların iş yaşamında karşılaştıkları en önemli sorunun dil engeli olduğu ve bunun da Suriyelileri bedensel emeğin yoğun olduğu işlere yönlendirdiği tespit edilmiştir (Aslan ve Güngör, 2019, s. 1614). Bu araştırmada da katılımcılardan bir bölümü özellikle ilk geldikleri dönemde dil konusunda çok zorlandıklarından bahsetmişlerdir. İşverenlerin iletişim kurabilecekleri kişileri işe almak istediklerini bunun da anlaşılabilir olduğunu söyleyen katılımcılar da olmuştur.

Araştırmada Covid-19 salgını nedeniyle istihdam sürecinde yaşanan en önemli sorunun özellikle tam kapanma dönemlerinde yaşanan gelir kaybı olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu kayıt dışı çalıştığı için devletin aldığı işten çıkarma yasağı, kısa çalışma ödeneği gibi önlemlerden yararlanamamışlardır. Kayıt dışı çalışan katılımcıların tamamına yakını güvencesiz çalıştıkları için çok zorlandıklarını, çalışma izinleri olması halinde salgın sürecini daha az zararla atlatabileceklerini ifade etmişlerdir. Mevcut araştırmaların tamamında Suriyelilerin salgın nedeniyle gelir kaybı yaşadığı, araştırmaların büyük kısmında da Suriyelilerin önemli bir bölümünün bu süreçte iş kaybı yaşadıkları tespit edilmiştir (RI, 2020, s. 4; WATAN, 2020, s. 11; Deri, Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği, 2020; WHH 2020, s. 6). Bu araştırmada elde edilen Suriyelilerin salgın sürecinde gelir kaybı yaşadıkları bulgusu literatürle paralellik gösterirken; diğer araştırmalarda tespit edilen iş kaybı bulgusu bu araştırmada doğrulanamamıştır. Bu farklılık araştırma yönteminden kaynaklanıyor olabilir. Çalışmada kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırma yapılacak evrenden bir kişiye ulaşıp daha sonra o kişinin çevresinde bulunan, araştırma şartlarına uygun kişilerle iletişime geçilmektedir. Dolayısıyla katılımcıların tamamı benzer şartların görüldüğü iş yerlerinde çalışmaktadırlar.

Salgın nedeniyle yaşanan gelir kaybı sonucu katılımcıların önemli bir bölümü gıda ve temizlik malzemeleri temininde ve fatura ödemede güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar salgın öncesine oranla daha tasarruflu davranmaya çalışmış bazıları ise borçlanma yolu ile ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Yeryüzü Doktorları (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların %60'ının, IFRC ve Kızılay (2020) tarafından yürütülen araştırmada ise katılımcıların %44'ünün faturalarını ödemede zorlandıklarını tespit edilmiştir.

Salgın sürecinde Suriyeliler hayatlarını idame ettirebilmek için arkadaşlarından ve akrabalarından borç almak durumunda kaldığı tespit edilmiştir. Borçla geçinmeye çalışan katılımcıların tamamı işlerin yeniden başladığı dönemlerde bu borçlarını ödemeye çalışmış dolayısıyla sürekli olarak maddi güçlük yaşamışlardır. Yapılan diğer araştırmalarda da mültecilerin gelir kaybıyla mücadelede en yoğun başvurdukları yolun borçlanma olduğu tespit edilmiştir (IFRC ve Kızılay, 2020, s. 8; Sevgi ve Kardeşlik Vakfı, 2020).

Salgın sürecinde maddi sorunlarının arttığını belirten katılımcılardan sadece bir tanesi bu süreçte tek seferlik bir temizlik kolisi yardımı aldığını, iki katılımcı da Kızılaykart yardımı aldıklarını belirtmiş kalan katılımcılar ne salgın döneminde ne de öncesinde hiçbir yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Salgın döneminde yapılan araştırmalarda Suriyelilerin çoğunluğunun herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından yardım almadığı bilgisine ulaşılmıştır (RI, 2020, s. 5; SPI, 2020, TEPAV, 2020). Çalışmada elde edilen bulgular literatürle örtüşmektedir.

Türkiye'de hâlihazırda kayıt dışı istihdam oranlarının yüksek olması, özellikle nitelsiz ve tecrübesiz iş gücü arzının iş gücü talebinden fazla olması kişilerin iş/çalışma şartları tercih etme imkânını sınırlamaktadır. Suriyelilerin önemli bir bölümünün vasıfsız oluşu Türk işçilerle Suriyeli işçiler arasında kayıt dışı istihdam alanında rekabete neden olmuş; işverenler bu rekabette maliyetlerini düşürmek için hak arayışında bulunamayacaklarını düşündükleri Suriyelileri tercih etmeye başlamışlardır. İşverenler çalışma izni almak için ısrarcı olan Suriyelileri işten çıkarma ile tehdit edebilmekte; işini kaybetmekten çekinen Suriyeliler de kayıt dışı çalışmaya razı olmak zorunda kalabilmektedirler. Gerek kişisel ölçekte gerekse daha geniş ölçekte yaşanan hastalık, kriz gibi durumlarda kayıt dışı çalışan kişilerin savunmasızlığı artmakta ve mevcut durumdan güvenceli çalışanlara göre çok daha fazla zarar görmektedirler. Covid-19 salgınında Suriyeli işçiler özellikle tam kapanma dönemlerinde kayıt dışı çalışmanın zorluğunu birebir tecrübe etmişlerdir. Aynı iş yerinde sigortalı çalışan Türklerin istifade edebildiği pandemi desteklerinden istifade edememişlerdir. Suriyelilerin düşük ücretlerle çalıştırılıyor olması yaşadıkları gelir kaybını telafi edecek bir birikim yapmalarını da olanaksız hale getirmektedir.

Suriyelilerin alışma yaşamında karşılaştıkları zorlukları ve Covid-19 salgını nedeniyle yaşadıkları zararı en aza indirmek; olası yeni bir kriz karşısında savunmasız kalmalarını engellemek amacıyla aşağıda çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur:

- Kayıt dışı istihdamla mücadelede ciddi atılımlar yapılması ve mevcut yaptırımların ağırlaştırılması gerekmektedir.
- Çalışma izni başvurusu hususunda işveren ve çalışanlara yönelik ücretsiz rehberlik hizmetleri artırılmalıdır
- Kayıtlı istihdama teşvik için gerçekleştirilen projeler artırılarak ülke geneline yayılmalı, proje yararlanıcısı olduktan sonra kayıtlı istidama geçemeyen iş yerlerine yapılan ekonomik destekler geri alınmalıdır.
- Vasıflı Suriyeliler kendi mesleklerinde çalışabilmeleri için desteklenmelidir.
- Çalışanların saatlerine uygun ve çevrimi içi dil kursları ile Suriyelilerin dil eğitimi desteklenmelidir.
- Çalışma ağındaki vasıfsız Suriyelilerin istek ve yetenekleri doğrultusunda mesleki eğitim alabilmeleri için hizmet veren merkezlerin sayısı artırılmalıdır.
- Salgın Suriyelilerin borç yükünü artırmış ve onları daha kırılgan hale getirmiştir. Yoksulluk sınırı altında yaşayan Suriyelilerin sosyal yardım ihtiyaçlarının artacağı tahminine dayanarak genellikle AB projeleri, STK'lar ve bireyler tarafından sağlanan düzensiz mali yardımlar, sistemli ve düzenli hale getirilmelidir.
- Suriyelilerin önemli bir bölümünün geleceğini Türkiye'de gördüğü dikkate alınarak, Geçici Koruma statüleri yeniden değerlendirilmeli, sosyal uyumu artıracak tedbirler geliştirilmelidir.

Etik Beyan

"Covid-19 Salgınının Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdam ve alışma Koşullarına Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Ağılgöz, O. ve Yardımcı, ř. (2019). Uluslararası düzensiz göç ve çalışma hayatı: şanlıurfa ilindeki göçmenlerin durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 535-558. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790181>.
- Ak, B. (2021). *Türkiye'de farklı koruma statüsündeki göçmenlerin istihdam deneyimleri* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi Göç ve Kalkınma Merkezi. (2020). Coronavirüs ve sonrası yeni normalleşme sürecinde Konya'da yaşayan koruma altındaki Suriyeli mültecilerin yerleşim, uyum ve yaşam koşullarının incelenmesi raporu.
- Aslan, G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye göç sonrası yaşadığı sorunlar: İstanbul örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 11 (18). doi: 10.26466/opus.558512
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1). 231-274. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/38061/399955>.
- etin, İ. (2016). Suriyeli mültecilerin işgücüne katılımları ve entegrasyon: Adana-Mersin Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (4). 1001-1006. doi: 10.21547/jss.265320.
- Deri Tekstil ve Kundura İşçileri Derneği. (2020). *Pandemide mülteci işçi olmak*. Erişim adresi: <https://www.stgm.org.tr/e-kutuphane/pandemide-multeci-isci-olmak>.
- Diken, A., ve Demirel, E. (2016). *İşletmelerimizde nitelikli iş gücü ihtiyacı ve Suriyeli göçmen işörenlerin iş gücü piyasasına etkisi üzerine bir araştırma*. 2. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi: "Göç, Yoksulluk ve İstihdam" 23-25 Eylül 2016 (s.51-60). Konya: Türkiye.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). *Geçici Koruma*. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.
- Gürsoy, S. ve Aksoy B. (2019). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin alışma yaşamında karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar. İçinde M. Koancı ve H. Yerlikaya (Edt). Sosyal politika ve çalışma ilişkilerinde güncel sorunlar II. Kitap (ss. 1-21). Ankara: Gazi Kitabevi.
- IFRC ve Kızılay (2020). *Impact of Covid-19 on refugee populations benefitting from the emergency social safety net programme*.
- ILO (2020). *Covid-19 ve çalışma yaşamı*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_738782/lang--tr/index.htm.
- ILO (2020). *Türkiye iş gücü piyasasında Suriyeli mülteciler*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf.

- ILO (2021). *Covid-19 küresel salgın döneminde mülteciler ve diğer zorla yerinden edilmiş kişilerin çalışma yaşamına ilişkin baklarını korumak*. Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_750246.pdf.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 62-80. Erişim adresi: [file:///C:/Users/asus/Downloads/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_BILIMLERDE%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/asus/Downloads/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_BILIMLERDE%20(4).pdf)
- Kavas, Ç. (2020). *Geçici koruma statüsündeki yabancıların Türkiye’de kayıt dışı istihdam üzerindeki etkileri üzerine bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MUDEM (2020). *Covid-19 krizi sürecinde Türkiye’deki mültecilerin durum analizi*. Erişim adresi: <http://www.mudem.org/wp-content/uploads/2020/05/MUDEM-RSC-Situation-Analysis-of-Refugees-in-Turkey-During-COVID-19-Crisis.pdf>.
- Relief International (2020). *Impact of the Covid-19 outbreak on Syrian refugees in Turkey-results from rapid needs assessment conducted in Istanbul, İzmir, Manisa, Gaziantep, Kilis and Reyhanli*. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/report/turkey/impact-covid-19-outbreak-syrian-refugees-turkey-results-rapid-needs-assessment>.
- Sevgi ve Kardeşlik Vakfı (2020). *Covid-19 salgını döneminde mülteci ve göçmenlerin durumlarına ilişkin rapor*. Erişim adresi: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76663>.
- SPI (2020). *Covid-19 sürecinde mülteci çocuklardan deneyimler, İstanbul’un Farklı yerleşimlerinde çocukların haklarına erişimi araştırması: mülteci çocuklardan deneyimler*. Erişim adresi: <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/covid-19-surecinde-istanbulun-farkli-yerlesimlerinde-cocuklarin-haklarına-erisimi-arastirma-raporlari>.
- Şimşek, D. (2018). Mülteci entegrasyonu, göç politikaları ve sosyal sınıf: Türkiye’deki Suriyeli mülteciler örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 40 (2), 367-392. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590105>.
- TEPAV (2020). *Covid-19 işgücü piyasasını nasıl etkiledi?* Erişim adresi: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1592555617.COVID_19_Isgucu_Piyasasını_Nasil_Etkiledi.pdf.
- Tümtaş, M. (2018). Toplumsal dışlanmadan vatandaşlık tartışmalarına Suriyeli kent mültecileri. *Akdeniz İ.B.B.F Dergisi* 18 (37), 26-47. doi: 10.25294/auibfd.420796.
- TTB (2016). *Savaş, göç ve sağlık*. Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019). *Yabancıların çalışma izinleri*. Erişim adresi: <https://www.csqb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf>.
- Türnüklü, A. (2000). *Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilen nitel bir araştırma tekniği: görüşme, kuram ve uygulamada eğitim yöntemi*. 24(24), 543-559. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/108517>.
- WATAN Foundation (2020). *Survey on the impact of Covid-19 pandemic among refugee community in Ankara*. <https://data2.unhcr.org/ar/documents/details/76020>.
- WHH (2020). *Post-Coronavirus changing needs*. <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76806>.
- Yeryüzü Doktorları (2020). *Yeryüzü Doktorları Hatay-Şanlıurfa toplum merkezleri psikososyal destek projesi Covid-19 salgınının Hatay-Şanlıurfa özelinde mülteciler üzerindeki etki analizi*. Erişim adresi: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/76870>.

EXTENDED ABSTRACT

Covid-19 has badly affected the health and economic well-being of people in every corner of the world. However those at the bottom of the socio-economic ladder suffer the most. Syrian immigrants in Turkey are within that group. Including these most vulnerable groups into social safety nets during these extraordinary times is especially important since they do not have enough savings to secure even their basic needs provided they are laid off. Due to the civil unrest and war that started in Syria in 2011, millions of people to migrated to different parts of the world, especially to the neighboring countries. More than 3.5 million Syrian refugees fleeing Syria’s civil war, currently live in Turkey under the temporary protection regime. Around 60% of the Syrians in Turkey are in the active working age. Labor force participation rate among Syrian men was around 80% before the pandemic. Until 2016, there was no official permit for the employment of Syrians under temporary protection. Syrians were seen as cheap labor in industry, agriculture, and small-scale businesses and they were working illegally. This resulted in an increase in unregistered employment and a negative impact on the Turkish labor market. However, although Syrians can receive official work permit since 2016, only a very small group has official work permit. The vast majority of refugees are still part of unregistered employment. Refugees who cannot obtain a work permit become a part of informal employment and work for wages well below the minimum wage. Although the cost of uninsured refugees to the employer is less than half of the cost of the local employee, the payments made to the refugees also differ by half compared to the domestic workers. The economic activities and occupations held by Syrians are determined by their informal working arrangements. Sectors construction and manufacturing-textile, leather, garment- which has high

informality rates, became the main receivers of Syrian labor. Refugees who cannot obtain a work permit become a part of informal employment and work for wages well below the minimum wage level for excessive working hours. Throughout history, millions of people have lost their lives due to pandemics, and states have taken various measures in social, cultural and economic areas in combating pandemics. During the fight against the Covid-19 pandemic states implemented measures to prevent the spread of the disease such as social distancing, travel bans, closing schools, stopping activities in many business lines, quarantine practices and curfews. Sharp decrease in economic activities put millions of people out of work or at risk of losing their jobs and income. States have taken various measures to minimize the damage experienced due to the pandemics including social safety net programs, employment retention policies, and employment promotion policies. However mostly only their own citizens can benefit from these social protection measures, immigrants are less likely to benefit from Covid support packages. Syrians in Turkey have been completely vulnerable to the Covid-19 pandemic. Since most of them work informally, refugee workers were among the first to be laid off without any financial compensation. Most of the Syrian workers have suffered a loss of income even if they were not dismissed. Due to limited financial means, it is challenging for Syrian refugees to secure enough food and sufficient cleaning and protective products for their homes which puts them under greater risk of contracting and further spreading Covid. In this study, it is aimed to draw attention to the issue by investigating the effect of the Covid-19 pandemic on the employment of Syrians under temporary protection living in Turkey. In this study, which was carried out using semi-structured interview technique, 16 Syrians under temporary protection and working age living in Istanbul were interviewed. The experiences of Syrians regarding employment and working conditions during the Covid-19 pandemic and their reflections on general living conditions were examined. The obtained data were evaluated by descriptive analysis method. It has been determined that the most important problem faced by Syrians due to the Covid-19 outbreak is income loss. It has been observed that work conditions increased the impact of the problems caused by the pandemic. The majority of the participants resorted to borrowing in order to compensate for the loss of income they experienced. The pandemic has made Syrians living in Turkey under temporary protection more fragile both materially and emotionally. It is considered necessary to plan and implement the measures taken and the support provided in a way that covers the entire society, being aware of the fact that disadvantaged groups suffer more than other segments of society in crisis situations such as pandemics and natural disasters.

Yiyecek İçecek Hizmet Kalitesi ile Marka Sadakati ve Marka İmajı Arasında Müşteri Memnuniyetinin Rolü

Metin BAYRAM¹, Hüseyin BURGAZOĞLU², Selman HIZAL³ ve Ali GÜLDEN⁴

Öz

Hizmet kalitesi literatüründe; hizmet kalitesi, marka sadakati, marka imajı ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkileri bir arada inceleyen sınırlı ampirik çalışma bulunmaktadır. Diğer taraftan gelişen refah düzeyine bağlı olarak yiyecek hizmet sektöründe yaşanan hızlı büyüme sektörde çok yoğun bir rekabeti de beraberinde getirmiştir. Sektöre yönelik yapılan literatür araştırması bu dört yapı arasındaki ilişkide müşteri memnuniyetinin köprü rolü oynadığını göstermektedir. Bu çalışmada yiyecek içecek hizmet kalitesi ile marka sadakati ve marka imajı arasındaki ilişkide müşteri memnuniyetinin rolü araştırılmaktadır. Araştırma yiyecek içecek hizmeti sunan bir uluslararası franchise firmanın müşterileri üzerinde yapılmıştır. Veriler kolayca örnekleme yöntemiyle anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Bu amaçla literatürle uyumlu bir yapısal eşitlik modeli (YEM) kurulmuştur. Veriler Kısmi En Küçük Kareler-Yapısal Eşitlik Modeli (KEKK-YEM) yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular yiyecek içecek sektöründe hizmet kalitesi ile marka sadakati ve marka imajı arasındaki ilişkide müşteri memnuniyetinin dolaylı ve anlamlı güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak rekabetin çok yoğun yaşandığı hizmet sektöründe varlığını ve kârlılığını devam ettirmek isteyen işletmelerin müşteri memnuniyeti üzerine odaklanmaları gerektiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Marka İmajı, Marka Sadakati, Müşteri Memnuniyeti, Yiyecek İçecek Sektörü

The Role of Customer Satisfaction between Service Quality in Food and Beverage Industry, and Brand Loyalty and Brand Image

Abstract

In the service quality literature, there are limited empirical studies examining the relationships between service quality, brand loyalty, brand image, and customer satisfaction. On the other hand, the rapid growth experienced in the food service sector due to the developing welfare level has brought a very intense competition in the sector. The literature for the sector shows that customer satisfaction plays a mediator role in the relationship between these four variables. In this study, the role of customer satisfaction in the relationships between food and beverage service quality, brand loyalty and brand image are investigated. The research was conducted on the customers of an international franchise company providing food and beverage services. Data were collected by survey technique. For this purpose, a structural equation model (SEM) compatible with the literature was created. The data were analyzed using the Partial Least Squares-Structural Equation Model (PLES-SEM) method. Findings show that customer satisfaction has an indirect and significant effect on the relationship between service quality, brand loyalty and brand image in the food and beverage industry. As a result, it has been seen that organizations that want to continue their existence and profitability in the service sector, where competition is very intense, should focus on customer satisfaction.

Key Words: Service Quality, Brand Image, Brand Loyalty, Customer Satisfaction, Food and Beverage Industry

Atf İçin / Please Cite As:

Bayram, M., Burgazoğlu, H., Hızal, S. ve Gülden, A. (2023). Yiyecek içecek hizmet kalitesi ile marka sadakati ve marka imajı arasında müşteri memnuniyetinin rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 224-239. doi:10.33206/mjss.1183805

Geliş Tarihi / Received Date: 0.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.11.2022

¹ Dr. Öğretim Üyesi – Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, metinbayram@sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9483-7850

² Dr. - Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, hburgazoglu@sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-8504-1853

³ Dr. Öğretim Üyesi - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Teknoloji Fakültesi, selmanhizal@ogr.sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6345-0066

⁴ Lisans Öğrencisi - Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, ali.gulden@ogr.sakarya.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8607-5155

Giriş

Günümüzde bireyler sosyal ve kültürel nedenler de dâhil olmak üzere farklı nedenlerle günlük hayatlarının önemli bir kısmını dışarıda geçirmektedirler. Bu süre zarfında genellikle yeme ve içme ihtiyaçlarını bu alanda faaliyet gösteren işletmelerden karşılamaktadırlar. Kişilerin bu tür işletmelerde yaşamış oldukları fiziksel ve psikolojik deneyimler onların gelecekteki tercihleri üzerinde etkili olmaktadır (Bilgin, 2017, s. 36). Özellikle yiyecek ve içecek alanındaki işletmeler arasındaki rekabet göz önünde bulundurulduğunda tüketici tercihlerinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu bakış açısından hareketle bu çalışma içerisinde ürün ve hizmet kalitesinin, marka sadakati ve marka imajı üzerindeki etkisi müşteri memnuniyetinin dolaylı etkisi ile incelenmektedir.

Değişen tüketici alışkanlıkları ve beklentileri ile birlikte artık günümüzde tüketiciler, işletmelerden fizyolojik ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra sosyal ilişkilerini oluşturabilecek ve geliştirebilecekleri ortamların ve hizmetlerin sağlanmasını da beklemektedirler. Bu nedenle sektördeki rekabet ortamı düşünüldüğünde sunulan hizmetin kalitesi, var olan müşterilerin sadakatini kazanmasının yanı sıra yeni müşterilerin elde edilmesi gibi rekabetçi avantaj sağlayacak bir faktör haline gelmektedir (Tuncer, 2017, s. 322). Hizmet sektöründeki işletmeler için müşterilerin önemi göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin varlıklarını ve kârlılıklarını devam ettirebilmeleri için müşteriler tarafından tercih edilmelerini sağlayacak üstün kalitede ürün ve hizmet sunmaları gerekmektedir. Ürün ve hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi pek çok çalışma ile ortaya konulmuş olmakla birlikte rekabet edebilirlik üzerindeki etkisinden dolayı bu faktörün farklı değişkenlerle ve farklı alanlarda incelenmesi halen gereklidir.

Bu çalışmada hizmet kalitesi; aydınlatma, estetik, yer düzeni gibi faktörlerin yanı sıra personel kalitesi ile temsil edilmektedir. Alanda yapılan bazı çalışmalar ile yiyecek içecek sektöründeki işletmelerde ürün kalitesi, hizmet kalitesi, çalışanlardan memnuniyet gibi faktörleri ele alarak bunların müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati, müşterilerin işletmeyi çevrelerindeki kişilere tavsiye etmeleri gibi faktörler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Ha ve Jang, 2010, s. 521-522). Günümüzde müşteriler sadece fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek yerine kendilerine güzel bir deneyim sunacak olan keyifli bir atmosfer ve ortam sağlanmasını beklemektedir. İşletmelerin de sunmuş oldukları hizmete bu bakış açısıyla yaklaşarak ürünlerini; fiziksel çevre, estetik, deneyimlenen atmosfer gibi faktörler ile somutlaştırarak farklılaştırmaları gerekmektedir (Tuncer, 2017, s. 324). Tüketicilerin bir ürünü sadece fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek için değil aynı zamanda psikolojik ve psikososyal kazanımlar da elde etmek için satın aldıkları düşünüldüğünde ürünün yanı sıra hizmetin sağlandığı ortamın ve hizmetin kalitesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Sektörde var olan marka sayısının artması ile birlikte oluşan rekabetçi ortam müşterilerin elde tutulmasını zorlaştırmaktadır. Bu amaçla işletmeler güçlü bir marka oluşturarak marka sadakatini arttırmayı hedeflemektedirler. Burada ayrıca kişilerin işletmeler hakkındaki düşüncelerini, anlayışlarını ve izlenimlerini yansıtan marka imajı da ön plana çıkmaktadır. Yapılan bazı çalışmalar marka imajının yoğun rekabet ortamında işletmelerin diğerlerinin arasından sıyrılmasını sağlayacak en önemli unsurlardan biri olduğunu göstermektedir (Yalçın ve Ene, 2013, s. 118).

Bu çalışma yukarıda önemi belirtilmiş olan hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve marka imajı arasındaki ilişkileri bir yapısal eşitlik modeli ile ortaya koyarak hem literatüre hem de pratikte bu alanda faaliyet gösteren işletmelere yol gösterebilecek çıktılar elde ederek katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Sakarya'da yiyecek içecek sektöründe faaliyet gösteren bir uluslararası franchise işletmesinin müşterileri üzerinde uygulanan anketler yardımıyla veri toplanmıştır. Elde edilen veriler oluşturulan yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiş ve çalışmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Bu çalışma; yiyecek içecek sektöründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve marka imajı arasındaki nedensel ilişkilerde müşteri memnuniyetinin aracı rolünün incelenmesi bakımından daha önceki çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Yiyecek İçecek Hizmet Kalitesi

Hizmet kalitesini ölçmeye yönelik olarak ilk geliştirilen ölçek SERVQUAL ölçeği olup ve literatürde pek çok hizmet sektöründe çok yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Statik bir model olan SERVQUAL ölçeği tüm hizmet sektörlerine mahsus olarak geliştirilmiştir. Fakat 1990'lı senelerden başlayarak araştırmacılar eliyle farklı hizmet sektörlerine özel ölçüm modelleri geliştirerek yeni boyut ve modellerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Literatür çalışmalarında yiyecek içecek sektöründe hizmet kalitesinin SERVQUAL ölçeği (Örneğin; Eleren, 2009; Fick ve Ritchie, 1991; Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1985) ve devamında SERVPERF ölçeği (Örneğin; Cronin ve Taylor, 1992, 1994) ile ölçüldüğü görülmektedir. Araştırmacılar tarafından farklı hizmet sektörlerine yönelik farklı model ve yeni boyut ihtiyacının ortaya konulmasıyla birlikte yiyecek içecek sektörüne yönelik olarak ilk tasarlanan DINESERV ölçeği Stevens, Knutson ve Patton (1995) tarafından tasarlanmıştır. Sektöre özel tasarlanan DINESCAPE olarak isimlendirilen bir diğer ölçek Ryu ve Jang (2008) tarafından geliştirilmiştir. Tesis estetiği, ambiyans, aydınlatma, masa düzeni, yerleşim planı, servis personeli olmak üzere altı boyuttan oluşan bu ölçeğin diğerlerinden en önemli farkı hizmet işletmesinin fiziksel hizmet kalitesini ölçmeye odaklanmasıdır (Tuncer, 2017, s. 326).

Yiyecek içecek firmalarında hizmet kalitesi boyutları, genel hizmet kalitesi boyutları ile yakınlık arz etmekle beraber sektöre dönük çeşitli boyutlar da dizayn edilmiştir. Bugüne kadar literatürde çok fazla araştırmacı tarafından çeşitli çalışma yapılmış ve oldukça farklı boyutlar ortaya konulmuştur. Ryu ve Han (2011) yiyecek ve içecek hizmet kalitesini hizmet, fiziksel çevre ve yiyecek olmak üzere üç boyuta, Namkung ve Jang (2007) atmosfer, hizmet ve yiyecek olmak üzere üç boyuta ve Tuncer (2019) estetik, personel hizmeti, tesis konforu ve yiyecek olmak üzere dört boyuta indirgemişlerdir.

Literatür incelendiğinde yiyecek içecek firmaları ile alakalı araştırmalarda hizmet kalitesi boyutları fiziksel çevre, yiyecek kalitesi ve personel davranışı ekseninde boyutların ortaya koyulduğu görülmektedir (Tuncer, 2017, s. 323-324). Yiyecek ve içecek hizmet kalitesinin boyutları üç faktör ekseninde aşağıda ele alınmıştır. Tuncer'in (2017) bu bulgusu Rust ve Oliver'in (1994) hizmet ortamı, hizmet ürünü ve hizmet dağıtımı boyutlarından oluşan üç faktör modeli, ve Brady ve Cronin'in (2001) fiziksel çevre kalitesi, çıktı kalitesi ve etkileşim kalitesi ana boyutlarından oluşan hiyerarşik yaklaşım modeli ile de uyum göstermektedir.

Fiziksel Çevre

Bir yiyecek içecek hizmet işletmesinin fiziksel çevresi, doğal olarak meydana gelen bir ortamın aksine, bizzat restoran işletmecileri tarafından müşterilerin yeniden satın alma istek ve olasılığını artırmak için düzenlenen insan yapımı fiziksel koşulları ifade eder (Jin, Lee ve Monteiro, 2012, s. 23-24). Bitner (1992, s. 58) fiziksel çevrenin “ortam koşulları”, “yerleşim düzeni ve işlevsellik”, ve “işaretler semboller ve görsel eserler” olmak üzere üç boyutu olduğunu bildirmiştir. Ryu ve Jang (2008) tarafından hizmet işletmelerinin fiziki özellikleri esas alınarak 6 boyut ve 21 ifadeden oluşan DINESCAPE ölçeği tanıtılmıştır. DINESCAPE ölçeğinde ambiyans, aydınlatma, masa düzeni, tesis estetiği ve yerleşim düzeni beş boyut fiziksel çevre kalitesini ölçmek üzere tasarlanmıştır. Hizmet personeli olarak isimlendirdikleri altıncı boyut hizmet personelinin dış görünüşü ve yeterli sayıda personel olması gibi fiziksel unsurları içermektedir.

Hizmet Personeli

Fiziksel çevre ve ürün kalitesinin dışında, hizmet veren personelin bilgili, becerili, nazik, düzenli, tertipli, güler yüzlü ve yardım etmede istekli olmaları vb. birçok özelliğe sahip olmaları müşterilerinin hizmet kalitesi algısını olumlu yönde etkileyecektir (Temizel ve Garda, 2017, s. 169-170). Ryu ve Jang (2008, s. 14) tarafından geliştirilen DINESCAPE ölçeğinin boyutlarından biri olan hizmet personeli boyutu; güler yüzlü, nazik, yardım etmede istekli olması gibi personelin niteliksel unsurlardan ziyade yeterli sayıda, bakımlı, temiz ve iyi giyimli olması gibi personelin nicelik ve fiziksel unsurlarını içermektedir.

Ürün Kalitesi

Yiyecek içecek hizmeti deneyiminde ürün kalitesinin önemi pek çok araştırmada vurgulanmıştır. Bu araştırmalarda yiyecek ve içecek kalitesini belirlemek için şu özellikler belirlemiştir; lezzet, sunum, menü tasarımı, menü veya ürün çeşitliliği, sağlıklı (healthful) seçenekleri, tazelik, uygun sıcaklık ve yiyecek güvenliği porsiyon büyüklüğü (Ha ve Jang, 2010; Jin, Lee ve Huffman, 2012; Namkung ve Jang, 2007; Raajpoot, 2002).

Müşteri Memnuniyeti

Daha önce gerçekleştirilen birçok kavramsal ve ampirik çalışma yiyecek içecek hizmet işletmelerinin fiziksel çevrenin müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur (Örneğin; Han ve Ryu, 2009; Jin vd., 2012; Wu ve Liang, 2009). Bilgin (2017) restoran işletmelerinde fiziksel çevre kalitesinin müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Ülkemizde son yıllarda gerçekleştirilen bir çalışmada Tuncer (2019) estetik ve tesis konforu bileşenlerini içeren yiyecek içecek hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini olumlu etkilediğini bulmuştur. Yerel ve küresel ölçekte yiyecek ve içecek hizmeti

veren şletmeler üzerinde araştırma yapan Sancak (2019) hizmet kalitesi alt boyutlarından fiziksel görünüm ile müşteri memnuniyeti arasında korelasyon olduğunu göstermiştir.

Bu itibarla;

Hipotez 1: Fiziksel tasarım kalitesi müşteri memnuniyetini doğrudan pozitif yönde etkilemektedir.

Wu ve Liang (2009) restoran ortamında çalışanların birbiriyle ve müşterilerle etkileşimin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırma bulguları diğer müşterilerle etkileşimin dolaylı ve pozitif olarak müşteri memnuniyetini etkilediğini göstermiştir. Bilgin (2017) restoran şletmelerinde hizmet personeli ile etkileşim kalitesinin müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Tuncer (2019) yiyecek ve içecek hizmet kalitesinin dört bileşenden birisinin personel hizmeti olduğu ve bunun müşteri memnuniyetini olumlu etkilediğini bulmuştur. Aydoğdu, Yaşarsoy ve Dilsiz (2019) Grnross hizmet kalitesi boyutlarından yararlanılarak Kastamonu'daki yiyecek içecek şletmelerine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada işlevsel (yani hizmet personeli etkileşim) kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisini kanıtlamışlardır. Sancak (2019) hizmet kalitesi alt boyutlarından hizmet personeli performansı ile müşteri memnuniyeti arasında korelasyon olduğunu göstermiştir.

Bu itibarla;

Hipotez 2: Hizmet personeli kalitesi müşteri memnuniyetini doğrudan pozitif yönde etkilemektedir.

Yiyecek içecek sektöründe ürün kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiler araştırmacılar tarafından ortaya konulmaktadır. Sulek ve Hensley (2004) müşteri memnuniyetinin sağlanması bağlamında ürün kalitesinin fiziksel evre kalitesi ve hizmet kalitesinden daha önemli bir bileşen olduğunu iddia etmektedir. Mattila'ya (2001) göre de restoran müşterilerinin tercihinde en belirleyici faktör yiyecek kalitesidir. Ha ve Jang (2010), Jin vd. (2012) ve Tuncer (2019) yiyecek kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Bilgin (2017) restoran şletmelerinde çıktı (yani ürün) kalitesinin müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Aydoğdu, Yaşarsoy ve Dilsiz (2019) Grnross hizmet kalitesi boyutlarından yararlanılarak Kastamonu'daki yiyecek içecek şletmelerine yönelik gerçekleştirdikleri çalışmada teknik kalitenin (yani ürün kalitesinin) müşteri memnuniyeti üzerindeki olumlu etkisini kanıtlamışlardır.

Bu itibarla;

Hipotez 3: Hizmet ürünü kalitesi müşteri memnuniyetini doğrudan pozitif yönde etkilemektedir.

Marka Sadakati

Müşterilerin daha önce tercih ettiği bir markayı tecrübe ettikten sonra zihninde oluşan olumlu düşüncenin gücü marka sadakati olarak tanımlanmaktadır. Müşteriler, daha önce tecrübe ettikleri bir ürün ya da hizmetten memnuniyet dereceleri ve kalite algılarına bağlı olarak marka tercihinde bulunma eğilimi içindedirler ve farklı tercihler içerisinde müşterilerin genellikle tüketim aşamasında aynı markayı tercih etmesi marka sadakati ile izah edilmektedir (Sancak, 2019, s. 56 ve 68).

Bir firmanın rekabet gücü ve karlılığı için bir ön koşul marka sadakatinin firmalara satış gelirleri, pazar payı, karlılık sağladığı ve onların büyümelerine ya da en azından pazar paylarını korumalarına yardımcı olduğu dşnlmektedir. Bu nedenle her firma kendi markalarıyla ilişkili yüksek marka sadakati ister (Chinomona, Mahlangu ve Poee, 2013, s. 183). Marka sadakatine sahip olan müşterilerin, beklentilerinin karşılanarak satın aldıkları ürün ve hizmetten memnun oldukları grlmektedir (Sancak, 2019, s. 68).

Literatürde müşteri memnuniyeti ile marka sadakati arasındaki ilişkiler de gözler önüne serilmektedir. Yiyecek içecek sektörüne mahsus olarak Sancak (2019) müşteri memnuniyetinin marka sadakatini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Yiyecek içecek hizmetlerini de içerisinde barındıran konaklama hizmet sektöründe bu konuda araştırma yapan Saleem ve Raja (2014) müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatini olumlu etkilediğini bulmuştur. Perakendecilik sektörü üzerinde araştırma yapan Chinomona vd. (2013) marka memnuniyetinin marka tercihini, marka tercihinin de marka sadakatini olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Bu itibarla;

Hipotez 4: Müşteri Memnuniyeti marka sadakatini doğrudan pozitif yönde etkilemektedir.

Marka İmajı

Marka imajı ise belirli bir markayla ilgili müşterinin zihninde oluşan tüm düşüncelerin bir resmi olarak isimlendirilebilir (Sancak, 2019, s. 56). Aulia ve Briliana (2017, s. 17) marka imajını, tüketicilerin bir marka hakkındaki algısı olarak tanımlamaktadır. Literatürde marka imajının tüketici davranışları üzerindeki etkisi ortaya koyulmaktadır (Örneğin Yalçın ve Ene, 2013).

Hizmet kalitesi literatürü, müşteri memnuniyeti ile marka imajı arasındaki iki yönlü ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Rahul (2021) ve Cretu ve Brodie (2007) marka imajının müşteri memnuniyetini ve Rodrigues, Borges ve Sousa (2021) da benzer şekilde marka imajının marka memnuniyeti üzerindeki etkisini göstermiştir. Başka yazarlar ise müşteri memnuniyetinin marka imajını etkilediğini iddia etmişlerdir. Brodie, Whittome ve Brush (2009) müşteri memnuniyetinin hizmet marka imajını doğrudan pozitif bir şekilde etkilediğini göstermiştir.

Yiyecek ve içecek hizmetlerini bünyesinde barındıran konaklama hizmet sektöründe bu konuda araştırma yapan Saleem ve Raja (2014) müşteri memnuniyetinin marka imajını olumlu etkilediğini bulmuştur. Yine konaklama hizmet sektöründe yapılan bir başka çalışmada ise farklı olarak imajın müşteri memnuniyetini pozitif etkilediği bulunmuştur (Mazanec, 1995).

Bu itibarla;

Hipotez 5: Müşteri memnuniyeti marka imajını doğrudan pozitif yönde etkilemektedir.

Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Marka İmajı arasındaki İlişkiler

Restoran endüstrisinde, restoran sayısındaki hızlı artış ve aralarındaki şiddetli rekabetin ortasında bir restorana rakiplerinden ayırmak ve müşterilerin memnuniyetini ve sadakatini sağlamak için olumlu marka imajının etkin yönetimi de zorunludur. Bir restoran ortamında yemek kalitesi, müşteri sadakatini etkileyen en önemli unsurdur diyen Jin vd. (2012, s. 536) restoran hizmetlerinde fiziksel çevre ve yiyecek kalitesinin müşteri memnuniyeti ve marka imajını doğrudan etkilediğini ampirik olarak kanıtlamıştır. Ayrıca Jin vd. (2012) çalışmasında bizim çalışmamızdan farklı olarak marka imajının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi de araştırılmış ancak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Bu itibarla;

Hipotez 6: Fiziksel tasarım hizmet kalitesi ile marka imajı arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 7: Hizmet personeli kalitesi ile marka imajı arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 8: Hizmet ürünü kalitesi ile marka imajı arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Marka Sadakati arasındaki İlişkiler

Yiyecek içecek hizmet kalitesi literatüründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve marka sadakati arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Sancak (2019) yiyecek içecek sektörü hizmet kalitesi alt boyutlarından fiziksel görünüm, rahatlık ve personel performansı ile müşteri memnuniyeti ve marka sadakati arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Chinomona vd. (2013) marka hizmet kalitesi, marka memnuniyeti ve marka sadakati arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu çalışmada marka hizmet kalitesi ile marka memnuniyeti arasında doğrudan, marka memnuniyeti ile marka sadakati arasında marka tercihi üzerinden istatistiksel olarak anlamlı dolaylı bir yol bulunmuştur. Saleem ve Raja (2014) konaklama sektöründe genel hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve bağlılığını, memnuniyetin de sadakati olumlu etkilediğini göstermiştir. Perakendecilik sektöründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, marka imajı ve marka bağlılığı arasındaki ilişkileri araştıran Yang, Yang, Chang ve Chien (2017), hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini, müşteri memnuniyetinin de marka sadakatini doğrudan etkilediğini, hizmet kalitesi ile marka sadakati arasındaki ilişkiye marka imajının aracılık ettiğini göstermiştir.

Bu itibarla;

Hipotez 9: Fiziksel tasarım hizmet kalitesi ile marka sadakati arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 10: Hizmet personeli kalitesi ile marka sadakati arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 11: Hizmet ürünü kalitesi ile marka sadakati arasında müşteri memnuniyeti üzerinden dolaylı yönde pozitif bir ilişki vardır.

Model Tasarımı

Müşterilerine yiyecek içecek hizmeti (restoran) veren bir uluslararası franchise işletmesinin hizmet kalitesini ölçmek üzere Tuncer'in (2017) çıkarımından esinlenerek fiziksel tasarım, hizmet personeli ve ürün kalitesi olmak üzere üç boyut tasarlanmıştır. Fiziksel tasarım kalitesi ve hizmet personeli kalitesi boyutları DINESCAPE ölçeğinden uyarlanmıştır. DINESCAPE ölçeği ambiyans, aydınlatma, masa düzeni, tesis estetiği, yerleşim düzeni ve hizmet personeli olmak üzere 6 boyut ve 21 ifadeden oluşmaktadır (Ryu ve Jang, 2008). Bu araştırma özelinde DINESCAPE ölçeğinin masa düzeni boyutuna ait ifadeler araştırma yapılan işletmeye uymadığından çıkarılmıştır. Kalan 5 boyuttan dördü olan ambiyans, aydınlatma, tesis estetiği ve yerleşim düzeni boyutları kullanılarak fiziksel tasarım kalitesi adı verilen ikinci sıra bir ölçek tasarlanmıştır. DINESCAPE ölçeğine ait hizmet personeli kalitesi boyutu bunlardan ayrı bir kategori olarak varsayılarak ayrı bir boyut olarak tasarlanmıştır. Restoran işletmelerinde müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerinde en çok etkisi olan ürün kalitesi (Jin vd., 2012) olduğundan modele eklenmiştir. Çünkü DINESCAPE ölçeği ürün kalitesini ihmal edip sadece hizmet işletmesinin fiziksel nitelikleri üzerine odaklanmaktadır.

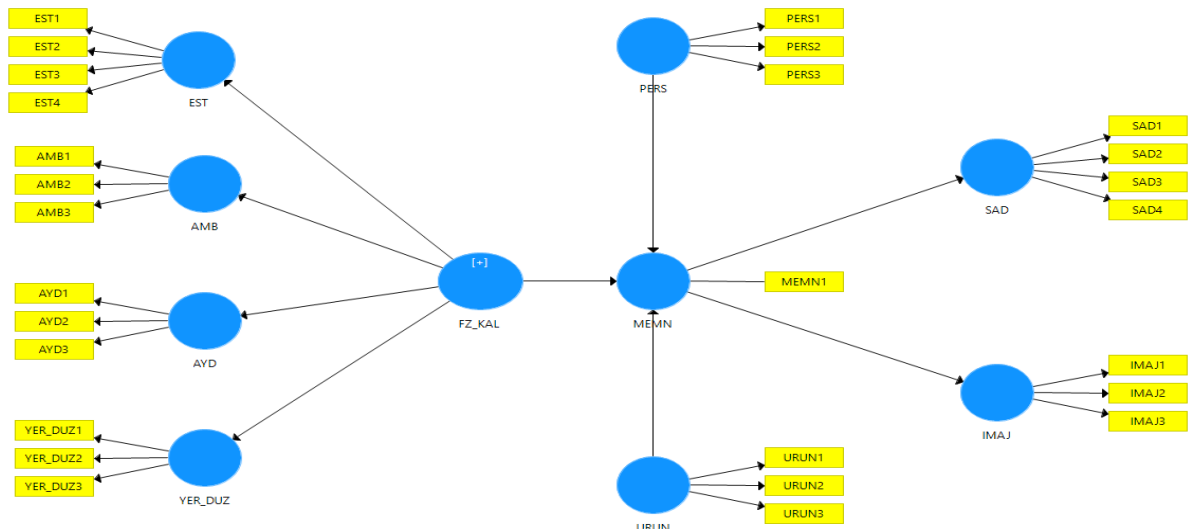
Literatürde müşteri memnuniyetinin mi imajı, imajın mı müşteri memnuniyetini etkilediği hala tartışılmaktadır. Literatürdeki bu tartışmaya katkı sağlamak amacıyla bu çalışmada müşteri memnuniyetine bağlı olarak yiyecek içecek işletmelerinin imajını artıracak varsayılmıştır. Hizmet kalitesi alanında hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiler yaygın bir şekilde incelenmiştir. Ancak hizmet kalitesi literatüründe hizmet kalitesi boyutları ile marka imajı ve marka sadakati arasında müşteri memnuniyetinin rolünü araştıran araştırmaların azlığı dikkati çekmektedir. Literatürdeki bu boşluğu doldurmak üzere Şekil 1'de resmedilen araştırma modeli geliştirilmiştir. Bu çalışmada model tasarımının girdi kaynakları şunlardır;

(a) "Literatür Araştırması ve Hipotez Geliştirme" başlığı altında bu altı yapı arasındaki ilişkileri ayrı ayrı inceleyen ve ortaya koyan çalışmalar,

(b) Hizmet kalitesi alanında hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki yolu ortaya koyan çalışmalar (Örneğin Caruana vd., 2000; Santouridis ve Trivellas, 2010)

(c) Hizmet kalitesi hizmet kalitesi müşteri memnuniyeti, marka imajı ve marka sadakati arasında ilişkileri araştıran Yang vd. (2017) çalışması

(d) Literatürde müşteri memnuniyetinin mi imajı, imajın mı müşteri memnuniyetini etkilediğini ortaya koyan çalışmalar (Brodie vd., 2009; Mazanec, 1995; Rodrigues vd, 2021; Saleem ve Raja, 2014).

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Araştırmanın Evreni, Örneklem ve Veri Toplama

Araştırma müşterilerine yiyecek içecek hizmeti veren bir uluslararası franchise firmasının müşterileri üzerinde yapılmıştır. Veriler, kolayda örnekleme yöntemi ile anket tekniği kullanılarak 274 müşteriden toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ifade sayısı yirmi altıdır. Çok değişkenli analiz çalışmalarında örneklem büyüklüğünün ifade sayısının en az on katı olması şartı aranmaktadır (Sönmez Çakır, 2020, s. 6). Dolayısıyla 26 ifadeden oluşan çok değişkenli analiz yapılabilmesi için en az 260 örneklem büyüklüğü yeterlidir. Bu itibarla araştırmanın veri seti yeterlidir.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmada yiyecek içecek hizmet kalitesini ölçmek için fiziksel tasarım kalitesi, hizmet personeli tasarım kalitesi ve hizmet ürünü kalitesi olmak üzere üç boyut kullanılmıştır. İkinci sıra ölçek olarak tasarlanan fiziksel tasarım kalitesi DINESCAPE ölçeğinin ambiyans, aydınlatma, tesis estetiği ve yerleşim düzeni boyutlarından (Tablo 1) ve hizmet personeli tasarım kalitesinin ölçülmesinde DINESCAPE ölçeğinin hizmet personeli boyutundan yararlanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. İkinci Sıra Ölçek Olan Fiziksel Tasarım Kalitesinin Alt Boyut ve İfadeleri

Alt boyut	Açıklama
Ambiyans- AMB	AMB1 Fon müziği beni rahatlatıyor.
	AMB2 Fon müziği hoşuma gidiyor.
	AMB3 Ortam çekicidir.
Aydınlatma- AYD	AMB1 Aydınlatma sıcak bir atmosfer oluşturuyor.
	AMB2 Aydınlatma beni iyi hoş hissettiriyor.
	AMB3 Aydınlatma rahat ve konforlu bir atmosfer oluşturuyor.
Tesis Estetiği -EST	EST1 Duvardaki tablo ve görseller çekicidir.
	EST2 Duvar dekoru görsel olarak çekicidir.
	EST3 Ortamdaki bitkiler, çiçek ve diğer dekorlar beni mutlu ediyor.
	EST4 Kullanılan renkler sıcak bir atmosfer oluşturuyor.
Yerleşim Düzeni - YER_DUZ	YER_DUZ1 Oturma düzeni bana yeterli alan sağlıyor.
	YER_DUZ2 Oturma düzeni mekânı kalabalık hissettiriyor.
	YER_DUZ3 Yerleşim düzeni hareket etmemi kolaylaştırıyor.

Tablo 2’de görüleceği üzere araştırmanın diğer ölçekleri şunlardır; Marka Sadakati (Kim ve Kim, 2004), Hizmet Ürünü Kalitesi ve Marka İmajı (Jin vd., 2012). Müşteri memnuniyeti için ise “Genel olarak restoran tarafından verilen yiyecek içecek hizmetlerinden memnunum.” şeklinde pek çok yazar tarafından tercih edilen tek ifadeli bir ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların boyutlara ait ifadelerle ilgili algılarını 5’li Likert ölçeğine (1=Kesinlikle Katılmıyorum”, ... “5=Kesinlikle Katılıyorum) göre cevaplamaları istenmiştir.

Tablo 2. Hizmet Personeli Tasarım Kalitesi, Hizmet Ürünü Kalitesi, Marka Sadakati ve Marka İmajı Boyut ve İfadeleri

Alt boyut	Açıklama
PER - Hizmet Personeli Kalitesi (Ryu ve Jang, 2008)	PERS1 Hizmet personeli bakımlı olması beni iyi hissettiriyor.
	PERS2 Yeterli sayıda çalışanın olması beni önemli hissettiriyor.
	PERS3 Çalışanlar temiz ve iyi giyimlidir.
URUN - Hizmet Ürünü kalitesi (Jin vd., 2012)	URUN1 Restoranda sunulan yiyecek ve içecekler lezzetlidir.
	URUN2 Restoranda zengin menü çeşidi vardır.
	URUN3 Restoranda sunulan yiyecek ve içecekler görsel olarak çekicidir.
SAD - Marka Sadakati (Kim ve Kim, 2004)	SAD1 Bu restoranı düzenli olarak ziyaret ediyorum.
	SAD2 Bu restorana tekrar gelmeyi planlıyorum.
	SAD3 Diğer restoranlara kıyasla genellikle bu restoranı ilk tercihim olarak kullanırım.
	SAD4 Bu restoranı başkalarına tavsiye ederim.
IMAJ - Marka İmajı (Jin vd., 2012)	IMAJ1 Bu restoranın markası günümüz trend ve stiline uygun bir imaja sahiptir.
	IMAJ2 Bu restoranın markasının kalite bağlamında iyi bir ünü vardır.
	IMAJ4 Bu restoranın markası bana tanıdık geliyor.

Veri Analizi

Araştırma modeli Smart PLS versiyon 3.3.7. yazılımı aracılığıyla Kısmı En Küçük Kareler – Yapısal Eşitlik Modeli (KEKK-YEM) yöntemi ile test edilmiştir (Ringle, Wende ve Becker, 2015). KEKK-YEM yönteminde iki temel analiz yapılmaktadır; ölüm modelinin değerlendirilmesi ve yapısal modelin değerlendirilmesi.

Bulgular

Demografik Bulgular

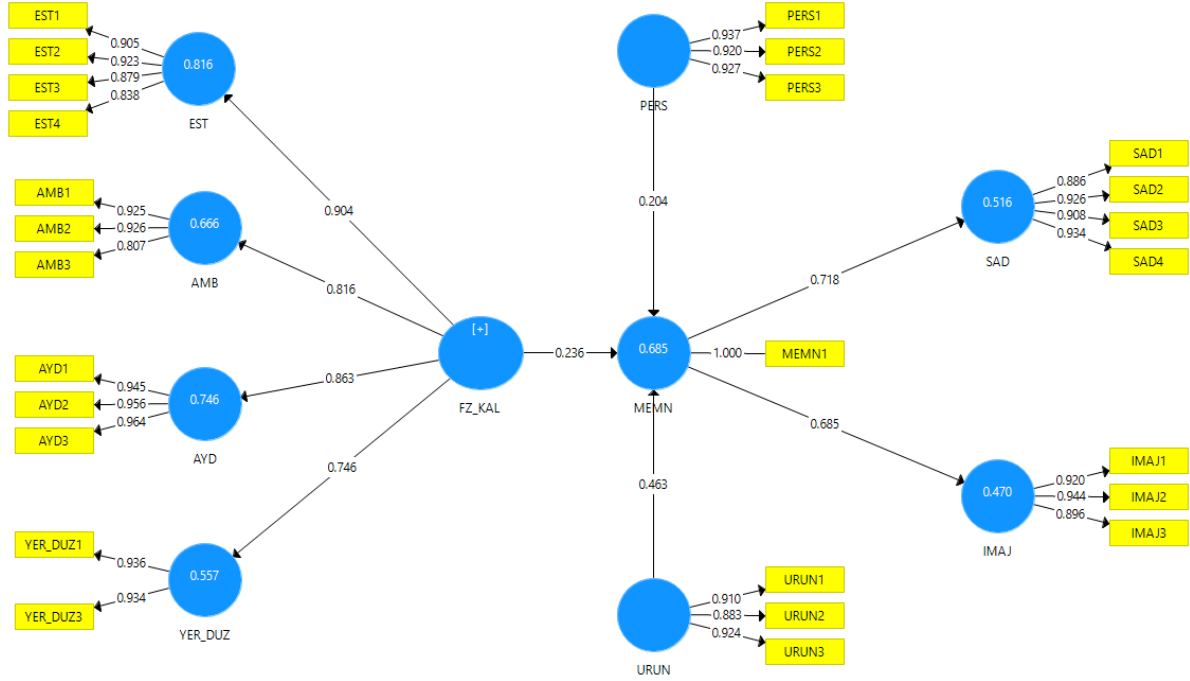
Araştırmaya 19-24 yaşları arası 195 (%71.2), orta düzey gelir sahibi 138 (%50.3), ğrenci 155 (%56.6) ve niversite mezunu 253 (%92.3) kişi ve cinsiyetine göre 163 erkek (%59.5) katılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Bilgileri (n=274)

	<i>Karakteristik</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>
Cinsiyeti	Erkek	163	59.5
	Kadın	111	40.5
Yaşı	18 ve altı	20	7.3
	19-24 arası	195	71.2
	25-34 arası	43	15.7
	34 st	16	5.8
Gelir Durumu	Düşük	101	36.9
	Orta	138	50.3
	Yüksek	35	12.8
Mesleği	Avukat	2	0.7
	Banka, Finans ve Muhasebe	10	3.6
	Bilişimci	7	2.6
	alışmıyor	11	4.0
	Girişimci	3	1.1
	Kamu güvenlik hizmetleri	3	1.1
	Kargo ve Kuryecilik	2	0.7
	Mühendis	23	8.4
	ğrenci	155	56.6
	ğretmen	12	4.4
	Satış Danışmanı	6	2.2
	Sağlık alışanı (Doktor, Hemşire vb)	4	1.5
	Ticaret	8	2.9
	Yönetici	9	3.3
Diğer	19	6.9	
Eğitim	Lise	21	7.7
	niversite	253	92.3

KEKK-YEM Modelinin Tahmini

Model tahmininde KEKK Algoritması uygulanmıştır. Şekil 2’de KEKK Algoritması sonuçları verilmektedir. Daire olarak resmedilen gizil değişkenlerin içinde görüntülenen sayılar R^2 değerlerini ve gizil değişkenleri birbirine bağlayan yol üzerindeki sayılar yol katsayılarını (β) göstermektedir. MEMN’nın varyansını FZ_KAL, PERS ve URUN’n  birden %68.5 ($R^2=0.685$), SAD’in varyansını MEMN %51.6 ($R^2=0.516$), IMAJ’ın varyansını MEMN %47.0 ($R^2=0.470$) oranlarında akladığı bulunmuştur. Yol katsayılarına (β) göre müşteri memnuniyeti (MEMN) zerinde en çok ürün kalitesinin (URUN) etkisi ($URUN \rightarrow MEMN: \beta=0.463$) olduğu bulunmuştur. MEMN’dan SAD’a giden yolun etkisi ($MEMN \rightarrow SAD: \beta=0.718$) ve MEMN’dan IMAJ’a giden yolun etkisi ($MEMN \rightarrow IMAJ: \beta=0.685$) olarak hesaplanmış olup imaja oranla müşteri memnuniyetinin marka sadakatı üzerinde nispeten daha fazla etkisi olduğu grlmştir.

Şekil 2. KEKK Algoritması sonuçları

Ölçüm Modelinin Değerlendirilmesi

Ölçüm modelinin değerlendirilmesinde; yakınsama geçerliliği, iç tutarlılık güvenilirliği ve ayırışma geçerliliği analiz edilmektedir. Yakınsama geçerliliği ve iç tutarlılık güvenilirliği ile ilgili analiz sonuçları ve değerlendirme kriterleri Tablo 4'te verilmektedir.

Yakınsama geçerliliğinin sağlanması için gerekli olan tüm gösterge yüklerinin 0.700'ün üstünde gösterge güvenilirliği 0.500'ün üstünde ve AVE'nin 0.500'ün üstünde olması gerekmektedir (Sarstedt, Ringle ve Hair, 2021, s. 31). İlk analiz sonucunda YER_DUZ2 değişkenine ait gösterge yükü 0.559 yani eşik değer 0.700 altında bulunmuş ve bu değişken veri setinden çıkarılarak analiz tekrarlanmıştır. Tekrarlanan analiz sonucunda gösterge yükleri 0.807 ile 0.964, gösterge güvenilirlikleri 0.651 ile 0.930 ve AVE değerleri de 0.786 ile 0.912 arasında eşik değer üstünde bulunmuştur (Tablo 4). Bu itibarla modelin yakınsama geçerliliği tatminkâr bulunmuştur.

İç tutarlılık güvenilirliğinin sağlanması için gizil değişkenlere ait Cronbach's alpha'nın 0.700'ün üstünde, rho_A katsayısının 0.700'ün üstünde ve Birleşik Güvenirlik (CR) değerlerinin 0.700'ün üstünde olması gerekmektedir (Sarstedt, Ringle ve Hair, 2021, s. 31). Analiz sonucunda Cronbach's alpha değerleri 0.857 ile 0.952 arasında, rho_A katsayıları 0.857 ile 0.953 arasında ve CR değerleri 0.917 ile 0.969 arasında bulunmuştur (Tablo 4). Bu itibarla modelin iç tutarlılık güvenilirliği tatminkâr bulunmuştur.

Tablo 4. Yakınsama Geçerliliği ve İç Tutarlılık Güvenirliğinin Testi

Boyut	İfade	Yakınsama geçerliliği			İç tutarlılık güvenirliği		
		Gösterge yükleri > 0.700	Gösterge güvenirliği > 0.500	AVE > 0.500	Cronbach's alpha > 0.700	rho_A > 0.700	CR > 0.700
AMB	AMB1	0.925	0.855	0.788	0.863	0.862	0.917
	AMB2	0.926	0.858				
	AMB3	0.807	0.651				
AYD	AYD1	0.945	0.894	0.912	0.952	0.953	0.969
	AYD2	0.956	0.913				
	AYD3	0.964	0.930				
EST	EST1	0.905	0.819	0.786	0.909	0.909	0.936
	EST2	0.923	0.852				
	EST3	0.879	0.772				
IMAJ	EST4	0.838	0.702	0.847	0.916	0.916	0.943
	IMAJ1	0.920	0.846				
	IMAJ 2	0.944	0.892				
PERS	IMAJ3	0.896	0.803	0.862	0.921	0.921	0.949
	PERS1	0.937	0.878				
	PERS2	0.920	0.847				
SAD	PERS3	0.927	0.860	0.835	0.934	0.944	0.953
	SAD1	0.886	0.785				
	SAD2	0.926	0.857				
URUN	SAD3	0.908	0.825	0.820	0.891	0.897	0.932
	SAD4	0.934	0.873				
	URUN1	0.910	0.828				
YER_DUZ	URUN2	0.883	0.780	0.875	0.857	0.857	0.933
	URUN3	0.924	0.853				
	YER_DUZ1	0.936	0.876				
	YER_DUZ2*	0.559	0.312				
	YER_DUZ	0.934	0.873				

*Düşük faktör yükü nedeniyle elenmiştir

Ayrışma geçerliliğini test etmek için Henseler, Ringle ve Sarstedt (2015) tarafından ortaya konulan korelasyonların heterotrait-monotrait (HTMT) kriteri kullanılmıştır. İkili gizil yapılar arasındaki HTMT oranları 0.850'ın altındaysa yapılar arasında yeterli ayırt edici geçerlilik kurulmuştur (Sönmez akır, 2020). Tablo 5'te görüleceği üzere ikili gizil yapılar arasındaki HTMT oranları 0.536 ile 0.841 arasında bulunmuştur. Dolayısıyla ikili gizil yapılar arasında yeterli seviyede ayrışma geçerliliği tatminkâr bulunmuştur.

Tablo 5. Ayrışma Geçerliliğinin Testi

Gizil Değişken	AMB	AYD	EST	IMAJ	MEMN	PERS	SAD	URUN	YER_DUZ
AMB									
AYD	0.661								
EST	0.746	0.716							
IMAJ	0.629	0.673	0.650						
MEMN	0.566	0.670	0.659	0.716					
PERS	0.620	0.708	0.681	0.819	0.756				
SAD	0.536	0.568	0.586	0.616	0.737	0.673			
URUN	0.650	0.710	0.693	0.841	0.833	0.825	0.703		
YER_DUZ	0.547	0.637	0.681	0.592	0.696	0.749	0.700	0.723	

Yapısal Modelin Değerlendirilmesi

Yapısal modelin değerlendirilmesinde kullanılan ana kriterler Q^2 istatistiği, R^2 değerleri, SRMR uyum iyiliği indeksi, β yol katsayısı ve T istatistiğidir.

Q^2 istatistiği gizil değişkenlerin tahmin edicilik değerini verir. SmartPLS versiyon 3 programında, krleme (blindfolding) prosedürü icra edilerek apraz Geçerlilik-ortak (G-ortak) ve G-gereksizlik olmak üzere iki tür Q^2 istatistiği kestirilmektedir. Q^2 istatistiği pozitif değer alması durumunda modelin tahmin geçerliliğinin tatminkâr olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır (Sönmez akır, 2020, s. 102). Tablo 6'da görüleceği üzere modeli oluşturan boyutların hem G- ortak hem de G-gereksizlik endeksleri için Q^2 istatistiği sıfırdan büyük bulunarak yapısal modelin yeterli tahmini geçerliliğe sahip olduğu görülmüştür.

Modelin açıklama gücü R^2 değerlerine bakılarak değerlendirilebilmektedir. R^2 değeri 0.75 ise kuvvetli (substantial), 0.50 ise orta (moderate) ve 0.25 ise zayıf (weak) olarak sınıflandırılmaktadır (Henseler vd., 2015). Tablo 6'da görüleceği üzere İMAJ ($R^2=0.470$) ve SAD ($R^2=0.516$) değişkenlerinin orta düzey ve MENN ($R^2=0.685$) değişkeninin ise güçlü kabul edilebilir açıklama gücüne sahip oldukları anlaşılmıştır.

Tablo 6. Modelin Tahmini Geçerliliği Ve Açıklama Gücü

Gizil Değişken	ÇG-Ortak (Q^2)	ÇG-Gereksizlik (Q^2)	R^2
İMAJ	0.649	0.387	0.470
MEMN	1.000	0.668	0.685
SAD	0.704	0.423	0.516

Modelin uyum iyiliği kalitesi SRMR değerine bakılarak değerlendirilmiştir. Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) değerinin 0.050 ile 0.100 arasında olması iyi bir uyum iyiliğinin göstergesi kabul edilmektedir (Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003). Modelin SRMR değeri 0,094 bulunmuştur. Dolayısıyla modelin uyum iyiliği kalitesi tatminkâr bulunmuştur.

Bu aşamada 5000 alt örneklemlili önyükleme prosedürü çalıştırılarak %95 ($P<0.050$) anlam düzeyinde olacak şekilde modeli oluşturan boyutlar arasındaki doğrudan ilişkiler test edilmiştir. Burada yol katsayısı β , T istatistiği ve P değerlerine bakılarak yapılar arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlılığı değerlendirilmektedir. T istatistiğinin eşik değer 1.96'dan büyük ve P değerinin 0.050'den küçük olması iki yapı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğuna işaret etmektedir (Sönmez Çakır, 2020, s. 90). Test sonucunda yapısal modeldeki yapılar arasındaki ilişkilerde güçlü yol katsayıları (β değerleri), T istatistiği eşik değerin üstünde 2.903 ile 19.021 arasında ve P değerleri 0.050'nin çok altında bulunarak modelde yer alan beş doğrudan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (Tablo 7).

Tablo 7. Doğrudan Etkiler

Hipotez No	Yol	Yol Katsayısı (β)	T İstatistiği	P Değerleri	Sonuç
H1	FZ_KAL → MEMN	0.236	3.628	< 0.001	Kabul**
H2	PERS → MEMN	0.204	2.903	0.004	Kabul*
H3	URUN → MEMN	0.463	5.934	< 0.001	Kabul**
H4	MEMN → SAD	0.756	19.021	< 0.001	Kabul**
H5	MEMN → İMAJ	0.685	13.857	< 0.001	Kabul**

* $p<0.010$, ** $p < 0.001$ anlam düzeyinde.

Yiyecek içecek hizmet kalitesinin boyutları ile müşteri bağlılığı ve kurumsal imaj arasında müşteri memnuniyetinin dolaylı etkisi araştırılmıştır. Yiyecek içecek hizmet kalitesi boyutları ürün kalitesi (URUN), fiziksel kalite (FZ_KAL) ve personel kalitesi (PERS) ile İMAJ ve SAD değişkenleri arasında MEMN üzerinden güçlü yol katsayıları (β değerleri), T istatistiği eşik değerin üstünde 2.737 ile 5.622 arasında ve P değerleri 0.050'nin çok altında bulunarak hizmet kalitesi bileşenleri ile marka imajı ve marka sadakati arasında müşteri memnuniyeti üzerinden altı dolaylı ilişki bulunmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Dolaylı Etkiler

Hipotez No	Yol	Yol Katsayısı (β)	T İstatistiği	P Değerleri	Sonuç
H6	FZ_KAL → MEMN → İMAJ	0.161	3.739	< 0.001	Kabul**
H7	PERS → MEMN → İMAJ	0.140	2.737	0.006	Kabul*
H8	URUN → MEMN → İMAJ	0.317	5.088	< 0.001	Kabul**
H9	FZ_KAL → MEMN → SAD	0.169	3.629	< 0.001	Kabul**
H10	PERS → MEMN → SAD	0.147	2.818	0.005	Kabul*
H11	URUN → MEMN → SAD	0.332	5.622	< 0.001	Kabul**

* $p<0.010$, ** $p < 0.001$ anlam düzeyinde.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Gerçekleştirilen bu çalışmada yiyecek içecek sektöründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve marka imajı arasındaki ilişkiler ve müşteri memnuniyetinin bu ilişkiler üzerindeki aracılık rolü incelenmiştir. Rekabetin oldukça yoğun olduğu yiyecek içecek sektöründe işletmelerin rekabetçiliklerini ve kârlılıklarını sürdürebilmeleri kaliteli bir ürün ve hizmet sunarak müşterilerinin devamlılığını sağlamalarına bağlıdır.

Yapılan çalışmada ilgili ölçekler kullanılarak estetik, aydınlatma, yer düzeni gibi boyutlardan oluşan fiziksel kalite, personel kalitesi ve ürün kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinden marka sadakati ve marka imajı üzerindeki etkisini gösteren bir yapısal eşitlik modeli oluşturulmuştur. KEKK yöntemi ile incelenen modelin geçerli ve güvenilir olduğu yapılan analizler ile gösterilmiştir. Bir uluslararası franchise firmasının Sakarya ilinde yaşayan müşterilerine yönelik uygulanan anketler yardımıyla toplanan veriler ile oluşturulan model test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar hem doğrudan ilişkilerin hem de dolaylı ilişkilerin istatistik olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Böylelikle rn ve hizmet kalitesi ile marka sadakati ve marka imajı arasındaki ilişkide müşteri memnuniyetinin aracı bir rol üstlendiği ampirik olarak ortaya konmuştur.

İlk olarak fiziksel kalite, personel kalitesi ve ürün kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda bu değişkenler arasındaki yol katsayıları sırasıyla 0.236, 0.204 ve 0.463 olarak bulunmuştur. İstatistik olarak anlamlı olan bu katsayılar, hizmet kalitesi, hizmet personeli kalitesi ve ürün kalitesinin müşteri memnuniyetini doğrudan pozitif yönde etkilediğini belirten H1, H2 ve H3 hipotezleri desteklenmiştir. Yol katsayıları incelendiğinde ürün kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin boyutunun diğerlerine göre daha yüksek olduğu grlmektedir. Buna göre işletmelerin müşteri memnuniyetini arttırabilmeleri adına öncelikle kaliteli bir ürün yelpazesi sunmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuç müşteri memnuniyeti bağlamında ürün kalitesinin, fiziksel evre ve hizmet kalitesinden daha önemli bir etkiye sahip olduğunu söyleyen Sulek ve Hensley'nin (2004) alışmaları ile paralellik göstermektedir. Yine bu sonuç, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin tercihinde ürün kalitesinin önemini gösteren diğer birçok alışma (Bilgin, 2017; Jin vd., 2012; Mattila, 2001; Tuncer, 2019) ile de uyumludur.

Diğer taraftan fiziksel kalite ve personel kalitesi ile müşteri memnuniyet arasında var olan anlamlı ilişkiler bu faktörlerin de göz ardı edilmemesi gerektirmektedir. Özellikle değişen alışkanlık ve tüketim tercihleri ile birlikte müşterilerin sadece fizyolojik ihtiyaçlarını değil aynı zamanda kendilerine bir saygınlık kazandıracak psikolojik ve psikososyal faktörlere de önem verdikleri göz önünde bulundurulduğunda bu değişkenlerin önemi daha iyi anlaşılabilmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada analiz sonucunda elde edilen yol katsayılarına göre fiziksel kalite, personel kalitesinden müşteri memnuniyeti üzerinde biraz daha fazla etkili gzlmektedir.

Müşteri memnuniyetinin marka sadakati ve marka imajı ile olan ilişkileri incelendiğinde bu değişkenler arasındaki yol katsayıları sırasıyla 0.685 ve 0.756 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu katsayılar bu değişkenler arasında güçlü pozitif yönlü ilişkiler olduğunu göstermektedir. İstatistik olarak anlamlı olan bu katsayılar, müşteri memnuniyetinin marka sadakati ve marka imajını doğrudan pozitif yönde etkilediğini belirten H4 ve H5 hipotezleri desteklemektedir. Bu sonuçlar müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediğini gösteren literatürdeki diğer alışmalar (Chinomona vd., 2013; Saleem ve Raja, 2014) ile uyumludur. Benzer Şekilde bu sonuçlar hem genel olarak hem de yiyecek içecek sektörü özeline müşteri memnuniyeti ile marka imajı arasındaki pozitif ilişkiyi gösteren alışmalar (Brodie vd., 2009; Rodrigues vd., 2021; Saleem ve Raja, 2014) ile paralellik göstermektedir. Marka sadakatinin ve marka imajınının müşterilerin devamlılığını sağlayarak işletmelerin hayatta kalmasını ve kârlılıklarını devam ettirmelerini sağlayan önemli faktörlerden biri olduğu dşnldğinde marka sadakatini arttırmak adına işletmelerin müşteri memnuniyetine önem vermeleri gerektiği grlmektedir.

Çalışmada ayrıca hizmet ve ürün kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinden marka sadakati ve marka imajı üzerindeki etkisi de incelenmiştir. İlk olarak fiziksel kalite, personel kalitesi ve ürün kalitesi ile marka sadakati arasındaki dolaylı ilişkilere ilişkin yol katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre bu değişkenler arasındaki yol katsayıları sırasıyla 0.169, 0.147 ve 0.332 olarak hesaplanmıştır. Katsayılardan görüleceği üzere ilişkilerin boyutu yüksek olmamakla beraber istatistik olarak anlamlıdır. Burada en önemli etkinin ürün kalitesine ait olduğu grlmektedir. Böylelikle fiziksel kalitenin, personel kalitesinin ve ürün kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinden marka sadakati ile pozitif yönlü bir ilişki olacağını belirten H6, H7 ve H8 hipotezleri desteklenmiştir. Elde edilen bulgular ürün, fiyat, personel kalitesi ve fiziksel evre kalitesinin genel kalite algısı aracılığı ile sadakati etkilediğini gösteren Cho, Kim ve Lee'nin (2020) alışması ile paralellik göstermektedir. Bizim çalışmamızdan farklı olarak fiziksel evre kalitesinin ürün kalitesine kıyasla sadakat üzerinde daha etkili olduğu gösterilmiştir. Hizmet ve ürün kalitesinin müşteri memnuniyetini arttırdığı ve bunun da marka sadakati sağladığı göz önünde bulundurulduğunda işletmelerin müşterilerin devamlılığını sağlayabilmek adına öncelikle kaliteli bir hizmet ve ürün sunmaya önem göstermeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Burada rn kalitesinin diğerlerine göre biraz daha ön plana çıktığını ayrıca belirtmek gerekir.

Benzer şekilde fiziksel kalitenin, personel kalitesinin ve ürün kalitesinin marka imajı üzerindeki dolaylı etkisi de incelenmiştir. Bu ilişkilere ilişkin yol katsayıları sırasıyla 0.161, 0.140 ve 0.317 olarak hesaplanmıştır. İstatistik olarak anlamlı olan bu katsayılardan en yüksek etki yine ürün kalitesine aittir. Elde edilen sonuçlar bu değişkenlerin müşteri memnuniyeti üzerinden marka imajı ile pozitif yönlü ilişkiye sahip olduğunu belirten H9, H10 ve H11 hipotezlerini desteklemektedir. Cho vd. (2020) yiyecek sektöründe yapmış oldukları çalışmalarında fiziksel ortamın ve ürünlerin marka imajı üzerinde etkili olduğunu gösterirken personel kalitesi ve fiyatın ise etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Burada fiziksel kalite ile ürünlerin etkisinde benzer sonuçlar elde edilmişken bizim çalışmamızda personel kalitesinin de anlamlı bir etkisinin olması müşteri memnuniyetinin aracı etkisi ile açıklanabilir. Farkındalık oluşturmak ve yeni müşterileri çekebilmek adına önem arz eden marka imajının müşteriler nezdinde olumlu bir şekilde güçlendirilebilmesi ürün ve hizmet kalitesi ile ilişkilidir. Bu nedenle önceliği ürün kalitesine vererek işletmelerin kaliteli bir hizmet ve ürün sunmaları gerekmektedir.

Elde edilen bu sonuçlar sayesinde marka sadakatinin işletmelerin hayatta kalmaları ve kârlılıkları üzerinde etkisi göz önünde bulundurulduğunda müşterilerin sadakatini etkileyen başta ürün ve hizmet kalitesi faktörlerine yöneticilerin önem vermesi gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü ürün ve hizmet kalitesi ne kadar yüksek olursa müşteri memnuniyeti o oranda yüksek olacak ve memnun olan müşterilerin de marka imajı ve marka sadakatini arttıracaktır. Bu itibarla marka imajını ve marka sadakatini arttırmak isteyen işletmelerin ürün ve hizmet kalitesinden taviz vermemeleri ve müşterilerini memnuniyetini arttıracak faktörlere dikkat etmeleri önerilmektedir.

Yiyecek içecek sektörüne yönelik diğer hizmet kalitesi ölçüm modelleri ile bu çalışmanın sonuçları test edilebilir. Ayrıca çalışmada ele alınan değişkenlerin işletmelerin devamlılığı ve kârlılığı açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda benzer çalışmaların diğer sektörlerde de gerçekleştirilmesi teşvik edilmektedir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalar ile paralellik göstermekle birlikte farklı demografik özelliklere sahip örneklem gruplarında yapılan çalışmalar ile farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.

Düşük örneklem büyüklüğü bu araştırmanın en önemli kısıtlarından birincisidir. Ancak araştırmanın hipotezlerini test etmek için 5000 alt örneklemlerle önyüküleme prosedürü uygulandığından bu çalışmanın yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olduğu kabul edilebilir. İkincisi ise araştırma yapılan hizmet işletmesinin öğrenciler tarafından tercih edilen bir kuruluş olmasıdır. Diğer müşteri profillerine hitap eden hizmet kuruluşlarında yapılan araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Örneğin, akşam yemeklerinin de verildiği lüks restoranların katılımcı profili üst düzey gelir grubuna sahip müşteriler olacağından farklı araştırma bulgularına ulaşmak söz konusu olabilecektir.

Etik Beyan

“Yiyecek İçecek Hizmet Kalitesi ile Marka Sadakatini ve Marka İmajı Arasında Müşteri Memnuniyetinin Rolü” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'nun 29/09/2022 tarih ve 25 No'lu toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aulia, D. ve Briliana, V. (2017). Brand equity dimension and consumer behavior in social media. *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 13(2), 15-24.
- Aydoğdu, A., Yaşarsoy, E. ve Dilsiz, T. (2019). Service quality and consumer satisfaction in food-beverage establishments: Kastamonu case study. *Journal of Tourism Theory and Research*, 5(2), 155-170. doi:10.24288/jtr.527356.
- Bilgin, Y. (2017). Restoran işletmelerinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatinin ağızdan ağıza pazarlamaya etkisi. *Journal of Business Research - Turke*, 9(4), 33-62. doi: 10.20491/isarder.2017.320.
- Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *Journal of Marketing*, 56(2), 57. doi: 10.2307/1252042.
- Brady, M. K. ve Cronin, J. J. (2001). Some new thoughts on conceptualizing perceived service quality: A hierarchical approach. *Journal of Marketing*, 65(3), 34-49. doi: 10.1509/jmkg.65.3.34.18334.
- Brodie, R. J., Whittome, J. R. M. ve Brush, G. J. (2009). Investigating the service brand: A customer value Perspective. *Journal of Business Research*, 62(3), 345-355. doi: 10.1016/j.jbusres.2008.06.008.
- Caruana, A., Money, A. H. ve Berthon, P. R. (2000). Service quality and satisfaction – The moderating role of value. *European Journal of Marketing*, 34(11/12), 1338-1353. doi: 10.1108/03090560010764432.

- Chinomona, R., Mahlangu, D. ve Pooe, D. (2013). Brand service quality, satisfaction, trust and preference as predictors of consumer brand loyalty in the retailing industry. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(14), 181-190. doi:10.5901/mjss.2013.v4n14p181.
- Cho, B.-K., Kim, S.-H. ve Lee, D. (2020). Effects of dessert café environmental characteristics on overall quality, brand image and loyalty. *The Korean Journal of Franchise Management*, 11(3), 43-57. doi:10.21871/kjfm.2020.9.11.3.43.
- Cretu, A. E. ve Brodie, R. J. (2007). The influence of brand image and company reputation where manufacturers market to small firms: A customer value perspective. *Industrial Marketing Management*, 36(2), 230-240. doi: 10.1016/j.indmarman.2005.08.013.
- Cronin, J. J. ve Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(3), 55. doi: 10.2307/1252296.
- Cronin, J. J. ve Taylor, S. A. (1994). SERVPERF versus SERVQUAL: Reconciling performance-based and perceptions-minus-expectations measurement of service quality. *Journal of Marketing*, 58(1), 125. doi: 10.2307/1252256.
- Eleren, A. (2009). M şteri beklentilerine dayalı bir hizmet kalitesi ölüm modeli: termal otel işletmeciliğinde bir uygulama. *S  İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 395-420.
- Fick, G. R. ve Ritchie, J. R. B. (1991). Measuring service quality in the travel and tourism industry. *Journal of Travel Research*, 30(2), 2-9. doi:10.1177/004728759103000201.
- Ha, J. ve Jang, S. (Shawn). (2010). Effects of service quality and food quality: The moderating role of atmospherics in an ethnic restaurant segment. *International Journal of Hospitality Management*, 29(3), 520-529. doi: 10.1016/j.ijhm.2009.12.005.
- Han, H. ve Ryu, K. (2009). The roles of the physical environment, price perception, and customer satisfaction in determining customer loyalty in the restaurant industry. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 33(4), 487-510. doi: 10.1177/1096348009344212.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. doi: 10.1007/s11747-014-0403-8.
- Jin, N., Lee, S. ve Huffman, L. (2012). Impact of restaurant experience on brand image and customer loyalty: Moderating role of dining motivation. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 29(6), 532-551. doi: 10.1080/10548408.2012.701552.
- Kim, W. G. ve Kim, H. B. (2004). Measuring Customer-based restaurant brand equity: Investigating the relationship between brand equity and firms' performance. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(2), 115-131. doi:10.1177/0010880404264507.
- Mattila, A. S. (2001). Emotional bonding and restaurant loyalty. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 42(6), 73-79. doi: 10.1016/S0010-8804(01)81012-0.
- Mazanec, J. A. (1995). Positioning analysis with self-organizing maps: An exploratory study on luxury hotels. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 36(6), 80-95. doi: 10.1016/0010-8804(96)81007-X.
- Namkung, Y. ve Jang, S. (Shawn). (2007). Does food quality really matter in restaurants? Its impact on customer satisfaction and behavioral intentions. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 31(3), 387-409. doi: 10.1177/1096348007299924.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(4), 41. doi: 10.2307/1251430.
- Raajpoot, N. A. (2002). TANGSERV: A multiple item scale for measuring tangible quality in foodservice industry. *Journal of Foodservice Business Research*, 5(2), 109-127. doi:10.1300/J369v05n02_08.
- Rahul, A. K. (2021). The impact of brand image on consumer behavior: A literature Review. *International Journal of All Research Education and Scientific Methods*, 9(6), 1667-1674.
- Ringle, C. M., Wende, S. ve Becker, J. M. (2015). *SmartPLS 3*. Boenningstedt: SmartPLS GmbH. <http://www.smartpls.com>
- Rodrigues, P., Pinto Borges, A. ve Sousa, A. (2021). Authenticity as an antecedent of brand image in a positive emotional consumer relationship: The case of craft beer brands. *EuroMed Journal of Business*. doi:10.1108/EMJB-03-2021-0041
- Rust, R. T. ve Oliver, R. L. (1994). Service quality: Insights and managerial implications from the frontier. In R. T. Rust & R. L. Oliver (Edt.), *Service Quality: New Directions in Theory and Practice* (pp. 1-19). SAGE Publications.
- Ryu, K. ve Han, H. (2011). New or repeat customers: How does physical environment influence their restaurant experience? *International Journal of Hospitality Management*, 30(3), 599-611. doi:10.1016/j.ijhm.2010.11.004
- Ryu, K. ve Jang, S. (Shawn). (2008). DINESCAPE: A scale for customers' perception of dining environments. *Journal of Foodservice Business Research*, 11(1), 2-22. doi:10.1080/15378020801926551
- Saleem, H. ve Raja, N. S. (2014). The impact of service quality on customer satisfaction, customer loyalty and brand image: Evidence from hotel industry of Pakistan. *Middle - East Journal of Scientific Research*, 19(5), 706-711. doi:10.5829/idosi.mejsr.2014.19.5.21018
- Sancak, M. (2019). *Yiyecek-içecek sektöründe m şteri memnuniyeti ve hizmet kalitesinin marka sadakatine etkisi; küresel ve yerel markalar üzerine bir analiz*. Beykent Üniversitesi.
- Santouridis, I. ve Trivellas, P. (2010). Investigating the impact of Service quality and customer satisfaction on

- customer loyalty in mobile telephony in Greece. *The TQM Journal*, 22(3), 330-343. doi: 10.1108/17542731011035550.
- Sarstedt, M., Ringle, C. M. ve Hair, J. F. (2021). Partial least squares structural equation modeling. In C. Homburg & M. Klarmann (Edt.), *Handbook of market research* (pp. 1-47). Springer.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sönmez Çakır, F. (2020). *Kısmi En küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi (PLS-SEM)*. Gazi Kitabevi.
- Stevens, P., Knutson, B. ve Patton, M. (1995). DINESERV: A tool for measuring service quality in restaurants. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 36(2), 5. doi: 10.1016/0010-8804(95)93844-k.
- Sulek, J. M. ve Hensley, R. L. (2004). The relative importance of food, atmosphere, and fairness of wait: The case of a full-service restaurant. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(3), 235-247. doi: 10.1177/0010880404265345.
- Temizel, G. ve Garda, B. (2017). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Kavramı ve Hizmet Kalitesinin Ölçülmesinde Kullanılan Modeller. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 14, 161-171.
- Tuncer, İ. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesi boyutları ve ölçeklerinin incelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 321-329. doi: 10.23929/javs.624.
- Tuncer, İ. (2019). Hizmet kalitesi, kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyet arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kısmi en küçük kareler ile yapısal eşitlik modeli. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 1788-1805. doi:10.21325/jotags.2019.448.
- Wu, C. H. J. ve Liang, R. Da. (2009). Effect of experiential value on customer satisfaction with service encounters in luxury-hotel restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 28(4), 586-593. doi:10.1016/j.ijhm.2009.03.008.
- Yalçın, A. ve Ene, S. (2013). Online Ortamda kurumsal marka imajının marka sadakati ile ilişkisi üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(34), 113-134.
- Yang, K. F., Yang, H. W., Chang, W. Y. ve Chien, H. K. (2017). The effect of service quality among customer satisfaction, brand loyalty and brand image. *IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management*, 2286-2290. doi: 10.1109/IEEM.2017.8290299.

EXTENDED ABSTRACT

Today, individuals spend a significant part of their daily lives outside for different reasons, including social and cultural reasons. During this period, they generally meet their food and beverage needs from businesses in that field. The physical and psychological experiences of people in such businesses impact their future preferences. The importance of consumer preferences is better understood, especially when the competition between businesses in the food and beverage sector is considered. From this point of view, in this study, the effect of product and service quality on brand loyalty and brand image is examined with the mediating effect of customer satisfaction.

This study aims to contribute both to the literature and to the businesses operating in this field by revealing the relationships between service quality, customer satisfaction, brand loyalty, and brand image with a structural equation model. For this purpose, data were collected from the customers of two different businesses operating in the food and beverage sector in Sakarya with the help of questionnaires. The obtained data were analyzed with the structural equation model, and the relationships between the main variables of the study were revealed. This study differs from previous studies by analyzing the relationships between service quality, customer satisfaction, brand loyalty, and brand image, which have not been discussed together in the food and beverage industry before.

The hypotheses regarding the structural equation model created within the scope of the study are as follows:

- Hypothesis 1: Physical design quality directly and positively affects customer satisfaction.
- Hypothesis 2: Service personnel quality directly and positively affects customer satisfaction.
- Hypothesis 3: Service product quality directly and positively affects customer satisfaction.
- Hypothesis 4: Customer satisfaction directly and positively affects brand loyalty.
- Hypothesis 5: Customer satisfaction directly and positively affects brand image.
- Hypothesis 6: There is an indirect positive relationship between physical design quality and customer loyalty through customer satisfaction.
- Hypothesis 7: There is an indirect positive relationship between service personnel quality and customer loyalty through customer satisfaction.
- Hypothesis 8: There is an indirect positive relationship between service product quality and customer loyalty through customer satisfaction.
- Hypothesis 9: There is an indirect positive relationship between physical design quality and customer loyalty through customer satisfaction.

Hypothesis 10: There is an indirect positive relationship between service personnel quality and customer loyalty through customer satisfaction.

Hypothesis 11: There is an indirect positive relationship between service product quality and customer loyalty through customer satisfaction.

The research was conducted on the customers of an international franchise company that provides food and beverage services to its customers. The data were collected from 274 customers using the convenience sampling method. The number of expressions used in the research is 26. Studies with multivariate analyzes require a sample size of at least ten times the number of expressions.. Therefore, a sample size of at least 260 is sufficient for a multivariate analysis consisting of 26 expressions.

In the study, a structural equation model was created that shows the effect of physical quality, personnel quality, and product quality, which consists of dimensions such as aesthetics, lighting, and floor arrangement, on brand loyalty and brand image through customer satisfaction, using the relevant scales. The analysis shows the validity and reliability of the model examined by the PLS method. The results show that both direct and indirect relationships are statistically significant.

First, the relationships between physical quality, personnel quality, product quality, and customer satisfaction were examined. As a result of the analysis, the path coefficients between these variables were found to be 0.236, 0.204, and 0.463, respectively. These statistically significant coefficients supported the H1, H2, and H3 hypotheses, which indicate that service quality, service personnel quality, and product quality directly and positively affect customer satisfaction.

When the relations of customer satisfaction with brand loyalty and brand image were examined, the path coefficients between these variables were found to be 0.685 and 0.756, respectively. These coefficients show that there are strong positive relationships between these variables. These statistically significant coefficients support the H4 and H5 hypotheses, which state that customer satisfaction directly and positively affects brand loyalty and brand image.

In the study, the effect of service and product quality on brand loyalty and brand image through customer satisfaction was also examined. First, the path coefficients for the indirect relationships between physical quality, personnel quality, product quality, and brand loyalty were calculated. Accordingly, the path coefficients between these variables were calculated as 0.169, 0.147, and 0.332, respectively. As can be seen from the coefficients, although the size of the relations is not large, it is statistically significant. Here, it is seen that the most critical effect belongs to product quality. Thus, hypotheses H6, H7, and H8, which indicate that physical quality, personnel quality, and product quality will have a positive relationship with brand loyalty through customer satisfaction, were supported.

Similarly, the indirect effects of physical quality, personnel quality, and product quality on the brand image were also examined. Path coefficients for these relationships were calculated as 0.161, 0.140, and 0.317, respectively. Among these statistically significant coefficients, the highest effect belongs to product quality. The results support the hypotheses H9, H10, and H11, which indicate that these variables have a positive relationship with brand image through customer satisfaction.

Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Davranışına Etkisi: Yükseköğretim Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama

Mustafa ALTINTAŐ¹

Öz

Bu çalışmanın amacı kırık camlar teorisinin erdemli raporlama (whistleblowing) davranışına etkisini araştırmaktır. Alan yazında iki kavramın birbiriyle ilişkisinin araştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın bu açıdan alan yazına katkı sağlayacağı düşünölmektedir. Tanımlayıcı nitelikte olan bu çalışma, Yozgat Bozok Üniversitesi'nde görev yapan idari ve akademik personel üzerinde 2021 yılında gerçekteştirilmiştir. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi seçilmiş olup, çalışmaya katılmayı kabul eden 405 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak Örgütsel Kırık Camlar Ölçėđi ve Erdemli Raporlama Ölçėđi kullanılmıştır. Bektaş ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen ve örgütlerdeki bu davranışı belirlemeye çalışan ölçekte bireysel ve yönetsel olmak üzere iki boyut ve 13 soru bulunmaktadır. Celep ve Konaklı (2012) tarafından geliştirilen Erdemli Raporlama Ölçėđi ise içsel, dışsal, destekçi ve gizli olmak üzere 4 boyuttan ve 16 sorudan oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi SPSS 22.00 paket programıyla yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre örgütsel kırık camlar teorisinin erdemli raporlama (whistleblowing) davranışı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyo-demografik değişkenler ile ölçek puanları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırık Camlar Teorisi, Erdemli Raporlama, Yükseköğretim Çalışanları

The Effect of Broken Windows Theory on Whistleblowing Behavior: An Practice on Higher Education Staff

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of broken windows theory on whistleblowing behavior. No study has been found in the literature investigating the relationship between the two concepts. It is thought that the research will contribute to the literature in this respect. This descriptive study was carried out on the administrative and academic staff of Yozgat Bozok University in 2021. Simple random sampling method was chosen in the study, and a questionnaire was applied to 405 people who agreed to participate in the study. Organizational Broken Windows Scale and Whistleblowing Scale were used as data collection tools. The scale, which was developed by Bektaş et al. (2019) and tries to determine this behavior in organizations, has two dimensions, individual and managerial, and 13 questions. The Whistleblowing Scale, developed by Celep and Konaklı (2012), consists of 4 dimensions, including internal, external, supportive and confidential, and 16 questions. The analysis of the data obtained from the research was made with the SPSS 22.00 package program. According to the findings obtained from the research, it was concluded that the organizational broken windows theory had an effect on the whistleblowing behavior. In addition, it was determined that there were significant relationships between socio-demographic variables and scale scores.

Key Words: Broken Windows Theory, Whistleblowing, Higher Education Staff

Atıf İçin / Please Cite As:

Altıntaş, M. (2023). Kırık camlar teorisinin erdemli raporlama (whistleblowing) davranışına etkisi: yükseköğretim çalışanları üzerinde bir uygulama. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 240-257. doi:10.33206/mjss.1002630

Geliş Tarihi / Received Date: 30.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.04.2022

¹ Öğr. Gör. – Yozgat Bozok Üniversitesi Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, mustafaltintas40@gmail.com

Giriş

Günümüzün psikoloji olgusu geçmişe göre insan davranışlarını daha derinden etkileyen, bireylerin yaşadığı çevredeki dış etkenlerin yoğunluğu sebebiyle daha fazla tepki göstermesine neden olan bir durum haline gelmiştir. Geçmişten günümüze gelen sürece baktığımızda bireylerin yaşam koşulları, aldıkları eğitimler, teknolojinin gelişme hızı, toplumsal ve kamusal şartlar vb. nedenler bireyleri psikolojik olarak daha fazla etkilemekte ve doğru ile yanlış ayırt etmekte güçlük yaşamalarına neden olmaktadır.

Bireylerin psikolojisi ile benzer şekilde organizasyonların çalışma şartları günümüzde çok fazla değişkenlik gösterdiği için iş görenlerin psikolojisi de bu durumlardan etkilenmekte ve söz konusu etki organizasyonun geneline yayılmaktadır. Ayrıca organizasyon çalışanlarının, görev yaptıkları kurum veya kuruluşların dışında farklı bir statü ve rollerinin de bulunduğunu unutmamak gerekir. Bireyler çevrelerinde fazla vakit geçirdikleri insanların göstermiş oldukları davranışları taklit etmeye meyillidirler. Dolayısıyla organizasyon çalışanlarının kişisel çevresinde yaşanan aksaklıklar, etik dışı olaylar vb. durumlara gösterdikleri davranış şekilleri organizasyonda gösterecekleri çalışma şekillerini belirlemektedir.

Kırık camlar teorisine göre bir yerde bulunan düzensizlikler hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmadığı takdirde o düzensizlikler kartopu şeklinde büyümeye eğilim gösterecektir. Bir metafor olan kırık camlar teorisi, terkedilmiş bir binanın bir camının kırılıp tamir edilmediğinde binanın diğer camlarının da aynı kadere mahkum olacağını ileri sürmektedir. Buradan hareketle bir organizasyonda çok küçük veya basit bir düzensizliğin düzeltilmemesi daha büyük sorunlara yol açacaktır.

Organizasyonlarda meydana gelen düzensizliklerin ve aksaklıkların önüne geçmek için sorunların açığa çıkarılması gerekmektedir. Fakat bu durumlar açığa çıkartılırken kişisel çıkarlar değil organizasyonun ve toplumun çıkarları ön planda tutulmalıdır. Çalışanların, ispiyonlama, gammazlama, ifşalama gibi yolları seçmeden erdemli bir bireyin yapması gereken şekilde davranması erdemli raporlama (whistleblowing) davranışını yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Erdemli raporlama, bir kurum veya kuruluşta meydana gelen yanlış, etik dışı, yasadışı, ahlâk dışı vb. gibi olayların ilgili mercilere bildirilmesi anlamını taşımaktadır.

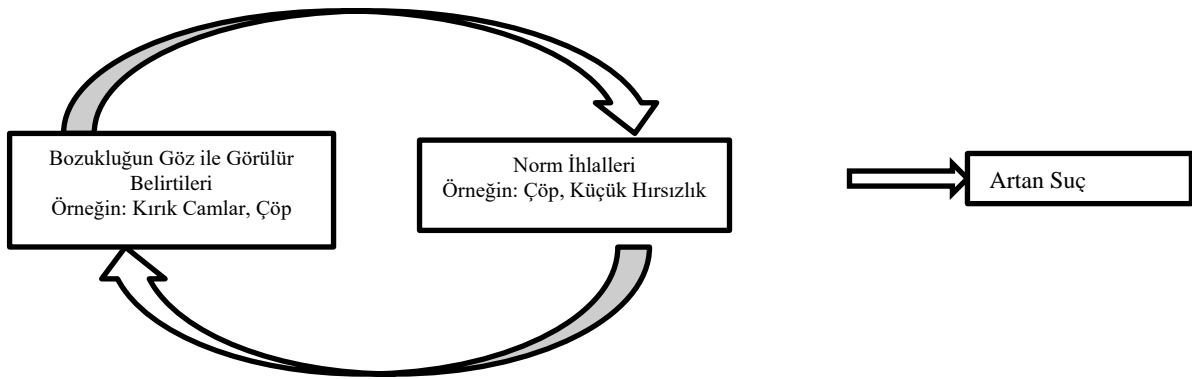
Bu çalışma ile kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışına etkisini araştırmak amaçlanmıştır. İlgili alan yazında iki kavram arasındaki ilişki ve birbirine etkisi ile ilgili herhangi bir çalışmanın olmaması, çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre elde edilen bulguların alan yazına, araştırma yapılan örgütün çalışanlarına ve diğer araştırmacılara katkı sağlaması öngörülmektedir.

Kırık camlar teorisi toplumsal olayların etrafında ortaya çıkmış bir kavramdır. Wilson ve Kelling tarafından geliştirilen bu teoriye göre tecavüz, hırsızlık, cinayet gibi toplumda yankı uyandıran ciddi suçları ve insanları rahatsız eden, onların huzurunu bozan durumları açıklamaya yöneliktir (Bektaş vd., 2019, s. 599). Kırık camlar bilimsel anlamda bir metafor olup, toplumda küçük ve basit görülebilecek; kırık metruk binalar, duvar yazıları, dağılmış çöp kutuları gibi fiziksel öğelerle sembolleştirilmiştir. Teori, bu basit düzensizliklerin meydana geldiği yerde insanlar üzerinde denetimsizlik hissi yaratacağı ve zincirleme bir etki uyandıracığı için daha büyük suçlara yol açacaklarını ileri sürmektedir (Austrup, 2011, s. 3). Wilson ve Kelling'e (1982) göre, düzensiz davranışlar kontrolsüz kaldığı zaman ciddi suçlar ortaya çıkmaktadır. Kırık camlar teorisinin sonuçlarına göre düzensizlik azaltılacak ve ciddi suçların meydana gelmesinin önüne geçilecektir.

Kırık camlar teorisine göre "kırık pencere" ilk adımdır. Kırık camlar teorisi, çevredeki küçük unsurların çözüme kavuşturulmadıkça artacağı hipotezinden yola çıkmaktadır (Lang vd., 2010). Günlük yaşamdaki birçok olgu bununla açıklanabilir. Örneğin bulunduğumuz çevrede bir sigara izmariti varsa ve bu temizlenmemiş ise orada sigara izmaritleri gitgide çoğalacaktır. Aynı şekilde çöp atılmaması gereken bir caddedeki ağacın kenarına birkaç çöp bırakıldığında oranın çöp yığına dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir.

Kırık camlar teorisi, küçük suçları ve düzensizliği kontrol etmeyi amaçladığından saldırgan savunma taktiklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Weisburd ve Braga, 2006). Bu saldırgan uygulamalara "sıfır toleranslı polislik", "emir koruma polisliği" ve "yaşam kalitesi polisliği" gibi çeşitli metaforlarla atıfta bulunulmuştur. Kırık camlar teorisine dayanan bu saldırgan stratejilerin dayandığı temel amaç, küçük suçlara karşı saldırgan bir şekilde tepki göstermenin büyük suçları önleyeceği inancından kaynaklanmaktadır (Kelling ve Sousa, 2001). Bennett (1991) bu stratejilerin korkuyla suçu azaltmanın yanı sıra yaşam kalitesini de iyileştirmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Kırık camlar teorisi, 1990'larda Amerika'da suçların azalmasına katkı sağladığı için dikkate alınan bir yaklaşım olmuştur (Bratton ve Knobler, 1998).

Toplumsal olarak çöküşün sosyal ve psikolojik bir teorisi olan kırık camlar teorisi; kriminoloji, sosyoloji, halk sağlığı, davranış bilimi gibi alanlarda bilgi sahibi olmanın yanı sıra (Hill vd., 2005) suçları önlemek için kullanıldığından tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Dixon, 1998). Kırık camlar teorisi gibi bir etkiyi açıklamanın etkili yolları bulunmaktadır. Bunlardan birisi de insanların ihlallere karşı aldıkları tutumlardır (Keuschnigg ve Wolbring, 2015, s. 98). İhlaller, bireylerin kasıtlı olarak kuralları aşmaları, ihmal etmeleri veya prosedürlere uymamaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bireyler ihlalin faydalarına karşı psikolojik bir kâr-zarar hesabı yapmaktadırlar. Kırık camlar teorisine göre ihlâl yaklaşımı, toplumdaki bozukluğun yayıldığına öne sürerken bireylerin kuralları ihlâl ettiklerinde karşılaşılabilecek zararın, elde ettikleri faydadan daha az olduğu için bu yolu tercih ettiklerini belirtmektedir (Churruca vd., 2018, s. 2). Şekil 1’de Kırık Camlar Teorisi’nin önerdiği üzere kırık camlar veya çöpler, gözle görülür düzensizlik belirtileri, toplum üyelerinin sosyal kontrol eksikliğine işaret etmektedir.

Şekil 1. Kırık Camlar Teorisinin Toplum Önerisi Kaynak: (Churruca vd., 2018, s. 2)

Toplum üyelerinin eksiklikleri, normları, kuralları ve yasaları ihlâl etmelerine yol açmaktadır. Bu faktörlere uygun davranmayan bireylerin, daha büyük suçlara yönelerek düzensizliği devam ettirebileceği düşünülmektedir. Bu ihlallere devam eden bireylerin algısına göre bu küçük olumsuzluklara tepki gösterilmemesi diğer büyük ve ciddi konulara da tepki gösterilmeyeceği anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla zaman içerisinde suçlar önlem alınmadığı için artma eğilimi gösterecektir.

Kırık camlar teorisine göre bir yapıdaki kırık bir cam tamir edilmezse, binanın sahibinin olmadığı düşüncesi algılanmakta ve geriye kalan camlar da suça meyilli bireyler tarafından kırılmak istenmektedir. Dolayısıyla kırık camlar metaforu düzensizliklere toleransı ifade eder (Beşe, 2006, s. 1). Bektaş ve arkadaşlarının (2019, s. 601) aktardığına göre Gladwell, örgütlerin küçük düzensizliklere karşı katı kuralları uygulamadan ürün veya hizmet standartlarını geliştirmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bir örgütte küçük düzensizlikler düzeltilmediği zaman ortaya yavaş yavaş büyüyen düzensizlikler çıkacaktır. Toleranslar birbirini doğuracak ve kırık cama (yani çalışana) müdahale edilmediği takdirde diğer camlar da (diğer çalışanlar) kırılacak ve yapı tehlike içerisinde girecektir.

Temir (2020)'in aktardığına göre kırık camlar metaforu psikoloji ve sosyoloji gibi alanlar ile birlikte davranışsal alanlara da yakındır. Örgütler bu metaforu müşteri ilişkileri konusunda ele almaktadır. Araştırmacı Levine, metaforun örgütlerde kullanılabileceğini savunanlar arasındadır. Kırık camlar teorisinin sadece suçlular veya kentlerle ilgili değil aynı zamanda örgütler için de geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Kırık camların somut veya soyut olabileceğini ileri süren araştırmacı, ufak detaylara dikkat etmenin önemine vurgu yapmaktadır.

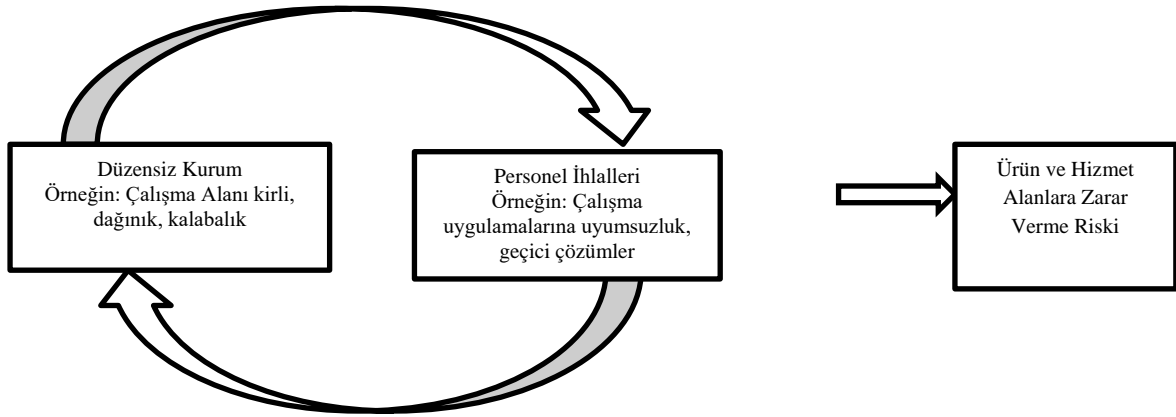
Örgütlerde meydana gelen küçük düzen bozuklukları, çözüme kavuşturulmadığı takdirde Kırık Camlar Teorisine göre büyük düzen bozukluklarına yol açacağı yukarıda da belirtilmiştir. Bunun yanı sıra küçük sorunlara müdahale edilmemesi (bir kereden bir şey olmaz yaklaşımı) büyük sorunlara yol açma ihtimalini güçlendirmektedir. Küçük sorunları algılayan örgüt çalışanları, sorunların çözüme kavuşmaması sebebiyle sorunlu uygulamaların sayısını artırabilecektir. Bunların sonucunda algılanan düzensizlik sebebiyle sorunlara katılmak istemeyen çalışanların işten ayrılma niyetleri artacak ve kariyer planları değişime uğrayacaktır (Yazıcı, 2018, s. 848).

Alford (2012), araştırmasında kırık camlar yaklaşımının küçük bile olsa rüşvetle mücadelenin önüne geçebilecek bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle hem özel hem de kamu örgütlerinde büyük ihalelerin veya halledilmesi mümkün olmayan işlerin rüşvetle çözüme kavuşturulmasının tehlikeli ve

yasadışı bir işlem olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde basit ve küçük bir işlemin ufak bir ücret karşılığında yapılması suçun küçüklüğünü ifade ederken önüne geçilmemesi durumunda büyüyerek örgütün geneline yayılma ihtimalini artıracaktır. Ayrıca Alford (2012), ulusal ve uluslararası düzeyde yolsuzlukların ortadan kaldırılmasının merkezi otoritelerin yükümlüğünde olduğuna vurgu yapmaktadır. Örgüt düzeyinde bu durumun liderin sorumluluğunda olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca oluşturulabilecek pozitif bir örgüt kültürü ile bunun sağlanması mümkündür.

Kırık camlar teorisinin son zamanlarda suç alanından çıkarak birçok alana uygulanması, teorisinin genişliği ve uyumuna işaret etmektedir. Örneğin Ramos ve Torgler (2012), akademisyenlerin ortak çalışma alanları fiziksel olarak bozulduğunda bu durumun küçük bir uygulama olduğu bilinmesine rağmen yüksek yaptırımlarla karşılaştığını bildirmektedir. Burada kırık camın tamir edilmesine atf yapılmaktadır. Lim ve arkadaşları (2005) ise kırık camlar teorisinin sadece mahalle bağlamında değil örgütlerde potansiyel faydanın ortaya çıkarılması için kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Küçük ama uygun olmayan davranışlarının önüne bu teori sayesinde geçilebileceği ifade edilmektedir (Örneğin ofisteki çay kaşıklarının kötüye kullanılması gibi).

Churruca ve arkadaşları (2018), Şekil 1’de Kırık Camlar Teorisinin Toplumsal önerisi hakkında bilgi vermişlerdir. Şekil 2’de ise Kırık Camlar Teorisinin bir sağlık örgütü bağlamında uyarlamasını sunmuşlardır.

Şekil 2. Kırık Camlar Teorisinin Örgüt Bağlamında Uyarlanması Kaynak: (Churruca vd., 2018, s. 4’den uyarlanmıştır)

Şekil 2’de bir örgütteki gözle görülür bozukluk belirtileri, eksiklikler ve endişeler gösterilmektedir. Bu durum, personelin çalışma alanını kirletmesi, dağınıklık, uyumsuz çalışma gibi küçük kuralları ihlâl etmesine sebep olabilir. Bu davranışlar daha sonra belirgin düzensizlikleri beraberinde getirecektir. Zamanla düzensizlik ve ihlaller arasındaki güçlendirici ilişki artarak örgütten ürün veya hizmet alan kişilere yansacaktır.

Erdemli davranış, bireylerin yerine getirmesi gereken evrensel bir olgudur. Örgütlerin topluma yarar sağlama ilkesi göz önünde bulundurulduğunda örgütsel erdem, örgütlerin yerine getirmesi gereken bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzyıllardır iyilik, ahlâk, doğruluk, dürüstlük, erdem kavramları anlatılmakta ve açıklanmaktadır. Günümüzde ve gelecekte de bu kavramlar anlatılmaya, konuşmaya ve tartışılmaya devam edecektir. Bunların arasındaki ayrımı yapma hakkı bireyin kendi tasarrufundadır. Kişiler hem bireysel yaşamda hem de örgütsel yaşamda iyi mi kötü mü?, doğru mu yanlış mı?, erdemli mi erdemsiz mi? sorusunun cevabını vererek ona göre bir davranış gösterecektir (Altıntaş ve Özata, 2020, s. 17). Erdemli bireyin ve erdemli örgütün temel noktası erdeme bütüncül bir yaklaşımla, kavramı davranış haline getirmesi ile olacaktır.

Erdemli raporlama kavramı, yabancı alan yazında whistleblowing kavramı olarak bilinen, yerli araştırmacıların üzerinde fikir birliği sağlayamaması sonucu Türkçede karşılığı bulunamayan bir kavramdır. Kavramı araştırmasında ilk defa kullanan Altıntaş (2019), whistleblowing kavramının Türkçeye çevrilmesinde en uygun kavramın erdemli raporlama olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü whistleblowing kavramı, bir kurumda meydana gelen yanlış, etik olmayan, yasadışı, ahlâk dışı olayların açığa çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla “Erdemli Raporlama” kavramı, kurumun ve toplumun çıkarları göz önünde bulundurularak seçilmiştir.

Kavramın kökenleri incelendiğinde “to blow the whistle on” olarak bilinen ve ısıklık çalma olarak ifade edilen bir kavramdır (Çetinel, 2018, s. 52). İngilizce kökenli bir kavram olan erdemli raporlama (whistleblowing), İngiliz hukukunda yer alan "hue and cry" yönteminde suçlunun durdurulması için etrafta bağrışmalara benzetilmiştir. Kavramın ilk defa 1963'te Otto Otepeka'ca Senato İç Güvenlik Komisyonu'nda sunulan bir metinde referans olarak verildiği ifade edilmektedir (Nalcı Arıbaş, 2017, s. 14).

Altıntaş (2019)'ın çalışmasında kavramın “Erdemli Raporlama” olarak kullanılmasının amacı, whistleblowing kavramının Türkçe'de tam bir karşılığının olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu alanda çalışma yapan araştırmacılar kavrama birçok farklı anlamlar yüklemiştir. Sorun bildirme (Erdost ve Çolak, 2004), giziletilmek (Gerçek, 2005), ihbarcılık (Alparıslan Danışman, 2006; Candan ve Kaya, 2015), vicdani red davranışı (Aktan, 2006), ifşa etme (Fettahlıoğlu ve Demir, 2014), bilgi uğurma (Toker Gökçe ve Oğuz, 2015), bilgi ifşası (Uyar ve Yelgen, 2015), açığa çıkarma (Özaslan ve Ünal, 2015), etiksel ifşa (Zeybek Yılmaz ve Bayram, 2018), sosyal bildirme davranışı (Kavkalı ve Yeşiltaş, 2018), uyarıcılık (Sarioğlu Uğur ve Özdemir, 2019), açık etme (Ayar, 2020) kavramları bunlardan bazılarıdır. Whistleblowing kavramı yerine kullanılan Türkçe sözcüklerden bazıları da ispiyonculuk, gammazlık, muhbirlik, dedikoduculuk, jurnalcılık gibi olumsuz anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla davranışı olumsuz gösteren ifadeler pek uygun bulunmamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada ve gelecekte yapılacak whistleblowing çalışmalarında “Erdemli Raporlama” ve davranışı gerçekleştiren kişi için “Erdemli Raporlayıcı” kavramlarını kullanmak kavramın amacını uygun bir şekilde ifade edebilmek adına yararlı olacaktır.

Erdemli raporlama kavramı son yıllarda toplum açısından gündeme gelebilen, araştırmacıların üzerinde daha çok çalışma yaptığı bir kavram haline gelmiştir. Jubb (1999, s. 78)'a göre erdemli raporlama; “örgütü içeren ve kontrolü altında olan bir fiilin ya da şüphelenilen/öngörülen önemli boyuttaki illegallik ya da başka türdeki haksızlığın, kamu kaydına geçen ve örgütle ilgili verilere özel (ayrıcalıklı) erişimi bulunan/bulunmuş olan bir birey tarafından, bu haksızlığı/illegallığı düzeltme gücü bulunan dış bir birime, planlı olarak ve zorunlu olmadan ifşa etme hareketi” olarak ifade edilmektedir. Erdemli raporlama bir kurum veya kuruluşta meydana gelen olayların açığa çıkarılması, bu olayların ilgili mercilere bildirilmesi, kurum amirlerine, basına, ilgili kurum veya kuruluşun bağlı olduğu birimlere raporlanması olarak ifade edilebilir.

Örgütlerde meydana gelen yasadışı, etik dışı, ahlaki olmayan davranışlar, örgütlerin zaman içerisinde yıpranmasına ve ciddi zararlar görmesine sebep olmaktadır. Örneğin dolandırıcılık vakalarının çoğu örgütlerde meydana gelmekte fakat bunun açığa çıkarılmaması sebebiyle kuruluşlar zarara uğramaktadır. Finansal dolandırıcılık, yolsuzluk, maddi ve maddi olmayan varlıkların kötüye kullanılması bunlara örnektir (Cheng vd., 2017; Latan vd., 2017). 2020'de çıkarılan Sarbanes-Oxley Yasası, erdemli raporlama için bir fırsat doğurmuştur. İlgili yasaya göre örgütlerin muhasebe departmanları finansal raporlamada güven sağlamaktadır. İlgili muhasebeciler ise erdemli raporlama davranışını yerine getirmek için çok uygun bir konumdadırlar (Brown vd., 2016). Şu ayrımı da yapmak gerekir ki; örgüt çalışanları çalıştıkları bölüm fark etmeksizin erdemli raporlama davranışını uygun olarak gerçekleştirme düşüncesini benimserken karşılırlarına, baskı, maddi rüşvet, yıpratma gibi davranışlar çıkabilir (Schwartz, 2016).

Erdemli raporlama davranışının, “erdemli” olmasının gerekliliği şartı bulunmaktadır. Çünkü kavramın amacı, bağlı bulunulan kurumun, bunun yanı sıra toplumun menfaatini gözetmektir. Bunu gözetirken, uygulamaların herkes için eşitlik ve adalet ilkesinden ayrılmadan yapılması gerekmektedir. Erdemli raporlayıcılar, davranışı yerine getirirken ahlaki olmasına özen göstermelidir.

Davranışın ahlaki olmasının yanı sıra çeşitli riskleri de bulunmaktadır. Erdemli raporlayıcılar karşılaşacakları riskleri göz önünde bulundurarak bu davranışı eyleme dökmektedirler. Bazı araştırmacılar ise bu davranışı yerine getirirken başkalarının iyiliği için raporlayıcının ahlaki kaygıları bir kenara bıraktığını ileri sürmektedir (Cailleba ve Petit, 2018; Watts ve Buckley, 2017). Fakat ahlaki kaygılar bir kenara bırakıldığında davranış “erdemli” olmaktan çıkarak olumsuz bir havaya sebep olmaktadır. Erdemli raporlama davranışına karşı gelenler, erdemli raporlayıcıların “davranışı kötüye kullanma” adına suiistimal içerisinde bulunabileceğini ifade etmektedirler. Ahlaki bir adalet duygusuyla değil kişisel kazanç ve intikam duygusuyla hareket edebileceklerini belirtmişlerdir (Dungan vd., 2019, s. 2). Erdemli raporlamaya karşı gelenlerin görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, bu davranışın hangi amaçla yapıldığının ayrımı net bir şekilde yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde davranış erdemliliğini kaybedecektir.

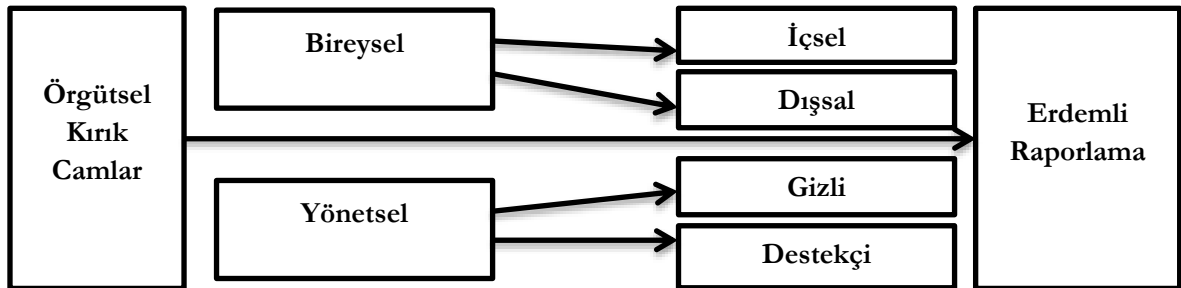
Kırık camlar teorisi, alan yazında kriminolojik teorilerden psikolojiye, sosyolojiden davranış bilimlerine ilerleyen süreçte suç politikalarına karşı uygulanan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırık

camlar, suçlar ve sosyal düzensizlikler gibi makro düzeydeki uygulamaları mikro düzeye indirmeyi hedefleyen bir teori olup, görünüşte çözülemeyen sorunların çözümünün aslında çok basit olduğunu savunmaktadır (Gau vd., 2014, s. 579). Erdemli raporlama ise “bir organizasyon içerisinde yasa-dışı ve etik değerlere uygun olmayan davranış ve eylemlerin organizasyon içi ve/veya organizasyon dışı başka kişilere veya kurumlara zarar vermemesi için enformasyon sahibi kişiler (çalışanlar veya paydaşlar) tarafından sorunları çözüme güç ve yetkisine sahip iç ve dış otoritelere bildirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (Aktan, 2006:1).

Kırık camlar teorisi ve erdemli raporlama davranışı birlikte araştırılmayan konular olsa da birbiri ile ilişkili olan kavramlardır. Erdemli raporlama davranışı, bazı durumlarda bireysel, örgütsel ve toplumsal çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Başkalarının yararına olarak algılanan ve yönetimin gizli bilgilerini paylaşan ve sadakatsiz olarak atfedilen erdemli raporlayıcılar, çatışmaların ana kaynağı olarak görülmektedir. New York’un eski belediye başkanı Rudolf Giuliani de kırık camlar teorisini savunanlar arasında olup, toplumun kırık camları rapor etmesini ve onarmasını ileri sürmüştür (Siong, 2020, s. 66). Benzer şekilde bir kurumda, bir toplumda meydana gelen kırık camlar düzeltildiği taktirde uygulamalar çözüme kavuşmuş olacaktır. Özellikler örgütlerde erdemli raporlamanın desteklenmesi, hem bir sorumluluk kültürü geliştirmeye faydalı olurken hem de kırık camlar olarak metaforlaştırılan teorisinin davranışa dönüştürülmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışını uygulanması, örgüt yönetimlerinin hesap verebilirlik kültürünü ve öz denetimlerini artıracaktır.

Yöntem

Araştırmanın bu kısmında, araştırmanın amacı, evren ve örnekleme, kullanılan ölçüm araçları, araştırmanın hipotezleri ve araştırmanın veri toplama tekniği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu araştırmanın amacı kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışına etkisini araştırmaktır. Tanımlayıcı nitelikte olan bu çalışmada nicel araştırma deseni kullanılmış olup, bir kamu üniversitesinde çalışanların kırık camlar teorisi algısı ve erdemli raporlama davranış durumları ölçülerek alan yazına katkı sağlanmak istenmiştir. Araştırmanın verileri 1 Şubat 2021-1 Haziran 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Buradan yola çıkılarak örgütsel kırık camların ve alt boyutlarının erdemli raporlama üzerine etkisine bakılarak araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 3. Araştırma Modeli

Evren - Örnekleme

Nicel araştırma deseninde planlanan çalışmada araştırmanın evrenini Yozgat Bozok Üniversitesinde 2021 yılında görev yapmakta olan yaklaşık 900 akademik personel ve 400 idari personel oluşturmaktadır. Basit rastgele örnekleme seçimi kullanılan çalışmada çalışmaya katılmayı kabul eden 405 akademik ve idari personele online platformlardan anketler dağıtılarak geri dönüş yapmaları istenmiştir. 1300 kişilik bir evrende 405 kişilik bir örnekleme sayısı birçok araştırma yöntemleri araştırmacısına göre kabul edilebilir bir sayıdır (Bartlett vd., 2020; Altunışık vd., 2012). Katılımcıların ankete içten ve samimi cevaplar verdikleri varsayılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacıların oluşturduğu sosyo-demografik bilgiler formu, “Örgütsel Kırık Camlar Ölçeği” ve “Erdemli Raporlama” ölçeği kullanılmıştır. Örgütsel Kırık Camlar Ölçeği Bektaş ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilmiştir. İki boyuttan ve 13 sorudan oluşan ölçeğin güvenilirlik analizi bu çalışmada 0,92 bulunurken alt boyutları olan bireysel boyutun Cronbach’s Alpha değeri 0,92 ve yönetmel alt boyutun Cronbach’s Alpha değeri ise 0,93 olarak belirlenmiştir. Erdemli Raporlama ölçeği ise Celep ve Konaklı (2012) tarafından geliştirilmiştir. 4 boyuttan ve 16 sorudan oluşan

ölçme aracının tamamının Cronbach's Alpha değeri bu çalışmada 0,89 olarak belirlenmiştir. Erdemli Raporlama ölçeğinin içsel alt boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,91, dışsal alt boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,96, destekçi alt boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,95 ve gizli alt boyutunun Cronbach's Alpha değeri 0,83 olarak bulunmuştur. İki ölçekte de 1-Kesinlikle Katılmıyorum/5-Kesinlikle Katılıyorum ifadeleri yer almakta olup, katılımcıların bu şekilde cevaplandırmaları istenilmiştir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışı üzerine anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının içsel alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2a: Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının dışsal alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2b: Örgütsel kırık camların erdemli raporlama) davranışının gizli alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2c: Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının destekçi alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar arası t testi, tek yönlü varyans analizi (One Way Anova), korelasyon analizi ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

Araştırma sonucunda elde edilen sosyo demografik bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken	Düzye	n	%
Yaş	22-29 Yaş Arası	82	20,2
	30-39 Yaş Arası	189	46,7
	40 Yaş ve Üzeri	134	33,1
Cinsiyet	Kadın	178	44,0
	Erkek	227	56,0
Medeni Durum	Evli	274	67,7
	Bekâr	131	32,3
Evli İseniz Çocuğunuz var mı?	Evet	173	42,7
	Hayır	232	57,3
Öğrenim Durumu	Lisans	25	6,2
	Yüksek Lisans	138	34,1
	Doktora	242	59,8
Çalışılan Birim	Fakülte	234	57,8
	Yüksekokul	124	30,6
	Diğer Birimler	47	11,6
Personel Türü	Akademik	386	95,3
	İdari	19	4,7
Kurumda Çalışma Süresi	0-5 Yıl Arası	191	47,2
	6-11 Yıl Arası	105	25,9
	12 Yıl ve Üzeri	109	26,9
Meslekte Çalışma Süresi	0-5 Yıl Arası	156	38,5
	6-11 Yıl Arası	97	24,0
	12 Yıl ve Üzeri	152	37,5
Erdemli Raporlama Kavramını Hiç Duydunuz mu?	Evet	79	19,5
	Hayır	326	80,5
Etik davranışlar ile ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?	Evet	112	27,7
	Hayır	293	72,3
Kırık Camlar Teorisini Daha Önce Duydunuz mu?	Evet	152	37,5
	Hayır	253	62,5
Toplam		405	100

Tablo 1'de araştırma kapsamında incelenen üniversite çalışanlarının sosyo-demografik özelliklerine yer verilmiştir. Buna göre katılımcıların %46,7'sinin 30-39 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların %56,0'ının erkek ve %67,7'sinin medeni durumunun evli olduğu belirtilmektedir. Araştırmaya %59,8 ile doktora mezunları katılım gösterirken, katılımcıların % 57,8'i fakültelerde görev

yapmaktadır. Araştırmaya %95,3 ile akademik personel katılım göstermiştir. Kurumda çalışma sürelerine bakıldığında araştırmaya %47,2'sinin 0-5 yıl aralığında hizmet verdikleri görülmektedir. Meslekte çalışma süresi incelendiğinde ise %38,5 ile 0-5 yıl arası çalışanların en yüksek orana sahip olduğu görülürken %37,5 ile 12 yıl ve üzerinde çalışanların olduğu görülmüştür. Erdemli Raporlama kavramını duyma oranı %80,5 ile "Hayır" olarak belirlenmiştir. Etik davranışlar ile ilgili herhangi bir eğitim alma durumu %72,3 ile "Hayır" cevabı alırken, kırık camlar teorisini daha önce duyma durumu yine %62,5 ile "Hayır" olarak belirlenmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu diğer cevaplar Tablo 1'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerlilik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliklerini test etmek için SPSS programında açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Örgütsel kırık camlar ölçeğinin geçerliliğini test etmek amacıyla KMO ve Bartlett Küresellik testleri uygulanmıştır. İlgili testte KMO değerinin 0,916 çıkması ve Bartlett testinin anlamlı olması, faktör analizi yapılmasına uygunluğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Örgütsel kırık camlar ölçeğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Kırık Camlar Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi

Örgütsel Kırık Camlar Ölçeği Maddeleri	Bireysel	Yöneltil
Örgüt çalışanları, geri bildirimde bulunmadıkları için ben de geribildirimde bulunma gereği duymam.	0,713	
Örgüt çalışanları, işle ilgili sorumluluk ve inisiyatif almaktan kaçındıkları için ben de inisiyatif almaktan kaçınırım.	0,604	
Örgüt çalışanları, işi yaparken kasıtlı olarak yavaş, özensiz ya da kötü iş yaptıkları için ben de bu şekilde çalışırım.	0,612	
Örgüt çalışanları, işyerindeki fiziksel eşyaları özensiz kullandıkları için ben de özen göstermem.	0,829	
Örgüt çalışanları, müşterilerle ilişkilerinde nazık ve saygılı davranmadıkları için ben de bu şekilde davranırım.	0,748	
Örgüt çalışanları, durumu kurtarmak adına (müşterilere veya hizmet alanlara) bazen yalan söyledikleri için gerektiğinde ben de yalan söylerim.	0,680	
Örgüt çalışanları, çok sık izin kullandıkları için ben de izin kullanırken çekinmem.		0,681
Örgüt çalışanları, iş etiğine uygun davranmadıkları için, ben de iş etiğine uygun davranmam.		0,752
Örgüt çalışanları, iş yeri giyim kurallarına uygun giyinmedikleri için, ben de bu kurallara göre giyinmem.		0,630
Örgüt çalışanları, toplantılarda ya da özel günlerde uyulması gereken kurallara uymadıkları için bende bu kurallara uymam.		0,882
Örgüt çalışanları, mesaiye geç geldiklerinde herhangi bir yaptırımla karşılaşmadıkları için ben de mesai saatlerine çok dikkat etmem.		0,717
Örgüt çalışanları, yönetim tarafından bazı çalışanların kural ihlalleri görmezden gelindiği için, ben de kuralları ihlal ederim.		0,743
Örgüt çalışanları, ortak kullanım alanlarında (örneğin temizlik kuralları... vb. gibi) kurallara uymadıkları için bende bu tür kurallara uymam.		0,821
KMO=0,916; Bartlett Test= 7629,625; p<0,000		
Açıklanan Toplam Varyans= %76,470		

Örgütsel kırık camlar ölçeği üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre Bektaş ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında olduğu gibi iki faktöre ayrıldığı görülmektedir. Açıklanan toplam varyansın %76,470 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erdemli raporlama ölçeğinin geçerliliğini test etmek amacıyla KMO ve Bartlett Küresellik testleri uygulanmıştır. İlgili testte KMO değerinin 0,857 çıkması ve Bartlett testinin anlamlı olması, faktör analizi yapılmasına uygunluğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Araştırmada kullanılan erdemli raporlama ölçeğinin geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizi Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Erdemli Raporlama Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Erdemli Raporlama Ölçeği Maddeleri	İçsel	Dışsal	Gizli	Destekçi
Bu olayı bağlı olarak çalıştığım yöneticime bildiririm.	0,645			
Bu olayı doğrudan üst kademe yönetime bildiririm.	0,708			
Bu olayı çalıştığım kurumdaki diğer üst düzey yöneticilere bildiririm.	0,710			
Kurum içinde kullandığımız prosedürlere (tutanak tutma, dilekçe verme vb.) göre hareket ederek bildirdim.	0,755			
Bu tür durumları kurum içinde kime iletmemiz isteniyorsa sözel olarak doğrudan ilettirdim.	0,806			
Bu olayı çalıştığım kurumla aynı amacı taşıyan diğer kurumlara bildiririm.		0,845		
Bu olayı kurumumla ilgili yasal mercilere bildiririm.		0,864		
Bu olay hakkında diğer toplumsal kurumların bilgi edinmesini sağlarım.		0,866		
Bu olayı basın aracılığıyla kamuoyuna duyururum.		0,816		
Kimliğimin gizli tutulması koşuluyla gerçek ismimi vererek olayı bildiririm.			0,619	
İsmimi vermeden ancak mensubu olduğum grubu/kurumu/birimi belirterek olayı bildiririm.			0,843	
Bu olayı kimliğimle ilgili hiçbir bilgi vermeden bildiririm.			0,827	
Bu olayı (resmi bir işlem yapmadan) aynı sorunu yaşayan ya da gözlemleyen meslektaşlarıma bildiririm.				0,789
Bu olayı, (resmi bir işlem yapmadan) yapılanların düzeltilmesinde sorumluluk hissedeceğini düşündüğüm herhangi bir meslektaşına bildiririm.				0,787
Bu olayı (resmi bir işlem yapmadan) sorunun çözümünde doğrudan etkili olabilecek bir meslektaşına bildiririm.				0,779
Bu olayı kendimi yakın hissettiğim herhangi bir meslektaşına bildiririm.				0,801
KMO=0,857; Bartlett Test= 1237,900; p<0,000				
Açıklanan Toplam Varyans= %89,365				

Erdemli raporlama ölçeği üzerinde yapılan açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre içsel alt boyut 5 soru, dışsal alt boyut 4 soru, gizli alt boyut 3 soru ve destekçi alt boyut 4 soru olmak üzere toplam 16 sorunun Celep ve Konaklı (2012)'nin çalışmasındaki sonuçlarla uyduğu görülmektedir.

Tablo 4. Örgütsel Kırık Camlar Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sorular	Ortalama	Standart Sapma
Örgüt çalışanları, müşterilerle ilişkilerinde nazik ve saygılı davranmadıkları için ben de bu şekilde davranırım.	1,126	,4940
Örgüt çalışanları, ortak kullanım alanlarında (örneğin temizlik kuralları... vb. gibi) kurallara uymadıkları için bende bu tür kurallara uymam.	1,141	,5288
Örgüt çalışanları, işyerindeki fiziksel eşyaları özensiz kullandıkları için ben de özen göstermem.	1,146	,5504
Örgüt çalışanları, iş etiğine uygun davranmadıkları için, ben de iş etiğine uygun davranmam.	1,156	,5567
Örgüt çalışanları, toplantılarda ya da özel günlerde uyulması gereken kurallara uymadıkları için bende bu kurallara uymam.	1,163	,5568
Örgüt çalışanları, işi yaparken kasıtlı olarak yavaş, özensiz ya da kötü iş yaptıkları için ben de bu şekilde çalışırım.	1,168	,5418
Örgüt çalışanları, iş yeri giyim kurallarına uygun giyinmedikleri için, ben de bu kurallara göre giyinmem.	1,183	,6143
Örgüt çalışanları, durumu kurtarmak adına (müşterilere veya hizmet alanlara) bazen yalan söyledikleri için gerektiğinde ben de yalan söylerim.	1,188	,6520
Örgüt çalışanları, yönetim tarafından bazı çalışanların kural ihlalleri görmezden gelindiği için, ben de kuralları ihlal ederim.	1,195	,6206
Örgüt çalışanları, mesaiye geç geldiklerinde herhangi bir yaptırımla karşılaşmadıkları için ben de mesai saatlerine çok dikkat etmem.	1,207	,6574
Örgüt çalışanları, işle ilgili sorumluluk ve inisiyatif almaktan kaçındıkları için ben de inisiyatif almaktan kaçınırım.	1,220	,6702
Örgüt çalışanları, çok sık izin kullandıkları için ben de izin kullanırken çekinmem.	1,230	,7030
Örgüt çalışanları, geri bildirimde bulunmadıkları için ben de geribildirimde bulunma gereği duymam	1,314	,7298
Toplam Ortalama	1,1873	,5265

Tablo 4'te Örgütsel Kırık Camlar ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Buna göre "Örgüt çalışanları, müşterilerle ilişkilerinde nazik ve saygılı davranmadıkları için ben de bu şekilde davranırım." İfadesi 1,12 ortalama ve "Örgüt çalışanları, ortak kullanım alanlarında (örneğin temizlik kuralları... vb.) kurallara uymadıkları için bende bu tür kurallara uymam." İfadesi 1,14 ortalama ile

en düşük ortalamalara sahip sorular olarak belirlenmiştir. “Örgüt çalışanları, çok sık izin kullandıkları için ben de izin kullanırken çekinmem.” İfadesi 1,31 ortalama ve “Örgüt çalışanları, işle ilgili sorumluluk ve inisiyatif almaktan kaçındıkları için ben de inisiyatif almaktan kaçınırım.” İfadesi 1,23 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip ifadeler olarak görülmüştür. Katılımcıların örgütsel kırık camlar ölçeğine ilişkin vermiş olduğu diğer cevaplar Tablo 4’te ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 5. *Erdemli Raporlama Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*

Sorular	Ortalama	Standart Sapma
Bu olayı basın aracılığıyla kamuoyuna duyururum.	1,338	,7814
Kimliğimin gizli tutulması koşuluyla gerçek ismimi vererek olayı bildiririm.	1,410	1,0220
Bu olayı çalıştığım kurumla aynı amacı taşıyan diğer kurumlara bildiririm.	1,454	1,0005
Bu olay hakkında diğer toplumsal kurumların bilgi edinmesini sağlarım.	1,506	1,0498
Bu olayı kurumumla ilgili yasal mercilere bildiririm.	1,538	1,1065
Bu olayı kimliğimle ilgili hiçbir bilgi vermeden bildiririm.	1,538	1,0953
İsmimi vermeden ancak mensubu olduğum grubu/kurumu/birimi belirterek olayı bildiririm.	1,681	1,3570
Bu olayı doğrudan üst kademe yönetime bildiririm.	2,568	1,7809
Bu olayı çalıştığım kurumdaki diğer üst düzey yöneticilere bildiririm.	2,602	1,8435
Bu olayı kendimi yakın hissettiğim herhangi bir meslektaşına bildiririm.	2,719	1,8048
Bu olayı (resmi bir işlem yapmadan) sorunun çözümünde doğrudan etkili olabilecek bir meslektaşına bildiririm.	2,731	1,8087
Bu olayı, (resmi bir işlem yapmadan) yapılanların düzeltilmesinde sorumluluk hissedeceğini düşündüğüm herhangi bir meslektaşına bildiririm.	2,770	1,8128
Bu olayı (resmi bir işlem yapmadan) aynı sorunu yaşayan ya da gözlemleyen meslektaşlarıma bildiririm.	2,773	1,8152
Kurum içinde kullandığımız prosedürlere (tutanak tutma, dilekçe verme vb.) göre hareket ederek bildirirdim.	3,237	1,5664
Bu olayı bağlı olarak çalıştığım yöneticime bildiririm.	3,743	1,6808
Bu tür durumları kurum içinde kime iletmemiz isteniyorsa sözel olarak doğrudan iletirdim.	3,768	1,7336
Toplam Ortalama	2,3361	,9210

Tablo 5’te Erdemli Raporlama ölçeğine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Buna göre “Bu olayı basın aracılığıyla kamuoyuna duyururum.” İfadesi 1,33 ortalama, “Kimliğimin gizli tutulması koşuluyla gerçek ismimi vererek olayı bildiririm.” İfadesi 1,41 ortalama ve “Bu olayı çalıştığım kurumla aynı amacı taşıyan diğer kurumlara bildiririm.” İfadesi 1,45 ortalama ile en düşük ortalamaya sahip olan ifadelerdendir. “Bu tür durumları kurum içinde kime iletmemiz isteniyorsa sözel olarak doğrudan iletirdim.” İfadesi 3,76 ortalama, “Bu olayı bağlı olarak çalıştığım yöneticime bildiririm.” İfadesi 3,74 ortalama ve “Kurum içinde kullandığımız prosedürlere (tutanak tutma, dilekçe verme vb.) göre hareket ederek bildirirdim.” İfadesi 3,23 ortalama ile en yüksek ortalamaya sahip olan ifadelerdendir. Katılımcıların Erdemli Raporlama ölçeğine ilişkin vermiş olduğu diğer cevaplar Tablo 5’te ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 6. Ölçek Puanlarının Cinsiyet, Medeni Durum, Katılımcıların Çocuk Durumu, Etik Davranışlar Eğitimi Alma Durumu, Erdemli Raporlama Kavramını Duyma Durumu, Kırık Camlar Teorisini Duyma Durumu Açısından Karşılaştırılması (Bağımsız Gruplar Arası t Testi)

Ölçek	Cinsiyet	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Kadın	178	1,16	,434	-,884	0,37
	Erkek	227	1,20	,589		
Erdemli Raporlama	Kadın	178	2,27	,888	-1,159	0,24
	Erkek	227	2,38	,062		
Ölçek	Medeni Durum	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Evli	274	1,11	,448	-3,85	0,00*
	Bekar	131	1,33	,639		
Erdemli Raporlama	Evli	274	2,32	,934	-0,28	0,77
	Bekar	131	2,35	,895		
Ölçek	Evli İseniz Çocuğunuz var mı?	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Evet	173	1,10	,341	-2,60	0,01*
	Hayır	232	1,24	,624		
Erdemli Raporlama	Evet	173	2,24	,974	-1,71	0,08
	Hayır	232	2,40	,875		
Ölçek	Etik Davranışlar Eğitimi Alma	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Evet	112	1,30	,580	2,90	0,00*
	Hayır	293	1,14	,497		
Erdemli Raporlama	Evet	112	2,48	,930	2,04	0,04*
	Hayır	293	2,27	,912		
Ölçek	Erdemli Raporlama Kavramını Duyma	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Evet	79	1,16	,433	0,50	0,56
	Hayır	326	1,19	,547		
Erdemli Raporlama	Evet	79	2,51	,825	1,88	0,06
	Hayır	326	2,29	,939		
Ölçek	Kırık Camlar Teorisini Duyma	Sayı	Ort.	Std. Sapma	t	p
Kırık Camlar	Evet	152	1,13	,419	-1,68	0,09
	Hayır	253	1,22	,579		
Erdemli Raporlama	Evet	152	2,12	,866	-3,64	0,00*
	Hayır	253	2,43	,930		

*=*anlamli değerler*

Tablo 6'da görüldüğü üzere cinsiyet, medeni durum, katılımcıların çocuk sayısı, etik davranışlar eğitimi alma, erdemli raporlama kavramını ve kırık camlar teorisi hakkında bilgileri olma durumu ortalamalarının örgütsel kırık camlar ve Erdemli Raporlama puanları açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla "Bağımsız Gruplar Arası t Testi" yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda örgütsel kırık camlar ortalamaları ile cinsiyet ve erdemli raporlama kavramını duyma ortalamaları arasında farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Medeni durum, çocuk sayısı, etik davranışlar eğitimi alma ve kırık camlar teorisini duyma ortalamaları ile örgütsel kırık camlar ortalamaları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p < 0,05$). Diğer yandan erdemli raporlama ortalamaları ile cinsiyet ve medeni durum ortalamaları arasında farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Çocuk sayısı, etik davranışlar eğitimi alma, erdemli raporlama kavramını ve kırık camlar teorisini duyma ortalamaları ile Erdemli Raporlama ortalamaları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 7. Ölçek Puanlarının Yaş, Öğrenim Durumu, Çalışılan Birim, Kurumda Çalışma Süresi, Meslekte Çalışma Süresi Açısından Karşılaştırılması (Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları)

Ölçek	Yaş	Sayı	Ort.	Std. Sapma	F	p
	20-29 Yaş Arası	82	1,42	,726		
Kırk Camlar	30-39 Yaş Arası	189	1,14	,533	10,802	0,00*
	40 Yaş ve Üzeri	134	1,10	,275		
	20-29 Yaş Arası	82	2,35	,880		
Erdemli Raporlama	30-39 Yaş Arası	189	2,24	,891	1,954	0,14
	40 Yaş ve Üzeri	134	2,33	,978		
Ölçek	Öğrenim Durumu	Sayı	Ort.	Std. Sapma	F	p
	Lisans	28	1,25	,787		
Kırk Camlar	Yüksek Lisans	138	1,25	,695	2,52	0,08
	Doktora	242	1,13	,350		
	Lisans	28	2,10	,757		
Erdemli Raporlama	Yüksek Lisans	138	2,21	,852	3,16	0,04*
	Doktora	242	2,33	,964		
Ölçek	Çalışılan Birim	Sayı	Ort.	Std. Sapma	F	p
	Fakülte	234	1,14	,468		
Kırk Camlar	Yüksekokul	124	1,19	,509	3,93	0,02*
	Diğer Birimler	47	1,37	,762		
	Fakülte	234	2,26	,871		
Erdemli Raporlama	Yüksekokul	124	2,35	,975	3,40	0,03*
	Diğer Birimler	47	2,64	,964		
Ölçek	Kurumda Çalışma Süresi	Sayı	Ort.	Std. Sapma	F	p
	0-5 Yıl Arası	191	1,25	,602		
Kırk Camlar	6-11 Yıl Arası	105	1,19	,579	4,64	0,01*
	12 Yıl ve Üzeri	109	1,06	,227		
	0-5 Yıl Arası	191	2,44	,935		
Erdemli Raporlama	6-11 Yıl Arası	105	2,09	,834	5,08	0,00*
	12 Yıl ve Üzeri	109	2,37	,940		
Ölçek	Meslekte Çalışma Süresi	Sayı	Ort.	Std. Sapma	F	p
	0-5 Yıl Arası	156	1,28	,645		
Kırk Camlar	6-11 Yıl Arası	97	1,13	,567	4,71	0,01*
	12 Yıl ve Üzeri	152	1,11	,304		
	0-5 Yıl Arası	156	2,47	,917		
Erdemli Raporlama	6-11 Yıl Arası	97	2,06	,849	6,39	0,00*
	12 Yıl ve Üzeri	152	2,36	,936		

*=*anlamli değerler*

Tablo 7’de görüldüğü üzere yaş, öğrenim durumu, çalışılan birim, kurumda çalışma süresi, meslek çalışma süresi ortalamalarının örgütsel kırk camlar ve Erdemli Raporlama puanları açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla "Tek Yönlü Varyans Analizi" yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda örgütsel kırk camlar ortalamaları ile yaş, öğrenim durumu, çalışılan birim, kurumda çalışma süresi ve meslekte çalışma süresi ortalamaları arasında farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Erdemli raporlama ortalamaları ile öğrenim durumu, çalışılan birim, kurumda çalışma süresi ve meslekte çalışma süresi arasında farkın anlamlı olduğu görülürken yaş değişkeni ile anlamlı farklılık belirlenmemiştir.

Tablo 8. Ölçek Puanlarının Yaş, Öğrenim Durumu, Çalışılan Birim, Kurumda Çalışma Süresi, Meslekte Çalışma Süresi Açısından Karşılaştırılması İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (Scheffe/Games-Howell)

Bağımlı Değişken	Yaş	Yaş	Ortalama Fark	Standart Hata	p
Kırık Camlar	20-29 Yaş Arası	30-39 Yaş Arası	,27956*	,06800	0,00*
	20-29 Yaş Arası	40 Yaş ve Üzeri	,31270*	,07210	0,00*
Bağımlı Değişken	Çalışılan Birim	Çalışılan Birim	Ortalama Fark	Standart Hata	p
Kırık Camlar	Fakülte	Diğer birimler	-,23408*	,08356	0,02*
	Erdemli Raporlama	Diğer birimler	-,37920*	,15182	0,04*
Bağımlı Değişken	Kurumda Çalışma Süresi	Kurumda Çalışma Süresi	Ortalama Fark	Standart Hata	p
Kırık Camlar	0-5 Yıl Arası	12 Yıl ve Üzeri	,19071*	,06265	0,01*
	Erdemli Raporlama	0-5 Yıl Arası	,34898*	,10588	0,00*
Bağımlı Değişken	Meslekte Çalışma Süresi	Meslekte Çalışma Süresi	Ortalama Fark	Standart Hata	p
Kırık Camlar	0-5 Yıl Arası	12 Yıl ve Üzeri	,16956*	,05947	0,01*
	Erdemli Raporlama	0-5 Yıl Arası	,41555*	,11328	0,00*
Erdemli Raporlama	6-11 Yıl Arası	12 Yıl ve Üzeri	-,30598*	,11491	0,02*

*=*anlamli değerler*

Tablo 8’de görüldüğü üzere değişkenler üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizleri için varyansların homojen dağılıp dağılmamasına göre Scheffe ve Games-Howell Tek Yönlü Varyans analizleri yapılmıştır. Farklılığın kaynağını belirlemeye yarayan bu analizlere göre örgütsel kırık camlar bağımlı değişkeni açısından 20-29 Yaş aralığı ile 30-39 Yaş aralığında ve 20-29 yaş aralığı 40 yaş üzerinde farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Bu analiz sonucuna göre örgütsel kırık camlar ve Erdemli Raporlama bağımlı değişkeni açısından fakülte ve diğer birimler arasında farkın anlamlı olduğu görülmüştür. Kurumda çalışma süresi açısından örgütsel kırık camlar değişkeni açısından 0-5 yıl aralığı ve 12 yıl ve üzeri sürede çalışanlar açısından farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Erdemli Raporlama bağımlı değişkeni açısından ise 0-5 yıl aralığı ve 6-11 yıl aralığında çalışanlar açısından farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Meslekte çalışma süresi açısından örgütsel kırık camlar değişkeni açısından 0-5 yıl aralığı ve 12 yıl ve üzeri sürede çalışanlar açısından farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,05$). Erdemli Raporlama bağımlı değişkeni açısından ise 0-5 yıl aralığı ve 6-11 yıl aralığında ve 6-11 yıl aralığı ve 12 yıl ve üzeri sürede çalışanlar açısından farkın anlamlı olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

Tablo 9. Örgütsel Kırık Camlar ve Erdemli Raporlama Arasındaki İlişkinin Araştırılması (Korelasyon Analizi)

	Kırık Camlar	Erdemli Raporlama
	Pearson	1
Kırık Camlar	p	
	Sayı	405
	Pearson	0,277**
Erdemli Raporlama	p	0,00
	Sayı	405

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 9’da görüldüğü üzere örgütsel kırık camlar ve Erdemli Raporlama arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda örgütsel kırık camlar ile Erdemli Raporlama arasında pozitif yönlü zayıf ($r=0,277$) ancak istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür ($p < 0,01$).

Tablo 10. Örgütsel Kırık Camlar ve Erdemli Raporlama Ölçeği Alt Boyutları Arasındaki İlişkinin Araştırılması (Korelasyon Analizi)

		Kırık Camlar	İçsel Erdemli Raporlama	Dışsal Erdemli Raporlama	Destekçi Erdemli Raporlama	Gizli Erdemli Raporlama
Kırık Camlar	Korelasyon	1				
	p Sayı	405				
İçsel	Korelasyon	0,001	1			
	p Sayı	0,979 405	405			
Dışsal	Korelasyon	0,410**	0,281**	1		
	p Sayı	0,000 405	0,000 405	405		
Destekçi	Korelasyon	0,410**	0,281**	1,000**	1	
	p Sayı	0,000 405	0,000 405	0,000 405	405	
Gizli	Korelasyon	0,543**	0,252**	0,866**	0,866**	1
	p Sayı	0,000 405	0,000 405	0,000 405	0,000 405	405

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. * Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 10'da görüldüğü üzere örgütsel kırık camlar ve Erdemli Raporlama ölçeği alt boyutları olan içsel Erdemli Raporlama, dışsal Erdemli Raporlama, destekçi Erdemli Raporlama ve gizli Erdemli Raporlama boyutları arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda örgütsel kırık camlar ile içsel Erdemli Raporlama arasında negatif yönlü zayıf ($r=-0,001$) ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Örgütsel kırık camlar ile dışsal Erdemli Raporlama arasında pozitif yönlü orta ($r=0,410$) ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($p<0,01$). Örgütsel kırık camlar ile destekçi Erdemli Raporlama arasında pozitif yönlü orta ($r=0,410$) ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($p<0,01$). Örgütsel kırık camlar ile gizli Erdemli Raporlama arasında pozitif yönlü orta ($r=0,543$) ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($p<0,01$).

Tablo 11. Örgütsel Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama Davranışına Etkisine Ait Regresyon Analizi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata	F	Sig.
0,277	0,077	0,074	0,50655	33,520	0,000
Model 1	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar			
	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit Değişken	0,817	0,069		11,896	0,000
Erdemli Raporlama	0,158	0,027	0,277	5,790	0,000

Tablo 11'de örgütsel kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışını ne derecede etkilediğini belirlemek için basit regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre R2 değeri 0,07 olduğundan örgütsel kırık camlar değişkeninin Erdemli Raporlama değişkeni üzerinde düşük düzeyde anlamlı bir etkisinin olduğu belirlenmiştir ($R^2=0,077$). Kurulan regresyon modeli anlamlı olup, örgütsel kırık camlar teorisinin erdemli raporlama üzerinde pozitif etkisi vardır ($Beta= 0,817$).

Tablo 11. Örgütsel Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama Davranışının Alt Boyutlarına Etkisine Ait Çoklu Regresyon Analizi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata	F	Sig.
0,571	0,326	0,321	0,43383	64,710	0,000
Model 1	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar			
	B	Standart Hata	Beta	t	p
Sabit Değişken	,900	,056			0,00
İçsel Erdemli Raporlama	-,047	,015	,133	3,125	0,00
Destekçi Erdemli Raporlama	-,117	,046	,210	2,538	0,00
Gizli Erdemli Raporlama	,394	,043	-,759	-9,243	0,00
Dışsal Erdemli Raporlama	,228	,025	-,410	-9,019	0,00

Tablo 12’de örgütsel kırık camların erdemli raporlamaya etkisini belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Kurulan çoklu regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=64,710$; $p=0,000$). Analiz sonuçlarına göre örgütsel kırık camlar teorisinin içsel erdemli raporlama üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu ($Beta=-0,133$; $p=0,002$); örgütsel kırık camlar teorisinin destekçi erdemli raporlama üzerinde anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu ($Beta=-0,210$; $p=0,012$); örgütsel kırık camlar teorisinin gizli erdemli raporlama üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu ($Beta=-0,759$; $p=0,000$) ve örgütsel kırık camlar teorisinin dışsal erdemli raporlama üzerinde anlamlı ve negatif etkisinin olduğu ($Beta=-0,410$; $p=0,000$) görülmüştür.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışına etkisi belirlemeyi hedeflemektedir. Erdemli raporlama davranışını etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte alan yazına yeni kazandırılan örgütsel kırık camlar teorisinin Erdemli Raporlama davranışı üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Günümüzde örgütsel yaşamda kurumların işleyişi, etkililiği ve verimliliği göz önünde bulundurulduğunda kurumlarda çalışanların benzer davranışlar sergilemesi ve Erdemli Raporlama davranışı kültürünün geliştirilmesi örgütlere katkı sağlamaktadır. Örgütlerde meydana gelen yanlış, etik dışı, yasadışı, ahlaki olmayan durumların açığa çıkartılması, örgütün performansını olumlu yönde etkilemekle beraber örgütün içerisinde bulunduğu topluma da katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra doğru veya yanlış davranışların kartopu misali birbirini takip etmesi olası bir durumdur. Kırık camlar teorisi bu davranışların kontrol altına alındığı zaman olumlu veya olumsuz olarak yansıdığını ifade etmektedir. Eğer bir örgütte yanlışlıklar, hatalar, suistimaller hemen düzeltildiği takdirde olumsuzlukların yaşanmaması beklenmektedir.

Araştırmadan elde edilen veriler incelendiğinde ve ölçek sorularına verilen cevaplara bakıldığında örgütsel kırık camlar ölçeğinin genel ortalaması 1,18 olarak belirlenmiştir. Bu ortalamaya göre örgüt çalışanlarının kimseden etkilenmeden bağımsız olarak hareket ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin “Örgüt çalışanları, iş etiğine uygun davranmadıkları için, ben de iş etiğine uygun davranmam.” sorusuna katılımcıların geneli katılmadığını ifade ederek diğer çalışanlar ile aynı davranışı göstermediği anlaşılmıştır. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personelin birbirlerinin davranışlarını taklit etme özellikleri kamu otoritesi kültüründe yerleşmiş bir durumdur. Dolayısıyla Türk kültüründeki kamu çalışanlarının kaytarma davranışları herkes tarafından bilinen bir durum olmakla birlikte yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir (Özdem ve Demir, 2015; Ünal ve Tekdemir, 2015).

Bir diğer yandan erdemli raporlama ölçeğine verilen cevapların ortalaması incelendiğinde 2,33 olduğu görülmektedir. Üniversite çalışanların “Bu tür durumları kurum içinde kime iletmemizi isteniyorsa sözel olarak doğrudan ilettirdim.”, “Bu olayı bağlı olarak çalıştığım yöneticime bildiririm.” sorularına verdikleri cevaplar, katılımcıların içsel erdemli raporlamayı tercih edebileceklerinin göstergesidir. Ayrıca “Bu olayı basın aracılığıyla kamuoyuna duyururum.”, “Kimliğimin gizli tutulması koşuluyla gerçek ismimi vererek olayı bildiririm.” gibi davranışları pek tercih etmeyecekleri, yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Erdemli raporlama ve kültür kavramları özellikle doğu toplumlarında korku, endişe, garanti altında hissetme gibi kavramlar ile yakından ilgili olduğundan bireyler, şahit oldukları yanlış, yasa dışı, etik dışı veya ahlâk dışı olayları bildirme konusunda tereddüt yaşayabilirler.

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin kabul veya reddedilmesi için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda “Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışı üzerine anlamlı bir etkisi vardır.” hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumun örgüt kültürü ile bağlantısı olduğu ve kişilerin motivasyon yaklaşımlarından olan davranışsal şartlandırma yaklaşımına göre hareket ettikleri sonucu ortaya çıkabilir. Şöyle ki; davranış şartlandırma yaklaşımı bireylerin davranışlarının şekillenmesinde çevresel unsurların etkili olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla örgütsel kırık camlar teorisinin getirdiği ilkelere göre hareket eden çalışanlar erdemli raporlama eylemini açığa çıkartırken davranışın sonucundan çok kazanacakları veya kaybedecekleri unsurlara odaklanmaktadırlar. Eğer davranışı yerine getiren çalışan ödüllendirilirse bu davranışı yerine getirmeye devam edecektir (Eren, 2010, s. 545).

Bir diğer yandan örgütsel kırık camlar teorisinin erdemli raporlamaya etkisini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizlerine göre; “Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının içsel alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.”, “Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının dışsal alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.”, “Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının gizli alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.” ve “Örgütsel kırık camların erdemli raporlama davranışının destekçi alt boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.” hipotezleri kabul edilmiştir. Oluşturulan genel hipotezle benzer şekilde bir örgütün kültürü eğer çalışanlarına rahat edebilecekleri bir çalışma ortamı

sunuyorsa, meydana gelen yanlışların, hataların, yasa dışılıkların açığa çıkartılması mümkündür. Ayrıca erdemli raporlama alt boyutlarına bakıldığında içsel ve destekçi erdemli raporlama boyutlarının pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olması ve dışsal ile gizli erdemli raporlamanın negatif yönlü ve anlamlı etkiye sahip olması kırık camlar teorisine göre çalışanların örgüt ortamından etkilenerek raporlama kararını aldıklarını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı örgütsel kırık camlar teorisinin erdemli raporlama davranışına etkisini araştırmaktır. Bu amaçla yapılan çalışma iki kavramın birbiri ile karşılaştırılması açısından özgünlük taşımaktadır. Örgütsel davranış alanında çalışan davranışlarının ve tutumlarının anlaşılması, yorumlanması gibi durumlar davranışsal yaklaşımdan itibaren günümüze gelmektedir. Örgütlerin etkin ve verimli olması, rekabet avantajı sağlaması ve bunun yanı sıra misyonundan birisi olan topluma hizmetin gerçekleştirilebilmesi için meydana gelen olumsuz olayların açığa çıkartılarak çözüme kavuşturulması gerekir. Bunun yanında örgütsel kırık camlar teorisi, kırık camlar teorisine örgüt açısından bir bakış açısı getirmiştir. Yapılan en küçük bir yanlış kartopuna dönüşerek büyümesi amacını taşıyan teoride örgütlerde meydana gelen yanlışları devam ettirmek, örgütün sağlığı, rekabet yeteneği ve sürdürülebilirliği açısından tehdit yaratmaktadır. Sadece bahsi geçen kavramlar tek başına büyük etki yaratmamakla birlikte diğer tüm faktörleri etkilemektedir. Örneğin adaletsiz davranışlarının var olması, bu davranışların bilinerek çalışma yaşamına devam edilmesi ve örgütsel kırık camlar teorisine göre adaletsiz davranışlara diğer çalışanların adapte olması, örgütsel adaletin yoksunluğunu ortaya koymakta ve örgütü dolaylı yoldan etkilemektedir.

Üniversite çalışanlarında örgütsel kırık camla teorisinin erdemli raporlamaya etkisini belirlemek üzere yapılan çalışmada sadece Yozgat Bozok Üniversitesinde gerçekleştirilmiş olup, farklı üniversite, kurum, bölge hatta ülkede ve daha kapsamlı örnekleme yapılması ile farklı sonuçlar elde edilebilir. Araştırmada örgütsel kırık camlar teorisinden yola çıkılarak bunun erdemli raporlama davranışını nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Örgütsel kırık camlar teorisinin başka değişkenler ile nicel ve nitel araştırmalar yapılabilir. Başka değişkenler ile yapılacak çalışmaların örgütlerin başarı faktörlerine yönelik etkilerinin bulunmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada örneklem olarak alınan Yozgat Bozok Üniversitesi çalışanlarının örgüt kültürü bağlamında birbirleri arasında uyum içerisinde çalıştıkları söylenebilir. Fakat kırık camlar teorisinin örgütsel düzeyde incelenebilmesi için kişilik özellikleri, örgüt kültürü, liderlik, pozitif ve negatif duygular gibi değişkenlerle ilişkilendirilmesi, bu araştırma sonuçlarının da genelleştirilebilmesi adına önemlidir. Bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı umut edilmektedir.

Etik Beyan

“Kırık Camlar Teorisinin Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Davranışına Etkisi: Yükseköğretim Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Ayrıca bu çalışma için gerekli olan izinler, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu’nun 20.01.2021 tarihli 18/09 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2006). Organizasyonlarda Yanlış Uygulamalara Karşı Bir Sivil Erdem, Ahlâki Tepki ve Vicdani Red Davranışı: *Whistleblowing*. *Mercek Dergisi*, Ekim, 1-13.
- Alford, R.P. (2012). The FCPA at thirty-five and its impact on global business: a broken windows theory of international corruption. *Ohio State Law Journal*. 731253.
- Alpaslan Danışman, S. (2006). Sosyal Bir Sorumluluk Olarak İhbarcılık. *İş Ahlâki Dergisi*. 227-238.
- Altıntaş, M. (2019). *Örgütsel Sağlık ve Erdemli Raporlama (Whistleblowing) Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Eğitim ve Sağlık Kuruluşları Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Altıntaş, M. ve Özata, M. (2020). *Erdemli Raporlama ve Örgütsel Sağlık İlişkisi (Eğitim ve Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma)*. Efe Akademi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Austrup, S. (2011). The Person Behind the “Broken Window”: *The Influence of the Environment and Personality on Undesired Behavior*.
- Ayar, M. (2020). *Sağlık Sektöründe Açık Etme (Whistleblowing)*. Astana Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Bektaş, M., Erkal, P. ve Çetin, E. (2019). Kırık Camlar Teorisinin İşletmelere Uyarlanması: Ölçek Geliştirme Çalışması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 596-617.
- Bennett, T. (1991). The effectiveness of a police-initiated fear-reducing strategy. *British Journal of Criminology*, 31(1), 1-14.
- Beşe, E. (2006). Kırık Pencereler Teorisi Bağlamında Kentsel Yaşamda Suç ve Güvenlik. *Polis Bilim Dergisi*, 8 (1), 1-24.
- Bratton, W. ve Knobler, P. (1998). *The turnaround: How America’s top cop reversed the crime epidemic*. New York: Random House.

- Brown, J. O., Hays, J., ve Stuebs, M. T. (2016). Modeling accountant whistleblowing intentions: Applying the theory of planned behavior and the fraud triangle. *Accounting and the Public Interest*, 16(1), 28-56.
- Cailleba, P., ve Petit, S. C. (2018). The whistleblower as the personification of a moral and managerial paradox. *M@n@gement*, 21(1), 675-690.
- Cheng, J., Bai, H., ve Yang, X. (2017). Ethical leadership and internal whistleblowing: A mediated moderation model. *Journal of Business Ethics*, 155, 115-130. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3517-3>.
- Churruca, K., Ellis, A.L. ve Braithwaite, J. (2018). "Broken hospital Windows": debating the theory of spreading disorder and its application to healthcare organizations. *BMC Health Services Research* (2018) 18:201.
- Çetinel, M.H. (2018). *Çalışanların Kişilik Özellikleri İle İhbarlık (Whistleblowing) Eğilimleri Arasındaki İlişki Üzerinde Örgütsel Adalet Algısının Aracılık Rolü*. (Doktora Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Dixon, D. (1998). Broken windows, zero tolerance, and the New York miracle. *Current Issues in Criminal Justice*, 10, 69-106.
- Dungan, J.A., Young, L. ve Waytz, A. (2019). The power of moral concerns in predicting whistleblowing decisions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 85, 1-12.
- Erdost, H.E. ve Çolak, M. (2004). Örgüt İçi "Sorun Bildirme" Konusuna Kültürlerarası Bakış: Türkiye - Abd Örneği. *Verimlilik Dergisi*, 2004, 69-83.
- Eren, E. (2010). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Fettahlıoğlu, Ö. O. ve Demir, S. (2014). Konuşma Hürriyetinin Yanında Sessiz Kalma Seçeneği: Üniversite Akademik Personelinin Örgütsel Sessizlik ve Whistleblowing (İfşa Etme) Hakkındaki Görüşleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 45, 27-56.
- Gau, J.M., Corsaro, N. ve Brunson R.K. (2014). Revisiting broken windows theory: A test of the mediation impact of social mechanisms on the disorder-fear relationship. *Journal of Criminal Justice*, 42 (2014), 579-588.
- Gerçek, H. (2005). Mühendislikte Etik Sorunların Ele Verilmesi. *Madencilik Dergisi*, 44 (4), 29-38.
- Hill, T.D., Ross, C.E., Angel, R.J. (2005). Neighborhood disorder, psychophysiological distress, and health. *J Health Soc Behav*, 46(2), 170-86.
- Kavkalı, Z. ve Yeşiltaş, M. (2018). Etik Örgüt Kültürünün Sorun Bildirme Davranışına Etkisi: Ankara İlinde Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama, *Turizm Akademik Dergisi*, 5 (2), 85-96.
- Kelling, G.L. ve Sousa, W.H. (2001). Do police matter? An analysis of New York city's police reforms. *New York: Manhattan Institute for Policy Research*.
- Keuschnigg, M. Ve Wolbring, T. (2015). Disorder, social capital, and norm violation: three field experiments on the broken windows thesis. *Ration Soc*, 27(1), 96-126.
- Lang, D. L., Salazar, L. F., Crosby, R. A., Diclemante, R. J., Brown, L. K., ve Donenberg, G. R. (2010). Neighbourhood environment, sexual risk behaviours and acquisition of sexually transmitted infections among adolescents diagnosed with psychological disorders. *American Journal of Community Psychology*, 46(3-4), 303-311.
- Latan, H., Jabbour, C. J. C., ve de Sousa Jabbour, A. B. L. (2017). Ethical awareness, ethical judgment and whistleblowing: A moderated mediation analysis. *Journal of Business Ethics*, 155(1),289-304, <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3534-2>.
- Lim, M.S.C., Hellard, M.E. ve Aitken, C.K. (2005). The case of the disappearing teaspoons: longitudinal cohort study of the displacement of teaspoons in an Australian research institute. *BMJ*, 331 (7531), 1498-1500.
- Nalcı Arıbaş, N. (2017), *Kamu Yönetiminde Yasa/Etik Dışı Davranışların Önlenmesinde "İfşa" Mekanizması: Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Özaslan, G. ve Ünal, A. (2016). Öğretmenlerde Açığa Çıkarma Davranışı: Mevcut Durum ve Öneriler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(3), 321-350.
- Özdem, G. ve Demir, A. (2015). Okul Yöneticilerinde Sanal Kaytarma Davranışı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 1029-1042.
- Ramos, J. ve Torgler, B. (2012). Are academics messy? Testing the broken Windows theory with a field experiment in the work environment. *Rev Law Econ*, 8(3), 563-577.
- Sarıoğlu Uğur, S. ve Özdemir, L. (2019). Onlarda "Whistleblowing" Peki Ya Bizde? Kavramsal Bir Araştırma Ve Bir Öneri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (89), 71-79.
- Schwartz, M. S. (2016). Ethical decision-making theory: An integrated approach. *Journal of Business Ethics*, 139(4), 755-776, <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2886-8>.
- Temir, E. (2020). Kırık Camlar Teorisinin Kurum Kültürüne Uyarlanabilirliği. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4, 133-144.
- Uyar, S. ve Yelgen, E. (2015). Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Denetim. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 85-106.
- Ünal, Ö.F. ve Tekdemir, S. (2015). Sanal Kaytarma: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-118.
- Watts, L. L. ve Buckley, M. R. (2017). A dual-processing model of moral whistleblowing in organizations. *Journal of Business Ethics*, 146(3), 669-683.
- Weisburd, D. ve Braga, A.A. (Eds.). (2006). *Police innovation: Contrasting perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, J.Q. ve Kelling, G. L. (1982). Broken windows. *Atlantic Monthly*, 249 (3), 29-38.

- Yazıcı, N. (2018). Hile Üçgeni: Fırsatların Önlenmesinde Kırık Camlar Teorisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 843-851.
- Zeybek Yılmaz, E. ve Bayram, A. (2019). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Etiksel İfşa Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 246-267.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of broken windows theory on whistleblowing behavior. Broken windows are a scientific metaphor, which can be seen as small and simple in society; It is symbolized by physical elements such as broken derelict buildings, graffiti, scattered trash cans. The theory suggests that where these simple irregularities occur, they will create a sense of control over people and cause a chain effect, leading to larger crimes (Austrup, 2011, p. 3). Whistleblowing: “An act involving the organization and under its control, or suspected significant illegality or other wrongdoing, has been entered into the public record and has had exclusive (privileged) access to data relating to the organization, to an external unit with the power to rectify that wrongdoing, It is expressed as a deliberate and uncompulsory act of disclosure” (Jubb, 1999, p. 78). There is no study in the literature investigating the relationship between the two concepts. This aspect of the study is thought to contribute to the literature. This descriptive study was carried out on the administrative and academic staff of Yozgat Bozok University in 2021.

Simple random sampling method was chosen in the study. A questionnaire was applied to 405 people who agreed to participate in the questionnaire applied to the administrative and academic staff of Yozgat Bozok University. Organizational Broken Windows Scale and Reporting Scale were used as data collection tools. The Organizational Broken Windows Scale consists of 2 dimensions and 13 questions. The Disclosure Scale consists of 4 dimensions and 16 questions.

According to the findings obtained from the research, it was concluded that the organizational theory of broken windows has an effect on whistleblowing behavior. In addition, it has been determined that there are positive and significant relations between internal whistleblowing and supportive whistleblowing, which are the sub-dimensions of whistleblowing behavior of the organizational broken windows theory. While organizational broken windows significantly affected the behavior of confidential whistleblowing and external whistleblowing, the effect was negative. In addition, it was determined that there were significant relationships between socio-demographic variables and scale scores. Personality traits and socio-demographic variables influence the theory of broken windows.

This study is a research aiming to create an overview of organizational broken windows theory and whistleblowing dimensions. As a result of the research, it has been determined that the organizational broken windows theory has a positive effect on whistleblowing behavior. According to the results of this research, the theory of broken windows has been adapted to the organizations, and if small mistakes and mistakes are corrected in a timely manner, the efficiency and productivity of the organizations will increase. In addition, snowballing of events will be prevented, and illegal and unethical situations will be revealed with a comfortable working environment. It can be said that the application of the theory in organizations will have a positive effect on many factors. It even comes to mind that the theory can prevent some misapplications. Therefore, it is important to adapt a theory born from social events to organizations. In organizations that are a part of society, revealing the theory can be beneficial for both the employees, the organization and the society.

Boşanma Yaşantısı Olan Bireylerin Yaşamda Anlam ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Travma Sonrası Büyümeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Refika BAŐARIKAN² ve Tolga SEKİ³

Öz

Boşanma, bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde olumsuz etkilere sebep olan travmatik bir yaşam olayıdır. Boşanmayı takiben insanların belli alanlarda pozitif değişimler yaşayabildiği yani psikolojik olarak büyüme deneyimleyebildiği bilinmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı, boşanma yaşantısı olan bireylerin yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile travma sonrası büyümeleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya Türkiye'nin 55 farklı şehriden boşanma yaşantısı olan 345 kişi katılmıştır. Katılımcıların 200'ü kadın (%58), 145'i erkektir (%42). Araştırmada veri toplama aracı olarak, "Travma Sonrası Büyüme Ölçeği (TSBÖ)", "Kısa Psikolojik Sağlıklılık Ölçeği (KPSÖ)", "Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ)" kullanılmıştır. Yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılığın travma sonrası büyüme üzerindeki etkisi AMOS programı ile Yapısal Eşitlik Modeli oluşturularak incelenmiştir. Araştırmada verilerin normal dağılım gösterdiği ve ölçme araçlarının güvenilirlik katsayılarının yeterli olduğu görülmüştür. Travma sonrası büyüme ile kısa psikolojik sağlıklılık ($r=0.29$, $p<.001$), anlamın varlığı ($r=0.49$, $p<.001$) ve anlam arayışı ($r=0.12$, $p<.001$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. YEM ile test edilen modelin uyum iyiliği değerleri yeterli bulunmuştur. YEM sonucunda anlamın varlığı ($\beta=0.50$), anlam arayışı ($\beta=0.27$) ve psikolojik dayanıklılığın ($\beta=0.29$) travma sonrası büyüme pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca yaşamın anlamı ve psikolojik dayanıklılığın, travma sonrası büyümeyle ilişkin varyansın (R²) %35'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Anabtar Kelimeler: Boşanma, Yaşamda Anlam, Psikolojik Dayanıklılık, Travma Sonrası Büyüme

Analyzing the Relationship between Levels of Meaning in Life and Psychological Resilience of Those Individuals with a Background of Divorce and Their Post-traumatic Growth

Abstract

Divorce is a traumatic event which has negative effects on the psychological health of individuals. It's known that after a divorce, people can experience positive changes in certain aspects of their lives, that is, they can experience psychological growth. In this direction, the aim of this study is to reveal the relationship between meaning in life and psychological resilience levels of individuals who have experienced divorce and their post-traumatic growth. Relational screening technique which is one of the quantitative research methods was used in the study. 345 people living in 55 different cities of Turkey and having a divorce background participated in the research. 200 (58%) of the participants were female and 145 (42%) were male. "The Post Traumatic Growth Scale", "The Brief Resilience Scale", "The Meaning in Life Scale" were used as data collection tools in the study. The effects of meaning in life and psychological resilience on post-traumatic growth were examined creating the Structural Equation Model with AMOS Program. According to the study data showed a normal distribution and the reliability coefficients of data collection tools were sufficient. It's found that there is a significant and positive correlation between post-traumatic growth and resilience ($r=0.29$, $p<.001$), presence of meaning ($r=0.49$, $p<.001$) and search for meaning ($r=0.12$, $p<.001$). Goodness-of-fit values of the model tested with SEM were found to be sufficient. As a result of SEM, present meaning ($\beta=0.50$), meaning seeking ($\beta=0.27$), and resilience ($\beta=0.29$) were found to positively affect post-traumatic growth. In addition, it was determined that meaning of life and resilience explained (R²) 35% of the variance in post-traumatic growth.

Key Words: Divorce, Meaning of Life, Psychological Resilience, Post-traumatic Growth

Atıf İçin / Please Cite As:

Başarıkan, R. ve Seki, T. (2023). Boşanma yaşantısı olan bireylerin yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile travma sonrası büyümeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 258-269. doi:10.33206/mjss.1166664

Geleş Tarihi / Received Date: 23.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.11.2022

¹ Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürütölen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Uzman Psikolojik Danışman- Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Faköltesi, refisbasarikan@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-6198-0028

³ Dr. Öğretim Üyesi - Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Faköltesi, tlg.seki@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5594-0786

Giriş

İnsan, doğası gereği yaşamın ilk anlarından itibaren çevresi ile uyumlu ilişkiler ve dostluklar kurma ihtiyaçı duyan sosyal bir varlıktır. İlişkiler, insan hayatının önemli bir yönünü oluşturmaktadır (Dana, 2021). Ruh sağlığı alanındaki birçok kuram insanın sosyal yönüne eğilmiştir (Burger, 2006; Corey, 2008). Bowlby'e göre her insan, yakın duygusal bağlar kurma ihtiyaçı içindedir ve erken dönemde kurulan bağlanma/sevgi ilişkisi bireyin yaşamı boyunca devam etmektedir (Atak ve Taştan, 2012). Erikson (1968), özellikle genç yetişkinlik döneminde deneyimlenen romantik ilişki ve evliliklerin bireylerin hayatında kritik bir önem taşıdığını söylemektedir. Ayrıca günümüzde güncelliğini koruyan ve giderek daha fazla çalışmayla desteklenen yaşam seyri yaklaşımı, sosyal değişimlerin ve sosyal bağlanmaların insan yaşantısına etkisini ortaya koymaktadır (Umberson, Williams, Powers, Chen ve Campbell, 2005). Evlilikler ve romantik ilişkiler bu yaklaşımda ele alınan önemli konulardandır (Settersten, 2015). İlişkiler; bireyler için ait olma, mutluluk, doyum gibi olumlu duygulara kaynaklık edebilirken; aynı zamanda öfke, değersizlik, incinme ve mutsuzluk gibi olumsuz duygulara ve çatışmalara da sebep olabilmektedir. Doyum elde etmekten mutsuzluğa kayan bu süreç, çiftlerin ilişkilerini bitirmesine ve boşanmasına yol açabilmektedir (Tosun, Yazıcı ve Altun, 2017).

Boşanma, toplumda ivedilikle artış gösteren psikolojik ve sosyolojik bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişkideki çöküş yüksek düzeyde stres oluşturmakta ve maddi manevi kayıplar yaşatmaktadır (Bloom, Asher ve White, 1978). Aksu'ya göre (2019, s. 79) boşanma; "toplumsal olarak kabul gören uygulamayla başlayan evliliğin, kültürün mümkün kılması halinde, yine toplumsal kabul gören bir uygulamayla sonlandırılmasıdır". Nuhoğlu (2019), boşanmanın tek bir nedeninden bahsetmenin güç olduğunu söylemektedir. Ona göre, boşanma nedeni, sadece spesifik bir konuya ilişkin değil; evlilik içinde yaşanan çatışma konularının çözülmemesi ile ilgilidir. Yani insanlar çeşitli aile sorunları nedeniyle boşanmazlar; sorunların üstesinden gelemedikleri ve ilerleyen zamanlarda da gelemeyeceklerini düşünmeleri sebebiyle boşanırlar.

Bireylere yaşam çizgisinde kırıma yaşatan beklenmedik olaylar "travmatik olay" olarak isimlendirilmektedir. Boşanma da bireyin hayatındaki önemli değişimlerden biridir ve bu sebeple de travmatik bir yaşantı olarak düşünölmektedir (Keskin, 2013; Korkut, 2003). Couto ve diğerleri (2011), araştırmalarında en çok stres oluşturan olayların, boşanma ve kayıp (eş, ebeveyn, çocuk) olduğunu belirtmektedir. Dreman'ın görüşüne göre (1991); klinik araştırma bulguları göz önüne alındığında boşanma, travmatik bir yaşantıdır ve boşanmış bireylerin savunma davranışları, diğer travma yaşantısı olan bireylerle benzerlik göstermektedir. Herhangi bir travmatik olay gibi boşanmanın da psikolojik, fiziksel, davranışsal, sosyal ve ekonomik açıdan birçok olumsuz sonuç doğurabileceğine dair güçlü kanıtlar vardır (Graff-Reed, 2004; Hetherington, 2002; Shahbeik, Khanekeshi ve Khanmohammadi, 2018). Boşanma, çoğu aile üyesi tarafından acı verici ve stresli bir olay olarak deneyimlenmekte (Hetherington, 2002), boşanma sonrası ilk yıl boyunca hem erkek hem de kadınlar öfke, stres, depresyon, sosyal ve cinsel rollerde karışıklık gibi duygusal sorunlar yaşamaktadır (Ünal, 2016). Boşanma aynı zamanda, kimlik, öz değer, mali durum, yaşam tarzı, çocuk yetiştirme ve yaşam hedefleri ile ilgili birden fazla kriz durumunu içerebilmektedir (Graff-Reed, 2004).

Sürerbiçer (2008), boşanmayı bireylerin dehşete kapılmadan giremediği bir kurum olarak değerlendirmiştir. Ona göre, boşanma sürecinde bireyler duygusal olarak kendilerini incinmiş ve kızgın; hukuki olarak olaylar tarafından sürükleniyor gibi ve kontrolünü kaybetmiş; ekonomik olarak, mal ve para paylaşımı sebebiyle kandırılmış; anne-baba olarak çocukların ne olacağı ile ilgili kaygılı ve suçlu; toplumsal olarak arkadaşlıklarının verimliliği konusunda sorgulayıcı ve bazı arkadaşlıklara kızgın; ruhsal olarak ise tekrar bağımsız hale gelmekten dolayı korkmuş hissedebilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen, bu sürecin başarılı bir şekilde çözüme kavuşması ve halledilmesi, kişilerde bir şeyi "başarmışlık" hissine sebep olup tatmin de yaşatabilmektedir.

1990 öncesi çalışmaları, boşanmanın birçok problemlili sonuç ile ilişkili olduğunu göstermekle birlikte; 1990'larda boşanmanın bireylerin uyum sağladığı geçici kriz durumu mu yoksa süresi belirsiz olarak devam eden kronik zorlanma kaynağı mı olduğu çözülmemiş bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Amato, 2000). Boşanma toplumsal sorunlara önemli bir katkı olarak görülürken, aynı zamanda yetişkinlere ikinci bir mutluluk şansı sağlayan, çocukları sağlıksız bir ev ortamından kurtaran faydalı bir güç olarak da görölmektedir. Boşanma bazı bireylere yarar sağlarken, bazılarının iyi oluşunda daha sonra zamanla iyileşebilecek geçici düşüşler yaşatır; bazılarını ise, daha sonra belki de hiç toparlayamayacakları bir düşüş döngüsüne zorlar (Amato, 2000; Härkönen, 2013). Sonuç olarak boşanma deneyimleyen bireyler homojen

bir grup olarak değerlendirilmemelidir (Anderson ve Sabatelli, 2000, Akt: Korkut, 2003). Bu açıdan incelendiğinde, kriz içeren boşanma yaşantısının sonucunda kişiler bazı değişkenler aracılığıyla büyüme yaşayabilmektedir (Tekin, 2017; Veevers, 1991). Bu da karşımıza “travma sonrası büyüme” kavramını çıkarmaktadır.

Travma sonrası büyüme, sarsıcı bir travmatik olay sonrası meydana gelebilecek olumlu değişimlere işaret eden bir kavramdır (Tedeschi ve Calhoun, 1995, Walsh vd., 2018). Bu kavram, yaşamın takdir edilmesi ve değişen öncelikler, yeni fırsatlar, başkalarıyla daha samimi, anlamlı ve sıcak ilişkiler, artan kişisel güç duygusu ve manevi gelişim olarak beş alt başlıkta toplanabilmektedir (Tedeschi ve Calhoun, 1996). Travmatik bir yaşam olayının pozitif katkı sağlayabileceği fikri yeni bir konsept değildir. Nietzsche’ nin “beni öldürmeyen güçlendirir” (1889, s. 6) sözü bu kavramı ifade etmektedir ve bazı önde gelen davranışsal, hümanist ve sosyal bilimciler (örn. Caplan, 1964; Frankl, 1959; Maslow, 1954) de benzer görüşü benimsemektedir. Büyüme alanındaki araştırmalar, 1980’nin sonlarından itibaren katlanarak artmıştır ve psikoloji alanında yalnızca travmanın olumsuz etkilerine odaklanan bir anlayıştan, çeşitli travmatik olaylardan sonra yaşanan olumlu değişimlerin araştırılmasına yönelen bir anlayış ortaya çıkmıştır (Eve ve Kangas, 2015). Bu açıdan boşanma da travma oluşturabilecek bir yaşam olayı olarak kabul edilmektedir ve boşanmış bireylerin büyümesine etki edecek belli başlı faktörlerin araştırılması önem arz etmektedir.

Yaşamda anlam bulma ve aramanın, boşanma geçiren kişilerin büyüme deneyimlerine katkı sağladığı düşünülmektedir. Çünkü hayatlar belli ilişkiler çevresinde düzenlenir ve bu ilişkiler insanların hayatlarında anlam bulması için oldukça önemlidir. Kişi, kendisi için önemli bir ilişkiyi kaybettiğinde, günlük rutinle birlikte; ilişkinin etrafındaki diğer bütün anlam yapılarını ve rutinleri de yitirmektedir. Bu kayıplar genellikle sıkıntıya, strese ve kedere yol açmaktadır (Bevino ve Sharkin, 2003). Boşanma yaşantısı olan bireyler, psikiyatrik ve fiziksel hastalıklar, intihar, kazalar, alkolizm, cinayet ve genel ölüm oranı açısından daha büyük risk altındadır (Bloom vd., 1978). Bu nedenle, diğer travma türlerinde olduğu gibi, insanlar boşanma deneyimlerinde de, bu deneyimle başa çıkmanın ve onlardan kurtulmanın bir yolu olarak anlam bulmaya çalışabilmektedir. Yaşamın anlamı, kişinin varoluşuna ilişkin hissettiği önem ve ürettiği anlam olarak tanımlanmıştır (Steger, Frazier, Oishi ve Kaler, 2006). Anlamın varlığı ve anlam arayışı olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Anlamın varlığı, kişinin hayatını ne kadar anlamlı gördüğü ile ilgiliyken; anlam arayışı ise, bireyin hayatında anlam bulmaya çalışmasını ifade eder (Steger vd., 2006). Frankl'a göre anlam arayışı, genellikle acı çekmenin yol açtığı birincil insan motivasyonudur ve pozitif psikolojik uyumun temelini oluşturur (Bevino ve Sharkin, 2003).

Yaşamda anlamın bireyi psikolojik sorunlara karşı koruyucu bir faktör olduğu söylenebilir (Masten ve Reed, 2002; Steger, Fitch-Martin, Donnelly ve Rickard, 2015). Yaşamda anlam, bireylerin psikolojik uyumlarını artırır, psikolojik sorunlara ya da ruhsal bozukluklara karşı dayanıklılık geliştirmelerine ve stresle baş etmelerine yardım eder (Mesrabadi, Jafariyan ve Ostovar, 2013; Şimşir, Hamarta ve Dilmaç, 2020). Bunlara ek olarak, sıkıntı içinde anlam bulmanın, olumlu duyguyu besleyen ve bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığına zararı en aza indirgeyen etkili bir güç olduğu belirtilmektedir (Park, 2010; Park ve Folkman, 1997). Ayrıca mevcut literatür, algılanan anlamın psikolojik dayanıklılık sonuçları için önemli bir bileşen olduğunu ileri sürmektedir (Weber, Pavlicic, Gawlik, Schulenberg ve Buchanan, 2020).

Bazı insanların aynı stres ve zorlukları yaşayan diğerlerine nazaran daha iyi sonuçlar elde ettiği düşünüldüğünde boşanma yaşantısı olan bireylerin büyümesiyle ilişkili olduğu düşünülen bir diğer kavram da “psikolojik dayanıklılık” olarak karşımıza çıkmaktadır (Rutter, 2012). Psikolojik dayanıklılık; “insanın yaşamındaki olumsuzluklar karşısında uyum gösterebilme, başa çıkabilme ve ruh sağlığını koruyabilme becerisi” olarak tanımlanmıştır (Soylu, 2018, s. 82). Alanyazında, psikolojik dayanıklılığın ortaya çıkmasını sağlayan belli risk faktörleri vurgulanmaktadır. Risk, yaşamda bireyi olumsuz etkileyen ve sağlıklı bir yaşam sürmesini engelleyen durumlardır (Eren, 2019). Boşanmanın da, psikolojik dayanıklılık literatüründe göze çarpan risk faktörlerinden biri olduğu dikkat çekmektedir (Gizir, 2007; Güloğlu ve Kararımak, 2010). Yapılan araştırmalar, psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerin düşük olanlara kıyasla travmatik olaylarla daha etkili baş ettiğini göstermektedir (Min vd., 2013). Ayrıca psikolojik dayanıklılık, travma sonrası büyümeyle çeşitli açılardan ilişkili bulunmasının yanı sıra bireyin iyi oluşuna ve yaşam kalitesine de katkı sağlamaktadır (Üzar-Özçetin ve Hiçdurmaz, 2017).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, ülkemizde boşanma oranının son yirmi yılda nerdeyse üç kat daha fazla arttığını ortaya koymaktadır ve 2021 yılında, bu sayı 174 bin 85’e ulaşmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2021). Boşanmaya ilişkin literatür incelendiğinde, yapılan araştırmaların

çoğunlukla boşanma nedenleri (Amato ve Previti, 2003; Doğan, 2016; Kır ve Bülbül, 2012) ile ebeveyni boşanan çocuklara (Altundağ, 2013; Amato, 2000; Bilici, 2014; Tok, 2021) odaklandığı ve boşanmış bireylerin yaşadığı olumlu değişimleri inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Keskin, 2013). Travma deneyimlemek veya tanık olmak tek başına travma sonrası gelişimi sağlamadığı için (İnci ve Boztepe, 2013); travma sonrası büyüme kavramının ilişkili olduğu düşünülen kavramlarla birlikte araştırılması ve bu kavramların etkilerinin ortaya konması gerekmektedir (Kına, 2019). Bu sebeple, boşanma yaşantısı olan bireylerin psikolojik dayanıklılık ve yaşamda anlam düzeylerinin travma sonrası büyümelerine katkı sağlayıp sağlamadığı, sağlıyorsa katkının hangi düzeyde olduğunun araştırılması önem arz etmektedir. Bütün bunlar dikkate alınarak bu araştırmada, ilgili literatür doğrultusunda boşanmış bireylerin yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılıklarının travma sonrası büyümelerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

- Boşanma yaşantısı olan bireylerin travma sonrası büyüme, psikolojik dayanıklılık, yaşamda anlam düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
- Boşanma yaşantısı olan bireylerin psikolojik dayanıklılıkları travma sonrası büyümelerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?
- Boşanma yaşantısı olan bireylerin yaşamda anlam düzeyleri travma sonrası büyümelerini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırma, ilişkisel tarama modeline göre hazırlanmıştır. Karasar'a göre (2005) ilişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişkenin birlikte değişip değişmediğini, eğer birlikte değişim söz konusu ise bu değişimin düzeyinin anlaşılabilmesi için kullanılan araştırma modelidir. Araştırmada boşanma yaşantısı olan bireylerin travma sonrası büyümeleri ile yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkenini, travma sonrası büyüme oluştururken, bağımsız değişkenlerini, yaşamda anlam ve psikolojik dayanıklılık oluşturmaktadır.

Araştırma Grubu

Araştırmaya Türkiye'nin 55 farklı şehirden boşanma yaşantısı olan 345 kişi katılmıştır. Katılımcıların 200'ü kadın (%58), 145'i erkektir (%42). Katılımcıların yaşları incelendiğinde 18-25 yaş arasında 9 (%2,6), 26-35 yaş arasında 94 (%27,2), 36-45 yaş arasında 143 (%41,4), 46 yaş ve üzeri 99 (%28,7) kişi bulunmaktadır. Katılımcıların 230'u çalışan (%66,7) bireylerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerini belirlemek için (yaş, cinsiyet, şehir, eğitim düzeyi, çalışma durumu, çocuk sayısı, sosyoekonomik durum) oluşturulan soruları içermektedir.

Travma Sonrası Büyüme Ölçeği (TSBÖ). Ölçek travma sonrası olumlu değişimleri belirlemek amacıyla Tedeschi ve Calhoun (1996) tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye uyarlaması Dürü (2006) tarafından yapılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmakta ve her bir madde 0-5 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, travmatik olay sonrası yaşanan büyümenin yüksek olmasına işaret etmektedir. Ölçeğin kişilerarası ilişkilerde olumlu değişim, kendiliğin algılanmasında olumlu değişim, yaşamın değerini anlama, yeni seçeneklerin fark edilmesi ve inanç sistemindeki gelişim olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğine temel eksenler faktörlemesi varimax rotasyonu ile bakılmıştır ve beş faktörlü bu çözüm, varyansın %67.84'ünü açıklamıştır. Ölçeğin Türkçe formu için iç tutarlılık katsayısı .93 iken, bu çalışmadaki örneklem için hesaplanan Cronbach α değeri ise .92'dir.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ). Bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyini ölçmek amacıyla Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye uyarlaması Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek 6 madde ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 1-5 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksek olmasına işaret etmektedir. Ölçeğe ilişkin yapılan DFA sonucu uyum iyiliği indeksleri, $\chi^2/sd= 1,83$, NFI= .99, NNFI= .99, CFI= .99, IFI= .99, RFI= .97, GFI= .99, AGFI= .96, RMSEA= .05, SRMR= .03 olarak bulunmuştur. Türkçe ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .83'tür. Bu çalışmadaki örneklem için hesaplanan Cronbach α değeri ise .80'dir.

Yaşamda Anlam Ölçeği (YAÖ). Ölçek yaşamda anlam düzeyini belirlemek amacıyla Steger ve diğerleri (2006) tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye uyarlaması Demirbaş (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek 10

madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddeleri 1-7 arasında puanlanmaktadır. Yaşamda anlamın varlığı alt boyuttan alınan yüksek puan kişinin yaşamında anlam olduğu; yaşamda anlamın aranması alt boyuttan alınan yüksek puan ise; kişinin yaşamında anlam aradığı anlamına gelmektedir. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DAF) sonucunda, yeterli uyum iyiliği değerlerine sahip olduğu görülmüştür [$\chi^2/sd= 1.86$, $p < .05$; GFI= .96; CFI= .98; SRMR= .052; RMSEA= .054]. Türkçe ölçeğin iç tutarlılık katsayısı anlamın varlığı için .88, anlamın aranması için .93 olarak bulunmuştur. Bu çalışmadaki örneklem için hesaplanan Cronbach α değeri ise sırasıyla .80 ve .89 olarak elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aşamasında öncelikle araştırmada kullanılan ölçme araçları için ölçek sahiplerinden ve Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (2021/316) izin alınmıştır. Oluşturulan ölçek formları uygulanmadan önce katılımcıların bilgilendirilmiş onamları alınmıştır. Veriler Haziran-Aralık 2021 tarihleri arasında elektronik ortamda toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada frekans, yüzdelik, güvenilirlik, normallik ve korelasyon analizleri için SPSS paket programı kullanılmıştır. Değişkenler arası etki değeri AMOS programı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi oluşturularak test edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesinde ölçme hatalarını azaltabilmek ve daha iyi sonuçlar alabilmek için parselleme yöntemi kullanılmıştır (Little, Cunningham, Shahar ve Widaman, 2002; Rocha ve Chelladurai 2012). Araştırmada anlam arayışı, anlamın varlığı ve psikolojik dayanıklılık iki parsel halinde model oluşturmuştur. Ayrıca etki büyüklüklerinin anlamlılık değeri Bootstrapping yöntemi ile %95 güven aralığı ve 5.000 örneklem ile test edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde travma sonrası büyüme, kısa psikolojik sağlamlık, anlamın varlığı ve anlam arayışı ölçeklerine ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon sonuçları verilmiş ardından, bu değişkenler arasındaki yol analizi yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Ölçeklerden elde edilen puanların ortalama, standart sapma, çarpıklık-basıklık ve korelasyon değerleri Tablo 1'de verilmiştir. Analiz sonuçları, değişkenlerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.15 ile .71 arasında değiştiğini göstermiştir. İki küçük çarpıklık ve basıklık değerleri ileri analizler için normal dağılım özelliklerini gösterir (George ve Mallery, 2010). Travma sonrası büyüme ile kısa psikolojik sağlamlık ($r=0.29$, $p < .001$), anlamın varlığı ($r=0.49$, $p < .001$) ve anlam arayışı ($r=0.12$, $p < .001$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler, Güvenirlilik Değerleri ve Korelasyon Sonuçları

	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>Skew.</i>	<i>Kurt.</i>	<i>TS</i>
1. Travma Sonrası Büyüme	67.71	22.59	-0.88	0.43	-
2. Kısa Psikolojik Sağlamlık	19.86	5.84	-0.32	-0.12	0.29**
3. Anlamın Varlığı	27.68	6.92	-1.09	0.71	0.49**
4. Anlam Arayışı	20.68	9.37	-0.12	-1.15	0.12*

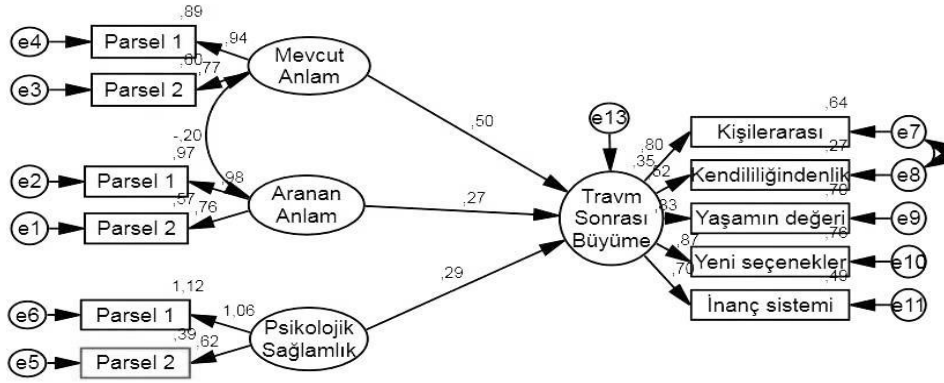
* $p < .05$, ** $p < .01$

Araştırmada yapısal model test edilmeden önce modele ait değişkenler doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Anlam arayışı, anlamın varlığı ve psikolojik dayanıklılık iki parsel, travma sonrası büyüme beş alt boyut halinde olacak şekilde model oluşturulmuştur. Oluşturulan doğrulayıcı faktör analizi sonucu standardize edilmiş regresyon katsayıları .53 ile .95 arasında değişmektedir ($p < .01$). Göstergeler gizil değişkenleri önemli ölçüde temsil etmektedir. Modele ait uyum indeksleri $\chi^2/sd= 3.16$, CFI = .96, GFI = .94, AGFI = .90, NFI = .95, TLI = .94, SRMR = .05 olarak bulunmuştur. $\chi^2/sd \leq 5$; CFI, NFI, TLI, GFI $\geq .90$; AGFI $\geq .85$; SRMR $\leq .10$ değerleri yeterli kabul edilmektedir (Byrne, 2010; Kline, 2001). Elde edilen bulgular ölçme modelinin yeterli uyum iyiliği değerlerine sahip olduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Ölçme Modeline ve Yapısal Modele Ait Uyum İndeksleri

Uyum indeksleri	İyi uyum ölçütleri	Mükemmel uyum ölçütleri	Ölçme modeline ait uyum değerleri	Yapısal modele ait uyum değerleri
χ^2/sd	$3 < \chi^2/sd \leq 5$	$\chi^2/sd \leq 3$	3.16	4.57
CFI	$.90 \leq CFI < .95$	$.95 \leq CFI \leq 1.00$.96	.93
GFI	$.85 \leq GFI < .90$	$.90 \leq GFI \leq 1.00$.94	.92
AGFI	$.85 \leq AGFI < .90$	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$.90	.86
NFI	$.90 \leq NFI < .95$	$.95 \leq NFI \leq 1.00$.95	.91
TLI	$.90 \leq TLI < .95$	$.95 \leq TLI \leq 1.00$.94	.90
SRMR	$.05 < SRMR \leq .10$	$.00 \leq SRMR \leq .05$.05	.10

Araştırmada anlam arayışı, anlamın varlığı ve psikolojik dayanıklılığın travma sonrası büyüme üzerindeki etkisi yapısal model ile test edilmiştir. Oluşturulan model Şekil 1’de gösterilmiştir. Yapısal eşitlik modeline ait uyum indeksleri $\chi^2/sd= 4.57$, CFI= .93, GFI= .92, AGFI= .86, NFI= .91, TLI= .90, SRMR= .10 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular modelin yeterli uyum iyiliği değerlerine sahip olduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Şekil 1. Yaşamın Anlamı ve Psikolojik Dayanıklılığın Travma Sonrası Büyüme Üzerindeki Etkisine İlişkin YEM

YEM sonucunda anlamın varlığı ($\beta = .50$) ve anlam arayışının ($\beta = .27$) travma sonrası büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur (Tablo 3). Ayrıca psikolojik dayanıklılığın da travma sonrası büyümeyi ($\beta = .29$) pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Test edilen YEM de tüm yollar istatistik olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .01$). Ayrıca yaşamın anlamı ve psikolojik dayanıklılığın, travma sonrası büyümeye ilişkin varyansın (R^2) %35’ini açıkladığı belirlenmiştir. Yapısal modelde test edilen yolların anlamlılığı Bootstrapping işlemi ile incelenmiştir. Bootstrapping işlemi 5.000 yeniden örnekleme ile %95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Etki Büyüklüğü ve Güven Aralığı Sonuçları

Doğrudan Etki	Yol Analizi			%95 C.I.	
	B	SE	C.R.	L.L.	U.L.
Anlamın varlığı → Travma Sonrası Büyüme	.50	.17	7.89**	0.35	0.62
Anlam arayışı → Travma Sonrası Büyüme	.27	.10	4.88**	0.13	0.39
Psikolojik Dayanıklılık → Travma Sonrası Büyüme	.29	.16	5.33**	0.16	0.43

** $p < .001$

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada boşanmış bireylerin anlamın varlığı ve anlam arayışı düzeylerinin travma sonrası büyümelerini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği bulunmuştur. Yaşamı anlamlı bulma, bireyin zor koşullara ve acıya dayanabilme gücünü artırmaktadır (Seligman, 2007). Mascaro ve Rosen (2006), yapmış oldukları bir çalışmada yaşamda anlamın varlığının strese karşı koruyucu bir etki sağladığını ortaya koymuştur. Masten ve Reed’e göre de benzer şekilde (2002); yaşamda anlamın varlığı, bireyler için koruyucu bir faktördür. Yıkılmaz ve Demir-Güdül (2015), yapmış oldukları çalışmada, yaşamda anlamın dayanıklılıkla yakından ilişkili olan yaşam doyumunu anlamlı bir şekilde yordadığını bulmuştur. Yaşamda

anlam, potansiyel bir aracı değişken olarak kabul görmektedir (Jim ve Andersen, 2007; Kiang ve Fuligni, 2010) ve psikolojik sağlığı koruyucu bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Brassai, Piko ve Steger, 2011). Anlam, uyum sağlayıcı davranışların kullanımını destekleyen ve iyi oluşu artıran önemli bir dayanıklılık kaynağıdır (Platsidou ve Danilidou, 2021).

Powell, Gilson ve Collin (2012) çalışmalarında anlam ve amacın büyümenin önemli yordayıcıları olduğunu bulmuştur. Adelstein, Anderson ve Taylor (2014), anlam oluşturmanın katılımcıların potansiyel büyüme düzeylerini artırmada etkili olan merkezi bir tema olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, Dursun, Saracli ve Konuk (2014) üniversite öğrencileriyle yapmış oldukları çalışmada, yaşamda anlam alt boyutlarının toplam büyüme puanlarını anlamlı ve pozitif bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Sel felaketinden etkilenenlerle yapılan bir çalışmada, anlamın varlığı ve anlam arayışı katılımcıların büyüme puanlarını yordamıştır (Boullion, Pavlacic, Schulenberg, Buchanan ve Steger, 2020). Kronik rahatsızlığa sahip bireylerle yapılan başka bir çalışmada, kadın olmak ve anlamın varlığı birlikte, travma sonrası büyümeyi açıklamıştır (Zeligman, Varney, Grad ve Huffstead, 2018). Başka bir çalışmada, anlamın varlığı, büyümenin yaşam doyumunu üzerindeki etkisine dolaylı yoldan katkı sağlamıştır (Mostarac ve Brajković, 2022). Zeligman ve diğerleri (2018) hasta bireylerle yaptıkları bir çalışmada, anlamın varlığının anlam arayışından çok daha fazla büyümeyi yordadığını bulmuştur. Linley ve Joseph'e göre (2011), anlam arayışı, insanların anlam bulabilmesi için gerekli olan bilişsel sürecin oluşumu için gereklidir ve bu bilişsel süreç büyümeye doğrudan ilişkilidir (Walsh, vd., 2018).

Araştırmada boşanmış bireylerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin travma sonrası büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Benzer şekilde Duan, Guo ve Gan (2015) yapmış olduğu çalışmada, psikolojik dayanıklılığın travma sonrası büyümeyi anlamlı bir şekilde yordadığını bulmuş ve dayanıklılığın travma sonrası büyüme için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Kronik ağrının depresyon ve büyüme üzerindeki etkisine dayanıklılığın aracı rolünün incelendiği bir çalışmada dayanıklılık, travma sonrası büyümeyi pozitif ve anlamlı bir şekilde yordamıştır (Min vd., 2014). Başka bir çalışmada da benzer şekilde dayanıklılık, sosyal destek ve olumlu başa çıkma birlikte, çocuk sahibi olamayan kadınların travma sonrası büyümesini açıklamıştır (Yu vd., 2014). Sel felaketinden kurtulanlarla yapılan diğer bir çalışmada da, dayanıklılığın travma sonrası büyümenin olumlu bir yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Boullion vd., 2020). Araştırma sonuçlarından hareketle, dayanıklılığın birçok travmatik yaşam olayı sonrası bireylerin büyümesine katkı sağladığı söylenebilir (Duan vd., 2015; Karataştan, 2021; Min vd., 2014; Murad ve Thabet, 2017; Thabet, Elheloub ve Vostanis, 2015).

Özetle yapılan çalışmalar, anlamın travmatik bir olaydan hızlı bir şekilde iyileşmeyi sağlayan davranışları harekete geçirdiğini göstermektedir (Melton ve Schulenberg, 2008; Reker, 1994; Ryff ve Singer, 1998; Savolaine ve Granello, 2002; Schulenberg, Hutzell, Nassif ve Rogina 2008; Zika ve Chamberlain, 1992). Ayrıca dayanıklı olmak da büyümeyi deneyimleyebilmek için gerekli görülmektedir (Bensimon, 2012; Wilson, Morris ve Chambers, 2014; Wu, Zhang, Liu, Zhou ve Wei, 2015; Yu vd., 2014). Sonuç olarak ilgili literatür araştırma bulgusu olan yaşamın anlamı ve psikolojik dayanıklılığın travma sonrası büyümeye etkisini destekler niteliktedir.

Bu araştırmanın çalışma grubu, 2021 yılında Türkiye’de yaşayan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan boşanma yaşantısına sahip bireylerle; araştırmanın bulguları ise, ölçme araçlarının ölçtükleri nitelikler ile sınırlıdır. Araştırma sürecinde katılımcıların araştırma sorularına gerekenden daha detaylı bilgi verdiği ve mail aracılığıyla yaşadıklarını daha detaylı paylaşmak istedikleri görülmüştür. Bu da boşanmış bireylerin boşanma deneyimlerini ve yaşadıkları sıkıntıları paylaşmaya yönelik ihtiyaç içinde olduklarını göstermektedir. Bu sebeple boşanmış bireylere psikolojik destek hizmetlerinin ulaştırılması önemli bir gereklilik olarak görülmektedir. Boşanmış bireylerin travma sonrası büyümesine katkı sağlayacağı düşünülen diğer değişkenlerin nitel ve nicel çalışmalarla araştırılması önemli bulunmaktadır. Boşanma sonrası bireylere uygulanan travma sonrası büyüme programlarına, bireylerin yaşamda anlam bulmalarına ve psikolojik dayanıklılık geliştirmelerine yardımcı modüllerin de eklenmesi faydalı olacaktır.

Etik Beyan

“Boşanma Yaşantısı Olan Bireylerin Yaşamda Anlam ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Travma Sonrası Büyümeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu’nun 21.05.2021 tarih ve 2021-316 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Adelstein, K. E., Anderson, J. G. ve Taylor, A. G. (2014). Importance of meaning-making for patients undergoing hematopoietic stem cell transplantation. *Nursing Forum*, 41(2), 172-184.
- Aksu, C. (2019). *Kadınların ekonomik katılımlarının boşanmalar üzerine etkisi ve iş dışı zamanlarının yeniden değerlendirilmesi: Avrupa örneği – panel veri analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altundağ, Y. (2013). *Anne-babası boşanmış ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yordayıcı değişkenler olarak yaşam doyumu ve yalnızlık* (Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269-1287. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x>
- Amato, P. R. ve Previti, D. (2003). People's reasons for divorcing: Gender, social class, the life course, and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602-626. <https://doi.org/10.1177/0192513X03254507>
- Atak, H. ve Taştan, N. (2012). Romantik ilişkiler ve aşk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 520-546. <https://doi.org/10.5455/cap.20120431>
- Bensimon, M. (2012). Elaboration on the association between trauma, PTSD and posttraumatic growth: The role of trait resilience. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 782-787. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.011>
- Bevino, D. L. ve Sharkin, B. S. (2003). Divorce adjustment as a function of finding meaning and gender differences. *Journal of Divorce and Remarriage*, 39(3-4), 81-97. https://doi.org/10.1300/J087v39n03_04
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 79-110. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254667>
- Bloom, B. L., Asher, S. J. ve White, S. W. (1978). Marital disruption as a stressor: a review and analysis. *Psychological Bulletin*, 85(4), 867-894. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.85.4.867>
- Brassai, L., Piko, B. F. ve Steger, M. F. (2011). Meaning in life: Is it a protective factor for adolescents' psychological health?. *International Journal of Behavioral Medicine*, 18(1), 44-51. <https://doi.org/10.1007/s12529-010-9089-6>
- Boullion, G. Q., Pavlacic, J. M., Schulenberg, S. E., Buchanan, E. M. ve Steger, M. F. (2020). Meaning, social support, and resilience as predictors of posttraumatic growth: A study of the Louisiana flooding of August 2016. *American Journal of Orthopsychiatry*, 90(5), 578-585. <https://doi.org/10.1037/ort0000464>
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (Çev: İ.D.Ergüvan-Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). New York: Taylor & Francis.
- Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları*. Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Couto, M. C. P., Koller, S. H. ve Novo, R. (2011). Stressful life events and psychological well-being in a brazilian sample of older persons: The role of resilience. *Ageing Int*, 36, 492-505. <https://doi.org/10.1007/s12126-011-9123-2>
- Dana, D. A. (2021). *Terapide polivağal teori: Rubsal düzenlemenin ritmine uymak* (Çev: D. Olgaç). İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Demirbaş, N. (2010). *Yaşamda anlam ve yılmazlık* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 93-102. Erişim adresi: <https://www.tayfundogan.net/>
- Doğan, Ş. (2016). Boşanma nedenlerine yönelik tutumlar: Boşanmayı artırıcı veya engelleyici faktörlere yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *İtobiad: Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(4), 991-1001. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/206385>
- Dreman, S. (1991). Coping with the trauma of divorce. *Journal of Traumatic Stress*, 4(1), 113-121. <https://doi.org/10.1002/jts.2490040109>
- Duan, W., Guo, P. ve Gan, P. (2015). Relationships among trait resilience, virtues, posttraumatic stress disorder, and post-traumatic growth. *PloS one*, 10(5), 1-13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0125707>
- Dursun, P., Saracli, S. ve Konuk, O. (2014). The roles of meaningful life and posttraumatic stress in posttraumatic growth in a sample of Turkish university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 159, 702-706. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.12.454>
- Dürü, Ç. (2006). *Trauma sonrası stres belirtileri ve trauma sonrası büyümenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve bir model önerisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eren, B. (2019). *Hematoloji hastalarında psikolojik sağlamlık ve etkileyen faktörler* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. New York: Norton.
- Eve, P. ve Kangas, M. (2015). Posttraumatic growth following trauma: Is growth accelerated or a reflection of cognitive maturation?. *The Humanistic Psychologist*, 43(4), 354-370. <https://doi.org/10.2224/sbp.2002.30.8.821>
- Frankl, V. E. (1959). The spiritual dimension in existential analysis and logotherapy. *Journal of Individual Psychology*, 15(2), 157.
- George, D. ve Mallery, P. (2020). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. UK: Routledge.

- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21448/229850>
- Graff-Reed, R. L. (2004). *Positive effects of stressful life events: Psychological growth following divorce* [Doctoral Dissertation]. Miami University, Oxford.
- Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö. (2010). Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlık. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(2), 73-88. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/eggeefd/issue/4907/67229>
- Härkönen, J. (2013). Divorce: Trends, patterns, causes, consequences (Working paper 2013:3). Stockholm: Stockholm University Linnaeus Center on Social Policy and Family Dynamics in Europe, SPaDE.
- Hetherington, E. M. (2002, April 8). Marriage and divorce American style: A destructive marriage is not a happy family. The American Prospect On-Line, Family Relations Special Collection 13, 62-63. Erişim adresi: <http://prospect.org/article/marriage-and-divorce-american-style>
- Holmes, T. H., ve Rahe, R. H. (1967). The Social Readjustment Rating Scale. *Journal of Psychosomatic Research*, 11(2), 213-218. [https://doi.org/10.1016/0022-3999\(67\)90010-4](https://doi.org/10.1016/0022-3999(67)90010-4)
- İnci, F. ve Boztepe, H. (2013). Travma sonrası büyüme: Öldürmeyen acı güçlendirir mi?. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(2), 80-84. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/167324/>
- Jim, H. S. ve Andersen, B. L. (2007). Meaning in life mediates the relationship between social and physical functioning and distress in cancer survivors. *British Journal of Health Psychology*, 12(3), 363-381. <https://doi.org/10.1348/135910706X12278>
- Karataştan, D. (2021). *Suriyeli sığınmacılarda bağlanma biçimlerinin travma sonrası büyüme psikolojik dayanıklılık üzerine etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, G. S. (2013). *Travmatik bir yaşantı olarak boşanma: Aile içi şiddet, travmatik stres ve sosyal desteğin travma sonrası büyüme ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kına, D. (2019). *23 yaş üstü bireylerde travma sonrası büyüme düzeyinin travmatik yaşantı türü, algılanan sosyal destek, dünyaya ilişkin varsayımlar, psikolojik sağlık verubsal belirti düzeyi değişkenleri ile yordanması* (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kır, İ. ve Bülbül, Ö. (2012). İslahiye ilçesinde boşanma olgusu üzerine sosyolojik bir inceleme. *Kabramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 99-122. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksusb/issue/10275/126068>
- Kiang, L. ve Fuligni, A. J. (2010). Meaning in life as a mediator of ethnic identity and adjustment among adolescents from Latin, Asian, and European American backgrounds. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(11), 1253-1264. <https://doi.org/10.1007%2Fs10964-009-9475-z>
- Kiecolt-Glaser, J. K., Fisher, L. D., Ogrocki, P., Stout, J. C., Speicher, C. E., ve Glaser, R. (1987). Marital quality, marital disruption, and immune function. *Psychosomatic Medicine*, 49(1), 13-34. Erişim adresi: [http://pni.osumc.edu/stressandhealth/KG%20Publications%20\(pdf\)/018.pdf](http://pni.osumc.edu/stressandhealth/KG%20Publications%20(pdf)/018.pdf)
- Kline, R. B. (2001). *Principles and practices of structural equation modeling* (3rd ed.). NY: Guilford.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practices of structural equation modeling*. New York: The Guildford Press.
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100083>
- Linley, P. A. ve Joseph, S. (2011). Meaning in life and posttraumatic growth. *Journal of Loss and Trauma*, 16(2), 150-159. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519287>
- Little T. D., Cunningham W. A., Shahar G. ve Widaman K. F. (2002). To parcel or not to parcel: Exploring the question, weighing the merits. *Structural Equation Modeling*, 9(2), 151-73. https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_1
- Mascaro, N. ve Rosen, D. H. (2006). The role of existential meaning as a buffer against stress. *Journal of Humanistic Psychology*, 46(2), 168-190. <https://doi.org/10.1177%2F0022167805283779>
- Maslow, A. H. (1954). The instinctoid nature of basic needs. *Journal of Personality*, 22(3), 326-347. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-6494.1954.tb01136.x>
- Masten, A. S. ve Reed, M. G. J. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press.
- Melton, A. M. A. ve Schulenberg, S. E. (2008). On the measurement of meaning: Logotherapy's empirical contributions to humanistic psychology. *The Humanistic Psychologist*, 36, 31-44. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08873260701828870>
- Mesrabadi, J., Jafariyan, S. ve Ostovar, N. (2013). Discriminative and construct validity of meaning in life questionnaire for Iranian students. *International Journal of Behavioral Sciences*, 7(1), 83-90. Erişim adresi: http://www.behavsci.ir/article_67816_226be7ed3fb0f0229ab7b237b07ae91f.pdf
- Min, J. A., Lee, C. U., Hwang, S. I., Shin, J. I., Lee, B. S., Han, S. H., ... ve Chae, J. H. (2014). The moderation of resilience on the negative effect of pain on depression and post-traumatic growth in individuals with spinal cord injury. *Disability and Rehabilitation*, 36(14), 1196-1202. <https://doi.org/10.3109/09638288.2013.834985>
- Min, J. A., Yoon, S., Lee, C. U., Chae, J. H., Lee, C., Song, K. Y. ve Kim, T. S. (2013). Psychological resilience contributes to low emotional distress in cancer patients. *Supportive Care in Cancer*, 21(9), 2469-2476. Erişim adresi: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s00520-013-1807-6.pdf>

- Mostarac, I. ve Brajković, L. (2022). Life After Facing Cancer: Posttraumatic Growth, Meaning in Life and Life Satisfaction. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 29(1), 92-102. <https://doi.org/10.1007/s10880-021-09786-0>
- Murad, K. ve Thabet, A. A. (2017). The relationship between traumatic experience, posttraumatic stress disorder, resilience, and posttraumatic growth among adolescents in Gaza strip. *Global Journal of Intellectual and Developmental Disabilities*, 555-616.
- Nuhoğlu, H. (2019). *Boşanma sircinde çatışma deneyimlerinin stratejik aile terapisi temelinde analizci bir karma yontem araştırması* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual. A step by step guide to data analysis using IBM spss*. Berkshire: Open University Press.
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0018301>
- Park, J. ve Baumeister, R. F. (2016). *Meaning in life and adjustment to daily stressors*. *The Journal of Positive Psychology*, 12(4), 333-341. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1209542>
- Park, C.L. ve Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology*, (1), 115-144. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1089-2680.1.2.115>
- Platsidou, M. ve Daniilidou, A. (2021). Meaning in life and resilience among teachers. *Journal of Positive School Psychology*, 5(2), 97-109. <https://doi.org/10.47602/jpsp.v5i2.259>
- Powell, T., Gilson, R. ve Collin, C. (2012). TBI 13 years on: Factors associated with posttraumatic growth. *Disability and Rehabilitation*, 34(17), 1461-1467. <https://psycnet.apa.org/doi/10.3109/09638288.2011.644384>
- Reker, G. T. (1994). Logotherapy and logotherapy: Challenges, opportunities, and some empirical findings. *The International Forum for Logotherapy*, (17), 47-55.
- Rocha C. M. ve Chelladurai P. (2012). Item parcels in structural equation modeling: An applied study in sport management. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*. 2(1), 46-53.
- Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept. *Development and Psychopathology*, 24(2), 335-344. <https://doi.org/10.1017/S0954579412000028>
- Ryff, C. D. ve Singer, B. (1998). The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*, (9), 1-28. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0901_1
- Savolaine, J. ve Granello, P. F. (2002). The function of meaning and purpose for individual wellness. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 41, 178-189. <https://doi.org/10.1002/j.2164-490X.2002.tb00141.x>
- Schulenberg, S. E., Hutzell, R. R., Nassif, C. ve Rogina, J. M. (2008). Logotherapy for clinical practice. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 45(4), 447-463. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0014331>
- Seligman, M. (2007). Positive Psychology: Pursuit of Fulfillment at Work. Keynote presentation: Positive Psychology, well being and business: Cutting edge science for organisational success Conference, 8 November. London, UK: University of East London.
- Settersten, R. A. (2015). Relationships in Time and the Life Course: The Significance of Linked Lives. *Research in Human Development*, 12(3-4), 217-223. <https://doi.org/10.1080/15427609.2015.1071944>
- Shahbeik, S., Khanekeshi, A. ve Khanmohammadi, A. (2018). Coping strategies and resilience in divorced and non-divorced females: A comparative study. *J Health Promot Manag*, 7(2), 44-9. http://jhpm.ir/browse.php?a_id=914&sid=1&slc_lang=en
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, (15), 194-200. <https://doi.org/10.1080/10705500802222972>
- Soylu, Y. (2018). Boşanmış kadınlarda psikolojik sağlamlığı açıklamaya yonelik bir model geliştirme. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 81-100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/580803>
- Steger, M. F., Fitch-Martin, A. R., Donnelly, J. ve Rickard, K. M. (2015). Meaning in life and health: Proactive health orientation links meaning in life to health variables among American undergraduates. *Journal of Happiness Studies*, 16(3), 583-597. Erişim adresi: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10902-014-9523-6.pdf>
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The meaning in life questionnaire: assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53(1), 80-93. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-0167.53.1.80>
- Sürerbiçer, F. S. (2008). *Boşanmış bireylerin deneyimlerine göre evlilik eğitimi gereksinimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- şimşir, Z., Hamarta, E., ve Dilmaç, B. (2020). Stresle başa cikmanın yordayıcısı olarak yaşamın anlamı ve manevi deneyim. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 10(2), 509-528.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (1995). *Trauma and transformation*. Sage.
- Tedeschi, R. G. ve Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-471. <https://doi.org/10.1007/bf02103658>
- Tekin, N. İ. (2017). *Boşanmış kadınlarnn yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak psikolojik sağlamlık* (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Thabet A. A., Elheloub M.W. ve Vostanis P (2015). Exposure to war traumatic experiences, post traumatic growth and resilience among university students in Gaza. *American Journal of Advanced Medical Sciences (AJAMS)*, 1(1), 1-8. Erişim adresi: <https://dspace.alquds.edu/handle/20.500.12213/735>
- Thomas, C., ve Ryan, M. (2008). Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of Divorce and Remarriage*, 49(3-4), 210-224. <https://doi.org/10.1080/10502550802222394>
- Tok, G. (2021). *Ebeveynleri boşanmış üniversite öğrencileri ile ebeveynleri boşanmamış üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri, bilişsel duygu düzenleme ve psikolojik dayanıklılık açısından karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, C. , Yazıcı, H. ve Altun, F. (2017). Evlilik öncesindeki ve evli bireylerin ilişki nitelikleri, benlik kurguları ve özgeci davranış düzeyleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(38), 73-94. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336650>
- TÜİK (2021). Türkiye istatistik kurumu, evlenme ve boşanma istatistikleri 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37211&dil=1>
- Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Chen, M. D. ve Campbell, A. M. (2005). As good as it gets? A life course perspective on marital quality. *Social Forces*, 84(1), 493-511. <https://doi.org/10.1353/sof.2005.0131>
- Ünal, A. (2016). *Sosyal bir öğü olarak boşanmanın nedenleri ve sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Üzar-Özçetin, Y. S. Ü. ve Hiçdurmaz, D. (2017). Kanser deneyiminde travma sonrası büyüme ve psikolojik sağlamlık. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 388-397. <https://doi.org/10.18863/pgy.290285>
- Veevers, J. E. (1991). Traumas versus Strens. *Journal of Divorce and Remarriage*, 15(1-2), 99-126. https://doi.org/10.1300/J087v15n01_07
- Wald, J., Taylor, S., Asmundson, G. J. G., Jang, K. L., ve Stapleton, J. (2006). *Literature review of concepts: Psychological resiliency* (Contract Report No. W7711-057959/A). Toronto, Canada: Defence Research and Development.
- Walsh, D. M., Morrison, T. G., Conway, R. J., Rogers, E., Sullivan, F. J., ve Groarke, A. (2018). A model to predict psychological-and health-related adjustment in men with prostate cancer: the role of post traumatic growth, physical post traumatic growth, resilience and mindfulness. *Frontiers in Psychology*, 9, 136. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00136>
- Weber, M. C., Pavlacic, J. M., Gawlik, E. A., Schulenberg, S. E. ve Buchanan, E. M. (2020). Modeling resilience, meaning in life, posttraumatic growth, and disaster preparedness with two samples of tornado survivors. *Traumatology*, 26(3), 266-277. Erişim adresi: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/trm0000210>
- Wilson, B., Morris, B. A. ve Chambers, S. (2014). A structural equation model of posttraumatic growth after prostate cancer. *Psycho-Oncology*, 23(11), 1212-1219. <https://doi.org/10.1002/pon.3546>
- Wu, K., Zhang, Y., Liu, Z., Zhou, P. ve Wei, C. (2015). Coexistence and different determinants of posttraumatic stress disorder and posttraumatic growth among Chinese survivors after earthquake: Role of resilience and rumination. *Frontiers in Psychology*, 6. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01043>
- Yıkılmaz, M. ve Demir-Güdü, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamda anlam, bilinçli farkındalık, algılanan sosyoekonomik düzey ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(2), 297-315. <https://doi.org/10.12984/eed.09530>
- Yu, Y., Peng, L., Chen, L., Long, L., He, W., Li, M. ve Wang, T. (2014). Resilience and social support promote posttraumatic growth of women with infertility: The mediating role of positive coping. *Psychiatry Research*, 215(2), 401-405. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2013.10.032>
- Zeligman, M., Varney, M., Grad, R. I. ve Huffstead, M. (2018). Posttraumatic growth in individuals with chronic illness: The role of social support and meaning making. *Journal of Counseling and Development*, 96(1), 53-63. <https://doi.org/10.1002/jcad.12177>
- Zika, S. ve Chamberlain, K. (1992). On the relation between meaning in life and psychological well-being. *British Journal of Psychology*, 83(1), 133-145. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.1992.tb02429.x>

EXTENDED ABSTRACT

Divorce is considered as a crisis situation that comes second after the loss of a spouse (Holmes & Rahe, 1967) and can cause psychological trauma depending on various variables (Keskin, 2013). Research findings show that soon after the divorce, divorced people experience symptoms similar to those of PTSD, such as denial, anxiety, pessimism, and depression, guilt, and a marked decrease of interest in activities (Dreman, 1991). In addition, it has been revealed by research findings that the divorce process can cause physiological repercussions, inhibit the immune system, and make family members vulnerable to diseases (Kiecolt-Glaser et al., 1987). However, divorce is a subjective experience that can differ from person to person. Not all individuals experience the changes and losses brought about by divorce in the same intensity, in the same way, or at the same pace. Divorce, like other traumatic events, causes both negative and positive changes. It is a fact that individuals learn many lessons, either positive or negative, from their divorce experience, and the divorce experience provides many opportunities for personal growth (Thomas and Ryan, 2008). What is meant by the growth experienced after the divorce is those positive changes in the individual's relationship with others, self-perception, and spirituality, a greater

appreciation of life and realizing new opportunities. It is known in the literature that individuals can experience post-traumatic growth through some variables. For this study, these variables constitute resilience and meaning in life.

Resilience basically means positive adaptation or the ability to maintain or regain mental health despite adversity/difficulty (Wald, Taylor, Asmundson, Jang, & Stapleton). People with high resilience cope with traumatic events more effectively (Min et al., 2013) and resilience has a positive effect on the well-being and life quality of individuals (Üzar-Özçetin & Hızdurmaz, 2017). When it comes to meaning in life, it is defined as the importance that a person feels about his existence and the meaning he produces (Steger et al., 2006). It has two sub-dimensions, the presence of meaning and the search for meaning. As with other types of trauma, individuals can find meaning in their experiences of divorce as a way of coping with or growing out of divorce (Bevino & Sharkin, 2003). Through this meaning they find, they are better able to show resilience against challenges and experience growth.

Besides aforementioned, the relationship between the meaning of life and psychological resilience levels of individuals who have experienced divorce and their post-traumatic growth has been examined in this study. Relational screening technique which is one of the quantitative research methods was used in the study. The study group of the research consists of 200 females and 145 males from 55 different cities living in Turkey from the year 2021 to 2022. They volunteered to participate in the research and have experienced divorce. "The Post Traumatic Growth Scale", "The Brief Resilience Scale", "The Meaning in Life Scale" and "The Personal Information Form" developed by the researcher to obtain the sociodemographic information of the participants were used as data collection tools in the study.

The effects of meaning in life and psychological resilience on post-traumatic growth were examined using the Structural Equation Model. SPSS package program was used for frequency, percentage, reliability, normality and correlation analyzes in the research. Also, The AMOS 24 Program was used for the analysis of Structural Equation Model. As a result of the analyzes, it was seen that the data showed normal distribution and the data collection tools had sufficient reliability. It's found that there is a significant and positive correlation between post-traumatic growth and resilience ($r=0.29$, $p<.001$), present meaning ($r=0.49$, $p<.001$) and seeking meaning ($r=0.12$, $p<.001$). Before the structural model was tested in the research, the variables of the model were subjected to confirmatory factor analysis. The model was created in two parcels of seeking meaning, present meaning and psychological resilience, and five sub-dimensions of post-traumatic growth. Goodness-of-fit values of the model tested with SEM were found to be sufficient. As a result of SEM, it was seen that the present meaning ($\beta= .50$), seeking meaning ($\beta= .27$) and psychological resilience ($\beta= .29$) levels of divorced individuals positively affect post-traumatic growth. All pathways in the tested SEM were found to be statistically significant ($p<.01$). In addition, it was determined that meaning of life and resilience explained (R^2) 35% of the variance in post-traumatic growth.

Research results provide evidence that helping divorced individuals make sense of their experiences and strengthen their resilience will make a significant contribution to their growth. In this respect, it is recommended to add modules that help individuals find meaning in life and develop psychological resilience to post-traumatic growth programs applied to individuals after divorce. In addition, the fact that the answers given to the research questions contain more than necessary information and people's desire to share their experiences through e-mail in more detail show that divorced individuals need to share their experiences of divorce and the problems they have with alimony and custody. For this reason, it is seen as an important necessity to provide psychological support services to divorced individuals. It is thought that the research will make an important contribution to the relevant literature as there is a limited study investigating the positive changes experienced by divorced individuals. However, there is a need for more quantitative and qualitative studies researching the post-traumatic growth of divorced individuals with various variables.

Metafor ve Olgusal Gerçeklik Olarak Kripto Para Algısı

Erhan TECİM¹, Fatih YILMAZ² ve Murat KARAKOYUNLU³

Öz

Ekonomik küreselleşme kripto varlıklar ile çok farklı bir niteliğe bürünmekte bireyler tarafından farklı şekillerde algılanabilmektedir. Bu nedenle, bu araştırma kripto varlıkların, yatırımcılar açısından ne ifade ettiğini ve bu bağlamda kamu otoritesinin nasıl konumlandığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın temel problemi kripto varlıklar bireyler tarafından nasıl algılanmakta ve metaforik olarak nasıl temsil edilmektedir şeklindedir. Bu bağlamda kamu otoritesi, köşeyi dönme fikri, bireysel yatırım tercihleri, kripto paraya bakış ve dini tercihler şeklinde beliren temalar eşliğinde kripto varlıklara yönelik metaforik algılar ortaya konulmuştur. Uygun örnekleme tekniğinin benimsendiği bu çalışmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verileri sabit format anket tekniği ile; nitel verileri ise açık uçlu görüşme tekniği kullanılarak Google formlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Nicel veri analizi esnasında temel istatistik teknikler kullanırken; nitel veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Çalışmanın en temel bulgusu olarak; kripto varlıklara karşı temel bir güvensizlik olduğu, yatırım amacı olarak kripto varlıkların klasik varlıklardan çok sonra yer aldığı ve genel olarak kumar şeklinde algılandığı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Sosyolojisi, Kripto varlıklar, Ulus devlet, Metaforik algı, Blockchain

Perception of Cryptocurrency as Metaphor and Factual Reality

Abstract

Economic globalization has taken on a different nature due to crypto assets, and crypto assets can be perceived differently by individuals. Therefore, this research aims to reveal what crypto assets mean to investors, and how the public authority approaches to crypto assets. The primary questions of this research are how crypto assets are perceived by individuals, and how they are represented metaphorically. Accordingly, metaphorical perceptions of people of crypto assets have been revealed on the themes of public authority, the idea of striking it rich easily, individual investment and religious preferences. Convenience sampling and mixed research methods have been adopted in the research. The quantitative data have been collected using the fixed format questionnaire, and the qualitative data have been collected, through Google forms, by means of open-ended interviews. While in the analysis of the quantitative data, the researchers used descriptive statistics, in the analysis of qualitative data they used the content analysis technique. The most striking findings are that crypto assets are insecure; they are not preferred as much as traditional investment tools and are mostly regarded as gambling.

Key Words: Sociology of Economics, Crypto Assets, Nation state, Metaphorical Perceptions, Blockchain

Atıf İçin / Please Cite As:

Tecim, E., Yılmaz, F. ve Karakoyunlu, M. (2023). Metafor ve olgusal gerçeklik olarak kripto para algısı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 270-289. doi:10.33206/mjss.1177017

Geliş Tarihi / Received Date: 19.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.11.2022

¹ Doç. Dr. - Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, erhan.tecim@selcuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6578-5150

² Dr. - T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Konya, yilmazoglu@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-7852-6756

³ KOP Bölge Kalkınma İdaresi Müdürlüğü - karakoyunlum@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-5047-4787

Giriş

Para, mekanik toplumdan organik topluma geçiş süreci ile başlayan iş bölümünün ortaya çıkardığı, değer takasını sağlamaya dayalı ekonomik faaliyetlerde güven unsurunu inşa eden toplumsal bir sözleşmedir. Bu sözleşme yüzyıllardan beridir farklı biçimlerde uygulamaya konulmuş olmakla birlikte; yaşanan ekonomik krizler ve buna bağlı gelişen toplumsal olaylar sonucu ortaya çıkan sorunlar, yeni çözüm yollarının türetilmesini zorunlu kılmış, ne var ki her yenilik beraberinde, zamanla giderilmesi gereken başka sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Takas sistemi ile başlayan değişim, para adı verilen materyallerle birlikte gelişmeye başlamış ve değişim aracı olma, değer saklayabilme, taşınabilir olma, toplumsal kabul gibi esaslara dayalı olarak yinelenerek, uzun yıllar boyunca saltanat sürmüş olan altın ve gümüş gibi değerli madenlerle nitelik kazandıktan sonra, yerini yenilerine bırakmıştır. Dünyayı derinden etkileyen iki büyük savaş ve ortaya çıkardığı yıkımlar sonrası kurulan Bretton Woods sistemi, altına dayalı kıymetleri ortaya ıkartmışsa da bir süre sonra, değerini onu piyasaya sunan devletlerin itibarlarından alan ve adına itibari para (fiat para) denilen kâğıt paralara bırakmıştır.

Teknolojik gelişmeler ve internetin kullanımı ile güçlenen bankacılık sistemi, itibari parayı dijitale dönüştürmüş; ne var ki bu dönüşüm, parasal işlemlere hız kazandırsa da gelirin eşit dağılımı ve sosyal refahın artırılması gibi köklü toplumsal sorunlara çözüm bulmada yeterli olanaklar sunamamıştır. Bugün için, iddia ettiği en büyük çözüm, verinin sosyalleşmesi ve güvene ihtiyaç duyulmayan şeffaflık olan kripto para, soyut ve sanal yapısı ile paranın yeni versiyonu olarak toplumların gündemindeki yerini almıştır.

Verinin Sosyalleşmesi: BlockChain Sistemi ve Kripto Para

Kripto para sistemi, Satoshi Nakamoto isimli ama kimliği halen belirsiz kişi/kişiler topluluğu imzası ile internet üzerinden yayınlanan ‘‘Bitcoin: Eşten Eşe Elektronik Nakit deme Sistemi’’ isimli makale sayesinde Bitcoin ismi ile hayatımıza girmiş; Blockchain adı verilen bir kayıt sistemi üzerinden türetilmiş ve zamanla elektronik bir değer haline gelmiştir. Blockchain sistemi, geçmişi çok daha eski olsa da bilinirliğini kripto paraların atası olan Bitcoin ile kazanmıştır. Kim, ya da kimler tarafından geliştirildiği geniş bir değerlendirme konusu olan kripto para sistemi, mezkur makalede detayı ile anlatılan ve internet alışverişine dayalı bir dizi soruna işaret ederken, bu sorunlara ilişkin çözüm önerisini blockchain sistemine dayandırmaktadır. Nakamoto, makalesinde yüz yüze alışverişlerin aksine internet üzerinden yapılan alışverişlerde, neredeyse tamamen nc bir otoritenin onayına ihtiyaç duyulduğunu, son noktada tarafların bu işlemi yürüten sisteme karşı mecburi bir güven taşımak zorunda olduğunu tespit etmiştir. Ona göre internet üzerinden yapılan işlemleri konu edinen mevcut sistemler hem maliyet artırmakta hem de oluşan bu mecburi güven sayesinde dolandırıcılığa kapı aralayacak bir risk taşımaktadır (Nakamoto, 2008, s. 1). Oysa ki insanlar, yüz yüze alışverişlerde uyguladıkları gibi; tüm parasal işlemlerini, bu maliyet, otorite ve güven kriterlerine ihtiyaç duymadan, kriptografik bir kanıt ile, online olarak da pekl gerçekleştirebilirler. Bunun gerçekleşmesini sağlayacak olan Blokchain teknolojisi, verinin tek kaynaktan kontrol edilmesi işlemine karşı geliştirilmiş olan merkeziyetsiz bir sistemdir (Polat, 2021, s. 13). Buna göre örneğin bir alım ve satım işleminde bu işlemi gerçekleştirecek olan taraflar, bir blok içerisinde bir araya gelmekte⁴, bu blokta gerçekleştirilen tüm işlemler taraflara ait açık ve gizli dijital iki imza ile kabul edilmekte, yapılan tüm işlemler tek bir veri kaynağında bağlı kalmaksızın geri döndürülemez bir biçimde, sistemin dahil olduğu tüm bilgisayarlaraya yayılmakta ve aynı anda kayıt altına alınmaktadır (Jamie Berryhill, 2018). Bu kayıtlar bir başka blokta yapılacak başkaca işlemlerin gerçekleştirilebilmesi için altlık oluşurmakta ve bu sayede bloklar arası bağlar bir zincir sistemi şeklinde kayıt altına alınmakta ve bu sayede, veriler de insanlar arasındaki etkileşim örneğinde olduğu gibi paylaşılarak sosyalleşmektedir. Kimin ne çeşit bir ürünü, hangi dönemde, hangi bedel üzerinden alıp sattığının ilan edildiği bu bloklar, şeffaf bir biçimde takip edilebilmekte, sistemi takip etmek amacıyla ağa katılan, dijital bir emek harcayarak kayıt altına alan kişiler ise (madenciler) bu hizmetleri karşılığı ödenen bir sanal para ile ödüllendirilmektedir. İşleyişin ana hatları ile anlatıldığı bu sistem istisnaları olmakla birlikte temel olarak bu şekilde işlemektedir. Günümüzde Coinmarketcap isimli internet sitesinde yer alan verilere göre, bir kısmı kendi blokzinciri olan bir kısmı ise var olan bir zincir üzerinden hizmet veren ve coin, token gibi farklı adlarla anılan 20 binin üzerinde kripto varlık bulunmaktadır (coinmarketcap.com).

⁴ Blok uygulamasından kast edilen Whatsapp ve benzeri iletişim programlarındaki gruplardır. Her bir grup bir blok gibi değerlendirilebilir.

Kendine has kavramları, dili ve ihtiyaca yönelik olarak hızlı gelişip güncellenen teknolojisi ile kripto varlıklar, geleneksel sistemlerle entegre ve bazen de onlara alternatif olabilecek farklı bir dünyanın kapısı olarak değerlendirilmektedir. Akıllı kontratların işleyiş platformu olarak hizmet veren ethereum, internete bağlı nesnelere birbirini ile olan ilişkisini yönetmeyi amaç edinen Iota, birden çok blockchain ağını bir arada yönetebilen Polkadot, blockchain sisteminin temeli olan Bitcoin, tedarik zincirinin takip edilmesini sağlayan VeChain ve Avalanche gibi, kendi blokchain sistemi olan türlerinin yanında mevcut bir blokchain ağını kullanan ve hizmet, menkul kıymet ve şirket bazlı olarak ayrılabilen Enjin, Fenerbahçe, Swipe gibi token olarak isimlendirilen kripto varlıklar da bu sistemin işleyişini gösteren örneklerdir.

Bir Şeffaflık İddiası: Blockchain / Herkesin Bildiği Sır Değildir

Kripto para sisteminin mevcut para sistemine ilişkin eleştirisinin temelini güvene dayalı risk unsuru oluşturur. Beck'in modern toplumun krizi olarak ortaya çıkardığı sigortalanamayan toplum, riskin öngörülemez büyüklüğü karşısında toplumlara hatta devletleri dahi güvensiz kılabilir. Doymusuz taleplere ve para kazanma hırsına bağlı ekonomik riskler, bu anlamda ele alınabilir (Beck, 1992, s. 23). Nitekim buna dair pek çok örnek bulunmaktadır. 2008 yılında dünyayı sarsan mortgage krizi ve 2001'deki Enron skandalı, 1994'te Türkiye'de yaşanan Impexbank olayı, İmar Bankası meselesinin yanı sıra insider trading işlemleri gibi, devletlerin dahi çözmekte zorlandıkları pek çok dolandırıcılık hikayesi ve hatta hükümetlerin kısa vadeli ekonomik krizleri çözmek amacıyla kolay yoldan uygulamaya koyduğu, fazla para basmaktan dolayı düşen paranın alım gücü, bu duruma örnek verilebilir (Parasız, 2009, s.89).

Güven, Fukuyama'ya göre modernizmin getirdiği ekonomik sistemin geleneksel unsurlar taşıyan aksak ayağıdır (Fukuyama, 2005, s. 70). Kapitalizm ve demokrasiye dayalı modern dünyanın modern olmayan alışkanlığı olarak ifade edilen güven, blockchain sisteminin buna ihtiyaç duymaması sebebiyle ekonomik anlamda paranın eriştiği tam modernizasyon olarak değerlendirilebilir. Mevcut yapı içerisinde gerçekleştirilen online ödeme sistemlerinin neredeyse tamamında güven hoyratça kullanılmaktadır. Blockchain sistemi, bu noktada devreye girmekte ve internet üzerinden yapılan tüm işlemlerde üçüncü bir yapıya duyulan güven ihtiyacını gereksiz kılmaktadır. Genel itibarıyla toplum nazarında düşünüldüğünde, bilinmeyene karşı duyulan endişeden nasibini alan blockchain, Nakamoto'ya göre, güvene ihtiyaç duymayan niteliği ile mevcut sistemlerdeki bir açığı gidermektedir. Blockchain, dağıtık defter uygulaması sayesinde, yaptığı tüm işlemleri herkesin bilgisine açmakta ve dağıtılan bilgi geri dönülemez bir biçimde kayıt altına alınmaktadır. Sisteme bağlı bütün bilgisayarlar, (Bitcoin özelinde bugün için yaklaşık 30 milyon adet) yapılan tüm işlemleri anında kayıt altına almakta, bir sonraki işlem önceki işlemlerin tamamını onaylayarak gitmekte ve sistemi bozmaya çalışmak her zaman için sistemi kurmaktan daha zor ve maliyetli olmaktadır. Bu durum merkezi otorite konumundaki devlet kurumlarının olası riskler karşısındaki güvenlik supabı işlevini gereksiz kılabilir ve gelecekte noterlik hizmeti, uluslararası ihracat, tapu faaliyetleri ve benzeri pek çok resmi kayıt işlemini de güvenden bağımsız olarak ve daha süratli bir biçimde gerçekleştirilebilmektedir.

Tüm bu özellikleri ile güvene ihtiyaç duyulmadığının her fırsatta deklare edildiği blockchain sistemi, kripto para aşamasına geldiği andan itibaren yeni bir kimliğe bürünmektedir. Blockchain alt yapısına dayalı kripto para, değerinde yaşanan ciddi dalgalanma, volatilitede yüksekliğe bağlı olarak elde edilen günlük kazanç ve kayıplar, kripto varlıkların bilinmemesinden kaynaklı çeşitli dolandırıcılık hikayeleri ve benzeri durumlar, beraberinde bir belirsizliği de getirmektedir. Her şeyden önce kolay yoldan para kazanma hırsı, kişisel zaafarla birleştiği durumlarda dolandırıcılara kapı açmakta; kendini güvenli ilan eden bu sistem, devletin yeterli ölçüde var olmamasından kaynaklı açıklar sebebiyle olumsuz etkilenerek yine devlete ihtiyaç duymaktadır.

Kitlesel Kabul ve Kamu Otoritesinin Durumu

Teknolojinin bu yeni keşfi, toplum nezdinde henüz tam anlamıyla anlaşılabilir görünmemektedir. Blockchain sistemi, kripto varlıkların temelinde yatan destekleyici bir unsur olmanın yanında toplumsal hayatı kolaylaştırıcı bir dizi çözümler getirirse de sosyal rutin açısından, alt yapısal işleyişinin nasıl olduğunun bilinmesine ihtiyaç duyulmayan E-devlet uygulaması ya da UYAP sistemi gibi kullanıcı/faydalanıcı dostu bir keşif olarak ifade edilebilir.

Bugünün dünyasında itibari para olarak tanımladığımız geleneksel para sisteminin de etkili olduğu sürekli yinelenen ekonomik krizler, toplumlara derinden etkiliyor olsa da bu etkilenme biçimi doğrudan devleti ya da onun üzerine inşa edilmiş olduğu ekonomik sistemi hedef almaktan çok, uygulayıcı merci konumundaki hükümetlerin meşruiyetini etkilemektedir. Öte yandan kapitalist sistemde devletlerin kendi

hegemonik iktidarlarını sürdürebilmek amacıyla parayı bir kontrol mekanizması olarak kullandığını, toplumsal faydayı ikinci plana iten uygulamalar sebebiyle ortaya çıkan hataların ise, krizlere neden olduğunu düşünenler de bulunmaktadır. Nitekim vergi politikaları oluşturmak, istihdam, fiyatlar, gelir dağılımı gibi paranın kontrolü ile piyasayı belirleyerek ekonomiye yön vermek ve senyoraaj geliri elde etmek gibi olanaklar, devletlerin, genişletici ya da daraltıcı şekilde piyasaya hükmettiği, tasarruf ve tüketimi belirlediği önemli argümanlardandır. Ne var ki kripto para sisteminin merkeziyetsiz yapısı, devletlerin elindeki bu güç için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Paranın arzı ve kimde olduğunun takip edilememesi gibi durumlar devletler açısından ele alındığında hem bu devlet gücünü zayıflatmakta hem de yasa dışı işlemlere ve vergi kaçakçılığı gibi kontrolü zor durumlara kapı aralayabilmektedir. Öte yandan kripto paraların vaat etmiş olduğu güvene dayanmayan merkeziyetsiz sistem, Gresham kanunu⁵ örneğinde olduğu gibi mevcut yapı içerisindeki avantajlardan yararlanamayan gelişmekte olan ülkeler vasfındaki bir kısım devletler için ise bir fırsat olarak düşünülebilmektedir. USD ve Euro gibi uluslararası konvertibilite sağlayan itibari paralar, dünyanın neredeyse tamamında yerel para birimlerinin yanında kullanılabilen geri kalan dünyanın pek çoğunda devletlere ait ulusal para birimleri, geçerliliklerini ancak ülke içerisinde ve belki en fazla karşılıklı ticaret yapılabilen ülkelerin birbirleri arasındaki değiş tokuşları esnasında kullanılabilir. İyi para avantajı olarak kabul edilen bu durum gelişmiş ülkelere bir avantaj sağlarken gelişmekte olan pek çok ülke için USD ve EURO örneğine dayalı döviz cinsinden mevduat elde etmek gibi bir zaruret doğurmakta ve uluslararası ticaret için, merkez bankalarının rezervlerinde bir başka merkez bankası tarafından basılabilen bir itibari parayı bulundurma zorunluluk ve külfetleri doğmaktadır. Kur riskine bağlı enflasyonun toplumlar üzerindeki yıkıcı etkisi bu külfetin bir göstergesidir. Kripto paralar, ortak bir değer ölçüm aracı olma potansiyeli sayesinde gelişmiş ülkelere ait bu avantajı ortadan kaldıracak gibi gelişmekte olan ülkeler için de dengeleyici bir unsur olacaktır. İtibari para olmak ya da emtia değeri görmek bu dengeleyici misyonu destekleyebilecektir. Bazı yükselen piyasalarda ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kripto paranın benimsenmesine ilişkin durumun gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerin önünde olduğu görülmektedir. Özellikle yerel para birimlerinde yaşanan değer kayıplarının önlenilmesine ilişkin çaba, yatırımcıları alternatif ürünlere iterken, bu anlamda tercih edilen araçlardan birinin de kripto paralar olduğu görülmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2020 Şubat ayında yayınlanan ve 74 ülkeyi içine alarak yapılan bir araştırmada nüfusa oranla en çok kripto para kullanan ülkeler sıralamasında ilk dört ülke sırasıyla Nijerya, Vietnam, Filipinler ve Türkiye olmuştur.

Kripto Para ve Ulus Devlet

Kripto para ve devlet ilişkisinin karmaşık boyutları bulunmaktadır. Her şeyden önce kripto varlıkların çoğunun merkeziyetsiz bir sistem tarafından yönetilmesi sebebiyle, doğrudan herhangi bir devletin kontrolü ve güvencesine tabi olamamaktadır. Ancak kripto paraların işlem gördüğü kripto para platformları (işlevsel benzerliği açısından borsa olarak ifade edilecektir.) devletin kontrolüne tabi olabilir. Öte yandan kripto paraların bir işlem aracı olarak itibari para (Dolar, TL, Euro vb.) ya da bir emtia (Altın, Gümüş, Platin vb.) gibi yasal bir kimlik kazanmaları hususu önemlidir. Ayrıca vergilendirmeye⁶ konu olmaları ve genel itibarıyla madencilik olarak ifade edebileceğimiz üretim faaliyetleri gibi hususlar devletlerin bu piyasaya yaklaşımı ve kontrolü açısından önem arz eder. Bu açıdan bakıldığında bir kripto para kullanıcısı/yatırımcısı, ikili işlem gerçekleştirmeyeceği (yüzyüze alışveriş gibi) durumlarda kripto para işlemlerini gerçekleştirebilmek için alım satım yapacağı bir borsaya ihtiyaç duyar. Bu borsa blockchain sistemi üzerinden işleyen merkeziyetsiz bir kripto para platformu olabileceği gibi, merkezi yönetimi/sahipliği olan bir borsa da olabilir. Merkeziyetsiz borsalarda işlem yapmak için kullanıcının soğuk ya da sıcak cüzdan adı verilen bir şifreleme sistemine sahip olması gerekir. Soğuk cüzdan isteğe bağlı olarak sisteme dahil edilen/internete bağlanabilen istenildiğinde ise sistemle bağı koparılabilen, fiziki olarak flashbellek benzeri bir üründür. Sıcak cüzdan ise doğrudan internet üzerinden bu hizmetin verilebildiği (mail adresi gibi) bir cüzdan tipidir. Her iki cüzdan da kripto paraların alım-satımında kullanılabilir olsa da kayıtları ve sahipliği günlük veri sistemi ile muhafaza edilirken bir merkez tarafından yönetilen kripto para borsaları, bu cüzdanlara ihtiyaç duymadan da kendi veri tabanlarında kayıt altına almak suretiyle

⁵ “Kötü para iyi parayı kovar” ifadesi ile özetlenen bu kurala göre, üzerinde yazılı nominal değeri aynı olan iki farklı cinsteki paradan varlık değeri yüksek olanın saklanarak düşük olanın piyasaya sürülmesi: örn. Aynı nominal değerdeki altın ve gümüşten altının yastık altı edilerek gümüşün tedavülde tutulması konusu. Daha basit bir tabirle bankadan yeni çekilmiş 100 TL’nin elde tutulması ve eskimiş 100 TL nin harcanması durumu.

⁶ Kamu maliyesinin bir konusu olan vergilendirme farklı açılardan ele alınabilir. Ürünün bir emtia olarak tutulması, ticaretinin yapılması, ihraca konu olması vb. pek çok husus vergilendirme açısından ele alınabilir. Bu çalışmada seçili ülkelerle ilgili olarak genel hususlar üzerinde durulacaktır.

kripto para işleminin yapılmasına izin verir. Bu noktada kayıt altına alma işlemi merkezi borsaları, devlet açısından kontrol edilmeyi mümkün kılar. Zira bu kanallarda işlem yapan kullanıcıların kimlik bilgileri ve işlemleri borsanın veri tabanında tutulmaktadır. Bu doğrultuda ilgili platformların mevzuata tabi tutulması devlet kontrolünü esas alan bir güvence olarak ele alınabilir. Binance, OKEx Huobi, BitMEX, Bitfinex, Coinbase Suex gibi yabancı sahipli borsalar yanında BtcTurk, Paribu, Bitexen gibi Türk sahipli borsalar da bulunmaktadır.

Dünya genelinde faaliyet gösteren merkezi borsalar şu an için, daha fazla işlem hacmine sahiptir. Bu sebeple pek çok ülkede kripto para kullanıcıları merkezi borsaları tercih etmektedir. Bu anlamda merkezi borsalar üzerinden yapılan düzenlemeler, kripto paralara ilişkin pek çok riski önleyebilir. Ne var ki düzenlemelerin sertliğine bağlı olarak yatırımcıların merkeziyetsiz borsalara geçme ihtimali de söz konusudur. Bu sebeple düzenlemelerin bir denge içerisinde yürütülmesi ve yatırımcıların merkeziyetsiz borsalara kaçışının engellenmesi gerekir. Zira merkeziyetsiz borsalara geçiş ülkelerden para çıkışı anlamına gelebilecektir.

Merkezi borsalarda işlem yapabilme olanakları pek çok ülke açısından problem teşkil etmese de kontrol açısından farklı tutumların sergilendiği durumlar da söz konusudur. Örneğin merkezi kripto para borsalarının en önemlilerinden biri olan Binance İngiltere, İtalya, Tayland, Almanya Japonya gibi ülkelerde yasaklanmış ABD ve Çin söz konusu platforma kısıtlamalar getirmiştir. Çin Merkez Bankası tarafından kripto para işlemlerinin yasa dışı olduğunun ilan edilmesi Huobi Platformunun Çinli kullanıcıların hesaplarını 2021 yılı sonuna kadar kapatma kararı almasına sebep olmuştur (Bloomberg HT, 2021). Öte yandan Coinbase borsası Almanya'dan kripto para işlemleri için lisans alan ilk şirket olmuştur (Reuters, 2021).

Yasal mevzuatın henüz tam anlamıyla oturmadığı durumlarda mevcut mevzuatlar aracılığı ile kontrol altına alınmaya çalışılan kripto para platformlarının önemli riskler taşıdığı da bilinmektedir. Nitekim Nisan 2021 de ülkemizde meydana gelen ve Thodex skandalı olarak bilinen olayda, yurtdışı kaynaklı olarak aldığı bir lisansla Türkiye'de işlem yapan Thodex kripto para borsası sahibinin, borsasında işlem yapan yaklaşık 2000 kadar yatırımcının paralarını alarak kaçması, olumsuz örneklerden biridir. Türkiye, yaşadığı bu tecrübenin ardından Resmî Gazetede yayımlanan TCMB kaynaklı bir yönetmelikle, kripto varlıkların ödemelerde kullanılmasını yasaklamış, ülke içinden elektronik işlem platformları aracılığı ile yurt dışındaki yabancı borsalara kripto varlıklar kullanılarak para transferi yapılmasını engellemiş ve istenildiğinde gerçek kişi bilgisi verme zorunluluğu getirmiştir (Ödemelerde Kripto Varlıkların..., 2021). Ayrıca Resmî Gazete'de yayımlanan bir diğer yönetmelikle; kripto varlık hizmet sağlayıcıları, suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanının kripto varlıklar üzerinden sağlanmasından sorumlu tutulmuştur (Suç Gelirlerinin Aklanmasının..., 2021). Bu düzenlemelerle birlikte kripto paralara ilişkin resmi bir düzenleme için çalışmaların sürdürüldüğü belirtilerek; olası sorunlara mahal vermemek için, yapılan çalışmalar sonuçlanıncaya kadar kripto varlıkların bir ödeme aracı olarak kullanılmayacağı belirtilmiştir. Diğer yandan Belarus, Estonya, Litvanya, ABD gibi ülkelerde kripto para platformlarına lisans alma kolaylıkları sağlandığı bilinmektedir.

Kripto paraların bir değişim aracı olarak kabul edilmesi, ülkelerin kendi itibari paralarının yanında alternatif bir aracı olarak bu paraları kabul etmeleri anlamına gelir. Bugün için hemen hemen dünyanın tüm ülkelerinde kabul edilen itibari para örneklerinden olan USD, Euro, Yuan ve Yen, ülkelerin kendi itibari para birimlerine ek olarak kabul edilebilir iken kripto paraların bu durumda olabilmesi için öncelikle yasal bir ödeme aracı olarak kabul edilmeleri gereklidir. Bu anlamda ilk girişimi 2021 yılının Eylül ayında kongre onayı alan El Salvador Devleti gerçekleştirmiş ve bir kripto para birimi olan Bitcoin'i ülke genelinde kullanılabilir para birimi olarak kabul ettiğini ve merkez bankasının rezervinde bir miktar bitcoin bulundurduğunu ilan etmiştir. Avustralya, Bitcoin'i döviz cinsi bir varlık birimi olarak kabul ederken Kanada ve Endonezya kripto paraları altın benzeri bir emtia gibi değerlendirmektedir. Endonezya ayrıca yasal olarak borsalarda işlem görebilecek kripto para listesi yayınlamıştır.⁷ Öte yandan aynı ülkede kripto paraların hem yatırım hem değişim aracı olarak haram olduğu belirtilmişse de taraflar arası uzlaşısı ile gerçekleşen değişim bu değerlendirmeden muaf tutulmuştur. 2017 yılında gerçekleştirdiği bir düzenleme ile Japonya, Bitcoin'i resmi bir ödeme aracı olarak kabul etmiş ve çeşitli gelirler kapsamında vergilendirme yoluna gitmiştir. Çin, Avusturya, Karadağ, Sırbistan, Portekiz, İsviçre, Türkiye, İngiltere gibi bazı ülkelerde

⁷ https://www.ssek.com/images/List_of_Cryptoassets_That_Can_Be_Legally_Traded_in_Indonesia.pdf

kripto para, bir para birimi olarak kabul edilmezken ABD’de bu durum eyaletler bazında farklılık gösterebilmektedir.

Kripto paraların kabul edilebilirliği açısından vergilendirme hususu da önem taşıtmaktadır. Vergilendirme için öncelikle kripto varlıkların emtia yahut para birimi gibi bir kimliğe kavuşması gereklidir. Bu sayede vergilendirmenin nereden başlayacağı tahmin edilir ve devletlerin vergi kaybı riski azaltılmış olur. Ne var ki merkezileşme sorunu burada da devreye girmektedir. Merkeziyetsiz borsalarda yapılan işlemler ile merkezi borsalarda yapılan işlemlerin takip edilebilirliği hususu kripto varlık gelirlerinin vergilendirilmesi açısından çeşitli zorluklar taşısa da ülkelerin farklı tedbirler aldığı grlmektedir. İngiltere’de Gelir ve Gmruk Dairesi, kripto varlık gelirleri üzerinden sermaye kazançları vergisi ve gelir vergisi alınmasını çeşitli koşullara bağlamıştır. Avustralya’da dijital ticaretinin düzenlenmesi konusu AUSTRAC isimli bir kamu kurumu aracılığıyla yürütülür. Kurum, Kara Para ve Terörle Mücadele konularını ele alan 2006 yılında çıkarılmış ve zaman zaman güncellenmiş bir yasaya tabi olmayı kripto varlık işlemleri için zorunlu kılmıştır (Government, 2022, s. 72). Cayman Adalarında bir defaya mahsus yapılan cüzi bir ödemenin karşılığında sanal varlık işlemleri için vergi muafiyetinden yararlanmak mümkündür. Sırbistan’da kripto para birimleri katma değer vergisine tabi değilken kripto paraların satışından elde edilen gelir, kişisel gelir vergisine tabidir. Belarus, 2023 yılına kadar kripto varlıklardan vergi alınmayacağını taahhüt etmiştir. Kripto paralar İsviçre’de yasal bir ödeme aracı olarak kabul edilmese de bazı kantonlarda varlık olarak değerlendirilerek servet vergisi kapsamına alınmıştır. Ayrıca vergi alınabilmesi için söz konusu kripto paranın İsviçre Frangına dönüştürülmesi gerekmektedir. Slovenya kripto para birimlerini taşınır menkul kıymet olarak değerlendirerek vergi almamakta; Almanya, kripto paranın bir yıl gibi bir süre olarak elde tutulmasını vergilendirmeye konu olabilmesi için gerek şart olarak ortaya koymaktadır. Japonya, kripto paraları bir ödeme yöntemi olarak kabul ederek vergiye tabi tutmaktadır. Malezya’da bu durum şahıslar ve şirketler açısından ayrıma tabi tutulmuş ve şahısların yapmış olduğu kripto para işlemlerinden vergi alınmazken şirketlerin kripto para kazançları vergiye konu edinilmiştir. İtalya’da kripto para borsaları tarafından gerçekleştirilen faaliyetler KDV’den muaftır.

Kripto para birimlerinin ülke içerisinde üretimi de ayrı bir düzenleme gerektirmektedir. Özellikle retim esnasında karşılaşılan yüksek enerji kaybı devletlerin dikkatini çekmektedir. Portekiz, Karadağ, Sırbistan, Türkiye gibi ülkelerde kripto para madenciliğine ilişkin bir düzenleme yer almazken Çin, Merkez Bankası ve bağlı otoriteler kanalıyla oluşturduğu risk ve karbon nötralizasyonu hedefini zora sokan enerji tüketimleri sebebiyle 3 Eylül 2021 de kripto madenciliğini yasaklamış ve bu kararla büyük madencilik göçü olarak adlandırılan bir kaçış meydana gelmiştir (bbc.com, 2021).

Kripto Para ve Yatırımcıların Dinsel Kaygıları

Kripto paranın dini açıdan caiz olup olmadığı hususu İslam toplumlarının genelinde bir tartışma konusudur. Çok sayıda kripto paranın işlem görüyor olması ve her birinin ayrı bir alt yapı ve özellik sunuyor olması, bu anlamda genel geçer bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmakla birlikte; İslami finans sisteminde kripto para konusunun, yasak olan üç temel unsur olan faiz (riba), belirsizlik (gharar) ve kumar (maysir) zerinden değerlendirildiği söylenebilir (Alzubaidi ve Abdullah, 2017, s.79). Ayrıca fiziki mal olma durumu (Mte kavvim) da değerlendirme konusudur. Adam (2017, s.40), din alimlerinin Kripto para konusundaki görüşlerini, bitcoin merkezli olarak ele almış ve üç temel başlıkta sınıflandırmıştır: Bitcoin, fiziki bir emtia değil tamamen spekulatiftir ve şariat açısından caiz bir yatırım değildir diyenler, Bitcoin’i, dijital bir varlık olarak görüp para olarak kabul etmeyenler ve Bitcoin’i para birimi olarak görenler. Öte yandan aynı makalede Adam (2017), İslami açıdan kripto paralar üzerindeki bugünkü belirsizliğin ileride netliğe dönüşme ihtimalini göz ardı etmemek gerektiğini vurgular (s. 85).

Paranın, dini referanslara karşılık gelen en önemli hususlarından biri bir otorite tarafından inşa edilen güvenilirlik hususu, belirsizlikleri ortadan kaldırması ve değer saklama kabiliyetidir. Bu bağlamda devletin kontrolü önemlidir. Kripto para, bu açıdan ele alındığında cevazını kaybeder. Ne var ki itibari paranın, devletlerin para basma işlemini kolaylıkla gerçekleştiriyor olmaları sebebiyle, paranın temel işlevlerinden biri olan değer saklama misyonunu karşılayamıyor olması, bir para birimindeki İslami gereklilikleri sağlamak açısından kâğıt paranın durumunu da sorgulanır hale getirmektedir. Öte yandan fikihi açıdan halen tartışılan bir konu olan kripto paranın dayandığı blockchain teknolojisi, mevcut bankacılık sisteminin Swift ve IBAN gibi bazı finansal işlemleri ortadan kaldıracadığı, akıllı sözleşmelere dayanarak; para transferi ve benzeri finansal işlemlerde karşılaşılabilecek olan yolsuzluk ve suiistimallerin önlenilebileceği, İslam lkeleri arasında parasal birliğin sağlanabileceği ve devletlerin birbiri üzerine üstünlük kurmalarını sağlayan paraya dayalı ticari ambargoların aşılmasında kolaylık sağlayabileceği gibi hususlarla birlikte ele alındığında,

kripto varlık değerlendirmelerinde olumlu kanaatler belirtmeyi sağlayacak ipuçları taşıyabileceği düşünülmektedir (Şimşek ve Şamar, 2020, s. 91). İslami usullere göre finansal işlemlerin gerçekleştiği pek çok yatırım şirketine danışmanlık eden din alimleri, farklı açılardan ele alarak kripto paraların helal ve haram olma durumunu değerlendirmektedir.

Abu-Bakar (2017), paranın özellikleri arasında yer alan toplumsal kabul, değişim aracı olma, değer ölçütü olma ve hesap birimi işlevi görme unsurları açısından bakıldığında, bu özellikleri sağlayan bir kripto paranın, para birimi olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Abu-Bakar, bitcoin'in mal olma koşullarını sağladığını ve blockchain sisteminin sağlam bir şifreleme yöntemine sahip olduğunu, doğrulanabilir ve kontrol edilebilir bir özellik içerdiğini, bugünkü teknolojinin mevcut itibari paralar aracılığıyla da pek çok dijital işlem yapabilme kabiliyetinin olduğunu belirterek, prensipte bitcoin'in paraya ilişkin özellikleri karşıladığını ifade etmektedir (Abu-Bakar, 2017, s. 16).

Öte yandan Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığına göre "Kullanıcılar arasında değişim ya da kıymet ölçüsü olarak genel kabul gören, kaynağı itibariyle kullanıcılara güven veren her türlü paranın kullanımı caizdir" denilirken; kripto paraların muhataplık nezdindeki belirsizliği (gharar) ve bir aldatma (tağrir) aracı olarak kullanılabilmesi gibi hususlara dikkat çekilerek ve haksız ve sebepsiz zenginleşme ile birlikte değerlendirilerek caiz görülmemiştir (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, 2017). Bu noktada kripto paraların meşruiyetine ilişkin genel hususlara da değinmek gerekir. Buna göre;

- Devlet veya genel otorite güvencesi yoksunluğu,
- Olası internete erişim kısıtının, işleyişi engelliyor oluşu,
- Yapılan işlemlerin geri alınamaması,
- Sabit disk ve dijital cüzdanların bozulma riski,
- Sahipliğinin bilinmemesinden kaynaklı kara para aklanması ve terörizm finansmanını kolaylaştırması gibi hususlar, kripto paraların meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Konuyla ilgili değerlendirmeler dikkate alındığında esas itibariyle kripto paraların aslen mubah olabilecekleri; ancak bazı İslam hukuku araştırmacılarının değerlendirmelerine göre birtakım mahzurlara yol açtuklarından, şer 'an sakıncalı sonuçlara götürmesi kesin veya kuvvetle muhtemel konular (sedd-i zera'i) kapsamına dahil ederek caiz görmedikleri anlaşılmaktadır. Bu olumsuzluklar ortadan kaldırıldığında veya minimize edildiğinde caiz olmalarının önünde bir engel kalmayacağı düşünülmektedir (Şimşek ve Şamar, 2020, s. 94).

Yöntem

Araştırmacıların araştırmanın türüne göre yararlanabilecekleri deneysel çalışma, saha taraması, durum çalışması, eylem araştırması, gömülü teori ve doküman incelemesi gibi birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden hangisinin araştırmada kullanılacağı araştırmanın amacı, araştırma soruları, mevcut bilgi birikimi, zaman ve kaynak durumuna göre şekillenmektedir. Benzer şekilde araştırmanın veri toplama ve veri analiz süreçleri de araştırma yaklaşımı ve araştırma sorularına göre değişebilmektedir (Okopu, Ahmed ve Akotia, 2016, s. 32). Bireylerin kripto para algılarının araştırıldığı, karma desende tasarlanan bu araştırmada nitel ve nicel yaklaşımlar birlikte kullanılmıştır. Karma yöntemler, sosyal bilimlerde gerçekleştirilen araştırmalarda köklü bir yaklaşım olması nedeni ile eski, diğer taraftan da daha önce kullanılmayan birtakım yöntemler ve dil kullanması nedeni ile yeni olarak nitelendirilmektedir (Tashakkori ve Teddlie, 2010, s. 272). Bu çalışmada saha bulguları nitel metodoloji ile analiz edilmekte iken, nicel veriler daha çok nitel verileri desteklemek için kullanılmıştır.

Bu araştırmanın nitel kısmında fenomenolojik (olgubilim) desen benimsenmiştir. Son dönemlerde araştırmacılar için alternatif bir nitel araştırma deseni olarak karşımıza çıkan fenomenoloji, birçok disiplinde gerçekleştirilen araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Deneyimlerin ya da tecrübelerin araştırılması olarak da ifade nitelenen fenomenolojik araştırmalar birey deneyimlerinin özgün anlamlarını ortaya çıkarmaktadır (Adams ve Mannen, 2008, s. 614-615).

Diğer yandan alan yazında yapılan taramalarda son yıllarda metafor konusunu ele alan araştırmalardaki artış dikkatlerden kaçmamaktadır. Metaforlar birçok kimse tarafından günlük konuşmanın ötesinde sıra dışı şiirsel söylemler olarak ifade edilse de günlük yaşamın her alanında sıklıkla karşımıza çıkan (Lakoff ve Johnson, 1980, s. 453-454), çoğunlukla konuşmacının duygusal tepkilerini de yansıtan (Povozhaev, 2013,

s.45), sosyal deneyimlerimizin anlamlarını Őekillendirme yeteneğine sahip sylemler olarak nitelendirilmektedir (Merten ve Schwartz, 1982, s. 796). Aristo, metaforun bir tür transfer olduğunu, metaforların bir varlığın isminin başka bir varlığa aktarılması sürecine benzediğini ifade etmektedir. Günlük yaşamda sıklıkla anlatım ve düşüncenin sınırlarını genişletmek amacıyla başvurulan metaforlar düşünce ve anlatımlara zenginlik sağlaması bakımından önemli olabilmektedir (Gozzi, 1999, s.380-381). Bu bağlamda bu araştırma, katılımcıların kripto paralara ilişkin algılarını, kripto paralar için ürettikleri metaforları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, on sekiz yaş üstü yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Bir araştırmada çalışma grubunun araştırmanın sonuçları üzerindeki etkisi nedeniyle araştırmacılar mevcut koşulları ve imkânları en iyi Şekilde değerlendirerek araştırmalarını planlamalıdır (Bengtsson, 2016, s. 8). Bu nedenle bireylerin kripto paralara ilişkin algılarını ortaya koymayı amaçlayan bir araştırmacının da gelir sahibi tüm bireylerden veri toplaması mümkün olamayacağından, araştırma deseni ve araştırmacının erişim imkanları doğrultusunda çalışma grubu belirlenmesinin kaçınılmaz olduğu değerlendirilmiştir. Açıklanan nedenlerle de araştırmanın süratle ve ekonomik bir Şekilde gerçekleştirilebilmesi için nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan uygun örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Uygun rnekleme yönteminde araştırmacı çalışmanın amacı veya amaçları doğrultusunda uygun gördüğü ya da erişebildiği katılımcıları belirleyebilmektedir (Marshall, 1996, s.523). Örneklemin homojen olduğu varsayımını benimseyen bu yaklaşımda katılımcıların belirlenmesinde kullanılan ölçütler erişim kolaylığı, yakınlık, belirli bir zaman diliminde veya mekânda erişilebilirlik ya da gönüllülük olarak sıralanabilir (Etikan, Musa ve Alkassim, 2016, s. 2).

Bu araştırmada ise katılımcıların belirlenmesinde katılımcılara erişim imkânları ölçüt alınmıştır. Diğer yandan, nicel araştırmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli birçok ön koşul nitel araştırmalarda aranmaz (Elo, Kriinen, Kanste, Plkki, Utriainen ve Kyngs, 2014, s. 1; Bradley, 1993, s. 440). Nitel araştırmalarda katılımcı sayısını belirlemeye yönelik bir n çalışma yapılmaması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenle nitel araştırmalarda katılımcı sayısının yeterliliği de görecelidir (Sandelowski, 1995, s. 179).

Literatürde nitel araştırmalarda 5 ile 50 birey arasındaki katılımcı sayısı genellikle yeterli görülürken (Dworkin, 2012, s. 1319), fenomenolojik desende yapılan araştırmalarda katılımcı sayısının 1 kişi ile 325 kişi arasında değişebildiği grlmektedir (Baltacı, 2018, s. 262). Bu araştırmada yer alan katılımcıların demografik dağılımına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

N=292		f	%
Cinsiyet	Erkek	236	80,8
	Kadın	56	19,2
Medeni Durum	Bekâr	47	16,1
	Evli	245	83,9
Yaşınız (\bar{x} = 40,93)	30 yaş ve altı	34	11,6
	31-49 yaş arası	202	69,2
	50 yaş ve zeri	56	19,2
Eğitim Düzeyi	İlköğretim Mezunuyum	5	1,7
	Lise mezunuyum.	22	7,5
	ön lisans mezunuyum.	11	3,8
	Lisans mezunuyum.	165	56,5
	Yüksek lisans mezunuyum.	63	21,6
	Doktora mezunuyum.	26	8,9
Mesleğiniz	alışmıyorum	13	4,5
	İş İnsanıym	25	8,6
	Kamu alışanıym	187	64,0
	öğrenciyim	7	2,4
	özel sektör alışanıym	60	20,5
	5000 TL ve altı	95	32,5
Aylık geliriniz (\bar{x} = 8239,84)	5000-10000 TL arası	116	39,7
	10000 TL ve zeri	62	21,2

Katılımcıların demografik bilgileri göz önüne alındığında büyük bir bölümünün erkek bireyler olduğu görülmekte, yaşa göre dağılımı göz önüne alındığında ise büyük çoğunluğun 31-49 yaş aralığında yer aldığı

ve yaş ortalamasının 40,93 olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim düzeyi açısından çoğunluğunun lisans mezunu (%56,5) olduğu; mesleki olarak ise çoğunluğunun, kamu çalışanlarından (%64) oluştuğu görülmektedir. Gelir düzeyi açısından katılımcıların ortalama gelirleri 8239 TL olurken; %39,7'si 5000-10000 TL arası aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın nicel verileri sabit format anket tekniği ile; nitel verileri ise açık uçlu görüşme tekniği kullanılarak Google formlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri toplama aşaması 2021 yılı Temmuz ve Ağustos aylarına tekabül etmektedir. Görüşme formunda katılımcıların demografik bilgilerinin yanında, katılımcılara kripto paraları çeşitli açılardan neye benzettikleri ve çeşitli yatırım araçlarına yaklaşımları ile hakkında açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Online form kayıp verilere izin vermediğinden araştırmada yer alan tüm katılımcılar veri toplama aracını cevaplamışlardır. İlk etapta 320 katılımcıdan cevap gönderimi gerçekleşmiştir. Ancak verilerin analizi esnasında içerik ve cevaplar değerlendirilerek 28 form analiz dışı bırakılmıştır.

Verilerin Analizi

Bireylerin kripto paralara yönelik algılarının incelendiği bu araştırmada, nitel verilerin analizinde sosyal bilimdeki en önemli analiz yöntemlerinden biri olarak görülen içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır (Krippendorff, 1989, s. 403). Araştırma verilerinin basit bir şekilde tanımlanmasından çok daha fazlası olan içerik analizi (Cavanagh, 1997, s. 5) verilerinin içeriğini anlamak amacıyla (Morgan, 1993, s. 114) gruplandırılarak kategoriler oluşturulması, diğer bir ifadeyle verilerin tasniflenmesi (Forman ve Damschroder, 2007, s. 40) ve anlamlandırılması süreci şeklinde özetlenebilir (Schreier 2012'den akt: Elo vd., 2014, s. 1). Bu amaçla katılımcıların araştırma sorularına verdikleri yanıtlardan benzer ifadeler bir araya getirilmiş ve kavramsal kategoriler oluşturulmuştur. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğinin artırılması için ise tutarlık analizinden yararlanılmıştır.

Nitel araştırmaların güvenilirliğinin sağlanmasında kullanılan kodlayıcılar arası tutarlılık, iki ya da daha fazla sayıda araştırmacının kodlamaya dâhil olduğu araştırmalarda kullanılan istatistiksel bir uzlaşma ölçütü olarak ifade edilir (McDonald, Schoenebeck ve Forte, 2019, s. 2). Miles ve Huberman nitel araştırmalarda kodlayıcılar arası tutarlığın diğer bir ifadeyle güvenilirliğin "Güvenilirlik=Fikir Birliği /Fikir Birliği + Fikir Ayrılığı" formülü kullanılarak hesaplanabileceğini ve bu yolla hesaplanan kodlayıcılar arası tutarlık yüzdesinin %90 ve üzeri olmasını önermektedir (1994, s. 64). Bu amaçla araştırmanın bu aşamasında çalışmayı yürüten araştırmacılar, kodlar ve temalar ile ilgili değerlendirmeye katılmış, sonuç olarak araştırmaya katılan bireylerin verdikleri cevapların incelenmesinde kodlayıcılar arasındaki tutarlılığına ilişkin uyum katsayısı %91 olarak belirlenmiştir.

Nitel ve nicel verilerin analizinde bu amaçla geliştirilen yazılımlardan faydalanılmıştır. Nitel analizlerinde kod modelleri, kod bulutu, kod matrisleri, kod ilişkileri matrisi gibi görselleştirmeler kullanılmıştır. Bu araştırmada örneklem büyüklüğü yeterli olduğu için; hem nitel verinin nicelleştirilmesine; hem de nitel verinin kendi içerisinde görselleştirilmesine dair örnekler mevcuttur. Araştırmanın nicel verilerinin analizinde ise frekans, yüzde, aritmetik ortalama gibi temel istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

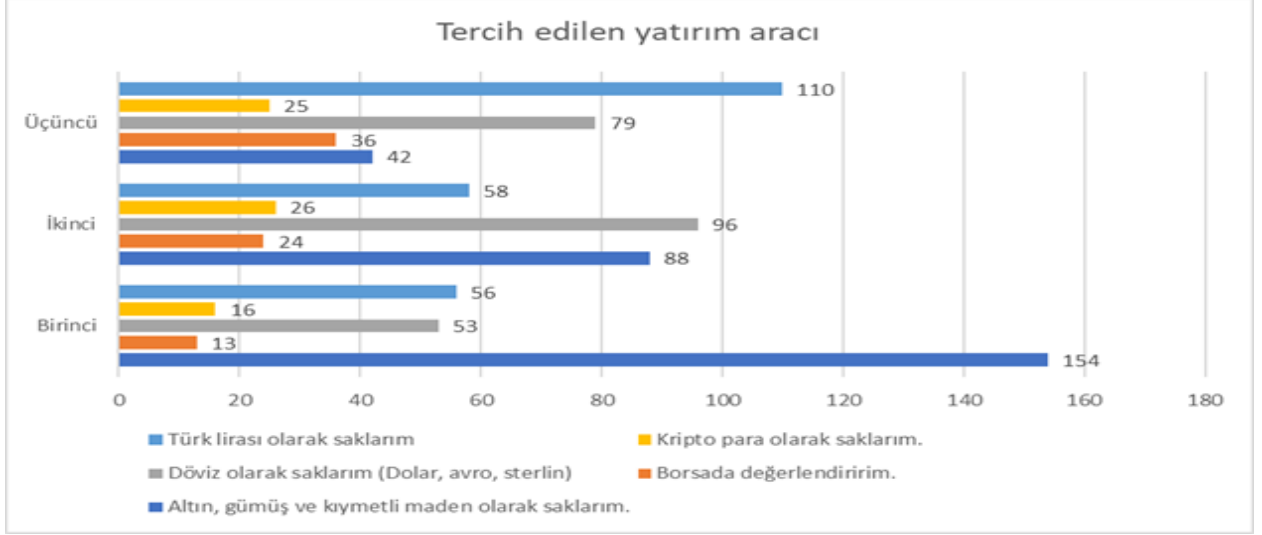
Bulgular

Katılımcıların Yatırım ve Yatırım Aracı Tercihleri

Tablo 2. Katılımcıların Yatırım Konusundaki Düşünceleri

Daha önce kripto paraya yatırım yapma	Evet	90	30,8
	Hayır	202	69,2
Yapılan yatırımların vadesi	Kısa vade (3 ay)	72	24,7
	Orta vade (3 ay-12 ay arası)	103	35,3
	Uzun vade (12 ay ve Üzeri)	117	40,1
	Kripto paralara hiç güvenmiyorum	157	53,8
Kripto paraya güven	Güvenmiyorum	53	18,2
	Ne güvenirim ne güvenmem	42	14,4
	Güvenirim	27	9,2
	Kripto paralara tamamiyle güveniyorum	13	4,5

Tablo 2’de yer alan katılımcıların yatırım konusundaki düşünceleri göz önüne alındığında katılımcıların %69,2’sinin daha önce kripto paraya yatırım yapmadıkları, yatırımların vadesinin ise büyük oranda (%40,1) 12 ay ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların kripto paraya olan güvenleri göz önüne alındığında katılımcıların %72’si kripto paralara güvenmediğini belirtirken katılımcıların yalnızca %13,7’si kripto paralara güvendiklerini belirtmişlerdir.

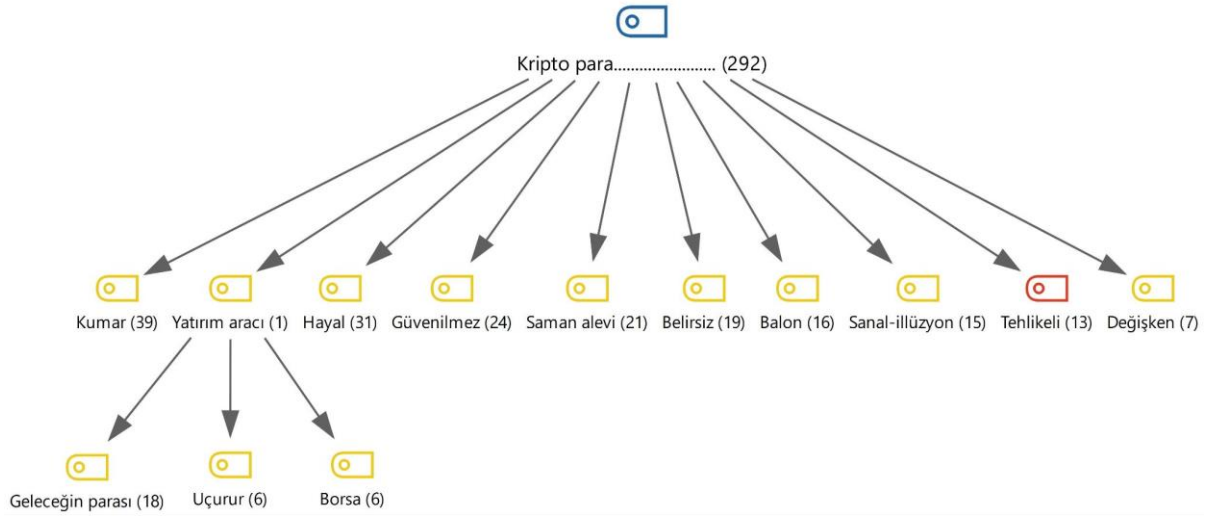

Şekil 1. Tercih Edilme Sırasına Göre Yatırım Araçları

Katılımcıların tercih ettikleri yatırım araçları göz önüne alındığında katılımcıların en sık tercih ettikleri yatırım aracının (f= 284) altın, gümüş ve/veya kıymetli maden olarak saklama olduğu görülmektedir. Yine Şekil 1’e göre katılımcıların en az tercih ettikleri yatırım aracı (f= 67) kripto varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırımcıların borsa yatırımları da en az tercih edilen yatırım araçlarından olduğu göze çarpmaktadır (f= 73). Bu sonucun ortaya çıkmasında araştırma verilerinin toplandığı dönemde borsa veya kripto varlıklarda meydana gelen değer kayıpları etkili olabileceği gibi yatırımcıların borsa yatırımları, hisse senedi veya kripto varlık alım satım işlemlerinde tecrübesiz olmaları, bu tür işlemlerin dikkatli piyasa analizi gerektirmesi, spekülatif söylem ve açıklamalardan bu yatırım araçlarının çok fazla etkilenmeleri de etkili olabilir. Tüm bu gerekçelerin sonucunda katılımcıların çoğunlukla güvenli liman olarak da tabir edilen altın, gümüş gibi geleneksel yatırım araçlarına yöneldikleri düşünülebilir.

Kripto Paraya Yönelik Metaforik Algı

Bu bölümde katılımcıların oldukça önemli bir kısmının kripto paralara karşı olumsuz algılara sahip oldukları ve kripto para deneyimlerinin olumsuz tecrübeler ile sonuçlanabileceği bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şekilde, kripto paralar genelinde katılımcıların tercih ettiği ve onları tanımlamak üzere kullandığı kavramlar ifade edilmektedir. Elde edilen kodlamalar elbette birçok farklı tanımlı ve algıyı içermektedir. Elde edilen bulgularda, katılımcıların çoğunlukla kripto para ile ilgili olarak olumsuz düşüncelere hâkim olduğu; Bazı katılımcıların ise kripto paralara ilişkin olumlu algılara sahip iken bazılarının ise kararsız oldukları anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Metaforik Kripto Para Algısı Hiyerarşik Kod Modeli

Olumsuz algıların başında kripto paranın “kumar” olarak algılanması gelmektedir. Olumsuz bir diğer algı yoğunlaşması onun bir “hayal” olduğu şeklindedir. Bu hayal durumu katılımcılar tarafından “*hayal, hayalet, görülmez şeytan, riya gibidir, olmayan para, görünmez akce, hayali para, serap*” gibi kavramlarla ifade edilmiştir. Yine çok fazla ifade edilen bir diğer algı ise onun “güvenilmez” oluşu ile ilgilidir. Katılımcılar kripto paranın güvenilmez oluşunu şu kavramlarla ifade etmişlerdir: “*yalandır, kandırmacadır, tosuncuk gibidir, karşılıksızdır, yaş tahtaya basmak, aldattıcıdır, tıtan, ponzi sistemi, çiftlik bank gibi az verip çok alır, üç kağıtçı gibidir, sıfır, uluslararası tefecilik, saadet zinciri, güvenilmez, bukuki güvenirligi yok, cambazlık, meleğ yüzü şeytan*”.

Olumsuz olarak ifade edilebilecek diğer algılar ise kripto paranın hızlı yükseliş ve çöküşü ile ilgili olmaktadır. Bu özellikleri itibarıyla kripto paralar “saman alevi” olarak algılanmış ve “*sabun, sabun köpüğü ve saman alevi, rüzgâr, babar yağmuru, uçucudur, toz bulutu, buhar, buğ gibidir*” vb. kavramlarla eşleştirilmiştir.

Benzer şekilde katılımcılar kripto paraları “belirsiz” olarak algılamışlar ve şu kavramlarla bu belirsizliği ifade etmişlerdir: “*güneş gibidir, dipsiz kuyu, hangi yönde eseceği belli olmayan rüzgâr gülü, gök kubbede hoş bir seda, medcezir, rüzgarda uçan kus gibidir, bir var bir yok, dengesiz, dalga, buzdüğün görünmeyen kısmı, hayat gibi ne olacağı belli değil*”.

Kripto paralara ilişkin en çarpıcı düşüncelerden birisi de “balon” olarak düşünülmesidir. Bu durum “*bava gibi, uçar yok olur, cıva, bulut gibidir, bir anda kaybolabilir*” vb. kavramlarla ifade edilmiştir. Benzer şekilde “sanal-illüzyon” olarak algılanmış “*sanal illüzyon, sahte para, gerçek olmayan para, sanal oyun, sanal para, tamamen sanal, yasal altyapısı olmayan riskli bir yatırım aracı, sahibi değil, olmayana satmak*” şeklinde tanımlanmıştır.

Bir kısım katılımcılar ise çok açık ve net biçimde tavrını belirterek kripto paraları “tehlikeli” bulmuşlar bu durumu şu kavramlarla ifade etmişlerdir: “*riskli, tehlikeli, dik yamaçta kar yağmı, tuzaaktır, zehir, seküler para tuzağı, gayya kuyusu, bataklık, ulus devletlerin yeni dünya düzenindeki gücünü azaltmak için kurulanmış truva atı..*”

Olumlu değerlendirmeler ise onun bir “yatırım aracı” olduğu noktasında birleşmektedir. Bu anlamda katılımcılar kripto paraları “*adrenalin, uçak gibidir, nefes, şezlokta oturu havyar yeme, sabreden kazandığı platform*” şeklinde ifadelerle bir yatırım aracı olarak “uçuracağını” vurgulamışlar; daha büyük bir kesimi ise kripto paraları “*dijital altın, gelecek, elektronik kayıt, gizemli para, dijital devrim, gelecek demektir ve kurtarıcı, gelecekte var olacak, bankalar ve finans sektörüne rakip olarak görüyorum, merkezlessiz real time currency, yeni dünyanın para sistemi, evlada bırakılacak miras, normal para*” şeklinde “geleceğin parası” olarak tanımlamışlardır. Daha küçük bir katılımcı bölümü ise “kara borsa, hisse senedi, yatırım aracı” şeklinde “borsa” uygulamasına benzetmişlerdir.

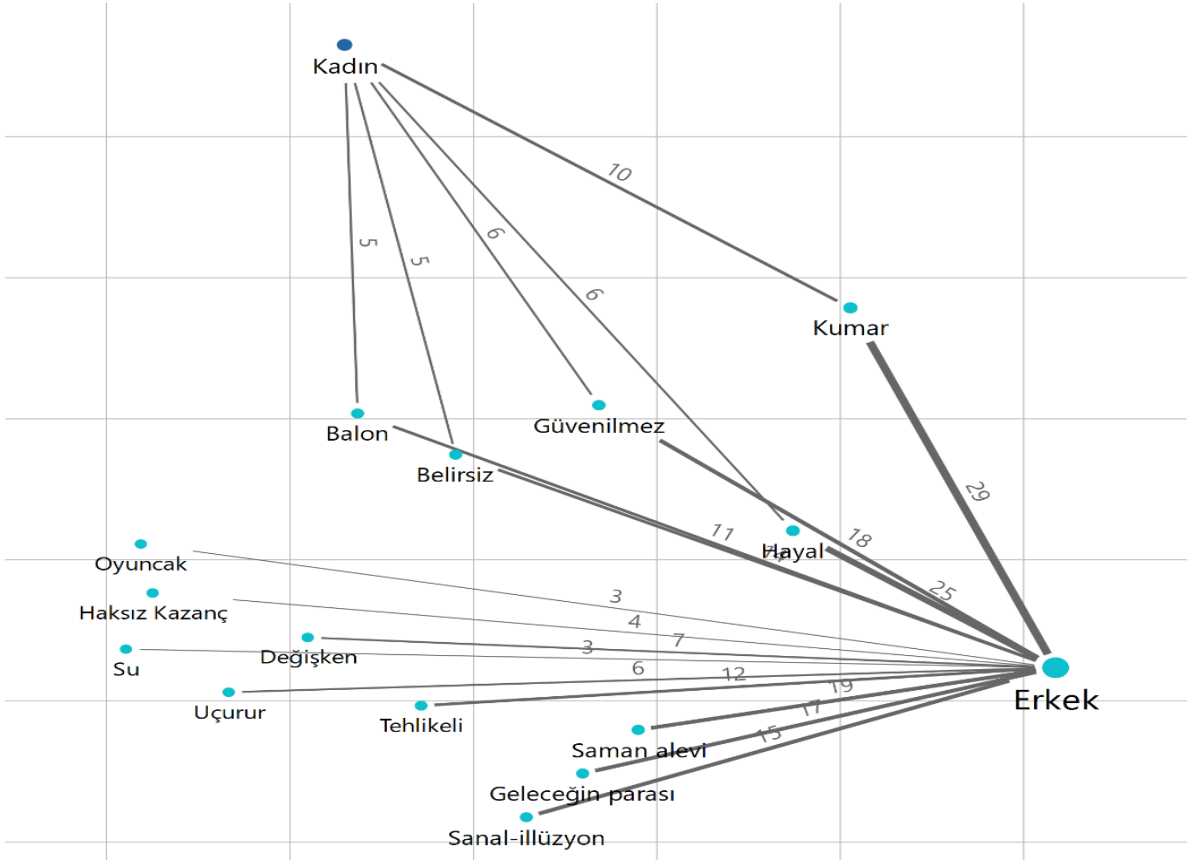

Şekil 3. Kripto Para Algısı Kod İstatistiği

Kripto paraya yönelik metaforik algılamaların kod istatistiğine bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğu kripto parayı “kumar” olarak görme eğilimindedirler, ikinci çoğunluk ise “yatırım aracı” ve “hayal” olarak kavramsallaştırırken, kripto paralar daha sonra sırayla “güvenilmez”, “saman alevi”, “belirsiz”, “balon”, “sanal-illüzyon” ve “tehlikeli” olarak algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır. Aşağıda yer alan kod bulutu görselleştirilmesinde kodların yükü çok daha belirgin şekilde dikkati çekmektedir.

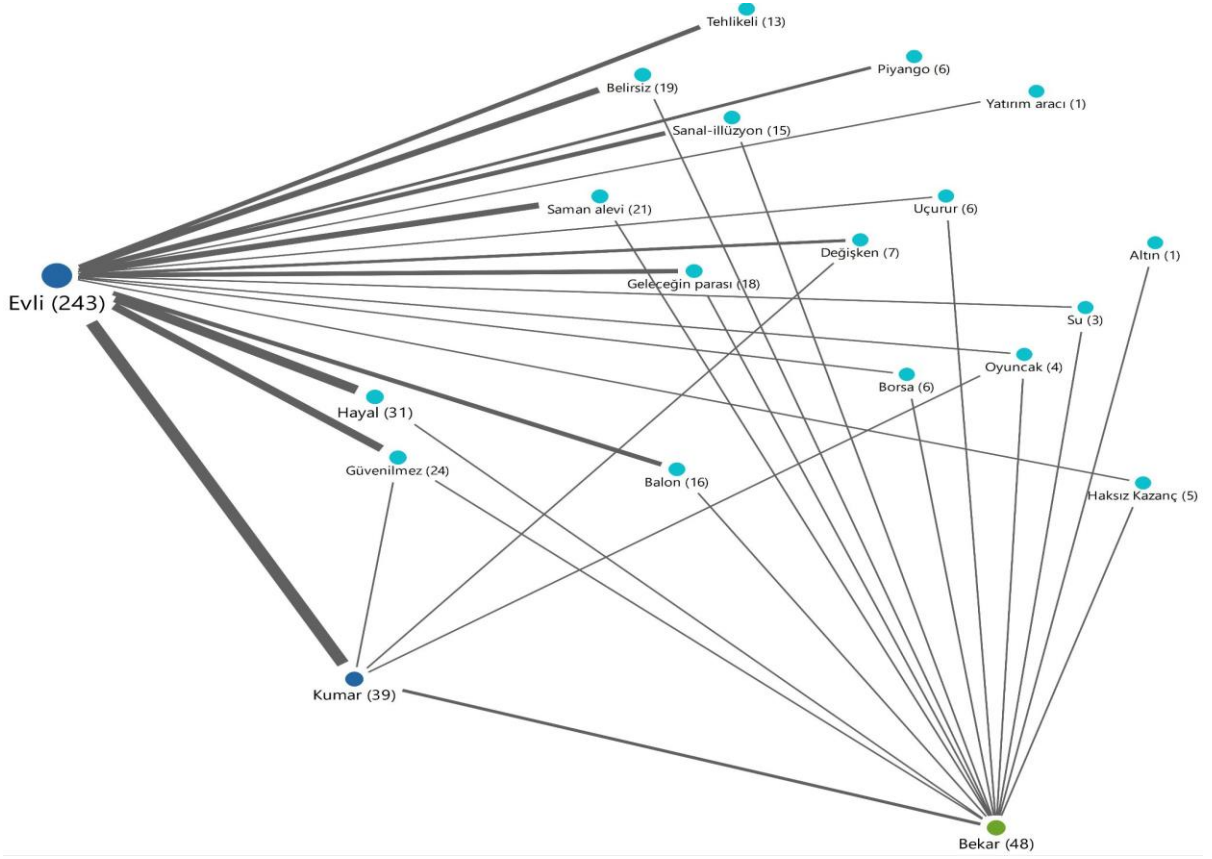
Şekil 4. Kripto Para Algısı Kod Bulutu

Şekil 5. Cinsiyet ve Metaforik Algı Kod Haritası

Kripto paraya yönelik metaforik algılar ekseninde, cinsiyete bağlı bir değerlendirme yapıldığında katılımcı erkeklerin ifadelerinin kadınlara göre daha fazla kripto para yanlısı olduğu, kadınların kripto parayı erkeklere göre daha olumsuz özellikleriyle değerlendirdiği ve neredeyse hiç olumlu açıdan değerlendirmedeği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle erkekler, kripto parayı daha olumlu düşünebilmektedir. Bu bulgunun daha önce kripto varlık alım satım işlemleri yapanların daha çok erkekler olması sonucu ile ilişkili olduğu, kadınların ise kripto varlıklara ilişkin olumsuz algılarından dolayı bu tür işlemleri yapmaktan kaçındıkları düşünülmektedir. Bunun yanında erkeklerin kadınlara kıyasla risk almaya daha eğilimli oldukları da değerlendirilebilir.

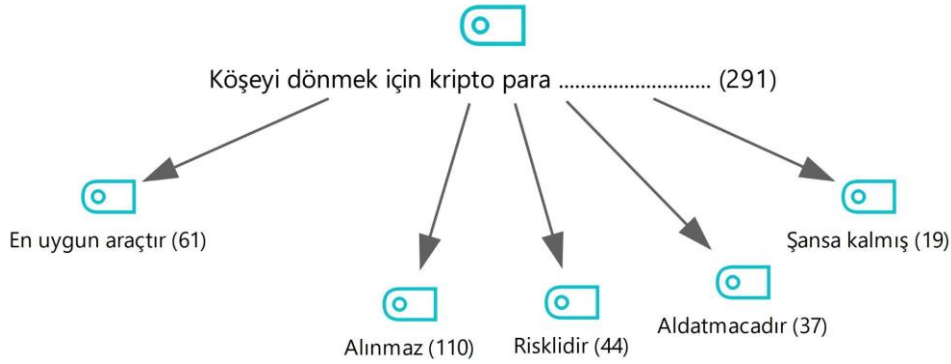
Medeni durum bağlamında kripto para algısının nasıl değerlendirildiği incelendiğinde Şekil 6'daki kod haritası bize yardımcı olmaktadır. Buna göre bekar bireyler kripto parayı tehlikeli olarak nitelendirmezken; evli bireyler daha tehlikeli bulmuşlardır. Evli bireyler ise bekarlardan farklı olarak kripto parayı geleceğin parası olarak değerlendirmişlerdir. Evli bireylerin kripto varlıkları, bekar bireylere kıyasla daha tehlikeli olarak değerlendirilmesinde kripto varlıklarda meydana gelebilecek sert kayıplarda evli bireylerin ailelerine karşı sorumluluklarının etkili olabileceği buna karşın bekar bireylerin risk almaya daha eğilimli oldukları düşünülmektedir.

Şekil 6. Medeni Durum ve Metaforik Algı Kod Haritası

Kripto Para, Köşeyi Dönmenin En Kolay Yolu

Yatırımın temel mantığı, ana parayı artırmak amacıyla karı maksimize etmektir. Kripto para vb. ürünlerin yatırımcılar tarafından benimsenmesi de aynı gerekçelerle olmaktadır. Bu anlamda gündelik dilde köşeyi dönmenin veya yatırımcı diliyle karı maksimize etmenin araçlarından birisi de kripto para olabilir mi? Bu anlamda katılımcıların algısını ve kripto parayı nasıl değerlendirdiklerini anlamaya çalıştığımız bulgular şu şekilde olmuştur.

Şekil 7. Köşeyi Dönme Algısı Olarak Kripto Para Kod Modeli

Katılımcıların büyük çoğunluğu köşeyi dönme amaçlı da olsa kripto paranın “alınmaz” özellikte olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar özellikle bu anlamda kripto paranın neden alınmayacağını şu çarpıcı ifadelerle anlatmıştır: “almayınız, asla tercih etmem, kullanılmaz, alan kerizdir, hayır biç mantıklı bir yatırım değil, iyi bir seçenek değildir, almak aptallıktır, yanlış tercih olabilir, yanlış görüyorum, mantıklı değil, düşünmem, alıp satmam, boş bir umuttur, gereksizdir, almam çünkü şimdilik caiz değildir, asla kullanılmaz, alınıp satılmaz, boş bir uğraştır, komik geliyor, ondan geleceğine kuru ekmeğe razıyım, alan cabillere gülere bakıyorum belki profesyonel bir forex eğitimi ve borsa eğitimiyle konu daha bir mantıklı hale getirilebilir, köşeyi dönme hayali tembel toplumların rüyalarıdır, uygun değildir, köşeyi döneyim derken başın döner, alırsan ocağın batar, yanlış bir seçimdir, amaç bu ise kripto paranın uygun bir araç

olmadığını düşünüyorum, piyasası yüksek kâr için fazlaca stabildir, öncelikli olarak tercih edilen kripto paralar diğer birimler kadar olmasa da "köseyi dönmek" için düşünülmez, tembel ve kolay para kazanmak isteyen tiplerin tercihidir."

Katılımcıların büyük çoğunluğu kripto paranın "alınmaz" olduğunu ifade ederken köseyi dönme amaçlı değerlendirildiğinde bile ikinci en büyük oranda katılımcı kripto paranın "riskli" olduğunu dillendirmiştir. Katılımcılar tarafından ifade edilen risk durumları şu şekildedir: *"belirsizdir, güvenli değil, köseyi tam döndürür, ya aşağı ya yukarı, uzmanı olmak lazım, tehlikelidir, büyük risktir, mantıklı bir seçenek değildir, kripto parayla uğraşma ana parandan da olma, kumar gibi geliyor, zor seçim, akıllıca değildir, mantıksızdır, kumardır, fazla spekulatif, eğer borsa deneyiminiz yoksa mutlaka bir danışman aracılığıyla alınmalıdır, tercih edenler ya finans konusunda hiçbir şey bilmiyordur ya da finans uzmanıdır, ters köşe yapabilir."*

Köseyi dönme fikri, her zaman akla birtakım riskleri getirmekte iken çoğu zaman da bir aldatmaca ve hile durumunu dikkate almayı gerektirmektedir. Katılımcılar bu duruma da vurgu yapmış ve yine yoğun olarak vurgulanan kodlardan bir tanesi olarak kripto paranın "aldatmaca" olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Bu anlamda katılımcılar şu ifadeleri kullanarak kripto paranın bir aldatmaca olduğu ve dikkat edilmesi gerektiği fikrini paylaşmıştır: *"Boş hayallerden oluşur, uzak durulması gereken bir şeydir, yanıltıcıdır, hiç işim olmaz yalan dolan işler bunlar, almazsam güvenmiyorum, güvenilmez, hayali kurarsın, sadece hayal kurdurur, pişmanlıktır, köseyi dönmek için başlanırsa çok kaybettirebilir kullanılmamalıdır, almayı hayal etme ancak bahçe duvarının köşesini dönersin, yalandır, abmağça, alan abmaktır, kontrolü devlet üstü kişi-grup vb elindedir, büyük hata, hayır kapitalizmin oyunu, piyasaya süren kişi döner, network marketing sistemi yada piramit satış yöntemlerinin de olduğu gibi ilk alan kazanır, hayal taciri, köseyi dönmek için 2 sağlıklı ayakta yetiyor., kriptodan dönenler yurt dışına kaçıyor bi daha da dönmüyor, tek başına doğru bir araç değildir, istah kabartırsa da aslında çok az insan bu işten kazançlı çıkıyor, tuzaklarına düşmeyin, fırsatçıların gözdesidir."*

Diğer yandan katılımcıların daha düşük oranda bir bölümü ise kripto paranın köseyi dönme aracı olarak kullanılmasını "şansa kalmış" olarak değerlendirmektedir. Bu düşüncedeki kişiler şu görüşleri ifade etmektedir: *"Şanstır, boş bir umuttur, orta gelirliğin zenginlik hayali, sadece bir umut dünyasıdır, piyango bileti gibidir, karış mahallenin dilberidir, ihtimal, tutarsa evet, tutmazsa hüsrana, denenebilir."*

Bütün bu olumsuz olarak ifade edilebilecek görüşlere karşın yine de hatırı sayılır bir katılımcı sayısı köseyi dönme amaçlı olarak kripto paranın "en uygun araç" olduğunda hemfikir olmuştur. Bu düşünce de olan katılımcıların bu görüşlerini temellendiren fikirler şunlardır: *"Bıçılmış kaftan, birebir, uzun vade tutulmalı, fırsat, alt coinlere yatırım yaparım, şart, kesinlikle lazımdır, bir alternatiftir, spekülatif yatırım aracıdır, olmazsa olmaz, kolay yoldan para kazanmak isteyenlere umuttur, bir basamaktır, uzun vadede kazandırır, fırsattır, projesi sağlam olanlara uzun vade düşünülmemelidir, karlıdır, bilgi strateji ve tabii sabırla yapılırca köşe dönmek zor, zamanında olursa uygundur, doğru stratejilerle doğru bir yoldur, sabırlı ve cesur olmak lazım, sabretmek gerekir köşe dönülmez... ama değerlendirilir, akıllıca al sat yapılırsa uygun bir araçtır, cezbedici, mantıklı yatırım, para varsa evet köseyi döndürür ama alm satımla değil, ihtiyacımızdan fazla paranız varsa veya zenginseniz düşünülebilir."* Görüldüğü üzere çoğu katılımcı kripto paraların köseyi dönmek için bir araç olduğunu düşünürken bile ihtiyatlı yorumlar yapmış ve temkini elden bırakmamıştır.

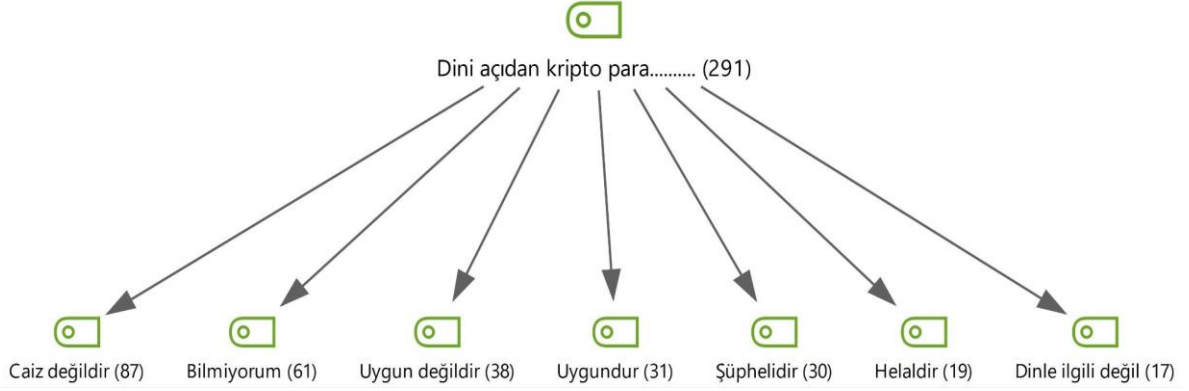
Katılımcıların kripto paralara ilişkin görüşlerinin şekillenmesinde kripto para alım satım işlemlerinin gerçekleştirildiği borsalarda meydana gelen bazı olumsuzlukların, katılımcıların yakın ve uzak çevresi başta olmak üzere ulusal basına da yansıyan bazı olumsuz haberlerin bu görüşlerin şekillenmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan katılımcıların gelir düzeyi de kripto para faaliyetlerine ilişkin görüşlerini etkilemektedir. Ülkemizde asgari ücret de göz önüne alındığında katılımcıların gelir düzeyinin onların riske atacak birikimlerinin olmadığı kanaatini oluşturmaktadır. Tablo 1'de yer alan katılımcıların gelir durumuna ilişkin dağılımları göz önüne alındığında katılımcıların büyük çoğunluğunun (%72,2; f=211) 10000 TL ve altı gelir düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu yukarıdaki ifade ettiğimiz kanaatimizi destekler niteliktedir.

Dini Açıdan Kripto Para Algısı

Din ve dini kurumların Türkiye'de oldukça etkili olduğunu dikkate aldığımızda, Kripto para algısının din kurumu tarafından nasıl değerlendirildiği de önemlidir. Bu değerlendirmeyi ilgili başlıkta yapmıştık. Burada ise katılımcıların kripto paranın kullanımının veya yatırım aracı olarak almanın dini açıdan uygunluğunu nasıl algıladıkları ve kripto varlıklara genel bakış açıları ele alınacaktır.

Dini açıdan kripto para algısı, kod modeli incelendiğinde tarafsızlık-nötrlük içeren benzer algıların gruplandırmasını yaptığımızda, katılımcıların büyük çoğunluğunun dini açıdan kripto paranın nasıl ele alınacağını "bilmediği" görülmektedir. Daha az ama yine önemli bir bölümü ise kripto para konusunun "din

ile ilgili bir konu olmadığını” düşünmektedir. Bu anlamda kripto paranın durumunu dini açıdan “bilmiyorum” diyenler bu görüşünün altında yatan nedenleri şu şekilde izah etmektedir: “araştırmadım, hakkında görüş beyan etmem doğru olmaz, fikrim yok, değerlendirmem için tüm yönüyle incelemem gerekir, boca değilim cevap veremem.”. Görüldüğü üzere katılımcılar görel olarak yeni bir alan olan ve hakkında din adamları veya diyanet yetkilileri tarafından yaygın bir açıklama yapılmadığını düşünerek kripto varlıklara ilişkin bilgi sahibi olmadıklarını ve hata etmemek için görüş beyan etmekten kaçındıklarını görmekteyiz.

Şekil 8. Dini Açıdan Kripto Para Algısı Kod Modeli

Diğer yandan daha az paylaşılan bir diğer görüş ise kripto paranın “dinle alakalı olmadığı” düşüncesidir. Katılımcıların bu görüşü nasıl temellendirdiğine bakıldığında; “sakıncası yok, paranın dini imanı olmaz, umurunda değil, benim için dini açıdan ne olduğunun bir önemi yok, hiç önemsemiyorum, din ile hiçbir paranın bağlantısı yoktur, alakası yoktur, paranın dinle ne ilgisi var, gereksiz ve alakasız bir soru, paranın dini irki rengi olmaz” şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bu itibarla bazı katılımcılar kripto parayı dinle alakalı olmayan bir durum olarak değerlendirmiştir.

Bu nötr görüşlerin yanında dini açıdan kripto parayı caiz gören yani olumluyan ile caiz görmeyen yani yadsıyan-haram olarak değerlendiren iki katılımcı grubu vardır.

Bu değerlendirmeye göre, katılımcıların içerisinde en yoğun olarak dini açıdan kripto paranın “caiz olmadığı”, “uygun olmadığı”, “şüpheli” olduğu vurgusu hakimdir. Şimdi katılımcıların bu düşüncelerini inceleyecek olursak. İlk olarak neden dini açıdan caiz olmadığı anlayışına bakıldığında şu ifadelerle rastlanmıştır: “haramdır, uygun değildir, olumlu değildir, mekrubtur, kripto paranın muhatabı otorite (devlet)olmadığı için caiz olmadığı düşünüyorum, bir çeşit yatırım aracı gibi düşündürülebilir yada algı yapılabilir ama ortada ne bir ticaret ne de bir mal vardır bu sebeple çok yüksek ihtimalle caiz olduğunu düşünmüyorum, kumar gibidir”. Görüldüğü üzere bu çoğunluk haram olduğu ve haksız kazanç olduğundan hareketle görüşlerini bildirmiştir.

Benzer bakış açısıyla, dini açıdan kripto paranın neden “uygun olmadığı”na dair katılımcılar şu görüşleri paylaşmıştır: “olumlu değildir, yanlıştır, diğer bir çok ekonomik enstrüman gibi haram olmasa bile kesinlikle mekrubtur, alın teri yoksa trilyon kazansan hayır gelmez, sıkıntılı, düzene girdiğinde sıkıntı olmaz diye düşünüyorum, bence faizle aynı kefede, sonuçta bir emek harcamadan havadan gelen bir para var, İnsana ancak emeğinin karşılığı vardır, uygun olmayabilir çünkü faizle benziyor.”

Kripto paranın dini açıdan “şüpheli” olduğunu düşünenler onu olumsuz olarak değerlendiren son gruptur. Bu katılımcılar kripto paranın neden şüpheli olduğu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “en hafif ile şüphelidir uzak durulmalıdır, kapitalizm oyunu, caiz olup olmadığı şüpheli, çeşitli görüşler var, sakıncalıdır, günün koşullarına göre içtihat yapılmalıdır, net değil, göreceli, tartışmalı, ne belal ne haram derim, fıkıh henüz tam oluşmamış bir mecradır.” Verilen cevapların niteliğine bakıldığında, katılımcıların dini bilgi edinme araçlarını kullandıkları, dini bilgiyi takip ettikleri ve kripto paranın da dini açıdan varlığını sorguladıklarını görmekteyiz. Bu olumsuz bakış açlarına göre değerlendirdiğimizde ve verilen cevaplar dikkate alındığında katılımcıların büyük çoğunluğunun dini bilgi türlerine dair sorgulamaları, dikkatleri ve hassasiyetleri olduğunu söylemek mümkündür.

Bir diğer yoğun katılımcı grubu ise kripto paranın dini açıdan olumlu olarak değerlendirildiğini düşünenlerdir. Bu katılımcı grubu kripto parayı dini açıdan “uygundur” ve “helaldir” olarak değerlendirmeyi uygun görmüştür. Dini açıdan “uygundur” diyen katılımcılar görüşlerini şu şekilde ifade

etmişlerdir: “sorun teşkil etmez, borsadan farkı olmadığı için zararlı görünmüyor, bankacılık, borsa varsa kripto para da olmalıdır, bir sıkıntı yok, borsa gibidir, dini yönden benim açımdan bir sıkıntısı yoktur kimseden çalmıyor çırpıyoruz, sorun teşkil etmiyor, geleceğin para birimi olduğunu düşünürsek, dini açıdan hiçbir sakıncası yoktur, belli işlemler dışarıda bırakılırsa yanlış değildir, dinen yasaklanmış bir konu değil, herhangi bir sorun yoktur diye düşünüyorum, faiz mantığı ile işliyorsan eğer sorumlu olabilir belki, altın dolar ne ise bu da o.. kaldıraçlı işlem yapılmadığı takdirde bir sakınca olmadığı kanaatindeyim, faiz söz konusu olmadığı için uygun görünüyor, diğer bütün araçların dini durumu neyse aynıdır, hiç bir farkı yok, 3. parti bir takas aracıdır, kağıt paradan, altından ya da insanların ortaklaşa değerli olduğuna karar verdiği herhangi bir alışveriş aracından farkı yoktur” Kripto parayı dini açıdan uygun gören katılımcılar kripto parayı diğer bankacılık enstrümanları ile kıyaslayarak ve ürünün imkanları, sonuçları itibariyle değerlendirerek, sakıncalı yönlerini de belirterek “uygundur” görüşünü paylaşmışlardır. Yine bu katılımcıların kripto paralara ilişkin dini bilgi düzeyleri diğer katılımcılara göre üst düzeydedir. Örneğin kripto para işlemlerinin faiz kapsamında olmaması, işlemlerde kaldıraç uygulaması olmaması ve bu sebeplerle kripto para ürünlerinin caiz olduğunu değerlendiren katılımcılardır.

Dini açıdan kripto paraya dolaysız bir biçimde “helaldir” diyen katılımcı grubu yoğunluğu en düşük olan gruptur. Bu katılımcılar şu ifadelerle neden helal olduğunu izah etmeye çalışmıştır: “future işlemler ve kredi hariç caiz olduğunu düşünüyorum, helal olarak görüyorum, çünkü kar da var zarar da, bence caiz olarak gözükmüyor, sonuç olarak yatırım aracı, t abi ki caizdir.. yeni para sistemi sonuçta.. karınada zararına da ortaksn..”

Kripto parayı helal olarak değerlendiren katılımcıların en önemli vurgusu kâr zarar üzerinedir. Bu bağlamda kripto paranın risk durumuna vurgu yapılarak bir müteşebbislik ekseninde değerlendirilmektedir.

Sonuç

Kripto varlıkların serüveni 2009 yılından günümüze kadar gelmektedir. Kripto varlıkların, çeşitli ülkeler tarafından resmi değişim aracı olarak tanınması, Tesla, Coca Cola, Amazon, Microsoft, LOT Polish Airlines gibi çeşitli global şirketlerin kripto varlıklar ile ödeme kabul etmeye başlaması önemli eşiklerdir. Bu açılardan kripto varlıkların piyasa ve tüketiciler tarafından olumlu görülebilecek yönleri mevcuttur. Özellikle uluslararası para transferinde sağladığı kolaylıklar, Ulus Devletlerin para arz gücünü kripto varlıklar üzerinde kullanamıyor olması, para transferinin aracısız gerçekleştirilebiliyor olması, altın gibi, hatta ondan daha hızlı bir şekilde nakde çevrilebilmesi ve bir yatırım aracı olarak tercih edilebiliyor olması bunların başlıcalarıdır.

Kripto varlıkların olumlu katkılarının yanı sıra tabi ki olumsuz yönleri de mevcuttur. Her şeyden önce kripto varlıkların sanal olma statüsünü koruması ve bu nedenle de çeşitli otoritelerce meşruiyetinin sorgulanması, muhtemel siber saldırılara karşı ne kadar korunaklı olduğu konusundaki endişeler ve bu konudaki olumsuz tecrübeler, kara para aklama ve teröre finansman sağlama kapasitesi, aracı firmaların güvenceden yoksun oluşu, yüksek volatilité ve kripto varlıklara karşı şüphelilik ise kripto varlıkların karşısındaki en önemli engeller olarak değerlendirilebilir.

Burada sayılan ya da sayılmayan bazı şirketlerin de kripto varlıklar aracılığıyla ödeme kabul etmeye başladığını duyurması ya da ödeme kabulünü durdurması, uluslararası kripto para borsaları başta olmak üzere kripto para borsalarının çeşitli alt-coinleri borsada listelemesi ya da listesinden çıkarması, çeşitli şirket yöneticilerinin ya da devlet başkanlarının kripto varlıklar hakkındaki olumlu ya da olumsuz ifade ya da tweetleri kripto varlıkların piyasa değerlerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Tüm bu süreçlerin sonunda da kısa sürede servet kazananlar ya da kısa sürede servet kaybedenler ortaya çıkabilmektedir.

Kripto varlıkların ortaya çıkışından bu yana geçirdiği aşamalar dikkate alındığında tüm yaşananların paranın evrilme serüveninin bir parçası olduğu düşünülebilir. Kripto varlıklar yolu ile ödeme sisteminin yaygınlaşması neticesinde, mal ve hizmet üreticileri de ödeme kabul sistemlerini uyarlamak durumunda kalacaklardır. Aksi takdirde değişime ayak uydurmakta zorlananlar ya da değişime direnenler bazı ticari faaliyetlerden soyutlanabileceklerdir.

Bugünün dünyasında kripto paralara, toplumsal hayatın alışlagelmiş akışını değiştirebilecek bir etken olabilecek konumdadır. Dijitalleşen dünyada kripto paranın rolü, devletin para üzerinden toplumlar üzerinde sürdürdüğü hükümlerle sarsabilecek hacimdedir. Bu durum ulus devletleri bu yeni gelişmeye ayak uyduracak tedbirler almaya itmektedir.

Bu araştırmanın neticesinde katılımcıların büyük çoğunluğunun kripto varlıklara karşı olumsuz algılara sahip oldukları görülmektedir. Neredeyse tüm kod modellerinde ortaya çıkan kripto varlıklara karşı güvensizlik duygusu kripto varlıkların önündeki en önemli engellerden biri olarak görülebilir. Bu güveni

sağlayacak olan aslında yine kripto varlıkların en büyük rakibi olan ulus devletler ve onların para politikalarına dair düzenleme ve uygulamaları olacaktır. Ülkemizde yatırımcıların büyük çoğunluğunun dini hassasiyetlere dikkat ettiği düşünülürse sektörün yatırım parametrelerinin dini açıdan uygun hale getirilmesi de kripto varlıklara olan yönelimi artıracaktır.

Etik Beyan

“Metafor ve Olgusal Gerçeklik Olarak Kripto Para Algısı” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu’nun 10.06.2021 tarihli toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Abu-Bakar, M. M. (2017). *Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency, and Blockchain*. Blossom Labs, Inc. 10 21, 2021 tarihinde <https://islamicbankers.files.wordpress.com/2019/02/2017-shariah-analysis-of-bitcoin-cryptocurrency-blockchain.pdf> adresinden alındı
- Adam, M. F. (2017). *Bitcoin: Shariah Compliant?* Amanah Finance Consultancy Ltd.
- Adams, C. ve Mannen, M., V. (2008). Phenomenology. Given, L., M. İçinde (Ed.), *The SAGE encyclopedia of qualitative methods* (614-619). USA: SAGE Publications.
- Alzubaidi, İ., ve Abdullah, A. (2017). Developing a Digital Currency from an Islamic Perspective: Case of Blockchain Technology. *International Business Research*, 79-87.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- bbc.com. (2021, 9 4). BBC NEWS: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-58414555> adresinden alındı
- Beck, U. (1992). *Risk Society Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *Nursing Plus Open*, 2, 8-14. Doi: 10.1016/j.npls.2016.01.001
- Bloomberg HT. (2021, 09 26). 10 18, 2021 tarihinde Bloomberg.com: <https://www.bloomberght.com/huobi-cinli-kullanicilarin-hesaplarini-sene-sonuna-kadar-kapatacak-2288428> adresinden alındı
- Cavanagh S. (1997). Content analysis: concepts, methods and applications. *Nurse Res.* 4(3), (5-16). doi: 10.7748/nr.4.3.5.s2
- Coinmarketcap.com (2022) Today's Cryptocurrency Prices by Market Cap. Derived from: <https://coinmarketcap.com/?page=100>
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. (2017). 10 19, 2021 tarihinde www.kurul.diyabet.gov.tr
- Dworkin, S.L.(2012) Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Arch Sex Behav*, 41, 1319–1320. Doi: 10.1007/s10508-012-0016-6
- Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K. ve Kyngäs, H. (2014) Qualitative content analysis: A focus on trustworthiness. *SAGE Open*, 4, (1-10). doi: 10.1177/2158244014522633
- Etikan, I., Musa, S., A., ve Alkassim, R., S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American journal of theoretical and applied statistics*, 5(1), 1-4. Doi: 10.11648/j.ajtas.20160501.11
- Forman, J., ve Damschroder, L. (2007). Qualitative Content Analysis. Jacoby, L., Siminoff, L., A. İçinde (Ed.) *Empirical Methods for Bioethics: A Primer (Advances in Bioethics, Vol. 11)*, Emerald Group Publishing Limited, Bingley (39-62). Doi: 10.1016/S1479-3709(07)11003-7
- Fukuyama, F. (2005). *Güven Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Government, A. (2022, 06 17). Anti-Money Laundering and Counter-Terrorism Financing Act 2006. AML/CTF Act, 1-350. Canberra, Canberra, Australia: The Office of Parliamentary Counsel. 07 13, 2022 tarihinde <https://www.legislation.gov.au/Details/C2022C00179/Download> adresinden alındı
- Gozzi, R. (1999). The power of metaphor: In the age of electronic media. *ETC: A Review of General Semantics*, 56(4), 380-404.
- Jamie Berryhill, T. B. (2018). *Blockchains Unchained Blockchain Technology and Its Use in The Public Sector*. Paris: OECD Working Papers on Public Governance. <http://dx.doi.org/10.1787/3c32c429-en>. adresinden alındı
- Krippendorff, K. (1989). Content analysis. In E. Barnouw, G. Gerbner, W. Schramm, T. L. Worth, & L. Gross (Eds.), *International encyclopedia of communication* (Vol. 1, pp. 403-407). New York: Oxford University Press. Erişim http://repository.upenn.edu/asc_papers/226
- Lakoff, G., ve Johnson, M. (1980). Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy*, 77(8), 453-486. doi:10.2307/2025464
- Marshall, M.N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13(6), 522–526, Doi:10.1093/fampra/13.6.522
- McDonald, N., Schoenebeck, S. ve Forte, A. (2019). Reliability and inter-rater reliability in qualitative research: Norms and guidelines for CSCW and HCI practice. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 3(CSCW), 1-23.

- Merten, D., ve Schwartz, G. (1982). Metaphor and self: Symbolic process in everyday life. *American Anthropologist*, 84(4), new series, 796-810. Doi: 10.1525/aa.1982.84.4.02a00040
- Miles, M.B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. Baskı). USA: Sage Publications.
- Morgan, D. L. (1993). Qualitative content analysis: A guide to paths not taken. *Qualitative Health Research*, 3(1), 112–121. DOI: 10.1177/104973239300300107
- Nakamoto, S. (2008). *Bitcoin.org*. Eylül 26, 2021 tarihinde <http://Bitcoin.org/Bitcoin.Pdf>: [https://bitcoin.org/en/adresinden alındı](https://bitcoin.org/en/adresinden%20alındı)
- Okopu, A., Ahmed, V., Akotia, J. (2016). Choosing an appropriate research methodology and method. V., Ahmed, A., Opoku, Z., Aziz İçinde (Eds.), *Research methodology in the built environment a selection of case studies* (32-49). New York: Routledge.
- Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik. (2021). *T.C. Resmi Gazete* (31456, 16 Nisan 2021).
- Parasız, İ. (2009). *Küresel Kriz Finans Krizinin Güven Krizine Dönüşmesi*. Ezgi Kitabevi.
- Polat, B. A. (2021). *Algoran ile Blokzincir Geliştirme*. Ankara: Maarif Mektepleri Eğitim Basın Yayın Danışmanlık .
- Povozhaev, L. (2013). Metaphor as Emotive Change: A Triangulated Approach to Thought, Language, and Emotion Relatable to Aristotelian Sense Perception. *Rhetoric Review*, 32(1), 44-63. Doi: 10.1080/07350198.2013.739493
- Reuters. (2021, 6 28). 10 18, 2021 tarihinde www.reuters.com/technology/germany-grants-coinbase-licence-crypto-custody-services-2021-06-28/ adresinden alındı
- Sandelowski, M. (1995). Focus on qualitative methods sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18, 179-183. Doi: 10.1002/nur.4770180211
- Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2021). *T.C. Resmi Gazete* (31471, 1 Mayıs 2021).
- Şimşek, M. ve Şamar, M. (2020). *İslami Finans ve Finansal Teknolojiler(FinTEch) Blokzincir - Akıllı Sözleşmeler- Kripto Paralar*. (M. Ş. Samar, Dü.) Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Tashakkori, A. ve Teddlie, C. (2010). Putting the human back in 'Human research methodology': The researcher in mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 4(4), 271–277. Doi: 10.1177/1558689810382532

EXTENDED ABSTRACT

Money, used as a means of exchange in trade since ancient times, has always kept its importance. In addition to changing its shape over the years, thanks to technological developments and widespread use of the internet, now, it has begun to change hands digitally. The climax in the digitalization of money is the crypto assets or the so-called crypto money. Crypto money came into our lives with the name of Bitcoin, thanks to the article “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System” published on the internet by the person or people called Satoshi Nakamoto who, in his study, states that the approval of a third authority is necessary for money transfers and all online shopping. In turn, this third party brings an extra cost both to the buyer and the seller. However, he asserts that eliminating this third-party approval, the cost of the trade can be reduced for both the seller and buyer as well. Such peer-to-peer transactions can be done using blockchain technology which opens all transactions to everybody’s review in the system and the transaction is recorded in an irreversible way. All computers connected to the system instantly record all transactions, the next transaction goes by confirming all the previous transactions, and trying to disrupt the system is always more difficult and costly than setting it up. It can be said that this system, which considers itself safe with these features, is still in the center of doubts, and it does not seem to be fully understood in the eyes of society. Today, there are numerous blockchain networks operating within the framework of different missions, and transactions are done through platforms, which are called stock markets. On the other hand, the fact that some global companies have started to accept payments using crypto assets has contributed to increase the interest in crypto assets. Besides that, some advantages of crypto assets can be the convenience in international money transfer, independence from central banks, ease of global circulation, the thought that crypto assets are safe due to their global pricing in disasters such as economic crises and war in any country, the possibility for users who can take advantage of the opportunity due to high volatility to make big gains or compensate their losses in a short time, and the interest of international money actors in crypto assets. On the contrary, the possibility of paving the way for tax evasion, illegal transactions, high volatility, being open to cyber-attacks, lack of security of the stock markets, being greatly affected by speculations, energy costs, religious concerns, some restrictions or prohibitions imposed by various states on crypto assets are regarded as the most important problems facing crypto assets. In this research, designed in a mixed pattern, individuals' perceptions of crypto assets have been studied. In the research, while the survey findings were analyzed using qualitative methodology, the quantitative data were mostly used to support the qualitative data. In the qualitative part, the phenomenological design was adopted. Moreover, metaphors produced by the participants regarding

crypto assets were also studied. In order to be able to do the research quickly and economically the convenient sampling method has been used, and 292 people participated in the research. The quantitative data were collected through the fixed format questionnaire and the qualitative data were collected by means of Google forms using open-ended interview technique. In the interview form, besides the demographic information of the participants, there were some open-ended questions. The content analysis has been adopted in the analysis of the qualitative data while in the analysis of quantitative data, descriptive statistics such as mean and standard deviations have been used. The research findings indicate that the most preferred investment tool is gold, silver or some other commodities, and the least preferred one is the crypto assets. Taking the metaphors for crypto assets into account, it is obvious that a significant part of the participants have negative perceptions towards crypto assets and they are aware that trading crypto assets can result in horrible experiences for some people. The most frequently used metaphors associated with crypto assets are “gambling” and “fantasy”. Some positive perceptions regarding crypto assets are coded as “an investment tool” as well. Considering participant opinions about crypto assets depending on their gender, it is noticed that men have more positive statements about crypto assets than women. In other words, women associate crypto assets with negative features more than men. While women almost never think of crypto assets positively, men think of them in a moderate way. A considerable part of the participants thinks that crypto assets are not the right investment tools to strike it rich. The most frequently used code to strike it rich is “the most suitable tool” and “risky” which implies that people are confused. Moreover, the participants think that crypto assets are “not permissible” religiously. The last but not least, despite everything, with the widespread use of payment systems via crypto assets, the producers of goods and services will also have to adapt their payment acceptance systems, otherwise, those who have difficulty keeping up with the change or those who resist the change may eventually be isolated from some commercial activities.

Erzurum/Aşkale Turaç Kaleleri

Adem DUMLU¹ ve Burak BİNGÖL²

Öz

Erzurum ili Aşkale ilçesi, ortalama 1800 m rakımı ile oldukça yüksek bir bölgedir. Genelde küçük tarım alanları ve yüksek platolardaki yaylalarda yapılan hayvancılık bölge halkının ana geçim kaynağıdır. İlçeden geçen Karasu Irmağı ve kolları ise bölgeye hayat vermektedir. Kafkasya ve İran'dan gelen yolların batıya ve kuzeye devam etmesi için ilçe kavşak konumundadır. Bölgede uzun yıllardır yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar neticesinde bölgenin Kalkolitik Çağ'dan itibaren yerleşim gördüğü bilinmektedir. Makalenin de konusu olan Turaç Kalesi I-II incelendiğinde kalelerin Tunç Çağ'ında yoğun olarak yerleşim gördüğü söylenebilir. Keramik verileri, mimari izler, konum ve diğer merkezlerle olan karşılaştırmalar bunu desteklemektedir. Turaç I Kalesi boyut ve mimari detay olarak bölgedeki diğer kalelere nazaran daha büyük ve mimari olarak daha iyi durumdadır. Turaç II Kalesi'nin ise Turaç I Kalesi'ne destek amaçla inşa edildiği söylenebilir. Kalelerin Aşkale, Tercan ve Çat ilçe sınırlarında bulunan vadi yollarını kontrol etmesi, su kaynaklarına ve otlaklara hâkim olması stratejik önemini artırmaktadır. Çalışmada kalelerin coğrafi durumu, mimari yapısı, keramik verileri incelenmiş ve diğer merkezlerle karşılaştırılması yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Aşkale, Tunç Çağı, Turaç Kaleleri

Erzurum/Aşkale Turac Castles

Abstract

Erzurum province is located in the North East Anatolian part of the Eastern Anatolia Region. At the western end of the province, there is the district of Aşkale, which is our study area. In our study area, which is a very high region with an average altitude of 1800 m, small agricultural areas and animal husbandry in the high plateaus constitute the main source of income. The Karasu River and its tributaries passing through the district give life to the region. The district is at the crossroads for the roads from the Caucasus and Iran to continue to the west and north. It is known that the area has been inhabited since the Chalcolithic Age, as a result of the surveys and regular excavations we have done for many years with our team. When the Turaç Castle I-II, which is also the subject of our article, is examined, it can be said that the castles were heavily populated during the Bronze Age. Ceramic data, architectural traces, location and comparisons with other centers support this. Turaç I Castle is larger in size and architectural detail than other castles in the region and is in a better condition architecturally. It can be said that the Turaç II Castle was established to protect the Turaç I Castle. The fact that the castles are located within the borders of Aşkale, Tercan and Çat districts and that they dominate water resources and pastures increases their strategic importance. In our study, the geographical situation, architectural structure, pottery data of the castles were examined and compared with other centers and evaluated.

Key Words: Erzurum, Aşkale, Bronze Age, Turaç Castles

Atf İçin / Please Cite As:

Dumlu, A. ve Bingöl, B. (2023). Erzurum/Aşkale Turaç Kaleleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 290-313. doi:10.33206/mjss.1057839

Geliş Tarihi / Received Date: 14.01.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.12.2022

¹ Öğr. Gör - Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, a.cengizdumlu@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3302-8192

² Arş. Gör. - Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, burak.bingol@erdogan.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4660-5091

Giriş

Erzurum ili Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde bulunmaktadır. İlin ortalama rakımı 1850-2000 m arasındadır. İl, 24,768 km²lik yüz ölçümü ile büyüklük olarak ülkemizde Konya, Sivas ve Ankara illerinden sonra 4. sırada bulunurken, konumu itibari ile birçok ile komşudur. İlin komşularını doğuda Kars ve ili, batıda Bayburt ve Erzincan illeri, güneyde Bingöl ve Muş illeri, kuzeyde ise Artvin, Ardahan ve Rize illeri oluşturmaktadır. (Sözer, 1974, s. 27; Doğanay, 1989, s. 243 vd.). İl, Palandöken Dağlarının eteklerine kurulmuş ve Erzurum ovasına doğru genişlemiştir. Aynı zamanda ilin kuzeyinde Rize Dağları, güneyinde Cemal ve Bingöl Dağları, doğusunda Allahûekber Dağları, batısında ise Dumanlı ve Kop dağları ile çevrilidir (Erinç, 1953, s. 98; Doğanay, 1983, s.7-11). Şehrinde kurulmuş olduğu ova su kaynakları bakımından zengindir. Aras Nehri (Saraçoğlu, 1990, s. 281-284), Fırat Nehri (Tuncel, 1996, s. 31 vd.; Günaşdı, 2013, s. 11 vd.), Karasu Irmağı (Özey, 2002, s. 6 vd.; Günaşdı, 2013, s. 1 vdd.; Ceylan, 2015a, s. 67), Çoruh Nehri (Tarkan, 1971, s. 115; Çetin 1998, s. 1; Özgül, 2011, s. 162) ve bu nehirlerin kolları bölgeye hayat vermektedir. İl konumu itibariyle stratejik bir noktada olduğundan tarih öncesinde ve tarihi devirlerde Kafkaslar ve İran yol ağlarının birleştiği önemli bir noktada kavşak görevi görmüştür. Bu yol ağlarından biri, Sivas-Erzincan-Aşkale-Erzurum-Pasinler-Horasan-Şarıkamaş-Kars üzerinden Kafkaslar'a; bir diğeri ise Horasan-Tahir Geçidi-Eleşkirt-Ağrı-Doğubayazıt üzerinden İran Yaylalarına uzanmaktadır. Erzurum Ovası'nın kuzeye açılan yollarından biri Tortum-Artvin, diğeri Serçeme Deresi-İspir-Rize, bir diğeri ise Aşkale-Kop Geçidi-Bayburt-Trabzon yoludur. Bu yollar tarih öncesi devirlerden beri önemini korumuştur (Belli, 1982, s. 179; Balkaya, 1995, s. 7; Tozlu, 1997, s. 1 vdd.; N. Ceylan, 2016, s. 656 vd.; Özgül, 2016, s. 140).

Çalışma alanımız olan Aşkale ilçesi Erzurum ilinin 52 km batısındadır. İlçe Erzurum Ovası'na kıyasla ortalama 1650 m rakımıyla daha alçakta kurulmuştur. Yüzölçümü 1527 km² olan ilçenin doğusunda Aziziye ilçesi, batısında Erzincan'a bağlı Tercan ilçesi, kuzeyinde Bayburt ili, güneyinde ise Çat ilçesi yer almaktadır. İlçenin en önemli akarsuyu, kaynağını Dumlu Dağlarından alan aynı zamanda Fırat Nehri'nin bir kolu olan Karasu Irmağı'dır³. Su kaynakları ve coğrafı şartlar bölge insanını tarım ve hayvancılığa sevk etmiştir (Erinç, 1953, s. 90; Sözer, 1974, s. 27).

Erzurum il ve ilçeleri tarih öncesi çağlardan beri yerleşim görmüştür. Bu yerleşim alanlarında arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kazılara; Karaz (Koşay, 1948, s. 165-169, Koşay ve Turfan, 1959, s. 350-413; Koşay, 1974, s. 53; Pehlivan, 1984, s. 12 vd.; Koşay, 1984, s. 7 vd.; Pehlivan, 1990, s. 170 vd.; Pehlivan, 1994, s. 327 vd.; Ceylan, 2001a, s. 74) Pulur (Burney, 1958, s. 192; Koşay, 1962, s. 25 vd.; Koşay, 1964, s. 91 vd.; Koşay ve Vary, 1964, s. 5-53; Koşay, 1974, s. 54; Pehlivan, 1984, s. 12 vd.; Pehlivan, 1990, s. 170 vd.; Ceylan, 2001a, s. 74; Ceylan, 2001b, s. 32 vd.), Güzelova (Koşay, 1964, s. 91 vd.; Koşay ve Vary, 1967, s. 5 vdd.; Koşay, 1984, s. 54; Pehlivan, 1984, s. 12 vd.; Pehlivan, 1990, s. 170 vd.), Sos Höyük (Sagona, 1984, s. 248 vd.; Sagona, 2000, s. 329-373; Sagona ve C. Sagona, 2001, s. 129 vd.; Ceylan, 2005, s. 21; Ceylan, 2015, s. 218 vd.), Alaybeyi Höyük (Erkmen ve Altunkaynak, 2017, s. 237 vdd.; Erkmen ve Altunkaynak, 2018, s. 171 vdd.), ve BOTAŞ tarafından gerçekleştirilen Tasmator (Şenyurt, 2005a, s. 1 vdd.), Tetikom (Şenyurt ve Ekmen, 2005, s. 1 vdd.), Büyükardıç (Şenyurt, 2005b, s. 1 vdd.) ve Güllüdere (Şenyurt ve İbiş, 2005, s. 1 vdd.) gibi kazılar örnektir. Bölgede yapılan kazı çalışmaları neticesinde Erzurum ve çevresinin Geç Kalkolitik Çağ ve Erken Tunç Çağı'nda yerleşim gördüğü tespit edilmiştir.

Bu veriler doğrultusunda Aşkale ilçesinde yapılan araştırmalar ile ilçenin Tunç Çağı'nda yoğun bir şekilde yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Bölgede, A. Ceylan başkanlığındaki üyesi olduğumuz ekip tarafından, 1998 yılından itibaren arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. Bu yüzey araştırmaları sonucunda Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen çok sayıda merkez tespit edilmiştir. İlçede, Tunç Çağı'nda yerleşim gören merkezler arasında makalemizin de konusu olan Turaç Kalesi I – II dışında; Cinis Höyük (Ceylan, 2001a, s. 74; Ceylan, 2001c, s. 29-42; Ceylan, 2008, s. 68 vd.; Salın, 2013, s. 86.), Kandilli Yerleşmesi (Ceylan vd. 2017, s. 31 vd.), Toprakkale Kalesi (Ceylan, vd. s. 2019, 173.), Küçükçağdırış Kalesi (Ceylan, 2003, s. 315; Ceylan, 2008a, s. 113; Ceylan ve Günaşdı, 2018, s. 279 vd.) ve Aşkale Höyük (Güneri, 1987, s. 45-75, Ceylan, 2002, s. 169; Ceylan, 2008, s. 83 vd.; Kozbe, Polat, T. Sivas, H. Sivas, Şahin ve Tanrıver, 2008: Aşkale Höyük; Kalmış, 2019, s. 2028-2053) bulunmaktadır.

Bölgede Geç Kalkolitik Çağ'da ortaya çıkan ve Erken Tunç Çağı boyunca devam eden Karaz Kültürü'nün yoğun izleri bulunmaktadır (Harita 1). Doğu Anadolu merkezli bu kültür, Transkafkaslar,

³Karasu Irmağı hakkında geniş bilgi için bkz. Sever, 1999, s. 27; Polat, 2003, s. 7; Günaşdı, 2013 s. 1 vdd.

Kuzeybatı İran, Amik Ovası ve Filistin'e kadar yayılmıştır. Kültüre çeşitli bölgelerde “*Khirbet Kerak/Bet Yerah*”, (Wright, 1937, 72 vd.; Amiran, 1952, 90; Maisler vdgr., 1952, 227) “*Kura Aras Kültürü*”, (Dzhaparidze, 1964, s. 2-9) “*Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü*”, (Piotrovskii, 1962, s. 360-361; Krupnov, 1964, s. 31 vd.) “*Trans Kafkasya Bakır Çağı veya Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği*”, (Bittel, 1945, s. 94; Lloyd, 1956, s. 49 vd.) “*Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağı veya Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı*”, (Burney, 1958, s. 165; Mellaart, 1958, s. 9 vd.) “*Eski Trans-Kafkasya Kültürü*” ve (Lang, 1970, s. 71; Burney, 1977, s. 118 vd.) “*Yanketepe Kültürü*” (Dyson, 1968, s. 14-16) gibi adlandırmalar yapılmıştır. Doğu Anadolu bölgesinde ise bu kültüre ait ilk buluntular Erzurum Karaz Höyük'te tespit edilmiştir. Karaz Höyük, kültürün tanımlanmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenden ötürü “Karaz Kültürü” adını veren bilim insanları da vardır (Burney ve Lang, 1971, s. 43 vdd.; Pehlivan, 1990, s. 168 vd.; Karageçi, 2014, s. 81 vd.; Ceylan, 2015, s. 477; Günaşdı, 2016, 117; Özgül, 2016, s.142; Ceylan, Özgül ve Kalmış 2019, s. 27; Özgül ve Söylemez, 2021, s. 2498-2499).

Karaz Kültürü kendine has mimari yapısı ve keramik özellikleri ile oldukça dikkat çeker. Kültürün mimari özellikleri arasında yuvarlak planlı yapılar izlenebilmektedir. Genelde 4 -13 m çapında inşa edilmiş olan evler tek girişli olup, taşınabilir ocaklarla⁴ ısıtılmaktadırlar. Karaz keramiği ayırt edici özellikleri arasında el yapımı olması, tek renkli açık ve parlak olması gelmektedir. Keramiklerin süslemeleri genel olarak sarmal veya kesişen çizgiler ile paralel çizgilerden oluşmuştur. Keramik süslemeleri genellikle yiv-oluk veya kabartma tekniği ile işlenmiştir (Wright, 1937, s. 72 vd.; Bittel, 1945, s. 94-104; Amiran, 1962, s. 96 vdd.; Maisler, Stekelis ve Avı-Yonah, s. 1952, 165 vdd.; Lloyd, 1956, s. 49-66; Burney, 1958, s. 165 vdd.; Mellaart, 1958, s. 9 vd.; Piotrovskii, 1962, s. 7; Krupnov, 1964, s. 31-42; Dzhaparidze, 1964, s. 2 vd.; Lloyd, 1967, s. 41 vd.; Koşay, 1984, s. 53; Pehlivan, 1984, s. 34 vd.; Pehlivan, 1990, s. 168 vd.; Erzen, 1992, s. 17 vd.; Günaşdı, 2012, 51-65; Ceylan, 2015, s. 477 vd.; Ceylan, N. 2016, s. 657 vd.; Günaşdı, 2016, s. 116 vd.; Özgül, 2016, s. 142 vd.; Özgül ve Üngör, 2016, s. 229 vd.; Ceylan, vd., 2019, s. 26 vdd.; Küçük yıldız, 2020, 405-406).

Bölgedeki diğer bir siyasi unsur ise MÖ II. Binde Hitit kaynaklarından bildiğimiz Hayaşalılardır. Ardından MÖ II. binin sonları ile MÖ I. binin ilk çeyreğinde yazılı ve arkeolojik kaynaklardan varlığını bildiğimiz Diauehi Krallığı bölgede görülmektedir. Krallığın lokalizasyonu konusundaki ortak görüş, merkezinin Erzurum ve çevresi olduğudur (Pehlivan, 1991, 1 vdd.; Ceylan, 2017, 518 vd; Ceylan, 2018, s. 138-168; Üngör, 2018, s. 101 vd.). M.Ö. I. binde ise bölgede, temellerini Uruatri-Nairi Konfederasyonlarının oluşturduğu Urartu Devleti'ni görmekteyiz (Harita 2). MÖ XIII. yüzyılda, Van ve çevresinde hâkim olan Uruatri-Nairi Konfederasyonlarının Asur saldırıları karşısında birleşmesiyle, M.Ö. IX. yüzyılda Urartu Devleti kurulmuştur. Çalışma alanımız olan Aşkale bölgesi Urartu Devleti ile Diauehi Krallığı arasında mücadele sahası olmuştur. Bölgede Hayaşalılar, Diauehi Krallığı ve Urartu Devleti bölgede çok sayıda kale, gözetleme kulesi, yazıt, sulama kanalı, kaya mezarı vb. mimari yapılar inşa etmiştir. (Ceylan, 2008, 1 vdd.; Ceylan, 2015, 1 vdd.; Karageçi, 2013, 98 vd.; Karageçi, 2015, 59 vd.; Ceylan ve N. Ceylan, 2018, 1 vdd.; Ceylan ve Günaşdı, 2018, vdd.; Ceylan ve Özgül, 2018, 1 vdd.; Ceylan, 2018: 1 vdd.; Ceylan ve Üngör, 2018: 1 vdd.). Bu mimari yapılardan biride makalemizin konusu olan Turaç Kalesi I-II'dir.

Turaç Kalesi I⁵

Turaç Kalesi I (Harita 3), Erzurum ili, Aşkale ilçesi, Turaç mahallesinin 1,5 km doğusunda, 2272 m rakımda, zeminden 92 m yükseklikte yer almaktadır. İbonun Deresi'nin yanındaki tepeye kurulan kale, güneye doğru üçgen halini almaktadır. Yaklaşık 250 m uzunluğunda, 150 m genişliğinde, doğal bir kayalık üzerine inşa edilen kale yaklaşık olarak 2.20 hektarlık bir alanı kapsamaktadır (Plan 1 – Görsel 1). Kuru duvar tekniğiyle kıklopik tarzda⁶ yapılan duvarlarda 40x50, 80x70, 110x85 cm boyutlarında taşlar kullanılmıştır. Sur duvar genişliği, 2-3 m arasında değişiklik göstermektedir. Yer yer temelden 7-8 sıra yüksekliğinde taş sırası tespit edilmektedir. Sur duvarları yüksekliği ise 1-3 m arasında değişiklik göstermektedir (Görsel 2, 3– Çizim 1, 2). Kullanılan taşların ön yüzlerinin tıraşlandığı duvarın iç kısmında kalan yerlerinin ise doğal halde kaldığı görülebilmektedir. Duvar yapımında harç kullanılmamıştır. Batı tarafındaki sur duvarları 6 m aralıklarla kurtin ve bastiyonlarla desteklenerek inşa edildiği dik yamaca karşı güçlendirilmiştir (Görsel 4). Kalenin doğu kısmındaki sur duvarları kısmen yıkılmıştır. Yıkılan taşların ise dereye doğru yuvarlandığı görülmektedir. Kalenin iç kısmındaki alanın tarım arazisi olarak kullanıldığı için

⁴ Taşınabilir Karaz ocakları hakkında detaylı bilgi için bk. Söylemez ve Kalmış, 2021, 106-114.

⁵ 39°44'34" N – 40°48'40" E – Rakım: 2292 m.

⁶ Kıklopik teknik ve bu tekniğin uygulandığı Urartu kaleleri hakkında detaylı bilgi için bkn: Çilingiroğlu, 1983, 28-31.

mimari yapıların tahrip edildiği tahim edilmektedir. Ancak özellikle kale duvarlarının köşe şeklindeki yerlerinde yuvarlak planlı Karaz evlerine benzetebileceğimiz mimari yapılar görölmektedir (Görsel 5). Kalenin giriş kısmı kuzeyde ve yaklaşık 8 m genişliğindedir (Görsel 6). Yöre halkı tarafından bir patika yol yapılmak suretiyle kalenin içerisindeki düzlük alan, ekilebilir tarım arazisi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Kalenin diğer girişi ise güney istikametinde olup üçgenimsi mimarinin başlangıç noktasından, kuzeydeki dereye bakmaktadır. Kalenin hemen 1,5 km güneyinde ise birbirleri ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz Turaç II Kalesi mevcuttur. Turaç I ve II kaleleri (Harita 4-5), Aşkale- Çat-Tercan arasındaki vadi yollarını, tarım alanlarını ve su kaynaklarını kontrol eden stratejik mevkiye kurulmuşlardır. Vadiler arasındaki yerleşmeleri kontrol eden bu kaleler, savunma yönünden müstahkem bir konumda inşa edilmiştir.

Kalenin içerisindeki geniş alan, yöre halkı tarafından tarım alanı olarak kullanıldığı için, kale üzerinde keramik ve mimari verisi oldukça azdır. Tespit ettiğimiz keramik verileri amorf ve küçük buluntu şeklinde. Keramiklerin büyük kısmı el yapımı olmakla birlikte çark yapımı keramikler de mevcuttur. Devetüyü ve turuncumsu arasında renklere sahip olan keramikler kaba şekilde açıklanmıştır. Çark yapımı keramiklerin daha iyi fırınlandığı el yapımı keramiklerin ise bunlara nazaran daha az fırınlandığı söylenebilir. Genelde sade olarak bırakılan keramiklerde çizgisel kabartma ve çizgisel işlemler görölmektedir. Profil veren keramikler genelde çanak ve çömleklerdir (Görsel 7 – Çizim 5). Bölgede yaptığımız incelemeler, karşılaştırmalar ve keramik verileri değerlendirildiğinde kalenin İlk Tunç Çağ'dan Orta Çağ'a tarihlendirmenin mümkün olduğu görölmektedir. (Ceylan, Özgöl, N. Ceylan, Üngör ve Günaşdı, 2019, 173; Ceylan ve Günaşdı, 2018, 352-354).

Turaç Kalesi II⁷

Turaç Kalesi II (Harita 6 - Görsel 8), Turaç Köyünün 2,6 km güneydoğusunda, 2230 m rakımda zeminden 94 m yükseklikte yer almaktadır. Turaç I Kalesi'nin, 1,5 km güneyinde bulunan kale güneydoğukuzeybatı uzunluğu 110 m kuzey-güney uzunluğu 50 m'dir. Turaç I Kalesi'ne göre daha küçük olup, bu kaleyi koruma maksatlı yapıldığı söylenebilir. Kale, anakaya tıraşlanarak yapılmış, üzerindeki kuzey ve güney doğrultusundaki sur duvarları yıkılmıştır. Güney kısmında İbonun Deresi akmakta ve Çat istikametine doğru ilerlemektedir. Kale, Turaç I Kalesi'nde olduğu gibi Aşkale, Çat ve Tercan ilçe sınırlarının kesişim noktasında yer almaktadır. Bu bölgeden geçen tali yolları ve vadileri kontrol eden stratejik bir mevkiye bulunmaktadır.

Kalenin doğu kısmında bulunan su kaynakları hayvancılık için oldukça önemlidir. Günümüzde de bu özellik devam etmektedir. Güney kısmında, büyük çaptaki blok taşlar yontularak merdiven basamağı haline getirilmiştir. Farklı boyut ve yükseklikteki merdiven basamaklarının sayısı kalenin zirvesine doğru 20'yi bulmaktadır. Merdiven basamaklarının hemen yanı başında muhtemelen kalenin merkezine su çekmek için kullanılan patika yollar mevcuttur. Basamaklı yapıların bazı yerlerinde 10×7 m çapında platformların olduğu gözlenmektedir. Kalenin güneybatısında, 9×7 m. ölçülerinde 4 adet mimari yapı tespit edilmiştir (Görsel 9). Mimari alanların üzeri otlak kaplı olduğu için mimari izler kısmen bellidir. Mimari yapıların, güneybatı yönündeki sıra taş duvarlar yıkılarak dereye yuvarlanmıştır. Bu mimari yapıların sur duvarlarının yüksekliği yaklaşık 50 cm civarındadır. Girişi kuzeydoğuda olan kalenin doğu yönünde 2×2 m çapında bir kaçak kazı alanı mevcuttur. Yine kalenin güneybatı yönünde de kaçak kazı alanları mevcuttur.

Kalenin eteklerinde ve merkezinde Turaç I Kalesi'ne nazaran daha fazla keramik verisi tespit edilmiştir. Tespit edilen keramik verileri arasında küçük buluntu ve amorf parçalar mevcuttur. Keramiklerin bir kısmı el yapımı olmakla birlikte çark yapımı keramikler de bulunmaktadır. Devetüyü, turuncumsu ve gri renk aralığında renklere sahip olan keramikler bir kısmı açıklanmıştır. Çark yapımı keramiklerin daha iyi fırınlandığı el yapımı keramiklerin ise bunlara nazaran daha az fırınlandığı söylenebilir. Keramiklerde görölen en belirgin işleme çizgisel kabartma ile yapılmıştır. Ayrıca kakma ve oyma şeklinde işlemlerde görölmektedir. Form veren keramikler genelde çanak, çömlek, ağız, dip ve kulp şeklinde (Görsel 10, 11 – Çizim 6, 7). Bölgede yaptığımız incelemeler, karşılaştırmalar ve keramik verileri değerlendirildiğinde kalenin Erken Tunç, Son Tunç, Erken Demir ve Orta Çağ keramik verisi elde edilmiştir (N. Ceylan, vd., 2020, 123-124.).

⁷ 39°43'49" E – 40° 48' 40" E – Rakım: 2294 m.

Sonuç

Erzurum ili Paleolitik Çağ'dan itibaren yerleşim görmeye başlamıştır. Neolitik Çağ'da henüz yerleşim izine rastlanmayan ilde Kalkolitik Çağ'da, Tunç Çağ'ında ve Demir Çağ'ında yerleşimler artarak devam etmiştir. Çalışma alanımız olan Aşkale ilçesinde ilk yerleşimler Geç Kalkolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı boyunca takip edebildiğimiz Karaz Kültürüne ait izlerdir. İlçede daha sonra Hayaşa, Diauehi Krallığı ile Urartu Devleti ve bu iki siyasi güç arasındaki ilişkiler arkeolojik ve yazılı kayıtlardan takip edilebilmektedir. 1998 yılından itibaren A. Ceylan başkanlığında bölgede yaptığımız yüzey araştırmaları neticesinde yukarıda sıraladığımız kültürlerin çeşitli arkeolojik izlerine rastlamış bulunmaktayız. Bu buluntuların arasında Tunç Çağı'ndan itibaren takip edebildiğimiz Turaç I-II kaleleri de bulunmaktadır.

Turaç I ve Turaç II kaleleri birbirlerinden ayrı düşünülemez iki kaledir. Turaç I Kalesi Turaç II Kalesi'ne göre oldukça büyük bir alanı kaplamaktadır. Ayrıca Turaç I Kalesi mimari bakımından da son derece iyi bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir. Turaç I Kalesi 2.20 hektarlık alanı ile bölgedeki en büyük kaleler arasında sayılabilir. Kuru duvar tekniğiyle kiklopik tarzda yapılan kalede büyük sayılabilecek taşların öz yüzü tıraşlanarak kullanılmış duvar içinde kalan kısımları düzeltilmeden bırakılmıştır. 2 – 3 metre genişliğinde olan kale duvarları yer yer kurtin ve bastiyonlarla desteklenmiştir. Sur duvarlarının içerisinde kalan geniş düzlük alan yöre halkı tarafından tarım alanı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle kale içinde mimari izler ve keramik verisi oldukça azdır. Ancak kale duvarlarının köşe kısımlarında bulunan yuvarlak planlı yapılar Karaz evlerini akla getirmektedir. Kalenin büyüklüğü, merkezlere hakimiyeti ve kaynaklara hakim olması değerlendirildiğinde, merkezi bir kale olduğunu söylemek mümkündür.

Turaç II Kalesi Turaç I Kalesi'ne göre daha küçük bir kaledir. Bölge kalelerinde de gördüğümüz tipik ana kaya üzerine kale inşa etme geleneği Turaç II Kalesi içinde geçerlidir. Kalenin sur duvarları tam olarak takip edilemese de kale içerisinde kare ve dikdörtgen planlı yapılar tespit edilmiştir. Kalede dikkati çeken diğer bir unsur ise kalenin güney tarafından geçen İbonun Deresine ulaşmak için yapılan kaya basamaklarıdır. Su kaynağına ulaşan bu kaya basamakları bölgedeki birçok Urartu dönemi kalesinde karşımıza çıkmaktadır. Turaç II Kalesi'nin Turaç I Kalesini desteklemek belki de korumak amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Birlikte ele aldığımız Turaç I ve Turaç II kaleleri Aşkale, Çat ve Tercan ilçe sınırlarının kesişim noktasında yer almaktadır. Bu kaleler bölgeden geçen tali yolları ve vadileri kontrol eden stratejik bir mevkiye bulunmaktadır. Ayrıca kaleler tarım alanlarına ve geniş otlaklara hâkim konumdadır. Turaç I Kalesi'nin bölge içim merkezi bir konumda olduğu ve Turaç II Kalesi'nin ise bu kaleyi desteklemek amacıyla inşa edildiği söylenebilir.

Turaç I ve II kalelerinde yapılan incelemeler, karşılaştırmalar ve keramik verileri dikkate alındığında kalelerin Erken Tunç, Son Tunç, Erken Demir ve Orta Çağ dönemlerinde yerleşim gördüğü söylenebilir. Özellikle Turaç I Kalesi'nde yapılacak olan arkeolojik kazılar yeni verileri ortaya çıkararak bölge tarihini aydınlatılmasında önemli veriler sunacaktır.

Etik Beyan

"Erzurum/Aşkale Turaç Kaleleri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Amiran, R. B. K. (1952). "Connections between Anatolia and Palestine in the EBA". *Israel Exploration Journal* 2, 89-103.
- Balkaya, İ. S. (1995). *En eski çağlardan Urartu'nun yıkılışına kadar Hasankale ve çevresi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Belli, O., (1982). "Urartular". *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* 1, 139-208.
- Bittel, K., (1945). *Önasya tarih öncesi çağlar: Mısır, Filistin, Suriye*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Burney, C. A. ve Lang, D. M. (1971). *The peoples of the Hills*. London: Phoenix.
- Burney, C. A. (1958). "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age". *Anatolian Studies* 8, 157-209.
- Ceylan, A. (2001a). "1999 Yılı Erzincan ve Erzurum yüzey araştırmaları". *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 2, 71-82.
- Ceylan, A. (2001b). *Sarıkamış tarihi ve Arkeolojik araştırmalar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ceylan, A. (2001c). "Erzurum Ovası'nda önemli bir merkez: Cinis Höyük". *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi* 26, 29-42.

- Ceylan, A. (2003). "2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars illeri yüzey araştırmaları". *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, 311-324.
- Ceylan, A. (2005). "The Erzincan, Erzurum and Kars region in the Iron Age". *Anatolian Iron Ages V*, 21-29.
- Ceylan, A. (2008a). *Doğu Anadolu araştırmaları I Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır* (1998-2008). Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Ceylan, A. (2015a). *Doğu Anadolu araştırmaları II Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır* (2008-2014). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. (2018). "The Kingdom of Diauehi and the Urartians in Northeast Anatolia in light of new findings". İçinde, Ed. A. Çilingiroğlu, K. Köroğlu, vd. *Urartians* (ss. 138-168), İstanbul: Rezan Has Museum.
- Ceylan, A. ve Ceylan, N. (2018). *Doğu'nun sönmeyen yuldezi Akçakale ve Çıldır araştırmaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2018). *Erzurum'un Eskiçağ kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Özgül, O. (2018). *Eskiçağ'da Iğdır kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Üngör, İ. (2018). *Eskiçağ'da Erzincan kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Üngör, İ. (2017). "2015 yılı Erzincan-Erzurum illeri yüzey araştırmaları". *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, 25- 50.
- Ceylan, A. (2017). "Yeni Bulgular ışığında Kuzeydoğu Anadolu'da Diauehi Krallığı ve Urartular". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20*, 517-568.
- Ceylan, A., Bingöl, A. ve Karageçi, M. (2018). *Eskiçağ'da Kars kaleleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A., Ceylan, N., Üngör, İ., Günaşdı, Y. ve Özgül, O. (2020). "2018 Yılı Erzurum - Erzincan İlleri Yüzey Araştırması". *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, 123-142.
- Ceylan, A., Özgül, O. ve Kalmış, G. (2019). "Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve çevresindeki yansımaları". *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, 26-52.
- Ceylan, A., Özgül, O., Ceylan, N., Üngör, İ. ve Günaşdı, Y. (2019). "2017 Yılı Erzincan - Erzurum illeri yüzey araştırması". *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1*, 169-192.
- Ceylan, N. (2016). "Pasin Ovasının kuzeye açılan iki tarihi yolu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 9*, sy. 43, 656-671.
- Çetin, K. (1998). *Erzurum'un XIX yüzyıl tarihi coğrafyası (Erzurum Merkez, Ova ve Pasin-i Ulya)* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çilingiroğlu, A. (1983). "Urartu Sur Duvarları Üzerine Düşünceler". *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, II, 28-37.
- Doğanay, H. (1983). *Erzurum'un şebirsel fonksiyonları ve başlıca planlama sorunları* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Doğanay, H. (1989). *Erzurum'un genel coğrafi özellikleri şebri mübarek*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dyson, R. H. (1968). "The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Plateau". *CAH*, 2, Chambridge, pp. 14-16.
- Dzhaparidze, O. M. (1964). "The Culture of early agrucultural tribes in the territory of Georgia". *International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences 7*, Moscow, 2-9.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erkmen, M. ve Altunkaynak, G. (2017). "2016 yılı Alaybeyi Höyük kazısı". *26. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 237-262.
- Erkmen, M. ve Altunkaynak, G. (2018). "Erzurum, Aziziye, Alaybeyi 2017 yılı kazıları". *27. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 171-188.
- Erzen, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Günaşdı, Y. (2012). "Erzurum Ovasında Önemli Bir Merkez: Değirmenler Höyük". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi 1*, 51-65.
- Günaşdı, Y. (2013). *Karasu (Yukarı) Havzasındaki tarihi ve arkeolojik veriler* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Günaşdı, Y. (2016). "Geçitler ülkesinde önemli bir Urartu Kalesi: Avnik". *Tüba-ar 19*, 113-135.
- Güneri, A. S. (1987). *Erzurum çevresinin Ön-Urartu yerleşim birimleri ve seramiği* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kalmış, G. (2019). "Erzurum'da önemli bir Tunç Çağı merkezi: Aşkale Höyük". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 6/4*. 2028-2053.
- Karageçi, M. (2013). "Akyaka'da bazı Demir Çağı yerleşmeleri". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi VI/1*, 95-114.
- Karageçi, M. (2014). "Arpaçay Havzası'nda Tunç Çağı yerleşmeleri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14*, 77-95.
- Karageçi, M. (2015). *Arpaçay Havzası'nda tarihi ve arkeolojik araştırmalar* (Doktora Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Krupnov, F. I. (1964). "The most Archaic Culture of the Caucasus and the Caucasian community". *Soviet Anthropology and Archaeology*, 3, pp. 31- 42
- Koşay, H. ve Vary, H. (1967). *Güzelova (Tufanç) Erzurum kazısı 1961*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1948). "Karaz sondajı". *Türk Tarih Kongresi 3*, 165-169.

- Koşay, H. Z. ve Turfan K. (1959). "Erzurum-Karaz Kazısı raporu". *Belleten* 23, sy. 91, 349-413.
- Koşay, H. Z. (1964). "Pulur ve Güzelova (Erzurum Araştırmaları)". *Atatürk Konferansları* 1, 91-94.
- Koşay, H. Z. (1984). *Erzurum ve çevresinin dip tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Vakfı Yayınları.
- Kozbe, G., Ceylan, A., Polat, Y., Sivas, T., Sivas, H., Şahin I. ve Tanrıver, D.A. (2008). TAY - *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri* – 6a/6b: Demir Çağı, İstanbul.
- Küçük yıldız, İ. (2020). Tarihi Ve Arkeolojik Veriler Işığında Eski Çağ'da Tortum. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (64), 399-439.
- Lloyd, S. (1956). *Early Anatolia*. London: A Pelican Book.
- Lloyd, S. (1967). *Early Highlands peoples of Anatolia*. London: Thames and Hudson.
- Maisler, B., Stekelis, M. ve Avı-Yonah, M. (1952). "The Excavations at Beth Yerah (Khirbet el-Kerak) 1944–1946". *Israel Exploration Journal* 2, Jerusalem, 218-232.
- Mellaart, J. (1958). "The end of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean". *American Journal of Archaeology* 62, 9-33.
- Özey, R. (2002). *Siyasi coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Özgül, O. (2016). "Erzurum'da Stratejik Bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba)". *Tüba-ar* 19, 137-157.
- Özgül, O. ve Üngör, İ. (2016). "Erikua'da stratejik bir Urartu merkezi: Kasımtığı kalesi". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, 225-240.
- Özgül, O. (2011). *Eskiçağda yukarı Aras Vadisi* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özgül, O. (2015). "Erzurum Tortum'da Önemli Bir Urartu Kalesi: Kapıkaya". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015): 69-92
- Özgül, O. ve Söylemez, B. (2021). "Alalah Belgeleri Işığında Amik Ovası ve Çevresinde Hurri Yer Adları ve Lokalizasyonları Üzerine Bir Değerlendirme". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (4), 2496-2512.
- Pehlivan, M. (1990). "Karaz ve Hurriler". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1, 168-176.
- Pehlivan, M. (1991). *Daya (e) ni / Diau(e)bi*. Erzurum.
- Pehlivan, M. (1994). "Başlangıçtan Urartu'nun yıkılışına kadar Bayburt ve yöresi". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu* (23–25 Mayıs 1988), 327-345.
- Piotrovskii, B. B. (1962). "The Aeneolithic Culture of Trans-Caucasian in the Third Millennium B.C.". *VI. International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences* 7, 360-366.
- Polat, S. (2003). *Karasu Havzasının Hidrojeomorfolojik Etüdü* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sagona, A. G. ve Sagona, C. (2001). "Excavations at Sos Höyük, 1999". *22. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, 129-131.
- Sagona, A. G. (1984). *The Caucasian Region in the Early Bronze Age*. *British Archaeological Reports* (BAR) International Series 214.
- Sagona, A. G. (2000). "Sos Höyük and the Erzurum region in Late Prehistory a provisional chronology for Northeast Anatolia". *Chronologies des Pays du Caucase et de L'Euphrateaux IVe-IIIe Millenaires: Actes du Colloqued Istanbul*, 16-19 Decembre 1998, Varia Anatolica, 11, 329-373.
- Saraçoğlu, H. (1990). Bitki örtüsü akarsular ve göller. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Seval, S. (2013). *Doğu Anadolu araştırmaları ışığında Aşkale bölgesi keramiklerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sever, R. (1996). *Aşkale yöresinin fizikî coğrafya etüdü (Küçük Geçit-Aşkale Boğazı Arası)* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Söylemez, B. ve G. Kalmış, (2021). Eskiçağ'da kültür göçüne bir örnek: Amik Ovası Karaz Kültürü ocakları. İçinde G. Kalmış, İ. Kalaycı (Edt.), *Kökenler ve Güçler* (ss. 101-127), İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Sözer, A. N. (1974). "Erzurum coğrafyası: tabii ve beşeri özellikler". *Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı Erzurum ve Çevresi*, 27-38.
- Şenyurt, S. Y. (2005a). *Tasmasar: Erzurum Ovası'nda Bir Demir Çağı yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları.
- Şenyurt, S. Büyükardıç, Y. (2005b). *Doğu Anadolu'da bir erken Demir Çağı Tepe yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları.
- Şenyurt, S. Y. ve Ekmen, H. (2005). *Tetikom: Pasinler Ovası'nda Bir Demir Çağı yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları,
- Şenyurt, S. Y. ve İbiş, R. (2005). *Güllüdere: Aşkale Ovasında bir Demir Çağı ve Ortaçağ yerleşmesi*. Ankara: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi Arkeolojik Kurtarma Kazıları Yayınları.
- Tarkan, T. (1971). *Yukarı Kelkit ve Çoruh Havzası*. Erzurum.
- Tozlu, S. (1997). *Trabzon-Erzurum-Beyazıt yolu (1850-1900)* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncel, M. (1996). "Fırat". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31-33.
- Üngör, İ. (2018). "Urartu Devleti'nin kuzey bölgesinde önemli bir kale: Tuzla Kalesi". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 5/15, 93-129.
- Wright, G. E. (1937). *The Pottery of Balesin from the Earliest Tımer to the End of the Early Bronze Age*. New Haven.

EXTENDED ABSTRACT

Erzurum province is located in the west of Erzurum-Kars section in the northern part of the Eastern Anatolia Region. Erzurum province and its districts have been inhabited since prehistoric times. Systematic excavations and surface surveys were carried out in these settlements. Examples of these excavations are Karaz, Pulur, Sos Höyük, Alaybeyi Höyük, and Tasmator, Büyükardıç, and Güllüdere excavations carried out by BOTAŞ. When the data obtained from these excavations are evaluated, it shows that Erzurum and its surroundings were densely populated during the Late Chalcolithic and Early Bronze Age. The district of Aşkale, which has these data, has been densely populated since the Bronze Age. Archaeological surveys have been carried out in the region since 1998 by the team headed by A. Ceylan. As a result of these researches, many Early Bronze Age settlements were identified. Apart from Turaç Castle I – II, which is the main subject of our article, among the important centers inhabited in the Bronze Age in the district; Cinis Höyük, Kandilli Settlement, Toprakkale Castle, Küçükçağdaris Castle, and Aşkale Höyük can be counted. There are intense traces of the Karaz culture, which emerged in the Late Chalcolithic Age and continued throughout the Early Bronze Age in the region. This culture, centered in Eastern Anatolia, has spread to the Transcaucasus, Northwest Iran, Amik Plain, Northern Syria and Palestine. The culture has been given various names in various regions. Due to the excavations carried out in Khirbet Kerak / Bet Yerah in Israel and because it was the first excavation site, this culture was named as "Khirbet Kerak / Bet Yerah" by some scholars. In the Eastern Anatolia region, the first cultural findings were found in Erzurum Karaz Höyük. Karaz mound has a very important place in defining the culture. For this reason, there are also scientists who call it "Karaz Culture".

The unique architectural structure and ceramic data of the Karaz Culture stand out. In the architectural features of the culture, especially round planned structures can be observed. The houses, which are generally built with a diameter of 4 -13 m, have a single entrance and are heated with portable stoves. Among the distinguishing features of Karaz pottery are that it is handmade, monochrome, burnished and shiny. The decorations of the pottery were generally spiral or intersecting lines and parallel lines. The pottery was made with the groove-groove or relief technique.

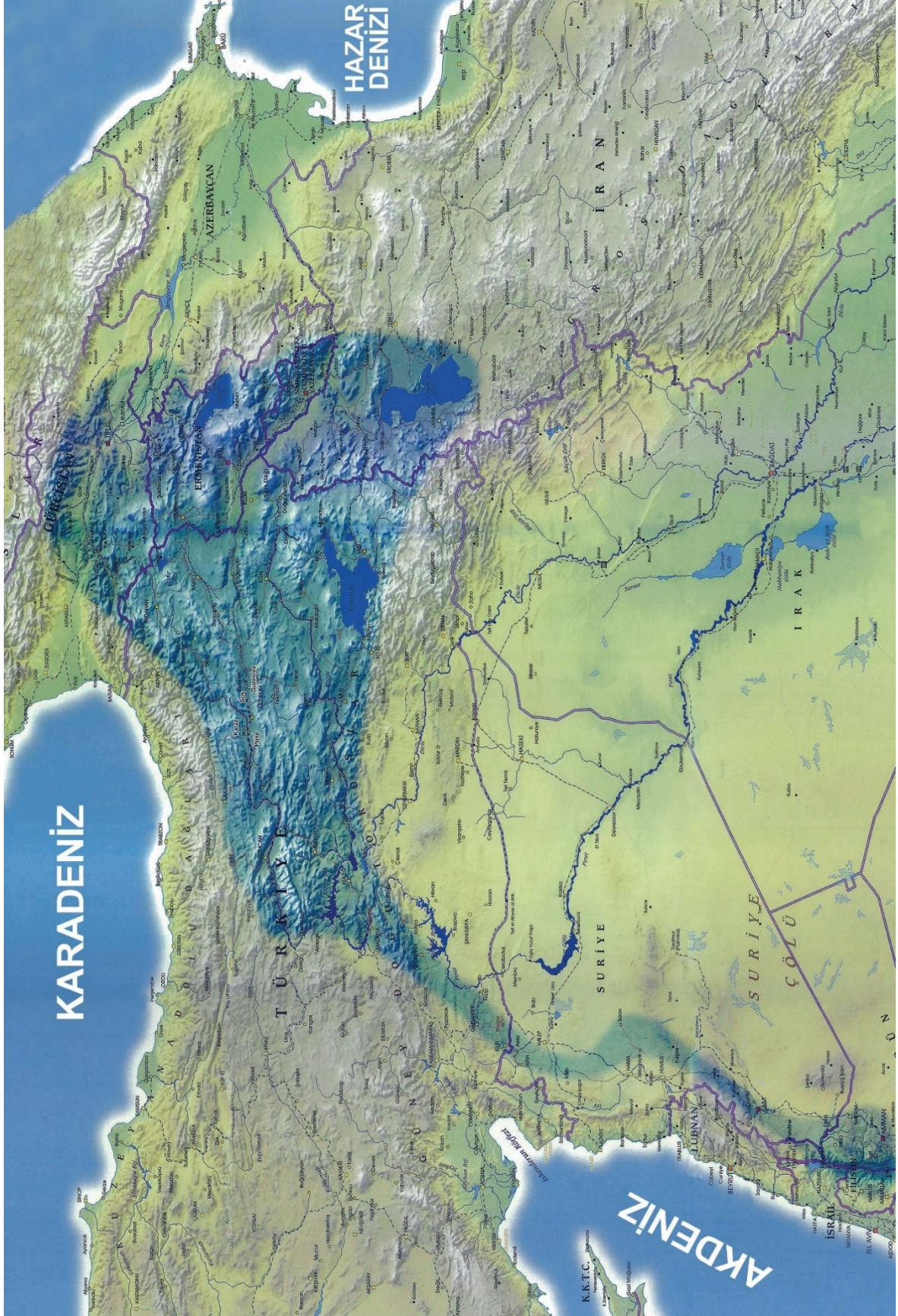
Another important political element in the region is BC II with the end of the millennium BC. It is the Diauehi Kingdom, whose existence we know in written and archaeological sources in the first quarter of the 1st millennium. The common view on the localization of the kingdom is that its center was Erzurum and its surroundings. B.C. In the 1st millennium, we see the existence of the Urartian State, the foundations of which were formed by the Uruatri-Nairi Confederations. BC XIII century, when the Uruatri-Nairi Confederations which were dominant in Van and its surroundings, united against the Assyrian attacks, BC IX century Urartian State was established. Aşkale region, which is our study area, has been a struggle area between the Urartian State and the Diauehi Kingdom. The Diauehi Kingdom and the Urartian State have many castles, garrisons, watchtowers, inscriptions, irrigation canals, rock tombs, etc. built architectural structures in the region. One of these architectural structures is Turaç Castle I-II.

It is located at an altitude of 2272 m, at an altitude of 92 m from the ground, 1.5 km east of Turaç Village in Askale District of Erzurum. The castle, which was built next to the İbonun Stream coming from Toprakkale, takes the form of a triangle towards the south. The castle was built on a natural rock, approximately 250 m long and 150 m wide. The castle covers an area of approximately 2.20 hectares. Stones of 40x50, 80x70, 110x85 cm dimensions were used on the walls made in the cyclopean style with the dry wall technique. The width of the fortification wall varies between 4.5-5 m. In places, 8-10 stone rows high from the foundation are detected. The height of the city walls varies between 1.5-2 m. It can be seen that the remaining parts of the inside of the wall where the front faces of the stones used are shaved, remain in their natural state. No mortar was used in the construction of the wall. The fortification walls in the western part were reinforced with kurtin and bastions at 6 m intervals. The fortification walls in the eastern part of the castle were partially destroyed. It is seen that the destroyed stones were rolled towards the stream. Since the interior of the castle was used as agricultural land, architectural structures could not be determined. However, especially in the corners of the castle walls, architectural structures that can be compared to the round planned Karaz houses are seen. The entrance of the castle is in the north and is approximately 8 m wide. The plain area inside the castle was used as arable land by making a pathway by the local people. The other entrance of the castle is in the south direction and from the starting point of the triangular architecture, it overlooks the creek in the north. Just 1 km south of the castle is the Turaç II castle, which we think is connected with each other. Toprakkale and Turaç I and II castles in the region were established in a strategic location controlling the valley roads, water resources and agricultural areas

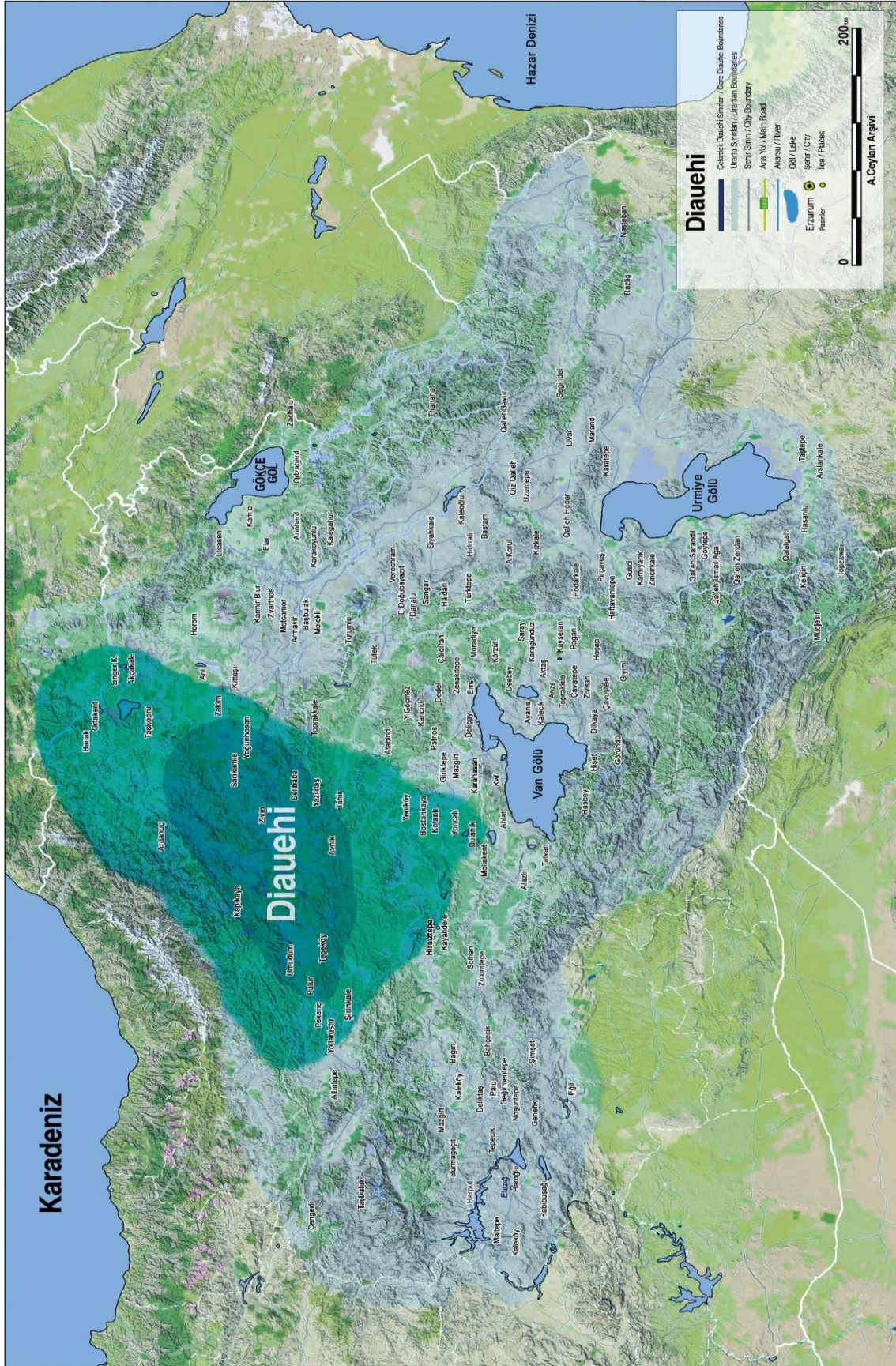
between Aşkale-Tercan-Çat. These defensive structures, which control the settlements trapped between the valleys, are located in a fortified and difficult to reach point.

Turaç Castle II castle is 2.6 km from Turaç Village. southeast of it, at an altitude of 2230 m, at an altitude of 94 m from the ground. Turaç I Castle, 1.5 km. The castle in the south is 110 m in the Southeast-Northwest direction and 50 m in the North-South direction. It is smaller than the Turaç I Castle and it is understood that it was built for the purpose of protecting this castle. The castle was built by trimming the bedrock, and the north and south walls of the city walls were demolished. İbonun Stream flows in its southern part and proceeds towards Çat. The castle is located at the intersection of the Çat and Tercan district borders, as in the Turaç I Castle. It is located in a strategic position controlling the secondary roads and valleys passing through this region.

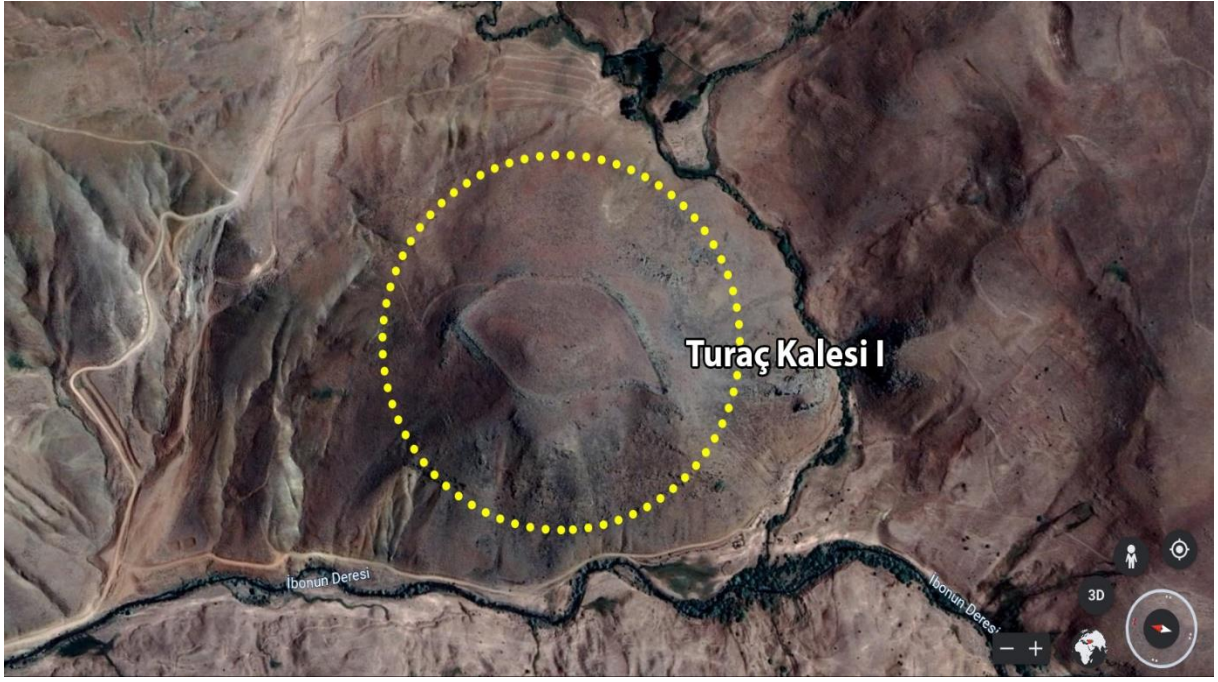
The eastern part of the castle has features suitable for animal husbandry. The existence of water resources is also important for this livestock. This feature continues today. In the southern part, large blocks of stone were carved into stair steps. 50×60 cm. The number of stair steps in size reaches 20 towards the top of the castle. Right next to the steps of the stairs, there are paths that are probably used to draw water to the center of the castle. It is observed that there are platforms with a diameter of 10×7 m in some parts of the stepped structures. To the southwest of the castle, 9×7 m 4 architectural structures were identified. Since the architectural areas are covered with grass, the architectural traces are partially evident. It is estimated that the architectural structures were rolled into the stream by collapsing the rows of stone walls in the southwest direction. The height of the fortification walls of these architectural structures is approximately 50 cm. is around. There is an illegal excavation area with a diameter of 2×2 m in the east of the castle, whose entrance is in the northeast. There are also illegal excavation sites in the southwest of the castle.

Harita 1. Karaz Kultureli Yayılım Alanı

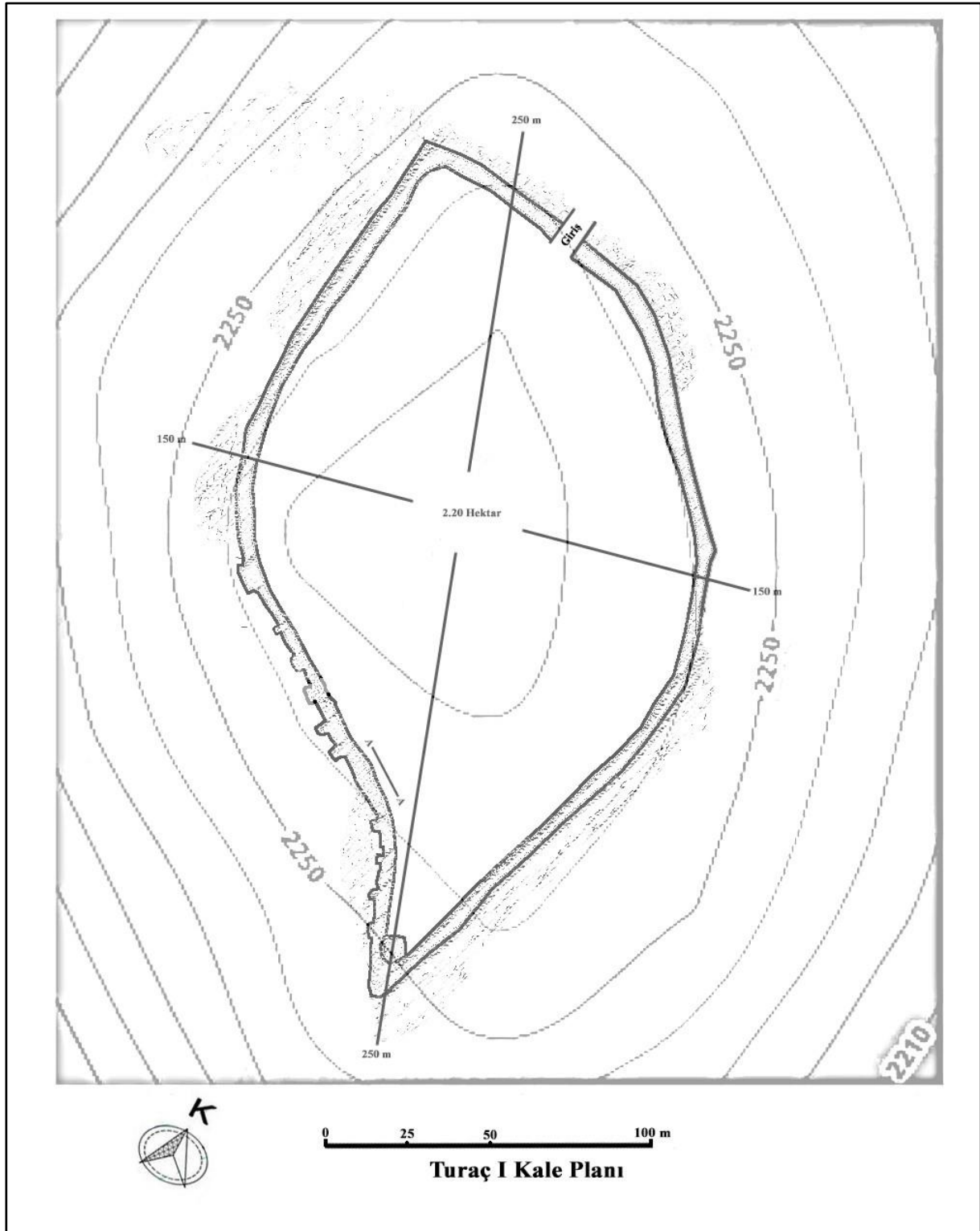
Harita 2. Diauehi Krallığı ve Urartu Devleti Yayılım Alanı

Harita 3: *Turaç Kalesi I Genel Görünüm*

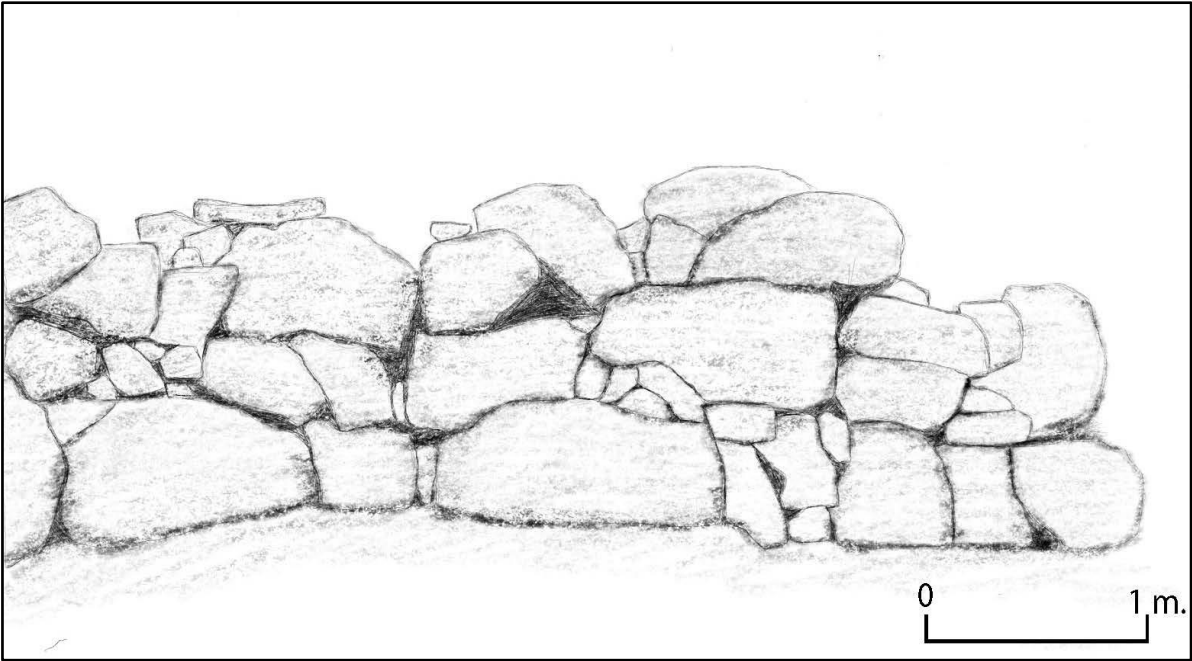
Görsel 1. *Turaç Kalesi I Genel Görünüm*

Plan 1. Turaç I Kale Planı

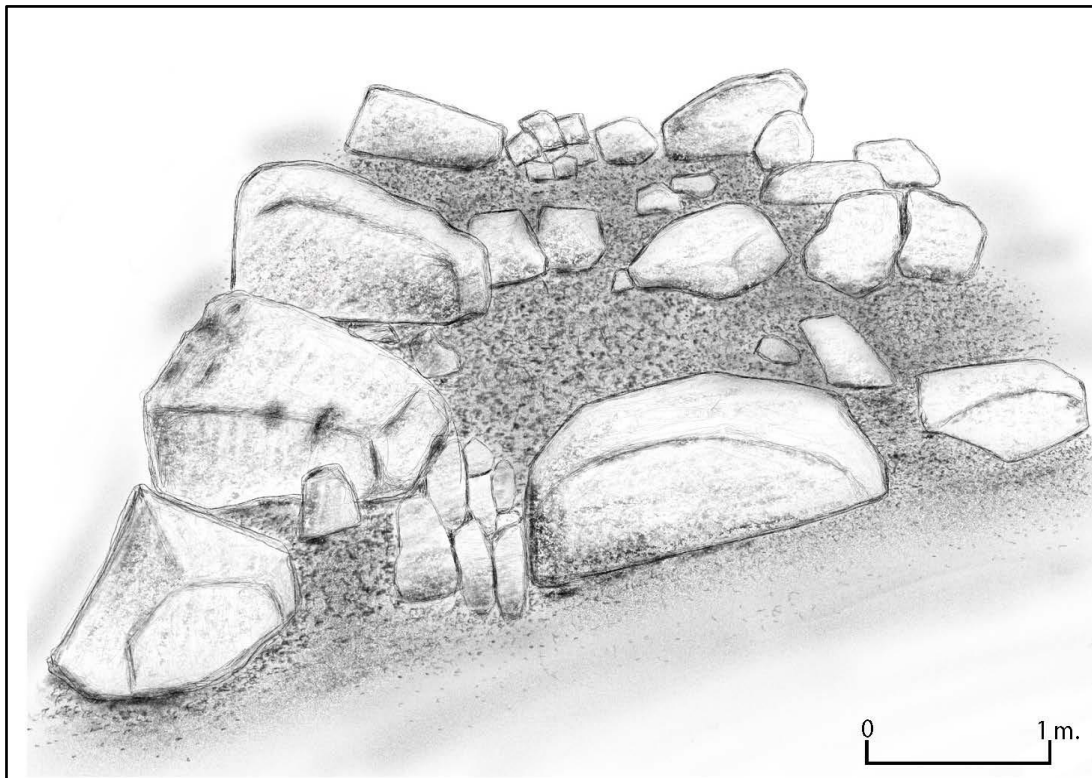
Görsel 2. Turaç I Kalesi Kikolopik Sur Duvarları

Çizim 1. Turaç Kalesi Kikolopik Sur Duvarları

Görsel 3. *Turaç I Kalesi Sur Duvar Genişliği*

Çizim 2. *Turaç Kalesi I Kiklopik Sur Duvarları*

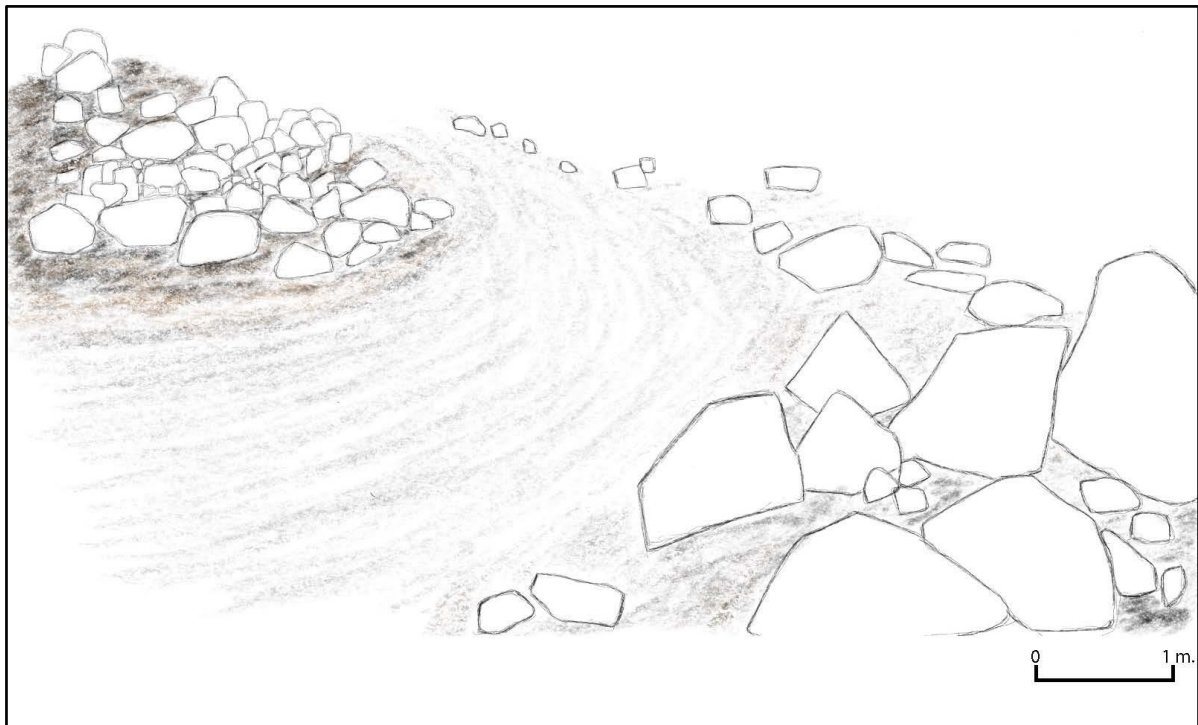
Görsel 4. *Turaç Kalesi I Kiklopiik Sur Duvarı ve Kurtin Bastiyonlar*

Görsel 5. *Turaç Kalesi I Yuvarlak Planlı Karaz Evleri*

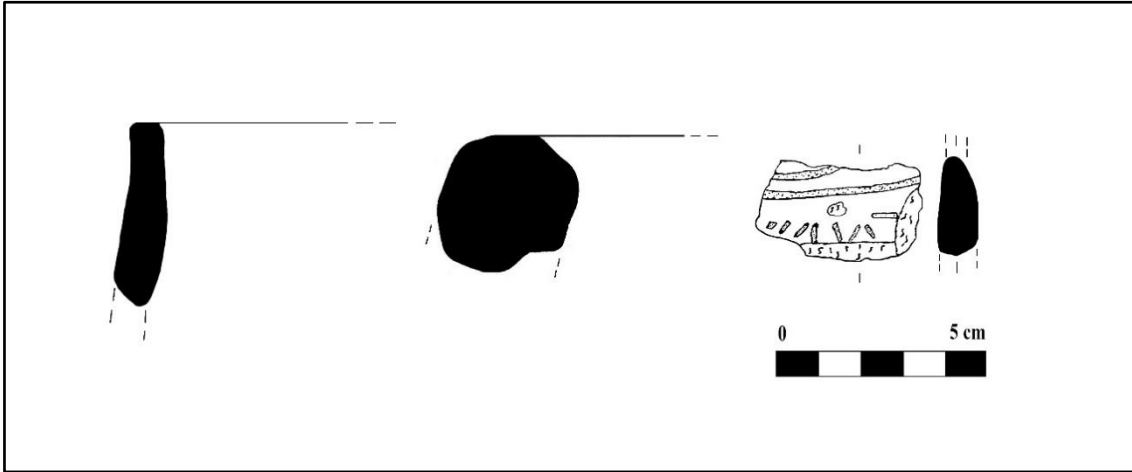
Görsel 6. *Turaç I Kalesi Giriş Kısmı*

Çizim 4. *Turaç I Kalesi Giriş Kısmı Çizimi*

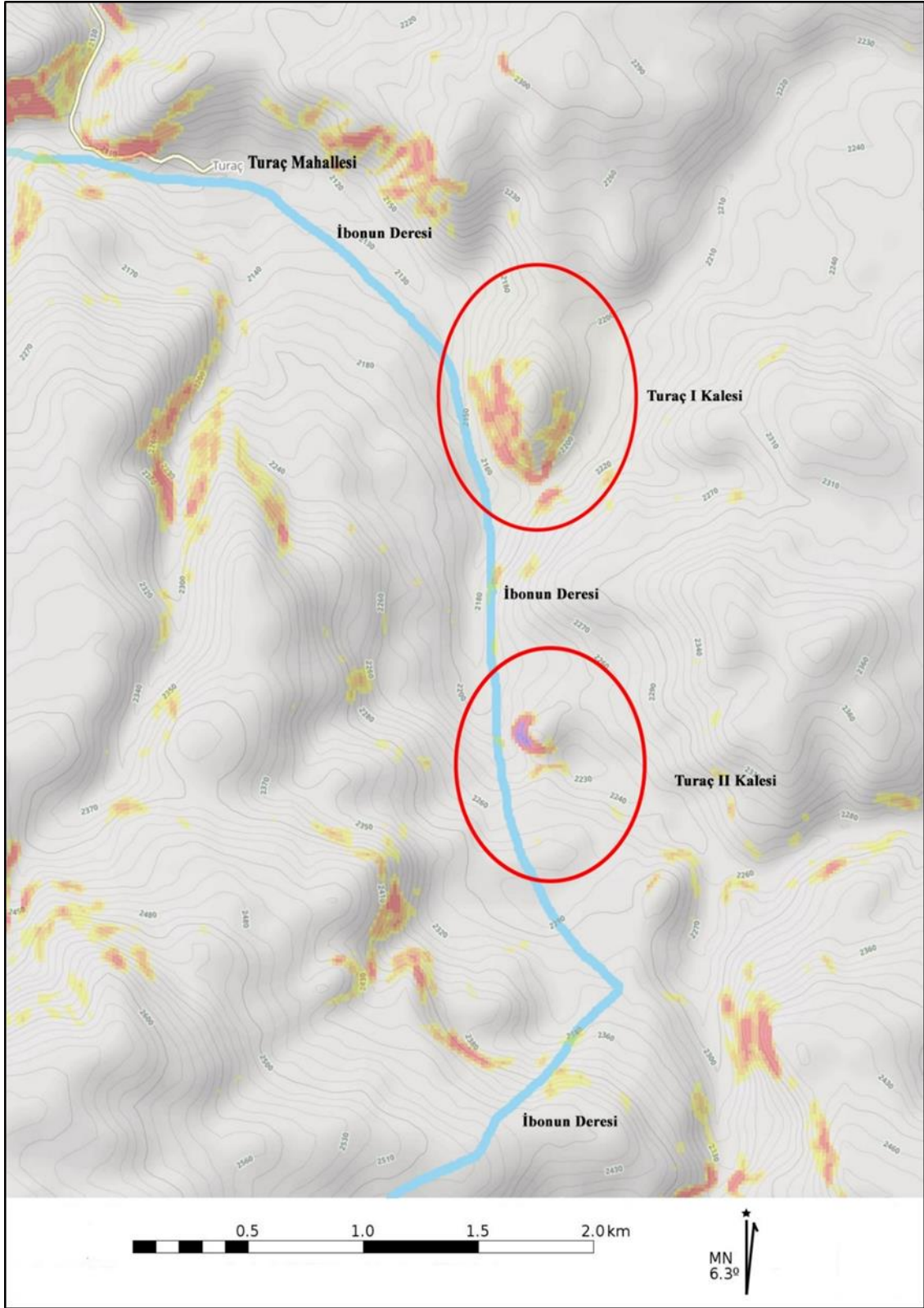
Görsel 7. Turaç Kalesi I Keramik Verileri

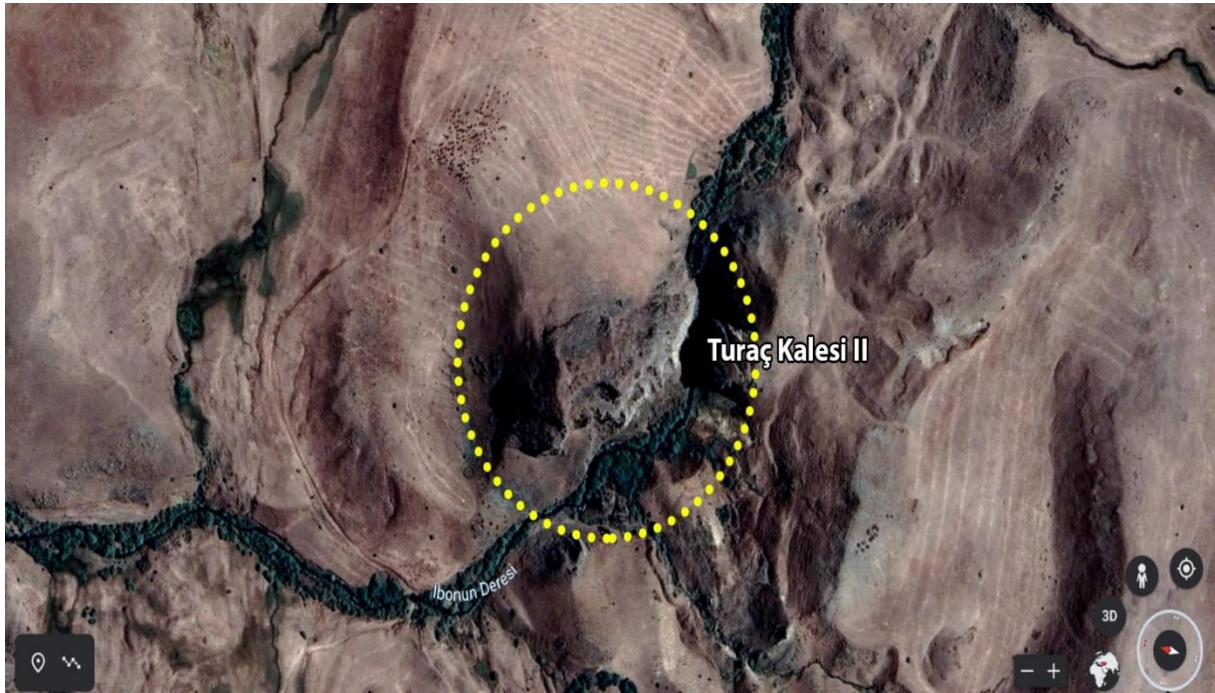
Çizim 5. Turaç Kalesi I Keramik Çizimleri

Harita 4. Turaç I–II Kaleleri Uydu Görüntüsü

Harita 5. Turaç I–II Kaleleri İzobips Haritası

Harita 6. *Turaç Kalesi II Genel Görünüm*

Görsel 8. *Turaç Kalesi II Genel Görünüm*

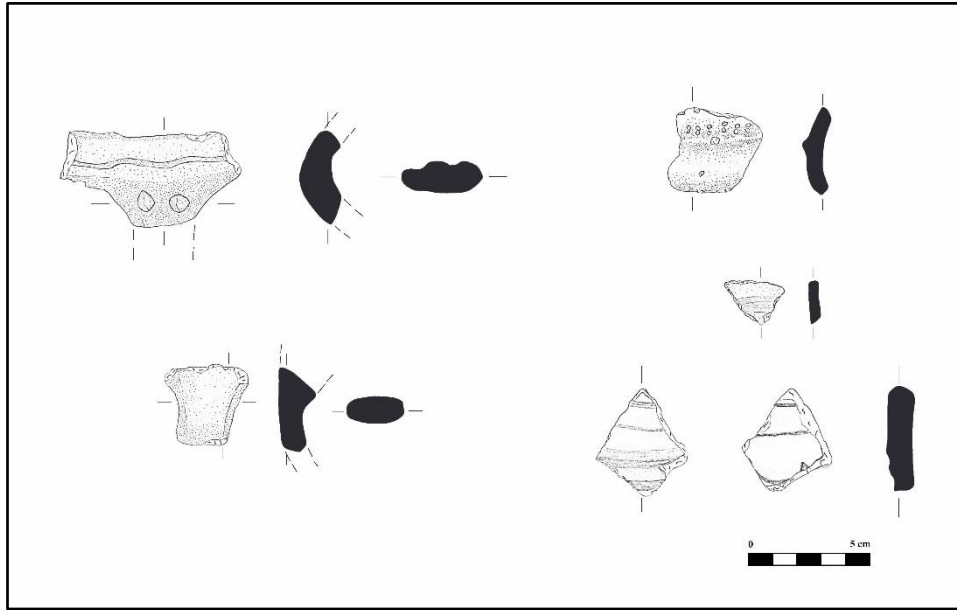
Görsel 9. *Turaç Kalesi II Mimari İzler ve Kaçak Kazı İzleri*

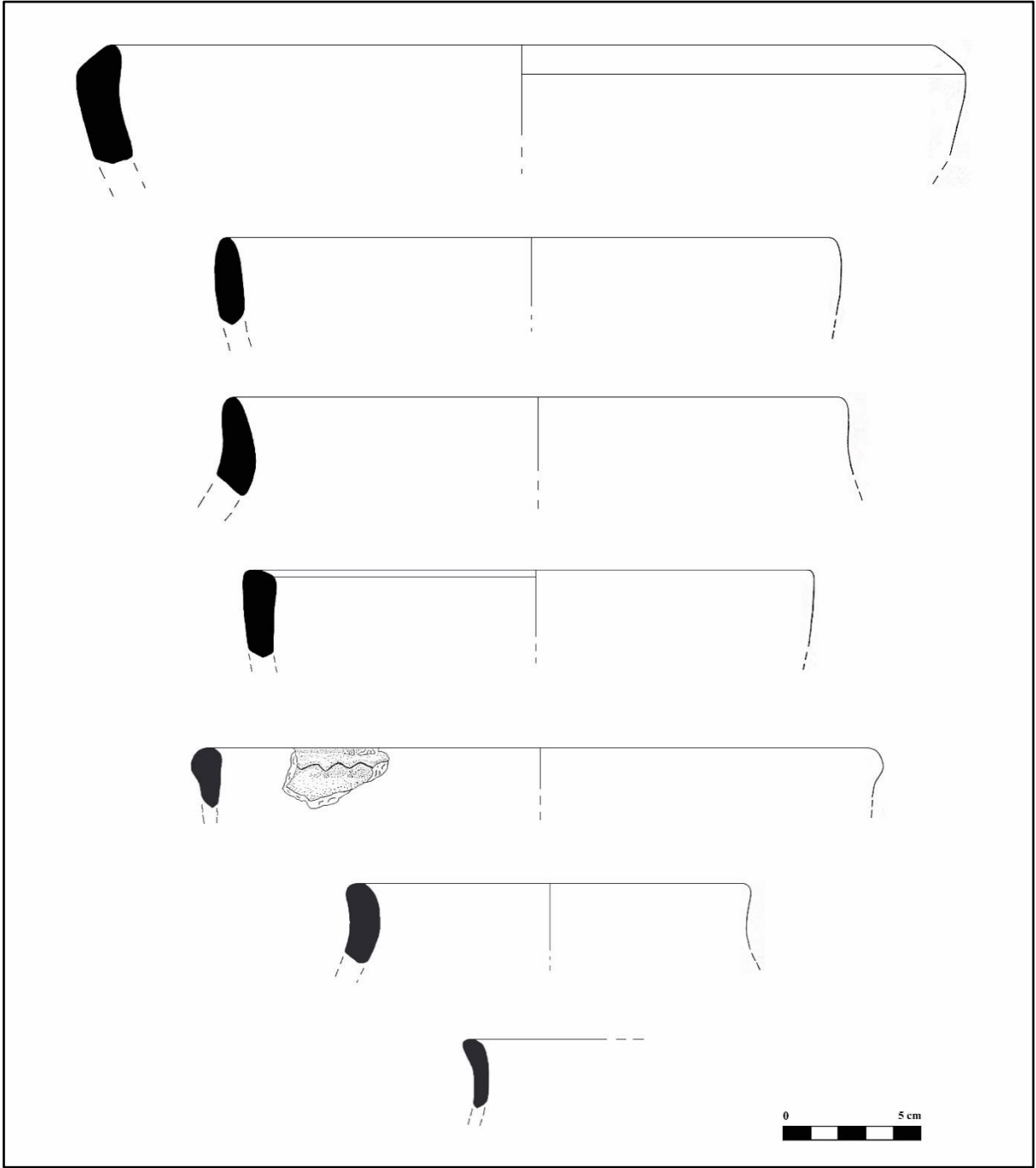
Görsel 10. *Turaç Kalesi II Keramik Örnekleri*

Görsel 11. Turaç Kalesi II Keramik Örnekleri

Çizim 6. Turaç Kalesi II Keramik Çizimleri

Çizim 7. Turaç Kalesi II Keramik Çizimleri

İktidarı Meşrulaştırmada Soy Mitolojisinin Yeri “Hokand Hanlığı Dönemi Örneği”

Ceenbek ALIMBAEV¹

Öz

Dünya tarihinde iktidarı meşrulaştırma her zaman güncel ve aynı zamanda ciddi meselelerden biri olarak bilinir. Her iktidar sahibi saltanatını halkın tanınması, ondan sonraki çocuklarına miras olarak bırakmayı kanunlaştırma konusunda çabalamıştır. Bu yönde girişimler Moğol işgalinden sonra XV-XVIII. yüzyıl arasında Orta Asya’da hüküm süren devletlerin çoğunda (günümüzde de bazı devletlerde mevcuttur) da kendini göstermektedir. O dönemde dahi devlet başkanı (padişah, han, emir, knez vb.) halkın kendi içindeki birliğini, devletin dış politikasını düzene koymak için bir takım mefkureye ihtiyaç duymuştur. Tarihi malumatlara baktığımızda koşullara göre iktidarı meşrulaştırmada dini ve tarihi (geleneksel) normlar kullanılmıştır. Söz konusu makalede, Hokand Hanlığı döneminde iktidarı meşrulaştırma meselesi üzerinde durulmakta olup Ekim devrimi öncesi ve Sovyetler Birliği dönemindeki eserlere dayanarak Altın Beşik efsanesinin temelinde iktidarı meşrulaştırma meselesi tahlil edilir. Hokand Hanlarının iktidarı meşrulaştırma anlamında iki bağa tenezzül ettiği görülür. İlk usul Cengin Han, ikinci ise İslami soy usulüdür. İktidarı meşrulaştırma meselesinin sadece Orta Asya halklarına ait olmadığı, dünyadaki pek çok halkta bu tür özellikler olduğundan dem vurulur. İktidarı meşrulaştırma meselesi 14-15 asırlardaki Rus devletinde nasıl yürütüldüğüne ilişkin örneklere de yer verir. İktidarı meşrulaştırma meselesi her dönemin ihtiyaç ve gereksinimine göre belirlendiği faklı biçimlerin kullanıldığı ortaya konmaya çalışılır.

Anahtar Kelimeler: Hokand Hanlığı, Ming sülalesi, Altın beşik efsanesi, meşruiyet.

The Place of Genealogical Mythology in the Legitimation of Power on the “Example of the Kokand Khanate”

Abstract

In world history, the legitimation of power has always been known as one of the current and at the same time serious issues. Every ruler has tried to legislate his reign to be recognized by the public and to bequeath it to his children. Such attempts are also manifested in most of the states that dominated Central Asia in the 15th-18th centuries after the Mongol invasion (in some states they still exist). Already at that time, the head of state (padişah, khan, emir, prince, etc.) needed a set of ideals that would regulate the unity of the people and the foreign policy of the state. When we look at historical data, religious and historical (traditional) norms have been used to legitimize power according to circumstances. The given article focuses on the issue of power legitimation during the period of the Kokand Khanate, and also analyzes the issue of power legitimation on the basis of the legend of the Golden Cradle, based on the works of the period before the October Revolution and the period of the Soviet Union. It can be seen that the Kokand khans condescend to two bonds in terms of legitimizing power. The first method is the method of Genghis Khan, the second is the method of Islamic origin. It is said that the issue of legitimizing power concerns not only the peoples of Central Asia, but also many peoples of the world. The issue of legitimizing power also includes examples of how it was carried out in the Russian state of the 14th-15th centuries. Some attempts are taken to reveal the fact that the issue of legitimizing power is determined according to the needs and requirements of each period and different forms are used.

Key Words: Kokand Khanate, Ming dynasty, the legend of the Golden cradle, legitimacy

Atıf İçin / Please Cite As:

Alimbaev, C. (2023). İktidarı meşrulaştırmada soy mitolojisinin yeri “Hokand Hanlığı dönemi örneği”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 314-322. doi:10.33206/mjss.1082231

Geliş Tarihi / Received Date: 06.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.09.2022

¹ Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, jeenbek.alymbaev@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-8382-2995

Giriş

Dünya tarihine bakacak olursak, iktidarı meşrulaştırma sistemi zor ve karmaşık gelişme dönemler yaşadığını görebiliriz. İlk olarak alman bilim adamı M. Weber meşrulaştırmanın üç temel yolunu belirlemiştir. Bunlar geleneksellik, karizmatik ve rasyonelliktir (Weber, 1990, s. 75). Meşrulaştırmanın geleneksel yolu dini karakterlidir, bir insana, halkın, soyun, sosyal tabakanın içinde yapılanarak, âdete dönüşen hareketleridir. Karizmatik meşrulaştırma ise yalnız insanlara bağlıdır. Rasyonel meşrulaştırma akla yöneliktir. Halk iktidarı kabullenir ya da kabullenmez. Meşrulaştırmanın temel amacı söz verme değil, devlet teşkilatlarının görevi halkın huzuru için çalışması ve kanunların uygulanmalarını sağlamaktır.

Mangıtların tarihini araştıran Alman şarkiyatçı Anke Fon Kyügelgen iktidar meşrulaştırmasını altı kategoriye ayırır. a) Tanrıya bağlayarak meşrulaştırma; b)Şecereye bağlama; c) Elektroral meşrulaştırma; ç) Bir insanın ideal sıfatını alarak onu taklit etme; d)Kuralları yerine getirme; e) Özel güçlerin yardımıyla meşrulaştırma (Anke fon Kyugelgen, 2004, s. 54-58). İktidarı meşrulaştırmanın temelinde halkın maddi ve manevi mutluluğu devletin düzeni sağlamasına bağlı, bu düzen halkın çıkarlarını da içerisine alır. Bu düzeni ise bir insan, devlet adamı sağlayabilir tarzındaki inançları vardır.

Orta Asya’da 167 yıl hüküm süren Hokand hanlığında iktidarı meşrulaştırma meselesi nasıl idi. Fergana vadisinde gerek göçebe gerekse yerleşik halk tabakası tarafının ortak inisiyatifi sonucunda inşa edilen hanlıkta iktidar mücadelesi daim suretle canlı kalmıştır. Birbirine rakip iki tarafın taht için siyasi mücadele içine girmesi ülkede bir takım ayaklanmaları, talanları, kanlı çarpışmaları beraberinde getirmiştir. İktidara sahip olmak için kendi yakınlarını (kardeşlerini, akrabalarını) katletmek adet haline gelmiştir. Nihayetinde Hokand hanları iktidar oyunlarına kapılarak saray ihtilalleri kurbanları olmuştur. Hanlık tarihinde toplan 18 han hükümlerine karşın bunlardan bazıları 11 gün, 3 ay ve 1 yıl gibi kısa bir süre iktidarda kalmıştır. Bunların çoğu suikasta maruz kalarak hayatlarını kaybetmiştir. 3 defa tahta oturan Kudayar Han yurt dışına kaçmaya mecbur kalarak hayatta kalabilmiştir.

Göçmen ve yerleşik zümre arasında meydana gelen devamlı mücadele devletin huzurunu, düzenini sağlamak ve en önemlisi iktidarı meşrulaştırmak için yeni ideoloji belirlenmesini gündeme getirmiş ve bunun için çalışılmıştır. Hanlar için sadece iktidarı elde tutmak değil, o iktidarı miras bırakmak meselesi önemliydi. Öyle ki iktidarı meşrulaştırmak için halkın inancını güçlü tutacak ve sağlamlaştıracak bir ideoloji oluşturmak da gerekliydi.

Hokand hanlığında iktidarın meşrulaştırılmasıyla ilgili olarak birçok ilim adamının çalışmasına rastlanır. Ekim ihtilaline kadar ünlü şarkiyatçılar V. Bartold, V. P. Nalivkin, N. İ. Veselovskiy’lerin eserlerinde “Altın Beşik Hikâyesi” adlı efsane aksettirilmiştir (Bartold, 1965). Altın Beşik efsanesine bağlı olarak Hokand hanlığının iktidarı meşrulaştırma görüşleri günümüz ünlü tarihçileri T. Beysembiev, B. Babajanov’un eserlerine yansımıştır. Son iki şahıs Hokand tarihnamesini incelemiş olup iktidarı meşrulaştırmada soyun ve kökün önemi üzerinde durmuştur (Beysembiyev, 2010).

Zamanında Türkistan tarihini araştıran Bartold, Orta Asya hanedanlarının Cengiz Han’ın işgalinden sonra iktidarlarını meşru göstermek için Cengiz soyuna ya da Seyitlerle (seyitler İslam dünyasında Muhammed S.A.V. peygamberin kızı Fatıma ile Hz. peygamberin amcaoğlu Hz. Ali ibn-i Abu Talib’in çocukları) akrabalık bağı olan bu iki kaynağın kullanıldığını belirtiyordu (Bartold, 1965, s. 262-266). Orta Asya’da büyük devletler olan Buhara, Hive, Hokand hanlıklarının yönetim kademelerinde “Cengizoğulları”nın yasaları ve şeriat kaideleri yerleşik ve göçebe halk arasında kendini muhafaza ettiği anlaşılıyordu.

Yukarıda bahsi geçen tarihi kaynaklara dayanarak Hokand hanlığında iktidarı meşrulaştırma meselesine nasıl bakıldığını karşılaştırarak analiz edelim. Hanlık yönetimini meşrulaştırmada Ming hanedanının “Altın Beşik” efsanesi ve oradaki önemli figürler Cengiz Han ve Emir Timur hakkındaki mitolojiler önemli yere sahiptir. Hokand hanlığı tarihi hakkında ki önemli eseri ele alan şarkiyatçı V. Nalivkin kendi eserinde “Altın Beşik” hakkındaki efsaneyi geniş geniş anlatır. Efsanenin özetinde, 1709 yılında Hokand hanlığını kurmuş olan Şahrüh Biy Babur, Timur’un soyundan geldiği, onlarla akrabalık bağları olduğu anlatılır. Şeybanilerden kaçan Babür Semerkant’a Fergana yoluyla Hindistana doğru yol alır. Hocent ile Kanıbadam arasında Babür’ün hanımı Seydafak’ın doğum sancısı başlar ve Babür çocuk sahibi olur. Bebeği yanındaki kıymetli eşyalarla (altın beşik, kuru vb.) yola bırakıp gitmek zorunda kalırlar. Bu bölgede Kırgız, Kırk, Kıpçak, Ming boyları oturuyorlardı. Bebeği yerli halk evlat edinir. Yanındaki kıymetli eşyalar onun köklü soydan olduğunu belirtiyordu. Çocuğa Altın Beşik adı verilerek Ming boyu tarafından yetiştirilir. Sonra o büyüyünce dört boydan birer kızla evlendirilir. Altın Beşiğin Ming soyundan gelen hanımı oğlan doğurur, bebeğe Tenir Yar adını verirler. Tenir Yar’ın çocukları Hokand hanlığını kuran

hanedan soyundan gelir (Nalivkin, 1886, s. 48-51). Efsaneye göre Özbeklerin Ming boyu Altın Beşik ve onun soyundan gelenlerle akrabalık ilişkisi olduğundan bahsedilir.

İslam yazarlarının eserlerine Tarih namelere göre analiz yapan T. Beysembiev, B. Babadcanovlar "Altın Beşik" efsanesinin bir kaç farklı varyantları olduğu kanaatinde idirler. Tarihe bakacak olursak iktidarı meşrulaştırma meselesi sadece Hokand hanlığında değil, ondan önce de Cengiz işgalinden sonra ortaya çıkan devletlerin çoğunluğuna ait olan meselelerdendir. Önce Cengiz Han'a sonra Timur'a bağlanan şecerelerin bazılarının üzerinde duralım. Moğol devrine ait olan kaynakların biri olan Raşid ad-din'de Cengiz Han hakkında şöyle bir şecere den bahsedilir: Alangoa (Cengiz'in büyük babaannesi) kuzey 'den (çadırın başı) gelen nurdan hamile kalır ve o nurdan; Bugu-hadağı, Buhatu-Saldci, Bodançar adlı üç oğlan doğar. Kuzey'den gelen nur "Tengrinin (Tanrının) nuru" olarak sayılır ve Cengiz'in soyu "altın soy" olarak kabullenir (Rashid ad-din, 1925, s. 145). "Altın soydan" gelenler sadece han tahtına oturabilir gibi düşünce halkın hafızasına bir adet olarak yayılır. Cengiz oğullarından olmak han tahtının sahibi olmanın güvencesidir. Yönetici kim olursa olsun, nasıl olursa olsun o Cengiz soyundan gelmeli diyen prensip halkın aklında yerleşmiştir. T. Beysembiev'e göre Osmanlı hanedanı yıkıldıktan sonra iktidar Girey (Hacı Girey I Kırım hanlığının kurucusu, bu hanedan 1783'e kadar Kırımı yönetmiştir) hanedanına ya da Cengiz'in büyük oğlu Cuci'nin neslinden gelen Kırım hanlarının eline geçeceği düşüncesi sadece Osmanlı toprağında değil Avrupa'da da yayılmış bir görüştür (Beysembiev, 2009, s. 222). Kendilerinin soyunu Cengiz'e bağlayan şecereler üretmek yönetime gelmek, iktidarı meşrulaştırma geleneği Cengiz işgalinden sonra kurulan devletlerin hepsine ait olduğunu görmek mümkündür.

Bundan dolayı Cengiz oğullarına enişte statüsünde olan "Gurhan" olarak emir Timur'un köklerini Cengiz hana bağlayan mitolojiler de üretilmiştir. Örneğin Emir Timur'un zamanında yazılmış olan tarihi kaynakların biri olan Şaraf ad-din Ali nin yazdığı "Zafer name" adlı eserinde, Timur'un soyunu Alangoa ile Cengiz'e bağlıyorlar. Ona göre Alangoa'nın uzak neslinden olan kardeşler Kadculi ve Kabul hanedan Emir Timur ve Cengiz'in babaları türemiştir (Babadjanov, 2010, s. 308). Buna benzer şecereyi ünlü kazak şecereci Şakirim Kudayberdi Uulu'nun yazmış olduğu şecereden görmek mümkün. O şecereye göre Badunçarın çocuklarından olan Tümenin Kacul ve Kabul adlı ikiz oğlu vardı. Kabul'dan Cengiz hanın, Kaculdan Timur'un soyu devam etmiştir (Şakrim Kudayberdi Ulu, 1990, s. 90-94). Böylece Barlaslar Kaculdan, Cengiz oğulları ise Kabuldan türemiş, Kabul ve Kacul Tümen'in ikiz oğulları olduğu hakkında soy efsaneleri Timur'un zamanındaki başka kaynaklarda da anılmaktadır. Bunlardan Timur kendisi Cengiz oğullarından olmasa bile, kendi iktidarını meşrulaştırmak için kökünü Alangoa'yla Cengiz'e bağladığını görüyoruz.

Daha sonraları Emir Timur'un mezar taşındaki (epitafi) yazıya önemli değişiklikler yapılarak yeni hali yaratılmıştır. 1941 yılında Semerkant'taki Emir Timur'un, onun oğulları Miran şah, Şahroha ve torunları Ulugbek ve Muhammed sultanların mezarlıklarını açmak için komisyon hazırlanmış bunlar içerisinde A. A. Semenev de bulunmuştu. A. A. Semenev Timur'un çocuklarının mezar taşlarındaki Arap harfleriyle yazılan şecere metnini alarak, okuyup onu yayınlamıştır (Semenov, 1948, s. 52). Mezar taşındaki yazıda Timur ile Cengiz Han'ın aynı soya dayandığı yönünde aşağıdaki görüş ortaya çıkmıştır. Mezar-Emir Timur mezarıdır. Taragaydan Bargul, ondan Aylangir, ondan İjil, ondan Karajar Noyon, ondan Sugujjin, ondan "Barlas" İrdamçı, ondan Kaçulay'ın çocuğu Tuman yayılmıştır. Mezar taşındaki yazı buradan ayrılarak Cengiz Han'ın şeceresi devam eder. Esukey'den yayılan Cengiz Han'ın nesli Bartan, Kabul, Tumenay, Baysungur, Kaydu, Tutumtin, Buka, Buzajir'in adları geçer. Çadırın üstünden nur olarak giren kişinin adı belirsizdir. Kadının adı Alan Kuva (Alangoa) adlandırılmış, o nur ise "aslan Allah'ın" nuru olan, diğer ifadeyle Ali İbn Abi Taliban'ın nuru olarak yazılmıştır (Semenov, 1948, s. 53-58). Bu bakımdan Timur'un soyu anne taraftan Cengiz Han'ın soyuna dayandırılırken baba tarafı ise peygamberin soyuna dayandırılmakta, böylece Timurileri Seyitler olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan mezardaki yazı Cengiz Han ile Timur'un aynı soydan geldiğini büyük babalarının kardeş olduğunu Kaçul ve Kaydu'dan yayıldıklarını şeceresi göstermektedir. İktidarı meşrulaştırmak için kişilerin kendilerini Cengiz soyuna ve İslami şahsiyetlere dayandırdığını ve bunları kullandığını görmek mümkündür.

Yukarıda belirlenen yolları Hokand hanlığında da iktidarı meşrulaştırmak için kullanıldığını görebiliriz. "Altın Beşik" efsanesinin üretilmesini analize eden B. Babadcanov, hanların eklemeler yaparak bu efsanenin 6 versiyonun ortaya çıktığını belirtiyor (Babadjanov, 2010, s. 309). Ne zaman, kim tarafından Ming hanedanının iktidarı meşrulaştırmaya başladığı belli değil. T. Beysembiev "Alim Han'ın han unvanını almasıyla Altın Beşik'de türeyenler Hokand hanlığını yönetme hakkına sahip diye hukuken yetişmiş hale gelmiştir" diye sanıyor (Beysembiev, 2009, s. 222). Ancak B. Babadcanov'un fikrinde hanların arasından ilk olarak Omor Han iktidarını meşrulaştırma çabasında bulunmuştur. Mesela, han'ın emriyle saray

görevlisi olan Abdal-Kerim Namangani “Umar-Name” adlı eserinde ilk kez Ming soyunun Altın Beşikle bağlı olduğunu zikrediyor. Ancak Abdal-Kerim Namanganinin eserini beğenmeyen han Mirza Kalandar İsfaragi adlı adama kendi şeceresinin yeni versiyonunu yazmasını buyurmuştur (Babadjanov, 2010, s. 338). Yazılacak yeni şecerenin en önemli rolü Ming hanedanının hem Cengiz oğluna aynı zamanda İslam’ın geleneklere göre iktidarını meşru olarak kabullendirme olacaktır. Gerçekten Omor Han İsfaragi’nin önüne “seyitlik” taraftan ve aynı zamanda Cengiz soyuna bağlanan şecere diye zor bir iş koymuştu. Ama İsfaragi zor durumdan yol bularak Mihg hanedanının şeceresini hem seyitlik hem Cengiz soyuna bağlayan bir şecere oluşturur. İsfaragi Omor han anne taraftan seyitlere baba taraftan ise Babür’e bağlayan bir şecere oluşturur (Babadjanov, 2010, s. 315-324). Sonraki tarihçiler ise bu görüşü pekiştirmişler. Böylece sadece Cengiz soyuna razı olmayan Omor han, kendi saray tarihçisinin yardımıyla kendisini anne taraftan seyitlere bağlamıştır ve bunu ilan etmiştir. Yani Omor Handan başlayarak iktidarı meşrulaştırmada sadece cengiz soyundan gelme değil dini gelenek de kullanılmaya başlamıştır. B. Babacanov’a göre yönetimi kanunlaştırmada İslam dinini de kullanma ideolojisinin ileri sürücüsü, destekçisi Omor Han olmuştur (Babadjanov, 2010, s. 365-388). Omor Han iktidarı meşrulaştırmada sadece Moğol geleneği değil, İslam’ın dini geleneklerini de kullanılabileceğini kanıtlamaya çabalamıştır. T. Beysembiev, B. Babacanov’lar belirttiği gibi “Altın Beşik ’ten türeyenler Hokand hanlığında yönetme hakkına sahip olduğunu kanıtlayan ideoloji olarak kabullenmiştir.

Akademisyen Bartold kendi zamanında “Moğol imparatorluğunun geleneklerini yavaştan İslamlaşmaya başlamıştır” diye yazmıştır (Bartold, 1965, s. 303-319). Ancak, meşru iktidarın İslami modeli- iktidarı meşrulaştırmanın Cengiz soyuna bağlanmasını yok etmemiştir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Hokand hanlığında ikisi de paralel kullanılmıştır. Tarihi dönemlerdeki durumlara göre iktidarı meşrulaştırmanın farklı yolları ortaya koyulmuştur. Sosyal görevi yapmakta saray görevinde bulunan tarihçiler, şairler, yılnameciler başrol almışlar, iktidarın kutuluğunu ilan ederek, ilk önce şecere kolunu oluşturarak, soy mitolojisi ideolojisini halkın düşüncesine yerleştirme, mirasçılık iktidar geleneğini oluşturma hem zor, hem aktüel sorun olarak gelmiştir.

Altın beşik efsanesinin içeriğinin siyasi, sosyal-etnik karakterdeki ideolojiyi görmek mümkündür. Mesela, efsaneye göre beşiğe bağlanan bebeğin yanındaki eşyaların o bölgede yaşamakta olan Türk boylarının arasında paylaşılır. İlk olarak biri beşiği, biri bebeği, biri altın kuru almaları alır. Bu boyların kendi arasındaki dostluk ve beraberliğin göstergesidir. İkinci, Altın Beşiği o bölgedeki halkın tanıyıp, ona itaat etmeleri iktidarın sağlamlılığının göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Efsanenin etnik anlamı da çok geniştir. Efsanedeki başkahraman Babür’ün, Fergana bölgesinde ki kendi iktidarını kaybetmesine rağmen, tekrar Hindistan’ı fetih ederek orada ki iktidarı yayılmıştır. Bu fikri ileri sürmekle Ming’ler neslinden olanlar tekrar iktidarı ele almakla haklı; bunların hakkıdır diyen düşüncüyü kapsamaktadırlar. İkinci sembolik figür ise Timur’dur. O döneminin ahalisinin düşüncesinde Timur karmaşık dönemde düzeni sağlayan sert karakter sahibi olan şahıs, aynı zamanda adil yönetici simgesi olan insandır.

İktidarı meşrulaştırmanın alan kategorisine bakarsak, hanların devlet topraklarını genişletme çabalarını görebiliriz. Alimbek Taşkent ve Kuramanı aldıktan sonra devlet topraklarını iki katına çıkararak, bakır sikkeler bastırmıştır. Sikke bastırmak ilk olarak, ekonomik bağımsızlığın göstergesi olmuşsa, ikinciden, devletin bağımsızlık ilanı olarak sayılmaktaydı. Alim Hanın zamanında hanlık Buhara hanlığıyla eşit duruma geldiğini Rus kaynakları belirtmektedir. Alim Hana kadar hükümdarlar Bey unvanını taşımışlardır, Alim Han ise bu unvanını almaya muvaffak olmuştur. Bu olaylardan sonra “han” unvanını meşrulaştırma fikri ortaya çıkarak, Alim’in başlamış olduğu işi kardeşi Omor yapmıştır.

Böylece İslami normları saklamakla iktidarı meşrulaştırmanın bir versiyonu ortaya çıkıyor. Nedendir iktidarı meşrulaştırmanın Moğol geleneği Orta Asya tarihinde uzun süre muhafaza edilmiştir. B. Babacanov’a göre: “Onların düşüncesinde Cengiz Han’ın işgal ettiği yerleri onun nesilleri için ganimet olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı Cengiz Han’ın hakkı iktidarın meşrulaştırmasının kaynağı olarak kabul edilmiştir” diye belirtir (Babadjanov, 2010, s. 311). Böylece Hokand tarihinde hâkimiyeti meşrulaştırma siyaseti Cengiz oğulları ve İslam normları bir arada kullanılmıştır. Ming’lerin iktidar meselesi sancılı ve zor süreçleri başından geçirmiştir. Efsanenin esas amacı Ming hanedanlığının yönetimini hukuki, yani meşru olduğunu kanıtlamaktır.

Bu dönemde göçebe Kırgızlar kendileri memleket oluşturarak hanlık iktidarını ortaya çıkarmak için gayret gösterdiler mi? Hokand hanlığına Kırgızistan’ın kuzey ve güney bölgelerinin boyun eğmesi aynı dönemde gerçekleşmemiştir. Hokand hanlığında 1841 yılında Madali Han öldürüldükten sonra, yönetim

Buharalılara geçtiği zamanda Kırgızlar iktidara gelmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde Sarıbağış boyunun manabı (bek) Ormon 1842 yılı Balıkçı'daki Karala Saz'da veya Koçkor'daki Orto Tokoy'da Kırgızların büyük boylarının ileri gelenlerini toplamıştır (Omurbekov, 2003, s. 43-44). Han seçme geleneği düzenlenip, bu toplantıda Ormon, han olarak seçilmiştir. Ormon hanın kararlı çalışmalarının neticesinde memleket ve devlet olmanın bazı esas unsurları oluşmaya başlamıştır (Omurbekov, 2003, s. 285). Merkezi devlet kurma zorunluluğu olmasına karşın göçebe hayat tarzında böyle bir devletin kurmak imkânsız gibi bir şeydi.

Hokand hanlığının oluşmasına katılarak, onun siyasi hayatında önemli rol oynayan güney Kırgızları için iktidara gelmenin şartı da, hareket yönü de başka olmuştur. Madali han vefat ettikten sonra, Kırgız'ın ileri gelenleri iktidarı ele geçirmenin çarelerini aramaya başlamışlardır. Altın Beşiğin nesilleri ile bağlantısı olmayan Kırgızlar için, anne taraftan akraba olan Ming hanedanının temsilcisi vasıtasıyla iktidarı ele geçirme imkanı vardı. Tarihi kaynaklarda ortaya konduğu üzere Narboto iktidara geldikten sonra Ming hanedan temsilcileri ile Kırgızlar arasında akrabalık ilişkileri kurulmuştur. Narboto'nun eşi Kırgız, onun erkek kardeşi Hacı biyin eşi Çatkal Kırgızlarından, Şeralı'nın eşi Carkınayım Aksılık Saruu boyunun kızı olduğu malumdur (Babadjanov, 2010, s. 211; Nakivkin, 1886, s. 313; Nabiev, 1973, s. 282). Güney Kırgızlarından olan Nüzüp yönetime doğrudan katılan siyasi işlerden anlayan birisidir. Nüzüp'ün han olmak için liderlik yeteneği, halk arasındaki otoritesi, gücü, ordudaki tecrübesi de yeterliydi (Kırgızlardan sadece Nüzüp değil). Fakat Nüzüp han olma hukukuna sahip olmanın temeli olan Altın Beşik neslinden değildi. Töreye dönüşen iktidara gelme mitolojisi Nüzüp gibi Kırgızların tahta oturmasına en büyük engeldi. Merkezdeki oyunların farkından olan Nüzüp başta olmak üzere Kırgız'ın diğer ileri gelenleri Kırgızların karıştığı Ming hanedanı temsilcisinin iktidara geçirmenin çaresini aramaya başlamışlardır.

Narboto vefat ettikten sonra, geleneğe göre tahta onun kardeşi Hacı biy (onun oğulları Alim, Omor küçük olduğundan) geçmesi gerek idi. Fakat, Alim taraftarlarının yaptığı suikast neticesinde Hacı biy ölmüştür. Bu hakkında V. Nalivkin şöyle yazmıştır: "1808 yılında Alim Han kendi ağabeyi Hacı biyi öldürtmüştür, onun iki oğlu Ulukbek ve Şeralı babası öldükten sonra Çatkal'a kaçmışlardır. Ulukbek tesadüfen eski evin yıkılmasından dolayı vefat etmiş, o zaman 14 yaşında olan Şeralı ise Talas'a kaçarak orada bir zengin Kırgız ile evlenmiştir" (Nalivkin, 1886, s. 145). Ç. Valihanov ise "Zapiska o Hokandskom Hanstve" adlı makalesinde Kırgızlar ile kardeş olan Şeralı küçükken Saruuların biyi Acıbay'ın elinde büyüdüğünü belirtmiştir (Ç.Valihanov 1985:321). Meşhur tarihçi D. Saparaliyev ise "Kendi ecdatlarının geleneğinin devamı olarak Şeralı Carkınayım (Saruu) ve Sonno Ayım (Bağış) isimli iki Kırgız kız ile evlenmiş, 35 yıl saklanarak, Talaslı boy ileri gelenlerinden Acıbek biyin elinde büyümüştür" diyerek Ç. Valihanov'un fikrini doğrulamaktadır (Saparaliyev, 1995, s. 88). Demek, Ming hanedanının temsilcisi Şeralı böyle bir müşkül durumdan dolayı Talaslı Kırgızların yanında yaşamıştır. Şeralı'yı uzak yerde büyütmeyi ve vakti gelince han yapmayı amaçlayanların birisi de Nüzüp'ün babası Esenbay olmuştur. Alim'in mazlumundan saklayıp, 14 yaşındaki Şeralı'yı Talas'a göndermiştir. Zamanı gelince çocuğu tahta oturtmayı bekleyen Kırgızlar, Şeralı ile ilişkilerini daha da iyileştirmişlerdir. Bunun hakkında V. Nalivkin: " özellikle Namangan'lı, Çustlu Kırgızlar 35 yıla kadar Talas'ta yaşayan Min hanedanlığının temsilcisi Şeralı ile çok iyi ilişkide olmuşlardır diye belirtmiştir (Nalivkin, 1886, s. 314).

Böylece, Nüzüp'ün önerisi ile Talas'ta yaşayan Şeralı'yı han seçme tasavvuru ortaya çıkmıştır. 1842 yılı yazın başında Nüzüp'ün bulunduğu delegasyon Şeralı'yı Talas'tan getirmek için yola çıkmıştır. Şeralı'yı ailesi ile Aksı ilçesinin Kara-Suu köyündeki Carkınayım'ın babasının evine yerleştirmişlerdir. 1842 yılında Nüzüp biyin yönetimi altında toplanan Aksı Kırgızları Şeralı'yı Safet-Bulan'da han seçmişlerdir. Nüzüp'ün emriyle Çatkal, Ala-Buka, Aksı bölgelerinden asker ve silahlar toplanarak Hokand'ı almaya Aksı Kırgızlarına haber gönderilmiştir. 1842 yılında Nüzüp'ün emrindeki Kırgızlar başkenti için sefere hazırlanmışlardır. Hokand'ı kuşatarak Buhara emrinin entrikaları İbragim Hayal'i tahtan indirmişlerdir. Başkenti işgal eden Kırgızlar Şeralı'yı Hokand tahtına çıkarmışlardır. Nüzüp binbaşılık hizmetini ele almıştır. Hanlıktaki diğer hizmetlere de Kırgızlar getirilmiştir. Böylece Hokand'daki 1840-1842 yılları arasındaki fetret dönemindeki siyasi kriz neticesinde Kırgızlar siyasi arenaya çıkarak Hokand hanlığını yönetmeye başlamışlardır.

Bizim yukarıda bahsettiğimiz iktidarı meşrulaştırmanın bazı örneklerini Kırgız toplumunun siyasi yaşamında olup olmadığı hakkında ki soruyu ortaya çıkıyor. Göçebe hayat tarzını sürdüren Kırgızlarda hanlık sistemi olmamıştır, Rus İmparatorluğu idaresi altına girinceye kadar halkı manap, biylerin yönettiği bellidir. Çon biylerin (soy ağaları) içinden manaplar ayrı bir sosyal kitle olarak XVIII. yüzyılda ortaya çıkarak, halkın en üst tabakasını oluşturmuşlardır. İdari görevde bulunan manaplar bir takım üstünlük sahibi olmuşlardır. Kırgız tarihçiliğinde manap kelimesinin anlamı üzerindeki tartışmalar günümüzde de

söz konusudur. Mesela, egemenlik döneminde bile manapçılık meselesi hakkında O. Osmonov, A. Cumagulov, A. Cumanaliev, D. Saparaliev gibi bilim adamlarının makaleleri ortaya çıkmıştır. Manap neslinin kendi iktidarını meşrulaştırmak için soy ve dini yöntemleri kullanması, manap adlı kişinin kendi yönetimini meşru göstermek için kendi soyunu dini unsurlar ile ilişkilendirmesi ve bağ kurması da mümkündür.

Kırgız bilim adamlarının çoğunluğu manap kelimesinin ortaya çıkmasını muhtemelen XVII y.y. yaşamış olan Manap (insan adı) biyin yapmış olduğu göreve bağlamaktadırlar. A.Cumanaliev, Manapçılık terimi ve unvanı ile ilgili olarak XVII. yüzyılda başlayarak Kırgızların siyasi ve toplumsal hayatında ortaya çıkan, XIX. yüzyılda ise Kırgızistan'ın kuzeyindeki boylar arasında siyasi ve sosyal müessese olarak addeder. Ona göre manaplar aynı zamanda biylerin, aksakalların, baatırların(halk içinden çıkmış kahraman) tarihi mirasçısı olarak onların görevlerini üstlenmişler ve onların statülerini sınırlamışlardır (Djumanaliev, 2002, s. 49-53). Bilim adamlarından A. Cumagulov, ilk Kırgız tarihçisi B. Soltonoev'in eserinde zikredilen halk efsanesine dayanarak, manap etimolojisinin nereden ortaya çıktığını ispatlamaya çalışmıştır (Soltonoev, 2003, s. 112). Şecereye göre Manap biyin annesi Asılkan (bazı efsaneye göre ismi Cezbiyke) Döölös'ün karısı Menşek yeni doğuran çocuğun annesinden aldığında, çocuğa isim vermeyi rica etmiştir. Asılkan (Cezbiyke) Namanganlı evliya hocanın kızı olduğundan, İslam dini ortaya çıkıncaya kadar ki zamanlarda Arapların idollerinin (putlar, heykeller) isimleri ona belli olmuştur. Böylece Asılkan'ın önerisiyle çocuğun ismi 'Manaf' olmuştur (Djumagulov, 1991, s. 65). Sonradan dil özelliklerinin sayesinde Manaf-Manap olarak değişmiştir. A. Cumagulov manap teriminin kökenin, eski Arap boylarının İslam dinine kadar tapındıklarını idollerde arar. Tarihi belgesel maddelere bakarsak, Manaf eski Arap boyları Kureyş ve Huzağa oğulları tapındıkları idolu olarak rastlanmaktadır (İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 761). Bundan dolayı Kureyşliler kendi çocuklarının çoğunluğuna Abdulmanaf ismini vermişlerdir, bu manafın kulu anlamına gelir.

A. Cumagulov "Eski Arap boylarının ismi Manaf, Sarıbağış boyunun feodalı Manap'ın İslam dinini kabul etmesinden dolayı verilmiştir" şeklinde sonuç çıkarmıştır (Djumagulov, 1991, s. 65). Tarihte belli olduğu gibi İslam dini monoteisti (tek din) din olarak, İslam'a kadar politeisti inanç taşıyan sembollerin misyonerlik işlerinin yapılmasında kullanılması yasaklanmıştır. Buna örnek olarak Muhammed Peygamber 630 yılında Medine'den Mekke'ye geldiğinde, Kabe'deki 360 idolün heykellerin ortadan kaldırmasını emretmiştir (İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 385-386). Böyle olsa bile, Muhammed Peygamberin genetiğinde bu ismin saklana geldiği bellidir, onun tam ismi Muhammed b. Abd Allah b. Abd al-Muttalib b. Haşim b. Abd Manaf'tır (İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 761).

Manap'a bağlantılı isimler A. Cumagulov'un belirlediği gibi Özbek, Kazak, Türk, Kuzey Kafkas bölgesinin Müslüman halklarında da yaygındır. Belki bu ismi eski idole bağlamayıp, Kırgız toplumunda yüksek seviyedeki sosyal tabakayı oluşturan manaplar iktidarını meşrulaştırmak amacıyla kendi soyunu Muhammed Peygamberin yakınlarına bağlı olduğunu söylemektedirler. Mesela, Muhammed Peygamberin dedesinin adı Abd Manaf ibn Kusay olsa, Peygamberin annesi Amin binb Vahb'ın babasının adı- Vahb ibn Abd Al-Manaf olmuştur. Manaf Kuzey ve Orta Arabistan'da eski Yunanlıların mitolojisindeki asman kудayı (Gök Tanrısı) Zevs ile birlikte değerlendirilen Arap ismidir. Belki manap isim olarak Sarıbağış boyunun biyine, Muhammed Peygamberin dedesi Abd Manaf ibn Kusay'ın isminden dolayı ortaya çıkmıştır. Abd-Menaf- Kırgız dilinin özelliklerine göre Manaf olarak değişmiştir. İlk önce Sarıbağış boyunun içinde yayılmışsa da, zaman geçtikçe yakın yaşayan sınır topraklarındaki boylara da yayılarak, XIX yüzyılda sosyal tabakayı oluşturmuştur. Hokand hanları iktidarı meşrulaştırma yöntemi olarak kendilerinin Cengiz Han soyuna ve İslami soy mitolojisine dayandırırken Kırgızlar manaplar soyunu peygamberle ilişkilendirmektedir. İslam'ı yönetim iktidar olma kaynağı olarak kullanmak istemeleri ihtimal dahilindedir.

İktidarı meşrulaştırma meselesi sadece Orta Asya'daki memleketlere ait değildir. Dünya tarihinden de birçok örnek verebiliriz. Orta Çağdaki Rus devletinin ortaya çıkmasıyla ilgili bazı faktörlere bakalım. XIV. yüzyıl sonu- XV. Yüzyıl başında Rus devletinin oluşmasına Moskova knezliği ve onun başındaki İvan I, İvan II, İvan III önemli rol oynadıkları malumdur. Eski geleneğe göre iktidar temsilcisi Tver Knezliği idi. Birinciden, siyasi, sosyal ve ekonomisi gelişen Moskova Knezliği altındaki bütün Rus topraklarının önemli bölümünü toplamak ve yönetimi altına almak gerekliliği doğmuştur ("Skazanyah o Knyazyah Vladimirskih", Ponyatie Literaturı Drevney Rusi: XV-XVI, Moskva, 1989, s. 145). İkinciden, yeni ortaya çıkan Rus devletini Batı Avrupa devletlerinin tanınması gerekliydi. Üçüncüden, başta Vasiliy III olmak üzere Moskova Knezliğinin rolünü yükseltmekle ve tanıtmakla birlikte iktidarı meşrulaştırmak için yeni ideoloji lazımdı. Rus tarihinde belli olduğu gibi iktidarı meşrulaştırmak için üç idea ortaya çıkmıştır: Birincisi, Moskova Knezliği Kiev, Vladimir Knezliğinin devamıdır. Bu fikre göre, büyük knezin iktidarının bir dalı ki

bu Tanrının kendisi olarak nitelendirilmiştir. Büyük Knez, Rus topraklarının yönetilmesini Tanrı tarafından kendisine verildiğine inanıyor. İkinci idea, "Skazanya o Knyazah Vladimirskih" adlı eserde tasvir edilmiştir. Bu eser büyük knezin otoritesini artırmak, iktidarı ve kanunu geliştirmek için siyasi amaçla XVI yüzyılda yazılmış olan eserlerin biridir. Skazanye hangi zamanda ortaya çıktığı belli değildir, onun bir kaç varyantları vardır. Skazanya'daki efsaneye göre Rus knezlerinin soyu eski Roma İmparatorluğu Avgust'un kardeşi Prus'tan yayılmıştır. Prus bir taraftan Oktaviyan Avgust ile kardeş olsa da, diğer taraftan Ryurik ile akraba olmuştur. Ryurik ise zamanında Novgorod'a knezliğe çağrıldığı bellidir (elbette, Ryuriğe ilgili mesele Rus tarihinde bazı tartışmalar yaratmıştır). Skazanye'ye göre Vladimir Monamah padişahın reganı (krala ait) Bizans İmparatoru Konstantin Monamah'tan almıştır. Demek, Skazanye eserinde büyük knezin iktidarı Bizans İmparatorluğunun devamı versiyonunu ortaya çıkarmaktadır. Bu ideayı oluşturanların biri mitropolit Zosima olduğu Rus tarihi kaynaklarında söylenmiştir. Üçüncü idea, Moskova üçüncü Roma ideası (imparatorluğu değiştirme) versiyonu Pskov'lu monah Filofeev tarafından ortaya atılmıştır ve Vasiliy III zamanında oluşturulmuştur. Tarihte belli olduğu gibi, doğudan gelen göçebe Hunların akınlarının neticesinde 476 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Bizans devletinin başkenti Konstantinopolis Roma İmparatorluğundaki Hristiyan dininin merkezi, temsilcisi olarak yaşamaya devam etmiştir. Fakat 1453 yılındaki Osman İmparatorluğunun akınlarının neticesinde, Bizans İmparatorluğu yıkılmıştır ve İslam dini üstün gelmeye başlamıştır. Provoslavlara başkenti olan Konstantinopolis yaşamını durdurmuştur. Bu olaydan sonra dünyada Hristiyan dinin temsilcisi ve koruyucusu var olan bir devlet lazım olmuştur. Böylece tarihi zor durumda olan Vasiliy III kendi iktidarın meşrulaştırma amacıyla Moskova Hristiyan dinin Roma'dan sonraki koruyucu devlet olarak ortaya atılmış ve Moskova üçüncü Roma versiyonu ortaya çıkmıştır. Filofeem 1510 yılında Vasiliy III'ün yazdığı mektupta: "İki Roma yıkıldı, üçüncüsü yerindedir, yani sağlamdır, dördüncüsü olmayacak" diye yazmıştır (Dimitriyeva, 1995, s. 67). Demek, Rus toplumunda ortaya çıkmış olan siyasi efsane, Moskova Knezliği kendi iktidarını oluşturmak amacıyla, soyun büyük monarşi iktidarı ile ve Hristiyan dini ile bağlamaktadır. Söz konusu misallere diğer ülke tarihinde de rastlamak mümkündür.

Sonuç itibarıyla yukarıda mukayeseli tarihi tetkik ve tahlilden de anlaşılacağı üzere iktidarın meşrulaştırılması meselesi sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki, ahlaki ve dini görüşlerle iç içe bir fenomen olarak hayat bulur. Ne türden iktidar olursa olsun hepsi bir yönüyle meşrulaşma peşindedir. Bu aynı zamanda her dönemin talebi ve ihtiyacıdır. Millet tarafından kabullenilen ve benimsenilen meşruiyet, iktidarın sürekliliğine ve sağlamlığına imkan sağlar. Dolayısıyla uluslar ve yöneticiler tarihi olay ve gelişmelere uygun şekilde meşruiyet telakki eder ve bütün unsurları bünyesinde barındırmaktan ve kullanmaktan çekinmezler.

Etik Beyan

"İktidarı Meşrulaştırmada Soy Mitolojisinin Yeri "Hokand Hanlığı Dönemi Örneği"" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Anke fon Kyugelgen (2004). *Legitimatsiya Sredneaziyatskoy Dinastii Mangitov v Proizvedeniyah ih Istorikov (XVIII-XIX)*, Almata.
- Babadjanov B.M. (2010). *Kokandskoye Hanstvo: Vlast, Politika, Religiya*, Tokio-Taşkent.
- Bartold V. (1965). *Teokraticeskaya İdeya i Svetkaya Vlast v Musulmanskom Gosudarstve, Sobr.Soch, T.6*. Moskva.
- Beysembiyev T. K. (2009). *Kokandskaya İstoriografiya*. İssledovaniye po İstochnikovedeniyu Sredney Azii XVIII-XIX Vekov, Almata.
- Djumagulov A. (1991). *O Termine Manap// İzvestiya AN KR. Obshestvenniye Nauki, №4*, Bişkek.
- Nalivkin V. (1886). *Kratkaya İstoriya Kokandskogo Hanstva*, SPb.
- Omurbekov T. N. (2003) *Uлуу İnsandardın Kırgızstandın Tarihındagı Rolu cana Ordu XIX-Kılımdın Ortosu XX-Kılımdın Başı*, Bişkek.
- Osmonov O. (2003). "Manap Bij", Kırgızdar, cilt 6, Bişkek.
- Rashid ad-din, "Sbornik Letopisey", cilt 1.. kitap 2, Moskva (1925).
- Skazaniya o Knyazyah Vladimirskih//Ponyatie Literaturni Drevney Rusi: Kones XV per.pol. XVI Veka, Moskva (1989).
- Saparaliev D. (2006). *Kırgız Mamleket Başkaruuchularının En Cogorku Tituldarı Conundo//Kırgız Tarihının Maseleleri*, Bişkek.
- Saparaliev D. (1995). *Etnopoliticheseskaya İstoriya Oşai Ego Okrestnostey s XVI do Seredini XIX Veka*, Bişkek.
- Semenov A. A. (1948). *Nadpisi na Nadgrobyah Timuru i Ego Potomkov v Gur-i-Emire// Epigrafika Vostoka*, Moskva.

Kudayberdi Ulu, Ş. (1990). *Rodoslovnaya Tyurkov, Kazahov, Kirgizov. Dinastii Hanov*, Almata

Valihanov Ç. (1985). *Zapiski o Kokandskom Hanstve*, sobr.soc. cilt.3, Almata.

Weber M. (1990). *Politika Kak Prizvanie i Professiya*, İzbrannie Proizvedeniya, Moskva.

EXTENDED ABSTRACT

The legitimation of power has always been known as one of the current and at the same time serious issues in world history. People accept power or not. The main purpose of legitimation is not making promises, but the task of state organizations is to work for the peace of the people and to ensure that the laws are implemented. Every ruler has tried to legislate his reign to be recognized by the public and to bequeath it to his children. Attempts in this direction also manifest themselves in most of the states that ruled in Central Asia between the XV-XVIII centuries after the Mongol invasion. Even at that time, the head of state needed a set of ideals to regulate the unity of the people and the foreign policy of the state.

Anke Fon Kyugelgen, a German orientalist who studies the history of the Mangits, divides the legitimation of power into six categories. a) legitimation by linking to God; b) linking to genealogy; c) electoral legitimation; c) to imitate a person by taking the ideal title; d) fulfilling the rules; e) legitimation with the help of special forces. The given article focuses on the power legitimation issue during the period of the Kokand Khanate, and also analyzes the power legitimation issue on the basis of the legend of the Golden Cradle, based on the works of the period before the October Revolution and the period of the Soviet Union. The legend of the Golden Cradle, which has several versions is discussed. It is stated that it was used as a special weapon in order to protect the power during the Kokand Khans Alimkan and Omar Khan periods. It can be seen that the Kokand khans condescend to two bonds in terms of legitimizing power. The first method is the method of Genghis Khan, the second is the method of Islamic origin.

A brief summary of the legend tells that Shahrukh biy Babur, who founded the Kokand Khanate in 1709, was a descendant of Timur and had family ties with him. Babur, who escaped from the Shaybanids, made his way to Samarkand, via Fergana, towards India. On the way between Khodzhent and Kanibadam, Babur's wife Seydafak went into labor and Babur had a child. They had to leave the baby with valuables (a golden cradle, gold, etc.). The Kyrgyz, Kyrks, Kypchaks and Min tribes lived in this area. The locals adopted a child. Values with him indicated that he was from a deeply rooted family. The boy's name was Golden Cradle and he was raised by the Ming tribe. Then, when he grows up, he was married to a girl from each of the four tribes. A descendant of Ming from the Golden Cradle gave birth to a son, and they named the baby Tenir Yar. The children of Tenir Yar come from the dynasty that founded the Kokand Khanate.

Abdal-Kerim Namangani in his work "Umar-Naame" mentions for the first time that the Ming lineage was connected with the Golden Cradle. However, the khan who did not like Abdal-Kerim Namangani's work ordered a man named Mirza Kalandar Isfaragi to write a new version of his own genealogy. The most important role of the new genealogy to be written will be the Ming dynasty's legitimate acceptance of the power of both Genghis son and Islam according to tradition. Isfaragi Omor khan forms a genealogy connecting Seyyids from the maternal side and Babur from the paternal side.

It is possible to see the political, social-ethnic character of the content of the golden cradle legend. For example, according to the legend, the belongings of the baby attached to the cradle are shared among the Turkish tribes living in that region. First, it is a sign of friendship and togetherness among these tribes. Second, the recognition and obedience of the people in that region of the Golden Cradle can be considered as an indicator of the robustness of the government.

For the Southern Kyrgyz, who participated in the formation of the Kokand khanate and played an important role in his political life, the condition and direction of movement were different. After Madali Khan passed away, the notables of Kyrgyz began to seek ways to seize power. For the Kyrgyz, who were not connected with the descendants of the Golden Cradle, there was an opportunity to seize power through the representative of the Ming dynasty, who were related from the mother's side. According to historical sources, family relations between representatives of the Ming dynasty and the Kyrgyz were established after Narboto came to power. It is known that Narboto's wife is a Kyrgyz, and Sherali's wife, Zharkynaiym is the daughter of the Saruu tribe. Nuzup is a person who understands the political affairs and directly involved in government. With the Nuzup's proposal, the idea arose to choose Sherali, who lives in Talas, as a khan. The Aksy Kyrgyz, who gathered under the rule of Nuzup biy in 1842, elected Sherali Khan in Safet Bulan.

The question arises about whether some examples of legitimizing the power we mentioned above exist in the political life of the Kyrgyz society, the people were ruled by manaps and biys. Manaps emerged

as a separate social mass in the XVIII century among the Chon biys (elders) and formed the highest stratum of the people. Manaps, who were in administrative duties, had some superiority.

The issue of legitimizing power does not only belong to the countries in Central Asia. According to Skazanye, Vladimir Monamakh received regalia from the Byzantine emperor Constantine Monamakh. So, in the work of Skazanye, the power of the grand knez reveals the continuation version of the Byzantine Empire. So, the political myth that arose in Russian society connects the Principality of Moscow with the great monarchical power of the lineage and the Christian religion in order to establish its own power. It is possible to come across such examples in the history of other countries.

Ardahan İli ıldır İlçesinde nemli Bir Urartu Kalesi: Sengertepe

zlem ALKAN¹

z

Ardahan ili, Anadolu ve Kafkaslar arasında geçiş gzerghlarından biri olması sebebiyle oldukça önemli bir bölgede yer alır. Bu stratejik konumunun sağladığı avantaj, bölgenin eski çağlardan beri yerleşim görmesini sağlamıştır. Bölgede bulunan zengin akarsu ağı ve geniş ovalar, eski çağlardan itibaren Ardahan ve çevresinde yaşayan insanların tarım ve hayvancılıkla uğraşmasına zemin hazırlamıştır. Neolitik ağ'dan itibaren yaşam izleri görülen bölgede, İlk Tunç ağ'ından Karaz Kültürü insanların yoğun yerleşimi görülmüştür. Bölge, Demir ağ'ının önemli siyasi glerinden olan Urartu Devleti ile Diauehi arasında mücadele sahası haline gelmiştir. Urartu Devleti'nin kuzeye yaptığı seferleri anlatan yazıtlar aracılığıyla Urartuların bölgedeki varlığı bilinmektedir. Ardahan ili, ıldır ilçesinde bulunan Sengertepe Kalesi, güneyinden geçen Kars-Çıldır-Ardahan gzerghındaki tarihi yolu kontrol altında tutmaktadır. Sengertepe, Çıldır Gl, Akçakale Köyü ve Akçakale Adasına hâkim bir noktada konumlanmıştır. Konumunun sağladığı avantajla kalenin, Geç Kalkolitik ağ'dan itibaren kullanıldığı, Ortaçağ ve Osmanlı dönemlerinde de sur duvarlarının onarılarak işlevini srdrdği anlaşılmaktadır. Bölgenin tarihi seyri içerisinde varlığını koruyan kalenin, bu anlamda önemli bir merkez olduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Ardahan, ıldır, Kr Nehri, Karaz Kültürü, Urartu, Sengertepe.

An Important Urartian Fortress in the ıldır District of Ardahan: Sengertepe

Abstract

Ardahan province is located in a very important region as it is one of the transition routes between Anatolia and the Caucasus. The advantage of this strategic location has ensured that the region has been inhabited since ancient times. The region's rich river net and wide plains have prepared the ground for the people living in Ardahan and its surroundings to engage in agriculture and animal husbandry since ancient times. In the region, where traces of life have been seen since the Neolithic Age, intense settlement of Karaz Culture people from the Early Bronze Age has been observed. The region has become a field of struggle between the Urartian State, one of the important political forces of the Iron Age, and Diauehi. The presence of the Urartians in the region is known through the inscriptions describing the expeditions of the Urartian State to the north. Sengertepe Castle, located in the Çıldır district of Ardahan province, controls the historical road on the Kars-ıldır-Ardahan route passing through its south territory. Sengertepe is located at a point overlooking ıldır Lake, Akçakale Village, and Akçakale Island. With the advantage of its location, it is understood that the castle was used since the Late Chalcolithic Age, and the fortifications continued to function by repairing in the Medieval and Ottoman periods. We believe that the castle, which has preserved its existence in the historical course of the region, is an important center in this sense.

Key Words: Ardahan, ıldır, Kr River, Karaz Culture, Urartian, Sengertepe

Atıf İçin / Please Cite As:

Alkan, . (2023). Ardahan İli ıldır İlçesinde önemli bir Urartu Kalesi: Sengertepe. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 323-340. doi:10.33206/mjss.1148599

Geliş Tarihi / Received Date: 25.07.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 07.10.2022

¹ Arş. Gör. Dr. - Ardahan niversitesi, ozlemalkan@ardahan.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8090-8160

Giriş

Ardahan ili Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü sınırlarında, 1829 m yükseklikte yer almaktadır. İlin komşuları, kuzeydoğuda Gürcistan, Ermenistan, güney ve güneydoğuda Kars, güneybatıda Erzurum ve batıda Artvin'dir. Ardahan'ın Merkez ilçe ile birlikte, Göle, Hanak, Damal, Çıldır ve Posof olmak üzere altı ilçesi bulunmaktadır (Ateşoğulları ve Yıldırım, 2003, s. 2; Ardahan İl Çevre Durum Raporu, 2009, s. 6; Ardahan İl Çevre Durum Raporu, 2013, s. 10).

Ardahan ili yüksek dağların böldüğü dağlık bir yayla görünümündedir. İlin önemli yükselteleri arasında; kuzeyinde Yalnızçam Dağları (2715 m), güneybatısında Allahuekber Dağları-Kabak Tepe (3055 m), kuzeydoğusunda Keldağı (3033 m), doğusunda Akbaba Dağı (3026 m) ve güneyinde Ardahan'ın en yüksek noktası olan Kısır Dağı (3197 m) yer almaktadır. İlin en büyük ovası, kendi adını taşıyan, 180 km²'lik bir alanı kaplayan Ardahan Ovası (1850 m)'dir. Diğer önemli bir ova olan Göle Ovası ise (2000 m) 150 km²'lik bir alanda yer almaktadır (Koçman, 1979, s. 31 vd.; Ardahan İl Çevre Durum Raporu, 2009, s. 9 vd.).

Bölgedeki zengin su kaynakları ve geniş düzlükler, en eski devirlerden itibaren bölgede tarım ve hayvancılığa olan ilgiyi arttırmıştır. Çıldır ve Aktaş gibi önemli göllerin yer aldığı bölgede, akarsu ağı da oldukça zengindir. Bölgenin en önemli akarsuyu şüphesiz ki Kür (Kura) Nehri'dir. Kaynağını Göle ilçesindeki Merdiniz Düzlüğü'ndeki dağlardan alan Kür Nehri, Sami Boğazı'nı geçerek Ardahan Ovası'nın kenarından kent merkezine girer. Yalnızçam Dağları'ndan gelen küçük akarsularla birleşen nehir, şehir merkezinden çıkarak Hanak ve Damal sularını toplayarak "Har Osman" adını alır. Ardından Hivelen Boğazı ve Şeytankale Boğazı'nı takiple sınırlarımızı terk ederek Gürcistan'a ulaşır. Kür Nehri, Azerbaycan'da Aras Nehri ile birleşerek Hazar Denizi'ne dökülür (Saraçoğlu, 1990, s. 285 vd.; Tuncel, 1991, s. 333 vd.; Zengin, 2007, s. 58; Ardahan İl Çevre Durum Raporu, 2009, s. 83 vd.; Atalay ve Mortan, 2011, s. 518-523).

Ardahan, Kafkaslar ve Anadolu arasında geçiş noktalarından biri olması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda Gürcü Boğazı, Kuzeydoğu Anadolu'yu Kafkaslara ulaştırması bakımından önemlidir. Erzurum, Artvin, Ardahan ve Kars illerini birbirine bağlayan Gürcü Boğazı, Küçük Kafkaslara kadar uzanmaktadır (Ceylan, vd., 2008, s. 135; Ceylan, 2008, s. 272; Özgül ve Ceylan, N., 2017, s. 32).

Kafkaslardan gelen yolların Anadolu'ya bağlanması, Ardahan'ın özel konumunun açık bir kanıtıdır. Tiflis'ten gelen yol, Aktaş sınır kapısı aracılığıyla Çıldır-Ardahan-Erzurum üzerinden Anadolu'ya ulaşmaktadır. Günümüzde uluslararası ulaşım için açık olan bu yol, 230 km'dir. Ayrıca Posof üzerinden Ahıska'ya ulaşan bir başka yol güzergâhı da bulunmaktadır (Ceylan, 2015a, s. 9). Son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalarda MÖ I. binde Urartular zamanında kullanılan Erzurum-Ardahan arasında iki tarihî yol tespit edilmiştir. Bu yollardan ilki, Erzurum-Pasinler-Bardız-Şenkaya-Göle-Ardahan güzergâhını takip eden yoldur. İkinci yol ise Erzurum-Pasinler-Horasan-Şenkaya-Göle-Ardahan yoludur. Bir başka yol güzergâhı Çıldır'ı Kars'a bağlayan yoldur. Çıldır Gölü'nün doğusundan ilerleyen yol, Susuz üzerinden Çıldır'ı, Kars'a bağlamaktadır. Bu yol güzergâhında bulunan Urartu Kralı Sarduri II (MÖ 764-734)'ye ait olan Taşköprü Yazıtı bölgenin eskiçağlardaki önemini ortaya koymaktadır (Tozlu, 1997, s. 1 vdd.; Ceylan, N., 2016, s. 656 vd.; Özgül, 2016, s. 140 vd.; Ceylan ve Ceylan, N., 2018, s. 30 vd.).

Ardahan ve çevresinde yapılan bilimsel araştırmalar ilk olarak İ. K. Kökten tarafından 1940'lı yıllarda başlatılmıştır (Kökten, 1943, s. 601 vd.; Kökten, 1944, s. 668 vd.; Kökten, 1953, s. 177 vd.). Araştırmalar, 1995-1997 yılları arasında K. Köroğlu (Köroğlu, 1997, s. 369-396; Köroğlu, 1998, s. 127-156; Köroğlu, 1999, s. 143-151) tarafından yüzey araştırması olarak devam etmiştir. 1997 yılında O. Belli (Belli, 1999, s. 267-291) Çıldır ilçesinde araştırmalar yapmış, aynı yıl O. Özbek ve B. Yükmen yüzey araştırmaları gerçekleştirmişlerdir. 2004-2005 tarihleri arasında ise A. Ceylan başkanlığında yüzey araştırmaları yapılmış, elde edilen verilerden çok sayıda bilimsel yayın yapılmıştır. (Özbek ve Yükmen, 2001, s. 147 vd.; Ceylan, 2015a, s. 10).

Ardahan ilinin bilimsel kazı yapılan tek alanı Akçakale Adası'dır. Adada bilimsel çalışmalar İ. K. Kökten ile başlamıştır (Kökten, 1944, s. 671 vd.). 2004-2005 yılları arasında Kars Müze Müdürlüğü başkanlığında, Atatürk Üniversitesi öğretim üyelerinden A. Ceylan'ın bilimsel başkanlığında bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir (Alp, Ceylan A. vd. 2007, s. 375-390; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 159

vdd.). A. Ceylan tarafından 2015 yılında yazılan Başköy Kaya Resimleri, Orta Asya ile Anadolu arasındaki kültür devamlılığını gösteren önemli bir çalışmadır (Ceylan, 2015a, s. 7 vd.).²

Bölgenin tarihi süreci incelendiğinde ilk yerleşim izlerinin Paleolitik Çağ'a kadar ulaştığı görülmektedir. Alt Paleolitik Çağ'a ait olan Kars ilinde yer alan Cilavuz/Susuz yerleşmesi Çıldır'a 80 km uzaklıkta bulunmaktadır. K. Kökten'in Cilavuz Deresi'nde yaptığı çalışmalarda Alt Paleolitik ve Orta Paleolitik Çağ'a ait olduğunu belirttiği Yontma Taş buluntular tespit edilmiştir. Ardahan'da, Neolitik Çağ'a ait olduğu düşünülen tek merkez, Çıldır'da bulunan Akçakale'dir. K. Kökten, 1943-1944 yılları arasında yaptığı çalışmalarda, Akçakale'de dolmenlerin (Taşlıdam) Neolitik Çağ teknolojisinin bir ürünü olduğunu iddia etmiştir. Bunun yanında, bölgede bulunan siyah mat renkli, çok kaba, içten ve dıştan düzlekle, yatık ağaçlarla yukarıya doğru sıyrarak şekillendirilmiş olan kapların da Neolitik Çağ'a ait olduğunu ifade eden Kökten, Akçakale Adası yakınlarındaki düzlüklerde bulunan, çapları 10-20 m olan kromleklerin (dik dönek taşlar) de bu görüşünü desteklediğini ileri sürmüştür (Kökten, 1943, s. 602-608; Kökten, 1944, s. 672; Kökten, 1953, s. 196; Kökten, 1970, s. 2-16; Kökten, 1975, s. 100-102; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 6, 47).

Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı boyunca, Ardahan'ın dâhil olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde Karaz Kültürü görülmektedir. Doğu Anadolu merkezli olan Karaz Kültürü'nün yayılım alanı Transkafkasya'dan, Kars-Ardahan-Erzurum-Erzincan-Malatya-Elazığ-Fırat-Kuzey Suriye ve Filistin'e kadar uzanmaktadır (Karaz Kültürü hakkında detaylı bilgi için bkz. Wright, 1937, s. 72 vd.; Amiran, 1952; Maisler, Stekelis, and Avi-Yonah, 1952, s. 165 vdd.; Krupnov, 1964, s. 31-42; Lang, 1970, s. 70; Karageçi, 2014, s. 81 vd.; Ceylan, A, 2015b, s. 477 vd.; Günaşdı, 2016, s. 117; Özgül, 2016, s. 142; Özgül ve Üngör, 2016, s. 229 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 47 vd.; Ceylan A. ve Kalmış, 2019, s. 621 vd.; Ceylan, A., Özgül ve Kalmış, 2019, s. 27 vdd.; Ceylan, N., 2019, s. 637; Kalmış, 2019, s. 2033 vd.; Üngör, 2019, s. 757 vd.; Morkoç, 2020b, s. 98-120). Kültürün terminolojisi ve kökeni hususunda bilim dünyasında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Kültüre ait ilk verilerin tespit edildiği yer İsrail'deki Khirbet Kerak/Bet Yerah olmasından dolayı ilk zamanlar bu kültüre "Khirbet Kerak/Bet Yerah" ismi verilmiştir (Wright, 1937, s. 72 vd.; Amiran, 1952, Maisler, Stekelis and Avi-Yonah, 1952, s. 165 vdd.). Fakat kültür için bilim adamları tarafından farklı adlandırmalar da yapılmıştır. Bu tanımlamalardan "Kura-Aras Kültürü" (Dzhaparidze, 1964, s. 2-9), "Trans-Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü" (Piotrovskii, 1962, s. 7; Krupnov, 1964, s. 31-42; karşılaştırmalar için bkz. Lang, 1970, s. 70), "Trans-Kafkasya Bakır Çağı" veya "Doğu Anadolu'nun Bakır Çağı Keramiği" (Bittel, 1945, s. 94-104; Amiran, 1952; s. 96 vdd.; Lloyd, 1956, s. 49-66. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lloyd, 1967, s. 41 vd.), "Doğu Anadolu'nun Erken Tunç Çağı" veya "Doğu Anadolu'nun Erken Bronz Çağı" (Burney, 1958, s. 165 vdd.; Mellaart, 1958, s. 9 vd.), "Eski Trans-Kafkasya Kültürü" (Lang, 1970, s. 71; Burney ve Lang, 1971, s. 43 vdd.; Burney, 1977, s. 118 vd.), "Yanıktepe Kültürü" (Dyson, 1968, s. 14-16), "Erken Hurri Kültürü" (Burney ve Lang, 1971, s. 44) ve "Karaz Kültürü" (Burney ve Lang, 1971, s. 43 vdd.; Arsebük, 1974, s. 11 vd.; Pehlivan, 1990, s. 168-176) isimleri sayılabilir. Biz bu adlandırmalardan Karaz Kültürü adını, kültürün ana merkezlerinden biri olan ve kültür özelliklerini belirgin bir şekilde gösteren Karaz Höyük'ten dolayı kullanmaktayız.

Karaz Kültürü'nün en karakteristik özelliklerinden biri keramik verileridir. Karaz keramikleri, genel olarak paralel, spiral ve kesişen çizgilerle bezeli, el yapımı ve kalitelidir. Genel olarak tek renkli (monokrom) olan keramikler astarlı ve açkılı olmakla birlikte bölgesel özelliklere göre farklılık göstermektedir. Kültürün diğer bir belirgin özelliği mimari yapılarıdır. Karaz Kültürü'nde yoğun olarak yuvarlak planlı, tek girişi olan evler görülse de kare ve dikdörtgen planlı yapıların da varlığı bilinmektedir. Yuvarlak planlı evlerin boyutları 4-13 m çapındadır. Dini ritüellerde kullanıldığını düşünülen portatif ocaklar, evlerin ısıtılmasında da kullanılmıştır. (Bittel, 1945, s. 94; Sukenik, 1947, s. 9-17; Koşay ve Turfan, 1959, s. 359; Burney, 1961, s. 237 vdd.; Koşay ve Vary, 1964, s. 15; Amiran, 1965, s. 167; Koşay ve Vary, 1967, s. 9; Arsebük, 1979, s. 83 vd.; Koşay, 1984, s. 29-31; Pehlivan, 1984, s. 50; Pehlivan, 1990, s. 170 vd.; Kınal, 1991, s. 28 vd.; Erzen, 1992, s. 17 vd.; Sagona, 1993, s. 453; Sagona ve Zimansky, 2015, s. 167; Kalmış, 2017, s. 31 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 48; Ceylan A., Özgül ve Kalmış, 2019, s. 30 vd.;

² Bölgedeki yer adlarının tarihi süreçteki önemini belirten çalışmalardan biri olan "Çoruh ve Kür Vadisi'nde Kimmer ve İskit Yer Adları" adlı çalışma 2015 yılında O. Özgül tarafından bilim dünyasına sunulmuştur (Özgül, 2015, s. 159-179). Ayrıca G. Kalmış tarafından "Tarihi ve Arkeolojik Veriler Işığında Ardahan" isimli doktora tezi 2017 yılında tamamlanarak, ilin eski çağ tarihi yeniden değerlendirilmiştir (Kalmış, 2017, s. 1 vdd.). 2018 yılına gelindiğinde A. Ceylan ve N. Ceylan tarafından daha önce 2004-2005 yılları arasında kazısı yapılan Akçakale Adası ve Çıldır araştırmaları kitap haline getirilmiştir (Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 1 vdd.).

Ceylan, A., Morkoç ve Kalmış, 2021, 239). MÖ 3500-3000 yılları arasında bölgeye hâkim olan Karaz Kültürü'nün yayılım güzergâhında yer alan Ardahan'da, kültürün izlerini taşıyan ve keramik verilerinin görüldüğü merkezler arasında Akçakale (Alp-Ceylan A. vd. 2007, s. 375 vd.; Kalmış, 2017, s. 92 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 81 vd.), Sengertepe Kalesi (Bingöl, 2003, s. 169; Kozbe, Ceylan A., vd. 2008, Sengertepe Kalesi; Kalmış, 2017, s. 103 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 116), Beşiktepe Kalesi (Bingöl, 2003, s. 167; Kozbe, Ceylan A. vd., 2008, Beşiktepe; Kalmış, 2017, s. 97; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 97), Sınırtortası Kalesi (Bingöl, 2003, s. 171; Kalmış, 2017, s. 104 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 110), Adalar Höyük (Bingöl, 2003, s. 167 vd.; Kozbe, Ceylan A. vd. 2008: Adalar; Kalmış, 2017, s. 92; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 127), Şeytan Kalesi (Bingöl, 2003, s. 168; Kalmış, 2017, s. 105; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 122) ve Karasal Höyük (Bingöl, 2003, s. 170; Kozbe, Ceylan A. vd. 2008: Karasal; Kalmış, 2017, s. 100; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 125; Alkan, 2021, 259) sayılabilir. Akçakale'de, A. Ceylan'ın bilimsel başkanlığında yaptığımız yüzey araştırmalarında elde edilen keramik verilerinin Erzurum Sos Höyük, Güzelova Höyük ve Pulur Höyük buluntularıyla benzer olduğu görülmüştür (Karaz Kültürü ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Wright, 1937, s. 72 vd.; Amiran, 1952; Maisler, Stekelis and Avi-Yonah, 1952, s. 165 vdd.; Krupnov, 1964, s. 31-42; Lang, 1970, s. 70; Karageçi, 2014, s. 81 vd.; Ceylan, A. 2015b, s. 477 vd.; Günaşdı, 2016, s. 117; Özgül, 2016, s. 142; Özgül ve Üngör, 2016, s. 229 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 47 vd.; Ceylan, A. ve Kalmış, 2019, s. 621 vd.; Ceylan, A., Özgül ve Kalmış, 2019, s. 27 vdd.; Ceylan, N. 2019, s. 637; Kalmış, 2019, s. 2033 vd.; Üngör, 2019, s. 757 vd.; Morkoç, 2020a, s. 240-270; Ceylan, A., Morkoç ve Kalmış, 2021, 237).

Araştırma sahamızı oluşturan Ardahan'ın da içerisinde bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde MÖ II. binin sonları ile MÖ I. binin ilk çeyreğinde Diauehi Krallığı, MÖ I. binde ise Urartu Devleti'nin hâkimiyeti görülmektedir. Urartular, genişleme politikaları dâhilinde Menua, Argıştı I ve Sarduri II dönemlerinde kuzeye ve kuzeybatıya seferler düzenlemiştir. Urartular, bölgedeki varlığını uzun süre devam ettirebilmek amacıyla stratejik noktalarda kaleler, garnizonlar ve gözetleme kuleleri inşa etmiş, var olan kaleleri de yenileyerek güçlendirmişlerdir. Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri bu amaçla yapılan kalelere örnek olarak gösterilebilir (Morkoç ve Alkan, 2021, 79; Alkan, 2021, s. 254). Urartuların, Ardahan ve çevresindeki varlığını kanıtlayan en önemli eserler, sefer kayıtları da diyebileceğimiz, Kral Menua döneminde (MÖ 810-786/80) yazılmış olan Yazılıtaş Yazıtı (Lehmann-Haupt, ve Friedrich, 1928-35, no. 27; Tseretheli, 1939, no 10-11, lev. 18-19, res. 32-35; König, 1955-1957, no. 23; Melikişvili, 1960, no. 36; Ceylan, A., 2002, s. 14 vd.; Payne, 2006, s. 68 vd.; Bingöl, 2011, s. 20-40; Ceylan, A., 2015b, s. 489 vd.; Ceylan, A. ve Günaşdı, 2017, s. 322; Morkoç, 2020c, s. 111-139; Çiftçi ve Günaşdı, 2021, s. 611), kral Argıştı I (MÖ 786-764) döneminde Hanak/Ortakent Yazıtı (Foto 1) ve kral Sarduri II (MÖ 764-735) dönemine ait olan Taşköprü Yazıtı'dır (Foto 2). Dönemin siyasi ve ekonomik durumunu anlamamıza katkı sağlaması açısından yazıtların Türkçe transkriptlerini vermenin yararlı olacağı kanısındayız. Ardahan ili, Hanak ilçesinin 6 km doğusunda yer alan Hanak/Ortakent Yazıtı'nda şu ifadeler yer almaktadır:

"Tanrı Haldi kendi mızrağıyla sefere çıktı. Düşman ülkesi olan Tariu Ülkesi'ni ele geçirdi ve ... de ele geçirdi. (Onları) Argıştı önünde yere çaldı. Tanrı Haldi güçlüdür. ... Menua oğlu Argıştı sefere çıktı. Tanrı Haldi önden gitti. Argıştı der ki: Tariu Ülkesi'ni ele geçirdim, ... Huşa Ülkesi'ne kadar ve Bia Ülkesi'ne kadar ilerledim ve Aşqalaşi Ülkesi'ne gittim. Tanrı Haldi'nin buyruğuyla Argıştı der ki: Diauehi Ülkesi'nin kralı önümde göründü ve (baraç) verdi(?). Aburia Şebri ... dışarıya attım. ... Qu[Juni Şebri'ni ... Orada 72.080 besili büyükbaş hayvan, 7.000 ... 11 ... Kimilerini öldürdüm ve kimilerini de canlı götürdüm. 6 kale yerle bir ettim ve 50 şehir yaktım. Menua oğlu Argıştı, güçlü kral, Biainili Ülkesi'nin kralı, Tuşpa Şebri'nin kahramanıdır. Her kim bu steli tahrip ederse tanrı Haldi ve tanrı Quera (onu) güneş ışığından yoksun etsinler" (Dinçol, A., Dinçol, B., 1992, s. 109-117; Payne, 2006, s. 185 vd.).

Hanak/Ortakent Yazıtı'nda, Tariu ülkesinin kral Argıştı I tarafından ele geçirildiği kaydedilmiştir. Ayrıca yazıtta Huşa, Bia ve Aşqalaşi gibi ülke isimleri de geçmektedir. Diauehi sınırları içerisinde bulunan Ahuria ve ...Qu[Juni'nin Urartular tarafından ele geçirildiği ve bu sefer sonucunda 72.080 ele geçen büyükbaş hayvan sayısı ve rakamsal verileri tespit edilen ancak ne olduğu yazıttaki kınkıllardan dolayı anlaşılmayan ganimetler hakkında da bilgi verilmiştir. Yazıtta, Kral Argıştı'nın bölgede yaptığı tahribat da ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Ceylan, A., 2017, s. 246; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 66).

Diğer bir Urartu yazıtı olan Taşköprü Yazıtı, Ardahan ili, Çıldır ilçesinde Taşköprü Kalesi'nde yer almaktadır. Yazıt, 57 x 33 cm boyutlarında olup, 8 satırdan oluşmaktadır. Yazıtta şu ifadeler yer almaktadır:

"Tanrı Haldi'nin büyüklüğüyle, Argıştı oğlu Sarduri der ki: Terk edilmiş (?) Ubime Ülkesi'ni ele geçirdiğim zaman, o seferin geri dönüşünde, Maqaltu Şebri'ni de ele geçirdim. Biainili Ülkesi'ne erkek ve kadınlar sürgün ettim". (Marr,

1929, s. 100; Meşçaninov, 1931-32, s. 160-164; Friedrich, 1933, s. 37, no. 7; Konig, 1955-1957, no. 108; Melikişvili, 1960, no. 159; Payne, 2006, s. 239).

Yazıttan anlaşıldığı uzere kral Sarduri II, Uhime ulkesini ve donuş yolunda bulunan Maqaltu Őehrini ele geçirdikten sonra Şehrin halkını surgun etmiştir.

Sengertepe Kalesi

Sengertepe Kalesi, Kafkaslar ve Anadolu arasında kopru olan Ardahan ve ıldır bolgesinin en onemli kalelerinden biridir (Harita 1). Kale, ıldır'a bağlı Akçakale koyunun 1.5 km kuzeyinde yer almaktadır. Çıldır Golu'ne hakim bir konumda bulunan Sengertepe, 2126 m yukseklkte, dikdortgen planlıdır. Çıldır Golu'nun kuzeyinde, oldukça stratejik bir konumda inşa edilen Sengertepe Kalesi, 250 x 125 m olulere sahiptir (Foto 3-4). Kalenin, gole bakan guney ve guneybatı yonlerinin sarp ve ulaşımının zor olması, kaleye doğal bir savunma oluşturmuştur. Sengertepe Kalesi, doğusunda bulunan tepeden, kuzey-guney doğrutlulu yapay bir uçurum goruntusunde olan bir hendek ile ayrılmıştır. Hendek, guvenliği artırmak amacıyla, ulaşımın zorlaşması icin oldukça derin kazılmıştır. Kalenin doğusuna ise kayaların oyulması ile ikinci bir hendek yapılmıştır (Foto 5) (Bingol, 2003, s. 169; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 101).

Yuzolumu açısından oldukça geniş bir alanı kaplayan Sengertepe Kalesi, mimari ozellikleriyle de dikkat çekmektedir. Kalenin gole bakan guney kesiminde sur duvar yapısının teraslama yontemiyle inşa edildiği gorulmektedir. Kalelerin savunma yonunden zayıf olan kısımlarının teraslama yontemiyle guclendirilmesi, Orta Tunç ve Erken Demir ağa donemlerinde Doğu Anadolu Bolgesi'nde sıklıkla gorulmuştur. Bu kalelere ornek olarak Orta Tunç ağa'na tarihlendirilen Muş Ovası'nda bulunan Yılan Kalesi, Kars/Sarıkamuş'ta bulunan Yoğunhasan Kalesi (Belli ve Ceylan, A., 2002, s. 121) gosterilebilir. Yılan Kalesi'nin batı duvarları, Yoğunhasan Kalesi'nin ise guneybatı duvarları teras duvarlarıyla desteklenmiştir. Urartu kalelerinde sur duvarları genellikle tek bedenli yapılmış olup, nadiren çift bedenli kalelerin de varlığı bilinmektedir. Kuzeybatı İran'da Bastam Kalesi (ilingiroğlu, 1983, 37; Ceylan, N. 2015, s.137-159) Erzurum'da Tepekoy Kalesi (ozgul, 2016, s. 137-157), Kars'ta Polat Kalesi (ungor, 2019, s. 755-770) Urartu ift bedenli sur tekniğine ornek olarak gosterilebilir. Sengertepe Kalesi'nin gunumuze ulaşan sur duvarları, kiklopik teknikte, yukarıya doğru çıktıkça kuculen andezit taşlarla yapılmıştır (Foto 6-7) (Belli ve Ceylan, A., 2002, s. 121).

Sengertepe Kalesi'nin yapılış amacı, guneyinden geçen Kars-Çıldır-Ardahan guzergahındaki tarihi yolu kontrol altında tutmaktır. Ayrıca Sengertepe Kalesi, Çıldır Golu, Akçakale Koyu ve Akçakale Adası'na hakim bir noktada konumlanmıştır. Konumu itibariyle buyuk oneme sahip olan bu kalenin, Geç Kalkolitik donemden itibaren kullanıldığı, Ortaçağ ve Osmanlı donemlerinde de sur duvarlarının onarılarak işlevini surdurduğu anlaşılmaktadır. Yaptığımız yuzey araştırmalarında tespit edilen son doneme ait harçlı sur duvarları da bu durumu desteklemektedir (Ceylan, A., 2017, s. 249; Kalmış, 2017, s. 105; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 101; Alkan, 2021, s. 260).

Kalenin Demir ağa'nda, ozellikle Urartu doneminde yoğun yerleşim gorduğunu bilmekteyiz. Bolgedeki Urartu yazıtları ve kalede tespit ettiğimiz Urartu donemine tarihlendirilen keramikler bunun somut belgeleridir (Bingol, 2003. s. 169; Kozbe, Ceylan A., vd., 2008: Sengertepe Kalesi; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 117).

Sengertepe Kalesi'nin Urartu donemi uzerine çeşitli oneriler bulunmaktadır. F. Kırzıoğlu, Urartu doneminde bolgeye lokalizasyonu yapılan *İga(ne)* ulkesinin krali kenti olarak kaynaklarda belirtilen *Maqaltu*'nun, Sengertepe olabileceğini ileri surmektedir. N. Adontz, *Ukhimeani* ulkesinin ıldır Golu'nun kuzeyi olabileceğini iddia ederken, R. Grousset ve F. Kırzıoğlu *Ukhimeani* ulkesinin merkezinin Akçakale, krali kenti *Maqaltu*'nun ise Taşkopru ya da Sengertepe olduğunu soylemektedirler (Adontz, 1946; Grousset, 1947; Kırzıoğlu, 1953, s. 54 vd.; Kleiss ve Hauptmann, 1976, s. 13; Diakonoff ve Kashkai, 1981, s. 43).

Bir başka iddia da O. Belli tarafından ortaya atılmaktadır. O. Belli'ye gore Sengertepe Kalesi, yakınında tespit edilen Darboğaz Barajı'nın varlığı sebebiyle Urartu Kralı Sarduri II (MO 764-735) donemine tarihlendirilmelidir. ozellikle Sengertepe Kalesi ve Darboğaz Barajı'nın yapımında kullanılan mimari malzemenin benzerliği bu iddiayı guclendirmektedir (Diakonoff and Kashkai, 1981, s. 93; Belli, 1999, s. 267 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 116).

Sengertepe Kalesi'nin Urartu donemi yerleşimi olduğunun bir başka gostergesi de kalenin hemen yakınında yer alan Darboğaz Barajı'dır (Belli, 1999, s. 267 vd.; Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 117). Darboğaz Barajı, Sengertepe Kalesi'nin yaklaşık olarak 500 m doğusunda yer almaktadır. Dar bir vadide

inşa edilmesinden dolayı “Darboğaz” adını almıştır (Foto 11). Baraj duvarları 186 m uzunluğunda, 2.5 m genişliğinde ve yaklaşık olarak 3 m yüksekliğindedir. Baraj duvarlarını güçlendirmek amacıyla doğu ve batı bölümlerine iç ve dış kısımlarına ortalama 6-8 m genişliğinde taş ve topraktan oluşan bir destek duvarı yapılmıştır (Belli, 1999, s. 268).

Darboğaz Barajı kaynağını kar, yağmur ve kaynak sularından almaktadır. Baraj sularının taşıdığı topraklar, barajın günümüzde kullanılmasını engellemektedir. Barajın savak bölümü ise yol yapım çalışmaları sırasında tahrip edilmiştir. Darboğaz Barajı yapımında kullanılan taşlar ile Sengertepe Kalesi sur duvarlarında kullanılan taşlar arasında işleniş bakımından büyük benzerlikler dikkat çekicidir. Darboğaz Barajı, Urartu Kralı Sarduri II dönemine tarihlendirilmektedir (Belli, 1999, 267 vd.; Ceylan A. ve Ceylan, N., 2018, s. 117).

Sengertepe Kalesi’nde tespit edilen keramikler değerlendirildiğinde, genellikle çanak ve çömleklerin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Ele geçirilen ağız, dip parçaları ve amorf parçaların katkı maddeleri ince kum, orta kum, küçük taşçık, orta taşçık ve kireçtir. Genellikle açık ve astarlı olduğu görülen keramiklerin, pişme oranlarının orta dereceli olduğu gözlemlenmiştir. Çoğunlukla çark yapımı olan parçaların bazılarının üzerinde, yiv-oluk bezemelerine rastlanılmıştır. Sengertepe Kalesi keramikleri çoğunlukla Munsell Soil Color Chart’a göre 7.5 YR 6/6, 10 YR 3/2 renklerindedir. Kalede tespit edilen keramikler Orta ve Geç Kalkolitik Çağ, Erken Tunç Çağı ve Erken ve Orta Demir Çağı’na tarihlendirilmiştir (Ceylan, A. ve Ceylan, N., 2018, s. 101). Ayrıca kalede obsidyen parçaları da tespit edilmiştir (Foto 9-10).

Sonuç

Sengertepe Kalesi’nin içerisinde bulunduğu Ardahan bölgesi zengin su kaynakları, geniş otlak ve meraları sebebiyle tarihin hemen her döneminde toplumlar tarafından ilgi görmüştür. Tarihin en eski geçim kaynaklarından olan tarım ve hayvancılığa elverişli olan bu topraklar pek çok medeniyete de ev sahipliği yapmıştır.

Sengertepe Kalesi’nin coğrafi konumu Kafkaslar ve Anadolu arasındaki kültür alışverişinden etkilenmesine sebep olmuştur. Kalenin, Kalkolitik Çağ sonlarından itibaren tüm Doğu Anadolu’ya yayılan Kafkasya kökenli Karaz Kültürü döneminde kullanıldığı, mimari yapısı ve keramik verileri incelendiğinde daha net olarak görülmektedir.

MÖ 3500-3000 yılları arasında bölgeye hâkim olan Karaz Kültürü’nün yayılım güzergâhında yer alan Ardahan’da, kültürün izlerini taşıyan ve keramik verilerinin görüldüğü merkezler arasında Akçakale, Sengertepe Kalesi, Beşiktepe Kalesi, Sınırtortası Kalesi, Adalar Höyük, Şeytan Kalesi ve Karasal Höyük sayılabilir. Akçakale’de A. Ceylan’ın bilimsel başkanlığında yaptığımız yüzey araştırmalarında elde edilen keramik verilerinin Erzurum Sos Höyük, Güzelova Höyük ve Pulur Höyük buluntularıyla benzer olduğu görülmüştür. Ayrıca kalede tespit ettiğimiz Karaz kutsal ocak parçası bölgede varlığını bildiğimiz Karaz Kültürü’nün kanıtlarındandır. Ocakların benzer örneklerinin Gürcistan, Ermenistan ve Anadolu’da Sos Höyük, Güzelova, Pulur, Norşuntepe ve Korucutepe’de görülmesi kültürün yayılım sahası içinde olmaları açısından dikkat çekmektedir.

Sengertepe Kalesi, Urartuların Kafkasya politikası açısından oldukça önemlidir. Tespit edilen yazılı ve arkeolojik belgeler, Urartuların Menua döneminden itibaren bölgeye seferler düzenlediğini ve bu seferlerin hem ekonomik kaynak temini hem de genişleme politikasına bağlı olarak Kafkasya coğrafyasına açılmak için yapıldığını göstermektedir.

Urartu yazılı kaynaklarından Hanak/Ortakent ve Taşköprü Yazıtları dönemin siyasi yapısı ve bölgeye yapılan seferlerin askeri-ekonomik yönünü göstermektedir. Ayrıca kalenin hemen yakınında inşa edilen Darboğaz Barajı, Urartuların bölgede kalıcı olmak istediklerini gösteren mimari faaliyetlerinden biri olarak düşünülebilir.

Argişi I döneminde Urartular saydığımız tüm bu amaçlar doğrultusunda bölgedeki yerel beylikleri hâkimiyetleri altına alarak, yeni kaleler inşa etmiş, stratejik konumlarda var olan kaleleri de güçlendirerek kullanmaya devam etmiştir. Bu politika gereğince Sengertepe Kalesi’nin Urartu döneminde yeniden inşa edilerek kullanıldığını söyleyebiliriz. Kalede kullanılan sur duvarı yapım tekniklerinin Urartu mimari stilini yansıttığını söylemek mümkündür.

Sengertepe Kalesi çevresinde bulunan diğer eski çağ kalelerine, özellikle bölge açısından önemli veriler sunan Akçakale’ye oranla oldukça büyük olması, kalenin sadece yol güzergâhını kontrol altında tutmak için değil, bir yönetim merkezi olarak kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir. Sengertepe’nin Urartu

döneminde *İga(ne)* ülkesinin krali bir kenti olan *Magaltu* olabileceğine dair bilim adamlarının yaygın görüşünden hareketle, kalenin bir bey sarayı olabileceği kanaatindeyiz.

Sengertepe Kalesi'nin stratejik konumu ve kullanılış amaçları göz önünde bulundurulduğunda bölge için önemli bir merkez olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıdan kalede yapılacak olan sistemli bir kazı çalışması sonucunda elde edilecek verilerin, bölge Eskiçağının aydınlatılmasında önemli bir adım olacağı kanaatindeyiz.

Etik Beyan

“*Ardahan İli Çıldır İlçesinde Önemli Bir Urartu Kalesi: Sengertepe*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adontz, N. (1946). *Histoire d'Arménie: Les origines, du Xe Siede au VIe av. J.C.* Paris.
- Alkan, Ö. (2021). “*Ardahan'ın Eskiçağ Tarihine Genel Bir Bakış; Tunç Çağı Merkezleri*”, İstiklalinin 100. Yılında Ardahan.s.243-277.
- Alp, N. ve Ceylan, A. vd. (2007). Ardahan/Çıldır Akçakale Adası kazısı ön çalışma raporu. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 1/28. s. 375-390.
- Amiran, R. B. K. (1952). Connections between Anatolia and Palestine in the EBA, *Israel Exploration Journal*. 2. Israel. s. 89-103.
- Amiran, R. B. K. (1965). Yanıktepe, Shengavit and Khirbet-Kerak ware. *AS*. 15. Ankara. s. 166-167.
- Ardahan il çevre durum raporu*. 2009.
- Ardahan il çevre durum raporu*. 2013.
- Arsebük, G. (1974). *Altınova'da koyu yüzlü açkılı ve Karaz türü çanak-çömlek arasındaki ilişkiler sorunu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- Arsebük, G. (1979). Altınova'da (Elazığ) koyu yüzlü, açkılı ve Karaz türü çanak çömlek arasındaki ilişkiler sorunu. *Türk Tarih Kongresi*. 8 (1). Ankara. s. 81-92.
- Atalay, İ. ve Mortan, K. (2011). *Türkiye bölgesel coğrafyası*. İstanbul.
- Ateşoğulları, M. ve Yıldırım, Y. (2003). *Ardahan il çevre durum raporu*. Ardahan.
- Belli, O. (1999). 1997 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde urartu baraj ve sulama sisteminin araştırılması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 2 (16). Ankara. s. 267-291.
- Belli, O. ve Ceylan, A. (2002). Kuzeydoğu Anadolu'da bir Tunç Çağı ve Urartu kalesi: Yoğunhasan. *TÜBA-AR*. 5. İstanbul. s. 120-142.
- Bingöl, A. (2003). *En eski çağlardan Urartu'nun yıkılışına kadar Kars ve çevresi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Bingöl, A. (2011). Kars ve çevresinde Demir Çağı yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, s. 20-40.
- Bittel, A. K. (1945). *Önasya tarih öncesi çağlar: Mısır, Filistin, Suriye*. İstanbul.
- Burney, C. A. (1958). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age. *AS*. VIII. s. 157-209.
- Burney, C. A. (1961). Circular buildings found and Yanık Tepe in North-West Iran. *Antiquity*. 35. s. 237-240.
- Burney, C. A. (1977). *From Village to Empire: An Introduction Near Eastern Archaeology*. London.
- Burney, C. A. ve Lang, D. M. (1971). *The peoples of the hills*. London.
- Ceylan, A. (2002). Yazılıtaş-Horasan. *Çağlayan Aras*. 1 (1). s. 14-15.
- Ceylan, A. vd. (2008). 2006 Yılı Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır illeri yüzey araştırmaları. 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Kocaeli. III. s. 129-149.
- Ceylan, A. (2015a). Çıldır Başköy kaya resimleri. *BELGÜ*. II. s. 7-28.
- Ceylan, A. (2015b). *Doğu Anadolu araştırmaları II Erzurum-Erzincan-Kars-Iğdır (2008-2014)*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum.
- Ceylan, A. (2017). İlkçağda Türkiye-Gürcistan coğrafyasında görülen kültürler. *Türk-Gürcü İlişkileri, Tarih ve Çağdaşlık*. s. 235-280.
- Ceylan, A. ve Ceylan, N. (2018). *Doğu'nun sönmeyen yıldızı Akçakale*. Atatürk Üniversitesi Yayınları. Erzurum.
- Ceylan, A. ve Günaşdı, Y. (2017). Erzurum ve çevresindeki Urartu Yazıtlarının tarihi açıdan değerlendirilmesi, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4 (13). s. 313-350.
- Ceylan, A. ve Kalmış, G. (2019). Sürmeli Çukuru'nda önemli bir merkez; Suveren Kalesi ve Yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24. Kars. s. 619-634.
- Ceylan, A., Morkoç, A. N. ve Kalmış, G., (2021). *Erzurum Höyükleri ve Yerleşmeleri*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, A. ve Özgül, O. ve Kalmış, G. (2019). Karaz Kültürü'nün Kahramanmaraş ve çevresindeki yansımaları. *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*. s. 26-52.

- Ceylan, N. (2015). Urartuların İran'daki krali kenti: Bastam. *Belgü*. 1/2. s. 137-159.
- Ceylan, N. (2016). Pasin Ovası'nın kuzeye açılan iki tarihi yolu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9 (43). s. 656-671.
- Ceylan, N. (2019). Çayırli tarihine ışık tutan yerleşme: Saygılı Höyük. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24. Kars. s. 635-648.
- Çiftçi, M. ve Günaşdı, Y. (2021). Savaş ve propaganda ifadeleri açısından Kars ve Ardahan bölgesi Urartu yazıtları ve değerlendirilmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, s. 603-621.
- Çilingiroğlu, A. (1983). Urartu sur duvarları üzerine düşünceler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. II. s. 28-37.
- Diakonoff, I. M. ve Kashkai, S. M. (1981). *Geographical names according to Urartian Texts*. Wiesbaden.
- Dinçol, A. M. ve Dinçol, B. (1992). Die Urartäische Inschrift aus Hanak (Kars). (Ed. H. Otten, E. Akurgal, H. Ertem, A. Süel). *Sedat Alp'e Armağan, Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies*. Ankara. s. 109-117.
- Dyson, H. R. (1968). The Archaeological Evidence of the Second Millenium B.C. on the Persian Plateau. *CAH*. 2. s. 14-16.
- Dzhaparidze, O. M. (1964). The Culture of Early Agricultural Tribes in the Territory of Georgia. *VII. International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences*. Moskova. s. 2-9.
- Erzen, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.
- Friedrich, J. (1933). Einführung ins Urartäische, *Mitteilungen der Vorderasiatisch-Ägyptischen Gesellschaft*. 3 (37). Leipzig.
- Grousset, R. (1947). *Histoire de L'Arménie*. Paris.
- Günaşdı, Y. (2016). Geçitler ülkesinde önemli bir Urartu kalesi: Avnik. *TÜBA-AR*. 19. s. 113-135.
- Kalmış, G. (2017). *Tarihi ve arkeolojik veriler ışığında Ardahan*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Kalmış, G. (2017). Erzurum ve çevresinde tespit edilen Urartu sulama sistemleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. XIII. s. 567-588.
- Kalmış, G. (2019). Erzurum'da önemli bir Tunç Çağı merkezi: Aşkale Höyük. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 6 (4). s. 2028-2053.
- Kalmış, G. (2020). Yeni veriler ışığında Ardahan İlinin Eskiçağ tarihi. *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadiddin Özfürk'e Armağan*. Ankara. s. 81-111.
- Karageçi, M. (2014). Arpaçay Havzası'nda Tunç Çağı yerleşmeleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14. Kars. s. 77-95.
- Kınal, F. (1991). *Eski Anadolu tarihi*. Ankara.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars tarihi*. İstanbul.
- Kleiss, W. ve Hauptmann, H. (1976). *Topographische Karte von Urartu*. Berlin.
- Koçman, A. (1979). *Yukarı Kura Nehri Havzası'nın fiziksel coğrafyası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Koşay, H. Z. (1984). *Erzurum ve çevresinin dip tarihi*. Ankara.
- Koşay, H. Z. ve Turfan, K. (1959). Erzurum-Karaz Kazısı raporu. *Belleten*. 23 (91). s. 349-413.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H. (1964). *Pulur kazısı*. Ankara.
- Koşay, H. Z. ve Vary, H. (1967). *Güzelova (Tufanç) Erzurum kazısı 1961*. Ankara.
- Kozbe, Gülriz ve Ceylan, A. vd. (2008). *Türkiye arkeolojik yerleşmeleri- 6a-b Demir Çağları*. İstanbul.
- Kökten, İ. K. (1943). Kars'ın tarih öncesi hakkında ilk kısa rapor. *Belleten*. 7 (27). Ankara. s. 601-613.
- Kökten, İ. K. (1944). Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan tarih öncesi araştırmaları. *Belleten*. 8 (32). Ankara. s. 659-680.
- Kökten, İ. K. (1953). 1952 yılında yaptığım tarih öncesi araştırmaları hakkında. *DTCFD*. 11 (2-4). Ankara. s. 177-209.
- Kökten, İ. K. (1970). Yazılıkaya'da ve Kurbanaga Mağarasında (Kars-Çamuşlu) yeni bulunan dip tarih resimleri. *Karseli*. 6 (69). Kars. 2-16.
- Kökten, İ. K. (1975). Kars ve çevresinde dip tarih araştırmaları Yazılıkaya resimleri. *Atatürk Konferansları* 5. Ankara. s. 95-104.
- König, F. W. (1955-1957). *Handbuch Der Chaldäischen Inschriften, Archiv Für Orientforschung Herausgegeben Von Ernst Weidner*. Beiheft 8. Graz.
- Köröglü, K. (1997). 1995 yılı Artvin-Ardahan illeri yüzey araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 1 (14). Ankara. s. 369-396.
- Köröglü, K. (1998). 1996 yılı Artvin-Ardahan illeri yüzey araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 1 (15). Ankara. s. 127-156.
- Köröglü, K. (1999). 1997 yılı Artvin-Ardahan illeri yüzey araştırması. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 1 (16). Ankara. s. 143-151.
- Krupnov, F. I. (1964). The Most Archaic Culture of the Caucasus and the Caucasian Community. *Soviet Anthropology and Archaeology*. III. s. 31-42.
- Lang, D. M. (1970). *Armenia*. London.
- Lehmann-Haupt, C. F. (1928-35). *Corpus inscriptionum Chaldicarum I-II*. Leipzig.
- Lloyd, S. (1956). *Early Anatolia*. London.
- Lloyd, S. (1967). *Early Highlands peoples of Anatolia*. London.
- Maisler, B. ve Stekelis, M. ve Avi-Yonah, M. (1952). The excavations at Beth Yerah (Khirbet el-Kerak) 1944-1946. *Israel Exploration Journal*. 2. Jerusalem. s. 165-173.

- Marr, N. A. (1919). Nadpis Sarduri II, sina Argıştıya v Das-Kerpi na Haldirskom Ozere. *Zapiski kavkasskago muzeya B* (1).
- Melikışvili, A. G. (1960). *Urartskie Klinobraznye Nadpisi*. Moskova.
- Mellaart, J. (1958). The end of the Early Bronze Age in Anatolia and Aegean. *AJA*. 62. New Jersey. s. 9-33.
- Meşçaninov, I. (1931-32). Neue Chaldische Inschriften 2, Die Inschrift Sardurs 3. In Daş-kerpi. *Afo VII*. s. 160-164.
- Morkoç, A. N. (2020a). Erzurum'da önemli höyükler: Gökçeşeyh Höyük I-II. 2. *Uluslararası Multidisipliner Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinler Kitabı*. Ankara. s. 240-270.
- Morkoç, A. N. (2020b). Erzurum ili Palandöken ilçesi höyük ve yerleşmeleri. *Kafdağ*. 5 (1). Erzurum. s. 98-120.
- Morkoç, A. N. (2020c). Urartu Devleti'nde kralların propaganda araçlarından biri: yazıtlar. *Türk Kültürüne Hizmet: Öğr. Gör. Sadıddin Öztürk'e Armağan*. Ankara. s. 111-139.
- Morkoç, A. N. ve Alkan, Ö. (2021). *Yeni Bulgular Işığında Ardahan Ovası'nda Önemli Merkezler: Tepeler (Konk) Köyü Kaleleri. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (28). s. 71-96.
- Özbek, O. ve Yükmek, B. (2001). 1997 Yılı Kars, Ardahan, Iğdır illeri yüzey araştırması. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*. 2. Ankara. s. 145-153.
- Özgül, O. (2015). Çoruh ve Kür vadisinde Kimmer-İskit yer adları. *BELGÜ*. 2. s. 159-179.
- Özgül, O. (2016). Erzurum'da stratejik bir Urartu Kalesi: Tepeköy (Pir Ali Baba). *TÜBA-AR*. 19, s. 137-157.
- Özgül, O. ve Ceylan, N. (2017). Eskiçağda Kafkasya geçitleri (Daryal ve Derbent). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4 (13). s. 24-62.
- Özgül, O. ve Üngör, İ. (2016). Erikua'da stratejik bir Urartu merkezi: Kasımıntığı Kalesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17. Kars. s. 225-240.
- Pehlivan, M. (1984). *En eski çağlardan Urartu'nun yıkılışına kadar Erzurum ve çevresi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Piotrovskii, B. B. (1962). The Aeneolithic Culture of Trans-Caucasian in the Third Millennium B.C. VI. *International Congress of Prehistorical and Proto-Historic Sciences*. Moscow.
- Sagona, A. (1993). Settlement and Society in late Prehistoric Trans-Caucasus, (Ed. M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink). *Between the Rivers and Over the Mountains: Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*. Roma. s. 453-474.
- Sagona, A. ve Zimansky, P. (2015). *Arkeolojik veriler ışığında Türkiye'nin en eski kültürleri (MÖ 1.000.000-550)*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul.
- Saraçoğlu, H. (1990). *Bitki örtüsü akarsular ve göller*. İstanbul.
- Sayce, A. H. (1929). Some New Vannic Inscriptions. *JRAS*. 297-336, (no. 93-100).
- Sertkaya, O. F. (2014). Kür Şad Adının etimolojisi veya Türk Tarihinde Kür Şad adlı bir kişi var mıdır?. *Gazi Üniversitesi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 14. Ankara. s. 1-10.
- Sukenik, Y. (1947). On the Technique of Khirbet Kerak Ware. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*. S. 106. s. 9-17.
- Tozlu, S. (1997). *Trabzon-Erzurum-Bayezid yolu (1850-1900)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Tseretheli, G. B. (1939). *The Urartean Monuments in the Georgian Museum*. Tbilisi.
- Tuncel, M. (1991). Aras. *Diyaret Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3. s. 332-335.
- Üngör, İ. (2019). Kuzeydoğu Anadolu'da önemli bir Demir Çağı merkezi: Polat Kalesi (Kars/Arpaçay). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24. s. 755-770.
- Wright, G. E. (1937). *The Pottery of Balaştin from the Earliest Times to the End of the Early Bronze Age*. New Haven.
- Zengin, M. (2007). *Ardahan Kura Nehri ve yakın çevresi alan kullanımlarının belirlenmesi ve optimal alan kullanım önerileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

EXTENDED ABSTRACT

The province of Ardahan is located in the northeast of Anatolia, within the borders of the Erzurum-Kars Section of the Eastern Anatolia Region, at an altitude of approximately 1829 m. The neighbors of the province are Georgia and Armenia in the northeast, Kars in the south and southeast, Erzurum in the southwest, and Artvin in the west. There are six districts in Ardahan, named Merkez, Göle, Hanak, Damal, Çıldır, and Posof.

Since Ardahan is one of the transition routes between Anatolia and the Caucasus, it has been inhabited since ancient times. The rich river net and wide plains in the region have created favorable conditions for human life. In the region, where traces of settlements have been identified since the Neolithic Age, the influence of the Karaz Culture in the Early Bronze Age is seen BC II in the Eastern Anatolian Region, where Ardahan is also located, Diauehi Kingdom at the end of the first millennium BC and the first quarter of the first millennium BC, and the dominance of the Urartu State in the 1st millennium BC. The existence of the Urartian State, one of the most important states of the Iron Age, in the region is known through inscriptions describing the Urartians' expeditions to the north. These

inscriptions are Hanak/Ortakent and Taşkpr Inscriptions located within the borders of Ardahan. The region was inhabited uninterruptedly in the Middle Ages and later.

Sengertepe Castle, located in the Çıldır district of Ardahan province, is one of the most important castles in the Ardahan region, which is a bridge between the Caucasus and Anatolia. The castle is located 1.5 km north of Akçakale Village of ıldır. Located in a position overlooking ıldır Lake, Sengertepe Castle is 2126 m high and has a rectangular plan. Sengertepe Castle, built in a very strategic position to the north of Lake ıldır, measures 250 x 125 m. Sengertepe Castle is located at a point overlooking ıldır Lake, Akçakale Village, and Akçakale Island. The castle controls the historical road on the Kars-ıldır-Ardahan route passing through its south. With the advantage of its location, it is understood that the castle was used since the Late Chalcolithic Age, and the fortifications continued to function by repairing them in the Medieval and Ottoman periods.

The fact that the south and southwest sides of the castle facing the lake are steep and difficult to access, created a natural defense line for the castle. Sengertepe Castle is separated from the east hill by a ditch, which looks like an artificial cliff in the north-south direction. The trench was dug quite deep to make it difficult to access, and to increase safety. A second ditch was made to the east of the castle by carving the rocks. In the southern part of the castle facing the lake, it is seen that the fortification wall was built using the terracing method. Strengthening the weak parts of the castles by terracing is one of the methods frequently applied in the Eastern Anatolia Region in the Middle Bronze Age and Early Iron Age.

We know that the castle was heavily inhabited during the Iron Age, especially during the Urartian period. One of the most important pieces of data to support this situation is the Darboğaz Dam located in the immediate vicinity of the castle. The Darboğaz Dam takes its source from snow, rain, and spring waters. The soils carried by the dam waters prevent the dam from being used today. The sluice section of the dam was destroyed during the road construction works. It is noteworthy that there are great similarities between the stones used in the construction of the Darboğaz Dam and the stones used in the fortifications of Sengertepe Castle in terms of processing. The Darboğaz Dam is dated to the period of the Urartian King Sarduri II.

When the pottery found in Sengertepe Castle is evaluated during our survey, the density of pottery and pottery is generally striking. The uncovered pottery forms generally consist of the rim, bottom pieces, and amorphous fragments. The additives of the ceramics are fine sand, medium sand, small stone, medium stone, and lime. It has been observed that the firing rates of the pottery, which are generally burnished and coated, are moderate. Groove and groove decorations were also found on some of the mostly wheel-made pieces.

It is necessary to carry out more comprehensive studies on Sengertepe Castle, which we think was used intensively in the Urartian period. We think that these systematic studies to be carried out are extremely important for the history of the region. We believe that the cultural layers of the castle will be revealed and the place of Çıldır and Ardahan in the political history of the region will be better understood, especially with the excavations to be carried out.

EKLER

Harita 1. Sengertepe Kalesi

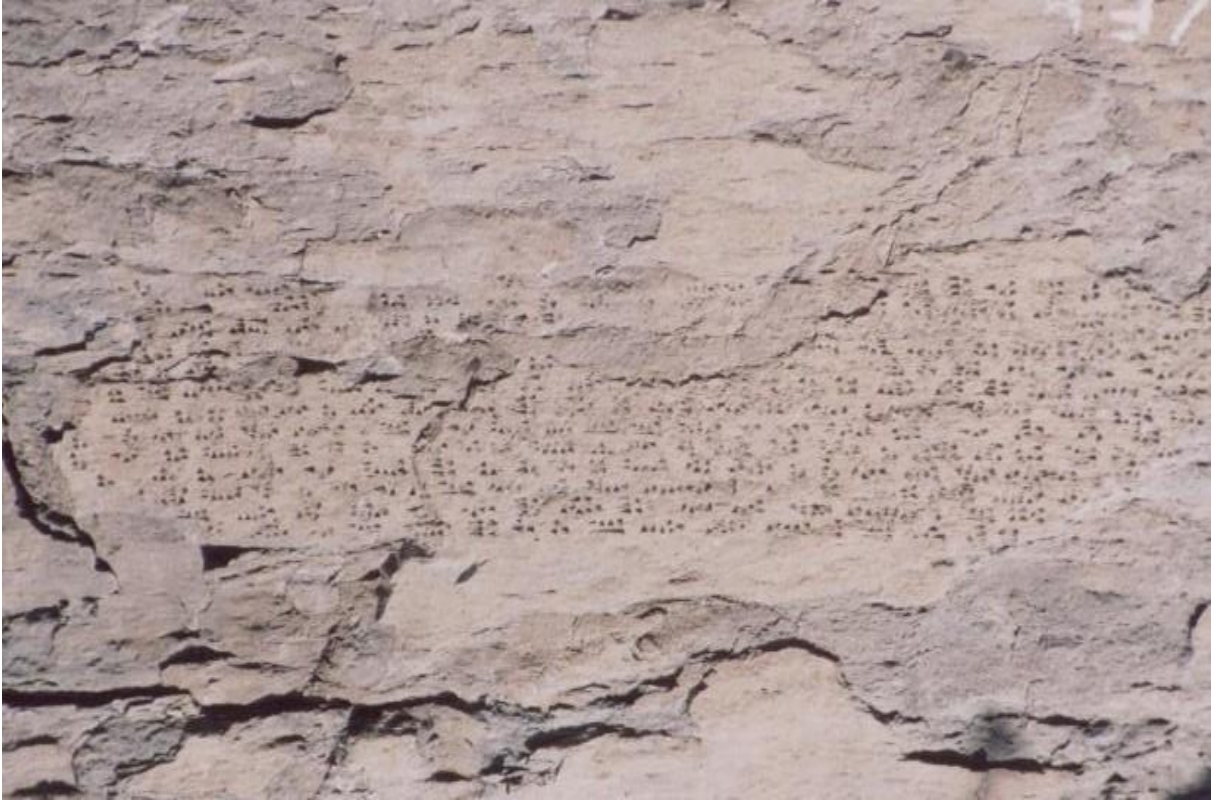

Foto 1. Hanak/Ortakent Yazıtı

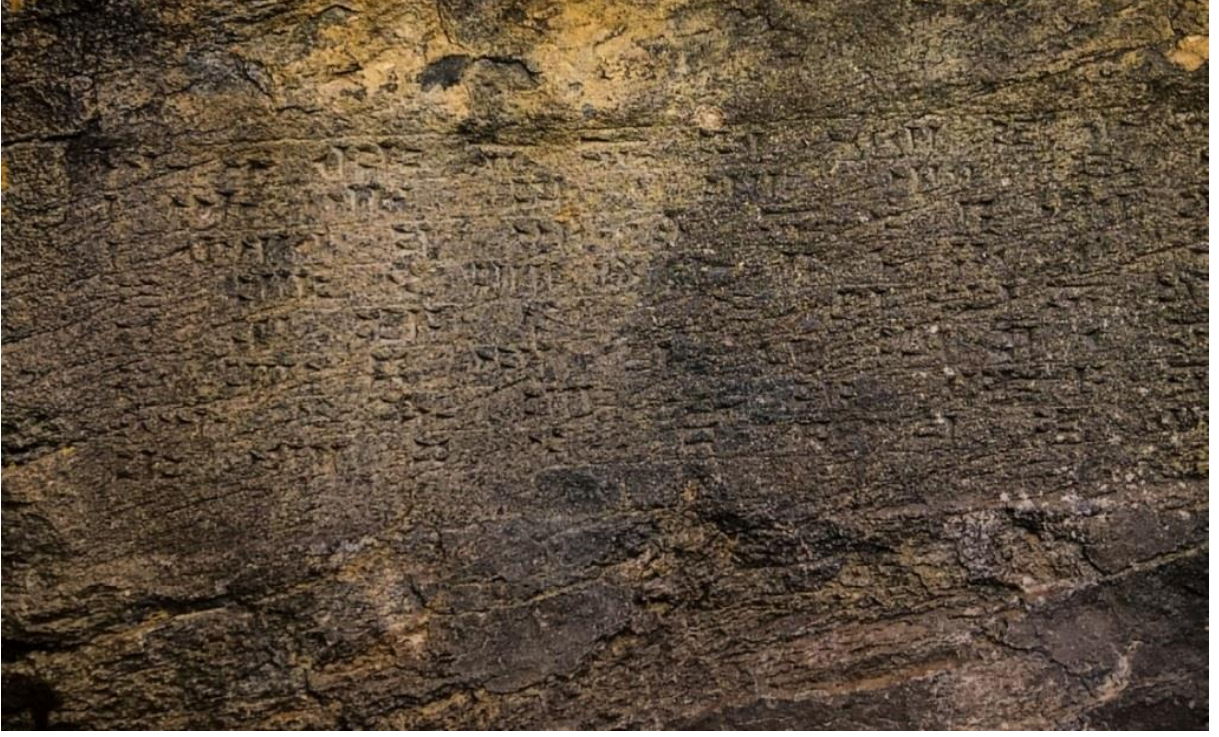

Foto 2. Taşköprü Yazıtı

Foto 3. Sengertepe Kalesi, Doğudan Görünüm

Foto 4. *Sengertepe Kalesi, Batıdan Görünüm*

Foto 5. *Sengertepe Kalesi, Doğudan Görünüm*

Foto 6. *Sengertepe Kalesi Sur Duvarları*

Foto 7. *Sengertepe Kalesi Sur Duvarları*

Foto 8. *Sengertepe Kalesi Kaçak Kazı İzleri*

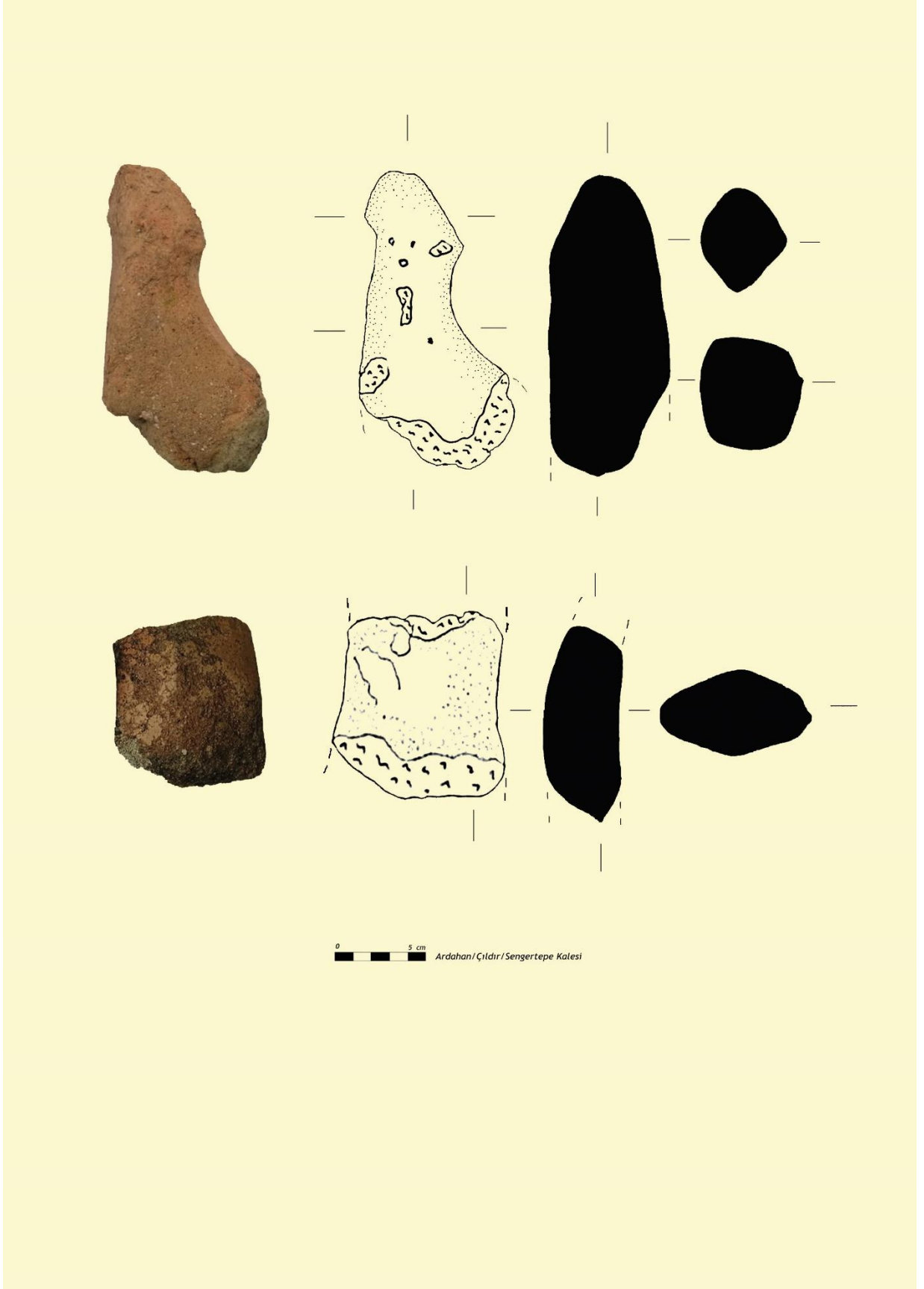

Foto 9. Sengertepe Kalesi Keramik Fotoğrafları

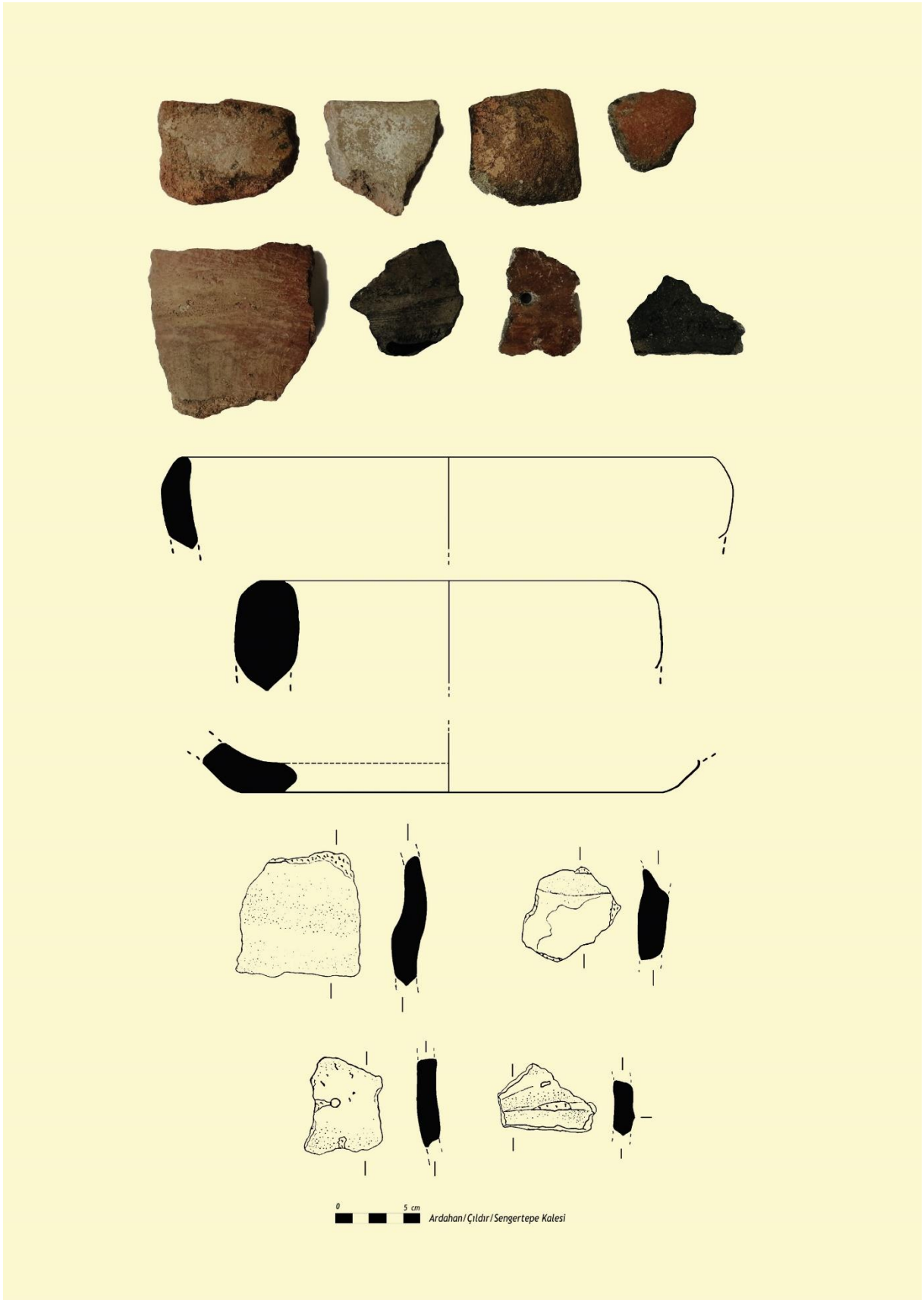

Foto 10. Sengertepe Kalesi Keramik Fotoğrafları

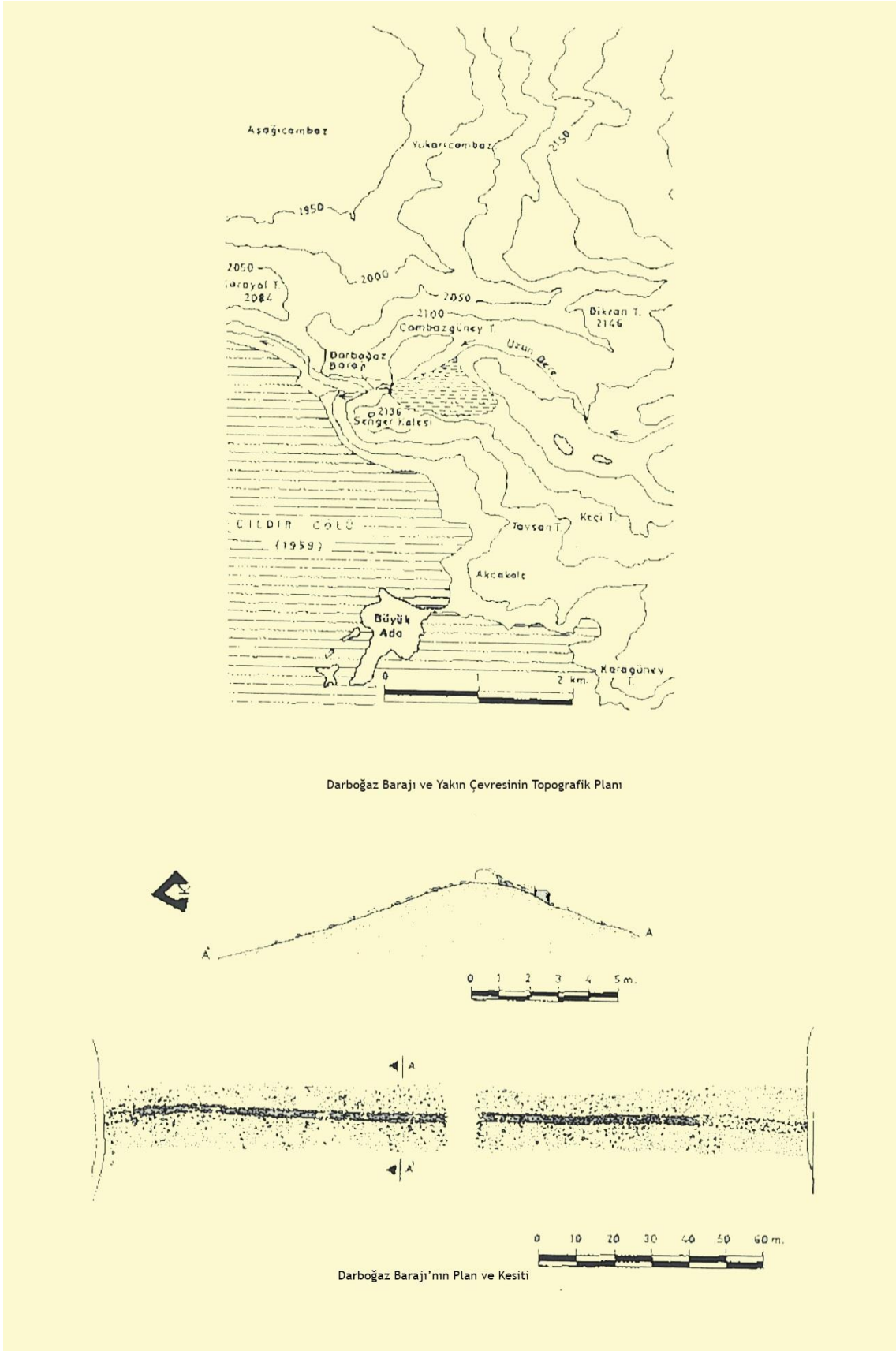

Foto 11. Darboğaz Barajı'nın Plan ve Kesiti (Bellı, 1999)

Aidiyet Duygusu ile Ekoturizm Algısı İlişkisi: Amasya Örneđi¹

Ahmet Gökhan KILIÇ² ve Kansu GENÇER³

Öz

Aidiyet duygusu, bireyler ve ölkeleri, memleketleri, dinleri, kùltürleri ve iş yerleri arasında meydana gelen duygusal bir bağdır. Ekoturizm ise çevreye karşı duyarlı, yerel halka faydalar sunan, içerisinde eğitimi de barındıran, nispeten bozulmamış doğal alanlara yapılan seyahatlerdir. Çalışmada, Amasya'da yaşamını sürdüren yerel halkın aidiyet duygusu ve ekoturizm algısı arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda, yerel halkın sahip olduğu aidiyet duygusunun ekoturizm algısı üzerinde etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Amasya ilinde yaşayan 440 kişiden anket tekniği ile elde edilen veriler çalışma kapsamında belirlenen hipotezlere yönelik korelasyon ve regresyon analizlerine tabi tutulmuştur. Yapılan analizler neticesinde aidiyet duygusu ile ekoturizmin ekonomik algı, çevresel algı ve sosyo-kùltürel algı boyutu arasında orta düzeyde bir ilişki belirlenmiştir. Ayrıca, aidiyet duygusunun bu üç boyut üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet Duygusu, Amasya, Ekoturizm, Ekoturizm Algısı, Yerel Halk

Relationship Between Sense of Belonging and Ecotourism Perceptions: Case of Amasya

Abstract

Sense of belonging is an emotional bond that occurs between individuals and their country, hometown, religion, culture and workplace. Ecotourism, on the other hand, is travel to relatively unspoiled natural areas that are sensitive to the environment, offer benefits to the local people, and include education. In the study, the relationship between the sense of belonging and ecotourism perception of the local people living in Amasya was examined. In this direction, it is aimed to determine the effect of the sense of belonging of the local people on the perception of ecotourism. The data obtained by the questionnaire technique from 440 people living in Amasya were subjected to correlation and regression analyzes for the hypotheses determined within the scope of the study. As a result of the analysis, a moderate relationship was determined between the sense of belonging and the economic perception, environmental perception and socio-cultural perception dimension of ecotourism. In addition, it has been determined that the sense of belonging has a statistically significant effect on these three dimensions.

Key Words: Sense of Belonging, Amasya, Ecotourism, Ecotourism Perception, Local People

Atıf İçin / Please Cite As:

Kılıç, A. G. ve Gençer, K. (2023). Aidiyet duygusu ile ekoturizm algısı ilişkisi: Amasya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 341-352. doi:10.33206/mjss.1167798

Geliş Tarihi / Received Date: 27.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.11.2022

¹ Bu makale Ahmet Gökhan Kılıç'ın "Yerel Halkın Aidiyet Duygusu ile Ekoturizm Algısı Arasındaki İlişki: Amasya Örneği" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

² Uzm. – Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ahmetgkhankilig@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9575-8177

³ Dr. - Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakùltesi, kansugencer@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-6400-7274

Giriş

Dünya üzerinde hızlı bir şekilde yaşanan teknolojik gelişmeler, siyasi ve ekonomik değişimler ile birlikte turizm sektöründe de birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Değişime uğrayan turizm sektörü ülke ekonomilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Turizm sektörü içerisinde yapılacak olan her türlü harcama ekonominin canlanmasını sağlamaktadır. Zaman içerisinde daha çok deniz turizmi şeklinde ortaya çıkan kitle turizmine olan talebin artmasıyla kıyı bölgelerinin taşıma kapasiteleri aşarak büyük çaplı tahribatlar meydana gelmektedir. Bununla birlikte turistler gün geçtikçe kitle turizminden farklı turizm türlerine yönelerek doğal ve kültürel çevreyi koruyucu bir eğilim göstermektedir. Bu durum ekoturizm kavramının gelişmesinde rol oynamaktadır (Kaypak, 2010, s. 94). Ekoturizm, kitle turizminin olumsuzluklarına karşı alternatif olarak 1990'lı yıllarda ilerleme kaydetmiş, hem kırsal hem de kültürel turizmin elemanlarını içerisinde barındıran, hassas olan doğal ve kültürel çevrede geliştirilebilecek en olumlu turizm çeşidi şeklinde açıklamaktadır. Kontrol dışı gelişim gösteren kitle turizminin çevre ve topluma karşı vermiş olduğu tahribata yönelik olarak ekoturizm, sürdürülebilir gelişmenin oluşturulmasında önemli bir unsur olarak bilinmektedir (Avcıkurt, 2020, s. 177). Ekoturizm sayesinde sadece kıyı bölgeleriyle ve belirli dönemlerle sınırlı kalan turizm, kırsal bölgelere ve yılın tamamına yayılmaktadır (Mansuroğlu, 2006, s. 35).

Son yıllarda pandemi nedeni ile de turistlerin turizm eğilimlerinde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir (Yaşar, 2020, s. 1). Bu değişikliklerden birisi de turistlerin aşırı kalabalık kitle turizmi destinasyonları yerine, daha sakin, kalabalıktan uzak ve doğa ile iç içe olduğu açık hava destinasyonlarını tercih etmeleridir (Zenker ve Kock, 2020, s. 3; Düzgün, 2021, s. 154). Bayesen, Özkök ve Sünnetçioğlu (2020, s. 547) tarafından gerçekleştirilen çalışmada turistlerin pandemi sonrası kitle turizmi destinasyonları yerine ekoturizmi tercih edecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla pandemi sonrası ekoturizm konusunun giderek önem kazanacağı söylenebilir.

Ekoturizmin gelişimi konusunda önemli hususlardan bir tanesi yerel halktır. Ekoturizm, yerel halktan ayrıştırılmış bir faaliyet olamayacağı gibi bütün değişkenler uyum içerisinde olmalı ve birbirini desteklemelidir. Yerel halkın ekoturizme yönelik algı ve tutumları da bu değişkenlerden bir tanesini oluşturmaktadır. Çünkü ekoturizm yapısı itibarı ile yerelle bütünleşmiş bir turizm türüdür. Yerel halkın onaylamadığı veya desteklemediği bir ekoturizm faaliyetinin söz konusu bölgeye olumlu etkilerinin olması mümkün görülmemektedir (Kavak, 2015, s. 2).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda bu araştırmanın amacı, yerel halkın aidiyet duygusu ile ekoturizm algıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve aidiyet duygusunun ekoturizm algısı üzerindeki etkisini belirlemektir. Yerel halkın aidiyet duygusu ile turizme yönelik görüşleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar literatürde bulunmaktadır (Gürsoy, Jurowski ve Uysal, 2002; Gürsoy ve Rutherford, 2004; Choi ve Murray, 2010; Ayazlar ve Ayazlar, 2016; Buzlukçu, 2020; Altanlar, 2021). Bununla birlikte yerel halkın aidiyet duygusu ile spesifik olarak ekoturizm algıları arasındaki ilişkiyi inceleyen oldukça az sayıda çalışmaya rastlanmış olup (Turpcu ve Pashi, 2019), Amasya özelinde ise bu konuda bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu durum ekoturizm literatürüne katkı açısından çalışmaya önem katmaktadır. Amasya ilinde bu konu hakkında bir çalışmaya rastlanılmamış olması ekoturizm potansiyeli yüksek olan Amasya'da (Kılıç, Güler, Babacan ve Kılıç, 2019) ekoturizmi geliştirmek adına yapılacak olan çalışmalara da kaynak sağlamak açısından önem arz etmektedir.

Aidiyet Duygusu

Aidiyet duygusu ile ilgili yapılan ilk çalışma Bowlby (1979) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bowlby çalışmasında ebeveyn-evlat ilişkisini incelemiş ve aidiyet duygusunu, kişiler ve belirli nesnelere arasındaki ilişki şeklinde tanımlamıştır. Aidiyet duygusu, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilme ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlarından doğan bir kavram olarak da açıklanabilir (Brocato, 2006, s. 9-10). Bu çalışmayla birlikte aidiyet duygusu hakkında yapılan çalışmalara ilgi çoğalmış, konu psikoloji, sosyoloji, beşerî coğrafya, pazarlama ve yönetim alanlarında araştırma yapan yazarlar tarafından farklı açılardan incelenerek literatüre kazandırılmıştır (Yılmazdoğan, 2017, s. 34). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bir insan gereksinimi olarak kavramsallaştırılan aidiyet duygusunun (Özer, Çahantimur ve Kırılı, 2020, s. 286), kelime anlamı 'ilişkinlik' ve 'mensubiyet' olarak açıklanmakta, ve temelinde ilişkilendirme yatmaktadır. İlişkilendirmenin nasıl olacağı objeye, bireye, topluluğa, etnik bir gruba veya sosyal bir kategoriye olmak üzere değişiklik gösterebilir (Alptekin, 2011, s. 20).

Aidiyet duygusuna ilişkin literatürde çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Tellefsen ve Thomas (2005, s. 24) sürekliliğe vurgu yaparak aidiyet duygusunu, “Değerli olan bir ilişkinin devam etmesi adına duyulan kalıcı bir arzu” şeklinde tanımlamışlardır. Başka bir tanımda Meyer ve Herscovitch (2001, s. 308), “Bireyi bir hedef doğrultusunda hareket etmeye yönelen güç” şeklinde ifade ederek birey tarafından belirlenen hedeflerin aidiyet duygusunda önemli bir rol sahibi olduğuna değinmişlerdir. Zaman ve mekân varlığın öncüsü olarak kabul edilmektedir. Başka bir değişle zaman ve mekânın olmadığı durumda varlık da olmayacaktır. Bu durum bir varlık olan insanlar içinde geçerlidir. Yani her insanın dünyaya geldiği bir zaman ve mekân vardır. İnsanların çevresi ile kurmuş olduğu ilişkiler tam olarak bu noktada, insanın dünyaya gelişi ile başlar ve yaşamları süresince farklı mekanlar ile farklı ilişkiler içerisinde bulunarak devam eder (Ayberk, 2019, s. 19). Kurulan bu ilişkiler neticesinde insan ve mekân arasında aidiyet duygusunun tetiklediği bir etkileşim meydana gelmektedir (Alptekin, 2011, s. 85). Yaşaroğlu (2017, s. 2812) aidiyet duygusunu “Bireylerin ikamet ettikleri yerler hakkında geliştirmiş oldukları kendi seçimleri ve yargılarının da ilerisinde, kültürel inanışları ve uygulamaları da içerisinde barındıran pozitif yönlü duygusal bir bağ” şeklinde tanımlayarak bu duyguyu mekânsal açıdan ele almıştır. Antonsich (2010, s. 646) ise “evde hissetmek” duygusunu ön plana çıkararak mekânsal aidiyet duygusunu, “Kişinin kendisini evindeymiş gibi hissedeceği bir yer bulması” şeklinde tanımlamıştır. İnsanların aidiyet duyduğu mekânlar hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu mekânlar insanların gündelik alışkanlıklarını ve sıradan vazgeçilmezliklerini meydana getirmektedir. Ayrıca, mekânlar kentli insanların hayata tutunmasını, aidiyet, kimlik ve özdeşlik ilişkisi kurmasını da sağlamaktadır (Aytaç, 2007, s. 203). Bu mekânlara ev, iş yeri, semt, il ya da ülke örnek olarak gösterilebilir (Bezirgan, 2014, s. 49). İnsanlar, sosyal anlamda aidiyet ilişkisi kurmak, eğlenmek ve hayatında var olan zorluklardan bir an olsun kurtulmak amacıyla mekânlara ihtiyaç duymaktadır (Aytaç, 2007, s. 203). Mekânsal aidiyet duygusundan yoksun olma durumunda oluşabilecek olumsuz sonuçları ise Antonsich (2010, s. 649) yalnızlık, soyutlanma, yabancılaşma, yerinden olma, motivasyon kaybı ve zihinsel olarak bir takım sağlık sorunları şeklinde belirtmektedir.

Ekoturizm Kavramı

Ekoturizm kavramının kökeni Yunanca ‘ev’ anlamına gelen ‘aikos’ ve ‘kelime’ anlamına gelen ‘logos’ sözcüklerine dayanmaktadır. Bilimsel karşılığı ekoloji olup organizmalar ve onların çevresi ile olan ilişkilerini gözlemlemeye yöneliktir. Ekoloji adına biyolojik toplulukların korunması ne kadar önemli ise bölgenin sahip olduğu yerel kültüre duyulan saygı da bir o kadar önemlidir (Çevirgen, 2003, s. 75).

Ekoturizm aynı zamanda literatürde birçok çalışmaya konu olmuş ve farklı yazarlar tarafından farklı tanımlamaları yapılmış bir kavramdır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Manzarayı, vahşi hayvanları ve bitkileri incelemek, hayran olmak ve tadını çıkarmak gibi belirli amaçlarla nispeten bozulmamış doğal alanlara seyahat etmek” (Ceballos Lascurain, 1987, s. 14).

“Bir bireyin nispeten bozulmamış, evinden 40 km’den daha uzak doğal alanlara, manzaraları, yabani bitki ve hayvanları ve bunun yanında alanda bulunan kültürel zenginlikleri incelemek, hayran olmak ve değer vermek temel amacıyla seyahat etmesidir” (Blamey, 1997, s. 125).

“Doğal ekosistemlerin korunmasını destekleyen, aynı zamanda sürdürülebilir yerel kalkınmaya teşvik eden potansiyel bir stratejidir” (Ross ve Wall, 1999, s. 123).

“Doğal veya kültürel kaynaklardan yararlanma amacıyla yapılan ziyaretlerdir” (Özkan ve Kubaş, 2012, s. 149).

Yukarıda yer verilen tanımlarda görüldüğü üzere ekoturizmin tanımlarında doğa temelli olması, çevre dostu olması ve sürdürülebilirliğin sağlanması konularının ön plana çıktığı görülmektedir. Ekoturizm hangi bölgede uygulanıyor ise o bölgeye birtakım çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri bulunmaktadır. Ekoturizm aktivitelerinin kötü bir şekilde planlanması ve yönetilmesi durumunda, kitle turizminde olduğu gibi doğanın ve kültürel değerlerin hasar görmesi durumuyla karşılaşılacaktır. Ancak hem doğal hem de kültürel değerlerin muhafazasındaki duyarlılığı yükseltme ve yerel halk adına alternatif iş ve gelir imkanları sağlama temelinde gerçekteşen ekoturizm, olumsuz çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerin en alt seviyelerde olduğu bir turizm çeşididir (Yılmaz, 2008, s. 77). Ekoturizmin sebep olabileceği olumlu ve olumsuz etkiler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo1. Ekoturizmin Olası Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Ekoturizmin Etkileri	Olumlu Etki	Olumsuz Etki
Çevresel Etki	Doğal alanların muhafazası ve idaresi için fon sağlar, Su kaynaklarını muhafaza etmektedir, Toprak ve biyolojik çeşitliliğin muhafazasına özendirir, Bölgesel ekonomileri çeşitlendirmektedir.	Vahşi yaşamın tahribatı, Aşırı enerji kullanımı, Çöp ve atık sular ile oluşan kirlilikte yükselme, Toprak erozyonu ve trafiğin yoğunlaşması, Bitki ve hayvanların metalaştırılması.
Ekonomik Etki	Yerel halkın gelirini yükseltir, İstihdam olanaklarını yükseltir, Yerel ürünler adına yeni pazarları çoğaltır, Vergi gelirlerini yükseltir, Döviz kazandırır.	Yerel ürünler ve arsa fiyatlarında yükselme, Eşit olmayan gelir dağılımına sebep olması, Vahşi yaşam ve ekonomik sızıntı sebebi ile ürünlere verilen hasar,
Sosyo-kültürel Etki	Yerel halka eğitim ve tecrübe gibi fırsatlar sunar, Sosyal ve beşerî sermayenin gelişimine özendirir, Yaşam kalitesini yükseltir, Hizmet ve altyapıya ulaşımı yükseltir, Genç göçünü azaltır, Kadın, erkek eşitliğine özendirir, Sosyal uyuma özendirir.	Yerel kültürün metalaşması, Suç oranında artış, Kültürel mirasın bozulması, Sosyal sınıflar arasında bulunan farkı çoğaltması, Fuhuş, Büyükler karşı duyulan saygının azalması, Yerel halkı yerinden etmek.

Kaynak: Mosammam, Sarrafi, Nia ve Heidari, 2016, s. 170

Aidiyet Duygusu ile Ekoturizm Arasındaki İlişki

Aidiyet duygusu turizm literatüründe turistler, yerel halk ve çalışanlar açısından incelenmiştir (Ayazlar ve Ayazlar, 2016). Yerel halk üzerine yapılan araştırmalarda aidiyet duygusu ile turizm arasındaki ilişki incelenmiş ve farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Um ve Crompton (1987) yerel halk üzerinde yapmış oldukları çalışmalarında aidiyet duygusunun yükselmesi ile turizmin daha az olumlu algılandığını belirlemişlerdir. McCool ve Martin (1994) araştırmalarında turizmin olumu etkilerini, aidiyet duygusu yüksek olan yerel halkın, düşük aidiyete sahip yerel halka göre daha fazla olumlu algılandığını bulguları ile desteklemişlerdir. Jurowski, Uysal ve Williams (1997) aidiyet duygusuna sahip olan yerel halkın turizmin ekonomik ve sosyal etkilerini olumlu algıladıkları, çevresel etkileri ise olumsuz algıladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy, Jurowski ve Uysal (2002) aidiyet duygusuna sahip yerel halkın turizmin pozitif etkilerini olumlu algılayacakları yönünde hipotez kurmuşlardır. Yapılan analizler neticesinde bir ilişki tespit edilememiş ve kurulan hipotezler reddedilmiştir. Gürsoy ve Rutherford (2004) tarafından yapılan araştırmada aidiyet duygusu yüksek olan kişilerin turizmin ekonomik ve sosyal etkilerini olumlu karşıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Choi ve Murray (2010) aidiyet duygusu yüksek olan yerel halkın turizmin pozitif etkilerini olumlu, negatif etkilerini ise olumsuz algılandığını belirleyerek yüksek aidiyet duygusu olan yerel halkın turizmin gelişimini desteklediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayazlar ve Ayazlar (2016) yerel halkın, turizmin hem pozitif hem de negatif ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel etkilerine yönelik tutumunda, aidiyet duygusunun önemli etkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca aidiyet duygusu turizmin pozitif etkilerini doğru yönde etkilerken, negatif etkilerin pozitif algılamasında da etkili olduğu tespit edilmiştir. Altanlar (2021), aidiyet duygusu yüksek olan yerel halkın, turizmin gelişimine yönelik bakış açısının pozitif olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde, aidiyet duygusu ile ekoturizm özelindeki ilişkiyi inceleyen yalnızca Turpcu ve Pashlı (2019) tarafından gerçekleştirilen “Ekoturizmin Etkileri ve Destinasyon Aidiyeti Arasındaki İlişkinin Analizi: Giresun İli Örneği” adlı çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre aidiyet duygusu ile ekoturizme yönelik ekonomik algı, çevresel algı ve sosyo-kültürel algı arasında doğru yönlü ve çok zayıf ilişki tespit edilmiştir.

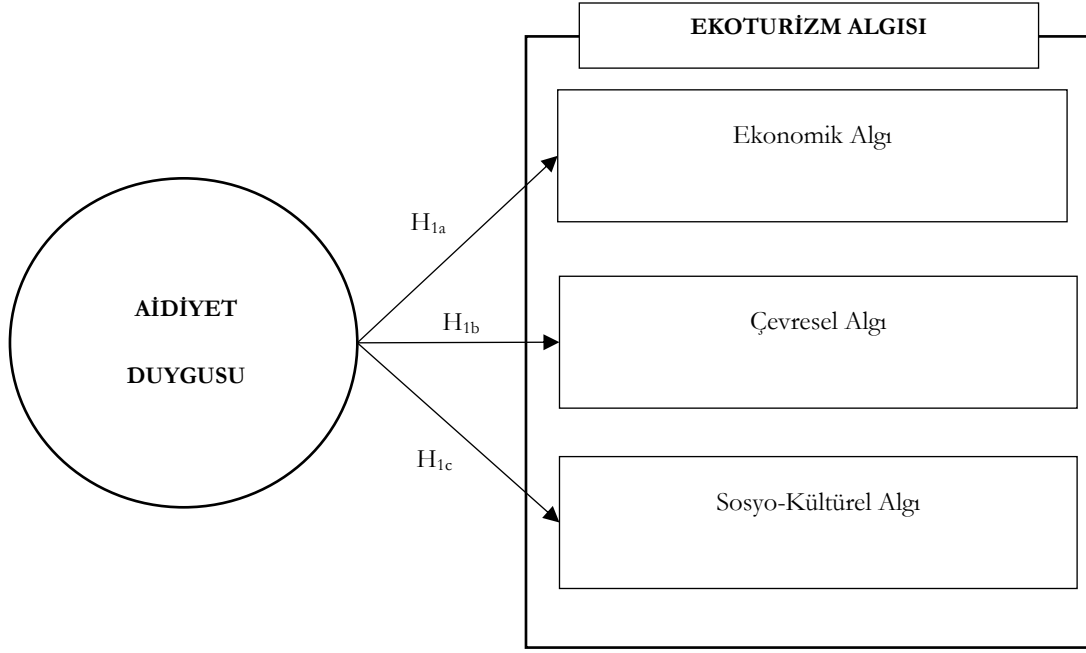
Yöntem

Araştırmanın yöntemi; araştırmanın modeli, evren ve örneklem, ve kullanılan ölçekler ve verilerin analizi başlıkları şeklinde üç başlık altında açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma betimsel bir araştırma olup çalışma kapsamında yerel halkın aidiyet duygusu ile ekoturizm algısı arasındaki ilişki incelenerek aidiyet duygusunun ekoturizm algısına etkisi belirlenmektedir. Bu

doğrultuda katılımcıların aidiyet duygusu bağımsız değişken, ekoturizme yönelik çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel algıları ise bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Araştırma modeline Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1’de yer alan model kapsamında çalışmanın hipotezleri aşağıda verilmektedir:

H1_a: Aidiyet duygusunun ekoturizmin ekonomik algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H1_b: Aidiyet duygusunun ekoturizmin çevresel algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H1_c: Aidiyet duygusunun ekoturizmin sosyo-kültürel algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Amasya’da yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Evrenin büyüklüğünü belirlemek için Amasya’nın 31/12/2020 tarihli nüfus verileri incelendiğinde toplam nüfusun 335.494 olduğu tespit edilmiştir (Amasya Valiliği, 2021). Bu evreni temsil etme yeterliliği açısından örneklem büyüklüğü Coşkun, Altunışık ve Yıldırım’ın (2019, s. 164) çalışmasına dayanarak en az 384 kişi olarak belirlenmiştir. Veriler, pandemi koşullarının zorlayıcı etkisi, zaman ve parasal açıdan kolaylık sağlanması, ve evrenin oldukça büyük olması nedeniyle araştırmanın amacı kapsamında yerel halk içinden katılımı istekli olan kişilerden toplanmıştır. Verilerin toplanması 2021 yılının Haziran ve Ekim ayları arasında yaklaşık beş aylık bir süreçte gerçekleştirilmiş olup, örneklem büyüklüğü il genelinde 440 katılımcıdan oluşmaktadır

Kullanılan Ölçekler ve Verilerin Analizi

Verilerin toplanması anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Aidiyet duygusunun ölçülmesinde dört ifadeden oluşan Ayazlar ve Ayazlar’ın (2016) çalışmasından, ekoturizm algısının ölçülmesinde ise 16 ifadeden oluşan Kavak (2015) tarafından yapılan çalışmadan yararlanılmış olup, 5’li likert ölçeğine göre derecelendirilmektedir. Kullanılan ölçekler literatürde daha önceki çalışmalarda da kullanılmış olup (Gündüz ve Dönmez, 2018; Turpcu ve Paşlı, 2019; Zere, 2020; Kartal, 2021), geçerlilik ve güvenilirlikleri yeterli düzeyde bulunmuştur.

Elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilmiştir. Verilerin analizi aşamasında ilişkilerin tespit edilmesi için korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Toplanan verilere güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Genellikle sosyal bilimlerdeki araştırmalarda Cronbach’s Alpha katsayısı 0.00 ile 0.40

arasında ise ölçek güvenilir değil, 0.40 ile 0.60 arasında ise ölçeğin güvenilirlik düzeyi düşük, 0.60 ile 0.80 arasında ise ölçek yeterli düzeyde güvenilir ve 0.80 ile 1 arasında ise ölçek yüksek düzeyde güvenilir şekilde değerlendirilmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2019, s. 296).

Faktör analizi değişkenler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır. Bu analiz sayesinde çok sayıdaki değişken daha az sayıda değişkene düşürülebilmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2019, s. 429). Veri setine faktör analizi yapılabilirliğini test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett-küresellik testi kullanılmaktadır (Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019, s. 304). Bartlett-küresellik testi değişkenler arasında genel bir ilişkinin varlığını test etmekte ve faktör analizine uygun olabilmesi için sonucun anlamlı ($p \leq .05$) çıkması gerekmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2019, s. 437). Bununla birlikte KMO testi örnekleme yeterliliğini test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu değer 0-1 arasında olmakla birlikte kabul edilebilir sınırı .50'dir. Değer 1'e yaklaştıkça faktör analizine uygunluk derecesi artmaktadır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2018, s. 80). Yapılan Bartlett-küresellik testi sonuçlarının anlamlı ($p \leq .05$) çıktığı ve KMO test değerlerinin 0,50'den yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple değişkenler faktör analizine uygundur. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre ifadelerin faktör yükleri en düşük .659 en yüksek .886 olarak kabul edilebilir düzeyde çıkmıştır. Boyutlara ilişkin Cronbach's Alpha değerleri ise tüm boyutlarda .84 ve üzeri oluşarak oldukça yüksektir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Katılımcılara ait demografik özelliklere ilişkin bilgilerin düzenlenmesinde frekans ve yüzde dağılımları kullanılmıştır. Bu bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

<i>Değişken</i>	<i>Düzye</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Erkek	231	52,5
	Kadın	209	47,5
Medeni Durum	Bekar	254	57,7
	Evli	186	42,3
Yaş Durumu	21-30	169	38,5
	31-40	93	21,1
	20 ve altı	84	19,1
	41-50	52	11,8
	51 ve üzeri	42	9,5
Eğitim Durumu	Lise	163	37,0
	Lisans	125	28,5
	Ön lisans	87	19,8
	İlköğretim	45	10,2
	Lisansüstü	20	4,5
Memleket	Amasya	327	74,3
	Diğer	113	25,7
Turizm Eğitimi	Almadım	373	84,8
	Aldım	67	15,2
Meslek	İşçi	108	24,5
	Öğrenci	105	23,9
	Kamu personeli	58	13,2
	Esnaf	50	11,4
	Ev hanımı	40	9,1
	Serbest Meslek	36	8,2
	İşsiz	22	5,0
	Emekli	16	3,6
Sanatçı	5	1,1	
İkamet Süresi	21-30	120	27,3
	11-20	116	26,4
	1-10	100	22,7
	31-40	63	14,3
	41-50	25	5,7
	51 ve üzeri	16	3,6
Toplam		440	100,0

Tablo 2 incelendiğinde erkek katılımcıların kadın katılımcılara oranla daha fazla olduğu gözlemlenmiş olup oranların birbirine yakın olduğu görülmektedir (%47,5-%52,5). Bu katılımcıların %42,3'ü evli, %57,7'si bekar. Araştırmaya katılanların yaş durumu incelendiğinde ise ilk sırada %38,5 ile 21-30 yaş arası, ikinci sırada %21,1 ile 31-40 yaş arası yer alırken bu grupları sırasıyla %19,1 ile 20 yaş ve altı, %11,8 ile 41-50 yaş arası ve %9,5 ile en düşük orana sahip 51 yaş ve üzeri takip etmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında çoğunluğu %37 ile lise düzeyi ve %28,5 ile lisans düzeyi oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümünün (%74,3) memleketi Amasya'dır. Turizm eğitimi almış olma durumuna bakıldığında ise katılımcıların büyük bir bölümü (%84,8) turizm eğitimi almadıklarını belirtmektedir. Araştırmaya katılanların mesleklerinin yarısına yakını (%48,4) işçi (%24,5) ve öğrenci (23,9) olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak katılımcıların ikamet süreleri incelendiğinde ise en yüksek orana sahip olanların 21-30 yıl arası (%27,3), 11-20 yıl arası (%26,4) ve 1-10 yıl arası (%22,7) olduğu ve birbirine çok yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizi, değişkenler arası ilişkilerde değişkenlerin bağımlı ve bağımsız olmasına bakılmaksızın ilişkinin yönü ve düzeyini analiz etmeyi sağlamaktadır (Durmuş, Yurtkoru ve Çinko, 2018, s. 143). Analiz sonucunda korelasyon katsayısı belirlenir ve -1 ile +1 arasında bir değer alabilir. Korelasyon katsayısının negatif olduğu durumlarda ilişkinin ters yönlü olduğu, katsayının pozitif olduğu durumlarda ise ilişkinin doğru yönlü olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Genel anlamıyla 0.1-0.3 arası korelasyon katsayısı düşük, 0.3-0.5 arası korelasyon katsayısı orta düzeyde, 0.5-0.8 arası korelasyon katsayısı kuvvetli ve 0.8'den büyük korelasyon katsayısı ise çok kuvvetli korelasyon olarak adlandırılır. Kısacası korelasyon katsayısı 1'e yaklaştıkça değişkenler arası ilişkilerin kuvveti yükselmektedir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2019, s. 357). Bütün bu bilgiler ışığında aşağıda korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Aidiyet Duygusu ile Ekoturizmin Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Algı Boyutu Korelasyon Analizi

Aidiyet duygusu ile ekoturizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel algı boyutu arasındaki ilişkilerin varlığı ile bu ilişkilerin yönü ve düzeyini tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. *Aidiyet Duygusu ile Ekoturizmin Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Algı Boyutu Arasındaki Korelasyon Analizi*

	Aidiyet Duygusu	Ekoturizmin Ekonomik Boyutu
Aidiyet Duygusu	1	.499**
Ekoturizmin Ekonomik Boyutu	.499**	1
	Aidiyet Duygusu	Ekoturizmin Çevresel Boyutu
Aidiyet Duygusu	1	.461**
Ekoturizmin Çevresel Boyutu	.461**	1
	Aidiyet Duygusu	Ekoturizmin Sosyo-Kültürel Boyutu
Aidiyet Duygusu	1	.457*
Ekoturizmin Sosyo-Kültürel Boyutu	.457**	1

**p<.01

Tablo 3 incelendiğinde aidiyet duygusu ile ekoturizmin ekonomik algı boyutu ($r=.499$, $p<.01$), çevresel algı boyutu ($r=.461$, $p<.01$) ve sosyo-kültürel algı boyutu ($r=.457$, $p<.01$) arasında doğru yönlü ve orta düzeyde korelasyon tespit edilmiştir.

Regresyon Analizi

Regresyon analizi, bağımsız değişken ya da değişkenlerin bağımlı bir değişkeni nasıl açıkladığını tahmin etmeye imkân tanıyan bir tekniktir. Regresyon analizi bir bağımsız değişken ile yapıldığı takdirde basit doğrusal regresyon, bağımsız değişken sayısının birden çok olduğu durumlarda ise çok değişkenli regresyon analizi olarak adlandırılmaktadır (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2019, s. 375). Çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizlerine aşağıda yer verilmiştir.

Aidiyet Duygusunun Ekoturizmin Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Algı Boyutu Üzerine Etkisi

Aidiyet duygusunun ekoturizmin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel algı boyutu üzerindeki etkisi regresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Analizin sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Aidiyet Duygusunun Ekoturizmin Ekonomik, Çevresel ve Sosyo-Kültürel Algı Boyutuna Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	B	Std. Hata	t	R ²	Δ R ²	F
Ekonomik Algı	Aidiyet Duygusu	.499**	.390	.32	12,049	.249	.247	145,170**
	Çevresel Algı	.461**	.364	.33	10,870	.212	.211	118,156**
Sosyo-Kültürel Algı	Aidiyet Duygusu	.457**	.380	.35	10,739	.208	.207	115,335**

**p<.01

Tablo 4'te yer almakta olan regresyon analizi sonuçları incelendiğinde aidiyet duygusunun, ekoturizmin ekonomik algı boyutunu ($\beta=.499$; p değeri= .000<.01), çevresel algı boyutunu ($\beta=.461$; p değeri= .000<.01) ve sosyo-kültürel algı boyutunu ($\beta=.457$; p değeri= .000<.01) doğru yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aidiyet duygusunun, ekoturizmin ekonomik algı boyutunu %24,9 çevresel algı boyutunu %21,2 ve sosyokültürel algı boyutunu %20,8 oranında açıkladığı tespit edilmiştir

Tablo 5. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Sonuç Özeti

Hipotezler	Sonuç
H1a: Aidiyet duygusunun ekoturizmin ekonomik algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul edilmiştir.
H1b: Aidiyet duygusunun ekoturizmin çevresel algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul edilmiştir.
H1c: Aidiyet duygusunun ekoturizmin sosyo-kültürel algı boyutu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.	Kabul edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgular neticesinde aidiyet duygusu ile ekoturizmin ekonomik algı, çevresel algı ve sosyo-kültürel algı boyutu arasında doğru yönde ve orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Turpcu ve Paslı (2019) tarafından yapılan çalışmada ise aidiyet duygusu ile ekoturizmin ekonomik algı, çevresel algı ve sosyo-kültürel algı boyutu arasında doğru yönde ve çok zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki çalışma karşılaştırıldığında ilişkinin varlığı açısından benzerlik gösterse de ilişkinin düzeyi bakımından farklılaşmaktadır. Bu farklılığın çalışmaların örneklem kitlesinin farklı şehirlerden oluşması ve pandemi sürecinin etkisi gibi sosyal etkenlerden kaynaklandığı düşünülebilir.

Yerel halkın aidiyet duygusu en çok ekoturizmin ekonomik algı boyutunu, sonrasında ise sırasıyla çevresel algı boyutunu ve sosyo-kültürel algı boyutunu etkilemektedir. Bununla birlikte ilişkilerin istatistiksel açıdan doğru yönlü olmasına bağlı olarak yerel halkın aidiyet duygusunun artması halinde, ekoturizme yönelik ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel algıların da olumlu yönde etkileceği söylenebilir. Yerel halkın aidiyet duygusu ile turizmin etkilerine yönelik algı ve tutumlar arasında ilişki olduğunu gösteren çalışmaların (McCool ve Martin, 1994; Choi ve Murray, 2010; Ayazlar ve Ayazlar, 2016; Altanlar, 2021) var olmasının yanı sıra ilişkinin olmadığını gösteren çalışmalar da (Gürsoy, Jurowski ve Uysal, 2002) literatürde bulunmaktadır. Bu çalışma özelinde aidiyet duygusu yüksek olan bireylerin ekoturizme yönelik algılarının aidiyet duygusu düşük olanlara kıyasla daha olumlu olduğu bulgusu, sürdürülebilir turizm açısından ele alınan çalışmalarda (Nicholas, Thapa ve Ko, 2009; Buzlukçu, 2020) elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Bu çalışma sonuçlarına göre yerel halka yönelik yapılacak çalışmalarla aidiyet duygusunun artırılması onların ekoturizme yönelik algılarının da pozitif yönde etkilenmesini sağlayacaktır. Yerel halka yabancı dil ve turizm eğitimi verilerek bölgedeki ekoturizm destinasyonlarında çalışmalarını için imkân sunmak onların ekonomik durumlarına katkı sağlaması nedeniyle aidiyet duygularında yükselme meydana getirebilir. Dolayısıyla da aidiyet duygusunun yükselmesi ile ekoturizmin etkileri daha fazla olumlu algılanarak birbirini besleyen bir sürece dönüştürülebilir. Ayrıca bölgede ekoturizm üzerine yapılacak olan çalışmalarda yerel halkın karar alma mekanizmalarına dahil edilmesi suretiyle söz sahibi olması ve fikirlerinin önemsenmesi de aidiyet duygularının yükselmesini sağlayarak ekoturizmi olumlu algılamalarında etkili olabilir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar Amasya’da ekoturizmin gelişmesi adına oldukça önemlidir. Çünkü yerel halkın bakış açısı ekoturizmin gelişimi adına oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışma sonuçları, bölgede ekoturizmi geliştirmek için yapılacak strateji ve planlar belirlenirken dikkate alınmalıdır.

Bu bulgular ışığında sektöre yönelik geliştirilen öneriler şunlardır:

- Amasya’da yaşayan yerel halkın aidiyet duygusunu yükseltmek amacıyla ekoturizm üzerinden birtakım fırsatlar sunarak ekonomik durumları güçlendirilebilir.
- Amasya’da bölgenin gelişimi için uygulanacak politikalara yerel halkın aktif katılımının sağlanması, karar alma aşamasına yerel halkın dâhil edilerek yönetişim anlayışının benimsenmesi yerel halkın aidiyet duygusunu artırabilir.
- Yerel halka bölgede uygulanan ekoturizmin bir parçası olduğunu hissettirecek faaliyetler, toplantılar ve seminerler düzenlenebilir.
- Ekoturizm farkındalığına yönelik yerel halka eğitimler verilebilir.

Gelecekte yapılabilecek araştırmalara yönelik öneriler aşağıda verilmektedir:

- Aidiyet duygusunu etkileyen unsurlar üzerine bir çalışma yapılabilir.
- Konu farklı bölgelerde yaşayan yerel halk üzerinde araştırılabilir.
- Konu yerel halk dışında turizmin diğer paydaşları üzerinde araştırılabilir.

Etik Beyan

“*Aidiyet Duygusu ile Ekoturizm Algısı İlişkisi: Amasya rneği*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli etik kurul izini Kütahya Dumlupınar niversitesi’nden 23/08/2021 tarihinde ve 41773 sayı numarası ile alınmıştır.

Kaynakça

- Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altanlar, A. (2021). Yere bağlılığın turizm stratejileri üzerindeki etkisi: Amasya rneği. *Kent Akademisi*, 14(1), 199-213. Amasya Valiliği. (2021, 20 Nisan). Erişim Adresi: <http://www.amasya.gov.tr/nufus>
- Antonsich, M. (2010). Searching for belonging—an analytical framework. *Geography Compass*, 4(6), 644-659.
- Avkurt, C. (2020). *Turizm sosyolojisi: Genel ve yapısal yaklaşım* (6. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ayazlar, G. ve Ayazlar, R. A. (2016). Yerel halkın turizmin etkilerine yönelik tutumunda aidiyet duygusu ve yaşam tatmininin rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 1451-1470.
- Ayberk, C. (2019). *Uluslararası ğrenci hareketliliği: İstanbul’daki uluslararası öğrencilerin yer bağlılığı, deneyimleri ve hareketin sonuçları* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aytaç, . (2007). Kent meknlarının sosyo-kültürel coğrafyası. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 199-226.
- Bayesen, D., zkk, F. ve Sünnetçioğlu, S. (2020). Covid-19 pandemisi sonrası turistlerin ekoturizm hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(4), 528-550.
- Bezirgan, M. (2014). *Destinasyon imajı, algılanan değer, aidiyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi: Bir araştırma* (Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Blamey, R. K. (1997). Ecotourism: The search for an operational definition. *Journal of Sustainable Tourism*, 5(2), 109-130.
- Brocato, E. D. (2006). *Place attachment: An investigation of environments and outcomes in service context* (Doktora Tezi). Arlington: The University of Texas.
- Buzlu, C. (2020). *Yerel halkın yer kimliği, topluluğa bağlılığı, srdrlebilir turizm tutumu, turizmin gelişimini destekleme tutumu ve yaşam memnuniyeti ilişkisi* (Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ceballos-Lascurain, H. (1987). The future of ecotourism. *Mexico Journal*, January, 13-14.
- Choi, H. C. ve Murray, I. (2010). Resident attitudes toward sustainable community tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 18(4), 575-594.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım E. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (10. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- evirgen, A. (2003). *Sürdürülebilir turizm kapsamında ekoturizm ve edremit yöresi için bir model nerisi* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve ınko, M. (2018). *Sosyal bilimlerde SPSS’le veri analizi* (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Düzgün, E. (2021). Pandemi sonrası yeni turist tercihi: Glamping turizmi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 145-158.

- Gündüz, B. ve Dönmez, Y. (2018). Üniversite çalışanlarının ekoturizm algısı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20(2), 152-162.
- Gürsoy, D. ve Rutherford, D. G. (2004). Host attitudes toward tourism: An improved structural model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495-516.
- Gürsoy, D., Jurowski, C. ve Uysal, M. (2002). Resident attitudes: A structural modeling approach. *Annals of Tourism Research*, 29(1), 79-105.
- İslamoğlu, H. ve Alnaçık, Ü. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (6. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jurowski, C., Uysal, M. ve Williams, D. R. (1997). A theoretical analysis of host community resident reactions to tourism. *Journal of Travel Research*, 36(2), 3-11.
- Kartal, G. (2021). *Trabzon'daki yerel halkın ekoturizme yönelik tutum ve algılarına ilişkin bir çalışma* (Yüksek Lisans tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kavak, M. (2015). *Edremit körfezi kıyılarında yerel halkın ekoturizme yönelik bilinç algısı ve tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 93-114.
- Kılıç, D. D., Güler, D., Babacan, A. ve Kılıç, M. (2019). Amasya'nın ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 77-106.
- Mansuroğlu, S. (2006). Turizm gelişmelerine yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Akseki/Antalya örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 35-46.
- McCool, S. F. ve Martin, S. R. (1994). Community attachment and attitudes toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 32(3), 29-34.
- Meyer, J. P. ve Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11(3), 299-326.
- Mosammam, H. M., Sarrafi, M., Nia, J. T. ve Heidari, S. (2016). Typology of the ecotourism development approach and an evaluation from the sustainability view: The case of Mazandaran Province, Iran. *Tourism Management Perspectives*, 18, 168-178.
- Nicholas, L. N., Thapa, B. ve Ko, Y. J. (2009). Residents' perspectives of a world heritage site: The pitons management area, St. Lucia. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 390-412.
- Özer, G. K., Çahantimur, A. ve Kırılı, S. (2020). Aidiyet duygusu kentlerin algılanmasında etkili etkenlerden birisi midir? Bir pilot çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(3), 285-291.
- Özkan, E. ve Kubaş, A. (2012). Yıldız dağlarında kırsal kalkınmada ekoturizm fırsatları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), 149-153.
- Ross, S. ve Wall, G. (1999). Ecotourism: Towards congruence between theory and practice. *Tourism Management*, 20(1), 123-132.
- Tellefsen, T. ve Thomas, G. P. (2005). The antecedents and consequences of organizational and personal commitment in business service relationships. *Industrial Marketing Management*, 34(1), 23-37.
- Turpcu, E. ve Pash, N. Ç. (2019). Ekoturizmin etkileri ve destinasyon aidiyeti arasındaki ilişkinin analizi: Giresun ili örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6(4), 412-424.
- Um, S. ve Crompton, J. L. (1987). Measuring Resident's attachment levels in a host community. *Journal of Travel Research*, 26(1), 27-29.
- Yaşar, İ. (2020). Pandemi (covid 19 salgını) sürecinin bireylerin tatile çıkma eğilimlerine etkisi. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Yaşaroğlu, C. (2017). Mekânsal bağlılık ölçeği: Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2810-2817.
- Yılmaz, H. (2008). *Turizm çeşitlendirmesi kapsamında ekoturizmin ürünü olarak tatil çiftlikleri: Türkiye'deki tatil çiftliklerine yönelik swot analizi* (Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Yılmazdoğan, O. C. (2017). *Destinasyon aidiyeti ve öncüllerinin destinasyon sadakati üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Zenker, S. ve Kock, F. (2020). The coronavirus pandemic—a critical discussion of a tourism research agenda. *Tourism Management*, 81, 104164.
- Zere, S. (2020). *Yerel halkın ekoturizm algısı: Giresun ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

EXTENDED ABSTRACT

Tourism is an important economic resource for most countries, as it is one of the sectors with very rapid growth and development. However, if a planning is made without considering natural, cultural and historical values, it may have damages on environment. At this point, the concept of ecotourism, which is sensitive to the environment and protects natural resources, is becoming increasingly important. Thanks to ecotourism, tourism, which is limited to coastal areas and certain periods, will spread to rural areas and the whole year.

In recent years, some changes have occurred in the tourism trends due to the pandemic (Yaşar, 2020, p. 1). One of these changes is that tourists prefer open-air destinations where they are calmer, away from

crowds and intertwined with nature, instead of overcrowded mass tourism destinations (Zenker & Kock, 2020, p. 3; Denge, 2021, p. 154). In the study carried out by Bayesen, Özkök and Sünnetçioğlu (2020, p. 547), it was concluded that tourists will prefer ecotourism instead of mass tourism destinations after the pandemic. Therefore, it can be said that the ecotourism will gain importance after the pandemic.

One of the important issues in the development of ecotourism is the local people. Ecotourism can not be a separated activity from the local people, and all the variables must be in harmony and support each other. Perceptions and attitudes of local people towards ecotourism constitutes one of these variables. Because ecotourism is a type of tourism integrated with the local people. It is not possible for an ecotourism activity that the local people do not approve or support to have positive effects on the region (Kavak, 2015, p. 2).

There are various studies in the literature examining the relationship between the sense of belonging of the local people and their perceptions on tourism (Gürsoy, Jurowski & Uysal, 2002; Gürsoy & Rutherford, 2004; Choi & Murray, 2010; Ayazlar & Ayazlar, 2016; Buzlukçu, 2020; Altanlar, 2021). However, there are very few studies examining the relationship between the sense of belonging of the local people and their perceptions of ecotourism specifically (Turpcu & Paşlı, 2019), but no study has been found on this subject in Amasya. This adds importance to the study in terms of contribution to the ecotourism literature. In addition, this study is important in terms of providing resources for the studies to be carried out in order to develop ecotourism in Amasya province which has a high ecotourism potential (Kılıç, Güler, Babacan & Kılıç, 2019).

The aim of this study is to reveal the relationship between the sense of belonging of the local people and the perceptions of ecotourism and to determine the effect of the sense of belonging on the perception of ecotourism. The hypotheses of the study determined for this purpose are given below:

H1a: The sense of belonging has a statistically significant effect on the economic perception dimension of ecotourism.

H1b: The sense of belonging has a statistically significant effect on the environmental perception dimension of ecotourism.

H1c: The sense of belonging has a statistically significant effect on the socio-cultural perception dimension of ecotourism.

The above hypotheses were tested by performing correlation and regression analysis. According to the results of the correlation analysis, a positive and moderate relationship was determined between the two variables. In the study conducted by Turpcu and Paşlı (2019), it was concluded that there is a very weak relationship between the sense of belonging and the economic perception, environmental perception and socio-cultural perception dimension of ecotourism. When the two studies are compared, although they show similarity in terms of the existence of the relationship, they differ in terms of the level of the relationship. The reason for this difference can be thought to be due to social factors such as the fact that the studies consist of different sample groups and the effect of the pandemic.

According to the results of the regression analysis, it was determined that the sense of belonging has a significant effect on the perception of ecotourism. The sense of belonging mostly affects the economic perception dimension of ecotourism, followed by the environmental perception dimension and the socio-cultural perception dimension respectively. In the light of these findings, the H1 hypotheses established within the scope of the research were supported. Therefore, it can be said that with the increase in the sense of belonging; economic, environmental and socio-cultural perceptions towards ecotourism will also increase. Some study results (McCool & Martin, 1994; Choi & Murray, 2010; Ayazlar & Ayazlar, 2016; Altanlar, 2021) show a relationship between local people's sense of belonging and perceptions and attitudes towards the effects of tourism. There are also studies in literature showing that there is no such relationship (Gürsoy, Jurowski & Uysal, 2002). In this study, the findings show that individuals with high sense of belonging have more positive perceptions towards ecotourism compared to those with a low sense of belonging overlaps with the findings obtained in previous studies in terms of sustainable tourism (Nicholas, Thapa & Ko, 2009; Buzlukçu, 2020).

According to the results of this study, suggestions for the tourism sector are as follows:

In order to increase the sense of belonging of the local people living in Amasya, their economic situation can be strengthened by offering job opportunities through ecotourism.

Activities, meetings and seminars can be organized to make the local people feel that they are a part of the ecotourism practiced in the region and for ecotourism awareness.

Suggestions for future research are to conduct studies on;

the factors that affect the sense of belonging,

local people living in different regions,

other shareholders of tourism apart from the local people.

Ülkelerin Turizm Potansiyellerine Göre K-Ortalamlar Yöntemi Kullanılarak Kümeleneşmesi

Cem GÜRLER¹

Öz

Turizm sektörü, ülkeler için ekonomik olarak ciddi bir önem arz etmektedir. Koronavirüs pandemisinden sonra seyahat ve turizm sektörünün büyüklüğü yaklaşık %50 azalarak 4,671 Trilyon \$'a gerilemiştir. Uçuş ve sokağa çıkma kısıtlamalarının kaldırılmasıyla birlikte, ilgili sektörün büyüklüğünün yakın zamanda tekrar pandemi öncesini yakalayacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda ülkeler, pandeminin bıraktığı hasarı azaltmak ve ekonomik büyümelerini devam ettirebilmek için seyahat ve turizm sektöründen daha fazla pay almak istemektedirler. Turizm sektöründe farklı stratejiler mevcuttur ve ülkeler daha fazla ziyaretçi çekebilmek için farklı politikalar izlemektedir. Mevcut çalışmanın amacı seyahat ve turizm sektöründe birbirine benzer ülkelerin, kümeleme analizi ile tespit edilmesidir. Bu bağlamda ilk olarak GAP istatistiği kullanılarak küme sayısı 4 olarak belirlenmiştir. Küme sayısının belirlenmesinden sonra ise k-ortalamlar yöntemi kullanılarak kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Kümeleme analizinden sonra her bir küme için ortalama endeks skoru hesaplanmış ve kümeler hesaplanan bu skora göre sıralanmış ve kıyaslanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Rekabetçilik, Kümeleme Analizi

Clustering of Countries According to Tourism Potentials Using K-Means Method

Abstract

The tourism sector has a serious economic importance for countries. After the coronavirus pandemic, the size of the travel and tourism sector decreased by approximately 50% to \$ 4,671 Trillion. With the lifting of restrictions, the size of this sector is expected to catch up with pre-pandemic again in the near future. In this context, countries want to get more shares from the travel and tourism sector in order to reduce the damage caused by the pandemic and to continue their economic growth. There are different strategies in the tourism sector and countries follow different policies to attract more visitors. The aim of the current study is to identify countries that are similar to each other in the travel and tourism sector by cluster analysis. In this context, firstly, the number of clusters was determined as 4 using the GAP statistics. After determining the number of clusters, cluster analysis was performed using the k-means method. After the cluster analysis, the average index score was calculated for each cluster and the clusters were ranked according to this calculated score.

Key Words: Tourism, Competitiveness, Cluster Analysis

Atıf İçin / Please Cite As:

Gürler, C. (2023). Ülkelerin Turizm Potansiyellerine Göre K-Ortalamlar Yöntemi Kullanılarak Kümeleneşmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 353-363. doi:10.33206/mjss.1082471

Geliş Tarihi / Received Date: 03.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 28.11.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Yalova Üniversitesi, cem.gurler@yalova.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5127-6726

Giriş

Seyahat ve turizm sektörü dünya çapında büyüyen bir sektördür. Ülkelerin çoğu, bu sektörden gelir elde etmek ve vatandaşlarının yaşam kalitesini arttırmak amacıyla, farklı turizm deneyimleri sunmaktadır. Ülkelerin buradaki amacı, bu sektörden daha fazla pay elde etmek ve ülkelerini daha rekabetçi bir konuma getirmektir (García-Sánchez, Siles ve Vázquez-Méndez 2019, s. 1). Seyahat ve turizmde rekabet gücü, bir ülkenin sakinlerine belirli bir yaşam kalitesi sağlama kapasitesi olarak tanımlanabilir (Crouch ve Ritchie, 1999, s. 137). Rekabet gücü yüksek olan ülkeler, daha fazla pazar payı ve daha fazla karlılık sağlamaktadır. Bu durum bu ülkelerin uzun vadede istikrar sağlamalarına, vatandaşlarının daha iyi şartlarda daha yüksek refahla yaşamalarına imkân tanımaktadır (Mehralian ve Shabaninejad, 2014, s. 1). Bu bağlamda ülkeler, daha rekabetçi bir konuma gelebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Fakat ülkelerin, turist tercihlerinde popüler hale gelmesi, artan rekabetle birlikte giderek zorlaşmaktadır (Kumar ve Dhir, 2020, s. 1).

Seyahat ve turizm sektörü, en büyük istihdam sağlayan sektörlerden biridir ve hem gelişmekte olan hem gelişmiş ekonomiler için oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Rita, 2000, s. 434). Özellikle gelişmekte olan ülkeler için hem gelir hem de istihdam kaynağı olarak oldukça kritik bir sektördür (Ekanayake ve Long, 2012, s. 520). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre seyahat ve turizm sektöründen beklentileri farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler seyahat ve turizm sektörünün gelir etkisinden faydalanmayı beklerken, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler ise istihdam ve döviz getirici özelliklerinden fayda beklemektedir (Yıldız, 2011, s. 54). Ülkeler ziyaretçi çekebilmek, ziyaretçi sayısını arttırabilmek için tanıtımlar yapmak, sahip oldukları kültür miraslarını ve doğal güzelliklerini korumak, altyapı imkanlarını geliştirmek gibi pek çok farklı kriteri iyileştirmeye çalışmaktadır. Çünkü yerel ya da yabancı ziyaretçiler, yaptıkları harcamalarla bir ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamaktadır (Bunghesz, 2016, s. 3). Dünya genelinde, 2019 yılında 1.446,1 milyar ziyaretçi sayısı varken, aynı yıl seyahat ve turizm sektörünün büyüklüğü 9,170 trilyon \$'dır. 2020 yılında pandemiden dolayı ziyaretçi sayısı 400 milyona düşerken, turizm sektörünün büyüklüğü ise 4,671 trilyon \$'a gerilemiştir. Bu düşüş küresel ekonomide %3,7'lik bir daralmaya neden olmuştur. Ayrıca, seyahat ve turizm sektöründe istihdam oranı %18,5 azalmış ve 62 milyon kişi işsiz kalmıştır. (UNWTO, 2021; WTTC, 2021). Turizm sektörünün büyüklüğü, her ne kadar pandemiden dolayı küçülmüş olsa da 2020 yılında Dünya GSYİH'sinin %5,5'ini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin turizm sektöründen aldıkları payı arttırmaları önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı, 2018 yılında 54.493.377, 2019 yılında 61.381.112, 2020 yılında ise 12.734.213 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2022). Türkiye'nin ziyaretçi sayılarının, pandemiden oldukça etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir. Dünya genelinde pandemi sonrasında yaklaşık %73'lük bir ziyaretçi azalması varken, Türkiye'de bu değer %80'dir. Türkiye'nin elde ettiği turizm gelirleri 2018 yılında 29,5 Milyar \$, 2019 yılında 34,5 Milyar \$, 2020 yılında 12 Milyar \$'dır. Türkiye'nin turizm gelirleri, pandeminin başladığı 2020 yılında, bir önceki yıla göre yaklaşık %65'lik bir düşüş yaşamıştır. Dünya genelinde ise turizm gelirlerinde %50'lik bir azalış mevcuttur. Bu bağlamda, Türkiye'nin pandemiden, Dünya ortalamasına göre daha fazla etkilendiğini söylemek mümkündür.

Ülkeler daha fazla ziyaretçi çekebilmek, daha rekabetçi olabilmek için farklı politikalar izlemektedir. Bu bağlamda ilk yapılan aksiyonlardan birisi düşük fiyatlarla ülkeyi cazip hale getirmektir. Ancak bir ülkenin sadece düşük fiyatlarla daha rekabetçi bir hale gelmesi nispeten zordur. Ülkeler aynı zamanda ziyaretçilere sunduğu hizmetlerin kalitesini de iyileştirmelidir (Mangion, Durbarry ve Sinclair, 2005, s. 64-65). Kayar ve Kozak (2010, s. 213) yaptıkları çalışmada, Seyahat ve Turizm Rekabetçiliğini en az etkileyen unsurun, fiyat rekabetçiliği olduğunu raporlamışlardır. Ayrıca Seyahat ve Turizm Rekabetçiliği endeks skorunda kötü performans gösteren ülkelerin, Fiyat Rekabetçiliğinde, diğer ülkelere kıyasla daha iyi bir skor elde ettiklerini de belirtmişlerdir. Fiyat rekabetçiliğinin yanında, ülkeler turizmde daha rekabetçi hale gelebilmek için, altyapılarını iyileştirmek, yeni altyapı yatırımları yapmak, insan kaynaklarını nitelikli hale getirmek, ülkenin tanıtımını yurtdışında yapmak gibi stratejiler izlemektedir. Ayrıca ülkeler için doğal ve kültürel alanlar ziyaretçi çekmek için önemle korunması ve pazarlanması gereken yerlerdir. Ülkeler bu kapsamda bulunan yerleri, Dünya Miras Listesi'ne girmesi için çabalayabilirler. Hall ve Piggin (2001, s. 103) çalışmalarında, Dünya Miras Listesi'ne giren yerlerin, eskiye nazaran daha fazla ziyaretçi çektiklerini tespit etmişlerdir.

Çalışmada iki farklı araştırma sorusu mevcuttur:

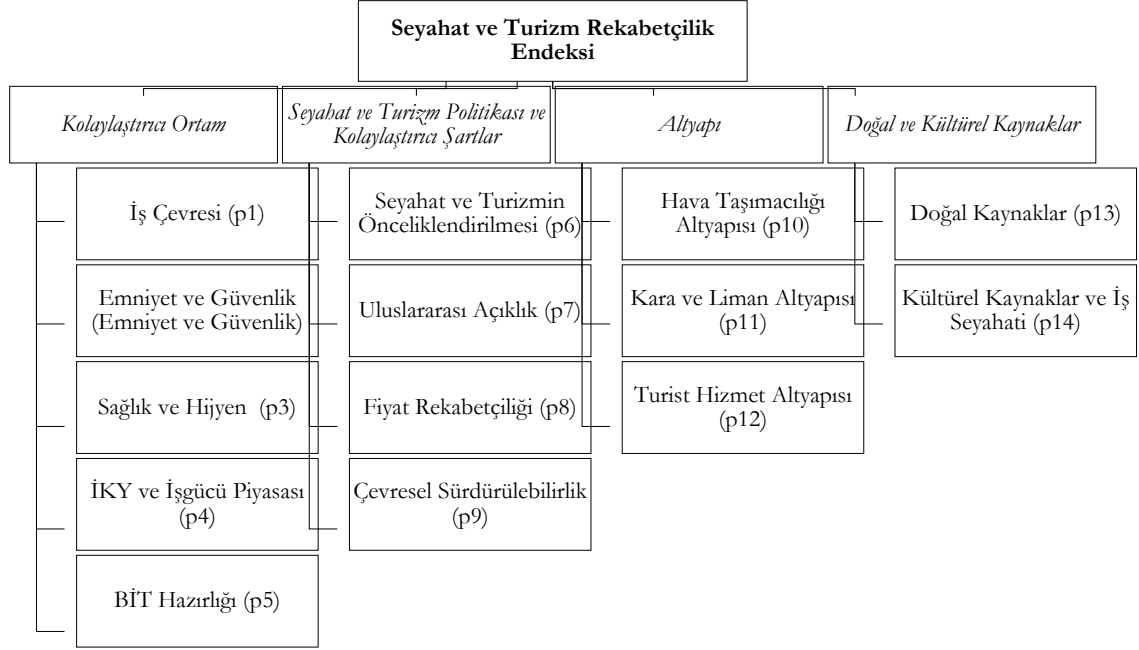
- 1) Seyahat ve turizm sektöründe ülkeler benzer özelliklere sahip midir?

- 2) Gelen turist sayısını arttırabilmek ve daha rekabetçi bir konuma gelebilmek için Türkiye'nin yapması gerekenler nelerdir?

Çalışmanın izleyen bölümünde çalışmanın metodolojisi açıklanmış, üçüncü bölümde analiz sonuçları ve bulgular paylaşılmıştır. Çalışmada son olarak ise bulguların tartışıldığı sonuç ve tartışma kısmı yer almıştır.

Metodoloji

Çalışmada, Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan, Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Raporunda yer alan ve Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksini oluşturan veriler kullanılmıştır. Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi, 4 alt endeks, 14 unsur (pillar) ve 90 ayrı gösterge ile hesaplanmaktadır. Endekste yer alan alt endeks ve unsurlar Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksinde Yer Alan Alt Endeks ve Unsurlar

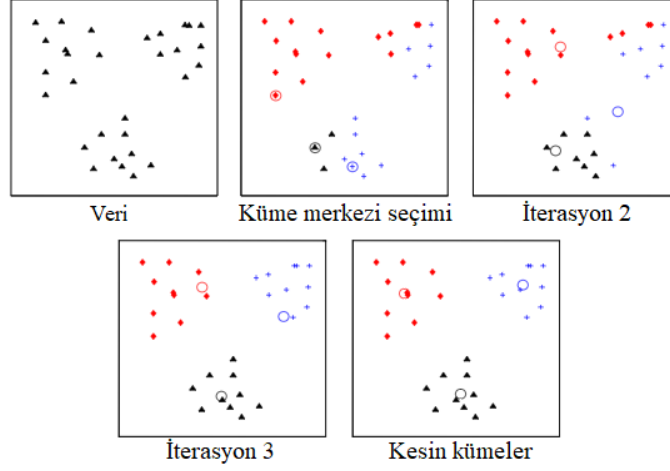
Endekste skoru hesaplanan 140 ülke vardır. Dünya Turizm Organizasyonu tarafından yayınlanan istatistiğe göre, bu ülkelere gelen ziyaretçi sayılara oldukça farklılaşmaktadır. Örneğin Lihtenştayn'ı 2019 yılında 98.100 kişi ziyaret ederken, Türkiye'yi 54,493,377 kişi ziyaret etmiştir. (WorldBank, 2022). Bu farklılığı önlemek için, çalışmada, ziyaretçi sayısı en az 5.000.000 olan ülkeler analize dahil edilmiştir.

Çalışmanın amacına uygun olarak, veri setinde yer alan ülkeler kümeleme yöntemlerinden k-ortalamlar yöntemiyle kümelenebilirlerdir. K-ortalamlar yöntemi, hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden biridir. Bir başka ifadeyle, k-ortalamlar yöntemini önceden belirlenmiş bir küme sayısına ihtiyaç duymaktadır (Özdemir ve Çelikkilek, 2020, s. 265). Küme sayısının belirlenmesi için dirsek yöntemi, Silhouette endeksi, GAP istatistiği gibi çeşitli yöntemler mevcuttur. Dirsek yöntemi küme sayısının belirlenmesini karar vericiye bırakırken Silhouette endeksi ve GAP istatistiği küme sayısını net bir şekilde belirlemektedir. Mevcut çalışmada küme sayısı GAP istatistiği ile belirlenmiştir.

K-ortalamlar, kısaca küme içi hatayı minimize etmeyi amaçlayan bir yöntemdir (Likas, Vlassis ve Verbeek., 2003, s. 451). K-ortalamlar algoritmasının amacı, n boyuttaki m noktayı k sayıda kümeye bölmek ve böylelikle küme içi kareler toplamını en aza indirmektir (Hartigan ve Wong, 1979, s. 100). K-ortalamlar algoritması şu şekildedir (Bholowalia ve Kumar, 2014, s. 18):

- 1) k sayıda küme merkezi (centroid) rassal olarak seçilir,
- 2) Tüm noktalar, kendilerine en yakın merkeze (centroide) atanarak k sayıda küme ortaya çıkar,
- 3) Her bir küme için, küme merkezi (centroid) değeri değişmeyene kadar, küme merkezleri tekrar hesaplanır ve 2. adıma gidilir.

Şekil 2'de k-ortalama yönteminin adımları görselleştirilmiştir. İlk görselde veriler yer almaktadır, 2. Görselde rassal olarak küme merkezleri atanmıştır. Sonraki iterasyonlarda küme merkezleri tekrar hesaplanmış ve küme merkezlerine göre küme üyelikleri tekrar hesaplanmıştır. Son görselde ise artık küme merkezleri sabit kalmakta ve kümeler kesinleşmiş durumdadır (Jain, 2010, s. 654).

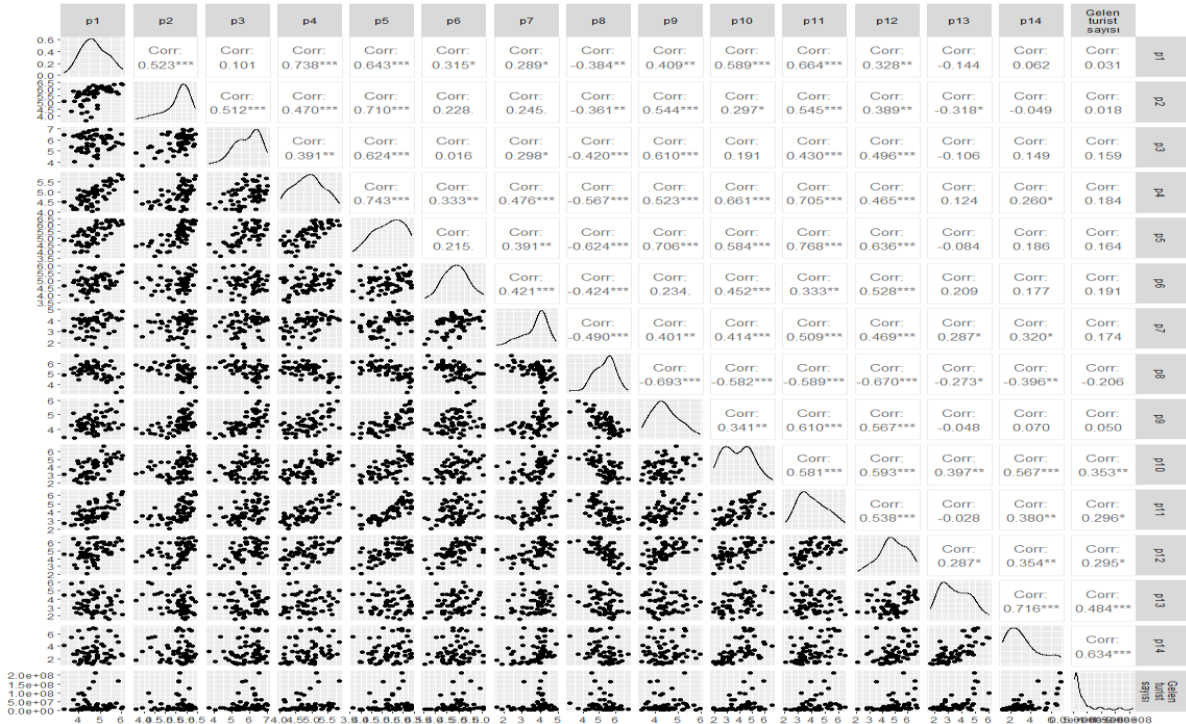

Şekil 2. K-ortalama yönteminin adımlarının görselleştirilmiş hali

Kaynak: Jain, A. K. (2010). Data clustering: 50 years beyond K-means. *Pattern recognition letters*, 31(8), 651-666.

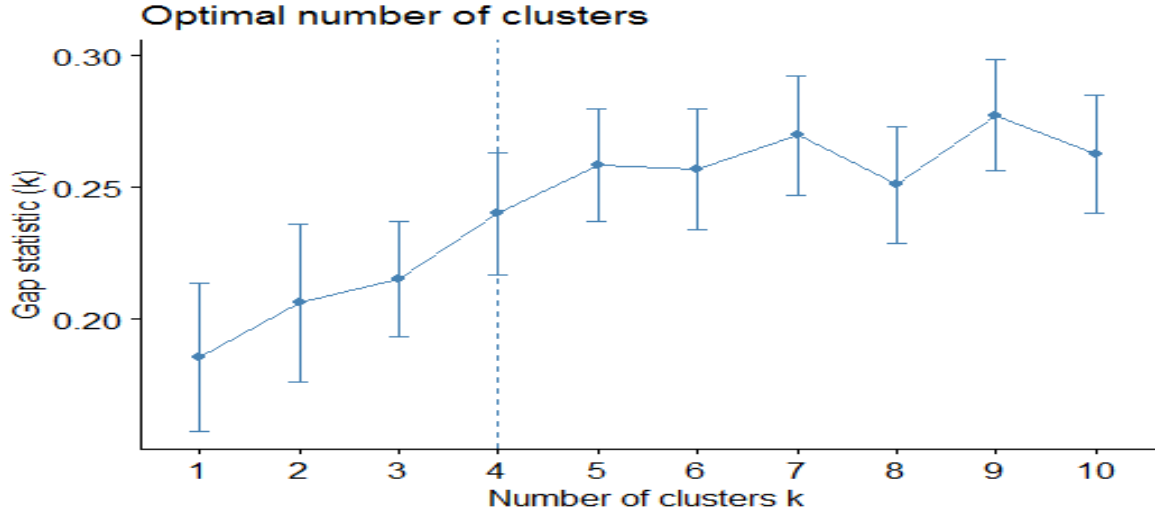
Bulgular

Kümeleme analizine geçmeden önce ilk olarak 14 unsur ve gelen turist sayısı kullanılarak korelasyon analizi yapılmıştır (Şekil 3). Yapılan korelasyon analizinde amaç, gelen turist sayısı ile en yüksek ilişkiye sahip unsurların belirlenmesidir. Böylelikle karar vericiler için de nispeten en önemli unsurlar tespit edilecektir. Unsurlar arasında en yüksek ilişki iş çevresi ile İKY ve işgücü piyasası unsurları arasındadır ($r=0,738$). Sonrasında en yüksek ilişki sırasıyla doğal kaynaklar ile kültürel kaynaklar ve iş seyahati ($r=0,716$) ve emniyet ve güvenlik ile BİT hazırlığındadır ($r=0,710$). Gelen turist sayısı ile unsurlar arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, gelen turist sayısı, 5 unsur arasında anlamlı ilişki vardır (kültürel kaynaklar ve iş seyahati, doğal kaynaklar, hava taşımacılığı altyapısı, kara ve liman altyapısı, turist hizmet altyapısı).

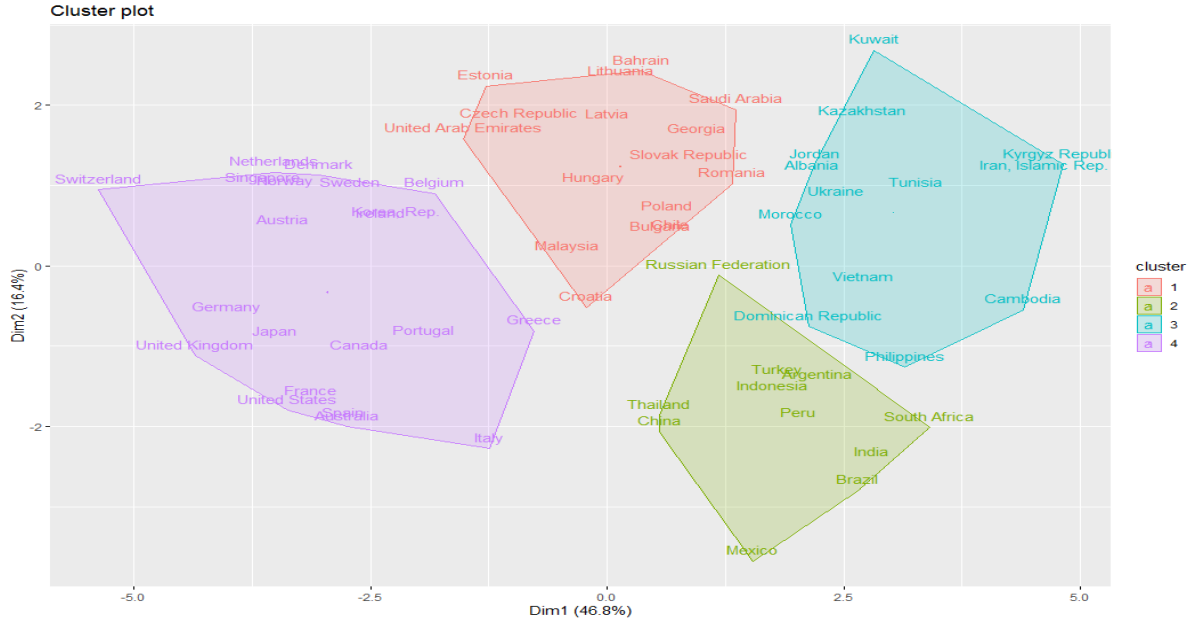
Şekil 3. Korelasyon Analizi Sonucu

Korelasyon analizinden sonra, benzer ülkelerin tespiti için kümeleme analizine geçilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak küme sayısı belirlenmiştir. Küme sayısının belirlenmesi için, GAP İstatistiği kullanılmıştır. GAP istatistiğine göre küme sayısı 4 olarak belirlenmiştir (şekil 4).

şekil 4. GAP İstatistiği Sonucu

Belirlenen küme sayısından sonra yapılan kümeleme analizi sonucunda oluşan kümeler şekil 5'te grlmektedir.

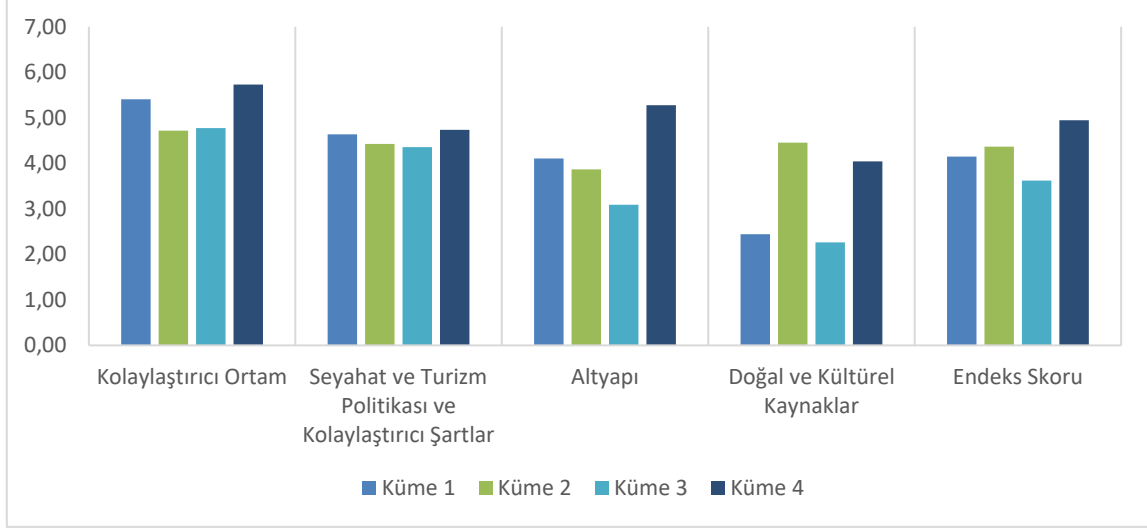
şekil 5. Kümeleme Analizi Sonucu

Kümelerde yer alan lkeler Tablo 1'de yer almaktadır. Küme 4'te yer alan ülkelerin tamamı Yüksek İnsani Gelişmişlik değerine sahiptir.

Tablo 1. Kümelerde Yer Alan lkeler

Küme	lkeler
Küme 1, n= 16	Polonya, Macaristan, Hırvatistan, ek Cumhuriyeti, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Slovak Cumhuriyeti, Romanya, Bulgaristan, Bahreyn, Letonya, Gürcistan, Litvanya, Estonya, şili
Küme 2, n= 11	Çin, Meksika, Türkiye, Tayland, Rusya Federasyonu, Hindistan, Endonezya, Güney Afrika, Arjantin, Brezilya, Peru
Küme 3, n= 12	Ukrayna, Fas, Tunus, İran İslam Cumhuriyeti, Kuveyt, Kazakistan, Kırğız Cumhuriyeti, Filipinler, Dominik Cumhuriyeti, Kamboçya, Arnavutluk, Ürdün
Küme 4, n= 21	Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İspanya, İtalya, Birleşik Krallık, Almanya, Yunanistan, Danimarka, Kanada, Arjanturya, Japonya, Hollanda, Singapur, Kore Cumhuriyeti, Portekiz, İsviçre, İrlanda, Belçika, İsveç, Norveç

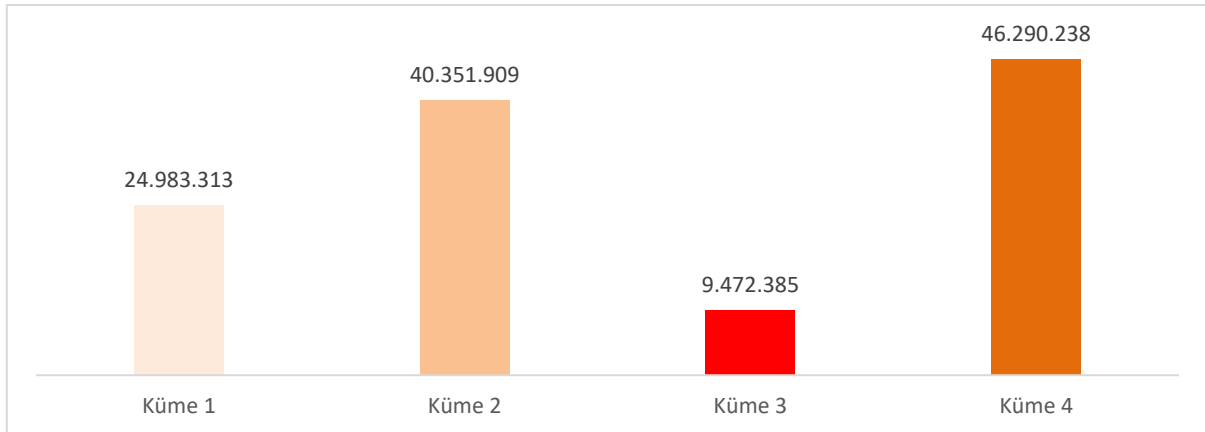
Kümelerde yer alan ülkelerin Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi değerleri kullanılarak, her kümenin endeks ve alt endeks değerleri için ortalama bir değer elde edilmiştir (Şekil 6). Elde edilen endeks ortalamalarına göre, kümeler performanslarına göre şöyle sıralanmıştır: Küme 4, Küme 2, Küme 1, Küme 3. Tüm alt endekslerde en iyi durumda olan küme Küme 4'tür. Küme 2 sadece Doğal ve Kültürel Kaynaklar alt endeksinde ikinci sırada yer almaktadır. Bir başka ifadeyle Küme 1'in Doğal ve Kültürel Kaynaklar'daki düşük skoru, bu kümenin genel sıralamada 3. sırada yer almasına neden olmuştur.

Şekil 6. Her Kümenin Endeks ve Alt Endeks Değerleri İçin Hesaplanan Ortalama Değer

Her bir unsurda, küme ortalamaları ile genel ortalama kıyaslandığında ilginç sonuçlar gözle çarpmaktadır. Emniyet ve Güvenlik ve Sağlık ve Hijyen unsurlarında, tüm küme ortalamaları genel ortalamanın üstünde kalırken, Uluslararası Açıklık, Doğal Kaynaklar ve Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati unsurlarında ise tüm küme ortalamaları, genel ortalamanın altında kalmaktadır. Unsurların ortalamaları alınarak bir inceleme yapıldığında, Küme 4 Fiyat Rekabetçiliği ve Doğal Kaynaklar unsurları hariç tüm unsurlarda en iyi skora sahip küme konumundadır. Ayrıca Küme 4, Fiyat Rekabetçiliği unsurunda en kötü skora sahiptir. Endeks skor ortalamasına göre en kötü küme olan Küme 2, Emniyet ve Güvenlik, Fiyat Rekabetçiliği ve Çevresel Sürdürülebilirlik hariç tüm unsurlarda en kötü skora sahipken, Fiyat Rekabetçiliği unsurunda en iyi kümedir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı Küme 2, Emniyet ve Güvenlik, Sağlık ve Hijyen ve Çevresel Sürdürülebilirlik unsurlarında en kötü Doğal Kaynaklar ve Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati unsurlarında ise en iyi küme durumundadır.

Her küme için hesaplanan ortalama ziyaretçi sayıları Şekil 7'de yer almaktadır. Ortalama endeks değerleriyle aynı sıralama, ortalama ziyaretçi sayıları için de geçerlidir. Bir başka ifadeyle, ortalama ziyaretçi sayısına göre kümeler şu şekilde sıralanmıştır: Küme 4, Küme 2, Küme 1, Küme 3. Bu sıralama, endeks skoru ile aynı sıralamaya sahiptir. Bu bağlamda, endeks skoru iyi olan ülkelerin ziyaretçi çekmede daha başarılı oldukları ifade edilebilir.

Şekil 7. Kümelere Göre Ortalama Ziyaretçi Sayısı

Son olarak kümeler arasında, kişi başına düşen GSYİH'ye göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığının tespiti için ANOVA analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kümeler arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Kümeler arası farklılık tespit edildikten sonra post-hoc testi yapılmıştır. Post-hoc testi sonucuna göre sadece Küme 2 ile Küme 3 birbirinden farklılaşmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Küme1 ve Küme 4, tüm kümelere farklılaşmaktadır.

Tablo 2. ANOVA Sonucu

<i>Küme</i>	<i>Ortalama</i>	<i>p</i>
Küme 1	17295	
Küme 2	7052	
Küme 3	5555	<.001
Küme 4	48293	

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

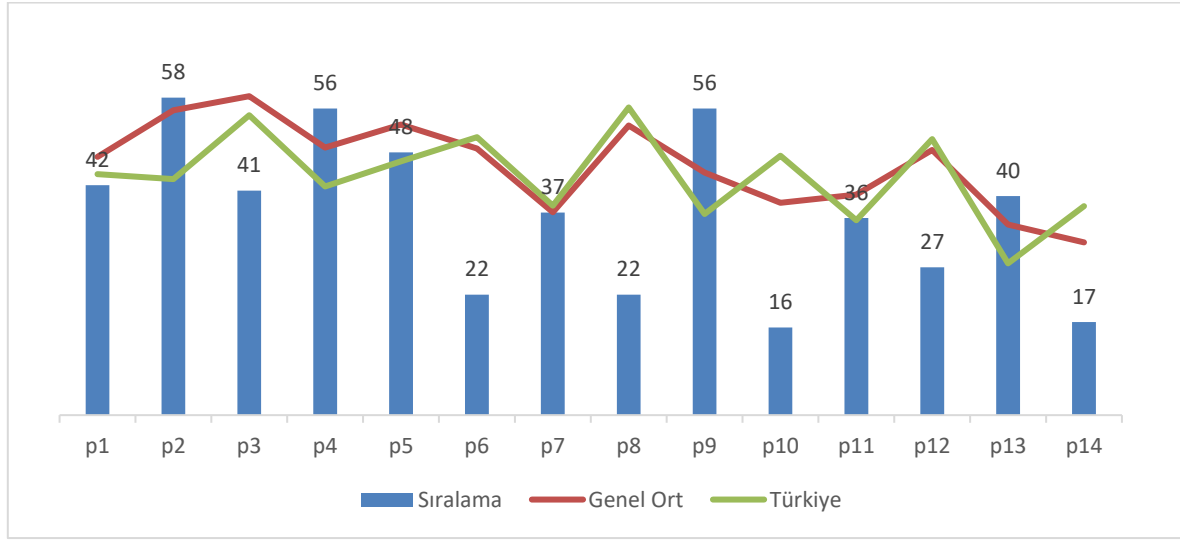
Turizm sektörü, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, bölgesel kısıtlamalar gibi nedenlerle, pandemiden en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. 2019 yılı gelirleriyle kıyaslandığında, 2020 yılı seyahat ve turizmden küresel anlamda elde edilen gelir yaklaşık %50 düşmüştür. Özellikle sanayileşememiş, gelirlerinin büyük bir bölümünü turizmden sağlayan ülkeler için turizm oldukça önemlidir. Ülkelerin, ziyaretçi çekebilme için izledikleri politikalar da benzerlikler taşımaktadır. Bu bağlamda mevcut çalışmada, seyahat ve turizm performanslarına göre benzer ülkelerin kümeleneşmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin mevcut durumu tartışılmış ve iyileştirmesi gereken yönler vurgulanmıştır.

Araştırmada, küme sayısının belirlenmesi için GAP istatistiği, kümeleme yöntemlerinden ise k-ortalamlar algoritması kullanılmıştır. GAP istatistiğine göre küme sayısı 4 olarak belirlenmiş ve k-ortalamlar uygulaması yardımıyla kümeleme analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen kümelere yer alan ülkelerin sayısı sırasıyla 16, 11, 12 ve 21'dir. Endeks skoruna bakıldığında, Küme 4'ün açık ara diğer kümelere daha iyi performans gösterdiği, Küme 3'ün ise yine açık bir şekilde kötü performans gösterdiği fark edilmektedir. Ülkeler, endeks skorlarına göre sıralandıklarında en iyi ülke İspanya (Küme 4), en kötü ülke ise Kırgız Cumhuriyeti'dir (Küme 3). Ayrıca, endeks skorlarına göre en kötü 11 ülke Küme 3'te, en iyi ilk 12 ülke ise Küme 4'te yer almaktadır. Bu da benzer rekabetçilik skoruna sahip ülkelerin birlikte kümelendiklerini göstermektedir. Benzer rekabetçilik değerine sahip ülkelerin bir arada kümelendikleri literatürde de görülmektedir (Gooroochurn ve Sugiyarto, 2005, s. 41; Kayar ve Kozak, 2010, s. 212; Krstic, Jovanovic, Jankovic-Milic ve Stanisic, 2016, s. 482; Demirhan ve ağlar, 2018, s. 15, 17). Ülkelerin özellikle Çevresel Sürdürülebilirlik, Sağlık ve Hijyen, Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati ve Emniyet ve Güvenlik alanlarında farklılık gösterdiği ifade edilebilir (Demirhan ve ağlar, 2018, s. 17). Ayrıca rekabetçilik gücü yüksek olan küme elemanlarının daha yüksek kişi başına düşen GSYİH'e sahip olduklarını belirtmişlerdir (Gooroochurn ve Sugiyarto, 2005, s. 41). Bulin (2014) alışmasında WTTC'yi kullanarak Avrupa Birliği üyelerini kümelemiştir. Analiz sonuçlarına göre rekabet gücü daha yüksek olan ülkelerin, ziyaretçilerden daha fazla gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Avrupa Birliği üyelerini kümeleyen bir başka çalışma, ülkeleri 3 farklı kümeye ayırmış ve bu ülkelerin rekabet gücünü en çok etkileyen faktörlerin hava ulaşım altyapısı, doğal ve kültürel kaynaklar, kara ulaşım altyapısı ve sağlık ve hijyen olduğunu vurgulamıştır (Kayar ve Kozak, 2010, s. 212). Hassan ve Uşaklı (2013, s. 64) de çalışmalarında, rekabetçi ülkelerin, daha fazla turist ağırladıklarını ve turizm gelirlerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kişi başına düşen GSYİH'e bakınca kümeler arasında anlamlı bir farklılık mevcuttur. En düşük ortalamaya Küme 3 sahipken en iyi ortalamaya Küme 4 sahiptir.

Seyahat ve turizm sektörünün istihdama en fazla katkı sağladığı küme Küme 3 (toplam istihdamın %13,57'si), en az katkı sağladığı küme ise Küme 2'dir (toplam istihdamın %10,36'sı). Seyahat ve turizm sektörünün kişi başına düşen GSYİH'ye en fazla katkı sağladığı küme Küme 3 (toplam GSYİH içindeki payı %14,46), en az katkı sağladığı küme ise Küme 4'tür (toplam GSYİH içindeki payı %10,24). Seyahat ve turizm sektörünün hem istihdam hem kişi başına düşen GSYİH'ya katkısının en fazla olduğu küme Küme 3 olmasına rağmen, bu küme endeks skoruna göre en kötü küme konumundadır. Ayrıca endeks skoruna göre 3. sırada olan Küme 1, ortalama kişi başına düşen GSYİH'e göre ise 2. sırada yer almaktadır. Bu açıdan bakınca, bu kümede yer alan ülkeler seyahat ve turizm sektörüne yapılan yatırımları arttırsalarsa daha rekabetçi olabilirler ve daha fazla ziyaretçi çekebilirler.

Türkiye, endeks skoruna göre 61 ülke arasında 34. gelen turist sayısı açısından ise 10.sırada yer almaktadır. Şekil 8'de, Türkiye'nin unsurlarda aldığı değerler yeşil çizgi, her bir unsur için genel ortalama

kırmızı çizgi ve Türkiye'nin sıralaması mavi barlarla gösterilmektedir. Türkiye'nin en iyi olduğu unsur Hava Taşımacılığı Altyapısı, en kötü olduğu unsur ise Emniyet ve Güvenlik'dir. Ayrıca Türkiye Seyahat ve Turizmin Önceliklendirilmesi, Uluslararası Açıklık, Fiyat Rekabetçiliği, Hava Taşımacılığı Altyapısı, Turist Hizmet Altyapısı ve Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati unsurlarında, genel ortalamanın üstünde bir skor elde etmiştir. Literatürde bulunan farklı çalışmalar da Türkiye için benzer sonuçlara ulaşmıştır (Aydemir, Saylan ve Aydoğmuş, 2014; Göral, 2017; Göral ve Yurtlu, 2021). Naude ve Saayman (2005) Afrika ülkelerinde yaptıkları çalışmalarında, siyasi istikrar, turizm altyapısı, pazarlama ve bilgi ve gelişmişlik düzeyinin, Afrika'ya yapılacak ziyaretleri için oldukça önemli olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, Türkiye'nin altyapı anlamında gelişmiş olması, önemli bir rekabet avantajı olarak vurgulanabilir.

Şekil 8. Türkiye'nin Sıralaması, Türkiye'nin Unsurlarda Aldığı Skorlar ve Unsurların Genel Ortalamaları

Türkiye, endeks skorunda ortalama altında bir sıralamada yer almasına rağmen, gelen ziyaretçi sayısında oldukça iyi bir performans gösterdiği ifade edilebilir. Bunun nedenini Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati unsuru kullanarak açıklanabilir. Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre gelen ziyaretçi sayısı ile en yüksek ilişkiye sahip olan unsur Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati'dür. Bir başka ifadeyle, Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati ve gelen turist sayısı birlikte hareket etmektedir. Bir ülkenin Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahatinde aldığı skor arttıkça, gelen turist sayısının da arttığı söylenebilir. Kayar ve Kozak (2010) çalışmalarında, Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati'nin, rekabetçiliği en fazla etkileyen unsurlardan biri olduğunu tespit etmişlerdir. Yang, Lin ve Han (2010, s. 836) Çin'de yürüttükleri araştırmalarında kültürel kaynakların, özellikle Dünya Mirası Sit Alanlarının gelen turist sayısını arttırmakta oldukça etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Lascu, Manrai, Manrai ve Gan (2018, s. 228) çalışmalarında, bir bölgenin turizm potansiyelini en çok doğal güzelliklerin etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati kapsamında Türkiye ziyaretçi sayısını arttırmak için kültürel kaynaklarının tanıtımlarını arttırabilir, uluslararası toplantıların, kongrelerin spor organizasyonlarının düzenlenmesini destekleyebilir. Ayrıca Türkiye'nin daha rekabetçi bir konuma gelebilmesi için tanıtım faaliyetlerini arttırmalı, nitelikli eleman yetiştirmeli, çevresel sürdürülebilirliğe daha fazla önem verilmeli ve güvenlik algısını geliştirmelidir (Göral, 2017, s. 162; Bostan ve Aydın, 2021, s. 151). Bunların yanı sıra hastane yatak sayısı, temel hijyen ve içme suyu kullanımı, ilköğretime kayıt ve kadınların işgücüne katılım oranı gibi konularda gelişim göstererek, rekabet avantajı elde edebilmek için, Türkiye'nin sürdürülebilir turizm politikalarını yeniden değerlendirmesi gerekmektedir (Sakal, 2021, s. 143-144). Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin en kötü olduğu unsur Emniyet ve Güvenlik'tir. Aydemir vd. (2014, s. 12-13) de çalışmalarında benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Ayrıca, Türkiye'nin güvenlik ve altyapı anlamında, Avrupa ülkelerinin daha gerisinde olduğunu, bu durumunda ülkenin rekabetçiliğine olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Turistler, daha düşük suç oranına sahip ülkeleri ziyaret etme eğilimindedir. Özellikle şiddet suçu, diğer suçlara kıyasla bu eğilimi etkilemede daha büyük bir öneme sahiptir (Alleyne ve Boxill, 2003, s. 389; Eilat ve Einav, 2004, s. 1326). Bu bağlamda Türkiye, ziyaretçi sayısını arttırabilmek ve rekabetçiliğini arttırabilmek için Emniyet ve Güvenlik unsurunu iyileştirmelidir.

Etik Beyan

“Ülkelerin Turizm Potansiyellerine Göre K-Ortalamalar Yöntemi Kullanılarak Kümelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Alleyne, D. ve Boxill, I. (2003). The impact of crime on tourist arrivals in Jamaica. *International Journal of Tourism Research*, 5(5), 381-391.
- Aydemir, B., Saylan, U. ve Aydoğmuş, F. (2014). Turizmde rekabet: seyahat ve turizm (t&t) rekabet edebilirlik raporunda Türkiye'nin ve Avrupa'nın değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 1-15.
- Bholowalia, P. ve Kumar, A. (2014). EBK-means: A clustering technique based on elbow method and k-means in WSN. *International Journal of Computer Applications*, 105(9).
- Bostan, A. ve Aydın, A. A. (2021). Türkiye'nin Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Endeksi İçindeki Yeri Üzerine Bir Araştırma (2007-2019). *Journal of Travel and Tourism Research*, 131-158.
- Bulin, D. (2014). EU Travel and Tourism Industry-A Cluster Analysis of Impact and Competitiveness. *Global Economic Observer*, 2(1), 150.
- Bunghez, C. L. (2016). The importance of tourism to a destination's economy. *Journal of Eastern Europe Research in Business & Economics*, 2016, 1-9.
- Calderwood, L. U. ve Soshkin, M. (2019). *The travel and tourism competitiveness report 2019*. World Economic Forum.
- Crouch, G. I. ve Ritchie, J. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of business research*, 44(3), 137-152.
- Demirhan, A. ve Çağlar, M. (2018). Tourism and income level: Comparison of countries by the travel and tourism competitiveness index. *Tourism Human Rights & Sustainable Environment*, 9.
- Eilat, Y. ve Einav, L. (2004). Determinants of international tourism: a three-dimensional panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315-1327.
- Ekanayake, E. M. ve Long, A. E. (2012). Tourism development and economic growth in developing countries. *The International Journal of Business and Finance Research*, 6(1), 61-63.
- García-Sánchez, A., Siles, D. ve Vázquez-Méndez, M. D. M. (2019). Competitiveness and innovation: effects on prosperity. *Anatolia*, 30(2), 200-213.
- Gooroochurn, N. ve Sugiyarto, G. (2005). Competitiveness indicators in the travel and tourism industry. *Tourism Economics*, 11(1), 25-43.
- Göral, R. (2017). Dünya Ekonomik Forumu Turizm Rekabetçilik Raporu Işığında Türkiye Turizminin Rekabetçilik Sorunları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 61, 141-166.
- Göral, R. ve Yurtlu, M. (2021). Uluslararası Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Güçlü ve Zayıf Yönlerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(6), 544-576.
- Hall, C. M. ve Piggın, R. (2001). Tourism and World Heritage in OECD countries. *Tourism Recreation Research*, 26(1), 103-105.
- Hartigan, J. A. ve Wong, M. A. (1979). Algorithm AS 136: A k-means clustering algorithm. *Journal of The Royal Statistical Society. Series C (Applied Statistics)*, 28(1), 100-108.
- Hassan, A. ve Uşaklı, A. (2013). Seyahat ve turizm rekabetçilik endeksi: Akdeniz çanağındaki destinasyonlara yönelik karşılaştırmalı bir analiz. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(2).
- Jain, A. K. (2010). Data clustering: 50 years beyond K-means. *Pattern Recognition Letters*, 31(8), 651-666.
- Kayar, Ç. H. ve Kozak, N. (2010). Measuring destination competitiveness: an application of the travel and tourism competitiveness index (2007). *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(3), 203-216.
- Krstic, B., Jovanovic, S., Jankovic-Milic, V. ve Stanisic, T. (2016). Examination of travel and tourism competitiveness contribution to national economy competitiveness of sub-Saharan Africa countries. *Development Southern Africa*, 33(4), 470-485.
- Kumar, S. ve Dhir, A. (2020). Associations between travel and tourism competitiveness and culture. *Journal of Destination Marketing & Management*, 18, 100501.
- Lascu, D. N., Manrai, L. A., Manrai, A. K. ve Gan, A. (2018). A cluster analysis of tourist attractions in Spain: Natural and cultural traits and implications for global tourism. *European Journal of Management and Business Economics*.
- Likas, A., Vlassis, N. ve Verbeek, J. J. (2003). The global k-means clustering algorithm. *Pattern Recognition*, 36(2), 451-461.
- Mangion, M. L., Durberry, R. ve Sinclair, M. T. (2005). Tourism competitiveness: price and quality. *Tourism Economics*, 11(1), 45-68.
- Mehralian, G. ve Shabaninejad, H. (2014). The importance of competitiveness in new internationalized and competitive environment of pharmaceutical industry. *Iranian Journal of Pharmaceutical Research: IJPR*, 13(2), 351.
- Naudé, W. A. ve Saayman, A. (2005). Determinants of tourist arrivals in Africa: a panel data regression analysis. *Tourism Economics*, 11(3), 365-391.

- Özdemir, M. ve Çelikbilek, Y. (2020). *R ile programlama ve makine öğrenmesi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Rita, P. (2000). Tourism in the European Union. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.
- Sakal, H. B. (2021). Türkiye turizminin uluslararası rekabetçiliği: Dünya Ekonomik Forumu Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi'nde Türkiye'nin görünümü. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 3(1), 126-149.
- The WorldBank (2022). International tourism, number of arrivals. (Erişim: 05.01.2022), <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL>
- TÜİK (2022). Toplam geliş sayısı (kişi). (Erişim: 05.01.2022), <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>
- UNWTO. (October 4, 2021). Number of international tourist arrivals worldwide from 1950 to 2020 (in millions) [Graph]. In Statista. Retrieved December 26, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/>
- WTTC. (June 28, 2021). Total contribution of travel and tourism to gross domestic product (GDP) worldwide from 2006 to 2020 (in billion U.S. dollars) [Graph]. In Statista. Retrieved December 26, 2021, from <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/>
- Yang, C. H., Lin, H. L. ve Han, C. C. (2010). Analysis of international tourist arrivals in China: The role of World Heritage Sites. *Tourism Management*, 31(6), 827-837.
- Yıldız, Z. (2011). Turizmin sektörünün gelişimi ve istihdam üzerindeki etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71.

EXTENDED ABSTRACT

The travel and tourism sector is one of the largest employment generators and has a very important place for both developing and developed economies (Rita, 2000). Countries are trying to improve many different criteria such as making promotions, protecting their cultural heritage and natural beauty, and improving infrastructure opportunities to attract visitors and increasing the number of visitors. Because local or foreign visitors improve the economy of a country with their expenditures (Bunghuez, 2016).

Worldwide, there were 1,446.1 billion visitors in 2019, and the size of the tourism industry was \$9,170 trillion. While the number of visitors decreased to 400 million in 2020 due to the pandemic, the size of the tourism sector decreased to \$ 4,671 trillion. This decline caused a 3.7% contraction in the global economy. In addition, the employment rate in the travel and tourism sector decreased by 18.5% and 62 million people were unemployed (UNWTO, 2021; WTTC, 2021).

The aim of the study is to identify similar countries in terms of tourism. In addition, determining what Turkey should do to increase the number of tourists is another goal. The data in the Travel and Tourism Competitiveness Report published by World Economic Forum were used in the study. There are 140 countries in the report. According to the statistics published by the World Tourism Organization, the number of visitors to these countries varies considerably. In order to avoid this difference, countries with at least 5,000,000 visitors were included in the study. The k-means method was used in the study. The number of clusters was determined by the GAP statistics. According to the GAP statistics, the number of clusters was determined as 4. Clusters are shown in Table 1. All of the countries in Cluster 4 have High Human Development value.

Table 1. *Clusters and Countries*

Cluster	Countries
Cluster 1, n= 16	Poland, Hungary, Croatia, Czech Republic, Malaysia, United Arab Emirates, Saudi Arabia, Slovak Republic, Romania, Bulgaria, Bahrain, Latvia, Georgia, Lithuania, Estonia, Chile
Cluster 2, n= 11	China, Mexico, Turkey, Thailand, Russian Federation, India, Indonesia, South Africa, Argentina, Brazil, Peru
Cluster 3, n= 12	Ukraine, Morocco, Tunisia, Islamic Republic of Iran, Kuwait, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Philippines, Dominican Republic, Cambodia, Albania, Jordan
Cluster 4, n= 21	France, United States, Spain, Italy, United Kingdom, Germany, Greece, Denmark, Canada, Austria, Japan, Netherlands, Singapore, Republic of Korea, Portugal, Switzerland, Ireland, Belgium, Sweden, Norway

By using the Travel and Tourism Competitiveness Index values of the countries in the clusters, an average value was calculated. According to the calculated averages, the clusters are ranked as follows: Cluster 4, Cluster 2, Cluster 1, and Cluster 3. Cluster 4 is the cluster in the best performer in all sub-indices. Cluster 2 is second only to the Natural and Cultural Resources sub-index. In other words, Cluster 1's low score in Natural and Cultural Resources caused this cluster to rank 3rd in the overall ranking. According to the average number of visitors, the clusters are ranked as follows: Cluster 4, Cluster 2, Cluster 1, Cluster 3. This ranking has the same rank as the index score. In this context, it can be stated that countries with good index scores are more successful in attracting visitors.

According to the index scores, the 11 worst countries are in Cluster 3, and the best 12 countries are in Cluster 4. This shows that countries with similar competitiveness scores cluster together. Gooroochurn and Sugiyarto (2005) also stated in their study that countries with similar competitiveness values cluster

together and cluster members with high competitiveness have higher GDP per capita. Bulin (2014) clustered European Union members using WTTC in his study. According to the results of the analysis, it has been determined that countries with higher competitiveness get more income from visitors. In addition, there is a significant difference between clusters when looking at GDP per capita. Cluster 3 has the lowest average, while Cluster 4 has the best average.

Although Turkey ranks below the average in the index score, it can be stated that it performs quite well in the number of visitors. The reason for this can be explained using the Cultural Resources and Business Travel pillar. According to the result of the correlation analysis, the pillar that has the highest relationship with the number of visitors is Cultural Resources and Business Travel. In other words, Cultural Resources and Business Travel and the number of visitors correlated positively. It can be said that the higher score a country gets in Cultural Resources and Business Travel, higher the number of visitors. Yang et al. (2010) stated in their research that cultural resources, especially World Heritage Sites, are very effective in increasing the number of visitors. Moreover, Lascu et al. (2018) stated in their study that natural beauties affect the tourism potential of a region the most. Turkey can increase the promotion of its cultural resources to increase the number of visitors, and support the organization of sports organizations of international meetings and congresses. As mentioned before, the pillar that Turkey is worst at is Safety and Security. Tourists tend to visit countries with lower crime rates. Especially violent crime has a greater importance in influencing this tendency compared to other crimes (Alleyne & Boxill, 2003). In this context, Turkey should improve the Safety and Security factor to increase the number of visitors and increase its competitiveness.

Sustainability Communication: Analysis of Sustainable Development Goals 2030 Practices of the Hotel Chains in Turkey

Özden ÖZLÜ¹

Abstract

In this research, it has been examined whether the hotel chains serving in Turkey implement the United Nations Sustainable Development Goals 2030 in their sustainability practices by acting as green hotels and how they attempt to attract guests with their sensitivity towards the environment. The sample includes three Turkish and three international hotel chains having the highest number of rooms. The data between 2019 and 2021 about which goals the hotel chains adopt have been obtained from their sustainability reports on their web pages or on the Internet and analyzed through web content analysis. As a result of the study, it was found that two of Turkish hotel chains do not adopt any of the 17 goals; the other adopts 15, two of the international hotel chains adopt 12 and one adopts 6 goals. None of the hotel chains have submitted their reports on their own web pages directly. Instead, some have a link directing visitors to their reports on the Internet others do not, but they hold their reports on the World Wide Web. Consequently, it has been observed that neither national nor international hotel chains have a tendency to use their hotel web pages for sustainability communication.

Key Words: Sustainability, Sustainable Development Goals 2030, Sustainability Communication, Sustainability Reports, Green Hotel

Sürdürülebilirlik İletişimi: Türkiye'deki Otel Zincirlerinin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Uygulamalarına Yönelik Bir Analiz

Öz

Bu araştırmada, Türkiye'de hizmet veren otel zincirlerinin, yeşil otel davranışıyla sürdürülebilirlik uygulamalarında Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını uygulayıp uygulamadıkları ve çevreye duyarlılıkları ile misafirleri nasıl çekmeye çalıştıkları incelenmiştir. Örnekleme, en fazla oda sayısına sahip üç Türk ve üç uluslararası otel zincirini içermektedir. Otel zincirlerinin hangi amaçları benimsediklerine ait 2019-2021 yılları arasındaki veriler, web sayfalarında veya internette yer alan sürdürülebilirlik raporlarından elde edilmiş ve web içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Türk otel zincirlerinden ikisinin 17 amaçtan hiçbirini benimsemediği, diğer Türk otel zincirinin 15, uluslararası otel zincirlerinden ikisinin 12 ve diğerinin 6 amacı benimsediği tespit edilmiştir. Otel zincirlerinin hiçbir raporlarını doğrudan kendi web sayfalarında sunmamıştır. Bunun yerine, bazılarının internetteki raporlarına yönlendiren bir bağlantısı mevcutken, bazılarının ise bağlantı olmaksızın raporları internette bulunmaktadır. Sonuç olarak, ulusal ve uluslararası otel zincirlerinin web sayfalarını sürdürülebilirlik iletişimi için kullanma eğilimleri olmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2030, Sürdürülebilirlik İletişimi, Sürdürülebilirlik Raporları, Yeşil Otel

Atıf İçin / Please Cite As:

Özlu, Ö. (2023). Sustainability communication: analysis of sustainable development goals 2030 practices of the hotel chains in Turkey. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 364-376. doi:10.33206/mjss.1154941

Geliş Tarihi / Received Date: 04.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 29.11.2022

¹ Assist. Prof. Dr. - Maltepe University, Istanbul, Türkiye, ozdenozlu@maltepe.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1890-4804

Introduction

Living things and non-living things work in our ecosystem together to provide a sustainable life. The malfunction or deficiency of one of those rings of the ecosystem can cause damage to all the elements that make up the system. It is not only limited to problems such as global warming, climate change, and depletion of natural resources, but also includes concerns such as women's employment, violence against women, mobbing in the workplace, racism, and immigration problems. The necessity of eliminating these concerns has mobilized nation countries to guide activities toward a better world for future generations on a global scale. In this context, 17 sustainability development goals were developed for the 2030 Agenda by the United Nations [UN] in 2015. Goals have been adopted by all UN members and strategies have been developed to act hand-in-hand against problems (Popüler Yönetim Dergisi, 2020).

Sustainability is an significant factor for the tourism sector as well as protecting the environment. The most essential environmental impact of sustainable tourism is the efficient use of local and natural resources. In this way, a reduction in energy consumption and carbon emissions can be achieved. In addition, sustainable tourism supports the formation of environmental awareness in the different strata of society. It is the hotels that play the biggest role in sustainable tourism practices.

This study aims to analyze the sustainability reports of the hotel chains in Turkey (Hilton Worldwide, Accor Hotels, Wyndham Hotels, Barut Hotels, Kaya Hotels, and Limak Hotels) on the list of the 30 hotels with the most rooms in the 2020 Group Hotels Research of Turizm Data Bank, their participation in the 17 goals of the United Nations' Sustainability Development Goals 2030 [SDGs 2030] and the visibility practices of their reports on social media networking sites. In this context, the official websites and the sustainability reports of the hotel chains analyzed in this study have been examined by using web content analysis. The study includes a summary of the topic, a literature review discussing sustainable development, sustainable development goals set by the UN by 2030, sustainability in tourism and the definition of a green hotel and sustainable communication in the introduction part and the method, the findings, the conclusion, the recommendations, and the reference parts respectively.

Sustainable Development

In today's world, where rapid developments have been experienced since the industrial revolution, facing social and economic concerns such as struggling with hunger, inequality in living conditions, gender discrimination, and using natural resources unconsciously, climate change has started the sustainability movement. With the report of Brundtland Commission , Our Common Future (United Nations, 1987, p. 15), all nations, organizations, and educational institutions are called for action to cooperate for the development of the needs of the present generations while considering that needs required for future generations. The word sustainability first brings to mind the environment and environmental concerns. The definition of the word is not limited to the environment, but also covers social equity and economic development and it tackles environmental issues holistically for the prosperity of the present and future generations (United Nations Environment Programme [UNEP] & World Tourism Organization [WTO], 2005, pp. 8-9). Sustainability has become the common goal of all humanity recently. In line with this goal, before the growth in the world causes an irreversible environmental disaster, it should be ensured that the economic and social structure and the environment are in harmony with one another. The opportunities provided by this unity should be of equal benefit to today's and future societies (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022).

Environmental sustainability is the protection of the environment and the use of resources economically; so it will be possible to leave a better planet for future generations. For governments, companies, and non-governmental institutions, it is necessary to cooperate with the United Nations to embrace its environmental program and raise people's awareness to preserve and sustain all natural environments and resources, such as animals, plants, water, air, and all other resources coming from the natural ecosystems (Colson, 2022). In entire economic systems, sources of livelihood are accessible to everyone. Human communities have the right to use financial or other resources to meet their requirements. Social sustainability, which includes criteria such as equality, diversity, social cohesion, quality of life, democracy, and governance, constitutes the social dimension of sustainable development and is closely related to environmental and economic sustainability. Social sustainability means building healthy communities into the future with an approach based on people's needs. According to social

sustainability, people should be treated fairly and equally. Income should be equal, in addition to equal access to social services and people should have self-reliance and self-confidence (Sachs, 1999, pp. 32-33).

Sustainable Development Goals 2030

All United Nations Member States adopted 17 Sustainable Development Goals in 2015, reaching a consensus on protecting the environment, ending poverty, and ensuring prosperity instead and providing peace on a global scale. All nations aim to reach 169 targets of SDGs by 2030 and have pledged that everyone will be treated equally. Action to reach the goals should be taken in many areas such as governments, civil societies, and businesses (United Nations, 2022).

According to the UN's advanced unedited version of a 2022 report on the progress towards the SDGs, there have been destructive effects of the COVID-19 crisis on global communities and their living standards for the last three years (United Nations, 2022, 2-7). As well as millions of deaths due to COVID-19, medical services, academic learning, and economies have come to a full stop, many people have lost their jobs, domestic violence – especially against women and children – has increased and it is estimated that more people will have to live in poverty now compared to the pre-pandemic period. The crisis the world has faced recently such as COVID-19, climate change, and the Ukraine conflict, is placing the achievement of the SDGs in jeopardy. It is suggested that some precautions should be taken to reach all 17 SDGs (Figure 1) by 2030 urgently.

Sustainability in Tourism and Green Hotels

It is defined in the glossary of The World Tourism Organization [UNWTO] (2022) that tourism is the movement of people who go to other places for personal or business purposes to carry out social, cultural, and economic activities. Sustainable tourism is considered in the tourism industry as tourist activities that affect society, the economy, and the environment. UNWTO (Sustainable Development) (2022) explains the goals of sustainable tourism as follows:

- Ensuring optimal use of environmental resources and helping to preserve natural heritage and biodiversity.
- Respecting and conserving the socio-cultural heritage and traditional values of host communities and contributing to intercultural understanding.
- Providing socio-economic benefits to all stakeholders in the tourism industry, stabilizing employment, providing social services to hosts, and contributing to lessening poverty.

It is known that the tourism industry is a driving force of global economic growth. On the SDG 2030 Agenda, tourism has taken a significant place and goals tourism specifically contributes to our goals 8, 12, and 14. According to SDG 8 (United Nations, 2022), the tourism sector can provide education for women and young people to have equal and fair opportunities for work. Thus, sustainable tourism considers biological sustainability and the socio-economic participation of both its staff and the local communities. SDG 12, including responsible consumption and production practices, promotes local culture and products and preserves indigenous food, traditions, and handicraft so that tourists are encouraged to spend in the local economy by choosing authentic experiences. Coastal and maritime tourism is practiced in SDG 14, which deals with the sustainable use of the seas and marine resources (Mesbah, 2019).

Some hotels differentiate themselves from others by focusing on ecological issues. These are called green hotels and they try to preserve the environment by acting as carbon-zero hotels. The Green Hotels Association defines 'Green hotels' as environmentally-friendly places that aim to save water and energy and reduce solid waste and carbon emissions to protect the Earth (NCL, 2022.).

Sustainability Communication

As environmental awareness increases, companies have begun to attach importance to sustainability practices in their business strategic business activities. In order to let their customers and other stakeholders know that they care about the environment and other social issues, they showcase their sustainability communication mechanism. Through their sustainability communication, companies commit to their promises with regard to their sustainability strategy, goals, and efforts and raise awareness of their sustainability practices among customers. These efforts enable companies to increase their reputation and gain a competitive advantage (Tölkes, 2018, p. 10).

Increasing the awareness of society on social and environmental issues can only be achieved by correctly explaining sustainable development. Sustainability communication has an impact on the need to work for a more prosperous world and shape human behavior in this direction. On the other hand, communication should be sustainable in terms of being long-term, approaching events with a result-oriented approach, managing relations between stakeholders, and involving the sensitivity of society (Özgen, 2022, e2).

In today's world, where communication has been paved by usage of multi-functional devices such as smartwatches and smartphones, users have the opportunity to acquire greater knowledge. Accessing information anywhere at anytime has increased consumer awareness, as well. Customers of tourism accommodation who have sustainability awareness tend to obtain information about the hotel they are planning to stay at and whether it applies sustainability practices. For this reason, it has become vital for hotels to present their practices on an effective website to enhance their customer relationships stronger and enlarge their market segment (Law, Qi, & Buhalis, 2010, p. 297).

Scope and Purpose of the Study

Within the scope of this study, the activities implemented by the hotel chains in the tourism industry to reach the UN's Sustainable Development Goals 2030 [SDGs 2030], which are gathered under 17 headings, have been analyzed through an in-depth examination. The study aims to show whether any of 17 goals have been achieved. If so, which of these goals are focused on by the hotel chains as socially responsible corporations, and how they are implemented in their sustainability reports?

Study Design and Problem

According to Bauer (2000, p. 131) content analysis is a systematic technique used to encode symbolic content such as text and images in communication. Content analysis, one of the first methodologies used in web analysis, is increasingly used (McMillan, 2000, p. 80; cited in Herring, 2010, p. 235). Herring (2010, p. 38) describes the Computer Aided Discourse Analysis approach for analyzing Internet content. The basic methodology of this approach is language-oriented content analysis, supported by discourse analysis methods adapted from speech and written text analysis studies, and it also presents a five-stage process by approaching the classical content analysis method with a web-oriented approach:

- Determining the research question(s),
- Choosing a computerized sample,
- Making key concepts functional in terms of discourse features,
- Applying method analysis or analyses to data,
- Interpret the results.

The reason for using web content analysis as a method in this research is to examine the sustainability reports published between 2019 and 2021 of Hilton Worldwide, Accor Hotels, Wyndham Hotels, Barut Hotels, Kaya Hotels and Limak Hotels, which were selected as samples (Table 1), on their own websites or on the Internet in detail; it is considered as a suitable method in terms of making evaluations about them and also revealing how they are compatible with the mentioned qualities in the conceptual dimension.

With the motto of "a world of universal respect for human rights and human dignity, the rule of law, justice, equality and non-discrimination" in the UN's 2030 Agenda, the states of the world are called to respect, protect and encourage human rights. The duty of the states is to create a green world in every field for a sustainable future with the cooperation of their citizens, organizations and all other stakeholders. The tourism sector has an important role as a driving force in countries' economic development. On the other hand, natural resources can be damaged by hotels which cause pollution and waste problems. The problem of this study is whether the hotel chains in the tourism sector in Turkey carry out activities to achieve the SDGs 2030 targets to sustain a better world for future generations as well as foster an image of social responsibility and care.

In this regard, answers to the following questions were sought in the study:

1. Do the six hotel chains analyzed in this study have their Sustainable Development reports?
2. Where the six hotel chains do analyzed in this study release their Sustainable Development reports?

3. Do the hotel chains analyzed in this study adopt the SDGs 2030 8, 12 and 14?
4. Which of the SDGs 2030 do the six hotel chains analyzed in this study adopt?
5. How do the six hotel chains analyzed in this study use sustainable communication to promote their SDGs 2030?

Limitations of the Study

The number of hotels that want to contribute to the sustainable development efforts by participating in the universal call for action to combat issues such as climate change, economic inequality, protection of our planet, sustainable consumption, and better living standards for all people, both in Turkey and in the world, is increasing each day. The research is limited to the sustainable development reports published on the Internet between 2019-2021 by the international and Turkish hotel chains serving Turkey with the most rooms. In this context, 3 international and 3 Turkish hotel chains conducting green practices in terms of sustainable development and having a sustainability report have been selected to be examined. The international hotel chains are Hilton Worldwide, Accor Hotels and Wyndham Hotels; the national hotel chains are Barut Hotels, Kaya Hotels and Limak Hotels.

Method

The method of the study includes the population and the sample of the study, data collection and data analysis.

Population and Sample

The sample of the research consists of six hotel chains operating in Turkey, three international and three national brands. These six hotel chains were selected from the hotel chains among the 30 hotel groups with the most rooms in the 2020 Group Hotels Research of Turizm Data Bank (Karabulut, 2020). When these hotels were investigated as to whether they had a sustainability report on their websites or on the Internet, it was determined that most of the Turkish hotels did not have one. Since the aim of the research is to examine the hotels' sustainability practices, the ones which do not have a sustainability report have been excluded from the sampling. Thus, the hotel chains in the Tourism Data Bank's research were chosen according to the number of rooms and having a sustainability report. These hotels are as shown in Table 1.

Table 1. *The Six Hotel Chains in the Category of Hotels with the Most Rooms in Turkey*

<i>Hotel Chains</i>	<i>International/National</i>	<i>Number of Rooms</i>
1 Hilton Worldwide	International	12,674 rooms
2 Accor Hotels	International	11,682 rooms
3 Wyndham Hotels	International	11,160 rooms
4 Barut Hotels	National	5,630 rooms
5 Kaya Hotels	National	3,500 rooms
6 Limak Hotels	National	2,393 rooms

(Accor Hotels: <https://www.dunya.com/sirketler/turkiyede-yeni-ofisine-tasinan-accor-otel-yatirimlarina-devam-ediyor-haberi-608264>)

(https://horwathhtl.com.tr/wp-content/uploads/sites/10/2019/03/HHTL_T%C3%BCrkiye_Raporu_2019.pdf)

Data Collection and Analysis

Since the data does not make much sense as it was first collected, information about how the data was collected using some techniques, and how the data was analyzed and interpreted should be stated in the research (Karasar, 2016, p. 248).

In this research, the 2019 – 2021 reports and practices on sustainable development of the hotel chains - Hilton Worldwide, Accor Hotels, Wyndham Hotels, Barut Hotels, Kaya Hotels and Limak Hotels - on their websites or on the Internet were subjected to web content analysis (Web Content Analysis; WebCA) and discourse analysis from qualitative research methods. Discourse analysis, which is included in a comprehensive understanding of communication that includes hermeneutics (interpretive view) and humanities, leads to knowledge and power, politics and ideological relations within the framework of the questions of how individuals speak, how they listen or remain silent, how they read or write (Luo, 2019). Each time the new data is needed to be interpreted and explained; therefore, short texts are suitable for

discourse analysis, more suitable for analyzing short texts and dialogues, and the data in discourse analysis are the researcher's explanations (Gökçe, 2006, p. 44).

In this research, it has been analyzed as to whether 6 hotels, which constitute the sample, have implemented the 17 goals of the Sustainable Development Goals 2030 into their activities. On conducting the analysis, the sustainability reports of the hotels from the Internet were carefully examined. Sustainability attitudes of these hotels that matched the 17 targets were tabulated, and the attitudes of them regarding each target were also analyzed.

Findings

The sustainability reports of the six hotel chains obtained from their websites or the Internet in the scope of this study were evaluated according to the activities they carried out in line with the 17 goals of UN's SDGs 2030, which are shown in Figure 1. Table 2 presents the research findings about which of the sustainable development goals the hotel chains aim to achieve. Maintaining confidentiality of the hotels in this study, coding was used and they were mentioned as IHA, IHB, IHC for the international hotel chains and THA, THB, THC for the Turkish hotel chains.

Figure 1. Sustainable Development Goals 2030 (<https://www.un.org/sustainabledevelopment/>)

Table 2. The Hotels' Sustainable Development Activities According to the SDGs 2030

Sustainable Development 2030 Goals	The Hotel Chains						Σ	%
	IHA	IHB	IHC	THA	THB	THC		
1 No Poverty	-	✓	-	-	✓	-	2/6	33,3
2 Zero Hunger	-	-	✓	-	-	-	1/6	16,7
3 Good Health and Well-Being	✓	✓	?	-	✓	-	3/6	50
4 Quality Education	?	✓	✓	?	✓	?	3/6	50
5 Gender Equality	✓	✓	✓	-	✓	-	4/6	66,7
6 Clean Water and Sanitation	✓	✓	✓	?	✓	?	4/6	66,7
7 Affordable and Clean Energy	?	✓	✓	?	✓	-	3/6	50
8 Decent Work and Economic Growth	✓	✓	✓	-	✓	-	4/6	66,7
9 Industry, Innovation and Infrastructure	?	-	?	?	✓	-	1/6	16,7
10 Reduced Inequalities	?	✓	-	-	✓	-	2/6	33,3
11 Sustainable Cities and Communities	-	✓	✓	?	✓	-	3/6	50
12 Responsible Consumption	?	✓	✓	?	✓	-	3/6	50
13 Climate Action	✓	✓	✓	?	✓	-	4/6	66,7
14 Life Below Water	-	✓	✓	-	✓	-	3/6	50
15 Life on Land	✓	-	✓	-	✓	-	3/6	50
16 Peace, Justice and Strong Institutions	-	-	✓	-	-	?	1/6	16,7
17 Partnerships for the Goals	-	-	?	-	✓	-	1/6	16,7
Σ	6/17	12/17	12/17	0/17	15/17	0/17	45	
%	13	27	27	0	33	0	100	

In this part, the data in Table 2 will be interpreted. The (✓) sign refers to the hotels applying the goals of Sustainable Development shown in Figure 1 while the (-) sign refers to those that do not include these goals in their reports. The (?) sign shows that although the hotels do not include these goals directly, they still give importance to the subjects. The (?) sign has been deemed ineffective in findings. According to the data, THA and THC do not use any of the SDGs 2030 in their sustainability. However, as many other Turkish hotels, THA and THC declare to their customers that they carry out several sustainability activities in their reports. The rest of the hotels in the table with a tick (✓) indicate which of the goals they aim to reach showing the icon of the goal and making explanations in their sustainability reports.

The 17 goals of SDGs 2030 and their targets and the attitudes of the hotel chains analyzed in this study toward the goals are as follows:

Goal 1 – No Poverty

This goal aims to end poverty in all its forms and dimensions everywhere. In Table 2, it can be seen that only IHB and THB have included ‘poverty’ in their goals. While IHB doubles its investment in economic growth and sustainable solutions and allocates its sourcing spend to local enterprises, THB provides employment to local people. The goal has a 33,3% participation rate.

Goal 2 – Zero Hunger

IHC is the only one to participate in the Zero Hunger goal. The hotel chain claims that guests are served healthy and sustainable food and eliminates food waste. Although IHB and THB do not have a goal in accordance with SDGs 2030, IHB participates in food donation programs and THB donates food scraps to about 400 stray animals every day. The participation rate of this goal is 16,7%.

Goal 3 – Good Health and Well-Being

All the hotel chains except THA and THC pay attention to health. The common health issue of those hotels is the pandemic which has caused a global health disruption. They all mention the precautions they have taken for both guests and their staff. 50% of the hotels have aimed to reach this goal. IHC does not include the third goal in its report but it gives assurance to its customers that its hotels can represent its cleanliness standards with a certificate showing that it attaches great importance to health. Moreover, with travel insurance in cooperation with an insurance company, it offers comprehensive medical service that ensures guests have access to the best healthcare solutions and best healthcare during their stay at the group's hotels.

Goal 4 – Quality Education

Goal 4 is aimed at by three hotel chains: IHB, IHC and THB. In IHB and IHC’s strategic drivers it is determined that they support their employees in education and self-development. IHB encourages and supports its employees to seek education out of its organization as well as trains its own staff. Thus, employees have the opportunity to earn their GED (Graduate Equivalency Degree). THB provides training to its employees and stakeholders to attain a sustainability perspective, designs a project every year and provides occupational health and safety training to increase employee satisfaction. In terms of the SDGs 2030, the participation rate of Goal 4 is 50%. IHA, THA and THC do not refer to a Quality Education goal in their sustainability. However, IHA mentions that it supports the education of the hotel owners and staff to combat human trafficking. It is also seen that it can cooperate with some local organizations to teach them the benefits of education. Both THA and THC pay attention to the right of their employees to receive training and state that they give them the opportunity to develop their own profile and competencies in many areas such as personal development, awareness, learning foreign languages, understanding, helping disabled people and conservation of natural resources.

Goal 5 – Gender Equality

IHA, IHB, IHC and THB meet on common ground on gender equality and they demonstrate their support for this goal in their reports. By advocating Goal 5, these four hotel chains recognize women’s participation in decision-making, their representation in key positions, and do not approve of violence against women or girls. The hotels participate in this goal at the rate of 66,7%. On the other hand, although THA and THC do not mention gender equality in their reports, they mention that there is no discrimination among employees in their hotels.

Goal 6 – Clean Water and Sanitation

Goal 6 requires availability and sustainable management of water for all. In the hospitality industry, one of the most important issues is the use of water. According to studies, in hotels, water is mostly used in toilets and showers. Laundry and landscaping take second place (Davodi, n. d.). IHA, IHB, IHC and THB include the sixth goal in their sustainability development programs implementing several practices around water conservation. The hotels aim to reduce water use as much as possible and they indicate this with percentages in their reports. The participation rate is 66,7%. Although THA and THC do not refer to the sixth goal, they mention that they save water with some practices.

Goal 7 – Affordable and Clean Energy

Goal 7, which aims at affordable, reliable, sustainable and modern energy for all, is included in IHB, IHC and THB's sustainability programs. They all mention their efforts to reduce carbon emissions, using renewable energy and supporting a low-carbon future. Although IHA, THA and THC do not refer to this goal, it is seen that they are all sensitive to using less energy and renewable energy where feasible. 50% of the hotels have aimed at Goal 7.

Goal 8 – Decent Work and Economic Growth

As one of the fastest growing industries in the world, tourism plays a prominent role in foreign exchange and employment as well as helping with countries' economic growth. Considering the importance of this, the hotel chains that include Goal 8 in their sustainability plans are IHA, IHB, IHC and THB. According to the goal, all these four hotel chains' target is to 'achieve higher levels of economic productivity through diversification, technological upgrading and innovation, including through a focus on high-value added and labour-intensive sectors and to achieve full and productive employment and decent work for all women and men, including young people and persons with disabilities, and equal pay for work of equal value' (United Nations Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, Goal 8, n. d.). The four hotels have 66,7% participation in Goal 8. THA and THC do not include Goal 8 in their plans, but THA states that issues such as benefits of its employees, performance management and reward, training and career management, and employee safety are always their priority.

Goal 9 – Industry, Innovation and Infrastructure

THB is the only hotel chain which aims to continuously monitor and develop energy efficiency practices, creating the necessary infrastructure and renewing the existing one in all its hotels. The other five hotels do not refer to Goal 9; however, they all mention that they offer an innovative service to their guests. The participation rate of the hotels in Goal 9 is 16,7%.

Goal 10 – Reduced Inequalities

IHB and THB have efforts to participate in Goal 10, which requires equal opportunity and reduction in inequalities of outcome. They commit to providing a diverse, equitable and inclusive work environment for their staff. The participation rate is 33,3%. The rest of the hotel chains do not have any plans or programs for this goal. Nevertheless, IHA gives training focusing on anti-racism and racial inequality.

Goal 11 – Sustainable Cities and Communities

This goal requires all organizations to make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable. In this context, IHB, IHC and THB indicate the importance of reducing the number of deaths due to natural disasters. The participation rate is 50%. IHA, THA and THC do not include Goal 11 in their sustainability reports.

Goal 12 – Responsible Consumption and Production

In line with this goal, IHB, IHC and THB show their awareness of using natural resources sustainably, reducing food losses and waste, promoting local culture and products. THB mostly focuses on this goal. IHA does not directly indicate Goal 12, but it is very careful to use natural resources and it also indicates it in its report. THA and THC also mention that one of their aims for sustainability is to use natural resources wisely. 50% of the six hotels participate in Goal 12.

Goal 13 – Climate Action

IHA, IHB, IHC and THB all pay attention to climate change and support a low-carbon future. They give assurances that they care about using renewable energy for sustainability and using emission

monitoring systems in their hotel chains. Their participation rate is 66,7%. THA does not refer to Sustainable Development Goals 2030; however, in its sustainability report, it has mentioned the reduction impacts on the environment for sustainability, especially using air emission control. THC does not include Goal 13.

Goal 14 – Life below Water

Participants in this goal are IHB, IHC and THB and their participation rate is 50%. As a requirement of the goal, marine ecosystems should be protected and action should be taken to achieve healthy and productive oceans. These three hotel chains offer their guests healthy and sustainable food and eliminate food waste. THB organizes social responsibility activities when it is time for the caretta caretta sea turtles to lay eggs. Staff volunteers of its staff surround their nesting areas to protect them and help baby turtles to reach the sea safely after birth. Although THC does not refer to Goal 14, in its report they state that keeping the seawater clean is one of the issues they priorities both in the scope of natural life protection and sustainable tourism. It also organizes social responsibility for caretta caretta sea turtles as THB does. IHA and THA do not participate in this goal.

Goal 15 – Life on Land

According to this goal, it is expected to protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss. Goal 15 is included in the reports of IHA, IHC, and THB. Their target is to promote and expand best practices for biodiversity protection across their properties. They also aim for partnerships with suppliers to make a positive impact in protecting forests. IHB, THA and THC mention biodiversity and protection of the environment, but they do not include Goal 15. Thus, in this goal, there is 50% participation.

Goal 16 – Peace, Justice and Strong Institutions

The only hotel chain that includes Goal 16 in their report is IHC. The participation rate of this goal is 16,7%. The goal requires peaceful and inclusive societies for sustainable development and justice for all. The other five hotel chains do not use Goal 16 in their programs; however, all of them mention some of the issues that are comprised in the goal such as human trafficking, bribery and violence and they note that none of those issues can be accepted.

Goal 17 – Partnerships for the Goals

In this goal, it is expected to enhance global partnership for sustainable development, mobilizing and sharing knowledge, expertise, technology and financial resources to achieve the sustainable development goals in all countries, especially in developing countries. THB includes this goal in its report and the participation rate is 16,7%. The rest of the hotels do not participate in Goal 17; nevertheless, IHA, IHB and IHC as international hotel chains, all claim that they cooperate with local enterprises in other countries.

According to the results of the web-based content analysis carried out in this research, it was determined that none of the hotel chains in this study fulfilled all 17 goals of the SDGs 2030. THB is the hotel chain with the highest level of meeting SDGs 2030 targets with 33% participation. The distribution of participation of the other five hotel chains in the goals is IHB and IHC 27% and IHA 13%. THA and THC do not adopt any of the SDGs 2030 (Table 3).

Table 3. *Number of Goals Conducted by the Hotel Chains*

<i>UN's SDGs 2030</i>	<i>Number of Goals Conducted by he Hotel Chains</i>							Σ
	<i>IHA</i>	<i>IHB</i>	<i>IHC</i>	<i>THA</i>	<i>THB</i>	<i>THC</i>		
17 Goals	6	12	12	0	15	0	45	
%	13	27	27	0	33	0	100	

As shown in Table 4, IHA, IHB, THA and THC have a link on their websites to direct their audience to their reports on another page. In this way, these hotels have the opportunity to convey their views, activities and projects to their guests who would like to stay at a hotel that is sensitive to the environment and humanity. IHC and THB do not reveal their reports on their websites or any links directed from their websites. Their reports can be searched for on the Internet by typing the hotel chain's name and

'sustainability report' in a search engine. On the other hand, they both have sustainability links on their websites where you can read information about their sustainability policies.

Table 4. *How to Reach the Hotel Chains' Sustainable Development Reports*

<i>Hotel Chains</i>	<i>How to Reach the Hotel Chains' Sustainable Development Reports</i>
IHA	Click the Social Responsibility link on its main website.
IHB	Click the Corporate Responsibility link on its main website and then click 2030 Goals link.
IHC	Its report cannot be reached on its website; however, it is available on the Internet.
THA	Click the Corporate link on its website in Turkish and then click the Sustainability Report.
THB	Its report cannot be reached on its website; however, it is available on the Internet.
THC	Click the Sustainability link on its website.

Conclusions and Recommendations

Sustainable development is a programmed process that aims to transfer existing natural resources to future generations and ensure their use by establishing a balance between mankind and nature. Protection of the environment is considered as the common responsibility of all countries, public institutions, non-governmental organizations, local governments, academic circles, the private sector, media and all individuals. One of the important areas where environmental awareness is high and sustainability studies are concentrated is tourism. With a climate crisis which is a serious problem for our planet, sustainability has started to gain importance in every field. Tourism, where environmental and natural resources are frequently used, has also taken its place in sustainability studies. Now, the economic, social and environmental effects of tourism activities have begun to be taken into account in this sector.

In this study, the sustainability reports and the official websites of the six hotel chains - three international and three national brands - chosen from 30 hotel chains in the 2020 Group Hotels Research of Turizm Data Bank according to the highest number of rooms and their participation in the SDGs 2030 have been analyzed. On the other hand, their official websites have been examined to see how they perform their sustainability communication.

It has been observed that the hotel chains in this research have a sustainability development report; however, they do not share their reports on the main page of their websites directly. Those who would like to know if these hotel chains have reports on sustainability are either directed to the reports on the Internet from their web pages or they can search the Internet. Although these reports mention the hotel chains' sustainability targets and practices, not all of them include the 17 SDGs in the 2030 Agenda. According to the SDGs 2030, tourism can directly or indirectly contribute to the achievement of all goals. The findings of the adopted goals by the hotels are as follows:

In terms of tourism, Goals 8, 12 and 14 particularly point out sustainable economic growth, sustainable consumption and production and the sustainable use of oceans and marine resources. As can be seen in Table 2 above, Goal 8 has been adopted by IHA, IHB, IHC and THB while Goals 12 and 14 have been adopted by IHB, IHC and THB. Goal 1, which suggests struggling against poverty, by IHB and THB; Goal 2, which is about providing food for the most at-risk regions, by only IHC; Goal 3, which stands for healthy lives and well-being for everyone, by IHA, IHB and THB; Goal 4, which mentions that education should be provided for all children in the world, particularly for girls, by IHB, IHC and THB; Goal 5, which emphasizes that tourism has the highest share of women's employment and helps women use their potential, by IHA, IHB, IHC and THB; Goal 6, which focuses on using water efficiently in the tourism sector, managing wastewater and controlling pollution, by IHA, IHB, IHC and THB; Goal 7, which is about access to clean, renewable and sustainable energy, by IHB, IHC and THB; Goal 9, which supports inclusive and sustainable industrialization and fostering innovation, by only THB; Goal 10, which aims at reducing inequalities within and between countries, by IHB and THB; Goal 11, which talks about sustainable cities and communities, by IHB, IHC and THB; Goal 13, which calls on countries to take urgent action to combat climate change and its effects, by IHA, IHB, IHC and THB; Goal 15, which is about protecting terrestrial ecosystems, by IHA, IHB and THB; Goal 16, which supports building peaceful and inclusive societies for sustainable development, by IHC only; Goal 17, which requires strong global partnerships and cooperation, by THB.

As a summary, Goals 5, 6, 8 and 13 have been adopted by four hotel chains; Goals 3, 4, 7, 11, 12, 14 and 15 have been adopted by three hotel chains; Goals 1 and 10 have been adopted by two hotel chains and finally Goals 2, 9, 16 and 17 have been adopted by one hotel chain.

In conclusion of this research, all of the six hotel chains seem to be sensitive to protecting the environment and using natural resources judiciously, acting as socially responsible corporations. However, the issue of sustainability of the environment has not been dealt with in the SDGs 2030, which is globally considered as one of the most prominent agendas. The hotel chains prefer to attract people by highlighting their hotels, facilities and by offering promotions on their web pages. Their SDGs 2030 attempts are not featured in the foreground. Thus, only the ones for whom sustainability of the environment matters may look for information about how the hotel they are planning to stay at embraces sustainability. Consequently, it can be said that all the hotel chains in this study make poor publicity in sustainable development.

It has been observed in their reports that the hotels have a sensitive attitude towards many of the sustainability development goals; however, they fail in making it visible and thus making it known to the masses. In the technology age, there are plenty of media tools to convey messages. Accordingly, the hotels that host guests from different countries, regions and cultures should include sustainability communication in their strategies to raise awareness of the environment and natural sources. In this regard, they can increase their recognition and reputation, as well. Instead of publishing their annual sustainability reports on the Internet on a different web page from their homepage, they should attach a link to the hotel's own webpage, which is open to anyone who would like to choose it as a holiday resort.

It is also observed that many studies have been carried out on sustainability; nevertheless, any studies on the implementation of the SDGs 2030 in hotel business have not been reached. In this context, it is thought that the results of this study will contribute to the literature. Moreover, it is hoped that the sustainability practices of those hotel chains will set an example for other hotels. It is suggested to researchers that the other hotel chains in Turkey can be analyzed when they release their sustainability reports and may be compared with the hotel chains in this study in terms of the SDGs 2030.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Sustainability Communication: Analysis of Sustainable Development Goals 2030 Practices of the Hotel Chains in Turkey*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document review has been conducted in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References

- Accor (2021). *2020 Integrated Report*. Retrieved from <https://group.accor.com/Documents-de-reference>
- Accor Hotels (2021.). Retrieved from <https://www.dunya.com/sirketler/turkiyede-yeni-ofisine-tasinan-accor-otel-yatirimlarina-devam-ediyor-haberi-608264>
- Barut Hotels (2021). Arum Batum Collection Sürdürülebilirlik Raporu 2020-2021. Retrieved from <https://www.barutarum.com/files/TR-Surdurulebilirlik-Raporu.pdf>
- Bauer, M. (2000). Classical content analysis: A review. In M. W. Bauer ve G. Gaskell (Eds.), *Qualitative researching with text, image, and sound: A practical handbook* (pp. 131-151). London:Sage.
- Colson, D. (2022). The Three Pillars of Sustainability: Economic, Social And Environment, *Transformation*. Retrieved from <https://www.transformationholdings.com/corporate-sustainability/3-pillars-sustainability/>
- Davodi, H. (2022.). Pureblue Sustainability. Retrieved from <https://purebluesustainability.com/hotel-water-consumption-statistics-conservation/>
- Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler*. Siyasal Kitabevi, Ankara, p. 44.
- Herring, S. C. (2010). Web Content Analysis: Expanding the Paradigm in *International Handbook of Internet Research*. Springer, New York, p. 233-249.
- Hilton (2021). 2020 Environmental, Social And Governance (ESG) Report. Retrieved from <https://cr.hilton.com/wp-content/uploads/2021/04/Hilton-2020-ESG-Report.pdf>
- Karabulut, E. (2020). Türkiye'nin Lider Grup Otelleri Hangileri? *Turizm Data Bank*. Retrieved from <https://www.turizmdatabank.com/turizm-istatistikleri/turkiyenin-lider-grup-otelleri-hangileri/>
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara; Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., 31. Edition, p. 248.
- Kaya Hotels&Resorts (2021). Sürdürülebilirlik Raporu Ocak 2020. Retrieved from <https://www.kayahotels.com/Assets/Uploads/e38918e6-857f-4c0e-b8fb-df67e61e8d71.pdf>

- Law, C.H.R.; Qi, S.; Buhalis, D. (2010). Progress in tourism management: A review of website evaluation in tourism research. *ResearchGate, Tourism Management*, 2010, 31, 297–313. doi: 10.1016/j.tourman.2009.11.007
- Limak Şirketler Grubu (2021). Sürdürülebilirlik Raporu 2015-2021. Retrieved from <https://www.limak.com.tr/files/limak-soylemden-cyleme-raporu-2015-2021.pdf>
- Luo, A. (2022, September 01). Critical Discourse Analysis | Definition, Guide & Examples. *Scribbr*. Retrieved from <https://www.scribbr.com/methodology/discourse-analysis/>
- McMillan, S. J. (2000). The microscope and the moving target: The challenge of applying content analysis to the World Wide Web. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 77(1), 80-98.
- Mesbah, M. (2019). Sustainable Tourism and the 2030 Sustainable Development Goals. Retrieved from <https://www.seagoinggreen.org/blog/sustainable-tourism-and-the-2030-sustainable-development-goals>
- NCL (2022.). Green Hotels Association. Retrieved from <https://www.nclonline.com/green-cleaning/green-hotels-association.php>
- Özgen, E. (2022). Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi Issue: Özel Sayı pp. e1-e4, ISSN: 2630-6220 doi: 10.17829/turcom.1106292.
- Popüler Yönetim Dergisi (2020). Peryön Akademi, Issue 88. Retrieved from https://www.peryon.org.tr/upload/files/py-arsivi/PY_88.pdf
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (2022). Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Sachs, I. (1999). Social sustainability and whole development: Exploring the dimensions of sustainable development. In E. B. and T. Jahn (Ed.), *Sustainability and the Social Sciences: A CrossDisciplinary Approach to Integrating Environmental Considerations into Theoretical Reorientation*, pp. 25–36.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Hakkında Temel Bilgiler. Retrieved from <http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/temel-tanimlar/>
- Tölkes, C. (2018). Sustainability communication in tourism—A literature review. *Tour. Manag. Perspect.* 2018, 27, 10–21.
- UN Environment Programme (2022). Goal 12 Sustainable Consumption and Production. Retrieved from <https://www.unep.org/explore-topics/sustainable-development-goals/why-do-sustainable-development-goals-matter/goal-12>
- UNEP & WTO (2005). Making Tourism More Sustainable. A guide for policy makers. pp. 8-9. Retrieved from <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/8741;jsessionid=E77DAD5551BD8D67A5B4A3951E5DED57>
- United Nations (2022). The Sustainable Development Goals Report 2022, pp. 2-7. Retrieved from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022.pdf>
- United Nations (2022). Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development, Goal 8 (2022). Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals/goal8>
- United Nations (2022). Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Preamble. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations (1987). Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development, p. 15. Retrieved from <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>
- UNWTO (2022). Glossary of Tourism Words. Retrieved from <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
- UNWTO (2022). Tourism in the 2030 Agenda. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-in-2030-agenda>
- Wyndham Hotels and Resorts, 2021 ESG Report. Retrieved from <https://corporate.wyndhamhotels.com/wp-content/uploads/2021/04/2021-WH-ESG-Report.pdf>

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Birleşmiş Milletler, Sürdürülebilir Kalkınma 2030 [SKA] doğrultusunda farklı gelişmişlik seviyelerine sahip ülkeleri küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi gibi çevresel sorunların yanı sıra kadınların çalışma hakkı, kadına şiddet, iş yerinde mobbing, yoksulluk, ırkçılık ve göçler gibi sorunlara karşı ortak bir davranış sergilemeye çağırılmaktadır. Bütün bu sorunların kamu kurumları olduğu kadar özel sektörün, sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, akademik çevrelerin, medyanın ve tüm bireylerin ortak sorumluluğu olduğu belirtilmektedir.

Sürdürülebilirlik, çevrenin korunması için önemli bir faktör olduğu kadar çevresel ve doğal kaynakların sıklıkla kullanıldığı turizm sektörü için de önemli bir faktördür. Sektörde sürdürülebilirliğe önem verilmesi ‘sürdürülebilir turizmi’ gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir turizmin en önemli ekolojik etkisi yerel ve doğal kaynakların verimli kullanılmasıdır. Bu sayede enerji tüketiminde ve karbon emisyonlarında azalma sağlanabilir. Ayrıca sürdürülebilir turizm sayesinde toplumun farklı katmanlarında çevre bilinci oluşumuna da destek verilmektedir. Turizm alanında yüksek çevre bilincine sahip olunması ve sürdürülebilirlik çalışmalarına yer verilmesi SKA Gündeminde, özellikle SKA’ların 8, 12 ve 14. amaçlarında

ifade edilmektedir. Günümüzde turizm faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bu sektörde dikkate alınmakta ve turizm sektöründeki kuruluşların üstlendikleri bu tür sorumluluklar Sürdürülebilirlik Raporları olarak stratejik çalışma planlarında yer almaktadır.

Sürdürülebilir turizm uygulamalarında en büyük rolü oteller oynamaktadır ve bu nedenle bu çalışmada Turizm Veri Bankası 2020 Grup Oteller Araştırmasında yer alan 30 otel zincirinden en fazla oda sayısına sahip olan ve 2030 SKA'larına katılım gösteren üçü uluslararası, üçü ulusal otel zinciri olmak üzere Türkiye'de faaliyet gösteren altı otel zinciri analiz edilmiştir. Bu markalar en fazla oda sayısına göre sırayla uluslararası oteller Hilton Worldwide, Accor Otelleri, Wyndham Otelleri ve ulusal oteller Barut Otelleri, Kaya Otelleri ve Limak Otelleri'dir. Bunun yanı sıra otel zincirlerinin sürdürülebilirlik iletişimlerini nasıl gerçekleştirdiklerini görmek için resmi web siteleri ziyaret edilerek sürdürülebilirlik raporlarına erişim sağlanmıştır. Adı geçen otel markaları gizlilik ilkesi gereği kodlamaya tabi tutularak araştırmanın örneklemini oluşturan uluslararası oteller IHA, IHB, IHC ve ulusal oteller THA, THB ve THC olarak anılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda adı geçen otel zincirlerinin bir sürdürülebilirlik kalkınma raporuna sahip olduğu, ancak raporlarını doğrudan web sitelerinin ana sayfalarında paylaşmadıkları tespit edilmiştir. Raporlara erişmek için ilgilenen misafirlerin otel zincirlerinin web sayfalarında bulunan bir link aracılığıyla internette mevcut olan raporlarına erişmeleri mümkün olabilmektedir.

Erişilen raporların, araştırmadaki otel zincirlerinin sürdürülebilirlik kalkınma amaçlarından ve uygulamalarından dolayı olarak ya da doğrudan bahsetmesine rağmen SKA 2030 Gündemindeki 17 SKA'nın tamamını içermediği gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre otel zincirlerinin benimsedikleri amaçlara aşağıdaki gibidir:

Turizm bağlamında ilgili SKA'larından 8, 12 ve 14. amaçlar özellikle sürdürülebilir ekonomik büyümeye, sürdürülebilir tüketim ve üretime ve okyanusların ve deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına işaret etmektedir. Amaç 8 IHA, IHB, IHC ve THB tarafından benimsenirken, Amaç 12 ve 14 IHB, IHC ve THB tarafından benimsenmiştir. Diğer amaçların otel zincirleri tarafından benimsenmesi şu şekildedir: Yoksulluğa karşı mücadele etmeyi içeren Amaç 1 IHB ve THB tarafından; zor durumda bulunan bölgelere yiyecek sağlanmasını içeren Amaç 2 sadece IHC tarafından; herkes için sağlıklı yaşamı gerekli gören Amaç 3 IHA, IHB ve THB tarafından; özellikle kız çocuklarının da içinde olduğu dünya çocuklarına sürekli eğitim imkânının sağlanmasıyla ilgili olan Amaç 4 IHB, IHC ve THB tarafından; turizm sektörünün büyük oranda yer verdiği kadın iş gücüne vurgu yapan Amaç 5 IHA, IHB, IHC ve THB tarafından; turizm sektöründe suyun kontrollü şekilde kullanılmasına, atık suyun yönetimine ve kirliliğin kontrol edilmesine dikkat çeken Amaç 6 IHA, IHB IHC ve THB tarafından; temiz, yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji ile ilgili olan Amaç 7 IHB, IHC ve THB tarafından; sürdürülebilir endüstrileşme ve yenilikçilik üzerinde duran Amaç 9 sadece THB tarafından; ülkeler arasındaki eşitsizliği azaltmaya yönelik olan Amaç 10 IHB ve THB tarafından; sürdürülebilir şehirler ve topluluklardan söz eden Amaç 11 IHB, IHC ve THB tarafından; ülkelere iklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için çağrıda bulunan Amaç 13 IHA, IHB, IHC ve THB tarafından; karasal ekosistemi korumaya yönelik olan Amaç 15 IHA, IHB ve THB tarafından; sürdürülebilir kalkınma için barış içinde, adil ve güçlü kurumları destekleyen Amaç 16 sadece IHC tarafından ve son olarak güçlü küresel işbirliklerini içeren Amaç 17 sadece THB tarafından. Özetle, 5, 6, 8 ve 13. Amaçlar dört otel zinciri; 3, 4, 7, 11, 12, 14 ve 15. Amaçlar üç otel zinciri; 1 ve 10. Amaçlar iki otel zinciri ve 2, 9, 16 ve 17. Amaçlar bir otel zinciri tarafından sürdürülebilir raporlarında yer almıştır.

Sonuç olarak, araştırmada incelenen altı otel zincirinin de çevreyi koruma ve sosyal sorumluluk sahibi kuruluşlar olarak doğal kaynakları bilinçli bir şekilde kullanma konularında hassasiyet gösterdikleri görülmüştür. Ancak, bugün dünyaca üzerinde durulan 2030 SKA'larına otel zincirlerinin kendi web sayfalarında rastlanmamıştır. Otel zincirleri web sayfalarında ziyaretçilerine otellerinin özelliklerini ve verdikleri promosyonlar, sundukları hizmetleri göstermeyi tercih etmektedirler; sürdürülebilirlik ön planda vurgulanan bir konu olmamaktadır. Çevreye karşı duyarlı insanlar internette gezinerek kalmayı düşündükleri otellerin sürdürülebilirliğe önem verip vermediğini görebilirler. Bu açıdan, bu çalışmadaki bütün otellerin sürdürülebilir kalkınmaya olan tutumlarını tanıtmada zayıf oldukları söylenebilir.

Daha önce sürdürülebilirlik konusunda birçok araştırma yapılmıştır, ancak, otel endüstrisinde 2030 SKA'ların uygulanması ile ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu araştırma sonuçlarının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca burada ele alınan otel zincirlerinin sürdürülebilirlik uygulamalarının da diğer otellere örnek olması umulmaktadır. Araştırmacılara, Türkiye'de bulunan diğer otel zincirlerinin sürdürülebilirlik raporlarını incelemeleri ve bu araştırmada 2030 SKA'lar kapsamında incelenen otel zincirleriyle karşılaştırılmaları önerilebilir.

Yunanistan'ın Dzensiz Gle Mcadelesinde Gerekleşen İnsan Hakları İhlalleri¹

Esra YILDIZ ÜSTÜN² ve Mustafa Tayfun ÜSTÜN³

Öz

Avrupa Birliği'nin güneydoğu sınırını oluşturan Yunanistan, 2010 yılında başlayan Arap Bahar'ının yarattığı siyasi karmaşadan etkilenmiş ve kitlesel göç hareketlerine maruz kalmıştır. Yaşanan kitlesel göç hareketleri Yunanistan'ın tarihsel srete ulusal ve Avrupa Birliği mkteşebatına göre inşa ettiği g ve sığınma sistemine yönelik tartışmaları da alevlendirmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde, Yunanistan'ın dzensiz gle mcadele sırasında sığınmacıların yaşam haklarını tehdit ettiği, insan onuruna yakışmayan eylemlere başvurduğu ve işkence yaşağını ihlal ettiği gerek İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporlarında gerekse Uluslararası Af Örgütü'nün ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) eşitli dönemlerde aldığı kararlarda belirtilmiştir. Yunanistan'ın dzensiz gle mcadelesi sırasında sığınmacılara yönelik sistematik biçimde gerçekleştirilen insan hakkı ihlallerini tespit etmek ve AİHM'nin tutumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda makale 3 kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak, Yunanistan'ın yakın dönemde inşa ettiği sığınma sisteminin genel hatları özetlenerek uyguladığı g politikası tartışılacaktır. İkinci kısımda ise, Yunanistan'ın sığınma sisteminin pratikte yarattığı insan hakları ihlallerinin neler olduğu ortaya konulup, çalışmanın son kısımda ise bu ihlallerin AİHM tarafından nasıl değerlendirildiği tartışılacaktır. Ayrıca mahkeme kararlarının uluslararası sivil toplum kuruluşlarının resmi raporlarıyla uyumu karşılaştırılacaktır. Bu makale, Yunanistan'ın g ve sığınma sistemini inşa ederken reaksiyonel ve güvenlikçi bir tutum benimsediğini, g mevzuatlarını tasarlararken Avrupalılaşmadan ziyade ulusal kimlik, i siyaset ve güvenlik gibi unsurları dikkate aldığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısından kaynağını alan dzensiz g ile mcadele ederken ortaya koyduğu fiiller, temel insan hakları ilkelerini ihlal etmesine karşın Yunan makamları tarafından meşru olarak algılandığı ve AİHM'de birçok davanın konusunu oluşturduğu ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Dzensiz G, AİHM, İnsan Hakları İhlali, Sivil Toplum

Human Rights Violations in Greece's Struggle against Irregular Migration

Abstract

Greece, which is located on the southeastern border of the European Union (EU), was affected by the political chaos deriving from the Arab Spring that started in 2010 and was exposed to mass migration movements. These migration movements have inflamed discussions on the migration and asylum system of Greece, which has been constructed in accordance with acquits at the national and the European Union level. The reports of Human Rights Watch, international amnesty organization, and several decisions of the European Court of Human Rights (ECHR) demonstrate that Greece threatens the right to life of asylum seekers, resorted to acts unworthy of human dignity, and violated the prohibition of torture during the struggle against irregular migration. This paper aims to put forward systematic human rights violations against asylum seekers by Greece and discuss the approach of the ECHR. It consists of three sections. First of all, the general lines of the asylum system of Greece will be summarized and the implemented immigration policy will be discussed. Secondly, the human rights violations that Greece's asylum system creates in practice will be revealed, and in the final part, how these violations are evaluated by the ECHR will be examined and the consistency of these decisions with the official reports of international non-governmental organizations will be compared. This paper argues that Greece adopted a reactionary and security-oriented attitude and also considers factors such as national identity, domestic politics, and security rather than Europeanization while constructing the immigration and asylum system. It claims that the acts, which are deriving from this point of view, violating fundamental human rights while struggling with irregular migration, are legitimated by Greek authorities and it is the subject of many cases in the ECHR.

Key Words: Greece, Irregular Migration, ECHR, Human Rights Violation, Civil Society

Atıf İçin / Please Cite As:

Yıldız Üstün, E. ve Üstün, M. T. (2023). Yunanistan'ın dzensiz gle mcadelesinde gerçekleşen insan hakları ihlalleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 377-388. doi:10.33206/mjss.1130813

Geliş Tarihi / Received Date: 14.06.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.09.2022

¹ 27-29 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen TESAM V. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Ekonomik, Siyasal, Sosyal Boyutlarıyla Türkiye - Avrupa İlişkileri etkinliğinde szlu olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi, esra.ustun@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4106-4812

³ Dr. Öğr. Üyesi - Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tayfun.ustun@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9562-8911

Giriş

Sınır ötesi insan hareketliliğinin uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak tahayyül edilen ulus devlet tarafından kontrol edilemeyen tüm yönlerini ifade eden “düzensiz göç” kavramı küreselleşen dünyada en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Sadece bir ülkeye egemen gücün koyduğu kurallar haricinde girmeyi değil aynı zamanda giriş amacından farklı biçimde ilgili ülkede bulunmayı ve çıkış süresinin aşılmasını da ifade eden düzensiz göç ve buna yönelik mücadele ve stratejiler kitlesel göç akınlarına maruz kalan ülkeler başta olmak üzere tüm devletlerin gündeminde yer bulmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine göre (BMMYK) 2020 yılı içerisinde 125.000 korunmaya muhtaç kişi Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketine katılmıştır. Bunların yaklaşık 86.000'i deniz yoluyla, 35.000'i ise kara yoluyla Avrupa topraklarına girmeye çalışırken Batı, Orta ve Doğu Akdeniz olarak bilinen göç rotalarını kullandığı anlaşılmaktadır. Düzensiz göçmenler ağırlıklı olarak Suriye (%17,3), Fas (%13,7), Cezayir (%10,6), Tunus (%10,5) ve Afganistan'dan (%8,1) gelmektedir. Sığınma başvuruları açısından da Suriye (63.000) ve Afganistan'ın (44.220) öne çıktığı görülmektedir. 2020 yılı içerisinde yapılan sığınma başvurularının sayısı 472.000 olarak kayıtlara geçerken, 18 yaş altı ve ebeveynini olmayan çocukların sayısı (141.000) neredeyse toplam başvuruların üçte birini oluşturmuştur (AB Web Sitesi, 2021). Missing Migrant Project (2021) verilerine göre ise 2014 yılından itibaren düzensiz göç yolculuğunda hayatını kaybedenlerin/kayıpların sayısının yaklaşık 23.000 olduğu tahmin edilmektedir.

Düzensiz göç sürecinde kaynak ve hedef ülkelerin farklı coğrafyalarda yer alması, AB ülkelerine yönelik düzensiz göç akınlarında birçok ülkenin transit ülke olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Bu ülkelerin başında İran ve Türkiye' gibi AB üyesi olmayan ülkelerin yanı sıra AB üyesi olan ve Birliğin güneydoğu sınırını oluşturan Yunanistan da gelmektedir. Her ne kadar kimileri için AB üyesi olarak Yunanistan hedef ülke olarak görülse de aslında transit ülke olarak nitelendirilecek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü sığınmacıların Yunan topraklarına girmesiyle göç serüvenleri bitmemekte, Birliğin ekonomik ve sosyal açıdan daha müreffeh üyelerine yönelmektedir. Frontex'in 2021 tarihinde yayınladığı risk raporuna göre yaklaşık 22.000 düzensiz göçmen Türkiye ve Arnavutluk üzerinden Yunan topraklarına giriş yapmaya çalışırken tespit edilmiştir (Frontex, 2021, s. 14; Amnesty International 2020). Ancak, Yunanistan hükümetinin kendi sınırlarını koruma gerekçesiyle düzensiz göçmenlere karşı hukuki ve fiili yaklaşımları uluslararası hukuk çerçevesinde ciddi insan hakları ihlali oluşturmaktadır. Bu ihlallerin en somut örneği, 2020 yılında Afgan sığınmacıların Meriç nehrini şişme botlarla geçmeleri esnasında Yunan kuvvetleri tarafından botlarının batırılması ve sığınmacıların soyularak soğuk suya atılmalarıdır. Ayrıca kara sınırından Yunan topraklarına girmeye çalışanlara yönelik de ateşli silahlarla sınırdan geri itmeler (push-back) insan hakkı ihlalleri kapsamında ilk hatırlanan örnekler arasındadır. Bu tür yaklaşımlar insan onuruna yakışmayan ve en temel insan hakkı olan yaşam hakkını riske eden fiiller kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Bunun yanında sığınma hakkı da insan haklarıyla doğrudan bağlantılı olup ülkelerin kendilerinden sığınma talep eden yabancılara belirli prosedürleri yerine getirmeden sınır dışı etmeleri yahut sınırdan püskürtmeleri hem 1957 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi'ne hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlali durumunu oluşturmaktadır.

Yunanistan'ın düzensiz göçe ilişkin yeterli ve hukuki bir planlamasının olmayışı yahut AB müktesebatı veya uluslararası anlaşmalardan oluşan müktesebatı farklı yorumlamasının bir sonucu olarak, Yunan sınırlarına gelen sığınmacıları her ne pahasına olursa olsun geri püskürtme yöntemiyle ülkesini koruması uluslararası toplumda büyük yankı uyandırmaktadır. Bu sürece bağlı olarak ölen ve yaralananların dışında hakları ihlal edilen sığınmacılar hâlihazırda AİHM başvuru yapmış ve dava süreçleri başlattığı görülmektedir. Bu davalara ilişkin AİHM kararlarının nasıl sonuçlanacağı ise mahkemenin daha önceki benzer davalardaki kararlarıyla yorumlanabilmektedir.

Bu makale, Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemini inşa ederken reaksiyonel ve güvenlikçi bir tutum benimsediğini, göç mevzuatlarını tasarlarken Avrupalılaştırmadan ziyade ulusal kimlik, iç siyaset ve güvenlik gibi unsurları dikkate aldığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısından kaynağını alan düzensiz göç ile mücadele ederken ortaya koyduğu fiiller, temel insan hakları ilkelerini ihlal etmesine karşın Yunan makamları tarafından meşru olarak algılandığı ve AİHM'de birçok davanın konusunu oluşturduğu ileri sürülmektedir.

Yunanistan'ın Göç ve Sığınma Sistemi

Tarihsel olarak göç veren bir ülke konumunda olan Yunanistan'ın göç ve sığınma sisteminin inşası çok eski değildir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan milliyetçi dinamiklerle bağımsızlığını ilan eden Yunanistan, kuruluşundan itibaren etnik ve dini açıdan homojen bir devlet olarak kalmaya özen göstermiş, uluslararası

göç akınlarından kendisini izole etmeye çalışmıştır. Yunanistan'ın bu tutumu göç deneyiminin sınırlı düzeyde gerçekleşmesine ve beraberinde kapsayıcı göç politikalarının ortaya çıkmasını güçleştirmiştir. Sınırlı göç deneyimi çerçevesinde, hafızalara ilk gelen Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali ve sonrasında yaşadığı hezimetten sonra Türkiye Cumhuriyeti'yle yapmış olduğu nüfus mübadelesidir. 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşmasına ek olarak başka bir sözleşmeye iki ülke arasında nüfus mübadelesinin yapılmasına karar verilmiştir. İki ülkede farklı dine mensup insanların karşılıklı olarak yer değiştirmesini ve mübadiller tarafından boşaltılan yerlere gelen nüfusun yerleşmesini amaçlayan bu uygulama 1930'a kadar devam etmiştir. Batı Trakya'daki Türk azınlık ve İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum nüfus istisna kapsamına alınarak buldukları yerde yaşayamaya devam etmesine karar verilmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014, ss. 19-20; Baldwin-Edwards, 2006, ss. 115-121). Bu yer değiştirme, bir yandan Yunanistan'ın topraklarında Müslüman nüfusun azalmasına, diğer yandan ise 1,4 milyon Hristiyan'ın gelmesiyle etnik ve dini anlamda homojen bir Yunanistan'ın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur (Voutira, 2003, s. 66). Ortak köken, din, kültür ve dil üzerine inşa edilmiş olan Yunan ulusal kimliği yeni gelen göç dalgasını başarılı bir biçimde bünyesine katmıştır. Fakat mevcut ortak din ve dilin entegrasyona gerek olmayacağına yönelik düşüncenin de bir sonucu olarak Yunan hükümeti yeni gelenler için herhangi bir bütünleşme politikası hazırlamaya ihtiyaç duymamıştır (Triandafyllidou, 2013, s. 7). Belirtmek gerekir ki, bu süreç herkes için aynı olmamıştır. Entegre olmakta zorlanan Anadolu Rumlarının bir kısmı ise daha sonra Amerika ve Avrupa'ya göç etmiştir (Arı, 2012, s. 165).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Yunanistan göç veren bir ülke haline gelmiştir. Savaş sonrası sanayileşmiş ülkelerdeki iş gücü açığını kapatmak maksadıyla 1955 ve 1973 yılları arasından yaklaşık 1 milyon kişi Yunan topraklarından göç etmiştir. Resmi istatistikler takip edildiğinde bu göçlerin ağırlıklı olarak Almanya (603,300), Avusturya (170,7000) ve Atlantik Okyanusu'nun diğer yakası Amerika (124,000) ve Kanada'ya (80,200) yöneldiği görülmektedir (Kasimis, 2012). Yunanistan'dan yapılan göçler tıpkı İspanya ve Türkiye'den gerçekleşen göç hareketleriyle benzerlikler göstermiştir. İşçi/emek göçleri kapsamında kavramsallaştırılabilecek olan bu göç dalgası, Yunanistan'daki işçi arzının sanayileşmiş Batı ülkelerine kaymasına yol açmıştır. Bu dönemde Yunanistan, ekonomik ve siyasi açıdan cazibe merkezi olmamasından dolayı kendi topraklarına yönelik ciddi bir göç akımı ile karşılaşmamıştır (Alioğlu Çakmak, 2018, s. 45). Sadece, 1970 ve 1980 arasında Yunanistan'a yönelen küçük ölçekli ve sınırlı süreli göçlerden söz etmek mümkündür. Bu göçler Yunanistan'a inşaat, tarım ve geçici işlerde çalışmak için gelen insanlar tarafından gerçekleşmiştir (Gropas ve Triandafyllidou, 2007). Papageorgiou bu göçlerin 10 milyonluk bir nüfus içerisinde çok küçük bir oran olduğunu hatırlatmakta ve 1988 öncesinde ülkede 40.000 yasal göçmen bulunurken 15.000 yasadışı göçmen bulunduğunun altını çizmektedir (2013, s. 77). Yunan hükümeti, yasal ve yasadışı göçmenlerin nüfusu beraber düşünüldüğünde bile toplam oranları genel nüfus içerisinde sadece 0.55 olan göçmenler karşısında da herhangi bir politika üretme ihtiyacı hissetmemiş ve topraklarındaki göçmenler için yasal bir zemin hazırlamamıştır. Dahası hiçbir siyasal parti tarafından da göç ve sığınma sistemine yönelik bir çalışma da yapılmamıştır (Sitaropoulos, 2000, s. 110).

Bu küçük ölçekli göç hareketine ek olarak, Soğuk Savaş'ın yarattığı siyasi iklim çerçevesinde Yunanistan, komünist rejimlerden kaçan insanların tercih ettiği rotalardan birine dönüşmüştür. Fakat Yunanistan'ın Soğuk Savaş dönemi boyunca konumu hedef ülkeden ziyade daha çok transit ülke konumundadır. Komünist ülkelerden gelenler, Yunanistan'a yerleşmeyi düşünmemiştir. Aksine, nihai hedefleri olarak belirledikleri Batı Avrupa, Amerika ve Kanada'ya ulaşmak için Yunan topraklarını kullanmışlardır. Doğu bloğu ülkelerinden kaçanlara ek olarak, Ortadoğu ve Türkiye'den gelenler ise herhangi bir yasal statüsü olmadan Yunanistan'a sığınarak, diğer ülkelere gitmenin yollarını aramışlardır (Black, 1994, s. 364). Göçmenlerin Yunanistan'ı tercih etmemelerinin arkasında iki önemli faktör olduğu ileri sürülebilir. Bunlardan ilki Yunanistan'ın Batı Avrupa ve ABD ile kıyaslandığında ekonomik açıdan daha düşük seviyelerde olması ve sosyal devlet mekanizmasının iyi işlememesidir. İkinci faktör ise Yunanistan'ın mülteci ve sığınmacılara yönelik tutumu ve demokrasi karnesidir. Black'ın de belirttiği üzere Yunanistan hiç bir zaman mülteci dostu bir ülke olmamış ve kabul edilen sığınma başvuruları ise yüzde 2 seviyesinde kalmıştır (Black, 1994, s. 364).

Fakat Yunan topraklarına yönelen göç trendi, Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na üye olmasından sonra yakaladığı ekonomik refah ve Sovyetlerin çöküşüyle Balkanlar'da yaşanan siyasi ve ekonomik kargaşadan dolayı değişmeye başlamıştır. Ekonomik büyümesini devam ettirme gayreti içinde olan Yunanistan, sanayide meydana gelen iş gücü açıklarını yabancı işçiler vasıtasıyla kapamaya çalışmıştır. Yunan Endüstri Federasyonu'nun tavsiyesi üzerine Asya ve Afrika'dan işçiler ülkeye davet edilmiş bunlara ek olarak Balkanlar'dan çoğu yasadışı yolları kullanarak yabancı işçiler ülkeye girmesine göz yummuştur

(Karyotis, 2012, s. 394). Belirtmek gerekir ki ülke içindeki bu yabancı sayıları toplam nüfus içerisinde oranı çok sınırlı kalmıştır. Gropas ve Triandafyllidou (2005) 1991'de nüfus istatistikleri üzerinden yaptıkları çalışmada bu oranın toplam nüfus (10.260.000) içinde sadece yüzde 2 olduğunu (167,000) olduğu göstermektedir. Bu oranlar ve Yunanistan'ın karşılaştığı göç hareketinin özelliği düşünüldüğünde, açık bir biçimde söylenebilir ki, göç ve entegrasyona yönelik bir politika hazırlama ihtiyacı hissedilmemiştir (Papageorgiou, 2013, ss. 76-77).

Soğuk Savaş sonrası dönemde göç politikaları açısından Yunanistan'da bir kırılma yaşanmıştır. Bu dönemde Yunanistan hem kitlesel göç akınlarına maruz kalmış hem de iç siyasi dinamiklerin etkisiyle göç ve sığınma sisteminde birtakım reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Sovyetlerin çöküşüyle beraber Balkanlar'da başlamış olan siyasi kaos, insanları daha iyi ekonomik ve sosyal şartlarda yaşamaya sevk etmiştir. Yunanistan bu insanlar tarafından öncelikli göç rotası içerisinde görülmüştür (Gropas ve Triandafyllidou, 2007, ss. 161-172). 1990'ların ortalarında yaşanan göçlerden sonra yaklaşık 1 milyona yakın bir nüfus Yunan topraklarına girmiştir. Bu göç dalgasının yapısı incelendiğinde sadece 700,000'den fazla Arnavut'un Yunanistan'a yasadışı yollardan giriş yaptığı görülmektedir (Papageorgiou, 2013, s. 77). Yaşanan göç hareketi, Yunan iç siyasetinde göç politikasının nasıl olması gerektiği yönünde tartışmaları alevlendirmiş, dönemin siyasetçilerinin tutumu engelleyici ve güvenlikçi bir bakış açısıyla hazırlanan göç politikalarından yana olmuştur. Medyanın da yardımıyla göçmenlere yönelik olumsuz bir iklimin ortaya çıkması göçmenleri suç ile ilişkilendirilmelerine ve entegrasyonu önceleyen politikalar yerine engelleyici politikaların benimsenmesine yol açmıştır (Alioğlu Çakmak, 2018, ss. 46-47). Bu nokta itibarıyla daha önce topraklarına misafir işçileri kabul etmiş Almanya ve Batı Avrupa ülkelerinden oldukça farklı bir tutum benimsemiştir.

Böyle bir siyasal zemin içerisinde göç mevzuatı kapsamında değerlendirebilecek ilk kanun 1991 tarihinde yayınlanmış olan yabancılar kanunudur. Bu kanuna göre yerli ve yabancı arasındaki ayrım keskin çizgilerle belirlenirken, Karydis'e göre kanunun dayandığı felsefe doğrudan yabancıların ülkeye girişlerini engellemeye yöneliktir (Karydis, 1996, s. 65'den akt., Antonopoulos, 2006). Kanunun girişi yabancıları suç ile ilişkilendirmiş ve göçmen karşıtı söylemin ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Göçmenlerin sosyal problemler yarattığı ve bu sorunlarını çözmek için uyuşturucu kaçakçılığı, hırsızlık ve soygun gibi suçlara başvurmadan çekinmeyeceklerine dair önyargılar üretilen söylemin içeriğini oluşturmaktadır (Antonopoulos, 2006, s. 137). Yunan hükümeti bu kanunla, yasadışı göçü engellemeyi ve kamu düzenini sağlayarak güvenliği artırmayı hedeflemiştir. Kanunu değerlendiren hukukçular, hiçbir şekilde ileriye dönük entegrasyona dair vizyon içermediğini belirtmiştir. Yunan göç ve sığınma sisteminde göçü engelleyici tutum 1990'ların siyasi atmosferine uygun bir biçimde Sovyet sonrası yaşanan kargaşadan kendilerini uzak tutmaya çalışan ülkelerdeki uygulamalarla benzerlik taşımaktadır (Chambliss, 1995, s. 236).

Göç mevzuatı kapsamında değerlendirilebilecek başka bir yasal çalışma ise 1992 yılında 4803/13/4K ve 4803/13/7a olarak da bilinen Bakanlıklararası Kararnamelerdir. Bu kararnameler Kamu Düzeni ve Güvenliği Bakanlığı (*Ministries of Public Order*), Adalet ve Dış İşleri Bakanlıklarının ortak çalışmaları sonrasında geliştirilmiş ve yabancıların yasal veya idari kararlarla nasıl sınır dışı edileceklerine dair düzenlemeleri içermektedir (Antonopoulos, 2006, s. 138). Sınır dışı etme durumuna ek olarak, ilk defa resmi bir belgede Yunanistan'ın da taraf olduğu Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'de tanımlanmış olan geri gönderme (*non-refoulement*) yasağı geçmiştir. Fakat bu kararnameleri 1991 tarihli yabancılar kanununu oluşturan felsefeden çok bağımsız olduğunu düşünmemek gerekmektedir. Çünkü bu kararnameler bahsi geçen kanunu tamamlayıcı özellikte olup, baskıcı ve güvenlikçi bakış açısını devam ettiren bir yapıdadır (Antonopoulos, 2006, s. 138).

Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemini inşa eden diğer bir kanun 1996 tarihli 2404 sayılı kanundur. Bu kanun ülkeye girecek olan yabancı işçiler hakkında düzenlemeleri içermektedir. Mevcut göçmenlerin ya da çalışanların yasaya dâhil edilmemesi göç politikalarının sınırlı düzeyde kaldığının en büyük kanıtı olarak ileri sürülebilir. Bu yasa geçici-mevsimlik işçi statüsünde Yunanistan'a gelen Arnavutlar düşünülerek hazırlanmıştır. Bu yasayla birlikte yabancı işçileri davet eden toprak sahiplerinin valiliklerden izin alması zorunlu hale gelmiştir. Yasa aynı zamanda izin koşulunun çerçevesini de belirlemektedir. Buna göre işin bir Yunan vatandaşı tarafından yapılamadığı durumlarda yabancı işçilerin davet edilmesini mümkün hale getirmektedir. Entegrasyona yönelik bir düzenleme olmaktan uzak olan bu yasa göçmenleri birey ya da vatandaş olarak görmek yerine "misafir işçi" olarak değerlendirmekte işçilerin ileriye dönük kalma isteklerinin önüne geçmektedir (Antonopoulos, 2006, s. 138).

Yasal mevzuat çerçevesinde değerlendirilebilecek diğer bir düzenleme ise 1997 tarihinde 358 ve 359 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleridir. Bu kararnemeler ile Yunanistan'a daha önceki tarihlerde girmiş olan göçmenlerin kayıt altına alınması ve oturma izinlerini düzenlenmesi amaçlanmıştır. "Beyaz ve Yeşil Kart" ismiyle yeni bir uygulamanın başlamasıyla ülkedeki göçmenlerin kısa süreli ve sonrasında uzun süreli oturma izni alabilmelerine imkân verilmiştir. Fakat bu kararnemelerde bahsi geçen yeşil kart için ön koşul olarak beyaz kart sahibi olunması ve aynı zamanda beyaz kart için ise geçerli pasaport, kimlik belgeleri veya çalışma belgelerini ön şart olarak sunulma zorunluluğu olduğu için etkin bir şekilde uygulanamamıştır. Özellikle birçok göçmenin eksik belgelerle Yunan topraklarına girmiş olması ve işverenlerin düşük ücret vermek istemesinden dolayı bu kişilere destekleyici olmaktan imtina etmek istemeleri ve kayıt dışı çalışmaya zorlamaları ülke içindeki yabancıların beyaz ve yeşil kart uygulamasından faydalanamamasına neden olmuştur. Ülke içindeki göçmenlerin sadece yüzde 25'i kayıt altına alınmıştır. Ayrıca 28 Kasım 1997'i milat olarak kabul edilmesi birçok göçmenin otomatik olarak bu kararnemelerin sunduğu haklardan yararlanamamasına yol açmıştır (Antonopoulos, 2006, ss. 138-139).

Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemi kapsamında üzerinde durulması gereken diğer bir kanun ise 1998 tarihinde kabul edilmiş olan 2622 sayılı kanundur. Bu kanun ile sınırlarda görev yapacak bir teşkilatın kurulması hedeflenmişti. Bir merkezi ve çeşitli taşra birliklerin oluşan polis teşkilatına yasa dışı göçleri engelleme, Yunanistan'da yasa dışı biçimde yaşayan göçmenleri tespit etme, tutuklama ve yasadışı girişe yardım edenleri tespit ve tutuklama görevi verilmişti (Antonopoulos, 2006, s. 139). Bu teşkilatın sınıra yakın adalarda ve bölgelerde görev yapacağı belirtilmişti fakat Yunanistan'ın sahip olduğu adalar ve sınırları düşünüldüğünde düzensiz göçle mücadele çok etkin bir teşkilat olduğunu söylemek zordur. Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemine yönelik 1990'lar boyunca yaptığı düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde ortaya çıkmış ihtiyaçlara yönelik refleks olarak geliştirilmiş ulusal mevzuat çalışmalarıdır. Daha çok iç siyasi dinamiklerin etkisiyle engelleyici bir bakış açısını barındıran bu mevzuat çalışmaları bütünleşme politikalarına yönelik bir tutum içermemektedir.

2000'li yılların gelmesiyle beraber Yunanistan'ın göç ve sığınma sisteminde daha radikal reformlar yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda 2001 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 2910 sayılı yabancılar yasası bahsedilmesi gereken örneklerin başında gelmektedir. Bazı hukukçulara göre, 15 bölümden oluşan bu yasa göçmenleri güvenlikçi bir bakış açısı yerine daha çok insani bakış açısıyla Yunan toplumuyla bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Özellikle yabancıların hak ve sorumluluklarını düzenleyen kısım bu düşünceyi besleyen temel argümanlardan biridir. 5 ana kısımdan oluşan bu yasa sınır kontrolü, yabancıların Yunanistan'a girişi ve çalışmaları hakkında şartlar, yabancıların hak ve sorumlulukları, illegal göçmenlerin cezalandırılması ve engellenmesi ve son kısımda ise kamu hizmetleri, avukatlar, çalışanlar için sorumluluklar ve yaptırımları içermektedir (Antonopoulos, 2006, ss. 139-141). Her ne kadar insani bir bakış açısıyla yapıldığı iddia edilse de bu kanunda öncekiler gibi göçmen sorunun güvenlik meselesi ve kamu düzeni problemi olarak gördüğü anlaşılmaktadır (Karamanidou, 2021, s. 97). Önceki yasal düzenlemelerden farklı bir yaklaşım benimsenmemiş ve AB içerisindeki göç üzerine gelişen yasal mevzuatın gerisinde kalmıştır. Tıpkı daha önceki dönemlerde olduğu gibi, Yunanistan'ın bu çabalarında Avrupalılaşma bakışı yerine ulusal düzeyde gerçekleşen güvenlikleştirmenin etkisi devam etmiştir.

Uluslararası İlişkiler teorileri bağlamında Yunanistan'ın 1990'da inşasına başladığı göç ve sığınma sistemi literatürde geleneksel güvenlik yaklaşımlarının bir eleştirisi olarak doğan Kopenhag Okulu tarafından geliştirilen teoriyle sistematik bir biçimde açıklanabilir (Buzan, Waever ve De Wilde, 1998). Köklerini inşacı bir dünya görüşüne dayandıran Kopenhag Okulu geliştirdiğı "güvenlikleştirme" teorisiyle güvenlik çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmış ve güvenliğin çok boyutlu, nesnel olmayan ve değişken bir kavram ve durum olduğunu ileri sürmüştür. Güvenlikleştirme kavramı, güvenliğin bir söylem olarak düşünülmesi ve söylemler vasıtasıyla meselelerin güvenlik problemi haline getirilmesi sürecine işaret etmektedir. Özneler-arası bir yapım süreci olarak algılandığı için tehditin gerçek olup olmaması Kopenhag Okuluna göre önemli değildir. Sorunlar objektif bir biçimde varlık gösterse bile, tehdit haline getiren güvenlikleştirici aktörün (siyasi liderler, bürokrasi, hükümet, lobi ve baskı grupları) söylemi doğrultusunda gerçekleşmektedir (Buzan, Waever ve De Wilde, 1998, ss. 36-40). Bu bakış açısından yola çıkarak, özellikle iç siyasette göçmenlerin ulusal güvenliğe, kamu düzenine ve Yunan ulusal kimliğine yönelik tehdit olarak lanse edilmeleri ve ana akım medya tarafından sistematik bir biçimde suçlu olarak gösterilmesi, Yunanlı siyaset yapıcılarının 90'ların başından 2000'lerin ortalarına kadar hazırladıkları kanunların arkasındaki temel düşünce ve motivasyonun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Fakat bu düşünce Ortak Avrupa İltica Sisteminin ve beraberinde topluluk düzeyinde hazırlanmış olan müktesebatın gelişmesiyle farklı bir yöne doğru ilerlemeye başlamıştır. 2005 yılından sonra Yunanistan'ın

ulusal düzeyde çıkardığı kanunlara ve kararlara ek olarak, topluluk düzeyinde kabul ettiği önemli yönetmelikler ve düzenlemelerde mevcuttur. Bunlar arasında adil, hızlı ve kaliteli sığınma kararları için gerekli koşulları belirleyen ve özel ihtiyaçları olan sığınmacılar, taleplerini açıklamak için gerekli desteği almak isteyen ve özellikle refakatsiz küçüklerin ve işkence mağdurlarının korunması amaçlayan İltica Prosedürleri Yönergesi (*The Asylum Procedures Directive*), Temel Haklar Şartına uygun olarak onurlu bir yaşam standardı sağlamak için AB genelinde sığınmacıların kabul koşulları (barınma, yiyecek ve giyim ve belirli koşullar altında sağlık, eğitim veya istihdama erişim gibi) için ortak standartların belirlemeyi amaçlayan Kabul Koşulları Yönergesi (*The Reception Conditions Directive*), uluslararası koruma verilmesi ve bu korumadan yararlananların hakları ve entegrasyon önlemlerine erişimi sağlamayı kolaylaştıran Yeterlilik Direktifi (*The Qualification Directive*), devletlerin sığınmacı başvurularının incelenmesinden sorumlu devletin belirlenmesi ve ilişkileri düzenleyen kuralları netleştiren Dublin 3 Tüzüğü (*The Dublin 3 Regulation*) ve suçları önlemek, tespit etmek veya araştırmak için kanun uygulayıcı makamlara AB veri tabanında depolanan sığınmacıların parmak izlerine ve kişisel bilgilerine erişim imkân ı veren *EURODAC* sayılabilir (AB Web sitesi, 2021). Bu mevzuat bir bütün halinde değerlendirildiğinde Ortak Avrupa İltica Sistemi (*CEAS*) oluşturmaktadır. Bu sistem, sığınmacılara açık ve adil bir biçimde başvuru imkân ı tanımakta ve başvuru yaptıkları her yerde eşit davranılmasını sağlamak amacıyla ortak standartlar ve iş birliği prosedürlerini belirlemektedir. 2005 sonrası yapılan mevzuat çalışmalarını (3386/2005 ve 3536/2007) AB müktesebatına uyum kapsamında değerlendirmek daha rasyonel bir yaklaşım olacaktır (Triandafyllidou, 2013, s. 24). Yunanistan AB müktesebatını gözeterek göç ve sığınma sisteminde değişikliklere gitmiştir. Fakat yapılan bu değişikliklerin aksaklıkları ortadan kaldırdığını ve bir devletin Birlik mevzuatını kabul ettiği bir süreç olarak tanımlanan "Avrupalılaştırma", sürecinin başarılı bir biçimde tamamlandığını söylemek zordur (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005).

Yunanistan İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı bloğu içerisinde yer almasının da etkisiyle insan haklarına dair uluslararası metinleri kabul etmesine ve uluslararası örgütlere üyeliklerini gerçekleştirmesine karşın zihniyet dönüşümünü tamamlamada başarılı olamamıştır. Karamanidou'a göre (2001, s. 93) kabul edilen uluslararası sözleşmelerin yorumlanması ve iç hukukta reformların tamamlanması insani bir bakış açısı gözetilerek yapılmamıştır. Aksine devlet çıkarlarının ön planda tutulduğu bir bakış açısıyla gerçekleştirilmiştir. Devletin çıkarları ve güvenliği bu sözleşmelerin önüne geçmekle kalmamış aynı zamanda AB ile ilişkileri de tutucu ve isteksiz bir iradenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yunanlı politikacıların bu tutumunun arkasında uluslararası ilişkiler disipliniinde realist kuramın etkili olduğu anlaşılmaktadır. Devlet egemenliği ve ulusal çıkar kavramının ön planda tutulması, her ne kadar AB üyesi olmasına hatta mevzuatı kabul edip uygulamaya koymasına karşın yorumlamada ulusal çıkar kavramının kendisini hissettirmesi konuyu güvenlik ve güç çerçevesinde yaklaşmalarıyla sonuçlanmaktadır.

Tarihsel süreçte mevzuat kapsamında yapılan dönüşümler ve göçmenler üzerine üretilen söylemler Yunan ulusal kimliğine tehdit olarak görülmüş ve AB'nin Yunanistan'ın iç işlerine müdahalesi olarak sağ partiler tarafından siyasi propagandaları için kullanılmıştır (Triandafyllidou ve Kouki, 2014, s. 419). Bu noktada yakın dönemde üzerinde en fazla tartışılan belgelerin başında Dublin 3 yönetmeliği gelmektedir. 2013 yılında kabul edilmiş ve sığınma başvurularında uygulanacak olan sürecin ana hatlarını ve devletlerin sorumluluklarını belirleyen bu yönetmelik, Yunanlı siyasetçilerin eleştirilerinden kendisini kurtaramamıştır (Ceccorulli ve Lucarelli, 2017, s. 72) Yönetmeliği hazırlık aşamasında dahi üyeler arasında dayanışma ya da adil sorumluluk paylaşımı amaçlanmaması, AB'nin dış sınırlarını oluşturan üye devletler tarafından adil bir yönetmelik olmadığı ve üyeler arasında eşitsizlik ortamını daha da derinleştirmesine neden olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu yönetmeliğin göç ve sığınma sistemi kapsamında en önemli tarafı sığınma başvurularının tamamlanmasında ve sığınmacıların sorumluluklarının ayak bastıkları ilk devlete ait olacağı yönünde yaptığı düzenlemedir. 2015 yılından itibaren kitlesel göç akınlarına maruz kalan AB'nin dış sınırlarını oluşturan üye devletler Dublin 3 yönetmeliğinin bu haliyle coğrafi dezavantajları ve avantajları daha da önemli hale getirdiğini dillendirmektedirler. Yunanistan'ın göç ve sığınma sisteminde yer alan aksaklıkların arkasında siyasi iradenin Yunanistan'ın coğrafi konumu nedeniyle bahsi geçen müktesebata yönelik isteksizliği olduğu anlaşılmaktadır (Ceccorulli ve Lucarelli, 2017, ss. 71-72). Yunanistan'ın AB'nin diğer üye devletleriyle kıyaslandığında dezavantajlı bir konumda olduğu görülecektir. Doğu rotasını tercih eden sığınmacılar doğrudan Yunanistan'a ulaşmakta ve Dublin 3 çerçevesinde Yunanistan bu sığınmacılar için hep birincil ülke olarak kabul edildiğinden tek başına sorumluluk sahibi olacaktır. Farklı bir biçimde ifade etmek gerekirse, AB'nin merkezinde yer alan Lüksemburg, Belçika ya da Avusturya gibi ülkelerde Dublin 3 yönetmeliği kapsamında sığınma başvurularını teknik anlamda görmek mümkün değildir. Yunan, İspanyol veya İtalyan topraklarına girmeden sığınmacılar Avrupa'nın içlerine ulaşamayacağı için Dublin 3 prosedürü o ülkelerde uygulanmayacaktır. Bu noktada Almanya'nın uyguladığı istisna vardır. 2015-2016

yıllarında açık kapı politikası uygulayacağını ve sınırlarına 1 milyondan fazla sığınmacıyı kabul edeceğini açıklamıştır (Erdoğan, 2021, s.81).

Yunanistan yaşadığı coğrafi dezavantajı farklı enstrümanlar kullanarak tersine çevirme eğilimindedir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek son bir mevzuat ise 16 Aralık 2013 tarihinde AB ve Türkiye arasında imzalanmış olan Geri Kabul Anlaşmasıdır (GKA). Ülkeden çıkarılma sürecini düzenleyen bu anlaşma uluslararası bir anlaşma statüsünde Birlik hukukunun ayrılmaz bir parçası olarak üye devletleri ve diğer taraf devletleri bağlamaktadır. Usulüne göre kabul edilen bir uluslararası anlaşma olduğundan Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 90.md göre de kanun statüsündedir. GKA, karşılıklılık ilkesi temelinde, Türkiye veya AB üyesi bir devlet açısından düzensiz göçmen olan vatandaş, üçüncü ülke vatandaşı veya vatansız kişinin geri kabulü veya transit geçişi ile ilgili koşulları, esasları ve usulleri tespit etmektedir (Göçmen, 2014, ss. 22-26). Birliğin bir üyesi olarak Yunan topraklarında yakalanan düzensiz göçmenler bu anlaşma kapsamında Türkiye'ye iade edilmektedir. Böylelikle, Yunanistan Dublin 3 anlaşmasını uygularken coğrafi konumunun dezavantajını GKA ile tersine çevirmeye çalışmakta, sınırlarına gelen düzensiz göçmenleri Türkiye'ye göndermektedir.

Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemi bir bütün olarak değerlendirildiği zaman güvenlikleştirici bakış açısının varlığı ve Avrupalılaştırma sürecinde siyasi iradenin isteksiz oluşu Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan göç dalgaları karşısında kurgulanan sistemin zayıf yönlerinin daha belirgin hale getirmiştir. Aksak bir biçimde işleyen sistem düzensiz göçlerle mücadele sürecinde telafisi mümkün olmayan ihlallerin yaşanmasına yol açmaktadır. İnsan hakları ihlalleri olarak geniş bir perspektif ile kavramsallaştırılması muhtemel bu ihlaller Uluslararası Af Örgütü, BM gözlemcileri ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanan raporlara da yansımaktadır. Ayrıca bu ihlaller AIHM'de birçok davanın da konusunu oluşturmaktadır. AIHM verdiği kararlar bir taraftan üye devletlerin düzensiz göçle mücadele stratejilerini gözden geçirmelerine; diğer taraftan ise, AB'nin ortak göç ve iltica politikasının geleceğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Yunanistan'ın Fiili Davranışlarının Yorumu

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AIHS) insan haklarını en geniş şekilde yorumlayan ve korumayı amaçlayan uluslararası sözleşmelerin başında gelmektedir. Sözleşme her ne kadar sığınma talep edenler ile hali hazırda mülteci statüsüne sahip olan kişileri geri gönderme yasağına ilişkin özel hüküm içermese de bu yasağı diğer maddeler çerçevesinde inceleyerek tamamlayıcı koruma sağlamaktadır. Sığınma talebi aslen mültecilik statüsüne giden yolun ilk basamağıdır ve mülteci statüsünü sahip olmak için aranan şartların var olup olmadığının araştırılması süresince bu kişilere verilen isimdir.

Mülteciler üzerine gelişen literatür incelendiğinde, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna dair Cenevre sözleşmesi gerek mülteci tanımında gerekse diğer hükümleri noktasında günümüz ihtiyaçlarına cevap verirken birtakım problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu noktada AIHS'nin bu sözleşme dışında kalan durumlar için oluşturduğu koruma mekanizmasının katkısı oldukça etkilidir (Bozova, 2020, s. 39). Son dönemlerde Yunanistan'ın sığınma talep eden kişilere karşı eylemlerini de sözleşmedeki temel insan haklarına ilişkin belirli maddelere dayanarak karara bağladığı anlaşılmaktadır.

Mahkemenin ihlalleri yorumlamasından önce geri gönderme yasağının kapsamının ve de Sözleşme ile bağlantısının açıklanması faydalı olacaktır. Geri göndermeme ilkesi esasen mülteciliğin garanti prensibi olup uluslararası hukukta da teamül olarak kabul edilen bir ilkedir. 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde belirtildiği üzere

"hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir".

İlgili metin incelendiğinde iki hususun altını çizmek gerekmektedir. Bunlardan ilki geri göndermeme ilkesinin sadece kendisine mültecilik statüsü tanınanları kapsayıp kapsamadığı, diğeri ise son cümledeki her ne şekilde olursa olsun geri gönderilmeyecek yahut suçluların iadesi kapsamında iadesi yapılmayacak ibareleridir. Maddenin lafzına bakıldığında emredici olduğu ve de taraf ülkelere geri göndermeme ilkesine uymaları emredilmektedir. Öncelikle, sözleşmenin mültecilik statüsü ile ilgili kısmına bakıldığında sadece mülteci statüsü alan kişileri kapsadığı ileri sürülebilir. Belirtmek gerekir ki, madde lafzına bu denli bağlı kalarak yapılan yorumlar gerek 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin gerekse AIHS'nin amacına ve ruhuna uymamaktadır. Çünkü mültecilik statüsü verilen bir statü olmayıp, sadece 1951 sözleşmesindeki mültecilik

şartlarının taşınıp taşınmadığının kontrol edilmesi üzerine statü talep edilen devlet tarafından bu statünün tanınmasıdır. Diğer bir deyişle, sığınma talebinde bulunan kişinin zaten bu statüyü şartlar kontrol edilirken de taşıdığı varsayılır. O nedenle doktrinde kabul edilen görüş mültecilik statüsünün bir tanıma işlemi olduğudur.

Diğer taraftan ise devletler son dönemlerde göç politikalarını önemli ölçüde değişiklik yaparak bu statüyü tanımamak için kesin kurallar koyduğu gözlemlenmektedir. Eğer geri göndermeme ilkesini sadece lafız yönüyle inceleyecek olursak, bu ilkenin çok sınırlı bir kesimi koruyacağı ve dışarıda kalanlar için ise ciddi mağduriyet ve insan hakları ihlallerine sebebiyet vereceği muhtemeldir. Bundan dolayıdır ki geri göndermeme ilkesinin henüz bu statüyü almamış kişileri de kapsamaması gerekmektedir (Aytekin, 2020, s. 33). Ayrıca bu geri göndermeme ilkesinin hukuki niteliği tartışma konusu olup çoğunluk tarafından uluslararası teamül kuralı olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun sözleşmeye taraf olmayan ülkeler için de bağlayıcı sonuçlar doğurduğu kabul görmektedir (Öztürk, 2015, ss. 143-148). AİHM'de ilkenin bu özelliği nedeniyle AİHS'de yer almamasına rağmen ve de 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin lafına rağmen ilkeyi geniş yorumlamaktadır ve de bu yönde kararlar vermektedir.

Mahkemenin vermiş olduğu bu kararlara taraf devletlerin sadece uyma zorunluluğu değil aynı zamanda bu kararlara uygun şekilde bireysel ve genel tedbir alma yükümlülükleri mevcuttur. Bu nedenledir ki taraf devletler iç hukuk kurallarını bu kararlar doğrultusunda uyumlu hale getirerek insan hakları ihlallerine karşı tedbir almak zorundadır (Bozovalı, 2020, s. 45).

AİHS ve ek protokolleri geri göndermeme ilkesini; ülkeye kabul ve sığınma prosedürlerine erişim, geri itme (push back), toplu sınır dışı etme, tutulma, mahkemelere erişim gibi sığınma hukukuna ilişkin başvuruları Sözleşme'nin 2. maddesinde düzenlenen yaşam hakkı, 3. maddesi işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, özel ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında değerlendirmektedir. Bunlara ek olarak mahkeme Sözleşme'ye Ek 4. Protokol'de ise toplu sınır dışı yasağı, 7. Ek Protokol'de sınır dışına ilişkin usul güvenceler ve bu haklara erişim için etkili başvuru hakkı kapsamında değerlendirmelerde bulunmaktadır (Köksal, 2020, s. 129). Bu değerlendirme sürecinde Mahkeme gecikmesinde sakınca bulunan hallerde özellikle sığınma talep eden kişilerin zulüm riski altında oldukları ülkeye gönderilme durumlarında gönderilme işleminin ivedilikle durdurulmasına yönelik ihtiyati tedbir kararı da vermektedir (Bayata Canyaş, 2015, s. 81).

Mahkemenin geri göndermeme ilkesini sıklıkla Sözleşme'nin 2. ve 3. madde kapsamında değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda denizlerdeki geri itme eylemi ile başvuranların sığınma başvurusunda bulunmasını engellendiği veya başvuruda bulunulan yerde başvuruları reddederek, ya da işlemleri başlatmayarak davalı devletin topraklarına girişlerinin engellendiği davaları değerlendirmiştir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihat Rehberi, 2020).

Denizlerdeki geri itmeler ya da sınır yakınlarındaki geri göndermeler dışında, AİHM'si ilgili devletin topraklarında kanuni olarak bulunup bulunmadıklarından bağımsız olarak ilgili devletin topraklarında bulunan yabancıların toplu olarak sınır dışı edilmelerini de ihlal olarak ele almaktadır. AİHM'nin önüne gelen bu davaların birçoğunda makalemizin de asıl öznesi olan Yunanistan karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği üzere, sığınmacıların sığınma başvuruları sonuçlanmadan sınır dışı edilmeleri mümkün değildir, bu nedenle mahkeme bazı kararlarında başvurusu devam eden sığınmacının tutulması ile sınır dışı edilme ihtimali arasında yakın bağlantı olmadığını ve Devlet yetkililerinin iyi niyetli hareket etmediğini belirtmiştir (R.U./Yunanistan, 2011).

Ayrıca kişinin gönderilmek istediği ülkedeki durum nedeniyle de gerçekçi bir sınır dışı olasılığı bulunmayabilir. Örneğin, mahkemenin önüne gelen bir davada, başvurusunun pasaportunu sunması üzerine Suriye uyruklu olduğunun anlaşılması ve Suriye'deki silahlı çatışmanın ağırlaştığının oldukça bilindik olmasına rağmen geri gönderilmesi açık şekilde bir ihlal olarak değerlendirilmiştir (S.Z.v Yunanistan, 2018).

Yunanistan devletinin sığınmacılara karşı işlediği insan hakkı ihlalleri bunlarla da sınırlı kalmayıp hassas gruplara ilişkin tutumları ve usule ilişkin ihlalleri de oldukça fazladır. Mahkeme birçok kararında aslen Yunanistan hükümetinin sığınmacılara uygulanacak olan usul işlemlere ilişkin yasal düzenleme eksikliklerini vurgulamaktadır. Örneğin, Mahkeme'nin bazı kararlarında, özellikle sınır dışı etme amacıyla yapılan tutulumların yargısal denetimi noktasında etkinliği hakkında ulusal mevzuatlardaki eksikliklerin olduğunu (S.D. v Yunanistan, 2009), yahut Yunan mevzuatında azami gözetim altına tutulma süresinin belirlenmediği durumları da ihlal olarak değerlendirmiştir (Mathbloom v Yunanistan, 2012). Ayrıca tutulan bu

kişilerin tercüman eşliğinde mevcut hukuk yolları hakkında bilgilendirilip, bir avukata başvuramazsa da mahkeme etkin başvuru hakkının ihlali olarak değerlendirmektedir. Ayrıca aynı davada, AİHM sözleşmenin 3. maddesinin de ihlal edildiğine karar vermiştir; çünkü Yunan yetkililer, refakatiz bir çocuk sığınmacı olan başvurana, idari gözetimin sonlandırılmasından sonra güvenli bir şekilde yaşamını sürdürmesi için konaklama konusunda herhangi bir yardım sunmamıştır (*Rabimi v Yunanistan, 2011*).

Yine mahkeme sığınma talep eden kişilerin tutuldukları yer ve koşulları uygun değilse AİHS'nin 3.maddesini de ihlal edildiği kanısındadır. Nitekim Yunanistan'ın bu tarz yöntemleri aslen dolaylı geri gönderme çabalarıdır. Çünkü sığınmacılara sağladı imkanlar asgari insan yaşam şartlarına uygun değildir ve korunmaya muhtaç bu kişilerin kötü ve daha kötü değerlendirmesi yapmasını sağlayarak geldikleri ülkeye yahut menşe ülkelerine geri dönmelerine yol açmaktadır (*M.S.S. v Yunanistan/ Belçika [BD], 2011; S.Z. v Yunanistan, 2018 ve H.A.A. v Yunanistan, 2016*). Yine değerlendirilmesi gereken diğer bir konu orantılılık ilkesinin olup olmadığıdır. Yunan yerel makamlarının özel ihtiyaç sahibi sığınmacıları tutmanın alternatiflerini göz önüne almadan tutma yöntemi ile amaca daha hafif önlemlerle ulaşabiliyorsa bu kişilerin tutulması AİHS'nin 5.maddesini ihlal edildiği mahkemece kabul edilmektedir (*Rabimi v Yunanistan, 2011*). Mahkemenin önüne gelen davada ağır bir hamilelik dönemi içinde olan sığınmacı kadın için de ihlal kararı vermiştir (*Mahmundi ve Diğerleri/Yunanistan, 2012*). Ayrıca mahkeme bu kararında, sığınmacıları, özel korumaya ihtiyaç duyan özellikle kısıtlı ve savunmasız bir popülasyon grubunun üyesi olduğuna dair BMMYK'nın görev ve sorumlulukları ile Kabul Direktifinde yer alan standartlarda da belirtildiği üzere uluslararası ve Avrupa düzeyinde geniş bir fikir birliği vardır (*M.S.S./Belçika ve Yunanistan [BD], 2011*).

Görüldüğü üzere aslen "Kale Avrupası'na" girişi engellemek ve sığınmacılara güvenlikleştirilmiş bir bakış açısıyla yaklaşan Yunanistan'ın asıl amacı öncelikle sınırdan içeri sokmamak, sınırda sığınma başvurularını kabul etmeyip, şartların sağlanıp sağlanmadığını kontrol etmeden kaçınma veya bu inceleme görevini ciddiyetle yerine getirmemektedir. Nitekim mahkeme Yunanistan aleyhine bu konuda da birçoğ ihlal kararı vermiştir. Eğer ki sınırdan güç bela içeri girme şansı olanlar ise belirtildiği üzere tutulma koşulları ve gördükleri muameleden dolayı da geri dönme fikrini göz önüne almaktadırlar (*A.E.A. v Yunanistan, 2018; M.S.S.v Belçika ve Yunanistan [BD], 2011; J.R. ve diğerleri v Yunanistan, 2018*). Mahkemede Yunanistan'ın bu fiillerini sözleşmenin 3. maddesiyle bağlantılı olarak ele alınan 13. maddeye göre davaları değerlendirmektedir.

AİHM'nin Yunanistan hükümetinin sığınmacılara karşı takındığı tavır ve buna bağlı olarak yaptığı eylemler açıkça temel insan haklarının ihlali. 2020 tarihindeki Afgan sığınmacılara da uygulamış olduğu muamelelerden dolayı yakın zamanda Yunanistan aleyhine başkaca ihlal kararları verilmesi beklenmektedir. Mahkemenin ihlal kararı vermesi önemli olsa da pratikte Yunanistan'ın bu tavrını değiştirmede süreci verilen kararlar çok fazla bir şeyi değiştirmeyecek ve düzensiz göçe bağlı olarak insanlar hayatlarını kaybetmeye devam edecektir. Bu nedenledir ki düzensiz göçün daha fazla can almaması ve insan hakkı ihlali oluşturmaması için geniş çapta bir çözüm üretilmesi gerekmektedir. Yunanistan'ı coğrafı kaderine terk etmek ve diğer AB üyesi devletlerin sorumluluk almaktan imtina etmesi düzensiz göçle mücadele bağlamında üretilecek çözümlerin önündeki en büyük engellerden biri olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Ortadoğu coğrafyasında yaşanan siyasi karışıklıkların bir sonucu olarak düzensiz göçü uluslararası toplumun gündemine bir kez daha gelmiştir. Uluslararası bir sorun haline gelmiş olan düzensiz göç bir yandan uluslararası iş birliklerini zorlarken, diğer yandan devletlerin göç ve sığınma sistemlerini ve stratejilerini gözden geçirmelerine yol açmaktadır. "Kale Avrupası'nın" güneydoğu sınır oluşturan Yunanistan bu düzensiz göç dalgaları karşısında hazırlıklı yakalandığını söylemek zordur. Tarihsel açıdan göç veren bir ülke olan Yunanistan'ın göç ve sığınma sisteminin inşası çok eskilere gitmemektedir. Daha çok ortaya çıkan bir soruna karşı reaksiyonel ve güvenlikçi bir tutum benimsediği anlaşılmaktadır. 2000'lerin ortalarına kadar hazırladıkları mevzuatta ulusal kimlik, iç siyaset ve güvenlik gibi unsurlar dikkate alınmış, ülke içerisindeki yabancıların entegrasyonuna dair bir hedef benimsenmemiştir.

Aynı zamanda, Yunanistan'ın göç ve sığınma sistemi incelendiğinde her ne kadar Yunanistan uluslararası göç açısından önemli olan uluslararası sözleşmeleri ve AB müktesebatını kabul etmiş olsa da Avrupalılaşmadan ve zihniyet dönüşümünden bahsetmek mümkün değildir. Göç meselesi her zaman Yunanistan için güvenlik meselesi olarak görülmüş, takip edilen politikalar ulusal çıkar kavramı ile özdeleştirmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısı beraberinde düzensiz göçle mücadele ederken temel insan hakları ve uluslararası hukukun ihlal edilmesine neden olmaktadır. Yunanistan'ın düzensiz göçe ilişkin yeterli, rasyonel ve hukuki bir

planlamasının olmayışı yahut AB müktesebatı veya uluslararası anlaşmalardan oluşan müktesebatı farklı yorumlamasının bir sonucu olarak, Yunan sınırlarına gelen sığınmacıları her ne pahasına olursa olsun geri püskürtme yöntemiyle ülkesini koruması uluslararası toplumda büyük yankı uyandırmaktadır. AİHM önüne gelen davalarda Yunanistan'ı haksız olarak değerlendirmekte ve Yunanistan'a tedbir alma zorunluluğu da yüklemektedir.

Fakat mahkemenin ihlal kararı vermesi önemli olsa da pratikte Yunanistan'ın bu tavrını değiştirmedeği sürece verilen kararlar çok fazla bir şeyi değiştirmeyecek ve düzensiz göçe bağlı olarak insanlar hayatlarını kaybetmeye devam edecektir. Bu nedenledir ki düzensiz göçün daha fazla can almaması ve insan hakkı ihlali oluşturulmaması için geniş çapta bir çözüm üretilmesi gerekmektedir. Yunanistan'ı coğrafi kaderine terk etmek ve diğer AB üyesi devletlerin sorumluluk almaktan imtina etmesi düzensiz göçle mücadele bağlamında üretilen çözümlerin önündeki en büyük engellerden biri olduğu düşünülebilir.

Etik Beyan

"Yunanistan'ın Düzensiz Göçle Mücadelesinde Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- AB Web Sitesi, 2021. *Common European asylum system*. Erişim Tarihi: 29.11.2021, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system_en.
- AB Web Sitesi, 2021. *Statistics on migration to Europe*, Erişim Tarihi: 10.11.2021, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en#european-statistics-on-migration-and-asylum.
- AİHM. (2020). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihat rehberi: göç. Erişim Tarihi: 29.11.2021, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Immigration_TUR.pdf.
- Amnesty International (2020). The situation at Greece's borders. Erişim Tarihi: 29.11.2021, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/03/greece-turkey-refugees-explainer/>.
- Alioğlu-Çakmak, G. (2018). Avrupalaşmanın aşıl tendonu: göç politikaları ve Yunanistan örneği. *Mukaddime*, 2018, 9 (Özel Sayı 1), 39-57.
- Arı, K. (2012). *Büyük mübadele: Türkiye'ye zorunlu göç, 1923-1925*, 6. Basım. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.
- Aytekin, D. (2020). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin geri göndermeme ilkesi ile ilgili olan kararlarının incelenmesi, *Yaşar Hukuk Dergisi*, 2(1), 30-88.
- Baldwin-Edwards, M. (2006). Migration between Greece and Turkey: from the 'exchange of populations' to the nonrecognition of borders. *South East Europe Review for Labour and Social Affairs*, 3, 115-122.
- Bayata Canyaş A. (2015). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu kapsamındaki geri gönderme yasağının uygulanma koşullarının AİHM kararları çerçevesinde irdelenmesi, *Havettepe HFD*, 5(1), 73 – 90.
- Black, R. (1994). Livelihoods under stress: a case study of refugee vulnerability in Greece. *Journal of Refugee Studies*, 7 (4), 360-377.
- Bozova, E. (2020). *Sığınma hukuku ve geri göndermeme ilkesi*. İstanbul: OnikiLevha
- Buzan, B., Waever, O.ve De Wilde, J. (1998). *Security: a new framework for analysis*, Boulder, Lynne Rienner Pub.
- Ceccorulli, M., ve Lucarelli, S. (2017). The eu migration terms and definitions: perspectives on justice. içinde E. Fassi, & S. Lucarelli (Eds.), *The European migration system and global justice: a first appraisal*. <http://www.globus.uio.no/publications/reports/2017/2017-01-report-migration.html>. Erişim Tarihi 2 Kasım 2021.
- Chambliss, W.J. (1995). crime control and ethnic minorities: legitimising racial oppression by creating moral panics içinde D F Hawkins (edr) *Ethnicity, race and crime, state* (ss. 235–258).University of New York Press, New York.
- Erdoğan, Z. (2021). Alman sığınma sisteminde açık kapıdan entegrasyon siyasetine geçiş ve tolerans politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (Özel Sayı), 65-86.
- Frontex. (2021). *Risk Analysis for 2021*. Erişim Tarihi: 29.11.2021, https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/Risk_Analysis_2021.pdf.
- Georgios A. A. (2006) The legal framework of migration in Greece 1991–2001 and its effects, *International Review of Law, Computers & Technology*, 20(1-2), 135-147.
- Göçmen, İ. (2014). Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki geri kabul anlaşmasının hukuki yönden analizi . *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(2) , 21-86 .
- Gropas, R., ve Triandafyllidou, A. (2005). Migration in Greece at a glance. 29 Athens:ELIAMEP–Hellenic Foundation for European and Foreign Policy. Erişim Tarihi: 05.12. 2021, <https://www.files.ethz.ch/isn/23073/Migration%20in%20Greece.pdf>.
- Gropas, R., ve Triandafyllidou, A. (2007). Greece. içinde A. Triandafyllidou ve R. Gropas (edt), *European immigration: a sourcebook* (ss. 161–172). Aldershot: Ashgate.

- Karamanidou L. (2021) Migration, asylum policy and global justice in Greece. içinde: Ceccorulli M., Fassi E., Lucarelli S. (edt) *The EU migration system of governance*. (ss. 89-117). The European Union in International Affairs. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53997-9_4
- Karyotis, G. (2012). Securitization of migration in Greece: process, motives, and implications. *International Political Sociology*, 6(4), 390-408.
- Kasimis, C. (2012). *Greece: illegal immigration in the midst of the crisis*. Migration Policy Institute. Erişim Tarihi: 01.11.2021, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=884>.
- Köksal T. D. (2020). Avrupa Birliği sınırlarının korunması yolu olarak "geri itmeler" ve pandemi sonrası için değerlendirme, *EURO Politika*, 4(2),125-140.
- Missing Migrant Project. (2021). Migration within the Mediterranean. Erişim Tarihi: 17.12. 2021, <https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean>.
- Öztürk, N. Ö. (2015). *Mülteci hukuki statüsünün belirlenmesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Papageorgiou, I. (2013). The Europeanization of immigration and asylum in Greece (1990–2012). *International Journal of Sociology*, 43(3), 72-90.
- Schimmelfennig, F., ve Sedelmeier, U. (2005). Introduction: conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe, içinde F. Schimmelfennig, ve U. Sedelmeier (Edt). *The Europeanization of Central and Eastern Europe* (ss. 1-29). New York: Cornell University Press.
- Sitaropoulos, N. (2000). Modern Greek asylum policy and practice in the context of the relevant european developments. *Journal of Refugee Studies*, 13(1), 105–117.
- Triandafyllidou, A. (2013). *Migration in Greece: people, policies and practices*. ELIAMEP. Atina: ELIAMEP ve EUI
- Triandafyllidou, A., ve Kouki, H. (2014). Naturalizing racism in the centre of Athens in May 2011: Lessons from Greece. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 12(4), 418–436.
- Voutira, E. (2003). Refugees: whose term is it anyway? *emic* and *etic* constructions of “refugees” in modern Greek. içinde J. Van Selm, K. Kamanga, vd. (edr), *The refugee convention at fifty: a view from forced migration studies*. Lanham, MD: Lexington Books.

Davalar

- R.U./Yunanistan, no. 2237/08, AİHM 7 Haziran 2011
- S.Z./Yunanistan, no. 66702/13, AİHM 21 Haziran 2018
- S.D./Yunanistan, no. 53541/07, AİHM 19 Haziran 2009
- Mathloom/Yunanistan, no. 48883/07, AİHM 24 Nisan 2012
- Rahimi/Yunanistan, no. 8687/08, AİHM 5 Nisan 2011
- M.S.S./Belçika ve Yunanistan [BD], no. 30696/09, AİHM 2011
- HA.A./Yunanistan, no. 58387/11, AİHM 21 Nisan 2016
- Mahmundi ve Diğerleri/Yunanistan, no. 14902/10, AİHM 31 Temmuz 2012
- J.R. ve Diğerleri/Yunanistan, no. 22696/16, AİHM 25 Ocak 2018
- A.E.A./Yunanistan, no. 39034/12, AİHM 15 Mart 2018

EXTENDED ABSTRACT

Irregular migration, referring to all forms of migration types, which are not controlled by the state authorities has become one of the hotly debated issues in the globalized world. Not only target countries do encounter irregular migration flows and also their neighbouring countries or transit countries have paid attention to the issue of irregular migration in their political agendas. Many countries such as Iran, Turkey, and Greece have benefited as transit countries while refugees seek to settle down in the EU. This paper aims to put forward systematic human rights violations against asylum seekers by Greece and discuss the approach of the ECHR. It consists of three sections. First of all, the general lines of the asylum system of Greece will be summarized and the implemented immigration policy will be discussed. Secondly, the human rights violations that Greece's asylum system creates in practice will be revealed, and in the final part, how these violations are evaluated by the ECHR will be examined and the consistency of these decisions with the official reports of international non-governmental organizations will be compared. This paper argues that Greece adopted a reactionary and security-oriented attitude and also considers that factors such as national identity, domestic politics and security rather than Europeanization while constructing the immigration and asylum system. It claims that the acts, which are deriving from this point of view, violating fundamental human rights while struggling with irregular migration, are legitimated by Greek authorities and it is the subject of many cases in the ECHR.

The construction of the migration and asylum system of Greece which was “a source country” historically does not date a long way. Since its independence from the Ottoman Empire, Greece has preserved its homogeneity by considering ethnicity and religiosity. Accordingly, political actors in Greece have tried to isolate themselves from international migration flows as much as they could. Throughout the years, Greece has received limiteded refugees from different regions. Hesitations towards migration flows and refugees complicate to be established comprehensive migration policies. As mentioned above, the

first section has been dedicated to summarizing migration flows hitting Greece and her responses. It has determined boundaries of the migration and asylum system. In this framework, population exchange (1924) between Turkey and Greece was the first experience. The Christian population from Anatolia was accepted. However, Greece became an emigrant country after the Second World War. To work in industrialized European countries, approximately one million people migrated from Greece between 1955 and 1973. In terms of migration trends, it is likely to observe some similarities between Greece, Spain, and Turkey. All could be categorized as “labour migration”. Since Greece was not an attraction centre economically, she did not encounter serious migration movements towards her land. Later on, within the framework of the political climate of the Cold War, it has turned into one of the routes preferred by people fleeing from the communist regimes. However, at this time, Greece was perceived as a transit country and refugees sought to pass Europe, the USA, and Canada rather than settling down Greece. It is possible to argue that Greece did not attempt to establish any legal framework for refugees since they were considered temporary and their population was too small to be absorbed. During the post-cold war period, migration flows towards Greece began to increase gradually and forced decision-makers to make some reforms in the migration and asylum system. These reforms can be listed briefly as follow; The Law on Aliens 1975 of 1991, The Interministerial Decrees of 1992 (4803/13/4K and 4803/13/7a), The Law 2404/1996, The Presidential Decrees 358/1997 and 359/1997, The Law 2622/1998 on ‘Border guards’ and The Law 2910/2001 on ‘Aliens’. It should be underlined that these reforms were affected by the securitization idea. They did not aim to integrate refugees into Greek society. Rather, they sought to remain their population at a minimum.

In addition to these reforms at a national level, there were some directives and regulations at the community level synchronizing Greece's migration and asylum system with the EU's standards. *The Asylum Procedures Directive, the Reception Conditions Directive, the Qualification Directive, the Dublin 3 Regulation, EURODAC, and the Readmission Agreement* can be accepted significant legislation which also forms the migration and asylum system of Greece. These reforms should be accepted within the Europeanization process. However, it is hard to argue the Europeanization is implied perfectly in practice.

When Greece's immigration and asylum system is evaluated as a whole, the existence of a securitizing perspective and the reluctance of the political will in process of the Europeanization make the weaknesses of the system more apparent in the face of the immigration movements having emerged after the Arab Spring. The system, which operates in a faulty manner, causes irreparable violations while combating irregular migration. These violations, which can be conceptualized with a broad term as “human rights violations”, can be observed in reports prepared by Amnesty International, UN observers, and various non-governmental organizations. It is demonstrated that Greece threatened the right to life of asylum seekers, resorted to acts unworthy of human dignity, and violated the prohibition of torture during the struggle against irregular migration. In particular, the court decides against Greece on the grounds of the right to life issued in Article 2 of the European Convention of Human Rights (ECHR), the prohibition of torture or inhuman or degrading treatment or punishment, the right to freedom and security, and the right to respect for private and family life under the Article 3. In addition to these, the ECHR evaluates the collective deportation ban in the Additional Protocol 4 to the Convention, the procedural guarantees regarding deportation in the 7th Additional Protocol, and the right to an effective application for access to these rights.

The court considers the international organizations' reports as primary evidence and decides accordingly. Unsurprisingly, the court emphasized that the Greece government has no adequate legislation regarding the maximum time of administrative detention, providing health services, translation, and legal advisory services for the asylum seekers, and importantly keeping the vulnerable groups with the others together. Not only these procedural shortcomings but also Greece has not received the asylum seekers' applications for being a refugee. In practice, the Greece security guards push back asylum seekers in the sea or even they land, they are compelled to turn back to their country or other third states by acting against human dignity. Therefore, the court rendered that the course of action can be accepted as a violation of the refoulement principle. This is because the Greece action can be interpreted as an indirect refoulement.

Although it is important that decisions of the court on violation, in practice the decisions will not be effective and people will continue to lose their lives due to irregular migration unless Greece changes this attitude. For this reason, a wide-ranging solution must be found so that irregular migration does not take more lives and cause human rights violations. Leaving Greece to its geographical fate and the refusal of other EU member states to take responsibility can be considered one of the biggest obstacles to the solutions to be produced in the context of combating irregular migration.

Türk Kamu Yönetiminin Yakın Dönem Tarihsel Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler¹

Reha BAYANSAR² ve Mehmet Akif ÖZER³

Öz

Bu makalede Türk Kamu Yönetimini'nin yakın dönem tarihsel süreci değerlendirilmekte ve değişime ne kadar hazır olduğu sorgulanmaktadır. Bilindiği gibi son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeler, kamu yönetiminin de yeniden sorgulanmasına neden olmuş; bu bağlamda yirminci yüzyılın başından itibaren kabul edilen teorilerin ve uygulanan yöntemlerin yerine özel sektör yönetim teknikleri ve pratikleri ile daha çok ortak paydada buluşan yeni kamu yönetimi anlayışının kendine yer bulmasına tanıklık edilmiştir. 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan gelişmeler de dünya üzerinde yaşanan bu gelişmelerden bir hayli etkilenildiğini de gözler önüne sermektedir. Çalışmada bu kapsamda, Türkiye özelinde, kamu yönetimi disiplininin doğuşu, gelişimi ve bugününü iç ve dış faktörlerin etkileri dikkate alınmak suretiyle değerlendirilecektir. Öncelikle Osmanlı'dan günümüze Türk Kamu Yönetiminin köklerine bakılacak, ardından Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. Bu teorik zemin oluşturma çabasının sonra, ülkede çok partili dönemde yaşanan gelişmeler, kamu yönetiminde reformlar süreci, yabancı uzman raporları, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması, bu dönemde yapılan projeler, 1980 sonrası yapısal dönüşüm politikaları ve son dönem kamu yönetimi reformları ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Tarihsel Süreç, Yabancı Uzmanlar, Reform, Etkinlik

Evaluations on the Recent Historical Development of Turkish Public Administration

Abstract

In this article, the recent historical process of Turkish Public Administration is evaluated and it is questioned how ready it is for change. As it is known, the developments in the world in recent years have caused the public administration to be questioned again. In this context, it has been witnessed that the new public management approach, which meets more common grounds with private sector management techniques and practices, has found a place in place of the accepted theories and applied methods since the beginning of the twentieth century. The study in this context, Turkey in particular, the emergence of the discipline of public administration, development and effects of internal and external factors will be assessed by considering today. First of all, the roots of Turkish Public Administration from the Ottoman Empire to the present will be examined, then the developments after the declaration of the Republic will be discussed. After this theoretical groundwork, developments in the country's multi-party period, the process of reforms in public administration, foreign expert reports, the establishment of the State Planning Organization, projects done during this period, the post-1980 structural transformation policies and recent public administration reforms will be subjected to a detailed assessment.

Key Words: Public Administration, Historical Process, Foreign Experts, Reform, Activity

Atf İçin / Please Cite As:

Bayansar, R. ve Özer, M. A. (2023). Türk kamu yönetiminin yakın dönem tarihsel gelişimi üzerine değerlendirmeler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 389-406. doi:10.33206/mjss.1179198

Geliş Tarihi / Received Date: 23.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 10.11.2022

¹ Bu makale Prof. Dr. M. Akif Özer danışmanlığında Reha Bayansar tarafından hazırlanan, Neoliberal Politikaların Türk Kamu Yönetimine Etkisi: Kamu Özel Ortaklıkları başlıklı (Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2020) doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

² Dr. Öğretim Görevlisi - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Adalet MYO, rbayansar@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0967-5365

³ Prof. Dr. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, akifozer@yahoo.com

 ORCID: 0000-0003-2220-2271

Giriş

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Türkiye’de modern anlamda bir kamu yönetimi anlayışı gelişmiştir. Bununla birlikte bu alanın yaşadığımız coğrafyada öğretiminin, medreselere ve özellikle dünyada ilk yönetim okullarından biri olarak kabul edilen Enderun Mektebine kadar uzandığı söylenebilir. Topkapı Sarayı’nda bulunan; Birun, Enderun ve Harem dairelerinden her biri farklı bir alanı ifade etmekteydi. Enderun kelime anlamı itibarı ile sarayın iç bölümü anlamına gelmektedir (Ödemiş, 2014, s. 68-69). Fakat Enderun ismi daha çok Topkapı Sarayı içerisinde yer alan, üst düzey devlet adamlarının yetiştirildiği bir okul anlamında kullanılmıştır.

Enderun Mektebi, çok ciddi elemelerden geçtikten sonra girilebilen ve içinde de aşama olarak değerlendirilen çeşitli odalardan oluşan bir okuldu. Burada kalıcı olabilmek ve mezun olabilmek için, katı kurallara eksiksiz riayet etmek, disiplinli davranmak ve ahlâklı olmak gerekirdi. Buradaki eğitimi tamamlayan kişiler yeteneklerine ve liyakat esasına uygun yerlerde görevlendirilirdi. Osmanlı’da yönetici kademesine yetenekli ve zeki devlet adamları yetiştirilerek üst düzey katkı sağlayan bu okul, yönetim alanında çalışma yapan birçok bilim insanına, yöneticilere ve bu alanda eğitim veren kurumlara ışık tutmuştur.

Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında birçok alanda ön plana çıkan batılılaşma hareketleri, yönetim ve eğitim alanında da etkisini göstermiştir. Özellikle III. Selim ile başlayan ve II. Mahmut ile devam eden süreçlerin ardından 1839 yılında Tanzimat Fermanı, 1856’da Islahat Fermanı ve 1876’da Meşrutiyetin ilanı ile birlikte kamu yönetiminde değişim ve dönüşümler daha da batılı bir görünüm kazanmıştır. Bu dönemde batı tarzı yönetim uygulamaları çerçevesinde teorik bilgi edinme ve öğretimi, pratik anlamda tecrübeler kazanma ve uygulama sahasında tatbik etme konusunda bilgili ve yetenekli kimselere duyulan ihtiyaç belirginleşmiştir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla 1859 yılında kurulan ve daha sonra da ismi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak değiştirilecek olan Mülkiye Mektebi kurulmuştur. Bu mektepte daha önce de belirttiği üzere, 1950’li yıllara kadar amme hukukunun bir parçası olarak kamu yönetimi öğretimine devam edilmiş, daha sonraları ise bağımsız bir kürsü hâline getirilerek kamu yönetimi özelinde çağdaş bir biçimde öğretimine başlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki gelişmeler üzerinden hareketle idari anlamda şekillenen yeni devletin yönetim anlayışı işlevsel ve fonksiyonel anlamda da bir devam niteliği taşımaktaydı. Dolayısıyla kamu yönetiminin de mevcut çıkmazları ve gelişmeye muhtaç yönleri hâlâ varlığı korumaktaydı. Buradan hareketle Türkiye’nin içinde bulunduğu duruma paralel olarak yalnızca endüstriyel ve ekonomik kalkınmaya yönelik hamleler yapılmamış aynı zamanda kamu yönetiminin de inkişafına yönelik adımlar yavaş da olsa atılmaya başlanmıştır. Bu anlamda özellikle batılı ülkelerin yönetsel gelişimlerinin ve programlarının örnek alınmasının yanı sıra o ülkelere getirilen uzmanların çalışmaları da dikkate alınmıştır.

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Amerikalı uzmanlar tarafından derlenen rapor (Dorr Raporu, 1933), Türkiye’nin mevcut durumda kamu yönetimi alanında ne aşamada olduğu ve nasıl bir hâle gelmesi hususunda detaylı incelemeler içermektedir. Her ne kadar Osmanlı Devleti’nin devamı niteliğinde bir devlet olsa da savaştan çıkmış ve yeni bir yönetim biçimi benimseyen Türkiye’nin kalkınmasında etken olacak tavsiyeler içeren raporda, daha sonraları da birçok raporda vurgulanacak olan personel sayısının çokluğu, güçlü merkezi yapının gevşetilerek yerleşmeye önem verilmesi ve bürokrasinin ağır işleyen yapısını azaltmaya yönelik hususların altı çizilmiştir (Övgün, 2013, s. 41).

Çok partili hayata geçiş yıllarına denk gelen süreçte, dünyada yeni bir düzenin kurgulandığı açıktır. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından Amerika’nın üstlendiği bazı roller, bağımsızlığını ilan eden ülkeler ve yeni kurulan uluslararası kuruluşların tüm dünyayı etkileyecek yeni gelişmelere yol açması Türkiye’nin de süreçten doğal olarak etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim o dönem gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi, değişen dünyaya ayak uydurmak amacıyla birçok alanda reformlara yönelmiştir. Pratik anlamda hedeflenen uygulamaların hayata geçirilmesi için bu dönemde personel yetiştirilmesi, kamu yönetiminin öğretimi ve sorunları üzerinde çalışmalar yapılacak olan Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Kamu Yönetimi kürsüleri kurulmuştur.

Türk kamu yönetiminde, yabancı uzmanların raporları, uluslararası kuruluşların tavsiyeleri ve yerli reform çalışmaları ile yönetimin iyileştirilmesine yönelik adımlar çok partili hayata geçiş evresinden itibaren hızlanmıştır. Dünya üzerinde yaşanan ekonomik gelişmeler, devletin kamu hizmetlerindeki rolü ve

piyasaların etki alanlarına yönelik gelişmeler kamu yönetimi üzerinde uygulanan reformların da içeriğini belirlemede önemli etkenler olmuştur.

Yirminci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde yine İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde dünyada yaşanan değişim ve dönüşüme benzer gelişmeler yaşanmıştır. Ekonomik daralmalar, gelişmiş ülkelerin yaşadıkları sermaye sıkışmaları, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin kalkınma hedeflerine ek olarak yaşanan petrol krizleri de devletlerin etkin gücünde bir kırılma yaşamasına ortam hazırlamıştır. Bu dönemde liberal ekonomik modelin kendini göstermesiyle birlikte, devlet müdahale eden, kısıtlayan ve her alanda faaliyet gösteren bir aktör olmaktan uzaklaşmaya başlamış, serbest piyasa anlayışı yükselen bir konuma gelmiştir.

İngiltere ve ABD başta olmak üzere gelişmiş ekonomilere sahip ülkeler, yeni bir paradigma geliştirerek küresel boyutlarda ülkelerin yönetsel ve ekonomik bağlamda daha serbest bir anlayışa evrilmesinde öncülük etmişlerdir. Bu dönem yaşanan bazı siyasi karışıklıklar da bu yeni dünya düzenine geçişin bir sancısı olarak kabul edilebilir.

Dünya'da yaşanan bu gelişmeler, kamu yönetiminin de yeniden sorgulanmasına neden olmuş; bu bağlamda yirminci yüzyılın başından itibaren kabul edilen teorilerin ve uygulanan yöntemlerin yerine özel sektör yönetim teknikleri ve pratikleri ile daha çok ortak paydada buluşan yeni kamu yönetimi anlayışını meydana getirmiştir. 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan gelişmeler de dünya üzerinde yaşanan bu gelişmelerden bir hayli etkilenildiğini de gözler önüne sermektedir. Önceleri reform çalışmalarında daha çok belirli noktalara değinilen ve lokal çözümlerle gelişimini sürdüren kamu yönetimi, bu süreç itibari ile genel bir değişime konu olmuş, reformlar yerini bir dönüşüme bırakmıştır.

1980 sonrası dönemde özel sektörün kamu hizmetlerinde daha çok var olmasına ortam hazırlayan neoliberal politikalar, kamu yönetiminin merkezinde bulunan kamu hizmeti kavramının da yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Kamu hizmetlerinin sunumunda, planlama aşamasından vatandaş memnuniyetinin değerlendirilmesi aşamasına kadar olan tüm bu süreçte yalnızca devlet yapılanmasının değil birçok aktörün dahil olduğu bir yapıya doğru bir geçiş yaşanmıştır. Yönetim, yerini yönetişime bırakmaya başlamış ve yönetişimin de etkili bir şekilde yürütülebilmesi için iyi yönetişimin esasları belirlenmiştir. Tüm bu gelişmeler dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaşanmış ve bu durumun ortaya çıkmasında "küreselleşme" ve "yerelleşme" gibi olguların da büyük ölçüde etkisi olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye özelinde, yakın dönem tarihsel gelişmeler paralelinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlamak üzere ülkede kamu yönetimi disiplininin doğuşu, gelişimi ve bugünü iç ve dış faktörlerin etkileri dikkate alınmak suretiyle değerlendirilecektir.

Yakın Dönem Tarihsel Süreç

Osmanlı devlet yönetimi, merkeziyetçi bir yapıya sahip olmakla birlikte padişahın mutlak gücü ile idare edilmekteydi. Bu idari yapılanma, tımar sistemi, kulluk (gulam) sistemi ve ulema kavramları üzerinde güçlü bir şekilde tesis edilmiştir. Tımar sistemi; "en geniş anlamıyla belirli bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün veya bir kısmının, dirlik olarak havale yoluyla bir görevliye devredildiği, karşılığında da bazı hizmetlerin ona yüklendiği; mali, idari ve askeri amaçları olan bir sistemdir" (Ortaylı, 2008, s. 124) Daha açık bir ifadeyle tımar sistemi, devletin arazi işlerini düzenlediği gibi, tımar sahiplerinin asker yetiştirme suretiyle görevli orduya destek sağlama, devlet görevlilerinin maaşlarının buradan elde edilen gelirlerle dağıtılması ve vergi işlerinin tanzimi gibi önemli bir yere sahiptir.

Kulluk sistemi; devletin ve padişahın hizmetinde olmaları için ilk başta savaş esirlerinden oluşan zamanla büyük şehirlerdeki köle pazarlarından para karşılığı satın alınan ve I. Bayezid döneminde ise devşirmelerin de eklenmesi ile sayı itibariyle giderek artan çocuklardan oluşan bir örgütlenmedir. Bunların hemen hepsi İstanbul'a getirilir ve içlerinden en iyileri seçilerek yeteneklerine göre saraylarda ve ocaklarda çeşitli eğitimlerden geçirilerek, padişaha bağlı bireyler hâline getirilir (İnalçık, 2016, s. 84). Bu sistemin temel amacı kulluğa seçildikten sonra üstün yetenekli çocukların ayrıştırılıp liyakatli birer devlet adamı olarak yetiştirmelerini sağlamaktır. Ulema sınıfı ise; Osmanlı devletinin yönetiminde şeri hukuka uygun hareket edilmesini denetleyen, başlarında şeyhülislamın olduğu bir kümeden oluşmaktadır (Ergun, 2014, s.48).

Osmanlı Devleti'nde bu yönetim sisteminin yanında bürokrasi de kendi içinde dört sınıfa ayrılmıştır; mülkiye, ilmiye, seyfiye ve kalemiye. Mülkiye sınıfı; sadrazam, vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi üst düzey devlet yöneticilerini ifade etmektedir (Eryılmaz, 2016, s. 291). İlmiye sınıfı; esas itibari ile devletin yargı, yönetim ve kentsel alanda yerel hizmetler kapsamında, eğitim, din ve hukuk işleri ile ilgilenen, kadılar, müderrisler, müftüler ve kazaskerlerden oluşup bu sınıfın başı şeyhülislam olarak kabul edilirdi (Ortaylı,

2008, s. 230). Seyfiye; kapıkulu ve eyalet askerleri olmak üzere iki kısma ayrılan, askerlik ve savaş ile ilgili işlerin yürütülmesinde görev personelin dâhil olduğu sınıftır. Kalemîye ise; bürokratik işlemlerin yürütüldüğü, yazışmaların düzenlendiği, emir, talimat ve fermanların hazırlandığı, gelir ve gider muhasebelerinin yapıldığı, ülke güvenliği ile ilgili personelin atanma yazıları ve maaşları ile ilgili işlemlerin takip edildiği hizmetleri üstlenen sınıftır (Eryılmaz, 2016, s. 291).

Osmanlı devletinin duraklama dönemine kadar olan süreçte, iyi bir şekilde işlediğini söylenebilen bu sistem, gerileme dönemiyle niteliğini ve işlevselliğini kaybederek bir dağılıma sürecine girmiştir. İşlevsel olarak sorunlu bir hâl alan bu durumun daha sağlıklı yürütülebilmesi için batıdaki gelişmeler doğrultusunda reform hareketleri başlatılmıştır. Bu reformlar, yozlaşmanın durdurulması ve yönetimin eskisi gibi işlevsellik kazandırılması amacını taşımaktaydı. III. Selim döneminde başlayan bu gelişmeler, II. Mahmut döneminde daha etkin bir hâl almış ve Tanzimat dönemi ile birlikte iyice hızlanmıştır (Sencer, 1992, s. 70). Bu dönem, devletin batı devletleri ile daha çok etkilenim sürecinde olduğu ve batı tarzı teşkilatlanma yapılarının ihdas edildiği bir süreç olduğundan çeşitli kamu hizmetlerinin, modern anlamda bakanlıklar eliyle verilmesine başlanmıştır. 1808 Sened-i İttifak ile başlayan bir yüzyılda, 1839 Tanzimat Fermanı ile ilk kez batılı anlamda hukuk anlayışına evrilme sürecine girilmiş, 1856 Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanının içeriği biraz daha genişletilmiş ve netice olarak 1876'da Kanun-i Esasi ile batılı devletlerin anayasalarından etkilenilerek bir anayasa metni hazırlanmış ardından da Meşrutiyet ilan edilerek yeni bir dönem başlatılmıştır. Her ne kadar batılı anlamda bir anayasal düzene geçilmiş olsa da tüm yetkinin yine padişahta olduğu, kendisinin veya görevlendirdiği bir memuru eliyle yetkilerini kullandığı bir düzenin, Kanun-i Esasi'nin ilanından önceki sistemle çok bir farklılığının olmadığı (Tortop, 2016, s. 449) yönünde görüşler ileri sürülmüştür.

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda, hukuki anlamda Avrupa hukuk sisteminden oldukça yararlanmış. Batılı ülkelerin hukuk normları büyük ölçüde değiştirilmeden aktarılmış, din ve devlet işlerinin ayrı biçimde yürütüleceği kabul edilmiş, her biri başlı başına reform metinleri olarak kabul edilen yeni uygulamalar hızlı bir şekilde pratik hayatta karşılık bulmuştur (Yayman, 2005, s. 72-73). Bu dönemde Avrupa'ya tahsil görmek için gönderilen öğrenciler, aldıkları eğitim ile ülkenin yeni aydın kesimini oluşturmuş ve Türk idare yapısını Avrupa modelini örnek alarak yeniden teşkilatlandırmaya ve işlevsel hâle getirmeye çalışmışlardır (Altunok, 2011, s. 233). Bu dönemin yeni aydınları, idari, hukuki, askeri, eğitim ve ekonomik alanlarda batı modeli örnek alınarak gerçekleştirilen reformları hayata geçirmek için bürokraside de üst düzey görevler almaya başlamışlardır. Avrupa'dan gelen bu sınıf, geleneksel yapıdan biraz uzaklaşmış ve modern yapıya daha yakın bir anlayış içerisinde olduğundan, halktan biraz kopuk fakat halk için çalışmayı kendilerine ülkü edinmiş (Yayman, 2005, s. 73) aydınlardan oluşmuştur. Ayrıca bu yeni aydın ve bürokrat sınıfı, cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte yenilenme ve batılılaşma hareketlerini sürdürerek, cumhuriyetin kuruluşunda da önemli görevler yerine getirmişlerdir. Yönetici ve yönetim hukuku alanındaki gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan bu görevleri yerine getirirken, yönetim ile ilgili dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmek ve yönetimin artık bir bilim dalı olarak görüldüğünün farkında olmak gerekiyordu.

Türkiye'de yönetim bilimi ve kamu yönetimi disiplini, adlandırılmalarından ötürü birbirleri karşısındaki konumları (Güler BA, 2015, s. 11) itibariyle karmaşık bir ilişkiye sahiptir. Bunun temel nedeni ise, yönetim ile ilgili derslerin farklı isimler altında okutulmasıdır. Osmanlı döneminde, okullarda bu alan "usûl-i idare" adlı dersin konusu olmuş, daha sonra "idari ilimler" adı altında öğretime devam edilmiştir. 1950'li yıllar da Birleşmiş Milletler teknik yardım programının katkısı ile "kamu yönetimi" adını almıştır. 1967 yılında İngilizce'den public administration kavramı yönetim bilimi olarak çevrilmiş ve derslere bu isim verilmiştir (Güler BA, 2015, s. 11). Daha sonraları ise üniversitelerin tek merkezden yeniden yapılandırılması ile bu alanın kamu yönetimi adı altında öğretimi daha ön plana çıkmıştır.

Türk kamu yönetimi kökenleri itibari ile elbette cumhuriyetin ilan edildiği tarihe dayandırılmaz. Güçlü bir devlet geleneğine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, yönetim konusunda asırlardır var olan bir devlet anlayışının üzerine kurulmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti de bir anlamda Selçuklu Devleti'nin birçok yönetim uygulamalarını devam ettirmiş ve geliştirerek yirminci yüzyıla kadar ayakta kalabilmiştir. Dolayısıyla tarihte kurulan Türk devletleri, kendilerinden sonra kurulacak olan devlete yalnızca milleti, toprağını ve sahip oldukları kaynakları değil, yönetim kültürünü ve devlet geleneğini de miras bırakmıştır. Buradan hareketle cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'nin, Osmanlı'dan bağımsız bir devlet olarak düşünülmeceği, yukarıda da ifade olunduğu üzere toplumsal, kültürel ve yönetsel bağlamda Osmanlı Devleti'nden aldığı mirasın taşıyıcısı ve bu mirasın geliştirilmesine aday bir ülke konumunda olduğu açıktır.

Cumhuriyetin İlanından Sonraki Gelişmeler

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni koşulların gerektirdiği ölçüde bazı alanlarda değişim yoluna gidilmiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapılanması, genel olarak Osmanlı Devletinden kalan yönetim sistemi üzerine inşa edilmiştir. Bu duruma örnek olarak; Osmanlı Devleti'nin son kabinesinde bulunan 11 bakanlık, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulan hükümetinde de aynen yer almış, kamu kurum ve kuruluşları da büyük ölçüde teşkilatlanma biçimleri ve işlevsel yapıları itibari ile değişikliğe uğramadan devam etmiştir (Tortop vd., 2016, s. 452). Bununla birlikte kamu idarelerinde görev yapan bürokrat ve memur sınıfının özlük haklarında iyileştirme ve yasal güvencelerle garantili bir sürecin var olduğunu görülmektedir (Ergun, 2004, s. 49). Bu dönemde, genel bir kalkınma hareketliliği içerisine girilmekle birlikte idari anlamda ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda sosyo-ekonomik alanlarda başta olmak üzere iyileştirme çabaları olmuştur (Yayman, 2005, s. 69).

Yeni kurulan bir devletin, kendi yönetim biçimini oluşturması ve bu yönetim anlayışını uygulanabilir kılabilecek yeni teşkilatlanmaların oluşturulması gereklidir. 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, 1925 yılında Danıştay ve 1928 yılında Yargıtay kurulmuştur. Laik ve hukuka dayalı bir devlet kurma düşüncesi (Sencer, 1992, s. 104), 1924 yılında Hilafetin de kaldırılması ile iyice güçlenmiştir. Ayrıca Şeriye Vekâleti kaldırılıp bunun yerine Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ihdas edilmesinin yanı sıra Erkânı Harbiye Umumiye Vekaleti de isim değişikliğine giderek bu görevleri yerine getirecek ve Milli Savunma Bakanlığı ile ortak çalışacak Genelkurmay Başkanlığına işlevlerini aktarılmıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu dönemde devletin daha çok temel görevler üstlenmesi; sınırlı bir örgütlenme ve yönetim anlayışına sahip olmasının bir tezahürüdür. Bu düşüncenin yerleşmesinde İzmir İktisat kongresinde paylaşılan fikirlerin ve alınan kararların büyük etkisi olmuştur. Buna göre devlet; ulaştırma ve taşıma hizmetleri, iletişim ağı kurma, eğitim hizmetleri ve alt yapı hizmetlerinin sağlanması gibi sınırlı hizmet alanına sahip (Sencer, 1991, s. 26) bir örgüt konumunda yer almıştır. Bu anlayış, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında sergilediği yönetim anlayışı ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu yönetim anlayışının başat rol almasının asli sebebi, yirminci yüzyılın başlarında dünya ölçüğünde güçlü devletlerce kabul gören liberal anlayışın benimsenmesi, toplumsal gelişmenin ve ekonomik kalkınmanın özel sektöre bırakılmasıyla devletin, müdahaleci değil denetleyici ve platform hazırlayıcı bir aktör hâline dönüşmesidir (Yayman, 2005, s. 70).

Büyük Buhran olarak da anılan 1929 krizinden, pek çok ülke gibi Türkiye de etkilenmiş ve çıkış yolu olarak devletçilik politikasını benimsemiştir. 1929 yılının Ekim ayında Wall Street'in çöküşü ile birlikte alevlenen kriz, küresel ölçekte mal istikrarsızlığın altını çizmiştir. Bu krizin ekonomik ve siyasi birçok çıktısı olduğu gibi işsizlik ve yoksulluk etkisini en çok hissettiren sonuçlar arasında olmuştur. Korumacı anlayış yeniden gündeme gelerek serbest ticaret anlayışı terk edilmiş, siyasi milliyetçilikten uluslararası alanda artan güvensizlikle birlikte ekonomik milliyetçiliğe bir evrilme yaşanmıştır (Heywood, 2018, s. 67).

Şaylan'ın da belirttiği gibi Türkiye bu bunalım karşısında, Keynes 'ten ve Amerika'daki "New Deal " uygulamasından önce devletçiliği seçerek başarılı bir politika geliştirmiştir (Şaylan, 1980, s.82). Cumhuriyet dönemi gelişmeleri, kuruluşundan itibaren 1929 yılına kadar liberal anlayışın neticesi olarak değerlendirilmektedir. Daha sonra müdahaleci-devletçi anlayışla bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir. Dönemin iktidar partisi CHP, 1931 yılında gerçekleştirdiği Büyük Kurultayda devletçilik anlayışının benimsenmesi ile birlikte bunun planlı bir şekilde hayata geçirilmesi gerektiği kararını almış (Tekeli ve İlkin, 1982, s. 134), neticede İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte kamu hizmeti olarak değerlendirilebilecek işlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesi fikri benimsenmiştir.

Devletçi politikalar, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Atatürk ilkelerinden devletçilik ve halkçılık ilkelerine bağlı kalınmasını sağlamış, ulusal ekonomiyi dış pazarın rekabet ortamından uzaklaştırmış ve özel teşebbüsün gelişimine engel olmuştur. Devletin, kalkınmayı kendi eliyle gerçekleştirme politikaları savaş yıllarına kadar devam etmiş, daha sonra devletçilik anlayışı yerini yeniden özel teşebbüsün sahaya girmesi düşüncesine terk etmiştir.

Yeni kurulan devlet, cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte ekonomik girişim anlamında yetersiz kalmış, buna sebep olarak ise batıdaki gibi güçlü bir sermayenin ve sermaye sahiplerinin olmaması düşünülmüştür. 1923 yılında İzmir'de yapılan İktisat Kongresi'nde, kalkınmanın liberal iktisadi modeli kapsamında özel teşebbüs eliyle sağlanacağı kanaatine varılsa da yeni kurulan bir devletin güçlü özel sektöre sahip olmaması bu kanaate yalnızca fikri anlamda destek sağlamıştır. Bu düşüncenin hayata

geçirilmesi için, özel teşebbüsün faydalanacağı İş Bankasının kurulması, vergi ve diğer konularda ayrıcalıkların getirilmesi gibi gelişmeler olmuştur. 1927 yılında yine aynı politika çerçevesinde; “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarılmış fakat benzer sebeplerden ötürü istenilen sonuca ulaşamamıştır.

Devletçilik fikrinin benimsenmesi ile devletin vereceği hizmetlerde ve girişeceği sanayi sektöründe yeni bir teşkilatlanma ve yönetim biçimi ihtiyacı doğmuştur. Buradan hareketle sanayi işletmeciliği ve sanayi bankacılığının birbirinden ayrılması gerekmiş olmuş ve 1931 yılında Devlet Sanayi Ofisi ile 1932 yılında Türkiye Sanayi Kredisi Bankası kurulmuştur (Güler, 2003, s. 14). Ayrıca Devlet Sanayi Ofisi, devlet sermayesi ile kurulan veya kurulması planlanan bütün işletmelerde, yönetim boyutunda tek yetkili tayin edilmiştir.

Diğer taraftan, devlet gelirleri ve bütçe konusu da ele alınarak, devletin tamamen kontrolünde olacak bir düzenlemeye gidilmiştir, bu bağlamda Duyun-u Umumiye'nin kaldırılması ile bütçede ve hazinede birlik anlayışı çerçevesinde 1927 yılında “Muhasebe-i Umumiye Kanunu” çıkarılmıştır (Güler, 2003, s. 11-12). Bu Kanunla birlikte devlet parasını ve malını koruyan, varlıkları üzerinde devlet adına tasarrufta bulunan, gelir-gider dengesini tanzim eden, harcamaları düzenleyen kamu otoritesi Maliye Bakanlığı olmuştur (Güler, 2003, s. 12). Bu gelişmeler, dönemin yönetici elitinin kararı ile hayata geçirilmiş ve uygulanmıştır.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın ardından siyasi ve idari yapıdaki değişim girişimleri ilk olarak 1930 yılında gerçekleştirilmiş olsa da bazı sebepler dolayısıyla başarısız olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı’nın çıkışı ve sonrasında gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelinde olan demokratik yönetim tarzını daha da güçlendirmiş, BM Anayasası’nın imzalanması ile birlikte savaşın galibi olan ülkelerin hâkim ideolojileri doğrultusunda Türkiye de kendi siyasi yapılanmasını uyumlaştırarak, tek partili hayattan çok partili hayata geçişi dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü önderliğinde CHP’nin aldığı bir kararla kabul edilmiştir (Yayman, 2000, s. 37). Bu kararlar birlikte tek partinin yanında Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcı hızlanmıştır.

Çok Partili Dönemde Yaşanan Gelişmeler

1939-1945 yılları arasında devam eden İkinci Dünya Savaşı müttefik devletlerin savaşı kazanması ile neticelenmiştir. Savaşın galibi olan müttefik devletler, savaşın olumsuz neticelerini hafifletmek, kısa sürede barış ortamını tesis ve temin etmek, yeni dünya düzeninin hak ve hürriyetlerin temelinde yeniden kurulması için San Francisco’da bir araya gelerek Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nı kurma girişiminde bulunmuştur (Haytoğlu, 1997, s. 50). Bu girişime Türkiye de Birleşmiş Milletler Konferansına Kurucu üye olarak katılmıştır. Bu bağlamda Türkiye savaşta tarafsızlığını korumasına rağmen, müttefik devletlerle iş birliğine ve ortak paydada buluşmaya hazır ülke konumunu sergileyen bir tavır almıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna gelindiğinde, dünya basınında yer verilen; “Demokrasi Cephesinin Zaferi”, “Diktatörlüğün Çöküşü” gibi söylemler, Türk basınında da yer edinmiş ve basının ortak bir dili hâline gelmiştir (Öz, 1996, s. 63). Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü dâhil oldukları CHP’nin fikir ve söylemlerine katılmamış, bu bağlamda Meclis Grubuna 7 Haziran 1945’te verdikleri tavrı; çok partili hayata geçişi engelleyecek yapıda olan kanun ve tüzüklerin değiştirilmesini ve demokratik hayatı engellenmemesini ifade etmişlerdir (Haytoğlu, 1997, s. 52-53). Dörtlü tavrının verilmesinin hemen ardından CHP tarafından Adnan Menderes ve Fuat Köprülü’nün ihracı gerçekleştirilmiş bunun üzerine de Celal Bayar istifasını sunmuştur. CHP içerisinde muhalif düşüncenin öncüleri olarak değerlendirilen bu vekiller, uzun sayılabilecek siyasi geçmişleri dolayısıyla kısa süre içinde meşruiyetlerini kazanmışlardır. Nitekim Adnan Menderes, kendisinin Atatürk tarafından keşfedilen biri olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve onun yanında yetişmiş bir siyasetçi olduğu iddiasını taşımıştır.

Yaşanan bu siyasal gelişmeler, bir muhalefet partisinin kurulması için uygun bir zemin teşkil etmiştir. Bu doğrultuda ilk harekete geçen, ülkenin önde gelen iş adamlarından Nuri Demirağ, 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi’ni kurarak süreci resmen başlatan siyasi aktör olmuştur. Muhalefet partisi kurma girişiminde Milli Kalkınma Partisi’ni, Liberal Demokrat Parti, İşçi-Çiftçi Partisi gibi siyasi partiler takip etmiştir. Daha sonraki gelişmelerin de etkisiyle tavrirciler olarak adlandırılan muhalif grup tarafından, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kuruluşu resmen ilan edilerek yeni bir döneme başlanmıştır (Lewis, 1991, s. 304). Türkiye Cumhuriyeti tek parti yönetimini arkasında bırakırken siyasal yelpaze genişlemiş ve yeni eğilimler ortaya çıkmıştır (Findley, 2017, s. 306). Demokrat Parti’nin, kurucuları, destekleyici toplumsal yapısı, programı (ideoloji) ve teşkilatlanmasının ekseninde Türk siyasi hayatında hem bir değişimi hem de sürekliliği ifade ettiği görülecektir (Öz, 1996, s. 68).

Her ne kadar çok partili hayata geçiş tarihi olarak Demokrat Parti'nin kurulması ve 1946 seçimlerine girmesi kabul edilse de tek partili dönem pratik anlamda 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar varlığını sürdürmüştür. 1950 yılında yapılan seçimlerde, Demokrat Parti 487 milletvekilinin 408'ini alarak tahminlerin çok üzerinde bir başarı elde etmiş, hatta bu başarı "kansız ihtilal" olarak tarihe geçmiştir (Tortop vd, 2016, s. 455). Yapılan bu seçimlerin ardından ülke genelinde gerçekten yeni bir dönemin başladığı ve CHP haricinde bir partinin iktidar olabileceği kanaati kabul görmüştür, çok partili hayatın emekleme süreci başlamıştır.

Demokrat Partinin kurulması ve faaliyetlerine başlamasının ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yayınladığı, 12 Temmuz 1947 tarihli Beyanname ile birlikte DP'nin meşru bir siyasi parti olduğu tescillenmiş, DP'nin meşruiyet sorunu ortadan kalkmıştır. şüphesiz bu durumda parti kurucularının tecrübeli tutum ve davranışlarının da etkisi bir hayli fazladır. 1930 yılında ki Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) denemesinin başarısız sonuçlarından gerekli dersleri çıkaran tecrübeli politikacılar, aynı sonuçla karşılaşmamak için gerekli çalışmaları ve uyarlamaları başarıyla yürütmüşlerdir (Güler C, 2015, s. 309).

Demokrat Parti'nin de girdiği 1946 seçimleri çok partili hayatın ilk seçimleri olarak kabul edilmekle birlikte çift dereceli seçim ve açık oy – kapalı tasnif sisteminin geçerli olduğu bir seçimdi. Yapılan seçimler, demokratik olmayan seçim sistemi ile huzursuz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Seçimlere girerken Demokrat Parti, seçimlerden önce 53 ilde aktif olarak hazırlık yapmasına rağmen, kendisini etkili olarak grdüğu 49 ilde toplamda 273 aday göstermiştir. Netice itibari ile toplam 465 vekil koltuğununun 395'ini CHP, 66'sını DP ve 7'sini ise bağımsız adaylar kazanmıştır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2020).

1946 seçimlerinin yapıldığı günün hemen ardından, seçimin yapılış şekli ve sonuçları bakımından birçok tartışma yaşanmıştır. Tartışmalar; sivil ve askeri bürokrasinin, siyasi partilerin yanında ikinci bir siyasi aktör olarak seçim sürecine dâhil olduğunu ispatlar nitelikte olmuştur (z, 1996, s. 71). Bu bakımdan 1950 tarihli 5545 sayılı "Seçim Kanunu", Türk demokrasi tarihinde bir devrim niteliği taşımaktadır, nk seçim usl olan ikinci semenlik sistemi kaldırılıyor, vatandaşların her birinin doğrudan oyuyla milletvekilleri seçiliyor ve buna bağlı olarak gizli oy-açık sayım sistemi getiriliyordu (Ortaylı, 2010, s. 93). 1946 yılından 1950 yılına gelinceye kadar Demokrat Parti çok iyi çalışmalar yürütmüş, halkın yanında olmaya gayret göstermiştir. Siyasilerin, ulaşılmaz olarak kabul edildiği bir dönemde, seçim öncesi köylere gittiği, köyde yaşayan insanların dertlerini dinlediği günlere sahne olunan bu yıllarda, seçimler, halk tarafından daha ciddiye alınmaya başlanmış ve sandığa giden kişi sayısında bir hayli artış meydana gelmiştir. Nitekim 14 Mayıs 1950 seçimlerinde, 21 milyona yakın nüfusa ait toplam 7.953.055 oyun 4.242.883'ünü alarak yüzde 53,35'lik bir başarıyla 408 vekil koltuğuna sahip olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, yüzde 39,78'lik oranla 69, Millet Partisi de yüzde 3,02'lik oy oranı ile 1 vekil sandalyesine sahip olmuştur (TÜRK, 2012, s. 9).

Çok partili hayata geçiş süreci her ne kadar siyasi bir dönüm noktası olarak görülse de bu dönemi idari ve ekonomik bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra dünya ölçeğinde yaşanan ekonomik krizin ardından 16 yıl boyunca aralıksız bir şekilde uygulanan devletçi ve ie dönük ekonomik politikalarının etkisinin azaldığı, liberal düşüncenin yeniden gündeme getirildiği, ithalatta bir serbestleştirme sağlanarak artışın gözlendiği, dışa dönük ve yardıma ve krediye açık bir zeminin oluşturulduğu grlmektedir (Yayman, 2000, s. 38). Demokrat Parti'nin bu şekilde bir politika geliştirmesi, kısa sürede birçok alanda yatırım yapılmasını ve adeta ülkenin hemen her bölgesinin bir şantiye alanına çevrilmesini sağlamıştır.

Demokrat Parti'nin iktidarının hemen ardından gelen ilk beş yılı Karpat;

"Türkiye'de hür ve demokratik bir ortamın mevcudiyeti, din konusundaki liberal tutumuna uygun olarak DP ezanın Arapça okunmasına müsaade etmiş, askerlik süresini kısaltmış, liberal bir af kanunu çıkarılmış, Türklerin yurtdışına çıkabilmeleri, yabancıların ve eski Türk vatandaşlarının Türkiye içerisinde seyahatleri kolaylaştırmıştır. Yeni basın kanunu oluşturuldu, anti-demokratik kanunları ve hükümleri tespit için komisyon teşkil edildi."

şeklinde değerlendirmiş ve liberal anlayışın kamu politikaları geliştirmede ve hizmetlerde başat rol oynadığını vurgulamıştır (Göktepe, 2009, s. 369).

Türkiye'de cumhuriyetin kurulması ile birlikte, Osmanlı Devletinden miras kalan yönetim anlayışının olumsuz yönlerini gidermek, idari yapılanmanın modern anlamda yenilenmesini sağlamak gibi hedefler belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, kamu yönetiminin etki alanı genişlemiş ve sorumlulukları artmıştır. Özellikle Amerika ve Avrupa'da, yönetime bilimsel bir bakış açısının getirilmesi, çalışmalara ve

uygulamalara teorik ve pratik anlamda farklı bir yön kazandırmıştır. Bu çalışmalar için yeni kurumlar, yeni kadrolar ve yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar olan süreçte, bakanlık ve buna bağlı olarak personel sayılarında bir artış meydana gelmiştir. Devlet eliyle yapılan girişimler neticesinde iktisadi devlet teşekküllerinin ihdas edilmesi, bürokrasinin etki alanının artması ve güçlenmesi, kamu görevlilerinin maaş ve özlük haklarının yasal güvencelere ve sağlam ilkelere dayandırılması da bu dönemin değerlendirilmesinde önem arz etmektedir (Ergun, 2004, s. 49).

Demokrat Parti'nin iktidarından sonra, siyaset ve bürokrasi bazı konularda karşı karşıya gelmiş aralarında sert tartışmalar yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra kamu görevine başlayan ve tek partili dönemde görev yapan bürokratların yeni bir siyasi ortamda ve farklı siyasi aktörlerle çalışmaya başlaması, yönetim ile siyaset arasında olması gereken uyumlu çalışma ortamının sağlanmasını güçleştirmiştir. Bürokrasinin yanında ülkenin aydınları da iktidara karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmeye başlamıştır. Aydınların böyle bir tutum içerine girmelerinde elbette cumhuriyet döneminde yetişmelerinin ve DP'nin pragmatist politikalarına karşı hoşnut olmamalarının payı büyüktür (Tortop vd., 2016, s. 456). Hâl böyle iken Demokrat Parti, bürokrasi, asker ve aydın sınıfları ile de mücadele içinde olmak durumunda kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından özellikle ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin birçoğunda başlatılan idari reformlar, Avrupa'nın doğusunda ve Amerika'nın güneyinde kalan ülkelere de örnek teşkil etmiştir. Türkiye'de aynı dönemde idari reform konusunda gerekli hassasiyeti göstererek, kendi bünyesinde süreci başlatmıştır. Bu döneme ait idari reform süreci yabancılardan oluşan uzmanlar tarafından yapılan tetkikler ve hazırlanan raporlar ile başlatılmıştır. İlk olarak 1949 yılında "Devlet Daire ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Hakkında Rapor" başlığı ile Neumark Raporu, yine 1949'da Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını gerçekleştirecek olan mali politikayı ve idari mekanizmayı incelemek için çalışma yapan Dünya Bankası heyetinin düzenlediği Barker Raporu, 1950 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin mali yönetim yapısını inceleyen Martin-Cush Raporu, 1952 yılında Leimgruber, 1953 yılında Dantel Raporu bu döneme ait idari reform çalışmalarıdır (Güler, 2016, s. 66-67). Bu dönem yapılan idari reform çalışmalarına daha ayrıntılı olarak bakmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Reformlar Süreci

Osmanlı Devleti'nin modern anlamda gelişmelere açık bir hâl almaya başladığı dönemden günümüze kadar olan süreçte reform çalışmaları, hükümetlerin meşgul olduğu kilit konulardan birisi olmuştur (Karatepe ve Altunok, 2019, s. 49). Tanzimat'tan itibaren kamu yönetimini daha etkin ve verimli bir hâl getirmek amacıyla çeşitli aralıklarla yeni yollara başvurulmuş ve idari anlamda iyileştirmeler amaçlanarak reformlar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan reform çalışmaları, III. Selim tarafından ihdas edilen Nizam-ı Cedit Ordusu ile ordu içerisinde gerçekleştirilen yeniliklerle başlamıştır. Daha sonra II. Mahmut döneminde gerçekleşen Vaka-i Hayriye ile 1826 'da yeniçeri ocağının kaldırılmasını takip eden süreçte, 1839 yılında Koca Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane parkında okunan Tanzimat Fermanı yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Bu gelişmeleri, 1856 yılında Islahat Fermanı ile batılı devletlerin istekleri doğrultusunda Müslüman ve gayrimüslim tebaanın arasındaki bazı siyasi ve ekonomik farklılıkların giderilmesi için talep edilen reformlar izlemiştir ve 1876 yılında I. Meşrutiyet ve 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile süreç devam etmiştir.

Tanzimat döneminden itibaren yapılan reformların daha çok batılı anlamda yapıldığını söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında devleti yeniden yapılandırma yöntemi olarak "idari reform", uluslararası ilişkilerin yeni bir aşamasında ve modernleşme-kalkınma kuramlarının beslediği bir düşünsel çerçeve içinde biçimlenmiştir (Güler, 2016, s. 33). Bu başlık altında daha çok 1945-1980'li yıllar arasında dönem incelenecektir. Bu nedenle cumhuriyetin ilanından 1945'e kadar olan dönemde yapılan idari reformlar üzerinde pek durulmayacaktır. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilanından on yıl sonra hazırlanan ilk reform önerisinin "Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Bir Tetkiki" adlı rapor olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Cumhuriyetin ilanından sonra idari anlamda daha çok devletçi bir bakış açısı ile yapılan reformların İkinci Dünya Savaşı öncesi ulusal boyutlarda olması ve sistemsiz olarak algılanması; buna karşılık 1945'ten sonra idari reform konusu uluslararası bir gündem taşımış ve daha sistemli çalışmalar yapılmıştır.

Literatürde idari reformun; idarenin geliştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, reorganizasyonu gibi kavramlara karşılık geldiği ifade edilerek, bu kavramların hepsinin aynı anlamlara geldiği kabul edilmektedir (Tutum, 1994, s. 4). Yönetimde reform veya idari reform, kültürel anlamda da bir değişimi, teknolojik gelişmelerden istifade etmeyi, yönetimde çağdaşlaşmayı ve bunları sosyal hayata da yansıtmayı amaç edinir (Giritli, 1979, s. 167). İfade edilmiş biçimleri farklı olan bu kavramların anlamlarında birlik olduğu gibi amaçlarında da birlik vardır. Kamu yönetimi özelinde ise amaç; idareye etkinlik, hızlilik, ekonomiklik ve

verimlilik kazandırmakla birlikte, sorunların tespit edilerek çözümlenmesi, daha da önemlisi doğabilecek sorunları önceden tespit edip, önlem alınmasını sağlamasıdır.

Sürgit, idari reformun tanımını; içinde bulunulan şartların yaşanan çağa göre tanzim edilmesi ve gerekli düzenlemelerden ziyade örgütlerin belirlediği hedefleri ve uygulamaya koyacakları planları en az zaman, sermaye, kaynak ve mevzuatla ilgili bütün iyileştirme ve geliştirme çabaları olarak ifade etmiştir (Sürgit, 1972, s. 9). Bu doğrultuda idari reform için yapılan bir diğer tanım da; reform çalışmalarının, yönetim ile ilgili olması, bilinçli çalışmalar yapılması, kalıcı etkiler yaratması ve iyileştirme sağlaması unsurlarından oluşan bir faaliyet olduğu yönündedir (Coşkun, 2005, s. 15). Bu tanımdan yola çıkarak aslında idari reformun, yönetimdeki hastalıklara kesin çözüm bulan bir ilaç olmadığı, kötü gidişatın ortaya çıkarıldığı ve çözüm önerileri getirilen bir süreç olduğu, netice olarak da iyi bir idarenin geliştirileceği garantisini vermediğini görülmektedir (Caiden, 1989, s. 227). Yönetimde reform, yöneticilerin tutucu ve mevcut yapıyı muhafaza etme istekleri açısından zor ve başarıyı etkileyen bir durumdur (Tortop vd, 2016, s. 484). Burada önemli olan husus, reform çalışmaları neticesinde ortaya atılan çözüm önerilerini uygulamaya koyacak olan aktörlerin planlama, uygulama ve çıktı değerlendirmeleri aşamasındaki başarılı tutumlarıdır.

Reform çalışmaları doğrultusunda yapılacak eylemlerin başarılı bir sonuç vermesi için dikkate alınması gereken öncelikli adım, çalışmalar belli bir aşamalarla gerçekleştirilmesidir. Bu aşamalar; “1-Araştırma, danışma ve tartışma, 2-Tartışma ve gerekçelerin tespiti, 3-Tavsiyelerin karara bağlanması, 4-Uygulamaya geçiş ve 5-Uygulamanın izlenmesi, kontrolü ve değerlendirilmesi” (Payaslıoğlu, 1971, s. 8) şeklinde sıralanabilir. Bu adımlar, yerinde ve bilinçli bir değişimin öncüsüdür. Özellikle gelişmiş ülkelerin hayata geçirdiği bazı yeniliklerin, araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmadan doğrudan uygulamaya konulması, olumlu sonuç vermeyeceği gibi, zaman ve kaynak israfına da neden olabilir. Bu bakımdan reform çalışmalarına başlanmadan önce “neden reform çalışması yapılmalı” sorusunun cevabı iyi analiz edilmelidir.

İdari reformlar, elbette bazı gerekçelere dayanarak hayata geçirilmişlerdir. Bu gerekçelerin anlaşılmasında, yapılan reformları dönemsel olarak incelemek ve reform ihtiyacının çıkış noktalarının iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yukarıda yer verilen “neden” sorusu, reformların mahiyetini anlama ve sonuçlarının değerlendirilmesi hususunda yol gösterici olacaktır. 1945 ile 1980 yılları arasında reformların planlanması ve hedefleri uluslararası merkezler tarafından gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalar kapsamında alanında uzman kişiler, profesörlerden oluşan ekipler az gelişmiş olarak kabul edilen ülkelerde kurucu danışmanlık yapmıştır (Güler, 2016, s. 36). Ayrıca çalışmaların akademik anlamda desteklenmesi amacı ile fakültelerde amme idaresi bölümleri ihdas edilmiştir.

Akademik anlamda atılan önemli adımlardan bir diğeri de Amme İdaresi Enstitülerinin kurulması olmuştur. 1951’de ilk olarak Rio de Janeiro’da; Brezilya ve Latin Amerika Amme İdaresi Enstitüsü, 1952’de Türkiye’de; Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü kurulmuş ve bu yapıların benzerleri, 1954’de Kosta Rika, Mısır ve Hindistan’da kurulmuştur (Güler, 2016, s. 36-37). 1952 yılında kurulan Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), 1953 yılında çalışmalarına başlamış, kamu yöneticilerinin modern yönetim anlayışı doğrultusunda yetiştirilmesi ve çalıştırılması, yönetim alanında öğretim elemanı yetiştirme, alanla ilgili çalışma yapan kurumlara danışmanlık yapma ve yöneticileri uzmanlaştırma gibi amaçlar edinmiştir (Çevik, 2012, s. 24).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkiye’de gerçekleştirilen idari reformların birçoğu ulusal boyutta olup, bu dönemden sonra gelişmiş ülkeler ve uluslararası örgütlenmelerin de etkisiyle birlikte reform hareketleri daha dışa açık bir hâl almıştır. Türkiye, henüz çok partili hayata yeni geçmiş, idari, sosyal, ekonomik ve bilimsel anlamda yeniliklere hazır bir portre çizmeye başlamıştır. O yıllarda gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeler hakkında kalkınma sorunlarını sanayileşme ile çözebilecekleri ve sanayileşmenin de kıtlığın aşılmasının en önemli çözüm yolu olduğu fikri üzerinde mutabık kalmaları (Güler, 2016, s. 43) üzerine çeşitli yardımlar ve planlamalar hayata geçirilmiştir.

Yabancı Uzman Raporları

1947 yılında Başbakanlığın ulusal ölçekte başlatmış olduğu bir çalışma ile bakanlıklar bünyesinde, devlet teşkilatında rasyonelliği ve verimliliği sağlayacak öneriler sunmak, çözüm yolları üretmek ve tedbirler almak amacıyla komisyonlar ihdas edilmiş fakat beklenen bir sonuç elde edilememiştir (Tortop vd., 2016, s.496). Bunun üzerine daha önce de değinildiği üzere yabancı uzmanlar ve uluslararası kuruluşlar tarafından bazı raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar arasında önem arz edenler; Neumark Raporu, Barker Raporu,

Martin-Cush Raporu ve Chailloux – Dantel Raporları öncelikli olarak sayılabilir. Bu raporlar içerisinde Neumark haricinde tüm raporları hazırlayanların bağımsız ya da gönüllü yabancı uzmanlar değil, milletlerarası kuruluşlar aracılığıyla görevlendirilmiş heyet ya da uzmanlar olduğunu belirtmekte fayda vardır (Güler, 2016, s. 68). Bunun sebebi ise; Neumark'ın, uzun süre Türkiye'de kalması ve Türkiye'den bahsederken “memleketim” (Akçınar, 1997, s. 11) ifadesini kullanacak kadar gönül bağı kurmasıdır. İdari reform çalışmalarının yanı sıra Neumark ve kendisi gibi yurtdışından gelen diğer akademisyenlerle birlikte, Türkiye'deki öğrenim düzeyinin yükseltilmesi, Türk akademisyenlerin yetiştirilmesi ve üniversitelerde okutulacak ders kitaplarının yazımı (Neumark, 2017, s. 245-246) ile ilgili çalışmaları da reform çalışmalarının ciddi birer parçası olarak kabul edilebilir.

Yabancı uzman raporlarında dile getirilen başlıca hususlar ve tavsiyeler; kamu personelinin sorunlarını çözmek ve merkezi düzeyde bir personel birimi kurulması, özel sektöre öncelik verilmesi, aşırı merkezileşme sorunu ve yerelleşmenin önünün açılması ve memur sayılarının azaltılması gibi konulardır (Yayman, 2016, s. 181-182). Ayrıca bu çalışmalarla birlikte kapalı bir kutu olan bürokrasi irdelenmiş ve herkes tarafından bilinebilir bir hâl almıştır (Güler, 2016, s. 66). Buradan hareketle cumhuriyetin ilanından itibaren içe dönük çalışma usulünü benimsemiş bürokrasi, daha anlaşılır ve eleştirilebilir bir hâl almıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı

1950 yılında iktidara yeni gelmiş olan Demokrat Parti, ekonomik olarak ciddi atılımlar yapmış, özellikle Kore Savaşı'nın Türkiye'nin gıda maddesi ve hammadde ihracatını artırması ile altın yıllarını yaşamıştır (Ahmad, 2017, s. 141). Ancak ihracattaki bu artış uzun soluklu olmamış ve iyi giden ekonomi, sağlam temeller üzerine inşa edilmediği ve sanayileşme alanında yeteri kadar çalışmalar yapılamadığı için duraksama noktasına gelmiştir. Bu durum ülkenin iyi yönetilemediği kanısını uyandırmış ve 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe yapılmıştır.

27 Mayıs darbesinden sonra reform çalışmaları açısından Türkiye bir dönüm noktasına gelmiştir. Daha önceden gündeme alınan yapılanma çalışmalarına hız verilmiş, yeni reform hamlelerinin süratle uygulamaya konulması için uygun bir zemin oluşturulmuştur (Tortop vd., 2016, s. 500). 1961 Anayasası sosyal ve ekonomik planlamayı ve bunun için gerekli örgütü kurmayı bir devlet görevi olarak kabul etmiştir (Polatoğlu, 2003, s. 151). Bu dönemde, kalkınma planlarını ve yıllık programı hazırlama, kamu personeli ile ilgili çalışmaları yürütme gibi görevlerini yerine getirecek Devlet Planlama Teşkilatı (1961) kurulmuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra, TODAİE tarafından, “İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor” hazırlanmış Millî Birlik Komitesi ve Devlet Planlama Teşkilatı'na sunulmuştur. Adı geçen rapor geçmiş Türk yönetim tecrübeleri ile yabancı ülkelerin uygulamaları da göz önünde tutularak hazırlanmış; idari reform ve reorganizasyonun içeriği ile ilgili bilgi sahibi olunmasına ve Türkiye özelinde yapılacak idari reform çalışmalarının sınırları ve kapsamı hakkında yol gösterici bir çalışma niteliği taşımıştır (Tortop vd., 2016, s. 500-501). Cumhuriyetin ilanından sonra 1960'lı yıllara gelinceye kadar genellikle yabancı uzmanlar ve uluslararası kuruluşlar yardımıyla yapılan reform çalışmaları, planlı döneme geçildikten sonra Türk uzmanlar marifetiyle yapılmıştır. Ayrıca düzenlenen İdari Reform ve Reorganizasyon Hakkında Ön Rapor'un sunumundan sonra idari reform çalışmaları çeşitli projelerle devam etmiştir. Teşkilat 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı bünyesine alınarak yeniden yapılandırılmış, 2018 yılında ise görevlerinin birçoğu; Kalkınma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün birleştirilmesi suretiyle Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na devredilmiştir.

Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi

Planlı dönem olarak adlandırılan bu sürecin ilk önemli idari reform çalışması Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), bakanlar kurulunun görevlendirdiği bir Proje Yönetim Kurulu uhdesinde, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, üniversitelerin konu ile ilgili fakülteleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet Personel Dairesi, merkezi kuruluşlar ve bakanlıklar tarafından ortak çalışma ile gerçekleştirilmiştir (Polatoğlu, 2003, s. 161). MEHTAP raporu, 1960 yılından sonra sürecin genel yapısını özetleyen ve yapılan ilk merkezi ve en kapsamlı rapor olma özelliğini taşımaktadır (Yayman, 2016, s. 211). Birçok paydaşı olan bu projenin amacı, personel yapısının, örgütlenmenin, sürecin ve gelişmelerin incelenmesi olmuş, daha sistemli ve düzenli bir planlama, daha etkin bir insan kaynakları ve modern teşkilatlanma ile etkin mali kontrol sisteminin kurulmasıdır ve bu yönde devlete öncü bir rol verilmiştir (Tortop vd., 2016, s. 501). Buradan hareketle, Menderes hükümeti döneminde daha çok liberal bir anlayışın varlığı, devletin müdahaleci ve etkin konuma getirilmesi ile sarsılmıştır. Adı geçen projenin sunmuş olduğu rapor, başarısızlıkların sebeplerinin daha çok üst yöneticilerden kaynaklandığını belirtmiştir (Yayman, 2016, s. 211). Askeri darbenin sonrasında Millî Birlik Komitesi tarafından kurulan idari reform

kurulu ve talep edilen bu alışma, Türk siyasi hayatında daha sonraları da yapılacak olan darbelerin akabinde kurulan idari reform kurullarına öncülük etme özelliği taşımaktadır.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra Nihat Erim başbakanlığında kurulan Reform Hükümetinin programı gereğince; kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi, idari yapının yeniden örgütlenmesi ve yeni stratejilerin geliştirilmesi hususlarında çalışma yapacak İdari Reform Danışma Kurulu ihdas edilmiştir (Polatoğlu, 2003, s. 162). Dönemin siyasi iktidarı, KİT'lerin kârlı, verimli, modern işletmecilik ilkelerine uygun, siyasi baskıdan uzak fakat etkili bir ekonomik ve mali denetim anlayışı ile çalışmalarını hedeflemiştir (Tatar, 2006, s. 29). Adı geçen kurulun genel sekretarya görevini TODAİE yürütmüş, yeni bir araştırma yapılmadan, idarenin yeniden düzenlenmesi hususunda daha önce hazırlanan MEHTAP raporu hareket noktası kabul edilerek yeni bir çalışma hazırlanmıştır (Yayman, 2016, s. 214). İdari Reform Danışma Kurulu hkmetin kendisine verdiği görevleri, etkinlik, verimlilik, srat, basitlik, yasalara uyma, kamu menfaatlerini gerçekleştirme, genel refah ve huzuru sağlamaya yönelik çalışmalar yapma şeklinde değerlendirmiştir (Güler, 2016, s. 72). Danışma kurulunun raporu, bütün bakanlıklara ve kuruluşlara gönderilerek yapılan çalışma hakkında görüş istenmiş, bazı bakanlıklar yapılan çalışma doğrutusunda girişimlerde bulunmuş ve DPT yeniden düzenleme ile ilgili olarak bazı tedbirler almıştır (Yayman, 2016, s.216). Çalışmanın sona ermesi ile aynı yıl içerisinde kurul dağıtılmıştır.

1970'li yıllardan sonra yapılan çalışmalar ve İdari Reform Danışma Kurulu raporunda yer verilen tavsiyeler, pratik anlamda pek bir karşılık bulamamıştır. Dönemin istikrarsız siyasi yapısı ve bürokrasi üzerindeki siyasi müdahaleler, idarenin gelişimini durdurmuş; hatta bir gerileme dahi gözlenmiştir (Coşkun, 2005, s. 27). Bu dönemde ortaya çıkan hükümetlerin kurulmasındaki zorluklar, baskılar altında oluşturulan ve dağılan koalisyonlar, Kıbrıs meselesi ve dünyanın da içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, idari reform çalışmalarını ve uygulamalarını ikinci plana itmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, partileri ve politikacıları sorumlu tuttuğu; toplumsal bölünmeler, ekonomik okş, anarşi ve şiddet olayları gibi sebeplerden hareketle yönetime el konulduğunu açıklamıştır. Bu müdahalenin sonunda, silahlı kuvvetlerin dört kuvvet komutanı (kara, deniz, hava ve jandarma komutanları) tarafından Kenan Evren'in başkanlığında, 1983 yılının sonunda yapılacak genel seçimlere kadar ülkeyi yönetecek olan Milli Güvenlik Konseyi kurulmuştur (Ahmad, 2017, s. 214). 1960 ve 1971 askeri müdahalelerinden sonra hemen girişilen idari reform çalışmaları gibi 1980 askeri müdahalesinden sonra da idari reform çalışmaları yeniden gündeme gelmiştir. Darbeden sonra uzun bir süre sivil yönetime geçilememiş, anayasa değişikliği ve reform çalışmaları yapılmıştır. 1983 genel seçimlerinden sonra kurulan hükümet yönetimdeki aksaklıkları gündemine almış ve çeşitli çalışmalar başlatmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi yürütme yetkisini elinde tutarak 21 Eylül 1980'de Bülent Ulusu başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmasını sağlamıştır. Kabine daha çok bürokratlar, akademisyenler ve emekli askerlerden seçilen kişiler arasından kurulmuştu. Kurulan hükümette dikkat çeken bir atama ise; Turgut zal'ın başbakan yardımcılığı görevine getirilmesi olmuştur. Yeni hükümet programında, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması hususuna öncelik verilmiş, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasını engelleyen en önemli faktör hâline gelmiş bulunan "Türk kamu yönetimini yeniden düzenleme" konusunun altı çizilmiştir (Coşkun, 2005, s. 27). MEHTAP ve İdari Reform Danışma Kurulu çalışmalarından sonra 1982 yılında bakanlar kurulu içerisinde bir alt kurul ihdas edilmiş ve bu kurulun altında da Kamu Yönetimi Komisyonu, Genel İştihdam Komisyonu, Personel Rejimi Komisyonu kurulmuştur.

1980 Sonrası Yapısal Dönüşüm Politikaları

Türkiye'de 1980'e kadar olan süreçte reform çalışmaları öncelikli olarak ekonomiklik, etkin idare, güçlü bürokrasi ve modern örgüt amaçları etrafında şekillenirken devlet bu hedeflere ulaşmada başat aktör konumunda olmuştur. 1980 sonrası dönemde ise yapılan reform çalışmaları, daha çok neoliberal düşünce temelinden hareketle sürdürülmüş ve devletin kltlmesi yoluyla etkinliğinin kırılarak yönlendirici ve düzenleyici bir rol üstlenmesi düşüncesi kapsamında gerçekleştirilmeye gayret edilmiştir (Pustu, 2018, s. 314).

1983 genel seçimlerinden sonra kurulan hükümet, kamu hizmetlerinin daha hızlı, etkin ve verimli bir şekilde sunulması amacıyla, benzer hizmet sağlayan birimleri tek çatı altında toplamış, bakanlık sayılarında azaltmaya gitmiştir. Yapılan bu değişikliklerin sistemin işleyişine olan etkisini analiz etmek ve kamu yönetimi sistemini yeniden değerlendirilmesini ele almak, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dneimine

girilmeden önemli bir hâl almıştır. Bu analiz ve değerlendirme çalışmaları için 1988 yılında Devlet Planlama Teşkilatı, TODAİE'den girilecek olan kalkınma dönemine yol gösterici nitelikte yeni bir araştırma yapılması talebinde bulunmuştur (Ergun, 1991, s. 12). Bu çalışma “Kamu Yönetimi Araştırma Projesi” (KAYA) adı altında 1988 yılında başlatılmış ve 1991 yılında hazırlanan raporun sunumu ile sona ermiştir.

Kamu Yönetimi Araştırma Projesi kapsamında, kamu yönetiminin gelişiminin sağlanması, yeniden düzenlenmesi, daha önceden yapılmış idari reform çalışmalarının pratikteki karşılığının görülmesi, aksayan yönlerinin tespit edilmesi ve Avrupa Topluluğuna katılma kararlığını sürdüren Türkiye'nin bu topluluğa yönetsel anlamda uyum sağlanması için gerekli çalışmaları yürütmesi amaçlanmıştır (Özer vd., 2015, s. 305-306). Söz konusu proje, geleneksel yönetim anlayışının mimarlarında Taylor'un düşüncesindeki “etkili-verimli-hızlı” yönetim anlayışıyla, idarenin rasyonel bir yapıya kavuşturulması, kamu yönetiminin modern devlet sistemlerindeki seviyeye ulaştırılması, yönetimin amaçlarında, sorumluluklarında, örgütlenmesinde, kaynakların kullanılış biçimlerinde ve süreç konularında sorun teşkil eden hususları tespit edilmesi hedeflemiştir (Yayman, 2016, s. 218-219).

Türk Kamu Yönetimi'nde Neoliberalizm: Özallı Yıllar ve Özalizm

Türkiye'de de 1980 ve sonrasında gündeme gelen neoliberal politikalar, Turgut Özal dönemine rastlamaktadır. Bireyciliğe ve üç temel hürriyet (düşünce, din ve vicdan, teşebbüs) meselesini sürekli olarak gündemde tutan Özal, dönemin neoliberal politikalarına düşünce itibarıyla yakın durmuştur. Özal; batının gelişmesini hür düşünceye borçlu olduğunu, bu özgürlüğün Türkiye'de gerçek manada tanınması gerektiğini düşünmüştür. Bunun en temel göstergesi ise askeri otorite altında yapılan referandumlar hariç ilk sivil hükümet referandumunun 1987 yılında onun kurduğu hükümet eliyle gerçekleştirilmesidir. Düşünce özgürlüğüne bağlı olarak din ve vicdan özgürlüğüne de önem veren Özal, dini grupların gizli yürüttükleri faaliyetleri açıkça icra etmeleri ve siyaset, ekonomi, eğitim ve basın yayın alanlarında varlık göstermelerinin yolunu açmıştır (Ataman, 2000, s. 55). Her fırsatta dile getirdiği bireysel teşebbüs için Türkiye'ye çağ atlattıracağını düşünmüş ve girişimci ruh meselesine sürekli vurgu yaparak yurtdışı seyahatlerinde iş adamlarının kendisi ile birlikte olup, dünyadaki gelişmeleri yakinen takip etmelerini istemiştir.

Turgut Özal bu düşüncelerle 1980 darbesinden sonra yapılan genel seçimlerde tek başına iktidar olmuş ve refah devleti anlayışını bir kenara bırakarak geleneksel ve dini değerlere de sırt çevirmeden yeni sağ anlayışın Türkiye'de temsilcisi olan ilk siyasi parti lideri ve başbakanı olmuştur. İktidar olmadan önce de üst düzey bir bürokrat olan Özal, 24 Ocak Kararlarının hazırlanmasında en etkin rol almıştır. IMF'nin dayatmaları ile dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından kendisine tevdi edilen, yeni bir ekonomik program hazırlama görevini üstlenen Özal, bu kararlarla dünyanın hızla geçiş yaptığı neoliberal anlayışın tohumlarını Türkiye'ye ekmeye başlamıştır.

12 Eylül darbesinden sonra 21 Eylül'de Bülent Ulusu başbakanlığında kurulan hükümette Turgut Özal'a ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevi verilmiştir. Bu göreve getirilmesinde Özal'ın geçmiş dönemdeki kariyeri ile IMF ve Dünya Bankasındaki ilişkileri etkili olmuştur. Özal, daha önceden hazırlamış olduğu ekonomik programın mutlak suretle uygulanması gerektiğini bunun ülke ekonomisi ve geleceği açısından büyük önem arz ettiğini askeri yönetime başarılı bir şekilde izah etmiştir. Ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilen Özal'a tam anlamıyla bir serbestlik verilmiş ve bu durum fiyatların serbest kalmasını, enflasyonun aşağı seviyelere inmesini, ihracatın artmasını beraberinde getirmiştir (Ahmad, 2017, s. 217). Böylece Özal, artık Türkiye'de Thatcher ve Reagan benzeri politikalar uygulayan bir aktör hâline gelmiştir.

Türkiye'nin petrol ihtiyacının tamamına yakını ithal etmesi, petrol fiyatlarının yükselmesi, ödemeler dengesinin bozulması ve diğer ekonomik sıkıntılar, üretimi durma noktasına getirmiş, alınan borçların ödenmesini zorlaştırmış ve yeniden borçlanma ihtiyacını doğurmuş, neticede uluslararası kredi kurumlarının (IMF, Dünya Bankası ve OECD) öngörülerini çerçevesinde dışı açılım yapmadan yeniden borçlanma ve erteleme seçenekleri zorlaşmıştır (Öztürk vd., 2008, s. 18). Nitekim bu süreçte meydana gelen askeri darbe ve hemen arkasından uygulanmaya başlanan neoliberal politikalara dayalı reformlar, akıllara Şili örneğini getirmektedir. Sürecin iyi analiz edilmesi ve sonuçların objektif değerlendirilmesi 1980 sonrası politikalarda etkili olan, uluslararası kurumların dayatma ve kalkınma için öneriler olarak kabul edilen farklı iki bakış açılarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Fakat Özal'ın 24 Ocak Kararları ile ilgili şu açıklaması, ekonomideki yeni modele biraz daha pragmatist bir yaklaşımla baktığının bir göstergesidir (Şener ve Çolak, 2015, s. 404); “24 Ocak Kararları alınmasaydı Türkiye tam anlamıyla bir Güney Amerika

ülkesi olurdu. Arjantin'deki gibi enflasyonlar yüzde bini geçer, her hafta fiyatlar iki misli yükselir, fakirlik iyice artar, orta sınıf ortadan kaybolur ve ülkenin her tarafı sosyal yönden çürürdü”.

Thatcher ve Reagan gibi liberal düşüncenin savunucuları, Turgut Özal'ın liberal düşünceye yakın açıklamaları ve eylemlerinden mütevellit kendisine hoşgörü ile yaklaşmıştır. Özellikle Özal'ın sürekli olarak vurguladığı üç hürriyet, liberal düşüncenin omurgasını oluşturmakla birlikte Özal'ın serbest piyasa anlayışını savunması kendisinin bir liberal olarak algılanmasına yol açmıştır. 24 Ocak 1980'de hayata geçirdiği iktisat politikaları ve ithal ikameci modelden ihracata dayalı ekonomik modele geçiş, ihracatı bir hayli artırmış (Yayla, 2018, s. 587), 1980 yılında ülkeye giren doğrudan yabancı yatırım 35 milyon dolar civarındayken beş yıl sonra 158 milyon dolar ve 1990 yılında ise 789 milyon dolara kadar ulaşmıştır (Ataman, 2000, s.56). Diğer yandan Özal, liberal düşünceye uzak bir anlayışla vergilerde artışa gitmiş ve Katma Değer Vergisi (KDV) adı altında yeni vergiler eklemiştir. Ayrıca Özal döneminde gayrisafı milli hâsılanın devlet tarafından el konulan kısmında bir azalma olmadığı gibi artış görülmüş ve özel sektör eliyle kalkınma politikaları geliştirilirken kamu yönetimi, yatırımcı olarak aktif konumunu devam ettirmiştir (Yayla, 2000, s. 587). Bununla birlikte Özal döneminde hayata geçirilen fon sistemi de dikkate değer bir konudur. Bu fonlar meclis ve bürokrasinin denetiminden uzak, hükümet harcamaları için kurulmuş, “Otopark Fonu”, “Fak-Fuk-Fon” olarak da bilinen “Fakir-Fukara-Fonu”, yurtdışına çıkan kişilerden alınan özel vergilerle oluşturulan “Konut Fonu” gibi birçok farklı ad altında, bütçesi şimdiki kadar hiç bilinmemiş, sonraları da siyasal iktidarın özel bütçesi hâline gelmiş fonlardır (Ahmad, 2017, s. 225-226).

Turgut Özal'ın siyasi düşüncesi liberal-muhafazakâr bir anlayışa dayanmaktadır. Özal, devletin faaliyet alanını daraltarak, devleti gelişmenin eski model lokomotif olmaktan çıkarmaya gayret etmiştir. Buradan hareketle devletin faaliyet dışı kaldığı alanları özel sektöre bırakmış, siyaseti de bazı seçkin kesimlerin (sol aydınlar-kemalist bürokratlar) tekelinde olan bir meslek olarak değil, bireyci bir anlayışla siyasete dâhil olmak isteyen herkesin buna hakkı olduğunu ifade etmiştir (Özer, 2019, s. 32). Liberal bir anlayış çerçevesinde, devletin ekonomide düzenleme görevi ifa etmekten çok rehberlik etmesini öngören Özal, devletin değil, kişilerin girişimci olması gerektiğini her fırsatta ileri sürmüştü ve bu düşüncelerini pratik anlamda sağlık, altyapı, eğitim, sosyal hizmetler ve sosyal sigorta alanlarında özelleştirme uygulamaları ile göstermiştir (Uluç, 2014, s. 136).

Bu uygulamalar, Özal'ın yeni kamu yönetimi anlayışına yakınlaşmasına da önayak olmuştur. Uluslararası kuruluşların ve ondan öte küresel kapitalist sistemin yapısal dönüşüm süreci tarafından dayatılan ekonomik reform reçetelerinin uygulama kararlarının ardından bu ekonomik reform programını uygulayabilecek kamu yönetimi değişim ve dönüşümüne ihtiyaç hissetmiş ve Türkiye'de yeni kamu yönetimi reformlarının temelleri atılmaya başlanmıştır (Özer, 2019, s. 32). İşletmecilik temelli bu anlayış, kamu yönetimine piyasadaki değişimleri uyarlamayı, devlet teşkilatında yerleşmeyi, özel sektör anlayışı ile sevk ve idare edilmeyi, teknoloji ve iletişimin hızlı değişim geçirdiği bir dönemde yenilikleri kamu örgütlerine aktarmayı hedeflemektedir. Görüldüğü üzere Özal, ekonomide liberal politikaları savunurken, kamu yönetiminde de küçülen örgütlenmeleri ve kamu hizmetlerinde de yerleşmeyi Türk kamu yönetiminin gündemine alan kişi olmuştur.

Tüm bu süreç değerlendirildiğinde 1980'li yıllara kadar yapılan idari reform çalışmalarına bakıldığında devletin toplumsal hayatta üstlenmiş olduğu etkin rolde önceliğini korumuş olduğu söylenebilir. Bu dönemde yeni binyıla girerken küreleşmenin etkisinin artması ve değişim dalgasının geleneksel kamu yönetimi anlayışını sarsması, önceden koşulsuz kabul gören kavramların sorgulanmasına, otorite, hiyerarşi, bürokratik organizasyon gibi modern yönetim yapısının dayandığı kavram ve kurumların da eleştirilmesine yol açmıştır (Özer vd. 2015, s. 307). Hâl böyle iken bu dönem sonrası yapılan reform çalışmaları ülke merkezli değil daha çok dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm hareketleri ile ilişkili bir konuma gelmiştir.

Türkiye özelinde 1980 sonrası yaşanan reform hareketlerinin kendi içinde değerlendirmesi bağlamında sınırlandırma yapılabilir. Bu aşamalar şu şekilde belirtilebilir (Pustu 2018, s. 315):

-Yasal serbestleşme, sübvansiyonların kaldırılması ve tasarruf önlemleri; 1980 sonrası kurulan hükümetin önceki devletçilik anlayışı ile hareket eden hükümetlere göre daha dışa açık bir kalkınma politikası belirleyerek ihracatın önünü açan ekonomik anlayışa uygun reformların hayata geçirilmesi,

-Kamu hizmetlerinde etkinliğin ve verimliliğin artırılması; özelleştirme uygulamalarının daha yaygınlık kazandırılması ve düzenleyici kurulların kurulması gibi devletin ekonomideki rolünün yeniden tesis edilmesi,

-Özel sektörün daha önceden kamu tarafından sunulan kamu hizmetlerini sunabilecek ortama kavuşturulmasının yanı sıra yine kamunun sunması gereken hizmetleri etkililik ve verimlilik değerlerinin korunması suretiyle piyasa ortamında sunulur hâle getirilmesi için gerekli altyapı hazırlıklarının sağlanması.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de yapılan bazı idari reform çalışmalarına yer vermeye gayret edilmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde yaşanan yönetimdeki paradigma değişimi ve yeni kamu yönetimi olarak adlandırılan yeni bakış açısı ışığı altında yapılan reform çalışmalarına, konunun sınırlılıklarının korunması ve tarihsel sürecin daha iyi anlaşılabilmesi açısından diğer başlık altında açıklanacaktır. Bununla birlikte Türkiye’de yaşanan reform çalışmalarının 2000’li yıllardan sonra da devam edildiği, özellikle 2004 sonrası devlet reformlarına ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne de değinilmesinde fayda bulunmaktadır.

2004 Yılı Sonrası Reformlar ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

Türk Kamu Yönetimi’nde, 2000’li yıllardan sonra yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde reform çalışmaları yapılmıştır. YKY anlayışının beraberinde getirdiği devletin küçültülmesi, bürokrasinin etkisinin kırılması, rekabet alanlarının genişletilmesi, özel sektör yönetim tekniklerinden transfer yapılması ve yerleşme gibi temel ilkelerin ön plana çıkarılması bu dönem reform çalışmalarının gündemini oluşturmuştur. Bununla birlikte, bilgi edinme, açıklık, katılımcılık, hesap verilebilirlik ve şeffaflık gibi değerler de kamu yönetiminde önemli bir konuma gelmiştir (Önen ve Kurnaz, 2017, s. 62).

2002 yılında yapılan genel seçim sonucunda oyların büyük çoğunluğunu alarak tek başına iktidar partisi olmayı başaran Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP), hükümet programında acil eylem planı olarak belirlediği kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar “devlet reformu” adı altında geliştirilmiştir. Bu reform projesi ile kamu yönetimi baştan aşağı bir değişime tabi tutularak, liberal düşünce çerçevesinde dünya standartlarında bir yönetim anlayışı yakalanmak istenmiştir (Yayman, 2016, s. 255). Bu doğrultuda 2003 yılında Başbakanlık tarafından “Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim” başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda; piyasa araçlarının kullanımı, sivil toplum örgütlerine ve bireye geniş bir alan tanınması, yerel ve yerinden yönetim yapılarının öne çıkarılması, bilgi teknolojilerinin kullanılması, yatay örgüt yapılarının ve yetki devrinin gerektiği, hesap verebilen, çalışanlarını güçlendiren ve yetkilendiren, katılımcı, stratejik yönetim anlayışının oluşturulması gibi ilkelere vurgu yapılmıştır (Songür, 2015, s. 209).

2004 yılında hazırlanan “Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun Tasarısı” Avrupa Birliğine uyum ve küresel sistemin gelişmelerini takip eden bir anlayıştan hareketle oluşturulmuştur. Bu dönemin reform çalışmalarının yol haritası IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşların tavsiyeleri doğrultusunda bir kamu yönetimi tesis etme ve YKY anlayışını hâkim kılma düşüncesi olmuştur (Pustu, 2018, s. 315-316). Adı geçen tasarı 2016 yılında Cumhurbaşkanlığı tarafından yayınlanmış olsa da Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildiğinden yürürlüğe girmemiştir.

2003 yılı, Türk kamu yönetiminin gelişimi açısından büyük öneme sahip 5018 Sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”nun çıkarıldığı bir yıl olma özelliğini de taşımaktadır. Osmanlı Devleti’nden beri “Muhasebe-i Umumiye Kanunu” hâlâ geçerliliğini sürdürürken 5018 Sayılı Kanun ile yeni bir yönetim anlayışına doğru evrilmenin önü açılmıştır. Kanun, stratejik yönetim ve performansa dayalı bir perspektiften hareketle kamu kaynaklarını etkili kullanımı, ekonomiklik ve verimliliğin sağlanması, şeffaf, hesap verebilir ve saydam bir mali anlayış tesis edilmesi amacıyla hazırlanmıştır (Önen ve Kurnaz, 2017, s. 62). Bununla birlikte tam anlamıyla 2006 yılında uygulanmaya başlanan 5018 sayılı Kanun, Türk kamu yönetimine planlama konusunda yeni bir bakış açısıyla merkezî devlet anlayışından biraz daha uzaklaşarak devletin, kamu kurumları ve kuruluşları arasında bir koordinatör görevi üstlenmesini sağlamıştır (Övgün, 2013, s. 57).

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarının yanında yine bu dönemde kamu görevlilerinin bir diğer açmazı olan etik krizine yönelik 2004 yılında “Kamu Görevlileri Etik Kurulu” kurulmuş, çeşitli coğrafi bölgelerin ekonomik ve sosyal gelişimini sağlamaya yönelik ise 2006 yılında Kalkınma Ajansları kurulmuştur. Ayrıca kamu yönetiminin yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde kabul edilen “yönetimin sahibi vatandaş” ilkesinden hareketle denetim faaliyetlerinde de vatandaşlara sorumluluk yükleyen ve halkın denetime olan katılımının artırılması amacıyla 2010 yılında Kamu Denetçiliği Kurumu ihdas edilmiştir (Pustu, 2018, s. 316).

2005 yılında, 5302 Sayılı “İl Özel İdaresi Kanunu” ve 5393 sayılı “Belediye Kanunu” ile yerel yönetimler alanında da birtakım gelişmeler kaydedilmiştir. “Her iki kanunda da yerel meclislerin ön plana

çıkığı, vesayet yetkilerinin yumuşatıldığı, yerel yetki ve görevlerin arttığı, özerkliklerine ayrı bir vurgu yapıldığı, esnek örgütlenmeye geçildiği, norm kadro ve stratejik yönetim gibi yeni anlayış ve ilkelere ağırlık verildiği grlmektedir” (nen ve Kurnaz, 2017, s. 63). Belediye ve İl zel İdareleri’nin yanında Büyükşehir Belediyeleri hakkında da yasal düzenlemeler yapılmıştır. 2012 yılında 6360 sayılı “On  İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile büyükşehirlerin sınırları kapsamında olan il özel idarelerinin tüzel kişiliği kaldırılmış ve yine sınırlarının içinde olan belde belediyelerinin de tüzel kişiliği sona erdirilmiştir. Bu düzenlemelerle büyükşehir belediye sınırları tüm ilin sınırlarını kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu durumun temsil ve demokratik katılım konularını zorlaştırmakla birlikte, belediye başkanının daha çok ön plana çıktığı ve belediye meclislerinin buna bağlı olarak etkisizleştiği yönündeki eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Pustu, 2018, s. 316-317).

Tartışma, Sonuç ve neriler

Devletlerin, vatandaşlarına yönelik sağladığı hizmetler, kamu yönetiminin objesi olmuş ve geçmişten günümüze değişim ve dönüşüme uğramıştır. Yöneten ve yönetilen ilişkileri, Antik Yunan, Roma ve İşlamiyet ncesi ve sonrası Türk uygarlıklarında birçok düşünürün görüş ve eserleri, daha sonra alanda çalışma yapacak kişilere ilham kaynağı olmuştur. Yönetimin bilim dalı olarak gelişimi, akademik literatürde on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarına denk gelen dönemi kapsayan yıllar olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada söz konusu kapsamda Türk Kamu Yönetiminde yakın dönem tarihsel gelişmeler incelenmiştir.

Türk kamu yönetimi, 2000’li yıllardan sonra ve özellikle AKP hkmetleri dönemlerinde idari reform anlamında ciddi çalışmaların yapıldığı ve bunların yasal düzenlemelerle desteklendiği bir süreç olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Daha önceden de vurgulandığı üzere kamu yönetiminin temel sorunlarından biri olan bürokratik süreçlerin devletin örgütlenme yapısına bağlı olarak geniş bir alana yayılmasından kaynaklı hantallık problemi, 2017 yılına gelindiğinde yönetim sisteminde bir değişiklikle açılmak istenmiştir. Türkiye’de 2017 yılında yapılan halk oylaması neticesinde başkanlık sistemi ile benzer özellikleri olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesi oylanmış ve 2018 yılında yapılan seçimlerle fiilen bu sistem uygulamaya konulmuştur.

2018 yılında hayata geçirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türk siyasi hayatının uzun süre gündemini meşgul etmiştir. Bu süreçte destekleyici görüşler kadar parlamenter sistemin sorunlarının giderilerek varlığının devam ettirilmesi yönünde görüşlerin de mevcut bulunduğu ifade edilebilir. Nitekim ilk olarak 1970 yılında dönemin Milli Nizam Partisi Genel Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından partinin program ve tzgnde yer verilen başkanlık sistemi (Akman, 2019, s. 40), daha sonraları ise 1982 Anayasa hazırlığı döneminde Turgut zal ve Süleyman Demirel tarafından da desteklenmiştir. Buna karşılık Bülent Ecevit, Deniz Baykal ve Mesut Yılmaz gibi siyasi aktörler parlamenter sistemin zayıf yönlerinin giderilmesi hususunda görüşleri savunmuşlardır (Akçakaya ve zdemir, 2018, s. 926).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte, Cumhurbaşkanlığı ve meclis genel seçimleri aynı anda ve beş yılda bir olmak üzere düzenlenmiştir, Başbakanlık ve bakanlar kurulu kaldırılarak yürütme organı sadece Cumhurbaşkanı tarafından oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı st düzey bürokrat atamalarında da tek yetkili kişi olacak ve yürütme yetkisine ilişkin kararnameler ıkartabilecektir. Meclisin Cumhurbaşkanı ile karşılıklı olarak birbirini feshetme yetkileri bulunmakta ve bu durumda hem meclis hem Cumhurbaşkanlığı seçimleri aynı anda yenilenecektir. Kaldırılan kurumların yanında kamu politikaları belirleme ve geliştirmeye yönelik yeni aktörler de Türk Kamu Yönetiminin birer parçası haline gelmişlerdir. Bunlar, doğrudan Cumhurbaşkanı’na bağlı olarak çalışan ofisler ve politika kurullarıdır.

Bununla birlikte Müsteşarlık kadroları da kaldırılarak tüm yetki ve sorumlulukları bakan yardımcılara verilmiştir. Bakanların bu süreçte siyasi bir sorumluluğu kalmamış ve belirlenen kamu politikalarını uygulayan bürokratlar haline getirilmiştir. Bakanlıklar verdikleri hizmetlere ilişkin görev ve sorumlulukları olan politika kurulları ve ofislerle de doğrudan çalışmaya başlamışlardır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile Türk kamu yönetiminin önemli birer aktörü olan politika kurulları; Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Eğitim ve ğretim Politikaları Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu ve Yerel Yönetim Politikaları Kurulu olmak üzere dokuz, ofisler ise; Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi olmak üzere dört birimden oluşmaktadır (Akman, 2019, s. 45-48).

İdari reformlar bağlamında köklü bir geçmişe sahip olan Türk kamu yönetiminde 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen reform çalışmalarının içerikleri, Türkiye'nin 2018 yılında geçmiş olduğu yönetim sistemi ile ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Yeni yönetim sisteminin zayıf yönlerinin ve eksikliklerinin bulunduğu açık olsa da bu durum hemen her yönetim sistemi değişikliği için de kabul edilebilir. Kuşkusuz henüz uygulanmaya başlanan bir sistemin zaman içerisinde dezavantajlı yönleri tespit edilerek gerekli çalışmalar yapılması suretiyle aksaklıkları giderilecek, bu bağlamda kamu yönetimi gelişimine devam edecektir.

Etik Beyan

"Türk Kamu Yönetiminin Yakın Dönem Tarihsel Gelişimi Üzerine Değerlendirmeler" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2017). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasi istikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(3), 922-944.
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası aktörleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(1), 37-54.
- Akpınar, T. (1997). Yarım yüzyıl önceki hocalarımız: Fritz Neumark. *Tarih ve Toplum*, 157, 11-17.
- Altunok, M. (2011). *Türkiye'de kamu yönetimi düşüncesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ataman, M. (2000). Özalizm: Türkiye'de yeniden yapılanma teşebbüsü. *Liberal Düşünce Dergisi*, 19, 53-63.
- Caiden, G. E. (1989). İdari reformun güncelliği. *Türk İdare Dergisi*, 61(382).
- Coşkun, B. (2005). Türkiye'de kamu yönetiminde yeniden yapılanma tarihsel geçmiş ve genel bir değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 48, 13-47.
- Çevik, H. H. (2012). *Kamu yönetimine giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ergun, T. (1991). Yönetimin yeniden düzenlenmesi gereksinmesi ve kamu yönetimi araştırma projesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(4), 11-23.
- Ergun, T. (2015). *Kamu yönetimi kuram, siyasa, uygulama*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu yönetimi, düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Findley, C. V. (2017). *Modern Türkiye tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Giritli, İ. (1979). *Kamu yönetimi teşkilatı ve personeli*. İstanbul: İstanbul Ün. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Göktepe, C. (2009). Demokrat Parti dönemi iç ve dış siyasi gelişmeler. İçinde A. Çaylak ve C. Götepe (Edt). *Osmanlı'dan 2000'li yıllara Türkiye'nin politik tarihi* (ss. 361-383). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Güler, B. A. (2015). Yönetim bilimi ya da kamu yönetimi: yöntembilimsel özellikler üzerine. İçinde F. Kartal (Edt). *Türkiye'de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*. (ss. 1-14). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Güler, B. A. (2016). *Yeni sağ ve devletin değişimi yapısal uyarlama politikaları, 1980-1995*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Güler, C. (2015). Türkiye'de çok partili düzene geçişte (1945-1950) Serbest Fırka deneyiminin izleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57), 291-316.
- Güler, F. D. (2003). Türk kamu yönetiminin evrimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 36(1), 1-30.
- Haytoğlu, E. (1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasi hayata geçişin nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 46-53.
- Heywood, A. (2018). *Küresel siyaset*. (Çev: N. Uslu ve H. Özdemir). Ankara: BB101 Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı ve modern Türkiye – araştırmalar*, Ankara: Timaş Yayınları.
- Karatepe, Ş. ve Altunok, H. (2019). *Cumhurbaşkanlığı politika kurulları*. Ankara: Püf Yayıncılık.
- Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev: M. Kıratlı). Ankara: TTK Yayını.
- Neumark, F. (2017). *Boğazçine sığınanlar*. (Çev: Ş. A. Bahadır). İstanbul: Kopernik Kitap.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye'nin yakın tarihi*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Ödemiş, İ. S. (2014). Enderun mektebi ve demokratik eğitim modeli perspektifinden mesleki eğitim: teorik bir çözümleme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 65-75.
- Önen, M. ve Kurnaz, S. (2017). Kamu yönetimi reformlarında yeni perspektifler ve arayışlar. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(8), 51-69.
- Övgün, B. (2013). *Kamu yönetiminde dönüşüm*, Ankara: Nika Yayınevi.
- Öz, E. (1996). Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci (1944-1950). *Liberal Düşünce*, 3, 61-83.
- Özer, M. A., Yaylı, H., Batmaz, N. ve Akçakaya, M. (2015). *Kamu yönetimi klasik (yapı ve süreçler)*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özer, M. A. (2019). Kamu hizmeti anlayışında değişim ve yeni sağ politikalar. *Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20), 10-42.
- Öztürk, Ş., Nas, F. ve İçöz, E. (2008). 24 Ocak kararları, neoliberal politikalar ve Türkiye tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-32.

- Payaslıoğlu, A. T. (1971). İdari reformun yönü ve stratejisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 4(2), 3-13.
- Polatoğlu, A. (2003). *Kamu yönetimi genel ilkeler ve Türkiye uygulaması*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Pustu, Y. (2018). Türkiye'nin idari reform deneyimi. İçinde M. A. Özer ve U. Ayhan (Edt). *Kamu yönetimi tartışmaları* (ss. 305-321). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sencer, M. (1992). *Türkiye'nin yönetim yapısı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Songür, N. (2015). Kamu yönetiminde değişim ve stratejik planlama. İçinde F. Kartal (Edt). *Türkiye'de kamu yönetimi ve kamu politikaları* (205-219). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Sürgit, K. (1972). *Türkiye'de idari reform*. Ankara: TODAİE Yayınları No: 128.
- Şaylan, G. (1980). Türkiye'de devlet kapitalizminin bunalımı ve KİT'ler sorunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 13(3), 79-94.
- Şener, B. ve Çolak, Ç. D. (2015). Türkiye'deki yeni sağın kamu yönetimi anlayışı: Turgut Özal ve ANAP. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18, 393-417.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu (2020). Milletvekilleri seçimleri. Erişim adresi: <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>. Son erişim tarihi: 03.11.2020.
- Tatar, T. (2006). *Türk Kamu Yönetiminde İdari Reformlar Bağlamında 'Reform' Yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1982). *Uygulamaya geçerken Türkiye'de devletçiliğin oluşumu*. Ankara: ODTÜ İİBF Yayını.
- Tortop, N., İsbir, E., Aykaç, B., Yayman, H. ve Özer, M. A. (2016). *Yönetim bilimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tutum, C. (1994). *Kamu yönetiminde yeniden yapılanma*. Ankara: TESAV Yayınları.
- TÜİK (2012). *Milletvekili genel seçimleri 1923-2011*. Ankara: TÜİK Yay.
- Uluç, A. V. (2014). Liberal - muhafazakâr siyaset ve Turgut Özal'ın siyasi düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.
- Yayla, A. (2018). Özal, Özal reformları ve liberalizm. İçinde M. Yılmaz (Ed.), *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, liberalizm serisi cilt 7* (205-219). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yayman, H. (2000). Türkiye'de devletçilik politikasının gelişimi üzerine. *Karınca Dergisi*, 65(757), 35-41.
- Yayman, H. (2005). *Türkiye'nin idari reform politikası* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yayman, H. (2016). *Türkiye'de devlet reformu ve başkanlık sistemi*. İstanbul: Doğan Kitap.

EXTENDED ABSTRACT

In recent years, there has been a rapid change in every field in the world. The public administrations of all countries of the world are trying to keep up with this rapid change and try to remain dynamic by making continuous reforms. The rapid adaptation of public administrations to this process and their success in the process of change are of great importance in terms of the efficiency of the public services provided. However, the success of public administrations in the harmonization period depends on their analysis of the process very well.

The success of analysis is directly affected by historical background and experience. In this article, the historical process of the Turkish Public Administration will be evaluated and its readiness for change will be questioned. As it is known, the developments in the world in recent years have caused the public administration to be questioned again.

In this context, it has been witnessed that the new public management approach, which meets more common grounds with private sector management techniques and practices, has found a place in place of the accepted theories and applied methods since the beginning of the twentieth century.

Developments in Turkey after 1980 also reveals that a great deal also influenced by these developments the world over. Public administration, which had previously mentioned certain points in reform studies and continued its development with local analyzes, has been the subject of a general change as of this process, and reforms have been replaced by a transformation. All these developments occurred in Turkey as well as in the world and the emergence of this "globalization" and "localization" has been in effect largely of such cases.

When it comes to the last quarter of the twentieth century, similar developments have occurred in the world after the Second World War. Economic recession, capital squeeze experienced by developed countries, oil crises in addition to the development goals of developing and undeveloped countries have also created an environment for a break in the effective power of states. In this period, with the emergence of the liberal economic model, the state started to move away from being an actor that intervenes, restricts and operates in every field, and the free market understanding has reached a rising position.

Countries with developed economies, especially the United Kingdom and the USA, developed a new paradigm and pioneered the transformation of countries in global dimensions to a freer understanding in terms of administrative and economic aspects. Some of the political turmoil experienced in this period can be considered as a pain of transition to this new world order.

Neoliberal policies, which prepared the environment for the private sector to be more present in public services in the post-1980 period, caused the concept of public service, which is at the center of public administration, to be reinterpreted. In the process of providing public services, from the planning stage to the evaluation of citizen satisfaction, there has been a transition towards a structure that includes not only the state structure but also many actors. Management has begun to give its place to governance and the principles of good governance have been determined in order for governance to be carried out effectively.

The study in this context, Turkey in particular, the emergence of the discipline of public administration, development and effects of internal and external factors will be assessed by considering today.

First of all, the roots of Turkish Public Administration from the Ottoman Empire to the present will be examined, then the developments after the declaration of the Republic will be discussed. After this theoretical groundwork, developments in the country's multi-party period, the process of reforms in public administration, foreign expert reports, the establishment of the State Planning Organization, the Central Government Organization Research Project prepared in this period, the post-1980 structural transformation policies and recent public administration reforms will be subjected to a detailed assessment.

The services provided by the states to their citizens have been the object of public administration and have undergone changes and transformations from the past to the present. The relations between the ruler and the ruled, the views and works of many thinkers in Ancient Greece, Rome and Turkish civilizations before and after Islam have inspired people who will later work in the field. The development of management as a science has been accepted in the academic literature as the years covering the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. In this study, recent historical developments in Turkish Public Administration were examined in this context.

Turkish public administration has been and continues to be a process in which serious works in terms of administrative reforms were made after the 2000s and especially during the AKP governments, and these were supported by legal regulations. As emphasized before, the problem of clumsiness, which is one of the main problems of public administration, due to the spread of bureaucratic processes over a wide area depending on the organizational structure of the state, was attempted to be overcome with a change in the management system in 2017. As a result of the referendum held in Turkey in 2017, the transition to the Presidential Government System, which has similar features with the presidential system, was voted and this system was actually put into practice with the elections held in 2018.

The Presidential Government System, which was implemented in 2018, has occupied the agenda of Turkish political life for a long time. In this process, it can be stated that there are opinions as well as supporting opinions about the problems of the parliamentary system and the continuation of its existence.